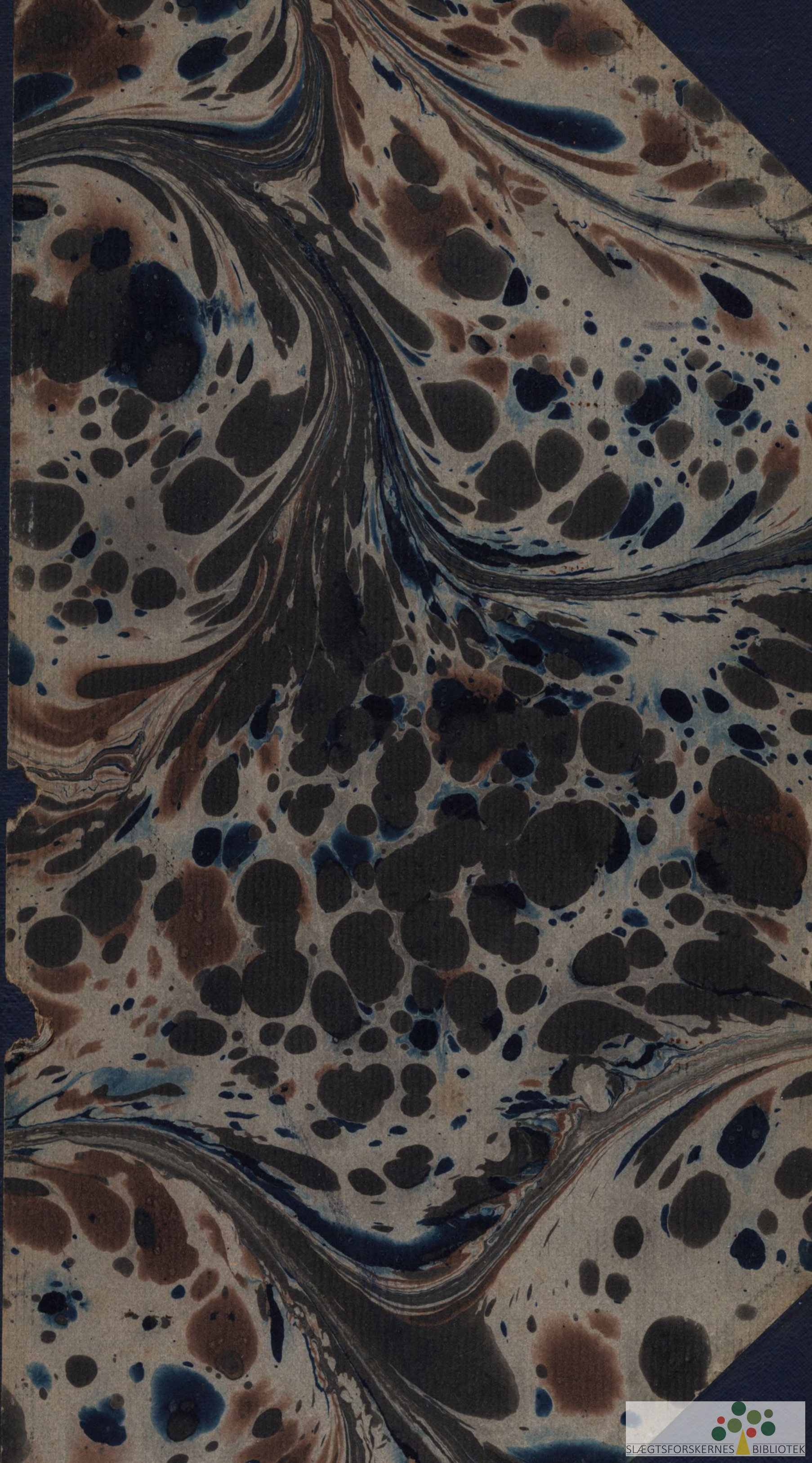

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT AF C. F. BRICKA

REDIGERET AF

POVL ENGELSTOFT

UNDER MEDVIRKNING AF

SVEND DAHL

UDGIVET

MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

XXVI

WILLUMSEN—ØSTRUP

J. H. SCHULTZ FORLAG

KØBENHAVN MCMXLIV

Tilsynsraad:

Aage Friis, Ellen Jørgensen, Th. A. Müller.

Aktieselskabet J. H. Schultz Bogtrykkeri · København

Willumsen, Edith Wilhelmine, f. 1875, Billedhuggerinde. F. 1. Jan. 1875 i Aalborg. Forældre: Købmand Herman Ferdinand Wessel (1847—1926, gift 2° 1892 med Franzisca (Fanchon) Ehrenreich, 1860—1934) og Caroline Mathilde Sødring (1855—1923, gift 2° 1883 med Kaptajn, senere Oberst Johan Charles Lautrup, 1840—1914). Gift 1. Jan. 1903 i Kbh. (Jac.) med Maleren og Billedhuggeren J. F. W. (s. d.).

E. W. uddannede sig først paa Kleins og senere paa Sode og Meldahls Tegne- og Maleskole. Nogle Aar var hun derefter ansat hos Bing & Grøndahl, hvor hun malede Under- og Overglasurporcellæn, fra 1897 under J. F. Willumsens Ledelse. Omkring Aarhundredskiftet rejste hun til Amerika, arbejdede her først en Tid paa en Keramikfabrik i Ohio, derefter som Tegner i et Stormagasin i Chicago og til Slut som kunstnerisk Raadgiver for Louis Tiffany i New York, som havde paabegyndt en Fabrikation af Ovne i Keramik. En Tid opholdt hun sig i Paris, hvor hun udførte Emaillearbejder for Bing, men rejste derpaa hjem til Kbh. og blev gift med J. F. W. Efter sit Ægteskab har E. W. navnlig arbejdet med Skulptur under sin Mands Vejledning og har her hjemme udstillet sine Arbejder dels paa Charlottenborg (1905—06, 1910), dels paa Den frie Udstilling (mellem 1911 og 1917, 1923 og 1926) og ved Separatudstillinger sammen med sin Mand 1910, 1913 og 1919. Desuden har hun bl. a. været repræsenteret paa Kvindelige Kunstneres retrospektive Udstilling 1920.

Et af E. W.s første Skulpturarbejder var en Portrætbuste af J. F. W. (1904, Bronze), men som Billedhuggerinde har hun ellers navnlig udført Figurgrupper og Portrætter af Kvinder og Børn. Hun har arbejdet i mange forskellige Materialer, Bronze, Marmor og Træ, og som et særligt Speciale har hun under Indtryk af italiensk Renæssanceskulptur (navnlig Verrocchio) arbejdet med farvet Voks, et Materiale, der har egnet sig ganske særligt for de dels stærkt realistiske, dels udpræget bizarre Virkninger, hun har

stræbt efter. Sine Motiver har E. W. hentet dels fra Hjemmets Verden (»Moder med sit lille Barn ved Brystet« (Bronze), »Moder med sit Barn paa Skulderen« (1905, Bronze), »Moder med Barn bag Ryggen« (1905, Bronze) og det første Arbejde i Voks »Barn med Gummidukke«), dels fra de Rejser, hun har foretaget med sin Mand i Spanien, Italien og Nordafrika (»To Tiggere fra Tunis« (1914, Træ), »Spanierinde« (1913, Træ), »Spansk Zigeunerske« (1916, farvet Voks)), men ofte ynder hun ogsaa som sin Mand at omforme Motiverne i et digterisk symbolsk Sprog, hvor Modsætningerne sættes op mod hinanden som f. Eks. i Grupperne »Livet der kommer og Livet der gaar« eller »Kontrast, en jødisk og en nordisk Kvinde« eller »Moderen bærer sit Barn igennem Stormen«. Til Hotel Bristols Bambino-Sal har hun udført et Par Barnebuster i Marmor. — E. W. er ofte malet paa sin Ægtefælles Malerier, mere eller mindre med tydelig Portrætkarakter, tydeligst i Arbejderne omkring »En Bjergbestigerske« (Karton i Hirschsprungs Saml. 1902, Akvarel i Stockholm Nationalmuseum 1903) med Hovedbillederne 1904 (Hagemanns Kollegium) og 1912 (Kunstmuseet); endvidere paa »Lys og mørk Kvinde paa Taget af et Hus i Sevilla« og »Moder med sin lille Pige i Træernes Skygge«, begge 1911 (Litografier af J. F. W. efter begge s. A.), »Maleren og hans Familie« 1912 og »Aftensuppen« 1918. Fem Malerier af J. F. W. 1911. Malet Gipsbuste 1898 og modelleret Studie til »En Bjergbestigerske« 1902 af samme. Tegninger af samme 1902 og 1906 (læsende Avis). Akvatinta-Tryk af samme 1917. Otte Litografier fra 1910, 1914 samt Træsnit 1920, alle af samme.

Harald Giersing i Det nye Kunstblad, Nr. 4, Okt. 1910, S. 109 (optrykt i samme Forfatters: Om Kunst, 1934, S. 27). Ill. Tid. 5. Nov. 1911 og 11. April 1915. Vore Damer, I, 1913, Nr. 7 og Nr. 20. Kineton Parkes: Sculpture of to-day, II, 1921, S. 295 f. Berl. Tid. 31. Aug. 1927 og 31. Dec. 1934. Den frie Udst. gennem 50 Aar, 1942, S. 127.

Merete Bodelsen.

Villumsen, Hans, 1609—71, Generalproviantmester, Forfatter. F. April 1609, d. 27. Okt. 1671 i Odense, begr. i St. Knuds K. Forældre: Raadmand i Odense Villum Lucassen (d. 1617) og Barbara Arntsdatter (d. 1643). Ugift.

H. V.s Forældre var fra Holland, men maatte under Urolighederne der søge nyt Hjem og havde vistnok ved Handel vundet en god Stilling i Odense. De havde en talrig Børneflok, hvoraf flere ved Giftermaal knyttedes til Byens ansete Patriciërslægter som Seeblad, Mule og Landorph. H. V. blev efter Faderens Død boende i Hjemmet hos Moderen og nævnes fra 1632 som Borger i

Byen, hvor han formodentlig har fortsat Forretningen. Han blev en velstaaende Mand, der i Krigstiderne 1643—45 og 1658—60 kunde yde Regeringen betydelige Forstrækninger, og 1664 udlagdes der ham og Medinteressenter for 95 965 Rdl. 1919 Tdr. Htk. meget spredt Krongods, dog især paa Fyn, bl. a. det gamle Prælatur Assens Provstis Gods, alt med Tilbagekøbsret for Kronen. Efter hans Død blev Arvingerne draget til Regnskab af den store Revisionskommission, der 1680 fældede den Dom, at de skulde erstatte Kongen 88 531 Rdl., idet H. V. havde udnyttet sin Stilling som Generalproviantmester saaledes, at over Halvdelen af hans Fordringer paa Kronen grundede sig paa Misligheder og Svig. Ved gode Forbindelser og vedholdende Paakaldelse af Kongens Naade slap Arvingerne dog noget billigere.

Under sine Finansoperationer havde H. V. fundet Tid til at sysle med Poesien; han fik dog ikke noget udgivet, og det meste af hans Forfatterskab gik til Grunde med Resens Bibliotek i Hovedstadens store Brand 1728; dog er i Haandskrift bevaret hans metriske Bearbejdelse af Davids Salmer, der vidner om, at han har haft et for sin Tid betydeligt Herredømme over den poetiske Form. Ole Borch betegner ham som »graviter disertus«.

J. C. Bloch: Den fyenske Geistligheds Historie, I, 1787, S. 309 f. H. F. Rørdam: Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter, I, 1857, S. 234 f. Ny Kirkehist. Samlinger, I, 1857—59, S. 570—72. Samlinger til Fyens Historie og Topographie, III, 1865, S. 302. C. T. Engelstoft: Odense Byes Historie, 2. Udg., 1880, S. 211, 218, 277, 399. N. Rasmussen Søkilde: Kaj Lykkes Fald, 1876, S. 32. Hist. Tidsskr., 7. Rk., IV, 1902—04, S. 20 f., 63, 66—68, 95—99, 108 f., 118. Personalhist. Tidsskr., 6. Rk., V, 1914, S. 153; 8. Rk., VI, 1927, S. 228. Kronens Skøder, II, 1908, S. 213—16, 517.

H. F. Rørdam (Hans Knudsen).*

Willumsen, Jens Ferdinand, f. 1863, Maler, Billedhugger. F. 7. Sept. 1863 i Kbh. (Trin.). Forældre: Værtshusholder, senere Herreekviperingshandler Hans W. (1835—1910) og Ane Kirstine Jensen (1836—99). Gift 1° 7. Marts 1890 i Kbh. (Frue) med Billedhuggerinden Juliette Alina Nikoline Meyer, f. 20. April 1863 i Kbh. (Frbg.), D. af kgl. Agent, Brændevinsbrænder Christen Hansen M. (1835—1914) og Olga Julie Augusta Klamke (1840—1920). Ægteskabet opløst. 2° 1. Jan. 1903 i Kbh. (Jac.) med Billedhuggerinden Edith Wilhelmine Wessel (se Willumsen, Edith).

Den Blomstring, som Billedkunsten oplevede med den naturalistiske Periode i 70'erne og 80'erne, efterfulgtes umiddelbart af et nyt Fremstød i 90'erne. Der opstod da den Strømning, man har

kaldt den nyromantiske eller for visse Tendensers Vedkommende den symbolistiske. Denne Periode faar sin Karakter ved sine Ideer, sine stort anlagte Stilbestræbelser og Personligheder, der skiller sig ud fra Omgivelserne ved et skarpt skaaret Særpræg, men dog i visse Tilfælde bliver Førere for Udviklingen. Hvad der brød frem i dette Aarti, blev grundlæggende for det 20. Aarhundredes Billedkunst. Det er et karakteristisk Træk ved den nyromantiske Bevægelse, at den i høj Grad inddrager den dekorative Kunst, Kunsthaandværk og Kunstindustri under sit Omraade. Dette gør sig paa særlig Maade gældende i Danmark. Her begynder Bevægelsen ganske uafhængigt af ydre Indflydelse allerede ved 80'ernes Midte med Th. Bindesbølls og Brødrene Skovgaards Keramik, og den yder i det væsentlige paa hjemlig Grund en saa fremragende Indsats som Joakim og Niels Skovgaards Maleri og Skulptur. De nye Impulser fra Frankrig, hvor Paul Gauguin var den centrale Personlighed, gjorde sig imidlertid snart gældende, først og fremmest gennem Johan Rohdes levende Interesse for den nye franske Kunst. Periodens mest udprægede Skikkelse i Danmark, tillige den videst gaaende, blev W. Han kan som Tidsfænomen sidestilles med Edv. Munch i Norge og Axel Gallén i Finland og maa regnes blandt den egentlige Symbolismes førende Kunstnerpersonligheder, selv i europæisk Forstand.

W. kom fjorten Aar gammel paa Thorsøes Handelsakademi og gik der Vinteren 1877—78, var derefter paa Snedkerværksted et Aars Tid eller noget mere og bestemte sig for at blive Arkitekt. Fra Teknisk Skole dimitteredes han til Akademiet og søgte det fra Jan. 1881 til 1882 ud, samtidig med, at han gennemgik Teknisk Skoles Husbygningskursus med Afgang som Husbygnings-Eksaminand Aug. 1882. Jan. 1883 lod han sig imidlertid overflytte til Akademiets Modelskole for at blive Maler og blev her til Maj 1885, da han forlod Skolen efter tre Gange forgæves at have indstillet sig til Akademiets Afgangsprøve. En Studietid som Krøyers Elev paa Kunstnernes Studieskole afsluttede hans Uddannelse.

Det følger nærmest af sig selv, at W. i sit Maleri begyndte som Naturalismens Lærling. Han debuterede paa en Decemberudstilling ved Charlottenborg 1883 med et Interiør fra Riddersalen i Christian VII.s Palæ paa Amalienborg og fik n. A. optaget et Billede af lignende Art paa Foraarsudstillingen (»I et Interiør fra Rococotiden spiller en Morian paa Fløjte for en yngre Dame«). I øvrigt malede han Motiver som en Bondestue fra Refsnæs, en Slagterbod ved Nikolaj Taarn eller Livsskildringer i den gængse naturalistiske Manér (»To arbejdsløse Smede binde Koste«, »Glaspustere i Hellerup Glasværk«). Under hans og hans samtidiges

Hænder (jfr. Johan Rohde og Harald Slott-Møller) skærpedes Naturalismen til en pessimistisk Realisme. Hos W. naar dette et Højdepunkt i »Kongesønnens Bryllup« (1888), der i saa Henseende kan sidestilles med Slott-Møllers »Fattigfolk« i Kunstmuseet fra s. A. Den franske Kunstudstilling i Kbh. 1888, som Carl Jacobsen fik bragt i Stand, gjorde imidlertid saa stærkt Indtryk paa W., at han rejste til Paris samme Efteraar, og dermed tog hans Udvikling hurtigt en uventet Vending.

Billederne fra denne første Rejse ligger for saa vidt nøje i Forlængelse af de tidligere. Det er i det væsentlige en Fornyelse af malerisk Art, der ses i dem. »Vinterdag paa Montmartre i Paris« (1889, Kunstmuseet) har en sparsom Knaphed i Farven, en følsom Iagttagelse af dens Valør, »Fransk Vadskeri« (s. A., Göteborgs Museum) er malet lyst i lyst, mere livfuldt i Farven, helt igennem større i Stil og Format og med et sikrere Blik for Milieuskildringen, utvivlsomt under Indflydelse af Raffaëlli. Fra Paris gjorde W. Foraaret 1889 en Rejse til Spanien, hvor han malede i Granada og Alora. Han har selv forklaret, at det fortrinsvis var Livet, Lyset og Luften dernede, der havde Betydning for ham, mindre Paavirkningen fra Kunsten i Paris. Det er dog givet, at han har studeret Raffaëlli omhyggeligt, og ogsaa Pissarro skal have spillet en Rolle for hans maleriske Opfattelse paa dette Tidspunkt. Tilsvarende Egenskaber kan iagttages i de Raderinger, han udførte Vinteren 1889—90 efter Hjemkomsten (»Dame, der spadserer«, »Aborreparken«, Farvetrykket »En Valgdag i Københavns 5. Kreds«), men her gør sig tillige en ny Tendens gældende, en udtryksfuld Forenkling, der samler sig om det centrale i Motivets Karakter, en naiv Umiddelbarhed, der søger en ny, frisk Uhildethed i Iagttagelsen. Professionel Kunnen skydes til Side i Udførelsen af Intentionerne og afløses af stadig Eksperimenteren, med stofligt Raffinement forenes en vis, tilsyneladende Kejtethed i Maaden, hvorpaa Tingene tegnes.

Straks efter sit Bryllup i Marts 1890 bosatte W. sig i Paris og boede her til 1894, samtidig med, at han foretog Rejser til Jurabjergene og Savoien 1891, Norge 1892 og U. S. A. 1893 for at se Verdensudstillingen i Chicago. 1890 blev det afgørende Vendepunkt. Allerede med det første Billede, han nu malede i Paris, »Billede af Livet paa Paris' Quaier« med Pont St. Michel og Nôtre Dame i Baggrunden (ogsaa kaldet »Mennesker, Heste og Vogne, der bevæge sig hid og did og krydse hverandre som Myrer i en Tue«), er han helt ovre i Symbolismens syntetiske Forenkling med dens dekorative Fladebehandling uden Detailler, dens Understregning af bestemte Virkninger (hos W. Bevægelsen angivet gen-

nem Konturerne) og dens Farve-Eksperimenter, som altsammen tjener til at fremhæve en bestemt Idé. Sommeren s. A. malede han i Bretagne Billederne af de blaa Koner (»To gaaende Bretagnekoner«, »To Bretagnekoner siger efter en Passiar hinanden Farvel« »Bretagnekone i en Gade, gaaende ud mod Beskueren«). Derefter fulgte s. A. det stiliserede »Montagnes Russes. En bekendt Kokotte-Promenade i Paris«, hvor ifølge hans egen Forklaring »Farverne og Behandlingsmaaden skildrer Scenens grelle Hæslighed«, det i en Træplade skaarne og malede »Kokotte paa Jagt i Montagnes Russes«, hvor han som Tilkendegivelse af Stedets Forlorenhed har indføjet en firbenet Høne, der vistes i Etablissementet, og 1891 den symbolske Komposition »Faderen, Moderen og deres nyfødte Barn« i brændt Ler med stærkt farvede Glasurer, W.s første keramiske Arbejde. Disse Ting staar alle Paul Gauguin nær og har allerede fra Begyndelsen været opfattede som blevet til under Indtryk fra ham. W. gjorde hans Bekendtskab i Bretagne denne Sommer. Han hævder, at Bretagnekonerne er malede, før han kendte Gauguin og hans Kunst; at han har lært »Simplificeringen eller Stiliseringen, baade Farvens, Liniens og Formens« hos den gamle ægyptiske og assyriske Kunst, og at han ogsaa herfra har sin Interesse for Keramikken. Derimod erkender han at have optaget den polykrome Træskulptur efter Gauguins Eksempel. Den Betydning, som det syntetiske Maleri i Paris, vel ogsaa Gauguin, har haft for W.s Udvikling, lader sig næppe dermed afvise. Dog er det evident, at et andet af hans Relief-Malerier paa Træplade, »Stenbrydere i en frodig Bjergegn«, der symbolsk fremstiller de trællende Mennesker og Bjergenes frie Dyreverden (1891, Kunstmuseet; ogsaa kaldet »Den forgyldte Gemse« efter en indsat Figur i forgyldt, drevet Kobberplade eller »Stenbrud Nr. 1«), baade i sin Reliefstil (Coilanaglyf) og Linieføringen i Figurernes Omrids staar Ægypterne nærmere end Gauguin.

Hjemme var W. et af de syv stiftende Medlemmer, da Den frie Udstilling oprettedes paa Johan Rohdes Initiativ. Til den første Udstilling 1891 indsendte han kun en Vifte-Dekoration og to Raderinger, »Aborreparken« og et nyt Blad »Frugtbarhed« fra s. A., den frugtsommelige Kone og Akset, der forgrener sig. Med sin franske Tekst, der indprenter Beskueren, at den nye Kunst kræver sine egne Forudsætninger for at forstaas, var »Frugtbarhed« et symbolistisk Programværk. Det blev ogsaa straks opfattet saaledes og opnaaede en i dansk Kunst hidtil uset Skandalesucces. Paa Grundlag af denne forholdsvis beskedne Radering blev W. voldsomt angrebet fra alle Sider. Emil Hannover var ene om at forsvare ham, og W. kom for stedse i Opposition til den hjemlige Offent-

lighed. Angrebene og Forargelsen steg til nye Højder, da han 1892 udstillede hele sin symbolistiske Produktion paa Den frie Udstilling og ledsagede Billederne med nogle højst uvante Forklaringer i Kataloget. De blev udstillede i Oslo s. A., ved hvilken Lejlighed W. yderligere uddybede sin Mening med Billederne i Katalog-Teksten.

Afklaringen paa disse symbolistiske Gennembruds-Aar bragte Besøget i Norge gennem det store Billede »Jotunheimen« (1892—93). Her sammenarbejdede W. sine Indtryk fra den vilde norske Bjergnatur til en storslaaet Apoteose i en dekorativ Stil, der vistnok i nogen Grad har hentet Inspirationer hos Gerhard Munthe. Det er første Gang, Bjergene for Alvor sætter sig Spor i hans Værk, og de bliver fra nu af et Ledemotiv, som han Gang paa Gang vender tilbage til. Fremstillingen i »Jotunheimen« forlænges ud over selve Billedet til Rammens symbolistiske Figurer, udførte i Emaille paa drevet og udsavet Kobberplade. De sætter filosofisk Menneskelivet op i Sammenligning med Naturen, begge Dele set under Evighedens Synsvinkel. Dette førte W. til den Tanke at forme sin Livsanskuelse billedligt i et Skulpturværk. Han konciperede 1893 »Det store Relief«, som han oprindelig tænkte sig udført i Keramik, og gjorde i de følgende Aar visse Forarbejder. Opgaven viste sig dengang for omfattende for ham, men paa hans 60 Aars Dag bestilte Kunstmuseet Relieffet hos ham for en Sum af 200 000 Kr. Det fuldførtes derefter i Carrara i forskelligt farvede Stenarter og stod færdigt 1928. »Det store Relief« er et Nøgleværk til Forstaaelse af W.s hele Livsarbejde. Det maa forstaas, at det helt og fuldt hører hjemme i 90'erne som Afslutning paa hans symbolistiske Gennembrud og Basis for hans Kunsts videre Udvikling — ikke kan henføres til det Tidspunkt, da det fuldførtes, selv om dets Formgivning er stærkt influeret deraf.

Bortset fra enkelte Malerier, de i Form og Farve mærkeligt sikre og stærke »Italiener-Tøs gør Løjer« (1893) og »Lola synger« (1896), var W. Resten af 90'erne optaget af dekorative Arbejder og Skulptur. Den keramiske Virksomhed, han havde begyndt i Paris, fortsatte han i Hellerup med Vaser, Krukker, Askeurner og enkelte Figurer i Stentøj med farvede Glasurer og Lustrer. Efteraaret 1897 ansattes han som kunstnerisk Leder af Bing & Grøndahls Porcellænsfabrik for at udføre dennes Deltagelse i Verdensudstillingen i Paris 1900. I Løbet af disse faa Aar skabtes under hans Ledelse en Produktion, der ikke blot indbragte Fabrikken den ønskede Grand Prix, men ogsaa kunstnerisk set gav den sin Karakter, satte et Præg paa dens Frembringelser, der spores endnu den Dag i Dag. Allerede 1893 havde han modelleret »Sappho. Hoved af en Nygrækerinde«, der besidder hele hans symbolistiske Periodes friske

Iagttagelse og ukonventionelle Greb om Formen. Nu udførte han en Række Detailler til »Det store Relief«, nemlig 1896 Monumentalhovederne »Refleksion« (eller »Indadvendthed«) og »Svaghed« (eller »Passivitet«), 1897 Busten »Krigen«, alle brændt i Stentøj, samt Gruppen »Samhørighed« (1899, Bronze i Kunstmuseet). Disse Aars største Værk blev Gravmælet over Forældrene (1899; rejst i brændt Chamotte med farvede Glasurer paa Vestre Kirkegaard, Originalmodel i Göteborgs Museum). Dødens forstenede Ro, den evige Søvn hviler over de to Hoveder, som den lille, sørgende Dreng forener med sin Skikkelses blide Rytme. Sammen med Detaillerne til Relieffet kunde Gravmælet give det Udseende af, at W. var gledet over i en stor, rolig Monumentalstil, der virker ved sin plastiske Tyngde. I den Retning har han ogsaa paavirket Samtidens Skulptører, men dette var kun en Tilsyneladelse. Hørups Statue i Kongens Have (1905—08), W.s andet plastiske Hovedværk, viste, at Bevægelsen er et fundamentalt Træk som karaktergivende Moment i hans Kunst, og at Karakteren og den syntetiske Idé er ham vigtigere end kunstnerisk Klassicitet. Med sin skæve Komposition er Statuen i bestandig Uro. Den vandt ikke Bifald hos Samtiden, fordi man i den ønskede at se et Portræt af Hørup, medens det i Virkeligheden er en Apoteose over Demokrati og folkelig Politik. I øvrigt gjorde W. i denne Periode omkring Aarhundredskiftet Udkast til andre dekorative Arbejder, saaledes en keramisk Skulptur »Kilden med den dybe Tone« (1899, Kunstindustrimuseet), til Dekoration af Vielsessalen paa Kbh.s Raadhus (1900) og af Tronsalen paa Christiansborg (1911), til Christian IX.s og Dronning Louises Sarkofager i Roskilde Domkirke (1908, 1. Præmie i Konkurrencen). Han udførte Plakaterne til Den frie Udstilling 1896 og 1902, der hører til de ypperste blandt danske Plakater, og de »Legende Amoriner«, der var tænkt som Champagneplakat (1897, Hirschsprungske Samling). 1909 opsattes hans Mindetavle over Pietro Krohn (med et Frirelief i Bronze) i Kunstindustrimuseet. Desuden kom han ind paa Arkitekturen. Den frie Udstillings Bygninger i Aborreparken (1898) og Østre Anlæg (1913) opførtes efter hans Tegninger, han byggede 1906—07 eget Hus i Hellerup og projekterede 1910 Friluftsteatret i Dyrehaven med de to store Ravne af Træ. Det maa bemærkes, at det i alle Tilfælde ingenlunde drejer sig om Façade-Arkitektur, men om en konsekvent gennemført Rumkunst. Navnlig var Den frie Udstilling 1913 før de senere indre Ændringer et originalt Stykke Udstillings-Byggeri.

Foraaret 1900 til Sommeren 1901 opholdt W. sig i Amerika (New York og Washington), hvor han bl. a. deltog i Fuldførelsen

af Rohl Smiths Sherman-Monument i Washington. Derfra rejste han til Schweiz. Paa ny gør Bjergene sig gældende i hans Værk. De betager ham ved deres ophøjede Ro og Vælde, han gribes af de skiftende Stemninger om Kolossernes Tinder og i Dalenes Dyb, det fænomenale i Bjergnaturen udløser en bevæget Poesi hos ham. Han nedlagde sine Indtryk i en Række Akvareller og sammenarbejdede dem i monumentalt Format til »Bjerge under Sydens Sol« (eller »Sol over Sydens Bjerge«, 1902; Thielska Galleriet, Stockholm), den lille By paa Søbredden ved Bjergenes Fod, belyst af Solstraalerne, der bryder vifteformet gennem Skylaget. Saa tog W. Traaden op igen inden for Maleriet, men fra de filosofiske Grublerier over Livets Gaade, som var Ideen i »Jotunheimen«, vender han sig mod Naturen. Han forkynder det symbolsk som et Evangelium med en Cyklus paa tre Billeder, »Moder og Datter i tre Alderstrin«, der har Undertitlerne »Legen i Naturen«, »Undervisningen i Naturen« og »Erkendtligheden. Ud i Naturen« (malede 1902—04 paa Bestilling af Direktør J. Lachmann, Ystad). Dermed skifter ogsaa den kunstneriske Problemstilling hos ham. I Stedet for Gennembruds-Aarenes ubundne Eksperimenter med Formsproget og Krav om ukonventionel Umiddelbarhed over for Indtrykkene og deres kunstneriske Genskabelse træder de klassiske Faktorer Form og Rum og Billedholdning bestemt af Billedfladen, saaledes som de har været herskende siden Renæssancens Dage. Tillige tager han sin Livsanskuelse op til ny Prøvelse, idet han atter sætter Mennesket op mod Naturen i de to Hovedværker »En Bjergbestigerske« (1904, Hagemanns Kollegium; omarbejdet Udgave 1912 i Kunstmuseet; første Studier 1902) og »Efter Stormen« (1905, Nasjonalgalleriet i Oslo; første Studier 1904). Det første er Sindbilledet paa Naturens Ophøjelse af Mennesket, paa Naturen som Kilden til Kraft og Sundhed; i det andet sønderknuser Naturen Mennesket, leger med Skæbner som Bølgerne med Stenene paa Stranden — den samme Dobbelthed, det samme Spil mellem opbyggende og nedbrydende Kræfter, som han havde søgt symbolsk at anskueliggøre i Figurerne paa »Jotunheimen«s Ramme og filosofisk at begrunde i »Det store Relief«. Maksimen: Ud i Naturen forfulgte W. videre ud i sin Konsekvens med »Børn paa Stranden« (eller »Sol og Ungdom«; 1902—10, Göteborgs Museum), hans største Lærred, hvis Komposition han gennemarbejdede i talrige Studier, dels Modelarbejde i det frie (bl. a. i Amalfi 1902 og 1904, Le Pouldu Efteraaret 1904 og paa Skagen 1909), dels systematiske Studier af næsten videnskabeligt Tilsnit i Atelieret. Det staar i Zenit af hans Udvikling som en Hymne til Livet og et Højdepunkt af Livs-

bekræftelse uden noget pessimistisk Modstykke eller nogen dualistisk Tvivl.

En Rejse til Syden Okt. 1910—Maj 1911 (Berlin, Padova, Venezia, Firenze, Pistoja, Pisa, Genova, langs Middelhavets Kyst til Barcelona, Madrid, Toledo, Cordoba, Sevilla, Alora, Ronda og London, med længere Ophold for at male i Firenze, Sevilla og Ronda) indleder et nyt Afsnit i W.s Kunst. I Spanien saa han el Greco, som gjorde stærkt Indtryk paa ham. Andre Rejser slutter sig til den første, til Spanien 1912 (Valencia), til Italien, Tunis og Grækenland 1913—14 (Venezia, Bologna, Firenze, Perugia, Rom, Napoli, Palermo og Taormina, videre til Tunis, herfra over Palermo, Catania, Siracusa, Canea til Kreta og Athen, hjem over Firenze) med efterfølgende Ophold i Alperne Sommeren 1914, atter til Spanien 1915 for at male i Toledo og Cordoba. Til disse Rejser knytter sig Hovedparten af hans Litografier, en Kunstart, han var begyndt at dyrke 1910. W. følte sig i det hele taget draget til Syden af Lyset og de karakterfulde Folketyper. 1916 slog han sig ned i Nærheden af Nizza, hvor han paa ny kastede sig over Raderingen, nu overvejende i Form af Akvatint, og siden ca. 1920 har han haft fast Bopæl her og væsentlig kun besøgt Danmark paa Sommerophold af skiftende Regelmæssighed.

Lyset i Syden kalder Farven frem i hans Maleri som aldrig før. Man ser det allerede i »Bjerget Grand Moevelan i Aftensol« (1911), der er en Farvestudie af ekspressionistisk Art og helt moderne i Behandlingen, og hvor Farven har en dyb Mættethed, en indre koloristisk Bæreevne. Atter fulgte W. hermed paa sin egen Maade den almindelige europæiske Udvikling i forreste Linie — jfr., at Ekspressionismen og dens Farvedyrkelse opstaar i Frankrig i Aarene efter Aarhundredskiftet med Matisse og hans Kreds og i Tyskland faar sit Gennembrud under den første Verdenskrig. Tillige optræder en større Umiddelbarhed, en blidere, mere lyrisk Grundstemning i W.s Maleri, selv om han aldrig slipper Syntesen, den fortolkende Sammenfatning, som fra de symbolistiske Aar har været et Grundtræk i hans kunstneriske Psyke. Han maler Emner som »Maleren og hans Familie« (1912, Nationalmuseum i Stockholm) og »I den bløde, den farverige Sommernat« (1913), en hed, dansk Sommernatsstemning. De ældre Motiver af Stenbryderne (1891) og »Efter Stormen« tages op i ekspressionistisk Fortolkning og bliver til »Stenbrud Nr. 2. Fantasi over et Menneskeliv« (1913) og »Naturskræk« (1916). En Bestilling fra G. A. Hagemann paa et Billede af »En Fysiker« (to Udgaver, en »Generalprøve« og det endelige Billede, begge 1913) gav ham Anledning til et indgaaende Studium

af Vekselvirkningen mellem Lyset og Farvens koloristiske Egenskaber, og det førtes videre ud i sin Konsekvens i Araberbilleder fra Tunis 1914 (Pastel og Tempera) og i Malerierne fra Spanien 1915. Farven suger Lys som hverken før eller senere hos W. De spanske Billeder er dem, hvor han naar højest i umiddelbar Malerglæde og Fryd over Farver i det hele taget (»Ved Brønden i Toledo. Kathedralen i Baggrunden«, »En Rytter i en af Cordobas Gader«).

Bag disse Aars Arbejder skjuler sig en ny Udvikling, som brød igennem 1915 med »Sophus Claussen læser sit Digt Imperia« (Aarhus Museum). Ligesom man i Billedet af Fysikeren, der sidder bøjet over Röntgen-Lyset, kunde se ikke blot en koloristisk Studie over Brydningen mellem Lyset fra forskelligartede Lyskilder, men ogsaa et Udtryk for den universelle Kraft, saaledes er dette Billede en Fremstilling af den aandelige Kraft, dens Udstraaling fra Oplæseren og Receptionen hos Tilhørerne. Under Indtryk af el Greco og vel ogsaa Goya, til hvem han i alt Fald staar i Gæld i sine Akvatinter, søger W. mod en ekstatisk Aandeliggørelse af sit Maleri. De blide Stemninger, den lyriske Harmoni forlades, Farven gøres skarp, den aandelige Karakter bliver det afgørende i Billedet, og Totalfølelsen drives op i det overspændte. I »Aftensuppen« (1918) binder en potenseret Samhørighed Kvinden og Børnene sammen under Lampens ætsende gule Lys. Perspektiviske Forskydninger og fortrukne Konturer tages i Brug for at understrege Følelsen. Et Højdepunkt naaede denne Stræben mod Visionen i »Maleren modtager Musikeren paa Parnasset« (1923), hvor Bevægelsen skruer sig op gennem Figurernes Lemmer og Farven er arbejdet op i en overstadig Styrke. I Mellemtiden havde W. været i Alperne. En Række mindre Billeder fra Chamonix (1920) skildrer de stejle, spidse Tinder, hvor Mennesker aldrig naar op. De virkede som en Aabenbaring af Bjerges inderste Væsen, deres Idé.

Paa 60 Aars Dagen 1923 fejrede Den frie Udstilling W. med en usædvanlig omfattende retrospektiv Udstilling og Banket paa Udstillingen, og Studenter og unge Kunstnere bragte ham et Fakkeltog. Fraset en enkelt Foraarsudstilling viste han sig derefter ikke hjemme, før han kom med den store Særudstilling 1934. I rastløs Produktivitet havde han, med en overlegen Frihed over for Form og Farve, der i sit Princip kan føre Tanken hen paa hans Arbejder fra Tiden omkring 1890, malet Rækker af Billeder fra Venezia, af en Danserinde og af unge Kvinder, ogsaa et storladent Alpebillede »Bjergkæde i Aftensol« (1926), hvor de høje Tinder bader sig i Sollys, medens det store Bjerg i Forgrunden ligger i blaa

Skygge under en Sky uden at formaa at hæve sig op i den farvestraalende Himmel. Udstillingen var en Kraftpræstation, voldsom i Farven og trods blidere Stemninger som Helhed en Kraftdemonstration, der i sin Villiestyrke kunde føles tenderende mod det brutale.

Den sidste mærkelige Oplevelse, W. har beredt den hjemlige Kunstverden, bragte Foraarsudstillingen 1939 med Serien »Titian døende«, bestaaende af de tre Billeder »Titian døende« (1935), »Sten Statuen. Ikke se, ikke høre, ikke ville« (1937) og »Himmel Gaaden« (1938), hvor den Figur, der er det centrale i Billederne, bærer hans egne Ansigtstræk. De handler symbolsk om Dødens Tilintetgørelse af Personligheden og dennes Bevarelse i Eftermælet. Til dem sluttede sig to Alpebilleder (begge 1938), »Den sidste Lysning paa Mont Blanc«, hvor Maanen staar i Iskulde over Bjerget, ligesom forstenet i sit blanke Skin, og »Taager og Sneklatter paa Bjerg«, hvor Taagerne og Sneklatterne tager Form af Dyrebilleder og groteske Ansigter — Hunde, der slaas, Djævlemasker. Bjergene har saa ofte tidligere løftet W., inspireret ham, ledet hans Stræben mod de ideale Tinder. Stødte de ham denne Gang fra sig, viste de ham et Vrængbillede? Tiden er maaske knap moden til en Forstaaelse af hans senere Arbejder. Men det symbolistiske Drag er umiskendeligt gennem hele hans Værk lige fra Gennembrudet i 90'erne til det sidste. Det er en eneste Genspejling af en Personligheds Kamp for at vinde Forstaaelse af Livet og sin egen Plads i Universet.

Som en af Tidens betydeligste Kunstnere, tillige et af dens virksomste kunstneriske Incitamenter, har W. en rig Udstiller-Virksomhed bag sig. Af hans Udstillingsdata skal anføres: Charlottenborg Foraarsudstilling 1884—89, Den frie Udstilling nogenlunde regelmæssigt 1891—1922, derefter 1930, 1935—37, 1939, 1941, Særudstillinger i Atelieret paa Strandagervej i Hellerup Sept.—Okt. 1910, Sept.—Okt. 1913, hos Arnbak Okt. 1917, i Dansk Kunsthandel Febr.—Marts 1919, Den frie Udstilling Sept.—Okt. 1923 og Jan. 1934; endvidere den nordiske Udstilling i Kbh. 1888, Kunstnernes Studieskoles Udstilling 1896, Raadhusudstillingen 1901, Verdensudstillingerne i Paris 1889 (Mention honorable) og 1900, den internationale Kunstudstilling i Rom 1911, den skandinaviske i U. S. A. 1912—13 og Jubilæumsudstillingen i Göteborg 1923, hvor han var særlig indbudt Æresgæst, de danske Udstillinger i Berlins Kunstgewerbemuseum 1910—11 og hos Liljevalch i Stockholm 1919. Han har dertil været selvskreven Deltager i de mange udenlandske Opvisninger af dansk Kunst og i de

skandinaviske Grafik-Udstillinger i 1920'erne og 30'erne, og han har ofte udstillet i Paris, paa Salonerne 1889—90 og senere privat.

W. er en lidenskabelig Samler af navnlig ældre Kunst. Hans Samlinger tæller omkring 2000 Numre og rummer, ifølge hans egne kunsthistoriske Bestemmelser, Værker af Verdenskunstens største Navne. Samlingerne er lidet kendte, idet de hidtil har været opbevarede i hans Hus i Nizza. En 1937 fremsat Plan om at bygge et Museum i Kbh. for dem og en Del af W.s Værker, eventuelt i Forbindelse med en Æresbolig for ham, har indtil videre ikke ført til Resultat, men 1943 tilbød han den danske Stat Samlingerne, supplerede med 500 Arbejder af ham selv, som Gave. Særlig Interesse har W. viet el Greco, om hvem han har publiceret en Afhandling »Studier over el Greco« (Nordisk tidskrift, 1914, S. 91—110) og et voluminøst Værk »La jeunesse du peintre el Greco« i to Bind (1927).

Selvportrætter: Malerier ca. 1881, 1910 (to Studier til Udstillingsplakat), 1911, 1915 (Aarhus Museum), 1918, 1930, 1932, 1933, 1936, Radering 1916, Litografier 1910 (to Brystbilleder, en Studie i hel Figur), paa Udstillingsplakat 1910, Træsnit 1932, Pennetegning 1899. Selvportrætter i de keramiske Skulpturer »Faderen, Moderen og deres nyfødte Barn« 1891 og »Refleksion« (1896) samt paa Malerierne »Maleren og hans Familie« 1912 (Nationalmuseum i Stockholm) og »Sophus Claussen læser sit Digt Imperia« 1915 (Aarhus Museum), i Stregætsning 1916, Litografi 1910 (to Typer), Træsnit 1922. Portrætteret paa Michael Anchers Maleri »Kunstdommere« 1906 (Fr.borg), paa E. Zeuthens Gruppebillede »Ti Malere« 1936—38 og Vilh. Hammershøis »Fem Portrætter« 1901 (Thielska Galleriet, Stockholm). Brystbillede af samme s. A. Malerier af P. S. Krøyer 1908 (Brøndums Hotel, Skagen), N. V. Dorph 1910, Michael Ancher 1919, Johs. Wilhjelm 1929 og 1933 (Aarhus Museum), Johan Rohde 1901 (Göteborgs Museum). Tegning af Rs. Christiansen 1887 (Fr.-borg). Litografi af Johan Rohde 1894. Radering af Henrik Lund 1907. Træsnit af K. J. Almqvist 1939 og 1940. Buster af Ingeborg Plockross Irminger 1900, Edith Willumsen 1906, Max Meden 1923 og Siegfried Wagner 1941.

Hjalmar Öhman: J. F. Willumsen. Med Kommentarer af J. F. Willumsen, 1921. Erik Moltesen: J. F. Willumsen. Introduktion til hans Kunst, 1923. V. Jastrau: J. F. Willumsen, 1928. Vilhelm Wanscher: J. F. Willumsen, 1937 (Danske Kunstnere, 14). Sigurd Schultz: J. F. Willumsen. Grafiske Arbejder, 1943. Karl Madsen i Politiken 28. Okt. 1889 og Tilskueren, VIII, 1891, S.

323—43. Emil Hannover i Politiken 3., 13., 20. og 27. April 1891, 18. Apri 1892, 17. Dec. 1893, 20. Maj 1895, 10. April 1905, 5. Marts 1906. Gudmund Hentze i Kunst, VII, 1905—06. Johan Rohde i Kunst und Künstler, IV, 1905—06, S. 428—38. Johan Plesner i Kunstbladet, I, 1923, S. 7—15, 31—37. Vilh. Wanscher i Politiken 2. Juli 1927. Kai Friis-Møller i Dagens Nyheder 22. Maj 1932. Rikard Magnussen i Berl. Tid. 26. Aug. 1933. Sigurd Schultz i Nationaltidende 15. Jan. 1934. Samme i Danske i Paris, red. af Franz von Jessen, II, 1938, S. 492—95, 504 f., 514. Den frie Udstilling gennem 50 Aar, 1942. M. Peschcke Køedt i Samleren, XX, 1943, S. 56—61. — *Om »Det store Relief«:* Politiken 3. Juli 1927. Kaj Borchsenius sst. 21. Aug. s. A. og 12. Juli 1928. Vilh. Wanscher sst. 9. Okt. s. A. Nationaltidende 27. Sept. s. A. Leo Swane sst. 9. Okt. s. A. Th. Oppermann i Berl. Tid. 17. Okt. s. A. Ragnar Hoppe i Kunstmuseets Aarsskrift, XIII—XV, 1926—28, S. 118—27. Frederik Poulsen i Nordisk tidskrift, Ny serie, IV, 1928, S. 568—77. Sigurd Schultz: Nyere dansk Billedhuggerkunst, 1929, S. 9 ff. Johannes Kragh i Ord och Bild, XXXIX, 1930, S. 293—308. Peder M. Sørensen i Samleren, XX, 1943, S. 1—5. — *Om et Willumsen-Museum:* Social-Demokraten 28. Okt. 1937. Politiken 7. Jan. 1938. Nationaltidende 9. Jan. s. A. — *Om Willumsens Kunstsamlinger:* Henry Hellssen i Berl. Tid. 3. Aug. 1924. Magasinet, Politikens Søndagsnr. 21. og 28. Maj, 4. og 11. Juni, 27. Aug. 1939. Andreas Vinding i Politiken 6. Juni 1943. — Sigurd Schultz i Dagens Nyheder 7. Sept. 1933 og Nationaltidende 7. Sept. 1943. Andreas Vinding i Politiken 5. Sept. s. A. Preben Wilmann i Social-Demokraten 7. Sept. s. A. Ole Vinding i Ekstrabladet s. D. Anker Nørregaard i Nyt Tidsskr. for Kunstindustri, XVI, s. A., S. 122—29.

Sigurd Schultz.

Villumsen, Thomas, d. 1602, Lektor. F. i Odense, d. 20. Juni 1602 i Lund. Forældre: Guldsmed i Malmø Villum Thomsen (d. 1564) og Helene Pedersdatter (d. 1613, gift 2° med Raadmand i Malmø Mikkel Madsen). Gift 1° med Birgitte Balthasarsdatter, f. ca. 1559, d. 1590, D. af Ærkedegn i Lund Balthasar Jacobsen og Dorothea Dringelberg. 2° (?) med Kirsten Mogensdatter, D. af Biskop i Lund Mogens Madsen (s. d.) og 1. el. 2. Hustru.

T. V. studerede i Udlandet, immatrikuleredes saaledes 1583 i Tübingen, og har formodentlig taget Magistergraden udenlands. 1585 var han igen i Kbh., hvor han holdt en Tale om Forbindelsen mellem det teologiske og filosofiske Studium. S. A. blev han Rektor i Lund og 1588 Kannik sst. 1590 fik han tillige et Vikariat ved Domkirken, og 1593 blev han Lector theologiæ sst. T. V. er Forfatter af en Række Skrifter, til Dels af historisk Indhold, som alle er gaaet tabt. Nu kendes kun hans »Paraphrasis Danica psalmorum Davidis«, først udgivet 1641 ved hans Halvbroder, den københavnske Borgmester Jakob Mikkelsens Foranstaltning og forsynet med en Fortale af Biskop Jesper Brochmand. Bogen selv indeholder en metrisk Oversættelse af Davids Salmer ledsaget af Noder til Melodier af Goudimel. T. V. viser sig ikke som nogen

stor Sprogmester, men hans Oversættelse er dog jævnlig blevet noget undervurderet.

J. E. Rietz: Skånska skolväsendets historia, 1848, S. 249 f. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, 1868, S. 306, 308. Kirkehist. Saml., 2. Rk., I, 1857—59, S. 540 ff.; 5. Rk., V, 1909—11, S. 249. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., VI, 1927, S. 253, 254 f.

Bjørn Kornerup.

Wilmann, Johan Carl Thorvald, 1866—1928, Politiker. F. 7. Juni 1866 i Søllerød Sogn, d. 15. Nov. 1928 i Lyngby, begr. sst. (Sorgenfri Kgd.). Forældre: Indsidder, Arbejdsformand paa Ørholm Papirfabrik Emil Thorvald W. (1836—1912) og Johanne Marie Emilie Dahl (1836—84). Gift 21. Juni 1891 i Kbh. (b. v.) med Anna Johanne Jørgine Ingeborg Robertson, f. 16. April 1865 i Kbh. (Helligg.), d. 6. Aug. 1932 i Lyngby, D. af Formskærer Frederik Mouritz R. (1810—73) og Mathea Marie Eleonora Christensen (1836—98).

W.s Slægt havde gennem flere Led hørt til i Arbejderboligerne ved de historiske Fabrikker langs Mølleaaen, og han kendte fra Barnsben de endnu dengang herskende patriarkalske Forhold paa »Møllerne« fra Retten som fra Vrangen. Under Smedelockouten i 80'erne stod han i Lære i Kbh., blev Maskinarbejder og tog 1887 Maskinisteksamen. Han deltog i den faglige Bevægelse, organiserede Arbejderne paa Brede og blev 1890 Forretningsfører, senere Redaktør for »Social-Demokraten« for Lyngby og Omegn, ɔ: han begyndte som Bladbud og Agitator i det vidtstrakte Distrikt og fik efterhaanden Jordbunden beredt for sit Parti og dets Presse. 1894—1903 var han Medlem af Bestyrelsen for De Fattiges Kasse og 1897—1903 af Skolekommission og Sogneraad i Søllerød. 1903 flyttede han til Lyngby for at forestaa »Social-Demokraten«s nyoprettede Kontor der, blev 1907 Medlem af Lyngby-Taarbæk Sogneraad, og da Socialdemokraterne 1913 erobrede Flertallet, afløste han Højremanden, Proprietær E. Piper som Formand. Gennem seksten Aar stod han nu i Spidsen for denne Kommune, hvis stærke Befolkningstilvækst i dette Tidsrum sprængte Landsbyrammerne, og hvis Forvandling til Bysamfund frembød talrige tekniske, sociale og kulturelle Opgaver. Med et klart Blik for, hvad denne Udvikling krævede, praktisk anlagt og rig paa Virkelyst var han Sjælen i en Række Reformer bl. a. Moderniseringen af Veje og Trafikforhold, Skolevæsenets Omordning og Bygning af nye Skoler i Lyngby, Virum, Raavad og Taarbæk, Indretningen af de kommunale Boliger for Aldersrentenydere, som blev banebrydende for en vigtig Nydan-

nelse inden for den sociale Forsorg. Den skarpe Modstand, W. oprindelig mødte fra Kommunens Konservative, veg efterhaanden for en almindelig Anerkendelse af hans fremsynte Administration, og dette i Forbindelse med hans ligevægtige, joviale Væsen gjorde, at han i sine senere Aar stod som den uanfægtede, populære Sognekonge i vor største Landkommune. Han blev 1919 Formand for Kbh.s Amts Sogneraadsforening, 1926 for Nærumbanen og havde flere andre fælleskommunale Hverv. Men ogsaa som Rigsdagsmand udførte han en betydelig Gerning. Han blev 1901 opstillet til Folketinget i Lyngby og sejrede over Piper med faa Stemmer, faldt 1903, valgtes 1906, faldt 1909 for E. Abrahamsen, valgtes 1910, men faldt igen 1913. 1915 blev han opstillet og valgt i Hillerød, men fra 1918 valgtes han i den nu omlagte Lyngby-Amagerkreds og repræsenterede denne til sin Død. Han tog ikke nævneværdig Del i den storpolitiske Debat, men var en solid, saglig Arbejdskraft for sit Parti, stærkt benyttet i Udvalgsarbejdet og Ordfører i mange, særlig kommunale Spørgsmaal og Skattesager (herunder Brændevins-, Restaurations-, Chokoladeskat), blev efterhaanden Partiets Grundskyld-Ekspert, talte ved Behandlingen af Automobillov og Jernbaner, Naturfredning, Skovvæsen m. m. 1924—26 sad han i Finansudvalget og var Partiets Finanslovordfører. Han var Medlem af Forsvarskommissionen 1906—08 og af Militærkommissionen 1919—22 (Ordfører for Forslaget om Kbh.s Landbefæstnings Nedlæggelse 1919). Fra 1909 var han Medlem af Overskyldraadet. Svigtende Helbred tvang ham 1927 til at tage Orlov fra det meste af sit offentlige Arbejde, og han genvandt ikke sin Arbejdsevne. — En Søn *Preben W.*, f. 1901, er Maler og Kunstskribent, Redaktør af »Social-Demokraten«s Tillæg »Hjemmets Søndag«.

Maleri af Preben Wilmann 1921 (Familieeje). Portrætteret paa Oscar Matthiesens Billede af den grundlovgivende Rigsdag 1915 (1923, Rigsdagen). Portrætmedaillon af Johs. Bjerg 1929 paa Mindestøtte foran Aldersrenteboligerne paa Smedebakken i Lyngby.

C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede, II, 1904, S. 584. Social-Demokraten 8. Maj 1906, 16. og 19. Dec. 1928. Politiken 7. Juni 1926, 16. Dec. 1928. Danmarks kommunale Efterretninger Nov. 1928.

Oluf Bertolt.

Wils, Julien **Wilhelm,** f. 1880, Maler. F. 5. Aug. 1880 i Kolding. Forældre: Fotograf Lauritz Oscar W. (1852—1912) og Christence Marie Frederikke Laurine Hasenkam (1857—1941). Ugift.

W. interesserede sig som ung for Tegning og tog privat Undervisning heri, samtidig med at han ernærede sig som Fotograf, en

Tid i Aarhus og senere paa Vesterbro i Kbh. Ind imellem tegnede og malede han topografiske Billeder, som bl. a. købtes af Frederik Hegel (i Øregaard Museet) og af Bymuseet. Omkring 1905—06 søgte han Undervisning hos Frede Aamodt (»Studio«) og traf her bl. a. Aksel Jørgensen og Carl Jensen, hvis socialt interesserede Kreds han kom til at tilhøre. Gennem Kunsthandler Grosell lærte han endvidere Maleren P. A. Schou at kende, og dette Bekendtskab blev af stor Betydning for W., idet Schou viste ham Billeder af Degas, Toulouse-Lautrec og Renoir og herigennem førte ham ind paa den Milieuskildring fra de lavere Samfundslag, der er blevet et saa væsentligt Træk i hans Produktion. »Hos ham, der var strængere end et Akademi, lærte jeg ogsaa den Præcision, som kendetegner den franske Skole«, har W. engang udtalt. Senere var han desuden en Tid Elev paa Zahrtmanns Skole under Johan Rohde, og han har rejst i Norge, Tyskland, Frankrig og Italien.

1910 debuterede W. som Maler paa De 13's Udstilling, var derefter nogle Aar sammen med Aksel Jørgensen beskæftiget med Udsmykningen af Forlystelsesetablissementet Lorry (W. tog sig nærmest af det arkitektoniske ved Udsmykningen samt Interiørerne; han tegnede saaledes alle Møblerne). 1914 var han repræsenteret paa Kunstnernes Efteraarsudstilling, udstillede mellem 1918 og 1930 paa Charlottenborg og siden 1931 paa Den frie Udstilling som Medlem. — W. har foruden Portrætter (f. Eks. det karakterfulde »Vismanden« 1930) malet Landskabsbilleder, navnlig fra Dyrehaven og Dyrehavsbakken (»Søndag Formiddag paa Dyrehavsbakken« 1909, »Fra Bakken« 1913, »Vinter i Dyrehaven«) samt en lang Række Figurbilleder, der giver Milieuskildringer fra de mere skumle københavnske Kafeer og Forstadsvarieteer (Natkafé-Dame 1918, »Skuespillerinde i Garderobe« 1926, »Nana fra White Star«, »Fra en Forstadvarietes Damegarderobe« 1922). I kunstnerisk Henseende kendetegnes disse Billeder ved en Art impressionistisk Kolorisme, der med voldsomme og grelle Farvekontraster understøttet af en dramatisk Lysvirkning søger at udtrykke Karakteren i Mennesker og Milieu. Dette stærke koloristiske Indslag, som ogsaa gav sig til Kende i tidlige Billeder af Aksel Jørgensen, skyldtes utvivlsomt en Indflydelse fra samtidig norsk Kunst, fra Malere som Karsten eller fra Edv. Munch, hvis Billeder baade W. og Aksel Jørgensen studerede med Interesse paa den store Munch-Udstilling i Kbh. 1905. — W. har i de senere Aar, efter at være gaaet over til Katolicismen, malet en Række religiøse Billeder, saaledes »Pietà«, Forsøg paa Maleri med poleret Guldgrund (1932), »Maria Bebudelse« (1936) og »St. Franciscus' af

Assisis Stigmatisation« (1937). W. er repræsenteret paa Kunstmuseet (»Fra Udkanten af Nørrebro«) samt i Museerne i Kolding (»Jongløren Paddy« 1934) og Maribo (»Nature morte«). — Selvportrætter 1905 (forhen hos Johan Hansen) og 1918. Maleri af P. A. Schou 1907 (Kunstmuseet). Tegning af Carl Jensen 1910. Træsnit af Aksel Jørgensen 1908. Farvetræsnit.

Nord. Ugeblad f. katholske Kristne, LXXXII, 1934, S. 1100—04. Preben Wilmann: Dansk Kunst, 1934, S. 141 f. Niels Th. Mortensen: Dansk Billedkunst, 1939, S. 176; Tilskueren, LIII, 1936, II, S. 352 f.

Merete Bodelsen.

Wilse, Jacob Nicolai, 1735—1801, Præst, Forfatter. F. 24. Jan. 1735 i Lemvig, d. 25. Maj 1801 i Eidsberg, Akershus Stift, begr. sst. Forældre: Hører ved Latinskolen i Lemvig, senere Sognepræst paa Jegindø Peder Jacobsen W. (1706—86) og Maren Nielsdatter Bierregaard (1704—72). Gift 1° 29. Juni 1770 i Kbh. (Frels.) med Anna Cecilia Thorup, f. ca. 1750, begr. 12. Maj 1783 i Spydeberg. 2° 6. Febr. 1784 paa Skattebøl, Os Sogn, med Gurine Marie Morland, f. ca. 1759, d. 11. Maj 1796 i Eidsberg, D. af Prokurator Simon Andreas M. og Sophia Romedahl (ca. 1733 —1803). 3° 14. Juni 1799 i Ås med Johanne Maria Grøgaard, f. 1758, d. 1. Dec. 1814 i Eidsberg, D. af Kapellan i Evje, senere Sognepræst i Skiptvett Niels Christophersen G. og Helvig Møllerup.

W. blev Student 1752, privat dimitteret, og cand. theol. 1756. Derefter var han Huslærer »hos adskillige Standspersoner i begge Riger« og udvidede sine Kundskaber i nyere Sprog; i Fransk naaede han saa vidt, at han 1762 kunde debutere i Litteraturen med et episk Digt paa dette Sprog. Desuden lagde han sig efter Matematik og Naturvidenskab. Da han 1766 kom til Kbh. for at søge Kald, antog den russiske Ambassadør Caspar v. Saldern ham til at læse Matematik med nogle unge Medlemmer af Gesandtskabet. N. A. tog han Magistergraden, og 1768 opnaaede han ved v. Salderns Anbefaling Spydeberg Præstekald i Smaalenenes Amt; 1785 forflyttedes han til Eidsberg i samme Amt, og her tilbragte han Resten af sine Dage. W.s Hovedvirksomhed kom altsaa til at ligge i Norge, og han nærede en varm Følelse for sit nye Fædreland, der især med megen Anerkendelse erindrer hans Arbejde for at realisere Tanken om et særligt norsk Universitet. Hans Indsats i Litteraturen tilhører ogsaa overvejende Norge (bl. a. udførlige Beskrivelser af hans to Sognekald samt en norsk Ordbog), men ogsaa danske Emner har han behandlet; saaledes udgav han 1767 Fredericias Topografi (»Fuldstændig Beskrivelse af Stapel

Staden Fridericia«), og de fem Bind »Reise-Iagttagelser«, som han offentliggjorde 1790—98, omhandler foruden Norge, Sverige og Nordtyskland ogsaa Danmark; bl. a. findes her en god Skildring af den jyske Hede og et morsomt Billede af en botanisk Ekskursion under Professor Tycho Holm. W.s beskedne Pengemidler havde ikke tilladt ham længere Ophold de forskellige Steder, men han supplerede sine egne Iagttagelser med Læsning, og hans Bøger indeholder et broget Stof af højst uensartet Værd. Dyberegaaende Kundskaber besad han ikke, men megen sund Fornuft — en typisk Repræsentant for Oplysningstiden med dens Videbegærlighed og ivrige Gavnelyst. — Tit. Professor 1784.

Selvbiografi: Kort Underretning om Mag. J. N. Wilse, 1786. Udvalg af Breve til R. Nyerup ved L. Daae, 1861, S. 17—31. H. Bakke: En Kulturhelt, 1912. Svend Dahl: Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning, 1941, S. 48—51.

Svend Dahl.

Wilster. Militærslægten W. (de W.) føres tilbage til Martin Jacob i Wilster, der var Fader til Tøjmester Johan Jacobsen W. (1630—93), af hvis Børn skal nævnes Oberst Joachim Jacob W. (1665—1712), Oberst Peter Jacob W. (1661—1727) og nedenn. russisk Viceadmiral Daniel Jacob W. (1669—1732) samt Generalmajor Martin Jacob W. (1655—1726), der var Fader til de 1755 adlede Brødre sachsisk General Johan Jacob de W. (1689—1769) og Generalløjtnant Carl de W. (1698—1776); dennes Søn Major Cæsar August W. (1734—1812) var Fader til Højesteretsadvokat Carl Henrik W. (1772—1837) — Fader til nedenn. Digter, Lektor Christian Frederik Emil W. (1797—1840) — til Major, Overlandevejsinspektør Julius Friedrich Ferdinand Wilhelm W. (1782—1816), til Oberst Alexander Emilius W. (1785—1842) og til Oberst Carl Friedrich W. (1779—1852), af hvis Børn skal nævnes nedenn. General Ernst Hendrich Glode (Claude) W. (1808—81) og Charlotte Ketty W. (1806—93), der i Ægteskab med sin ovenn. Fætter Digteren Christian Frederik Emil W. (1797—1840) var Moder til Læge ved Sorø Akademi Frederik Rasmus Bernhard W. (1831—65); med dennes Søn cand. mag. Christian W. (1865—92) uddøde Slægtens Mandslinie. — Ovenn. Viceadmiral Daniel Jacob W. (1669—1732) var i Ægteskab med Catharine Fogh (ca. 1677—1757) Fader til den 1747 adlede Jørgen Fogh W. (1714—56) til Ryomgaard.

Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 153—64; XLVI, 1929, II, S. 314.

Albert Fabritius.

Wilster, Christian Frederik (ved Daaben Friedrich) Emil, 1797—1840, Digter. F. 27. Sept. 1797 i Kbh. (Petri), d. 11. Jan. 1840 i Sorø, begr. sst. Forældre: Højesteretsadvokat Carl Henrik W. (1772—1837) og Anna Juel Winde (1770—1840, gift 2° 1810 med Hospitalsforstander i Slagelse, Kancelliraad Rasmus Palludan, 1775—1834). Gift 15. Aug. 1829 i Kbh. (Garn.) med Charlotte Ketty (ved Daaben Catty) Wilster, f. 21. Dec. 1806 i Kbh. (Garn.), d. 9. Marts 1893 i Sorø, D. af Premierløjtnant, senere Oberst Carl Friedrich W. (1779—1852) og Dorothea Hermansen Fugleberg (1771—1842).

W.s Fader vandt i Overgangstiden fra det 18. til det 19. Aarhundrede en sørgelig Berømthed. Han var et glimrende begavet ungt Menneske, der i en Alder af seksten Aar tog Artium med Udmærkelse, fire Aar senere juridisk Embedseksamen, straks blev Prokurator ved Hof- og Stadsretten og allerede 1793, kun 21 Aar gammel, Højesteretsadvokat. Men 1799 lod han Hustru, Børn og en stor Praksis i Stikken og flygtede fra Landet med en meget smuk Englænderinde, der tillige med en betydelig Sum Penge var betroet til hans Varetægt af en engelsk Klient, for hvem han førte en Proces i Kbh. Under Navn af Baron v. Essen færdedes han med hende omkring i Tyskland, bedaarede en Tid lang med sine Talenter og sit vindende Væsen Hoffet i Rudolstadt, købte Godser i Mecklenburg og blev endelig 1809 i Berlin anklaget for Giftmord paa en højtstillet Embedsmand (Krigsraad Eberhardi), antagelig for ved Giftermaal med Enken, som i øvrigt var ham ubekendt, at komme i Besiddelse af hans Formue. Processen stod paa i henved tre Aar, og Wilster forsvarede sig med glimrende Kløgt og urokkelig Koldblodighed, men Indicierne var for overvældende, og han dømtes til femten Aars Fæstningsarrest i et Fort ved Stettin. I denne By tog han Ophold efter Straffens Udsoning, ernærende sig ved Undervisning og anden Udnyttelse af sine Kundskaber, indtil han døde tre Aar før Sønnen.

W. var det næstældste af de forladte Børn. Ni Aar gammel blev han Elev i det Schouboeske Institut, hvor han bl. a. havde Grundtvig til Lærer, tog Studentereksamen 1813, n. A. anden Eksamen og 1816 den juridiske Embedsprøve. 1817 fik han Ansættelse som Volontær i Rentekammeret, men da han ikke længe efter mente sig uretfærdig forbigaaet ved Besættelsen af en ledig Kopistplads, tog han øjeblikkelig sin Afsked og købte sig s. D. en hebraisk Grammatik for at studere Teologi. For Udkommets Skyld maatte han dog foreløbig tage imod en Huslærerplads hos Grev C. C. S. Danneskiold-Samsøe paa Gisselfeld og som

Følge deraf tilbringe en Del af Aaret 1818—19 paa Landet; men trods denne Afbrydelse af Studierne og en paafølgende Hovmestergerning hos en ung Udlænding de Viollier, senere Ministerresident i Bern, kunde han dog Okt. 1822 absolvere den teologiske Embedseksamen et Par Maaneder efter at han havde faaet Ansættelse som Adjunkt ved det genoprettede Sorø Akademi. Hans Moder var paa det Tidspunkt blevet gift anden Gang, og hos hende i Slagelse fandt W. i Ferierne et Hjem i Aarene før hans eget Giftermaal.

1827 disputerede W. for Magistergraden med en Afhandling »De religione et oraculo Apollinis Delphici, I«, som i øvrigt n. A. blev temmelig ilde medhandlet af R. J. F. Henrichsen i en Anmeldelse i »Dansk Litteratur-Tidende« (S. 369—83, 390—96), hvorpaa W. s. A. svarede lige saa skarpt (»Anticritik«, S. 445—56). De blev senere Kolleger i Sorø, og der udviklede sig et varmt Venskab mellem dem. Efter Erhvervelsen af Magistergraden avancerede W. 1828 til Lektor i Græsk og Engelsk og indgik n. A. Ægteskab med sit Søskendebarn.

Under denne med saa megen Flid og Energi fuldførte videnskabelige Uddannelse havde W. skaffet sig Tid til ogsaa at studere levende Sprog og fremmed Litteratur saavel som til at prøve sine digteriske Evner, saaledes i Væddekampen 1819 om en dansk Nationalsang. Han deltog i denne af Selskabet for de skjønne Videnskabers Forfremmelse iværksatte Sangerkrig med sin »Sang for danske«, den senere saa bekendte og yndede »Hvor Bølgen larmer højt fra Sø«, som imidlertid efter Smagstribunalets Skøn maatte staa tilbage for Juliane Marie Jessens »kronede«, men af Eftertiden som tom Svulst vragede Sang »Dannemark, Dannemark, hellige Lyd«.

W. var lige fra sin Barndom stærkt grebet af Oehlenschläger, hvad han har givet Udtryk for i Indledningen til sin Odyssee: »Og i mit barnlige Sind jeg fromt velsignede Skjalden, bad til Gud for hans Vel, og bad baade Morgen og Aften«. Alligevel maatte hans naturlige Anlæg for Skæmt og Vid i Forbindelse med hans erhvervede Indsigt i Formens Betydning for Digterværket bringe ham Baggesen nær. Vi ser da ogsaa, at han under Tylvtens Kamp, da han selv var paa Gisselfeld, ikke lader sig dreje over Gevind. I Anledning af en Studentervisebog, hvortil han selv havde leveret Bidrag, skriver han efter at have set den igennem til Abrahams: »Man sporer øjensynlig Antipati mod Baggesen og Forkærlighed for Oehlenschläger, der dog i dette Fag staar mærkelig tilbage for hin. Man savner ganske Baggesens gedigne og i alle Henseender fortræffelige Viser. Denne Fejl burde Udgiverne

have vogtet sig for, thi det er virkelig abderitisk, at man af en Visebog skal kunne se, at Tylten har givet Jens Immanuel Døden og Djævelen«. Men var W. saaledes ikke med i Tylvtens Kampe, saa kom han under Efterdønningerne 1830 mellem Heiberg og »Soranerne« til at tage ivrig Del som dennes absolut mest jævnbyrdige Modstander, og han parerede i sine »Doubletbilleder til den nye Lanterna magica« (Kjøbenhavns-Posten 11. Jan. 1830) behændig og vittig Heibergs smidige polemiske Finter (Flyveposten, 1830, Nr. 1 med Heibergs Svar s. A., Nr. 8).

Nogle Aar senere fremkaldte W. ved en noget haard, men man kan ikke sige uretfærdig Anmeldelse af Chr. Winthers »Nogle Digte« i »Dansk Litteratur-Tidende« (1835, S. 245—51, 265—75) en Skærmydsel, i hvilken han tørnede ret alvorlig sammen med Poul Møller, der med sin vante ærlige Varme tog sin Halvbroder i Forsvar mod den unavngivne Recensents efter hans Mening spidsfindige og perfide Udtalelser. Striden fik ikke nogen almindelig Betydning, men gav Anledning til et Par ret snurrige Episoder og aabenbarede en dybere Uoverensstemmelse mellem W. og Winther, endog paa et Felt, hvor de begge havde virket med Lyst og Initiativ, nemlig inden for Studenterforeningslivet. De havde begge været med fra dets første Begyndelse. W. havde bidraget til Underholdningen med sin Afhandling »Om Genifeberen« (trykt i Ottos »Ny Hygæa«, I, 1823, S. 99—122) og Winther inaugureret det kammeratlige Samlag med sin berømte Sang »Her under Nathimlens rolige Skygge«. Men mod den eksklusive Selvfølelse i Linierne »Herrer vi ere i Aandernes Rige« udtalte W. sig og bemærkede, at de »altid synges med lydeligst Røst af de maadeligste Studenter«.

Sin egen Digtning satte W. ikke højt. Allerede i sin Ungdomskorrespondance med Abrahams skriver han (10. Dec. 1818): »Om end jeg aldrig kan blive en Daler, fordi jeg er myntet til en Skilling, tror jeg dog, at jeg ikke er en falsk Kobberskilling, men snarere en Lybsk, uforanderlig ved Kvartalskursen, og gangbar i smaa Omsætninger«. Den samme Beskedenhed kommer til Orde i et Dedikationsvers til Hustruen, der først er trykt i »Udvalgte Digte« 1897: »Verden finder dem vist smaa, ringe, dunkle, matte, men dit Hjerte vil forstaa deres Værd at skatte«. Hele W.s Digtning rummes i tre Smaabind, hvoraf det sidste først udkom efter hans Død 1840. Meget af Indholdet er Lejlighedspoesi, svag i sig selv og — løsrevet fra Anledningen — betydningsløs. Andre Digte, der ogsaa er mere livskraftige, har Antologier og Læsebøger skænket en forlænget Tilværelse: »Eleonore Ulfeld« (»Tungt Konge-

datrens Taare flød«), »Dag og Aften« (»Dagen gaar saa langsomt hen«), »Angelsachsisk Dødssang« (»For dig et Hus der lavet var«), »Knud Lyne Rahbek« (»Paa grønklædte Bakke der ligger et Hus«, med de friske og jævne Linier: »Det tyktes ham Synd, om et Navn var forglemt, som stod paa en Grav, hvor en Digter var gjemt«), det taknemlige Deklamationsnummer »Den undvegne« (som ifølge Vilh. Andersen har dannet Grundlaget for Skriverhans i Hostrups »Æventyr paa Fodrejsen«), den efter Gellert tillempede Fortælling »Bonden og hans Søn« (»En Bondeknøs, som hedte Hans«) o. fl., mere end alle andre det prægtige Digt »Ludvig Holberg« (»Før var der knapt skreven paa Dansk en Bog«). Baaret af Krøyers Kvartetkomposition har Studentervisen om »De første Prygl, vi i Skolen fik«, naaet stor Popularitet, i sig selv original i Indfald og Udførelse, som overhovedet W.s skæmtsomme Digtning er mere individuelt præget end hans mere traditionelle Patos, saaledes f. Eks. »Rimbrevet fra Sorø« med dets Klage over, at »vor Jord er saa fordigtet: der er ej Blad, ej Blomst, ej Siv, hvorved der jo er daanet; ej Barnet selv i Moders Liv er af Poeter skaanet« og dets dybtfølte Hjertesuk: »O Verden har saa mangen Bag, som os til Ris indbyder!«. Som Brevskriver gav W. sit sarkastiske Vid frit Løb, som det ikke blot ses af hans Korrespondance med N. C. L. Abrahams, men ogsaa af Brevene baade til Oehlenschläger, P. Hjort og Fætteren, den senere Generalmajor Ernst W. (s. d.).

Men alle disse Smaating er dog for intet at regne i Sammenligning med W.s egentlige Storværk: Fordanskningen af »Iliaden« og »Odysseen« og af en Række af Euripides' Tragedier. Som Homeroversætter var W. ikke den første; af ældre Homer-Oversættelser fandtes Hans Seidelins (1798) og Jens Baggesens (1816 og 25), om hvilke W. siger, at de var »advarende Fyrtaarne paa hans vanskelige Sejlads«, men dertil kom Poul Møllers Fragment af Odysseen, hvorom han udtaler: »jeg skylder Sandheden at erklære, at Professor Poul Møllers Fragment ... først har aabnet mine Øjne for Muligheden af en værdig Fordanskning af Homer«. W.s Beskæftigelse med Homer gaar saa langt tilbage som 1831, da han i »Blandinger fra Sorøe« (1. Hæfte, S. 86—158) offentliggjorde en Oversættelse af Iliadens 9. Sang. Opmuntret ved den Modtagelse, dette Forsøg fik, gik han i Gang med videregaaende Studier navnlig angaaende Forholdet mellem Kvantitet og Accent, der er saa afgørende for Fordanskningen af Heksametret (se Sorø Indbydelsesskrift, 1833 og »Prometheus«, VI, 1834). W. vender sig bevidst mod den Teknik, Voss havde anvendt i sin tyske Homeroversættelse, og sætter der-

imod Kravet om en virkelig dansk Vellyd i Gendigtningen. 1836 udkom »Iliaden« og n. A. »Odysseen«, der begge udmærker sig ved deres kærnekraftige danske Sprog, som ingen senere danske Homeroversættere har kunnet naa paa Højde med.

Lige efter at Arbejdet paa Odysseen var sluttet, ser man af et Brev til Oehlenschläger (22. Marts 1837), at W. straks har set sig om efter en ny Opgave: »hvor skal jeg finde et nyt Arbejde til hvilket jeg saa ganske kan hengive mig med Liv og Sjæl? Et beslægtet Arbejde kunde jeg nok finde, men intet, som i Interesse blot nogenlunde kunde sammenlignes med Homer . . . Sophocles er jo oversat, skjønt maadeligt nok. Hvad Interesse kunde man vente for Aeschylus? Og i hvert Tilfælde ere Chorsangene saa haarde Nødder at knække, hvad Metrum angaar, at jeg maatte befrygte stærk Tandpine eller Tandbrud, hvis jeg gav mig i Lag dermed; thi at bære mig ad som Tydskerne, der gjengiver de jevnlig høist tvivlsomme Fødder Stavelse for Stavelse efter en Prosodi, som strider aldeles mod de nyere Sprogs Natur, saaledes at der ikke er mindste rhytmiske Fald i Versene, det skal jeg nok vogte mig for«.

Det ses, hvor ivrigt W. allerede stræber mod en ny Opgave; det blev dog ikke Aischylos, men Euripides, han gik i Gang med, og skønt hans Helbred, som fra Ungdommen havde været skrøbeligt, nu ved en fremadskridende Brystsyge blev ham en alvorlig Hindring, lykkedes det ham dog nogenlunde at afslutte otte af Euripides' Tragedier: »Alkestis«, »Medeia«, »Iphigeneia i Aulis«, »Iphigeneia i Tauroi«, »Hekabe«, »Andromache«, »Bacchantinderne« og »Hippolytos«.

Allerede 1839 gik det stærkt ned ad Bakke med W.s Helbred; 4. Nov. læste han endnu paa Skolen, »men Stemmen var svag og Hovedet brændte«, som R. J. F. Henrichsen siger i sin smukke Efterskrift til Euripides-Oversættelsen, som han besørgede i Trykken. Paa hans Gravsten staar de Vers, som Ingemann 1840 satte over Vennen og Kollegaen: »Han Oldtidsskjalde Ungdomsliv gengav, Mens selv han sank i tidlig Grav. Sku opad Kjærlighed! See fremad Savn! Hist blomstrer frisk hans Liv — og her hans Navn«.

Udgaver: Digtninger, 1827. Digtninger. Nye Samling, 1831. Digtninger, 3. Samling (efter W.s Død), 1840 med Forord af From Møller. Om Hexametret og dets Behandling i det danske Sprog. Sorø Akademis Indbydelsesskrift 1833 (sml. »Prometheus«, VI, 1834 og »Dansk Litteratur-Tidende«, 1835, S. 23—31). Homers »Iliade« 1836 og »Odyssee« 1837 (efter en Række Oplag blev

der efter Aarhundredskiftet udsendt bearbejdede og rettede Udgaver for Skolen henholdsvis ved M. Cl. Gertz (1909—12) og ved Carl V. Østergaard (1910—11), men 1928—30 genoptryktes W.s Tekst forsynet med Noter ved A. Kragelund). Euripides, 1840; 2. Opl., 1857 (heraf »Medeia« til Skolebrug særlig udgivet i flere Udgaver ved Sigurd Müller og Chr. Thomsen). »Udvalgte Digte« udgivet af W.s Datter, trykt som Manuskript 1897. »Digtninger« i Udvalg ved E. Rørdam 1903. »Digtninger« 1918 (Minerva).

Klippet Silhouet (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen 1886.

Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 162. — Om Faderen: Østs Misceller, 1810, Nr. 9, S. 71 f. Skilderie af Kbh., XIII, 1810, Nr. 34, Sp. 539. Henrich Steffens: Was ich erlebte, II, 1840, S. 27—33 (under Navnet N.). Der neue Pitaval, IX, 1846, S. 387. Nær og Fjern 10. Marts 1878. — Breve: Udvalgte Breve til P. Hjort, Ny Samling, 1869, S. 285—98. Mindeblade om Oehlenschläger, udg. af C. L. N. Mynster, 1879. Breve til H. C. Andersen, 1877, S. 560. Breve til N. C. L. Abrahams 1818—19 og 1822—24, i Museum, 1891, II, S. 313—63; 1893, II, S. 131—49. Breve til Ernst W. i B. Hoff: Sorana, IX (Sorø Skoles Aarsskrift, 1905, S. 11 f.). Breve fra og til Grundtvig, II, 1926. Soraner-Bladet, IX, 1924, S. 41 f.; XIX, 1934, S. 49—53, 60 f. — R. J. F. Henrichsen: Efterskrift til Euripides, 1840. From Møller: Forord til Digtninger, 3. Samling, 1840, S. III—X. C. T. (Christian Thaarup) i Genealogisk og biografisk Archiv, 1840—49, S. 105—19. Ill. Tid. 13. Okt. 1861. H. R. (Vilh. Møller): Efterklang, 1868, S. 171 ff. P. Hjort: Forord til Udvalgte Breve til P. Hjort, Ny Samling, 1869, S. 285. Christine Daugaard: Biskop Daugaard, 1896, I, S. 281 ff. E. Rørdam: Forord til Digtninger i Udvalg, 1903. Soraner Bladet, VII, 1922—23, S. 4 f.; XII, 1927, S. 17 f.; XXI, 1936, S. 5 ff.; XXV, 1940, S. 9 f., 18 f., 26, 35 f. Sorø Amtstidende 14. Aug. 1922 (af Otto Borchsenius). Hartvig Frisch i Tilskueren, XLI, 1924, II, S. 387—99. — H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie, I, 1896, passim. Nic. Bøgh: Chr. Winther, II, 1900, S. 321—55.

P. Hansen (Hartvig Frisch).*

Wilster, Daniel Jacob, 1669—1732, Søofficer. F. 9. Dec. 1669 i Kbh., d. 21. Juli 1732 i St. Petersborg. Forældre: Tøjmester Johan Jacobsen W. (1630—93) og Catharine Hornburch (1633—1719). Gift 1° 1696 med Ida Jellis (Cornelis), f. i Holland, d. Febr. 1705 i Kbh. 2° 26. Maj 1706 i Kbh. (Helligg.) med Catharine Fogh, f. ca. 1677, d. 29. Juni 1757 paa Ryomgaard (gift 1° med Amtsforvalter i Aarhus Enevold Randulff, 1666—1704), D. af Borgmester, Stadsoberst, Højesteretsassessor Jørgen F. (s. d.) og Hustru.

D. J. W. blev Lærling i Marinen 1685, Løjtnant 1693, Kaptajnløjtnant 1697, Kaptajn 1700, Kommandørkaptajn 1705, Kommandør 1710 og Schoutbynacht 1711. Som Dreng gjorde han Rejser baade til Vestindien og Ostindien samt sejlede med dan-

ske Orlogsskibe. 1690—92 var han i hollandsk Søkrigstjeneste og ansøgte sidstnævnte Aar fra Amsterdam om at faa Kaptajnsgrad, da han ikke kunde leve af sin Lærlingegage; 1693 kom han tilbage til Danmark. 1694—95 var han udkommanderet med Fregatten »Lindormen« paa Konvojering til Frankrig, hvorefter han sidst paa Aaret fik Rejsetilladelse til Udlandet. D. J. W.s Søster var gift med Major Morten Muhle, men da hun døde, vilde Muhle gifte sig med D. J. W.s yngste Søster Dorothea, hvilket ikke var tilladt ifølge Danske Lov, og for at komme uden om denne Vanskelighed rejste Familien da til Tikøb, hvor D. J. W. over for Præsten Mag. Wichmann Olsen kautionerede for Parret, som derpaa blev viet. For dette Familieanliggende kom D. J. W. under Tiltale 1698, dømtes til Straf paa Charge og Formue, men benaadedes, Muhle kom i Kastellets Arrest, da D. J. W. kom i Holmens, og den nygifte Frue sendtes til Bornholm. 1699 var D. J. W. paa Togt med Orlogsskibet »Gyldenløve«. 1700 var han Chef for Fregatten »Heyren« og gik med denne og to andre Fregatter, »Lossen« og »Maagen«, til Pillau for at underlægge sig den polske General Flemming. D. J. W. var en stejl Natur, han var vanskelig at omgaas og ikke nem at forhandle med, i Riga havde han en Affære med Prinsen af Kurland, og den hollandske Resident Goes beklagede sig over en Behandling, han havde givet fire hollandske Skippere. 1704 var han Chef for Fregatten »Ørnen« paa Kong Frederik IV.s Norgerejse. 1705 kom han til Indrulleringsvæsenet i Vestjylland og Slesvig som Chef og 1707 i samme Embede i Stavanger og Bragnæs Distrikt. Her kom han i Klammeri med Mønsterskriver Arent Mogensen, hvem han fratog Embedspapirer og beskyldte for ikke at passe sit Embede. 1710 og 1711 var han Chef for Orlogsskibet »Beskiermeren« i Østersøen, han deltog i Slaget i Køge Bugt 4. Okt. 1710 og sekunderede paa modig Maade Ivar Huitfeldt, inden »Dannebrog« sprang. 1711—12 var han Chef for Orlogsskibet »Prins Carl« og Eskadren ved Norge, han klagede over Eskadrens slette Tilstand og anmodede om at blive afløst. En underlegen svensk Eskadre med Konvoj, som D. J. W. var udsendt for at opbringe, lod han slippe ind til Göteborg, en Handling, man i Betragtning af D. J. W.s utvivlsomme Mod og Uforsagthed maa tilregne hans egenraadige Væsen. Skibscheferne, der havde tilraadet ham at angribe, følte sig baade beskæmmede og berørt paa Pungen, idet de gik Glip af Muligheden for at faa Prisepenge; de klagede til den kommanderende General i Norge, General Hausmann, over D. J. W.s Forsømmelse, og Generaladmiral Gyldenløve klagede til Kongen over hans Malkonduite. D. J. W. afløstes,

sendtes til Kbh., indsattes i Gammelholms Arrest, kom for Overkrigsretten og dømtes til Kassation og til at have sin Gage forbrudt. Hustruen var en Niece af Griffenfeld, og hendes Fader kom i Forvisning til Aarhus, da Griffenfeld fængsledes, men trods den Modstand, hun altsaa kunde vente i indflydelsesrige Kredse, søgte hun dog om Begunstigelser for sin Mand, om han maatte holde Arresten i Hjemmet, og om der maatte beskikkes ham en Defensor, og Admiralitetet foreslog virkelig hans Arrest mildnet, ligesom Dommen forandredes til Afsked i Naade. D. J. W. rejste nu til Lübeck og blev antaget i svensk Tjeneste som Schoutbynacht. Han blev Forræder. Som Chef for det svenske Orlogsskib »Stockholm« i Kampen ved Rügen 8. Aug. 1715 kæmpede han mod det danske Orlogsskib »Justitia«, hvis Chef, Viceadmiral Just Juel, faldt, medens D. J. W. selv fik et Ben afskudt; Svenskerne belønnede ham efter Slaget med Viceadmirals Grad. 1718 fordrev han Schoutbynacht Ulrik Kaas med en underlegen dansk Eskadre fra Østersøen. S. A. fradømtes han sin svenske Tjeneste paa Grund af en Duel med den svenske Viceadmiral v. Löwen, men benaadedes. 1721 rømte han fra Karlskrona med begge sine Sønner, der var Løjtnanter i den svenske Flaade, og gik med dem i russisk Tjeneste, hvor han med det samme blev Viceadmiral og Medlem af Admiralitetskollegiet. I Sverige siger man, at han »ej har något vackert minne över sig«. 1722 var han Chef for en mindre Eskadre i Nordsøen. 1723 var han udset til at være Chef for en paatænkt Ekspedition til Madagaskar, men denne blev ikke gennemført. Ved Peter den Stores Død var D. J. W. Ridder af St. Andreasordenen, men han var ikke personlig anset. 1727 blev han Chef for Marineakademiet, 1729 Chef for Flaadestationen Kronstadt, og 1730 erholdt han Afsked. Han flyttede til St. Petersborg, tiltaltes for Underslæb, men døde, førend Undersøgelsen afsluttedes. Enken flyttede til Danmark.

Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 156. Norsk historisk Tidsskrift, 2. Rk., IV, 1884, S. 438 ff. Tidskrift i sjöväsendet, LXXXII, 1919. Tidsskrift for Søvæsen, LXXI, 1900 og CXIII, 1942.

Paul Ipsen.

Wilster, Ernst Hendrick Glode (Claude) (de), 1808—81, Officer. F. 21. Aug. 1808 i Kbh. (Cit.), d. 27. Dec. 1881 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). Forældre: Stabskaptajn, senere Oberst Carl Friedrich W. (1779—1852) og Dorothea Hermansen Fugleberg (1771—1842). Ugift.

W. blev Volontør 1818, n. A. Kadet, 1822 efter udmærket Eksamen Kadetunderofficer (Sekondløjtnants Rang) og opvartende

Page, n. A. Sekondløjtnant à la suite ved et Infanteriregiment, men paa Grund af sin lille Vækst forblev han ved Akademiet 1824 ud. 1831 blev han Premierløjtnant, 1840 Stabskaptajn, 1842 Kaptajn I ved 1. Jægerkorps (Jyske Jægerkorps). Med denne fortrinlige Afdeling deltog han med megen Dygtighed i Krigen 1848—50, blev Dec. 1848, som kar. Major, midlertidig Kommandør for den, n. A. virkelig Major, 1851 kar., 1852 virkelig Oberstløjtnant, 1858 kar. Oberst. Efter Fredslutningen 1851 havde han som Kommandant i 1. Militærdistrikt (det sydlige Angel) under »Belejringstilstanden« været yderst virksom for at trænge Slesvigholstenismen tilbage og erhverve sig de Nationalliberales Gunst, og da der i Krigsminister Thestrups Periode indledtes en skarpere Kurs i Hertugdømmerne, blev W. midlertidig Brigadekommandør og Kommandant i Byen Slesvig. Det faldt vel godt sammen med hans eget Ønske, men vakte Betænkelighed hos adskillige, der frygtede, at den »ultra-danske« W. paa Forhaand vilde betragte alle der som Oprørere og derfor næppe var den rette Mand paa Stedet. Marts 1863 blev han virkelig Brigadekommandør, senere s. A. kar. Generalmajor. — Ved Krigens Udbrud 1864 havde han Kommandoen paa Hærens højre Fløj, til begge Sider af Frederiksstad, uden at komme i Fægtning. Han skal senere hen have udtalt, at han ikke vilde have stemt for Tilbagetoget uden efter et virkeligt Slag i Danevirkestillingen; men det hævdes fra kompetent Side, at W. har bifaldet Beslutningen om Stillingens Opgivelse. Efter en yderst anstrengende March med mange Efternølere naaede W.s Brigade 6. Febr., medens der kæmpedes ved Sankelmark, op i Nærheden af Flensborg, hvor W. i den fejlagtige Tro, at Kampstedet kunde naas ret hurtigt, besluttede at gribe ind i Kampen. Hans Afdelingschefer erklærede imidlertid, at Folkene var saa udasede, at de umuligt kunde bringes frem over de snebedækkede Marker. Sent samme Aften kørte W. til Flensborg og forestillede Overkommandoen, at enten maatte de bivuakerende Regimenter søge Kvarter for Natten eller straks fortsætte Tilbagetoget. Det første blev tilladt. I Stedet for den ved Sankelmark saarede General Steinmann fik W. Kommandoen over 3. Division, der fra Als overførtes til Jylland, hvor W. under Kampen 8. Marts foran Fredericia blev saaret. I Maj var han helbredet, blev virkelig Generalmajor og gik med 2. Division ind i Nørrejyske Armékorps under Hegermann-Lindencrone, kort før Vaabenstilstanden i Juni standsede Operationerne. W. havde faaet en høj Stjerne hos Monrad og havde i Marts været paa Tale som Krigsminister i Stedet for Lundbye, derefter atter i Juni efter Reich: Han »vilde passe

godt til Forholdene«. I Maj havde han endog været nævnt som muligt Overgeneral-Emne. Efter Krigen var W. et Par Aar til Raadighed for og nogle Gange midlertidig Kommandør for 1. og 2. Generalkommando, blev ved Hærloven 1867 General og Brigadekommandør, var fra 1874 kommanderende General i Jylland-Fyn, til et Slagtilfælde tvang ham til Dec. 1877 at søge Afsked. — W., almindelig benævnt »lille W.«, »den lille Major«, var betydeligt under Middelhøjde, men en smuk Mand, der saa godt ud til Hest. Han var modig, livfuld, ildfuld, hurtig i Vendingen; noget teatralsk i Optræden, noget rastløs; gennem de mange Aars Tjeneste blandt de smaa, raske Jægere fyldt af Fremdrift; venlig og fornøjelig; i flere Retninger en Original og med nogen Tilbøjelighed til at hendrage Opmærksomheden paa sin Person. Han havde megen Interesse for Litteratur og anden aandelig Syssel og var jævnlig Gæst hos Oehlenschläger og Ingemann. Hans Fætter og senere Svoger Chr. W. fik stor Indflydelse paa ham. Han stiftede nogle Legater for Enker og Døtre efter Officerer og Underofficerer. — Breve fra Chr. W. i Sorø Akademis Bibliotek. — Kammerjunker 1828. Kammerherre 1858. — R. 1846. DM. 1848. K. 1860. S.K. 1872. — Buste af H. V. Bissen 1864 (Kunstmuseet). Litografier fra Em. Bærentzen & Co. 1853 og fra E. Fortling 1867. Træsnit 1882, bl. a. af H. P. Hansen.

Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 162 f. Den dansk-tydske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben, I—III, 1867—87. Den dansk-tydske Krig 1864, udg. af Generalstaben, I—III, 1890—92. Hæren ved Danevirke 1864, udg. af Generalstaben ved J. Johansen, 1938, S. 310, 316 f. 4. Division i Nørrejylland 1864, udg. af Generalstaben ved J. Johansen, 1936, S. 64, 90, 232. Militært Tidsskr., XLIII, 1914, Tillægshæfte II. Dsk. Mag., 6. Rk., II, 1916. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—80, III, 1921; VI, 1925. Thor Pedersen (Palsdorff): 20. Bataillons Historie, 1892, S. 238—43. A. Liljefalk og O. Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland, 3. Opl., 1920, S. 155 f., 159. N. P. Jensen: Livserindringer, II, 1916, S. 14 f. H. Holbøll: En Brigadeadjutants Erindringer, 1911, S. 125 f., 134 f. og passim. Danebrog, II, 1881—82, S. 241 ff., 257 ff., 353—66. Vort Forsvar 29. Jan. 1882, 17. Aug. 1890 og 8. Nov. 1891. E. Bodenhoff: Den gamle General, 1914. Ill. Tid. 8. Jan. 1882. Personalhist. Tidsskr., 11. Rk., I, 1940, S. 108, 122 ff.

Rockstroh.

Vilstrup, Anders Fabricius **Krarup,** 1824—1910, Præst og Seminarieforstander. F. 17. Juli 1824 i Borris, d. 5. April 1910 i Charlottenlund, begr. i Bjerregrav. Forældre: Sognepræst, senere Konsistorialraad Claus Nicolai V. (1784—1871) og Christence Sophie Dorthea Krarup (1791—1854). Gift 1° 18. Juli 1850 i Kbh. (Garn.) med Theresa Wictoria Rebecca Kayser, f. 4. Juli 1832 i Kbh. (Trin.), d. 17. Okt. 1855 sst. (Trin.), D. af Partikulier

Jacob Hartvig K. (ca. 1790—1833) og Sara Sutton (d. senest 1848). 2° 20. Dec. 1858 i Svendborg med Anna Sophie Lasson, f. 15. Marts 1837 i Øverste Ørkilds Mølle, Tved Sogn, Fyn, d. 21. Dec. 1911 i Vester Karleby, Lolland, D. af Mølleejer, Krigsraad Jens Frederik L. (1785—1855) og Mette Marie Nielsen (1798—1856).

V. blev Student 1841 fra Borgerdydskolen paa Christianshavn, cand. theol. 1849. Efter at have undervist ved Borgerdydskolen i Kbh. og Mariboes Realskole 1844—55 blev han 1856 personel Kapellan hos Sognepræsten i Skaarup og Lærer ved Seminariet sst. 1860 ordineredes han som Kateket og Førstelærer ved Borgerskolen i Aalborg og blev 1869 Sognepræst i Bjørnsholm og Malle samt Forstander og Førstelærer ved Ranum Statsseminarium, 1878 Sognepræst i Bjerregrav og Aalum og n. A. Provst for Middelsom og Sønderlyng Herreder. Han tog sin Afsked 1905, hvorefter han levede sine sidste Aar i Charlottenlund.

V.s litterære Virksomhed omfatter en Oversættelse af Heinrich Zschokkes Husandagtsbog (1853) og af J. P. Hebels Fortællinger (1860), der begge fremhæves for deres smukke Sprog. Endvidere er han Forfatter af en Række Skolebøger: »Dansk Læsebog til Skolebrug«, I—II (1854—55), »Lærebog i Palæstinas Geografi« (1868), »Ledetraad ved Underviisningen i dansk Sproglære« (1869) og »Palæstina eller det hellige Land, udførlig beskrevet til Brug for Studerende, for Lærere i Bibelhistorie og for dannede Bibellæsere i Almindelighed« (1867). Hans pædagogiske Indsigt kommer ogsaa frem i en fortrinlig Afhandling om Modersmaalsundervisningen (trykt i Program for Skaarup Statsseminarium 1858). Hans Værker blev stærkt benyttede og var for deres Tid af betydelig Værdi. Navnlig maa hans Sproglære fremhæves som en instruktiv og klar Beskrivelse af Sproget ud fra den herskende systematiske Opfattelse. Som Skolemand var han af betydeligt Format, og i Skolens Historie staar han som en af Forkæmperne for Statsseminariernes Bestaaen i de Aar (1860'erne), da Friseminarietanken var ved at sejre og samtlige Statsseminariers Eksistens var truet. Som Forstander H. J. M. Svendsen red Stormen af for Jelling Seminarium, reddede V. Ranum, og det blev det tredie jyske Statsseminarium, Lyngby ved Grenaa, der blev ofret. I denne Anledning fik V. megen Hyldest ved Ranum Seminariums 25 Aars Jubilæum, som han fejrede ved en smuk Fest 1873.

V. var en ypperlig Lærer, en Foregangsmand inden for sine Fag (Religion og Dansk), dertil en myndig Mand, en Embedsmand af

den gamle Type, uhyre punktlig og forlangende det samme af andre. Der staar stor Respekt om hans Navn, baade i Ranum og i Bjerregrav. Hans statelige Fremtoning med det tidligt graanende, snart snehvide Haar og med Skægget i Krans om Ansigtet indgød hans Medarbejdere, Menighed og undergivne Respekt og Ærbødighed. Som Provst fremhæves han som en dygtig Tilsynsmand, og hans forudgaaende pædagogiske Virksomhed kom ham her til megen Nytte. — R. 1888. DM. 1904.

Chr. Krarup: Stamtavle over Efterkommerne af Chr. Krarup til Dejbjerglund, 5. Udg., 1933, S. 106. Skaarup Seminariums Program 1858. C. M. C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted og Ranum, 1898, S. 21 f.

F. C. Kaalund-Jørgensen.

Viltoft, Frederik Laurits, 1885—1942, Hotelmand. F. 12. Dec. 1885 paa Frbg., d. 25. Okt. 1942 i Aarhus, begr. sst. Forældre: Ostehandler Jens Rasmussen (1853—1914) og Christiane Rasmussen (1861—1918). Navneforandring 7. Sept. 1906. Gift 1° 16. Jan. 1907 i Kbh. (Frihavnsk.) med Carla Petrea Carlsen, f. 6. Febr. 1882 i Kbh. (Stef.), d. 20. Dec. 1926 sst., D. af Droskekusk Hans Peter C. (1853—1933) og Maren Marie Larsen (ca. 1861—93). Ægteskabet opløst. 2° 13. Febr. 1924 paa Frbg. med Else Ingeborg Marie Nielsen, f. 7. Juni 1896 i Kbh., D. af Murer Thomas N. og Caroline Hvalsø Jensen.

V. fik en god Uddannelse i Hotel- og Restaurationsfaget, dels her hjemme paa Hotel d'Angleterre, Marienlyst og Paladshotellet, dels i Udlandet paa Hotel Russell, London, og Hotel St. Quintien, Paris. 1918 overtog han Restaurationen paa Kbh.s Hovedbanegaard, men skønt denne Virksomhed maatte lægge stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, fik han Tid til i ret fremrykket Alder at sætte sig paa Skolebænken. 1923 blev han Student (Døckers Kursus), og n. A. tog han Filosofikum. 1926 erhvervede han Hotel Royal, Aarhus, som havde haft nogle Nedgangsaar, men som han nu hurtigt fik drevet ind under tidssvarende Former, og 1938 overtog han i Aarhus tillige Aarhushallens Restaurant. I Kbh., hvor han, som nævnt, drev Hovedbanegaardens Restaurant, var han 1932—36 Direktør for National-Scala, og 1934—35 byggede han Hotel Astoria, som han var Medejer af til sin Død.

V.s usædvanlige Arbejdsevne og Vitalitet blev tillige i vidt Omfang taget i Brug af Organisationerne inden for Hotel- og Restauratørfaget. Han var 1923—36 Medlem af Bestyrelsen for Centralforeningen af Hotelvært- og Restauratørforeninger i Danmark og

1927—36 Formand for Hotelvært- og Restauratørforeningen i Kbh. Endvidere var han 1926—38 Formand for Restaurationsindustriens Lærlingeskole, og ved sin Død var han Formand for Jernbanerestauratørforeningen i Danmark, for Bestyrelsen for Købmandsbanken i Kbh. og for Hotelværtforeningen for Danmark, jysk Afdeling. Han var Medlem af Priskontrolraadets Ankeudvalg og blev i øvrigt taget paa Raad i alle vigtige Spørgsmaal inden for sin Branche. Ogsaa hans sociale og filantropiske Interesser fandt Virkefelt, idet han en Række Aar var Medlem af Repræsentantskabet for Fritidshjemmene for Kommuneskolebørn i Kbh. Endelig maa nævnes, at han som den fremtrædende Hotelmand, han var, ydede Turistforeningen god Støtte gennem sin Tilknytning dels til Turistforeningens Udlandsafdeling, dels til Turistraadet, og som Bestyrelsesmedlem i Finansieringsinstituttet for Hotel-, Restaurations- og Turistvæsen. 1933—40 var han lettisk Konsul i Aarhus. — R. 1928. DM. 1935.

Berl. Tid. 26. og 27. Okt. 1942. *P. Koch Jensen.*

Wilton, Ebba Anna Elisabeth, f. 1896, Operasangerinde. F. 13. Dec. 1896 i Rødvig. Forældre: Restauratør Carl Christian Pedersen (1869—1939) og Karen Marie Hansigne Madsen (1869—1935). Gift 22. Juni 1922 med Operasanger Einer Axel Victor W., f. 18. Okt. 1888 i Kbh. (Slotsk.), d. 22. April 1932 i Gentofte, Søn af kgl. Kammerlakaj Peter Rasmussen (ca. 1848—94) og Hildeborg Anna Nora Nielsen (ca. 1846—1916). Navneforandring fra Rasmussen til Vilton 18. Juni 1904.

De medfødte Stemmeanlæg viste sig i en meget tidlig Alder hos E. W., der allerede femten Aar gammel optraadte ved Koncerter. Sin egentlige Uddannelse fik hun hos Poul Bang og sin Mand, Einer W. Efter at have gennemgaaet Det kgl. Teaters Operaskole debuterede hun 14. Dec. 1924 som Nattens Dronning i »Tryllefløjten«, hvor hendes klokkerene Sopran med dens udprægede Koloraturanlæg vakte den største Opsigt. Teatret søgte straks at udnytte den lovende Kunstnerinde ved kort Tid efter Debuten at give hende Lejlighed til at udføre Titelpartiet i »Regimentets Datter«, hvor hun gjorde stormende Lykke. Med sin lette Syngemaade, med sin Stemmes Bevægelighed maatte hun blive den nærmeste til at overtage flere af Ida Møllers Partier, ikke mindst Mozart-Roller som Susanne i »Figaros Bryllup« og Zerlina i »Don Juan« samt Wilhelmine i »Ungdom og Galskab«, ligesom Det kgl. Teater ogsaa i hende fik en Gilda i »Rigoletto« af virkelig vokalt

Format. Foruden af det rent koloraturmæssige præges E. W.s lyse Sopran ogsaa af en egen blid Poesi, en lyrisk Bæreevne, der har gjort hende til en meget indtagende Fortolkerske af romantiske Ungpigeskikkelser som Aase i »Drot og Marsk« og Micaela i »Carmen«. Denne Evne kom ogsaa frem i hendes Fortolkning af danske Sange og Romancer, et Omraade, der en Aarrække har skaffet hende en stor Folkeyndest Landet over. 1941 blev hun kgl. Kammersangerinde.

Torben Krogh.

Wimmer, August Nicolai Marius, 1872—1937, Sindssygelæge. F. 26. Febr. 1872 i Odense, d. 19. Maj 1937 i Kbh., Urne paa Bispebjerg (Fællesgraven). Forældre: Teaterdirektør, senere Bogholder og Retsvidne William Otto Petersen (1832—1906) og Caroline Mathilde Wimmer (1837—1913). Navneforandring 6. Marts 1901. Gift 9. Okt. 1903 i Vordingborg med Ingeborg Kirstine Frederikke Meisner, f. 8. Marts 1878 i Vordingborg, d. 22. Sept. 1937 i Kbh., D. af Købmand, senere Bankdirektør Johan Andreas Emil M. (1851—1932) og Kirsten Signe Sander (f. 1856).

W. blev Student 1890, privat dimitteret, og tog 1897 medicinsk Embedseksamen. Allerede i Studentertiden vaktes hans slumrende Interesse for Studiet af Psykopatologien gennem Knud Pontoppidans Forelæsninger, og han kastede sig derfor efter Eksamen hurtigt over det psykiatriske Speciale. Efter kortere Tids Ansættelse som Kandidat ved Sindssygehospitalerne i Middelfart og Aarhus var han 1899—1902 Reservelæge ved Oringe Sindssygehospital og udarbejdede her sin første Specialafhandling, Doktordisputatsen »Evolutiv Paranoia« (1902), der ved sit klinisk-psykologiske Emne og ved Interessen for en Gruppe karakterogene, af Temperament og Individualitet prægede Sygdomstilfælde var karakteristisk for den Retning, W.s Forskning skulde faa. Efter Ophold i Udlandet (England, Frankrig, Tyskland) 1903—04 og fortsat Uddannelse i Faget, dels som Kandidat paa Kommunehospitalets 6. Afdeling, dels som Assistent paa denne Afdelings Laboratorium, dels endelig som Assistent paa Kbh.s Polikliniks neurologiske Afdeling (1902—05), var han 1905—10 Reservelæge og Souschef paa 6. Afdeling. Fra denne Periode stammer Forelæsningsrækken »Degenererede Børn« (1909), det første samlede børnepsykiatriske Arbejde her i Landet, og samtidig begyndte W. i en hurtigt voksende Række af kliniske psykiatriske og neurologiske Publikationer at udfolde den Jernflid, der efterhaanden skulde kendetegne hans Livsværk. 1912, ved O. Rohmells Død, overtog han Stillingen som

Chef for St. Hans Hospital. Denne Stilling var i usædvanlig Grad egnet til at bringe W.s forskellige Evner til fuld Udfoldelse, og han kom ved sin Klogskab til at betyde meget for Hospitalets Udvikling, ligesom han blev en inciterende Lægechef. Hospitalets interne Indretning forbedredes, saaledes at Udvidelser foreløbig kunde stilles i Bero, og Lægeforholdene paa det hastigt voksende Hospital ordnedes paa den Maade, at der oprettedes to Overlægestillinger paa de kroniske Afdelinger, medens W. selv beholdt Kurhusafdelingen for de friske Tilfælde og tillige bibeholdt Stillingen som Direktør for det samlede Hospital. Efter en længere Rejse blev W. 1920 Overlæge ved Kommunehospitalets 6. Afdeling og overtog det dermed forbundne Professorat i Psykiatri. Ved Aabningen af Rigshospitalets nye psykiatriske Afdeling 1933 knyttedes han til dette Hospital, samtidig med at han blev Professor ordinarius. Her faldt hans sidste Arbejdsaar, indtil han døde efter langvarig, snigende Sygdom (en Lungesvulst).

Som Indehaver af det psykiatriske Professorat fik W. meget stor Indflydelse. Hans Autoritet grundede sig dels paa hans usædvanligt omfattende og af Omhyggelighed prægede Belæsthed, der efterhaanden skaffede ham en minutiøs Viden om Fagets Udvikling i de store Lande, og dels paa hans dagligt, med klogt Iagttagerblik indsamlede kliniske Erfaringsmateriale. Paa de mangfoldige Omraader, hvor Psykiatrien griber ind i det praktiske Liv — inden for Invalideforsikringsretten, Arbejderforsikringsraadet, Børneforsorgen og maaske allermest Retslægeraadet som raadgivende Organ for Retspsykiatrien og Kriminalogien — var det W.s Ord, der havde den afgørende Vægt. Disse praktiske Udslag af den psykiatriske Fagkundskab bestemte ogsaa til en vis Grad hans Forfatterskabs Retning og Karakter. En egentlig original Arv kan W. næppe siges at have efterladt sig i sin omfattende Produktion, og han sigtede heller næppe selv derimod. Værdien ligger i den paa een Gang nøgterne og sobre og dog af Iver og Begejstring farvede Analyse af Sygdomsbillederne samt i en upedantisk Trang til at gøre Rede for de mangfoldige kliniske Variationer. Et enkelt Omraade syntes som en Frugt af W.s Forkærlighed for fransk Psykiatri at ligge hans Hjerte særlig nær, trods Produktionens Alsidighed, nemlig de »degenereredes« vidtløftige og rigt varierede Overdrev: Psykopaterne, de abnorme Personligheder, Hysterikerne, Alkoholisterne m. fl., og paa dette Felt maa hans betydeligste Afhandlinger søges. De danner en rød Traad i Forfatterskabet. Nævnes maa særligt »Psykogene Sindssygdomsformer« (1916), »Hukommelsestab og »Dobbeltbevidsthed«« (1918), »Om Besættelser«

(1924), Afsnittet »Konstitutionelle Psykopatier — »Psykoneuroserne«« i »Lærebog i intern Medicin« (3. Udg., IV, 1934) samt de talrige retspsykiatriske Forelæsninger, der 1927—30 publiceredes i »Ugeskrift for Læger«, men som W. ikke naaede at faa samlet inden sin Død. Ogsaa det store, væsentlig neurologiske Værk i to Bind, »Chronic Epidemic Encephalitis« (1924—29) er kendetegnet af W.s særlige Sans for de degenerative Tilstande. 1917 udgaves »Psykiatrisk-neurologiske Undersøgelsesmetoder« og 1929 »Sindssygdommenes Arvegang og raceforbedrende Bestræbelser«. 1936 satte W. Kronen paa sit Livsværk med den store Haandbog »Speciel klinisk Psykiatri«. Tilsammen udgør Bibliografien over W.s Afhandlinger ca. 125 Numre. — Som Forelæser opnaaede W. ikke Popularitet; hans Taleform var knudret-udpenslende, tør, om end med et Anstrøg af salt Humor. Hans Aandsform prægedes i det ydre af Realitetssans, Saglighed, af rolig, klog, kritisk Sans og af en Sky for det fantastiske og svulne, men disse Egenskaber dækkede over noget dybere, som stadig holdtes tæmmet, en hemmelig Kærlighed til det skøjeragtige, det umiddelbare og utrivielle, gerne det sære og originale, blot det ikke var banalt eller andenhaands. Til det sidste bevarede han en frisk Entusiasme over for psykiatriske Spørgsmaal.

W. opnaaede med Tiden mange Udmærkelser i Form af Medlemsskab af udenlandske Selskaber, saavel i Hovedlandene som i Skandinavien. Og paa Kongresserne — ikke mindst de interskandinaviske — indtog han en fremstaaende Position i Kraft af sin Autoritet og sine vægtige Indlæg. — R. 1916. DM. 1929. K.² 1935. — Mindetavle (Inskription) i Rigshospitalets psykiatriske Klinik 1940.

Univ. Progr. Nov. 1903, S. 105 f.; Nov. 1938, S. 138—43. Ugeskrift for Læger, IC, 1937, S. 582 ff. Nord. med. Tidsskr., XIV, 1937, S. 1357. Hospitalstidende, LXXX, 1937, S. 601 ff. Berl. Tid. 25. Febr. 1932, 19. og 20. Maj 1937. Politiken 20. Maj s. A. — Bibliografi i Acta psychiatr. et neurol., VII, fasc. 1—2, 1932, Festskrift i Anledning af W.s 60 Aars Fødselsdag, 1932, S. 1—8.

Ib Ostenfeld.

Wimmer, Ludvig Frands Adalbert, 1839—1920, Sprogforsker. F. 7. Febr. 1839 i Ringkøbing, d. 29. April 1920 i Kbh., Urne paa Bispebjerg Kgd. (Urnelunden). Forældre: Toldbetjent i Ringkøbing, senere Toldassistent i Flensborg Adalbert Ernst W. (1805—82) og Caroline Henriette Petersen (1810—88). Gift 22. Dec. 1868 i Kolding med Anina Elise Sophie Borch, f. 16. Juli 1837 i

Kolding, d. 17. Aug. 1919 i Kbh., D. af Købmand, senere Stadshauptmand J. S. B. (s. d.) og Hustru.

I W.s første Leveaar forflyttedes Faderen til Kolding, hvor Sønnen tilbragte hele sin Opvækst. Han oplevede her som tiaarig Dreng Kampen i Kolding og Byens Bombardement, og disse Begivenheder »virkede naturligvis stærkt på det barnlige sind og vakte tidlig en kærlighed til fædreland, dets sprog og dets minder, som senere ikke har været uden indflydelse på mine studiers retning«. Faderen besad omfattende Kundskaber i de nyere Sprog og forsøgte tidligt at meddele Sønnen noget Kendskab til Begyndelsesgrundene i Fransk, og da W. her viste baade Lærenemhed og Interesse, blev han, halvtiende Aar gammel, sat i Kolding lærde Skole. Faderen fortsatte i de første Skoleaar med at undervise ham i Tysk og Fransk, og W.s store Sprognemme i Forbindelse med udprægede pædagogiske Evner gjorde ham allerede tidligt til en saa søgt Sproglærer for de yngre Disciple, at han næppe fik Tid til at læse sine egne Lektier. 1850 forflyttedes Faderen til Flensborg, men W. fandt et nyt Hjem hos Købmand J. S. Borch (»Koldings første Borger«), hvis Datter han senere ægtede. Paa en Rejse til Flensborg gjorde W. som trettenaarig Dreng sin første runologiske Optegnelse, idet han aftegnede Indskriften paa Haverslundstenen og bagefter sammen med Faderen gjorde forgæves Forsøg paa at tolke den. Da Kolding Latinskole nedlagdes 1856, kom W. til Ribe Skole, hvorfra han 1857 tog Studentereksamen.

De ydre Linier i W.s hurtigt opadstigende akademiske Karriere kan gives med faa Data; han tog 1866 Magisterkonferens i nordisk Sprogvidenskab og fik to Aar efter Doktorgraden. 1868—72 var han Lærer ved Borgerdydskolen i Kbh., hvor hans Ven Jean Pio var Bestyrer. Efter K. J. Lyngbys Død 1871 søgte W. om et Docentur i nordisk Filologi, samtidig med at Vilh. Thomsen (s. d.) søgte om et i sammenlignende Sprogvidenskab; da Fakultetet imidlertid ikke ansaa det for nødvendigt at ansætte en tredie Lærer i nordisk Filologi, men paa den anden Side ikke vilde træffe noget Valg mellem de to Ansøgere, overdroges det dem begge i en treaarig Periode at holde Forelæsninger over sammenlignende Sprogvidenskab. 1875 vedtog Fakultetets Majoritet at ansætte Thomsen som Docent i dette Fag, og n. A. lykkedes det at faa oprettet et ekstraordinært Docentur i nordisk Filologi til W. 1886 blev W. Konráð Gíslasons Efterfølger som Professor ordinarius i nordiske Sprog, og i denne Stilling virkede han til 1910; 1894—95 var han Universitetets Rektor, 1891—1910 Efor for Borchs Kollegium. 1876 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab, hvis Madvig-

medaille tildeltes ham 1898. 1905—17 var han Formand for Selskabets hist.-filol. Klasse.

To Pengegaver fra W. er det første Grundlag for R. K. Rasks Legat, der forvaltes af Filologisk-historisk Samfund. Ved sit Testamente oprettede han et betydeligt Universitetslegat for nordisk Sprogforskning.

De sproglige og pædagogiske Evner, W. allerede i Skoletiden havde lagt for Dagen, maatte naturligt føre ham til at vælge det filologiske Studium. Inden for dette stod imidlertid to Retninger skarpt over for hinanden: den klassiske Filologi, som med J. N. Madvig havde naaet en afsluttet og fuldendt Form, og den sammenlignende Sprogvidenskab, som siden Rasks Død kun havde haft een fremragende Repræsentant ved vort Universitet, nemlig Orientalisten N. L. Westergaard. Filologien var den hurtigste Vej til Eksamen og Embede, men for en ung Mand med Lyst og Evne til at gøre en selvstændig Indsats kunde der ikke være Tvivl om, at Lingvistikken frembød de rigeste Muligheder, og ved Siden af de klassisk-filologiske Brødstudier gav W. sig da ogsaa straks i sine første Studenteraar til at studere Rask med stor Iver, ligesom han hørte Forelæsninger over Oldnordisk (N. M. Petersen og Gíslason), Sanskrit (Westergaard), Arabisk og Hebraisk. Paavirket af Westergaard, til hvem W. traadte i et nært Venskabsforhold, fattede han Interesse for de orientalske Sprog og offentliggjorde allerede i Studietiden paa dette Omraade nogle mindre Arbejder (bl. a. i »Tidsskr. f. Philol. og Pæd.«, IV, 1863 en Udgave af Rasks Udsigt over den iraniske, indiske og malebariske Sprogklasse, forøget med et originalt Tillæg). Endnu i sit Doktorvita udtaler han — formodentlig med Henblik paa Successionen efter Westergaard — Haabet om, at det maa forundes ham »i fremtiden navnlig at studere den indiske litteratur«; og efter Westergaards Død, da han allerede var dybt inde i sine nordiske Studier og Docent i Faget, søgte han da ogsaa Professoratet i orientalske Sprog og indstilledes af Fakultetet paa lige Fod med Thomsen og den noget ældre Fausbøll, som Ministeriet foretrak.

Netop i W.s Studentertid, da den nationale Vækkelse medførte ivrige Bestræbelser for at gøre oldnordisk Litteratur til Grundlag for den almene Dannelse, blev imidlertid ogsaa Studiet af de nordiske Sprog genoplivet ved nogle inciterende Arbejder af Lyngby og Jessen, og efter N. M. Petersens Død ansattes den førstnævnte 1863 som Docent i nordisk Filologi (sammen med Svend Grundtvig) og paabegyndte en Række Forelæsninger over nordisk og gotisk Sproghistorie, der øvede stor Indflydelse paa hele den følgende

Generation af Lingvister. Den Opfattelse af de nordiske Sprogs Afstamningsforhold, som Rask havde fremsat i sin berømte Prisafhandling og nøjere udviklet i flere mindre Arbejder, var hverken her hjemme eller uden for Nordens Grænser blevet fuldt anerkendt, og siden da havde den komparative Lingvistik, navnlig ved Arbejder af Bopp og Schleicher, gjort saa store Fremskridt, at det nu maatte være muligt at begrunde, præcisere og udnytte de Rask'ske Teorier paa en ny og langt mere indgaaende Maade. Frugterne var modne; man behøvede blot at udstrække Haanden for at plukke dem. Da W. nu netop, samtidig med Lyngbys Ansættelse som Docent, af private Forhold hindredes i at gennemføre sin Forberedelse til Filologikum, besluttede han at opgive de klassisk-filologiske Studier og at tage Magistergraden i nordisk Sprogvidenskab.

Allerede to Aar efter Konferensen kunde han i den store og velskrevne Afhandling »Den historiske sprogforskning og modersmålet« (Aarb. f. nord. Oldk. 1868) ikke blot give et Program for en Modersmaalsforskning efter de mest moderne Principper (Schleicher), men dokumentere disse Princippers Frugtbarhed ved at henvise til tre Afhandlinger, der har gjort Epoke i nordisk Sproghistorie: Magisterafhandlingen 1866, »Orddannelsen i skånske og jyske Lov« (utrykt; Manuskr. i Collectio Wimmeriana i Det kgl. Bibliotek), Disputatsen 1868 »Navneordenes böjning i ældre dansk oplyst af oldnordisk og andre sprog i vor sprogæt« samt Afhandlingen »De ældste nordiske runeindskrifter med særligt hensyn til prof. Stephens' værk: The old-northern runic monuments of Scandinavia and England« (Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist., 1867). Begge de sidstnævnte Afhandlinger var foranlediget ved Arbejder af ældre, udenlandske Forskere, der var kommet til kort over for Stoffet, dels fordi de ikke beherskede Sprogsammenligningens Metoder og Resultater, dels fordi de byggede paa et utilstrækkeligt og unøjagtigt Kildemateriale, og W. havde derved den bedst mulige Lejlighed til at vise sin egen og sin Metodes Overlegenhed. I teoretisk Henseende yder W.s Manifest næppe noget nyt af Betydning. Det bringer blot en klar Oversigt over den sammenlignende Lingvistiks Principper og Resultater, og disse nød baade ved Universitetet og i det nystiftede »Tidskrift for Philologi og Pædagogik« fuld og enstemmig Anerkendelse. Dertil er Afhandlingen affattet i en selvsikker og triumferende Tone, der røber, at W. savnede den dialektiske Forstaaelse af alle Teoriers Foreløbighed, som endnu gør en Schleichers Arbejder levende og læseværdige. Men det var siden Rasks Dage den første sammenfattende Formu-

lering af hele Retningens Program, og ifølge den enorme Autoritet, W.s Anskuelser havde for de følgende Generationer, betegner Afhandlingen et afgørende Skel i den nordiske Sprogforsknings Annaler. Den fastslog i myndig og dogmatisk Form de Synspunkter, der over hele Norden lige til de seneste Aar har været betragtet som de selvfølgelige og indiskutable Forudsætninger for al videnskabelig Sprogforskning.

Det nye i dette første Afsnit af W.s Forfatterskab er altsaa ikke Metoderne og Principperne selv, men deres energiske og konsekvente Udnyttelse ved Bearbejdning af et omfattende og omhyggeligt præpareret første Haands Kildestof. Som antydet i Disputatsens programmatiske Titel tog han i højere Grad end Rask og N. M. Petersen Hensyn til Gotisk og andre endnu fjernere Sprog i vor Sprogæt, og det lykkedes ham derved uigendriveligt at fastslaa (hvad andre tidligere havde hævdet uden tilstrækkeligt Bevis), at Oldislandsken ikke var identisk med det Grundsprog, hvorfra de nordiske Sprog nedstammer. I de ældste danske og svenske Sprogmindesmærker paaviste han nemlig Former, der ved deres Overensstemmelse med Gotisk viser sig at være mere oprindelige end de tilsvarende Former i Oldislandsk, og det bliver derfor nødvendigt at antage et »urnordisk« Grundsprog, hvoraf baade Østnordisk (Dansk-Svensk) og Vestnordisk (Norsk-Islandsk) er udviklet. Dette Ursprog var imidlertid ingen blot Konstruktion: samtidig med, at W. hævdede dets teoretiske Nødvendighed, førte han Bevis for, at et saadant ældgammelt fællesnordisk Sprog forelaa i en Række Indskrifter med de ældre Runer, hvis Tolkning af Nordmanden Sophus Bugge var blevet bragt i det rette Spor. W. fastslaar Værdien af et Par Runetegn, hvis Betydning hidtil havde været omstridt, tolker paa indlysende Maade en Række af de vigtigste Indskrifter og paaviser, at deres Sprog ved en Række lydlige og morfologiske Ejendommeligheder adskiller sig fra Sproget i Wulfilas gotiske Bibeloversættelse, hvormed Indskrifterne antages at være nogenlunde samtidige. Saaledes godtgør han, at Nordisk allerede i 5. Aarh. e. Kr. har været et selvstændigt Sprog, forskelligt fra de germanske Dialekter, der taltes Syd for Ejderen. Dette Resultat var ikke blot en videnskabelig Bedrift. Spørgsmaalet om de nordiske Sprogs Særstilling i Forhold til Tysk og deres Udbredelse i de ældste Tider havde paa de slesvigske Kriges Tid en overordentlig nationalpolitisk Aktualitet, og til Lyngbys Paavisning af de jyske (og sønderjyske) Dialekters rent nordiske Karakter havde W. nu føjet Beviset for, at Nordisk allerede i den ældre Jernalder havde udskilt sig fra det øvrige Germansk, og han fremhævede stærkt, at

en af de vigtigste Indskrifter i denne Sprogform (det berømte Guldhorn fra Gallehus) netop var fundet paa sønderjysk Grund.

Et af de største Fremskridt i den sammenlignende Sprogvidenskab efter Rask og Grimm var Bopp's Paavisning af, at det store Virvar af Bøjningsendelser i de indoeuropæiske Sprog lader sig reducere til enkelte Typer, naar man (med de gamle indiske Grammatikere) gaar ud fra, at der mellem »Roden« og »Endelsen« kunde indskydes forskellige »Stammevokaler«, som bevirkede, at Endelsen fik forskellig Lydudvikling. Denne Teori havde Lyngby frugtbargjort for Nordiskens Vedkommende ved en banebrydende Afhandling om de oldnordiske Navneords Bøjning, og W. førte nu Arbejdet videre, dels i den indgaaende dokumentariske Fremstilling af Navneordenes Bøjning i ældre Dansk, dels i en mere pædagogisk anlagt oldnordisk Formlære (1870; senere udvidede, mere videnskabelige Udgaver paa Tysk, Svensk og Islandsk). Metoden er her anvendt med saa stor Sikkerhed og paa Grundlag af saa omhyggelige Kildestudier, at alle senere Fremstillinger i Hovedtrækkene har kunnet bygge paa W.

I 70'erne holdt W. en Række stærkt besøgte Forelæsninger over de nordiske Sprogs Historie, der af Tilhørere betegnes som epokegørende. Af Manuskripterne (Kgl. Bibl.) ser man, at W. ikke (som N. M. Petersen) forsøger at skildre Sprogets Skæbne i dens Sammenhæng med den politiske og kulturelle Historie, men blot giver en detailleret Lyd- og Bøjningslære, som følger de enkelte Sprogelementer fra Oldnordisk til moderne Dansk. En af W.s svenske Tilhørere, Sven Söderberg, har i sin »Forngutnisk ljudlära« (1879), der udkom paa W.s Tilskyndelse, benyttet de væsentligste Resultater af de betydningsfulde Forelæsninger over Gullandsk.

W.s (og hans Forgængeres) oldnordiske Studier gjorde det klart, at der paa visse Punkter var Forskel mellem det Sprog, hvori den klassiske oldnordiske Litteratur maatte være skrevet, og den Form, som Teksterne havde i de yngre Afskrifter, hvori de er bevaret, og som laa til Grund for de fleste ældre Udgaver. Han indførte derfor i sin Læsebog og Grammatik nye Principper (udførligt begrundede i Fortalen til Læsebogens 2. Udg. 1877) for Normalisering af Retskrivning og Bøjning, hvorved Sprogdragten formentlig skulde faa større Lighed med den Norm, der tilstræbtes paa Affattelsestiden. Da disse Principper i vidt Omfang er blevet fulgt ved senere normaliserede Udgaver baade her hjemme og i Udlandet, har W. saaledes haft afgørende Indflydelse paa Eftertidens Opfattelse af Oldsprogets klassiske Form — og paa den vistnok temmelig ud-

bredte Mening, at denne virkelig skulde have opnaaet en saa fuldkommen Fasthed og Konsekvens som den Wimmer'ske Rekonstruktion.

Det sidste betydningsfulde Bidrag fra W.s Haand til Studiet af Oldnordisk er den fototypiske Udgave af Eddahaandskriftet »Codex regius«, som han i snævert Samarbejde med sin Elev Finnur Jónsson besørgede 1891. I to Aar anvendte disse to fremragende Kendere af Oldsproget al deres Kraft paa at dechiffrere det undertiden meget utydelige Haandskrift og rekonstruere dets daarligt overleverede og paa mange Punkter uforstaaelige Tekst; men Resultatet blev da ogsaa, at Studiet af denne uvurderlige Kilde til Forstaaelse af nordisk Sprog og Aandsliv nu hviler paa et Fundament af overordentlig Stabilitet.

W.s Betydning for det omfattende nordiske Udgiverarbejde, der fandt Sted i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, indskrænker sig imidlertid ikke til de Ting, han selv udgav. Som Formand for de tre betydeligste Udgivervirksomheder (Samf. t. Udg. af gammel nord. Litt., Univers.-Jubilæets danske Samf., Den Arnamagnæanske Kommission) havde han afgørende Indflydelse baade paa Valget af Tekster og paa de under Arbejdet anvendte Principper, ligesom han beredvilligt skal have understøttet Udgiverne med Raad og Daad.

Trods sin eminente Beherskelse af Sprogsammenligningens Teknik var W. dog ikke Lingvist af hele sin Sjæl: »det var ikke udelukkende den ren grammatiske side af sprogene, der tiltalte mig, og jeg har i længden aldrig kunnet føle mig tilfredsstillet ved alene at anatomere og analysere de enkelte ord og former« udtaler han allerede i sit Doktorvita, og da han i Midten af 70'erne begyndte paa Forberedelserne til det store Runeværk, opslugte dette overvejende filologisk-historiske Arbejde al hans Tid og Interesse. Han maatte udsætte og siden helt opgive den planlagte Udgivelse af Magisterafhandlingen om Orddannelsen, der skulde have udgjort anden Del af de »Bidrag til dansk sproghistorie«, hvoraf Disputatsen var den første (en Prøveside var allerede sat op af Trykkeriet); sine Docentforelæsninger over de nordiske Sprogs Historie, som han ligeledes vilde have udsendt i Bogform, fik han end ikke Tid til at holde à jour, hvorfor de, for hver Gang de gentoges, blev mere og mere antikverede og livløse, og det store Arbejde med Udredningen af den senere Sprogudviklings Detailler, som den efterfølgende Generation (navnlig i Sverige) gennemførte med stor Energi og ganske i W.s Aand, fulgte han kun paa Afstand. Eftertiden tør dog ikke beklage denne Indsnævring af W.s Interesse-

sfære. Uden en saadan Koncentration af sin hele Arbejdskraft gennem 30 Aar vilde han næppe have kunnet fuldende det Værk, der betegner hans største Indsats i den nationale Kulturs Historie.

De fire monumentale Bind, der udgør »De danske Runemindesmærker«, har lagt fire Aarhundreder til vort Sprogs og vor aandelige Kulturs Historie og har givet ogsaa den politiske Historie en Række Holdepunkter af stor Betydning. Ganske vist havde de fleste og de vigtigste Mindesmærker været almindelig kendt siden Worms »Monumenta Danica« (1643), og de forløbne tre Aarhundreder havde paa mange Punkter bragt Fremskridt i Runestudiet; men for de fleste Stenes Vedkommende maatte man bygge paa meget mangelfulde Gengivelser, udførte af Dilettanter, og paa Grund af utilstrækkeligt Kendskab til sproghistorisk Metode havde man staaet ganske hjælpeløs over for Transskriptionen af Indskrifterne, der frembyder store Vanskeligheder, idet det samme Runetegn kan have en Række forskellige Lydværdier. At baade Datering og Tolkning under disse Omstændigheder maatte hvile paa et yderst løst Grundlag, turde være indlysende, og man kunde derfor ikke uden meget stor Risiko anvende dette righoldige Materiale fra en Periode, hvor næsten alle andre Kilder mangler.

W. byggede sit store Værk op fra Grunden af. I Aarene 1876—79 berejste han, ledsaget af den fremragende arkæologiske Tegner Magnus Petersen, hele Landet og undersøgte personlig samtlige da kendte danske Runemindesmærker. Men han nøjedes ikke med sine Notater og Kunstnerens Skitser; af hver eneste Sten tog han et Aftryk i blødt Pap, som gengav Stenens mindste Ujævnheder, og som han kunde studere nøjere ved Hjemkomsten. Det tog flere Aar paa Grundlag af dette store Materiale at fremstille Afbildningerne og redigere de ledsagende indgaaende Beskrivelser, Transskriptioner, Tolkninger etc., og under Arbejdet opstod saa mange Tvivl, at W. fandt det nødvendigt ogsaa i de følgende Aar at foretage langvarige Rejser for at naa til fuld Vished i alle Detailler. Ved Midten af 80'erne var Indsamling, Redaktion og Kontrol bragt til foreløbig Afslutning, men da W. nogle Aar var optaget af andre Arbejder, gik der endnu et Decennium, før Trykningen kunde begynde. Værket blev udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning i Aarene 1895—1908.

Taalmodig Omhu ved Gengivelse og Beskrivelse er naturligvis det første Krav, der maa stilles til en saadan Udgave (og W. gik i saa Henseende langt videre, end Sagkundskaben dengang ansaa for paakrævet); men i de mange Tilfælde, hvor Indskrifterne er utydelige eller molesterede, slaar skarpt Blik og fintmærkende

Teknik ikke til; de maatte suppleres med levende Sprogfølelse og dristig Intuition; man maa gætte, hvad der har staaet, før man kan se, at det staar der. Disse to Former for Begavelse besad W. i højeste Grad, og de giver hans Læsninger Rang af Aandsværk, højt hævet over den blot materielle Reproduktion. Dertil kommer, at hans Sikkerhed i sproghistorisk Metode gjorde det muligt for ham bag om Indskrifternes mangelfulde Lydbetegnelse at rekonstruere Sprogets Former i en Retskrivning, der nogenlunde turde antages at svare til Udtalen, og som derfor i høj Grad lettede den sproghistoriske Benyttelse af Materialet. Paa dette Grundlag lykkedes det W. at give i alt væsentligt uomstødelige Tolkninger af næsten alle Indskrifterne og at opstille en vel motiveret Kronologi. Som Støttepunkter for denne anvendte han de Indskrifter, hvori han (undertiden med lovlig stor Optimisme) mente at finde Navne paa kendte Personer eller Hentydninger til historiske Begivenheder; disse er derfor samlet i første Bind, medens de øvrige er ordnet geografisk efter Landsdelene.

W. selv og hans Elever ansaa Værket for noget nær ufejlbarligt. Det har derfor været en Triumf for senere Runologer at kunne paavise, at flere af de historiske Konstruktioner, som W. byggede paa sine Tolkninger, ikke kan fastholdes, at de meget præcise Aldersbestemmelser, han meddeler, ofte savner fornødent Grundlag, at han undertiden har læst forkert eller overset utydelige Tegn, ja at han endog et Par Steder har tilladt sig at rette en »umulig« Form i Tegningerne uden at gøre opmærksom derpaa. Men skønt man saaledes (bl. a. ved Hjælp af senere tekniske Fremskridt) har kunnet naa til værdifulde nye Enkeltresultater, har W.s Værk dog bestaaet sin Prøve.

I den europæiske Videnskabs Historie har W. indskrevet sit Navn med Bogen »Die Runenschrift« (1887; Bearbejdelse af en Afhandling paa Dansk i Aarb. f. nord. Oldk. 1874). Skønt Værkets Hovedtesis (at Runeskriften beror paa Omdannelse af et latinsk Alfabet fra de første Aarhundreder efter Kr.) endnu er omstridt, hævder det stadig sin Plads som den første metodisk gennemførte og indtil Dato mest indgaaende Undersøgelse paa dette Omraade. Hertil slutter sig en stor Afhandling om de tyske Runeindskrifter (Aarb. 1894).

Til Fonetik og Syntaks har W. ikke ydet væsentlige Bidrag, og for nyere Rigssprog og Dialekter har han næppe haft større Interesse. Dog udarbejdede han paa Opfordring af Videnskabernes Selskab en bornholmsk Bøjningslære som Indledning til Espersens Ordbog (paabegyndt 1883, udg. 1908); W. havde ikke noget første

Haands Kendskab til Dialekten og byggede derfor mest paa Ordbogens Materiale, som han supplerede ved at udspørge bornholmske Studenter. Ogsaa her sporer man hans Sans for Orden og Klarhed: hvor Meddelerne hævdede, at Dialekten havde Dobbeltformer, vilde W. kun anerkende den ene som »rigtig«. Han var ingen Ynder af uretoucheret Gengivelse.

Ved Siden af sin videnskabelige Virksomhed har W. gjort en betydningsfuld Indsats for Skolernes Undervisning i Dansk og Oldnordisk med et Sæt af Lærebøger, som han udarbejdede, mens han var Lærer ved Borgerdydskolen, og han udsendte 1869—70 dels et Par danske Læsebøger (udg. i Forening med Jean Pio), der indfører en moderniseret Retskrivning og i deres Tekstvalg lægger Hovedvægten paa nordisk, folkeligt og nationalhistorisk Læsestof, dels (1870) en oldnordisk Læsebog og Grammatik (se ovenfor), som, efter at Oldnordisk 1871 var blevet obligatorisk Fag i Gymnasiet, benyttedes i alle Skoler, indtil Skolereformen 1903 medførte Nødvendigheden af en mindre Lærebog. Ved flere nordiske Universiteter har Læsebogen holdt sig i Brug til den Dag i Dag, og det er næppe sandsynligt, at det vil lykkes nogen at skabe et ved Tekstvalg og Apparat mere fuldkomment Middel til Indførelse i oldnordisk Sprog og Litteratur.

Som Universitetslærer var W. højt skattet af sine ældre Elever (hvoriblandt f. Eks. Dahlerup, Finnur Jónsson, Axel Olrik), hvem han samlede i sit Hjem til en Art »Laboratorieøvelser«. Senere, da han opgav at følge med i Lingvistikkens Udvikling og alene helligede sig Runeudgaven og sine mange administrative Hverv, kom han til at staa i et fjernere Forhold til de studerende, respekteret, men frygtet.

W. var ingen dristig og original Aand som sin store Læremester Rask; ej heller besad han Lyngbys umættelige Kundskabstørst og ydmyge Erkendelse af alle Resultaters Foreløbighed; men han forstod i langt højere Grad end disse sine to Forgængere at udnytte sine Evner og den forhaandenværende Situation. Han fandt med sikkert Instinkt de Opgaver inden for Forskningen, der var modne til Løsning, og som han med sin omfattende Viden og maalbevidste Energi var i Stand til at løse. »Klarheden« (og dermed mente han vel den Overskuelighed, der opnaas ved at ordne og retouchere et givet Stof efter anerkendte og prøvede Principper, uden teoretiske Spekulationer) var for ham Forskerens Kardinaldyd, og den vrantne Devise, han valgte til sit Ridderskjold paa Fr.borg (»Uklarhed er uvidenheds skalkeskjul«) har visselig ingen Brod mod hans eget Værk. Den velordnede og nøjagtige Gen-

givelse af Stoffet gør hans Arbejder brugelige endnu; men han var ingen blot Registrator. Hans ofte priste Nøgternhed udelukkede ikke en kombinerende Fantasi, der gav hans Iagttagelser et større historisk Perspektiv. Saa længe han holdt sig inden for det sprog- og alfabethistoriske Omraade, som han til fulde beherskede, var denne Fantasi tøjlet af en aarvaagen Kritik, men naar hans nationale Begejstring førte ham fra Runetolkningen ind paa den egentlige Historieforsknings Gebeter, hændte det, at Fantasien tog Magten og fik ham til at tilpasse sine Tolkninger og Læsninger efter sine historiske Konstruktioner — et Spil af Skæbnens Ironi over for en Forsker, der havde proklameret det materielle og samtidige Monuments Ufejlbarlighed over for den mundtlige eller senere optegnede Tradition.

Stilen i W.s Afhandlinger er præcis og saglig uden tydelig personlig Farve, men den savner ikke Lidenskab: han var en overmaade skarp og ilter Polemiker, ivrig for at hævde Prioriteten af sine videnskabelige Opdagelser og for at fastslaa deres Ufejlbarlighed (»Af de her nævnte punkter, der i fremtiden vil danne det sikre grundlag for fortolkningen af disse indskrifter, var ikke et eneste fremsat, da jeg første gang behandlede de ældste urnordiske indskrifter«, hedder det med spærret Sats i en af hans første Afhandlinger). Ogsaa hans nationale Patos kan lejlighedsvis give Sætningsbygningen forøget Vægt og Spænding, om den end ikke virker meget hjertegribende.

W.s Dygtighed og Energi aftvang hans samtidige enstemmig Beundring, og han vandt al den Magt og officielle Anerkendelse, han kunde attraa. Men i Beundringen spores kun ringe personlig Varme, og da hans Værk var fuldendt og Berømmelsens Bæger tømt, endte han sine Dage i Ensomhed og Kulde.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek (Collectio runologica Wimmeriana). — Æresdoktor i Leipzig 1909, i Kristiania 1911. — R. 1883. DM. 1892. K.[2] 1901. F.M.G. 1905. K.[1] 1908. S.K. 1910. — Maleri af Jul. Paulsen 1903 (Fr.borg) og af A. Jerndorff 1897; Skitse dertil (Fr.borg). Portrætteret paa P. S. Krøyers Maleri af Videnskabernes Selskab 1897 (Videnskabernes Selskab); Skitsen til W.s Portræt paa Kunstmuseet.

Univ. Progr. Nov. 1868, S. 46—51. Axel Olrik i Dsk. Studier, 1909. J. Brøndum-Nielsen i Fra Rask til Wimmer, 1937, S. 113—22. R. Paulli i Dsk. Studier, XXXV, 1938, S. 64—67. V. Dahlerup i Nord. tidsskr. f. filol., 4. Rk., IX, S. 73—80. F. Jónsson i Oversigt over Vidsk. Selsk. Forh. 1919—20, S. 79—90.

Paul Diderichsen.

v. Wimpffen, Carl Wilhelm Anton, Friherre, 1802—39, historisk Forfatter. F. 27. Dec. 1802 i Glücksborg, d. 4. April 1839 i Flensborg, begr. sst. Forældre: Major, Kavaller hos Enkehertuginden af Glücksborg, senere Overvejinspektør i Holsten Tobias Peter v. W. (1766—1813) og Nicoline Christiane Amalie Bloch (1769—1851). Ugift.

Da Faderen 1813 kom ulykkeligt af Dage, flyttede Moderen n. A. til Nykøbing F., senere til Roskilde, for at hendes Sønner kunde opdrages under deres Morbroder, Rektor S. N. J. Blochs Ledelse. 1820 dimitteredes v. W. til Universitetet fra Roskilde Skole, lagde sig efter Retsstudiet, opholdt sig nogen Tid ved Universiteterne i Kiel og Göttingen og tog 1824 juridisk Embedseksamen paa Gottorp. Derefter arbejdede han i nogen Tid som Volontær i Rentekammeret, skrev en Afhandling om det slesvigske Fæstegods, som N. Falck optog i »Staatsbürgerliches Magazin« (VI, 1826), og ansattes 1826 som Amtssekretær i Haderslev. Her satte han sig nøje ind i Nordslesvigs retslige og nationale Tilstande og skrev et Par juridiske Afhandlinger om Tiendevæsenet og Kriminalprocessen. Den politiske Bevægelse 1830 kaldte ham frem til Værn for Slesvigs særlige Interesser i Skriftet »Ueber die staatsrechtlichen Verhältnisse der Herzogthümer Schleswig und Holstein« (1831), hvori han udtalte sine politiske Anskuelser og ivrede imod Slesvigs nøjere Forbindelse med Holsten. 1835 forfremmedes han til Herredsfoged i Vis Herred (Flensborg Amt). Nu var hans nationale og statsretlige Opfattelse modnet, og han sluttede sig uforbeholdent til den vaagnende Danskhed i Sønderjylland. Med Liv og Sjæl var han Medlem af den »svorne« Trup, der vovede at træde i Skranken for det nordslesvigske Folks nationale Ret. I sit store, dengang dansktalende Herred, der strakte sig lige ned til Byen Slesvigs Landsogn, indførte han dansk Samtalesprog med Bønderne, og han var en ivrig Medarbejder ved »Dannevirke«, hvortil han navnlig leverede Meddelelser om Stænderforhandlingerne, ja en Tid lang, medens det tryktes i Flensborg, endogsaa dets egentlige Redaktør. Fra visse Sider fandt man dog, at han i denne Egenskab lagde Bladets Indhold i et saa højt Plan, at det trættede de mere folkelige Læsere, og de Liberale, som P. Hiort Lorenzen, var utilfredse med hans konservative, helstatslige Standpunkt. Samtidig med sin journalistiske Virksomhed skrev han »Geschichte und Zustände des Herzogthums Schleswig oder Südjütland« (1839), et Arbejde, der endnu i flere Retninger har Betydning, og hvori han hævdede Slesvigs Inkorporation 1721. Men en hurtigt forløbende Lungetuberkulose tilintetgjorde alle de til hans Talent og Karakter

knyttede Forhaabninger. Ved hans Død betegnede Flor ham som »denne tavse Vidar« og tilføjede, at der hos ham var »en langt ædlere Grund end hos de fleste Mennesker, men som endnu ikke var kommet til Udvikling af Mangel paa Sol og passende Klima, d. v. s. sympathiserende Omgang«. I jævne, men varme Ord tegnede Chr. Paulsen sin afdøde Vens Billede for »Dannevirke«s Læsere. — Maleri i Familieeje.

Dannevirke 1839, Nr. 47. Neuer Nekrol. d. Deutschen, XVII, 1, 1841, S. 349 f. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede, I, 1909; IV, 1916.

Knud Fabricius (P. Lauridsen).

v. Wimpffen, Friederich (Frederik) **Ferdinand** Franz, Friherre, 1805—92, Forstmand. F. 31. Marts 1805 i Glücksborg, d. 31. Jan. 1892 i Roskilde, begr. paa Frbg. Broder til Carl v. W. (s. d.). Gift 1° 14. April 1841 i Haderslev med Ida Sophie Elisabeth Frederikke Johannsen, f. 23. Nov. 1821 i Haderslev, d. 4. Marts 1850 paa Frbg., D. af Amtmand i Haderslev, senere Direktør for Overjustitskommissionen i Flensborg, Gehejmekonferensraad Friedrich J. (s. d.) og Hustru. 2° 18. Okt. 1851 i Kbh. (Garn.) med Cathrine Louise Sandholt, f. 30. Aug. 1829 i Kbh. (Holmens), d. 28. Jan. 1853 paa Frbg., D. af afsk. Kaptajnløjtnant, Godsejer Claus Hendrik Munk S. (1789—1848) og Cecilie Johanne Caroline Frederikke Wivet (1802—74).

W. blev Student 1823 fra Roskilde og tog tre Aar senere Forsteksamen i Kiel. Han deltog derefter i Skovreguleringsarbejder under Overførster G. W. Brüel og forestod senere som Skovtaksator Taksationsarbejder og Planlægninger i stort Omfang, ligesom han lagde Plan for en Række private Distrikter, bl. a. Svenstrup (1847—49). I henved 25 Aar var han Chef for Rentekammerets Forst- og Jagtkontor og havde i denne Tid stor Indflydelse paa Statsskovbrugets Anliggender, hvorefter han 1866—85 var Overførster for de jyske Statsskove. W. fik yderligere Indflydelse paa sin Samtid ved ivrig Deltagelse i Forhandlinger om Skovbruget, ligesom han som Vikar ledede Forstundervisningen 1834—35 og 1840—42. Foruden en Række selvstændige Afhandlinger skrev han 1836 »Skov-Taxationen«, der omfatter en Del af hans Forelæsninger. — Forst- og Jagtjunker 1827. Kammerjunker 1828. Titel af Overførster 1849. Forstmester 1856. Kammerherre 1867. — R. 1853. DM. 1876. K.² 1885.

Th. Hauch-Fausbøll: Haandbog over den ikke naturaliserede Adel, 1933, S. 135. A. Oppermann: Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786—1886, 1889.

A. Oppermann (C. Syrach Larsen).*

Vind. Den nørrejyske adelige Slægt V. er en af de ældste nulevende danske Slægter og forekommer tidligst 1193 med Ago Wind; Stamrækken lader sig dog først dokumentarisk følge fra Henrik V. (nævnt 1525 og 50) til Rønshave og Vellinggaard. Han var Fader til Lensmand paa Kbh.s Slot Christen V. (d. 1589) til Lydom og Plovstrup og til Iver V. (d. 1586) til Strarupgaard, hvis Sønner var Albert V. (d. 1608) til Ullerup — Fader til Niels V. (1577—1615) til Ullerup og Grundet, hvis Søn var Niels V. (1615—46) til Grundet — og Ærkedegn i Roskilde Jakob V. (1544—1607) til Grundet, af hvis Sønner skal nævnes Admiral Henrik V. (1594—1633) til Aggersvold og Klarupgaard og de nedenn. Rigsraaden Iver V. (1590—1658) til Klarupgaard, Nørholm, Agerkrog og Torpegaard m. m. og Rigsadmiralen Jørgen V. (1593—1644) til Gundestrup og Harrestedgaard; denne var Fader til Amtmand i Trondhjem Joachim Frederik V. (1634—87) til Gundestrup, Gerdrup og Nørre Vosborg — hvis Søn var Oberstløjtnant Jørgen V. (d. 1712) — og til nedenn. Vicekansler Holger V. (1623—83) til Harrestedgaard, Kastrupgaard og Gjeddesdal, af hvis Børn skal nævnes Regitze Sophie V. (1660—92), der først var gift med Baron Vilhelm Güldencrone (1645—83, s. d.) til Baroniet Vilhelmsborg, dernæst med Baron Jens Juel (1631—1700, s. d.) til Baroniet Juellinge, nedenn. Stiftamtmand Frederik V. (1662—1702) til Harrested og Baggesvogn, Amtmand, Etatsraad Christian V. (1664—1712) til Vrejlev Kloster — der var Fader til Generalmajor, Kammerherre Holger Christian V. (1704—63), til Direktør for Øresunds Toldkammer, Gehejmekonferensraad Niels Krabbe V. (1705—66) og til Hedevig V. (1707—56), gift med Statsminister Lensgreve Johan Ludvig Holstein (1694—1763, s. d.) til Ledreborg — Kammerherre Vilhelm Carl V. (1671—1732) til Harrestedgaard og Kastrupgaard og Generalmajor Ove V. (1665—1722), der var Fader til Sophia Amalia V. (1698—1722), som var gift med General, Kammerherre Gustav Grüner (1688—1763, s. d.) til Margaard, og til Oberstløjtnant Holger Christian V. (1693—1744) til Teglgaard. Dennes Søn Major, Hofjægermester Ove Johan V. (1730—1805) til Hindemae var Fader til Kammerherre, Hofjægermester Christian Andreas V. (1794—1869) til Sanderumgaard og Bækkeskov, hvis Sønner var de nedenn. Gesandten, Gehejmekonferensraad Carl Rudolph Emil V. (1829—1906) til Bækkeskov og Kammerherre Sophus Holger Gustav V. (1842—1913) til Sanderumgaard m. m.; denne var Fader til Kammerherre, Hofjægermester Ove Holger Christian V. (f. 1877) til Sanderumgaard. — Ovenn. Stiftamtmand Frederik V. (1662—

1702) var Fader til Kammerherre Baron Jens Juel-V. (1694—1726) til Baroniet Juellinge, der 1708 optoges i friherrelig Stand, hans Søn Gehejmekonferensraad Baron Jens Krag-Juel-V. (1724—76) til Baroniet Juellinge samt Stamhuset Steensballegaard og Værholm var Fader til Greve Frederik Carl Krag-Juel-V.-Frijs (1753—1815) til Grevskabet Frijsenborg — om hvis Descendens se Slægtartiklen Friis — og til Generalmajor Baron Jens Carl Krag-Juel-V.-Arenfeldt (1767—1855) til Stamhuset Steensballegaard og Værholm, hvis Linie uddøde med Sønnen Baron Preben Krag-Juel-V.-Arenfeldt (1800—67) til Stamhusene Sæbygaard og Steensballegaard.

Danmarks Adels Aarbog, LVIII, 1941, II, S. 65—106; LIX, 1942, II, S. 121.

Albert Fabritius.

Vind, Carl Rudolph **Emil,** 1829—1906, Diplomat. F. 12. Jan. 1829 i Odense, d. 26. Juli 1906 i Berlin, begr. i Everdrup. Forældre: Kammerherre, Hofjægermester Christian Andreas V. til Sanderumgaard og Bækkeskov (1794—1869) og Anna Sophie Elisabeth Hoppe (1803—81). Ugift.

Efter at have taget Studentereksamen 1848 fra Sorø og n. A. Filosofikum begyndte V. at forberede sig til statsvidenskabelig Eksamen, som han underkastede sig 1854. S. A. indtraadte han som Volontør i Udenrigsministeriet. 1857 blev han efter en længere Udenlandsrejse Legationssekretær ved Forbundsgesandtskabet i Frankfurt. 1861 kom han som Legationssekretær til St. Petersborg og forblev her, hvor han var særdeles godt anskrevet, i over 22 Aar, fra Jan. 1868 som overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister. 1884 forflyttedes V. til Gesandtposten i Berlin, som han beklædte til 1902. Han var tillige 1901 akkrediteret som Gesandt ved de mecklenburgske Hoffer og udførte desuden flere særlige Missioner til tyske Fyrster. Under det lange Ophold i Berlin vilde det selv for en betydeligere Personlighed paa Grund af den almindelige politiske Situation have været umuligt at udrette noget væsentligt til Lettelse af de Vanskeligheder, som den voksende Haardhed i den preussiske Administration af Nordslesvig, særlig under »Köllerpolitikken«, beredte Nordslesvigs Danske, og som skabte alvorlig Misstemning ogsaa i Danmark. Da efter Systemskiftet Ministeriet Deuntzer vilde forsøge at tilvejebringe bedre Vilkaar, var det naturligt, at den aldrende V. maatte afløses af den til Posten særlig egnede Johan Hegermann-Lindencrone (s. d.). Efter sin Afgang bosatte han sig paa Bækkeskov, hvis Ejer han var fra 1881. — Papirer i det Hoppe-Vindske Privatarkiv paa Sanderum-

gaard. — Kammerjunker 1858. Kammerherre 1866. Gehejmekonferensraad 1902. — R. 1862. DM. 1869. K.[2] 1873. K.[1] 1876. S.K. 1883. — Maleri af Nils Gude 1895 (Sanderumgaard). Træsnit 1885.

Danmarks Adels Aarbog, LVIII, 1941, II, S. 92.

Finn T. B. Friis.

Vind, Frederik, 1662—1702, Stiftamtmand. F. 29. Juni 1662 i Kbh., d. 24. April 1702 sst., begr. i Hellested K. Forældre: senere Viceskatmester, Vicekansler Holger V. (s. d.) og Hustru. Gift 21. Jan. 1692 med Baronesse Sophie Cathrine Juel, f. 5. Febr. 1664 i Stockholm, d. 10. Febr. 1706 paa Juellinge, D. af Gesandt i Stockholm Baron Jens J. (s. d.) og 1. Hustru.

F. V. beskikkedes 1683 til Sekretær i Danske Kancelli, kom 1687 paa Løn og udnævntes 1697 til Amtmand over Dronningborg Amt, hvorfra han 1699 blev forflyttet som Stiftamtmand til Viborg. Ved Faderens Død 1683 havde han arvet Harrestedgaard, og 1695 tilfaldt Baggesvogn hans Hustru, der yderligere ved sin Faders Død 1700 succederede Baroniet Juellinge (Valbygaard). F. V., der hverken som Embedsmand eller Godsejer fik Lejlighed til nogen særlig fremtrædende Indsats, døde allerede 1702, knapt 40 Aar gammel »efter en meget langvarig Svaghed, som ab inordinato vivendi genere vaar foraarsaget« (Bircherod). Hans Søn Baron Jens Juel-V. (1694—1726) succederede Baroniet og optoges 1708 i friherrelig Stand; han var Stamfader til Baronerne Krag-Juel-V. og Greverne Krag-Juel-V.-Frijs. — Kammerjunker 1688. Virkelig Kancelliraad 1691. Etatsraad 1697. — Maleri paa Sanderumgaard. Portrætteret paa Johan Timms Maleri 1672 af Holger V.s Familie (Gaunø; Kopi forhen paa Boller).

Albert Fabritius (C. E. A. Schøller).

Vind, Holger, 1623—83, Viceskatmester, Vicekansler. F. 31. Maj 1623 paa Gundestrup, d. 5. Juni 1683 i Kbh., begr. sst. (Frue). Forældre: Rigsadmiral Jørgen V. (s. d.) og Hustru. Gift 21. Sept. 1656 i Helsingborg med Margrethe Giedde, d. 18. Jan. 1706, begr. i Kbh. (Frue), D. af Rigsadmiral Ove G. (s. d.) og Hustru.

Efter fem Aars Skolegang i Sorø fulgte H. V. med paa Corfitz Ulfeldts Ambassade til England 1640 og derpaa ved Nytaarstid 1641 paa Faderens Sendefærd til Sverige. S. A. begyndte han med den lærde Zacharias Lund (s. d.), der fra 1635 havde været hans Lærer, som Hofmester sin store Udenlandsrejse. Over Hol-

land drog de til London i Følge med Kongens Udsending, H. V.s Frænde Niels V., som skaffede den unge Mand Adgang til Karl I.s Hof, derpaa til Frankrig, hvor de længste Ophold gjordes i Paris, Blois og Angers, saa gennem Rhinlandene og Schweiz til Italien (især Padova, Rom og Firenze). Faderens Død kaldte ham hjem til Kbh., hvor han straks efter, i Sommeren 1645, anbefalet af Farbroderen Rigsraad Iver V. (s. d.), blev Hofjunker hos Christian IV. Han fulgte denne og Farbroderen til Herredagen i Kristiania Juli 1646, men rejste efter Kongens Ønske n. A. atter ud for »mig videre udi fremmede Lande (at) forsøge«. Til Dresden var han i Prins Christians Rejsefølge, derfra gik han til Wien med Breve fra Christian IV. til Kejseren og var der, til Kongens Død kaldte ham hjem, netop som han var rede til at følge med paa Ærkehertuginde Maria Annas Brudefærd til Spanien. Frederik III., som øjensynligt havde fattet Godhed for ham, udnævnte ham til sin Overskænk, i hvilken Egenskab han fulgte Kongen til Hyldingen i Kristiania 1648, og gjorde ham 1650 til Hofmester for den fireaarige Prins Christian. Et Benbrud fik ham dog 1653 til at tage Afsked som Overskænk, med 2000 Rdl. i Pension af Giske Len i Norge, hvortil 1655, da han nedlagde Hofmesterhvervet, føjedes Brunla og Numedalen Len.

Efter sit Bryllup bosatte H. V. sig paa Fædrenegaarden Gundestrup (nu: Wrams Gunnerstorp) i Skaane. Da Krigen nærmede sig, fik han imidlertid Jan. 1657 Befaling til at ligge i Slotsloven i Helsingborg og var fra Dec. s. A. Guvernør i Landskrona, som han efter Roskildefreden maatte overlevere til Svenskerne. Han slog sig nu ned i Helsingør, da han ikke vilde aflægge Troskabsed til Svenskekongen, paatog sig siden efter Frederik III.s Ønske Hvervet som en Slags Resident hos Karl Gustaf i Flensborg, men kom ikke derned, før denne brød Freden. Fra Dec. 1658 fungerede han i Kbh. som Krigskommissær og havde sammen med Christoffer Gabel en Tid den Opgave at sørge for Hærens Underhold. Efter Kbh.-freden solgte han 1661 sine Ejendomme i Skaane. Efter Faderen havde han sammen med sine Brødre Christian og Joachim Frederik arvet Harrestedgaard (Ø. Flakkebjerg H.), som han 1674 blev Eneejer af, og under hvilken han 1676 med kgl. Tilladelse lagde Landsbyen Harrested. 1667 købte han Kastrupgaard (sst.), og 1672 oprettede han af to Bøndergaarde, Paarupgaarde, købt 1669, Hovedgaarden Gjeddesdal, opkaldt efter hans Hustrus Slægtsnavn. I Kbh. erhvervede han den Rantzau'ske Gaard ved Regensen og samlede uden for Voldene den store Ejendom Ravnsborg.

Bortset fra, at han oppebar Indtægterne af sine norske Len og

1666—67 var Medlem af den 3. Lovkommission, holdt H. V. sig i en Aarrække borte fra Statstjenesten. Men han var en af de danske adelige, som stod i det bedste Forhold til den nye Enevældes Hof, og anvendtes ved flere Lejligheder i ceremonielle eller dynastisk-diplomatiske Hverv; saaledes gik han 1664 med J. C. v. Körbitz til Dresden for at forhandle om de Punkter i Ægteskabstraktaten mellem Prinsesse Anna Sophie og Kurprinsen af Sachsen, hvorom der ikke var opnaaet Enighed, ved hvilken Lejlighed han udnævntes til Kancelliraad. Det var imidlertid først, da Kongen og Gabel fandt for godt at styrke Regeringen ved at knytte flere af den gamle Adel til den, at han Febr. 1669 sammen med syv andre optoges i Kongens Raad og aflagde Ed som Gehejmeraad, Assessor i Statskollegiet og Højesteret og som Viceskatmester, ɔ: som Skatkammerkollegiets Chef, en Stilling, som havde staaet ledig siden Rigsskatmester Hannibal Sehesteds Død 1666. H. V. viste i sit nye Embede baade finansiel Indsigt og organisatorisk Blik. Han indførte atter de siden Sehesteds Tid standsede kollegiale Overvejelser og fik en systematisk Journalføring iværksat. Han stræbte tillige at indskrænke de enkelte Rentemestres Selvstændighed og vilde, som Sehested, samle alt, hvad der angik Rigets Finanser, i sin og Skatkammerkollegiets Haand. Dette fik bl. a. Udtryk i det af ham efter Tronskiftet udarbejdede Udkast til en ny Skatkammerinstruks, men hans Planer væltedes for en Del af Peder Schumacher, som i den endelige Instruks af Juli 1670 gjorde Danske Kancelli til Skatkammerkollegiets Ekspeditionskontor og gav det en betydelig Indflydelse paa finansielt Omraade. Ogsaa Kongens Kammer, under hvilket mod H. V.s Ønske bl. a. Sundtolden vedblev at ligge, fik en Myndighed, der stærkt beskar Skatkammerets. 1673—74 sprængtes derpaa den kollegiale Styrelse ved Oprettelsen af Sø- og Landetatens Kommissariater, samtidig med, at Hofetaten forblev udsondret under Overhofmarskallens Ledelse. Større Enhed skabtes ganske vist, da H. V. Marts 1677 blev Præses for de kommitterede for Land- og Søetaten, der nu samledes i Generalkommissariatet, men Arbejdet her tog saa meget af hans Tid og Kraft, at han ikke ofte kunde deltage i Skatkammerkollegiets Møder, hvorved dette Kollegiums Indflydelse stærkt indskrænkedes samtidig med, at det helt mistede Ledelsen af Kassevæsenet.

H. V. var ikke stærk nok til at hindre denne Udvikling og maatte ogsaa i Skatte- og Udgiftsspørgsmaal følge Parolerne fra oven, uden at det ses, at han har søgt at gennemføre selvstændige Synsmaader. Han har sandsynligvis følt det som en Lettelse, da han

Dec. 1679 efter Ove Juuls Afgang blev hans Efterfølger som Vicekansler i Danske Kancelli, hvormed han overtog dettes daglige Ledelse. Om hans Virksomhed i denne Stilling er lidet oplyst. 1680—81 var han Medlem af den 3. Kommission til Revision af Danske Lov.

H. V. er af den moderne Historiker, som kender ham bedst, karakteriseret som »en noget gammeldags Aand, nærmere af Gabels Støbning end af Hannibal Sehesteds«. Modsat Gabel var han dog en utvivlsom administrativ Begavelse, selv om han forsigtigt valgte at bøje af over for Modstand fra Kongens nærmeste Raadgivere. Tør man tro Ole Borchs Nekrolog, har han ogsaa været en god Familiefader og en Beskytter af Videnskaberne. Som lærd dannet Mand var han en af dem, hvem det 1676 blev betroet at gennemse Vitus Berings »Florus Danicus«. Sin Privatøkonomi synes han at have ledet med fremragende Dygtighed, saaledes at han var i Stand til at yde Staten betydelige Laan. Hans Enke fik 1689 udlagt Øllingsøgaard (Lollands Sdr. H.) for ca. 33 000 Rdl., hvormed han havde forstrakt Kongen.

Hv. R. 1671. Bl. R. 1679. — Maleri af Abr. Wuchters (Ledreborg). Maleri (sst.) Kopi af Per Krafft (Juelsberg). Familiebillede af Johan Timm 1672 (Gaunø; Kopi forhen paa Boller). Portrætteret paa Heinr. Hansens Maleri 1879—80 af Arvehyldingen 1660 (Fr.borg). Stik af Abr. Wuchters efter Maleri af H. Dittmers.

Danmarks Adels Aarbog, LVIII, 1941, II, S. 77f. Universitetsprogr. over H. V., 1683. O. Borch: Sanctæ et æternæ memoriæ illustrissimi herois D. Oligeri Vind, 1683 (optr. i O. Borch: Dissertationes, II, 1715, S. 385—473). A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld, I—II, 1893—94. Personalhist, Tidsskr., 4. Rk., I, 1898; 8. Rk., VI, 1927, S. 128, 152. F. J. West: Kronens Skøder, II, 1908. J. Lindbæk: Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676, I—II, 1903—10. C. Christiansen: Dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger, I—II, 1908—22. L. Laursen: Danmark-Norges Traktater 1523—1750, V, 1920.

C. O. Bøggild Andersen.

Vind, Iver, 1590—1658, Rigsraad. F. 1. Juni 1590 i Roskilde, d. 17. Febr. 1658 i Odense, begr. i Dalum K. Forældre: Jakob V. til Grundet (1544—1607) og Else Jørgensdatter Høg (Banner) (d. 1649). Gift 17. Juni 1621 i Odense med Helvig Skinkel, f. 12. Jan. 1602 paa Torpegaard, d. 28. Juni 1677, begr. i Dalum, D. af Niels Hansen S. til Gerskov og Søholm (d. senest 1617) og Mette Stensdatter Bille (d. senest 1636).

I. V. gik først i Roskilde Skole, kom derpaa 1601 til Sorø Skole,

rejste 1607 til Tyskland, Schweiz, Frankrig og Holland og efter et kort Ophold hjemme atter 1610 til Frankrig. 1612 blev han ansat i Kancelliet og fik 1614 et Kanonikat i Ribe. Han benyttedes i den følgende Tid til mange Sendelser, saaledes 1613 til Brandenburg og Wolfenbüttel, 1614—15 til Rusland, idet han lagde Vejen frem og tilbage over Archangelsk, 1617 med Hertug Frederik (III.) til Bremen og Verden og 1620 til Mecklenburg; 1616 og 1619 var han til Herredage i Norge, i det sidstnævnte Aar fulgte han tillige Christian IV. til hans Møde med Gustaf Adolf i Halmstad, 1620 var han til Landdag i Flensborg. 1621 opgav han foreløbig Tjenesten i Kancelliet. 1624 var han til Hertug Ulriks Ligbegængelse i Bützow, men levede ellers mest i disse Aar paa sin Fædrenegaard Grundet og i Ribe. 1626 betroedes der ham den vigtige Stilling som øverste Sekretær i Kancelliet, og han udfoldede som saadan en flittig Virksomhed i den følgende Tid; han fik ogsaa s. A. et Kanonikat i Aarhus og 1631 Kantoriet ved Viborg Domkapitel og forlenedes 1629 med Lister i Norge, hvilket Len han 1637 ombyttede med Lundenæs. 1629 fulgte han Christian IV. til Mødet med Gustaf Adolf i Ulfsbæk, var 1635 og 1641 med ham til Herredage i Norge, sendtes flere Gange til Landdage i Hertugdømmerne og 1638 som Gesandt til Hertugerne af Gottorp og Sachsen-Lauenburg ligesom til den svenske Gesandt Salvius i Hamburg. Baade 1635 og 1640—41 forhandlede han paa Kongens Vegne med Kirsten Munk og hendes Moder Ellen Marsvin. 1644 ledsagede han Kongen paa Toget til Søs og var saaledes med i Slagene baade ved Lister-Dyb og paa Kolberger-Heide; om Efteraaret fulgte han ham til Skaane. Dec. s. A. blev han Medlem af Rigsraadet og fik 1645 Dalum Len i Stedet for Lundenæs. Han sluttede sig øjensynlig nær til Kongen; saaledes var han stemt for Flaadens Udsendelse til de norske Farvande, imod hvad Flertallet af hans Raadsfæller ønskede, og Rigsmarsken Anders Bille saa i ham en Modstander, da han 1645 havde sin Strid med Kongen, og beskyldte ham for at have sat ondt for sig hos denne. 1646 fulgte han Christian IV. til Herredag i Kristiania. Her var han ogsaa til Frederik III.s Hylding 1648. I den følgende Tid spillede han næppe nogen videre Rolle. Dog overdroges det ham efter Bestemmelserne paa Odensemødet i Febr. 1657 sammen med Mogens Høg at modtage Bevillingerne fra Jylland og Fyn. Jan. 1658 opholdt han sig i Odense og kom derved til at dele flere andre Rigsraaders Skæbne, at blive taget til Fange af Svenskekongen Karl Gustaf. Kort efter døde han. Grundet (Hatting H.) havde han solgt 1624, men købte senere flere andre Herregaarde, saaledes 1627

Torpegaard (Aasum H.), 1631 Nørholm (Ø. Horne H.), hvor han opførte en ny Hovedgaard, 1636 Haltrup (Skast H.) og 1647 Agerkrog (Ø. Horne H.); en Tid havde han Part i Fædrenegaarden Klarupgaard (Fleskum H.). — Ridder 1648. — Maleri paa Sanderumgaard. Stik af Alb. Haelwegh efter Maleri af Abr. Wuchters. Et Maleri paa Frijsenborg, som i lang Tid gik for at være I. V., kan efter Aldersangivelsen ikke være ham.

Danmarks Adels Aarbog, LVIII, 1941, II, S. 74. O. Nielsen: Kort Fremstilling af Nørholms Historie, 1868, S. 10 f. Dsk. Saml., IV, 1868—69. C. F. Bricka og J. A. Fridericia: Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, II—VI, 1878—91. Kr. Erslev: Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s Tid, I—III, 1883—90. L. Laursen: Kronens Skøder, I, 1892.

J. A. Fridericia (C. O. Bøggild Andersen).*

Vind, Jørgen, 1593—1644, Rentemester og Rigsadmiral. F. 7. Juli 1593 i Roskilde, d. 17. Juli 1644 i Kbh., begr. i Frue K. Broder til Iver V. (s. d.). Gift 27. Aug. 1620 i Malmø med Ingeborg Ulfstand, f. 16. Maj 1598 paa Bosø Kloster, d. 21. Aug. 1652 paa Ellinge, begr. i Frue K., D. af Holger U. til Hikkebjerg (1565—1609) og Anne Skovgaard (d. 1645).

J. V. gik først i Roskilde Skole og derefter 1603—07 paa Sorø. 1607 rejste han med Broderen Iver til Universiteterne i Rostock, Wittenberg og Jena og derpaa over Schweiz til Frankrig, hvor han især opholdt sig i Orléans og bl. a. var en Del sammen med Caspar Bartholin (s. d.). 1609 var han en kort Tid hjemme, men gjorde derpaa to Aars Krigstjeneste under Prinsen af Oranien og kom 1612 hjem for at deltage i Kalmarkrigen. Efter et Aars Ophold i Norge tog han igen til Udlandet og var to Aar i Paris. 1616 kom han hjem og blev Sekretær i Kancelliet og var s. A. til Stede ved Hyldingen i Slesvig. 1620 var han Medlem af den Kommission, der paa Island skulde undersøge Lensmanden Herluf Trolle Daas (s. d.) Forhold, og blev ved sin Hjemkomst Skibschef indtil 1624. Som saadan var han paa Togt til Rusland 1621 og til Weseren 1623. 1626 rejste han til Holland for at hverve Officerer, men vendte 1627 tilbage til Civiltjenesten og blev Rentemester indtil 1643. Som Len fik han først et Vikarie i Roskilde, 1628—34 Romdalen og 1634—41 Herrisvad og endelig til sin Død Dragsholm. 1640 blev han optaget i Rigsraadet og sendtes i Dec. som Gesandt til Stockholm, hvor han forgæves søgte at formaa Sverige til at indlade sig i Fredsunderhandlinger med Kejseren under Christian IV.s Mægling. Skønt hans personlige Optræden her havde været lidet heldig, og skønt han forlod Stockholm uden formelt at

tage Afsked, og trods sine svigtende Sprogkundskaber brugtes han dog til endnu et Par diplomatiske Sendelser, idet han i Efteraaret 1641 forhandlede med Nederlændernes Gesandter i Stade og 1643 førte Forhandlinger paa Gottorp.

I Juni 1641 var han imidlertid vendt tilbage til Marinen, idet han førte Tilsyn med Arbejdet paa Holmen og med Flaaden ved Kbh., og i April 1643 blev han Rigsadmiral. I Anledning af det paatænkte Angreb paa Hamburg sejlede han med Flaaden til Elben, og dens Ankomst bidrog til, at Hamburg sluttede Forlig med Danmark. Da Torstenssonkrigen udbrød, fik han sammen med Corfitz Ulfeldt (s. d.) Inspektionen over Krigsforanstaltningerne paa Sjælland, samtidig med at han arbejdede paa Flaadens Udrustning. I April 1644 sejlede han med en Eskadre, der havde Kongen om Bord, til Göteborg, som han forgæves søgte at blokere, hvorpaa han gik til Flekkerø. Da man i Maj fik at vide, at Svenskerne i Holland udrustede en Flaade, sendtes han til Kbh. for at fremskynde Hovedflaadens Udrustning. Han udfoldede stor Energi og sejlede 29. Juni som Chef for den første Eskadre til Østersøen, hvor han med Bravour deltog i Slaget paa Kolberger Heide 1. Juli, da han blev haardt saaret. 2. Juli holdt han Krigsraad paa sit medtagne Skib »Patientia« og besluttede med saarede og døde at gaa til Kbh., hvortil han kom 4. Juli. Fjorten Dage senere døde han af sine Saar. — J. V. ejede Harrestedgaard og fik med sin Hustru Gundestrup i Skaane. — Malerikopier paa Ledreborg, Halsted Kloster (Kopi af C. C. Andersen) og Sanderumgaard. Stik af Simon de Pas 1645.

Danmarks Adels Aarbog, LVIII, 1941, II, S. 74 f. Dsk. Saml., 1. Rk., IV, 1868—69, S. 2 ff.; VI, 1870—71, S. 264 f. A. Larsen: Dansk-norske Heltehistorier 1536—1648, 1893, S. 151—59. H. D. Lind: Christian IV. og hans Mænd paa Bremerholm, 1889, S. 46 ff. P. F. Suhm: Nye Saml., III, 1794, S. 216. Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide, 1879. C. E. Brochmand: Ligprædiken over Jørgen Vind, 1645.

Hans H. Fussing (J. A. Fridericia).

Vind, Oluf (**Ole**), 1590—1646, Præst. F. 1590 i Hyllinge, d. 18. Aug. 1646 i Kbh. Forældre: Sognepræst Jens Olsen V. (d. 1602) og Maren Mortensdatter Grum. Gift 1° 1627 med Anna Winstrup, f. 1601, d. 1635, D. af Biskop Peder Jensen W. (s. d.) og 2. Hustru. 2° 1641 med Sidsel Pedersdatter, D. af Borgmester Peder Andersen Randulf (d. 1620, gift 1° med Magdelone Ingversdatter, d. 1607) og Anna Balthasarsdatter (d. 1622).

O. V. blev Student 1609 fra Roskilde. I Kbh. kom han i Huset

hos Professor Hans Poulsen Resen, der fra nu af blev ham en trofast Velynder. 1610—15 var han i underordnede Stillinger i Tjeneste hos den udvalgte Prins Christian, men studerede aabenbart flittigt i sin Fritid. Det skal have været Professor Hans Poulsen Resen, som lettede ham Vejen tilbage til Studierne, og 1611 blev han Baccalaureus. 1617 blev han af Resen, nu Sjællands Biskop, kaldet til Rektor i Slangerup, og s. A. tog han Magistergraden. 1619 blev han Konrektor i Roskilde, men allerede n. A. drog han udenlands, først til Rostock, siden til Wittenberg, hvor han var i Huset hos Professor Balthasar Meisner. Sidstnævnte Sted traf han ogsaa den bekendte Giessner-Teolog Balthasar Mentzer, der tilskyndede ham til især at lægge sig efter Teologien. Før synes han fortrinsvis at have dyrket det græske Sprog. Vistnok anbefalet af Holger Rosenkrantz, der gennem mange Aar blev ham en trofast Velynder, havde O. V. faaet det kgl. Rejsestipendium, og desuden tjente han til Livets Ophold ved at undervise andre, deriblandt den senere Professor i Græsk Hans Christophersen. 1625 kom han hjem og blev straks af Resen kaldet til Rektor ved Vor Frue Skole i Kbh., men kun tre Maaneder senere s. A. blev han Sognepræst ved Helligaandskirken sst. Efter sytten Aars Tjeneste blev han 1642 Sognepræst ved Vor Frue K. og øverste Provst i Sjællands Stift. I disse Stillinger vandt han Navn som en veltalende og nidkær Prædikant. Særlig fremhæves, at han lagdeVægt paa i Froprædikener at forklare større sammenhængende Dele af Skriften, saaledes Profeterne og Pauli Breve. Om hans uforfærdede Sindelag vidner en bekendt Fortælling. Da han engang i Frue Kirke med Fynd og Klem havde revset de Synder, der gik i Svang ved Hoffet, beklagede nogle Hoffolk sig for Christian IV., der paalagde ham at holde Prædikenen igen for Kongen. Med stor Frimodighed gentog O. V. da sin Prædiken for Kongen, idet han til Slut bedyrede: »Det var, Guds Død! de samme Ord, jeg talte i Vor Frue Kirke!« Kongen tog ham ikke dette unaadigt op, men kaldte ham tværtimod ikke længe efter (1645) til sin Hofprædikant og Konfessionarius, skønt han selv ivrigt protesterede derimod, da han af flere Grunde ikke vilde føle sig hjemmevant i Hoffets Sfære. Grundtvig har siden i et magtfuldt Digt (i »Roskilde-Riim«, 1814, S. 90—93) skildret Mødet mellem Christian IV. og den djærve Mester O. V. To Ligprædikener, der foreligger fra hans Haand, den ene over hans gamle Velynder Holger Rosenkrantz (1643), den anden over Fru Mette Rosenkrantz (1647), giver ikke nogen Forestilling om den personlige Kraft, der skal have præget O. V. som Prædikant, men afspejler blot Tidens

ortodokse, lærdomstyngede Prædikemaade. 1646 skulde O. V. have været kreeret til Dr. theol., men døde forinden. — Portrætteret paa Malerier forestillende hans Prædiken for Christian IV. af C. C. Andersen 1872 (Fr.borg), H. P. Lindeburg 1885 og Vald. Neiiendam 1932.

Kbh.s Universitets Programma funebre af 25. Aug. 1646 over Oluf Vind. Dänische Bibliothec, II, 1738, S. 184—89. D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie, 1753, S. 588—92. H. F. Rørdam: Kbh.s Universitets Historie 1537—1621, IV, 1868—74, S. 697 f. H. F. Rørdam: Histor. Saml. og Studier, IV, 1902, S. 310, 318, 480. Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udg. af C. F. Bricka og J. A. Fridericia, I, 1887—89, S. 48. Kirkehist. Saml., 3. Rk., VI, 1887—89, S. 24—35.

Bjørn Kornerup.

Vind, Rasmus Rasmussen, f. 1868, Højskoleforstander. F. 18. April 1868 i Obbekær ved Ribe. Forældre: Gaardejer Jakob Rasmussen V. (1841—1916) og Mathilde Kristine Marie Pedersen (1841—1924). Gift 24. Juni 1891 paa Herredskontoret og i Frimenighedskirken i Rødding med Andrea Kirstine Carlsen Damkjær, f. 5. Marts 1868 i Hygumskov, Hygum Sogn, d. 17. Aug. 1941 i Esbjerg, D. af Gaardejer Carl Frederik Isak Dalgas Jensen D. (1821—1901) og Karen Marie Larsen Fredslund (1836—1913).

Som ung Bondekarl, opvokset i et venstrepolitisk præget Hjem — Faderen var Sogneraadsformand — i en aandeligt levende Egn tæt ved Grænsen, besøgte V. to Vintre 1886—88 Askov Højskole, gennemgik 1888—89 Korporalskolen i Fredericia og blev som Underkorporal straffet for ikke at have hindret en Menig i at offentliggøre en Bladartikel om Soldatens Rettigheder. Under Paavirkning af denne Medfange i Fredericia Arrest blev han Socialdemokrat og meldte sig ind i Partiet. 1893 besøgte han Vallekilde Højskoles Delingsførerkursus og fik senere videregaaende Gymnastikuddannelse paa Statens Kursus. Da han som nygift havde overtaget en mindre Gaard i Forpagtning i sit Fødesogn, samlede han Ungdommen til Idræt og Møder og følte sig draget mod Skolegerningen. 1899—1900 var han Bestyrer af Ry Sognehjem, 1900—02 forestod han et af Himmelbjerggaardens Børnehjem og ledede Gaardens Landbrug, 1902—10 var han Lærer paa Janderup Højskole. Da J. P. Sundbo 1910 fik oprettet Esbjerg Arbejderhøjskole, blev V. dennes Forstander. Under overordentlig brydsomme Forhold førte han, støttet af sin Hustru, Skolen frem gennem de første Aar. Han var en fremragende Ungdomsopdrager. Selv underviste han levende og selvstændigt i Samfunds- og Naturfagene og øvede ved sit jævne, jyske, fordringsløse Væsen og sin stærke Idealisme

stor Indflydelse paa de skiftende Elevhold. Han var desuden en betydelig Gymnastikpædagog og trænede gennem en Snes Aar fra 1910 Gymnastikforeningen Hermod op til at blive en af Landets ypperste. Gentagne Gange hjemførte den Danmarksmesterskabet saavel i Hold- som i Enkeltmandsgymnastik, berømmet særlig for Øvelsernes Harmoni og Skønhed. V. var opstillet som socialdemokratisk Folketingskandidat i Holstebro 1913 og i Ribekredsen ved alle Valg fra 1915 til 32. 1917—21 var han Medlem af Esbjerg Byraad. 1921 fratraadte han som Forstander for Arbejderhøjskolen og varetog nu til 1936 en Funktionærstilling under Esbjerg Kommune.

Vestjyllands Social-Demokrat 8. Marts 1917 og 20. Juni 1941. Gymnastikforeningen »Hermod« gennem 25 Aar, 1930, S. 36 f. Elevskriftet Arbejderhøjskolen Nov. 1935, S. 21 f. Fr. Nørgaard: Dansmarks Folkehøjskoler, II, 1940, S. 350 f.

Oluf Bertolt.

Vind, Sophus Holger Gustav, 1842—1913, Landmand. F. 18. April 1842 i Korsør, d. 27. April 1913 i Kbh., begr. i Davinde. Broder til Diplomaten Emil V. (s. d.). Gift 12. April 1875 paa Ourupgaard med Fanny Ernesta Pauline Adelgunde Tesdorpf, f. 18. Dec. 1855 paa Ourupgaard, d. 8. Maj 1890 paa Sanderumgaard, D. af Godsejer, senere Gehejmekonferensraad E. T. (s. d.) og Hustru.

Efter at være blevet Student 1860 fra Metropolitanskolen begyndte V. at studere Jura, men brød af 1864 for at deltage i Krigen som frivillig Dragon. 1865 blev han Sekondløjtnant, genoptog derefter Studierne og blev cand. jur. 1870. Et Par Aar rejste han i Udlandet, lærte derefter Landbrug paa Korselitze, og 1873 overtog han efter sin Moder Sanderumgaard paa Fyn, som han ejede og drev til 1909. V. ledede baade Markbruget og Kvægbruget mønsterværdigt, og Gaarden blev Lærested for mange unge. Hans Interesse for det nye førte ham tidligt i Forbindelse med den begyndende Forsøgsvirksomhed, og Sanderumgaard blev et af de Steder, hvor N. J. Fjord fandt Plads til sine Mejeribrugs- og Fodringsforsøg. V. blev Formand for Allerup-Davinde Sogneraad og Medlem af Odense Amtsraad, og snart blev hans Tillidshverv talrige, ikke mindst inden for Landbrugets Organisationer, hvor han blev en af de førende Personligheder. I to Perioder, 1883—91 og 1902—08, var han Formand for Fyns Stifts patriotiske Selskab, og navnlig i den første af disse, da Selskabet var Midtpunkt for de fynske Landboforeningers Samarbejde, havde han megen Indflydelse. Han var tillige Formand for Statshingsteskuekommissio-

nen paa Fyn, De samvirkende fynske Hesteavlsforeninger og en Række andre Foreninger. I Landhusholdningsselskabet var han Medlem af Bestyrelsesraadet 1881—99. Med sin temperamentsfulde og energiske Natur gik han stærkt op i de mange faglige og samfundsmæssige Spørgsmaal, han fik med at gøre, og bred og sikker i sin Optræden havde han let ved at gøre sig gældende. 1891 blev han udnævnt til Æresmedlem af Fyns Stifts patriotiske Selskab, der 1910 tildelte ham sin Hundredaars-Jubilæumsmedaille. — Hofjægermester 1877. Kammerherre 1898. — R. 1885. DM. 1891. K.[2] 1900. K.[1] 1910. — Maleri af N. P. Holbech 1846 og 1854 og af H. C. Jensen 1891 (Sanderumgaard). Portrætteret paa Litografi 1904 af Tom Petersen af Hesteskuet paa Brahetrolleborg.

Danmarks Adels Aarbog, III, 1886, S. 412. Berl. Tid. 10. Dec. 1888 og 28. April 1913. Hver 8. Dag, 1897—98, S. 60f. N. Beck: Fyns Stifts patriotiske Selskab gennem 100 Aar, 1910, særlig S. 225 f. Ill. Tid. 5. Maj 1912. Fyns Stifts Landbrugstidende, VII, 1913, S. 185. Tidsskrift for Landøkonomi, s. A., S. 398 ff. Ugeskrift for Landmænd, s. A., S. 255 f. Fyns Stiftstidende 28. April s. A.

Aksel Milthers.

Windfeld, Ib Marius, f. 1875, Inspektør. F. 26. Okt. 1875 paa Tanderup ved Ribe. Forældre: Proprietær Thomas Ibsen W. (1826—1900) og Nielsine Windfeld (1831—1912). Gift 1° 28. April 1904 i Brørup med Ane Marie Mortensen, f. 18. Maj 1872 i Eskelund, Brørup Sogn, d. 28. Juni 1912 paa Frbg., D. af Sognefoged, Gaardejer Hans Madsen M. (1842—1904) og Maren Sørensen (1844—1915). 2° 25. Okt. 1913 i Kbh. (Johs.) med Anna Marie (Amie) Gjellerup, f. 9. Dec. 1876 i Kbh. (Johs.), D. af Handelsagent, senere Grosserer Christian Peter G. (1844—1910) og Maren Margrethe Beck (1853—1933).

W. gik i Ribe Latinskole og tog Præliminæreksamen 1892. I de næste otte Aar arbejdede han ved det praktiske Landbrug, de to sidste Aar som Forvalter, kom derefter til Landbohøjskolen og blev Landbrugskandidat 1902. 1902—04 var han Overassistent ved de af H. Goldschmidt ledede Rentabilitets-Fodringsforsøg, som bidrog til at føre Kvægforsøgene ind i nye Baner, og i de følgende Aar kom han ind i en mangesidig Virksomhed som Sekretær og Forretningsfører i en Række forskellige Organisationer. 1903—11 var han Forretningsfører for Foreningen til Fremme af Landbrugets Udførsel, til hvis vigtigste Opgaver hørte Arbejdet for Afsætning af danske Avlsdyr til Rusland og Randstaterne og Bestræbelserne for at skabe et Marked for danske Kartofler i England. Med Henblik herpaa medvirkede W. ved Indførelsen til

Danmark og Fremavlen af den værdifulde Kartoffelsort Up to date. Han var Medarbejder ved »Agrardagbladet« 1904—05, Redaktionssekretær ved »Ugeskrift for Landmænd« 1905—06, Sekretær for Foreningen De danske Atlanterhavsøer, der virkede til Gavn for Island, Færøerne, Grønland og de danske vestindiske Kolonier, og tillige Redaktør af Foreningens Medlemsblad »Atlanten« 1906—20, Konsulent for Det danske Gødningskompagni 1905—21, Leder af Det landøkonomiske Rejsebureau under Landhusholdningsselskabet fra dets Oprettelse 1912 til 1921. I alle disse Virksomheder viste W. sine Evner som en dygtig og samvittighedsfuld Administrator, og han var en venlig Hjælper for de mange Mennesker, han kom i Forbindelse med, navnlig gennem Rejsebureauet og Landbrugskandidatforeningen. 1921 blev han Inspektør og Kasserer ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, og han har i denne Stilling udrettet et meget betydeligt Arbejde saavel for Skolen og dens tilknyttede Institutioners regelmæssige Virksomhed som for de store Udvidelser, der er gennemført, med omfattende Byggearbejder og Forøgelse og Forbedring af Materiel til Støtte baade for Undervisningen og Forskningsarbejdet. For de studerendes Forhold har W. altid haft megen Interesse, der sidst har givet sig Udslag i hans Medvirkning ved Opførelsen af et Kollegium ved Landbohøjskolen 1943. — R. 1926. DM. 1941.

Ugeskrift for Landmænd, LXVI, 1921, S. 567 f.; LXXX, 1935, S. 676. Vort Landbrug, XL, 1921, S. 485 f.; LIV, 1935, S. 545.

Aksel Milthers.

Windfeld-Hansen, Ib, 1845—1926, Ingeniør, Belysningsdirektør. F. 27. April 1845 i Nørre Farup ved Ribe, d. 30. April 1926 i Kbh., begr. sst. (Holmens). Forældre: Kroholder, senere Bankdirektør Hans Hansen (1813—67) og Karen Windfeld (1824—1908). Navneforandring 9. Marts 1904. Gift 3. Juli 1874 i Tjæreborg ved Esbjerg ved Maria Kirstine Hansen, f. 27. Jan. 1844 paa Krogsgaard, Tjæreborg Sogn, d. 5. Marts 1935 i Kbh., D. af Proprietær Niels H. (1810—81) og Ane Kirstine Nielsen (1815—tidligst 90).

W. blev Student 1864 fra Ribe og tog n. A. Filosofikum og polyteknisk Adgangseksamen. 1871 blev han cand. polyt. i Ingeniørfaget. Hans første Ingeniørarbejde var et Sommerdige i Farup. Herfra kom han til Entreprenør Carlé, der udførte Havnearbejder i Esbjerg. 1872 var han beskæftiget i Stege med Projektering af et Sejlløb til Koster og overværede her Stormfloden i Nov. Efter denne rejste han sammen med daværende Havnebygmester Øllgaard til de af Stormfloden hærgede Egne for at taksere Skaderne. 1874—76 var han beskæftiget med at berejse Bornholm og at pro-

jektere Restaurering af Havnene her, og efter dette Arbejde berejste han som Konsulent for det islandske Ministerium Island for at undersøge visse Bro- og Havnespørgsmaal paa Stedet. 1877 antoges han af Borgmester Ehlers som Assistent for Gasværksbestyrer Howitz ved Opførelsen af Østre Gasværk i Kbh. Efter Afslutningen af dette store Byggeforetagende, ved hvilket W.-H. havde gjort god Fyldest, ansattes han 1879 som teknisk Fuldmægtig, en Stilling, der i Virkeligheden krævede, at han skulde forestaa alle paa et Gasværk forefaldende Ingeniørarbejder. W.-H. havde ogsaa en betydelig Andel i Udvidelsen af Vestre Gasværk, og han byggede Gaspumpestationen paa Christianshavn. Imidlertid var der et nyt teknisk Omraade i Udvikling, som W.-H. ikke kunde være passiv overfor, og det var den elektriske Belysning. Edisons Glødelampe indledede her en ny Udvikling, og elektriske Centralstationer begyndte at blive almindelige i større amerikanske og europæiske Byer. 1885 havde Berlin faaet en elektrisk Centralstation, og 1888 var Hamburg fulgt efter. W.-H. studerede opmærksomt dette nye Felt, ogsaa ved Rejser i Udlandet, og 1889 mente han, at Udviklingen var kommet saa vidt ud over Begyndelsesvanskelighederne, at man med Fordel kunde indføre elektrisk Belysning. Paa Grundlag af W.-H.s Undersøgelser og Beregninger indstillede Magistraten 1889 til Borgerrepræsentationen, at der i den indre By oprettedes en elektrisk Centralstation til Levering af Jævnstrøm og beregnet paa Forsyning af indtil 10 000 Glødelamper. Ved Gasværksbestyrer Howitz' Tilbagetræden 1891 oprettedes et Embede som Direktør for Kbh.s Belysningsvæsen, som besattes med daværende Kontorchef i Magistraten, cand. jur. & polyt. A. Therkelsen (s. d.). At W.-H. ansaa dette som en Forbigaaelse, kan ikke undre. Da Elektricitetsværket i Gothersgade aabnedes 1892, ansattes W.-H. som Driftsbestyrer ved dette. I denne Stilling gjorde han fortræffelig Fyldest. Hele Værkets Anlæg og Udførelse var godt gennemarbejdet og stod sin Prøve gennem Aarene. Lige saa gode sørgede W.-H. for, at Værkets øvrige Forhold blev, han organiserede Installatørvæsenet og tilrettelagde Værkets Tariffer, saaledes at Erhvervslivet kunde drage Nytte af den nye Kraftkilde. Lysprisen søgtes stedse nedsat, og der indførtes en særlig Pris for Strøm til Motorer. Allerede 1894 maatte man til at arbejde med Planer til et Elektricitetsværk paa Vesterbro, og da Gothersgade-Værkets Regnskab for 1895 viste sikker Rentabilitet, blev det udarbejdede Forslag fremsat i Begyndelsen af 1896. To Aar senere toges Værket i Brug. 1896 var imidlertid Therkelsen afgaaet ved Døden, og W.-H. blev hans Efterfølger som Belysningsdirektør.

Det blev en lang og begivenhedsrig Virksomhed, han gik ind til. 1898—1902 byggedes Østre Elektricitetsværk, og Elektrificeringen af Sporvejene gennemførtes. 1904 byggedes Gothersgades Anneks, og samtidig afsluttedes Overgangen fra 2 × 110 Volt til 2 × 220 Volt Driftsspænding. 1907 paabegyndtes Forsyningen af de ydre Distrikter med højspændt Vekselstrøm, og 1908 indførtes Dampturbinedrift paa Østre Elektricitetsværk. Tarifferne udvikledes jævnsides med det tekniske Anlæg, og Anvendelsen af elektrisk Strøm steg fra Aar til Aar. 1916—20 opførtes H. C. Ørsted-Værkets første Udbygning, og Videreførelsen af Samarbejdet med Nordsjællands Højspændingsnet og derigennem med det svenske Kraftværk ved Lagan sattes yderligere i System. Ogsaa for Gasværkernes Vedkommende krævede Udviklingen Nyanlæg. Jævnlig maatte Østre Gasværk udvides. Ved Indlemmelsen af Sundby 1902 overtoges Sundby Gasværk, men en vigtig Ting stod tilbage, der maatte bygges et stort Værk i Byens vestlige Del, og 1908 toges det nye Valby Gasværk, bygget under W.-H.s Overtilsyn, i Drift. Administrationen voksede stærkt i W.-H.s Tid. 1913 toges den nye Administrationsbygning i Vognmagergade i Brug. 1920 traadte W.-H. tilbage som Belysningsdirektør efter en fortjenstfuld Embedsgerning, der, ikke mindst under Verdenskrigen, havde stillet store Krav. 1915 blev han Medlem af Dansk Kulbureau, som bistod ved Landets Kulforsyning, og 1916—17 var han Leder af Kommunernes Kulbureau. Som en særlig Opmærksomhed over for W.-H. idriftsattes H. C. Ørstedværket i Overværelse af den samlede Kommunalbestyrelse, faa Dage før han 1. April 1920 traadte tilbage. Foruden sin Embedsgerning har W.-H. udfyldt en Række andre Hverv. Han var saaledes 1896—1909 Docent i Elektroteknik ved Polyteknisk Læreanstalt, den første Lærer i dette Fag. Det siger dog sig selv, at den meget krævende Embedsgerning tog hans bedste Kræfter, og at Undervisningen derfor let blev præget lidt af udvendig Rutine. Fra 1896 var W.-H. Medlem af Telefonselskabets Bestyrelse. For Udviklingen af den unge Læge Finsens Metode til Behandling af Lupus fik W.-H. stor Betydning, efter at Finsen i Nov. 1895 var blevet introduceret til ham af Underbestyrer Hentzen (s. d.), den senere Overingeniør. W.-H. var straks interesseret og hjalp Finsen paa enhver Maade, og det var W.-H., der gik til G. A. Hagemann og fik hans og Vilh. Jørgensens Støtte. W.-H. var Medlem af det forberedende Udvalg og af den første Overbestyrelse for Finsens medicinske Lysinstitut. 1916 blev han Formand for Instituttets Bestyrelsesudvalg. 1903—08 var han Formand for Elektroteknisk Forening. Han var For-

eningens første Formand og blev 1922 Æresmedlem af Foreningen. 1910—13 var han Formand for Dansk Ingeniørforening, en Stilling, hvori han betød meget for Foreningens indre Liv. 1908 blev han Vicepræsident i og 1916 Hagemanns Efterfølger som Præsident for Dansk Elektroteknisk Komité.

R. 1895. DM. 1911. K.² 1920. — Portrætteret paa P. S. Krøyers Maleri 1904: Industriens Mænd (Hagemanns Kollegium).

Ch. Ramsing, J. Irminger, C. Hentzen, M. C. Harding, Fr. Johannsen, G. A. Hagemann og Ax. G. V. Petersen i Ingeniøren, XXII, 1913, S. 121—33. Berl. Tid. 27. og 28. April 1915 og 16. Juni 1922. J. Irminger i Ingeniøren, XXIX, 1920, S. 295. Politiken 26. April 1925. E. v. Holstein-Rathlou i Teknisk Tidsskrift, Elektroteknikeren, XI, 1915, S. 59 f.; XVI, 1920, S. 41; K. Aubeck sst., XXII, 1926, S. 183. J. Søeborg i Lys og Kraft, 1920, S. 85. Berl. Tid., Nationaltidende og Politiken 1. Maj 1926. J. Irminger i Ingeniøren, XXXV, 1926, S. 229. Københavns Gasværker 1857—1932, 1932. C. Hentzen: 40 Aar i Københavns Elektricitetsværkers Tjeneste, 1933. Københavns Elektricitetsværker 1892—1942, 1942. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942.

Povl Vinding.

Vinding, Winding. Flere, især Præste-Slægter har optaget Stednavnet V. Den ældste Slægt stammer fra Borger i Kolding Povl Jensen (ca. 1509—72), der var Fader til Borgmester i Kbh. Iver Poulsen (1567—1622) — hvis Descendenter kaldte sig Munch — og til Raadmand og kgl. Tolder i Kolding Jens Poulsen (d. 1592), hvis Søn Sognepræst i Vindinge og Kvislemark, Provst, Mag. Poul Jensen Kolding (1581—1640, s. d.) var Fader til Sognepræst i Aasum Mag. Jens Poulsen V. (1609—55), til Anne Poulsdatter (1620—68), gift med Biskop, Dr. theol. Johan Dideriksen Bartskær (1611—61, s. d.), og til nedenn. Professor, Etatsraad Rasmus Poulsen V. (1615—84), hvis nedenn. Søn Professor, Etatsraad Poul V. (1658—1712) var Fader til Kancellisekretær, Justitsraad Rasmus V. (1683—1727), til Oberst Andreas V. (1691—1766) og til Ingeborg Dorthea V. (1686—1734), der ægtede General Poul Thomsen Vendelbo Løvenørn (1686—1740, s. d.). Ovenn. Pastor Jens Poulsen V. (1609—55) var Bedstefader til Sognepræst i Farum og Værløse Herman Pedersen V. (1667—98), hvis Sønnesønner var Brødrene Bogtrykker i Kbh. Hans Lauritz Struch V. (1750—1831) — Fader til Læge i Roskilde Lauritz Svane V. (1787—1838) — og Sognepræst i Vesterbølle og Østerbølle, Provst Povl V. (1733—98); denne var Fader til Sognepræst i Nørre Sundby og Hvorup Friderich V. (1775—1842), til Tobaksfabrikant i Aalborg Niels Christian Cæsar V. (1782—1828) og til Snedkermester sst. Poul Colding V. (1780—1864), hvis Sønnesøn var Legatstifteren,

Murermester i Kbh. Frederik Gjentor Sophus V. (1854—1919). — En anden Præsteslægt W. føres tilbage til Søren Jensen, hvis Søn Albert Sørensen (1650—1724), der var Forpagter paa Ørslev Kloster, var gift med Maren Andersdatter W. — Sønnedatter af Sognepræst i Vinding ved Aarhus Andreas Pedersen (nævnt 1595 og 1621); deres Søn Sognepræst i Vestervig og Agger, Provst Andreas Westenhof W. (1691—1768) var Fader til Major, Konsumtionsforvalter i Slagelse Albert W. (1724—1805), til Sognepræst i Vestervig og Agger, Provst Jens Philip W. (1734—98), til Sognepræst i Tved, Provst Johan Nicolai W. (1737—1818) og til Sognepræst i Hvidbjerg og Lyngs Peder W. (1726—86), hvis Sønner var Kolonibestyrer i Grønland Johannes W. (1774—1833) og Komponisten, Sognepræst i Himmelev og Præst ved Roskilde adelige Jomfrukloster Andreas Frederik W. (1785—1868), hvis Søn var nedenn. Komponist, Professor Henrich August W. (1835—99). — En tredie Præsteslægt W. udspringer fra Sognepræst i Haasum og Ramsing Christen Andersen W. (d. 1697), som antagelig var Søn af Sognepræst i Vinding, Bryrup og Vrads Anders Nielsen Sveistrup (d. 1662); denne antages at være Søn af Sognepræst i Dover og Vinge Niels Andersen Sveistrup (d. 1630), hvis Fader var den 1584 som Sognepræst sst. forekommende Anders Mikkelsen. Pastor Christen Andersen W. (d. 1697) var Fader til Sognepræst i Storring, Stjær og Galten Anders Christensen W. (1685—1752), hvis Sønnesøn Sognepræst i Gundslev, Provst Hans Kruse W. (1774—1843) var Fader til Læge i Kbh. Johannes Cramer W. (1812—85) og til Gaardejer Andreas W. (1810—81), hvis Søn Sognepræst i Haarslev og Tingjellinge Hans Kruse W. (1849—1920) var Fader til nedenn. Journalist Andreas V. (f. 1881); denne var gift med nedenn. Skuespillerinde Anto(i)nette (Agis) Katrine Helene W., f. Nielsen (1875—1943), og i Ægteskabet er født Sønnen Ole V. (f. 1906), Redaktør af »Ekstrabladet«, Oversætter og Kunstskribent.

Stamtavle over den Vindingske Slægt, 1926. — Th. Hauch-Fausbøll: Stamtavle over Slægten Winding fra Vestervig, 1913.

Albert Fabritius.

Vinding, Andreas, f. 1881, Journalist og Forfatter. F. 23. Okt. 1881 i Seem ved Ribe. Forældre: Residerende Kapellan ved Ribe Domkirke og Sognepræst i Seem, senere Sognepræst i Haarslev og Tingjellinge Hans Kruse Winding (1849—1920) og Christine Marie Anna Caroline Bech (1854—1927). Ved Daaben Winding, skriver sig fra 1927 V. Gift 1° Juni 1903 i Aarhus med Anto(i)nette (Agis) Nielsen (se Winding, Anto(i)nette). Ægteskabet opløst. 2° 4. Juni 1922 i Blidstrup, Mors med Anna-Fedora (Luth) Otto,

f. 11. Sept. 1897 paa Frbg., d. 19. Nov. 1934 i Kbh. (gift 1° 1918 med Premierløjtnant i Marinen Gustav Poulsen, f. 1895, 3° 1927 med Overretssagfører Max Rothenborg, f. 1888 (gift 1° 1913 med Ingeborg Magdalene Ditlevsen, f. 1891, 3° 1939 med Sonja Rindom, f. 1904)), D. af Dr. med. Carl Johan O. (1865—1920) og Clara Frederikke Amalie Bærentzen (1874—1922). Ægteskabet opløst. 3° 26. Jan. 1929 i Paris (b. v.) med Bogbinder Kirsten Møhl, f. 3. Nov. 1905 i Svendborg, D. af Tandlæge Johan Conrad Holberg M. (f. 1874, gift 2° 1916 med Ebba Inger Louise Mogensen, f. 1889) og Julie Viveke (Vigga) Kiær (f. 1879, gift 2° 1916 med Godsejer, Folketingsmand Wenzel (de) Neergaard, s. d.).

V. gik i Skole i Randers, Sorø og Roskilde, blev Student 1900, privat dimitteret, og cand. phil. 1901. Han drev forskellige Studier uden at tage nogen Eksamen. Han var allerede før Artium kommet ind paa Journalistik, idet han debuterede 1900 ved »Roskilde Dagblad«, 1902 fik han Ansættelse ved »Demokraten« i Aarhus, og 1905 kaldte Henrik Cavling ham til »Politiken«, hvor han siden har skrevet, idet han dog navnlig under den første Verdenskrig tillige har været Korrespondent til en Række udenlandske Blade, bl. a. »Verdens Gang«, »Dagens Nyheter«, »Göteborg Handels- och Sjöfartstidning«, »Paris Journal«, »Berliner Tageblatt«, »Evening Standard« og »Matin«. Fra 1911 har han overvejende virket som udsendt Journalist og har haft Bolig i Udlandet, 1913 i Paris, 1914 i Rom, 1914—18 i Paris, 1919—21 i Genève, 1926—36 og 1938—43 i Frankrig. Han har skrevet Korrespondancer bl. a. fra Vestfronten, 1919 fra Murman-Fronten og Øst Karelen, fra Folkeforbundet, den spanske Borgerkrig 1936—39 og fra den sidste Verdenskrig. I en lang Række Bøger har han dels samlet Udvalg af sine Korrespondancer, dels dyrket et skønlitterært Forfatterskab. 1909 fik han Skuespillet »De blanke Façader« opført fire Gange paa Casino; hans Arbejder er i øvrigt Fortællingerne »Den skønne Ubekendte« (1912), »Ingeborg Jarl og hendes Kæreste« (1913), »Rosen og Martyren« (1915) og »Glædens Stad (Eglantine)« (1922), Skildringerne fra Frankrig »Krigsidyller« (1915), »Ærens Land« (1916) og »Hvor Livet begynder forfra« (1917), Rejsebillederne »Vagabond i Evropa« (1921), »Glæde over Danmark« (1924) og »Fra Randers til Athen« (1931) og Erindringerne »Sorgløse Tider« (1942). Af det Kuld af Journalister, der voksede op om Henrik Cavling efter 1905, er V. den største Naturbegavelse. Sin lette og elegante Sprogbehandling har han bevaret og underbygget gennem en broget og befrugtende Udvikling, fra Førkrigsaarenes flagrende Københavneri og hektiske Livsnydelse til en kosmopolitisk Vagabondtilværelse og til to Kriges

stærke Indtryk, der paa forskellig Maade ramte ham personlig dybt. Det danske i hans Sind, der har Rødder i gammelt Præstegaardsliv, har paa ejendommelig Maade forenet sig med europæisk Hovedstadskultur, og som halvt naturaliseret Franskmand har han tilegnet sig netop de Elementer i Gallicismen, der ikke ligger paa Overfladen, og yndefuldt flettet dem sammen med sit jyske Lune og sin sjællandske Sentimentalitet.

R. 1928. DM. 1934.

Ovenn. Erindringer. H. Cavling i Politiken 1. Okt. 1924. Sst. 23. Okt. 1941 og 2.—3. Juli 1943. Berl. Tid. 21. Okt. 1939, 22. Okt. 1941 og 24. Nov. 1942. Journalisten 1. Okt. 1941.

Povl Engelstoft.

Winding, Anto(i)nette (Agis) Katrine Helene, f. Nielsen, 1875—1943, Skuespillerinde. F. 19. Sept. 1875 i Aarhus, d. 31. Jan. 1943 paa Frbg., Urne paa Vestre Kgd. Forældre: Stentrykker Anton Nielsen (1840—1900) og Anne Frederikke Jæger (1839—1907). Gift 1° med den norske Musiker Larssen. Ægteskabet opløst. 2° Juni 1903 i Aarhus med Journalist Andreas Vinding (s. d.). Ægteskabet opløst. 3° 8. Juni 1918 med Assurandør Erik Schall Holberg, f. 10. Nov. 1881 i Kbh. (Johs.), d. 23. Maj 1937 paa Frbg. (gift 1° med Bertha Christiane Muus, f. 1878, 3° med Maria Julie Roudot, f. 1885 (gift 1° med Repræsentant Albert Bruun)), Søn af Overretssagfører, Dr. jur. Ludvig H. (s. d.) og Hustru. Ægteskabet opløst.

A. W. begyndte 1896 sin Teaterbane som Preciosa i »Farinelli« paa en Provinsturné og tilhørte de rejsende Selskaber, til hun 1901 blev knyttet til Aarhus Teater, hvorfra hun 1905 kom til Casino. Her optraadte hun første Gang 19. Aug. som Juno i »Orfeus i Underverdenen«, men det var først, da hun, støttet af Edv. Brandes, 1907 kom til Dagmarteatret, hvor hun havde en klædelig Førsteoptræden som Trine i »Livet paa Hegnsgaard«, at hun fik Tag i Publikum ved sit sympatiske Sceneydre, sit friske Humør og sin godmodige Elskværdighed. Efter en toaarig Afbrydelse ved Alexandrateatret forblev Teatret i Jernbanegade hendes Virkeplads til dets Nedrivning 1937, og siden tilhørte hun bl. a. Frbg. Teater. Et Prøvekort af hendes mange Roller var Charlotte Svendsen i »Brødrene Hansen«, Konen i »Vognmand Henschel«, Enkefru Anthonsen i »Tenoren«, Fru Baunberg i »Menneskenes Børn«, Frk. Scharff i »I det gamle Voldkvarter«, Titelrollen i »Madame Sans-Gêne«, Caroline Hansen i »Tante Cramers Testamente«, Mine Tokkerup i »En Spurv i Tranedans«, Toinette i »Den indbildt Syge« og Christiane i »Christianes Hat«. Bedst levendegjorde hun

Typer, baade unge og gamle, fra den halvdannede Mellemklasse med Hjertet paa rette Sted; der var i hendes Spil en egen varm Menneskelighed og mild Livserfaring, som besejrede hendes noget uskolede Replikbehandling. — Ingenio et arti 1937. — Tegninger af Vald. Andersen.

Robert Neiiendam.

Winding, Henrich **August**, 1835—99, Pianist, Komponist. F. 24. Marts 1835 i Taars, Lolland, d. 16. Juni 1899 i Kbh., begr. i Søllerød. Forældre: Sognepræst, sidst i Himmelev og Roskilde adelige Jomfrukloster, Andreas Frederik W. (1785—1868) og Marie Annette Raaschou (1797—1865). Gift 10. Maj 1864 i Kbh. (Garn.) med Clara Johanne Frederikke Hartmann, f. 9. April 1839 i Kbh. (Garn.), d. 25. Juni 1925 sst., D. af Komponisten J. P. E. H. (s. d.) og 1. Hustru.

Fra sit 4. Aar fik W. Klaverundervisning af sine musikalske Forældre. Især Faderen var en udmærket Klaverspiller og tillige fra sin Ungdom skattet af vore Folkemindesamlere Rasm. Nyerup, Berggreen og Svend Grundtvig som en af de ivrigste og kyndigste Bidragydere af Tekst- og Musikstof, ligesom han besørgede Tekstudgaven af 2. Hæfte af Weyses »Kæmpeviser«. En ældre Broder til W., *Peter Buonaventura W.* (1823—39) havde ogsaa inden sin Død naaet at vise bemærkelsesværdige Musikevner (Kompositioner i Faderens Afskrift i Det kgl. Bibliotek), saa hans Musikalitet var tydeligt nok en Familiearv. Allerede som otteaarig vakte han Opsigt som Klaverspiller i Den musikalske Forening paa Nytorv, og som fjortenaarig kom han til Kbh. for helt at kunne hellige sig sin musikalske Uddannelse. Hos Niels W. Gade fik han Undervisning i Teori og Komposition, og hos J. P. E. Hartmann, der senere blev hans Svigerfader, var han daglig Gæst. Paa Klaveret gjorde han sikre Fremskridt hos Carl Reinicke og Anton Rée, og 1851 havde han sin egentlige Debut i Musikforeningen med Mozarts D-Mol Koncert. 1855 blev han Student, privat dimitteret, og n. A. rejste han til Leipzig og Prag og fik hos Alexander Dreyschock den sidste pianistiske Afslibning. Ved sin Hjemkomst var W. en fuldt færdig Kunstner med en sikker, velafbalanceret Teknik; hvad det kunde skorte ham paa, var Udtrykkets Varme og musikalsk Temperament, noget, der med Aarene blev mere udtalt og gav hans Spil et lidt blegt, skønt ædelt Præg. W. var en skattet Fortolker af Klassikerne, navnlig af Beethoven, og i en Snes Aar blev han næsten eneraadende ved Musikforeningens Koncerter. Ogsaa i Udlandet, som han bl. a. besøgte paa Anckers Stipendium (1869—70), vakte han smigrende Opsigt. Ved Siden af sin Virk-

somhed som Koncertpianist havde W. en stor Elevpraksis og ved Kbh.s Konservatorium blev han Klaverlærer straks fra Grundlæggelsen 1867. En nervøs Armlidelse, fremkaldt ved Overanstrengelse, hindrede dog i Aarene 1872—78 hans pianistiske og pædagogiske Gerning, men fra 1881 genoptog han sin Lærergerning ved Konservatoriet og indtraadte ved Gades Død og Paullis Afgang 1891 sammen med Carl Helsted i Bestyrelsen. Ved den skandinaviske Musikfest 1888 lod han sig atter høre som Klaverspiller og optraadte, om end sjældnere, offentligt til faa Maaneder før sin pludselige Død. Som Komponist satte W. ikke særlig betydningsfulde Spor, selv om han med Dygtighed og Smag gav sit Bidrag til den højromantiske Musik i Mendelssohn-Bartholdys og N. W. Gades Aand. Men navnlig i de Aar, hvor Sygdom hindrede ham i at dyrke sit Instrument, komponerede han en Del og naaede op paa omkring 60 Opusnumre, af hvilke en stor Del er trykt paa danske og udenlandske Musikforlag. Blandt de større Værker findes Ungdomsværket »Ouverture til en nordisk Tragedie«, Op. 7, en Klaverkoncert Op. 16, Klaverkvartetten Op. 17 og en Strygekvintet Op. 23. Til Bournonville-Balletten »Fjældstuen« komponerede han 1. Akts Musik (1859), endvidere talrige Klaverstykker og Sange, foruden en Symfoni og en Violinkoncert, der forblev Manuskript.

Tit. Professor 1892. — R. 1890. — Træsnit af C. Hammer 1883.

Niels W. Gade: Optegnelser og Breve, 1892. Højskolebladet, XXIV, 1899, Sp. 805—12. Ill. Tid. 25. Juni s. A. Gustav Hetsch: Det kgl. danske Musikkonservatorium 1867—1917, 1917, S. 43, 95. Musikforeningens Festskrift, II, 1886. Gunnar Hauch: Breve fra Grieg, 1922.

Nils Schiørring (S. A. E. Hagen).

Vinding, Erasmus, se Vinding, Rasmus.

Vinding, Poul, 1658—1712, Filolog og Embedsmand. F. 8. Sept. 1658 i Kbh., d. 27. Marts 1712 sst., begr. i Frue K. Forældre: Professor Rasmus V. (s. d.) og 2. Hustru. Gift 10. Aug. 1682 i Helsingør med Margrethe Sophie Bøgvad, f. 20. Maj 1660 i Helsingør, begr. 17. April 1721 i Kbh. (Frue K.), D. af Toldskriver ved Øresunds Toldkammer Anders Nielsen B. (d. 1687) og Dorthe Christensdatter (ca. 1617—77, gift 1° 1645 med Købmand, Tolder ved Øresunds Toldkammer Gødert Braem, 1601—55, gift 1° 1637 med Anne Bruun, d. 1642, gift 1° 1632 med Toldskriver, senere Raadmand i Helsingør Abraham Mechelburg, d. 1635).

Efter at være blevet Student 1675 blev V. allerede 1677 designeret til Professor ved Universitetet og derefter sendt paa en Udenlandsrejse til Holland, England, Frankrig og Tyskland (1677—81). Da han var kommet hjem, blev han, efter at have holdt en Disputation om Lukians Skrift om Peregrinos Proteus, beskikket til Professor i Græsk (1681). Han roses for sin store Hjælpsomhed over for Studenterne, navnlig Alumnerne paa Borchs Kollegium, for hvilket han var Efor fra 1691 til sin Død. Ved Siden heraf beklædte han høje Embeder. Han blev 1686 Assessor i Hofretten og i Kancelliet, 1688 Assessor i Højesteret, 1693 Justitsraad og 1706 Etatsraad. Han var meget anset som Latinist og forfattede en Række Mindetaler over fyrstelige og andre fremragende Personer samt en Del latinske Disputationer over filologiske Emner. Samtiden satte særlig Pris paa hans Oversigt over den græske Litteraturs Historie, »De variis linguæ Græcæ scriptoribus«. Han delte den græske Litteratur i fire Perioder efter Aarstiderne, Foraaret (indtil Perserkrigene), Sommeren (indtil Begyndelsen af Romerherredømmet), Efteraaret (under Romerherredømmet) og Vinteren (den byzantinske Tid). Han fik dog kun fuldført de tre første Dele, »Ver Græcum« (1693), »Æstas Græca« (1699) og »Autumnus Græcus« (1705). Heri opregner han de vigtigste Forfattere, af hvem han giver en kort og lidet dybtgaaende Karakteristik. Han antages ogsaa at være Forfatter til en græsk Grammatik, »Grammaticæ Græcæ præcepta majora« (1703), som dog ikke bærer hans Navn. — Portrætteret paa Maleri, maaske af J. d'Agar 1697 (Rosenborg), forestillende et Møde i Højesteret.

J. Bircherod i latinsk Mindeskrift udsendt af Universitetet 1712. H. Olrik i Festskrift i Anl. af Borchs Kollegiums 200-Aars Jubilæum, 1889, S. 44—48.

M. Cl. Gertz (Hans Ræder).*

Vinding, Povl, f. 1886, Brandchef, Ingeniør, Forfatter. F. 5. April 1886 i Nykøbing S. Forældre: Dyrlæge og Gaardejer Peter V. (1851—1912) og Hilma Franziska Olsen (1857—1923). Gift 5. Maj 1917 i Kbh. (Chr.) med Lilian Addy Claudi-Magnussen, f. 19. Juni 1891 i Rosario, Argentina, D. af Afdelingschef Ricard C.-M. (f. 1858) og Ann Eliza Leudesdorff (1862—1934).

Efter Præliminæreksamen 1901 og derpaa følgende Læretid som Smed og Maskinarbejder tog V. 1903 Adgangseksamen til Polyteknisk Læreanstalt, og 1909 blev han polyteknisk Kandidat som Elektroingeniør. Sin Værnepligt aftjente han fra 1909 til 1910 ved Fæstningsartilleriet, og i den første Verdenskrig gjorde han, der havde afsluttet den første Soldatertjeneste med Kornetuddannelse,

som Løjtnant Tjeneste som Batterigruppechef paa Kbh.s Landbefæstnings Nordfront. Umiddelbart efter at være blevet cand. polyt. udførte V. forskellige Arbejder for Professor Wm. Rung (s. d.), bl. a. ved Ombygningen af Frbg. Elektricitetsværk, og Samarbejdet med Professor Rung fortsattes efter Afslutningen af Værnepligtstjenesten, idet V. 1910—14 som Assistent var knyttet til Polyteknisk Læreanstalts elektrotekniske Konstruktionsøvelser samtidig med, at han assisterede Professor Rung ved Projektering af forskellige omfattende elektriske Anlæg. V. viste meget tidligt sin Forstaaelse af de planøkonomiske Interesser, der knytter sig til Elektricitetsforsyningen, og det skyldes i væsentlig Grad hans Arbejde, at hans Fødeby Nykøbing S. var den første Købstad her i Landet, der blev elektrificeret uden at bygge eget Værk, idet V. 1913 udarbejdede denne Bys stadig bestaaende Kontrakt med Nordvestsjællandske Elektricitetsværk. 1914 blev V. ansat som Brandinspektør ved Kbh.s Brandvæsen efter at have været løst ansat fra 1913, og da han 22 Aar efter som Efterfølger af A. E. Friis (s. d.) 1936 blev Chef for vor Hovedstads Brandvæsen, havde han gjort hele den mægtige Udvikling med, der har skaffet Kbh.s Brandvæsen en smuk international Position. V. er paa een Gang Ingeniør og Organisator, og hans Arbejde for bl. a. Udbygningen af Røgdykkertjenesten, der har vakt Interesse og er kommet til Nytte baade i Norden og i andre Lande, er præget af hans betydelige Evner i teknisk og i organisatorisk Retning. 1929 virkede V. paa fremragende Maade som Generalsekretær for Det nordiske Ingeniørmøde i Anledning af Polyteknisk Læreanstalts 100 Aars Jubilæum.

V.s store Interesse for sin Stand — den videnskabeligt uddannede Tekniker — gjorde ham tidligt til et interesseret Medlem af Dansk Ingeniørforening. 1914—17 og 1930—35 var han Medlem af Dansk Ingeniørforenings Bestyrelse, og 1916—24 var han Formand for denne Forenings elektrotekniske Sektion. 1921—35 var han tillige Formand for Kbh.s kommunale Ingeniørforbund. Som Redaktør af »Polyteknisk Tidsskrift« 1928—30 greb han ofte Pennen for at hævde Ingeniørernes Interesser, og V. er en veltalende og overbevisende Talsmand for Teknikernes forøgede Indflydelse paa Ledelsen af det moderne Samfund.

V. har udfoldet en betydelig Skribentvirksomhed af teknisk og teknisk-økonomisk Art, og hertil har i de senere Aar føjet sig en Række Bidrag til Teknikkens Historie.

1919 skrev han i »Ingeniøren« (XXVIII) om Vindmotorers Ydeevne og foreslog her før nogen anden at forbedre denne ved Anvendelse af

propellerformede Vinger, hvilken Konstruktion han har patenteret og ført ud i Praksis særlig med Henblik paa Elektricitetsproduktion. Om samme Emne udarbejdede han et Foredrag til World Power Conference's Kongres i London 1924, og til World Power Kongressen i Berlin 1930 udarbejdede han et Foredrag om nogle paa hans elektricitetsværkstatistiske Arbejde baserede Tanker: »Über die Bearbeitung von elektrizitätswerkstatistischem Material«, et Arbejde, han videreførte ved den Afhandling, hvorpaa han 1933 erhvervede den tekniske Doktorgrad ved Polyteknisk Læreanstalt, nemlig: »Beiträge zur Lehre der Elektrizitätstarife«. 1929—31 redigerede han »Brandværns Haandbogen«, en af Dansk Brandværns-Komité udgivet Fremstilling af alt vedrørende Brandvæsen. 1940 kom denne Bog i ny og udvidet Udgave. 1935 var V. medvirkende ved Stiftelsen af »Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi«. 1937 optoges V. som Medlem af det da stiftede Akademi for de tekniske Videnskaber. Af V.s historisk tekniske Arbejder maa særlig nævnes den 1939 udsendte Bog: »Dansk Teknik gennem 100 Aar, belyst i Levnedsskildringer«, i hvis 2. Udg. 1941 der findes en Biografi af P. O. Pedersen, til hvem V. stod i et varmt Venskabsforhold, og 1942 kom den store og indgaaende Skildring af G. A. Hagemann, udsendt i Anledning af 100 Aarsdagen for Hagemanns Fødsel. V. er tillige Forfatter til en Række Artikler i »Dansk biografisk Leksikon« om danske Ingeniører. V.s teknisk-historiske Arbejder er præget af hans Indsigt og sympatiske Forstaaelse af de Problemer, han skildrer, og det meget indgaaende Kildestudium, der gaar forud for Arbejdernes Tilblivelse, vil sikre hans Arbejde paa dette Omraade en varig Plads i dansk Historie. V., der har foretaget en Del Studierejser til Europas store Byer og er Indenrigsministeriets tilsynsførende med Brandsikringen af de kgl. Slotte og Medlem af Dansk Brandværns Komités Forretningsudvalg samt Formand for Komiteens Udvalg for regelmæssig Brandvæsens-Inspektion, har været den ledende i det Arbejde paa Normalisering af Brandvæsenerne i Storkøbenhavn, som har været iværksat, siden den første Luftværnslov 1935 vedtoges. 1941 blev V. Medlem af det da nedsatte Justitsministeriets Brandudvalg, som har til Opgave at fremme Udviklingen af Brandvæsen og hvad hertil hører over hele Landet, og i hvis Tilblivelse V. har en vis Andel. I det mellem Brandvæsenerne i Europas Storbyer før Krigen stedfindende Samarbejde er V. dansk Repræsentant, udpeget af Justitsministeriet. Endvidere er han Medlem af Kbh.s Bygningskommission og af den i Henhold til Saneringsloven af 1939 nedsatte Boligkommission. — R. 1929. DM. 1937. — Tegning af Otto Christensen.

Hovedstaden 2. Juni 1918. Berl. Tid. 21. Maj 1920. Elektroteknikeren, XXV, 1929, S. 393; XXIX, 1933, S. 206—10. Ingeniøren, XXXVIII, 1929, S. 500. Politiken 4. April 1936. P. O. Pedersen i Elektroteknikeren, XXXII, s. A., S. 135. Berl. Tid., Dagens Nyheder, Politiken og Social-Demokraten 9. Juni s. A. Absalon 1. Juli s. A. Brandfare og Brandværn 15. Juli s. A. Mot Brann, Juli 1936. Uge Journalen Aug. 1936. Draeger Hefte Sept.—Okt. 1936. Nationaltidende 25. Juni 1937 og 28. April 1939. Berl. Tid. 31. Marts 1938, 5. Nov. 1939 og 6. Dec. 1941. Brandmanden Marts 1938. Social-Demokraten 28. April og 8. Okt. 1939. Elektroteknikeren, XXXVII, 1941, S. 583. P. G. Ernst og K. Helweg-Larsen: Alarmklokken kimer, 1941. D. Stein: Windkraftanlagen in Dänemark, 1942. Danmarks Kultur ved Aar 1940, IV, 1942. *G. Ulrich.*

Vinding, Rasmus (Erasmus) Poulsen, 1615—84, Professor. F. 19. Marts 1615 i Vindinge, nu Fuirendal, d. 4. Sept. 1684 i Kbh., begr. i Frue K. Forældre: Sognepræst, senere Provst og Skoleforstander Poul Jensen Kolding (s. d.) og Hustru. Gift 1° 15. Juli 1649 i Kbh. (Frue) med Margrethe Fincke, f. 19. Jan. 1630 i Kbh., d. 15. Aug. 1650 sst., D. af Professor Jacob F. (s. d.) og Hustru. 2° 17. April 1653 med Ingeborg Jacobæa, f. 27. Juli 1633 i Kbh., d. 31. Okt. 1702 sst. (Frue K.), D. af Biskop Jacob Matthiesen (s. d.) og Hustru.

R. V. blev 1632 dimitteret til Universitetet fra Herlufsholm Skole og tog 1634 Baccalaurgraden, hvorefter han et Aars Tid vikarierede som Rektor ved Latinskolen i Slangerup. 1635 tog han teologisk Attestats og udnævntes herefter til Hører ved Kbh.s Skole, hvor han virkede, indtil han 1638 begav sig paa en længere Udenlandsrejse. Paa denne besøgte han Universiteterne i Leiden, Paris og Angers og — formodentlig med sin Velynder Jesper Brochmands (s. d.) Billigelse — tillige Jesuiterkollegiet la Flèche. Under sit Ophold her forfattede han 1640 en »Oratio de regno hæreditario et electivo«, hvori han ret utvetydigt tog Standpunkt for det arvelige Kongedømme som den Regeringsform, der indadtil fører til Ro og Orden og udadtil til en kraftig Politik. S. A. blev han hjemkaldt af Jesper Brochmand for at overtage Rektorembedet i Sorø og udnævntes til denne Stilling, efter at han 1641 havde erhvervet den nødvendige Magistergrad. Allerede 1646 nedlagde han imidlertid Rektoratet, som han formentlig kun havde betragtet som et Gennemgangsled for at opnaa endnu højere Stillinger. 1648 beskikkedes han til Professor i Græsk ved Universitetet, og i denne Egenskab forfattede han i Løbet af de følgende Aar nogle filologiske Afhandlinger, af hvilke dog ingen er særlig betydelige. Fra 1657 var han Medlem af Konsistorium, til hvis mest fremtrædende Medlemmer han snart kom til at høre. Derimod afslog han 1662 Rektoratet, uagtet Konsistorium lagde et ret stærkt Pres

paa ham, og Kansleren »formedelst Universitetets store Nytte gerne havde set ham paatage sig det«. 1661 havde han opteret det ledige historisk-geografiske Professorat, da ingen af de ældre Professorer ønskede at overtage dette. 1674 fritoges han dog for den hertil knyttede Forelæsningspligt; men han beholdt sit Sæde i Konsistorium med de hermed følgende økonomiske Fordele og gav lige til sin Død til Stadighed Møde i denne Forsamling. Som Professor i Historie udgav han 1665 »Regia Academia Hauniensis in Regibus, Conservatoribus, Rectoribus, Professoribus suis repræsentata«, væsentlig paa Grundlag af bevarede Universitetsprogrammer; men Værket prætenderede for øvrigt heller ikke nogen Originalitet. Om hans Lærervirksomhed i disse Aar haves kun faa Oplysninger, men den synes i ret høj Grad at have staaet i Skygge af de øvrige Hverv, som blev paalagt ham.

Den politiske Opfattelse, R. V. havde lagt for Dagen i sit ovennævnte Ungdomsarbejde, gjorde ham naturligt til en brugbar Støtte for den unge Enevælde, saa meget mere som han havde vist betydelige administrative Evner og praktisk Dygtighed under sin Virksomhed som Universitetslærer. Han deltog i Stændermødet 1660, og allerede i Nov. s. A. aflagde han Ed som Assessor i Kancellikollegiet, hvortil n. A. knyttedes Stillingen som Assessor i Højesteret. Ved Siden heraf beskikkedes han jævnlig som Medlem af særlige Kommissioner, saaledes til Revision af Skatkammerregnskaberne 1667, af Grev Mogens Friis' Regnskaber og ved flere andre Lejligheder. En særlig Indsats ydede han i Højesteret, til hvis hyppigst voterende Medlemmer han til Stadighed hørte. Den Uddannelse, han havde faaet, kunde ganske vist ikke siges i højere Grad at have kvalificeret ham til at beklæde et Dommerembede, og det var først i en Alder af 45 Aar, at han udnævntes hertil; men i Kraft af medfødte juridiske Evner og den Energi og Interesse, hvormed han gik op i Arbejdet — ved hans Død kunde det saaledes siges, at han aldrig, undtagen paa Grund af Sygdom, havde været fraværende i Højesteret — lykkedes det ham tidligt at opnaa en meget stærk Position inden for Retten. Uagtet de bevarede Voteringsprotokoller er meget kortfattede, er det muligt at danne sig et Billede af R. V., der fremtræder klarere og mere særpræget, end naar Talen er om de fleste andre af Rettens Medlemmer. Bl. a. er hans Vota foruden af en betydelig Skarpsindighed præget af en i Betragtning af hans manglende Faguddannelse ejendommelig rent juridisk Tankegang, der jævnlig kunde bringe ham i Minoritet inden for en Domstol, af hvis Medlemmer de fleste var uden juridisk Ud-

dannelse. Den Anseelse, han nød inden for Retten, kom klart til Udtryk, da han 1664 blev sendt til Norge sammen med Præsidenten Peder Reedtz for i Kongens Navn at paadømme Højesteretssager, og i hans Udnævnelse 1670 til Referendar i Højesteret sammen med den lærde Jurist Peder Lassen.

Sin største Indsats ydede han dog i Arbejdet paa Danske Lov, som hvis Hovedforfatter han maa betragtes. 1666 udnævntes han til Medlem af den saakaldte 3. Lovkommission, hvis fire Medlemmer hver skulde udarbejde et Udkast til en ny Lovbog, indeholdende en systematisk Kodifikation af den gældende Ret. Som Resultat af Kommissionens Virksomhed foreligger kun de af R. V. og Peder Lassen udarbejdede Udkast, af hvilke Lassens utvivlsomt maa betegnes som langt det bedste. Intet af Forslagene blev imidlertid ophøjet til Lov. Planen om en saadan mere begrænset Kodifikation blev opgivet, og i Stedet ønskede Kongen tilvejebragt en mere omfattende Lovbog, der ogsaa indeholdt nye Bestemmelser til Supplering og Forbedring af den gældende Ret. Formodentlig paa Grund af det mangeaarige Venskab mellem Schumacher og R. V. blev det denne, som med Tilsidesættelse af Lassen og de øvrige Medlemmer af Kommissionen fik Ordre til at udarbejde det nye Forslag. I Mellemtiden havde R. V. opnaaet et mere overlegent Herredømme over Lovstoffet, og det af ham nu udarbejdede Forslag var af langt højere Kvalitet end hans tidligere Arbejde. I den første Revisionskommission, af hvilken R. V. ikke var Medlem, underkastede Lassen, der nu var kommet til at staa i et ret spændt Forhold til ham, paa adskillige Punkter Forslaget en meget haard Kritik; men de følgende Revisionskommissioner satte sig jævnlig ud over hans kritiske Bemærkninger, og R. V.s Udkast kom saaledes i det store og hele til at danne Grundlaget for Danske Lov, der efter Datidens Forhold maa betegnes som et fortrinligt Lovarbejde. Om et bevaret Udkast til Kongeloven til Dels er affattet af R. V., er ikke ganske sikkert; men dette Arbejde, som for øvrigt er temmelig ringe, kom kun paa enkelte Punkter til at øve Indflydelse paa Kongeloven i dens endelige Affattelse. Som en af Otto Pogwischs Kreditorer kom R. V. i Besiddelse af dennes Hovedgaard Frydendal, som han 1683 fik ophøjet til Sædegaard. Paa lignende Maade erhvervede han Hovedgaarden Sonnerup. — Kancelliraad 1679. Justitsraad 1680. Etatsraad 1684.

E. Vinding: Regia Academia Hauniensis, 1665, S. 384—89. Univ. Progr. 18. Sept. 1684. S. Jonæsøn: Rasmus Vinding, hans Lif og Lefnetz Ihukom-

melse, 1684. Dsk. Saml., 2. Rk., II, 1872—73, S. 120 f. H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie, I—II, 1879. V. A. Secher og L. C. Støchel: Forarbejderne til Kong Kristian V.s Danske Lov, I—II, 1891—94. J. H. Deuntzer: Højesteret i 1683, 1898. Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., II, 1893, S. 78. H. G. Olrik: Oversigt over Forstandere og Lærere ved den kgl. Skole i Sorø 1586—1737, S. 52 f. Knud Fabricius: Kongeloven, 1920. Carl Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie, I, 1908, S. 98, 134; II, 1922, S. 428. Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet, I, 1924, S. 623 f. Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1940, S. 152 f.

Stig Juul.

Som klassisk Filolog skrev R. V. en Række Universitetsafhandlinger om filologiske Emner (deriblandt Kommentarer til Tragedier af Euripides) og leverede en Udgave af Marciani Heracleotæ Periegesis (1662). Hans Hovedværk var imidlertid »Hellen«, der efter hans Død blev trykt i Jacob Gronovius' »Thesaurus Græcarum antiquitatum«, XI (1701). Han giver heri en Oversigt over de græske Byers og Folkestammers Historie i Oldtiden, en særdeles flittig, men ganske ubearbejdet Materialsamling.

M. Cl. Gertz (Hans Ræder).*

Vinding Kruse, se Kruse.

Wineke(n), Christian, 1680—1746, Medaillør og Møntmester. F. 1. Nov. 1680 i Kbh., d. 22. Aug. 1746 sst. (Trin.), begr. i Trin. K. Forældre: Guldsmed, senere Møntmester Christian W. (1640—1700) og Anna Maria Jürgens (1657—Nytaar 1729). Gift 1° med N. N. 2° 1714 med Margrethe Elisabeth Klinge, d. 10. Marts 1727 (gift 1° med Sognepræst ved St. Petri Kirke, Felix Christopher Mentzer, 1672—1711), D. af Raadmand Kai K. (d. 1727, gift 2° 1697 med Thale Resen, d. 1717) og Gertrud Gram. 3° 13. Okt. 1728 i Rudkøbing med Ingeborg Maria Brandt, f. ca. 1703, d. 27. Aug. 1759, begr. i Holmens K.s Kapel (gift 1° med Konsumtionsforvalter i Rudkøbing Rasmus Pedersen, ca. 1659—1724).

C. W. blev immatrikuleret 1695 ved Kbh.s Universitet og 1698 ved Universitetet i Giessen, hvor han studerede Retsvidenskab; men mod Slutningen af Aaret 1700 maatte han vende hjem og overtage Faderens Virksomhed i den gamle Møntergaard i Borgergade (senere Nr. 25). 28. Dec. s. A. udnævntes han til kgl. Møntmester. Han fik ingen Løn, men en kontraktmæssig Indtægt af Slagskatten, der til Tider (under den store nordiske Krig) var betydelig; men senere blev Udkommet for ringe, saaledes at han maatte søge om at komme paa fast Lønning, hvilket han opnaaede 1739. C. W. overtog 1704 Meybuschs

Medaillepresse og Værksted, selv havde han rimeligvis lært Medaillørkunsten hos Meybusch. Af C. W.s Arbejder kan nævnes Medaillerækken over de oldenborgske Konger (til Frederik IV.), over Landmilitsen 1701, Frederik IV.s Rejse til Norge 1704, Slaget ved Höchstedt 1704 og Marstrands Erobring 1719. C. W. var lærd nok til selv at kunne forfatte de latinske Medailleindskrifter, ligesom han ogsaa optraadte som Lejlighedsdigter (saaledes med Vers om den nye Dok 1739 og Christiansborg Slot 1740). — Miniature i Familieeje.

F. C. Sommer og Louis Bobé: Slægten Heering, 1900, S. 53 ff. J. Wilcke: Kurantmønten 1726—1788, 1927. Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons, 1936.

Georg Galster.

Vingaard, Hans, d. 1559, Bogtrykker. Født i Stuttgart. Gift med Karine Nielsdatter (gift 2° med Bogtrykker Lorentz Benedicht, s. d.).

Omkring Aar 1528 kom H. V. til Danmark, hvor han slog sig ned i Viborg, indkaldt for med sin Presse at støtte Reformationens Sag, som i denne By havde flere fremstaaende Forkæmpere, navnlig Hans Tausen. Han virkede her indtil 1532, da han flyttede sit Trykkeri til Kbh., hvor det derefter var i Gang lige til hans Død. I saa godt som alle disse Aar arbejdede han uden Konkurrence, og fra hans Trykkeri udgik de mest forskelligartede Produkter. Hans Arbejde stod stadig i den reformatoriske Propagandas og Organisations Tjeneste, og han trykte flere af de vigtigste herhen hørende Skrifter, saaledes den nu tabte første Udgave af Luthers Katekismus (1532), desuden talrige andre Oversættelser af Luthers Skrifter og de ældste Kirkeordinanser, som blev udgivet straks efter Reformationens Indførelse. Flere af de danske Reformatorer benyttede hans Trykkeri, navnlig Peder Palladius, hvis faste Bogtrykker han var gennem mange Aar. Det var dog ikke alene den religiøse Litteratur, han hjalp til at udbrede, han begyndte ogsaa tidligt at udgive Bøger af fædrelandshistorisk og oplysende Indhold til Brug for Menigmand og genoptog derved den Virksomhed, som var paabegyndt af Gotfred af Ghemen (s. d.). Han har trykt flere Udgaver af den danske Rimkrønike, Henrik Smiths Lægebøger og forskellige Smaabøger til Brug i det daglige Liv saasom Husholdningsbøger, Regnskabsbøger o. s. v. I en Aarrække arbejdede han for Universitetet, bl. a. trykte han 1537 Universitetets første Lektionskatalog. Over 100 Tryk er bevaret fra hans Presse, men en Mængde navnlig af hans ældre Frembringelser er gaaet tabt.

Hans Materiel var gennemgaaende af tarvelig Kvalitet, men han søgte stadig at forbedre det, han købte saaledes 1536 hele det store Materiel, som Chr. Pedersen havde benyttet i sit Trykkeri i Malmø. Foruden som Bogtrykker virkede H. V. ogsaa i større Stil som Boghandler, baade i Kbh. og i Malmø, hvor han havde Udsalg i Kirkens Vaabenhus. Efter hans Død blev Forretningen nogle Aar ført videre af hans Arvinger under Ledelse af Bogtrykkeren Lorentz Benedicht, som overtog en Del af Materiellet.

L. Nielsen i Nord. tidskr. f. bok- och biblioteksväsen, III, 1916, S. 91—111. Samme: Dansk Bibliografi 1482—1550, 1919; 1551—1600, 1931—33. Samme: Boghistoriske Studier, 1923.

Lauritz Nielsen (H. F. Rørdam).

Vingaard, Mads, d. ca. 1600, Bogtrykker.

M. V. var antagelig en Slægtning af ovenn. Hans V., men intet tyder paa, at de har staaet i nogen forretningsmæssig Forbindelse med hinanden. I Begyndelsen af 1560'erne oprettede han i Kbh. et Bogtrykkeri, hvis Produktion i Begyndelsen var meget sparsom, men efterhaanden antog et betydeligt Omfang. Sammen med Lorentz Benedicht (s. d.) beherskede han det danske Bogtryk i sidste Halvdel af det 16. Aarh. Over 250, til Dels omfangsrige Tryk er bevaret fra hans Presse, der var i Gang lige til hans Død. M. V.s Produktion var gennemgaaende af folkelig Art; han har trykt talrige populære Bønne- og Opbyggelsesbøger, en lang Række af de saakaldte »Folkebøger« ɔ: Romaner og Noveller paa Vers eller Prosa, der var Datidens mest yndede Form for Morskabslæsning, desuden en Mængde Viser, Flyveblade (Forløberne for den senere Tids Aviser) og lignende let afsættelige Tryksager. En Specialitet synes han at have haft i Ligprædikener, ligesom han har fremstillet flere af de aarligt udkommende Almanakker, deriblandt den ældste bevarede danske Almanak for 1570. For Universitetet trykte han en Mængde Disputatser og Programmer og havde i en Aarrække fast Ansættelse som Universitetsbogtrykker; desuden havde han adskillige danske Videnskabsmænd som sine private Kunder, bl. a. Niels Hemmingsen og Anders Sørensen Vedel. M. V.s Hovedværk er »Frederik II.s Bibel« (1589), en mægtig Foliant i tre Dele, langt det største Arbejde, som indtil da var udført af nogen dansk Bogtrykker. Et andet omfangsrigt Værk er Folioudgaven af Luthers Huspostil (1577). Ligesom de fleste andre af Datidens Bogtrykkere forhandlede M. V. selv sine Bøger, og han havde en Tid fast Udsalg i Frue Kirkes Vaabenhus. Flere af hans Tryk er smukke Prøver paa Renæssancens formfuldendte Bogkunst, men

navnlig hans senere Frembringelser lider under skødesløs Udførelse. I Begyndelsen af det 17. Aarh. findes hans Materiel benyttet af den københavnske Bogtrykker Salomon Sartor (s. d.).

H. F. Rørdam: Kbh.s Universitets Historie 1537—1621, III, 1877, S. 664 f. L. Nielsen: Boghistoriske Studier, 1923. Samme: Dansk Bibliografi 1551—1600, 1931—33.

Lauritz Nielsen (H. F. Rørdam).

Wingaard, Mogens Mogensen, 1636—1711, Rektor. F. 6. Dec. 1636 i Nørholm, begr. 25. Sept. 1711 i Vor Frue K., Kbh. Forældre: Sognepræst Mogens Thomsen W. (ca. 1588—1636, gift 1° med Anne Pedersdatter Kuri, d. ca. 1628) og Anna Kjeldsdatter (ca. 1598—1672, gift 2° med Sognepræst i Nørholm Jens Jensen Sjørslev, d. 1677). Ugift.

M. W. blev Student 1660 fra Aalborg. I sin Studietid opholdt han sig i tre Aar i Huset hos Historikeren Vitus Bering, i hvem han fandt en Velynder ligesom i Peder Resen, der 1665 skaffede ham Plads paa Valkendorfs Kollegium. Tillige var han Dekan ved Kommunitetet. 1666 blev han Konrektor i Aalborg, tog 1667 Magistergraden og rykkede 1668 op i Rektoratet ved sin gamle Skole. Det viste sig snart, at M. W. kun var lidet skikket til at bestride dette Embede, og hans Rektortid blev en sørgelig Nedgangsperiode i Skolens Historie. Han kom i Strid med sit Lærerpersonale, især med sin Konrektor, den senere saa berygtede Mag. Ole Bjørn (s. d.) og med Sognepræsten ved Budolfi Kirke, og han stod i et meget spændt Forhold til sine foresatte, Biskopperne Matthias Foss og Henrik Bornemann, to nidkære, stærkt embedsmyndige Mænd, der Gang paa Gang maatte gribe ind over for ham. Særlig uheldigt var det, at den uordentlige og trættekære Mand heller ikke synes at have været sin Skolegerning voksen, ikke kunde bibringe Disciplene de fornødne Kundskaber eller skrive ordentlige Testimonier, hvorfor Aalborg Skole kom i Vanry. Ogsaa i økonomisk Henseende var der meget at udsætte paa hans Administration, og efter adskillige Retssager og efter at han 1676 var dømt til en offentlig »Afbedelse« af sine Forseelser mod Biskop Foss, endte han sin Løbebane som Skolemand med, at Højesteret 1684 afsatte ham fra hans Embede. Nogle Aar levede han derpaa paa en Gaard, han ejede i Jetsmark Sogn, Kaasgaard, men drog 1689 til Kbh., hvor han synes at have ført en temmelig kummerlig Tilværelse til sin Død. — Trods sin lidet glorværdige Skolevirksomhed var M. W. i øvrigt en baade kundskabsrig og begavet Mand. Lige fra sin Ungdom var han stærkt filosofisk interesseret. 1665 udgav han fire Disputatser »de ontosophia«, senere

kom »Vindemiæ ontosophicæ« (1691) og »Vindemiæ theologico-ontosophicæ« (1695). Han udvikler her — klart og indgaaende — et metafysisk, »ontosofisk«, System og gør sig til Talsmand for Enheden mellem Filosofi og Teologi, idet han dog stærkt betoner den sidstnævntes Prioritet. I teologisk Henseende tilhørte han aabenbart den strenge lutherske Teologi og saa f. Eks. med Beundring op til Mænd som Jacob Martini og Abraham Calovius i Wittenberg. Et lignende Præg bærer ogsaa hans aandelige Digte »Sex aandelige Sange« (1690) og »Aandelige Tacter paa Hiertens Strengeleeg« (1692), Arbejder, der dog ikke udmærker sig ved poetiske Fortrin. I »Jovis Tarpei custos til Lifve restitueret« (1696) er opbevaret ikke faa kulturhistoriske Træk. Efter sin Afgang som Rektor kastede M. W. sig ogsaa over Oversættelsesarbejde. 1699 udgav han saaledes en Fordanskning af Lucius Annæus Florus og 1704 af en Del af Q. Curtius Rufus. Hans Oversættelser er omhyggelige og kendetegnes baade ved gennemtænkt Retskrivning og ved naturlig Sprogtone i Overensstemmelse med hans Ideal: at ville skrive »got, reent og jefnt Danske efter det Danske Sproges Egenskaber«. Mere almindelig bekendt er hans Oversættelser blevet gennem Holberg, der baade i »Peder Paars« og i »Jacob von Tyboe« alluderer til dem.

Personalia i Ny kgl. Saml., 4°, 1268. Nova literaria maris Balthici, 1699, S. 273 f. Program for Aalborg Katedralskole 1840, S. 143—46; 1844, S. 44 ff.; 1869, S. 13—42. Personalhist. Tidsskr., 7. Rk., IV, 1920, S. 217, 221 f. E. C. Werlauff: Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil, 1858, S. 264 f. Saml. til jydsk Historie og Topografi, 2. Rk., I, 1886—88, S. 369—81. G. L. Wad: Fra Fyens Fortid, I, 1916, S. 36. Bjørn Kornerup og Vilh. Lorenzen: Aalborg Stiftshospitals Historie, 1931—39, S. 159. Kjeld Galster: Aalborg Katedralskole 1540—1940, 1940, S. 87—122.

Bjørn Kornerup.

Winge. Slægten W., der vel har optaget Stednavnet som Slægtnavn, føres tilbage til Raadmand og Kirkeværge i Holbæk Niels Pedersen W. (ca. 1697—1749), der var Fader til Stadsmægler i Kbh. Severin Nielsen W. (1742—90) og til Guldsmed og Gæstgiver i Vejle Mads Nielsen W. (1732—94), hvis Sønner var Sognepræst til Nørre Aaby og Indslev Jørgen W. (1779—1850) — Bedstefader til Sagfører i Aarhus Siegfred Victor W. (f. 1851), hvis Søn er nedenn. Botaniker, Professor, Dr. phil. Øjvind W. (f. 1886) — og Sognepræst til Bjørnsholm og Malle Niels W. (1777—1833), hvis Sønnesøn Lægen Anders Hvass W. (f. 1865) er Fader til Gerda W. (f. 1894), gift med Redaktør Ole Bjørn Kraft (f. 1893, s. d.). Ovenn. Stadsmægler Severin Nielsen W. (1742—90) var Fader til

Postdirektør, Konferensraad Niels W. (1781—1850) — af hvis Børn skal nævnes Caroline Amalie W. (1809—91), gift med Rektor, Professor Knud Christian Nielsen (1798—1872), og kgl. Fuldmægtig Christian Vilhelm Anton W. (1822—66) — og til Kontorchef, Kancelliraad Ole (Oluf) Bang W. (1785—1867), der var Fader til Borgmester i Skanderborg Oluf Christian Adolf W. (1822—98), til nedenn. Overførster paa Frijsenborg Herman Peter W. (1839—1925) — Fader til Oversætterinden Vilhelmine Marie Regitze W. (f. 1868) — og til Fuldmægtig i Marineministeriet Carl Gustav W. (1824—91); dennes Sønner var de nedenn. Zoologer Gustav Oluf Bang W. (1855—89) og Adolph Herluf W. (1857—1923).

Slægtstavlesamlingen, 1933, S. 87 f. Frode Iürgensen og Paul Hennings: Biografisk Slægtsregister over de indbyrdes beslægtede Familier Sangaard, Buntzen, Koch og Iürgensen, 1910, S. 153—56.

Albert Fabritius.

Winge, Adolph **Herluf,** 1857—1923, Zoolog. F. 19. Marts 1857 i Kbh. (Holmens), d. 9. Nov. 1923 i Hellerup, begr. i Kbh. (Holmens). Forældre: Kancellist, senere Fuldmægtig i Marineministeriet Carl Gustav W. (1824—91) og Anne Kirstine Mønster (1821—87). Ugift.

Allerede i sine Drengeaar var W. ivrigt optaget af zoologiske Interesser og samlede paa Knogler o. lign. Efter 1874 at være blevet Student fra Borgerdydskolen i Kbh. paabegyndte han det naturhistoriske Studium, som han afsluttede 1882 med Magisterkonferens. N. A. knyttedes han til Zoologisk Museum, og ved Lütkens Udnævnelse til Professor 1885 fik han Stillingen som Assistent (1892 Viceinspector) ved den af Professor zoologiæ bestyrede Afdeling, en Stilling, han indehavde til sin Død. W. var meget tidligt udviklet, og han offentliggjorde faa Aar efter sin Studentereksamen en Afhandling om Muldvarpen og Spidsmusen i Danmark samt om Spidsmusens systematiske Stilling (Vid. Medd. Nat. For. 1877—78) og umiddelbart efter sin Magisterkonferens sin bekendte Afhandling om Pattedyrenes Tandskifte samt en Afhandling om nogle Smaapattedyr i Danmark. I disse Afhandlinger møder man allerede W. som en moden Forsker med en konsekvent videnskabelig Helhedsanskuelse. De Forestillinger, han som ganske ung havde dannet sig ved Læsning af Lamarcks Skrifter, forlod han aldrig; de gik som en rød Traad igennem al hans senere Gerning.

W.s Forskning falder væsentlig paa tre Omraader. For det første ydede han meget vigtige Bidrag til Pattedyrenes Systematik, og han var paa dette Omraade en af Tidens førende Skikkelser; end-

videre fortsatte han og udbyggede i høj Grad Steenstrups Arbejde med Bestemmelsen af jordfundne Knogler, og hans Virksomhed paa dette Omraade har haft væsentlig Betydning for Arkæologi og Kvartærgeologi; endelig var han igennem en lang Aarrække den førende Ornitolog i Danmark. W.s Arbejder vedrørende Pattedyrenes Systematik og Slægtskabsforhold er ganske overvejende baseret paa osteologiske Undersøgelser og indledes med de ovennævnte Smaaarbejder, i hvilke han som nævnt fremsatte en ny Opfattelse af Pattedyrtandens sammenlignende Morfologi og Udvikling, en Opfattelse, der senere har vundet megen Anerkendelse. Sin Hovedindsats paa dette Felt ydede W. ved Bearbejdelsen af Pattedyrresterne fra P. W. Lunds Indsamlinger fra brasilianske Huler. Det første Arbejde paa dette Omraade fra W.s Haand forelaa 1888 i første Bind af Værket »E Museo Lundii«, det sidste 1915 i samme Værks 3. Binds 2. Halvbind. Bortset fra ganske faa Afsnit har W. forfattet samtlige Afsnit i ovennævnte Værk. Senere fortsatte W. 1918 med et Arbejde over Hvalernes Slægtskabsforhold (Vid. Medd. Nat. For., LXX), og kort før sin Død samlede han alle sine Afhandlinger om Pattedyrenes Systematik og Fylogeni i et tre Binds Værk »Pattedyr-Slægter« (I—III, 1923—24), af hvilke dog kun første Bind naaede at komme før W.s Død. W. havde det Princip kun at ville skrive paa Dansk; han havde selv af Hensyn til sit Arbejde med sydamerikanske Pattedyr sat sig ind i Spansk og mente at kunne forlange, at udenlandske Forskere paa samme Maade burde kunne sætte sig ind i Dansk. Hans Afhandlinger blev derfor kun kendt i ret begrænsede Kredse, men har til Trods herfor dog øvet stor Indflydelse paa den moderne Mammologi. 1941—42 blev ovennævnte Værk »Pattedyr-Slægter« udsendt i engelsk Oversættelse. Foruden de nævnte Bidrag til Pattedyrenes Zoologi skrev W. enkelte Arbejder af mere faunistisk Art, saaledes om Grønlands Fugle og Pattedyr i »Conspectus Faunæ Groenlandiæ« (Medd. om Grønland, XXI, 1—2, 1899—1902) samt Bindet om Pattedyr i Værket »Danmarks Fauna« (V, 1908).

Ud fra sit enestaaende og fremragende Kendskab til Pattedyrenes Osteologi udviklede W. allerede tidligt en forbløffende Evne til at bestemme de Knoglerester, som blev tilvejebragt dels ved Undersøgelser af Moser og andre kvartære Aflejringer, dels ved Udgravning af Køkkenmøddinger og andre Bopladsfund. Det er et uhyre Materiale omfattende Tusinder og atter Tusinder af Knogler eller Knoglefragmenter, som W. i Aarenes Løb har bestemt. Resultatet af dette Arbejde er for en væsentlig Del nedlagt i arkæologiske og geologiske Afhandlinger af andre Forfattere. W.

behandlede ikke alene Knoglerester af den vilde Fauna, men ogsaa af Husdyr, og han kunde 1888 gennem Paavisningen af, at den yngre Stenalders Befolkning i Danmark havde haft et omfattende Husdyrhold i Modsætning til Køkkenmøddingtidens, der kun havde kendt Hunden, paa afgørende Maade støtte Worsaaes Teori om Stenalderens Tvedeling. W. var Medarbejder ved det af Nationalmuseet 1900 udgivne Værk »Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark«, og 1904 udgav han (Vid. Medd. Nat. For.) en Oversigt over danske jordfundne Pattedyr.

Endelig har W. betydet meget for dansk Ornitologi, dels direkte, idet han efter Broderen Oluf W.s Død overtog Udgivelsen af den aarlige Beretning om fyrfaldne Fugle, et Arbejde, han varetog i 25 Aar, dels indirekte gennem den store Indflydelse, han fik paa den følgende Generation af Ornitologer. Navnlig Schiøler er stærkt paavirket af W., der ligeledes er den første, som her hjemme oparbejdede et indgaaende Kendskab til Fugles Stemmer. Endelig har W. ligeledes i »Conspectus« skrevet om Grønlands Fugle, og i Schiølers store Fugleværk har han givet en Oversigt over jordfundne Fugle fra Danmark.

W. var som sin Broder stærkt interesseret i Dyrelivets Fredning, han bekæmpede med Fanatisme Lystjagt og var i en Aarrække Medlem af Udvalget for Naturfredning. Sin Formue testamenterede han til et Legat, hvis Opgave bl. a. skulde være at sikre et Fristed »ogsaa for de saakaldte skadelige Dyr«. W. var paa mangfoldige Maader en meget særpræget Person; i de sidste 34 Aar af sit Liv gik han ikke ud om Aftenen og deltog f. Eks. aldrig i noget Møde i Videnskabernes Selskab, af hvilket han blev Medlem 1910. Han er inden for Zoologien en af de mest skarpsindige og konsekvente Neolamarckister. Om end hans særlige Synspunkter paa dette Omraade nu næppe mere finder Tilhængere, har han dog som Systematiker og Osteolog været blandt de allerførste, og til denne Betydning i den internationale Zoologi kommer hans særlige Indsats for nordisk Kvartærgeologi, Arkæologi og Ornitologi, og paa disse sidste Omraader kom han til at danne Skole. Selv er W. nærmest at betragte som Steenstrups Elev, selv om han i øvrigt ikke tog nogen særlig Stilling i de zoologiske Stridigheder, som i hans Ungdom beherskede dansk Zoologi. — Breve til W. i Universitetsbiblioteket II.

Th. Mortensen i Overs. Vidensk. Selsk. Forh. 1923—24, 1924, S. 91—104. Ad. S. Jensen i Naturens Verden, 1924. Svend Dahl: Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning, 1941, S. 193—218.

R. Spärck.

Winge, Gustav **Oluf** Bang, 1855—89, Zoolog. F. 14. Maj 1855 i Kbh. (Holmens), d. 16. Febr. 1889 sst. (Jac.), begr. sst. (Holmens). Broder til Herluf W. (s. d.). Ugift.

Efter at være blevet Student 1872 fra Borgerdydskolen i Kbh. studerede W. Jura, men opgav dette Studium for Naturhistorie. 1881 blev han Magister med Zoologi som Hovedfag, hvorefter han knyttedes til Zoologisk Museum. W. var en meget lovende Ornitolog, der dog paa Grund af sin tidlige Død kun fik offentliggjort enkelte Arbejder. Han har i det tyske Tidsskrift »Ornis« for Aarene 1885 og 86 fortsat Beretningerne om dansk Fugleliv og organiseret den vigtige Bearbejdelse af Fuglefaldene ved de danske Fyr. Endvidere har han bearbejdet Materialet af Fugleknogler fra P. W. Lunds Indsamlinger fra brasilianske Huler (»E Museo Lundii«, I, 1888). Bortset fra dette meget værdifulde videnskabelige Arbejde har W. navnlig haft Betydning derved, at han var en af de allerførste, der her hjemme slog til Lyd for Naturfredning og ganske særlig for Beskyttelse af Fugleverdenen. Han udgav herom 1886 den bekendte Bog »Jægernes skadelige Dyr«, der maa anses for et af de allerførste Forsøg paa at gennemføre en forbedret og paa zoologiske Undersøgelser baseret Fredningslovgivning.

Svend Dahl: Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning, 1941, S. 195.

R. Spärck.

Winge, Herman **Peter**, 1839—1925, Forstmand. F. 16. Sept. 1839 i Kbh. (Trin.), d. 21. Aug. 1925 i Frascati, begr. i Rom. Forældre: Sekretær ved den kgl. afrikanske Konsulatsdirektion, Kancelliraad Ole (Oluf) Bang W. (1785—1867, gift 1° 1819 med Johanne Vilhelmine Kristine Jørgensen, 1798—1835) og Frederikke Sophie Wilhelmine Mønster (1810—62). Gift 6. Dec. 1867 i Vordingborg med Charlotte Josephine Qvistgaard, f. 21. Nov. 1841 i Kbh. (Fødsst.), d. 28. Nov. 1921 i Rom, D. af cand. jur. Morten Christen Q. til Gerdrup (1800—42) og Petrine Thomasdatter.

W. voksede op i et velstaaende landligt Hjem under Forbindelse med den Heiberg'ske Kreds. Efter at være blevet Student 1859, privat dimitteret, studerede han i nogle Aar Jura, men gik derefter over til Skovbruget, hvor han gennemførte et særdeles frit Studium paavirket af Joh. Fr. Hansens økonomiske Anskuelser og i den praktiske Uddannelse af H. C. Ulrich. Han blev Forstkandidat 1868. Efter et Aars Ophold som Assistent hos Forstraad H. C. Ulrich og nogle Aars Arbejde med Skovhugst og

Tømmerhandel i Sverige udfoldede han en omfattende og paa flere Punkter banebrydende Virksomhed ved Planlægning af private Skove for 1875 at blive ansat som Overførster paa Frijsenborg, hvis Skove han ledede indtil 1913. Under W.s talentfulde Ledelse, der støttedes af Besidderens varme Interesse, tog Landets største private Skovbrug et stærkt Opsving. Særlig Interesse ofrede han Nyplantninger og gennemførte her et omhyggeligt og originalt Kulturarbejde, ligesom han paa andre Omraader gik ind for et intensivt Skovbrug. Han var en dygtig Administrator, der ogsaa med stor Interesse fulgte Arbejderforholdene. Ved sin stærke Personlighed og Forbindelse med en stor Kreds af Forstmænd virkede W. ansporende ud over sit Distrikts Grænser. Han var Medlem af Dansk Skovforenings Fællesbestyrelse 1894—96 og af Det danske Hedeselskabs Repræsentantskab 1890—1903. Bestræbelser for at knytte ham til Skovbrugsundervisningen som Lærer mislykkedes, men som Censor ved Eksamen og ved sin personlige Forbindelse med Skovbrugets Lærere fik W. ogsaa betydelig Indflydelse paa Skovbruget i Almindelighed, ligesom han fik en ikke ringe Andel i den gennemgribende Omlægning af Undervisningen, der fandt Sted omkring 1895. I den faglige Litteratur har W. mest beskæftiget sig med Skovbrugsprodukternes Tilvirkning og Afsætning og under Mærket Pressler Jensen skrev han Pjecen »Om Skovreguleringens rare Skat og uberegnelige Velsignelser« (1889), der er en vittig Parodi paa J. F. W. Jespersens »Om Skovreguleringens Betydning for vort Skovbrugs Udvikling« (s. A.). — Maleri af Regitze Winge (Familieeje, testamenteret til Landbohøjskolen).

Dansk Skovforenings Tidsskr., 1925, S. 375—78.

C. Syrach Larsen (A. Oppermann).

Winge, Poul, f. 1881, Redaktør. F. 5. Juni 1881 i Randers. Forældre: Rebslager, senere Fabrikdirektør Mathias Peter W. (1840—1910) og Marie Kirstine Soelberg (1849—83). Gift 15. Maj 1909 i Randers med Gerda Elmenhoff, f. 21. Dec. 1886 i Randers, D. af Redaktør Otto E. (1856—1912) og Benny Jacobsen (1861—93).

W. blev Student 1900 fra Randers og cand. jur. 1906. 1910 nedsatte han sig som Sagfører og 1913 som Overretssagfører i Randers. Fra 1921 er han Medejer af »Randers Amtsavis«, Dagbladet »Djursland« samt J. M. Elmenhoff & Søns Bogtrykkeri i Randers. Fra samme Tidspunkt tiltraadte han som ansvarhavende Redaktør af »Randers Amtsavis«. I Kraft af sin sikre journalistiske Sans har

han hævdet sit Blad en ledende Stilling i By og Egn, og hans sjældne organisatoriske og forretningsmæssige Evne har ført ham ind i en Række Tillidshverv af politisk og erhvervsmæssig Karakter. Fra 1933 er han Medlem af Det konservative Folkepartis Hovedbestyrelse og Formand for Partiets Amtsudvalg for Randers Amt, fra 1934 Formand for Foreningen for den konservative Presse i Danmark. Fra 1939 er han Formand for Den danske Presses Fællesindkøbsforening, i hvis omfattende administrative og forretningsmæssige Virksomhed han har gjort en betydelig Indsats. Han er desuden Næstformand i Danske Dagblades Fællesrepræsentation samt Medlem af Pressens Telegramudvalg og af Bestyrelsen for Organisationen af Bladudgivere i Provinsen. 1938—42 var han Medlem af Radioraadet. Han er Formand for Randers Rebslaaeri og Medlem af Randers Disconto- og Laanebanks Repræsentantskab. Endelig er han Medlem af Randers Skolekommission og af Randers Amts Skoleraad. — R. 1933. DM. 1938. *P. Stavnstrup.*

Winge, Øjvind, f. 1886, Botaniker, Arvelighedsforsker. F. 19. Maj 1886 i Aarhus. Forældre: Sagfører Siegfred Victor W. (f. 1851) og Agno Margrethe Petrea Rian (f. 1855). Gift 8. Maj 1913 i Hellerup med Julie Begtrup Møller, f. 14. Dec. 1893 i Kbh., D. af Grosserer Oscar M. (f. 1864) og Anna Alvilda Jørgensen (1870—1937).

Allerede i Gymnasieaarene kom W. i Forbindelse med C. Ferdinandsen, der dengang var Huslærer paa Skanderborg-Egnen, og hans medfødte Naturinteresse vendte sig under dennes Paavirkning mod Botanikken, især Svampene. Studiet af disse havde et saa stærkt Tag i ham, at han som Student (fra Marselisborg 1905) efter et kortvarigt Forsøg i Juraen valgte de botaniske Fag som Studium. Magisterkonferensen tog han 1910, og n. A. ansattes han som Assistent ved Carlsberg Laboratoriets fysiologiske Afdeling hos Johs. Schmidt. Forinden han tiltraadte sin Gerning ved Laboratoriet, foretog han en længere Studierejse til Stockholm, Paris og Chicago (1910—11) for at sætte sig ind i den nyere botanisk-cytologiske Forskning, særlig Kromosomlæren, et Omraade, hvis Betydning for Arvelighedsforskningen var i hastig Fremvækst, men som endnu var ganske upaaagtet her hjemme. Fra Studierejsen vendte han hjem teknisk veludrustet og med talrige Impulser, der i de følgende Aar omsattes i en Række værdifulde Arbejder af mykologisk og cytologisk Art. — W.s Interesse for Arvelighedsforskningen traadte efterhaanden stærkere og stærkere frem, saaledes at han ganske naturligt kom til at beklæde det 1921 ved

Landbohøjskolen oprettede Professorat i Arvelighedslære, den første og hidtil eneste danske Lærestol i dette Fag. De gode Forskningsmuligheder, som frembød sig i denne Stilling, udnyttedes i rigt Maal af W., som i de Aar, han var knyttet til Landbohøjskolen, udførte vigtige Undersøgelser paa adskillige af Arvelighedslærens Felter. 1933 efterfulgte han Johs. Schmidt som Direktør for Carlsberg Laboratoriets fysiologiske Afdeling, hvad der medførte en ny Drejning af hans videnskabelige Arbejdsfelt, der nu tillige kom til at omfatte Undersøgelser over Gærarternes og -racernes Forplantningsforhold og Opstaaen samt praktisk Forædlingsvirksomhed i stor Stil, det sidste Arbejde udført paa Carlsberg Bryggeriernes Forsøgsgaard Nordgaarden ved Herfølge, oprettet 1938.

Som Videnskabsmand er W. meget alsidig og produktiv. Han besidder en usædvanlig Evne til at forme sine Iagttagelser og eksperimentelle Resultater i almene og simple Hypoteser, i adskillige Tilfælde dristigt virkende ved deres Fremsættelse, men bekræftede og udbyggede ved senere tilkomne Undersøgelser. Hans vigtigste Arbejder falder paa Mykologiens, Cytologiens og Arvelighedsforskningens Omraader.

W.s mykologiske Arbejder er dels af systematisk, dels af cytologisk Art. Flertallet af de systematiske Arbejder er udført sammen med C. Ferdinandsen, hans Arbejdsfælle gennem mange Aar. Fremhæves kan Bearbejdelsen af Samlinger fra Dansk Vestindien og Sydamerika, hjembragt af Raunkiær og Warming, Beskrivelsen af adskillige nye Slægter og Arter af Slimsvampe og en lang Række Afhandlinger og Notitser om forskellige danske Svampe. Blandt de svampecytologiske Arbejder maa »Cytological studies in the Plasmodiophoraceae« (1912) betragtes som det vigtigste.

Til Udbredelsen af Svampekendskabet uden for Botanikernes snævre Kreds har W. gjort et stort Arbejde i Foreningen til Svampekundskabens Fremme, dels ved sammen med C. Ferdinandsen at paabegynde og i en Aarrække at redigere Foreningens Meddelelser (senere udvidet og nu bærende Navnet »Friesia«), dels ved, ligeledes i Samarbejde med C. Ferdinandsen, at udgive den meget skattede »Mykologisk Ekskursionsflora«, der først udsendtes som Hæfter til Foreningens Medlemmer 1912—28, men tillige er udgivet samlet (1. Udg. 1928, 2. udvidede Udg. 1943).

Sideløbende med Mykologien dyrkede W. allerede i Assistentaarene paa Carlsberg Laboratoriet med Iver Cytologien. Hans vigtigste Arbejder fra disse Aar er Doktordisputatsen »Studier over Planterigets Chromosomtal og Chromosomernes Betydning«, der udkom 1918 (ogsaa paa Engelsk). Afhandlingen indeholder, for-

uden en lang Række nye Kromosomtal, teoretiske Overvejelser af meget stor Rækkevidde, og den kan uden Overdrivelse betegnes som klassisk. W. paaviste nemlig, at Kromosomtallene hos Arterne i mange Planteslægter staar i simpel talmæssig Relation, idet de er Multipla af et og samme Grundtal (f. Eks. 9, 18, 27, 36 o. s. v.). Til Forklaring heraf opstilledes som Hypotese, at Artsdannelsen i disse Slægter er sket ved Krydsning og paafølgende Kromosomfordobling hos Hybriderne. Hypotesen er nu en af de bedst funderede Udviklingsteorier, idet det senere ad eksperimentel Vej er lykkedes at fremstille talrige kromosomfordoblede, saakaldte amphidiploide, Hybrider, der viser vidtgaaende Analogier med Arterne i Naturen, ja endog at gendanne en forud kendt, veldefineret Art. Fra W.s Haand er Studierne over Gæslingeblomstens Formrigdom (1933, 1941) et Bidrag paa dette Felt.

Ved Landbohøjskolen fortsatte W. sine cytologiske Undersøgelser, der nu knyttedes nøjere sammen med Arvelighedseksperimenter. Fremhæves maa særlig Studierne over Kønskromosomer hos Planter, hvis Forekomst W. paaviste 1923 samtidig med Englænderinden Kathleen Blackburn. Undersøgelserne udvidedes til ogsaa at omfatte den X- og Y-bundne Nedarvning, med smukt gennemarbejdede Eksempler hos Pragtstjerne.

En særlig Plads i W.s videnskabelige Produktion indtager Studierne over Nedarvningsforhold hos Akvariefisken Lebistes reticulatus. De indledtes af Johs. Schmidt og videreførtes gennem en lang Aarrække af W. Ejendommeligt nok viste det sig, at næsten alle de Farvekarakterer, der adskiller Artens talrige Racer, er knyttet til Kønskromosomerne, enten X eller Y. Undersøgelserne omfattede tillige Kønsbestemmelsesmekanismen, der fandtes afvigende fra det kendte Drosophila-Skema derved, at Hankønsbestemmelsen er knyttet til Y-Kromosomet og normalt betinges af et enkelt Gen i dette; ligeledes paaviste han for første Gang Overkrydsning mellem X- og Y-Kromosomet.

Talrige andre Emner end de ovennævnte har fra Tid til anden fanget W.s Interesse. Nævnes kan Undersøgelser over Haarfarven hos Hest (1920), Øjenfarven hos Mennesket (1921), Speltoider hos Hvede (1924), forskellige Plante-Artshybrider (1932, 1938), Kromosomforholdene i Cancer-Væv hos Planter og Dyr (1930); tillige Artikler og Diskussionsindlæg om Arvelighedslærens Anvendelse i Forædlingens Tjeneste inden for Landbrugets Plante- og Husdyravl og inden for Skovbruget.

Til Brug ved Undervisningen ved Landbohøjskolen og paa Universitetet, hvor W. 1928—33 docerede Arvelighedslære for de

naturhistoriske studerende, udsendtes 1928 »Arvelighedslære paa eksperimentelt og cytologisk Grundlag« (2. Udg. 1937).

I de senere Aar har Undersøgelser over Gærarternes og -racernes Forplantningsforhold optaget W. stærkt, og det er paa den smukkeste Maade lykkedes ham og hans Medarbejdere at føre de glorværdige Traditioner videre, som fra Emil Chr. Hansens Tid knytter sig til Carlsberg Laboratoriets Navn. Emil Chr. Hansens Fortjeneste bestod i Paavisningen af, at de dengang ofte indtrædende Uheld ved Brygningen (Øl af daarlig Smag og Holdbarhed) skyldtes den anvendte Gær, der ikke var ren, men foruden »Ædelgæren« indeholdt større eller mindre Mængder af »Vildgær«. Emil Chr. Hansen angav videnskabelige og tekniske Metoder til Rendyrkning af Gæren, ɔ: Fremstilling af Kulturer ud fra en enkelt Celle. Gærcellerne formerer sig normalt ved Knopskydning, og Encellekulturerne repræsenterede følgelig arvelig konstante Enheder, saakaldte Kloner. Men ogsaa kønnet Formering ved Sporedannelse er kendt hos Gæren, og W. kunde nu ved en ypperlig gennemført Teknik isolere Sporerne og vise, at de voksede ud til afvigende haploide Celler, der ved parvis Sammensmeltning (Befrugtning) paa ny dannede Gær af typisk Form. Denne Opdagelse betyder, at Klonerne ikke længere kan betragtes som »rene«, idet den lejlighedsvis indtrædende Sporedannelse kan medføre arvelig Variation inden for dem. Opdagelsen har aabnet Mulighed for en systematisk Forædling af Gæren ved Sammenkrydsning af forskellige Arter eller Racer. Hans Arbejde belønnedes 1942 af det svenske Videnskabs-Akademi med Scheele-Medaillen.

Fra mange Sider er der i Aarenes Løb blevet lagt Beslag paa W.s store Arbejdsevne og biologiske Indsigt. Hans Virksomhed i Foreningen til Svampekundskabens Fremme, for hvilken han var Formand 1925—30, er nævnt ovenfor. I det botaniske Liv har W. ogsaa taget virksom Del, 1932—37 som en initiativrig Formand for Dansk botanisk Forening. Endvidere skal nævnes Hvervet som Medlem af Statens Planteavlsudvalg 1930—37, af Befolkningskommissionen af 1937 og af Akademiet for de tekniske Videnskaber fra 1937. 1927 blev W. Medlem af Videnskabernes Selskab og er desuden Medlem af flere udenlandske Selskaber.

W. har megen Interesse for Jagten og Vildtplejen i Danmark. Han har ivrigt deltaget i de senere Aars jagtlige Arbejde, der førte til Oprettelsen af Jagtraad og Reservatraad, og er fra 1940 Formand for Kbh. og Frbg. Jagtforening.

R. 1929. — Buste af V. Gustafson 1929. Tegninger bl. a. af Poul Corona 1940.

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1917, S. 228 ff. Børge Michelsen: Vore unge Videnskabsmænd arbejder, 1941. Upsala-Tidningen 3. Marts s. A. Dansk Arbejde, XXXIII, 1942. Magasinet 22. Febr. s. A.

C. A. Jørgensen.

Vinhofvers, Dina, se Dina.

Winkel. Slægten W. føres tilbage til Gaardfæster og Lægdsmand i Vinkel, Højslev Sogn, Peder Pedersen (1699—1779), hvis Søn Gaardfæster og Landpranger sst. Peder Pedersen Kudsk (f. 1744) var Fader til Købmand i Aalborg Søren Pedersen W. (1777—1836); dennes Søn Stænderdeputeret, cand. jur. Adolph Nicolai W. (1809—85) til Dybvad havde tretten Børn, af hvilke her skal nævnes Olivia Charlotte W. (1845—1920), der var gift med Gartner Frederik (Fritz) Theodor Bruun (1835—1906, s. d.), nedenn. Ingeniør Godsejer Søren W. (1841—1921), Fabrikant, cand. polit. Carl Adolph Ferdinand W. (1843—76) — hvis Søn er Fabrikant, Oberstløjtnant Ove Halfdan W. (f. 1876) — nedenn. Landmand Janus Henrik W. (1844—1933), nedenn. Amtsvejinspektør Rikard William W. (1852—1934), Kunsthandler, cand. polyt. Viggo W. (1861—1921) og Chokoladefabrikant Frederik Adolph Schleppegrell W. (1850—1913), hvis Søn er Kunsthandler Carl Kold W. (f. 1879). Ovenn. Ingeniør Søren W. (1841—1921) var Fader til Civilingeniør Petrus Kabell W. (f. 1884) til Dybvad og til Christiane Kirstine Henriette W. (f. 1879), der er gift med Departementschef Christian Frederik Anton Hastrup Graae (f. 1875, s. d.).

Adolf Winkels Optegnelser om sin Faders Liv 1876. Minder om Adolf Winkel og Livet paa Dybvad indtil 1854, 1909, S. 66—73. Poul Bredo Grandjean: Stamtavle over Peder Jacobsen Deichmanns Efterkommere, 1915, S. 14—20. Karen Kirstine Henriksen: Rasmus Hansen i Ørslev og hans Efterkommere, 1924, S. 92—98. Slægtstavlesamlingen, 1932, S. 112 f.

Albert Fabritius.

Winkel, Janus Henrik, 1844—1933, Landmand. F. 26. Maj 1844 paa Dybvad i Vendsyssel, d. 23. Febr. 1933 i Hellerup, begr. sst. Forældre: Godsejer, cand. jur. Adolph Nicolai W. (1809—85) og Oline Hansine Roulund (1824—1900). Gift 9. Nov. 1877 i Kbh. (Trin.) med Mette Marie Jespersen, f. 23. Maj 1844 i Viborg, d. 7. Nov. 1929 i Hellerup, D. af Prokurator, senere Herredsfoged, Etatsraad C. M. J. (s. d.) og 1. Hustru.

W. lærte Landbrug paa Brattingsborg og Sallerupgaard, studerede 1864—65 paa Landbohøjskolen og tog 1. Del af Landbrugs-

eksamen, men paa Grund af en Øjensygdom afbrød han Studiet og vendte tilbage til det praktiske Landbrug. Han var Forvalter paa Tyrrestrup ved Horsens 1868, Forpagter af Aunsbjerg ved Kellerup 1869—83 og af Dybvad Hovedgaard 1881—95. I Foreningslivet tog han megen Del, var Medlem af Bestyrelsen for Silkeborg-Lysgaard Landboforening 1872—81, Formand for Hjørring Amts Landboforening 1882—87, for Landboforeningen Vendsyssel 1887—95 og Dommer ved talrige Udstillinger. W. var en kundskabsrig Mand, levende interesseret i Landbrugets tekniske og økonomiske Udvikling og beskæftigede sig bl. a. med Problemerne vedrørende Mejeribruget og Malkekvæget, specielt Fodringen. Allerede fra 1876 bistod han N. J. Fjord ved Forsøgsvirksomheden og havde paa Aunsbjerg navnlig Forsøg med Svindet i Ishuse. Et vigtigt Bidrag til Udviklingen af Husdyrforsøgene og den praktiske Fodringslære har han givet som Ophavsmand til Foderenheden, der senere blev til den almindeligt benyttede skandinaviske Foderenhed. Den er første Gang anvendt i en af W.s aarlige Oversigter over Mejeribruget i »Tidsskrift for Landøkonomi« (4. Rk., XIV, 1880, S. 62). Efter Fjords Død var W. paa Tale som Afløser ved Ledelsen af Forsøgslaboratoriet. I hans Skribentvirksomhed, som han især udfoldede i »Tidsskrift for Landøkonomi« og »Ugeskrift for Landmænd«, kom efterhaanden økonomiske Problemer i Forgrunden, og 1892 gav han i Skriftet »Landbrugets Benyttelse af Produktpriserne Aarrækken 1872—1890« en paa et udførligt statistisk Materiale bygget Redegørelse for Konjunkturernes Indflydelse paa den Omlægning, der i disse Aar fandt Sted i Landbrugets Produktion. 1896 flyttede W. til Kbh. og knyttedes til Statens statistiske Bureau, senere Det statistiske Departement, hvor han medvirkede ved det landbrugsstatistiske Arbejde til 1926. 1897 blev han Sekretær for Det danske Landbrugs Toldbeskyttelsesforening, der var stiftet s. A., og han blev tillige statistisk Medhjælper ved den af Regeringen 1899 nedsatte Landbrugstoldkommission. I Forbindelse med dette Arbejde udgav han »Landbrugstold ude og hjemme« (1899) og »Hvorfor og hvorledes kræver Landbruget Toldbeskyttelse?« (1901). — R. 1888.

Ved Hjørring Amts Landboforenings 50 Aars Jubelfest 1895, 1895, S. 76. Medlemsblad for Landboforeningen »Vendsyssel«, VIII, s. A., S. 3117 f. Thomas Larsen: En Gennembrudstid, II, 1922. Ugeskrift for Landmænd, LXXII, 1927, S. 71 f.; LXXVIII, 1933, S. 138 f. Tidsskrift for Landøkonomi, s. A., S. 278. Holger Ærsøe: Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danmark 1882—1942, 1943, S. 103.

Aksel Milthers.

Winkel, Rikard William, 1852—1934, Ingeniør. F. 27. Aug. 1852 paa Dybvad ved Sæby, d. 26. Sept. 1934 i Kbh., begr. sst. (Holmens). Broder til J. H. W. (s. d.). Gift 2. Marts 1883 i Kbh. (Jac.) med Anna Marie Anger, f. 4. Febr. 1859 i Gyrstinge, d. 21. April 1922 i Kbh., D. af Sognepræst, sidst i Horslunde og Nordlunde E. J. A. (s. d.) og Hustru.

W. tog polyteknisk Adgangseksamen 1870 og blev 1876 cand. polyt. i Ingeniørfaget. Allerede inden Eksamen havde han 1872—73 været Hjælpeassistent paa Polyteknisk Læreanstalts kemiske Laboratorium. Efter Eksamen fik han Beskæftigelse ved Vejanlæg paa Lolland. Efteraaret 1879 var han beskæftiget ved Jernbaneudstikninger i Jylland. 1880—84 var han ansat som Ingeniør hos Hovedentreprenørerne for Anlægget af Ringe—Faaborg, Odense—Bogense og Tommerup—Assens Banerne — et Konsortium, af hvilket hans Broder Søren W. (s. d.) var Medlem. 1884 nedsatte han sig som praktiserende Ingeniør i Odense, idet han dog samtidig assisterede Entreprenøren for Tommerup—Assens Banen i det efter Afleveringen følgende Vedligeholdelsesaar. W. var tillige Lærer ved Odense tekniske Skole. 1886 blev han Amtsvejinspektør i Kbh.s Amt, en Stilling, han beklædte i en lang Aarrække, til han 1922 faldt for Aldersgrænsen, og gik op i med levende Interesse.

Jævnsides med sin Embedsgerning har W. udfoldet et ikke ubetydeligt Forfatterskab i tekniske Tidsskrifter. Han var den første, der søgte at tage Vejenes Vedligeholdelse op til rationel Behandling, og det var paa hans Initiativ, at Chaussébrolægning og Damptromlen indførtes her i Landet. 1896—98 var W. Censor i Vej- og Jernbanebygning ved polyteknisk Eksamen. 1910 var han Medlem af Bedømmelseskomiteen vedrørende Forskønnelsesforeningens Konkurrence om Kilometerstene. 1911—22 var han Formand for Amtsvejinspektørforeningen og blev derefter Æresmedlem, 1913—27 Medlem af Bestyrelsen for Dansk Ingeniørforenings Sektion for Vej-, Vand- og Jernbanebygning.

W. var stærkt kirkelig interesseret. I mange Aar var han Medlem af Kbh.s Kirkefonds Bestyrelse og har som saadan en væsentlig Andel i Esajaskirkens Tilblivelse. 1894 blev han Medlem af Bestyrelsen for Kirkelig Forening for indre Mission i Kbh., 1898 for Dansk Missionsselskab, hvor han 1923—24 fungerede som Formand. 1904 blev han Suppleant til det kirkelige Udvalg, valgt af Menighedsraadene, og 1923 Medlem af Provstiudvalget for Holmens Provsti. Som den, der i mange Aar havde staaet Menighedsarbejdet i St. Jakobs Sogn i Kbh. meget nær, samlede

W. — og skrev selv for en væsentlig Del — det 1924 udgivne Mindeskrift om Pastor P. Krag (s. d.). — R. 1911. DM. 1922.

Nationaltidende 26. Aug. 1922 og 27. Aug. 1926. Berl. Tid. 26. Aug. 1922. Dsk. Missionsblad, XC, 1923, S. 607 f.; CI, 1934, S. 587—99. Ingeniøren, XLIII, 1934, Afd. I, S. 74. Erindringer i R. W. Winkel: Anna Marie Winkel, født Anger, 1924, og i Samme: Banede Veje, 1930.

Povl Vinding.

Winkel, Søren, 1841—1921, Ingeniør. F. 20. Aug. 1841 paa Dybvad ved Sæby, d. 15. Febr. 1921 i Hillerød, begr. sst. Broder til J. H. og R. W. W. (s. d.). Gift 10. Sept. 1872 i Nestelsø med Marie Elisabeth Kabell, f. 21. Marts 1843 i Aarhus, d. 19. Marts 1921 i Kbh., D. af Adjunkt, senere Sognepræst i Nestelsø og Mogenstrup Petrus K. (1811—99) og Christiane Kirstine Henriette Brinck-Seidelin (1815—99).

W. tog polyteknisk Adgangseksamen 1859 og blev 1865 cand. polyt. i Ingeniørfaget. Efter Eksamen fik han Beskæftigelse, først hos Ingeniør Carlé ved Projektering af en Udvidelse af Helsingørs Havn Nord for Kronborg og senere ved Vandværksarbejder i Helsingør. Sommeren 1866 fik han Ansættelse som Ingeniørassistent ved Kryolitbrudet ved Ivigtut i Grønland og opholdt sig her lidt over et Aar. 1868 blev han Ingeniørassistent ved Kontrollen med Bygningen af den sydsjællandske Jernbane. 1871 engageredes han af Entreprenør Laurits Petersen som Ingeniør ved Bygningen af Falsterbanen og Roskilde—Kalundborgbanen. 1876 kom han til Entreprenør Waetzold, der havde Bygningen af Silkeborg—Herning Banen i Entreprise. I denne Stilling begyndte W. selv at være Deltager i Entrepriser, og fra 1878 var han Entreprenør for Jernbane- og Havneanlæg. Han har i de følgende 40 Aar, baade alene og sammen med andre udført en Række store Arbejder. 1880—84 deltog han i Bygningen af Ringe—Faaborg, Odense—Bogense og Tommerup—Assens Banerne og i de følgende Aar i Bygningen af Frederikshavns nye Havn, Dampfærgehavnen i Korsør, Sølvgades Sporvej i Kbh., Skagensbanen, Vejle—Give Banen og en Række andre Jernbaneanlæg. Ofte arbejdede han sammen med Ingeniør Jacob Gluud, Entreprenør P. Madsen, Fr. Johannsen (s. d.) og William Werner (s. d.), og sammen med disse byggede han 1891—94 søndre Frihavnsbassin og 1895—98 Dele af Kbh.s nye Godsbaneanlæg. I de følgende Aar byggede han sammen med Werner og Madsen Præstø—Næstved Banen, en Del af Kbh.s Godsbaneanlæg og 1904—06 Kbh.—Slangerup Banen. Fra 1910 byggede han, sammen med Werner, forskellige nordfynske Baneanlæg, 1913—15 en

Del af Boulevardbanen i Kbh. og 1915—16 Hornbæk—Gilleleje Banen. 1890—1901 havde han Driften af Skagensbanen, i hvis Tilblivelse han havde en vigtig Andel, i Entreprise — fra 1901 var han Medlem af Banens Bestyrelse. Det fortjener at fremhæves, at W. gennemførte Anlægget af Skagensbanen med en langt billigere Byggemaade end sædvanlig, en Byggemaade, der senere er anvendt i en Række andre Tilfælde. 1900 blev han Ejer af Fødegaarden Dybvad, som han mest drev fra sin Bopæl i Hillerød, men omfattede med levende Interesse og jævnlig besøgte. 1895—1905 var W. Medlem af Jyske samvirkende Landboforeningers Trafikudvalg. 1898—1916 var han Medlem af Bestyrelsen for Danske Privatbaners Pensions- og Enkekasse af 1898 og for Danske Privatbaners gensidige Ulykkesforsikring. Fra Stiftelsen 1898 var han Medlem af Bestyrelsen for Akts. De forenede nordjyske Teglværker. 1914—17 var han Medlem af Direktionen for Fjerritslev—Nørre Sundby—Frederikshavn Banen. 1900 var han, sammen med S. M. Andersen (s. d.), vejledende Ingeniør ved Bedømmelsen af Konkurrenceprojekterne vedrørende Ordningen af Kbh.s Banegaardsforhold. 1901—10 var han Medlem af Bestyrelsen for Dansk Ingeniørforening, hvor han fra 1907 var Næstformand og hvor han i Kraft af sin Indsigt og Erfaring betød meget, ikke mindst for Voldgiftskommissionerne. W.s hele Personlighed, hans Retsindighed i alt og hans samvittighedsfulde Arbejde skabte stor Anseelse om ham, og for Entreprenørstanden har han betydet meget. 1920 blev han Æresmedlem af Entreprenørforeningen. — R. 1890. — Maleri af Olga Seeberg 1917 (Familieeje). Portrætteret af P. S. Krøyer paa Maleriet: Industriens Mænd 1904 (Hagemanns Kollegium).

Berl. Tid. 16. og 17. Febr. 1921. Nationaltidende 16. Febr. s. A. C. J. R. Kuhlmann i Ingeniøren, XXX, 1921, S. 127 f. Ingeniøren, XXVII, 1918, S. 461. Georg Nørregaard: Entreprenørforeningen 1892—1942, 1942.

Povl Vinding.

Winkel Horn, Erhardt **Frederik** (Friderich), 1845—98, Litteraturhistoriker. F. 19. Juli 1845 i Kbh. (Trin.), d. 18. Nov. 1898 sst., Urne paa Bispebjerg. Forældre: Urtekræmmer Erik W. H. (ca. 1819—66) og Maria Dorothea Ravn (1824—tidligst 80). Gift 1° 5. Nov. 1870 i Kbh. (Holmens) med Anna Maria Margrethe Nyholm, f. 6. Okt. 1847 i Kbh. (Frue), d. 22. Nov. 1913 sst., D. af Grosserer Anton Michael N. (1814—70) og Maria Magdalene Mortensen (1827—84). Ægteskabet opløst 1886. 2° 30. Nov. 1886 i Kbh. (Holmens) med Anna Maria Ingeborg Ravn, f. 1.

Juni 1857 i Kbh. (Trin.), d. 11. Dec. 1932 sst., D. af Sagførerfuldmægtig Nicolaj Peter Jensenius R. (1831—1915) og Ane Margrethe Jessine Louise Nicoline Kasse (1832—1916). Ægteskabet opløst 1893.

W. H. blev Student 1863 fra Borgerdydskolen paa Christianshavn, var i Studieaarene en flittig Gæst paa Oldnordisk Museum og paavirkedes stærkt af J. J. A. Worsaae og Svend Grundtvig; 1868 tog han Magisterkonferens i nordisk Oldtidsvidenskab. 1867—83 var han Assistent ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme, fra 1883 til sin Død Sekretær i Komiteen til Understøttelse af Sognebogsamlinger, desuden underviste han ved Skoler og Kursus og udfoldede ved Siden af en omfattende litterær Virksomhed, mest som Populærskribent og Oversætter. Allerede inden sin Konferens skrev han i »Illustreret Tidende« om arkæologiske Spørgsmaal og udgav 1874 »Mennesket i den forhistoriske Tid«, populære Skildringer af Oldtiden, væsentligst efter John Lubbock, dog med de nordiske Partier udførligere behandlede; der gives her et meget godt Resumé af Kontroverserne mellem Worsaae og Japetus Steenstrup angaaende Stenalderens Tvedeling. Imidlertid var det nok saa meget Litteraturmindesmærkerne, som tiltalte ham, og herom vidner en Række Oversættelser fra Oldislandsk: 1869 »Den ældre Edda«, 1871—76 i tre Bd. »Billeder af Livet paa Island« og 1876 »Nordiske Heltesagaer«, hvorved han fortsatte og udfyldte N. M. Petersens Sagaoversættelser. 1878 blev han Dr. phil. paa en litteraturhistorisk Studie over Peder Syv, hvis Forfatterskab, ogsaa det utrykte, omsigtsfuldt gennemgaas, medens dets europæiske Baggrund lades saa godt som ude af Betragtning; 1881 udkom i to Bd. »Den danske Literaturs Historie«, der støtter sig til N. M. Petersen, saa langt denne gaar, for det 19. Aarhundredes Vedkommende derimod et af de første Forsøg paa udførligere at skildre dets Litteraturhistorie, og 1883 »N. F. S. Grundtvigs Liv og Gjerning«, et Arbejde, han selv har kaldt for »sin kæreste Bog«; nogen betydende Plads i Grundtvig-Litteraturen indtager den dog ikke. Sammen med O. Borchsenius udgav han 1886 »Græske Læsestykker i dansk Oversættelse« og 1883 i to Bd. »Hovedværker i den danske Literatur«, Bøger, som paa skønsom Maade løste de Opgaver, der var stillet dem. Af hans talrige Oversættelser fra de moderne Sprog er der Anledning til at fremhæve til den ene Side Oversættelsen af Macaulays Essays, til den anden Oversættelserne af Zacharias Topelius' og Karl Emil Franzos' Romaner og Fortællinger. 1892 blev han Redaktør af »Hagerups illustrerede Konversationsleksikon« og 1896 af A. Christiansens Serier, til hvilke

han bl. a. 1897 oversatte Holbergs latinske Levnedsbreve. Sin sidste Oversættelse, den vanskeligste af dem alle, Saxo, fuldendte han 1898, kort før sin Død, et i flere Henseender respektabelt Arbejde, som har faaet en ikke ringe Udbredelse. — Træsnit 1898.

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1878, S. 100 ff. Johannes Magnussen i Politiken 19. Nov. 1898. L. Mylius-Erichsen i Ill. Tid. 27. Nov. s. A. Carl Michelsen i Studentersamfundet gennem 25 Aar, 1907, S. 187—91.

Carl S. Petersen.

Winsløw. Præste- og Lægeslægten W. føres tilbage til Hans Moritzen i Kolding, hvis Søn Sognepræst til Winslöf og Neflinge i Skaane, Herredsprovst Jacob Hansen (1605—51) var Fader til Sognepræst til Næsby og Tyvelse Claus Jacobsen W. (d. ca. 1710?) og til Sognepræst i Præstø, Provst Peder Jacobsen W. (1636—1705), af hvis Sønner skal nævnes nedenn. Anatom Jacob (Benignus) W. (1669—1760), Læge i Kbh., Dr. med. Niels Brun W. (1670—1711), Sognepræst til Vaaler og Svendal i Nedre Borgesyssels Provsti, Mag. Ludvig W. (1674—1712) og Sognepræst til Baarse og Beldringe Christian W. (ca. 1677—1720), der var Fader til nedenn. Medaillør Peter Christian W. (1708—tidligst 1756) — hvis Søn var nedenn. Kirurg Friderich (Frederik) Christian W. (1752—1811) — og til Degn i Alsted Jacob W. (1714—62); dennes Søn Køkkenskriver Lars Stub W. (1753—1826) var Fader til nedenn. Skuespiller Carl W. (1796—1834) og til Skuespilleren Jacob Alexander W. (1787—1871), hvis Søn Distriktslæge, Krigsraad Jacob Alexander Theodor W. (1815—91) var Fader til nedenn. Ingeniør Carl Jacob Benignus W. (1852—1941); dennes Søn er Kontorchef i Kbh.s Havnevæsen Carl W. (f. 1886).

Personalhist. Tidsskr., 6. Rk., II, 1911, S. 42—58. Lengnicks Stamtavler.

Albert Fabritius.

Winsløw, Carl, 1796—1834, Skuespiller, Tegner. F. 9. (el. 19.) Febr. 1796 i Kbh., d. 5. Okt. 1834 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Kgl. Lakaj, senere Køkkenskriver hos Frederik VI. Lars Stub W. (1753—1826) og Anne Maria Baltzersen (1762—1816). Gift 9. Dec. 1821 i Kbh. (Slotsk.) med kgl. Skuespillerinde Sophie Jacobine Schaltz, f. 29. Maj 1800 i Kbh. (Petri) d. 2. April 1876 sst. (Slotsk.), D. af Murersvend, Øltapper Frederik Andreas S. (ca. 1766—1832) og Marie Christine Olesdatter Lind (ca. 1769—1850, gift 1788 med Styrmand Christian Clausen Lihme).

W., der i sin Opvækst var svagelig, vilde være Maler, især Portrættegner, og fik som Dreng Undervisning af A. L. Koop og C. A. Lorentzen, men efter sin Konfirmation kom han i Handelslære, fik senere en Kontorplads under Statstjenesten, som han atten Aar gammel forlod for at melde sig ved Det kgl. Teater, hvor han begyndte i Koret og som Elev ved Rahbeks dramatiske Skole paa Hofteatret (nu Teatermuseet). Det gik kun langsomt fremad, thi W. havde Mangler, han først maatte besejre. Hans Vækst var lille og spinkel, Ansigtstrækkene skarpe og Stemmen klangløs. Men der boede en Ildsjæl i ham, et bølgende Sind med stærke, ikke altid beherskede Kræfter — 1817 maatte han endog 24 Timer i Blaataarn. En Debut fik han ikke, men arbejdede sig sejgt frem gennem Smaaroller, som han karakteriserede saa anskueligt, at der ikke kunde være Tvivl om, at han i Vuggegave havde faaet to af Skuespilkunstens vigtigste Virkemidler, Fantasi og Situationsfølelse, og hans Blik var dertil karakterfuldt og intelligent. Digteren L. Bødtcher forudsaa hans Betydning for Teatret. 1819 blev han kgl. ansat. Men den umiddelbare Sympati var ham nægtet, og hans Ironi og pirrelige Selvfølelse vanskeliggjorde ham Fremgangen. Det var hovedsagelig som Dublant, at han fik Lejlighed til at vise sin Evne til at sætte en karakterfuld Figur paa Benene, ofte skabt med kort Varsel, men da Jonas Collin 1821 var blevet Medlem af Direktionen, lysnede W.s Tilværelse. Hans Villie og Energi paaskønnede Collin bl. a. ved at muliggøre en Studierejse til Hamburg og Berlin (1823), hvad der fik afgørende Betydning for ham, fordi han i den store romantiske Realist Ludwig Devrient fandt en aandsbeslægtet, der frigjorde hans Evner og blev hans Forbillede indtil Kopi, hvad hans Maske som Franz Moor er et Vidnesbyrd om. De lignede hinanden af Ydre og Temperament, og W. blev som Mesteren en Hader af den konventionelle »Skønhed« i Spillet, der stammede fra Goethe. Den psykologiske Indtrængen i Stoffet karakteriserede W. som Kunstner. Røveren Izarn i »Røverborgen« og Trællen Skofte i »Palnatoke« var i hans første Aar Eksempler paa, at det typiske var hans Alfa og Omega. Han gemte sit eget Jeg i den fremmede Ham og belyste Karakterens Ejendommelighed ved Mimik, Mæle og Bevægelser. »Det er Pokker til Menneske, den Winsløw«, sagde Frederik VI. til Th. Overskou, »man kan slet ikke kende ham igen!« Tjeneren Johan i »Ungdom og Galskab« viste den lyse Side af hans Evne: En ægte jysk Bondeknøs, hvor W. ogsaa fik Brug for sin sikre Musikalitet; Stemmen var kun lille, men Foredraget til Gengæld udpenslet og lysende klart. Gennem-

brudsrollen blev den hævngerrige Munk i Boyes Sørgespil »Juta« (1823), om hvis dæmoniske Uhygge W.s Tegning giver os et Begreb.

I de kun ti Aar, W. endnu fik Lov at leve, skabte han nogle Skikkelser, der hører til dansk Scenes Mesterværker. Hans Franz Moor i »Røverne« (1825) overgik langt Dr. Ryges Fremstilling i sjælelig Nuancering og pegede frem mod Shakespeare, men da hverken »Othello« (Jago) eller »Richard III« kendtes paa vor Scene, og Dr. Ryge holdt fast paa Shylock, maatte W., Kunstfanatiker som han var, nøjes med at arbejde med dette med hans Talent kongeniale Stof hjemme i sin Stue. Hamlet ønskede han ogsaa at spille, vel vidende, at han maatte omforme Rollen efter sin Personlighed. Men W. var — som M. Rosing før ham — henvist til at tærske i Hverdagens Folkekomedier, saa at Heiberg i en Epilog kunde lade ham sige: »Hvergang en Digter skildret har en Sjæl, ret sort og nedrig, lumpen, ond og fæl, saa er det mig, som maa den spille«. Dog tilkæmpede han sig ogsaa enkelte ædle Karakterer, f. Eks. Scheva i »Jøden« og Tjeneren Kold i »Tordenskjold«, begge gengivet med en personlig Dybde, som trængte helt ned til Underbevidstheden. Hvor betydelig han var, kan ogsaa ses deraf, at Dr. Ryge i Misundelse søgte at lægge ham Hindringer i Vejen, hvad der kun vendte sig til W.s Fordel. Men fik han ikke Lejlighed til at lodde de menneskelige Egenskaber i klassiske Storværker, saa blev han af stor Værdi for det hjemlige Repertoire, for Heiberg, Hertz og Overskou i deres Lystspil og Vaudeviller. Han kreerede Zierlich i »Aprilsnarrene« og Klister i »De Uadskillelige«, den ene var lige saa pillen, som den anden var gnaven; han skabte den forfængelige Nar Arthur i »Køge Huskors« og den sarkastiske Robert i »Amors Genistreger«. Et morsomt Portræt af Datidens unge litterære Jøde var hans Joseph Golz i »Østergade og Vestergade«, hvoraf Eftertiden har et tydeligt Indtryk gennem hans Tegning, der viser, at han vovede sig ud paa Grænsen af Karikatur, dog uden at tabe Stilen eller »en vis Sirlighed«, som endog hans Modstander Dr. Ryge maatte anerkende. Der laa Virkelighedsstudier bag W.s Fremstillinger, ikke saarende, men Vidnesbyrd om, at han, med Bournonvilles Ord, »kæmpede for at bringe Naturen og de menneskelige Ejendommeligheder op til den højeste Grad af kunstnerisk Fremstilling«.

Der var i W.s Sind en Higen mod det store, som ofte blev misforstaaet eller miskendt af mindre begavede. Selv led han under sit beskedne Ydre og gav Udtryk for en vis Galgenhumor over for dem,

»hvem Naturen havde lettet de to Trediedele af Vejen ved sine rundelige, udvortes Gaver«. Men Skæbnen vilde, at hans legemlige Mangler til Slut skulde hjælpe ham til at skabe et af Scenens Storværker, fordi hans Fantasi ingen Grænser kendte: Den defekte Ludvig XI. i Delavignes Tragedie. Selv mærket af Døden, men endnu Herre over sin Aandskraft gav han den rædselvækkende Konges Kamp mellem Liv og Død mangfoldige fængslende Udtryk. De Mennesker, der overværede dette mægtige Sjælemaleri, glemte det aldrig. Et Øjenvidne, Kommandør Wilde, fortæller, at Publikum ved Tæppets Fald sad som fastnaglet: »Gennemisnet og fuld af Rædsel over det Billede, Winsløw havde malet af den frygtelige Konge, kunde ingen rejse sig eller tænke paa at gaa; da med ét, som om en elektrisk Gnist havde antændt de lamslaaede Livsaander, udbrød et tusindstemmigt Bifaldsraab«. Men kun den ene Aften, 15. Maj 1834, sejrede W.s stærke Sjæl over det skrøbelige Legeme. »Ludvig den Ellevtes Aand fremmanede han fra de Døde, ak, men hans straalende Liv sank i den aabnede Grav«, skrev Ludvig Bødtcher kort efter til hans Mindesten. W. led af Kræft i Halsen, og da han arbejdede med sin Svanesang, skrev han til en Ven i Kristiania, der bad ham gentage et vellykket Gæstespil i Norge: »Jeg taler med Besvær og spiser med usigelige Smerter — altsammen Frugterne af et ravgalt Ungdomsliv«. Han blev kun 38 Aar. W.s tidlige Død betød Fremgang for Phister. Med al deres Forskellighed havde de mange Lighedspunkter. De var begge Psykologer og Forvandlingskunstnere, nøjagtige og indtrængende. Phister var den overlegne i vis comica, men W. ejede et tragisk Temperament, et galgenhumoristisk Syn paa den filistrøse Virkelighed, en bitter Medfølelse, som Phister savnede. Der var det samme Aandsfællesskab mellem W. og Carl Baggers Digtning som mellem hans store Forbillede Ludwig Devrient og E. T. A. Hoffmann.

W. havde ogsaa Betydning som Maskør, idet Færdigheden i at forandre Ansigtet med Farver først gennem ham og hans Elev, Frisør Hoppensach, blev almindelig blandt Teatrets Kunstnere. Mellem hans Tegninger var Portrætter af hans Kolleger, Kritikeren Proft og Rollebilleder bl. a. af Ludvig XI.; særlig interessant er hans Tegning af Rahbek fra 1829 (Bakkehuset), et af Alder og Sorg furet Ansigt med et vemodigt Blik, ganske modsat de sædvanlige Bedsteborgerbilleder og derfor lige saa karakteristisk for W. som for den dødsmærkede Skribent. — Maleri af C. V. Wiehe (Fr.borg) og D. Monies (Det kgl. Teater). Stik af C. V. Bruun som Korherren i »Juta« 1827, Georgios i »Væringerne«

1828, Alger i »Hagbart og Signe« s. A. og Golz i »Østergade og Vestergade« 1829. Litografi af A. Kaufmann og af I. W. Tegner 1851 efter Tegning af J. F. Møller. — Hans Hustru, *Sophie W., f. Schaltz*, med hvem han levede et lykkeligt Samliv, var en Soubrettetype, som 1821 debuterede i Mandfolkerollen Fulbert i »Den lille Matros«. Hun var musikalsk, og hendes lyse Altstemme gjorde hende meget anvendelig i Syngespillet; hun udførte ogsaa, skønt hun ikke raadede over den rette Holberg'ske Fylde i Replikken, en Del Pernilleroller i Perioden mellem Madame Liebe og Louise Phister. Senere blev Sophie W. Teatret til megen Nytte i »Konefaget«, baade det højtidelige som Mor Karen i »Elverhøj«, kreeret af hende, og det borgerlige som Madam Skaarup i »Sparekassen«. Hendes Diktion var noget syngende, men Ydret hyggeligt og tilforladeligt. Mad. W. »holder troligt og fordringsløst ud og faar saa lidt Tak«, skrev Goldschmidt i 1856. Hun optraadte sidste Gang 1858 som Magdelone i »Henrik og Pernille« og tog Afsked fra Jan. 1859. — Litografi. — Carl W.s Broder, *Jacob Alexander W.* (1787—1871), var Løjtnant og virkede 1815—49 som en Brugbarhed i mindre Roller ved Teatret, hvor han, medens Broderen levede, kaldtes W. sen.

[J. C. Ryge:] Critisk Sammenligning, 1832, S. 35 ff. Nord og Syd, ny Rk., VIII, 1856, S. 167. Th. Overskou: Den danske Skueplads, IV, 1862; V, 1864. Samme: Af mit Liv, I, 1915 (se Registeret). J. L. Heiberg: Poetiske Skrifter, IX, 1862, S. 226. Aug. Bournonville: Mit Theaterliv, II, 1865, S. 422 ff. A. Wilde: Erindringer fra før jeg blev Løjtnant, 1885, S. 113. A. Schumacher: Ludvig Bødtcher, 1875, S. 20, 50. Brudstykke af Carl Winsløws Autobiografi i Personalhist. Tidsskr., 6. Rk., II, 1911, S. 196—209. Robert Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder, 1912 (se Registeret). Rejsedagbog i Gads dsk. Mag., XXXIV, 1940, S. 158—69.

Robert Neiiendam.

Winsløw, Carl Jacob Benignus, 1852—1941, Ingeniør. F. 3. Sept. 1852 i Kbh. (Garn.), d. 10. Marts 1941 paa Frbg., begr. i Hellerup. Forældre: Underlæge i Livgarden, senere Distriktslæge i Nakskov, Krigsraad Jacob Alexander Theodor W. (1815—91) og Laura Charlotte Augusta Brusch (1823—1918). Gift 8. Juli 1881 paa Frbg. med Christine Magdalene Krarup, f. 5. Okt. 1858 i Kbh. (Holmens), d. 30. Okt. 1943 i Hellerup, D. af Manufakturhandler Christian Johan Lodberg K. (1828—72) og Nielsine Severine Magdalene Thortsen (1832—1914).

W. blev Student 1870 fra Nykøbing F., cand. phil. n. A. og 1877 cand. polyt. i Ingeniørfaget. Efter Eksamen ansattes han hos Firmaet Tuxen & Hammerich, hvor han var beskæftiget ved

Arbejder vedrørende Uddybning af Nakskov Fjord. 1881 optoges han som Medindehaver af Firmaet i Stedet for Holger Hammerich (s. d.), 1886 opgav han paa Grund af Uoverensstemmelser denne Stilling og blev Ingeniør ved Befæstningsanlæggene omkring Kbh. 1895 blev han Ingeniør ved Koefoed & Haubergs Maskinfabrik. 1898 blev W. teknisk Direktør ved det s. A. dannede Frbg. Sporvejs- og Elektricitets Akts., hvor han n. A. blev administrerende Direktør. W. ledede Elektrificeringen af de frederiksbergske Sporveje og anvendte det da omstridte Luftledningssystem. Det var ligeledes W., der ledede Bygningen af Elektricitetsværket paa Hortensiavej og 1907—08, med Støtte af Professorerne H. Bache og W. Rung, Bygningen af Kraftværket paa Finsensvej, hvorved man gik over fra Jævnstrømsproduktion til Produktion af højspændt Energi, der fordeltes til Understationer. Da Frbg. Kommune 1910 besluttede at overtage Elektricitetsværket og lade det private Selskab beholde Sporvejen, gik W. fra Nytaar 1911 over i Kommunens Tjeneste som Direktør for Elektricitetsværket, en Stilling, han beklædte til 1921, og i hvilken han ved Hjælp af nye Tarifformer o. a. udfoldede en betydelig Virksomhed for at skaffe Elektriciteten Udbredelse paa nye Omraader, f. Eks. i Husholdningen. Ogsaa det fra ca. 1915 begyndende Samarbejde mellem Højspændingsværkerne i Kbh., Frbg. og Nordsjælland og derigennem med svenske Kraftværker havde W.s store Interesse og aktive Støtte.

W. var en meget alsidig interesseret Ingeniør; som ung dyrkede han Gasmotorens Teori og fik 1882, 83 og 84 Eneretsbevillinger paa forskellige Gasmaskinkonstruktioner. Hans Indsigt i dette Emne bevirkede, at Burmeister & Wain, der 1897 ønskede at komme i Forbindelse med den tyske Ingeniør Rudolf Diesel for at udnytte hans Motorkonstruktion, anvendte W. som Mellemmand. 1893 fremsatte han i »Naturen og Mennesket« en Hypotese om Marskanalerne, og i »Ingeniøren«, XXXI, 1922 skrev han om Verdensbygningen. 1897 var han Medlem af Juryen for Gruppe 4 ved Udstillingen i Stockholm. Ved denne Lejlighed holdt han Foredrag om Dieselmotoren, og det var første Gang, der i de nordiske Lande holdtes Foredrag om denne. 1906 var W. Medlem af Kommissionen til Forberedelse af en Stærkstrømslov. — R. 1895. — Maleri af C. Kunwald ca. 1920.

Lys og Kraft, 1921, S. 187. F. C. Steenberg i Ingeniøren, XXX, 1921, S. 441 f. E. v. Holstein-Rathlou i Elektroteknikeren, XVII, s. A., S. 111. Berl. Tid. 2. Sept. 1922. Nationaltidende 3. Sept. s. A. Elektroteknikeren, XVIII, s. A., S. 131. V. Brücker: Mit Livs Vej, I, 1925. Fr. Johannsen: In-

geniør C. Winsløws Teori om Jordoverfladens Udformning ved planetariske Kræfter, Ingeniørvidenskabelige Skrifter, A., Nr. 28, 1931. A. R. Angelo i Ingeniøren, L, 1941, I. & S., S. 52. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942.

Povl Vinding.

Winsløw, Friderich (Frederik) Christian, 1752—1811, Kirurg. F. 12. Marts 1752 i Kbh. (Slotsk.), d. 24. Juni 1811 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Hofmedailløn Peter Christian W. (s. d.) og Hustru. Ugift.

W. havde en urolig Barndom og kom et Par Aar efter Faderens Død fra Stockholm tilbage til Moderen i Kbh. Tidligt kom han nu i Huset hos en Morbroder, Amtskirurg C. Siewers, der havde Barberstue paa Christianshavn, for at blive oplært til Kirurg. Fjorten Aar gammel søgte han Undervisning paa Frederiks Hospital, hvor A. Kølpin var Overkirurg (1766—75) »og vænnede hans Øre, Haand og Hjerte til Kirurgien«. Desuden hørte han Forelæsninger hos H. Callisen, der da var Reservekirurg ved den kirurgiske Læreanstalt, Theatrum anatomico-chirurgicum, samt hos den fortræffelige G. Heuermann, der lærte ham at dissekere; tillige hørte han Forelæsninger hos Kirurgen Hennings og hos Medicineren Tode. Professoren i Anatomi og Botanik C. F. Rottbøll gjorde 1769 den meget smukke og lærenemme W., der da kun var sytten Aar, til sin Prosektor, og s. A. blev han Kompagnikirurg. Callisen sørgede nu for W.s videre Uddannelse ved det kirurgiske Teater og fik ham efter sin Hjemkomst fra Udlandet 1771 ansat som Underkirurg ved Søkvæsthuset; s. A. blev W. immatrikuleret som Student; 1773 blev han Prosektor ved Universitetet og begyndte at holde Forelæsninger over Anatomi og Kirurgi, s. A. blev han Skibsoverkirurg. 1774—77 var W. Reservekirurg ved Frederiks Hospital hos Kølpin og efter dennes Afgang hos den svagelige J. E. Behrens. Livmedicus J. C. J. v. Berger, der var Medlem af Frederiks Hospitals Direktion, skaffede 1777 den talentfulde og energiske W. Understøttelse til en Udenlandsrejse, der først gik til Paris, hvor Mindet om hans Slægtning, den berømte J. B. W., endnu var friskt og aabnede ham alle Døre. Her studerede W. navnlig hos Desault, tillige hos Sabatier og Baudelocque. Fra Paris gik Rejsen til London, hvor han fortrinsvis studerede hos de berømte Brødre William og John Hunter. Efter sin Hjemkomst 1780 var W. efter Behrens Overkirurg 1781—95 ved Frederiks Hospital, hvor han efterfulgtes af H. C. F. Schumacher, medens han fungerede videre ved Kirurgisk Akademi. W. gjorde udmærket Fyldest som Kirurg og Operatør, foruden at han var en

nidkær og streng, men højt værdsat Lærer for de kirurgiske studerende, der som den første her hjemme ugentlig holdt klinisk-kirurgisk Forelæsning. W. erhvervede sig ogsaa hurtigt en udstrakt og, navnlig ved sit svenske Klientel, indbringende privat Praksis. I Fejden mellem Kirurgerne og Medicinerne stod W. imod Callisen paa Kirurgernes Side, og da det lykkedes Kirurgerne 1785 at faa oprettet det kgl. kirurgiske Akademi, blev W. udnævnt til Professor derved i Anatomi og Kirurgi. Videnskabelig produktiv var W. ikke, og de faa Afhandlinger fra hans yngre Aar er ubetydelige, men han var en fin Iagttager, derfor udmærket som Diagnostiker; det var saaledes hans Iagttagelser, ved Vivisektioner paa Katte og Hunde, af Fosterets Respirationsbevægelser intra ovum, der udgjorde Grundlaget for P. Scheels Disputats om dette Emne. W. var meget interesseret i alle rent praktiske lægevidenskabelige Spørgsmaal, der var paa Dagsordenen i hans Tid, og tog saaledes, ikke mindst inspireret af sit Londonophold, ivrigt Del i Diskussionen om Vaccinationsspørgsmaalet. W. foretog 1801 de første her i Landet heldige Kokoppevaccinationer med Lymfe erhvervet direkte fra Jenner, og siden virkede han som Medlem af Vaccinationskommissionen energisk for Vaccinationens Udbredelse.

Under Kbh.s Belejring og Bombardement virkede W. dygtigt for Organisationen af Lazaretter og var selv Overkirurg ved et saadant. W. udnævntes 1801 til Hofkirurg og var et virksomt Medlem af Frederiks Hospitals Direktion, ligesaa af det 1803 oprettede Sundhedskollegium. S. A. blev han Medlem af Det kgl. medicinske Selskab. Hans Virkelyst hemmedes i hans senere Aar af en tiltagende Vattersot, der medførte hans Død. Sin Formue testamenterede han fortrinsvis til Frederiks Hospital og Fødselsstiftelsen; en Lejlighed i Gammel Kloster bærer Navnet Professor F. C. W.s Mindelejlighed. — Etatsraad 1811. — R. 1809. — Maleri, Kopi af Niels Moe efter C. A. Lorentzen (Fr.borg). Maleri af Jens Juel (Universitetet); Stik derefter af G. Haas. Buste af N. Dajon(?) (Universitetet). Silhouet (Fr.borg). Stik af A. Flint 1813 efter C. A. Lorentzen.

Dansk Litteraturtidende, 1811, S. 220 ff. (heri Bibliografi). Penia, s. A., S. 216—19. M. Skjelderup: Udsigt over Anatomiens Historie i Danmark, i Engelstofts Universitets- og Skole-Annaler, s. A., II, S. 194 f. Bibliothek for Læger, IV, 1813, S. 305 ff. M. Djørup: Nogle Bemærkninger om det kgl. kirurg. Akademi og dets Betydning som Læreanstalt, Ugeskrift for Læger, 3. Rk., XXII, 1876, S. 414. Jul. Petersen: Kopper og Koppeindpodning, 1896, S. 261 f. G. Norrie: Chirurgisk Academis Historie, (I), s. A., S. 182.

E. Ingerslev: Poul Scheel, i Festskrift til Jul. Petersen, 1910, S. 14, 22. Th. Rovsing: Underlivskirurgi, I, 1910, S. 423. C. J. Salomonsen: Smaa-Arbejder, 1917, S. 155. G. Norrie: Kirurgisk Akademis Historie 1788—1803, II, 1923, S. 56 ff. Oluf Thomsen: Koppevaccinationen, 1929, S. 33 f.

Otto C. Aagaard.

Winsløw (Winslow), **Jacob** (Benignus), 1669—1760, Anatom. F. 17. April 1669 i Odense, d. 3. April 1760 i Paris, begr. i den senere nedrevne Kirke St. Benoît. Forældre: Præst i Odense, senere Sognepræst i Præstø, Provst Peder Jacobsen W. (1636—1705) og Marthe Brun (1646—1721). Gift 11. Juli 1711 i Paris med Marie Cathérine Gilles.

W. blev Student 1687 fra Odense Gymnasium og begyndte, som Faderen, at studere Teologi, hvori han naaede saa vidt, at han prædikede flere Gange og var færdig til Attestats. Han følte sig imidlertid gennem Aarene mere tiltrukken af Naturvidenskaberne og den Bartholin'ske Skoles Mænd, hvorfor han ret pludseligt opgav Teologien for ivrigt at kaste sig over Studiet af Lægevidenskaben, idet han tog i Huset hos Tidens betydeligste Kirurg i Kbh. Johannes de Buchwald, som da var Barberernes Amtsmester, for der at lære Kirurgi og i Praksis gaa til Haande ved de kirurgiske Operationer; udøvende Kirurg blev W. dog aldrig paa Grund af sin store Ængstelighed for Blødning. W. blev siden Prosektor hos Anatomiprofessoren Caspar Bartholin d. Y. ved dennes offentlige Demonstrationer af Anatomi paa Amfiteatret og viste saadanne Evner, at han af Holger Jacobæus, der ligesom Bartholin havde studeret under Vejledning af W.s Grandonkel Steno, blev tilskyndet til at fortsætte sine anatomiske Studier for om muligt at blive »Anatomicus regius«, den Stilling, der var oprettet for Steno, men ikke besat efter dennes Rejse til Italien. Blandt den lovende W.s Velyndere var foruden de nævnte Ole Rømer og Gehejmeraad Matthias Moth, der sendte W. paa den obligate Studierejse til fremmede Universiteter med kongeligt Stipendium. 1697 drog W. sammen med sin rejsevante Lærer de Buchwald til Holland, hvor han i over et Aar hos Tidens bedste Mænd studerede ikke alene Anatomi, men ogsaa Medicin, Kirurgi og Obstetrik, foruden at han ogsaa tog praktisk Undervisning hos en Jordemoder. Opholdet i Holland blev af den største Betydning for W., idet han ikke alene erkendte Forskellen paa den skolastiske Maade, hvorpaa Lægestudiet endnu dreves i Kbh., og den gennemført praktiske Maade, hvorpaa Undervisningen var ordnet i Holland, men ogsaa erkendte, hvad han siden hele Livet holdt fast ved, at det vigtigste for Lægekunstens

Fremme var en fuldt ud praktisk Anvendelse i Klinikken af den rene Videnskabs og ikke mindst af Anatomiens og Fysiologiens Resultater. 1698 drog W. nu til Paris, Europas aandelige Centrum, hvor han kom til at opholde sig Resten af sit lange Liv. W. begyndte flittigt hos forskellige at studere Kirurgi samt Anatomi hos den ansete Anatom og Otolog Duverney, men Studierne afbrødes ret pludseligt af religiøse Anfægtelser, som befordredes dels ved Disputationer om religiøse Emner bl. a. med den jævnaldrende Ole Worm, en Sønnesøn af den store Læge og Arkæolog, og dels ved Læsning af den gamle katolske Kirkefyrste Bénigne Bossuets Skrifter. W.s Overgang til Katolicismen fuldbyrdedes 1699 gennem Samtaler med og Ophold hos Bossuet, som, da W. aflagde den katolske Trosbekendelse, skænkede ham sit Fornavn; siden kaldte W. sig altid Jacques Bénigne Winslow. I øvrigt faldt W. hurtigt til Ro i den katolske Tro og genoptog Studierne hos Duverney, men Understøttelserne fra Danmark ophørte efter Apostasien, saa W. maatte klare sig igennem de første trange Aar ved Bossuets og andre katolske Velynderes materielle Støtte. 1705 tog W. Lægeeksamen, fik Ret til at praktisere og blev Læge ved Hôtel-Dieu.

Duverney gjorde nu W. til sin Assistent og senere til sin Vikar ved de anatomiske Forelæsninger og Demonstrationer; 1708 blev han paa Duverneys Anbefaling Medlem af Académie Royale des Sciences. W.s Udkomme var nu sikret, og om end han blev en søgt og i alle Samfundsklasser skattet Læge, der ogsaa paa Grund af sine store anatomiske Kundskaber hidkaldtes af Kolleger i diagnostisk vanskelige Tilfælde, kunde han dog hellige Størstedelen af sin Tid til sine anatomiske Undersøgelser og Forelæsninger; 1710 blev han Læge ved Hôpital général og ved Bicêtre; 1721 udnævntes han til Professor i Kirurgi og 1728 til Docteur-Régent ved Paris' medicinske Fakultet. Hans Ry var nu blevet saa stort, at studerende og lærde fra hele Europa strømmede til hans Lærestol; af hans fremmeligste danske Elever skal blot nævnes Simon Crüger (s. d.), af de mange andre kun Schweizeren Albrecht v. Haller. Ved Duverneys Død 1730 blev W., der med sine videnskabelige Fortjenester var selvskreven til Posten, af ukendte Grunde forbigaaet til Fordel for sin tidligere Elev, den ikke betydelige Hunauld, og først efter dennes Død blev W. 1743 Professor i Anatomi og Kirurgi ved Jardin Royal, næsten 74 Aar gammel, men dog i fuld Arbejdskraft. To Aar efter indviede han, hædret og æret som Samtidens største Anatom, det nye anatomiske Amfiteater, for hvis Opførelse han havde virket, med en Række Forelæsninger og Demonstratio-

ner; Professoratet beklædte han til 1758, da han paa Grund af en stærkt tiltagende Døvhed tog sin Afsked. Baade som Menneske og Videnskabsmand stræbte W. i sit lange Liv ærligt efter at naa sit store Ideal Steno, og han baade fulgte og udviklede ogsaa videre de fortræffelige Forskrifter, Steno havde givet for fremtidig videnskabelig Forskning. Ved sit Talent for anatomiske Iagttagelser, sin systematiske Grundighed og utrættede Flid naaede W. da ogsaa store Resultater, og hans anatomiske, fysiologiske og komparativ-anatomiske Arbejder, der snart anerkendtes som banebrydende, er prægede af fuldkommen eksakt videnskabelig Forskning og indeholder en Mængde Iagttagelser af blivende Værdi. I Aarene 1711—43 skrev W. henimod 30 Afhandlinger i »Mémoires de l'Académie Royale des Sciences«, de betydeligste om Emner fra Musklernes Anatomi og Fysiologi samt om den for Kirurgien saa vigtige topografiske Anatomi, bl. a. om Organernes Lejring i Bryst og Bughule (Foramen Winslowii), om Leddenes Bevægelser og om Knæledbruskenes Betydning etc. W. skrev flere andre Arbejder end de nævnte om forskellige Emner, men af hele hans Produktion er kun et enkelt lille og vel hans ubetydeligste Arbejde, hans Thesis om Dødstegnene, oversat til Dansk af V. Heise i Sorø Skoles Program 1868. 1732, W. var da 63 Aar gammel, udkom hans berømte »Exposition Anatomique De La Structure Du Corps Humain« (I—IV), hvori han giver en fortræffelig og topografisk præget, til Dels nyordnende Fremstilling af Menneskets Anatomi, der ogsaa tager Sigte paa praktisk Lægevirksomhed. Bogen udkom i mange Oplag i forskellige Lande, blev oversat til Latin (W. skrev paa Fransk), Engelsk, Tysk, Hollandsk og Italiensk og blev benyttet som værdifuld Haandbog af Studenter og Kirurger i hele Europa et godt Stykke ind i næste Aarhundrede. Fra Danmark gjordes gentagne forgæves Forsøg paa at faa W. tilbage. W. omfattede stedse sit Fædreland med varm Interesse og var yderst hjælpsom mod de Landsmænd, der besøgte ham i Paris eller studerede hos ham; af disse berettes vel om hans udtalte Disputerelyst, men tillige om hans beskedne Elskværdighed, hans ærlige og samvittighedsfulde Karakter.

Mindetavle 1940 paa Rue de la Bucherie 65, Paris, hvor Anatomiteatret indviedes 1745. Ligstenen fra St. Benoît Kirken senere opstillet i Klostergaarden ved Kirken St. Etienne-du-Mont, Paris. — Maleri (Universitetet). Buste af J. B. Lemoyne (Kirurgisk Akademi, Académie des Sciences i Paris, Musée d'histoire naturelle, Musée des monuments français). Stik af A. L. Romanet efter Tegning af C. N. Cochin fils og efter Tegning af J. B. Garaud.

I. G. Zimmermann: Das Leben des Herrn von Haller, 1755, S. 44. L. Holberg's trende Epistler . . ., overs. af J. Levin, 1857, S. 47 f. Jul. Petersen: Den danske Lægevidenskab 1700—50, 1893, S. 14 ff. Samme: Bartholinerne og Kredsen om dem, 1898, S. 145 ff. E. Ingerslev: Fragmenter af Fødselshjælpens Historie, II, 1907 (se Registeret). V. Maar: Lidt om Jacob Benignus Winsløw som Videnskabsmand og Læge, i Festskrift til Jul. Petersen, 1910, S. 165 ff. (med Bibliografi). Personalhist. Tidsskr., 6. Rk., II, 1911, S. 46; 8. Rk., IV, 1925, S. 186 f., 261. V. Maar: L'Autobiographie de J. B. Winslow, 1912. Paul Lecène: L'évolution de la chirurgie, 1923, S. 184. G. Norrie: Kirurger og Doctores, 1929 (se Registeret). V. Meisen i Prominent Danish scientists, 1932, S. 53 ff. D. M. Blair: Winslow and the sympathetic system, British med. Journal, 1932, II, S. 1200.

Otto C. Aagaard (Jul. Petersen).

Winsløw, Peter Christian (Peder Christensen), 1708—efter 1756, Medaillør. F. 1708 i Baarse, d. tidligst 1756 i Rusland. Fader: Sognepræst Christian W. (ca. 1677—1720). Gift med Anna Dorothea Siewers.

W. rejste med Understøttelse fra Christian VI. til England og derfra til Paris, hvor han uddannedes i Medaillørkunsten af Mikkel Røg. Efter sin berømte Farbroder, Anatomen Jacob W.s Foredømme gik han over til Katolicismen og ansattes 1737 som kgl. fransk Medaillør. I denne Stilling virkede han (i øvrigt mest med at forny gamle, ødelagte Stempler) til 1744, da det lykkedes at faa ham hjem igen. Han udførte i alt syv Medailler: over Prins Christians Fødsel 1745, Christian VI.s Død 1746, Frederik V.s Salving 1747, Kongehusets Jubilæum 1749, Dronning Louises Død 1752, Frederik V.s Bryllup med Juliane Marie og denne Dronnings Kroning s. A. Det viste sig snart, at hans Arbejder var langt under Forventning, og han blev efterhaanden ganske forfalden. Et Arbejde, som Videnskabernes Selskab havde overdraget ham, Udførelsen af en Række Jetons over Christian VI.s Regering, havde han ikke Energi til at fuldende. 1756 rejste han over Stockholm til Rusland for at søge bedre Lykke der. — Maleri af P. Als (Familieeje).

Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons, 1936, S. 243—52.

Georg Galster.

Winstrup, Ole Johansen, 1782—1867, Mekaniker. F. 12. Aug. 1782 i Vinstrup, Asminderup Sogn, Merløse Herred, d. 20. Dec. 1867 paa Frbg., begr. sst. Forældre: Husmand i Vinstrup, senere i Algestrup Johan Hansen (ca. 1749—1810) og Anna Hansdatter (ca. 1754—93). Gift 11. Juni 1813 paa Frbg. med Ane Margrethe Hanberg, f. ca. 1784, d. 10. Nov. 1852 paa Frbg.

W. kom 1799 til Kbh., hvor han lærte Mølleri og Møllebyggeri.

Han var et kvikt og opfindsomt Hoved med et udpræget mekanisk Snille, og da han 1804—11 laa inde som Gardist, vakte han Opmærksomhed ved forskellige Ideer og Paafund. Bl. a. tumlede han i denne Tid med Planer om en Undervandsbaad til Ødelæggelse af Krigsskibe. Resultatet blev en dobbelt Kajak, der fik Anvendelse som Depechebaad; han blev ved denne Lejlighed udnævnt til Dannebrogsmand. Efter Soldatertiden oprettede han et Værksted paa Vesterbro til Fabrikation af Agerbrugsredskaber — det første større af denne Art her i Landet —, og i Tilslutning hertil udgav han i Begyndelsen af 20'erne (I—VIII, 1822—26) et Billedværk over Agerbrugsredskaber, der ogsaa udkom paa Tysk (1824—26). Paa dette Tidspunkt foretog han en Studierejse til Tyskland, hvor han kom i Forbindelse med Storfabrikanten Nathusius i Althaldensleben ved Magdeburg. Han købte en af dennes Fabrikker og drev den 1824—28. Bl. a. fremstillede han her (1826) til et københavnsk Bryggeri en lille to HK. Dampmaskine, der er bemærkelsesværdig derved, at det er den første i Danmark brugte Dampmaskine, der er fremstillet af en Dansk. 1827 fik han Bevilling til at anlægge et Jernstøberi, 1829 til at drive en Vejrmølle og 1834 til at drive en Dampmølle. Da Polyteknisk Læreanstalt i Kbh. oprettedes 1829, blev han den første Forstander for dens Værksteder, men virkede i denne Stilling kun til 1831. Af de mange forskelligartede Maskiner, som udgik fra W.s Værksteder, fandt navnlig Agerbrugsredskaberne Anvendelse. Han skildres som en urolig og stridbar Natur, der havde svært ved at blive ved, hvad han tog fat paa. — DM. 1811. — Relief i Familieeje.

C. Nyrop i Maanedsskrift for tekniske Meddelelser, udg. af Industriforeningen, XV, 1880, S. 99—132.

P. Koch Jensen (C. Nyrop).

Winstrup, Peter Joseph, 1814—80, Mekaniker. F. 27. Juni 1814 paa Frbg., d. 3. Maj 1880 sst., begr. sst. Forældre: Mekaniker O. J. W. (s. d.) og Hustru. Ugift.

Efter Konfirmationen kom W. i Faderens Mølleri, hvor han stod i Lære til 1834, samtidig med at han gik paa Kunstakademiet. 1835 begyndte han at studere ved Polyteknisk Læreanstalt og tog 1838 Eksamen i Mekanik, 1839 i Naturvidenskab (Kemi). 1840—42 var han paa Studierejse i Tyskland og England, hvor han bl. a. foretog Beregninger over Vindens Hastighed, og ved sin Hjemkomst blev han Mester i Smedien paa Frederiksværk. 1845—46 var han konstitueret som 2. Vandinspektør i Kbh., i hvilken Stilling han udarbejdede Forslag til et Vandværk for Byen. Kort efter ansattes

han imidlertid som Bestyrer af Kbh.s dengang største Maskinfabrik H. Gamst & H. C. Lund, hvor han 1854 blev Medejer. Han var i de følgende Aar en af Byens mest fremtrædende Maskinfabrikanter og udtog en Række vigtige Patenter bl. a. vedrørende Dampkogeapparater, Undervandsbaade og Kanonrifling. Ligesom Faderen synes han at have været en noget stridbar Natur. Det sidstnævnte Patent førte til en langvarig Proces med Krigsministeriet, som W. mente uberettiget lod rifle Kanoner i Finspong efter hans Patent. Hans teoretiske og praktiske Dygtighed blev i øvrigt paa flere Maader taget i Anvendelse saavel af Industriforeningen, hvor han 1847—70 var Medlem af Repræsentantskabet og 1852—79 Formand for Industriudvalget, som af Landhusholdningsselskabet, hvor han 1853—57 var Medlem af Kunstindustrikommissionen. Under en Vakance ledede han 1872—74 Øvelserne i Maskinkonstruktion paa Polyteknisk Læreanstalt. Paa Grund af Sygdom lod han 1871 Gamst & Lund gaa over paa andre Hænder og levede sine sidste Aar optaget af forskellige Interesser, hvortil i første Række hørte Astronomi og Politik. — R. 1863. — Træsnit af H. P. Hansen.

C. Nyrop i Maanedsskrift for tekniske Meddelelser, udg. af Industriforningen, XV, 1880, S. 99—132.

P. Koch Jensen (C. Nyrop).

Winstrup (Vinstrup), **Peder** Pedersen, 1605—79, Biskop. F. 30. April 1605 i Kbh., d. 28. Dec. 1679 i Lund, begr. sst. (Domk.). Forældre: Biskop Peder Jensen W. (s. d.) og 2. Hustru. Gift 1° 20. Juli 1634 i Kbh. (Frue) med Anna Marie Baden, f. 1615, d. 1659, D. af Borgmester i Horsens Ernst Ernstsen B. (d. 1656) og Anne Hansdatter (d. ca. 1660). 2° 21. Nov. 1659 i Bosarp med Dorothea v. Andersen, d. 1701 paa Bækmark, Flynder Sogn, D. af Bendix v. A. i Lindholm (d. 1680) og Anne Rantzau.

P. W. blev uddannet under omhyggelig Vejledning af sin Stiffader, Biskop H. P. Resen, og gik i Skole i Kbh., Roskilde og Sorø, hvorfra han blev Student 1623. 1625 tiltraadte han en syvaarig Studierejse med længere Ophold i Rostock, Wittenberg, Leipzig og Jena. Denne Udenlandsfærd gjorde ham for Livet til en Tilhænger af den lutherske Ortodoksi, som han allerede havde mødt i sit Hjem, og i saa Henseende var det ikke mindst af Betydning, at han i Jena traadte i nær personlig Forbindelse med den berømte Johan Gerhard, i hvis Hus han blev optaget. Efter Studietiden i Tyskland var det hans Agt ogsaa at berejse Europas vestlige Lande, men da han forinden (1632) tog tilbage til Danmark for at hilse paa sine Forældre, førte dette til, at Rejsen

blev opgivet, da et Kongebrev paalagde Universitetet at lade ham disputere »pro cathedra«, og ikke længe efter blev han udnævnt til Professor i Fysik. 1633 tog han Magistergraden og fik samtidig overdraget at føre Tilsyn med Niels Heldvads Skrifter. Hans Universitetsbane blev dog ikke af lang Varighed, thi allerede i Begyndelsen af 1635 blev han af Christian IV. kaldet til Hofprædikant, en Stilling, han ved sin Veltalenhed og Aandssmidighed var ypperligt skikket til. 1636 kreeredes han til Dr. theol., og 1638 blev han M. J. Medelfars Efterfølger som Biskop i Lund. Han fik desuden i disse Aar tillagt Kanonikater i Aarhus og Lund. Som Hofprædikant optraadte P. W. bl. a. som Kongens Repræsentant i de teologiske Stridigheder om Holger Rosenkrantz' Standpunkt. I det store og hele indtog han en forsonlig og anerkendende Holdning over for Rosenkrantz, om end han kritiserede Enkeltheder i hans Retfærdiggørelseslære.

Kun 33 Aar gammel var P. W. blevet Biskop, og i over 40 Aar beklædte han dette høje Embede. Gennem denne lange Periode stod han som en magtfuld Prælat, som en af Baroktidens mest karakteristiske Bispeskikkelser. Af Naturen var P. W. en glimrende Begavelse, især en klog og behændig Diplomat og en Rhetor, hvis mægtige Veltalenhed, understøttet af en sjælden klangfuld Røst, atter og atter henrev Samtiden til begejstrede Udtalelser. Han raadede desuden over en Kundskabsfylde, der var baade dybtgaaende og omfattende, og han besad i ikke ringe Grad Initiativ og Administrationsevne. Hertil kom, at han allerede ved sit Ydre virkede imponerende: det fine, kløgtige Ansigt, det ærværdige lange Skæg og den hele pompøse Skikkelse, i hans ældre Aar paa Riddervis prydet med en svær gylden Kæde, der faldt ned over den brede Bug, kunde i al sin svulmende Magtfylde ikke undlade at gøre Indtryk. Mod hans Karakter har derimod baade Samtid og Eftertid ofte rejst alvorlige Anklager. Man har opholdt sig over hans fremtrædende Selvfølelse, over hans Hovmod og Herskesyge, man har fremhævet hans udprægede Sans for denne Verdens Glans og Herlighed og den Gridskhed efter Gods og Guld, som klædte en Biskop ilde, men især har man dog dadlet hans blakkede Holdning under Tidens politiske Omskiftelser.

I sit Styre af Lunds Stift lagde P. W. stor Dygtighed for Dagen. Hans endnu bevarede Kopibog vidner paa mange Maader herom, og i Stiftets Præsteskab synes han sin hele Bispetid igennem at have haft et fast Tilhold. Ogsaa for Højnelse af Præstestandens Dannelse og for Forbedring af det latinske Skolevæsen viste han

levende Interesse. I politisk Henseende søgte han baade i den danske og i den svenske Tid Tilknytning til Kongemagten, da han — skønt af Natur og Livsstemning selv udpræget Aristokrat — saa med Uvillie paa Adelsvælden. Indtil 1658 gav han desuden ofte Udtryk for en højstemt Loyalitet over for det danske Kongehus. Typisk i saa Henseende er hans symbolske, antisvenske Tolkning af Tegnene paa det 1639 fundne Guldhorn »Cornicen Danicus« (1644; paa Dansk s. A. under Titel »Den Danske Hornblæser«) og Talen »Svenske-Danske Krigs Vnder« (1647). Men efter Roskildefreden 1658 sluttede han sig hurtigt til de nye svenske Magthavere og gik dem til Haande. Især kom han i høj Gunst hos Karl X. Gustaf, der 20. April 1658 optog ham i Adelsstanden under Navn af *Himmelstjerna* (et Navn, som han dog aldrig selv synes at have brugt). Han skal have været Kongen behjælpelig med at faa Hven afstaaet fra Danmark til Sverige, og han bistod ham ved Udarbejdelsen af forskellige Planer til Oprettelsen af et Universitet i Lund, men Kongens Død 1660 hindrede indtil videre deres Virkeliggørelse. Karl X.s Død var overhovedet et haardt Slag for P. W., og om han end vedblivende deltog i Bestræbelserne for at lette Skaanes Inkorporering i Sverige, var han dog nu paa flere Punkter tilbageholdende i Forsvenskningsarbejdet især med Hensyn til den planlagte Tilbagetrængen af det danske Sprog, hvorfor han ogsaa i de følgende Aar blev betragtet med stigende Mistillid fra ledende Side i Sverige. Han mistænktes nu for at spille under Dække med Danskerne, og 1666 forberedte man endog hans Afsættelse, men en Kommission, som efter de svenske Bispers Raad fik til Opgave at undersøge hans Forhold, kunde ikke fremskaffe tvingende Bevismateriale imod ham og maatte nøjes med at tilraade, at Sagen stilledes i Bero. Den Mistillid, man vedblivende nærede til ham, gav sig dog et karakteristisk Udtryk derigennem, at ikke han, men Præsten B. Oelreich (s. d.) ved Lunds Universitets Oprettelse 1668 stilledes i Spidsen for dette som Prokansler. Vel kom P. W. til at holde den store Tale ved Universitetets Indvielse (»Inaugurations Prædicken«, 1668), men han følte Forbigaaelsen som en dyb Krænkelse og modarbejdede af al Kraft Oelreich, hvem det ogsaa lykkedes ham at fortrænge 1672, hvorpaa han selv blev Prokansler. Om hans bitre Stemning i disse kritiske Aar vidner tre mærkelige, stærkt personligt farvede Skrifter, Synodaltalerne »de calumniis et calumniatoribus« (1667), »de academiis in genere, et præcipue de nova Gothorum academia Carolina« (1668) og »de patientia« (1670). Den følgende Tid

fik P. W. Lov til at tilbringe i forholdsvis Ro uden at se sin Magtstilling stærkere anfægtet. Hans sidste Aar forbitredes dog jævnlig ved heftige Stridigheder med de lundensiske Professorer (især Josua Schwartz, s. d.), og under den skaanske Krig maatte han opleve flere pinlige Situationer bl. a. ved Christian V.s Besøg i Skaane, ligesom hans økonomiske Forfatning blev alt andet end lystelig. P. W.s Forhold til hele Forsvenskningsarbejdet over for den skaanske Provins er et meget sammensat Spørgsmaal, der næppe endnu er udforsket til Bunds. Hans tilsyneladende mærkelige Zigzagkurs skyldes formodentlig, at Hensynet til personlige Interesser har spillet Hovedrollen, medens han som opvokset i et gammelt danskpræget Milieu ikke med større Sympati har kunnet se paa Bestræbelserne for at udrydde dansk Sprog og dansk Kultur.

P. W. var ikke blot en i den ydre Verden stærkt fremtrædende Personlighed, men tillige i høj Grad en de stille Studiers Mand. I et Ungdomsskrift: »De usu linguarum et disciplinarum philosophicarum in theologia« (1633) tager han kraftigt til Orde for den uadskillelige Forbindelse mellem Teologien og de humane Videnskaber. Dette Synspunkt præger ogsaa hans eget store Forfatterskab, der vidner om en betydelig, især formal, Begavelse og en ikke ringe Aandsdannelse i Tidens Stil. Blandt hans Skrifter kan nævnes en Række Mindetaler paa elegant Baroklatin, saaledes over Holger Rosenkrantz den Lærde (1643) med stærk Fremhævelse af dennes Betydning, over den udvalgte Prins Christian (1647) og over Christian IV. (»Davidicus rex Danorum«, 1648) værdifuld især ved sin Omtale af flere personlige Træk hos den afdøde Konge. Hertil kommer en stor Mængde danske Ligprædikener over Adelspersoner, deriblandt over Lene Gyldenstierne (1641), Malthe og Iver Juel (1650), Otte Thott (1656) og især over Tage Thott til Eriksholm (1666). Disse Arbejder er vel alle skaaret til efter Tidens Læst, men den kraftige Forfatterpersonlighed slaar stadig igennem, og de rummer mange karakteristiske Ytringer til Belysning af Tidens Historie. P. W.s Hovedværk er dog den utroligt omfattende Kommentar til de første ti Kapitler af Matthæus' Evangelium »Pandectae sacri« (I—II, 1666—74, over 3000 dobbeltspaltede Foliosider). Alle tænkelige Spørgsmaal vedrørende Fortolkningen drøftes her med den største Grundighed og Vidtløftighed, og Behandlingen i hvert Afsnit er bygget op efter et ensartet, strengt logisk Skema. Indholdsmæssigt er Værket stift ortodokst, men det faar sit Særpræg ved den stærke Hensyntagen til alle — ældre og nyere — Bibel-

oversættelser samt derved, at der — i Johan Gerhards Aand — til den videnskabelige Kommentar stadig føjes Afsnit af praktisk-opbyggelig Karakter. Større Betydning for Eftertiden har et andet af P. W.s Skrifter, hans »Epigrammata« (1632), oprindelig et Ungdomsarbejde, skrevet i Jena som Forfriskelse mellem strengere Studier, men senere omarbejdet og betydeligt udvidet (I—II, 1653). Første Udgave var tilegnet Kansler Christen Friis til Kragerup ved en Fortale paa Græsk, og i selve Skriftet tumler Forfatteren sig afvekslende paa Latin, Græsk og Hebraisk, idet han med stor Virtuositet mestrer alle Slags Kunstgreb i Form af Ordsammenstillinger, Anagrammer o. l. Virker Samlingen end som Helhed søgt og kunstlet, er den dog et ejendommeligt Vidnesbyrd om P. W.s sjældne formelle Behændighed og fortrinlige Sprogkundskaber, og jævnlig er det lykkedes ham at tilspidse en Pointe med stor Træfsikkerhed. De mange Hyldestdigte til fremtrædende Personligheder indeholder desuden adskillige Vink til Tidshistorien. — I sine Velmagtsdage var P. W. en meget formuende Mand. Han ejede bl. a. to Herregaarde (Lundegaard og Verpinge), og i Lund havde han sit eget Bogtrykkeri. Han besad desuden et ypperligt Bibliotek, som han med megen Liberalitet stillede til Raadighed for andre. En Del af dette havde han vel mistet 1644, men han kunde dog ved sin Død efterlade sig en anselig Samling, som bortsolgtes ved Auktion i Kbh. 1682. — Maleri i Universitetsbiblioteket i Lund; Kopi paa Gripsholm. Stik af Alb. Haelwegh.

Erasmus Vinding: Regia Academia Hauniensis, 1665, S. 328—32. Erich Pontoppidan: Annales ecclesiæ Danicæ, IV, 1, 1752, S. 105 ff. D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie, 1753, S. 566—76. P. G. Ahnfelt i Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska Män, XXI, 1855, S. 1—26. S. Cawallin: Lunds Stifts Herdaminne, I, 1854, S. 42—58. P. G. Ahnfelt: Lunds Universitets Historia, I, 1859. Martin Weibull och Elof Tegnér: Lunds Universitets Historia 1668—1868, I—II, 1868. Samlingar till Skånes Historia, 1868—69, S. 37 f.; 1871, S. 135 ff. Dsk. Mag., 5. Rk., I, 1887—89, S. 201 f., 207, 342; II, 1889—92, S. 26 f. H. F. Rørdam: Hist. Samlinger og Studier, I, 1891, S. 161 ff.; IV, 1902, S. 414 f. Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., I, 1929, S. 127, 138. Kirkehist. Saml., 3. Rk., VI, 1887—89, S. 645—51; 4. Rk., III, 1893—95, S. 200 f., 619 f.; V, 1897—99, S. 614—18; VI, 1899—1901, S. 201—05; 5. Rk., I, 1901—03, S. 208—35, 553 ff. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den Lærde, 1896, S. 325, 346 f., 380 f., 394, 395 f. O. Walde: Storhetstidens litterära krigsbyten, I, 1916, S. 223—27, 346 f. Knud Fabricius: Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige, I, 1906, S. 51 f., 61 f., 78 f., 89—91, 152; II, s. A., S. 72, 121—26, 152 f. Yngve Bogren: Den kyrkliga försvenskningen av Skånelandskapen och Bohuslän, 1937, S. 73—76, 81—84, 104, 126. Sven Kjöller-

ström i Kyrkohistorisk Årsskrift, 1938, S. 321 f. Skrifter utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund, XXX, 1940, S. 52 f., 60 f., 77 f., 145 f.

Bjørn Kornerup.

Winstrup (Vinstrup), **Peder Jensen,** 1549—1614, Biskop. F. 18. Marts 1549 i Kbh., d. 24. Juni 1614 sst., begr. sst. (Frue K.). Forældre: Provst, Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i Kbh., Mag. Jens W. (1502—58) og Anna Nielsdatter Hofvet (gift 2° med N. N.). Gift 1° 16. Okt. 1577 i Aarhus med Marine Esbensdatter, f. ca. 1554, d. 6. Sept. 1598, D. af Sognepræst ved Aarhus Domkirke, Kannik Esben Pedersen (1529—71 (6?)) og Ellen Sørensdatter (gift 2° med Biskop i Aarhus Laurids Bertelsen, 1514—88, gift 1° med Marine N. N., 2° med Anna Jørgensdatter). 2° 5. Aug. 1599 med Anna Eisenberg, gift 2° 1615 med Biskop Hans Poulsen Resen (s. d.).

P. J. W. gik i Skole i Kbh., Slagelse og Roskilde og blev Student 1568. Efter at have taget Baccalaurgraden 1570 blev han af Befalingsmanden paa Kbh.s Slot Bjørn Andersen Bjørn antaget til Lærer for dennes to Sønner, Truid og Jacob, og 1572 fulgte han dem som Hovmester til Udlandet. Først studerede de i Leipzig, siden i Wittenberg, hvor P. J. W. tog Magistergraden 1576. S. A. kaldtes han hjem for at blive Lector (Læsemester) ved Aarhus Domkirke, men allerede 1578 forflyttedes han til Kbh. som Sognepræst ved Helligaandskirken. 1587 beskikkedes han til Medhjælper for Biskoppen i Aarhus, n. A. blev han selv Biskop her, hvorfra han 1590 kaldtes tilbage til Kbh. som Biskop over Sjællands Stift og Professor i Teologien. 1591 kreeredes han til Dr. theol., og 1596 forrettede han Kroningen af Christian IV. — P. J. W. var utvivlsomt en velbegavet og veluddannet Mand. Han synes dog at have hørt til den Type Personligheder, hvis Styrke fortrinsvis bestaar i formel Begavelse, og som vel i deres Ungdom formaar at gøre et blændende Indtryk, men hvis senere Indsats kun i ringere Grad indfrier de straalende Løfter. P. J. W. forstod at udtrykke sig med stor Klarhed i Tidens Latinitet, og han besad ogsaa gode teologiske og humanistiske Kundskaber, men han fik ingen større Betydning som Universitetslærer eller Forfatter. Hans mærkeligste Skrift er et Ungdomsarbejde fra Wittenbergtiden »Paraphrasis sacrosanctissimæ historiæ passionis et mortis . . . Jesu Christi« (1576), hvori han har gengivet Kristi Lidelseshistorie i Heksametre paa Græsk. Hans øvrige Forfatterskab bestaar overvejende af latinske Bededagsprædikener og nogle

Ligprædikener paa Dansk uden større Særpræg. Hans Skrifter i Forbindelse med andre Vidnesbyrd godtgør, at han har tilhørt den filippistiske Retning og følt sig nær knyttet til Niels Hemmingsen, over hvem det faldt i hans Lod at holde Ligtale (1600). Tilbøjelighed til at indtage yderliggaaende Standpunkter besad han ikke, men skønt han var en fredelskende, passiv Natur, blev hans Stilling ofte anfægtet, dels fordi han kom til at opleve en Brydningstid mellem en mere og mere kalvinskfarvet Filippisme og den strengere Lutherdom, dels fordi han fra begge Sider blev stillet over for imposante Personligheder. Ved Universitetet stod han paa en meget spændt Fod med den bidske Jørgen Dybvad (s. d.), og hans Anseelse i kirkelige Kredse blev rokket, da han efter kgl. Befaling 1606 gik med til at udelade Eksorcismen ved en Prinsesses Daab, skønt han egentlig var stemt for dens Bibeholdelse. P. J. W.s Bispetid kan ikke karakteriseres som nogen Fremgangstid, idet han efter sit hele Temperament ikke egnede sig til at være nogen Førerskikkelse. I sin daglige Embedsførelse synes han at have ladet sig beherske af sit Hang til Magelighed —, betegnende er det vistnok saaledes, at han lod sin Svigersøn, den elegante Stilist Prof. Johannes Stephanius (s. d.) affatte adskillige af de Skrivelser, der udgik i hans Navn. Fra 1608, da han var blevet ramt af et apoplektisk Anfald, prægedes hans Embedsstyre af en kendelig Afslappelse. Under de store Stridigheder 1614 i Anledning af Angrebene paa den nye Tids Mand Hans Poulsen Resen spillede han en aldeles tilbagetrædende Rolle. Han maatte dog opleve, at Præsten Oluf Kock (s. d.) offentligt ankede over hans formentlige Forsømmelighed i Embedsførelsen og smædede ham for hans Hang til Gerrighed og Vellevned. — P. J. W. var en meget velstaaende Mand. Af Kbh.s Universitet har han indlagt sig betydelig Fortjeneste ved 1613 at stifte et stort Rejsestipendium, der senere forøget af hans Eftermand H. P. Resen endnu bestaar under Navnet »Stipendium Winstrupio-Resenianum«. — Maleri i Roskilde Domkirke (Kopi fra 18. Aarh.). Stik af J. Haas 1756.

Kbh.s Universitets Programma funebre af 29. Juni 1614 over P. J. W. Erasmus Vinding: Regia Academia Hauniensis, 1665, S. 170—75. D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie, 1753, S. 106—32. H. F. Rørdam: Kbh.s Universitets Historie 1537—1621, III, 1873—77, S. 562—70; IV, 1868—74, S. 309 f., 373 f., 633 f., 641 ff., 652 f. Bjørn Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen, I, 1928, passim.

Bjørn Kornerup.

Winteler, Anna Christense **Louise,** 1834—1925, Skolebestyrerinde. F. 25. Marts 1834 i Heide, Ditmarsken, d. 31. Marts 1925 i Odense, begr. sst. Forældre: Snedkermester, senere Symaskinehandler Matthias Martin Friedrich W. (1806—82) og Louise Charlotte Volkens (1812—1902). Ugift.

L. W. voksede op i et nøjsomt og arbejdsomt Haandværkerhjem. Blandt hendes Lærere i Skolen var den senere Professor i Kiel og Digter paa Plattysk, Claus Groth, hvis Undervisning fik stor Betydning for hende. 1850—51 kom hun i en Skole i Altona for at uddanne sig til Lærerinde, og i en Drengeskole i Hamburg forsøgte hun første Gang at undervise. 1851—52 var hun Privatlærerinde paa en Gaard i Holsten, men vendte skuffet hjem. Hun søgte derefter en Lærerindeplads i Danmark og fik fra 1. Juni 1853 Stilling som tysksproget Lærerinde for tre Pigebørn i Odense. Inden Aarets Udgang havde hun seks Elever, n. A. ni, n. A. igen 12, og Undervisningssproget blev Dansk. Dermed var Grunden lagt til L. W.s Skole, der trods visse Vanskeligheder bl. a. i Anledning af den grundtvigske Friskolebevægelse havde stadig Fremgang. Fra 1887 afholdt den Almindelig Forberedelseseksamen, og efter Skoleloven af 1903 fik den Dimissionsret til Studentereksamen. — L. W. var en meget betydelig Lærer og Pædagog. Hendes Undervisningsfag var foruden Sprog særlig Geografi og Historie. Ved Studierejser til Tyskland, Schweiz og England dygtiggjorde hun sig baade fagligt og pædagogisk. Hun havde megen Sans for Disciplinens Betydning, men foretrak den engelske Form for den preussiske. Skønt hun i Tiden omkring 1864 maatte lide en Del for sit tyske Modersmaals Skyld, var hun varmt dansksindet. Danmarkshistorie, især som hun læste den hos Allen, var i lang Tid hendes kæreste Fag, og det sagdes, at man kunde kende hendes Elever paa deres Kærlighed til Christian II. Hendes Undervisning var klar og levende, og hun er maaske den første, som anvendte Klasseundervisningsmetoden. Fra 1888 blev hun udsendt som beskikket Censor ved Almindelig Forberedelseseksamen. Efter norsk Mønster tog hendes Skole som den første i Danmark Skolekøkkenundervisning op som et fast Led i Skoleplanen (1898). Da den danske Pigeskoleorganisation dannedes 1893, blev hun dens Formand (til 1911) og arbejdede som saadan især for at forbedre Kaarene for Pigeskolernes Lærere og for at fremme det nordiske Samvirke bl. a. ved Udveksling af Lærere. Selv underviste hun engang ved en Skole i Norrköping. 1912 overlod hun Ledelsen af Skolen til sin Søsterdatter Margarethe Hofmann, men blev selv boende paa Skolen, hvor hun døde.

1918 overtog Staten Skolen under Navn af St. Knuds Gymnasium. — F.M.G. 1903. — Maleri af Ingeborg Andreasen 1906 paa Skolen.

Louise Winteler: Minder fra et langt Liv, 1925. Bog og Naal Juni 1903, April—Maj 1925. Nationaltidende 30. Okt. 1912. Berl. Tid. 22. Marts 1914, 23. Marts 1919. Politiken 25. Marts 1914. Dagens Nyheder 2. April 1925. Fyns Stifttidende 23. og 31. Marts 1914, 31. Marts 1925. Fyns Tidende 25. Marts 1914, 2. April 1925. Fyns Venstreblad 23. Marts 1914, 2. April 1925.

Aagot Lading.

Winter, Christiern, d. tidligst 1537, kgl. Sekretær. Gift før 28. Jan. 1530, maaske med Rolandine Willie, D. af en Nederlænder Mester Adrian (W.).

C. W. stammede fra Mors. Allerede 1521 var han Sekretær i Kancelliet. Som saa mange af Christian II.s Medarbejdere fulgte han Kongen i Landflygtighed, og i de følgende Aar udfoldede han en stor Virksomhed. En kort Tid var han i Mecheln Lærer for Kongens Børn, men allerede i Okt. 1524 blev han fjernet fra denne Stilling af Hensyn til den stærkt katolske Statholderinde Margrethe, som var utilfreds med, at han havde paalagt Børnenes Amme ikke at lære dem Fadervor og Ave Maria paa Latin, men paa Tysk eller Fransk. Sammen med Hans Mikkelsen havde han en stor Andel i den danske Oversættelse af det nye Testamente, som Christian II. udgav 1524, hvortil han bl. a. oversatte Evangelierne. Da han i Slutningen af Aaret 1525 blev udvist af Nederlandene, blev han Kongens Fuldmægtig ved Kammerretten, hvor han virkede — dog uden Held — indtil Processen ophørte efter Christian II.s Angreb paa Norge. Han levede i disse Aar i meget smaa Kaar, var 1528 saa daarligt stillet, at »jeg skammer mig paa Eders Naades Vegne at gange ud paa Gaden, om jeg skal intet tale om Kulden, jeg lider, naar jeg udganger«. Men trods al Nød blev han trofast mod Kongen. Først da han intet mere kunde udrette for denne, traadte han i Tjeneste hos Hertug Albrecht af Mecklenburg, der ogsaa benyttede ham som Advokat ved Kejserretten, et Arbejde, han skulde være særlig skikket til, da han baade var Doktor i den kanoniske og verdslige Ret og i Lægekunsten, Værdigheder, han maa have opnaaet efter 1525, da han endnu kaldes Magister.

Hertug Albrecht sendte ham 1534 til Lübeck og Danmark for at arbejde for Hertugens og Christian II.s Sag. Han førte en Række Forhandlinger, bl. a. med Jørgen Wullenweber og Hertug Christoffer. Men Modparten sejrede, og atter maatte C. W.

forlade sit Fædreland; med Hertug Albrecht rejste han tilbage til Mecklenburg. Sidste Gang, man hører noget om ham, er 1537, da han i Antwerpen udgav et medicinsk Skrift mod Podagra og Gigt. Han var da Hertugens Raad og Medicus.

C. W. var en trofast Mand, og naar han udrettede saa lidt for Kongens Sag, skyldtes det dels, at han arbejdede under saa vanskelige Kaar, dels, at han manglede Menneskekundskab og praktisk Sans.

C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie, V, 1872, S. 299—301, 338 f. Samme: De rebus Christiani secundi exsulis commentatio, 1844, S. 80 ff. Kirkehist. Saml., 4. Rk., V, 1897—99, S. 561 f. C. F. Allen: Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II.s og Frederik I.s Historie, I, 1854 (se Registeret). Johs. Brøndum-Nielsen: Sproglig Forfatterbestemmelse, 1914, S. 1—84. Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kgl. Bibliothek, I, 1870, S. 315—30. Dsk. Mag., 5. Rk., V, 1904, S. 52, 58 f., 62.

Johan Hvidtfeldt (H. F. Rørdam).

Winter, Jørgen, d. ca. 1556. Præst.

J. W.s Herkomst og Uddannelse er ukendt. Efter Huitfeldts Bispekrønike prædikede »Hr. J. W.« Evangeliet i Sønderjylland »under Hertug Christian« (III.) allerede før Hans Tausen optraadte som luthersk Prædikant i Viborg. Er dette rigtigt, havde J. W. altsaa katolsk Præstevielse. Sikkert var det i Haderslev, at han vel som den første og vel ca. 1524—25 »prædikede Evangeliet«, da hele hans kendte Virksomhed er knyttet til denne By. Blandt Kollegiatkapitlets Vikarer nævnes han dog ikke; antagelig har han været Præst ved et af Hospitalerne eller Gilderne. Zwergius' Oplysning, at han 1523 skænkede en Bog til Mariekirken, beror paa en Fejltagelse. — Da Hertug Christian efter sit Giftermaal 1525 tog Bolig paa Haderslevhus, har han en Tid brugt J. W. som sin Hofprædikant. Muligvis var det ogsaa J. W., som bistod ved den delvis teologiske Brevveksling, han 1526 havde med Biskop Iver Munk i Ribe om Kirkereformer (saafremt Joh. Wenth allerede da var ankommet til Haderslev, hvilket dog er højst tvivlsomt, maa man imidlertid tænke paa denne). — Da Haderslev Kirkeforhold nyordnedes 1527, blev J. W. 2. Præst ved Mariekirken, en Stilling, han vedblev at beklæde til sin Død. Som saadan prædikede han paa Dansk, medens Sognepræsterne (Provsterne Eb. Widensee, derefter Joh. Wenth og Ant. Kayser) prædikede paa Tysk. J. W. hører til de syv slesvigske Reformatorer, som deltog i den endelige Udarbejdelse (i Haderslev) af den latinske Kirkeordning af 1537; han underskrev den som »concionator Hatterslebiensis«. Først 1553, da

Provst Ant. Kayser døde, omtales atter »den gamle Kapellan«, idet Lensmand Siv. Rantzau over for Hertug Hans betonede, at »han ikke havde udrettet meget godt«, skønt han havde været »under Tvang« (vel Provstens Tilsyn); han ønskede aabenbart principielt hans Afskedigelse. Ogsaa Hertugen talte om Misfornøjelse med hans »Lære og Liv«. Antagelig forblev han dog i Embede til sin Død. Tidspunktet er ukendt, men først 1556 udnævntes hans Efterfølger (Hans Oldendorph). Konrektoren i Haderslev, Mester Knud Bramsen, skrev et Sørgedigt (desværre udateret) ved J. W.s Begravelse.

Arild Huitfeldt: Bispernes Krønike, 1653, S. 34. Kirkehist. Saml., 2. Rk., IV, 1867—68, S. 244; 3. Rk., I, 1874—77, S. 59, 73, 78 f. D. G. Zwergius: Siell. Clerisie, 1753, S. 439 f. Kirke-Kalender for Slesvig Stift, 1866, S. 141. N. Cragius: Hist. regis Chr. III, 1737, S. 171. *J. Oskar Andersen.*

Winter v. Adlersflügel, Georg Simon, 1629—1701, Veterinær. F. 12. Jan. 1629 i Ansbach, d. 22. Dec. 1701 i Quedlinburg. Gift Marts 1656 i Ansbach med Anna Maria Loedel.

I Veterinærvidenskabens Historie er W. v. A.s Navn kendt gennem hans Folioværk: »Wolberittener Cavallier (Fortit.: Eques peritus et hippiater expertus. Od. wolberittener Cavallier u. wolerfahrner Ross-Artzt)« (1674 og 1678), et Skrift, der vandt Anerkendelse som en nyttig Ride- og Hestelægebog. Rundt om blev Bogen optrykt i mindre Udgaver uden Forfatterens Vidende, saa W. v. A. med egen Underskrift maatte signere hvert Eksemplar af en ny prisbillig lille Udgave, han 1691 udsendte under Titlen »Curiöser Stallmeister oder vollständige Ross-Artzney-Kunst«. Meget mangelfuld er vor Viden om W. v. A.s Liv. Hans Fader antages at have været Berider og Stutterimand og at have givet Sønnen den første Undervisning i Hippologien og Veterinærkunsten. I Tiden 1655—56 søgte W. v. A. Uddannelse under Ridemesteren Frobenius ved Rideakademiet i Heidelberg, hvorefter han gik i kurpfalzisk Tjeneste. 1672—74 tjente han hos Hertug Eberhardt III. af Württemberg som Stutmester for Marbach og Offenhaussen-Stutteriet med underlagte Følopdrætningsgaarde i Grafenach og Urach. Stutteriet kom imidlertid ind i en Nedgangsperiode — man har ment, at Hertugens personlige Deltagelse i Stutteriledelsen var uheldig og medvirkende hertil — men det bevirkede, at W. v. A. maatte forlade Stillingen. Fremtidig synes han i fremtrædende Grad at have beskæftiget sig med litterær Virksomhed; dog træffer vi ham 1690 som Staldmester i kurbrandenburgsk Tjeneste og til sidst som kgl. preussisk Stald-

mester i Gröningen. Et stort Maleri af ham paa Fr.borg fra 1697 (af P. van der Hult) har Indskriften »Dania me nutrit«, hvilket tyder paa, at W. v. A. dengang var i dansk Tjeneste, og et enkelt Notat i Kammerregnskaberne fra 1. Maj 1697 bekræfter det. Paa Billedet ses W. v. A.s Adelsvaaben med en vinget hvid Hest paa grøn Bund. Han blev adlet 9. Aug. 1681 af Kejser Leopold I., hvem han havde dediceret et Par af sine Skrifter: »Tractatio de re equaria« (1672) og »Neuer Tractat v. der Reith-Kunst« (1674). J. K. G. Henzen skriver i »Entwurf eines Verzeichnisses veterinarischer Schriften« (1781), S. 93 f. følgende om W. v. A.s Værker: »Nicht allein aus den bewehrtesten Authorn zusammen getragen, sondern auch aus eigener Erfahrung und langer Praxi zu diesem Stand gebracht«. Navnlig som kyndig Ridemester vandt W. v. A. Ry, og Henzen anerkender hans fremragende Hestedressur. — Maleri se ovenfor.

Goth. geneal. Taschenbuch der adeligen Häuser. Alter Adel und Briefadel, XXIII, 1931, S. 718. G. W. Schrader und E. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte aller Zeiten und Länder, 1863, S. 474 f. O. Andrup: Katalog over de udstillede Portraiter og Genstande paa Frederiksborg, 1919, S. 90 f., Nr. 1355. Deutsche tierärztliche Wochenschrift, XXXIII, Nr. 34, 1925. Veterinärhistorische Mitteilungen, V, Nr. 8, 1925. C. Grove Vejlstrup i Dansk veterinærhistorisk Aarbog, 1937, S. 5 ff.

Hj. Friis.

v. Winterfeldt, Helmuth Otto, 1617—94, Gehejmeraad. F. 1617, d. 17. Febr. 1694 i Odense, begr. i Wustrow i Mecklenburg. Forældre: Caspar v. W. (d. ca. 1632) og Sophia v. Leisten (d. 1669). Gift 1° 1647 med Anna v. Schult, f. 1628, d. 1651 paa Esteburg, D. af Burgmann paa Homeburg, Ærkebispens Raad og Drost i Rotenburg Didrik v. S. til Esteburg og Anna v. Schult. 2° 1652 med Friherreinde Helene Juliane Ulfsparre, f. 1638, begr. 19. Febr. 1684 i Odense, D. af svensk Guvernør, Friherre Erik U. til Wustrow (1600—52) og Sofia v. Budde (d. tidligst 1669).

H. O. v. W. var som ung ved det danske Hof og senere i Tjeneste hos Frederik III., medens denne var Ærkebiskop af Bremen. I nogle Aar gjorde han Krigstjeneste og var 1648—63 Hofmarskal hos Hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow. 1664 traadte han i dansk Tjeneste og blev Overskænk og Overstaldmester. 1667 blev han Amtmand paa Fr.borg og Esrom Amter, og han, der var en glimrende Rytter, tog sig af Stutteriet paa Fr.borg og arbejdede i det hele for Hesteavlens Fremme. 1672 var han tillige blevet Amtmand over Kronborg Amt, men hans Virksom-

hed var i disse Aar mest ved Hoffet, hvor han 1670—79 var Overhofmarskal. Han administrerede faktisk alle Hoffets Indtægter, men havde svært ved at faa det til at løbe rundt, da Indtægterne ikke stod Maal med Kongens Ønsker om et stort Hof, og han kom i en for ham uheldig Strid med Revisionens Repræsentant Henrik Müller (s. d.). H. O. v. W. var meget yndet af baade Frederik III. og Christian V., men spillede ingen politisk Rolle. 1671 blev han Friherre, hvorfor han 1673 af Utterslevgaard og Sæbygaard (Lollands Nørre Hrd.) oprettede Baroniet Wintersborg. Fra 1678 sad han som Stiftsbefalingsmand over Fyn og Langeland i Odense, og her havde han fra 1686 paa meget gunstige Vilkaar Odense Ladegaard i Forpagtning og stillede store Krav til Bønderne om Hoveri. I Mecklenburg ejede han Godserne Wustrow og Neuenfeld. — Gehejmeraad 1679. — Hv. R. 1671.

C. Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger, I, 1908, S. 110, 128 f., 215, 486 f.; II, 1922, S. 311 ff. Personalhist. Tidsskr., 4. Rk., I, 1898, S. 157 f. J. Jensen: Det kgl. Frederiksborgske Stutteris Historie, 1910.

Hans H. Fussing.

Winterfeldt, Jørgen Balthazar, 1732—1821, Søofficer. F. 1. Okt. 1732 i Fredericia, d. 22. Juli 1821 i Kbh. (Holmens), begr. i Urtegaarden ved Holmens K. Forældre: Løjtnant ved Kyradsererne Erik W. (1697—1741) og Nille Dalhoff (1701—52). Gift 19. April 1782 i Kbh. (Holmens) med Maria Magdalene le Sage de Fontenay, døbt 23. Marts 1746 i Kbh. (Holmens), d. 2. Juli 1820 (Holmens), D. af Kommandør Benjamin le Sage de F. (1695—1749) og Maria Tigh (They) (1719—95).

W. gjorde 1742 Pagetjeneste hos Grevinde Reventlow, Hertuginde af Pløn, men blev s. A. reformé Kadet, Kadet 1743, Sekondløjtnant 1753, Premierløjtnant 1757, Kaptajnløjtnant 1760, Kaptajn 1767, Kommandørkaptajn 1778, Kommandør 1789, Kontreadmiral 1796, Viceadmiral 1799 og Admiral 1804. — W.s tekniske Indsigt opdagedes tidligt, og allerede 1750, førend han endnu havde sin Officersudnævnelse, blev han ansat som Auskultant i Konstruktionskommissionen, men det synes, som om dette ikke var den Vej, han ønskede at betræde i Marinens Tjeneste. 1755—56 var han med Fregatten »Christiansborg« til Vestindien, 1757 med Orlogsskibet »Nellebladet« i dansk-svensk Eskadre i Nordsøen, 1760 næstkommanderende i Fregatten »Vildmanden«, 1761—62 med Orlogsskibet »Grønland« til Middelhavet, paa hvilken Rejse Arabienforskeren Carsten Niebuhr medfulgte til Levanten, og 1762—63 Chef for Vagtskibsstationen ved Nyborg.

1763 spurgte Overkrigssekretæren ham, om han havde Lyst til videnskabelig Uddannelse, da han i saa Fald vilde blive bragt i Forslag, men trods sine utvivlsomme Anlæg herfor afslog han Tilbudet. 1765 var han næstkommanderende i Orlogsskibet »St. Croix« til Bergen for at dæmpe Uroligheder, der var opstaaet i Anledning af Ekstraskatten og Delingen af de større Bøndergaarde. 1767 blev han Adjudant hos Admiralitetet og hos Grev Danneskiold-Laurvig. 1772 fritoges han for Tjeneste i Søetaten, fordi han var udset til at bevogte Dronning Caroline Mathilde paa Aalborghus, men hendes Overførelse hertil bortfaldt ved engelsk Indgriben. 1774 deltog han i det fragtede Skib »Sophia Christina«s Rejse til Algier med Presenter, han havde dog intet med Skibets Kommandoforhold at skaffe; Gaverne var især Ammunition og Tovværk. 1775 var han Chef for Orlogsskibet »Holsten« til Norge, hvor han overtog Kommandoen over alle de i Trosvig oplagte Skibe, 1776—77 Chef for Orlogsskibet »Slesvig«, ligeledes paa Togt til Algier med Gaver til Dejen, han fik haardt Vejr og mange Havarier, men reddede Skibet ind til Norge, hvor han reparerede og derpaa fortsatte Rejsen, og 1779 var han Chef for Orlogsskibet »Indfødsretten« til Nordkap. 1781—92 beklædte han Embedet som Chef for Søkadetakademiet, hvor han foreslog Forbedringer og Reformer bl. a. vedrørende Undervisningen. 1782 blev han Medlem af Konstruktions- og Regleringskommissionerne. 1784 var han Observatør paa Orlogsskibet »Ditmarsken« paa Besejling, 1788 Chef for Orlogsskibet »Lovisa Augusta«, 1789 Chef for Den flydende Defension paa Kbh.s Red under Krigsberedskab, 1792—97 Chef for 2den Division, 1794 Chef for Orlogsskibet »Kronprinds Frederik«, 1796 for Orlogsskibet »Prindsesse Sophie Friderica«, og tillige Eskadrechef for en dansk-svensk Eskadre i Nordsøen. W. var ofte Præses i militære Retter, saaledes 1799 i Generalkrigsretten mod Kaptajn H. Holsten i Anledning af dennes Konvojering til Middelhavet, hvor en fransk Kaper havde taget Skibet »Die Hoffnung«; Holsten frikendtes. Ægteparret W. var barnløst, det stiftede 1805 »Trøstens Bolig« i København som et Hjem for Enker og ugifte Kvinder og muliggjorde ved en Pengegave Oprettelsen af Den W.-Vossiske Stiftelse i Fredensborg. Han var Æresmedlem af Videnskabernes Selskab. 1812 befalede Kongen, at W. skulde skrive Søetatens Historie, og han fik Kommandørkaptajn C. A. Rothe som Hjælper, men de modtog ikke tilstrækkelige Bidrag hertil fra Standsfæller.

W. var brav og hjælpsom, han var i Besiddelse af et vist Lune, var sædvanligvis ligevægtig, men kunde dog fare op, naar han

syntes, det gik for vidt, hvilket han viste, da de menige Gardister 1771 gjorde Optøjer, da Livgarden blev opløst; sit gode danske Sindelag og sin sunde Fornuft lod han komme frem, da han som Flaadens ældste Flagmand deltog i Krigsraadet 6. Sept. 1807, hvor han foreslog at ødelægge Skibene fremfor at udlevere dem til Overfaldsstyrken; dette Forslag blev dog ikke taget til Følge. W.s Interesse for de unge Officerer førte til, at han i sit Hjem holdt Forelæsninger for dem. Bestyrelsen for »Trøstens Bolig«, hvis Formand er en højtstaaende Søofficer, har sat en Mindeplade over ham paa Holmens Kirkes Urtegaard. — Kammerherre 1773. — Hv. R. 1801. D.M. 1811. R.E. s. A. — Maleri 1815. Miniature i Privateje. Sortkunstblad af A. Flint. Posthumt Maleri af S. Rønne 1905 i »Trøstens Bolig«.

Fr. Thaarup: Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26, 1835—44, S. 104 f. Tidsskrift for Søvæsen, LXXII, 1901, S. 595—616. P. Petersen: Trøstens Bolig, 1908, S. 7—55. Hist. Tidsskr., 3. Rk., IV, 1865—66, S. 416, 418; 4. Rk., II, 1870—72, S. 726, 737, 801. L. Bobé: Interiører fra Kong Christian VII.s Hof, 1919, S. 89 ff. Berl. Tid. 2. Juni 1939. V. Seeger: Fredensborg, 1937, S. 146 f.

Paul Ipsen.

Winther. Af Slægter med det ikke sjældent forekommende Navn W. skal her nævnes en udbredt Præsteslægt, som i sine første Generationer tilhørte det aarhusianske Patriciat. Købmand i Aarhus Søren Jacobsen W. (1566—1647) var Fader til Raadmand sst. Jens Sørensen W. (nævnt 1643), af hvis Sønner skal nævnes Sognepræst i Aarslev, Hørning og Lime Søren Jensen W. (1644—82), Borgmester i Aarhus Hans Jensen W. (f. 1648) og Sognepræst i Føns og Ørslev, Provst Peder Jensen W. (1650—1725), der var Fader til Sognepræst i Ørbæk, Provst Rasmus W. (1680—1767), til Sognepræst i Kerte Laurids W. (1698—1772) og til Sognepræst i Vejle, Provst Christian Henrik W. (1696—1772); af disse var sidstnævnte Fader til Sognepræst i Gedsted og Fjeldsø Lambert Frank W. (1735—1812), hvis Sønner var Kontorchef, Etatsraad Christian Michael W. (1778—1843) og Sognepræst i Dannemarre og Tillitse Søren Anker W. (1774—1848); dennes Søn Overretsprokurator Christian Michael W. (1817—90) var Fader til Højesteretssagfører Carl W. (1851—1917), til Overretssagfører Christian Michael W. (1859—1929) og til Nationalbankdirektør Jens Peter W. (1854—1928). Etatsraad Christian Michael W. (1778—1843) var Fader til Læge i Slagelse Laurentius Robert W. (1811—77) — hvis Søn var nedenn. Zoolog

Georg Peter W. (1844—79) — og til Sognepræst i Slemminge Frederik W. (1809—81), hvis Søn Kasserer, cand. jur. Ludvig Frederik W. (1842—1910) var Fader til nedenn. Højesteretssagfører Frederik W. (f. 1876), til Overretssagfører Jacob W. (f. 1881) og til Assurancedirektør, Generalkonsul Carl W. (f. 1878). — Ovenn. Provst Rasmus W. (1680—1767) var Fader til Degn i Hillerslev Christian Michael W. (1714—96) — hvis Sønnesøn nedenn. Raadstuearkivar i Kbh. Christian Michael W. (1780—1868) var Bedstefader til Fabrikejer i Sverige, cand. polyt. Johan Joachim Schlage W. (1829—1922) (Descendens i Sverige) — og til Sognepræst i Ørbæk Mathias W. (1720—91), hvis Søn Gaardejer Rasmus W. (1759—1811) var Fader til Forfatteren Matthias W. (1795—1834) og til Kasserer i Generalpostdirektoratet, Justitsraad Henrik Christian W. (1799—1873), hvis Søn var Sognepræst i Kastrup Valdemar Julius W. (1846—1912). — En sønderjysk Bondeslægt Winter udspringer fra Gaardmand i Tislund Christen (Carsten) Hansen (nævnt 1664 og 72), hvis Sønnesøns Søn Gaardmand sst., senere i Gøttrup Terkel Pedersen Winter (1734—1812) var Fader til Degn i Haarslev Hans Terkelsen W. (1784—1844) — hvis Søn var Sognepræst i Gimlinge, Provst Johan Christian Lautrup W. (1822—87) — og Degn i Tranderup paa Ærø Mads Terkelsen W. (1777—1849), hvis Søn Lærer og Kirkesanger i Bregninge Jens Frederik W. (1807—94) var Fader til Købmand i Svendborg Jens Frederik W. (1840—1909) og til Købmand og Bankdirektør i Rudkøbing Mads Christian Anton W. (1836—1930); denne var Fader til de nedenn. Arkæologen Jens Jørgen W. (f. 1863) og Kemikeren, Dr. phil. Hans Christian W. (f. 1873). — En tredie Slægt W. føres tilbage til Degn i Munkebjergby Christian W. (nævnt 1714), hvis Søn Hører i Slagelse Rasmus W. (1723—60) var Fader til Sognepræst i Ulsø og Braaby Hans Christian W. (1759—1808); dennes Søn var nedenn. Digter Rasmus Villads Christian Ferdinand W. (1796—1876). — Købmand i Rødby Peder W. var Fader til Sognepræst i Skanderup, Anst Herred, Peder Pedersen W. (1716—92), hvis Søn Sognepræst i Hundslund Peder W. (1764—1816) var Fader til nedenn. Politiker Geert Henrik W. (1813—1905).

Lengnicks Stamtavler. Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers Beretning om sin Slægt og sit Liv, udg. ved Axel Kofod, 1934. — L. Vesten: Slægten Winter fra Tislund i Sønderjylland. Samlinger til en Slægtshistorie, 1909.

Albert Fabritius.

Winther, Birgitte Christine, 1751—1809, Operasangerinde og Skuespillerinde. F. 1751, d. 18. April 1809 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ass.). Forældre: Skoleholder Peder Christian W. og Bolette Marie Palle (ca. 1719—96). Ugift.

B. W., der var uddannet i Syngemester Potenzas solide italienske Skole, blev oprindelig knyttet til Det kgl. Teaters Personale, fordi hun af Naturen var begavet med en ypperlig Altstemme. Hun debuterede 31. Jan. 1774 som Hertha i Th. C. Walters Syngespil »Den prøvede Troskab«. Hendes vokale Præstation vakte straks stort Bifald, hvorimod hun i den første Tid havde vanskeligt ved at slaa igennem som Skuespillerinde, da den ikke helt unge Pige manglede personlig Charme, ligesom hendes Spil, saavel Replik som Mimik, skæmmedes af et monotont Udtryk. Hendes Energi hjalp hende imidlertid hurtigt frem. Hun udviklede sine musikalske Evner i saa høj Grad, at hun i mange Aar gjaldt for at være den inden for Skuespillerindernes Stab, der havde den grundigste musikalske Dannelse. Med sin overlegne Sangkunst og sine betydelige Stemmemidler hævdede hun sig glansfuldt inden for Skuespillet, hvor hun bl. a. havde stor Succes som Fatime i Grétrys »Zemire og Azor«. Det er da ogsaa karakteristisk, at B. W. medvirkede i de Forestillinger, med hvilke man i 1780'erne for Alvor søgte at introducere den store Opera, som f. Eks. Salieris »Armida«, hvor hun spillede Rinaldo, og Naumanns to Værker »Orfeus og Eurydice« og »Cora«. Hun blev ogsaa en ofte anvendt Kraft inden for Datidens københavnske Koncertliv, selv om hendes Foredrag var køligt og »Recitativerne led af en vis Stivhed«. Sammen med Rosing, Musted og Mad. Preisler medvirkede hun saaledes ofte ved Det musikalske Akademis Koncerter, ligesom hun var en hyppig Gæst i »Det harmoniske Selskab«. Da Koncertmester Lem 1784 som den første danske Kunstner gav selvstændig offentlig Koncert, var B. W. blandt dem, der snart tog Eksemplet op. B. W., der karakteriseredes som en »sat og sædelig Pige«, udviklede sig imidlertid ogsaa som Skuespillerinde, i hvilken Egenskab hun ganske særligt dyrkede det ældre komiske Rollefag, fortrinsvis de saakaldte »Rappenskralder«, blandt hvilke særlig kan nævnes Husholdersken i »Gulddaasen« og Geske i »Den politiske Kandestøber«, en Fremstilling, der betegnes som »i Sandhed mesterlig«. At hun sad inde med særlige Betingelser for den Art Roller, fremgaar deraf, at hun blandt Kammerater kaldtes med det meget betegnende Øgenavn »Mamsel Biderhvas«, thi, som der siges, »man skulde ikke lystes ved at komme hende for nær«. B. W., der op-

traadte sidste Gang i sin Glansrolle Husholdersken i »Gulddaasen« 24. Maj 1805, fik sin Afsked i Aug. s. A.

Th. Overskou: Den danske Skueplads, III—IV, 1860—62. R. Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder, 1911. Fr. Schyberg: Den store Teaterrejse, 1943.

Torben Krogh.

Winther, Christian Michael, 1780—1868, Arkivmand. F. 26. Febr. 1780 i Kbh. (Nic.), d. 20. Juli 1868 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Lærer ved Det kgl. Opfostringshus, cand. theol., senere Sognepræst til Sydstrømø Præstegæld Rasmus Jørgen Christiansen W. (1749—99) og El(i)se Marie Bentzen (1750—1827). Gift 9. Juli 1809 i Kbh. (Holmens) med Anne Cathrine Steensen, f. 2. Febr. 1781 i Larvik i Norge, d. 29. April 1845 i Kbh. (Helligg.).

Om W.s Barndom og Ungdom vides ikke andet, end at han er vokset op paa Færøerne. 1805—06 siges han at have været Skriver paa Herregaarden Kølbygaard i Thisted Amt hos Kammerherre Frederik Berregaard. 1806 kom han til Kbh., hvor han n. A. bestod dansk juridisk Eksamen. I Sept. 1807 stod han under Bombardementet i Studenterkorpset, hvor han gjorde Tjeneste i alt ti Aar. Okt. 1808 indtraadte han som Volontær i Raadstuens 2. Sekretariat, hvor han n. A. blev Kopist og 1816 Fuldmægtig. Han karakteriseres af sine foresatte som »arbejdsvant, ung og rask«, fuldt fortrolig med Arbejdet i Magistraturen, hvor han altid havde udmærket sig ved »Orden, Flid og Paapassenhed«.

Da Tvilling-Embedet som ældste Fuldmægtig under Magistraten og »Archivarius« ved Raadstuen (formentlig oprettet 1757) efter Arkivar Jens Sørensen Wissings Død i April 1817 ved kgl. Resolution af 26. Juli s. A. deltes i to, idet der oprettedes et særskilt Embede som Raadstuearkivar (fra 1. April 1936: Stadsarkivar), blev W. den første Indehaver af dette. Som Raadstuearkivar fungerede han i henved 51 Aar, under ikke mindre end fem Overpræsidenter. Han maatte saa at sige organisere Arkivet fra nyt af efter Flytningen til det nye Raad- og Domhus 1815, sørge for Anskaffelsen af de fornødne Reoler og foretage en Omordning og Nyopstilling af Arkivalierne. Efter Sagens Natur kunde han ikke kende Proveniensprincippet, og hans »Archiv-Nr.«-Ordning har for længst maattet opgives; men han bevarede gennem hele sin lange Arbejdsdag Raadstuearkivet » i saa stræng en Orden, som den stadig tiltagende Knaphed i Plads tillod« (Oluf Nielsen).

Ifølge Efterfølgeren, Oluf Nielsens, Erindringer skal W. have

holdt Skrivestue i Arkivet som juridisk Konsulent for Bønder, der havde Stade paa Torvet udenfor, og ved denne Virksomhed lagt mange Penge op. Endvidere siges han at have arvet betydelige Midler efter en Ven og Velynder Glarmester Hauschildt. Personlig var han godgørende, men en Familietradition om hans store Dotationer til kirkelige Formaal synes uden Hold i Virkeligheden. Ved at knytte sin Søn Krigssekretær, cand. jur. *Frederik Wilhelm W.* (1810—95) til Arkivet (1837—68) haabede W. at kunne sikre ham Raadstuearkivarembedet efter sin Død; hans Efterfølger blev dog den langt bedre kvalificerede Oluf Nielsen. — Silhouet af ukendt fra Ungdomsaarene (Familieeje).

Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers Beretning om sin Slægt og sit Liv, udg. ved Axel Kofod, 1934, S. 15 f. Flemming Dahl i Hist. Medd. om Kbh., 3. Rk., V, 1942—44, S. 25—47. Carl Lindberg Nielsen i Fra Ribe Amt, VII, 1928—31, S. 655 ff. Oluf Nielsen i Dsk. Saml., IV, 1868—69, S. 247 f.

Flemming Dahl.

Winther, Christian Palm, f. 1865, Præst. F. 4. April 1865 i Humble. Forældre: Lærer Jakob Rasmussen W. (1839—1910) og Marie Louise Frederikke Ottesen (1837—1912). Gift 3. Jan. 1899 i Vinderød med Ingeborg Bang, f. 7. Jan. 1864 paa Gøddinggaard, Nørup Sogn, D. af Skovrider, senere Forstraad F. B. (s. d.) og 1. Hustru.

Efter fem Aar i Sorø Akademis Skole blev W. dimitteret derfra til Universitetet 1885 og boede i fire Aar paa Elers' Kollegium. Han var en flittig Medarbejder i Søndagsskolerne. Blandt hans Omgangskreds var S. N. V. Tolderlund-Hansen, Einar Prip, Chr. Siegumfeldt, Johs. Nordentoft og H. C. Krogh. 1891 blev han teologisk Kandidat. Efter aftjent Værnepligt sagde han Ja til paa Provst Skat Rørdams Opfordring at blive Kateket ved Holmens Kirke 1892, og samtidig var han Lærer ved Slomanns Skole og nogle Pigeskoler. Dette Arbejde rustede ham godt til hans senere Livsgerning, som begyndte i Hodde og Tistrup ved Varde, hvor han blev Sognepræst 1895 i en vaagen grundtvigsk Kreds, blev meget paaskønnet og befandt sig vel i tolv Aar. Han flyttede derpaa til Ørsted i Aarhus Stift, hvor Sogneboerne fortrinsvis var af Indre Mission, men alligevel kom der et godt Tillidsforhold mellem ham og dem. 1915 blev han Provst for Rougsø m. fl. Herreders meget udstrakte Provsti. Allerede tre Aar efter modtog han Opfordring til at efterfølge Pastor P. M. Larsen ved Frederikskirken i Kbh. i et delvis udpræget Fattigkvarter, der gav den flittige Sognepræst nok at gøre. W. var socialt varmt interes-

seret og nidkær til Husbesøg. Under sin Eftermands J. Triers Sygdom blev han efter sin Afsked 1935 konstitueret i sit gamle Sogn i to Aar og er nu Præst ved det udvidede Vartov, nu Gl. Kloster paa Østerbro.

W. har haft en lang Række Tillidshverv i kirkelige Organisationer: Udvalg for Østerlandsmissionen, Bestyrelsen for Kirkeligt Samfund af 1898, for Dansk Kirke i Udlandet, Kirkefondets Repræsentantskab, Caroline Amalies Asylskole o. fl. — R. 1919. DM. 1924. K.[2] 1939. — Sortkridttegning af Otto Christensen 1940 (Fr.borg).

A. J. Rud.

Winther, Hans **Chr**istian, f. 1873, Kemiker. F. 4. Juli 1873 i Rudkøbing. Forældre: Købmand, Bankdirektør Mads Christian Anton W. (1836—1930) og Marie Madsen (1844—1912). Gift 25. Maj 1900 i Rudkøbing med Ellen Christine Vognsen, f. 8. Juni 1875 i Rudkøbing, D. af Sagfører, Bankdirektør Peter Andreas Abraham Basballe V. (1845—91) og Johanne Camilla Melson (1848—1935).

W. blev Student 1891 fra Aarhus. Han begyndte straks at studere Kemi og tog 1897 Magisterkonferens heri. 1907 blev han Dr. phil. 1899—1915 var han Assistent ved Universitetets kemiske Laboratorium, blev 1912 Docent i Fotokemi ved Polyteknisk Læreanstalt, 1914 i Fotokemi og videnskabelig Fotografi og var desuden 1915—19 Docent i Kemi ved Universitetet. 1919—43 var han Professor i Kemi ved Polyteknisk Læreanstalt og Forstander for dens Kemiske Laboratorium B og er fra 1919 Forstander for dens Fotokemisk-fotografiske Laboratorium. Fra 1933 er han desuden Lærer i Kemi ved Tandlægeskolen (fra 1941 Danmarks Tandlægehøjskole).

Allerede i sin Studietid begyndte W. Undersøgelser over kemiske Forbindelsers optiske Drejning. Hans Arbejder paa dette Omraade skaffede ham 1904 Videnskabernes Selskabs Guldmedaille og 1907 Doktorgraden paa Afhandlingen »Bidrag til den optiske Drejnings Teori«. Men kort efter Disputatsen skiftede han Arbejdsfelt og slog ind paa det dengang kun lidet opdyrkede Omraade Fotokemien. Resultaterne af sit Arbejde her har han nedlagt i over 60 Afhandlinger i danske og udenlandske Fagtidsskrifter. — W.s Stilling som Leder af Polyteknisk Læreanstalts Laboratorium for Fotokemi og videnskabelig Fotografi har givet ham mange Opgaver uden for de videnskabeligt fotokemiske, dels ved Indretning af Laboratoriet, der har haft til Huse først paa Universitetets kemiske Laboratorium, derefter i Teknologisk La-

boratorium og endelig paa Polyteknisk Læreanstalt, dels ved konsultativ Virksomhed vedrørende fotografiske Spørgsmaal; i Anledning af Laboratoriets 25-Aars Jubilæum har han 1942 (i »Kemisk Maanedsblad«) givet en Oversigt over dets Virksomhed i den forløbne Tid. — W.s pædagogiske Evner er fortrinlige. De har givet sig Udtryk ikke blot i klare Forelæsninger, men ogsaa i meget benyttede Lærebøger (»Lærebog i analytisk Kemi«, 1905, 6. Udg. 1932; »Øvelser i Titreranalyse«, 1909, 4. Udg. 1926; »Lærebog i Kemi«, 1922, 3. Udg. 1940) og i en lang Række populærvidenskabelige Foredrag, ikke mindst i Selskabet for Naturlærens Udbredelse. Ogsaa Tandlægehøjskolen har nydt godt af denne Side af W.s Evner gennem den 1940 udgivne Materiallære. — W.s Interesser har ikke været ensidigt kemiske. Allerede tidligt beskæftigede han sig med psykisk Forskning, kom 1921 ind i Bestyrelsen og var 1923—40 Formand for Selskabet for psykisk Forskning. Ogsaa her har han taget et eksperimentelt Arbejde op, men Betydningen heraf er maaske nok svækket af, at hans videnskabelige Kritik ikke altid har været tilstrækkelig vaagen. I de seneste Aar har W. beskæftiget sig med Problemer omkring Betydningen af Helleristninger, og han har nedlagt Resultatet af sit Arbejde hermed i en Række Afhandlinger. — R. 1927. DM. 1935. — Tegninger af Otto Christensen 1940 og 1943.

Univ. Progr. Nov. 1907, S. 93 f. Kemisk Maanedsblad, XXIII, 1942, S. 152 ff.; XXIV, 1943, S. 113—17. Berl. Tid. 2. Juli 1943.

Stig Veibel.

Winther, Rasmus Villads **Christian** Ferdinand, 1796—1876, Digter. F. 29. Juli 1796 i Fensmark Præstegaard ved Næstved, d. 30. Dec. 1876 i Paris, begr. i Kbh. (Holmens). Forældre: Sognepræst, sidst i Ulsø og Braaby, Hans Christian W. (1759—1808) og Johanna Dorothea Borchsenius (1767—1830, gift 2° 1811 med Sognepræst, senere Biskop Rasmus Møller, s. d.). Gift 21. Febr. 1848 i Kbh. (Helligg.) med Julia (Julie) Constantia Lütthans (gift 1° 1834 med cand. theol., senere Sognepræst Christian Werliin, s. d.), f. 7. Dec. 1813 i Kbh. (Petri), d. 11. Juni 1881 sst. (Holmens), D. af Murermester, Oberstløjtnant i Borgervæbningen Johann Heinrich L. (1781—1852) og Louise Dorothea Borger (1783—1840).

Til det Sjælland, i hvis Midte W. kom til Verden, og som i Poesien blev *hans* Danmark, havde hans fædrene Slægt været knyttet i de hundrede Aar, den kan følges tilbage. Oldefaderen kendes som Degn (1714) i Munkebjergby Nord for Sorø, og Farfaderen, Rasmus W., var Fjerdelektiehører ved Slagelse

lærde Skole. Den mødrene Slægt, i hvilken der kan spores urolige Anlæg, var i Begyndelsen af det 17. Aarh. indvandret til Jylland fra Lüneburg. Faderen, der var »simpel og hjærtelig«, havde været Ungdomsven med Carl Heger og Kamma og dyrket litterære Interesser med Rahbek og deres fælles Ven, den galante Læge og Poet Rasmus Frankenau. Sønnen lignede ham af Karakter, men Moderen blev hans egentlige Opdragerinde. Hun var spinkel og svag af Legeme, men stærk af Villie, Datter af den digterisk begavede Præst og Oplysningsskribent Villads Borchsenius (s. d.), der selv underviste sine Børn. Som Præstekone i Fensmark havde hun Plejebørn af god Familie (bl. a. Frederikke og Marie Koës, Døtre af Finansraad Koës, gift henholdsvis med P. O. Brøndsted og Holger Aagaard til Iselingen ved Vordingborg) i Huset til Oplæring. Om Arten af hendes tidlige Indvirkning paa Sønnen oplyser den Barndomserindring, som han nedskrev i sin høje Alderdom, og hvori han fortæller, hvorledes hun paa hans femte Fødselsdag fra Barnekammeret bar ham ned paa Lindehøjen i Haven for at vise ham Solopgangen over det vide sydsjællandske Landskab. Simpelt, i det 18. Aarhundredes ideale Betydning, og samtidig højtideligt skulde Naturen tale til hans Forstand og Hjerte, umærkeligt, uden Tvang, vække Længselen efter det højere: »Der stod en Stjerne paa Himlen — den Stjerne glemmer jeg aldrig. Lidt efter lidt kom Solen frem, og det Skuespil, som saa mange Poeter forgjæves have søgt at beskrive, oprulledes for mit barnlige Øje«. Moderen gav ham Indvielsen til Naturens og det følsomme Hjertes Digter.

1806 drog W. med Forældrene til Kbh. i Anledning af Faderens Sygdom, en Kræftlidelse, og i Foraaret 1807 sattes han i Latinskolen i Nykøbing F., hvis nytilkomne Rektor, den fine Humanist S. N. J. Bloch (s. d.), var en gammel bekendt af Familien. I Sommerferien var han atter i Hovedstaden, hvor han sammen med Moderen oplevede Bombardementet i Kælderen under Christiansborg Slot. Faderens Forflyttelse til Ulsø og Braaby og hans Død kort efter bevirkede, at W. ikke kom til at vende tilbage til Barndomshjemmet i Fensmark, men han besøgte Moderen under Naadsensaaret i Præstegaarden i Olstrup, hvorfra hun først i 1810 flyttede til Nykøbing. Som voksen gensaa W., saa vidt vides, aldrig sin Fødeby, men han følte sig altid som Sjællænder (»Sielland«). Han er ikke Hjemstavnsdigter i samme jordegne Forstand som Blicher. Barndommens Naturindtryk opsugedes af lignende Indtryk andre Steder fra, paa Sjælland og de sydlige Øer, indgik i disse som en særlig Stemthed, Kendthedens og

Inderlighedens Tone, der hæver hans Naturdigtning over det 18. Aarhundredes Naturbeskrivelse.

Nykøbing, Provinsbyen med Latinskolen, blev nu W.s faste Opholdssted, men i Købelev Præstegaard fik han ved Moderens Ægteskab (1811) med Rasmus Møller sit andet Barndomshjem. Poesi, Musik og Sang hørte med til Hjemmets daglige Verden. Der aabnede sig et rigt Samliv for ham med de fire Stifsøstre, der alle var musikalske, og de to Stifbrødre Poul Martin og Hans Ulrik, der allerede fra Skolen var hans Kammerater. Poul Møller blev den af Mennesker, hvis Dom fik størst Betydning for ham. I Søskendeflokken virkede han, ligesom Moderens smukke Møbler imellem Rasmus Møllers protestantisk-nødtørftige Bohave som Bud fra en lettere og finere Smagsverden. Paa Skolen opnaaede han aldrig den ønskede »Fasthed i Latinen«. Hans Lyst var de moderne Sprog, Tysk og Fransk og deres Litteraturer. Paa egen Haand begyndte han at læse Italiensk. Skolebiblioteket drog ham, Læsning og Omgang med Bøger blev ham et aandeligt Behov. Af det attende Aarhundredes Latinitet sugede han Duften, Smagens Kultivering, Sansen for et ordnet, sobert og smukt Foredrag. I det Testimonium, hvormed han af Bloch, i hvis Hus han i det sidste Aar havde været optaget, dimitteredes til Universitetet, fremhæves som det karakteristiske for ham, »at Hvad der i Videnskaberne vedrører Finhed og Smag særlig tiltaler ham«.

I Sept. 1815 blev W. Student efter et Aars Forsinkelse paa Grund af Sygdom, og i Foraaret 1817 tog han anden Eksamen (Filosofikum). Uden indre Tilskyndelse, især efter Moderens Ønske og for at opfylde en Arveonkels Krav, begyndte han at studere Teologi. I de første Studenteraar levede han i lange Perioder hjemme i Købelev, men da han i Efteraaret 1818 fik Regensen, blev Kbh. hans faste Opholdssted. De tre Aar, han boede paa Regensen, betegner hans egentlige Studentertid. Hvad der udmærkede ham frem for Tidens andre æstetiserende Studenter, var en spillende, ligesom forhøjet Livsudfoldelse, der skyldtes hans erotiske Letfængelighed. Skønt ene Barn var han vokset op mellem Klynger af unge Piger. Han havde altid været mellem Kvindehænder. Forelskelse var nødvendig for ham som Luften, han indaandede. En Række dannede Hjem aabnede sig straks for ham i Hovedstaden: P. O. Brøndsteds Hus, Bakkehuset, hvor han bl. a. læste italienske Digtere med Kamma og talte om Teater og Folkeviser med Rahbek, senere Nyerups Hus, og i Roskilde, hvortil Rektor Bloch var forflyttet, dennes og Domprovst Hertz'

Huse. Mere end Familieselskabeligheden med Dans og Dilettantkomedie var det dog Studenterkammeraterne og det i disse Aar vaagnende Studenterliv, der fængslede ham. Han tog Del i Stiftelsen af Studenterforeningen og var en af dens første Eforer. I en meget brugt Studenterkvartet sang han Basstemmen. Ubekymret om Eksamensstudiet dyrkede han af Hjertens Lyst sine litterære Interesser. Han hører til den første Generation, der fra Gymnasieaarene er vokset op ikke blot med det 18. Aarhundredes Digtere, men med Oehlenschläger og Goethe, især Lyrikken og »Wilhelm Meister«, hans vigtigste Dannelsesbog. I Studenteraarene blev Ludwig Tieck hans Yndlingsforfatter, der sammen med Schlegel'erne gav hans Dannelse dens romantiske Grundretning og bestyrkede og uddybede hans Interesse for Middelalderens saakaldte Folkedigtning og for italiensk Litteratur. I det sidste Regensaar havde han Planer om en Oversættelse af Ariosts »Orlando furioso«, der markerer hans moderne, romantiske Tilknytningspunkt paa lignende Maade som Homer Poul Møllers græske. Selv skrev han ogsaa Digte, hvoraf de fleste efter hans eget Udsagn blev kasserede, men enkelte begyndte dog spredt at fremkomme, saaledes »Studentervise« (med Omkvædet: »Herrer vi ere i Aandernes Rige, vi er den Stamme, som evigt skal staae«) i Rosenkildes »Brevduen« (26. Juni 1820), hans første trykte Digt, som var blevet sunget ved Gildet i Regensgaarden 5. Juni, der gav Anledning til Dannelsen af Studenterforeningen. Med Teologien gik det kun smaat, og en Dag i Sommeren 1821 blev han af Forældrene kaldt hjem.

I tre Aar, 1821—24, sad han i Købelev og læste Teologi under Rasmus Møllers Vejledning. I Fritimerne forfattede han bl. a. »En Samling lollandske og falsterske Ord« (1823), sikkert paa Opfordring af Molbech, der flittigt har brugt den til sit Dialektleksikon, hvor den i mere end hundrede Tilfælde ordret er citeret. Til Rahbek meddelte han en middelalderlig Folkevise (»Den underfulde Harpe«), som han havde nedskrevet fra Folkemunde i lollandsk Dialekt. Melodien meddelte han senere A. P. Berggreen, og ogsaa W.s »Søster« Petrine (gift Bredsdorff) findes blandt Meddelerne til Berggreens »Danske Folkesange og Melodier«. Bondeliv og Bondekultur blev i Købelev-Aarene en selvfølgelig Del af hans daglige Verden, og den levende, sungne folkelige Vise blev for ham en Brugsting, ikke noget eksklusivt litterært. I Købelev fik »Træsnittene«, af hvilke det syngespilinspirerede »Hans og Grethe« var digtet i det sidste Regensaar, deres fulde Udvikling som en særlig W.sk Genre, og Hovedstammen blev til her: »Johan og

Lise«, »Jørgen og Trine«, »Vignet«, der viser, at W. nu tænkte sig en Træsnit-Cyklus, »Steffen og Anne« og vist »Christen og Lene«. Ellers blev det kun til Familie- og Lejlighedspoesi (»Indskrivter paa min Søsters Rokkebrev«), men endnu i de første Købelev-Maaneder fattede han under Indtrykkene af Studentertidens strømmende litterære Liv i Hovedstaden Ideen til »et Digt i Octavriim« — i et senere Brev taler han om »noget, som skulde blive en Fortælling, Novelle, Roman« — med Kaj Lykke og Svend Poulsen (Gøngehøvdingen) som Hovedpersoner. Af Planerne, der vippede mellem Ariost og Walter Scott, af hvem W. i Hovedstaden havde faaet Færten gennem en tysk Oversættelse af »Fængslet i Edinburgh«, blev der kun Træsnittet »Svend og Inger« (1820), men Tanken om en stor romantisk Elskovsdigtning paa historisk-idyllisk Grund opgav han aldrig helt. Ad lange Omveje fik den sin Fuldbyrdelse i »Hjortens Flugt«.

Endelig i Okt. 1824 blev W. cand. theol. I Glæden over at være sluppet igennem Eksamen skal »Henrik og Else« være blevet til. En Overgang var han Alumnus paa Elers' Kollegium, indtil han i Maj 1825 blev Huslærer for den københavnske Grosserer H. C. Müffelmanns knapt femtenaarige Datter Alvilde og hendes yngre Brødre. Allerede som Student havde W. givet Undervisning, privat og paa Skole. Alvilde har erklæret, at hun skylder W. alt, hvad hun har lært grundigt »og overhovedet den Kunst at lære«. I det müffelmannske Hjem, om Vinteren i Bredgade, om Sommeren i Lyngby paa Landstedet Fuglesang ved Indgangen til Prinsessestien, indførtes W. i det københavnske Selskabsliv. Af Studenten, der i Købelev gik om i en Slags Burschedragt, blev der en elegant Kavaler. Han blev Familiens og især Alvildes Husdigter. Af Digtene til Alvilde fra Informator-Aarene hæver kun »Flyv Fugl, flyv« sig over Lejlighedspoesien, men det er til Gengæld ogsaa Hoveddigtet i W.s Ungdomslyrik. Det er blevet til i Sommeren 1826 paa Hjortholm ved Mølleaaens Udløb i Furesøen, hvorhen W. var spadseret med Alvilde. Igennem de halvt spøgende og halvt forborgne Allusioner til Alvildes Søster og til hende selv (»Ak, du kan kjende hende straks«) bryder Digterens dybere Følelse, Kærlighedslængselen, og forløses i den store Natursympati. Det indeholder W.s Bekendelse som Digter: »Alt hvad et Hierte kan rumme og lide burde jo tolke min Røst«. Med de fem Aars Huslærervirksomhed skaffede W. sig en Slags forlænget Studentertilværelse, og han genoptog de Traade, som ved Købelevepisoden var blevet afbrudt. Han læste Walter Scott, af hvem de danske Oversættelser i disse Aar kom Slag i Slag, Byron (i tyske

Oversættelser) og Heine, af hvem han oversatte en lille Flok lyriske Digte (»Kjøbenhavns Morgenblad« for April—Maj 1825). Hans Interesse for Folkedigtningen, hvor Nyerup og Rahbek var hans første Læremestre, fik nu en bredere Basis i den tyske romantiske Volkslied-Bevægelse. Han fik Ideen og samlede en Del Materiale til »en Udsigt over de schwabiske Sangeres og Mestersangeres Indflydelse paa Folkepoesien i Danmark«. Af den Litteratur, han pløjede igennem, fik Tiecks »Minnelieder« varig Betydning for ham som lyrisk Inspirationskilde. En Overgang fristede Teatret ham, og han indsendte 1827 en Ansøgning til Direktionen for Det kgl. Teater, men trak den tilbage, i Samraad bl. a. med Rahbek og Heiberg. Han droges stærkere og stærkere mod den heibergske, urbane Kreds. Forholdet til Heiberg selv blev aldrig helt fortroligt, men til Hertz følte han sig nøje knyttet personligt og litterært. Til Sværmeriet for Jomfru Pätges betalte han sin skyldige Tribut (se »Med Heibergs Portrætbuste«). Han beundrede Fru Gyllembourgs Noveller, og i hendes Stue befandt han sig som hjemme. Af W. var der efterhaanden fremkommet ikke saa faa Digte, endelig overvandt han alle Betænkeligheder og debuterede med en Samling »Digte« (1828), der foruden de ti »Træsnit« indeholdt en Afdeling Romancer (»Ridder Kalv«, i Uhlands djærvt folkelige Stil, og »Kongen og Skipperen«) og lyriske Digte. Der var indrømmet Lejlighedspoesien en forholdsvis stor Plads, men foruden de i det foregaaende nævnte kan fremhæves Elskovsviserne »Naar kommer Høsten«, »Hilsen« og »Haandværkssvenden synger«, Udtryk for W.s lette Studenterforelskelser, der ikke venter at blive taget alt for bogstaveligt, og Sonetten »Som naar en Draabe, født i Morgenrøden«, i hvilken han forsøger sig i den høje, brændende Stil. Sammen med Bødtcher og Aarestrup grundlægger W. i 1820'erne den nyere Kærlighedslyrik, og med W.s »Digte« fik den sit første samlede Udtryk. Som Tyngdepunktet i »Digte« virkede »Træsnittene«, der straks viste W. som Genremaler med levende Sans for Interiøret og Naturen, smaa Glimt af Landsbyens Verden, og med en heldig Haand til at sætte Figurerne sammen i naturlige, dramatiske Situationer. Det folkelige opfatter W. i det 18. Aarhundredes ideale Forstand som Natursandhed, Simpelhed og Jævnhed, men »Træsnittene« er hævet over den ældre moraliserende Almuevise og Idyldigtning ved den Elskovsfølelse, hvoraf de er gennemstrømmet. Kærligheden er deres romantisk-poetiske Idé. »Folkepoesien« i dens danske og tyske Udstraalinger var for W. en Slags Arbejdshypotese, der hjalp ham til at finde sin egen Tone og hævde den baade over

for Efterklangen af Renæssancens og det attende Aarhundredes polerede, retoriske Digtning og over for det overvældende Tryk fra Oehlenschlägers Stor-Romance. Det beskedne Bind »Digte« var nok til at slaa W.s Stilling fast som folkelig-national Digter. Til 1820'ernes Prosa bidrog W. med to Noveller: »Et Reise-Æventyr« (trykt i Heibergs »Flyvende Post«, 1828) og »Hesteprangeren« (skrevet 1828 og sammen med den foregaaende trykt i »To Fortællinger«, 1839), en historisk Fortælling i Walter Scotts Manér, bygget over et Sagn fra Svenskekrigens Tid, en Udløber af Planerne og Forstudierne til Kaj Lykke-Digtningen. Sammen med »Træsnittene« udgør Novellerne W.s Bidrag til 1820'ernes poetiske Realisme, for hvilken Molbech havde givet Stikordet »nederlandske Billeder«, en Betegnelse, som W. godkendte.

Helt havde W. ikke i Huslæreraarene opgivet Tanken om fast Embede. 1827 og 1828 prædikede han et Par Gange i københavnske Kirker, men mere kom der foreløbig ikke ud af det. I Nov. 1829 arvede han efter sin Farbroder, Pastor Rasmus W. i Nykøbing, 25 000 Rdl, hvoraf dog de 6000 foreløbig stod fast. Han opgav Huslærerstillingen, men fuldførte nu sin Præsteuddannelse. I Febr. 1830, samtidig med Moderens Død og Begravelse, til hvilken han derfor ikke kunde være med, tog han Kateketikum, og i Maj holdt han sin Dimisprædiken i Vartov. Hans usikre Fremtidsudsigter og Moderens Død synes at have vakt ham til en vis Eftertanke, og hertil kom en ubesvaret Kærlighed til Alvilde, der fra Skolepige havde udviklet sig til en ung Frøken. Opmuntret af Rasmus Møller, der haabede, at han borte fra de adspredende Forhold i Kbh. lettere maatte komme til Klarhed over sig selv, besluttede han at rejse et Aar i Udlandet, inden han traf Beslutninger, der bandt ham for Fremtiden. Rejsen (Sept. 1830—Sept. 1831) gik over Kiel (Rimbrev til den fjortenaarige Anna Mathea Aagaard paa Iselingen) gennem Tyskland til Italien. Rom blev hans Hovedstation, hvorfra han foretog en længere Udflugt til Napoli. Paa Hjemrejsen opholdt han sig to Maaneder i Firenze. I Strassburg skrev han Digtet »De høje Steder« (rettet til Anna Mathea, men i Benyttelsen af hendes Forbogstaver med en forborgen Tanke til Alvilde Müffelmann), der giver et poetisk Tilbageblik over hele Rejsen. I Rom var han hurtigt blevet optaget i Thorvaldsens Kreds (»Juleaften i Rom«). Maleren Albert Küchler og Ludvig Bødtcher blev hans nærmeste Omgangvenner. Han fik Adgang til elegante selskabelige Cirkler, bl. a. hos den preussiske Gesandt Bunsen, og deltog i Taflerne hos Frederik VII.s Moder, den ekscentriske Prinsesse

Charlotte. Paa Hotellerne holdt han aabent Bord for sine Venner og bekendte. Hos sine Kunstnervenner bestilte han Malerier, bl. a. hos Küchler et Portræt af en dejlig Albanerinde, som han var forelsket i, og hvem han ved Afskeden forærede en Vigne. Han brugte Penge, saa det undertiden gyste i ham. Under Rejsehvirvlen blev det kun til spredt digterisk Produktion, foruden de nævnte Rejsedigte Begyndelsen af et større fortællende Digt »Judith« (skrevet paa Tysk, oversat og udgivet af H. P. Holst 1837), inspireret af W.s Studium af italiensk Renæssancemaleri i Firenze og Rom, og Versfortællingen »Rosen«, skrevet i Rom, der indvarsler en ny »sydlig«, malerisk og musikalsk Stil — en *dolce stil' nuovo* — i W.s Digtning, Rejsens vigtigste kunstneriske Udbytte. Debutdigtsamlingen var udsolgt nogle Maaneder efter dens Fremkomst, en ny Udgave, suppleret med de mellemliggende Aars Produktion udgav W. under Titelen »Digte, gamle og nye« (1832), der saaledes rummer hele Digtningen fra hans sene Ungdomstid.

Rejsen havde kun udskudt, ikke løst den sammentrækkende Krise. 1830'erne betegner Trængsels- og Brydningstiden i W.s Udvikling. Forgæves, maaske med ikke alt for overbevist Energi, søgte han at komme i fast Embede baade inden for Kirken og Skolevæsenet, og da den sidste disponible Rest af Arven var opbrugt, begyndte der for ham en ofte pinlig Kamp for den daglige Eksistens. Forholdet til Alvilde faldt ind i den gamle Gænge, skønt han nu synes at have faaet Vished for, at hun ikke vilde gifte sig med ham eller med nogen anden Mand. Halvt i Trods, halvt overrumplet af Stemningen, forlovede han sig (Dec. 1832) med en ung Pige af jævne Forældre, Sophie Hansen, som han kendte fra Rosenkildes Hus. Han forsøgte at gennemføre Forlovelsen, indførte hende i sin Kreds, bl. a. hos Müffelmanns, og fik hende anbragt hos sin lollandske Slægt for at lære Landhusholdning. Her saa Aarestrup hende og gjorde hende til sin Muse i glødende Elskovsdigte, som hun sendte til W., der afskrev dem og lod dem gaa videre til Alvilde med Bemærkninger som: »Forresten kan Digtet meget godt passe anderwärts!« Paa Sophies Krav om at faa klar Besked skal W. have sendt hende »Ravnens Quide«, hvorved han fremtvang en Opsigelse (Foraaret 1836), der lod hende staa med al Sympatien paa sin Side. Under Forlovelsen havde W. stadig optraadt som Alvildes Kavaler og Digter, bl. a. med »Vandring og Opdagelse« (til hendes Fødselsdag 5. Juli 1833) og den store romantiske Digtning »Alfens Brud« (Høsten 1834), i hvilken Billedet af Alfen

(Alfhild) er brugt som et Løntegn for det paa een Gang yndige og ligesom drilske, undvigende i hendes Væsen. W.s Bejlen til Alvilde var, saa at sige i Ly af Forlovelsen, blevet saa dristig tilstaaet, at der nu krævedes en Afgørelse. Deres Veje skiltes. W. skrev ikke flere Digte til hende. Hun døde ugift i sin høje Alderdom (1900). Af Heine og Byron havde W. i 20'erne kun modtaget kunstneriske Impulser (»Matrosen« er digtet med Heines »Die beiden Grenadiere« og »Kongens Skygge« med Byrons »The Dream« og »The Prisoner of Chillon« som Fortegninger), nu opgik de for ham paa en ny Maade, indefra. I Heines »Zerrissenheit« og Byrons Melankoli fik W.s egne Stemninger deres Resonans. Sammen med Paludan-Müller, Aarestrup, Carl Bagger m. fl. fremtraadte W. i 1830'erne som Romantismens og Modernismens Digter. Perioden indledes med »Nogle Digte« (1835), indeholdende bl. a. »Ringens Indskrivt«, i hvilket W. med Byrons »tale« som Mønster har skabt en ny Form for dansk historisk Digtning, Versfortællingen »De to Cousiner« og den moderne erotiske Romancecyklus »Annette«, Samlingens Hovedstykke, det typiske Udtryk for W.s Splittelse. Det ældre Lag var ikke fortrængt, men havde vundet i Betydning: »Sielland« (paabegyndt i Rom) og »Vaabendragerens Eed«. Med Børnedigtene »Flugten til Amerika« og »Dandsen i Skoven« erobrede han et nyt frugtbart Omraade. Fra Periodens sidste Halvdel er »Sang og Sagn« (1840, udkom 1839), hvori »En Novelle«, hvis Helt er bleg og byronsk fortvivlet, og den lille, elegant udstyrede Digtsamling »Haandtegninger« (Jan. 1840), der kun indeholder fire større Digte, bl. a. det bredt malende »Kong Saul og Sangeren« og »To Elskende«, der atter skildrer Elskovslykkens pludselige, uforklarlige Tilintetgørelse. Til W.s Lyrik fra disse Aar hører »En Sommernat« (skrevet i Købelev 1834), der midt i Galanteriets og Splittelsens Tid forkynder hans Anelse om en Elskov, der løfter over Tid og Rum (»Og af vort korte Liv, har Kærlighedens Bliv jo skabt en salig Sum af Evigheder«), »Længsel« (»Jeg kunde slet ikke sove«) og »Vaarsang i Høst« (»Hist ude er koldt«).

W., for hvem etiske og religiøse Refleksioner kun har sekundær Betydning i Forhold til det erotiske Liv, kom gennem sin aandelige Krise, da han traf en Kvinde, Julie, der hævede hans Kærlighed over det tilfældige og halve, saaledes at Livet, trods alt, atter fik Idealitet for ham. Da W. traf Julie, var hun gift med den daværende teologiske Manuduktør, senere Præst Christian Werliin (s. d.). Som Datter af en velhavende københavnsk Murermester havde hun sammen med sine tre Søstre, af hvilke Emilie blev

gift med D. G. Monrad (s. d.), faaet en god og forholdsvis fri Opdragelse. Efter en kort Forlovelse blev hun gift (1834) og fødte Datteren Ida (1835) og Sønnen Henri (1837). Hun var en Karakter med stærke Sym- og Antipatier, men samtidig af en egen rørende kvindelig Blidhed, med et vist Hang til Følelsens Eksaltation. Af sin Studenterkammerat Chr. Agerskov blev W., sandsynligvis 1836, introduceret i det Werliin'ske Hjem, og snart efter ogsaa i det Lütthans'ske. Her opvartede han paa Selskabelighedens og Gæstfrihedens Konto den ugifte Datter, Josephine, med Digte: »Til Beppina« og »Tak for Blomsterne«, begge fra Sommeren 1839, som Werliins tilbragte i Taarbæk. Ved denne Tid synes W.s Forhold til Julie at have faaet en alvorligere, erotisk Karakter. Samtidig blev hans økonomiske Misère mere og mere haabløs. For at holde sig Kreditorerne fra Livet flyttede han idelig rundt i den indre Bys Smaagader. I sin Nød søgte han atter Embede, og i Begyndelsen af 1841 opnaaede han at blive stillet øverst paa Listen over Ansøgere til Sognekaldet Holeby-Bursø ved Maribo i Stiffaderens Stift. I sidste Øjeblik aabnede der sig en Udvej for ham, da han 1. Marts af Christian VIII. fik Bestalling med Professors Titel som Lærer i Dansk for Kronprins Frederiks (VII.) Forlovede Prinsesse Caroline (Mariane) af Mecklenburg-Strelitz. I Slutningen af Maaneden drog han af Sted, elegant udstyret for en Lotterigevinst. Ved det lille Hof i Neu Strelitz befandt han sig til sin Overraskelse »usigelig vel« i de to og en halv Maaned, Opholdet varede, og han er fuld af Lovord over »den lille, fine, spæde, blegrosenfarvede, kløgtige og graciøse« Prinsesse, kun bekymret over den knappe Tid, der var reserveret Danskundervisningen. Efter Formælingen fortsattes Timerne, Sommeren og Høsten i Odense, siden i Kbh. indtil April 1842. I ti Aar oppebar han en aarlig Pension paa 600 Rdl. Ved Afskeden med Julie og under Indtrykket af den øjeblikkelige økonomiske Befrielse, som Prinsesselærer-Ophøjelsen betød for ham, var det, som om hans Kærlighed fik ny Dristighed og slog ud i brændende Lue. Herom vidner Brevet til Bødtcher fra Neu Strelitz. Tre Nætter har hun paa Nedrejsen vist sig for ham med en Visions Tydelighed og talt til ham: »hun havde en hvid Kjole paa, en sort, elegant Mantille og en lille, mørkegrøn Silkehat i Haanden; hun var saa dejlig, men saa tragisk alvorlig, som jeg desværre ofte har seet hende. Da ligger der en Dybde i hendes Øjne, en Fylde af Vemod om hendes Pande og Mund, det er ligesom en ængstelig, tordensvanger, graa Sommer-Eftermiddag, fuld af Anelse og Smerte«.

Fra Neu Strelitz stammer de første af Digtene »Til Een«: »Tilegnelse« og »Du veed ei, hvor jeg er?«, og »Til en Digter«, i hvilket han tilegner hende hele sin Digtning. Til Gruppen hører ogsaa det apokryffe »Til Een«-Digt: »Fjeldvandring ved Badet«. Sammenlignet med »Vandring og Opdagelse« viser det Stigningen i W.s Elskovsfølelse. »Hendes« tavse og »hans« bekendende Kærlighedstilstaaelse er Opfyldelsen af Rosens og Liliens Anelse i »En Sommernat«. Da W. vendte tilbage til Kbh., var Julie med sin Mand draget til Aarhus, hvor de havde slaaet sig ned i den guldbergske Gaard, indtil de kunde flytte ind i Præstegaarden i Hasle, hvortil Werliin var kaldet som Sognepræst. Der kom nu, i Begyndelsen i Ly af den Lütthans'ske Familie, en Korrespondance i Gang mellem dem, og W. sendte hende de første Digte »Til Een«. Et Brev fra W. til Julie, som hendes Ægteherre brød, fremkaldte en Scene mellem dem, hvorunder han behandlede hende saa brutalt, at hendes Fader mente sig i sin lovlige Ret til at kalde hende tilbage til Forældrehjemmet sammen med Børnene. I Kbh. indledede hun og opnaaede Separation (11. Aug. 1843). I det smaaborgerlige Kbh. har »Historien med den bortløbne Præstekone« været en Skandale. W. stod trofast ved hendes Side, mildnede med sin Deltagelse hendes Sorger, bl. a. over Sønnen, der ved Separationen blev tilkendt Faderen, men allerede forinden af denne var røvet paa Hjemvejen fra Skolen og ført med til Jylland. Kun et Par Maaneder efter Ægteskabets Opløsning (28. Dec. 1847) holdt de i Stilhed Bryllup. Det havde ikke været uden Vanskeligheder at faa en Præst. Om Sommeren indførte W. sin Hustru i sin store lollandske Slægt. 1849 tilbragte de Sensommeren og Høsten i et Bolsted (Skovfogedhuset) ved Bramsnæs Vig og oplevede her maaske deres lykkeligste Tid (»Her paa Deilighedens bløde Græs skal Dine Fødder gaae« og »Du lagde din Haand jo paa min Kind«). Med Virkelighedens og Hverdagens komplicerede Livsforhold kom Sorgerne i Flok og Rad. Inden Brylluppet havde den gamle Lütthans betalt W.s Gæld, men en Rest Aagerkarlegæld havde W. ikke kunnet bekvemme sig til at rykke ud med, og 1851 var den vokset ham over Hovedet, saa at han saa sig nødsaget til en Tid at »flygte« bort fra Hjemmet (den lille Digtkrans »Flugten« i »Efterladte Digte«), hvad han selv følte som et Brud paa Tillidsforholdet mellem ham og Julie. Stadige Bekymringer voldte Henris Ophold i Fjendens Lejr og Idas vanskelige Sind. En Opmuntring var den Anerkendelse, der laa i, at han sammen med Henrik Hertz og Paludan-Müller af Rigsdagen fik tilkendt en aarlig Understøttelse. 1857 flyttede Henri,

efter at være blevet myndig, hjem til Moderen og W., der paa det smukkeste tog sig af ham og vandt hans Hengivenhed.

Med Julie ved sin Side oplevede W. i 1840'erne og 1850'erne sin Digtnings modneste og rigeste Periode. Indgangen danner en Digtsamling og en Prosabog: »Digtninger« (1843), hvori de første 23 Digte »Til Een«, lyriske Digte og Romancer som »Serenade ved Strandbredden« og »Forvandling«, og Versfortællingerne »Bægeret« og »I et romersk Osterie«, Højdepunkterne i W.s »moderne« Poesi, paa een Gang ironisk-reflekterede og forherligende en af al borgerlig Konveniens emanciperet Lidenskab, og »Fire Noveller« (1843), indeholdende de to Eksperimenter i Lidenskabens Patologi »Skriftestolen« og »En Hevn«, den fine psykologiske Analyse »Et Hjertes Gaade« og »En Aftenscene«, bygget over et sagnudsmykket Træk af Ole Borchs Liv, Højdepunktet i W.s Prosakunst. Herefter fulgte en blandet Strøm af Vers og Prosa: »Haandtegninger, gamle og nye« (1846), »Lyriske Digte« (1849, udkom 1848) med 67 Digte »Til Een« under Fællestitelen »Da jeg var ung«, »En Morskabsbog for Børn« (1850, udkom 1849), bl. a. med »De to Peblinge«, »Nye Digte« (1851, udkom 1850), hvori »Kong Wolmer paa Reisen«, »Tre Fortællinger« (1851), der bragte den store nye Novelle »Paa Landet«, Marionetkomedien »En Student og en Jomfru« (1852, udkom 1851), »Nye Digtninger« (1853, udkom 1852) med en Afdeling lyriske Digte og Romancer og den store Novelle »Episode af et Familieliv«, W.s Mesterstykke som psykologisk Analytiker, der i Skildringen af Hovedpersonen Felix indeholder en skaanselsløs Selvransagelse, endelig »Hjortens Flugt« og et forøget Oplag af »Sang og Sagn« (1858), bl. a. med »I Hjemmet« (»Vildt flyver Høg over Land over Vove«) og »Hvile« (»Solen er slukket«). Frem af den rige Mangfoldighed hæver sig »Til Een« og »Hjortens Flugt« som hans Digtnings to Hovedfrembringelser. »Til Een«, der udvidedes med en ny Ring for hver Digtbog, W. udsendte, omfatter med de efter hans Død offentliggjorte Digte godt halvtredie Hundrede Numre. Den egentlige, klassiske »Til Een«-Cyklus udgør de 137 Digte, som i »Samlede Digtninger« tryktes under denne Titel. Tilsammen genspejler de en Kærligheds Forløb fra Venteaarenes Drømme- og Brevdigte med deres Længsel og Sorg, over Bryllupsdigtene (»I Havn«, »Natten var mild og kjær«) frem til Hustrudigtene med deres Udtryk for Hverdagenes prøvede Kærlighed og Fødsels- og Bryllupsdagsdigtene med deres stadig gentagne Taksigelse. De er paa een Gang private, nærmer sig Genrebilledet, og universelle ved den Kvindelighedens Fortryllelse, hvoraf de er fyldt, og som

faar sit fineste Udtryk i Rosensymbolikkens Lønsprog (»Rosa unica«). De er Udtryk for en »Frauendienst« i Minnesangens Aand, og paa Højdepunktet (Bekendelsesdigtet: »paa din Deilighed jeg troer«) forkynder de en platoniserende Elskovsopfattelse, der i den elskede ser en evig varende Skønhedsform, »en høj guddommelig Norm«. »Hjortens Flugt« udkom i Nov. 1855, og i Dec. og Jan. kunde 2. og 3. Oplag udsendes. I Verner Dahlerups nu næsten klassiske kommenterede Udgave er den kommet i 21 Oplag. »Hjortens Flugt« er saa at sige blevet hver Mands Eje. De første to Trediedele er skrevet i Sommeren 1854 i »det røde Hus« paa Strandvejen inden Trepilelaagen, hvor W. havde sit Arbejdsværelse i Gavlen mod Dyrehaven. Udarbejdelsen blev afbrudt, da han sidst i Okt. maatte ledsage sin Hustru og Ida til Rom (»I Rom«, »Hjemvee«), og først den følgende Sommer blev Digtet fuldendt i Liselund paa Møen. En første Plan til »Hjortens Flugt« nedskrev W. 1849 i sin »Studiebog«, der findes mellem hans efterladte Papirer, men Planen gaar sandsynligvis tilbage til Slutningen af 1820'erne (Handlingsmotivet og Hjorteridtmotivet inspireret fra Byrons »Mazeppa« og Blichers »Hjorterytteren«), og ved sin Spænding mellem Idyl og romantisk bevæget Elskov griber den helt tilbage til Kaj Lykke- og Svend Poulsen-Digtningen. Trods W.s lange Syslen med dansk Historie blev »Hjortens Flugt« intet nationalt, historisk Epos. Historien er for W. kun Kolorit og Sceneri, den Afstand og Fortoning, som den lette Romanceform kræver. Det er nationalt i folkelig Forstand ved sin Sprogtone, i hvilken Folkeviseudtryk og Dialektord paa naturlig Vis forenes, og ved sine Billeder af Almueliv og af sjællandsk Natur. Først og sidst er det en Elskovsdigtning. Folmers tjenende Sangerforhold til Dronningen — Situationen fra »Til Een« i historisk Forklædning — er den ideale Top, hvorfra alle de øvrige Billeder af Kærlighedens vekslende Former og Aldre er overskuet fra Stranges og Ellens rene Kærlighed til Rhitras og Kong Eriks dæmoniske, fra Peder Jernskægs tragiske Kærlighedshistorie til Holmegaardjunkerens burlesk-komiske Italieneventyr. I Folmer, der ikke blot er Glæde, men ogsaa Vemod, har W. erkendt sit eget Væsens Lov og bekendt sig til Friheden, »Flugtens« Idé: i Sangen (Poesien), ikke i den borgerlige Livskreds fuldbyrdes Livet for ham. »Hjortens Flugt« rummer W.s Digtning i dens mangfoldigste og fineste Samklang, Guldalderpoesien i en sidste fuld Akkord. Efter Successen med »Hjortens Flugt«, og vel i Følelsen af, at hans Digtning i det væsentlige var afsluttet, udsendte W., bistaaet af F. L. Liebenberg, sine »Samlede Digtninger« i ni Bind (1859—60).

Foruden som Digter havde W. lige fra Studenterdagene virket som en flittig Litterat med Oversættelser, Udgaver og Antologier af forskellig Art. Vidnesbyrd om hans Interesser og Smag er Oversættelserne af Fr. Schleiermachers »Prædikener om det christelige Huusliv« og »Monologer« (begge fra 1839), Fordanskningen af »Reineke Fos« (1849), en Række Oversættelser af Eventyrsamlinger, bl. a. »De smukkeste Æventyr af 1001 Nat« (1863), og Udgaverne af danske Kæmpeviser (1840) og af danske Skæmtedigte (1872), begge med Indledninger, der viser hans forstandige, naturlige Syn paa Folkedigtningen og dens mundtlige Overlevering. Han var virksom ved Udgaverne af Poul Møllers og Aarestrups efterladte Skrifter og Digte. En hel lille Afdeling for sig danner hans Børnebøger.

W.s Alderdom bragte ham haarde Prøvelser, Fædrelandets Ulykke 1864 og især Forholdene i Hjemmet. Constantin Hansen blev i disse Aar hans trofaste Ven, og den unge Carl Snoilsky, hvem han havde truffet ved Studentermødet 1862, blev en nær Ven af den W.ske Familie, med hvilken han i Sommeren 1863 laa paa Landet paa »Lappen« ved Helsingør. Julie omfattede ham med moderlig-erotisk Sværmeri. Nogle Aar truedes W. af Blindhed, indtil en heldig Operation for Stær (1860) helt gav ham Synet igen. Men under Idas tiltagende Sindssygdom blev Hjemmet mere og mere ufredeligt og gik sin Opløsning i Møde paa Grund af de stadige Rejser, som Julie mente var nødvendige (to længere Ophold i Paris 1868 og 1871), og i Sept. 1875 forlod W. med sin Familie Danmark for stedse, efter at hele Hjemmets Indbo var solgt paa Auktion, for at bosætte sig i Paris. Digtningen fra W.s lange Alderdomstid udgøres af et Par Digtsamlinger, der som tiende og ellevte Bind knyttedes til »Samlede Digtninger«: »Brogede Blade« (1865) og »En Samling Vers« (1872) med »Juli Maaned«, hvori W. kaarer Juli, »Sommerens rige, varme Hjerte«, til sin Maaned og bekender sig til Nuet med dets Fylde i sig selv. Som selvstændige Bøger udsendtes Fortællingerne »I Naadsensaaret« (1874) og »Et Vendepunkt« (1876). I sin Almanak for 1876, som han fyldte med Vers, skrev W. en Dag i Dec. Maaned nogle Linier: »I denne Maaned født man her vil finde — min første og min sidste Elskerinde — min Moder og Hende«, der vel ikke er stor Poesi, men rummer et langt Tilbageblik og Erkendelse af Sammenhængen i hans Liv og i hans Digtning.

Efter en offentlig Indsamling førtes W.s Lig til Danmark. Ved Sørgehøjtideligheden i Frue Kirke sang Studentersangerne Plougs

Mindesang »Folmer Sangers lette Fjed naa'de Pilgrimsfærdens Ende«. — Af hans Efterladenskaber udsendte Julie i Samraad med Liebenberg »Efterladte Digte« (1879) og »Breve fra og til Chr. W.« (1880) —

Af Digterne efter Oehlenschläger paa rent human Grund er W. den mest repræsentative, spændende baade over den folkelig-nationale og den moderne-intime Retning, over Lyrik og episk Digtning, Vers og Prosa. Med ham konsolideres saa at sige Forestillingen om den rette poetiske Diktion, men heri ligger allerede gemt hans Digtnings Svaghed, tydeligst inden for Romancens Genre, der har umiskendelige Træk af Efterklang i Billedsprogets Anstrøg af Konventionalisme og i den glatte, letløbende Versform. W.s Personlighed har en vis aandelig Magelighed, der skyr Følelsens Yderpunkter, men samtidig en dybt naturbestemt Egenart, der saa fuldstændig lader ham assimilere alle udefra modtagne litterære Paavirkninger og Tilskyndelser. Hans Særkende, naar han er bedst, i de smaa lyriske Digte, der nu er blevet Folkets Sange, i Versfortællingernes Parlando og i »Til Een«-Digtenes fortrolige, henrykte Tilstaaelser, er den rige lyriske Instrumentation og Sprogets rene, fulde Tone. Han er en Digter med en Fuglestrube, en Sanger, hvis Stemme har de rette Lokketoner: »en Klang, en underlig bevæget Svæven, der trænger dybt i Sjælen ind«.

Samlede Digtninger, I—XI, 1860—72. Efterladte Digte ved F. L. Liebenberg, 1879. Poetiske Skrifter ved Oluf Friis, I—III, 1927—29. — Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Bakkehusmuseet.

Tit. Professor 1841. — Maleri af J. J. Exner 1869 (Fr.borg), Const. Hansen 1857(59?) (sst.), W. Marstrand (sst.), A. Koop (sst.). Tegninger af Const. Hansen bl. a. 1859, W. Marstrand og H. Olrik 1861 (sst.). Maleri af E. Henningsen 1911 (C. W. paa Volden). Maleri med W.s Familie af P. C. Skovgaard. Maleri ca. 1830. Buste af H. V. Bissen 1858 (Fr.borg; Aalborg Museum). Litografier af D. Monies 1835, af Em. Bærentzen 1839, af M. Körner 1842, af Em. Bærentzen ca. 1846, af L. A. Kornerup 1861 efter Fotografi og fra Tegner & Kittendorff 1872, Stik fra A. Weger i Leipzig 1860. Træsnit fra Ill. Tidende 1859 efter Fotografi af R. Striegler, af R. Neergaard 1871, 1873, af G. Pauli 1877, af L. B. 1883 og af H. P. Hansen 1886 efter Fotografi samt paa Træsnittet af Thorvaldsens Hjemkomst 1838. Portrætteret paa J. Sonnes Friserække paa Thorvaldsens Museums Yderside.

P. L. Møller: Kritiske Skizzer, II, 1847, S. 213—23. C. Rosenberg i Dansk Maanedsskrift, 1861, II, S. 210—93. Georg Brandes: Samlede Skrifter, II, 1899, S. 1—60 (fra 1876). Nicolaj Bøgh: Christian Winther. Et Livsbillede, I—III, 1893—1901. Poul Levin: Christian Winther. Et Digterbillede, 1896. Vilh. Andersen: Litteraturbilleder, I, 1903, S. 104—14. Arvid Wikström: Chr. Winther och Carl Snoilsky, 1903. Hans Brix: Fagre Ord, 1908, S. 123—35. Samme: Gudernes Tungemaal, 1911, S. 101—10. Samme: Dansk Lyrik gennem tre Aarhundreder, 1929, S. 238—65. Samme i Tilskueren, 1916, S. 69—76. O. Sylwan i Festskrift til Gerhard Gran, 1916, S. 215—18. Julius Clausen: Chr. Winthers Digtcyklus Til Een. Med 51 utrykte Digte »Til Een«, 1918. Vor Fortid, II, 1918, S. 48—54. Olaf Hansen i Dsk. Studier, XVI, 1919, S, 89—92. Paul V. Rubow: Saga og Pastiche, 1923, S. 126—29. Kr. Krarup i Dsk. Studier, XXI, 1924, S. 91 f. P. Engelbret-Pedersen sst., XXIII, 1926, S. 169—72. Oluf Friis: Indledninger til C. W.s Poetiske Skrifter, I—III, 1927—29. Gyrithe Lemche i Tilskueren, XLV, 1928, II, S. 337—44. C. Dumreicher i Dagens Nyheder 5. Juli 1931. Carl Johan Frederiksen i Dsk. Studier, XXXVIII, 1941, S. 149 ff. — Breve fra og til C. W., 1880. Breve fra C. W. i Museum, II, S. 1—6, Ill. Tid. 26. Juli 1896, Vor Fortid, II, 1918, S. 22—32, 195—204, Tilskueren, XXXV, 1918, I, S. 143—75, Ruben G:son Berg: Carl Snoilsky och hans vänner. Ur skaldens brevväxling, I, 1917, S. 137—93, Ord och Bild, XXVI, 1917, S. 577—84, Edda, IX, 1918, S. 111—16 og i Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., III, 1931, S. 160—75. Brev til W. i Svend Dahl: Til Minde om Zoologen H. N. Krøyer, 1941, S. 92 ff.

Oluf Friis.

Winther, Frederik Julius August, 1853—1916, Maler. F. 20. Sept. 1853 (Slotsk.), d. 4. April 1916 paa Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). Forældre: fhv. kgl. Rideknægt Anders Christian W. (1815—75) og Birthe Cathrine Petersen. Ugift.

W. gik paa Teknisk Skole og blev herfra 1871 dimitteret til Akademiet, som han besøgte til 1879. Desuden har han modtaget privat Undervisning af Marinemaler C. Neumann. Han debuterede paa Charlottenborg 1877 med »Tidlig Formiddag efter Regn« og udstillede i de følgende Par Aar som Marinemaler med Motiver fra Kysten ved Møens Klint. Senere malede han adskillige Studier i den svenske Skærgaard, navnlig paa Hallands Väderö, men udstillede derpaa fra 1884 saa godt som aarligt Landskabsmotiver fra Dyrehaven og andre sjællandske Egne; i sine senere Aar søgte han atter sine Motiver paa Møen og undertiden paa Bornholm. 1883, 1890, 1892 og 1894 modtog W. Rejsestipendier bl. a. fra Akademiet og vides at have besøgt Schweiz (»Sommerdag ved Genfersøen. Villeneuve« 1890; »Parti fra Rhonedalen ved Villeneuve. I Baggrunden Dent du Midi« 1891) samt foretaget en Sørejse til Spanien og Portugal. Hans Virksomhed som Maler hemmedes i nogen Grad af, at hans ene Ben var stift og ofte voldte ham Smerter. I sin Novelle »Foraars-

grønt« giver Drachmann, hvis Kreds W. en Tid tilhørte, en sympatisk Skildring af den unge Maler. W.s tidlige Skitser og Billeder er friske i den maleriske Behandling og viser ret dygtige Forsøg paa at arbejde i en moderne Teknik, vistnok navnlig under Indflydelse af Th. Niss' tidlige impressionistiske Studier. I Aarenes Løb kom der dog vel megen Rutine og en vis effektfuld Manér ind i hans Billeder. Han vandt sig imidlertid paa de aarlige Udstillinger paa Charlottenborg et trofast Publikum, som glædede sig over hans idylliske Landskaber og Skovinteriører med Aaer og Søer. Som ganske ung delte W. en Tid Atelier med Hans Tegner, men senere knyttede han sig navnlig til Landskabsmalere som P. Mønsted og Sigvard Hansen og tilhørte som disse Kunstnerforeningen af 18. November. Af større Billeder kan nævnes »Formiddag i August. Fra Vejen ved Sorgenfri Aa« (1887), som belønnedes med Medaille i Chicago 1893. 1882 afholdt Kunstforeningen en Udstilling af hans Arbejder.

Nationaltidende 5. April 1916. Ekstrabladet 6. April s. A.

Merete Bodelsen.

Winther, Frederik, f. 1876, Højesteretssagfører. F. 13. Juni 1876 i Nykøbing M. Forældre: Købmand, cand. jur., senere Kasserer i Forsikringsselskabet Skjold Ludvig Frederik W. (1842—1910) og Clara Augusta Kofoed (1846—1917). Gift 1° 30. Maj 1911 i Vejlby ved Aarhus med Astrid Pouline Larsen, f. 8. Maj 1888 i Randers (gift 1° 1908 med Ritmester Valdemar Emil Adelbert Bülow, f. 1882, gift 2° 1914 med Astrid Willerup, 1878—1934, 3° 1936 med Anna Hansen, f. 1896), D. af Købmand Morten Peter L. og Marie Hansen. Ægteskabet opløst. 2° 30. Sept. 1925 i Kbh. (Cit.) med Edith Prahl, f. 31. Marts 1891 i Horsens, D. af Tandlæge Samuel Christian P. (1842—1901) og Elise Marie Ellebye (1853—1926).

W. blev Student 1894 fra Metropolitanskolen, cand. jur. 1900, var derefter en kort Tid By- og Herredsfuldmægtig i Sæby. 1901 ansattes han som Sagførerfuldmægtig i Kbh. hos Overretssagfører, senere Højesteretssagfører N. H. Bache (s. d.), gennem hvem han kom i Forbindelse med Forsikringsvæsenet. 1902 blev han tillige Fuldmægtig i Dansk Tarifforening, 1903 Kontorchef sst., 1903—05 tillige Sekretær ved Forsikringsforeningen i Kbh., 1905 Overretssagfører i Kbh., 1918 Højesteretssagfører, 1919—28 Medhjælper for Statsadvokaterne ved Østre Landsret. W.s Virksomhed har i overvejende Grad været helliget Forsikringsvæsenet; 1906 blev han Formand for Dansk Tarifforening, 1920 Formand for Dansk

Automobilforsikringsforbund, 1928 for Dansk Forening for international Motorkøretøjsforsikring, 1927 for Foreningen af Ansvarsforsikringsselskaber, 1935 for Dansk Glasforsikrings Forening, 1938 for Dansk Tyveriforsikringsforening, 1940 Medlem af Bestyrelsen for Forsikringsforeningens forsikringsjuridiske Gruppe. W. har udgivet nogle mindre forsikringsretlige Arbejder, saaledes »Kortfattet Forsikringslære« (1908), »Dansk Tarifforening 1896—1921« (1921) og var 1908—18 forsikringsretlig Medarbejder ved Landbrugets Ordbog. — R. 1921. — Maleri af M. Thymann 1906 (Familieeje). Tegning af Gerda Ploug Sarp.

H. Hjorth-Nielsen: Danske Sagførere under Loven af 26. Maj 1868, 1941, S. 410.

Erik Reitzel-Nielsen.

Winther, Geert Henrik (ved Daaben Geert-Henric), 1813—1905, Politiker. F. 20. Nov. 1813 i Hundslund, d. 28. Marts 1905 paa Frbg., begr. sst. Forældre: Sognepræst Peder W. (1764—1816, gift 1° 1795 med Giertrud Marie Seidelin, 1762—1803) og Margrethe Rasmussen (1791—1830, gift 2° 1819 med Drejermester Jens Liisberg, 1789—1855). Gift 6. Nov. 1840 i Kbh. (Frue) med Johanne Margrethe Nicoline Thomsen, f. 19. Dec. 1819 i Kbh. (Frue), d. 26. Juli 1906 paa Frbg., D. af Bankdirektør, Justitsraad, senere Etatsraad, Jacob T. (1771—1836, gift 1° 1806 med Dorothea Rebekka Cecilia Heber, 1787—1814) og Nicoline Margrethe Hintze (1783—1859).

W. blev Student 1833 fra Aarhus, cand. theol. 1840, tog Magisterkonferens 1844 og 1846 — paa en Afhandling om Realskoler — den daværende Magistergrad, der fra 1854 gav ham Titlen Dr. phil. W.s Uddannelse havde taget Sigte paa den pædagogiske Bane, og han levede nogle Aar af Manuduktion til Studentereksamen, men efter en Udenlandsrejse til Italien og Frankrig 1847—48, hvorunder han paavirkedes af det liberale Røre i Europa, greb han de Muligheder, der aabnede sig for ham ved de nye Forhold, som 1848 bragte ogsaa Danmark. Han valgtes til den grundlovgivende Rigsforsamling i Odder og var derefter valgt til Folketinget i denne jyske Valgkreds lige fra 1849 til 1884, 1864—66 ligeledes til Rigsraadets Folketing. 1856—63 sad han i det daværende Rigsraad som folketingsvalgt.

I den grundlovgivende Rigsforsamling var W. den eneste, der af principielle Grunde gik mod Paragraffen om provisoriske Love. Som Folketingsmand fik han gennem 50'erne og 60'erne stor Betydning. Han var sammen med A. F. Tscherning Fører for den ene Fløj af Bondevennerne, medens den anden samledes

omkring J. A. Hansen og Balth. Christensen. Til de sidste stod W. i et ofte vistnok meget skarpt og personligt Modsætningsforhold; men desto varmere knyttede han sig til Tscherning, der næppe godt kunde have undværet denne Hjælper. W. var den drevne Rigsdagspolitiker, gjorde et stort sagligt Arbejde og var altid paa Færde med Forslag; men det synes tillige at have været lidt af en Sport for ham at betjene sig af de mere indirekte Metoder »bag Kulisserne«. Der var derfor en vis Tilbøjelighed hos Modstandere til blot at opfatte ham som en smaatskaaren Intrigant, men med Urette. »W. var en dygtig Mand, hvis politiske Talent og Kundskab blev meget undervurderet af hans Modstandere, og han var som Agitator baade i og uden for Rigsdagen en af de ihærdigste og utrætteligste, vor politiske Historie har kendt« (N. Neergaard).

W. blev Banebryder for det bondevenlige Venstre i Jylland og den, der satte Præg paa Bevægelsen herovre. Medens J. A. Hansen stod stærkest paa Øerne, skyldtes det W.s Virksomhed, at den Tscherning'ske Retning blev stærkt fremtrædende i Østjylland, og Jyder blev efterhaanden Hovedstyrken i den Tscherning'ske Gruppe paa Rigsdagen. Fra 1850 udgav W. »Nørrejydsk Tidende« (trykt i Kbh., hvor W. altid havde sin faste Bopæl), der blev Organet for det Tscherning'ske Venstre med Tscherning selv som hyppig Bidragyder, og som vist kan siges at have haft en lignende Betydning for Jylland som J. A. Hansens »Almuevennen« for Øerne. »Nørrejydsk Tidendee« vendte meget mere sin polemiske Brod mod Embedsmændene end mod Godsejerne (i Jylland fandtes ikke saa meget Fæstevæsen som Kilde til et Modsætningsforhold mellem Bønder og Herremænd). Bladet bragte voldsomme Angreb paa Embedsvæsen og Embedslønninger. Som Tscherning vilde W. uden Hensyn til egen Afstamning og Uddannelse tjene »Menigmand«s Interesser og Instinkter, og han gjorde det ogsaa paa mere positiv Maade. 1851 fik han med sig selv som Formand oprettet De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for rørlig Ejendom i Nørrejylland, en Sammenslutning, der fik stor Betydning for den jyske Bondestand, og et stort Vidnesbyrd om W.s agitatoriske og organisatoriske Evne. Personlig rejste han uden at sky det Besvær, der fulgte med Tidens Samfærdselsforhold, de lange Mile rundt for at instruere sine Distriktskommissærer til Arbejdet, og heldigt overvandt han de Hindringer, der blev lagt ham i Vejen af politiske Modstandere. 1855 oprettedes ligeledes med W. som Formand De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikringsforening for Bygninger og

andre faste Ejendomme i Nørrejylland. W. stod nu som Leder af to store Selvhjælpsforetagender for den jyske Bondestand, og hans Blad var som Organ knyttet til dem begge. Han blev ved denne praktiske Virksomhed en velhavende Mand, men frem for alt øgedes hans Indflydelse. Folketaler var han slet ikke i noget virkningsfuldt Format, men han evnede den personlige Paavirkning, og gennem sine Tillidsmænd inden for Brandforsikringen virkede han meget effektivt for Tilslutningen til sin Politik. 1862 stiftede W. Jyllands første venstrepolitiske Organisation, en Menigmandsvælgerforening for 9. Landstingskreds, og medvirkede s. A. til Stiftelsen af Den jyske Folkeforening, hvis Formand han var til 1874. Derimod mislykkedes en Plan om under W.s Ledelse at faa oprettet et lignende Pengeinstitut for Jylland som den af C. C. Alberti ledede Sparekasse for de sjællandske Bønder. Denne Plan blev krydset af andre Kræfter og førte blot til Oprettelse af Landbosparekassen i Aarhus, der havde et mere lokalt Sigte og stod uden for W.s direkte Indflydelse.

Den betydeligste og kraftigste Skikkelse blandt de Jyder, der kom i nært Samarbejde med W., var Lars Bjørnbak (s. d.), og denne frodige og nærmest brutale Urkraft kom som egentlig Folkefører hurtigt til ganske at overskygge den noget tørre og som Personlighed lidt spinkle W. Denne gjorde ikke Bjørnbak Rangen stridig med Hensyn til dette lokale Førerskab, ligesom han paa Rigsdagen nøjedes med en Plads som Nr. 2 efter Tscherning. Nogen selvstændig parti- eller retningsskabende Kraft var W. ikke, og som han i mange Aar var »Tscherningianer«, blev han senere hen nærmest opfattet som »Bjørnbakker«.

I sin Iver for at bekæmpe Nationalliberalismen deltog W. efter Krigen 1864 i Forsøget paa at føre Bønder og Godsejere sammen, var 10. Okt. 1865 en af Talerne ved Mødet paa Hotel Phønix, hvorfra Oktoberforeningen udgik, men modarbejdede senere denne Forening og ligeledes voldsomt Grundlovsrevisionen 1866. I de nærmest følgende Aar, efter Tschernings Udtræden af Tinget, stod W. som Leder paa egen Haand af en lille Tscherning'sk Gruppe, der overvejende bestod af jyske »Bjørnbakkere«, og tro mod det Bjørnbak'ske Syn var han en ivrig Forkæmper for Militærudgifternes Nedsættelse. 1868 foreslog han Tvangsafløsning af Fæstevæsenet, hvad der var som en Bombe mod Oktoberforeningens Samarbejde mellem Godsejere og Bønder. 1870 gik han med sin Gruppe ind i Det forenede Venstre, men traadte personlig snart ud. Han kunde ikke forlige sig med Berg og andre yngre Kræfter, hørte i øvrigt ikke til de over for Højreregeringerne

særlig kamplystne Venstremænd, men altid til dem, der helst vilde Forlig, og han bekæmpede al Visnepolitik. Derved blev hans politiske Stilling efterhaanden svækket og ensom. 1884 faldt han i sin Valgkreds mod Viggo Bjørnbak. I Forvejen var han blevet økonomisk ruineret ved fejlslagne Spekulationer. 1882 traadte han tilbage fra Bygningsbrandforsikringen, 1886 fra Løsøreforsikringen. Lige til sin Død bevarede W., hvis eget politiske Livsværk havde været af saa grundlæggende Betydning, en levende politisk Interesse og stadig Forbindelse med Rigsdagsmænd. — Træsnit 1874.

H. Wulff: Den danske Rigsdag, 1882, S. 323—27. N. Neergaard: Under Junigrundloven, I—II, 1892—1916. Hans Jensen: Lars Bjørnbak og den bjørnbakske Bevægelse, 1919. Samme i Landbosparekassen i Aarhus 1862—1937, 1937. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880, I—VII, 1920—25. Hans Lund: Sophus Høgsbros Brevveksling og Dagbøger, I, 1923. Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov 1850—64, 1930 (se Registeret).

Hans Jensen.

Winther, Georg Peter, 1844—79, Zoolog. F. 20. Sept. 1844 i Svindinge, Fyn, d. 11. Jan. 1879 i Nizza, begr. sst. Forældre: Læge Laurentius Robert W. (1811—77, gift 2° 1852 med Johanne Sophie Abigael v. Bergen, 1837—1901) og Marie Lovise Bentzen (1817—49). Gift 9. April 1873 i Kbh. (Johs.) med Emilie Petrine Stephensen, f. 2. Febr. 1850 i Taarbæk, d. 14. Aug. 1930 i Terslev, D. af Fisker Stephen Olsen (1819—93) og Inger Marie Sørensen (ca. 1812—1908).

W. blev Student 1865 fra Odense og paabegyndte derefter det naturhistoriske Studium, som han afsluttede 1873 med Magisterkonferens med Zoologi som Hovedfag. S. A. udgav han et mindre Arbejde: »Bidrag til Fiskeskjæltændernes Morphologi og Udviklingshistorie« (Nat. Tidsskr., 3. Rk., VIII, 3, 1873). Samtidig paabegyndte han en Række Undersøgelser af de danske Farvande, fra 1874 med offentlig Støtte, hvorved han fortsatte Krøyers faunistiske Arbejde, ligesom han herigennem lagde Grunden til C. G. Joh. Petersens Arbejder paa dette Felt. Navnlig for Farvandene omkring Samsø, Sjællands Odde m. m. er vort Kendskab den Dag i Dag væsentlig baseret paa W.s Indsamlinger. Et Resultat af dette Arbejde er hans Fortegnelser over Danmarks Foraminiferer, Bryozoer og Hydroider, offentliggjort i »Nat. Tidsskr.« 1874, 1876 og 1879. I øvrigt har W. navnlig virket som Ichthyolog, idet han dels har skrevet et omfattende morfologisk Arbejde: »Fiskenes Ansigt«, af hvilket der kom tre Dele i Aarene 1875—78, dels nogle mindre morfologiske Undersøgelser over Kutlinger samt flere faunistiske Arbejder, herunder en Del

af Teksten til Fiskene i Værket »Zoologia Danica«. Han har endelig i »Nordisk Tidsskrift for Fiskeri« skrevet flere Oversigter over Fiskeriet i danske Farvande, navnlig i Store Bælt og tilgrænsende Omraader, samt et større Arbejde: »Om vore Farvandes Naturforhold med Hensyn til kunstig Østersavl og de i den Henseende anstillede Forsøg«, ogsaa i »Nordisk Tidsskrift for Fiskeri«.

W. var Elev af Schiødte og følte sig nøje knyttet til ham og hans Kreds; hans morfologiske Arbejder er ganske præget af hans Aand og Synspunkter. Paa det fiskeribiologiske Omraade repræsenterer W. derimod nyere Synspunkter, og han og Krøyer er de første Pionerer inden for dette Omraade her hjemme. Han var en flittig og omhyggelig Forsker, der naaede at udrette adskilligt, til Trods for at han var stærkt angrebet af Tuberkulose, for hvilken han forgæves søgte Helbredelse ved Rivieraen i Vinteren 1878—79. W. vilde utvivlsomt, hvis han havde kunnet fortsætte sin videnskabelige Virksomhed, have opnaaet en betydelig Position som Fiskeribiolog og Ichthyolog. — Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek. — Akvarel af Grevinde Eliza Moltke-Hvitfeldt 1852 (Familieeje).

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Litteratur, II, 2, 1875, S. 583—88; III, 1875, S. 534 f. (Bibliografi). Svend Dahl: Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning, 1941, S. 249 ff.

R. Spärck.

Winther, Jens Jørgen, f. 1863, Arkæolog. F. 16. Dec. 1863 i Rudkøbing. Broder til Professor Chr. W. (s. d.). Ugift.

W. overtog 1892 Faderens Forretning, som han stadig driver. Fra sin tidligste Ungdom var han stærkt arkæologisk interesseret og samlede paa Oldsager. 1901 opdagede han en meget betydelig Boplads fra Yngre Stenalder paa Lindø i Lindelse Nor, og her begyndte han nu omfattende Gravninger, der først afsluttedes 1925, og som fremskaffede det største Bopladsfund fra Yngre Jættestuetid her i Landet. I Aarene 1930—36 foretoges Udgravningen af en anden, lidt ældre Boplads, Troldebjerg, der bragte opsigtvækkende Resultater: En hel Landsby med Tomter af rektangulære og hesteskoformede Huse, med tydelige Vidnesbyrd om Øksekult, samt et umaadeligt stort Materiale af Flintsager og Keramik, alt fra Ældre Jættestuetid. Endelig er i Aarene 1939—42 en tredie stor Boplads, Blandebjerg, blevet undersøgt, en Boplads, der baade i Tid og Rum ligger imellem Troldebjerg og Lindø. Men desuden har W. foretaget mange andre arkæologiske Undersøgelser paa Langeland, saaledes af Stenalders Enkeltgrave, Bronzealders Grave, Vikingetidsgrave o. s. v.

Resultaterne af sine Undersøgelser har W. nedlagt i en Række smukke Publikationer, udgivet og bekostet af ham selv: »Lindø« (I—II, 1926—28), »Langeland: Stenalders Enkeltgrave, Bronzealders Brandgrave, Bronzealders Offerplads« (1929), »Troldebjerg« (I—II, 1935—38), »Blandebjerg« (1943). Sine store Samlinger har han skænket til det af ham oprettede Langelands Museum, hvis Bygning han bekostede opført 1906 og senere har udvidet stærkt, saa det nu er et af Provinsens videnskabelig set værdifuldeste og bedst ordnede Oldsagsmuseer.

W.s største Betydning som Arkæolog ligger i hans storslaaede, med yderste Omhu udførte Udgravninger af de tre store Bopladser fra Yngre Stenalder, der altid vil staa som Hovedhjørnesten i denne Periodes Kronologi. Hans Publikationer er meget udførlige og omhyggelige, saa de kan benyttes som et vigtigt Kildemateriale af andre Forskere. Som Forsker er W. selvstændig og original i sine Synspunkter, der dog ikke alle har vundet almindelig Anerkendelse. Ved sin Ildhu og Begejstring for Arkæologien har han betydet meget for dansk arkæologisk Ungdom, for hvem hans Hjem altid har staaet gæstfrit aabent. Ved sin 75 Aars Fødselsdag 1938 hædredes han med et Festskrift med Bidrag fra unge skandinaviske Arkæologer. — Den Hielmstierne-Rosencroneske Prismedaille 1930. — Maleri af J. Grenness 1911 (Rudkøbing Museum).

Fynsk Hjemstavn, VI, 1933, S. 177—85. Berl. Tid. 15. Dec. 1938. Politiken 16. Dec. s. A. Magasinet 14. Maj 1939.

Therkel Mathiassen.

Winther, Niels Christopher, 1822—92, færøsk Politiker og Forfatter. F. 2. Juli 1822 i Thorshavn, d. 24. Febr. 1892 i Hjørring, begr. sst. Forældre: Snedker Niels W. og Sigga Maria Karbek. Gift 17. Okt. 1852 i Kbh. (Holmens) med Anne Marie Nicoline Kjærgaard, f. 25. Sept. 1829 i Kbh. (Frels.), d. 25. Juni 1917 i Hjørring, D. af Skibsfører Paul Christian K. og Maren Margrethe Nolsøe.

W. kom allerede som Dreng paa Sorenskriverens Kontor i Thorshavn, hvor han arbejdede, til han (1840) rejste til Kbh. for at læse til dansk-juridisk Eksamen, som han fik 1842. De følgende fire Aar var W. bosat i Kbh., men 1846 blev han Fuldmægtig, først (til 1847) hos Herredsfogden i Tyrsting-Vrads Herreder, senere (1848—49) hos Birkedommeren i Kronborg Distrikt. 1849 blev han konstitueret som Sagfører i sit Hjemland og tog Ophold i sin Fødeby. Efter 1850—51 at have lært Bogtrykkeriet i Kbh. og købt en lille Haandpresse og Typemateriel begyndte W. 1852 Udgivel-

sen af det første færøske Blad, »Færingetidende«, hvoraf der (13. Maj—27. Juli) udkom ni Numre. Men inden den Tid havde W. kastet sig ind i det offentlige Liv. Han lod sig opstille ved Folketingsvalget 1851 og blev valgt (genvalgt 1852, 1853 og 1855), samt 1852 til Lagtinget, hvor han repræsenterede Østerø (1855 Nordstrømø). Det var under Indtrykket af Folkestyrets Gennembrud i Danmark, at W. blev sig sin politiske Mission bevidst. Hans Kritik af færøsk Styre fremkom i dansk Presse samt i hans eget Blad. Allerede 1845 havde han berørt Spørgsmaalene om Indførelse af Kommunalvæsen og Lagtingets Genoprettelse. En anden Sag, der laa ham paa Hjerte, var Monopolhandelens Ophævelse. Men i alle sine Bestræbelser stødte han paa Modstand fra Embedsmændene, og disse var altid stærke nok til at sætte deres Præg paa Resultaterne af hans Arbejde. Som Resultater af hans politiske Virksomhed og Agitation kan regnes Indførelse af Kommunalvæsen, Lagtingets Genoprettelse og Indførelsen af Frihandel. Selv var han ikke tilfreds, især var det Lagtingets umyndige Stilling og embedsaristokratiske Karakter, der mishagede ham. Men Betydningen af hans, ofte meget aggressive, Kamp mod Embedsvælden strækker sig ud over hans egen Virketid, saaledes har den færøske Venstrebevægelse i 1880'erne (J. H. Schrøter d. Y.) og Selvstyrebevægelsen (J. Patursson) begge modtaget Impulser fra ham. — 1856 blev W. Prokurator ved Underretterne i Aalborg Stift og bosatte sig i Hjørring. Her købte han 1868 ved Egnens Beboeres Hjælp »Hjørring Amtstidende«, som han ledede til 1885. Han deltog i Egnens offentlige Liv, men blev med Aarene mere og mere konservativ. — Ligesom W.s vigtigste politiske (og journalistiske) Virksomhed tilhører Færøerne, hvis første egentlige Politiker han var, er hans Forfattervirksomhed helliget hans Fødeland. Ganske vist har han skrevet »Bidrag til Hjørring Bys Historie« (1885), men hans Hovedarbejde er »Færøernes Oldtidshistorie« ([1857—] 1875), et Værk, som nu paa mange Maader er forældet og i sine Betragtninger noget naivt, men som dog er højst fortjenstfuldt ved det store, især kulturhistoriske, Stof, som det rummer.

Dagbladet 26. Febr. 1892. J. Patursson: Færøsk Politik, 1903. Tingakrossur, 1902, Nr. 31 A. Varðin, II, 1922, S. 81—92. H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660—1869, 1935, S. 350 f. Hjørring Amtstidende 7. Marts 1942.

Chr. Matras.

Vinther, Peder Jørgen Madsen, 1863—1944, Seminarieforstander. F. 24. Febr. 1863 i Kalhave, Hornborg Sogn, Skanderborg Amt, d. 20. Jan. 1944 i Silkeborg, begr. sst. Adoptivforældre:

Husmand og Vejmand Jørgen V. (1817—85) og Karen Marie Jensen (1810—85). Gift 1° 8. Aug. 1887 i Ølgod med Lærerinde Kristine Nielsen, f. 8. Aug. 1860 i Grimstrup, d. 8. Juni 1891 i Silkeborg, D. af Husmand Niels Jessen N. og Marie Christiane Jensen. 2° 9. Aug. 1901 i Sejling med Helga Caroline Lauridsen, f. 3. Dec. 1871 i Aulum, D. af Lærer Johan Bitsch L. (1844—84) og Anna Jakobsen Sivebæk (1842—99).

V. fik fra sin Barndom stærke folkelige og nationale Indtryk, læste Grundtvig, Ingemann, Saxo og Snorre, Frederik Barfods »Fortællinger af Fædrelandets Historie«, Fabricius' Danmarkshistorie m. m. og hørte Adoptivfaderen fortælle egne Oplevelser fra Krigen 1848—50. Efter sin Konfirmation var han et Aar i Kørup Præstegaard hos Pastor Th. Mygind, hvor han deltog i praktisk Arbejde og fortsatte sin Læsning, kom 1878 paa Staby Højskole, blev her uddannet til Vinterlærer og fik som saadan Ansættelse ved Finderup Skole, Hanning Sogn, hvor han gjorde sine første Erfaringer som Lærer og grundlagde den Forkærlighed for den lille Landsbyskole med dens nøje Kontakt med Hjemmene og det praktiske Arbejde, som han bevarede siden. 1879 blev han Lærer ved Lillelund Friskole, Ulfborg Sogn, og kom 1881 paa Kbh.s Lærerseminarium, hvorfra han dimitteredes 1884, drog tilbage som Lærer ved Friskolen i Lillelund, men blev 1886 knyttet til det af Realskolebestyrer Kr. Johansen s. A. oprettede Friseminarium i Silkeborg som Lærer i Dansk og Historie og overtog selv Seminariet 1890. Under Trykket af de usikre og tilfældige Forhold, som private Seminarier da virkede under, udsendte V. 1892 en Pjece om »Manglerne af og Veje til fastere Former« og fik 1893 Anmodning fra Kultusminister Goos om at deltage i Udvalgsforhandlinger om hele Seminariespørgsmaalet, hvorefter han blev Medlem af en Kommission, der skulde gøre sig bekendt med den praktiske Læreruddannelse i Finland og Sverige og afgive en Betænkning om en Nyordning, et Forarbejde, der resulterede i Seminarieloven af 30. Marts 1894. Siden den Tid blev V. en Slags fast Deltager i alle officielle Drøftelser og ministerielle Udvalg vedrørende Seminariespørgsmaal, var saaledes tilkaldt som sagkyndig ved Forhandlingerne om Læreruddannelsen i Den store Skolekommission 1919—23 og ved de Forhandlinger, der gik forud for den Borgbjerg'ske Seminarielov af 15. April 1930, og blev Medlem af det under 25. April s. A. nedsatte Udvalg til Ordning af Undervisning, Prøver etc., der blev nedsat ifølge Lovens § 4. Foruden at være virksom Deltager i de officielle Drøftelser var V. inden for sine Kollegers Kreds

den, der tog Initiativet til en Organisation. Han indbød 1899 samtlige Forstandere til det første af den Række private Møder, der 1905 førte til Stiftelsen af Dansk Seminarieforening, hvor han blev Medlem af Bestyrelsen og senere Formand (1920—24), og det maa i ikke ringe Grad tilskrives ham, at det lykkedes at skaffe Privatseminarierne bedre Kaar, navnlig ved Tilskudsordningen af 1919, der 1929 efterfulgtes af den Byskov'ske Tilskudslov. Trods Omfanget af denne administrative og raadgivende Virksomhed er det dog ikke her, V.s Hovedindsats ligger. Det er hans folkelige Oplysningsarbejde, strækkende sig fra den første Lærervirksomhed i den vestjyske Vinterskole til et halvt Hundredaars Seminariegerning og en Vrimmel af Foredrag paa Folke- og Skolemøder samt talrige Artikler i Blade og Tidsskrifter, der vil sikre ham en Plads i dansk Skolehistorie og danske Folkemøders Annaler. Ud fra de stærke folkelige og nationale Indtryk, han modtog i sin Barndom i Landsbyen, skaffede han sig ved Læsning, Rejser og Samkvem med aandelige Førere og betydelige Personligheder et stort Fond af Viden. I sin tidlige Ungdom modtog han under en Rejse i Norge sit første Indtryk af Bjørnson og Christoffer Bruun, med hvem han senere stod i personlig Forbindelse; under sine Læreaar i København hørte han Forelæsninger af Caspar Paludan-Müller og kneb sig en Plads i G. Brandes' tætfyldte Auditorium under de sidste Forelæsninger om »Hovedstrømninger«, traf endvidere Skat Rørdam, Sofus Høgsbro, Harald Holm o. fl. og var en begejstret Deltager i Hundredaarsfesten for Grundtvig 1883. Allerede som Friskolelærer begyndte han at holde Møder i Bøndernes Storstuer og kom herved i Forbindelse med Jakob Knudsen, med hvem han sluttede et nært Venskab. Siden blev han en af de mest brugte Talere ved Pinseskolemøder og Menighedsmøder samt i Foredragsforeninger og i Høj- og Friskolekredse Landet over. Hans positive Stillingtagen til Dagens Spørgsmaal, særlig kristelige, litterære og pædagogiske, hans faste Forankring i det grundtvigske Livssyn og de varme og ægte Følelser, ofte krydret med Lune, der bar hans Foredrag, skaffede ham en talrig og trofast Tilhørerskare. I det Foreningsliv, der voksede frem af det grundtvigske Skole- og Kirkeliv, var han en levende Deltager; han var saaledes 1912 med til at stifte Silkeborg Valgmenighed, hvis Formand han var til 1917, var i mange Aar Formand for Silkeborg Højskoleforening, blev 1914 Medlem af Styrelsen for Dansk Skoleforening og var dens Formand 1922—38.

V. hører til de betydeligste Personligheder, som dansk Semi-

narieverden og de grundtvigske Kredse har fostret. Han var ikke Forsker, men Lærer og Formidler, de positive Resultaters Mand, baade naar det gjaldt Gennemførelse af Reformer og Spredning af Kultur og Oplysning i Folkets brede Lag. Af litterære Arbejder, som hans Navn er knyttet til, foreligger »Ledetraad gennem det gamle Testamente« (1931), »Uddrag af det gamle Testamente« (1933) og »Det gamle Testamente for Børn og Unge« (1936), der alle er udgivet i Samarbejde med I. K. Ryge Jensen. — R. 1911. DM. 1931. K.² 1936. — Malerier af M. Kaalund-Jørgensen 1925 (bestemt for Silkeborg Seminarium) og 1928 (Familieeje).

Silkeborg Seminarium 1886—1911, 1911. Lærerne og Samfundet, IV, 1914, S. 195—200. Bavnen, 1933, S. 177—86. Dansk Seminarieblad, XIX, s. A., S. 3—8. Silkeborg Seminarium 1886—1936, 1936.

F. C. Kaalund-Jørgensen.

Visby, Carl Holger, 1801—71, Præst. F. 30. Marts 1801 i Helsingør, d. 10. Marts 1871 i Store Hedinge, begr. sst. Forældre: Lærer, senere Skolelærer i Aagerup, Ramløse Sogn, Hans Jensen V. (1777—1870, gift 2° 1813 med Ane Marie Larsen, 1786—1864) og Ane Magdalene Hahn (1777—1808). Gift 1° 21. Okt. 1826 i Kbh. (Frue) med Laura Christiane Fallesen, f. 9. Sept. 1805 i Kbh. (Frue), d. 30. Jan. 1828 sst. (Trin.), D. af residerende Kapellan ved Frue K., senere Sognepræst ved Trinitatis K. i Kbh. L. N. F. (s. d.) og 2. Hustru. 2° 1. Maj 1829 i Bringstrup med Nanna Hilaria Margaritha Smith, f. 17. April 1810 i Helsinge, d. 1. April 1892 i Kbh., D. af Kapellan i Helsinge, senere Sognepræst i Bringstrup Eiler Hagerup S. (1773—1838) og Ane Margrethe Hammer (1784—1859).

V. blev Student 1818 fra Fr.borg, fik 1822 Plads paa Elers' Kollegium og blev 1823 cand. theol. 1825 vandt han med megen Berømmelse Universitetets Guldmedaille for en Afhandling om »Holsteens Erobring og Omvendelse til Kristendom« (trykt 1826). I disse Aar ledede han desuden — til Dels sammen med sin Skolekammerat C. Pram Gad — et privat Undervisningsinstitut. 1826 blev han Præst ved Domhuskapellet og Blaataarn, 1829 tillige for Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset paa Christianshavn og Fangetaarnene i Citadellet. 1830 blev han tillige residerende Kapellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn og 1844 Sognepræst sst., indtil han 1854 forflyttedes til det meget anselige Kald, Store Hedinge. V. udviste stor Nidkærhed i sin Gerning som Fængselspræst og har indlagt sig betydelige Fortjenester ved

sit forstaaende og humane Forhold over for Fangerne. Han skal have ejet en ikke ringe Evne til at paavirke endog ret forhærdede Forbrydere, men var undertiden tilbøjelig til at lade sig skuffe af mere sammensatte Naturer, saaledes vistnok af Rovmorderen P. Worm, hvis Forbryderforfængelighed V. ikke har kunnet gennemskue (jvfr. den af V. udgivne »Dagbog over mine Besøg hos Petri Claudi Ferdinand Emil Worm« (1838)). Til Benyttelse for Fanger udgav V. »Bønnebog til Brug i Arrester og Straffeanstalter« (1842) og en tilsvarende »Psalmebog« (1843). Han oprettede desuden en Skole til Bedste for unge Forbrydere, fik stiftet et Selskab til Støtte for løsladte Fanger og var Medstifter af Instituttet paa Flakkebjerg 1836. Den utrættelige Virksomhedsaand, der besjælede V., lod ham dog ikke finde Tilfredsstillelse alene ved Præstegerningen, men førte ham ind paa mange andre Omraader. Han sad saaledes i Bestyrelsen for en Række Selskaber af social, pædagogisk og filantropisk Karakter, blev 1848 Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og var senere i Store Hedinge baade Borgerrepræsentant og Forligelseskommissær samt Medlem af Direktionen for Sparekassen og for den frie Fattigkasse. Hertil kom en betydelig Indsats som Frimurer. V. arbejdede som en af Hovedmændene for i Danmark at indføre det svenske Logesystem. Vidnesbyrd om hans mangeaarige Virksomhed som »Taler« i Logen foreligger i hans »Mureriske Foredrag« (1.—2. Samling 1836, 1876).

Ved sin teologiske Forfattervirksomhed og sin Indblanding i Øjeblikkets Stridigheder kom V. periodevis til ogsaa at indtage en ret fremskudt Plads i Tidens Kirkeliv. Hans Skrifter afspejler en gradvis Udvikling fra Rationalisme over en rational Supranaturalisme til et strengere positivt Standpunkt. Typiske er især hans store Prædikensamlinger (i Tidsskriftform) »For practisk Christendom« (I—II, 1830—31) og »For huuslig Andagt« (I—IV, 1838—41) samt den meget benyttede Samling af Prædikendispositioner »Homiletisk Tankemagasin« (1866). 1825 havde V. staaet i Spidsen for de 88 Teologer, der overbragte H. N. Clausen en Hyldestadresse i Anledning af hans Kamp mod Grundtvig. 1830 besørgede han en ny, ikke særlig nøjagtig, Udgave af Alterbogen og fremsatte n. A. en Kritik af Liturgien, der medførte et skarpt Gensvar fra Mynster. 1831 udtalte han sig i en Paaskeprædiken paa en mindre klar Maade om den evige Fordømmelse, som han syntes at fornægte i den gamle kirkelige Betydning, i hvilken Anledning J. C. Lindberg kastede sig over V. med et heftigt Fejdeskrift »Falsk Lærdom i Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn«.

Sagen blev efter Kancelliets Ordre indbragt for Hof- og Stadsretten, der forlangte et teologisk Responsum, og da det teologiske Fakultet i Kbh. ikke vilde udtale sig, indhentede V. et for ham gunstigt Votum fra Universitetet i Kiel, hvad der førte til, at V. fuldstændig frikendtes (1834 ved Højesteret), og Lindbergs Udtalelser mortificeredes. Under Sagens Forløb var det lykkedes Lindberg at tilvejebringe ikke mindre end elleve Stridsskrifter i denne Anledning. Trods Frikendelsen havde V.s Udtalelser dog vakt Misbilligelse hos mange, bl. a. hos Mynster.

V. var et lyst og hurtigt Hovede, en meget perfektibel Natur, i Besiddelse af mangeartede Evner og Kundskaber, som han med utrættelig Flid søgte at gøre frugtbringende. Som Prædikant hørte han i en Periode til Hovedstadens mest ansete og blev endog som saadan i høj Grad rost af Søren Kierkegaard. Den Lethed, hvormed han bevægede sig paa meget forskellige Omraader, afbalanceredes dog ikke af en tilsvarende Grundighed i Opfattelsen, og hans udstrakte, uegennyttige og fortjenstfulde Virksomhed bærer et mærkeligt Præg af Rastløshed og Spredthed. En blivende Betydning tilkommer der ham alene i Fængselsvæsenets Historie. — R. 1840. DM. 1854. — Maleri af Em. Bærentzen og Elisabeth Jerichau Baumann. Litografier af Em. Bærentzen bl. a. 1844, af Sachse & Co., Berlin, fra Bordings Stentrykkeri 1867. Træsnit 1872. Kamé af Har. Conradsen 1857. Marmormedaillon i Store Hedinge, formentlig af Har. Conradsen 1858.

Magazin for Natur- og Menneskekundskab, Ny Suite, VI, 1. Hæfte, 1844, S. 65 ff. N. C. Øst: Materialier til et dansk biographisk-literarisk Lexicon, 1835—38, Sp. 669—72. Edg. Collin: Fremragende danske Frimurere, II, 1875, S. 149—66. Kirkehist. Saml., 4. Rk., IV, 1895—97, S. 723, 724, 727, 728, 741. Søren Kierkegaards Papirer, udg. af P. A. Heiberg og V. Kuhr, VI, 1914, S. 249—53. Knud Fabricius: Regensen gennem hundrede Aar, 1923—25, S. 147 f. L. N. Helveg: Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen, 2. Udg., II, 1883, S. 466 f., 553—61. L. Koch: Den danske Kirkes Historie i det 19. Århundrede, II, 1883, S. 94 f., 101—08. Biskop, Dr. theol. G. P. Brammers Ungdomsliv, udg. af Johs. Kok, 1884, S. 71 f., 99, 187 f. H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie, 1877, S. 166—69. H. Schwanenflügel: Jakob Peter Mynster, II, 1901, S. 34—44. G. L. Wad: Fra Fyens Fortid, II, 1916, S. 266, 301, 319. Dannebrog 30. Dec. 1894. Familien Visby, 1905, S. 4.

Bjørn Kornerup.

v. der Wisch. Af den Gruppe holstenske Adelslægter, som fører en Ulv i Skjoldet, er Slægten v. d. W. næst efter Pogwisch'erne den betydeligste; dens ældst kendte Mand er sandsynligvis den

1216 forekommende Marquardus de Stenwer. Stamrækken lader sig dog kun føre tilbage til Claus v. d. W. (nævnt 1428 og 69) til Gelting, hvis Sønner var Otto v. d. W. (nævnt 1469 og 74) til Rohlstorf — Fader til Amtmand i Pløn Claus v. d. W. (nævnt 1507 og 33) til Ehlerstorff — Amtmand i Tønder Volf v. d. W. (nævnt 1443 og 76), Henrik v. d. W. (nævnt 1439 og 69) til Wittensee — Fader til Biskop i Slesvig Henrik v. d. W. (ca. 1435—88) til Kriseby — og Claus v. d. W. (nævnt 1466 og 90) til Gelting, hvis Søn Sivert v. d. W. (d. 1540) til Grønholt m. m. var Fader til Claus v. d. W. (d. 1559) til Grønholt, Damp og Nordby m. m. og til Hans v. d. W. (d. 1557) til Binebek og Glasau; dennes Sønnesøn Henrik v. d. W. (ca. 1565—ca. 1640) til Glasau og Vrejlevkloster m. m. var Fader til Adolph Philip v. d. W. (1595—1668) til Krabbesholm, Vrejlevkloster og Wittmold, hvis Søn Landraad Henrik v. d. W. (d. 1675) sluttede denne Linie. Ovenn. Amtmand Volf v. d. W. (nævnt 1443 og 76) var Fader til Henneke v. d. W. (d. 1500) til Dänisch Nienhof — hvis Sønner var de nedenn. Jørgen v. d. W. (d. 1572) til Dänisch Nienhof og Marsken Benedict v. d. W. (d. ca. 1543) — til Otto v. d. W. (nævnt 1484 og 99) — hvis Søn var Clement v. d. W. (d. ca. 1546) til Hanerau — og til Ditlev v. d. W. (d. 1500) til Olpenæs, hvis Søn Jørgen v. d. W. (d. 1563) til Olpenæs var Fader til Johan v. d. W. (d. 1601) til Olpenæs og til Volf v. d. W. (d. 1602) til Fresenhagen, af hvis Sønner skal nævnes Amtmand i Trittau og Reinbek Henrik v. d. Wisch (d. 1642) til Ellund og Güldenstein, Johan v. d. W. (d. 1658) til Lütjenhorn og Hans v. d. W. (d. 1638) til Fresenhagen; sidstnævnte var Farfader til Johan v. d. W. (d. 1728) til Svinebek, hvis Sønnesøn var Generalmajor Johan Christopher v. d. W. (1739—1808). Johan v. d. W. (d. 1658) var Fader til Volf v. d. W. (ca. 1608—70) til Ø og Lütjenhorn, hvis Sønner var Johan v. d. W. (ca. 1640—80) til Blansgaard — Oldefader til Oberst Frederik Christian v. d. W. (1728—86) til Lundsgaard — og Hans Sivert v. d. W. (1660—1708) til Lütjenhorn og Nybøl, hvis Sønnesøn hannoveransk Oberst Christian Otto v. d. W. (1733—1807) til Rechtebe var Fader til hannoveransk Statsminister Johann Caspar v. d. W. (1785—1865) og til Major Hieronymus Friedrich Nicolaus v. d. W. (1788—1873), med hvem Slægten maa antages udslukt.

Danmarks Adels Aarbog, XLVIII, 1931, II, S. 69--115; LII, 1935, II, S. 149; LV, 1938, II, S. 140.

Albert Fabritius.

v. d. Wisch, Abel Cathrine, se Abel Cathrine.

v. der Wisch, Benedict, d. ca. 1543, Marsk. Levede endnu 29. Nov. 1541, men var død 21. Dec. 1545. Forældre: Henneke v. d. W. (d. 1500) og Salome v. Ahlefeldt (d. tidligst 1517). Sandsynligvis ugift.

I sin Ungdom gjorde B. v. d. W. sig bekendt som Sørøver, idet han 1512 i Forening med Fætteren Clement v. d. W. kaprede et flamsk Handelsfartøj i Vesterhavet og lod en Del af Besætningen dræbe. Da det viste sig, at Hertug Frederik (I.) ikke tolererede denne Voldsdaad, veg de ikke tilbage for at sende ham et Fejdebrev. Afslutningen paa denne Strid kendes ikke; men det ligger nær at antage, at Nag mod Hertugen væsentligt medvirkede til at gøre B. v. d. W. til en af Christian II.s ivrigste Tilhængere. Sidst i 1520 blev han kgl. Lensmand paa Brundlund Slot ved Aabenraa, som han beholdt indtil Omvæltningen 1523. Derefter sluttede han sig til sin Herre i Landflygtigheden, og i de følgende Aar opholdt han sig snart hos Henrik Gjøe i Bremen, snart hos Kongen i Lier eller Berlin. 1528—30 kaldes han Christian II.s Marskal og betegnes sidstnævnte Aar som en af de mest luthersksindede blandt hans Raadgivere. 1534 fik han af Hertug Albrecht af Mecklenburg Bestalling som Ritmester, men fulgte s. A. Grev Christoffer til Danmark; her deltog han n. A. i Slaget ved Øksnebjerg, hvor han toges til Fange. Endnu inden Grevefejdens Afslutning maa han være kommet fri og være vendt tilbage til Nordtyskland, hvor han til det sidste synes at have fortsat den omflakkende Tilværelse, som han gennem saa mange Aar havde vænnet sig til.

Danmarks Adels Aarbog, XLVIII, 1931, II, S. 83, jfr. 91 og 153. Niels Krag: Christian III.s Hist., danske Udg., I, 1776, S. 96, og II, 2. Del, 1779, S. 244. Chr. L. E. v. Stemann: Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig, III, 1867, S. 147 ff. Voss' Ekscerpter i Rigsarkivet.

Henry Bruun.

v. der Wisch, Jørgen, 1488—1572, til Dänisch Nienhof, Adelsmand. F. 1488, d. 1572. Broder til Benedict v. d. W. (s. d.). Gift ca. 1522 med Margrete Rantzau, d. 1589, D. af Claus R. til Ascheberg (d. 1542) og Catharine Buchwald (d. tidligst 1542).

Sammen med Broderen Heinrich og et Par andre Junkere gjorde J. v. d. W. sig 1514 uheldigt bemærket ved at bryde ind i et Herberg neden for Gottorp Slot, hvorfra de jog nogle kgl. Gesandter, hvem Hertugen havde indkvarteret der, ud i Kulde og Sne; for denne Forseelse maatte han ligesom de andre Deltagere bøde med et langvarigt Fængselsophold. 1521 var han Hofsinde hos Christian II. og fik af denne Segeberg Slot i Forlening paa 20 Aar.

Her laa Fællesarkivet, og dette aabnede han Jan. 1523 for Anders Glob (s. d.). Han kom derved i Unaade hos Hertug Frederik og stod under den snart paafølgende Krise ligesom Broderen Benedict afgjort paa Kongens Side. Oprindelig vilde han hverken hylde Frederik I. eller overgive Segeberg; men da Slottet blev belejret og Udsigterne til Undsætning var smaa, kom han hurtigt paa andre Tanker. Ved sin Svigerfaders og andre Slægtninges Hjælp opnaaede han et forholdsvis gunstigt Forlig, hvorved han forpligtede sig til Kapitulation, hvis Christian II. ikke inden 14 Dage personlig var kommet ham til Hjælp. Dette Vilkaar var en ren Form; den landflygtige Konge og hans Omgivelser fandt derfor heller ikke, at J. v. d. W. havde reddet sin Ære, og tilgav ham aldrig. Han havde saaledes lagt sig ud med begge Parter, og hans Muligheder for at genvinde en politisk Position begrænsedes yderligere ved den Stædighed, hvormed han fastholdt sin katolske Tro; lige til sin Død lod han sig i sin Sognekirke betjene af Munke fra Kiel. Efter 1523 maatte han derfor i Hovedsagen lade sig nøje med en tilbagetrukken Tilværelse paa sine Godser, Dänisch Nienhof, Sturenhagen og Kaltenhofen. Dog beseglede han 1533 Unionsdokumentet i Rendsborg og deltog 1540 i Landdagen sst., hvor han naturligvis støttede den katolske Majoritet.

Danmarks Adels Aarbog, XLVIII, 1931, II, S. 92, jfr. 78 og 94. Chr. L. E. v. Stemann: Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig, III, 1867, S. 177 ff., 184 f.

Henry Bruun.

Wissing, Ove Brandt, f. 1883, Læge. F. 8. Okt. 1883 paa St. Thomas. Forældre: Læge Johannes Vilhelm Rudolph W. (1848—94) og Frederikke Elizabeth Brandt (1857—1939). Gift 1° 23. Okt. 1909 i Vejle med Tora Ellen Windfeld-Hansen, f. 11. Febr. 1886 i Vejle, D. af Konsul, Fabrikejer Christian Marius W.-H. (1850—1937) og Nielsine Christensen (f. 1858). Ægteskabet opløst. 2° 21. Juni 1928 i Helsingør med Esther Louise Klingenberg, f. 9. Okt. 1905 paa Frbg. (gift 1° 1925 med Læge, Dr. med. Gunnar Krogh-Lund, f. 1900, gift 2° 1936 med Inga Bjørndahl Jensen, f. 1912), D. af Direktør Axel K. (f. 1872) og Emmy Hansen (1881—1942).

W. blev Student 1901 fra Schneekloths Skole og medicinsk Kandidat 1909. Efter Kandidattjeneste paa Kbh.s Amtssygehus og Kbh.s Kommunehospital var han 1912—14 Reservelæge ved Frbg. Hospital, 1914—15 Assistent ved samme Hospitals Sektionsstue og blev Dec. 1915 Assistent ved Statens Seruminstitut. 1916 forsvarede han sin Doktordisputats: »Serodiagnostik af ma-

ligne Svulster«. 1916—17 var han 2. Reservekirurg paa Kommunehospitalet og 1917 Chef for den danske Ambulance i Petrograd, 1918 Reservelæge ved Garnisons Sygehus i Kbh. og s. A. Korpslæge i Hæren, uden for Nr. 1922 og Overlæge uden for Nr. 1924. Han var Assistent ved Rigshospitalets Röntgenklinik 1918—23 (1919—23 som første Assistent) og Chef for Garnisons Sygehus' Röntgenklinik 1920—22. Han har foretaget flere Studierejser til England, Frankrig og Tyskland. 1922 overtog han Professor J. F. Fischers Röntgenklinik. Samtidig med at han drev sin store private Klinikvirksomhed, var han 1925—30 Radiolog ved St. Elisabeths Hospital og har siden 1928 været Leder af St. Lucasstiftelsens Röntgenklinik, fra 1941 som Overlæge ved Röntgenafdelingen, ligesom han fra 1939 har været Röntgenkonsulent ved Ortopædisk Hospital. Endvidere er han Tillidslæge ved Statens Direktorat for Ulykkesforsikringen. — W. har publiceret en Del videnskabelige Arbejder, væsentlig om Röntgendiagnostik og Röntgenbehandling, og har givet vigtige Bidrag til Columnas Sygdomme og andre Knoglelidelser samt til Fordøjelsessygdommenes Diagnostik. 1921 offentliggjorde han i »Ugeskrift for Læger« en Afhandling om Beskyttelsesforanstaltninger paa radiologiske Klinikker. 1929—31 var han Formand for Dansk radiologisk Selskab.

Univ. Progr. Nov. 1916, S. 97 f. *Axel Borgbjærg.*

Wistoft, Jens Nikolaj Christian, 1831—1910, Assurancemand, Politiker. F. 3. Aug. 1831 i Le, Middelsom Herred, d. 16. Sept. 1910 i Aarhus, begr. sst. Forældre: Skolelærer i Le, senere Møller i Tvis Jens Peter W. (1804—96, gift 2° 1839 med Mette Marie Winther, 1795—1870) og Ellen Marie Madsdatter Jespersen (1806—37). Gift 28. Dec. 1859 i Aarhus med Laura Frantzine Mathilde Felum, f. 26. April 1838 i Kbh. (Frels.), d. 22. April 1917 sst., D. af Assistent ved Konsumptionskontoret Morten Larsen F. og Karen Cathrine Hammer (f. 1816).

W. kom 1846 i Farverlære, var 1855—61 Farver i Aarhus, 1861—67 Købmand i Boulstrup ved Odder, ejede 1866—82 Lægdsgaard i Ikast og var her 1871—82 Medlem af Sogneraadet, 1871—80 dets Formand. Han var 1863 blevet Distriktskommissær for Geert Winthers (s. d.) to Brandforsikringer, blev 1882 Formand for Bygningsforsikringen og tog Bolig i Aarhus. For Løsøreforsikringen blev han 1880 Næstformand, 1886 Formand. Han arbejdede begge Foreninger, der i Almindelighed kaldtes ved hans Navn, stærkt i Vejret og stiftede 1903 en Stormskadeforsikring. For Løsøreforsik-

ringen var han Leder til sin Død, for de to andre til 1909, da Sønnen *Elvin Marius Jespersen W.* (f. 29. Nov. 1860, d. 27. Jan. 1927) blev Direktør, hvad han 1910 ogsaa blev for Løsøreforsikringen. — W. var først og fremmest praktisk Organisator, men hans Sans for at bistaa Landbefolkningen paa denne Maade hang sammen med en bondevenlig politisk Interesse, der gjorde ham ogsaa i denne Henseende til en Elev af Winther, hvis »Brandpolitik« han fortsatte. Han var L. Bjørnbaks (s. d.) Medkæmper uden at eje dennes agitatoriske Evne og Førerbegavelse. Under Kampen om Grundloven 1866 vilde han imødegaa en Artikel af Bille i »Dagbladet«, men hans Modartikel kunde end ikke som betalt Inserat blive optaget i »Aarhuus Stiftstidende«. Han fik da den Idé, at »Folkepartiet« burde have sit eget Organ i Aarhus, og paa Rejsen til Landstingsvalget i Randers udredede han sin Tanke for Bjørnbak, hos hvem han straks fandt Øre. De to blev hurtigt enige om Sagen, og fra 1. Okt. 1866 udkom »Aarhus Amtstidende« med baade W. og Bjørnbak som Udgivere. Efter at være flyttet til Ikast opgav W. dog Udgivelsen af dette Bladforetagende, der overgik til Bjørnbak alene. 1878—80 var han Formand for Jysk Folkeforening, 1885—1910 — i nær Forbindelse med sin Brandkassevirksomhed — Redaktør af »Nørrejysk Tidende«. 1892—98 var han Folketingsmand for Æbeltoft, hvor han efterfulgtes af N. Neergaard. Som andre Bjørnbakkere tilhørte W. nu det forhandlende Venstre, og han var virksom for Forliget af 1894. I øvrigt tog han paa Rigsdagen, uden at høre til de særlig fremtrædende, Del i Behandlingen af økonomiske Spørgsmaal som Forsikring, Lotteri, Kreditforening for industrielle Ejendomme (1897) og Arbejderulykkesforsikring. — R. 1905.

Aarhus Amtstidende 23. Juni 1886, 28. Dec. 1909, 17. Sept. og 22. Okt. 1910, 1. Okt. 1916. Hans Jensen: Lars Bjørnbak, 1919, S. 71—75, 80.

Hans Jensen.

With. Slægten W. fra Rømø føres tilbage til Hans W., der efter Familietraditionen opnaaede en Alder af 103 Aar; han var Fader til Skibsfører i Arendal Mouritz Hansen W. (1679—1749) og til Sømand og Skoleholder paa Rømø Peder Hansen W., hvis Søn Overekvipagemester i Asiatisk Kompagni Jesper Pedersen W. (1714—99) i Ægteskab med sin Kusine Anna Mouritzdatter W. (1717—59) var Fader til Skibsfører i Asiatisk Kompagni Mouritz W. (1747—1810); dennes Søn nedenn. Herredsfoged, Stænderdeputeret, Justitsraad Jesper Peter W. (1791—1854) havde i to Ægteskaber nitten Børn, af hvilke her skal nævnes Overrets-

sagfører Mouritz Peter W. (1814—83), Grosserer og Translatør, Vicekonsul Viggo W. (1820—73) — Fader til Sognepræst ved Davidskirken Ole Christian Enrique W. (1856—1932), hvis Datter er Sygeplejersken Johanne Elisabeth W. (f. 1892), og til Direktør i Privatbanken Viggo W. (1858—1933) — Højesteretsassessor Reinhardt Christian W. (1824—93) — hvis Søn er nedenn. Generalløjtnant Erik W. (f. 1869) — nedenn. Overlæge, Konferensraad Carl Edvard W. (1826—98), Landsoverretsassessor Ludvig W. (1829—80), Christiane Louise W. (1830—1919), der var gift med Generalmajor Henrik Glahn (1827—86), Laura Edeline Johanne W. (1832—1920), der ægtede Komponisten Christian Barnekow (1837—1913, s. d.), og Emilie Magdalene W. (1836—92), der i Ægteskab med Politimester i Odense Peter Alexander Cecilius Heide (1822—66) var Moder til Bankdirektør Axel Heide (1861—1915, s. d.). Ovenn. Overretssagfører Mouritz Peter W. (1814—83) var Fader til nedenn. Kommandør Carl Ludvig W.-Seidelin (1850—1924), der antog det sammensatte Navn, da hans Hustru 1904 tiltraadte Besiddelsen af Substitutionen for det Brinck-Seidelin'ske Fideikommis; han var Fader til Kaptajn Ludvig Christian Brinck-Seidelin W.-Seidelin (f. 1881) og til Overretssagfører Carl Jesper W.-Seidelin (f. 1892). — Af flere Præsteslægter W. føres en særlig til Sønderjylland knyttet Slægt tilbage til Sognepræst i Keldby paa Møn Jens Jensen W. (ca. 1675—1742), der var Fader til Hofpræst paa Augustenborg, Sognepræst i Kettinge, Provst Morten Reenberg W. (1713—94) og til Sognepræst i Notmark Mathias W. (1718—97), af hvis Sønner skal nævnes Sognepræsterne Jens Jørgen W. (1745—1802) i Lysabild, Otto Jacob W. (1747—1809) i Skrydstrup, Jørgen Pedersen W. (1749—1822) i Notmark og Johannes W. (1751—1818) i Bedsted; sidstnævnte var Fader til Generalkirurg i Norge Martin Rasmus W. (1788—1848) og til nedenn. Veterinær Georg Christian W. (1796—1861), hvis Søn Læge i Hillerød Nicolai Rasmus W. (1833—85) var Fader til nedenn. Zoolog, Lægen Carl Johannes W. (1877—1923).

P. B. Grandjean: Slægtebog over Familien With fra Romø, 1906; Tillæg 1929. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen, 1900, S. 1205—11.

Albert Fabritius.

With, Carl **Edvard,** 1826—98, Læge. F. 14. Dec. 1826 paa Frbg., d. 13. Juni 1898 i Kbh., begr. sst. (Holmens). Forældre: Overretsassessor, senere Herredsfoged J. P. W. (s. d.) og 2. Hustru. Gift 2. Jan. 1864 i Kbh. (Trin.) med Edle Erasmine

Nielsen, f. 18. Jan. 1843 i Kbh. (Frue), d. 28. Nov. 1920 sst., D. af cand. theol., Inspektør ved Gratistskolen, senere Sognepræst ved Pauls K. Jens N. (1811—94) og Jacobine Haraldine Ludovica Smith (1813—86).

W. blev Student 1844 fra Randers og 1852 medicinsk Kandidat. 1848 var han med i Krigen som frivillig Korporal, og i de følgende Aar fungerede han som militær Underlæge. 1853 vandt han Universitetets Guldmedaille for en Afhandling om Ophthalmoblennorrhoe. 1853 virkede han som Koleralæge i Kbh., 1854—57 var han Reservemedicus paa Almindelig Hospital og 1857—58 Kandidat paa Fødselsstiftelsen. Under Paavirkning af sine medicinsk-kliniske Lærere C. E. Fenger og Mads Christensen kastede han sig særlig over den fysikalske Brystundersøgelse, hvis nye Æra dengang netop havde naaet sin fulde Udvikling, og som en Frugt heraf fremkom 1858 hans dygtige Afhandling for den medicinske Doktorgrad: »Et Bidrag til den differentielle Diagnose af Klappesygdommene i Hjertet«.

Derefter studerede han i Udlandet i tre Aar, særlig patologisk Anatomi, var en Tid Prosektor hos Förster og afsluttede Studierne paa engelske Hospitaler, hvor han særlig dyrkede den kliniske Medicin. 1862 konkurrerede han til Lektoratet i klinisk Medicin og besejrede Konkurrenterne ved sine udstrakte Kundskaber, sin overlegne, energiske Personlighed og sine glimrende dialektiske Evner. Samtidig blev han Overlæge ved Frederiks Hospital, en Stilling, han beklædte i 34 Aar, fra 1864 som Professor ordinarius, og i hvilken han erhvervede sig fortjent Anerkendelse og hævdede for sit Fag den meget fremskudte Plads og Rang, det fra gammel Tid har haft i Medicinernes Undervisning. Han viste sig i særlig Grad at besidde de personlige Egenskaber og den ejendommelige Begavelse, som udkræves for at blive en virkelig Kliniker og en klinisk Lærer, der kan fængsle sine Elever. Han havde en fortrinlig Iagttagelsesevne og Mod til at lade sine egne Iagttagelser være Rettesnor for sin Handlen, satte alle sine Kræfter ind paa de terapeutiske Opgaver og traadte op mod den Skepsis, hvormed Terapien hidtil var mødt her hjemme. Den kliniske Analyse og den fysikalske Diagnostik, som da stærkt beskæftigede Sindene, vakte ikke hans Interesse. Han bestræbte sig hovedsagelig for at samle Sygdommene i terapeutisk afgrænselige Grupper, for hvilke der kunde fastholdes en bestemt skematisk Terapi, der kunde være Lægens Rettesnor i Livet. For den stærke videnskabelige Udvikling, der i Frankrig og Tyskland i den sidste Menneskealder revolutionerede Sygdomslæren og ogsaa gav den

kliniske Medicin nyt Indhold, stod han fremmed og følte sig mere i Samklang med den engelske Skole.

I sit betydeligste Arbejde »Peritonitis appendicularis eller den ved Ulceration og Perforation af appendix ileocoecalis fremkaldte Peritonitis«, der offentliggjordes 1879 i det lægevidenskabelige Fakultets Festskrift ved Kbh.s Universitets 400-Aars-Fest, fastslog han med stor Selvstændighed processus vermiformis' overvældende Betydning for Perityflitens Patogenese og hævdede den energisk gennemførte Opiumkur som den eneste gavnlige Behandling.

April 1889, da W. var Rektor ved Universitetet, offentliggjorde han i Indbydelsesskriftet til Kbh.s Universitets Fest i Anledning af Kongens Fødselsdag en Afhandling om samme Emne: »Pathogenesen og Behandlingen af de i høire Fossa iliaca forekommende Betændelser«, i hvilken han kunde fremlægge saa udmærkede Resultater af Opiumbehandlingen, at han — dengang med Rette — hævdede dens Overlegenhed over for det da opdukkende kirurgiske Indgreb, og han fandt saa mange Tilhængere for sin Behandling, at Operationen, da den senere toges op paa et nyt, mere rationelt, Grundlag, havde svært ved at trænge igennem her hjemme.

I sit andet store Arbejde: »Mavesaarets kliniske Former, dets Diagnose og dets Behandling« 1881 tildelte han med Rette Mavesaaret en langt større Rolle, end man tidligere havde villet indrømme det, og fastslog en vel begrundet og let udførlig Behandling, den absolutte Mælkediæt. Arbejdet var vel ikke frit for Ensidighed, men han hævdede selv dennes Nytte. Han indrømmede, at der maaske ikke altid laa et udtalt ulcus chronicum til Grund for Patientens Lidelse, ofte f. Eks. kun lette Slimhinde-erosioner o. l., men den strenge Diæt var dog altid paa rette Plads.

W. kendte kun tre Mavesygdomme: Katarr, Saar og Kræft og interesserede sig ikke for de mange »nervøse Mavelidelser«, der særlig af tyske Forskere opstilledes, efter at Mavesonden i udstrakt Grad var taget i Brug i diagnostisk Øjemed. Man trak paa Smilebaandet af hans hyppige Ulcusdiagnoser, som stilledes uden sikkert paaviselige objektive Tegn, men Eftertiden, der har taget Röntgenundersøgelse og Gastroskopi i sin Tjeneste, har set, at W. havde Ret, og at Mavesaaret (inclusive det diagnostisk og terapeutisk dermed identiske Tolvfingertarmsaar) er endnu hyppigere, end W. formodede, ligesom W.s Diagnose: Mavesaar fuldstændig dækker det moderne Begreb: »Ulcussygdom«.

W.s øvrige litterære Produktion er kun ringe, han virkede væsentlig gennem sin mundtlige Undervisning. Han var tillige stærkt beskæftiget med praktisk Lægegerning og var paa sine specielle Felter den dominerende Kliniker her hjemme. — Konferensraad 1896. — R. 1874. DM. 1880. K.[2] 1881. K.[1] 1892. — Buste af L. Brandstrup (Rigshospitalet). Træsnit 1886.

Univ. Progr. Nov. 1858, S. 52. Hospitalstidende, 4. Rk., VI, 1898, S. 643—46. Bibliotek for Læger, 7. Rk., IX, s. A., S. 463 ff.; CXVIII, 1926, S. 79—88. Ugeskrift for Læger, 5. Rk., V, 1898, S. 577—80. Ill. Tid. 19. Juni s. A. H. Kaarsberg: Memoirer, I, 1921, S. 171. Daniel Jacobson: Jeg husker —, 1923, S. 133 f. L. Kraft: Lægeportrætter fra det 19. Aarh., 1931, S. 179—200. A. Aggebo: Asklepios' Tjenere, I—II, 1936—37 (se Registeret i Danske Lægememoirer, III, 1940). Gordon Norrie: Hjemme og ude, 1937, S. 83 f.

Axel Borgbjærg (Jul. Petersen).

With, Carl Johannes, 1877—1923, Zoolog og Læge. F. 11. Dec. 1877 i Lemvig, d. 16. Juni 1923 i Skibstrup, Hellebæk Sogn, Urne paa Humlebæk Kgd. Forældre: Læge Nicolai Rasmus W. (1833—85) og Rasmine Sophie Dorothea Andrup (1847—83). Gift 1. Juli 1909 i Egebæksvang med Inge Kiørboe, f. 13. April 1882 paa Sophie Amaliegaard ved Hornslet, D. af Forpagter, senere Restauratør i Frihavnen Frederik Rudolf Leopold K. (1841—1917) og Augusta Dorothea Meinig (f. 1856).

Efter Studentereksamen 1896 fra Fr.borg paabegyndte W. det naturhistoriske Studium med Zoologi som Hovedfag og blev allerede 1901 cand. mag. Efter i nogle Aar at have virket som Zoolog og bl. a. foretaget en Studierejse til England 1904 begyndte han det medicinske Studium. Han foretog i sin Studietid dels en Studierejse til Paris, dels var han Medlem af den dansk-franske Lepra-Ekspedition til Vestindien. 1911 blev han medicinsk Kandidat og praktiserede fra 1915 som Venerolog i Kbh.; 1915—21 var han knyttet til Finsens Lysinstitut, fra 1921 var han Reservelæge ved Frbg. Hospital.

Selv om W. saaledes fik en fra de fleste Zoologer afvigende Livsbane, lykkedes det dog for ham paa flere Omraader at gennemføre ret omfattende zoologiske Arbejder. Han var stærkt paavirket af H. J. Hansen og derigennem af den Schiødte'ske Skole; hans Arbejder falder væsentlig inden for Arachnider, hvor han dels 1903 offentliggjorde et betydningsfuldt lille Arbejde »The Notostigmata, a new suborder of Acari« (Vid. Medd. Nat. For. 1904), dels i Aarene 1905—08 skrev en Række Arbejder om Pseudo-Skorpioner, paa hvilket Omraade han blev en aner-

kendt Specialist, der fik tilsendt Materiale fra en Række udenlandske Ekspeditioner. Desuden arbejdede han meget interesseret med Copepoder, paa hvilket Omraade han paabegyndte Bearbejdelsen af Ingolf-Ekspeditionens store Materiale. Det lykkedes ham 1915 at faa offentliggjort første Bind af denne Bearbejdelse, men hermed standsede W.s egentlige Virksomhed som videnskabeligt arbejdende Zoolog, idet hans Lægegerning efterhaanden fuldt ud tog hans Tid. Det havde dog været hans Tanke saa snart som gørligt at vende tilbage til Zoologien, paa lignende Maade som det var lykkedes for Rudolph Bergh. I sine sidste Leveaar offentliggjorde W. en Mængde mindre dermatologiske og venerologiske Arbejder, og han var fuldt beskæftiget med en medicinsk Disputats om Lupus, da han afgik ved Døden paa Grund af en kronisk Nyrebetændelse.

W. havde adskillige Interesser uden for sine Fag, han var bl. a. meget interesseret i Museumsvæsen og udgav 1918 sammen med Svend Dahl Pjecen: »Vore naturhistoriske Museer og Biblioteker«, der paa flere Punkter fik stor Betydning for Diskussionen om de videnskabelige Museers og Bibliotekers Ordning, og som ved sin Fremkomst vakte stor Interesse. Han havde tillige betydelige politiske, navnlig udenrigspolitiske, Interesser og var ved Folketingsvalget 1918 opstillet i Kbh. som Kandidat for Partiet Det nye Højre. Han var paa dette Omraade som paa det videnskabelige meget paavirket af H. J. Hansen, og han er inden for dansk Zoologi den sidste helt typiske Repræsentant for den Schiødte'ske Skole i snævrere Forstand.

K. Stephensen i Vid. Medd. Nat. For., LXXVI, 1923, S. V—IX. A. Kissmeyer i Ugeskrift for Læger, LXXXV, s. A., S. 459. Sv. Lomholt i Hospitalstid., LXVI, s. A., S. 487 f.

R. Spärck.

With, Erik, f. 1869, Officer. F. 20. Nov. 1869 i Kbh. Forældre: Kancelliraad, Assessor i Kbh.s Kriminal- og Politiret, senere Højesteretsassessor Reinhardt Christian W. (1824—93) og Colline (Ina) Emilie Binzer (1829—1901). Gift 16. Dec. 1899 i Kbh. (Garn.) med Gustava Daniella Davidsen, f. 1. Febr. 1872 i Farsund, Norge, D. af Skibsreder David Marius D. (1850—91) og Antoinette Wollan (1852—1918).

W. var frivillig Lærling i Marinen 1884—85, gennemgik Hærens Officerskoles næstældste Klasse 1889—91 og blev Sekondløjtnant i Fodfolket, n. A. Premierløjtnant, var Elev i Stabsafdelingen 1897—99, Adjudant hos Generalinspektøren for Fod-

folket 1901—04 og derefter ved Generalstabens taktiske Afdeling, indtil han 1907 blev Kaptajn og Kompagnichef. 1911—18 var han Chef for Generalstabens Efterretningssektion, blev 1918 Oberstløjtnant og Bataillonschef, var fra 1923 Stabschef hos Generalinspektøren — fra 1924 som Oberst —, til han 1927 blev Chef for Generalstabens taktiske Afdeling. 1930 udnævntes han til Generalmajor og Chef for 1. Division, n. A. til Generalløjtnant og Chef for Generalkommandoen. Han tog sin Afsked paa Grund af Alder 1939. — Paa mange Maader er der under W.s Tjenestetid blevet lagt stærkt Beslag paa hans altid vaagne Initiativ og levende Interesse for Hærens Tarv. Han har saaledes foretaget forskellige Tjenesterejser til Udlandet, bl. a. 1912 for i Berlin at konferere med den danske Gesandt om militære Efterretningsforhold, 1913 til Balkanstaterne og Grækenland for at studere Krigen 1912, 1930 til England til Specialstudium af mekaniserede og motoriserede Tropper. 1901—03 var han Skoleforstander for og 1911—17 Chef for Akademisk Skyttekorps, 1918—19 Kommandant for de engelske hjemsendte Krigsfanger i Barfredshøjlejren, 1923—27 Medlem af og 1929—30 Formand for Jernbanekommissionen, fra 1922 Medlem af Landstormskommissionen, 1930—31 Formand for samme og Chef for Landstormen. Han er Æresøverste i Selskabet De danske Forsvarsbrødre, fra 1933 Ærespræsident i Det kgl. aëronautiske Selskab, var Formand for Akademisk Skytteforening 1939—42 og er i øvrigt Æresmedlem eller Formand i en Række civil-militære Sammenslutninger og Selskaber. — Ud over sin Tjenestegerning har W. gennem Aarene udført et omfattende og frugtbringende Arbejde for ved Møder, Foredrag og Diskussioner at bringe Kundskab til Hæren, dens Virke og Kaar ud til saadanne Kredse af Befolkningen, der før med Mistro og Uvillie saa paa dens Gerning. Ogsaa efter sin Afgang fra Hæren har han fundet rig Lejlighed til at vise, at han til fulde har bevaret sin Manddoms Ildhu og Virketrang, saaledes ved Ledelsen af og sit utrættelige Arbejde for den i Febr. 1940 stiftede Forening Det frie Nord, hvis Maal er at fremme Værnevillien og det stærkest mulige Samvirke mellem Nordens Lande og Folk. — R. 1913. DM. 1917. K.[2] 1927. K.[1] 1931. S.K. 1935. — Tegning af Gerda Ploug Sarp 1916 og af L. Kaganas. Buste af H. Quistgaard 1939. Relief af samme 1940.

Generalstaben 1808—1908, 1908. Danmarks Hær, I, 1934—35, S. 74. Aktstykker vedr. Kapt. L. C. F. Lütkens Ophold i Berlin 1902—03, 1919, Sp. 127—33, 199—203. V. O. Harrel i Berl. Tid. 7. Jan. 1942.

Carl v. Kohl.

With, Georg Christian, 1796—1861, Veterinær. F. 5. Febr. 1796 i Bedsted, Nordslesvig, d. 15. Sept. 1861 paa Frbg, begr. i Hillerød. Forældre: Sognepræst Johannes W. (1751—1818) og Anna Hedevig Viborg (1752—1829). Gift 26. Dec. 1826 i Kbh. (Trin.) med Elisabeth Marie Matthiessen, f. 26. Jan. 1804 i Kbh. (Garn.), d. 3. Aug. 1857 i Fr.borg Nyhuse, D. af Grosserer Peter Nicolai M. (1761—1835) og Anne Marie Eilschow (1781—1804).

Indtil sit 16. Aar blev W. undervist i Hjemmet, blev derefter sat i Haderslev lærde Skole og to Aar senere i Husum lærde Skole, hvorfra han 1816 dimitteredes til Kiels Universitet. Han forberedte sig her til det medicinske Studium, som han fra 1818 fortsatte i Kbh. Morbroderen Erik Viborg understøttede ham og gav ham tillige Vejledning i Veterinærfagene, og allerede 1820 underviste W. i Anatomi ved Veterinærskolen. Efter at have taget kirurgisk Eksamen blev han ansat som Pensionær ved Veterinærskolen og blev 1822 efter Erik Viborgs Død Andenlærer og Lektor. I Nov. 1844 efterfulgte han Carl Viborg som Førstelærer, og i denne Stilling virkede han, indtil han i Maj 1852 konstitueredes som Landstutmester, hvilken Post han fra 1850 midlertidig havde bestyret. Først 1858 — ved den gamle Veterinærskoles Omdannelse til Veterinær- og Landbohøjskolen — fik W. officielt sin Afsked som Lærer og samtidig fast Ansættelse i Landstutmesterembedet, hvormed tillige var forbundet Bestyrelsen af Fr.borg Stutteri. 1840 erhvervede han den medicinske Doktorgrad ved en (latinsk) Afhandling om Bedømmelsen af syge Huspattedyrs Kød. Af det veterinære Sundhedsraad var han Medlem fra dets Oprettelse 1851. Han var ligeledes Medlem af den s. A. nedsatte Kommission, der skulde gøre Forslag om Foranstaltninger til Husdyravlens Fremme. Ved Veterinærskolen underviste han Tid efter anden i alle Hovedfag med Undtagelse af Beslaglæren. Som Andenlærer forelæste han Anatomi, Fysiologi, Farmakologi, Kirurgi, Statsveterinærvidenskab og Propædeutik, som Førstelærer Hestens Ydrelære og — fra 1846 — Husdyrbrugsfagene. 1844—46 ledede han Undervisningen i hele Sygdomslæren og bestyrede den stationære Klinik. Fra 1833 holdt han Forelæsninger i Veterinærfagene for den militære Højskoles Elever og i en Aarrække tillige private Forelæsninger over Veterinærfag for Landbrugere. 1837 og 1838 holdt han offentlige Forelæsninger for Læger.

W.s Forfattervirksomhed var betydelig. 1833—34 udgav han som Manuskript en omfangsrig Ledetraad i Veterinærfagene ved

den militære Højskole (Hestens Anatomi, Ydrelære, Sundhedspleje og lidt om dens Sygdomme) og 1836 — under Titel »Haandbog i Veterinairvidenskaben udarb. med stadigt Hensyn til Landoeconomien. Første Del«. — samme Bog med udførligere Fremstilling af Hestens Sygdomme. 1837—39 udgav han 1. Bind af en Haandbog i Veterinærkirurgien (paa Tysk 1844). I hans »Prolegomena til Veterinairpropædeutiken« (1841) hævder han Nødvendigheden af Elevernes praktiske Uddannelse. Bogen blev i ændret Skikkelse udgivet paa Tysk 1847 af den kendte dansk-russiske Dyrlæge P. Jessen (s. d.). I Efteraaret 1845 berejste W. sammen med to ansete Veterinærer (C. G. Prinz og C. H. Hertwig) en stor Del af det europæiske Rusland for efter den russiske Regerings Indbydelse at studere Kvægpesten. 1848 udgav han en Beretning om Rejsen. Om Benyttelsen af Hestekød til Menneskeføde skrev han 1847 en lille Bog. Størst Betydning af W.s Arbejder fik hans »Almeenfattelig Anviisning til Huuspattedyrenes Behandling baade i sund og syg Tilstand«. Bogen fremkom oprindelig 1839 som en Bearbejdelse af J. F. C. Dieterichs »Handbuch der Veterinair-Chirurgie« (»Nyeste Dyrlægebog«), og da den hurtigt blev udsolgt, udgav W. den 1841 som en omarbejdet og selvstændig Bog (nye Udgaver 1846 og 1857).

W.s Hovedinteresse var Hesteavlen. 1832 besvarede han Landhusholdningsselskabets Opgave om, hvorvidt de til Præmieuddeling for Hingste anvendte Penge kunde bruges bedre paa anden Maade til Avlens Fremme. Uagtet W. vistnok forfægtede de fornuftigste Principper og navnlig havde Øje for Betydningen af at fremme Hesteavlen hos Bønderne, fik Fuldblodsmanden Gustav Michelsen Prisen. Da W. 20 Aar senere blev officiel Leder af Landets Hesteavl, arbejdede han med stor Iver dels for at redde Resterne af Frederiksborg Stutteriet, dels for at forbedre Landhesten ved Hjælp af engelske Halvblodshingste (Yorkshirehingste). Hans Virksomhed er blevet meget forskelligt bedømt, J. Jensen anerkender W. som en hæderlig og loyal Embedsmand, men mener, at han som ledende Hestemand gik imod sine Udtalelser »i sin gode Konkurrence-Afhandling 1832, tilegnet den danske Bonde«. Foruden en Række udførlige Aarsberetninger (Rapporter 1852—60) og to Hæfter »Blandede Meddelelser om Stutterivæsen, Husdyravl og Veterinærfag« (1856 og 1859) har han skrevet et Par Pjecer og en Del Bladartikler om Hesteavlsspørgsmaal. 1847, 1849 og 1853 rejste han paa offentlig Bekostning til England for at indkøbe forædlede Heste. 1842 og 1852 var han i Tyskland. Svenske Landmænd kaldte ham 1848

til Skaane i Anledning af Udbrud af den ondartede Lungesyge. W. var en flittig, pligtopfyldende Mand, der var agtet og afholdt af sine Elever. — Tit. Professor 1848. — R. 1858. — Litografi fra C. M. Tegner efter Fotografi.

G. W. Schrader und E. Hering: Thierärztliches biographisch-literarisches Lexicon, 1863, S. 474 ff. Tidsskrift for Veterinairer, IX, 1861, S. 235 f. B. Bang i Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1858—1908, 1908, S. 56 f. Samme i Medlemsblad for den danske Dyrlægeforening, VI, 1923, Nr. 14, S. 61—65. J. Jensen: Hestens Historie i Danmark, 1925, S. 92—95.

B. Bang (Hj. Friis).*

With, Jesper Peter, 1791—1854, Politiker. F. 16. Marts 1791 i Kbh. (Frels.), d. 5. Febr. 1854 i Ørum ved Vejle, begr. sst. Forældre: Skibsfører i Asiatisk Kompagni Mouritz W. (1747—1810, gift 1° 1779 med Maria Christine Fenger, 1760—80) og Magdalene Margrethe Fenger (1770—1818). Gift 1° 1. Aug. 1813 i Kbh. (Frels.) med Louise Paludan, f. 23. Juli 1789 i Kbh. (Frels.), d. 23. Febr. 1821 sst. (Fred. Ty.), D. af residerende Kapellan ved Frelsers K., senere Slotspræst Peder P. (s. d.) og Hustru. 2° 16. Nov. 1822 i Kbh. (Garn.) med Frederikke Laura (Fréderique-Laure) Mourier, f. 19. Okt. 1799 i Kbh. (Fr. Ref.), d. 28. Marts 1871 sst. (Fred. Ty.), D. af Direktør for Asiatisk Kompagni, senere Justitsraad René Pierre François M. (1768—1836) og Christiane Frederikke Fabricius (1776—1822).

W. blev Student 1808, privat dimitteret, og cand. jur. 1812. Han var en yderst livfuld ung Mand med æstetiske Interesser mere end politiske, og hele Livet bevarede han et Præg af at være, hvad han i selvbiografiske Optegnelser har kaldt »Epikuræer«, dog med Trang til at virke ikke mindre end til at nyde Livet og med en glad rationalistisk Forsynstro. I Kredsen af hans Ungdomsvenner var den senere Professor og Politiker J. Fr. Schouw, der var en af hans Ledsagere paa en Udenlandsrejse (til tyske Egne), som han foretog efter sin første Hustrus Død. W. blev Auditør i Søetaten 1815, Overretsassessor 1820, 1826 flyttede han fra Kbh. og blev Herredsfoged i Bjerre og Hatting Herreder, de første femten Aar med Bolig paa sin Ejendom, Daugaarden ved Vejle. Han kom i sit rette Element som Embedsmand og blev meget afholdt og respekteret inden for Bondestanden som den, der ikke mindst lagde Vægt paa at forsvare den lille Mands Sag over for den store og ikke lod sig distrahere af nogen Herremands gæstfri Indbydelse, hvis det gjaldt om at forsvare en Bondes Sag imod ham. Han svarede til Landbefolkningens Ideal af en Herredsfoged, og ved de tre Stændervalg 1834, 1841 og 1847 valgtes han i Kraft af sit

gode Ry til Repræsentant for de mindre Landejendomsbesiddere i det 13. nørrejyske Distrikt (med Valgsted i Horsens, men ikke omfattende W.s egen Jurisdiktion).

W. blev en af de førende inden for den nørrejyske Stænderforsamling i Viborg, meget benyttet til Udvalgsarbejde og stærkt fremtrædende i Forhandlinger, kraftigt deltagende i den kollegiale Selskabelighed. Med megen Iver varetog han altid Bøndernes Interesser og stillede saaledes i den første Samling 1836 Forslag om tvungen Hoveriafløsning. Skønt i sit principielle økonomiske Syn Liberalist mente W., at Regenten i en velordnet Stat maatte have Lov til at gribe ind i kontraktmæssige Forhold af almen Natur. I øvrigt rejste han, ligeledes 1836, et Forslag om Tvangsarbejdsanstalter. 1838 talte han varmt for mosaiske Trosbekenderes Valgbarhed (som han forud havde været imod), men navnlig rejste han (6. Juni) det samme store Spørgsmaal om Stænderforsamlingernes Forening, der forud var blevet fremført af Algreen-Ussing (s. d.) i en Pjece og senere skulde blive rejst af denne i Østifternes Stænderforsamling i Roskilde. W. var her i direkte Føling og Forstaaelse med Algreen-Ussing — Forslagets egentlige Ophavsmand — og den øvrige Kreds af københavnske Liberale, til hvilken ogsaa hørte hans kære Ungdomsven, begge danske Stænderforsamlingers Præsident J. Fr. Schouw. Fra Kbh. kunde W. hente en politisk Inspiration, derimod ikke fra sine egne daglige Omgivelser i Bjerre Herred; i et Brev til Schouw har han klaget over, at Folk paa Landet kun taler »om deres Fornøjelser, Kapitelstakster, Korn- og Kvægpriser«. W. kan paa en vis Maade opfattes som københavnsk liberal Politiker i jyske Omgivelser. Da han forelagde »Foreningssagen«, betegnede han den dog som Udtryk for »et af hele Folket almindeligt næret Ønske«.

1840 rejste W. atter denne Sag, der nu gav Anledning til almen Drøften af en fri Forfatnings Indførelse og til et ret tydeligt udtrykt Ønske i denne Retning fra Forsamlingens Side. Under W.s Førerskab gjorde der sig en noget kraftigere liberal og navnlig national Stræben gældende i Viborg end i Roskilde. Han og hans nærmeste Kampfæller syslede allerede 1840 med Tanker om, at ogsaa Slesvig burde inddrages under en fælles dansk Folkerepræsentation, men gav dog endnu ikke denne Plan offentligt Udtryk. Saa kom 1842 Begivenhederne i den slesvigske Stænderforsamling, hvor P. Hiort Lorenzen 11. Nov. trods Slesvigholstenerne »blev ved at tale Dansk«. Allerede 21. Nov. stillede W. i den nørrejyske Forsamling et Forslag om, at Kongen vilde »gribe til kraftige Midler for at hævde den danske Nationalitet i Slesvig og Statens Enhed«, fra W.s Side

et epokegørende Skridt, der førte til Vedtagelse med stort Flertal af en Adresse til Kongen. W. stod nu som en Foregangsmand i den nationale Kamp, i hvilken han blev en trofast Medkæmper. Han vedblev samtidig at interessere sig for andre Spørgsmaal og stillede saaledes 1846 et Forslag angaaende Oprettelse af Folkehøjskoler. W. var den frodigste Kraft i Viborg Stænder, ikke just altid saa dybt tænkende i sine veltalende Indlæg, men fuld af velmenende Iver og Foretagsomhed.

W. var fra 1842 Medlem af Vejle Amtsraad, Juni—Sept. 1848 konstitueret Amtmand i Vejle. Det fulgte af sig selv, at han 1848 valgtes til den grundlovgivende Rigsforsamling (i Bjerre), og 1849—52 var han Folketingsmand for Bjerrekredsen. Han fulgte som Rigsdagspolitiker, i naturlig Fortsættelse af sin Stændervirksomhed, den nationalliberale Linie, men uden at bevare nogen større Betydning. — W. havde en vis Digte- og Skrivelyst, forfattede som ung Skuespil (utrykte), udgav 1819 »Danske og norske Søheltes Bedrifter«, 1836 »Landmanden og Kjøbstædmanden«, Betragtninger, der viser hans radikale Liberalisme paa det økonomiske Omraade. Under Stænderforsamlingen 1838 skrev han sammen med det gejstlige Medlem Stiftsprovst, Dr. theol. P. T. Hald (s. d.) — og maaske flere — den saakaldte »Stændervise«, der i vel turnerede Vers karakteriserer de forskellige Deputerede, og som ved sit muntre, til Dels lidt grovkornede Indhold maaske er allermest karakteristisk for W.s egen djærve Personlighed.

Virkelig Justitsraad 1840.

Malerier af Niels Rademacher 1843 (Litografi derefter af E. Fortling) og D. Monies 1849. Portrætteret paa Gruppelitografi af Viborg Stænder 1844 af Em. Bærentzen & Co. efter L. A. Smiths Tegning. Portrætteret paa Constantin Hansens Maleri 1860—64 af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Litografi fra Em. Bærentzen & Co. 1853 efter Tegning af J. C. Bruun.

P. B. Grandjean: Slægtebog over Familien With fra Romø, 1906, S. 27—43. Fædrelandet 7.—8., 14. og 21. Marts 1854 (delvis Selvbiografi). Berl. Tid. 18. Marts 1891. C. L. With: Mindetale, s. A. Saml. t. jydsk Hist. og Top., 3. Rk., V—VI, 1906—10; 4. Rk., I, 1911—14. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848, I—II, 1931—34.

Hans Jensen.

With, Karl Henrik (ved Daaben Carl Henrich), 1805—65, Præst og Skolemand. F. 31. Marts 1805 i Odense, d. 5. Juni 1865 i Kbh. (Frels.), begr. i Roskilde. Forældre: Skomager Jørgen Carl W. (1769—1838) og Ane Dorthea Nielsdatter (1764—

1836, gift 1° med Skomager Rasmus Skræp). Gift 31. Aug. 1841 i Roskilde med Ulrica Cicilia Eleonora Bang, f. 3. Jan. 1808 i Nykøbing S., d. 16. Dec. 1862 i Kbh. (Garn.), D. af Sognepræst i Nykøbing og Rørvig, senere Domprovst i Roskilde Jacob Hansen B. (1770—1841) og Anna Cathrine Sophie Østrup (1779—1820).

W. var af hollandsk Afstamning. Bedstefaderen indvandrede omkring Midten af 18. Aarh. og nedsatte sig som Damaskvæver i Holbæk. W. gik i Odense Borgerskole og skulde efter Konfirmationen have været i Sadelmagerlære, men blev Skriverdreng og kom 1822 paa Skaarup Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1825. Under Læsningen svækkedes hans Syn, saa han til Tider maatte tilegne sig Kundskaberne gennem Forelæsning, og Øjensvagheden fulgte ham senere gennem hele Livet. Efter nogle Aar som Huslærer, hvor han tillige forsøgte sig som Skribent med Bidrag bl. a. til Sylvester Hertz' »Maanedsskrivt for underholdende Æmner« II og IV (1830), saaledes et Par Digte i fynsk Dialekt (nyudgivne 1935 af Hans P. Lunde), gav han sig til at læse videre, blev Student 1833 og cand. theol. 1837, et Studium, som han med stor Energi gennemførte trods sit svage Syn, samtidig med at han tjente sit Ophold ved Privatundervisning. Han fik efter igen at have været Huslærer nogle Aar Præstegerning som Sognepræst for Bodilsker og Neksø fra 1841, for Rønne og Knudsker fra 1847, hvor han tillige blev Provst for Bornholms Amt, og derefter som Præst ved Budolfi Kirke i Aalborg fra 1856, hvor han n. A. beskikkedes til Stiftsprovst. 1859 udnævntes han til Overskoledirektør og Departementschef for Undervisningsministeriets 3. Departement.

Som Præst berømmes W. for en sund og naturlig Forkyndelse, hvad ogsaa de efter hans Død udgivne »Tolv Prædikener« (1867) vidner om. Endvidere fremhæves hans Trofasthed og Omsorgsfuldhed i Menighedsarbejdet. Det er dog hans seksaarige Virksomhed som Overskoledirektør, der har fæstnet hans Navn. Embedet var oprettet ved kgl. Resolution af 31. Marts 1855. Skoledepartementets (2. Dep.) 2. Sekretariat (bortset fra Regnskabsvæsenet) blev herved udskilt som et særligt Departement, omfattende det »lavere« Skolevæsen ɔ: Folkeskolen og Seminarierne, samt Højskolerne og Blinde- og Døvstummeinstitutterne, og jævnsides hermed oprettedes et Overdirektorat, der bestod i en Konsulent- og Tilsynsvirksomhed omfattende hele Landets Folkeskolevæsen og Læreruddannelse (jf. Instruks af 2. April 1855). De to Hverv som Departementschef og Overskoledirektør skulde forenes

hos den samme Person. Det blev W.s Skæbne at overtage dette dobbelte Embede efter D. G. Monrad (for hvem det var oprettet) samt at opleve Rigsdagsbeslutningen (1860) om dets Nedlæggelse ved først indtrædende Vakance. Efter samstemmende Vidnesbyrd viste han sig som en udmærket tilsynsførende: elskværdig i Optræden, frisindet i Metodespørgsmaal og villig til at laane Øre til Lærernes Ønsker. Nogen initiativrig Natur har han dog næppe været. Det igangsættende Arbejde var sket under Monrad, der havde faaet gennemført den ene Reform efter den anden (Skoleloven af 1856, de Monrad'ske Kursus 1856, Seminarieloven af 1857). Det blev W.s Opgave at befæste Reformerne. Hans Virksomhed som Departementschef omtales dog meget lidt, og af Ministeriets Brevbøger, Journaler og Forestillingsprotokoller synes det, som om den administrative Ledelse væsentlig besørgedes af Kontorchefen, F. C. Bruun, under hvem Departementet 1866 efter W.s Død 1865 gled tilbage igen som et Ekspeditionskontor, nu under Ministeriets 1. Departement. Det kan dog næppe lægges W. til Last, at ogsaa Overskoledirektørstillingen forsvandt. Dette fra en nationalliberal Minister (C. C. Hall) stammende Forsøg paa at skabe en sagkyndig Overledelse af Folkeskolevæsenet strandede paa den Tids Reaktion mod Embedsmandsstyret, og Lærerstandens Holdning var forbavsende passiv. — Af pædagogiske Arbejder foreligger fra W.s Haand to Skolebøger, der i nogen Grad har været banebrydende for Smaabørnsundervisningen i Dansk: »Børnebog til Undervisning i Skrivning og Læsning for de første Begyndere« (1865) og »Læsning for Børn« (1866), begge udgivet under Pseudonymet »En gammel Skolemand«. — Etatsraads Rang. — R. 1859. — Litografi af E. Westerberg 1858 efter Daguerreotypi.

Dansk Skoletidende, I, 1861; XIII, 1865. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—98, 1899. Hakon Müller i Fyens Stiftstidende 17. Marts 1942.

F. C. Kaalund-Jørgensen.

With-Seidelin, Carl Ludvig, 1850—1924, Søofficer. F. 27. Okt. 1850 i Haderslev, d. 18. Juli 1924 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Vestre). Forældre: Herredsfoged i Gram Herred, senere Prokurator, endelig Overretssagfører i Kbh. Mouritz Peter With (1814—83) og Louise Binzer (1815—82). Navneforandring 13. Juli 1904. Gift 9. Juni 1877 i Kbh. (Holmens) med Marie Elisabeth Brinck-Seidelin, f. 28. April 1852 paa Vemmetofte, d. 11. Juni 1926 i Kbh., D. af Fideikommisbesidder Hans Diderik B.-S. (1821—1902) og Charlotte Sophie Christiane Hertel (1823—88).

W. blev Kadet 1864, Sekondløjtnant 1870, Premierløjtnant 1872, Kaptajn 1885 og Kommandør 1898. 1869—70 var han med Fregatten »Sjælland« paa Togt i Middelhavet, hvor dette Skib repræsenterede Danmark ved Suez-Kanalens Aabningsfest i Port Said 17. Nov. 1869. 1871—72 var han med Fregatten »Jylland« til Vestindien, 1872—74 gennemgik han Hærens Officerskoles ældste Klasses Artilleriafdeling, 1874 var han med »Jylland« paa Kongerejsen til Island, 1880—81 atter med »Jylland« til Vestindien og 1882 næstkommanderende med Skonnerten »Diana« til Island. 1887—91 gjorde han Tjeneste som Undertøjmester ved Artillerikorpset, var 1887 og 91 med Panserskibet »Tordenskjold« i Eskadre, 1889, 90 og 91 Chef for Skonnerten »Absalon« paa Skydeskole, 1892 og 93 Chef for Kanonbaaden »Falster« med Maskinskolens Elever, 1894 næstkommanderende i Panserskibet »Helgoland« i Eskadre, 1895 Fører af Skoleskibet »Georg Stage«, 1896 Chef for Skonnerten »Diana« med Underofficerselever, 1897 Chef for Kadetskibet, Korvetten »Dagmar«, 1897—98 Chef for Vagtskibet »Sjælland« ved Kbh., 1900 for Panserskibet »Odin«, og 1903 tog han sin Afsked. W. ejede en Tid Mørkhøjgaard. Han var meget kundskabsrig og flittig, var meget skrivende og en dygtig Oversætter, har oversat Mark Twain til Dansk. Han huskes særlig for sine marinehistoriske Arbejder, bl. a. en Bog om Lorentz Fisker (1891), var Medarbejder ved »Salmonsens Konversationsleksikon«, »Dansk biografisk Lexikon« og Generalstabens Værk »Bidrag til den store nordiske Krigs Historie« (I—X, 1899—1934). Som Sønderjyde og ivrig Forsvarsven var han Formand for Danmarkssamfundet 1913—18; han var i det hele en meget nationalt indstillet Mand, hvilket ikke mindst prægede hans Foredrag for de ham underlagte Skibsbesætninger. — Maleri af Britta Barnekow 1897 (Familieeje).

Tidsskrift for Søvæsen, XCV, for 1924, 1925, S. 540 f. *Paul Ipsen.*

Withusen. Lægeslægten W. stammer fra Pælebukkemester i Kbh. Withus Amdisen, hvis Søn Sølvpop David W. (1724—96) var Fader til nedenn. Kirurg Carl Christopher W. (1778—1853) — hvis Søn var den ligeledes nedenn. Kirurg Carl David W. (1822—74) — og til Rektor i Slagelse Thomas Christian Ernst W. (1774—1822), hvis Søn var Stadslæge i Aalborg, Kancelliraad David Vithusen (1808—72). *Albert Fabritius.*

Withusen, Carl David, 1822—74, Kirurg. F. 16. Aug. 1822 i Kbh. (Garn.), d. 19. Sept. 1874 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens).

Forældre: Overkirurg, senere Professor, Konferensraad C. C. W. (s. d.) og Hustru. Gift 1° 11. Dec. 1858 i Kbh. (Holmens) med Gustava Sophie Francke, f. 25. Juni 1837 i Kbh. (Petri), d. 6. April 1860 sst. (Holmens), D. af Kommitteret, senere Regeringspræsident Karl F. (s. d.) og 1. Hustru. 2° 29. Aug. 1863 i Gamtofte med Benedicte Ulfsparre Treschow, f. 4. Jan. 1841 paa Brahesborg, d. 17. Dec. 1917 i Kbh. (gift 2° 1878 med Maleren Lorenz Frølich, s. d.), D. af Godsejer, senere Kammerherre Frederik Vilhelm Rosenkilde T. (1811—69) og Andrea Bjørn Rothe (1814—85).

W. blev Student 1840 fra Metropolitanskolen, tog 1847 Lægeeksamen og var Kandidat hos Overkirurg S. A. V. Stein ved Frederiks Hospital. Under Krigen var han Skibslæge 1848, Overskibslæge 1849. Efter Kandidattjeneste 1848—52 ved Frederiks Hospital studerede han n. A. Kirurgi i Frankrig og England, hvorom han berettede i »Notice fra et Ophold i Paris« (Bibliotek for Læger, 4. Rk., II, 1853, S. 189—217). 1853 var han Koleralæge i Kbh. og 1853—55 Reservekirurg ved Frederiks Hospital hos Stein og A. Buntzen; 1854 konkurrerede han uden Held med den meget overlegne M. H. Saxtorph til Lektoratet i kirurgisk Patologi. 1856—60 var W. Distriktslæge i Kbh. og samtidig Prosector chirurgiæ hos Stein ved Professoratet i Operationslære, hvorpaa han 1860 blev Reservekirurg hos den fortræffelige Kirurg S. E. Larsen paa Almindelig Hospital i Amaliegade, der nedlagdes 1863. W., der vel ikke var i Besiddelse af Faderens Begavelse, men flittigt og hæderligt stræbte efter at erhverve sig en grundig kirurgisk Viden, udnævntes, da S. E. Larsen tog sin Afsked 1863, til Overkirurg ved det nye Kommunehospitals Afdeling I, hvor han ved sin besindige Grundighed og solide Dygtighed gjorde god Fyldest paa den, som Følge af den slesvigske Krig, kort efter Oprettelsen stærkt overbelagte Afdeling. Allerede efter fire Aars Virksomhed ramtes W. efter en vanskelig Operation af et Slagtilfælde, saa han 1868 maatte søge sin Afsked. S. A. udnævntes han til tit. Professor. I et Par Aar efter kunde han passe nogen Privatpraksis, men maatte snart give op. W.s litterære Arbejder indskrænker sig til kasuistiske Tidsskriftmeddelelser. — Posthumt Maleri af H. C. Jensen 1874 (Kommunehospitalet). Portrætteret paa Gruppebillede af Læger af Just Holm 1848. Træsnit 1875.

Concurrencerne i det medicinske Fakultet fra 1838—86, 1886, S. 33 ff. Ugeskrift for Læger, 3. Rk., XVIII, 1874, S. 239. Københavns Kommunehospital 1863—1913, 1913, S. 65 ff. Nicolai Holm: Glade Aar, 1915, S. 99 ff. V. Meisen: Ovariotomiens Begyndelse i Danmark, 1923, S. 17.

Otto C. Aagaard.

Withusen, Carl Christopher, 1778—1853, Kirurg. F. 7. Dec. 1778 i Kbh. (Slotsk.), d. 16. Juli 1853 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Sølvpop hos Enkedronning Juliane Marie David W. (1724—96, gift 1° 1769 med Johanne Marie Fich, d. 1771 (gift 1° med Kancellibud Rasch Matthisen, d. 1768) og Dorothea Margrethe Smidt (1751—1828). Gift 26. Nov. 1819 i Kbh. (Holmens) med Marie Sophie Johanne (Hanne) Watt, f. 22. Dec. 1798 i Kbh. (Ty. Ref.), d. 8. Juli 1875 sst. (Holmens), D. af Købmand Alexander W. (ca. 1766—1854) og Johanne Henriette Klingenberg (1776—1857).

W. blev Student 1796 fra Herlufsholm og begyndte, samtidig med at han fra 1797 var Kompagnikirurg, at studere ved Kirurgisk Akademi, hvor han tog Eksamen 1803 og s. A. blev Reservekirurg ɔ: Lærer i Anatomi. 1801—04 var han kirurgisk Kandidat ved Frederiks Hospital hos Overkirurgen H. C. F. Schumacher, F. C. Winsløws Efterfølger, derefter Reservekirurg 1805—07; kar. Regimentskirurg blev han 1807. Winsløw interesserede sig meget for W. og skaffede ham et Rejsestipendium; da de danske Penges Værdi var ringe, drog W., hvis Hu stod til England, i Aarene 1807—10 til Kirurgerne i Tyskland, Frankrig og Wien, hvor han særlig studerede Oftalmologi hos Tidens berømteste Øjenlæge G. J. Beer. 1810 blev han Regimentskirurg med Bopæl i Lyngby, hvor han foretog sin første og heldige Stæroperation og snart fik en stedse voksende Praksis som Øjenlæge. 1811 studerede W. igen Øjensygdomme i Wien, og s. A. forflyttedes han til Kbh. og blev Adjunkt ved Kirurgisk Akademi, hvor han 1816 blev ekstraordinær og 1819 3. ordinære Professor. 1816 studerede W. et halvt Aar i London ved Guy's Hospital hos Englands betydeligste Kirurg Astley Cooper, der siden i høj Grad kom til at præge hans forsigtige og i god Forstand konservative kirurgiske Handlen. 1819 udnævntes W. til Overkirurg ved Frederiks Hospital efter den ubetydelige J. Colsmann, og s. A. blev han Medlem af Sundhedskollegiet. W. genoprettede hurtigt den under Colsmann forfaldne Afdelings Orden og Renommé og blev ved sin alsidige kirurgiske Dygtighed som Diagnostiker og Operatør, sit Ry som Øjenlæge og sin akademiske kultiverede og elegante Personlighed Datidens førende Kirurg, om end i nogen Grad konkurrerende med Overkirurgen R. S. Thal ved Almindelig Hospital. For sine Assistenter og Reservekirurger var W. en udmærket praktisk Lærer, men den klinisk-kirurgisk Undervisning, som Winsløw havde inaugureret, fortsatte han, til en Del Misfornøjelse, ikke. Efter Colsmanns Død rykkede W. 1830 op til 2. Professor ved Akademiet og fratraadte Overkirurgikatet ved

Frederiks Hospital, hvor han efterfulgtes af Gundelach Møller; s. A. udnævntes han til Hofkirurg. W. holdt nu teoretiske Forelæsninger over Operations- og Bandagelære samt kirurgisk Anatomi, og da Kirurgisk Akademi 1842 forenedes med medicinsk Fakultet til det lægevidenskabelige Fakultet, blev W. Professor ordinarius ved Universitetet. S. A. blev han Medlem af Direktionen for Blinde- og Døvstummeinstituttet og Frederiks Hospital. W.s store private Praksis og Virksomhed som Øjenlæge levnede ham ikke Tid til litterær Produktion, for hvilken han heller ikke havde Anlæg; der foreligger fra hans Haand kun nogle faa og ikke betydelige Tidsskriftartikler. Under Koleraepidemien 1853 angrebes W. ligesom Thal af Sygdommen og døde af den samme Dag som han.

Etatsraad 1836. Konferensraad 1848. — R. 1828. DM. 1840. K. 1852. — Maleri i Medicinsk-historisk Museum. Litografi af Hub. Meyer i Berlin 1840.

C. V. Zahrtmann: Medicinske Studieforhold i Kbhvn. omkr. Aar 1830, Hospitalstidende, 4. Rk., X, 1902, S. 585—95. Bibliotek for Læger, 4. Rk., III, 1853, S. 413—44. M. Djørup: Nogle Bemærkninger om det kongl. kirurg. Akademi og dets Betydning som Læreanstalt, Ugeskrift for Læger, 3. Rk., XXII, 1876, S. 414 ff. J. H. Lorck: 75 Aar, 1885, S. 57 ff. G. Norrie: Kirurgisk akademis historie, II—III, 1923. Samme: Den danske oftalmologis historie indtil Aar 1900, 1925. Samme: Kirurger og doctores, 1929, S. 139.

Otto C. Aagaard.

Wittmaack, Arthur Karl Johann, f. 1878, Arkitekt. F. 2. Juni 1878 i Malmø (Petri). Forældre: Hotelejer Johannes W. (1846—1934) og Adamine Petersen (1855—1919). Gift 30. Aug. 1910 paa Frbg. med Emilie Catharine Wittmaack, f. 10. Sept. 1884 i Kbh. (Holmens), D. af Direktør Herman W. (1854—1924) og Agnes Riise (1859—1919).

W. studerede i Kbh. og Wien samt paa forskellige Rejser. 1913 byggede han Kbh.s Sukkerraffinaderi, Carl Jacobsensvej 25, ved hvis Udformning han søgte »at komme bort fra den traditionelle Fabrikstype saavel ved Façadernes Behandling som i Anlægget«. Fra 1916 har han arbejdet sammen med Vilhelm Hvalsøe. Fra W. og Hvalsøe er udgaaet en Række offentlige og halvoffentlige Bygninger i Kbh.: Kristelig Forening for unge Kvinder, Store Kannikestræde 19 (1920); Axelborg, Vesterbrogade 4 (1920); Svømmehallen og Folkebadeanstalten ved Idrætsparken (1930) og flere Bygninger sst., bl. a. den dekorative Hovedindgang mod Østerbrogade; Hans Egede Kirken, Vardegade 14 (1930); Udvidelsen af Statsanstalten for Livsforsikring, Tordenskjoldsgade 34 (1932); Absalonskirken, Sønder Boulevard 73 (Menighedshus 1926, Kirke 1934). Af deres øvrige Produktion

kan nævnes: større Forretningsejendomme som f. Eks. »Tryg«, Rosenørns Allé 1 (1927) og St. Clemenshus, Raadhuspladsen 59 (1927); talrige Beboelseskomplekser, bl. a. Bartholomæusgaard ved Strandgade, Torvegade og Wildersgade (1933), Svanemøllebo, Strandvej 6 A—G (1935), Høje Skodsborg ved Skodsborg Strandvej (1938) samt Strand-Gardens, Falkonervænget 1—33 m. m. (1942); Rækkehuse, hvoraf kan fremhæves Bebyggelsen N. Jespersensvej 1—25 og C. N. Petersensvej 6—16, 20—38, 25—29, 33—35, 39—53 (1928); Biografteatre, bl. a. Boulevardteatret (1924), Odeon (1926), Nora- (1934), Toftegaards- (1937), Saga- (1941) og Amager-Bio (1941); Villaer, f. Eks. Callisensvej 44—46 (1916, præmieret) og Norgesmindevej 18 (1916); Fabriksbygninger m. m. En solid borgerlig Kultur præger W. og Hvalsøes Produktion; i deres monumentale Bygninger har de med Forkærlighed anvendt klassicistiske Motiver, til Dels i Forbindelse med hele Nyklassicismens Periode. — R. 1930.

Architekten, Medd. fra Akad. Architektforen., XVI, 1913—14, S. 421 ff.; XIX, 1916—17, S. 33—36, 65; XXIII, 1921, S. 149 ff., 153 f.; XXIX, 1927, Maanedshæfte, S. 280—86; XXX, 1928, Ugehæfte, S. 41—44, 52 f.; XXXIV, 1932, Ugehæfte, S. 38 ff., 110 ff.; XXXVI, 1934, Maanedshæfte, S. 74—82; XXXVIII, 1936, Maanedshæfte, S. 161; XLI, 1939, Maanedshæfte, S. 61 ff.; XLIV, 1942, Maanedshæfte, S. 44—48.

Knud Millech.

Witzansky, Harald Theodor, 1862—1940, Bladmand. F. 7. Sept. 1862 i Kbh. (Garn.), d. 6. Febr. 1940 i Hellerup, begr. i Kbh. (Bispebjerg). Forældre: Overspillemand, siden Musikdirektør Harald Theodor W. (1833—1906, gift 2° 1885 med Hansine Christine Sidsine Nielsen, 1852—1909) og Nielsine Petrine Holm (1831—82). Gift 1° 3. Febr. 1888 i Kbh. (b. v.) med Rachel Lotinga, f. 18. Sept. 1865 i Kbh. (Mos.), D. af Skibsprovianteringshandler Noa L. og Zerline Eibeschütz. 2° 1. Marts 1895 i Kbh. (b. v.) med Agnes Johanne Caroline Philipson, f. 17. Juni 1872 i Randers, D. af Købmand Philip P. og Wilhelmine Levy.

W. kom som ganske ung ind paa Hærens Elevskole, blev Sergent, men forlod allerede 1884 Hæren og blev ansat i det nystiftede »Politiken«s Administration. Ved sin Energi og medfødte Forretningssans skabte han sig her en saadan Position, at han 1896 ved Herman Bings Død blev Bladets Forretningsfører. Han bidrog i de følgende Aar i væsentlig Grad til Bladets forretningsmæssige Succes, men fandt alligevel ikke i det administrative Arbejde tilstrækkeligt Afløb for sin Virketrang, endnu mindre for sin levende politiske Interesse. Allerede 1893 var han blevet Forretningsfører

for det lille Middagsblad »København«, der efter en kort litterær Periode med Ove Rode og Johan Knudsen som Redaktører nu holdt sig kummerligt i Live ved Redaktør Johannes Hansens krydrede Tilberedning af Døgnets Sensationer. W. fik paa »Politiken«s Vegne Indseende baade med Bladets Ekspedition og Redaktion. Det sidste blev det afgørende. Johannes Hansen udskiftedes hurtigt til Fordel for J. A. Jensen, der efter at have udstaaet flere Fængselsstraffe paa Grund af sine dristige politiske Skriverier 1897 erstattedes af Henning Jensen. Det var under hans Redaktørtid, Bladets nye politiske Kurs blev lagt. Men det var W., der afstak den.

W.s politiske Udvikling forløb nemlig ikke parallelt med »Politiken«s. Hans oprindelige Radikalisme afblegedes og erstattedes af en bredt borgerlig Liberalisme. Skønt han stadig sad som begge Blades Forretningsfører, lod han paa en Række vigtige Omraader i de bevægede Kampaar »København« indtage fra »Politiken« afvigende politiske Standpunkter. Det drejede sig bl. a. om saa afgørende Problemer som Forsvaret, Salget af de vestindiske Øer og Forholdet til Socialdemokraterne. I Borgerrepræsentationen, hvor han 1900 var blevet indvalgt i den liberale Gruppe i Listefællesskab med Socialdemokraterne, gik han ligeledes sine egne Veje. Situationen mellem »Politiken«s Redaktion og Forretningsfører blev stadig mere spændt, og 1902 kom det afgørende Brud. I et Brev til W. gjorde Edvard Brandes W.s fortsatte Stilling som Forretningsfører afhængig af, at »København« fremtidig indstillede sin Polemik mod »Politiken«. Men W. var da kommet saa langt ud i sin Opposition, at der næppe var noget Valg. Han forlod »Politiken« og lagde al sin Kraft baade som Administrator og Redaktør ind i at udbygge »København«, der snart fra at være Middagsblad gik over til at være et borgerligt fronderende Morgenblad. I de nærmest følgende Aar var W. et af de haardest omstridte Navne i dansk Presse, ustandselig angrebet baade af »Social-Demokraten« og »Politiken«. En Situation, der passede hans Temperament fortræffeligt.

Selv blev han aldrig skrivende Journalist, men i befrugtende Samarbejde med Anders Vigen, der blev hans frygtede og beundrede Penneører, gav han raat for usødet. De lange stærkt polemiske »Ledere« paa Forsiden gav »København« dets Særpræg. Det blev uafhængigt Opinionsblad i en Grad, dansk Presse sjældent før og aldrig siden har oplevet. Ogsaa de andre Sider af den redaktionelle Virksomhed ledede W. med Fasthed og Oplagthed. Litterært satte særlig Herman Bang sit Præg paa Bladet, der samtidig blev en udviklende Øvelses- og Tumleplads for en Række

yngre Journalister. Ejendommelig var Bladets kirkelige Linie, der ogsaa var udpræget polemisk. Her kæmpede Henning Jensen, der efter W.s Tiltræden fortsatte som kirkelig Redaktør, for en dogmefri Kristendom, der var af noget radikalere Tilsnit, end Bladets borgerlige Læsekreds i sin Helhed var indstillet paa.

Med sin uafhængige Stilling, placeret nogenlunde midt imellem Højre og Venstre, tilkæmpede W.s Blad sig efterhaanden stor Yndest i borgerlige Kredse i By og paa Land. Med fremragende Forretningssans fik han ogsaa stabiliseret det økonomisk. Selv ejede han Størsteparten af Aktierne. 1918 lod han imidlertid ret uventet, sikkert af privatøkonomiske Grunde, Aktiemajoriteten overgaa til et Interessentskab, hvori bl. a. Alexander Foss var repræsenteret. Magister Harald Nielsen indtraadte som litterær Redaktør. Der opstod inden for den før saa fast sammentømrede Medarbejderstab en vis Uro, der resulterede i, at bl. a. Anders Vigen forlod Bladet. W., der var vant til at være Herre i sit eget Hus, følte sig trykket af den nye Situation. Han holdt ud til 1922, da Bladet overgik til Partiet Venstre. En kortere Periode var W. derefter Redaktør af »Illustreret Tidende«. Siden kom hans administrative Evner til ny Udfoldelse i Ledelsen af Kruckow-Waldorffs litografiske Anstalt.

I de sidste 20 Aar af W.s Liv var der stille om den Mand, der i det foregaaende Kvart-Aarhundrede ustandselig havde været i Ilden. Og den Bladtype, han havde skabt, stod og faldt med ham. Det blev de store Bladkoncerners Tid. Den »ledende Artikel« dominerede ikke længere. Dertil blev de Arealer, der interessemæssigt skulde dækkes igennem den, for voluminøse. Det gjorde ofte Standpunkterne mindre stejle. Men den Saltvandsinsprøjtning, som et lille fronderende Opinionsblad kunde give i den offentlige Debat, havde sin Betydning. Den virkede ikke blot opkvikkende, men hyppig ogsaa befrugtende.

R. 1909. — Tegninger af Alfr. Schmidt 1917.

Berl. Tid. og Politiken 7. Febr. 1940. Nationaltidende 8. Febr. s. A. Journalisten 1. Marts og 1. Maj s. A.

Gunnar Helweg-Larsen.

Witzke, Carl Frederik **Wilhelm,** 1864—1935, Forsikringsdirektør. F. 20. Marts 1864 i Kbh. (Frels.), d. 12. Febr. 1935 sst., begr. sst. (Garn.). Forældre: Skomager Carl Frederik Vilhelm W. (1830—1909) og Magdalene Dyrberg (1830—1902, gift 1° med N. N. Johansen). Gift 1° 8. April 1890 med Ingeborg Nanny Gertrud Donner, f. 18. Aug. 1866 i Slesvig, d. 22. Febr. 1914 paa Frbg., D. af Dr. Jules D. og Ottilie Hagen. 2° 17. Juni

1919 i Kbh. (Garn.) med Karen Marie (Kamma) Flensted, f. 30. Maj 1887 i Hjørring, D. af Inspektør Martinus F. (d. 1912) og Jensine Christiane Marie Thomsen (d. 1930).

Sin første Forsikringsuddannelse fik W. i Firmaet W. Bähncke & Co., men allerede som 20-aarig søgte han til Udlandet, hvor han sukcessivt havde Ansættelse i Forsikringsvirksomheder i Stettin, Berlin, Hamburg og München. Under sit Udenlandsophold fik W. rig Lejlighed til at erhverve sig indgaaende Kendskab til de forskellige Forsikringsgrenes Praksis, saavel hvad den direkte som den indirekte Forretning angaar. Sin saaledes erhvervede Indsigt forstod han paa overordentlig forretningsdygtig Maade at frugtbargøre her hjemme, hvor han 1892 var blevet Medindehaver af et Assurancefirma, der fra 1900 bar Firmanavnet Grøn & W., og som ved W.s Energi voksede frem til at blive en meget omfattende Forsikringsforretning. W.s Hovedindsats i dansk Forsikringsvirksomhed er dog hans Undfangelse af og Gennemførelse af Ideen til Oprettelsen 1899 af Genforsikringsselskabet »Skandinavia«, som W., der blev Selskabets adm. Direktør, ret hurtigt fik arbejdet op til et Foretagende af Verdensformat. Herigennem blev W.s Navn kendt i vide Forsikringskredse ikke blot her hjemme, men ogsaa i Udlandet. — I nogle Aar var W. Medlem af Assurandør-Societetets Komité. — R. 1915. DM. 1924. — Maleri af N. V. Dorph 1931.

Assurandøren, XL, 1935, S. 30. Dansk Forsikrings Tidende, XLII, s. A., S. 115 f. Dansk Assurance, XXI, s. A., S. 61 f. Berl. Tid. 13. Febr. s. A.

Chr. Thorsen.

Wivel, Carl Christian, 1844—1922, Restauratør. F. 12. Okt. 1844 i Kbh. (Trin.), d. 10. Marts 1922 i Monte Carlo, begr. paa Frbg. Forældre: Snedker Jens Christian W. (1802—60) og Lovise Emilie Alvsen (1811—58). Gift 8. Nov. 1878 i Kbh. (Holmens) med Ulrikke Sarine (Serine) Cathrine Meyer, f. 23. April 1854 i Kbh. (Holmens), d. 18. Juli 1927 i Snekkersten, D. af Kaffeskænker Johan Martin Theodor M. (ca. 1825—77, gift 2° 1873 med Petrine Pauline Maria Holm, gift 1° med Menig Fritz Vilhelm Wittrock) og Mette Cathrine Petersen (ca. 1824—64).

Efter at have deltaget som frivillig i Krigen 1864 fik W. Barberuddannelse og nedsatte sig 1872 i Holmens Kanal. 1880 overtog han imidlertid Restauranten »Røde Lygte« i Gothersgade, og herfra gjorde han 1883 Springet til Tivoli, hvor han blev Lejer af den nyopførte Taarnpavillon. Indtil 1888 drev han dog stadig »Røde Lygte«, hvor han selv stod bag Disken og sørgede for Frokost-

retterne, der var denne Kafés Speciale. Sin Ilddaab som Københavnerrestauratør fik han 1884, da den berømte Lægekongres med Becker, Pasteur og Virchow i Spidsen gæstede Kbh., idet en af Kongressens store Festmiddage blev afholdt i Taarnpavillonen. I Udstillingsaaret 1888 fik hans Forretning et betydeligt Opsving, men særlig Fart kom der i Udviklingen, da han 1890 rykkede ind i Tivolis nye Façadebygning ud til Vesterbrogade. Her raadede han til en Begyndelse kun over et Lokale af ret beskedne Dimensioner samt to smaa Dameværelser, men snart efter fik Restauranten Natbevilling, og efterhaanden blev alle Lokalerne i Façadebygningen lagt ind under den, og under gentagne Ombygninger, navnlig 1912, da Fløjen mod Bernstorffsgade blev tilbygget, udviklede Restaurant W. sig til et Etablissement i Verdensformat. Lejen, der 1890 var 10 000 Kr. aarligt, beløb sig 1913 til 135 000 Kr. og var 1943 250 000 Kr. aarligt. 1916 trak W., der i sit Arbejde med Restaurationen var blevet meget aktivt støttet af sin Hustru, sig tilbage og overlod Virksomheden til sin Kompagnon og Nevø *Anton Ludvig Pedersen* (1868—1929), efter hvis Død dennes Søn *Frode Stauby Pedersen* (f. 1901) har været Indehaver. 1931 ændredes Restaurantens Navn til Wivex. Den har fra 1935 haft Hovedledelse fælles med Restaurant Nimb.

En Overgang var W. interesseret i store Byggeforetagender og opførte bl. a. Ejendommen paa Hjørnet af Østergade og Amagertorv. Han var virksom i en Række velgørende Foreninger og viste megen Interesse for militære Spørgsmaal. Fra 1911 var han Formand for Vaabenbrødrenes københavnske Afdeling. — Kammerraad 1905. — R. 1909. DM. 1919.

Dagens Nyheder 11. Marts 1922. Politiken 12. Marts s. A. Th. Lumbye og Harald H. Lund: Carstensens Have gennem 100 Aar (i Tivoli Minder ved Ernst Mentze og Harald H. Lund), 1943, S. 70 f.

P. Koch Jensen.

Wiwel, Hylling **G**eorg, 1851—1910, Skolemand og Grammatiker. F. 3. Sept. 1851 i Hillerød, d. 22. April 1910 i Aalborg, begr. paa Frbg. Forældre: Skolelærer og Forfatter Niels Peter W. (s. d.) og 1. Hustru. Gift 12. Maj 1883 i Kolding med Johanna Fernanda Beck, f. 30. Dec. 1847 i Løgstør, d. 16. Aug. 1930 i Kbh., D. af Læge i Løgstør, senere Distriktslæge i Kolding, Justitsraad Ove Frederik B. (1815—98) og Caroline Vilhelmine Nancy Darre (1817—93).

W. blev Student 1869 fra Fr.borg og tog filologisk Eksamen 1876. Som Student og ung Kandidat boede han i Birkerød Præstegaard, hvor der om Præstens Søn Holger Begtrup og den-

nes Ven Jakob Knudsen samledes en Kreds af aandeligt bevæget Ungdom, som beundrede W.s Sprogtalent og musikalske Begavelse (Jak. Knudsen har benyttet Træk af W.s Karakter ved Skildringen af Figuren Hellum i »Afklaring«, 1902). Han var en af de første, der tilegnede sig den moderne Fonetik, og herom førte han en omfattende Korrespondance med sin Ven Julius Hoffory (s. d.) i Berlin; men han følte sig (ligesom Vennen) holdt ude af de herskende konservative Kliker og fik paa Grund af svageligt Helbred og vanskelige økonomiske Kaar ikke noget Habilitationsarbejde færdigt til Offentliggørelse. Efter at han et Par Aar af Helbredshensyn havde taget Plads som Huslærer, fik han Timer ved Borgerdydskolen og Krebs' Skole i Kbh.; dernæst var han 1880—89 Førstelærer ved Kolding private Latin- og Realskole. Først 38 Aar gammel kom han ind i Statsskolen, idet han 1889 begyndte fra neden af som Timelærer ved Aalborg Katedralskole. Her udnævntes han 1892 til Adjunkt, 1907 til Overlærer.

W. har indskrevet sit Navn i den danske Grammatiks Historie med een eneste Bog: »Synspunkter for dansk sproglære« (1901). Den vakte ved sin Fremkomst overordentlig Opsigt og har siden da i stigende Grad delt Skolens Dansklærere i to stridende Lejre. Skønt Bogen ved sin radikale Kritik og sin levende Tro paa de fremsatte Synspunkters Livskraft virker med ungdommelig Friskhed, er den Resultatet af et helt Livs sprogvidenskabelige Studier og pædagogiske Erfaringer. Allerede 1884 havde W. i Kolding udgivet en lille dansk Sproglære, men først i sit halvtredsindstyvende Aar naaede han til en saadan Afklaring af sine Synspunkter, at han (kraftigt opmuntret af Otto Jespersen) turde skride til Offentliggørelse af en udførlig Fremstilling.

W.s »Synspunkter« maa først og fremmest ses som et Led i de energiske Bestræbelser for en Reform af Sprogundervisningen, som her hjemme navnlig udfoldedes af Jespersen, og hvis Principper netop s. A. fremstilledes i hans berømte Bog om dette Emne. I Stedet for — som det tidligere var almindeligt — at kræve et dogmatisk System af Navne, Regler og Inddelinger lært udenad skulde man vække Børnenes Interesse ved at lade dem selv gøre Iagttagelser og anstille Ræsonnementer, og Opmærksomheden skulde ikke længere rettes fortrinsvis mod Skriftsproget, men mod »talen . . det egentlige sprog«, mod »kendsgerninger« som Tryk og Tone, Længde og Stød, der ikke finder Udtryk i Skriften. Man skulde f. Eks. ikke begynde med at lære Børnene Navnene paa de ti Ordklasser og saa dressere dem til at henføre ethvert Ord, de stødte paa, til den rigtige Klasse; men man skulde lede

dem til at se, at visse Ord har fælles ydre Egenskaber (især Bøjningsmuligheder og syntaktisk Anvendelse), og dernæst oplyse dem om, at de paagældende Grupper af de og de Grunde kaldes saadan og saadan.

W. indsaa klart, at en saadan Undervisning forudsatte en Reform ikke blot af Læreruddannelsen, men ogsaa af selve Grammatikkens Synspunkter. Grammatikken havde i det 19. Aarhundrede næsten udelukkende været dyrket som Skolefag. Ved Universitetet og i den videnskabelige Forskning interesserede man sig ensidigt for den historiske Lingvistik, og den omfangsrige grammatiske Litteratur bestod derfor udelukkende af større og mindre Lærebøger, der vel efterhaanden med Hensyn til Stoffets Detailler naaede til bedre Formuleringer og større Fuldstændighed, men som ikke gav Plads for nogen Drøftelse af principielle Problemer; til sidst var Grammatikken stivnet i et dogmatisk System af Navne, der dækkede over daarligt (eller slet ikke) definerede Begreber, tørre Regler med lange Remser af Undtagelser og skematiske Inddelinger efter tilfældige Principper. Dette System betragtedes (hvis det overhovedet gjordes til Genstand for Refleksion) som et paa Forhaand givet, over al Diskussion hævet, for alle Sprog gyldigt Erkendelsesinstrument, og for den, der vilde kæmpe sig frem til en ny Sprogerkendelse, var der ingen anden Vej frem, end ved en radikal Kritik at bryde dets Eneherredømme. W. bestred den traditionelle logiske Grammatiks Almengyldighed (ja han benægtede endog Muligheden af en almen Grammatik) og paaviste, at de traditionelle Kategorier, der er opstaaet ved Beskrivelsen af Græsk og Latin og defineret ud fra Betydningen, paa flere Punkter har tvunget Opfattelsen af det danske Sprog ind i Rammer, der kun passer paa Sprog af den ældre Type med rigere Bøjningssystemer og mindre faste Ordstillingsregler (saaledes f. Eks. Begreber som »Hensynsled« eller »Verbets sammensatte Tider«). Et tilsvarende falsk Perspektiv faas imidlertid, naar man tolker Forhold i Nutidssproget ud fra ældre Sprogtrin (naar man f. Eks. kalder »Bestemthedsendelsen *-en*« for et Ord, fordi den engang har været det), og W. føres derved til at hævde den Sondring mellem genetisk og beskrivende Sprogbetragtning, som i den nyere Lingvistik er blevet urgeret saa stærkt imod den ældre ensidigt historiske Opfattelse.

For at genopbygge den nydanske Grammatik i en Skikkelse, der svarede til Sprogets sande Natur, mente W. — i nøje Overensstemmelse med Samtidens positivistiske Aandsretning — at man maatte gaa ud fra Iagttagelsen af de »positive (og hermed

mente W. hørlige) grammatiske kendsgerninger« (nemlig Bøjning, Ordstilling, Tryk og Tone samt Pause); Sprogets Elementer skulde da klassificeres efter den Maade, hvorpaa de reagerede i disse Henseender, saaledes at en grammatisk Kategori alene kunde fastholdes eller opstilles paa Basis af saadanne ydre Kriterier. Da nu disse Egenskaber ikke altid følges ad (nogle Adjektiver mangler f. Eks. Gradbøjning, andre Bestemtheds- eller Kønsbøjning) bliver ifølge denne Opfattelse egentlig grammatiske Definitioner umulige: »en holdbar definition vil komme til at omfatte hele den positive beskrivelse. Sproget ... har livets mærke: de »flossede rande« og den bestandige bølgen«.

W. formaaede dog ikke radikalt at gennemføre en saadan Sprogbeskrivelse paa rent empirisk-materialistisk Grundlag; han gik i Virkeligheden ud fra de overleverede logisk-grammatiske Kategorier og undersøgte, ved hvilke ydre Kendetegn de var manifesterede i Dansk. Herved gav han imidlertid en Række værdifulde Bidrag til den Beskrivelse af Nutidens Talesprog, som den ældre Grammatik i saa høj Grad havde forsømt, og denne Del af hans Værk turde fra Nutidens Synspunkt være af større Betydning end den principielle Kritik, der beroede paa en skæbnesvanger Miskendelse af den nødvendige Sammenhæng mellem Sprogets ydre og indre Side.

W.s Synspunkter har navnlig virket inden for Skolernes Danskundervisning. De har vakt de aandeligt mere bevægelige til en Forstaaelse af, at den danske Grammatik endnu ikke har naaet en Form, der lader Sprogets Ejendommeligheder komme fuldt til deres Ret, og at Faget ved at erstatte Udenadslæren og Træffeøvelser med Iagttagelse og Ræsonnement kan forvandles fra en gold Eksercits til et levende Studium, der fanger Interessen og aabner Sindet. Men hans Skepsis over for Systemer og Definitioner har unægtelig ogsaa bidraget til en pædagogisk og videnskabeligt lige uheldig Opløsning af alle faste Rammer, og hos mere indskrænkede Hoveder har hans Positivisme fremkaldt den Forestilling, at Iagttagelse af Sprogets materielle Side er den eneste forsvarlige Form for Grammatik — en Tro, der i sin dogmatiske Ensidighed er stik imod Aanden i W.s kritiske Drøftelse.

W.s Grammatikundervisning i Mellemskolen skal (i Modsætning til hans Latinundervisning i de højere Klasser) være gaaet saa temmelig hen over Hovederne paa hans ungdommelige Elever, og hans sære, noget koleriske Væsen voldte ham adskillige disciplinære Vanskeligheder. Han gik — i Modsætning til den aggressive Tone i hans Bog — meget lempeligt til Værks, for at Dansk-

undervisningen ikke skulde afvige alt for stærkt fra det, man lærte i Fremmedsprogsgrammatikken; men den »Hjælpebog ved Undervisningen i Modersmaalets Sproglære«, som han udgav 1904, fandt kun ringe Anvendelse og vakte hos mange Tvivl om hans Synspunkters pædagogiske Anvendelighed.

W. led Livet igennem under et svagt Helbred, og han skildres af sin Ven Axel Sørensen som en alsidigt begavet, men tvivlende og kæmpende Natur, der efterhaanden fandt Hvile i et tillidsfuldt Gudsforhold, præget af den personlige Oplevelses Umiddelbarhed og Oprindelighed.

Axel Sørensen i Ill. Tid. 1. Maj 1910. Holger Begtrup: Jakob Knudsen, 1918, S. 80. Danske Studier, XXXIV, 1937, S. 181 ff.

Paul Diderichsen.

Wiwel, Niels Peter, 1818—74, Forfatter. F. 24. Nov. 1818 i Præstevangshuset, Hillerød, d. 13. Aug. 1874 paa Oringe, begr. i Lille Lyndby. Forældre: Skovfoged Niels Hylling Wivel (Wivild) (ca. 1750—1834) og Marie Elisabeth Jørgensen (1796—1837). Gift 1° 1. Juli 1849 med Ingeborg Jørgine Frederikke Middelthun, f. 3. Maj 1822 i Norge, d. 31. Dec. 1856 i Store Lyngby, D. af Stempelskærer ved den norske Mønt paa Kongsberg Gregorius M. og Maren Margrethe Jørgensen. 2° 31. Jan. 1858 i Lille Lyndby med Hanne Christiane Hansen, f. 24. Aug. 1813 i Hillerød, d. 20. Marts 1858 sst. (gift 1° med Urtekræmmer i Kbh., senere Gaardejer i Tikøb Carsten H., ca. 1802—50), D. af Købmand Ernst Georg H. (ca. 1769—1822) og Helene Kirstine. 3° 21. Maj 1859 i Farum med Vilhelmine Johanne Jørgensen, f. 23. Sept. 1832 i Stavnsholt, Farum Sogn, d. 15. Nov. 1870 i Lille Lyndby, D. af Lærer Vilhelm J. (1801—76) og Marthe Johanne Larsen (1804—71).

W. gik i Hillerød Borgerskole og var efter sin Konfirmation Efteraaret 1833 paa Embedskontor først i Hillerød, siden i Stege, til han 1839 fik Ansættelse paa Fr.borg Amtstue. Hans Læselyst gjorde sig imidlertid gældende, og 1842 blev han Elev paa Seminariet i Snedsted, hvorfra han n. A. dimitteredes. En kort Tid var han Lærer i Ramløse (ved Arresø), men maatte opgive sin Stilling paa Grund af en Nervelidelse. Han genoptog 1846 sin Tjeneste paa Fr.borg Amtstue, hvor han snart fik med Arkivet at gøre, og hvor han bl. a. erhvervede sig sit betydelige Kendskab til Nordsjællands Topografi og Kulturforhold, der er hans Forfatterskabs Kilde og Inspiration. Men W. havde stadig Lyst til Lærerlivet, og vistnok paa Foranledning af Frederik VII. ansattes han 1855 ved Store Lyndby Skole, ligesom Kongen 1857 hjalp

ham til en Italienrejse. For sin Stand og dens Vilkaar nærede han virksom Interesse, som han bl. a. gav Udtryk for i Artikler i »Samleren for Skolen og Læreren« (1857—64) og »Nordisk Skoletidende« (1862 og 1864). Navnlig gik han ind for Lærerstandens Retskrav, hvorom han særskilt udgav »Aktstykker som Bidrag til at bedømme en Landsbyeskolelærers personlige Ret« (1863), der vakte nogen Opsigt.

Under sin Sygdom var W. begyndt at sysle med digterisk Stof, men først 1852 vovede han sig frem med en Fortælling i den Berlingske Feuilleton, »Broder Rus paa Esrom«, der Tid efter anden fulgtes af flere, og som H. P. Holst udgav med en Del utrykt i Bindet »Nordsjællandske Sagn og Fortællinger« (1856), hvori den folkelige Overlevering er gengivet paa en naiv og oprindelig Maade med Stof og Form i hyggelig Harmoni og mere levende og fornøjelig end den historisk fortællende Part. Megen Sans viser W. for det sære og fantastiske, der faar et næsten Hoffmann'sk Udtryk i »Peierjens« i »Den danske Bondeven«, XVII, 1853 (hvortil slutter sig den i sin Tid meget læste »Røde-Ran« (1862), der har været tillagt W., men som han selv (i nogle Optegnelser til Dyrlund) oplyser er skrevet af Smedemester August Pedersen i Frederiksværk, en Sønnesøn af General J. F. Classen). En historisk Fortælling »Svenskerne paa Frederiksborg« (1852) er et Slags Fodstykke for »Jens Lesberg« (1862), Roman fra Griffenfelds Tid, daarlig komponeret og i sin Fabel triviel, men ganske køn og følt og oplysende om W.s Sympatier i flere Henseender. Ogsaa »Jens Lesberg«s Sceneri er Nordsjælland, hvor særlig Hillerød var Genstand for W.s topografiske Studium og Produktionslyst. Om Hillerød informerede han Traps Beskrivelse af Danmark og skrev i »Underholdende Læsning« (et Tillæg til Dagbladene for Frederiksborg Amt) 1868 og i C. A. Rosenbergs »Søndagsbladet« 1869—70 en Række »Optegnelser om Hillerød By og dens nærmeste Omegn i ældre og nyere Tid«, et Arbejde, der har haft Betydning for Samtiden og som Kilde for senere Undersøgelser.

Samtidige skildrer W. som en mærkelig Fremtoning, en Original, i enkelte Retninger glimrende begavet og kendt som et levende Leksikon. Han var en besværet og temperamentsfuld Natur, lidt af en Foregangsmand og mere af en Gransker end en Digter. — F.M.S. 1859.

Lars Larsen i Nordsjællands Venstreblad 19. Okt. 1918. Vald. Seeger i Fr.borg Amts Avis 3.—4. Maj 1924.

Daniel Preisz.

Wiwel, Niels, 1855—1914, Maler, Tegner. F. 7. Marts 1855 i Hillerød, d. 14. Dec. 1914 i Hellerup, Urne paa Frbg. Kgd. Broder til H. G. W. (s. d.). Gift 23. Nov. 1888 i Kbh. (b. v.) med Johanne Cathrine Christiane Givskov, f. 9. Dec. 1862 i Horsens, D. af Skovrider Christian Henrik Karl G. (1823—62) og Emma Marie Olsen (1827—1904).

W. var i Lære hos Litograf Harald Jensen og dimitteredes fra C. V. Nielsens Tegneskole til Akademiet, som han besøgte 1869—73. Derefter rejste han til Tyskland og opholdt sig i en længere Aarrække bl. a. i Düsseldorf og i München, hvor han en Tid var Elev af Historiemaleren Wilh. Lindenschmit. Her udstillede han 1876 en Række Tegninger, og s. A. debuterede han som Maler i Kristiania med et Genrebillede »Bayersk Bondeviolinist«, der købtes af Kunstforeningen i Bergen. Han arbejdede i disse Aar baade som Tegner og som Maler. I hans Malerier var det dog ikke saa meget de maleriske Problemer, der optog ham, som det rent illustrerende og fortællende Moment i Skildringen, og han gik da ogsaa efterhaanden mere og mere over til at arbejde som Illustrator. 1878 udstillede han for første Gang paa Charlottenborg (»Et Sogneraadsmøde«, »En Fattigsag forhandles« og »En gammel Husmandskone« og senere 1887 »Liv og Død«), og s. A. udsendte han paa et københavnsk Forlag en Række Pennetegninger i Træsnit »Julegave til Sørensen og Skrøder«. 1879—80 boede han en Vinter i Paris, hvor han delte Atelier med Maleren P. A. Schou og 1880 udstillede et Billede paa Salonen. I de følgende Aar arbejdede han navnlig som Vittighedstegner, og under skiftende Ophold i Tyskland (Berlin og Hamburg) og Østrig satte han sig ind i moderne Reproduktionsteknik. 1898 fik W. Ansættelse ved den Tilgmann'ske Reproduktionsanstalt i Helsingfors, som han var knyttet til, indtil han 1904 vendte tilbage til Kbh., hvor han derpaa var bosat til sin Død. I sine senere Aar skal han have syslet med teosofiske Sindbilleder og dyrket okkultistiske Studier.

W.s Vittighedstegninger, som viser nær Tilknytning til den samtidige tyske Karikaturkunst, præges af en ret plat, om end harmløs Komik. Her hjemme kom han frem paa et Tidspunkt, da vor hjemlige Vittighedspresse ikke raadede over noget større Udvalg af Talenter, og han havde derfor en Tid en vis Succes. Som Illustrator er han ikke betydelig. Af hans Værker kan nævnes Børnebogen »For Store og Smaa. Fantasier fra Dyrelivet« (1894) med Tekst af Elith Reumert samt Udgaver af Wessels »Kærlighed uden Strømper« (1885), »Herremanden« (1894) og »Samlede

Digte« (1895) og af Holbergs Peder Paars (1910). Til Givskud Kirke (Vejle Amt) har W. 1904 udført en Altertavle. I Johan Hansens Samling var han repræsenteret med nogle Billeder, bl. a. »Værtshusscene, Paris 1880«, og i Kunsthaus, Zürich, med en Pennetegning »Den lille Hornblæser« (1875). — Flere Selvportrætter, 1882 og 1891 (forhen hos Johan Hansen). Maleri af P. A. Schou 1891 (Familieeje).

Tidsskrift for Kunstindustri, 2. Rk., II, 1896, S. 30. E. F. S. Lund: Danske malede Portræter, VII, 1900. C. E. Jensen: Karikatur Album, II, 1907, S. 453 ff. Social-Demokraten og Aftenposten 19. Dec. 1914. Jens Pedersen: Maleren P. A. Schou, 1929, S. 50 f. Sigurd Schultz i Danske i Paris, II, 1938, 2, S. 452. Lauritz Nielsen: Den danske Bog, 1941, S. 271. Leif Østby i J. H. Wessel og Norge, red. af W. P. Sommerfeldt, 1942, S. 171—74, 200.

Merete Bodelsen.

Wivet, Frederik Wilhelm, 1728—90, Jurist, Forfatter. F. 4. Dec. 1728 i Hillerød, d. 23. Febr. 1790 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic. K.). Forældre: Ritmester, senere Tolder i Aalborg Lars W. (1693—1746) og Anniche Marie T(h)rane (ca. 1695—1751). Gift 1755 (Kop. Nic. 30. Sept.) med Johanne Margrethe Boll, f. ca. 1733, d. 25. Nov. 1805 i Kbh. (Holmens), formentlig D. af Øltapper Peter Jørgensen B. (d. ca. 1738).

W. blev Student 1746, privat dimitteret, og tog 1752 juridisk Eksamen. 1754 blev han Prokurator for alle Over- og Underretter, n. A. Højesteretsadvokat og var 1763—73 tillige Generalfiskal. I sidstnævnte Egenskab førte han 1772 Aktoratet mod Struensee og Enevold Brandt. Af juridiske Skrifter har han forfattet »Forsøg til en Afhandling om det stemplede Papiir« (1773), som ganske vist er skrevet ud fra ret begrænsede Synspunkter, men vidner om en vis jævn praktisk Sans. Endvidere har han udgivet »Forsøg til Fortælning om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Høyeste Ret« (I—II og III, 1, 1774—76; tysk Overs., I—II, 1779—80); denne Samling, der til en vis Grad er skrevet efter den bekendte Pitavals Mønster, var ved sin livfulde, folkelige Stil velegnet til at vække Interesse for juridiske Sager hos et større Publikum.

W.s skønlitterære Forfatterskab stammer overvejende fra hans unge Dage. Allerede 1748 udgav han, tyve Aar gammel, Treakts-Komedien »Den Forfængelige« (ikke opført), medens hans betydeligste dramatiske Arbejde, Femakts-Stykket »Datum in blanco eller den af sin egen Last straffede Aagerkarl«, der er skrevet 1756, først tryktes 1777 og, efter een Gang at have været

forkastet, opførtes 1785 (indtil 1790 spillet ti Gange; svensk Oversættelse 1786). »Enke- og Liig-Kassen« (tre Akter) er i sin ældste Skikkelse fra 1749, omarbejdedes 1760 og 1773 for endelig at opføres 1787 og give Anledning til Teaterspektakler, saa at Stykket henlagdes efter anden Opførelse. W.s store Forbillede er Holberg, fra hvem han bl. a. gerne laaner de traditionelle Navne til sine Personer. Han har en vis realistisk Sans og kan forme enkelte morsomme Replikker, men han savner Holbergs komiske Kraft og dramatiske Haandelag; om virkelig Inspiration af den Holberg'ske Muse er der ikke Tale. Sin Sagkundskab som praktisk Jurist faar han Brug for i Intrigen, hvor Aagerkarle, Kassebedrøvere og lyssky Eksistenser griber kraftigt ind.

I »Spectator«-Tiden, da alt helst skulde være Periodica, udsendte W. sine »Danske Epigrammata« som ottesidet Ugeblad; det lykkedes ham virkelig i fem Maaneder at holde dette Foretagende gaaende (Nov. 1751—April 1752). Inden Standsningen havde han Jan. 1752 paabegyndt »Den Danske Mercurius«, der fortsattes med maanedlige Numre til Udgangen af 1755 som et af de sene Forsøg paa at genoplive Bordings »Mercurius«; de ledsagende »satyriske Reflexioner« bestaar ofte i fæle Brandere. I Tidsskrift-Form udsendte W. ogsaa 1753 Begyndelsen af en moraliserende Roman paa Vers »Den Danske Robinson« med et Ark om Ugen. Bogen er ingen Robinsonade, men snarere en borgerlig Roman; den handler om en Studenter-Døgenigt og standser uafsluttet, da Ødelanden kommer til Penge efter Faderens Død. W.s sidste digteriske Arbejde er »Beskrivelse over en Reise, som nogle af Modvind ilde plagede Mennesker giorde til Fods, igiennem Sielland og endeel af Jylland« (1787), et komisk Heltedigt med lærde Noter i »Peder Paars«' Stil, under Forfatternavnet Fritz Lauridssøn (svarende til Hans Michelsen) og udgivet af Mads Skarp (svarende til Just Justesen). Heller ikke i denne Genre kan W. maale sig med Holberg, og Digtet synes ikke at have vakt nogen som helst Opmærksomhed ved sin Fremkomst i Wessels og Baggesens Tidsalder. — Skuespil udg. af E. H. Holm 1832. — Justitsraad 1773. — Maleri i Højesteret.

Tidsskr. for retsvidenskap, XXXIX, 1926, S. 89 f., 94 f., 97, 108. Holger Hansen: Inkvisitionskommissionen af 1772, I, 1927 (se Registeret). [F. W. Wivet:] Promemoria til dem som læse Brevet til Theater-Directionen, 1787. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Den danske Digtekunsts Historie, IV, 1808, S. 433—36. Samme: Den danske Digtekunst under Frederik V., 1819, S. 79—83, 248. Nyt Aftenblad, 1825, S. 255—60, 316 ff., 372. Th. Overskou: Den danske Skueplads, III, 1860 (se Registeret). P. Hansen: Den danske Skueplads, I, 1889—91, S. 493 ff. J. Paludan: Fremmed Indflydelse paa den

danske Nationallitteratur, II, 1913 (se Registeret). Vilh. Andersen: Den danske Litteratur i det 18. Aarhundrede, 1934 (se Registeret). Hakon Stangerup: Romanen i Danmark i det 18. Aarhundrede, 1936 (se Registeret).

R. Paulli.

Wleugel. Søofficerslægten W. eller Vleugel har antagelig Navn af Stedet Vleugelhoek i Vestflandern nær den franske Grænse og føres tilbage til Kaptajn i Søetaten Peter Carlsen V. (d. 1687), der skal være kommet til Danmark 1676 med Admiral Cornelis Tromp. Hans Sønnesøn Oberst Peter Johan W. (1693—1752) var Fader til Sophie Elisabeth W. (1744—98), der var gift med Pastor Herman Treschow (1739—97, s. d.), og til nedenn. Admiral Johan Peter W. (1736—1825), der 1782 optoges i Adelstanden; af hans Børn skal nævnes Johanne Sophie W. (1770—1805), der ægtede Grosserer Jean de Coninck (1744—1807), Toldkasserer og Postmester i Risør Jens Reimert W. (1782—1859), hvis Efterkommere endnu lever i Norge, samt de nedenn. Kontreadmiraler Cornelius W. (1764—1833) og Peter Johan W. (1766—1835).

Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., V, 1932, S. 21—48. *Albert Fabritius.*

Wleugel, Cornelius, 1764—1833, Søofficer. F. 16. Okt. 1764 i Kbh. (Holmens), d. 22. Jan. 1833 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Kaptajnløjtnant, senere Admiral Johan Peter W. (s. d.) og Hustru. Gift 1° 25. Nov. 1802 i Kbh. (Holmens) med Juliane Marie Holmskiold (ved Daaben Holm), f. 14. Jan. 1779 i Kbh. (Helligg.), d. 31. Marts 1814 sst. (Holmens), D. af Konferensraad, senere Gehejmeraad Theodor H. (s. d.) og Hustru. 2° 16. Sept. 1815 i Kbh. (Holmens) med Antoinette Magdalene Dorrien, f. 28. Okt. 1781 i Odense, d. 14. Aug. 1862 i Valby (Garn.), D. af Generalmajor L. H. D. (s. d.) og Hustru.

W. blev volontær Kadet 1770, Kadet 1778, Maanedsløjtnant 1782, Sekondløjtnant s. A., Premierløjtnant 1789, Kaptajnløjtnant 1796, Kaptajn 1803, Kommandørkaptajn 1810, Kommandør 1815 og Kontreadmiral 1828. — W. blev 1786 fritaget for anden Tjeneste for at gaa Faderen til Haande ved Dokkens Hovedreparation, og 1791 ansattes han som Interimsekvipagemester. 1796—99 var han Indrulleringsofficer i Moss i Frederikshalds Distrikt. 1797 fik han Orlov for at føre Etatsraad de Conincks Skib »Caninholm« paa en Rejse til Portsmouth og tilbage. 1798 var han med Orlogsskibet »Oldenburg« paa Konvojrejse til St. Helena; det var i de urolige Tider omkring Aarhundredskiftet nødvendigt at sikre den danske Handel ved at eskortere Langvejsfarerne til og fra forud

bestemte Samlingspladser. 1799—1801 var han næstkommanderende i Fregatten »Havfruen« i Eskadre til Middelhavet under Kaptajn Jost van Dockum, paa hvilket Togt Presentskibet »Minerva« til Dejen af Algier konvojeredes; flere Gange var der Sammenstød med engelske Fregatter, som afvistes. 1802 var han Chef for Briggen »Nidelven«, 1804 for Fregatten »Frederiksværn« som Vagtskib i Sundet og 1807 for Blokskibet »Mars« ved Kbh. 1807—08 var han paa »Trekroner«, 1808 Chef for Det Asiatiske Kompagnis armerede Skib »Cronprintzen« ved Kbh.s Defension og 1808—09 for Stykprammen »Søløven«. 1809—12 var W. med i den danske Auxiliærstyrke paa Schelden som Chef for Linieskibet »Dantzig«. 1813 tiltraadte han sin gamle Chefpost i »Søløven«. 1814—16 var han Meddommer i Kadetskibet. 1826 blev han Chef for 1. Division. W. var Medlem af Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. — R. 1815. — Pastel, formentlig af Horneman, og Pennetegning (Privateje).

Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., V, 1932, S. 34—40. *Paul Ipsen.*

Wleugel, Johan Peter, 1736—1825, Søofficer. F. 14. Febr. 1736 i Trondhjem, d. 4. Jan. 1825 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens K.s Kapel). Forældre: Kommandant paa Munkholm, Oberstløjtnant, senere Oberst Peter Johan W. (1693—1752) og Agnete Schumacher (d. 1746). Gift 14. Dec. 1763 i Kbh. (Holmens) med Maria Sophia Schumacher, f. 6. Juli 1744 i Kbh. (Petri), d. 12. Febr. 1790 sst. (Holmens), D. af Etatsraad, Kommitteret i Generaltoldkammeret Cornelius S. (ca. 1702—77) og Elisabeth Reiersen (1718—55).

W. blev Kadet 1749, Sekondløjtnant 1755, Premierløjtnant 1758, Kaptajnløjtnant 1763, Kaptajn 1769, Kommandørkaptajn 1781, Kommandør 1789, Kontreadmiral 1796, Viceadmiral 1800 og Admiral 1812. — 1751—54 var han med Fregatten »Bornholm« til Ostindien, 1758 med Fregatten »Hvide Ørn« til Marokko, 1759 med Orlogsskibet »Grønland« paa Konvojering til St. Martin og 1760 med Orlogsskibet »Fyen« til Middelhavet. 1764 studerede han Vandbygningsvæsen i Udlandet, og fra 1765 tilsaa han Brobygning og Havnearbejder. 1769 var han næstkommanderende i Orlogsskibet »Island« og n. A. i Orlogsskibet »Prinds Friderich« til Algier i Eskadre; ved Kaptajn Arenfeldts Død i Gibraltar 1770 blev han Chef for Fregatten »Christiansø« i Middelhavseskadren. Da Bombarderen »Forskrækkelsen« strandede ved Varberg 1772, forestod han Bjærgningen fra Vraget, og da Skibet ikke kunde reddes, bortsolgte han det, efter Ordre, ved offentlig Auktion.

1773 rejste han til England for at indkøbe to Skibe, der var tjenlige til Brandere, han købte to amerikanske Skibe, der ved Hjemkomsten til Kbh. fik Navnene »Crocodillen« og »Basilisken«; de skænkedes 1775 til Den Grønlandske Handel uden at blive indrettede efter Bestemmelsen. 1774 blev han Medlem af den Kommission, der skulde undersøge »Øster- og Vestersøens Forening«, den saakaldte »Ejderkommission«, og 1775 opmaalte han og kortlagde Kbh.s Rhed. 1776 var han Chef for Fregatten »Kiel« paa Islandstogt og foretog under dette Opmaalinger paa Østkysten af Landet. 1777 udnævntes han til Medlem af Defensionskommissionen, 1778—95 var han Ekvipagemester ved Dokken og 1778—96 Medlem af Konstruktionskommissionen. 1779 var han Chef for Fregatten »Bornholm« til Middelhavet, 1781 Flagkaptajn i Eskadren og 1782 Chef for Orlogsskibet »Justitia«. Han var en betydelig Kraft som Deltager i Undersøgelser, og til hans øvrige Kommissionsvirksomhed føjedes 1782—96 Medlemsskabet i Reglerings-kommissionen og 1785—1814 i Kommissionen angaaende Dokkens Hovedreparation. Ved Siden af alt dette havde han sine mere militære Kommandoer, 1789 som Chef for Orlogsskibet »Fyen«, 1790 som Hvervningschef; s. A. indsendte han Rapport over den udførte Hovedreparation af Dokken, 1794 var han Chef for Orlogsskibet »Den Prægtige« og 1795 Chef for Orlogsskibet »Trekroner« i en dansk-svensk Flaadeafdeling i Nordsøen under Kommando af den svenske Kommandør Baron Palmqvist. Ved Hjemkomsten afgik han som Ekvipagemester ved Dokken og udnævntes til Chef for 4. Division. Han var 1796 Chef for Orlogsskibet »Skiold« og Delingschef for en Flaadestyrke ved Norskekysten; da han s. A. avancerede til Kontreadmiral, blev han udnævnt til 2. militær Deputeret i Admiralitets- og Kommissariatskollegiet, og n. A. indtraadte han i Karantænekommissionen og i Over-Brand- og Vandkommissionen. Da Forholdet mellem Danmark og England spændtes 1800, og den engelske Admiral Dixon demonstrerede i Sundet med en Eskadre, udsendtes W. med en Eskadre som Modvægt herimod; det kom dog ikke til aabenlyse Fjendtligheder. 1802 blev han Medlem af Navigationskommissionen, og 1804 fik han den høje Stilling som 1. Deputeret i Admiralitetet. 1807 ledsagede han Kong Christian VII. til Kolding. 1808 kom han i Kommissionen til Norges Providering. 1822 var han træt, og han fritoges paa Grund af sin høje Alder for al Tjeneste. W.s Liv havde været virksomt, ikke alene paa Søen, men ogsaa ved Administrationen i Land; ved sin Hæderlighed vandt han stor Agtelse i vide Kredse, og han var vel kendt for sin Hjælpsomhed. Han

optoges i den danske Adel 1782. — Hv. R. 1801. DM. 1812. R.E. 1817. — Maleri af C. A. Lorentzen (Fr.borg). Maleri som gammel. Maleri i Norge.

Frederik Thaarup: Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26, 1835—44, S. 403—07. Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., V, 1932, S. 24—33.

Paul Ipsen.

Wleugel, Peter Johan, 1766—1835, Søofficer. F. 9. Aug. 1766 i Kbh. (Holmens), d. 29. Maj 1835 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Broder til Cornelius W. (s. d.). Gift 2. Nov. 1798 i Kbh. (Holmens) med Dorthea Margrethe Lorentz, f. 12. Marts 1781 i Kbh. (Cit.), d. 17. Juni 1860 i Fredericia, D. af Premierløjtnant, senere Generalløjtnant Diderich Carl L. (1749—1832) og Hedevig Margrethe Bille (1761—83).

W. blev Kadet 1777, Sekondløjtnant 1783, Premierløjtnant 1789, Kaptajnløjtnant 1797, Kaptajn 1804, Kommandørkaptajn 1812, Kommandør 1817 og Kontreadmiral 1833. — 1782—83 var han med Barkskibet »Prøven«, tilhørende Den Grønlandske Handel, under Kaptajn P. Løvenørn, for at prøve de Armand'ske Søure; Skibet førte kongeligt Flag og Vimpel i Anledning af denne videnskabelige Udsendelse. 1784 var W. Medstifter af Søe-Lieutenant-Selskabet, som endnu eksisterer, og som var en Sammenslutning af yngre Søofficerer med det Formaal ved gensidig Belæring at dygtiggøre sig i forskellige maritime Videnskaber og da særlig i Søevolutioner og Taktik. I Kraft af sin videnskabelige Indstilling valgtes han 1788 til Hjælpelærer i Matematik og Navigation paa Søkadetakademiet. 1791—92 beklædte han Formandspladsen i Søe-Lieutenant-Selskabet. 1793 var han næstkommanderende i Kadetskibet, Fregatten »Store Belt« og 1797 paa ny Lærer i sine gamle Fag paa Søkadetakademiet, 1800 igen med Kadetskibet, dette Aar Fregatten »Frederiksværn«. Under Slaget paa Kbh.s Red den 2. April 1801 var han næstkommanderende paa Blokskibet »Jylland«. 1804 blev W. Navigationsdirektør, og fra s. A. indtil 1832 var han Førstelærer og Eksaminator paa Søkadetakademiet. 1807 laa han i Kalvebodstrand med Briggen »Mercurius« som Skoleskib for Navigationselever. Som Medlem af Videnskabernes Selskab fra 1813 udgav han i dettes Skrifter en Del Afhandlinger. Han betegnes som en ualmindelig retsindig, human og dygtig Mand. — Medaillen for Slaget paa Reden fik han 1802. R. 1815. DM. 1828. — Maleri. Silhouet.

Archiv for Søvæsen, VII, 1835, officielle Deel, II, S. 37 f. Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., V, 1932, S. 40 ff.

Paul Ipsen.

Wobitzer (Wobeser), **Wladislav,** d. ca. 1566, kgl. Raad. D. ca. 1. Jan. 1566. Gift med Anne Godskesdatter Holck (gift 1° med Diderick Høcken).

W. W. tilhørte fra Fødselen en pommersk Adelslægt og studerede i sin Ungdom ved Wittenberg Universitetet, men efter at have giftet sig ind i en slesvigsk Adelslægt slog han Rod i Hertugdømmerne og Danmark. Da Grevefejden 1534 brød ud, traadte han i Hertug Christians (Christian III.s) Tjeneste, hvervede Tropper i Nordtyskland og sendtes 1536 til Kurfyrst Johan Frederik af Sachsen for at forhandle om økonomisk Støtte. Han var tilbage i Danmark ved Tiden for Kbh.s Overgivelse og deltog i Aug. 1536 i Beslaglæggelsen af Kirkegodset i Skaane. Han indsattes derefter i Dec. s. A. som Lensmand paa Dragsholm (tidligere Bispegods) og var 1537 en af de tre Lensmænd, der oppebar Sølvskatten paa Sjælland. Sandsynligvis har han i disse Aar vist sig som en duelig Administrator, siden man 1539 overdrog ham den vanskelige Lensmandspost paa Visborg (Gotland), der da i et Aar havde været under blandet dansk og holstensk Administration med Christoffer Stygge Rosenkrantz og Claus Rantzau som Lensmænd. Der foretoges i hans Lensmandstid forskellige Byggearbejder paa Visborg. 1544 afløstes han af Eiler Hardenberg og blev derefter Lensmand paa Tryggevælde, som han fra 1549 havde i fri Forlening og fra 1556 paa Livstid. 1558 ombyttede han det med Trøjborg i Nordslesvig, der laa ham mere bekvemt, da han havde Godsbesiddelser i Slesvig, hvor han bl. a. var Medejer af Linnetved. Derimod har han næppe besiddet Jordegods i Danmark, idet han aldrig synes at være blevet naturaliseret. Allerede 1542 kalder Kongen ham sin Mand og Raad, og 1548 benævnes han holstensk Raad. Han blev efter Tilbagekomsten fra Gotland meget benyttet i diplomatiske Sendelser, hvoriblandt kan nævnes Mæglingsforhandlinger paa Christian III.s Vegne mellem Greven af Oldenburg og Biskoppen af Münster 1547 og Forhandlinger i Mecklenburg i Begyndelsen af 1550'erne om Christian III.s Søster Hertuginde Elisabeths Livgeding. Han var Medlem af den Forhandlingsdelegation, der under Ledelse af Peder Oxe efter Kurfyrst Moritz' Død i Juli 1553 sendtes til Tyskland for at støtte Christian III.s Svigersøn Hertug Augusts Krav paa Kurfyrsteværdigheden og de sachsiske Lande, men maatte paa Grund af Sygdom vende hjem kort efter Forhandlingernes Paabegyndelse. Endelig var han 1558 Medlem af Gesandtskabet, der sendtes til Livland og Rusland. Da Syvaarskrigen brød ud (1563) blev han udnævnt til Kommissær hos den øverstkommanderende Daniel Rantzau (hans Beherskelse af det tyske

Sprog har antagelig været medvirkende). Senere indtog han samme Stilling hos Obersten Jürgen v. Holle.

Dsk. Mag., 4. Rk., III, 1871, S. 84 f. *Astrid Friis.*

Wodroff, Georg Julius, ca. 1640—1724, Regimentskvartermester, Grundspekulant, Industrimand. F. ca. 1640, d. 31. Dec. 1724 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). Fader: antagelig Kaptajn, senere Major Hermann Albrecht W. (d. 1693). Gift formentlig 1697 med Anna Sophie Grünhagen, f. ca. 1674, begr. 2. April 1754 i Kbh. (Garn.).

G. J. W., der maa have studeret Jura, blev 1685 Auditør i Hæren, 1697 Regimentskvartermester ved Regiment i Kbh. 1699 fik han af Regeringen Skøde paa den Del af Kbh.s Ladegaards Jorder, der langs St. Jørgens Sø strakte sig fra Gammel Kongevej til Ladegaardens Blegeplads, gennemstrømmet af et Vandløb i Nord—Syd. Han anlagde her en Valkemølle (Klædefabrik), hvortil han føjede en privilegeret Perlegrynsmølle og Snustobaksfabrik, og paa Opfordring og Anbefaling fra Stadens Klejnsmede, Sværdfegere og Bøssemagere fik han 1702 tolv Aars Privilegium paa en Slibe- og Poleremølle. Der blev drevet noget Landbrug paa en Del af Ejendommen, men dennes Værdi afhang hovedsagelig af Vandkraften, og da der fra 1710 blev bygget stærkt paa Ladegaardens Grund til Militærhospital, er det sandsynligt, at dette noget har svækket Vandkraften, der drev Værkerne. Sommeren 1711 lejede de militære Myndigheder paa et Aar G. J. W.s »paa hin Side af den saakaldende Sorte Dam beliggende Gaard« — altsaa kun en Del af den store Grund — til Anneks for Ladegaarden, Pesthospitalet, og G. J. W. flyttede ud derfra med Dags Varsel. Det blev betinget, at der i Jorden ved Husene ikke maatte nedgraves Lig. Da G. J. W. 1714 blev afskediget fra Regimentet og fik Tilladelse til ved Kirkerne i Danmark og Norge at indsamle milde Gaver, var Ejendommen gledet ud af hans Hænder og han selv blevet svagelig. Grunden blev udstykket til privat Bebyggelse og yderligere Fabrikanlæg af forskellig Art. Om G. J. W. virkelig døde som meget fattig, er ikke sikkert; i hvert Fald var hans Enkes Bo ret vidtløftigt.

O. Nielsen: Kjøbenhavns Diplomatarium, VII, 1886; VIII, 1887. C. Bruun: Kjøbenhavn, II, 1890. Bidrag til den store nordiske Krigs Hist., udg. af Generalstaben, III, 1906. Hist. Medd. om København, III, 1911—12; IV, 1913—15; VIII, 1921—22.

Rockstroh (J. C. W. Hirsch).

Vodskov, Hans Sofus (ved Daaben Wodschou, Hans Sophus), 1846—1910, Litteraturkritiker, Religionshistoriker. F. 16. Sept. 1846 i Limensgade, Aaker Sogn, Bornholm, d. 16. Marts 1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Forældre: Bestyrer af Alun- og Cementfabrikken i Limensgade Frederik Christian Rubeck Wodschou (1810—47) og Ivare Sofie Caroline Saabye (1817—92). Ugift.

V. øvede stor Indflydelse paa nogle af sin Samtids betydeligste Mænd og paa dansk og fremmed Litteratur og Videnskab helt ned i vor Tid. Hans Liv var ogsaa mærkeligere, end danske Videnskabsmænds plejer at være, og rummer i sin dybeste Grund, selv efter at hans Papirer er blevet tilgængelige, dunkle Punkter.

V. var kun et Aar gammel, da Faderen døde. Moderen, der havde en god Uddannelse, levede siden i den yderste Fattigdom i Randers af lidt Undervisning og Syning, efter 1869 i Byens Hospital. Hun var et noget uroligt og stemningsbevæget Gemyt, der let svømmede hen i Begejstring over Naturen og »Himmelluften«, noget, der altid irriterede den ikke meget kærlige Søn. 1864 løb han fra den sidste Klasse i Randers Latinskole og meldte sig som frivillig i Krigen. Rektor Whitte skrev i Skoleprogrammet, at det var »greben af Begejstring for det undertrykte Fædreland«. Selv angiver han i et Par lidt forsorne Breve til Hjemmet som Grund, at han ikke vil ligge Moderen til Byrde og selv ende som Huslærer; »efter nu at have gennembrudt alle Skranker, der bandt mig til Hjemmet, føler jeg, hvad det er at være sin egen Herre. Mine Planer tør jeg ikke nævne for ikke at blive anset for vanvittig. Jeg kaster Forstanden overbord, følger min Fantasi og stoler paa Lykken«. Lignende pludselige Brud med Fortiden, Lede ved sin Stilling, Styrten sig ind i noget ukendt, møder os flere Gange i hans Liv. Han har rimeligvis været med i den lille Fægtning ved Horsens 10. April 1864 ved 1. Regiments 7. Kompagni, men deltog ellers ikke i Krigen. Han blev permitteret og vendte tilbage til Skolen i April 1865, aabenbart endnu mere uvant med at indordne sig end før, og blev Student 1865 med en lille Eksamen.

Som Student levede V. ligesom i Hjemmet under meget fattige Forhold. Frk. A. Zoffmann, i hvis Thybopensionat i Studiestræde 18 han boede, lige til han 1887 forlod Kbh., var ham altid en opofrende Veninde. Men det kneb selv med det nødvendigste. 1867—68 maatte han tage Plads som Huslærer hos Grev Moltke-Hvitfeldt i Skaane, der, da hans unge Søn døde, gav V. en »i alle Henseender« smuk Anbefaling. Ellers levede V. af Undervisning,

Manuduktion til Filosofikum og lidt daarlig betalt Anmeldervirksomhed ved »Dagbladet«, af og til suppleret med et Legat eller Laan (Filadelfia 1870). 1874 fik han 400 Rdl. til sine Studier fra Godsejer R. V. Neergaard til Fuglsang.

Noget Embedsstudium samlede V. sig aldrig om. Da han var blevet fri for Skolens Tvang, hengav han sig til et frit Studium af Filosofi, Mytologi og Æstetik. Inciterende Bekendtskaber fandt V. hos Frk. Zoffmann i en Kreds af unge jævnaldrende med samme Interesser og samme ubundne Lyst til frit Studium: J. P. Jacobsen, der studerede Botanik og skrev Vers; den højtbegavede, men ulykkelige Poul Kierkegaard, en Brodersøn af Søren Kierkegaard, og den senere Nervelæge E. Fraenkel. Til et andet Milieu hørte blandt V.s Venner Snedkersvenden Joh. Gothardt, en kvik, lidt drikfældig Mand, Kommunist og altid i Spektakel med sine Arbejdsgivere, og hans Hustru Cæcilie (»min lille Mand« skriver hun spøgefuldt til V.).

Slutningen af 1860'erne var i meget en aandelig bevæget Tid i dansk Aandsliv. De Synsmaader, der senere i 70'erne fik deres stærkeste Udtryk hos Georg Brandes, opfyldte allerede da flere af de bedste unge: Kampen mod den romantiske Epigonlitteratur, Krav om større Realisme, naturvidenskabelige Synspunkter, fri Tænkning og fri Forskning. I Kredsen hos Frk. Zoffmann drøftedes alle disse Spørgsmaal ivrigt. De unge havde der udviklet en noget haardkogt og af og til lidt ungdommelig Ateisme. For V.s Vedkommende ligesom for G. Brandes' vel under Paavirkning af Professor Brøchner; V. var jo filosofisk Manuduktør og protegeredes af Brøchner. Gennem Jacobsen blev V. bekendt med Darwins Værker. Da Jacobsen, kun et Par Aar efter Fremkomsten af »Descent of man« (1871) oversatte Darwins to Hovedværker (1872—74), skrev V. en lang og indgaaende Anmeldelse af Oversættelsen i to Numre af »Dagbladet« (1873). Gennem sit Naturstudium var Jacobsen allerede i Dagbogen 1867 inde paa, at det var ønskeligt at kunne »overføre Naturens evige Love til Digtningens Verden«. I samme Retning droges V. af Taines materialistiske Betragtning af Historien og Kunsten som Produkter af lovmæssigt virkende Forhold i Naturen. V.s Teori om, at Kulturerne altid er »stedbundne«, ɔ: bestemte af deres Landes naturlige Forhold, ikke som da almindelig antaget indført af vandrende Kulturfolk som Indogermanerne, er helt i Taines Aand og ogsaa fremsat med hans Ensidighed. V. vil hermed indføre noget af Naturvidenskabernes Metode paa Aandsvidenskaberne. I det hele er Taines Betydning for V. meget større end Sainte Beuves psykologisk-historiske

Analyse (Afhandlingen om Kierkegaard). V. har da ogsaa oversat Taines store »Den engelske Litteraturs Historie« (I—IV, 1874—77).

Man skulde have troet, at V. straks havde sluttet sig til Georg Brandes, da denne 1871 begyndte sin Kamp mod Tidens Kunst, Religiøsitet og Moral. Deres Ideer og Forbilleder var jo i alt væsentligt de samme. Naar V. alligevel straks stillede sig ret kritisk til Brandes i sine Dagbladsanmeldelser, var det ogsaa mindre, fordi han i Sagen var uenig med ham, end fordi han misbilligede den Maade, hvorpaa Brandes gik frem. Han var paa dette Tidspunkt for V. for meget Agitator og Polemiker, for lidt Videnskabsmand. Og hvad der vel var det vigtigste, Brandes' Kamp forekom ham at indeholde et for pludseligt og for stærkt Brud med Landets Fortid, en Revolution i Stedet for en Evolution. V. staar her paa samme Standpunkt som sin Lærer Taine med hans Afsky for de franske Revolutioner og her hjemme som Høffding, Jul. Lange og A. D. Jørgensen, der jo ogsaa beklager de stærke Brud i dansk Forfatningshistorie 1660 og 1848. En Sorg for V. var det, at J. P. Jacobsen, vel det Menneske, han havde følt sig inderligst knyttet til, straks gik over til »det litterære Venstre« og af Venskab til Edvard Brandes traadte ind i Bestyrelsen for Litteraturselskabet; V. syntes, at »han derved (i »Marie Grubbe« og senere i Novellerne) kom under Paavirkninger, som han skyldte den rige og fulde Udfoldelse af alt det egenartede, men ogsaa af alt det sære og syge i hans Talent«. Forholdet mellem dem blev for stedse brudt herpaa 1872; »vi havde staaet hinanden for nær til at et kun halvt Forhold kunde holdes ved lige«. — For det betydelige ved Georg Brandes og for Nødvendigheden af Reformer i dansk Aandsliv manglede V. langtfra Blik, og da Brandes under og efter Opholdet i Berlin (1877—82) syntes ham at vende sig fra Polemik til rolig Videnskab, var han i sine Anmeldelser fuld af Anerkendelse. Han anerkendte Betydningen af det litterære Venstres Arbejde og af Georg Brandes' »fornemme kritiske Talent«, hans »gyldne Fremstillingsevne« og mesterlige Portrætkunst (Anmeldelserne af »Lassalle« 1881 og af det sidste Bind af »Hovedstrømningerne«). Alt Partikævl bør høre op. Han ønsker, at »den *evropæiske* Naturalisme, hærdet i Virkelighedsindtryk og i Pagt med den unge Tids Friheds- og Virkelighedsindtryk« skal anerkendes, »men omsat i *dansk* Form og dansk Hjærtelighed«. V. paatalte da ogsaa Brandes' Udelukkelse fra Universitetet, og 1884 maatte A. D. Jørgensen gøre ham bekendt med, at Kultusminister Scavenius over for ham »ikke tilbageholdt som sin Me-

ning, at V. var en vel varm Beundrer af Brandes. Det samme forekommer mig«.

1884 udgav V. et Udvalg af sine Anmeldelser og Afhandlinger i Kamptiden (1872—84) under Titlen »Spredte Studier«. Metodisk og menneskeligt af Interesse er hans muntre og skarpe Kritik af lærde og taabelige Metoder i Mytologien (»Guder og Gloser«). Sst. har han med sjælden Indføling levendegjort en Krise i S. Kierkegaards Liv 1849, da denne tumler med Spørgsmaalet om, hvorvidt han skal udsætte sig for Faren ved at optræde som Reformator over for en mægtig Modstander som »den officielle Kristendom« eller holde sig i Sikkerhed. V. kendte dette Dilemma fra sin egen polemiske Virksomhed. Han valgte ligesom Kierkegaard at følge sit »Kald«. V. kunde med Rette i Indledningen til »Spredte Studier« hævde, at Afhandlingerne var skrevne »uden nogetsomhelst personligt Hensyn og uden nogetsomhelst Partihensyn til Højre eller Venstre, en ikke let eller taknemmelig Opgave«. Hans Polemik staar i det hele ved sin Saglighed højt i den lidenskabelig bevægede Tid, og den indbragte ham ikke faa Ubehageligheder. Naar hans Venner derimod har ment, at det havde været til Gavn for dansk Aandsliv, om det var blevet ham og ikke G. Brandes, der indførte de nye europæiske Synsmaader her hjemme, er det uden Bund i Virkeligheden. V. manglede ganske Evnen dertil. Hans Betydning ligger paa andre Omraader.

Paa den anden Side bragte V.s litterære Virksomhed ham megen Anerkendelse. Bricka søgte 1885 at vinde ham for »Biografisk Lexikon« og opfordrede ham til at skrive Artiklerne om Brødrene Brandes; Jul. Lange og Niels Neergaard indbød ham til at skrive i »Nordisk tidskrift« og »Tilskueren«. Af indflydelsesrige og kloge Venner vandt han A. D. Jørgensen, der 1883 var blevet Gehejmearkivar, og med hvem han havde mytologiske Interesser fælles. Jørgensen bragte ham i Forbindelse med Sønderjyden Kontorchef, snart Departementschef i Kultusministeriet, A. F. Asmussen, der lige til V.s Død blev ham en trofast Støtte, ligesom med Kultusminister Jacob Scavenius. 1885—86 blev der af Staten bevilget V. 1000 Kr. aarlig til Fortsættelse af hans mytologiske Studier, og Dec. 1885 kunde A. D. Jørgensen fra Kultusministeriet »hilse saa flittigt og sige, om De nu vilde være villig til at gaa ind i (den lige afdøde Docent) Dr. Rosenbergs Plads. Det er Forelæsninger over Dansk Litteratur — nach Belieben — og 2000 Kr. Honorar«, en Stilling, der for V., der var vant til at undervise og manuducere, skulde synes bekvem. Alt syntes at tegne sig lyst. Saa foretog V. et af de pludselige og afgørende Brud med sin Fortid, som ikke var

ualmindelige i hans Liv. Han opgav sin Virksomhed som Kritiker, sagde Nej til Universitetsstillingen og bosatte sig fra 1887 i de næste 20 Aar som Eneboer paa en lille Ø i en af Smålands Søer bestemt paa at opgive sin utaknemmelige kritiske Virksomhed og i Stedet ofre sig for etnologiske og religionshistoriske Studier. Aarsagerne hertil var flere: en vis Lede og Træthed ved de litterære og politiske Forhold, hvor han følte sig som »en slagen Mand«, men vel først og fremmest hans meget skrøbelige og nervøse Helbred.

Efter Studenterkammeraten Dr. Fraenkel led han paa Grund af medfødt svage Nerver og utilstrækkelig Forplejning i de fattige Studenteraar af periodiske Nervesammenbrud og en dyb Træthed, der trods al Villiesanspændelse hindrede ham i at arbejde. Til Snedkersvend Gothardt, der vil have ham fra Virum paa Besøg ind til Kbh., skriver han 1879, at hans »forrykte Helbred, der ikke taaler den mindste Afvigelse fra det sædvanlige«, vil gøre ham for træt og ilde tilpas; »blot at komme ind til Byen er nok til at ødelægge mig for flere Uger«. I Desperation over ikke at kunne udrette, hvad han vilde og skulde, brød han da Gang paa Gang alle Broer af. Brevene viser mange Eksempler derpaa. Han tænker en Tid i 70'erne paa at blive »Husmand med litterær Bibeskæftigelse« hos Godsejer Neergaard; 1870 opgiver han til Brøchners Forundring Manuduktion og Stipendium; 1879 tager han pludselig til Berlin for at undervise en Enke og hendes Datter og tænker paa at knytte Forbindelser med tyske Forlag, og han fabler om sammen med Gothardt at rejse til Amerika som Snedker.

Det Sted, hvortil V. 1887 trak sig tilbage, var en lille dæmningsfast Ø i Möckeln-Søen i Småland, fjernt fra de sædvanlige Veje, stenet og med høje Skove. Egnen har han kendt fra sin Huslærertid hos Grev Moltke-Hvitfeldt. Han lejede her et Hus, der var bygget som Enkesæde af Pastor E. Gemzell, hyggeligt og lunt; to herskabelige Værelser, skriver han til Moderen, med stor Porcelænsovn, Køkken og Udhus. Lejen var 150 Kr. aarlig. Her levede han 20 Aar beskæftiget med Studier, fældede Træer og anlagde Dæmning. Helt ensomt havde han det ikke. Den trofaste Frk. Zoffmann aflagde ham, saa længe hun holdt ud, maanedlange Besøg og bragte hans Tøj og Husførelse i Orden; han fik Besøg af Venner som Dr. Fraenkel og svenske bekendte, og gennem Aviserne fulgte han Forholdene hjemme. Indtægterne var smaa; 1000 Kr. aarlig af Staten, der 1897 blev forhøjet til 1500 og 1902 blev livsvarige, og i fire Gange fik han i alt 3000 Kr. af

Carlsbergfondet (1890—92, 1896—98). Det var med Rette, at Frk. Zoffmann undrede sig over, at han kunde faa ikke blot Føden, men ogsaa Klæder, ikke at tale om de mange Bøger, han brugte til sit Studium, og som smukt indbundne udgjorde Værelsernes eneste Pryd.

Under sit Ophold paa Kulløen i Möckeln arbejdede V. paa et stort Værk, hvori han vilde give nye Synspunkter for nogle af Historiens vigtigste og mest omstridte Spørgsmaal: Raceinddelingen, Lovene for de forskellige Kulturformers Oprindelse og Religionernes Forhold til Race og Kultur. Dette Værk, som han kaldte »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse«, var beregnet paa at skulle omfatte tre Bind. Men kun det første fik han færdigt. Værkets Hovedtanke er, at alle Religioner er enten »naturdyrkende« eller »sjæledyrkende«, Ord som han bruger i en anden Betydning end den gængse. »Naturdyrkende« kalder han de Religioner, der stiller sig i et venligt og praktisk Forhold til Naturen og dens Kræfter, medens de sjæledyrkende Religioner søger at gøre sig de Magter, der rører sig i Naturen, underdanige ved Magi. Naturdyrkere er af de tre Racer, V. opstiller, kun Indogermanerne; Sjæledyrkere er de to andre, den semitisk-negroide og den mongolske. Naturdyrkernes tillidsfulde Forhold til Naturen lønnes med Indsigt i dens Kræfter; hos dem, og kun hos dem, opstaar Naturvidenskaben, der i en anden og ædlere Forstand gør dem til Naturens Herre end Sjæledyrkernes Magi. Et Fald fra Naturdyrkelse til Sjæledyrkelse ser V. hos et indogermansk Folk som Inderne. Derfor behandler han det som et typisk Eksempel paa sin Teori udførligt i sit Hovedværk: i Rigvedas Hymner skimter vi efter V. en oprindelig Naturdyrkelse, men Præsterne har i Tidens Løb forvandlet den til en grov Offermagi, der skal gøre dem til Herre over Naturen, ja selv over Guderne. Forskere som Max Müller og Bergaine havde anset Hymnerne i Rigveda for barnlig primitiv Poesi eller Offermystik. Det er V.s Fortjeneste samtidig med tyske Forskere, men ad sin egen Vej, at have stillet dem paa Plads, som til Dels sen udspekuleret Præstemagi. V.s Hovedsynspunkt, at vi i Rigveda ikke som almindelig antaget har en Mytologi i Vorden, men tværtimod en Religion i Forfald, har sikkert meget for sig. Men hvordan man end stiller sig til hans Teorier, saa rummer hans Værk en Rigdom af fine og skarpsindige Iagttagelser og Fortolkninger, der stadig gør det til et Hovedværk for Studiet af Indiens ældste litterære Mindesmærke. Sansen for det lovmæssige i den historiske og religionshistoriske Udvikling og Forsøget paa at finde Love for den er vel V.s

største og betydeligste Indsats i dansk Videnskab. Den falder samtidig med, at Jul. Lange formulerer Frontalitetsloven i Kunstens Historie.

V. var med al sin Genialitet en selvlært Mand, og hans Værk har undertiden den selvlærte Mands Fejl; Teorierne kan hvile paa utilstrækkeligt Grundlag som hans Raceteori eller være sat paa Spidsen som Teorien, at et Lands Kultur altid er helt stedbestemt, aldrig opstaaet ved Laan. Men han har ogsaa den selvlærte Mands Uimponerthed over for hævdvunden indviklet og forrykt Lærdom. Med en velgørende bon sens og Humor har han gjort det af med meget af den Slags »Lærdom«, saaledes i Afhandlingen »Guder og Gloser« med den norske Professor Bugges Teorier om nordisk Mytologi som kristelige Laan. Og selv hvor hans Teorier er stillet paa Spidsen, har de baade ved deres Metode og deres Indhold bragt os værdifulde Synspunkter. I sit sidste Brev til V. siger A. D. Jørgensen, at han i »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse« »beundrer den samme Skarpsindighed og bon sens, som udmærker alt hvad De har skrevet«.

V.s »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse« vakte lige fra 1890, da de første Hæfter kom, til 1897, da det første store Bind sluttede, megen Opsigt og Anerkendelse baade her hjemme og i Udlandet. Viggo Fausbøll anbefalede den til sin engelske Ven Dr. Rost, og fra Frankrig og Tyskland kom der Forespørgsel om Ret til Oversættelse og henved en Snes anselige og rosende Anmeldelser. Men ved Siden af Anerkendelsen mødte Bogen ogsaa her hjemme megen Kritik. Det kneb ogsaa stadig for A. D. Jørgensen og Asmussen at faa Bevillingerne fra Staten fornyede, fordi Arbejdet gik saa langsomt for V. Da det første Bind var afsluttet 1897, kom der ikke mere fra hans Haand. Grundene kan have været mange: Arbejdet blev ham vel uoverkommeligt, fordi han i alle de uhyre indviklede Spørgsmaal vilde kende alt paa første Haand; Kritikken kan have fremkaldt en af hans pludselige Standsninger. Hovedgrunden var vel hans Sygdom. »Hans Liv var en Tragedie« — skriver E. Fraenkel — »Det tragiske ligger i Misforholdet mellem hans store Evner, hans sunde Genialitet og hans stakkels syge Legeme. Han kunde ikke taale at arbejde«. Man maa vel ogsaa snarest undre sig over, at han under de givne Forhold fik udrettet saa meget. I et Brev til A. D. Jørgensen fra 1884 siger han med Rette: »naar mit Arbejde har gjort mere Indtryk af Sundhed end af Sygelighed, saa er det *min* Fortjeneste, som jeg har Ret til at være stolt af. Under Forhold, der nu i en Snes Aar har været mere pinlige og fortvivlede, end Nogen let kan se,

har jeg med temmeligt Held holdt al Bitterhed og Pessimisme nede, benyttet hvert enkelt lyst og sundt Øjeblik til at producere og kun benyttet dem saaledes at intet af det Sorte, saa vidt jeg ved, er løbet med ind«.

1908 blev V. sagt op af en ny Ejer af Kulløen og flyttede til Kbh. I Begyndelsen befandt han sig vel, men han længtes snart tilbage til Ensomheden og Suset i sine Skove. Han døde af Mavekræft i en lille Toværelsers Lejlighed ud til Kvægtorvet paa Søndre Boulevard. Han længtes da meget efter at slippe fri for sin personlige Tilværelse og blive eet med Jorden. I utrykte Digte fra de unge Aar har han givet Udtryk for samme Følelse. Dagen før han døde, skrev han til en bekendt, som han var for træt til at modtage: »Ak om I vidste, hvor det er let og fornøjeligt at dø. Alle taabelige Krav paa evig Personlighed og Salighed forsvinder, thi selve Døden er den eneste Salighed, det højeste Livet har at byde«.

V. havde efter deres egne Udsagn haft stor Indflydelse paa betydelige Mænd i sin Samtid som J. P. Jacobsen og A. D. Jørgensen. Hans Krav om »Danskhed, Sundhed og Hjærtelighed« ligesom hans etnografiske Synsmaader i Videnskaben blev taget op af Johs. V. Jensen, der besøgte ham paa hans Dødsleje og mindedes ham, da han var død.

Efterladte Papirer (Breve, utrykte Digte, Optegnelser o. a.) i Det kgl. Bibliotek.

Bronzerelief af den finske Billedhugger J. Takanen (Fr.borg og paa Graven). Blyantstegning af V. paa Dødslejet af Hans Deuvs.

Randers Skoles Program 1865, S. 5. Tilskueren, XXVIII, 1911, I, S. 213—29 (Breve fra J. P. Jacobsen til V. med dennes Noter, udg. af Carl S. Petersen). Anna Linck: J. P. Jacobsen, 2. Udg., 1926, S. 41 f. A. D. Jørgensen: Breve, ved Harald Jørgensen, 1939 (se Registeret). Oluf Friis i Festskrift til Vilh. Andersen, 1934, S. 235—50. V. Boberg: Den danske Retskrivnings Historie, 1895 (V.s Indlæg i Striden om den ministerielle Retskrivning 1890: »Dr. E. Jessens »forsmædelige Skandale««, 1890). Alfr. Ipsen: Litterære Portræter, 1906. Johs. V. Jensen: Nordisk Aand, 1911, S. 66—73. Samme: Aarbog 1916. Fædrelandet 9. April 1910 (E. Fraenkel: V.s Død og Jordefærd). Politiken 17.—18. Marts s. A. København 19. Marts s. A. Nationaltidende 18. Marts s. A. Berl. Tid. 17. Marts s. A. Fædrelandet 9. April s. A. Nord. Tidsskr. f. Filologi, 1897 (af V. Sørensen). Tilskueren, XV, 1898, S. 326—39 (af Edv. Lehmann). Indogerman. Anzeiger, III, 1890; X, 1897. Literar. Centralblatt, 1891, Sp. 1666 ff. Revue critique, 1897.

Th. A. Müller.

Woel, Cai Mogens, f. 1895, Forfatter. F. 28. Okt. 1895 paa Frbg. Forældre: Købmand Jacob Wilhelm W. (1837—1910) og Dagmar Weirsøe (1858—1942). Gift 12. Nov. 1922 i Kbh. (Maria) med Xenia Valborg Elisabeth Bruun, f. 9. Aug. 1889 i Vridsløselille,

D. af Malermester Carl Thomas Vincent B. (1856—1910) og Jensine (Signe) Jensen (f. 1864).

W. var kun et Par Aar, da Forældrene flyttede til Rye-Sonnerup Pastorat, Voldborg Herred; han indmeldtes fem Aar gammel i den stedlige Landsbyskole, hvorfra han gik over i Roskilde Katedralskole; 1913 kom han paa Kbh.s Præparandskole og derefter paa Blaagaards Seminarium, hvorfra han 1916 tog 1. Del af Lærereksamen; herpaa afbrød han Læsningen, uddannede sig som Boghandler og Forlægger og grundede 1923 W.s Forlag, gennem hvilken Virksomhed han i Tiden indtil 1931 udøvede en paaskønnelsesværdig Indsats, bl. a. gennem Udgivelsen af en Række unge Digtere, som siden har faaet Navn i dansk Litteratur, Knuth Becker, Sigfred Pedersen, J. A. Schade, Johs. Wulff o. fl. a. 1935—37 var han Pressesekretær for Kunstudstillingen paa Charlottenborg og 1942 en af de drivende Kræfter ved Stiftelsen af Forfatterforbundet, hvis Formand han hidtil har været. Ved Siden af disse praktiske Gøremaal har W. hævdet sig som den mest produktive af den yngre Forfattergeneration. Han debuterede 1919 med »Kleopatra og andre Digte«, der bl. a. efterfulgtes af Digtsamlingerne »Møder« (1920), »En Sommer« (1926), »Sange fra Støvet« (1928), »Fare, fare Krigsmand« (1931), »Hverdagens Sange« (1935) og »Ventetider« (1942), af Fortællingsamlingerne »Gloria« (1929), »Hverdagsmennesker« (1933), »Forunderlige Hverdag« (1937) og »Lukkede Veje« (1939) og af Romanerne »Mit Livs Elvira« (1930), »Mænd paa Femogtredive« (1931), »Det gamle Sogn« (1935), »Af samme Stof som Drømmen« (1936), »Dannevirkenætter« (1937), »Tilbagetoget« (1942), der hører sammen to og to, samt de fritstaaende »Døden gaar forbi« (1933), »De, som bor i Glashus« (1936), »Riget af Evighed« (1940) og »Ildtræet« (1943). Til denne skønlitterære Del af Forfatterskabet slutter sig en lang Række kritiske og litteraturhistoriske Arbejder, der indledes 1925 med en bibliografisk Fortegnelse over »Arbejder af Harald Kidde«, fortsattes 1927 og 29 med Monografier over Thorkild Gravlund og Evald Tang Kristensen og i øvrigt omfatter Smaabøger om norske og danske Digterpersonligheder, heriblandt de 1929 fremkomne »Peter Egge« og »Knut Hamsun« og de 1942 udgivne »Knud Andersen«, »Erik Bertelsen« og »Hans Hartvig Seedorff«, kritiske Essaysamlinger »Det reaktionære Danmark« (1928) og »Hverdagstaler i Staunings Danmark« (1938) og Malermonografier »O. V. Borch« og »L. A. Ring«, begge fra 1937, samt to fortjenstfulde Haandbøger »Troubadourer, literære Tidsbilleder« (1930—34) og »Tyverne og Tredvernes Digtere« (I—II, 1941), som vel ikke tilsigter nogen

indgaaende Vurdering af de behandlede Skribenter, men til Gengæld fremlægger et værdifuldt biografisk og bibliografisk Kildemateriale. Karakteristisk for W. er hans Sans for de smaa, hverdagsagtige Tings evige Skønhed og hans Evne til at formidle sin Respekt for den Fortid, han i lige Maade er blevet fortrolig med gennem Gravlund og under sin Opvækst i det gamle Sogn, med en udpræget modernistisk Opfattelse af de Spørgsmaal, der er oppe i Tiden. — W. fik 1933 Astrid Goldschmidts Legat, 1935 Emma Bærentzens Forfatterlegat, 1939 Sophus Michaëlis' Mindelegat og 1941 Det Suhrske Forfatterlegat. — Buste af Gunnar Hammerich 1934. Træsnit af Gitz Johansen 1929. Portrættegninger af Mogens Zieler 1928 og Hjort Nielsen 1934. Malerier af Mogens Zieler 1927, Marcus Lauesen 1931 og Johannes Nielsen 1942. Akvarel af Johannes Nielsen 1936.

Selvbiografi i Femte November, 1926—27, S. 77. Chr. Stub-Jørgensen: Cai M. Woel, 1943. Henning Kehler: Paa Jagt efter Geniet, 1938, S. 23 ff. Kai Friis Møller i Ekstrabladet 17. Jan. 1942. Peder Hesselaa i Fyns Venstreblad 30. Juli 1931. Chr. Rimestad i Politiken 28. Febr. 1942. Ejnar Thomsen i Sorø Amtstidende 19. og 20. Jan. 1942.

Peder Hesselaa.

Vogel, Friedrich Wilhelm **Ferdinand,** 1807—92, Orgelspiller. F. 9. Sept. 1807 i Havelberg i Brandenburg, d. 20. Juli 1892 i Bergen, begr. sst. Forældre: Konrektor og Organist Johann Friedrich Traugott V. og Maria Dorothea Stammer. Ugift.

V. begyndte tidligt at spille Orgel og kunde fra sit 10.—14. Aar besørge Orgeltjeneste for Faderen; senest fik han i Berlin en grundig Undervisning i Musikteori af Heinrich Birnbach og levede fra sit 24. Aar paa Koncertrejser i Tyskland, Holland og Schweiz. 1838—41 opholdt han sig som Musiklærer i Hamburg og slog sig derefter ned i Kbh., hvorhen hans Ry som en af Datidens største Orgelvirtuoser var naaet. Navnlig havde hans i romantisk Stil holdte frie Fantasier og et Orgelstykke »Gravtoner« et begejstret Publikum, medens de forekom den mere konservativt indstillede Weyse at være »noget uklart Kram med mystisk ufattelige Harmonier, ledsaget af Torden«, en Dom som maaske ogsaa vor Tid vilde fælde. V. oprettede kort efter sin Ankomst til Kbh. et Sangakademi og indbød nogle Aar senere sammen med A. P. Berggreen og Siegfried Saloman til Dannelsen af en nordisk Sangforening. 1845—52 var han Organist ved Reformert Kirke, men havde Orlov fem Maaneder af Aaret til at foretage sine Koncertrejser. Paa en saadan Rejse kom han til Bergen, hvor han modtog Ansættelse som Organist ved Nykirken og fik en aarlig Under-

støttelse af den norske Regering til Oprettelsen af en Skole for Komposition og Orgelspil. Af hans Kompositioner, som indbefatter to Symfonier, flere Ouverturer, to Strygekvartetter, Præludier og Postludier for Orgel, er kun faa udkomne, deriblandt nogle Sange, Mandskor og en Koncertino for Orgel og Basun. I mange Aar før sin Død var V. plaget af Sygdom.

C. v. Ledebur: Tonkünstler-Lexicon Berlins, 1861. J. G. Conradi: Kortfattet historisk Oversigt over Musikens Udvikling og nuværende Standpunkt i Norge, 1878. C. Thrane: Weyses Minde, 1916, S. 94. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musiks Historie i Det kgl. Bibliotek.

Nils Schiørring (S. A. E. Hagen).

Vogel-Jørgensen, Torkild, f. 1891, Journalist, Forfatter. F. 29. Juni 1891 i Svendborg. Forældre: Redaktør Michael Ulrik V.-J. (1844—1905) og Dagmar Mentzler (1863—1935). Gift 20. Juni 1913 i Kbh. (Frue) med Pianistinde Edel Thomsen, f. 10. Marts 1889 i Kbh. (Johs.), D. af Bogtrykker Laurits Emil T. (1848—1927) og Olga Emilie Rasmussen (1862—1941).

Som attenaarig blev V.-J. Journalist ved »Svendborg Amtstidende«, var derefter ved »Vort Land«, redigerede 1920—26 Ugebladet »Verden og Vi« og har siden 1922 været knyttet til Berlingskes Bladhus, som Redaktionssekretær ved »Berlingske Tidende« 1926—33, som Redaktør af »Søndags B. T.« fra 1926 og af »Berlingske Søndag« 1934—37, siden 1937 Leder af Berlingske Forlag. I Aarene 1911—21 udsendte han en Række skønlitterære Arbejder, mest Kriminalhistorier, der fik et ikke ringe Publikum. Den lille Bog om Rasputin (1917) viser allerede noget af det for V.-J.s Forfatterskab karakteristiske: omhyggeligt Arbejde med alt det tilvejebringelige Stof forenet med Overblik og Fantasi. Hans mangfoldige humane Viden gør sig stærkt gældende i hans livfulde Journalistik; i sit Forfatterskab viser han Autodidaktens Glæde over en god saglig Underbygning uden at virke smaalig og docerende. Som Hovedredaktør af »Illustreret dansk Konversationsleksikon« (I—XXIV, 1933—36) gjorde han med en alt for kort Forberedelsestid et udmærket Organisationsarbejde. 1937 udgav han »Peter Lassen af California«, hvor han baade har klarlagt den mærkelige dansk-amerikanske Pioners Personalier saa vidt overhovedet gørligt og givet den kulturhistoriske Baggrund for hans Virken. »Verden siden 1914« (I—II, 1939) er en Billedrække med udførlig Tekst til Oplysning om Begivenhederne mellem de to Verdenskrige. »Bevingede Ord« (1940) er ment som Afløser af O. Arlauds Bog med samme Titel; den maa ved sin fra dennes ganske forskel-

lige Stofordning og ved sit gennem mange Aar indsamlede originale Stof gælde for et helt selvstændigt Værk, og den vil som denne hævde en Plads i Litteraturen, selv om den — for en Haandbog, der næppe lader sig oplægge hyppigt — nok tager for rigeligt Hensyn til, hvad der var »bevinget« i dens Udgivelsesaar.

Berl. Tid. 30. Sept. 1940. *Paul Læssøe Müller.*

Vogelius. Præsteslægten V. har fælles Udspring med Slægten Steenstrup og føres saaledes tilbage til Borgmester i Sæby Mikkel Sørensen Riber (d. 1587), hvis Sønnesøn Sognepræst i Ugilt og Taars, Provst Mikkel Christensen (d. 1662) var Fader til nedenn. Sognepræst i Aasted og Skærum, Provst Frants Mikkelsen V. (Latinisering af Ugilt) (1640—1702). Hans Søn Sognepræst i Øsløs, Vesløs og Arup, Provst Michael V. (1671—1731) havde blandt flere Børn (jfr. Bd. XXII, S. 462) Sønnerne Sognepræst i Asker Frands V. (1700—55) — hvis Søn og Efterfølger i Asker Sognekald var den landbrugskyndige Pastor Johan Christopher V. (1727—99) — og Sognepræst i Hundslund, Provst Mogens V. (1707—75), hvis Sønner var Sognepræst i Hundslund Michael V. (1740—1817) — Fader til Sognepræsterne Laurits Spandet V. (1778—1814) i Linnerup og Hammer og Jens Møller V. (1780—1861) i Hundslund — og Sognepræst ved Helliggejsts Kirke Peder V. (1741—87), der var Fader til Helene Dorothea V. (1778—1858), gift med Rektor, Professor Niels Lang Nissen (1771—1845, s. d.), og til Sognepræst i Hobro Magnus V. (1775—1847), hvis Søn Brygger, cand. pharm. Peter August V. (1821—89) var Fader til nedenn. Læge Christian Frederik Paludan V. (1866—1938).

Lengnicks Stamtavler. *Albert Fabritius.*

Vogelius, Christian Frederik Paludan, 1866—1938, Læge. F. 28. Aug. 1866 paa Frbg., d. 4. Okt. 1938 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Forældre: Brygger, cand. pharm. Peter August V. (1821—89) og Marie Schneider (1842—1918). Gift 29. Nov. 1894 i Kbh. (Matth.) med Elisabeth de Souza Leconte, f. 29. Maj 1867 i Kbh. (Frbg.), D. af Generalkonsul Ernesto Antonio de Souza L. (1807—89) og Marie Christine Petersen (1845—1923).

V. blev Student 1884 fra Haderslev Læreres Skole og medicinsk Kandidat 1891. Efter almindelig Hospitalstjeneste var han Assistent ved Universitetets bakteriologiske Laboratorium 1893—97, studerede Bakteriologi i Paris 1896 og blev Reservelæge ved Bleg-

damshospitalet 1897—1900. Han blev 1900 Dr. med. paa en bakteriologisk Afhandling: »Studier over den Friedländerske Bacil« og var derefter Reservemedicus ved Frederiks Hospital Afd. B. 1900—03. 1901 foretog han en Studierejse i Tyskland (Mavesygdomme). Fra 1894 praktiserede han i Kbh., var Reservelæge i Hæren 1897—99, Assistent hos Prosektor paa Kommunehospitalet 1903—06 og Leder af Frederiks Hospitals medicinske Poliklinik 1906—11. Han var Kredslæge i Kbh. 1906—11, blev 1911 Overlæge ved St. Johannesstiftelsen og fortsatte som Overlæge, da den 1918 omdannedes til Almindelig Hospital. 1936 tog han sin Afsked paa Grund af Alder. Som Specialist i intern Medicin, særlig Mave- og Tarmsygdomme, havde han en meget betydelig Praksis og nød stor Anseelse. Han var Medlem af Cancerkomiteen fra 1897, Medlem af Bestyrelsen for Dansk Røde Kors' Kbh.s-Afdeling fra 1917, for dets Landsorganisation fra 1923, for Montebello fra 1916, for Kbh.s Sygehjem fra 1918, for Skandinaviske Kongresser for intern Medicin fra 1921 og Formand i Dansk Selskab for intern Medicin fra 1923. Han var tillige Medlem af Bestyrelsen for trængendes Landophold og Correspondent h. c. de la Société thérapeutique i Paris fra 1933. Endvidere var han Medlem af den Kommission, der blev nedsat til Undersøgelse af Civilbefolkningens Beskyttelse mod Luftangreb (Gasmaskekommissionen). — V. var en dygtig Kliniker og havde som Lærer et aabent Blik for at udnytte det ejendommelige Patientmateriale paa sit Hospital, ikke mindst for de neurologiske Lidelsers Vedkommende, og knyttede i Tidens Løb flere Neurologer til Hospitalet som Reservelæger, lærte dem og lærte af dem. V. var elsket af alle, saavel Patienter som Funktionærer; han var nidkær i sit Arbejde, lydhør over for nye Undersøgelsesmetoder, hvorfor det ogsaa lykkedes ham at faa Johannesstiftelsen omdannet til et moderne Hospital med Röntgen- og Badeafdeling. Der var Festivitas over hans Gerning saavel paa Hospitalet som i privat Praksis, han var Idealet af en Læge; omhyggelig og interesseret indgød han Tillid og Tryghed, gav sig altid god Tid og var ens over for alle, baade store og smaa i Samfundet. — Administrationen af det store Hospital og hans store private Praksis, hans vaagne Kritik og omhyggelige Arbejdsmetode levnede ham ikke megen Tid til videnskabelige Arbejder, men han publicerede dog forskellige Artikler om medicinske Emner, særlig af klinisk Art, om arteriel Hypertension, om Salomons Reaktion ved cancer ventriculi samt indgaaende Arbejder om kronisk Alkoholisme, som hans Patientmateriale gav rig Anledning til. — R. 1928. DM. 1936. — Maleri

af Hans Henningsen 1934 (Familieeje). Tegning af O. Neumann 1932 (ligesaa). Medaille af H. Salomon 1936.

Univ. Progr. Nov. 1900, S. 145 f. Hospitalstidende, LXXXI, 1938, S. 1025—28.

Axel Borgbjærg.

Vogelius, Frants Mikkelsen, 1640—1702, Præst. F. 19. Aug. 1640 i Ugilt, d. 19. Nov. 1702 i Aasted, begr. sst. Forældre: Sognepræst, Provst Mikkel Christensen (d. 1662) og Kirsten Frandsdatter. Gift 1668 med Kirsten Madsdatter, D. af Sognepræst i Tværsted, Uggerby og Bindslev Mads Mogensen (d. 1637) og Ellen Pallesdatter.

F. M. V. gik i Skole i Viborg, hvor han til Rektor havde den udmærkede Skolemand Niels Jensen Aars. 1658 blev han dimitteret fra Skolen, men maatte paa Grund af Krigsurolighederne opholde sig hjemme i to Aar. Først 1660 kom han til Universitetet og tog allerede 1662 teologisk Attestats med megen Berømmelse. 1664 blev han Sognepræst i Aasted og Skærum i sin Hjemegn og forblev i dette Embede til sin Død. F. M. V. var i Besiddelse af en betydelig Kundskabsfylde, og med en sjælden Flid nedlagde han denne i en lang Række, til Dels omfattende, Skrifter, af hvilke han dog paa Grund af Tidens vanskelige Forlæggerforhold aldrig oplevede at se noget trykt. En Del af hans sirlige Manuskripter findes endnu bevaret, paa andre kendes kun Titlen. Hans Forfattervirksomhed gav sig Udtryk baade i Oversættelser og i selvstændige Skrifter. Han udarbejdede saaledes Fordanskninger af Xenophon, Herodot, Thukydid og Diodorus Siculus, desuden af nyere Forfattere som David Chytræus, Charles Drelincourt, Ole Borch o. fl. Blandt hans selvstændige Arbejder kan især nævnes »Chronologia Gothica« (Addit., Fol., 114—15, Kgl. Bibl.), en sideløbende kronologisk Oversigt over de tre nordiske Folks Historie ført ned til Forfatterens egen Tid og efter Langebeks Dom udarbejdet »med temmelig god Accuratesse« og paa Grundlag af et udbredt Kendskab til de historiske Kildeskrifter. Særlig støtter han sig dog til Torfæus. F. M. V. var nært knyttet til den lærde Bonde Peder Dyrskjøt og stod i øvrigt i videnskabelig Forbindelse med Biskop Jens Bircherod og den kgl. Antikvar Thomas Bartholin.

H. F. Rørdam i Saml. til jydsk Historie og Topografi, II, 1868—69, S. 183—92. Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., IV, 1895, S. 316; 9. Rk., III, 1931, S. 108. D. H. Wulff: Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie, 1887—88, S. 104—07.

Bjørn Kornerup.

Vognsen. Patronymet V. optoges som Slægtsnavn af mindst fem nørrejyske Lavadelætter, Slægterne V. af Stenshede, Hæstrup, Hørbylund, Stenumgaard og Røghave. Af disse var den betydeligste og tillige den ældste Slægten V. af Stenshede, der føres tilbage til Palle Nielsen (nævnt 1340) til Tveden, hvis Sønnesøn(?) Morten Nielsen (nævnt 1440 og 75) til Hjermeslevgaard og Ellinggaard var Fader til Vogn Mortensen (nævnt 1480 og 1508) til Stenshede og Aalegaard; hans Sønnesøns Søn Vogn V. (d. 1635) til Stenshede var Fader til nedenn. Oberst Vogn V. (ca. 1594—1650) og til Jesper V. (1619—87) til Rolsegaard, med hvis Søn Fændrik Jens V. (ca. 1660—1711) til Rolsegaard Slægten uddøde.

Danmarks Adels Aarbog, LIII, 1936, II, S. 93—114; LV, 1938, II, S. 142 f.; LVI, 1939, II, S. 122; LIX, 1942, II, S. 121. *Albert Fabritius.*

Vognsen, Peder, d. 1204, Biskop af Aarhus. D. 11. April 1204, begr. i Sorø K., senere flyttet til Aarhus Domkirke. Fader: den jyske Stormand Vagn.

P. V. nedstammede gennem Mormoderen fra den berømte Hvideslægt. Om hans tidligere Liv ved vi intet, før han 1191 valgtes til Biskop Svends Efterfølger i Aarhus. Her var 1180 den fromme Kongesøn Niels (s. d.) død og, efter eget Ønske, begravet i et lille Trækapel ved Havet. Efter sin Død vandt Niels snart Helgenry, og Gaverne strømmede ind til Kapellet. Dette var Baggrunden for, at P. V. til Erstatning for Trækapellet kunde paabegynde Opførelsen af en anselig Stenkirke, ligesom Kapellet indviet til St. Clemens, bestemt til at blive Stiftets Domkirke. Pilgrimmenes Gaver gik til Kirkens Opførelse, ligesom Paven skænkede alle, der medvirkede, 40 Dages Aflad. Dog naaede Kirken ikke at blive færdig i P. V.s Tid. Hans anden store Indsats var Grundlæggelsen af et Domkapitel ved den nye Kirke. Personligt skænkede han hertil Gods baade i Jylland og paa Sjælland, ligesom han overdrog Kirken sin Bogsamling. »De Levnedsmidler, som føder Kroppen, er vel af stor Værdi,« skriver han i Gavebrevet, »men større Værdi har dog de teologiske Anvisninger, som nærer og former Sjælen med himmelsk Lærdom«. Kapitlet var — efter den Periodes Skik — et »verdsligt« Kapitel med udskiftet Formue og uden Fællesliv. Oprindelig omfattede det kun seks Præbender, men dette Tal steg snart til det dobbelte. Paa P. V.s Opfordring bekræftedes Grundlæggelsen af Paverne Coelestin og Innocents. Rimeligvis skyldes Opførelsen af Rundkirken i Torsager ogsaa P. V.s Initiativ. Tillige med sine Brødre var P. V. Medlem af

det fornemme Broderskab, som dannedes i Knud VI.s Regeringstid.

Hal Koch (H. Olrik).

Vognsen, Vogn (skrev sig Wogen Wogensønner), ca. 1594—1650, Officer. F. ca. 1594, d. 13. Maj 1650 paa Stenshede (Ottestrup) ved Sæby, begr. i Volstrup K. Forældre: Vogn V. til Stenshede (d. 1635) og Maren Vognsdatter Orning af Gærumgaard (d. tidligst 1635). Gift 13. Juni 1647 i Viborg med Christence Rodsteen, f. 1621, d. 16. Sept. 1677 i Kbh., begr. i Hundborg K. (gift 2° 1655 med Oberstløjtnant Jacob Sparre til Raastrup, 1624—94), D. af Palle R. til Lundsgaard (1590—1643) og Ingeborg Skeel (d. 1655, gift 1° med Claus Dyre til Linderumgaard, d. 1610).

V. V. synes at have gaaet i god Skole, og 1621 fik han Løjtnantsbestalling af Hertug Joachim Ernst af Pløn ved et Kompagni i dansk Tjeneste, 1622 fik han kgl. Bestalling som Løjtnant enten til Lands eller Vands efter Kongens Behag, blev 1623 Kaptajn til Lands og kom paa Hvervning, men 1624 var han Chef paa »Havhesten« og dernæst paa »Nældebladet«, der skulde jage Fribyttere i Nordsøen. 1625 fik han Bestalling som Major og var Kompagnichef ved Livregimentet, der en Tid laa i Neustadt, som V. V. satte i god Forsvarsstand. I Slaget ved Lutter 1626 deltog hans Regiment med stor Tapperhed, men han selv synes at være blevet fanget og kort efter løskøbt. I April—Maj 1627 var han paa Hvervning for at samle et Frikorps paa 500 Mand, med hvilket han i Juni besatte Øen Stillhorn Vest for Hamburg. Vor Hær var da i Opløsning, og Forsyningen af V. V.s Mandskab svigtede, saa Forholdene blev elendige, hvad han paa djærv Maade berettede Christian IV., som herefter nærede Uvillie mod ham. Han tog da sin Afsked, men efter at Jylland var blevet besat af Fjenden, fik Rigsraadet ham 1628 udnævnt til Oberst paa Fyn, og efter Freden 1629 synes han at have ligget paa Grænsevagt paa Elben, thi Kongen beskyldte ham 1630 for at have ladet fremmede Købmænd passere og selv beholde Strømtolden. Ved denne Tid ønskede V. V. at gifte sig med en Datter af afdøde Iver Friis til Oksholm, og Jomfruens Moder, Dorte Budde til Rødslet, gav sit Samtykke, men Jomfruens Farbroder, Kansler Christen Friis, fik 1630 Kongen til at forbyde Ægteskabet. V. V. tog vist derefter hjem til Stenshede, som han overtog efter Faderens Død, og her har han antagelig samlevet med Sidsel Jakobsdatter Bunde, med hvem han havde Datteren Kirsten, og som han 1638 »til Ihukommelse« gav Gaarden Fladholt i Karup Sogn for Livstid og Datteren og hendes eventuelle Børn til evig Ejendom.

Under Svenskekrigen fik V. V. Patent som Oberst og skulde hverve et Regiment til Fods, men Fjendens ilsomme Fremrykning medførte, at han trak sig tilbage til Læsø, hvorfra Kongen ønskede ham til sig eventuelt ved Magtanvendelse »i sønderlighed mens jeg aldrig havde et godt Øje til ham«. Da Svenskerne i Sommeren 1644 efterlod Garnisoner i flere befæstede Stillinger, saaledes Voergaard og Aalborg, fik V. V. et nordjysk Folkeopbud i Stand, og i Juli lykkedes det ham og hans Folk med stor Tapperhed at indtage Stillingerne, hvorefter V. V. marcherede sydpaa og i Efteraaret laa med 300 Mand i Elbo Herred. Efter Freden 1645 drog han atter hjem til Stenshede. Han havde hele sit Liv økonomiske Vanskeligheder; men han var en uforfærdet Kriger og noget af en Landsknægttype, der aldrig skaanede sig selv, men heller ikke var saa nøjeregnende med de Midler, han anvendte. 1654 var V. V.s Enke Forpagter paa Gærumgaard. — Kobber-Kisteplade i Volstrup Kirke.

K. C. Rockstroh i Personalhist. Tidsskr., 5. Rk., I, 1904, S. 137—65. P. M. Rørsig i Vendsysselske Aarbøger, XI, 1935—36, S. 186—210. Danmarks Adels Aarbog, LIII, 1936, II, S. 98 f.

C. Klitgaard.

Vogt. Navnet V. føres af flere Slægter, af hvilke den ældre norske Slægt stammer fra Husfoged over Sønderborg Slot og Amt Peter V. (nævnt 1674), hvis Søn Kommerceraad Paul Petersen V. (1646—1708) nedsatte sig som Trælasthandler i Kristiania; han var Fader til Lagmand sst., Konferensraad Peter V. (1685—1767), til Eleonore V. (1691—1750) og til Trælasthandler, Kancelliraad Dominicus V. (1687—1744), hvis Søn var Trælasthandler og Fabrikejer Poul Lachmann V. (1721—61). — Den yngre norske Slægt V. føres tilbage til Skomager i Kristiania Søren Eskilsen, hvis Sønnesøn Købmand og Stadskaptajn sst. Niels Michelsen (1678—1722) i Ægteskab med ovenn. Eleonore V. var Fader til Vicelagmand i Kristiania, Justitsraad Poul Nilsen V. (1714—61) og til Trælasthandler i Drammen, cand. theol. Jan (Johan) Nilsen V. (1720—64); dennes Søn Sorenskriver i Nordfjord Nils Nilsen V. (1755—1809) var Fader til Sognepræst i Tune, Provst Johan Nilsen V. (1783—1859) — hvis Søn var Overlærer ved Kristiania Katedralskole Henrik Ludvig Volrath V. (1817—89) — til Statsraad Jørgen Herman V. (1784—1862), til Ekspeditionssekretær i Kirkedepartementet Peter V. (1787—1819) og til Sognepræst til Eidsvold Nils Nilsen V. (1798—1869), hvis Sønnesøn er Forfatteren Nils Collett V. (f. 1864). Ekspeditionssekretær Peter V. (1787—1819) var Fader til Statsraad Nils V. (1817—94), hvis Søn Benjamin V.

(f. 1863) 1910—34 var Norges Sendemand i London. — Toldkasserer i Odense Hendrich V. (1744—1803) var Fader til Elisabeth V. (1774—1854), der i Ægteskab med Sognepræst, Konsistorialraad Laurits Bang (1776—1866) var Moder til Kunstsamleren Frederik Siegfred Bang (s. d.), og til Chargé d'affaires i Kongeriget Begge Sicilier, Etatsraad Frederik Siegfried V. (1777—1855), der i Ægteskab med nedenn. Billedhuggerinde Emilie Adelgunde V., f. Herbst (1811—92) var Fader til de nedenn. Ingeniøren Henrik Christian V. (1848—1928) og Legatstifteren Gundo Seiersfred V. (1852—1939) til Selchausdal.

L. J. Vogt: Slægten Vogt i gamle Dage, 1881. Benjamin Vogt: Indtil 1910, 1941. — Norsk slektshist. tidsskr., III, 1931, S. 48 ff.

Albert Fabritius.

Vogt, Emilie **Adelgunde** (skrev sig Adelgunda), f. Herbst, 1811—92, Billedhuggerinde. F. 17. Juli 1811 i Kbh. (Garn.), d. 10. Juni 1892 sst., begr. sst. (Ass.). Søster til Arkæologen og Numismatikeren C. F. Herbst (s. d.). Gift 1. Marts 1846 i Napoli med Chargé d'Affaires i Kongeriget Begge Sicilier, Etatsraad Frederik Siegfried Vogt, f. 25. Maj 1777 i Odense, d. 10. Marts 1855 i Kbh. (Frue), Søn af Toldkasserer Hendrich V. (1744—1803) og Elisabeth Holst (ca. 1748—1833).

Under en Sygdom, hun gennemgik i sin tidlige Ungdom, gav A. V. sig, oprindelig kun for at søge Adspredelse, meget af med at tegne og at klippe ud i Papir. Mest var det Dyreskikkelser, der satte hendes Fantasi i Bevægelse, og snart viste hun saa megen Evne til at gengive saadanne, at Forældrene bestemte sig til at skaffe hende nogen Vejledning. En ung Billedhugger, Johannes Heldt, gav hende den første Undervisning i at modellere. En Del af sine Ungdomsaar tilbragte A. V. i Sorø og Slagelse, men nogle Aar efter Faderens Død tog Familien Ophold i Kbh., og der blev hun Elev af H. E. Freund, under hvem hun studerede fra 1837 til hans Død. Derefter blev hun Elev af Thorvaldsen og arbejdede i dennes Værksteder i de fire Aar, han endnu levede. Paa Charlottenborg debuterede hun 1838 med tre originale Arbejder, af hvilke navnlig »En Hest udskaaren i Elfenben« vakte Opmærksomhed ved delikat Behandling, medens dog ogsaa hendes i Voks modellerede Heste vandt Anerkendelse for tækkelig Formgivning og livlig Bevægelse. I en Aarrække hørte hun nu til de stadige og paaskønnede Udstillere og kunde i høj Grad glæde sig ikke alene ved Akademiets Gunst — 1839 fik hun den Neuhausenske Præmie for Bronzegruppen »En Ko med en diende Kalv« —, men ganske særlig ved Thorvaldsens. I sin Egenskab af Akademiets Direktør

foreslog han Febr. 1843, at hun skulde optages som Medlem paa en Figur af »En staaende Hest, 12 Quarteer høi«, som hun nylig havde udført; da dette imidlertid ifølge Statutterne ikke kunde ske med en Kvinde, blev hun Æresmedlem. Det langt overvejende Antal af de Arbejder, A. V. i Aarenes Løb udførte, var fremdeles Dyrefigurer, især Heste, dog ogsaa Hjorte, Køer og Hunde, undtagelsesvis Dyr, som hun havde studeret i Menagerierne. Enkelte Gange byggede hun Menneske- og Dyreskikkelser sammen til smaa Kompositioner eller forsøgte sig, uden synderligt Held, som Portrætkunstnerinde; hun har udstillet Buster af flere kendte Personligheder, Lægen Ole Bang, Landskabsmaler J. P. Møller, Konferensraad J. Collin, Overpræsident A. C. Kierulff, Konferensraad J. S. Saxtorph o. fl. I Marmor har hun næppe arbejdet; hendes Materiale var i Almindelighed Voks, Elfenben eller Bronze.

Med kongelig Understøttelse rejste A. V. 1844 til Italien, hvor hun blev i fem Aar. Som gift og i sin Enkestands første Aar gav hun sig saa godt som ikke af med Kunsten, men 1860—72 udstillede hun igen Dyr og Dyregrupper, der vel ikke kan regnes for betydelig Skulptur, men dog fortjener Agtelse i Kraft af deres altid omhyggelige og smagfulde Udførelse. En Del af hendes Arbejder, der, bl. a. paa Bestilling af Christian VIII., var erhvervede til det daværende Kunstmuseum, overførtes ved dettes Ophævelse til Christiansborg, hvor de gik til Grunde ved Slotsbranden. Større Samlinger findes i Aalborg Museum (især Originalmodeller) og paa Gl. Estrup, et Par Hjortefigurer i Elfenben paa Rosenborg og en Hestegruppe, skaaret i Buksbom, i Kunstmuseet. En stor Figur af en Hjort er opstillet i Bronze foran Jægerspris og en stor Bronzegruppe paa Vemmetofte. — Portrætteret 1846 paa J. Sonnes Frise paa Thorvaldsens Museum. Maleri af Carl Bloch 1867 (Familieeje); Kopi af Preben Knuth (Kunstakademiet). Medaillonbuste af Gundo Vogt. — Litografi fra Tegner & Kittendorff 1859 efter Daguerreotypi.

Niels Laurits Høyens Skrifter, udg. ved J. L. Ussing, I, 1871, S. 133. K. F. Wiborg: Konstudstillingen i 1841, 1841, S. 17 f. Samme: Konstudstillingen i 1844, 1844, S. 36 ff. Nationaltidende 12. Juni 1892. Politiken 15. Juni s. A. Ill. Tid. 26. Juni s. A. (Katalog til) Kvindelige Kunstneres retrospektive Udstilling. Den frie Udstillings Bygning Sept.—Okt. 1920, S. 12 ff., 23. Anderseniana, IV, 1936, S. 89. Else Kai Sass i Kvinden i Danmark, red. af Lisbet Hindsgaul og Kate Fleron, 1942, S. 706 ff.

Sigurd Müller (Sigurd Schultz).*

Vogt, Carl Anton, 1800—77, Officer. F. 19. Febr. 1800 i Kbh. (Fødsst.), d. 10. Maj 1877 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). For-

ældre: Kontorist i Overformynderiet, senere Bogholder og Kancellisekretær Peter Martin V. (1776—1850) og Cathrine Dorothea Elisabeth v. Zülow (1774—1836). Gift 2. Maj 1829 i Kbh. (Garn.) med Nicoline Benthine Christiane Eulertz, f. 16. Sept. 1796 i Kbh. (Garn.), d. 21. Okt. 1861 sst. (Garn.) (gift 1° 1811 med Sadelmagermester, Premierløjtnant i Kbh.s Brandkorps Niels Ludvig Dahl, ca. 1779—1827), D. af Løjtnant Eulert Nicolai E. (ca. 1768—1810) og Rachel Christiane Mossin (ca. 1771—1850),

V. blev Frikorporal 1811, n. A. Landkadet, 1817 (1816) Sekondløjtnant i Infanteriet, 1828 kar., 1831 virkelig Premierløjtnant, 1842 Kaptajnvagtmester og Garnisonsadjudant i Kbh. 1848 blev han kar., n. A. virkelig Major og midlertidig Bataillonskommandør, deltog ved Ryes Brigade i Udfaldet fra Fredericia og fik Hesten skudt under sig, blev 1850 efter Deltagelse i Slaget ved Isted og Frederiksstads Forsvar kar., 1852 virkelig Oberstløjtnant, 1858 kar. Oberst, Dec. 1863 Generalmajor. Som Chef for en Brigade havde han Kommandoen ved Mysunde 2. Febr. Hans Dispositioner for Tilbagetoget Aftenen 5. Febr. var ikke gode, men fik dog ikke uheldige Konsekvenser. Ved Skiftet i Overkommandoen Febr.-Marts blev han Divisionskommandør efter Gerlach og deltog i Dybbølstillingens Forsvar, men afgik i Maj fra den aktive Hær. Ved den store Reduktion Dec. 1864 blev han afskediget. — Han var en samvittighedsfuld Officer, en smuk, anselig og elskværdig Mand; ikke nogen stor Personlighed og allerede 1864 noget svagelig. Springet i mindre end et Aar fra Bataillons- til Divisionskommandør var alt for stort; han manglede den nødvendige Erfaring i at kommandere større Styrker. — R. 1840. DM. 1850. K.[1] 1864. — Blyantstegning af N. Simonsen (Fr.borg). Akvarel af H. Galster 1859. Litografi fra Bærentzen & Co. 1853 efter Tegning af L. A. Smith. Træsnit 1877 efter Fotografi.

Den dansk-tydske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben, I—III, 1867—87. Den dansk-tydske Krig 1864, udg. af Generalstaben, I—III, 1890—92. Hæren ved Danevirke 1864, udg. af Generalstaben ved J. Johansen, 1938, S. 154, 174, 181, 187, 264, 326, 333, 335. 7. Bataillons Hist., u. A., S. 53 f., 63 ff. R. Bartels: Gamle Minder, 1900, S. 86, 103 f. I. Simesen: N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treaarskrigen, 1933.

Rockstroh (P. N. Nieuwenhuis).

Vogt, Gundo Seiersfred, 1852—1939, Legatstifter. F. 3. Juni 1852 i Kbh. (Frue), d. 23. Jan. 1939 paa Selchausdal, begr. i Sæby. Forældre: Fhv. Chargé d'Affaires i Kongeriget Begge Sicilier, Etatsraad Frederik Siegfried V. (1777—1855) og Emilie Adelgunde Herbst (se Vogt, Adelgunde). Ugift.

V. uddannedes som Billedhugger og udstillede paa Charlottenborg 1873—79. Senere ejede han 1876—86 Bjernedegaard og arvede 1914 Selchausdal efter sin Kusine Michelle Selchau. I Overensstemmelse med hendes Ønske testamenterede han Gaarden med tilhørende Formue til velgørende Formaal, og efter hans Død oprettedes (Fundats af 3. Dec. 1940) Selchaus Legat for Holbæk Amt paa 625 000 Kr. (naar forskellige Rentenydelser bortfalder, 800 000 Kr.) til Støtte for trængende i Amtet, medens Resten af Arven, ca. 800 000 Kr., fordeltes paa fjorten Legater til Støtte af forskellig religiøs og filantropisk Virksomhed. — Maleri fra Barndommen af Elisabeth Jerichau Baumann (s. m. Broderen H. C. V.) (Familieeje).

Politiken 24. Jan. 1939. Berl. Tid. 17. Jan. 1941. *Povl Engelstoft.*

Vogt, Henrik Christian, 1848—1928, Ingeniør. F. 5. Juni 1848 i Napoli, d. 17. Marts 1928 i Kbh., begr. sst. (Holmens). Broder til Gundo V. (s. d.). Gift 16. Okt. 1880 i Kbh. (Holmens) med Anna Elisabeth Henriette Obelitz, f. 8. Jan. 1851 i Kbh. (Holmens), d. 19. Sept. 1889 i London, D. af Auditør, Protokolsekretær, senere Højesteretsassessor Gebhard Christian Wilhelm O. (1816—81) og Juliane Johanne v. Munthe af Morgenstierne (1820—1911).

Det var oprindelig V.s Hensigt at uddanne sig til Søofficer, han var paa Togt med Kadetskibet, men faldt ved Synsprøven. Et Forsøg paa at blive Marinemaler blev hurtigt opgivet, og han bestemte sig saa til at blive Polytekniker. Efter forgæves at have forsøgt at tage polyteknisk Adgangseksamen 1867, 1868 og 1869 rejste han til Zürich, hvor han 1869—71 gennemgik et Kursus ved Eidgenössisches Polytechnikum. Han begyndte derefter at studere Skibsbygning ved Orlogsværftet i Kbh. 1873 rejste han til England, til at begynde med for at arbejde praktisk i Faget. Han blev s. A. immatrikuleret ved Universitetet i Glasgow og gennemgik her et Kursus i Matematik og Fysik, ved hvilket han havde Sir William Thomson, den senere Lord Kelvin, som Lærer. 1874 fik han Afgangsbevis herfra, og han arbejdede derefter som Tegner paa forskellige engelske Skibsværfter. Et Emne, der i særlig Grad var kommet til at interessere V., var Propellerteori og de dermed analoge Problemer, Virkningen af en Fiskehale, en Fuglevinge og af et Sejl, der staar bidevind. Han kom herigennem ind paa det fysiske Grundlag for Fuglenes Flugt, der dengang syntes fuldkommen gaadefuldt. Efter de af Newton opstillede Formler for Vindens Tryk kunde de lodrette Kræfter, der bar en Fugl, ikke

forklares, og Flyvning ved Hjælp af skraa Planer ansaas da ogsaa for Fantasteri. 1876 foretog V. en Rejse med et Sejlskib rundt Kap Horn til Australien og tilbage, og paa denne Rejse studerede han Albatrossens Flugt. Han talte altid gerne om denne prægtige Fugl, der sejler op mod Stormen, næsten uden at Vingerne bevæges. Antagelig gennem dette Studium og maaske ogsaa gennem sin Deltagelse i den engelske aeronautiske Klubs Arbejde kom V. ind paa den Betragtning, at den mystiske Kraft maatte stamme fra, at der paa Oversiden af en saadan skraa Plan, som en Fuglevinge repræsenterer, maa opstaa et betydeligt Undertryk, som spiller en større Rolle end Overtrykket paa Undersiden. V., som 1877 kom tilbage til Kbh. og bosatte sig her, skrev om dette Emne baade i engelske og danske Tidsskrifter og kom i Forbindelse med den amerikanske Professor Langley, der havde anstillet nogle Forsøg, som tydede paa, at Newtons Formel gav helt forkerte Resultater, men dog ikke vilde acceptere V.s Forklaring. Ogsaa en engelsk Ingeniørofficer, Horatio Philip, som 1885—90 havde skrevet i »Engineering« om Trykket paa skraa Planer, kom V. i Forbindelse med, og det var ham, der opfordrede V. til ved Forsøg at vise sin Paastands Rigtighed, idet V.s Beregninger ikke kunde overbevise nogen. Anstille Forsøg evnede V. imidlertid ikke, upraktisk og distræt, som han var, og han henvendte sig saa til Driftsbestyrer J. Irminger (s. d.) paa Østre Gasværk, der var en Ungdomsven af ham. Irminger, der var en sindrig og sikker Eksperimentator, anstillede først nogle Forsøg med Luftpropeller, som V. vilde anvende til Fremdrift af Skibe. Disse Forsøg, der var ret overraskende, omtaltes af V. i et Foredrag i Teknisk Forening i Febr. 1889, der er trykt i Foreningens Tidsskrift. Irminger fortsatte sit Arbejde med at undersøge Trykforholdene ved skraa Planer og fik indrettet Forsøgsanordninger i Forbindelse med Værkets store Skorsten, saaledes at Forsøgene foretoges i regelmæssig kunstig Træk og ikke i naturlig Vind, der er alt for ustadig. Inden længe viste det søgte Resultat sig. Der var et Overtryk paa Vindsiden af Planet, men paa Læsiden var der et langt større Undertryk. Det var V. en stor Glæde, at hans Teori viste sig at være holdbar. Irminger skrev om disse Forsøg i »Ingeniøren«, III, 1894 og fortsatte senere Forsøgsarbejdet, særlig med Henblik paa Vindtryk paa Bygninger. Straks var kun faa klar over Betydningen af V.s og Irmingers Indsats, men i Løbet af nogle Aar begyndte Forstaaelsen at komme, og nu er det saaledes, at V.s og Irmingers Navne nævnes i enhver større Aerodynamik som hørende til Fagets Grundlæggere. Af V.s senere Arbejder maa nævnes hans Pendulpropeller, en i Prin-

cippet meget elegant Forening af Ror og Propeller ved Skibe. Han fremsatte Forslaget i »Ingeniøren«, IV, 1895, og 1896 fremsatte han sst., V, Forslag til en ny, efter hans Mening særlig sødygtig, Skibsform, udført efter Biblens Oplysninger om Noahs Ark (Genesis, 6, 15). Modelforsøg gav dog ikke tilfredsstillende Resultater. 1896 søgte han forgæves Statsstøtte til Videreførelse af sine Arbejder, paa hvilke han havde ofret en Del Privatkapital. Det lykkedes 1898 V. i det smaa at faa prøvet sin Pendulpropeller, og i »Ingeniøren«, X, 1901 gav han en Beretning derom, der førte til en indgaaende Diskussion med Skibsbyggeren K. G. Meldahl. 1903 foreslog han at bygge billige Læmoler ved at støbe Beton i gamle Jernskibe, sænke dem og fylde dem med Sand, et Forslag, der vistnok oprindelig stammede fra N. C. Monberg (s. d.), og som Ministeriet for offentlige Arbejder i Maj 1904 opfordrede V. til at udarbejde nærmere, en Opfordring, der dog ikke førte til noget. 1905 henvendte V. sig til Dansk Ingeniørforening om Støtte til Prøver med en forbedret Model af Pendulpropelleren. Foreningen nedsatte et kontrollerende Udvalg og skaffede fra privat Side — vistnok gennem N. C. Monberg — de fornødne Midler tilveje. 1907 aflagde Udvalget Beretning i »Ingeniøren«. Resultatet var ikke saa tilfredsstillende, at Opfindelsen var praktisk brugelig. Imidlertid fortsattes Forsøgene med Støtte fra Staten og Carlsbergfondet, uden at Sagen dog har faaet nogen praktisk Betydning ud over, at der 1902 blev bygget en Baad med Pendulpropellere til den russiske Marine, og at De danske Sukkerfabrikker fra ca. 1910 i en Del Aar havde et mindre Skib med Pendulpropeller i Drift. Den opdukkende Flyveteknik havde i disse Aar V.s stærke Interesse, men han mente ikke, at Aeroplaner med stive Flader var en brugelig Løsning. Mere troede han paa Skrueflyvere. V. havde ikke noget praktisk Greb paa de Opgaver, han kastede sig over. Det hang sikkert i nogen Grad sammen med, at han var økonomisk uafhængig og aldrig lærte at indstille sig efter andre Menneskers Krav. De Diskussioner, han i sine senere Aar førte om Flyveteknik, Vindmøller og Vestkysthavne, fik derfor ingen Betydning, urolig og springende som hans Fremstillingsform var. Med Aarene var han desuden stivnet i ret stereotype af og til religiøst prægede Betragtninger, som ikke kunde overbevise nogen. Han skrev i disse Aar bl. a. om den naturvidenskabelige Forstaaelse af Biblens kraftige Gerninger, et Emne, hvor kun de færreste kunde følge ham. Men dette kan ikke tilsløre, at han i sin Ungdom anstillede Betragtninger vedrørende Vindens Virkning, som fik blivende Betydning for vor Forstaaelse af disse Virkninger og for

Aerodynamikkens hele Udvikling. — R. 1927. — Barneportræt af Elisabeth Jerichau Baumann (s. m. Broderen Gundo V.) (Familieeje). Maleri af Hornung Jensen og Blyantstegning af P. S. Krøyer (ligesaa).

Den tekniske Forenings Tidsskrift, X, 1886—87, S. 10—29; XIII, 1889—90, S. 12—22; XXVII, 1903—04, S. 129—39, 161—64. Ingeniøren, IV, 1895, S. 147; VIII, 1899, S. 57, 249; X, 1901, S. 131; XIV, 1905, S. 339; XV, 1906, S. 129; XVI, 1907, S. 364; XIX, 1910, S. 41; XXII, 1913, S. 349; XXXIII, 1924, S. 439. Opfindelsernes Bog, 4. Udg., 1924, II, S. 324. Povl Vinding i Ingeniøren, XXXVII, 1928, S. 157 f. Samme: Dansk Teknik gennem 100 Aar, belyst i Levnedsskildringer, 2. Udg., 1941, S. 96 ff.

Povl Vinding.

Wohlert, Hans Friedrich, 1703—79, Kirurg. F. 29. Sept. 1703 i Kiel, d. 18. Nov. 1779 i Slesvig, begr. sst. Gift 1740 (Kop. Nic. 9. Juli) med Mette Kirstine Wohlert, d. tidligst 1763.

Om W.s Ungdom vides intet sikkert, ud over at han studerede i Paris, før han 1730 tog til Kbh. og kom i Lære hos den dygtige kgl. privilegerede Operatør samt Akkuchør H. D. Claussen, der ikke var Medlem af Barberlavet. Derefter studerede W. 1738—39 dels i London hos Kirurgen og Anatomen Cheselden og dels i Paris, hvor han, sammen med den schweiziske Kirurg Puthod, til det 1731 stiftede franske kirurgiske Akademi indgav et anatomisk underbygget Forslag til Udførelse af Eksartikulation af Laaret i Hofteleddet. Forslaget blev vel modtaget, men først langt senere udført i Praksis bl. a. af den berømte Krigskirurg J. D. Larrey. Efter Hjemkomsten tog W. 1739 Eksamen ved den efter Hof- og Livkirurgen S. Crügers Forslag oprettede kirurgiske Læreanstalt Theatrum anatomico-chirurgicum, hvorved W. derefter underviste som Reservekirurg ɔ: Lærer i Anatomi og kirurgiske Operationer; 1739—46 var W. Regimentsfeltskær ved Hestgarden, og 1742 introduceredes han i Barberlavet. W. var meget anset som Kirurg og Akkuchør, dertil human, elskværdig og kultiveret. Efter Hofkirurg Mensings Død udnævntes W. 1746 til Hofkirurg og foretog som saadan 1751 paa Christiansborg en Operation paa Kong Frederik V.s Dronning Louise for indeklemt Navlebrok i Slutningen af Dronningens sjette Svangerskab; hverken Barnet eller Moderen reddedes dog. W. deltog i øvrigt i Arbejdet for Oprettelsen af Frederiks Hospital og var sammen med S. Crüger, Generaldirektøren for Kirurgien, og Livmedicus J. C. J. v. Berger Medlem af Kommissionen, der udarbejdede Hospitalets Fundats, samt efter dets Oprettelse 1757 Medlem af Direktionen. Af W.s fremmeligste Elever skal nævnes A. Kölpin

og Christian Berger. W. tog sig ogsaa varmt af endnu yngre og lovende Kolleger som J. C. Tode og skaffede bl. a. H. Callisen og M. Saxtorph et Rejsestipendium. Litterære Arbejder ud over det ovenfor omtalte foreligger ikke fra W.s Haand. 1768 tog W. Afsked som Hofkirurg og trak sig tilbage til Privatlivet i Slesvig By, efterfulgt af sin Elev A. Kölpin, der afstod ham en Del af sin Gage i Pension. Da Muligheden af at trepanere den sindssyge Christian VII. kom paa Tale ved Hoffet, kaldtes W. 1773 til Kbh. for at foretage Operationen, som han dog fraraadede. W. var et virksomt Medlem af et Lægeselskab, bestaaende i øvrigt af J. C. J. v. Berger, Kratzenstein, Christian Berger, Hennings, Jensenius og Schønheyder, der gjorde hinanden indbyrdes Meddelelser, men intet udgav i Trykken. 1774 udnævntes W. til Æresmedlem af det københavnske medicinske Selskab. — Rang som virkelig Justitsraad 1768. — Emailleminiature en grisaille (Rosenborg). Buste af A. Weidenhaupt (Kirurgisk Akademi). Maleri (sst.). Stik af J. F. Clemens efter Tegning af P. Als.

Jul. Petersen: Den danske Lægevidenskab 1700—1750, 1893 (se Registeret). N. D. Riegels: Forsøg til Chirurgiens Historie, 1786, S. 123. Velpeau: Nouveaux élémens de médécine opératoire, I, 1832, S. 512 ff. A. Buntzen: Chirurgien i Danmark i Midten af det forrige Aarhundrede, 1869, S. 26 ff. V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen, II, 1873 (se Registeret). E. Ingerslev: Matthias Saxtorph og hans Samtid, 1913 (se Registeret). J. W. S. Johnsson: J. C. Tode, 1918, S. 12 f. Samme: Københavnske medicinske Selskaber, 1922, S. 56. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929, S. 123 f. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum, I—II, 1931—32 (se Registeret). E. Schmiegelow: J. C. Tode, 1941, S. 13 ff.

Otto C. Aagaard (Jul. Petersen).

Wohlfrom, Christian, 1708—62, personalhistorisk Forfatter. F. 1708, vistnok i Hertugdømmerne, d. 28. April 1762 i Kbh. (Fred. Hosp.), begr. sst. (Nic. Kgd.). Gift 30. Marts 1753 i Kbh. (Slotsk.) med Stuepige hos Hofdamen hos Prinsesse Charlotte Amalie, Komtesse Sponneck, Anna Lucie v. Erden, der overlevede ham og vistnok giftede sig igen.

W. var ved sit Bryllup og ogsaa ved sin Død Taffeldækker hos Gehejmeraad, Overjægermester C. C. Gram, hvor han kom i Berøring med den fornemme Verden. Dette i Forbindelse med hans Lyst til at læse samt hans Naboskab til Ridderkapellet paa Fr.borg bevirkede, at han efter Velynderes Tilskyndelse og med Kongens Approbation paa Dansk og Tysk udgav »Samling over Ridderne af Elephant- og Dannebrogs-Orden fra Anno 1660 til 1757« (1757) med »Continuation for Anno 1757, 1758, 1759 og 1760« og »Compendium over de i Live værende høye Herrer af

Elephant- og Dannebrog-Orden for Anno 1762« (u. A.). Hans Arbejder er blevet kritiseret for Upaalidelighed.

Th. Hauch-Fausbøll.

Voigt. Af Slægter med Navnet V. føres Gartnerslægten tilbage til Slotsforvalter og Gartner paa Frbg. Jørgen Friederich Lorentz V. (ca. 1674—1744), som maa antages at være indvandret; han var Fader til Sognepræst i Torup Friedrich V. (1708—41) og til Slotsforvalter og Gartner paa Frbg. Nicolai V. (1706—74), hvis Søn var nedenn. Slotsforvalter og Gartner sst. Marcus Friederich V. (1757—1815), af hvis Børn skal nævnes Frederikke Sophie Kirstine V. (1791—1858), gift med Grosserer i Kbh. Laurentius Collstrup (1780—1823), Gartner Ove Guldberg V. (1793—1873), Vilhelmine Christine V. (1796—1871), der ægtede Stiftsskriver i Roskilde Christian Hansen (1782—1854), og Christiane Emilie V. (1804—49), der var gift med Lektor i Kiel Johan Heinrich v. Buchwaldt (1787—1876). — Flere Slægter V. har navnlig tilhørt Lægestanden, saaledes en fra Danzig kommende Slægt, hvis Stamfader er Kirurg ved Opfostringshuset og Fattigvæsenet i Kbh. Constantin Gottlob V. (ca. 1736—70); han var Fader til Distriktskirurg i Laurvig Daniel Gottlieb V. (1768—97) og til Distriktskirurg i Kolding Hans Henrik V. (1766—1820), hvis Søn var nedenn. Læge og Botaniker Joachim Otto V. (1798—1843). — En anden Lægeslægt føres tilbage til Regimentsfeltskær i Odense Johan Christopher V., hvis Sønner var Stadskirurg i Frederikstad Johan Nicolai V. (1742—90) — Farfader til Læge i Frydendal Christian Ludvig V. (1811—69) — og Sognepræst i Magleby paa Langeland, Provst Jens Peter V. (1735—1812), hvis Sønner var Kaptajn Johan Christopher V. (1769—1802) — Fader til Forfatterinden Sophie V. (1799—tidligst 1852) — og Sekretær paa Tranekær Johan Sünckenberg V., hvis Søn var Sognepræst i Kristrup og Hornbæk Carl Frederik V. (1805—67).

Nicolaj Hansen: Mindeord om Gartner Marcus Friederich Voigt, 1909.

Albert Fabritius.

Voigt, Julius Jensenius, 1850—1922, Ingeniør. F. 22. Juli 1850 i Kbh. (Helligg.), d. 3. Febr. 1922 sst., begr. sst. (Vestre). Forældre: Barber Heinrich Ludwig Hieronimus V. (ca. 1818—1904) og Julie Henriette Rasmussen (ca. 1820—93). Gift 24. Okt. 1890 i Kbh. (Helligg.) med Sophie Laura Olsen (ved Daaben Henningsen), f. 11. Maj 1857 i Kbh. (Fødsst.), d. 7. Juli 1935 sst.,

Adoptivd. af Pladsformand, senere Detailhandler Jens Christian Enevold O. og Juliane Balche.

V. blev Student 1868 fra Metropolitanskolen, tog n. A. Filosofikum og polyteknisk Adgangseksamen. 1876 blev han cand. polyt. i Ingeniørfaget. Fra 1873 havde V. haft Ansættelse som Assistent ved Polyteknisk Læreanstalts Tegneundervisning, en Stilling, han beklædte til 1883. Efter Eksamen fik han Ansættelse hos Frbg. Kommunes Ingeniør Hersom; s. A. blev han Tegner hos Ingeniørfirmaet Bonnesen & Danstrup, der 1879 overgik til C. Ramsing. I kortere Perioder havde V. fra 1878 assisteret C. Ambt som Konduktør ved forskellige Kloakarbejder o. l. 1883 ansattes han som assisterende Ingeniør ved Kbh.s Brolægnings- og Vejvæsen og var bl. a. beskæftiget ved det daglige Tilsyn med Bygningen af Dronning Louises Bro, han blev Fuldmægtig her 1886. 1887 ansattes han hos Stadsingeniøren i Kbh. 1898 blev han Afdelingsingeniør her, og ved Ambts Udnævnelse til Generaldirektør for Statsbanerne 1902 blev han dennes Efterfølger som Stadsingeniør. I denne Stilling, som han beklædte til 1920, kom V. til at forestaa en Række store Arbejder: Kloak-, Vej- og Sporvejsanlæg, som stod i Forbindelse med Indlemmelserne 1902 og med Banegaardsforholdenes Ordning. Desuden har V. forestaaet Udvidelsen af Kvægtorvet, Bygningen af Flæskehallen, Anlægget af Fælledparken, forskellige Arbejder i Sydhavnen og Indretningen af en Række Bygninger, Skoler, Badeanstalter, Politigaarden o. a. Foruden sin Embedsgerning har V. udfyldt en Række andre Hverv. Fra 1899 til sin Død var han Censor i Materiallære ved polyteknisk Eksamen, fra 1912 tillige i Jernbeton. Fra 1903 var han Medlem af Bestyrelsen for Selskabet for Sundhedsplejen i Danmark og fra 1904 Medlem af Bestyrelsen for Polyteknisk Understøttelsesforening. 1908 og 10 var han Medlem af de danske Komiteer for de internationale Kølekongresser i Paris og Wien. 1909 var han Medlem af Komiteen for den internationale Materialprøvekongres i Kbh. 1910 var han Medlem af Bedømmelseskomiteen ved den udskrevne Konkurrence angaaende Gade- og Bebyggelsesplan for det gamle Banegaardsterræn. 1918—20 var han Medlem af Udvalget vedrørende Anvendelse af en Del af Christianshavns Fæstningsterræn og Medlem af Kommissionen angaaende Anlæg af en Jernbane fra Vigerslev til Køge. Ogsaa af den for Hirtshals nedsatte Byplankommission var V. Medlem. 1890 og 1902 udarbejdede han efter Anmodning af Polyteknisk Læreanstalt en Fortegnelse over samtlige polytekniske Kandidater, en Fortsættelse af de af C. G. Hummel 1869 og Ad. Steen 1879 udgivne Fortegnelser. V. paabegyndte.

men naaede ikke at fuldføre 3. Udg., der udkom 1929. — R. 1913. DM. 1920.

Nationaltidende 10. Marts 1910. Berl. Tid. 4. Febr. 1922. A. E. Lund i Ingeniøren, XXXI, s. A., S. 101 f.

Povl Vinding.

Voigt, Joachim **O**tto, 1798—1843, Kirurg og Botaniker. F. 22. Marts 1798 i Nordborg, d. 22. Juni 1843 i London, begr. sst. Forældre: Kirurg i Nordborg, senere Distriktskirurg i Kolding Hans Henrik V. (1766—1820) og Maren Hartmann (1779—1835). Gift Febr. 1830 i Frederiksnagor med Rachel Shepherd Marshmann, f. 15. Aug. 1804 i Frederiksnagor, d. tidligst 1843, D. af Missionær, Dr. theol. Joshua M. (1768—1837) og Hannah Shepherd.

V. blev Student 1816 fra Kolding og tog kirurgisk Eksamen 1822. 1826 blev han ansat som Regimentskirurg ved den danske Koloni Frederiksnagor (Serampore) ved Kalkutta. Her kom han i Forbindelse med den engelske Missionær Dr. Carey, der havde anlagt en stor botanisk Have, og som fik V. saa interesseret i Botanik, at han ved sin Død 1834 overdrog ham Bestyrelsen af sin Have. 1841 var han tillige midlertidig Bestyrer af den botaniske Have i Kalkutta. Paa Grund af Sygdom rejste han 1843 hjem, men han naaede ikke længere end til London, hvor han døde. V. har sendt overordentlig store Samlinger af Planter til vort botaniske Museum, og over de to Havers Planter havde han udarbejdet et omfangsrigt Katalog, der blev besørget udgivet af den indiske Botaniker Wm. Griffith som »Hortus suburbanus Calcuttensis« og udkom 1845.

Dansk Tidsskr., I, 1847, S. 72—77. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, II, 1924—26, S. 199 f.

Carl Christensen.

Voigt, **M**arcus Friederich, 1757—1815, Gartner og Slotsforvalter. Døbt 19. Okt. 1757 paa Frbg., d. 20. Sept. 1815 sst., begr. sst. Forældre: Gartner og Slotsforvalter Nicolai V. (1706—74) og Kirsten Müller (1731—95). Gift 16. Maj 1788 i Gentofte med Ellen Catrine Høegh, døbt 5. Okt. 1770 i Ansager, d. 30. Juni 1831 paa Frbg., D. af Sognepræst, sidst i Gentofte, Hans Jørgen Christian H. (1738—1805) og Dorothea Cathrine Nyeland (1741—1807).

V. arvede i 3. Generation Embedet som Gartner og Slotsforvalter ved Frbg. Slot, hvor han gik under Navnet V. den Yngre. Han uddannedes hos Faderen og opholdt sig derefter i en Del Aar i Udlandet, navnlig i Holland og England, og udnævntes 1786 til Slotsforvalter. I England havde han lært at sætte Pris

paa den nye (»engelske« eller »landskabelige«) Havestil, og under ham omlagdes da Søndermarken i denne Stil. Han indgav ogsaa Forslag om Omlægning af Frbg. Have; dette behandledes i en Kommission, der dog kun til Dels fulgte V., og Haven omlagdes derefter i Henhold til en Plan, som udarbejdedes i Fællesskab af V. og Slottets Gartner P. Petersen (s. d.). I Slotsforvalterembedet afløste han den senere Generalinspektør Chr. Fr. Schmidt, der var hans Svoger, og V. fortsatte dennes Arbejde med Frbg. Frugttræplanteskole, dog uden større Held; han drev til 1811 ogsaa Landhusholdningsselskabets Planteskole ved Ledøje. Sin Interesse for engelsk Landskabshave viste han bl. a. ved sammen med Jens Bang (s. d.) at udarbejde Forslag til Indrettelse af Assistens Kirkegaard i Kbh. efter landskabelige Principper, et Forslag, der dog ikke gik igennem, samt ved mange andre Lejligheder; han udviste en utrættelig Iver, Redebonhed og Venlighed i Omgang med Mennesker og gjorde sig meget fortjent og afholdt ogsaa uden for sit Embede. Han var Medlem af Det kgl. Landhusholdningsselskabs Agerdyrkningskommission, fra 1810 Medlem af Tiendekommissionen samt Medlem af Kommissionen angaaende Erstatning ved Gadernes Udvidelse. For sin Kunst blev han meget berømmet, bl. a. af Oehlenschläger i hans Frbg.digt (1816). — DM. 1809.

Nicolaj Hansen: Mindeord om Gartner Marcus Friederich Voigt, 1909. Gartner-Tidende, IL, 1933, S. 101; LVI, 1940, S. 407 f. Hist. Medd. om Kbh., I, 1907—08 (se Registeret); 2. Rk., IV, 1929—30, S. 348 ff. Danske Gartnerivirksomheder, II, 1935, S. 920 ff. Personalhist. Tidsskr., 11. Rk., III, 1942, S. 73 ff. og passim.

Johannes Tholle.

Voigtländer, Gabriel, d. 1643, Musiker, Digter. Begr. 26. Jan. 1643 i Nykøbing F. Gift med Katharina.

G. V. omtales 1626 som Trompeter i Lübeck. Han sad i gode Kaar, som Folk i denne Stilling, der ofte forenede ikke ubetydelige diplomatiske Hverv med det musikalske, gerne gjorde. 1633—35 nævnes han som Medlem af Hofkapellet i Gottorp, 1634 var han muligvis Deltager i de musikalske Opbud under det store Bilager i Kbh., og fra 1636 medvirkede han regelmæssigt ved Musikken i de fire Hovedkirker i Hamburg. 1639 kom han endelig i Tjeneste hos Prins Christian ved dennes Hof paa Slottet i Nykøbing F. Inden for det lille Sanger- og Musikerkorps indtog G. V. en fremtrædende Stilling, og det var i sin Egenskab af Kammermusikant, Felt- og Hoftrompeter, han 1642 optraadte som Digter og Udgiver af »Erster Theil Allerhand

Oden vnnd Lieder, welche auff allerley, als Italianische, Frantzösische, Englische, vnnd anderer Teutschen guten Componisten, Melodien vnd Arien gerichtet, ... bey Clavi Cimbalen, Lauten, Tiorben, Pandorn, Violen di Gamba ganz bequemlich zu gebrauchen vnd zu singen«. Samlingen blev med 100 Rigsdalers Tilskud af Prinsen trykt hos den kgl. Bogtrykker Heinrich Kruse i Sorø. Nogen Fortsættelse naaede G. V., der allerede døde n. A., ikke at udsende. Til Gengæld slog denne første Del saa stærkt an, at den i Løbet af den næste Snes Aar blev eftertrykt mindst fire Gange (Lübeck 1647, 1650, Goslar 1651, Ratzeburg 1664).

Inden for den europæiske Vises Historie indtager da dette Værk ogsaa en vigtig Stilling. Mindre i Kraft af sine æstetiske Værdier end fordi det i Modsætning til den grasserende mytologiske og hyrdepoetiske Mode med Held anslog rent folkelige Strenge. G. V. viser sig i sine Visetekster som en Mand, der, skønt han beklager at mangle boglig Dannelse, forstaar at give dagligdags Emner, ofte med drastisk Præg, en mundret digterisk Udformning. G. V. har, som det fremgaar af Samlingens Titel, ikke selv komponeret de Melodier, der findes trykt til hver enkelt Tekst. Alle mulige af Samtidens musikalske Genrer er repræsenteret blandt dem, og i nogle Tilfælde er det lykkedes at opspore G. V.s Kilde. Det opklares da, at han paa en lignende Maade som f. Eks. senere Bellman har tilrettelagt og eventuelt ændret Melodier af fremmed Oprindelse til sit øjeblikkelige Brug. Baade Tekster og Melodier opnaaede vid Udbredelse i Nordtyskland og Danmark, enkeltvis eller i andre Visesamlinger. Paa dansk Grund kom de til at leve frodigt videre gennem Søren Terkelsens Fordanskning i »Astree Siunge-Choer« (I—III, 1648—54) og i Kraft af den Popularitet, som de deri indeholdte Tekster og Melodier bevarede endnu gennem et Aarhundrede.

Johs. Moller: Cimbria litterata, II, 1744, S. 931. G. Rode: Renaissancens tidligste eftervirkning på dansk poetisk literatur, 1866, S. 94. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886, S. 14. Angul Hammerich: Musiken ved Christian den Fjerdes Hof, 1892, S. 183 ff. Samme: Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700, 1921, S. 162, 190. Fra Arkiv og Museum, V, 1912—15, S. 185—94. Henrik Grahn i Dansk Musiktidsskr.. XVIII, 1943, S. 217—23. Kurt Fischer: G. V. i Sammelbände der internat. Musikgesellschaft, XII, 1910—11, S. 17—93. Herm. Kretzschmar: Geschichte des neuen deutschen Liedes, I, 1911. G. Müller: Geschichte des deutschen Liedes, 1925. W. Vetter: Das frühdeutsche Lied, I, 1928. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, XV, 1928, S. 347. Liselotte Krüger: Die hamburgische Musikorganisation im 17. Jahrh., 1933, S. 60.

Nils Schiørring.

Wolf. Den mest udbredte af de ikke faa borgerlige Slægter W., Volf eller Wolff, føres tilbage til Kobbersmed i Odense Jacob Jacobsen, der formentlig stammer fra Slesvig; hans nedenn. Søn Digteren Professor Jacob Jacobsen W. (1554—1635) var Fader til Sognepræst i Østofte, Provst Jacob Jacobsen W. (d. 1653), til Apoteker i Odense Christopher Jacobsen W. (1607—50) og til Byfoged i Nakskov Hans Jacobsen W. (d. 1659), hvis Sønnesøn var Sognepræst i Skelby og Gedesby Hans Eilersen W. (1683—1745); af dennes Sønner skal nævnes Skoleholder i Stavreby Eiler Frederik W. (1713—64), Købmand i Nykøbing F. Andreas Schumacher W. (1715—68) — Fader til Matematik-Professoren, Etatsraad Jacob Andreas W. (1749—1819) — og Sognepræst i Tingsted Christen W. (1743—1814), der var Fader til Sognepræst i Maugstrup og Jægerup Hans Eiler W. (1777—1844) og til nedenn. Sognepræst ved Helligaands K. Niels Giessing W. (1779—1848); af dennes Børn skal nævnes Markusine Cathrine W. (1808—80), gift med Sognepræst i Emmerlev Christian August Jürgensen (1797—1867), Sognepræsterne Halvor Emil W. (1812—91) i Herslev og Gevninge og Christen W. (1814—84) i Nordrup og Farringløse, samt nedenn. Operasanger og Skuespiller Jacob Wilhelm Nicolai W. (1824—75), som i Ægteskab med den norske Skuespillerinde Karen Lucie W., f. Johannesen (1833—1902) var Fader til Karen Augusta W. (f. 1860), gift med Hospitalsdirektør Hans Valdemar Sophus Gredsted (1848—1910), og til den norske Wagnersangerinde Sigrid W. Schøller (1863—1927), der var gift med Civilingeniør Knud Schøller (1860—1933). — Ovenn. Skoleholder Eiler Frederik W. (1713—64) var Fader til Landmaaler Hans W. (1753—1830) — hvis Søn var Sognepræst i Hvejsel og Givskud, Provst Eiler Sophus W. (1800—88) — og Seminarieforstander i Jacobshavn, senere Sognepræst i Hedensted og Store Dalby Jacob Frederik Rudolf W. (1816—87) — og til Overlærer i Vordingborg Peder Rudolf W. (1760—1819), hvis Søn Sognepræst i Naur og Siir Hans Jacob Frederik Christen W. (1809—81) var Fader til nedenn. Sognepræst i Store Hedinge, Dr. theol. Peter Rudolf Volf (1838—1926).

Johannes Wolf: Stamtavle over Slægten Wolf fra Slesvig, 4. Udg., 1929. Samme: Anders Coldings Slægt fra Skrave, 3. Udg., 1929.

Albert Fabritius.

Wolf, Jacob Jacobsen, 1554—1635, Professor, Digter. F. 24. Aug. 1554 i Odense, d. 31. Maj 1635 paa Vejen mellem Slagelse og Korsør, begr. i Odense St. Knuds K. Fader: Kobbersmed Jacob Jacobsen. Gift 1° 3. Jan. 1585 i Oslo med Anna eller Anne Jens-

datter, f. 1. Dec. 1566 i Oslo, d. 26. Jan. 1600 i Odense, D. af Rektor i Oslo, senere Biskop sst. Jens Nielsen Hak (1538—1600) og Magdalena Berg (1546—83). 2° 30. Aug. 1601 med Marine Iversdatter, f. ca. 1579, d. 3. Jan. 1605, D. af Forstander for Sorø Kloster Iver Bertelsen (s. d.) og Hustru. 3° 24. Aug. 1606 med Else Pedersdatter (gift 1° med Vicarius ved Roskilde Domkirke Christoffer Nielsen, 1590—1602), f. ca. 1569, d. 23. Maj 1616 i Odense, D. af Lektor i Teologi og Sognepræst ved Roskilde Domkirke Peder Poulsen (d. 1572) og Bodil Madsdatter. 4° med Anna Ernstdatter, d. 27. Febr. 1645, D. af Borger i Odense Ernst Elver og Ingeborg Lauridsdatter.

J. J. W., der havde gaaet i Skole baade i Odense og Ribe, blev efter et Ophold i Slesvig immatrikuleret ved Kbh.s Universitet 1577 og tog Baccalaureus-Graden 1581. I længere Tid var han i Huset hos Niels Kaas, blev 1583 Rektor i Ringsted og n. A. i Oslo. 1594 rejste han til Kbh., tog Magistergraden, blev s. A. Lektor ved St. Knuds Kirke i Odense og Præst i Aasum, 1602 Provst i Odense By og Herred, skønt han ikke var Præst i Herredet. Da Odense Gymnasium oprettedes 1621—23, blev han Professor theologiæ et linguæ Hebrææ. Med Aarene synes han at være blevet trættekær; Døden indhentede ham paa Vejen hjem fra Kbh., hvor han havde opholdt sig paa Grund af en af sine mange Processer.

I yngre Aar gjorde J. J. W. sig bemærket som latinsk Skribent. Foruden »Carmen de animæ humanæ immortalitate« (1582) udgav han en Mindetale (»Cenotaphium«), holdt i Oslo Skole paa Frederik II.s Begravelsesdag 1588, og 1590 et Lykønskningsdigt, han Aaret i Forvejen havde skrevet til Jakob VI.s Bryllup i Oslo med Frederik II.s Datter Anna. Mest bemærkelsesværdig er (ogsaa fra Oslo-Tiden) »Tragoediæ duæ, quarum prima Didonis, altera Turni, ex Virgilij Æneide transscriptæ« (1591), to Femakts-Skolekomedier, sammenstykket af Steder i Æneiden, hvor Personerne forekommer talende, medens de beskrivende Partier er overtaget af »Chorus«. Paa denne Maade er »Dido« bygget over Digtets 1.—4. Bog, »Turnus« over 7.—12., suppleret med den saakaldte 13. Bog, forfattet 1427 af den italienske Renæssance-Poet Maphæus Vegius. Ideen til at behandle Æneiden paa denne Maade var ikke original; J. J. W.s nærmeste Forbillede var den tyske humanistiske Filolog Nicodemus Frischlin, der i sin »Dido« (1581) havde dramatiseret den fjerde Bog og i »Venus« (1584) den første Bog af Æneiden. Men medens Frischlin i sin friere Omdigtning benyttede skiftende Versemaal, holder J. J. W. sig til Vergils Heksametre, idet hans Formaal var, at Disciplene ved Indstuderingen skulde tilegne sig vergilianske Vendinger og Citater foruden at faa Kendskab til

Handlingen i Æneiden, som der ikke var Tid til at gennemgaa i sin Helhed, da Disciplene en stor Del af Aaret var paa Tiggergang i Landsognene. J. J. W.s eget Bidrag til Teksten er et versificeret »Argumentum« foran hver af de to Tragedier og en ganske kort Prosa-Indledning til hver Scene med Indholdsreferat. Bogen har gjort saa stor Lykke, at den (ifølge Worm) skal være optrykt i Frankfurt 1595.

Fra J. J. W.s første Tid i Odense stammer hans »Jødekrønicke tilsammen skreffuen aff den hellige Scrifft oc Josepho, oc vdi Rim korteligen befattet« (1603), tilegnet Christian Friis til Borreby, et bibelsk Sidestykke til Den danske Rimkrønike, hvori en Række Personer (Patriarker, Dommere, Konger etc.) fra Jødernes Historie — begyndende med Adam og sluttende med Antigonos Aristobuls Søn — indføres talende, og hver beretter sin Historie. Som Tillæg findes en dansk Oversættelse af Ambrosius Lobwassers tyske Parafrase over fire Davidssalmer samt Anbefalingsdigte for Bogen af Peder Hegelund, Jon Venusin og Johannes Stephanius. Jødekrøniken regnes for det ældste større episke Digt paa Dansk, hvor Stavelsetælling er gennemført konsekvent, men Resultatet er kun naaet ved Hjælp af mange Bogstavsløjfninger (navnlig **af** e). Bogen synes at have vundet Publikum for sig, da den 1634 oplevede en ny Udgave.

R. Nyerup og K. L. Rahbek: Den danske Digtekunsts Historie, II, 1801, S. 189—93. H. J. Huitfeldt(-Kaas): Christiania Theaterhistorie, 1876, S. 45—49. Jens Nilssøns Visitatsbøger, 1885 (se Registeret). H. F. Rørdam: Monumenta historiæ Danicæ, 2. Rk., II, 1887, S. 664 ff. Samlinger til Fyens Historie og Topographie, X, 1890, S. 166—81, 220—24. Karl Mortensen: Studier over ældre dansk versbygning, I, 1901, S. 182 ff. Francis Bull: Norges litteratur fra reformationen til 1814, 1923—28, S. 70. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, XXIX, 1942, S. 80, 84 ff.

R. Paulli.

Wolf, Jens Lauridsen, ca. 1583—ca. 1660, Boghandler. Om denne af Litteraturen ikke ufortjente Mands tidligste Historie vides kun ganske lidt. I Forordet til »Encomion«, der er dateret St. Johannis Baptistæ Dag 1654, angiver han at være i sit »70. Alders Aar, paa det andet«, og i Fortalen til sin store »Kalender« (11. Jan. 1648) bemærker han, at han da var i sit 64. Aar og i det 40., siden han havde deponeret ved Universitetet. Af Chr. Longomontanus har han lært en Del, som hans senere kalendariske Arbejder viser. Men for øvrigt søgte han Erhverv som Boghandler, først i Roskilde og siden i Kbh., og som Forfatter af Skrifter, der egnede sig for det store Publikum. Det første Skrift, man har tillagt ham, »Problemata et Proverbia moralia. Det er Nyttige oc artige Fragtstycker oc ordsprog« (1624) har han dog ikke selv for-

fattet, men kun udgivet; det er skrevet af Ludv. Jensen Pouch. 1631 udgav han en Salmebog, som senere blev forøget med forskellige Tillæg, saaledes med Joh. Matthesius' Husholdningsundervisning paa Rim samt Joh. Arndts »Sjælens aandelige Lægedom« (ny samlet Udg. 1662). Efter at J. L. W. tidligere havde udgivet Almanakker med tilhørende »Prognosticon astrologicum«, udkom 1648 hans »Evigvarende Kircke, Politisk oc Huuszholdings-Calender« (ny Udg. 1662), et stort Arbejde (i sin Tid gennemset af Longomontanus), af hvis historiske Tidsregister endnu kan læres noget. Da J. L. W. paa sine mange Handelsrejser ogsaa havde besøgt Norge og særlig var blevet godt hjemme i Bergen (1625 fik han Eneret til at holde offentlig Boglade her), benyttede han sine flittigt indsamlede Kundskaber til Udgivelsen af en »Norrigia illustrata eller Norriges Beskriffvelse« (1651), der udmærker sig ved sin varme Skildring af Landets Natur og Folkets Historie og ved sin let læselige Fremstilling. Større Betydning har dog hans Hovedværk, »Encomion Regni Daniæ, d. e. Danmarckes Riges Lof« (1654), der endnu kan yde gode Oplysninger om meget i den Tids Forhold, særlig i topografisk og historisk Henseende. Behandlingen er imidlertid meget ujævn, fyldigst for Kbh.s Vedkommende, hvor dog Skildringerne af Christian IV.s og Frederik III.s Kroning og Aktstykker vedrørende Poul v. Klingenbergs »frugtbringende Selskab« optager uforholdsmæssig stor Plads, men ogsaa Stiftsstæderne faar en ret indgaaende Behandling med fuldstændige Bisperækker. Skildringen omfatter ogsaa de skaanske Lande samt Gotland, men derimod ikke Slesvig. Da hans Beskrivelser i mange Tilfælde maa skønnes at bygge paa Selvsyn, vil de altid bevare deres Værdi. — Det antages, at J. L. W. senere har trukket sig tilbage fra Forretningerne; men endnu 1658 var han dog ved fuld Aandskraft, som et interessant Brev fra ham angaaende flere af den Tids politiske Personligheder viser. Hans Dødsaar er næppe kendt.

C. Nyrop: Den danske Boghandels Hist., I, 1870, S. 182 ff. Dsk. Mag., 5. Rk., I, 1887—89, S. 207 f. R. Nyerup: Efterretninger om Friderik III, 1817, S. 428 ff. Boken om bøker, I, 1926, S. 49 f.; II, 1925, S. 62 f. N. Nicolaysen i Norske Mag., II, 1868, S. 304. *H. F. Rørdam (Gunnar Knudsen*).*

Wolf, Niels Giessing, 1779—1848, Præst. F. 6. Aug. 1779 i Kbh. (Helligg.), d. 16. Okt. 1848 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Sognepræst, sidst i Tingsted, Christen W. (1743—1814, gift 2° 1798 med Cathrine Elisabeth Wolf, 1769—1853) og Johanne Marie Giessing (1742—97). Gift 6. Aug. 1806 i Holsteinsborg, Grøn-

land, med Augusta Margrethe Didrichsen, f. 10. Febr. 1788 i Kbh. (Helligg.), d. 6. Febr. 1865 sst. (Helligg.), D. af Sekretær i Landhusholdningsselskabet, senere Justitsraad Didrich D. (s. d.) og 1. Hustru.

W. blev Student 1796 fra Vordingborg og tog 1803 teologisk Embedseksamen, hvorefter han blev uordineret Medhjælper hos sin Fader. Men i Dec. s. A. udnævntes han til Missionær i Holsteinsborg og rejste derop efter i April 1804 at være ordineret. Han blev hurtigt sprogkyndig, og da der paatænktes Oprettelse af en Læreanstalt i Godthaab til Uddannelse af unge baade til Handelens og Missionens Tjeneste, forflyttedes han 1807 dertil for at overtage Ledelsen af denne samtidig med at betjene baade Godthaabs og Holsteinsborg-Sukkertoppens Missionariater. Den syvaarige Krig med England, som for Størstedelen hindrede Forbindelsen med og Tilførselen fra Danmark, umuliggjorde imidlertid Læreanstaltens Oprettelse og vanskeliggjorde Betjeningen af de vidtstrakte Distrikter, uagtet W. benyttede enhver given Lejlighed til at foretage Embedsrejser, ligesom han virkede meget dygtigt og nidkært som Præst og Skolemand. — Paa Grund af de utilstrækkelige Forsyninger i Krigsaarene og et Barns Sygdom maatte W. 1809 hjemsende sin Familie, som landsattes i Bergen og bogstavelig talt maatte betle sig igennem til Kbh.; W. fik i over to Aar ingen Efterretninger om dem. Da hans eget Helbred ogsaa blev stærkt medtaget, maatte han 1811 opgive sit Embede og rejse hjem med Kolonien Julianehaabs Galease »Sælhunden«, som Inspektør Myhlenphort (s. d.) sendte afsted for at befri Landet for nogle »Tærere« og for at skaffe det en Del Forsyning. — Efter Hjemkomsten var W. Hjælpepræst hos sin Fader, til han 1813 blev Sognepræst i Præstø og Skibbinge. Da Missionskollegiet imidlertid ønskede ham til Kbh. for at medvirke ved Undervisningen af Alumnerne ved Det Grønlandske Seminarium, blev han 1821 Præst ved Citadellet og Frederiks Hospital. Efter Biskop O. Fabricius' Død n. A. blev han dennes Efterfølger som Lektor i Grønlandsk. 1823 blev han Præst ved Vartov og 1839 ved Helligaands Kirke. — I »Videnskabelige Forhandlinger ved Sjællands Stifts Landemode« udgav W. 1816 flg. Afhandling: »Om de nærværende Hindringer for det Grønlandske Missionsvæsens Fremme, og Forslag til at afværge dem«, ligesom han oversatte flere Dele af Det gamle Testamente paa Grønlandsk. — Tit. Professor 1834. — Maleri i Familieeje.

H. P. Selmer: Nekrologiske Samlinger, I, 1849, S. 375—86. H. Ostermann: Den grønlandske Missions og Kirkes Historie, 1921, S. 219 ff. Kirkehist. Saml., 5. Rk., III, 1905—07, S. 468—504 (Wolfs Dagbog 1809—11).

H. Ostermann (H. F. Jørgensen).

Wolf, Jacob Wilhelm **Nicolai,** 1824—75, Operasanger og Skuespiller. F. 3. Dec. 1824 i Kbh. (Vartov), d. 7. Febr. 1875 i Kristiania, begr. sst. Forældre: Præst, senere Professor N. W. (s. d.) og Hustru. Gift 8. April 1854 i Kristiania med Skuespillerinde ved Kristiania Teater Karen Lucie Johannesen, f. 25. Maj 1833 i Bergen, d. 6. Okt. 1902 i Kristiania, D. af Sparekassebud Svend J. (1796—1882) og Johanne Andrea Johnsdatter (ca. 1799—1862).

Just da W. var blevet optaget i Musikkonservatoriet, døde dets Leder, Professor Siboni, og da Virksomheden ophørte, blev han, varmt anbefalet af J. P. E. Hartmann, Elev ved Det kgl. Teater, hvor Henrik Rung uddannede hans Stemme, og hvor han 16. Dec. 1848 debuterede som Joseph i Mehuls Opera »Joseph og hans Brødre«. Han var i Besiddelse af en smuk Baryton med Tenorklang og anvendtes i flere Partier, men da en større Stilling stod ham aaben i Norges Hovedstad, tog han 1852 til Kristiania Teater, hvor han virkede, til han 1874 paa Grund af Sygdom trak sig tilbage. W. var intet stort Talent, men han udnyttede sine Muligheder, sit gode Sceneydre, sin Dannelse og sin Forstand til det yderste og fik et mægtigt Repertoire, omfattende et Omraade, som strakte sig fra Debutrollen Max i »Jægerbruden« over Othello, Macbeth og Skule Jarl til Figaro, Løjtnant v. Buddinge, Masaniello og Kammerherre Bratsberg i »De Unges Forbund«, hans Afskedsrolle. Uvillien mod de dansktalende Skuespillere ramte ikke W., der med sine 354 Roller, udført i 22 Aar, blev en af den norske Scenes mest solide Støtter. Bjørnstjerne Bjørnson satte stor Pris paa hans samvittighedsfulde Arbejde og hans Pligtfølelse. Han havde ogsaa Betydning for sin Hustrus, den fremragende Skuespillerinde Lucie W.s kunstneriske Udvikling. Hun har i sine Erindringer, et norsk Sidestykke til Fru Sødrings, skildret deres lykkelige Samliv. Ægteparrets Datter var Operasangerinden *Sigrid W. Schøller* (1863—1927). — Træsnit forestillende Nicolai W. af H. P. Hansen 1874.

Lucie Wolfs Livserindringer, 1897. T. Blanc: Christiania Theaters Historie, 1899 (se Registeret).

Robert Neiiendam.

Volf (ved Daaben Wolf), Peter **Rudolf,** 1838—1926, Præst. F. 25. Aug. 1838 i Naur, d. 20. April 1926 i Hellerup, begr. i Store Hedinge. Forældre: Sognepræst Hans Jacob Frederik Christen Wolf (1809—81) og Christiane Henriette Colding (1811—44). Gift 11. Nov. 1865 i Nyborg med Cathrine (Catinka) Groot Colding, f. 1. Okt. 1835 i Svendborg, d. 13. Febr. 1905 i Store Hedinge,

D. af Distriktslæge, Dr. med., senere Justitsraad Jens Christian C. (1805—83) og Cathrine Groot (1810—75).

Ved Moderens tidlige Død kom V. i Huset hos hendes Broder, Provst Colding i Odense, fra hvilken Bys lærde Skole han dimitteredes 1857. Som Student dyrkede han med særlig Forkærlighed de semitiske Sprog og opnaaede 1861 Accessit for en Prisafhandling i østerlandsk Filologi. I Studentertiden aabnedes hans Øjne for Nødvendigheden af et kraftigt missionerende Arbejde i de store, delvis afkristnede Byer, og hermed var den anden, dybtgaaende Interesse, som særtegnede V., brudt igennem. 1859 foretog han en Rejse til England, og 1862 udgav han en Oversættelse af Guthrie: »Hovedstaden, dens Synder og Sorger«. Som Alumnus paa Borchs Kollegium 1863—65 tog han teologisk Attestats 1864 og virkede derefter i Hovedstaden som Manuduktør og Lærer ved Missionsskolen i nogle Aar.

Stærkt paavirket af N. G. Blædel blev han Medstifter af Kirkelig Forening for Indre Mission i Kbh., arbejdede praktisk i den og var Medlem af Bestyrelsen 1865—67. Han var Kapellan i Ballerup-Maaløv 1867—70 og Kapellan pro loco i Farum-Værløse 1870—74. Af Komiteen for Opførelsen af St. Stefans Kirke paa Nørrebro, hvis Drivfjeder Frimodt var, blev han udset til Kirkens første Sognepræst. Ved Stefans Kirke og i det stadig voksende Sogn øvede han sin Manddomsgerning i 25 Aar 1874—99. Hans varme Kærlighed til Guds Riges Fremvækst under alle Former, hans utrættelige Flid og jævne, stille Færden i den store, fattige Befolkning vandt Forstaaelse og almindelig Paaskønnelse. En hel Række, for vor Hovedstad delvis ukendte, kristelige Menighedsgerninger kaldtes til Live, f. Eks. St. Stefans Sognemission, Prinsesse Thyras Asyl, Marthaforeningen o.s.v. 1896 fik han Missionshuset Karmel opført for St. Stefans Sogn.

Men over Arbejdet i det store Sogn, fra hvilket Helligkors Sogn udskiltes 1890, glemte V. ikke sin dobbelte Ungdomskærlighed til det gamle Testamente og til Indre Mission i hele Hovedstaden. Som Udslag af den første skal nævnes, at han 1875 erhvervede Licentiatgraden for en Afhandling om Integriteten af Zacharias og derefter holdt Forelæsninger ved Universitetet i nogle Semestre, ligesom han ogsaa var Medlem af Censurkomiteen ved teologisk Embedseksamen 1887—99. Den teologiske Doktorgrad erholdt han ved Universitetet i Rostock 1889 for Afhandlingen »Die 70 Wochen Daniels«. Han udgav en paa de studerende beregnet videnskabelig Fortolkning af Profeten Zacharias (1891) og i mere populær Form Udlægninger af samme Profet (1878) og af Esaias (1889),

Hoseas (1902) og Amos (1911). Han var Medstifter af og Medlem af Bestyrelsen for Israelsmissionen. Hans Kærlighed til og aktive Deltagelse i Indre Mission gjorde, at han sad i dens Bestyrelse 1878—99, de sidste tretten Aar som dens Formand efter H. Stein. Særlig ledede han Bymissionen, Boghandelen og Magdalenehjemmet, hvis Formand han en Tid var. Han skrev Indre Missions Historie (1870), J. A. Bengels (1904) og Wicherns (1887) Levned og leverede mange Bidrag til Blade og Tidsskrifter. I Striden om Vielse eller borgerlig Ægteforening tog han aktiv Del ved større og mindre Lejlighedsskrifter, bl. a. »Ægteskabsskilsmisse og fraskiltes Vielse« (1885). Af andre Virksomheder skal nævnes, at V. var Medlem af Kommissionen om Kbh.s kirkelige Forhold 1890, af Komiteen, der fremkom med Forslag til »Salmebog for Kirke og Hjem«, og endvidere Formand for Bestyrelsen af den senere nedlagte Pigeasylskole.

1899 udnævntes V. til Sognepræst for Store Hedinge og 2. Stiftsprovst for Sjællands Stift med Forpligtelse til at visitere i de tre Amter. Her arbejdede han med vanlig Energi, til han 1922 tog sin Afsked. — R. 1885. DM. 1898. K.[2] 1917. — Buste af Rohl Smith 1898 (Menighedshuset Karmel, Kbh.).

Rudolf Volf: En gammel Præsts Livserindringer, 1926. Dansk Kirkeliv, 1926, S. 145—50.

H. M. Fenger (Hans Koch).*

Wolf, Zacharias, 1667—1726, holsten-gottorpsk Officer, Specialist i militære Kort. F. 7. Febr. 1667 i den svensk-tyske Provins Bremen, d. 5. April 1726 i Kiel, begr. sst. Forældre: Svensk Oberstløjtnant Zacharias W. og Marie Kuhlmann. Gift 1° med Christiane Wetken, d. 18. Okt. 1708, D. af Justitsraad og Landfoged Hermann W. 2° 13. Febr. 1711 med Magdalene Dorothea Müller, d. 29. Juli 1713 i Tønning, D. af dansk Kancellisekretær Peter M.

Efter en længere militær Studierejse i Udlandet blev Z. W. 1687 ansat ved den svenske Fortifikationsetat i Pommern, men traadte et Par Aar efter i holsten-gottorpsk Tjeneste, hvor han 1694 blev Ingeniørkaptajn og ledede Anlægget af de Værker, der skulde spærre Adgangen til Ejdersted. Da et dansk Korps 1697 angreb disse Værker, forsvarede Z. W. med stor Dygtighed Holmer Skanse og blev udnævnt til Major. Under den kortvarige Krig ved Sydgrænsen 1700 kommanderede han først en Styrke af alle Vaaben og havde derefter som ledende Ingeniørofficer i Tønning, Gottorps Hovedfæstning, sin store Andel i, at Stedet holdt sig, til der kom Undsætning fra Forbundsfællerne; han forfremmedes til Oberstløjtnant og Vicekommandant i Tønning, 1703 til Oberst og virkelig

Kommandant, hvorefter han drev paa Fæstningens yderligere Forstærkning og samtidig ledede betydelige Digearbejder samt Eiderens Regulering. — Da den svenske Feltmarskal Stenbock Vinteren 1712—13 sydfra rykkede ind i Hertugdømmerne efter Slaget ved Gadebusch, havde den gottorpske Formynderregering officielt hævdet Neutralitet, men ved et af de gottorpske Ministre og Stenbock udfærdiget falsk Brev søgte man at formaa Z. W. til at aabne Tønnings Porte for den svenske Hær. Z. W. var imidlertid saa forsigtig, at han først paa selve Administratorens, Formynderpræsidentens, udtrykkelige, skriftlige Ordre tillod Svenskerne at rykke ind. Indesluttet af en forenet dansk-russisk Hær og tvunget af Sult maatte Stenbock tre Maaneder efter overgive sig med sin Hær, hvorefter Russerne drog bort. Fæstningen og den gottorpske Besætning deri var imidlertid undtaget fra Kapitulationen, og den indesluttende danske Hær maatte kun opretholde Indeslutningen. Efter at det var lykkedes Z. W. at skaffe en Del Proviant ind i Fæstningen, afslog han gentagne Opfordringer til Overgivelse og fastholdt dette endog, efter at de Danske, navnlig ved Løvenørns Virksomhed, havde praktiseret et falsk Brev med foregiven Tilladelse fra den gottorpsk-svenske Minister v. Görtz' til om nødvendigt at overgive Fæstningen. Tvunget af den bitre Nød, smitsomme Sygdomme og talrige Dødsfald blandt Besætningen og Borgerskabet maatte Z. W. endelig, Jan. 1714, indlade sig i Underhandlinger og kapitulerede i Febr. mod fri Afmarch for Garnisonen. Aug. 1713 var han blevet Generalmajor. Efter Fredslutningen 1721 fik han Overbefalingen over den stærkt reducerede holsten-gottorpske Hær, og 1725 fik han Sæde i Landsregeringen. — Z. W. var en tro og energisk Tjener af sin gottorpske Landsherre; ikke alene en meget dygtig og alsidig Ingeniør, men ogsaa i alle Henseender en meget dygtig Krigsmand. Hans Belejringsjournal blev trykt allerede 1714 og stærkt benyttet af den danske Regering i den politiske Kamp mod Gottorp og har været en vigtig og meget benyttet Kilde i Generalstabens store Værk »Bidrag til den store nordiske Krigs Historie« (V, 1915). Han efterlod en betydelig Samling Kort og Planer og udarbejdede i sine sidste Leveaar et Værk med pragtfulde Tegninger af Befæstninger overalt i den gamle Verden, lige fra den kinesiske Mur til Stralsunds Belejring 1715 samt Fremstilling af Angreb paa og Forsvar af Befæstninger. Efter adskillig Omflakken kom Værket til det danske Ingeniørkorps' Arkiv. Desværre er Planerne over Danevirke blevet fjernet. — Stik fra C. Fritzsch i Hamburg 1726.

J. B. May: Ehrengedächtniss des Herrn Zacharias Wolf, 1726. Militairt Repertorium, VI, 1840, S. 209 f. Bidrag til den store nordiske Krigs Historie, udg. af Generalstaben, I—VI, 1899—1920. Hist. Tidsskr., 4. Rk., VI, 1877—78. Abdruck des von Zacharias Wolf gehaltenen Journals, 1714. Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., I, 1892, S. 207. Dsk. Mag., 5. Rk., III, 1893—97. Museum, 1895, II. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. F. C. Rode: Kriegsgeschichte der Festung Glückstadt, I, 1940.

Rockstroh (H. W. Harbou).

Wolfburg, Morten Caspar, 1686—1729, Præst. F. 22. Maj 1686 i Fjellerup, Fyn, d. 1. Juni 1729 i Søllested sst., begr. sst. Forældre: Sognepræst, senere i Alsted og Fjenneslev, Jochum Frederik W. (d. 1718) og Elisabeth Bertelsdatter (d. 1718, gift 1° med Sognepræst i Fjelsted og Harndrup Morten Johansen Snell, d. 1683). Gift 26. Juni 1714 med Sidsel Kirstine Jensdatter Riber, f. 1663, d. 1743 (gift 1° med Possementmager og Hofglarmester Peder Hagendal,), D. af Urtekræmmer Jens Pedersen R. og Kirsten Nielsdatter Hald.

Allerede da M. C. W. var fire Aar, begyndte hans Fader den Dressur af den lærenemme og rigt begavede Dreng, der i Løbet af kort Tid skulde føre til forbavsende Resultater. Da han var blevet lidt over ni Aar gammel, kunde Faderen saaledes dimittere ham til Universitetet (1695), og han evnede da at tale flydende Latin og Græsk, foruden at han var fortrolig med de forskellige græske Dialekter og havde antagelige Kundskaber i Teologi, Metafysik og Logik. Man forstaar derfor, at da han engang, da Biskop Thomas Kingo var paa Besøg i Præstegaarden, vilde tale til ham i en græsk Dialekt, maatte Faderen afbryde ham med de Ord: »Tal mere jævnt, min Søn, at Biskoppen kan forstaa dig!« Ogsaa ved Universitetet vakte han stor Opsigt bl. a. ved at optræde som Respondens ved en Disputats af den lærde Georg Ursin (s. d.). Han blev omtalt i udenlandske Tidsskrifter og forevist ved Hoffet, hvor han holdt en Tale paa Hebraisk. Efter at have taget Attestats 1699 drog M. C. W. udenlands (1700—02) og opholdt sig især i Frankrig. Da han kom tilbage, fik han Plads paa Borchs Kollegium (1704—07), tog 1706 Magistergraden og blev s. A. Dekan ved Kommunitetet. Allerede som tiaarig havde han 1696 udgivet en Disputats »De Romanorum auguriis«, nu i sin Alumnetid skrev han atter nogle Disputatser, om Beliggenheden af Edens Have (1704) samt et Supplement til den engelske Bibelforsker Edward Leighs »Critica sacra« (I—II, 1705—06). De vidner om hans filologiske og antikvariske Interesser og om hans ikke ringe Specialviden, men hæver sig i øvrigt ikke synderligt over lignende Skrifter fra samme Periode.

Paa sin Udenlandsrejse var M. C. W. blevet forlovet med en fransk Kvinde, Mademoiselle Massot, som senere opholdt sig som Guvernante paa forskellige fynske Herregaarde. Ved hendes Hjælp fik han 1710 Kaldsbrev paa Vester Hæsinge og Sandholts Lyndelse, men paa Grund af Stridigheder om Kaldsretten blev Kaldelsen kasseret, og han blev da i Stedet 1712 Sognepræst paa Avernakø. Da han nu vilde holde Bryllup med Mademoiselle Massot, kom det frem, at hun baade tilhørte den katolske Kirke og tidligere havde været gift med en Mand, som hun havde forladt. M. C. W. maatte da opgive al Tanke om Ægteskab med hende, men da han stod i Gæld til hende for ret betydelige Summer, fik den haandfaste Dame, der nok vilde have sine Penge igen, det ordnet saaledes, at han ægtede en rig (og forvænt) Enke. Det blev et ulykkeligt Ægteskab, fuldt af Kiv og Strid, og da han tilmed maatte døje mange Genvordigheder med en opsætsig og fordrukken Degn, formede hans Liv paa den fjerne Ø sig alt andet end behageligt. Ufortrødent fortsatte han dog sine Studier. 1715 deltog han under Navnet »Christianus Aletophilus« i Forhandlingerne om Trankebarmissionen, idet han stillede sig paa den ortodokse Professor Hans Bartholins Side mod hans Kollega, Professor Johannes Trellund. 1716 udgav han som Prøve paa et stort anlagt Værk »S. Judæ almindelige Sende-Brev« med Teksten paa Græsk, Latin, Dansk, Tysk, Fransk, Italiensk og Hollandsk samt en vedføjet, kortfattet Forklaring. 1717 kom i Flensborg hans Hovedværk, en svær Kvart paa 654 Sider, »Observationes sacræ in Novum Testamentum«, en leksikalsk Nøgle (»Clavis«) til det nye Testamente i Tilslutning til den ovennævnte Edward Leighs Arbejder. Værket var varmt anbefalet af Professor Hans Bartholin, men da M. C. W. samtidig søgte om at blive Lic. theol. ved Kbh.s Universitet, brød en Storm løs. Biskop Christen Worm, der fra gammel Tid var en Fjende af Bartholin, vilde aabenbart nu hævne sig paa hans Klient, og han og det øvrige Fakultet (Bartholin dog fraregnet) kastede sig over Bogen og mente i den at kunne paavise en Række forfærdelige Kætterier. Fakultetet udvirkede et Kongebrev, der paabød, at Bogen skulde konfiskeres og M. C. W. tilbagekalde sine kætterske Lærdomme. Striden affødte flere vidtløftige Indlæg fra Forfatteren, men da nu ogsaa Forlæggeren meldte sig med Krav om Erstatning for sine Udgifter, var det, som om hele Tilværelsen brød sammen for M. C. W. 1721 forlod han sit Embede for at drage til Udlandet, en anden fik hans Kald, og en Provsteret blev nedsat til Behandling af hans Forhold. Faa Maaneder senere vendte han dog tilbage, fik Kongens Tilgivelse og blev 1722 Sognepræst i Ølgod og Strelluf i Ribe Stift,

hvorfra han 1724 forflyttedes til Søllested og Vedtofte paa Fyn. Her døde han faa Aar senere. Af hans øvrige Forfatterskab kan nævnes et Par Smaaskrifter med heftige Angreb paa Trellund for hans Fortolkning af 2. Kor. 5, 9 og et lidet høvisk Skrift »Betenckning over een Qvindes u-hørlige gierning« (1724), formodentlig en Satire, til hvis Forstaaelse Nøglen nu fattes. Efter Erik Pontoppidans Vidnesbyrd skal M. C. W. have været et Menneske af en i høj Grad uordentlig Levemaade (»hauptliederlich«), en Libertiner og Kyniker ogsaa i sit Ydre. Tilværelsen for dette forkvaklede Vidunderbarn formede sig for en Del som en Tragedie, og er det sandt, at han i en Slags Desperation har forlangt at blive begravet i Kirkegaardsporten, kan det tages som et Tegn paa, at han selv har følt sit Livs Fallit.

Ny kgl. Saml., 4°, 2159. Almeennyttige Samlinger til Hiertets Forbedring, XXVI, 1793, S. 307—29; XXVII, 1793, S. 36—70; XXVIII, 1794, S. 83—109; XXIX, 1794, S. 122—36; XXX, 1795, S. 433—36. L. N. Fallesen: Theologisk Maanedsskrivt, VI, 1805, S. 686—706. J. C. Bloch: Den Fyenske Geistligheds Historie, II, 1790, S. 321 ff. H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier, I, 1891, S. 363. Kirkehist. Saml., 3. Rk., IV, 1882—84, S. 51—63; 4. Rk., I, 1889—91, S. 621—33. J. Ferd. Fenger: Den Trankebarske Missions Historie, 1843. Festskrift i Anledning af Borchs Kollegiums 200-Aars Jubilæum, 1889, S. 130 ff.

Bjørn Kornerup.

Wolfen, Johan Conrad, 1656—1730, Læge, Biblioteksmand. F. 14. Maj 1656 i Zerbst, d. 27. Juni 1730 i Kbh., begr. sst. (Nic. K.). Forældre: Livkirurg hos Fyrsten af Anhalt Ido Wolff (1615—94, gift 2° 1656 med Anna Catharina Fritsche) og Anna Bülo (d. 1656). Gift 8. Maj 1695 i Kbh. med Else Cathrine Christensdatter Starup, begr. 20. Dec. 1747 i Kbh. (Nic. K.), D. af Amtsforvalter i Fr.borg Amt, senere kgl. Køkkeninspektør Christen Nielsen S. (d. 1699) og Dorothea Iversdatter (d. 1732).

Naar og hvorfra J. C. W. blev Student, vides ikke; derimod vides det, at han i sin Ungdom har gennemrejst Frankrig, England, Holland og Italien, hvor han blev Dr. med. i Padova. 1689 traadte han i dansk Tjeneste som Livmedicus hos Kronprins Frederik, hvem han ledsagede paa Udenlandsrejsen 1692—93; efter Hjemkomsten blev han 1694 tillige Vicebibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, uden Løn ganske vist, men med Ekspektance paa Embedet, hvilket han fik 1704 ved Bibliotekaren Willum Worms Død. Han var blandt de Læger, der tilsaa Christian V. under dennes sidste Sygdom, og da Kronprinsen 1699 besteg Tronen som Frederik IV., fortsatte han til sin Død som Livlæge, omfattet af sin høje Herre med Agtelse, Tillid og Velvillie, ligesom før ledsagende

ham paa alle Rejser, udenlandske som indenlandske: 1704 gennem Jylland til Norge, 1708—09 til Italien, 1711 under Pesten med Hoffet til Kolding og 1719 atter gennem Jylland til Norge. Sammen med andre af Hovedstadens medicinske Autoriteter indgik han 1718 med et Andragende til Kongen om Oprettelse af et Collegium medicum som øverste Leder af hele Medicinalvæsenet; n. A. blev han beordret til at tiltræde en Kommission, der skulde stille Forslag herom, og fik samtidigt et Hverv i helt anden Retning: sammen med Fr. Rostgaard at afgive Betænkning over Andreas Hojers Aaret i Forvejen udkomne, opsigtvækkende »Kurtzgefaste Dännemärckische Geschichte«. Men ud herover synes han ikke at have haft anden offentlig Virksomhed end den, Stillingen som Livlæge og Bibliotekar af sig selv førte med sig.

Allerede 1696 priste Rostgaard J. C. W. for »une parfaite connoissance des livres«, og 1736 kalder Gram ham »vir elegantis eruditionis«; ogsaa hedder det om ham, at han var »ein wahrer Politicus«, hvilket vil sige, at han med Lyst tog Del i Diskussion om politiske Materier. Der var saaledes Betingelser til Stede hos ham for at være virkelig Biblioteksmand. Som Vicebibliotekar viste han ogsaa ikke ringe Energi. Da et Annuum manglede, hvad han ses at have beklaget, stræbte han at indlede Bytteforbindelser og gav derved Stødet til Udstedelsen 1697 af den første Forordning om Pligtaflevering; for at hæve Manuskriptsamlingen fra dens ubetydelige Omfang søgte han 1696, skønt forgæves, at udvirke Købet af Marqvard Gudes europæisk berømte Bog- og Haandskriftsamling, den største i Datiden. Efter den faste Ansættelse synes ganske vist hans Virketrang at være blevet mindre, hvad maaske den hyppige Fraværelse med Kongen paa lange Rejser kan have været Medaarsag til; et af ham anlagt, fuldstændigt Katalog over Bogbestanden blev paa hans ældre Dage ikke holdt à jour, og det skyldes ikke hans, men Hojers Initiativ, at Chr. Reitzers udmærkede Bibliotek 1721 erhvervedes. 1723 lod han afholde den første Dubletauktion i Bibliotekets Historie. Med Hensyn til dets Tilgængelighed var han lidet imødekommende; i den Henseende har Gram sagt, at han var den allerakkurateste Mand i at paaagte sin Charge og aldrig havde udlaant et Manuskript uden kongelig Ordre, »ja endog i de gemeneste trykte Bøger at udlaane og communicere var han hel difficil«. Ganske af det onde har denne Strikshed dog ikke været; det skyldes i væsentlig Grad hans Utrættelighed, at Tyge Brahes Originalobservationer og de oldislandske Membraner vendte tilbage til Biblioteket efter halvt

forglemte at have været udlaante henholdsvis i 37 Aar til Observatoriet i Paris og i 40 Aar til Torfæus i Norge.

Skrifter har J. C. W. ikke efterladt sig, derimod et fortrinligt Bibliotek, der for ret høje Priser solgtes ved Auktion efter hans Død. Det indeholdt ikke blot en betydelig Samling af medicinske Doktordisputatser, men ogsaa ikke saa faa Palæotyper, købt 1709 i Italien, og blandt Haandskrifterne en gennemillustreret Dante-Codex paa Pergament fra det 14. Aarhundrede. Gram og Thott var Købere paa Auktionen, og efter dem er de vigtigste af J. C. W.s Skatte (ogsaa Dante-Haandskriftet) kommet til Det kgl. Bibliotek.

Justitsraad 1700. Etatsraad 1721.

C. P. Leporinus: Memoria Wolfiana, 1725, S. 4 Note **, 24. E. C. Werlauff: Hist. Efterretninger om det kgl. Bibliothek, 2. Udg., 1844 (se Registeret). Chr. Bruun: Frederik Rostgaard og hans Samtid, I, 1870 (se Registeret). Kr. Carøe: Studier til dansk medicinalhistorie, 1912, S. 138. Fr. Weilbach: Frederik IV.s Italiensrejser, 1933 (se Registeret). — Breve fra Hans Gram, 1907, S. 300. Arne Magnussons Brevveksling med Torfæus, 1916 (se Registeret).

Carl S. Petersen.

Wolff, Abraham Alexander, 1801—91, Rabbiner. F. 29. April 1801 i Darmstadt (Mos.), d. 3. Dec. 1891 i Kbh., begr. sst. (Mos. Kgd., Møllegade). Forældre: Købmand Alexander W. (1763—1843) og Henriette Gans. Gift 30. Nov. 1826 i Frankfurt a. M. (Mos.) med Johanna (Hannche) Goldschmidt, f. 4. Maj 1806 i Frankfurt a. M. (Mos.), d. 2. Febr. 1876 i Kbh. (Mos.), D. af Vekselmægler Michel Daniel G. og Bella Hahn.

W. voksede op i et anset og stærkt aandelig interesseret Hjem som den yngste Søn, af hvem man allerede fra Barndommen ventede en stor Fremtid. Han fik en omhyggelig Uddannelse, hvorved der lagdes særlig Vægt paa de specielt jødiske Fag, da Faderen ønskede, at han skulde blive Rabbiner. Seksten Aar gammel sendtes han, for yderligere at fordybe sig i de talmudiske Fag, først til Rabbineren i Mainz og derefter til den for sin store Lærdom ansete Rabbiner Abraham Enoch Bing i Würzburg, der efter Tidens Skik søgtes af et større Antal unge Mennesker, som under hans Vejledning dyrkede deres Talmudstudier. Ved Siden af disse Studier tilegnede W. sig en temmelig omfattende almen Viden, og i Sommersemesteret 1819 begyndte han sit Studium ved Universitetet i Würzburg (hovedsagelig Filosofi og Teologi). Medens han stadig fortsatte sit Talmudstudium og endog en Tid vikarierede som Rabbiner for sin Lærer, kastede han sig over sine Universitetsstudier med stor Iver. Han vakte ved sine Kundskaber og sin

videnskabelige Modenhed stor Opmærksomhed blandt Professorerne i Würzburg og i Giessen, hvor han 1821 afsluttede sit Universitetsstudium med en Eksamen med Udmærkelse og en Disputats om Profeten Habakuk (udk. Darmstadt 1822). Straks efter Promotionen fik han et ærefuldt Tilbud, som vilde have sikret ham en videnskabelig Løbebane, men W. foretrak at blive Rabbiner, og efter yderligere tre Aars Studium modtog han efter ældre jødisk Skik af nogle ansete rabbiniske Autoriteter, som han opsøgte i dette Øjemed, Ordination som Rabbiner efter hos hver enkelt at have underkastet sig en Eksamen. Kort Tid efter blev Rabbinerembedet i Giessen vakant, og W. blev af de talrige jødiske Menigheder i Øvre Hessen opfordret til at overtage det; 1826 udnævnte Storhertugen ham til Overrabbiner i Øvre Hessen med Sæde i Giessen.

W. blev snart kendt over hele Tyskland, og efter halvtredie Aars Virksomhed havde han skabt sig en saadan Position, at der, da hans Overtagelse af Embedet i Kbh. rygtedes, baade fra den hessiske Regerings og fra de jødiske Menigheders Side blev gjort alt for at faa ham til at blive, og endnu flere Aartier efter modtog han i Form af Festadresser og en hessisk Orden Beviser paa, hvilket Indtryk han havde efterladt sig i sit Hjemland.

I Kbh. døde 1827 den gamle Overrabbiner Abraham Gedalia efter 36 Aars Virksomhed, og Repræsentanterne for det mosaiske Trossamfund, der havde opslaaet Embedet ledigt og modtaget Ansøgninger fra flere Rabbinere, opfordrede W., der ikke havde meldt sig, til at søge Embedet. Efter nogen Tids Tøven efterkom han deres Opfordring, og 1828 blev han af Frederik VI. udnævnt til Overrabbiner og Præst ved det mosaiske Trossamfund i Kbh. og fik samtidig meddelt dansk Indfødsret. 1829 kom han til Kbh., og Lørdag 16. Maj holdt han sin Tiltrædelsesprædiken i den ene af Menighedens Bedesale. Med denne Dag begynder en ny Epoke i den danske Jødedoms Historie.

Inden for den jødiske Menighed i Kbh. herskede der store Modsætningsforhold. Langt det største Flertal af Medlemmerne levede i Fattigdom og stod, isoleret fra Omverdenen, helt og holdent paa den gamle Jødedoms Grund med dens Livsformer og Anskuelser. Men ved Siden af disse jødiske Masser fandtes en Del Familier, som havde erhvervet sig betydelig Velstand og Indflydelse, og i disse Kredse, til hvilke de fleste af Menighedens Ledere hørte, fandt den mendelssohnske Reformbevægelse ivrige Tilhængere. Denne Bevægelse førte imidlertid i Praksis ud af Jødedommen. Dertil kom, at det jødiske for dem syntes identisk med Fattigdom og Isolation, og Følgen var, at et stadig stigende Antal Jøder

16*

gik over til Kristendommen. — Et Modsætningsforhold af en anden Art skyldtes Mangelen af en fælles Synagoge. Menighedens første Synagoge i Læderstræde var blevet ødelagt under Kbh.s Brand 1795, og siden da blev Gudstjeneste afholdt i over en Snes private Lejligheder og mindre Sale, hvor enkelte Privatmænd samlede en lille Kreds om sig. Dette Forhold førte med sig, at der efterhaanden opstod mindre Uensartetheder i Ritualet, og Uenighed om Personer og om smaa og store Ting hærgede Menigheden og indvirkede skadeligt paa Gudstjenestens Værdighed og paa hele Menighedslivet. Alle disse Misforhold blev det nu W.s Opgave at raade Bod paa.

En af de første Betingelser for et enigt og frugtbart Menighedsliv og for W.s Virksomhed som Prædikant var Opførelsen af en Synagoge. Allerede inden W.s Ankomst havde Menighedens Ledelse gjort Skridt til at tilvejebringe en Byggesum og en egnet Byggeplads, men der manglede endnu et stort Beløb, og dette lykkedes det W. paa kort Tid at samle blandt Menighedens Medlemmer. 12. April 1833 blev Synagogen i Krystalgade indviet. I dens Indretning blev der gjort en mindre Koncession til Reformen. Samtidig udkom W.s »Agende for det mosaiske Troessamfunds Synagoge«, i hvilken han opstillede Reglerne for Synagogens Ledelse og for Gudstjenestens Indhold og Forløb. For det sidstes Vedkommende holdt han sig i Hovedsagen til det traditionelle og indførte kun uvæsentlige Forandringer. Ny var Korsangen og den regelmæssige Prædiken som Led i Gudstjenesten. En yderligere Reform begrundede W. senere i et særligt Skrift: »Die Stimmen der ältesten glaubwürdigsten Rabbinen über die Pijutim« (i Litteratur-Blatt des Orients, 1841; i omarbejdet Skikkelse paa ny 1857). Agenden fik Kongens Autorisation, og derved blev den Modstand, der i Begyndelsen rejste sig mod Forandringerne, overvundet. Indvielsen af den nye Synagoge førte med sig, at de fleste private Synagoger lukkede, og en væsentlig Kilde til Splittelse inden for Menigheden var dermed bortryddet. Nu kunde W. med fuld Kraft hellige sig Opdragelsen af sin Menighed, og han satte sin Veltalenhed og hele sin Personlighed ind paa dette Arbejde.

W.s Veltalenhed var ganske usædvanlig. Han var en af de første Rabbinere, der indførte Prædiken som Led i den jødiske Gudstjeneste, og han er overhovedet en af dem, der har udformet den moderne jødiske Homiletik. Hans Prædikener og Lejlighedstaler, som løb op i flere Tusinder, og hvoraf et stort Antal er trykt, var opbygget paa en omfattende Viden, som han stadig forøgede, og udviste Klarhed i Tanke og Opbygning og en

Rigdom paa Følelse og menneskelig Forstaaelse. Hans Stil var i Overensstemmelse med den almindelige Smag i hans yngre Aar meget blomstrende, og hans Taler havde derfor i hans senere Leveaar ikke mere den Virkning som i de første Aartier af hans Virksomhed.

Lige saa ualmindelig som hans Veltalenhed var ogsaa hans Personlighed. Straks ved sin første Optræden gjorde han et dybt Indtryk paa Menigheden. De københavnske Jøder saa her for første Gang en Mand, som i sig forenede en imponerende jødisk Viden med verdslig Dannelse, en elegant, verdensmandsmæssig Optræden og en Veltalenhed, som henrev selv modvillige til Begejstring, og alt dette paa positiv jødisk Grund. Med sin høje, ranke Skikkelse, sine lysende Øjne og et mærkeligt suggestivt Væsen øvede han en Indflydelse paa Folk, som de ikke kunde unddrage sig. Hans Optræden var taktfuld og elskværdig, og han vandt sig hurtigt mange Venner og nød en uhyre Popularitet. Han holdt meget stærkt paa sin Værdighed og omgav sig med en Nimbus, som bidrog til at forøge Respekten for ham. Han var dog ogsaa Genstand for en ret skarp Kritik. Man misbilligede hans Opportunisme, de Indrømmelser, han gjorde, og hans manglende Konsekvens baade udadtil og indadtil. Man bebrejdede ham, at han forsømte Undervisningsvæsenet og de Indretninger, der kunde sikre Menighedens Trivsel i Fremtiden. Ogsaa fra reformvenlig Side blev han stærkt angrebet, og flere Gange truede hans samlende Arbejde inden for Menigheden med at bryde sammen. Men alle Angreb imødegik han dels med sin personlige Indflydelse, dels ved Hjælp af de Magtmidler, der stod til hans Raadighed, og dels ved helt at ignorere dem og saa meget desto stærkere at gøre sin Indflydelse gældende paa det store Antal ivrige Tilhængere, han altid bevarede blandt Menighedens Medlemmer. Hvad ham personlig angik, overvandt han alle Vanskeligheder med sin sejge og smidige Natur, og til Trods for sine mange Kampe og de Slag, Skæbnen i Løbet af hans lange Liv tildelte ham og hans Familie (han havde syv Sønner og fire Døtre), bevarede han til sine sidste Leveaar sin ranke Holdning og sit muntre, optimistiske Sind, der gjorde Indtryk paa alle, som han kom i Berøring med.

Ogsaa uden for den jødiske Menighed havde W. vundet sig mange Venner selv inden for meget højtstaaende Kredse, og den store Anseelse og fulde Anerkendelse, han alle Vegne nød, gjorde, at han med desto større Vægt kunde optræde som Jødernes Talsmand og forsvare dem, naar de blev angrebet. Saaledes udvirkede

han sammen med Menighedens Repræsentanter 1843 en Forbedring af den Form for Edsaflæggelse, der krævedes af Jøder, og 1864 polemiserede han imod Madvig og Bornemann i Anledning af Debatten i Rigsdagen om Jødeedens Afskaffelse. Imod Provst J. R. Damkiers anonyme Angreb skrev han ligeledes anonymt »Funden Brevvexling mellem en høitstaaende protestantisk Geistlig og en Rabbiner i et nordisk Kongerige« (1862; først paa Tysk 1861). 1878 udkom W.s »Talmudfjender«. Denne tykke Bog er et Forsvar for Jøderne og Jødedommen i Anledning af de Angreb, som Martensen havde fremsat, og især imod N. G. Blædel og Johs. Kok, som havde gengivet og understøttet de voldsomme Beskyldninger mod Jøderne i Rehlings »Der Talmudjude«.

De Forventninger, som man i W.s Ungdom havde kunnet stille til hans videnskabelige Fremtid, indfriede han ikke. Bortset fra nogle mindre Afhandlinger ved givne Lejligheder har han kun skrevet, hvad der behøvedes til Brug i Synagogen og ved Religionsundervisningen. Foruden de allerede nævnte Skrifter udgav han bl. a. »Lærebog i den israelitiske Religion« (1862; opr. paa Tysk 1825 og derefter oversat til Svensk og Hollandsk), »Drei Vorlesungen als Einleitung zu Vorträgen über das Judenthum in der Erscheinung und in der Idee« (1838), »Tephilath Israel. Israelitisk Bønnebog for hele Aaret, oversat og ledsaget med Anmærkninger samt en Samling danske Bønner« (1856, 4. Udg. 1917), »Psalmer til Brug ved Gudstjenesten i Synagogen« (1862, 3. Opl. 1910), »Bibelhistorie for Skole og Hjem, bearbejdet efter Grundtexten« (1867) samt en Oversættelse af de fem Mosebøger og de perikopiske Profetafsnit, hvoraf 1. Ark forelaa trykt til hans 60-aarige Rabbinerjubilæum 1886, medens hele Værket først udkom 1891—94 (I—II).

W. naaede i Løbet af sit lange Liv at fejre adskillige Jubilæer, og hver Gang glædede han sig hjerteligt over de mange Beviser paa Anerkendelse og Kærlighed, der strømmede ind til ham fra de forskelligste Sider, fra offentlige Myndigheder saavel som fra private, baade i Danmark og i hans Fødeland Hessen. Han modtog et Utal af Adresser og Gaver, og hans Menigheds Repræsentantskab indstiftede et Legat i hans Navn og lod præge en Medaille til Ære for ham.

Tit. Professor 1871. — R. 1854. DM. 1878. K.² 1888. — Maleri af J. Friedlænder 1839 (Privateje) (Litografi derefter af samme), af D. Monies 1833 (Fr.borg) (reproduceret i Litografi af E. Fortling 1854) og af J. R. Rosenbaum (Mos. Troessamfund) og af G. B. Levison (Privateje). Litografier af J. Fried-

lænder, bl. a. 1839, og af I. W. Tegner 1887. Medaille af G. L. F. Schmalfeld 1888.

Kjøbenhavnsposten 18.—19. Juni, 2., 3., 5. og 9. Juli, 11. Aug. 1847. Fædrelandet 18. Maj 1854. Cl. Rosenhoffs Ill. Almanak for 1855, S. 48—60. Dagstelegrafen 7. Maj 1871. Ill. Folkeblad 14. Maj s. A. og 13. Okt. 1878. Søndags-Posten 15. Maj 1871. Ill. Ugeblad 20. Maj s. A. Dagbladet 8. Maj s. A. og 9. Okt. 1878. Dagens Nyheder 4. og 8. Maj 1871 og 9. Okt. 1878. Berl. Tid. 8. Maj 1871, 8. Okt. 1878, 8. og 10. Okt. 1888, 25. Maj, 4. og 7. Dec. 1891 og 21. Nov. 1892. Morgenbladet 8.—9. Okt. 1878, 7. Okt. 1888, 4. og 8. Dec. 1891. Ill. Tid. 20. Okt. 1878 (af Adolf Bauer) og 13. Dec. 1891. Nutiden 13. Okt. 1878 (af Olivia Levison). Nationaltidende 8.—9. Okt. s. A. Sorø Amtstidende 8. Okt. s. A. Politiken 8.—9. Okt. 1888, 24.—25. Maj, 7. Aug., 4. og 7. Dec. 1891 og 22. Nov. 1892. Nationaltidende 4. og 7. Dec. 1891. Falk S. Simonsen: Mindeblad i Anledning af A. A. Wolff's 90de Fødselsdag, 1891. Adolf Bauer i Danmark. Ill. Kalender for 1893, S. 29—33. Jødisk Familieblad 15. Maj 1929.

R. Edelmann.

Wolff, Claus Peter, 1842—1913, nordslesvigsk Landmand. F. 13. Okt. 1842 i Gammelgab, d. 8. April 1913 i Broager, begr. sst. Forældre: Gaardejer Johan Peter W. (1807—55, gift 2° 1851 med Anne Marie Jacobsen, 1815—56) og Anna Maria Jensen (1808—47). Gift 22. Juli 1899 i Broager med Maria Andersen, f. 19. Febr. 1877 paa Skelle Mark, d. 5. Sept. 1940 i Gammelgab, D. af Gaardejer Peter A. (1847—tidligst 1916) og Mette Marie Jepsen (1846—1916).

W. var Elev paa Rødding Højskole fra Nov. 1859 til Maj 1861; det var ikke mindst Skolens praktiske Undervisning, der fik Betydning for ham, og han fortsatte som flere af Skolens Elever sin Landbrugsuddannelse gennem et Ophold i England og Skotland i Sommeren 1863. N. A. overtog han sin Fødegaard, som han drev med fremragende Dygtighed, saa den blev et søgt Uddannelsessted for unge Landmænd. Naar det omkring Aarhundredskiftet kunde siges, at det skyldtes W. mere end nogen anden enkelt Mand, at det nordslesvigske Landbrug var naaet saa vidt, som det var, var Aarsagen ikke alene det Eksempel, han gav i den hjemlige Bedrift, hvor han ofte ved at prøve nyt, f. Eks. med Hensyn til Roedyrkning og Anvendelse af Kunstgødning, viste sine Fagfæller Vej, men ogsaa hans Deltagelse i Landboforeningsarbejdet og hans Initiativ i det faglige Samarbejde i det hele. Allerede 1868 blev han Formand i den sundevedske Landboforening, og han beklædte denne Post i 40 Aar; kyndig som han var i Landbrugsteori og i Samfundsøkonomi førte han ofte selv Ordet ved Foreningens Sammenkomster. 1893 var han blandt Stifterne af Fælleslandboforeningen for Nordslesvig, hvis Næstformand han var fra 1893 til

1900, da han afløste V. Muusmann som Formand. Han holdt Samarbejdet mellem Foreningerne i Gang i disse vanskelige Aar, da Landboforeningernes Virksomhed hemmedes gennem Myndighedernes Indgreb; da Kaarene blev lettere, gav han 1907 Plads for yngre Kræfter i Foreningens Ledelse. Da Landbrugskammeret i Kiel oprettedes, valgtes han 1895 af Sønderborg Kredsdag til Medlem af dette. Igennem en Aarrække var han Formand for Sønderjysk Mejeriforening, og han tog bl. a. Initiativet til Oprettelse af Fællesforeninger til Indkøb af Foderstoffer, Frø og Kunstgødning. — Ogsaa til andet offentligt Arbejde blev hans Kræfter tidligt taget i Brug. Han var Medlem af Sønderborg Kredsdag 1868—1901, han sad i Provinslanddagen 1882—86, og han var gennem mange Aar Medlem af Provsti- og Fællessynoden. Hvor han blev sat, øvede han ved sin Intelligens og Arbejdsevne en betydelig Indsats. — I det nationale Arbejde kom han først efterhaanden i forreste Række. Han blev Medlem af Vælgerforeningens Bestyrelse fra dens Oprettelse, og efter Hans Lassens Død arbejdedes der navnlig fra J. Jessens Side ihærdigt for at faa ham valgt til dennes Efterfølger som Landdagsmand, uden at det dog lykkedes. Et Par Aar efter var han dansk Rigsdagskandidat i Flensborg-Aabenraa Kredsen. 1902 blev han et af Optantmageriets Ofre og var dermed afskaaret fra yderligere Deltagelse i politisk Arbejde. Han følte dette som en grov Retskrænkelse og kunde ikke bekvemme sig til senere at søge den preussiske Regering om Naturalisation; han vilde ikke modtage som en Naade, hvad han mente var hans selvfølgelige Ret.

H. Lausten Thomsen og Nic. Svendsen: Haabets Mænd, 1923, S. 131—34. H. P. Hanssen: Et Tilbageblik, I, 1928, S. 96—100. Fælleslandboforeningen for Nordslesvig 1893—1943, 1943, S. 59—62.

Hans Lund.

Wolff, Ellis, 1856—1938, Officer. F. 20. Okt. 1856 i Kbh. (Frue), d. 6. Marts 1938 paa Tølløse, begr. i Kbh. (Ass.). Forældre: Købmand, dansk Konsul i Manila Ferdinand W. (1814—93) og Hilda Kühl (1820—74). Gift 12. Sept. 1884 paa Hessel med Karen Hedevig Rosenkrantz de Lichtenberg, f. 23. Nov. 1853 paa Hessel, d. 20. Dec. 1940 paa Frbg., D. af Godsejer, cand. jur. Carl Gerhard de L. (1807—68) og Maren Birgitte Casperine Snell (1818—94).

W. tog 1876 Adgangseksamen til Polyteknisk Læreanstalt, blev n. A. Student, privat dimitteret, 1881 Sekondløjtnant, 1883 Premierløjtnant i Fodfolket, gennemgik 1885—87 Officerskolens Stabsafdeling og var herefter, med nogle Afbrydelser af praktisk Tjeneste,

ved Generalstaben til 1893. 1895 blev han Kaptajn og var Kompagnichef til 1900, da han atter forsattes til Generalstaben og blev Lærer i Krigskunst i Officerskolens ældste Klasse — til 1911. 1906 blev han Oberstløjtnant og Bataillonschef, 1908 Oberst og var til 1911 Chef for Livgarden, blev 1911 Generalmajor og Divisionschef — til 1917 — var 1917—18 Stabschef ved Overkommandoen, 1918—19 fungerende Overgeneral, blev 1918 Generalløjtnant og Chef for 1. Generalkommando, fra 1923 Chef for Generalkommandoen til sin Afsked 1926 paa Grund af Alder. Han havde været Medarbejder ved Generalstabsværket om Krigen 1864, var 1894 til Tjeneste ved et fransk, 1897 ved et østrigsk Infanteriregiment. — Skønt han nøje fulgte vor indre og ydre Politik, har han kun en enkelt Gang offentlig taget Del deri, nemlig da han under Hærlovforhandlingerne 1921—22 paa Opfordring afgav en Erklæring om, at det om Hærloven sluttede politiske Forlig var »acceptabelt« og dannede et Grundlag, paa hvilket der med Fortrøstning kunde arbejdes i Fremtiden, hvilken Udtalelse navnlig betydende Medlemmer af Officerskorpset ingenlunde kunde godkende — bl. a. Oberst P. Pagh-Hansen og General Louis Nielsen. — W. var en sjældent kundskabsrig og energisk Officer; ved sin ligefremme, humane tillidvækkende Fremtræden, sin overordentlige Flid, Arbejdsevne, Samvittighedsfuldhed og Retfærdighedsfølelse et Mønster for under- og overordnede; en Mand, der aldrig skaanede sig og kunde kræve det yderste af andre; en Pædagog af Rang, hvis omfattende Virksomhed satte blivende Spor i Hæren. Han var ikke særlig imponerende af Ydre, men senet, sejg og yderst udholdende. — 1911—14 var han Formand for Krigsvidenskabeligt Selskab. Hans omfangsrige skriftlige Efterladenskaber findes dels i Hærarkivet, dels i Det kgl. Bibliotek.

Kammerherre 1909. — R. 1902. DM. 1907. K.² 1911. K.¹ 1918. S.K. 1920. — Koloreret Tegning 1918 af H. Jensenius.

Danmarks Adels Aarbog, XXXIV, 1917, S. 318 f. Generalstaben 1808—1908, 1908. Den kgl. Livgarde ved A. Pontoppidan, I, 1941, S. 343 ff. Garderbladet 1918, Nr. 6; 1923, Nr. 3. Rigsdagstidende 1921—22, Folketinget, III, Sp. 9273—83. Politiken 16., 19.—21., 23. og 29. Juli 1922. Berl. Tid. 15., 17. og 27. Juli 1922. Milit. Tidsskr., LXVII, 1938, S. 177—84. Politiken 7. Marts s. A.

Rockstroh.

Wolff, Emil Theodor, 1818—96, Agrikulturkemiker. F. 30. Aug. 1818 i Flensborg, d. 26. Nov. 1896 i Stuttgart, begr. sst. Forældre: Lærer ved, senere Rektor for Flensborg lærde Skole Friedrich Karl W. (1766—1845) og Maria Bartelsen (1780—1846). Gift

4. Sept. 1855 i Sigmaringen med Ottilie Weckherlin, f. 25. April 1830 i Stuttgart, d. 24. Febr. 1902 sst., D. af Hofkameralforvalter, Hofdomæneraad, Gehejmeraad August W. (1794—1868) og Sophie Heuglin (1803—91).

W. studerede 1838—43 i Kiel, Kbh. og Berlin, først Medicin, derpaa Naturvidenskab, især Kemi. 1843 blev han Dr. phil. i Berlin. S. A. blev han Assistent ved det kemiske Laboratorium i Halle, 1847 Docent ved Landbrugsinstituttet i Brösa ved Bautzen, 1851 Kemiker ved Forsøgsstationen i Möckern ved Leipzig, 1854 Professor i Agrikulturkemi ved Landbrugsakademiet i Hohenheim og derpaa Forstander for den der 1866 oprettede Forsøgsstation, som han ledede til sin Død. — W.s selvstændige videnskabelige Arbejder, der især behandler kemisk-mineralogiske og geologiske Emner, bragte ikke hans Navn frem i første Række, men derimod udfoldede han en betydningsfuld Virksomhed som Lærer, som Forfatter af forskellige Samleværker (over den organiske Kemis Kildelitteratur, over Elementæranalyse og Askeanalyse) og af Lære- og Haandbøger i flere Grene af Agrikulturkemien. Her kan nævnes et grundlæggende Arbejde over Staldgødningens kemiske Forhold ved Opbevaring (1869) og hans »Praktisk Gjødningslære«, der kom paa Tysk i ti Udgaver 1868—86 og blev oversat til flere Sprog, bl. a. af J. V. T. Hertel (s. d.) til Dansk (1869, 2. Udg. 1875). I denne Bog polemiserer W. mod Liebig, der havde hævdet, at Planterne kan nøjes med den Mængde Kvælstof, der tilføres Jorden med Nedbøren i Form af Ammoniak og Salpetersyre. W. tager meget stærkt Afstand fra denne Opfattelse, og Tiden har givet ham Ret.

C. Leisewitz i Allg. deutsche Biographie, LV, 1910, S. 115 ff.

Stig Veibel (S. M. Jørgensen).

Wolff, Frederik, d. 1677, Gehejmearkivar. D. Okt. 1677 i Kbh., begr. i Petri K. Gift 1659 med Anna Margrethe Eller, 1684 Kammerkvinde paa Gottorp Slot.

F. W., der stammede fra Strassburg, blev i Marts 1660 ansat som Sekretær og Arkivar i Tyske Kancelli. 1664 afleverede han Arkivet til Peder Schumacher i dennes Egenskab af kgl. Arkivar. Hans Haand spores i næsten alt, hvad der indtil hans Død vedkommer Tyske Kancellis Arkiv, der opbevaredes i Hvælvingen paa Kbh.s Slot. Umiddelbart efter Griffenfelds Fængsling overdroges det ham 1676 sammen med Christoffer Lindenov at gennemgaa den faldne Statsmands Papirer, og 8. April udnævntes F. W. til hans Efterfølger som kgl. Arkivar og Assessor i Tyske Kancelli. Han var den første, der førte Titel af Gehejmearkivar. Det var

hans Plan at samle alle Arkivalier i Danske og Tyske Kancelli til Brug ved den historiske Forskning og for Kancellierne ved Undersøgelsen af vigtige historiske eller statsretlige Spørgsmaal, men hans tidlige Død bidrog til at hindre Virkeliggørelsen af denne Plan.

A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884, S. 38, 40, 41, 46, 53, 158, 178, 245 f., 257—63. Samme: Peter Schumacher Griffenfeld, I, 1893, S. 133, 462; II, 1894, S. 376.

Bjørn Kornerup.

Wolff, Hans Christian **Henning,** 1828—80, Arkitekt. F. 10. Juni 1828 paa Frbg., d. 3. Juni 1880 sst., begr. sst. Forældre: Kgl. Gartner ved Frbg. Slotshave Carl Adolf W. (1779—1854) og Henriette Marie Voigt (1784—1862). Gift 4. Nov. 1857 i Hillerød med Ida Johanne Marie Møller, f. 4. Sept. 1836 i Hillerød, d. 1. Okt. 1919 paa Gyholt ved Hørsholm (gift 2° 1883 med Arkitekt Martin Johan Christian Brandt, 1856—1942, gift 2° 1923 med Signe Laurine Binger), D. af Prokurator Hans Peter M. (1791—1841) og Christiane Elisabeth Pram (1806—96, gift 2° 1845 med Billedhugger Adolph Moritz Jahn, 1803—81).

W. gennemgik Akademiets Bygningsskole 1843—53. Sidstnævnte Aar vandt han tillige den Neuhausenske Præmie. Tidligt vaagen over for det nye i Tiden følte W. sig allerede paa Bygningsskolen i Modsætning til G. F. Hetschs Schinkel'ske Klassicisme. Om end han ogsaa senere som andre ligesindede bibeholdt klassicistiske Træk i enkelte af sine Arbejder, sluttede han sig afgjort til den personlig frie, historisk-poetiske Arkitekturopfattelse, for hvilken Gottlieb Bindesbøll i en Del af sine Arbejder vistnok var den første Repræsentant her hjemme. Han hørte ogsaa til den lille Kreds af unge Arkitekter omkring Bindesbøll og tegnede en Tid hos denne. Selv om han ikke kom paa Højde med Bindesbøll, var han dog beslægtet med ham i frodig, aandfuld Opfattelse af Form og Idé og i Evne til samtidigt at tænke praktisk. Dog fortsatte W. kun i ringe Grad den forfinede, enkle Saglighed i nogle af Bindesbølls senere Arbejder, for øvrigt paa dette Punkt i Overensstemmelse med hele Udviklingen. Ogsaa Tegne- og Konduktørarbejde hos Herholdt, bl. a. ved Villabyggeri og ved Universitetsbiblioteket, Konduktørarbejde paa Fr.borg Slot 1854—55 samt en Italienrejse omkring 1856 havde Betydning for hans Udvikling. Sandsynligvis ved Herholdts Formidling gjorde ogsaa engelsk Indflydelse sig tidligt gældende. W. fik hurtigt selvstændig Virksomhed. Navnlig lykkedes det ham at komme i Forbindelse med det opblomstrende Villabyggeri, hvor han fortsatte, hvad Her-

holdt havde begyndt. Ved at skabe Hygge og Bekvemmelighed og ved at holde sine Villaer paa et overkommeligt Prisniveau forstod han at imødekomme den velhavende Borgerstands Krav. 1858 blev han tillige Bygningsinspektør for Frbg. og Hvidovre Distrikt. Han stiftede i disse Aar ogsaa Hjem. Men midt i denne lovende Begyndelse, omkring 1859, blev han angrebet af Rygmarvstæring. W., der trods sin kunstneriske og intellektuelle Selvstændighed var en blød, elskværdig Natur, brød først næsten fuldstændigt sammen, selv om hans Evner heller ikke i denne tunge Tid svigtede ham helt. Men rusket op af Vennen Vilh. Klein, støttet af sin Hustru og vel ogsaa drevet af sine egne Evner fattede han efter ca. fem Aars Forløb paa ny Mod. Han begyndte som den første at købe Grunde paa Frbg., opføre Villaer efter egne Tegninger paa disse Grunde og sælge dem. Andre Villaer og andre Bygninger kom til paa Bestilling. Til sidst udparcellerede W. hele Marker paa Frbg. og anlagde Veje, ligesom han tegnede Planer til forskellige Villakvarterer sst. for andre. Af endnu bevarede Villaer kan nævnes (alle fra 60'erne og Begyndelsen af 70'erne): Kastanievej 10; Lindevej 3, 4—6, 5, 7, 10, 11; Platanvej 2; Uraniavej 5, 11, 13, 15, 19, 21. Mange af sine Villaer fik han aldrig at se, fordi han efterhaanden ikke kunde bevæge sig fra sin Stol. »Men paa denne sad han flittigt og glad og tegnede fra Morgen til Aften« (Vilh. Klein). Foruden Villaer har W. bl. a. bygget: Hovedbygningen paa Fuglebjerggaard i Fuglebjerg (1857); Bygningen fra 1859 paa Tvedes Bryggeri, Vesterbrogade 140—42; Kroneølbryggeriet, Vodroffvej 25 (1865); Frbg. første Kommuneskole, Falkonerallé 9 A—B, og første Fattig- og Sygehus (begge 1863, det sidste nedrevet). Kapellet paa Graabrødre Kirkegaard i Roskilde er opført 1856—57 efter W.s Tegninger af H. S. Sibbern med nogle Ændringer, og W. har desuden for Meldahl tegnet den smukke Portal til samme Kirkegaard (1853). Bygningsinspektoratet havde han maattet opgive 1869. Trods den poetiske Finhed af W.s Bygninger er de fleste — Kroneølbryggeriet dog i hvert Fald undtaget — i nogen Grad præget af Tidens arkitektoniske Forfald (Eklekticisme, Dekoration og malerisk opløste Partier i Stedet for rumlig Helhed). — Maleri af D. Monies.

Stiftskriver i Roskilde Steen Friis' Dagbøger, I, 1855—62 (i Domkirkens Arkiv), S. 17, 21, 40, 46, 65, 72 f. Frederiksberg Kommune 1858—1900, 1901, S. 87, 174 (uden Nævnelse af W.s Navn). Architekten, IV, 1901—02, Afd. A., S. 190. Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner, I, 1926, S. 177; II, 1927, S. 134, 140, 165, 186, 194. Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., I, 1928, S. 10. Samleren, XVIII, 1941, S. 95.

Knud Millech.

Wolff, Johan Henrik, 1727—88, Medaillør. Døbt 16. Okt. 1727 i Kbh. (Frue), d. 8. Dec. 1788 i Altona, begr. sst. Forældre: Regimentsfeltskær Christian Albrecht W. og Anna Sophia Helmer (gift 1° med Holst). Ugift.

W. blev Guldsmedesvend og rejste 1751 udenlands paa sit Haandværk. I Paris vilde han uddanne sig til Juvelér, men lagde sig tillige efter Medaillørkunsten og fik bl. a. Undervisning af sin Landsmand Arbien. Efter 1757 rejste han hjem og udførte paa Bestilling af Videnskabernes Selskab en Medaille til Suverænitetsfesten 1760. Denne indbragte ham et treaarigt Rejsestipendium, og sammen med Daniel Adzer rejste han til Paris og derfra til Rom. 1764 vendte de to Medaillører hjem og blev aggreeret af Kunstakademiet. Som Receptionsstykke udførte W. en Medaille til Akademiets Tiaarsfest 1765. Af andre Medailler, som W. har udført, kan nævnes Medaillerne over Statsministeren Grev Berckentin (d. 1758), Grev Johan Ludvig Holstein (d. 1763), Frederik V.s Død (1766), Frederik V.s Rytterstatue (1768), Christian VII.s Bryllup (1766), Caroline Mathildes Kroning (1767), den norsk-svenske Grænse (1766), Videnskabernes Selskabs Prismedaille (1769), Landhusholdningsselskabets mindre Prismedaille (1772), Grev Otto Mandrup Rantzau (d. 1768) og Admiral U. F. Suhm (d. 1758). Lejlighedsvis skar W. Møntstempler, og 1771 blev han ansat som Stempelskærer ved den nyoprettede Mønt i Altona. Bortset fra en lille Jeton over Indfødsretten og nogle Medailler over hamburgske Patriciere ophørte hermed hans Produktion. Fra 1783 var han uarbejdsdygtig paa Grund af Sygdom, men først 1788 udfriede Døden ham af hans dybe Elendighed.

Georg Galster: Danske og Norske Medailler og Jetons, 1936, S. 334—49. Victor P. Christensen: De tre Saloners Medaillørkunst, Numismatisk Forenings Medlemsblad, XII, 1931, S. 195—99. J. Wilcke: Kurantmønten 1726—1788, 1927, S. 126 ff., 187 ff. Samme: Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788—1845, 1929, S. 36 ff.

Georg Galster.

Wolff, Odin, 1760—1830, Forfatter. F. 23. April 1760 i Kbh., d. 16. Aug. 1830 sst. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. Kgd.). Forældre: Sekondløjtnant ved de nordenfjeldske Skiløbere, senere Generallottoadministrator Odin Henrik W. (1733—1803) og Martha Christine Hoppensach (ca. 1738—87). Ugift.

W. blev Student 1778, privat dimitteret, og tog 1783 filologisk Eksamen. Han informerede i flere af Hovedstadens Skoler i Sprog og var en dygtig Lærer, men et hidsigt Hoved. Til Brug ved Undervisningen udgav han efterhaanden en engelsk, en tysk (I—II, 1790

—91, 4. Opl. 1818), en fransk og en latinsk Læsebog samt en fransk-dansk og dansk-fransk Ordbog. 1792 blev han Dekan paa Kommunitetet og indsendte 1794 en Disputats af naturvidenskabeligt Indhold til det filosofiske Fakultet; men Afhandlingen var ledsaget af Anmærkninger, som Fakultetet fandt fornærmelige, og som foranledigede en vidtløftig Injurieproces. W. henvendte sig derefter med sit Arbejde til Göttingen og modtog derfra Diplom som Dr. phil. Med Boghandler Simon Poulsen var han Ven og Kammerat fra Rusaaret. I dennes Ugeskrift »Morgen-Posten« var han flittig Medarbejder, og da Poulsen 1794 fortsatte Ugeskriftet med Maanedsskriftet »Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab«, var W. fra Begyndelsen saa godt som Eneredaktør af dette, men overtog selvstændig Udgivelsen fra 1798. Det fortsattes til Udgangen af 1829 og danner en Række paa ikke mindre end 144 Bind. Indholdet er broget, dog navnlig af historisk og naturbeskrivende Art, men ogsaa adskillige Oversættelser af Oldtidens Klassikere; Nyerups Karakteristik (1800) af Indholdet som »moxen altsammen Oversættelse« passer i alt Fald ikke paa de senere Aargange; flere Afhandlinger af W. selv, der oprindelig var optaget i Tidsskriftet, blev senere udgivet, til Dels i udvidet og noget omarbejdet Form som særskilte Skrifter, saaledes en Biografi af Griffenfeld (1820) og en af Vitus Bering (1822). Hans største Arbejde var en biografisk »Historisk Ordbog« i elleve Bind, hvis Udgivelse stod paa i tretten Aar (1807—19), og som for sin Tid var et ret dygtigt Værk, der blev flittigt benyttet i større Kredse. Det var en Bearbejdelse af et fransk Værk, men med originale Artikler for de nordiske Personers Vedkommende. Fra 1814 var W. Arkivar ved Kommunitetet. — Tit. Professor 1811. Rang i 6. Kl. Nr. 13 1814. Medlem af Det kgl. norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem. — Maleri (Fr.borg).

Vor Ungdom, 1895, S. 625—41. G. L. Wad: Fra Fyens Fortid, I, 1916, S. 152.

A. Jantzen (R. Paulli).*

Wolfhagen, Friedrich Hermann, 1818—94, Minister. F. 3. Aug. 1818 i Kbh. (Frbg.), d. 25. April 1894 i Wiesbaden, begr. paa Frbg. Forældre: Rentekammerkommitteret, Justitsraad, senere Etatsraad Johan W. (1779—1840) og Friederike Wilhelmine Henriette Richardi (1794—1855). Gift 15. Jan. 1869 i Kbh. (Trin.) med Anna Kirstine Severine Winther, f. 30. April 1836 i Tudse, d. 6. Juni 1897 i Kbh. (gift 1° med Olsen), Adoptivd. af Billedhuggeren Søren Seidelin W. (1810—47). Navneforandring fra Jensdatter 9. Nov. 1868.

W. blev Student 1836 fra Borgerdydskolen i Kbh., studerede siden i Kbh., Berlin, Heidelberg og Kiel og tog 1842 juridisk Eksamen i Kiel. N. A. blev han Amtssekretær i Haderslev, 1846 Volontær og 1848 Kancellist i det slesv.-holst.-lauenb. Kancelli, 1850 Herredsfoged i Tyrstrup og Haderslev Herreder og 1851 udnævnt til Amtmand over Flensborg Amt. 1855 valgtes han af de slesvigske Stænder til Medlem af Rigsraadet og indtraadte 1856 i Ministeriet som Minister for Hertugdømmet Slesvig, hvilken Post han med 3 Maaneders Afbrydelse, 1859—60, beklædte til Udgangen af Aaret 1863. 1864 valgtes han i Nordslesvig til Medlem af Rigsraadets Landsting. Som Amtmand i Flensborg og som slesvigsk Minister var han under Paavirkning af Regenburg og delte dennes Forhaabninger om den danske Sprogpolitiks Virkninger i Mellemslesvig. Han blev følgelig Genstand for megen Uvillie fra slesvigholstensk Side, saa at man endog i Stænderforsamlingen 1860, om end forgæves, søgte at rejse Tiltale mod ham, fordi han havde udstedt den af Stænderne nægtede Repartitionslov om Tilskudet til Helstatens Fællesudgifter. Da hertil kom, at de fremmede Magters Misfornøjelse med den danske Styrelse navnlig maatte vende sig mod W. som slesvigsk Minister, var Hall i sine sidste Ministerdage betænkt paa at lade ham falde, og han blev ikke optaget i det følgende Ministerium Monrad. Efter 1863 deltog han derfor ikke mere i det politisle Liv, men han efterlod sig et godt Navn hos de danske Slesvigere for sin ranke og tilforladelige Personlighed. Filantropiske og almennyttige Foretagender og Institutioner lagde fra nu af Beslag paa hans betydelige administrative og repræsentative Evner. Han var Direktør for Døvstummeinstitutterne fra 1884, Formand i Bestyrelsen for Blindeinstituttet og det danske Haveselskab, og i Aarene 1867—78 udfoldede han en betydelig Virksomhed som Præsident og Vicepræsident i Komiteerne for Danmarks Deltagelse i en Række af Udstillinger, 1867 i Paris, 1873 i Wien, 1875 i Bruxelles og 1878 atter i Paris. I »Antislesvig-holstenske Fragmenter«, X, skrev han 1848 »Om det Slesvigske og Holsteenske Ridderskabs Socialnexus«. — Kammerherre 1854. — R. 1851. K. 1857. DM. 1868. S.K. 1873. — Tegning af C. Kronmann 1834 og af Edv. Lehmann 1850. Maleri af L. Frølich 1851. Portrætteret paa Gruppebillede af samme 1854. Tegning af samme 1855 og af ubekendt 1873 (Døvstummeinstituttet). Buster af C. F. Holbeck 1871 og af G. Bracony ca. 1880.

Ill. Tid. 13. Maj 1894. Optegnelser om Slægten Wolfhagen ved H. Wolfhagen, 1895. Portrætter af Slægten Wolfhagen ved samme, 1913. N. Neer-

gaard: Under Junigrundloven, II, 1916. Sønderjyllands Historie, IV, 1937, S. 430, 476, 487 (af Knud Fabricius).

Knud Fabricius (H. R. Hiort-Lorenzen).

Wolfsen (Wulfsen), **Caspar Henrik,** 1781—1836, Kaperkaptajn, Toldinspektør. F. 16. Dec. 1781 i Rønne, d. 29. Nov. 1836 sst., begr. sst. Forældre: Skibsfører, senere Borgerfændrik og Overformynder Christian Leegaard W. (1746—1809) og Else Catharine Boss (1750—1823). Gift 1° 21. Sept. 1804 Kbh. (Nic.) med Maria Elisabeth Undall, f. 4. Juni 1786 i Helsingør, d. 22. Dec. 1808 i Kbh. (Frue), D. af Kammerherre, Major, senere Oberst Andreas U. (1738—95) og Charlotte Dorothea Røder (1758—1820). 2° 25. Juni 1811 Kbh. (Frels.) med Johanne Sabine (Sebine) Behrendt, f. 18. Dec. 1784 i Kbh. (Ty. Ref.), d. 1. Juli 1845 i Rønne, D. af Klejnsmedemester Diderich B. (ca. 1743—1808, gift 2° 1786 med Sophie Hedevig Rydendahl, 1754—1824) og Johanne Sabine Tamsen (ca. 1759—84).

Som ung for W. til Søs, og 21 Aar gammel blev han selv Skibsfører og sejlede paa Vestindien. Da Krigen med England brød ud 1807, fik han overdraget en Kaper »Mandal«, og senere førte han Kaperen »Danneskjold« efter at have overdraget »Mandal« til en Broder. Med disse Fartøjer opbragte han et betydeligt Antal engelske Skibe, og selv om han ofte kom i en vanskelig Situation, forstod han ved Snarraadighed og Tapperhed at unddrage sig enhver Fare. Indtil 1809 havde han opbragt ikke mindre end 22 Priser, og for sine mange lysende Bedrifter modtog han Ridderkorset. Da Freden var sluttet, levede W. nogle Aar som Privatmand paa sin Fødeø Bornholm, men 1821 blev han Toldbetjent i Rønne, og 1829 forfremmedes han til Toldinspektør for Bornholm. I denne Stilling viste han sig særlig virksom i Bekæmpelsen af Smuglere. Paa Bornholm spillede han fortsat en stor Rolle. Han gik under Navnet »Ridder W.« og var baade en højtagtet Embedsmand og en livlig Selskabsmand. I Rønne fik han 1823 oprettet et Teater, og han deltog personligt i Opførelsen af flere Stykker. — R. 1809. — Pastel af C. Horneman (Privateje). Litografi af Hårdh.

Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., VI, 1897, S. 284 f.; 5. Rk., V, 1908, S. 228 f. Jul. Bidstrup: Stamtavle over Familien Koefoed fra Koefoedgaard, 1887, S. 57. J. A. Jørgensen: Bornholms Historie, II, 1901, S. 220—26. Kay Larsen: Danmarks Kaperværsen 1807—14, 1915, S. 72, 124, 168—73.

Harald Jørgensen (C. With-Seidelin).

Volkersen, Niels Henrik, 1820—93, Mimiker. F. 2. Marts 1820 i Magleby ved Skelskør, d. 31. Aug. 1893 i Kbh., begr. paa Frbg. Forældre: Cand. theol., Lærer, senere Graver ved Frue Kirke i Kbh. Christian Rodbøll (Rottbøll) V. (1774—1826) og Dorthea Piccardi (ca. 1787—1854). Gift 6. Sept. 1844 i Kbh. (Frels.) med Marie Mathilde Wendrich, f. 18. Maj 1819 i Odense, d. 23. Nov. 1887 i Kbh. (Matth.), D. af Handelsmand Johan Heinrich W. og Magdalene Samson.

Bogtrykker ligesom sin Broder vilde V. ikke være, men derimod interesserede Gymnastik ham i saa høj Grad, at han atten Aar gammel tog Engagement som Atlet ved Gautiers Beriderselskab, der bl. a. optraadte paa Vesterbros ny Teater (ved Bernstorffsgade; nedrevet 1875). Her fik han 1840 Lejlighed til første Gang at vise sig som Pjerrot i Operaen »Maskeballet«, som et tysk Selskab opførte. Artisten Philippo Pettoletti, der mange Aar forud havde virket sammen med Figurens navnkundige Fremstiller her i Landet Giuseppe Casorti, vejledede ham. Sammen med sine jævnaldrende Kunstfæller Peter Busholm (1815—86), som udførte Kassander, og Harald Hesse (1817—97), der var Harlekin, fik V. 1845 Bevilling til i Provinserne at give »mimiske og atletiske Forestillinger«, som om Sommeren overførtes til Dyrehavsbakken, men forinden havde Brødrene Price 1842 engageret V. til Morskabsteatret lige over for Skydebanen paa Vesterbro, hvor han under Adolph Prices Instruktion yderligere fik Lejlighed til at uddybe sin Pjerrot-Fremstilling. I Tivoli optraadte V. første Gang 11. Okt. 1843 som Pjerrot i »Den mekaniske Statue« ved Georg Carstensens Benefice, hvormed Aabningssæsonen sluttede, og dette blev Indledningen til, at han, Busholm og Hesse knyttedes til Etablissementet, hvor Pantomimerne tiltalte Publikum i saa høj Grad, at Brødrene Price i Henhold til deres tidligere Privilegium fik nedlagt Forbud mod V.s Forestillinger. Tivoli søgte ad forskellige Omveje at slippe uden om Forbudet, og adskillige Vanskeligheder maatte besejres, inden V.s Bevilling 1847 udvidedes til ogsaa at gælde Hovedstaden. Herefter blev Pantomimen et fast og endnu eksisterende Led af Tivolis Program. Denne enestaaende Trofasthed mod den gamle Kunstart skyldes hovedsagelig V.s Indsats; hans Aand svæver over Pantomimeteatret som H. C. Lumbyes over Koncertsalen, selv om der maa siges at være et Svælg mellem V. og Pjerrots senere Fremstillere. Om Vinteren drog han paa Turné med sit Selskab og gjorde Figuren elsket, ikke mindst blandt Børnene, overalt i Landet. Hans geniale Udførelse hvilede paa de sikreste Traditioner fra Casortis Tid, men samtidig fordanskede

han Rollen. »Hans Pjerrot var«, skrev Peter Hansen, »en nationaliseret Maskefigur, hvis oprindelige italienske Grazioso-Væsen blev forvandlet til Folkeeventyrets Klumpedumpe-Natur, beslægtet med Arv hos Holberg og som han Syndebuk for de mere snedige«. Humørfyldt Godmodighed og elskværdig Hygge var udbredt over ham, og hans kaade og dog beherskede Lazzi fremkaldte ikke tom, men hjertelig Latter. V.s naive Komik var især straalende, naar Dummepeter i sine egne Tanker var opfindsom og fiffig. Men Pjerrots mange Fald mod Scenegulvet medførte, at V. fik Kræft. Paa Tivolis 50 Aars Jubilæumsaften, 15. Aug. 1893, var han for svag til at udføre Rollen, men da han støttet af sin Efterfølger viste sig i den hvide Dragt, modtog han en i vor Teaterhistorie enestaaende Hyldest af 20 000 Mennesker. »Her kommer jeg aldrig mere«, var hans sidste Ord. To Uger senere døde han. Siden det nuværende Pantomimeteaters Rejsning 1874 havde han været dets Leder, og paa Jubilæumsdagen fik han Tilsagn om, at han vilde beholde sin Gage i Pension. Peter Busholm d. Y. (1846—1904) blev hans Efterfølger. Sin Livserfaring udtrykte V. i disse Linier: »En Stymper den, som ej kækt tør en Spøg forsøge, men større Stymper den, som *kun* formaar at spøge. Svag er den Alvor, som ej frisk ad Spøgen smiler, men svagere den Spøg, som ej paa Alvor hviler«.

Mindesmærke med Buste som Pjerrot og Portrætmedaillon af Aksel Hansen, rejst 1896 i Tivoli. Afstøbning heraf i Teatermuseet. — Træsnit af C. L. Sandberg 1873 efter Fotografi af G. Hansen, 1881 ogsaa efter Fotografi, 1893 og 1896.

J. Davidsen: Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn, II, 1881, S. 203. P. Hansen i: Tivoli 1843—93, 1893. Ill. Tid. 10. Sept. 1893. Robert Neiiendam i Teatret, XIX, 1919—20, S. 104 f. Torben Krogh: Tivolipantomimens Oprindelse, Tilskueren, LI, 1934, I, S. 105—20. Frederik Christensen i Ekstrabladet 16. Sept. 1924. Berl. Tid. 5. Maj 1943. Aarhus Amtstidende 25. Aug. s. A.

Robert Neiiendam.

Wolle, Carl, 1813—93, Officer. F. 20. Sept. 1813 i Kbh. (Garn.), d. 25. Aug. 1893 i Fredensborg, begr. i Kbh. (Garn.). Forældre: Kompagnikirurg, senere kar. Regimentskirurg og Læge ved Vartov Peter W. (1771—1844) og Elisabeth Christine Svanholm (1781—1834). Gift 12. Dec. 1849 i Helsingør med Martina Julie Norrie, f. 1. Febr. 1826 i Helsingør, d. 1. Aug. 1904 i Fredensborg, D. af Konsul, Sundtoldklarerer i Helsingør Gordon N. (1790—1874, gift 2° 1830 med Mary Anne Good, 1787—1855) og Maria Bjørklund, adopt. Craig (1793—1828).

W. blev Kadet 1830, 1834 Sekondløjtnant ved Infanteriregimentet i Rendsborg, 1841 kar. og s. A. virkelig Premierløjtnant, fra 1842 ved 2. Jægerkorps, ved hvilket han deltog 1848 og 1849. Som midlertidig Kompagnikommandør ved Oversø 1848, hvor Halvdelen af Jægerkorpset maatte overgive sig, lykkedes det W. at afvise det fjendtlige Rytteri og med Kompagniet at slutte sig til den øvrige Hær ved Flensborg; han blev kort efter Kaptajn II, n. A. Kaptajn I. Ved Udfaldet fra Fredericia blev han saaret (mistede Halvdelen af venstre Arm) og kom ikke til at deltage i Felttoget 1850. 1859 blev han Major, 1863 Kommandør for 16. Bataillon, der ved Mobiliseringen blev til 16. Regiment, som han førte med Dygtighed 1864, navnlig 18. April ved Dybbøl, og blev Oberstløjtnant. 1865 blev han Oberst og Brigadekommandør, ved Hærloven 1867 Souskommandant i Kbh., og ved Udbrudet af den tysk-franske Krig 1870 kommanderede han den ved Sydgrænsen opstillede krigsmæssigt formerede Brigade. 1874 blev han efter Ansøgning paa Grund af Svagelighed afskediget med Generals Karakter. Han havde været Formand i den Militærdelegation, der 1868 udsendtes for at studere Forholdene i den franske Hær, og hvis saglige, meget oplysende Rapport gav et saa ugunstigt Indtryk af Forholdene i denne Hær, at den, suppleret ved mundtlige Oplysninger til Kongen og Kronprinsen, fik Indflydelse paa Regeringens Stilling, da Krigen 1870 brød ud. — W. var en udmærket Officer, en dygtig og energisk Fører. Den enarmede, muntre, ret originale Souskommandant var almindelig kendt i Kbh., hvor han udførte et meget betydeligt Arbejde i Velgørenhedens Tjeneste og som Formand i Understøttelsesforeningens Hovedbestyrelse en Aarrække var utrættelig i at formaa Rigmænd til at tegne sig for Bidrag til virkeligt trængende. — R. 1848. DM. 1859. K.² 1864. K.¹ 1869. — Træsnit af H. P. Hansen 1893.

Den dansk-tydske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben, I—III, 1867—87. Den dansk-tydske Krig 1864, udg. af Generalstaben, I—III, 1890—92. J. T. Waagepetersen og J. W. G. Norrie: 18. Bataillons Hist., 1935, S. 40—45, 54, 57—60. Militær Tidende 1893, III, Sp. 284 f. C. Bokkenheuser i Fyens Stiftstidende Jan.—Maj 1924, Art. III. Aage Friis: Danmark ved Krigsudbrudet Juli—August 1870, 1923. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880, V, 1923. Vort Forsvar 3. Juni 1883 og 10. Sept. 1893. N. P. Jensen: Livserindringer, I, 1915, S. 37 ff., 60 f., 109 f. H. Holbøll: En Brigadeadjutants Erindringer, 1911, S. 249.

Rockstroh.

Vollquartz, Anne Marie **Ingeborg,** 1866—1930, Forfatterinde. F. 1. Okt. 1866 i Nørre Sundby, d. 7. Dec. 1930 paa Frbg., begr.

sst. Forældre: Garvermester Simon Adolph Schack (1828—93) og Asta Karoline Marie Mortensen (1830—1910). Gift 30. Okt. 1888 paa Frbg. med Premierløjtnant, senere Kaptajn, Translatør Jens Peter V., f. 20. Febr. 1850 i Nykøbing F., d. 10. Febr. 1913 paa Frbg., Søn af Garversvend Jørgen Christian V. (ca. 1819—tidligst 65) og Lovise Johanne Sine Gabrielsen (ca. 1828—tidligst 65).

Hjemkommen fra et fireaarigt Ophold paa St. Thomas debuterede I. V. 1903 med »Glade Barndomsdage i Vestindien«, hvori hun fortæller om sine Børns Oplevelser i Troperne; sit Gennembrud fik hun dog først med den fem Aar senere udgivne Fortælling fra den lille Garnisonsby »Petersen og hendes Søstre«, der i Lighed med »Forlovelser i Garnisonen« (1909), »Gammeldags Kærlighed« (1910), »Byens bedste Parti« (1911) og »Mor er ikke hjemme« (1912) giver en hjertelig medfølende Skildring af den honnette Ambition i Ravnekrogens fattigfine Militær- og Embedsmandskredse. Det er de Sorger og Glæder, de erotiske Forviklinger og religiøse Kriser, som naturligt forekommer inden for dette Milieu, der atter og atter behandles, saaledes ogsaa i »»Jeg vil skilles!«« (1913), »Man siger —« (1915), »Hvor der er Kærlighed —« (1916), »Mindernes Land« (1922), »Kun en Mor« (1923), »Fornuftgiftermaal« (1926), »»Petersen« og hendes Børn« (1926), »En ubetydelig Kvinde« (1928) og flere andre Romaner og Fortællinger. I. V. har tillige skrevet for Scenen og bl. a. i Samarbejde med Egill Rostrup dramatiseret »Petersen og hendes Søstre«, som 1912 blev opført paa Dagmarteatret og senere paa Det ny Teater og Folketeatret. Mens denne Del af Forfatterskabet fortrinsvis henvender sig til det mere modne Publikum, har hun ogsaa frembragt en Litteratur specielt for unge Piger, omfattende de populære Serier om Lillian, Anne-Lise og Lillemor foruden saadanne Fortællinger som »Hendes Lykkedrøm« (1929), »Ørneungen« (1929) og »Ingers Helt« (1930). I. V. fortæller saa naturligt og ligefremt om det Milieu, hun selv tilhører, at det er forstaaeligt, hun opnaaede at blive en af Danmarks mest læste Forfattere — ikke mindst gennem de talrige Noveller, hun offentliggjorde rundt om i Ugeblade og Magasiner og siden samlede i Bogform, lykkedes det hende at faa Kontakt med det store Publikum. — I. V. var 1915—25 Medlem af Bestyrelsen for Dansk Forfatterforening. — Portrætteret paa Gruppebillede i Forfatterforeningen. Træsnit af K. J. Almqvist 1932.

Dansk Forfatterforening 1894—1919, 1919, S. 326. Emma Gad i Politiken 1. Okt. 1916. Bogvennen 11. Okt. s. A.

Peder Hesselaa.

Wolmar, Gustaf Andersson, f. 1880, Maler. F. 5. Juli 1880 i Kristinehamn, Sverige. Adoptivsøn af Smed Lars August Andersson, Karlstad (1866—1943) og Johanna Augusta Dahlgren (1866—92). Gift 16. Sept. 1916 i Søllerød med Laura Matilde Lund, f. 15. Jan. 1892 i Kbh., D. af Lærer, senere Skoleinspektør Marius Peter L. (1859—1914) og Thyra Charlotte Mortensen (1866—1914).

W. arbejdede allerede som Dreng paa et Malerværksted, men efter endt Skolegang blev han sendt til London i Handelslære. Efter et kortere Ophold der rejste han dog 1898 til München for at uddanne sig til Kunstner. Han søgte den tekniske Skole, arbejdede paa et Værksted for Glasmaleri, kom ind paa Akademiet og var til Slut en Tid Elev paa L. Schmid-Reutte's Malerskole. Derefter rejste han til Italien, hvor han traf Johan Rohde, som han blev nær knyttet til under hele Opholdet. De rejste sammen dernede, studerede den gamle Kunst og malede ogsaa selv, navnlig under et længere Ophold i Terracina. Efter Rohdes Raad søgte W. Zahrtmanns Malerskole, hvor han blev Elev 1902—04, og hermed var Retningslinien givet for hans fremtidige Kunstnerbane. Hos Zahrtmann, der betragtede ham som en af sine bedste Elever og personlig satte stor Pris paa ham, førtes han sammen med en Kreds af danske og dansk-svenske Malere. Han følte sig stærkt knyttet til dette kunstneriske Milieu og sluttede navnlig nært Venskab med Karl Isakson, med hvem han en Tid delte Atelier i Kbh. og sammen med hvem han malede Sommeren 1903 paa Blå Jungfrun i Kalmarsund. Siden disse tidlige Studieaar har han med enkelte Afbrydelser været bosat i Danmark og er helt kommet til at tilhøre dansk Kunstliv. Han begyndte at udstille paa Charlottenborg 1908, men blev n. A. sammen med Isakson inviteret som Gæst paa Den frie Udstilling, hvor han gennem Aarene regelmæssigt har været repræsenteret (dog stadig som Gæst, da han er forblevet svensk Borger). 1909 og 1913 udstillede han tillige paa Kunstnernes Efteraarsudstilling, 1910 paa den betydningsfulde Udstilling Ung dansk Kunst, deltog 1916 og 1942 i de svenske Udstillinger i Kbh., 1925 i Udstillingen Moderne dansk Malerkunst, 1936 i Rundskue Udstillingen. 1920 havde han en Separatudstilling i Kunstforeningen, 1924 i Stockholm, hvor han ogsaa var repræsenteret paa Unionalen 1927. 1917 fik W. Oluf Hartmanns Mindelegat og 1924—25 det svenske Lindahlska Stipendiet, som satte ham i Stand til et længere Ophold i Frankrig (Cagnes sur mer) 1924—29.

Hos Zahrtmann fik W. den solide Skoling, som stadig har præget

hans Kunst, men ligesom andre af sin Generation lagde han tidligt Vægten paa Farven og arbejdede med et friere og bredere Foredrag. Hans frodige Landskaber, som hviler i en mættet Dis af Farve og Lys, har en klar og rolig Balance, der fører Tanken hen paa Cézannes klassiske Kunst. Betydelige er navnlig hans Billeder fra Opholdet i Cagnes. Af danske Motiver kan nævnes Billederne fra Vordingborg (bl. a. »Marked i Vordingborg« 1923—42, Malmø Museum), som i deres jævne rolige Opfattelse viser nogen Tilknytning til Johan Rohde, og en lang Række Skildringer fra Omegnen af Charlottenlund, hvor han har boet i mange Aar, f. Eks. »Udsigt fra Charlottenlunds Fort« 1936 og »Sommerdag ved Øresund« 1939 med sin friske lyse Sommerstemning af Hav, Strand og Mennesker set oppe fra grønklædte, træbevoksede Skrænter. Ofte har han ogsaa malet Figurbilleder med legende Børn, f. Eks. »Tre Børn i en Have« (1941), samt en Del Børneportrætter, bl. a. det smukke tidlige Arbejde »En finsk Pige« (1904). Af hans øvrige Portrætter kan især nævnes to af hans Hustru, hvoraf det ene findes i Nationalmuseet i Stockholm. Desuden Portrættet af Kr. Kongsbøll (1908), nogle Selvportrætter (hvoraf et tidligere i Johan Hansens Samling) og Portræt af Højesteretsdommer V. Thorup (Fr.borg). W. er repræsenteret i Kunstmuseet, Aalborg Museum, Nationalmuseet i Stockholm, Malmø Museum, Laurins Samling og Den Lindahlske Samling i Nyköping. — Maleri af Johan Rohde 1902. Selvportræt, forhen hos Johan Hansen.

Carl V. Petersen i Kunstbladet 1909—10, S. 43. Zahrtmann Mindebogen, 1919, S. 541. Samleren, XII, 1935, S. 57. Politiken 12. Nov. 1937. Konstrevy (svensk) 1940, Nr. 4, S. I—III, V. Ragnar Hoppe i Socialdemokraten (Stockholm) 24. Jan. 1924.

Merete Bodelsen.

Voltelen, Jacob Emil, 1827—56, Forfatter. F. 17. Okt. 1827 i Kbh. (Helligg.), d. 19. Juli 1856 sst. (Fr. Ref.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Silke- og Klædekræmmer Jean Jacob V. (1777—1832) og Juliane Cathala (1786—1867). Ugift.

V. gik i Efterslægtselskabets Skole og blev Student 1844, privat dimitteret. 1855 tog han filologisk-historisk Embedseksamen. I sin Studentertid havde han for at bøde paa sine fattige Kaar undervist saavel privat (blandt hans Elever var Georg Brandes) som i flere Skoler. Hans Studier hemmedes af tiltagende Brystsyge; en Rejse til Rom 1855—56 bragte ingen Bedring, og kort efter Hjemkomsten til Kbh. bukkede han under for Sygdommen. — V.s Navn er nøje knyttet til Studenterforeningens Historie. Han hørte til F. L. Liebenbergs »Kyllinger« og bistod Liebenberg bl. a. med

Udgivelsen af »Studenterforeningens Visebog« (1848). Selv skrev han fortræffelige Viser; særlig Lykke gjorde »Konferensraad Wegener den brave —«, skrevet 1854 sammen med Otto Zinck. Mellem hans nære Omgangsvenner var foruden Zinck ogsaa Hostrup og Kr. Mantzius; i en dramatisk Kappestrid med dem skrev han »En Sommerdag«, en vittig Satire over Duftvaudevillerne, især Fru Heibergs »En Søndag paa Amager« og Henriette Nielsens »Slægtningerne«. Den blev trykt i »Fædrelandet« 29. Sept. 1853 (optrykt i F. L. Liebenberg: »Nogle Optegnelser om mit Levned«, 1894); det lille Stykke vandt dog meget, da Mantzius senere omarbejdede og udvidede det (»Marens Kjæreste«, opført ved Studenterkarnevalet 1859). Sammen med Hostrup, Mantzius og Zinck var V. Mester for den fikse Spøg »Château Lafitte eller Hævnen« (1854), der gjorde Løjer med det grasserende franske Boulevarddrama, og til Musik af C. J. Hansen skrev han paa Kvasi-Italiensk Parodioperaen »Leonora di Massa-Carrara« (1855). — V. var en lille mager, krumrygget og nærsynet Mand, der altid gik med Paryk og mellem Venner lød Navnet »Grisen«. Han var en fremragende Studenterskuespiller (Mag. Glob i »Soldaterløjer«, Moses Meyer i Plougs »Et Besøg«). Vennerne beundrede hans livfulde Sind og store Begavelse; »udmærket med alle Talenter var han lige agtet og elsket af enhver, som kjendte ham« (Liebenberg). — Udgave af V.s Komedier i »Studenterkomedier, udg. af Studenterforeningen ved Axel Sørensen« (1904). — Litografi af I. W. Tegner efter Daguerreotypi.

H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie 1820—70, II, 1898 (se Registeret). C. Hostrup: Erindringer, I, 1891, S. 208, 243 ff., 302. F. L. Liebenberg: Nogle Optegnelser om mit Levned, 1894, S. 45—59. Otto Zinck: Fra mit Studenter- og Teaterliv, 1906, S. 60—68. Georg Brandes: Levned, I, 1905, S. 6 ff., 24.

H. Topsøe-Jensen.

Wonsild, Paul Frederik, f. 1886, Industridrivende. F. 6. Marts 1886 i Kbh. (Holmens). Forældre: Skibsmægler Valdemar Ludvig W. (1853—1932) og Johanne Louise Frederikke Siegumfeldt (1856—1938). Gift 24. April 1914 i Hellerup med Clara Elise Colding, f. 12. April 1891 paa Frbg., D. af cand. pharm., senere Apoteker i Hellerup Sophus August Colding (1854—1940) og Camilla Henriette Frost (f. 1858).

W. begyndte femten Aar gammel i Akts. Joseph Levin & Co. og ansattes 1904 ved Dansk Svovlsyre og Superphosphat-Fabrik. Allerede n. A. gik han i Det Østasiatiske Kompagnis Tjeneste, men vendte 1913 tilbage til Svovlsyrefabrikkerne, hvor han 1921 blev

Direktør. Dette skete paa et Tidspunkt, da Selskabet under Konjunkturomslaget efter den forrige Verdenskrig og som Følge af uheldige Investeringer havde lidt betydelige Tab, der nødvendiggjorde en Rekonstruktion. Under W.s Ledelse — fra 1924 sammen med Broderen *Knud W.* (1884—1936) og fra 1937 sammen med Civilingeniør *Sigurd Gjersøe* (f. 1900) — er siden da foretaget en betydelig Konsolidering og Udvikling, dels ved Nedlægning af uegnede Virksomheder, dels ved Modernisering af bestaaende Fabrikker og Bygning af nye, bl. a. Superphosphatfabrikken i Kalundborg, der er Nordeuropas største, saaledes at Selskabet foruden over Svovlsyrefabrikken i Kastrup raader over 3 Superphosphatfabrikker med en samlet Produktionskapacitet paa ca. 450 000 Tons. Samtidig er Selskabets Salgsorganisation gennem Det danske Gødningskompagni udbygget ved Afdelinger i Provinsen og Pakhuse i alle større Byer. Endelig er gamle Datterselskaber moderniseret, og der er oprettet en Række nye Datterselskaber og Bifirmaer i Danmark og Sverige, hvorved er opnaaet væsentlige supplerende Produktioner, bl. a. af animalske Foderstoffer, teknisk Fedt, Glasuld, Tagpap, Vejmaterialer, Kemikalier etc., der i ikke ringe Grad har afværget de Ulemper for Selskabets Hovedvirksomhed, som fulgte af Afspærringen under den anden Storkrig. Der er hvert Aar af Overskudet foretaget betydelige Henlæggelser, saaledes at Selskabet 1943 staar som et af Danmarks bedst konsoliderede Industriforetagender. Med Udgangen af 1943 udtraadte W. af Direktionen og indvalgtes i Selskabets Bestyrelse. Ovenn. S. Gjersøe er derefter administrerende Direktør.

W. har siden 1925 været Medlem af Industriraadet og siden 1935 af dettes staaende Udvalg samt af Industriforeningens Bestyrelse. Gennem en Aarrække har han udført et betydeligt Arbejde inden for Erhvervenes Fællesudvalg for Skattesager, hvor han 1942 blev Formand. Han sidder tillige i Bestyrelsen for De danske Sukkerfabriker samt i Privatbankens Repræsentantskab og er Medlem af Fragtnævnet. Han er i Bestyrelsen for Akademiet for de tekniske Videnskaber og har siden 1930 været Medlem af Fondsbørsens Bestyrelse valgt af de Aktieselskaber, hvis Aktier er optaget til Notering. — R. 1935. DM. 1941.

A/S Dansk Svovlsyre- & Superphosphat-Fabrik, 1892—2. Januar—1942, 1942.

P. Koch Jensen.

Wordemann, Reinhold, d. 1697, Højesteretsadvokat. Begr. 3. Juni 1697 i Kbh. (Frels. K.). Gift (før 1681) med Anna Isaksdatter.

Om R. W.s unge Aar vides kun lidt. 1678 førte han for Kristiania Kapitel en Ægteskabssag, 1681 udnævntes han til Supplikations- og Stævningsskriver i Akershus Stift og i Kristiania, 1683 fik han Fuldmagt til at møde i Retten i Kristiania; s. A. omtales han som »Supplikations- og Stævningsskriver i Vort Rige Norge«. Ved kgl. aabent Brev af 1684 fik R. W. Ret til at betjene Godtfolk »udi hvis retmæssige Sager de for Os i Vores Højesteret samt her i Staden (i. e. Kbh.) og paa andre behørige Steder paa Landet kunde have at udføre«. Hans Bevilling er den første, i hvilken Højesteret udtrykkeligt nævnes. 1689 var han som Sagfører for Vestindisk Compagni Aktor i den omfattende Sag mod Guvernør paa St. Thomas Gabriel Milan (s. d.), 1690 var han Defensor i den store og opsigtvækkende Sag mod Guvernør i Trankebar Axel Juel (s. d.); baade han og hans Modpart, Højesteretsadvokat Brostrup Albertin (s. d.) fik en Irettesættelse af Retten for deres »ubevislige Beskyldninger, ærerørige Ord og uforsvarlige Irettesættelse, hvormed de havde bebyrdet saavel Dommerne som de stridende Parter, og som burde alvorligt været afstraffede«. R. W., hvis Helbred var svækket, fik 1691 Ordre til uden Ophold eller Undskyldning at udlevere alle Breve og Sager, han havde paataget sig at føre for Højesteret, da man havde erfaret, at det endnu vilde vare lang Tid, før han vilde være saa restitueret, at han kunde procedere for Højesteret. Efter Samtidens Dom var R. W.s Procedure præget af stor Vidtløftighed; han var en ret søgt Advokat og efterlod sig en betydelig Formue.

H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660—1869, 1935, S. 354 f. Palle Rosenkrantz: Prokuratorerne i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede, 1927, S. 53, 55, 56, 70 ff., 75, 76 ff., 125. Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., III, 1894, S. 41, 45; 4. Rk., III, 1900, S. 106.

Erik Reitzel-Nielsen.

Worm. Den lærde Slægt W. er indvandret fra Holland og føres tilbage til Raadmand i Aarhus Johan W. (ca. 1529—1601), der var født i Arnheim i Geldern og muligvis Søn af den 1569 i Aarhus afdøde Sten W. Johan W.s Søn Borgmester i Aarhus, Tolder i Skagen Willum W. (1563—1629) var Fader til Lene W. (d. ca. 1630), gift 1613 med Købmand i Aarhus Christopher Pedersen Bagge, og til nedenn. Arkæolog, Professor, Dr. med. Ole W. (1588—1654), af hvis mange Børn skal nævnes Søster W. (1623—85), gift med Stiftsprovst, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kbh. Erik Torm (1607—67), Dorthea W. (1644—1707), der ægtede Juristen Cosmus Bornemann (1637—92, s. d.), Marie

W. (1649—1715), der i andet Ægteskab var gift med Gehejmeraad Generalmajor Mathias Numsen (1646—1731, s. d.), Susanne W. (1649—74), gift med Biskop Henrik Bornemann (1646—1710, s. d.), Generalprokurør, Konferensraad Johan W. (1652—1718) og de nedenn. Bibliotekar, Justitiarius Willum W. (1633—1704) og Digteren, Præsident, Justitsraad Matthias W. (1636—1707); denne var Fader til nedenn. Præsident Carsten W. (1676—1750) og til Lektor i Aarhus, Konsistorialassessor Oluf W. (1672—1743), af hvis Børn skal nævnes nedenn. Rektor i Aarhus Jens W. (1716—90) og Margarethe Benedicte W. (1726—90), der i Ægteskab med Sognepræst i Tved, Provst Christen Sørensen Bagge (1700—72) var Moder til nedenn. Rektor, Professor Oluf W. (1757—1830). Ovenn. Justitiarius Willum W. (1633—1704) var Fader til Professor Ole W. (1667—1708) — hvis Søn var nedenn. Digter, Hofretsassessor Willum W. (1698—1737) til Hagestedgaard — til Susanne Magdalene W. (1680—1735), der i Ægteskab med Oberst Christian Luxdorph (1684—1726) til Mørup var Moder til Gehejmeraad Bolle Willum Luxdorph (1716—88, s. d.), til Jytte W. (1685—1741) — der var gift med Konferensraad Christian Frederik Berregaard (1683—1750) til Kølbygaard og Borreby m. m. og Moder til Højesteretsjustitiarius Willum Berregaard (1717—69, s. d.) — og til nedenn. Biskop, Dr. theol. Christen W. (1672—1737), af hvis Børn skal nævnes Else W. (1703—40), gift med Konferensraad Caspar Christopher Bartholin (1700—65, s. d.) og Højesteretsassessor, Borgmester i Kbh., Justitsraad Michael W. (1704—43). — En anden Slægt W. føres tilbage til Knud Hansen W., der 1618—23 var Skriver ved den store Smedie paa Bremerholm, senere Herredsfoged i Smørum og Ølstykke Herreder; hans Sønnesøn Købmand i Aalborg Peder W. (1681—1746) til Kærgaard (Hellevad Sogn) var Fader til Henrik Christian *Wormskiold* (1726—60), der blev adlet 1757. Hans Søn nedenn. Rentekammerdeputeret, Konferensraad Peder W. Wormskiold (1750—1824) var Fader til nedenn. Morten Wormskiold (1783—1845), til Ingeborg Christiane Rosenørn, f. Wormskiold (1784—1859, s. d.), der var gift med Stiftamtmand, Kammerherre Peder Otto Rosenørn (1778—1828), og til Mette Margrethe Wormskiold (1786—1858), der ægtede Stiftamtmand, Justitsraad Carl Gustav Rosenørn (1784—1858, s. d.).

J. Vahl: Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, 11. og 12. Hæfte, 1893—94. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., I, 1922, S. 170—87. — I. K. Rosenørn-Teilmann: Om Slægten Wormskiold, 1902. Personalhist. Tidsskr., 6. Rk., I, 1910, S. 264—71. Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 165—68; XLVI, 1929, II, S. 314.

Albert Fabritius.

Worm, Carsten, 1676—1750, Forfatter. F. 28. Marts 1676 i Ribe, d. 7. Nov. 1750 sst., begr. sst. Forældre: Præsident Matthias W. (s. d.) og Hustru. Gift 1° 11. Dec. 1703 med Cathrine Endorph, d. 1705 (gift 1° med Amtsinspektør Johan Müller), D. af Niels E. til Endruplund. 2° 5. Okt. 1707 med Christiane Marie Foss, f. 3. April 1684, d. 9. Nov. 1750, D. af Lægen, Kancelliraad Jens F. (s. d.) og 2. Hustru.

C. W. blev Student 1693 fra Ribe og fik sin Faders Embede 1700. Han efterlod betydelige Legater til Byen og de fattige og en Samling Bøger til den lærde Skole. Fra hans Studietid i Kbh. stammer to arkæologiske Disputatser (»De faba Pythagorica«, 1696; »De capitis diminutione«, 1697). Foruden et trykt Digt om Kong Frederik V.s Regering og efterladte Samlinger til et heraldisk Leksikon har han, saa vidt vides, kun skrevet den Oversættelse af Boileaus Satirer, til hvilken hans Navn er knyttet. Han udgav først til Prøve den 5. Satire, om Adelskab (1718) med den franske Tekst vedføjet og Noter efter den store Udgave, der Aaret forud var kommet i Amsterdam. 1723 kom de seks første Satirer trykt med latinske Bogstaver. 1724 fulgte den 7., 8. og 9. Satire, 1726 den 10., 1727 den 11. En ny Udgave med Fortale af J. E. Gunnerus kom 1757 (den har en tilføjet Oversættelse af den 12. Satire). Oversættelsen blev af en Anmelder i de wielandske lærde Tidender rost for sin Forfatters »galante Pen« og »Deksteritet«, den mentes at »fyldestgøre de fleste af Nationens Begærlighed«. Dens Fortjeneste ligger dels i dens Nøjagtighed, den følger Originalen Vers for Vers, dels i dens Bestræbelse for at udtrykke sig i et rent og gennemsigtigt Dansk. — Kancelliraad 1707. Justitsraad 1731. — Maleri i Horsens Statsskole.

K. L. Rahbek og R. Nyerup: Den danske Digtekunsts Middelalder, II, 1808, S. 130—35.

Paul V. Rubow.

Worm, Christen (Christian), 1672—1737, Biskop. F. 10. Juni 1672 i Kbh. (Frue), d. 9. Okt. 1737 sst., begr. sst. (Frue K.). Forældre: Professor, senere kgl. Historiograf og Højesteretsassessor Willum W. (s. d.) og Hustru. Gift 13. Juli 1699 i Kbh. med Christine Tisdorph, d. 18. Jan. 1729 i Kbh. (Frue), D. af Sognepræst ved Nicolai K. Mikkel Henriksen T. (s. d.) og Hustru.

C. W. gik i Vor Frue Skole i Kbh., hvor han bl. a. nød godt af den udmærkede Skolemand, Rektor Peder Foss' Undervisning, og blev Student herfra 1689. 1692 tog han teologisk Attestats og var derpaa i Huset hos den lærde Præst Mads Iversen Vejle i Tranebjerg paa Samsø, indtil han i Slutningen af s. A. blev Hører ved sin gamle Skole. C. W. var et fortrinligt Hovede, og baade hans

egne Interesser og Slægtens Traditioner førte ham tidligt ind paa videnskabeligt Arbejde. 1692—94 udgav han saaledes en Samling Disputatser »Antiquitatum Hebræarum corrupta apud Tacitum et Martialem vestigia« (I—IV; 2. Udg. i Venezia 1744), der indeholder mange specielle Undersøgelser af filologisk, antikvarisk og religionshistorisk Art. Ikke mindre lovende var hans næste Arbejde »Historia Sabelliana« (1696), en meget grundig Afhandling om den oldkirkelige Kætter Sabellius. Det ledende Synspunkt i Bogen er vel dogmatisk Afsky for denne Mands antitrinitariske Lære, men den er dog tillige et smukt Vidnesbyrd om kirkehistorisk Forskning. Onde Tunger i Samtiden vilde rigtignok vide, at C. W. i dette og i sit første Arbejde pløjede med anden Mands Kalv, idet han i vel høj Grad skulde bygge paa den kundskabsrige, men uproduktive Mads Vejles Samlinger. Noget Bevis er aldrig blevet leveret for denne Antagelse, som nu ikke længere lader sig hverken afkræfte eller stadfæste. Usandsynligt er det vel ikke, at C. W. har faaet overladt Mads Vejles Materiale til Benyttelse, men han var sikkert Mand for at bearbejde det paa selvstændig Maade.

1695 drog C. W. til Nederlandene og til England og studerede navnlig i Oxford. Hans Englandsophold blev i mere end een Henseende af Betydning for ham. I sin senere Virksomhed viser han sig kendeligt paavirket af engelsk Kirkeliv, og for hans egne Studier blev det en frugtbar Tid. Han stod i denne Tid i brevlig Forbindelse med sin jævnaldrende Ven og Studiefælle Fr. Rostgaard (da i Paris), og vistnok opmuntret af denne tog han fat paa Udgivelsen af ældre islandske og danske Kildeskrifter. Ca. 1696 kom saaledes i Oxford en Udgave af Are Frodes Islands Historie (»Aræ Multiscii schedæ de Islandia«), med stærk Benyttelse af Forarbejder af Árni Magnússon, og han paabegyndte en Udgave af Annales Esromienses, som dog aldrig blev fuldført. Med stor Iver samlede han desuden nu — som baade før og siden — paa Bøger og Haandskrifter. Denne Interesse bragte ham dog engang i en ærgerlig Situation, idet han ved sin Afrejse 1697 fra Oxford glemte at aflevere et Haandskrift, han havde laant i det Bodleyanske Bibliotek. Han førte det med sig til Wolfenbüttel, hvor han laante det til en Bibliotekar med Forpligtelse til at sende det tilbage til Oxford. Dette skete vel ogsaa til sidst, men gav mange Aar senere Anledning til, at pinlige Historier blev sat i Omløb om, at C. W. skulde have bortført Haandskriftet i uhæderlig Hensigt og pantsat det for at skaffe sig Penge. Denne Beskyldning skal i høj Grad have krænket den da gamle og ansete Biskop.

C. W. vendte tilbage til Danmark 1698. Allerede 1695 havde han disputeret »pro cathedra« i Anledning af et Professorat i Filo-

sofi, der var stillet ham i Udsigt. Dette Løfte blev ikke opfyldt, og han maatte i Stedet tage gejstlig Ansættelse. Fra nu af var hans Løbebane fastlagt. Der kom ikke flere lærde Skrifter fra hans Haand, men han vedblev til det sidste at omfatte videnskabelige Undersøgelser med levende Interesse, ligesom han fortsatte Forøgelsen af sit store Bibliotek. Det meste af dette gik vel til Grunde i Kbh.s Ildebrand, men Hovedmængden af sin yderst værdifulde Haandskriftsamling havde han heldigvis tidligere overladt Fr. Rostgaard, hvorved den har undgaaet Ødelæggelsen. — C. W. begyndte sin gejstlige Virksomhed 1699 som Kapellan hos den bekendte Prædikant Mikkel Henriksen Tisdorph (s. d.) ved St. Nicolai Kirke, og 1701 blev han dennes Efterfølger som Sognepræst sst. 1707 forflyttedes han til Vor Frue Kirke som Sognepræst og Stiftsprovst over Sjællands Stift, 1710 blev han Professor theologiæ, men allerede n. A. Sjællands Biskop. Som Præst i Kbh. viste C. W. sig paavirket af den engelske Retning særlig ved sin Interesse for Katekisation og for Fattigskoler. 1706 fik han saaledes stiftet en Skole af denne Art i St. Nicolai Sogn og 1707 en lignende i Vor Frue Sogn, ligesom han nu i sin Egenskab af Stiftsprovst med stor Iver tog sig af de fattige Børns Forhold i hele Hovedstaden. I udførlige Indberetninger til Kancelliet forestillede han dette Vigtigheden af, at man for Alvor søgte at raade Bod paa den Tilstand af Elendighed og Uvidenhed, hvori de fleste fattige Børn befandt sig, og dette gav aabenbart Stødet til Reskriptet af 4. Juli 1707 om Indrettelsen af danske Skoler (de senere Kirkeskoler) i alle de københavnske Sogne. Der er kun faa fra ældre Tid, hvem Udviklingen af Hovedstadens Skolevæsen skylder mere end C. W.

I henved en Menneskealder kom C. W. til at virke som Rigets øverste Biskop og maatte i denne Periode tage Stilling til alle vigtigere kirkelige Foreteelser, men hans Indflydelse blev af flere Grunde stærkt begrænset. Af teologisk Retning hørte han nærmest til Ortodoksien, men han fik netop en Hovedmodstander i den ortodokse Professor Hans Bartholin (s. d.), der selv vilde have været Biskop 1711, og i dennes Drabant M. C. Wolfburg (s. d.), hans engelskprægede Reformretning føltes snart forældet i Forhold til den frembrydende Pietisme, som C. W. ikke var gunstigt stemt. Hertil kom, at han ikke kunde sætte meget igennem ved Hoffet. Frederik IV. havde allerede 1716 maattet tildele ham en Irettesættelse i Anledning af en Strid, han havde haft med Stiftsprovst Jacob Lodberg (s. d.), og det samme blev Tilfældet 1725, da han havde udtalt sig uforsigtigt om den Ed, som afkrævedes Medlemmerne af den 1724 nedsatte Kommission til Undersøgelse af Klager over Underslæb begaaede af gejstlige og verdslige Embedsmænd

(»Bandekommissionen«). C. W. hørte til Dronning Louises Parti og stod derfor ikke vel anskrevet hos Dronning Anna Sophie. I sin Ligtale over Dronning Louise roste han hende i høje Toner, medens han i sin Tale over Frederik IV. med en mærkelig Aabenhed kritiserede forskellige af dennes Foranstaltninger. Under den følgende Konge blev hans Indflydelse endnu ringere, og Christian VI. udtalte oftere i sine private Breve sin Misfornøjelse med ham. Tidens stærke pietistiske Retning var ikke C. W. til Maade, og han søgte i Forening med Gehejmeraad Iver Rosenkrantz at dæmme op for den, han havde jævnlig Besværligheder med separatistisksindede Præster, og i Kommissionen af 1733 til Paakendelse af Klagerne over de pietistiske Præster støttede han de ortodokse. 1736 maatte han deltage i Forhandlingerne om Indførelsen af Konfirmationen. Han var ingen Tilhænger af den pietistiske Konfirmationsordning, men kunde ikke opnaa at faa dens Indførelse hindret eller dog udsat. Sit i det væsentlige ortodokse Standpunkt paa dette Omraade gav han Udtryk for i to Skrifter: »Om Børne-Daabens Fornødenhed, og Confirmationens Nytte« [1737] og »Et velmeent Sende-Brefv angaaende Den Gudelig Confirmations Forretning« [s. A.], hvori han især betoner Barnedaabens Betydning. C. W. forfattede ogsaa den anordnede Konfirmationsbøn.

Medens C. W. saaledes kun i ringere Grad fik Indflydelse paa den almenkirkelige Udvikling, har han ydet en betydelig Indsats gennem Bestridelsen af selve Bispeembedet. Han holdt i enhver Henseende strengt over god Orden i Stiftet og var derfor ikke lige elsket af alle. Katekisation og Skolevæsen havde vedblivende en trofast Ven i ham, og særlige Fortjenester har han desuden af Sjællands Stifts gejstlige Enkekasse og af den af ham 1715 grundede gejstlige Brandkasse for Stiftet. Ogsaa efter en senere Tids Dom staar C. W. ved de Principper, han har hævdet paa Forsikringsvæsenets Omraade, som en afgjort Foregangsmand. Hertil kom, at C. W.s Arbejdskraft i høj Grad blev beslaglagt ved Kommissionsarbejde. Allerede i Pestens Tid 1711 blev han Medlem af Sundhedskommissionen i Kbh., 1721 tog han levende Del i Arbejdet for Oprettelsen af Frederik IV.s Ryttergodsskoler, 1731 og 1733 blev han Medlem af Kommissionerne til Reform af Universitetet og de latinske Skoler, 1733 af Kommissionen for det danske Skolevæsens Forbedring og 1736 af Kommissionen til Ordningen af Studieforholdene i Sorø. 1732—37 var han Meddirektør for Herlufsholm og 1733—37 for Vallø Hospital. I flere af de her nævnte Kommissioner tilfaldt der C. W. en Hovedpart af Arbejdsbyrden. Endvidere kan nævnes, at han 1731 kronede Christian VI. og Dron-

ning Sophie Magdalene, 1717 forberedte og ledede den store Fest i Anledning af det andet Reformationsjubilæum, 1730 Jubelfesten til Minde om den augsburgske Konfession og 1736 Jubelfesten for den danske Kirkes Reformation. I Anledning af den sidstnævnte blev han ved Kongebrev udnævnt til Dr. theol. (bullatus), for at han igen kunde kreere andre Doktorer ved denne Lejlighed. C. W. indviede 20 Biskopper i Danmark og Norge og ordinerede 438 Præster, og det fremhæves udtrykkeligt, at han var meget nøjeregnende ved den forudgaaende Prøvelse af Ordinander.

Samtiden talte med enstemmig Beundring om C. W.s store oratoriske Evner. Selv en saa nøgtern Mand som Erik Pontoppidan siger om ham, at naar han talte paa Latin, var det som at høre en Romer fra Guldalderen, og som dansk Prædikant indtager han en høj Rang i vor Prædikekunsts Historie. Vidnesbyrd herom foreligger endnu i de ovennævnte Ligprædikener over Frederik IV. og Dronning Louise (begge først udgivne 1747), desuden i Ligprædikenerne over Charlotta Amalia Krabbe (1709), over kgl. Konfessionarius Peder Jespersen (1718) og over Gehejmeraad Otte Krabbe (1719; med sine 588 Sider i meget stor Folio et af de omfangsrigeste Værker af denne Art). I læremæssig Henseende og ved Prædikenens formelle Opbygning og stærkt tematiske Udformning viser C. W. sig ogsaa her at tilhøre den engelske Skole, og som hans Tankegang ofte hæver sig til virkelig Højhed, saaledes udmærker hans Stil sig ved Lethed og Elegance. En Særstilling indtager han blandt Prosaisterne paa dette Omraade ved sit usædvanligt rene danske Sprog. — Rang med virkelige Etatsraader 1734, med Konferensraader 1735. — Maleri paa Fr.borg, Universitetsbiblioteket (1. Afd.), i Roskilde Domkirke og paa Ledreborg. Stik af J. Haas 1761.

Kbh.s Universitets Programma funebre af 22. Nov. 1737 over Chr. Worm. Marcus Wøldike: In memoriam Dn. Christiani Wormii oratio, 1738. Dänische Bibliothec, II, 1738, S. 519—24; IV, 1743, S. 582—604. Erich Pontoppidan: Annales ecclesiæ Danicæ, IV, 1752, S. 98—101. D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie, 1753, S. 359—80. R. Nyerup: Lüxdorphiana, 1791, S. 333—45. Chr. Bruun: Falsteriana, 1869, S. 151—58. Samme: Frederik Rostgaards Liv og Levnet, I, 1870, S. 14, 330 f., 395. Breve fra Hans Gram, udg. af Herman Gram, I, 1907, S. 8, 68, 94, 126, 171. Bjørn Kornerup: Vita Johannis Grammii, 1942, S. 37, 52, 176, 186, 219. L. Koch: Kong Christian den Siettes Historie, 1886. Joakim Larsen: Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie, 1881, S. 9 f. Samme: Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536—1784, 1916, S. 127, 171, 180, 197 f., 207, 213, 222, 324 f. Bjørn Kornerup: Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie, 1929—30, S. 34, 266, 274—77, 286, 288, 291. J. O. Bro Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark, 1935, S. 108, 119, 339 f. P. G. Lindhardt: Peder Hersleb, I, 1939, S. 104 f., 228 ff. Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, III, 1836, S. 101, 123 ff.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, VI, 1919, S. 74—79. Dsk. Saml., I, 1865—66, S. 312 ff. H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier, I, 1891, S. 340, 363; II, 1896, S. 230 f., 233, 282, 287, 320—34, 348—55; IV, 1902, S. 493, 506 f. Personalhist. Tidsskr., 3. Rk., II, 1893, S. 94, 96—101; 6. Rk., V, 1914, S. 203; 8. Rk., V, 1926, S. 272; VI, 1927, S. 127; 10. Rk., II, 1935, S. 74, 156. Dsk. Mag., 6. Rk., III, 1923, S. 223, 227—30, 244 f., 251 ff., 254 f. Kirkehist. Saml., 2. Rk., III, 1864—66, S. 458 f.; VI, 1872—73, S. 412 f.; 3. Rk., V, 1884—86, S. 507—11, 820; 4. Rk., I, 1889—91, S. 130—34, 278 ff.; II, 1891—93, S. 449—57; 5. Rk., I, 1901—03, S. 265 f., 274; II, 1903—05, S. 486—543, 699; IV, 1907—09, S. 325—38, 430 f.; V, 1909—11, S. 41, 43—49, 180—91, 353—58, 384—87, 658—64, 670, 675 f., 690 f., 738.

Bjørn Kornerup.

Worm, Jacob Pedersen, 1642—ca. 92, Præst og Satiriker. F. 8. Dec. 1642 i Kirke Helsinge, Holbæk Amt, d. ca. 1692 i Trankebar, begr. sst. Forældre: Sognepræst Peder Jacobsen W. (d. 1668, gift 2° med Sille Lambertsdatter Balkenborg, d. 1670, gift 2° 1669 med Thomas Kingo, s. d.) og Anna Heichens. Gift 1677 (Bevilling 25. Sept.) med Abel Andersdatter Achthon, f. 1658, d. 1710 (gift 2° 1694 med Sognepræst i Hammel, senere Provst i Viborg Mads Rasmussen Thrane, d. 1717, gift 2° 1714 med Lucie Barfoed, gift 2° 1730 med Konsumtionsforvalter Niels Jensen Bech), D. af Sognepræst i Viborg Anders Christensen A. (1611—77) og Maren Hansdatter.

J. W. var født Polemiker. Fra sin tidligste Ungdom viste han »et ypperligt og skarpsindigt Hoved; men altid tilbøjelig til Skoptisering«. Han blev dimitteret fra Slagelse Skole 1663 og gennemløb i de følgende Aar de akademiske Grader (Baccalaurgraden 1664, teologisk Eksamen 1666, Magistergraden 1667) samtidig med, at han forfattede og forsvarede mere end en Snes latinske Disputatser; i en (fra 1666) gendrives nogle Sætninger fra Descartes' Fysik, det er den første Drøftelse af Descartes i Danmark.

J. W. var ved at komme i Vej; han prædikede paa Latin for Frederik III. og forsvarede i et (utrykt) latinsk Skrift Kongens Ret til at udnævne Præster. 1669 fik han Ekspektance paa det teologiske Lektorat i Viborg; men da Stillingen ikke blev ledig, maatte han 1671 nøjes med det ringe Rektorembede i Slangerup, hvor han sad i seks bitre Aar. J. W.s onde Stemning vendte sig dels mod hans nærmeste foresatte, Sognepræsten Thomas Kingo, der ved sit Ægteskab 1669 med J. W.s Stifmoder var blevet hans Stiffader, dels mod den øverste administrative Myndighed, samlet i Griffenfeld.

Fejden med Kingo er nok begyndt straks efter J. W.s Ankomst til Slangerup. Efter et Aars Ægteskab var Kingo blevet Enke-

mand, og det kan vistnok læses ud af J. W.s »Kardinalsatire«, at Kingo gik paa Frierfødder hos sin Formands Enke, Sophie Judichær, som imidlertid ikke tog mod Tilbudet. Medens Kardinalsatiren blot er overgiven Spot, er der en uforsonlig Tone i Digterfejden, som fremkaldtes af »Kalotvisen«, J. W.s paagaaende Satire over Kingos gejstlige Arrogance. Kingo svarede nemlig med et skældende Digt, og J. W. truer i sin Replik — alle tre Digte har Versemaal efter Kingos »Far, Verden, Far vel« — med offentligt at skandalisere Præsten, »tier du ej«. Kingo tav.

Forholdet til Griffenfeld viser en Kurve med karakteristiske Udsving. J. W. gør 1672 Griffenfeld sin Opvartning i et latinsk Bindebrev, men da han ikke opnaar Forfremmelse, skriver han en Serie skarpe Satirer. I »Studiosus lamentans eller Studenter-Graad formedelst Lykkens Modstriidelse og Forfremmelses Mislingelse«, angribes Griffenfeld for Bestikkelighed, i »Sibyllæ Spaadom om Nordens Antikrist« anføres Takster paa Embederne; i »Gud og Belial«, en Samtale mellem en Teolog og en Politiker, uddybes Satiren. Griffenfelds Svoger, Sjællands Biskop, Hans Bagger, har J. W. i en Prosasatire beskyldt for at anvende macchiavellistiske Metoder inden for Kirken; naar han nu i Digtet mod Griffenfeld knytter Statsmandens Salg af Embeder sammen med hans Gudløshed og deraf flydende Amoralitet, ligger der sikkert den samme populære Opfattelse af Macchiavellis Statslære til Grund. Da Griffenfeld blev fængslet i Marts 1676, triumferer J. W. først over Antikristens Fald i en dansk Satire med latinsk Titel (som betyder »Sørgelig Efterskrift eller Spaadommens Opfyldelse«), men da Griffenfelds Dommere ikke syntes at ville tage Hensyn til »hans ædle Sindets Gaver«, som det hed allerede i Sibylles Spaadom, advarer J. W. i et Par Digte Kongen mod Griffenfelds Fjender og Efterfølgere (»Studiosus relamentans«, ɔ: en ny Studenter-Graad og »Lykkens Ubestandigheds Speil ophængt paa Fuglenes Herre-Dag«).

1677—81 er den skæbnesvangre Periode i J. W.s Liv. 1677 kaldtes han til Sognepræst ved Graabrødrekirken i Viborg, og der tillagdes ham Indtægter, som maa have tilfredsstillet ham. Men det viste sig nu, at ikke Misundelse og Brødnid alene tvang ham Pennen i Haanden. J. W. aabenbarede sig i disse Aar som en ægte Malcontent. Under den senere Proces hævder han i sit Forsvarsskrift, der indeholder kraftig og god Prosa, at »Præst og Poet har Magt til at straffe Synd og Last, ej alene mundtligt, men ogsaa skriftligt«, og i Viborg brugte han baade Mund og Pen. Hans Forbillede var, som han hævder under Forsvaret, utvivlsomt den djærve hamburgske Præst og Satiriker Balthasar Schupp, men med

den Forskel, at J. W. som Prædikant og Skribent tilspidser de aktuelle Hentydninger. Allerede i Slangeruptiden havde J. W. udført paa Vers et »Horologium Regium eller Gudfrygtige og retfærdige Kongers Sejerværk« (1674), der som Schupps Prosaskrift »Salomo oder Regenten-Spiegel« med stadig Henvisning til Biblen yder de styrende Vejledning og Kritik. 1678 skriver han nu et satirisk Digt, »Kongens vemodige Klage over en Del Krigsraaders og Officerers Utroskab og Uforsigtighed«, om Fejl og Forsømmelser under den skaanske Krig, og delvis paa Prosa »Visio Abrahamstrupensis eller Et underligt og sælsomt Syn som er set paa Himlen over Abrahamstrup og Svanholm 1678«, der melder om Korruption i Kongens Omgivelser. 1679 giver J. W. sig — som Schupp — helt Prosaen i Vold, men vælger samtidig Disputatsformen, han var fortrolig med fra Ungdommen, til Satiren »De idolis Jeroboami eller Kong Jeroboams Afguderi i Dan og Bethel«, hvor han, stadig med dækkende Henvisninger til Biblen, gaar i Rette med de store, endog med Kongen, til hvis Forbindelse med Sophie Amalie Moth der aabenlyst hentydes. Sine Satirer skikkede J. W. til Venner med Anmodning om at sende dem videre; som Kædebreve gik de over Landet. Myndighederne blev urolige, Undersøgelser blev anstillet, snart samlede Mistanken sig om J. W., der Lørdag 16. Okt. blev forhørt af den udsendte Generalfiskal paa Bispegaarden i Viborg. Han nægtede alt, og der blev derefter s. D. foretaget Husundersøgelse hos ham. Herom fortæller et Sagn, at J. W. bad Fiskalen have sig undskyldt, han skulde skrive Prædiken til næste Dag. J. W. sad da ved sit Arbejdsbord, medens Generalfiskalen forgæves gennemsøgte Husets Gemmer. Om Søndagen gik Fiskalen til J. W.s Prædiken, og da han nu hørte ham tale om Rachel, der sad paa en Kamelsadel, hvori hun havde skjult de stjaalne Husguder, medens Laban forgæves ledte efter dem i Teltene (1. Mosebog 31, 33—35), forlod han Kirken, gik til J. W.s Hjem og fandt hans Satirer gemt i Stolesædet. Anekdoten er desværre uhistorisk. I Fiskalens Indberetning meddeles der, at man intet kompromitterende har fundet, og i Jan. n. A. beordres J. W. til nyt Forhør i Kbh. Han opbyder hele sin akademiske Disputerekunst, men kommer til kort over for Fiskalens nøgternt snedige Forhørsteknik. J. W. bekender alt. Jan.—Febr. 1681 dømmes han, først af en gejstlig Ret (Konsistorialret) for Majestætsforbrydelse i højeste Grad til Tab af Kjole og Krave, og derefter af en verdslig Ret (Kbh.s Raadstueret) til Halshugning og Partering. W. sender Nødskrig paa Vers til alle Sider, endog til Sophie Amalie Moth, og hans Hustru gaar Tiggergang. I April benaades han med For-

visning til Trankebar, og samme Maaned afgaar Skibet. Før Afrejsen og undervejs skriver han rørende Afskedsvers til sin unge Hustru, som han efterlod og aldrig skulde gense.

Om J. W.s ostindiske Periode ved vi ikke ret meget. Hans Hustru giftede sig igen 1694; det antages, han er død nogen Tid i Forvejen. I Okt. 1685 blev det tilladt Ledelsen i den danske Koloni at benytte J. W. som Præst ved den stedlige Kirke. Han synes at have arbejdet virksomt i den kristne Missions Tjeneste, det forlyder, at han har oversat Dele af Biblen paa et indisk Sprog, og at de indfødte troede ham i Stand til at gøre Mirakler. I de samme Aar, ca. 1685, var der stærk indre Uro i Kolonien. Guvernøren, Axel Juel, beskyldtes — med Rette, som det senere godtgjordes — for at berige sig paa andres Bekostning. Der sendtes Klager hjem, et Kup mod Juel forberedtes, men blev opdaget og slaaet ned med Haardhed. Om J. W.s Andel i Affæren ved vi med Sikkerhed kun, at han Sept. 1684 har udarbejdet en Klageskrivelse fra de forulempede. Det blev J. W.s sidste Indlæg mod Uret, hans sidste »Satire«. Denne begavede Præst og Poet forbeholdt sig, ogsaa som deporteret Livsfange, sit Dobbeltkalds »Magt til at straffe Synd og Last«.

Kun eet af J. W.s Digte blev trykt i Samtiden, »Jesu Klagemaal over Judas og Jøderne« (ca. 1680, anonym). Resten, 50—60 Stykker, foreligger i talrige Afskrifter fra 17. og 18. Aarh. En Del af dem er trykt brudstykkevis i C. P. Rothe: »Peder Griffenfelds Liv og Levnet«, I (1745), S. 50, 83—94, 97—112; II(1745), S. 35—40, 167—91, og i Odin Wolff: »Journal for Politik, Natur- og Menneske-Kundskab«, 1812, I, S. 253—96; III, S. 1—19; IV, S. 97—142, hvor der samtidig gives Bidrag til hans Historie. En samlet, kritisk og kommenteret Udgave af J. W.s poetiske Forfatterskab hører til dansk Litteraturforsknings Desiderata.

Tøger Reenberg: Forsamling paa Parnasso (ca. 1699, trykt i Poetiske Skrifter, II, 1769). J. F. Fenger: Den Trankebarske Missions Historie, 1843, S. 7—13. Vilh. Bang i Historisk Arkiv, ny Rk., XI, 1884, S. 241—60; XII, 1884, S. 19—40. H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml., 3. Rk., V, 1884—86, S. 654—59. Richard Petersen: Thomas Kingo, 1887, passim. J. Paludan: Renaissancebevægelsen i Danmarks Literatur, 1887, S. 362—70. Fr. Krarup i Museum, 1892, II, S. 266—92; 1894, I, S. 242—74. Hans Brix: Analyser og Problemer, I, 1933, S. 194—219; IV, 1938, S. 279—304. Valdemar Hansen: Indledning til Descartes: Om Metoden, 1937, S. XXIII. Børge Løvind i Fra Viborg Amt, 1935, S. 93—118.

F. J. Billeskov Jansen.

Worm, Jens, 1716—90, Rektor, Leksikograf. F. 24. Aug. 1716 i Aarhus, d. 31. Dec. 1790 sst., begr. i Ølsted. Forældre: Lektor,

Konsistorialassessor Oluf W. (1672—1743) og Karen Knob (1682—1750). Gift 1754 med Anna Müller, f. 15. Maj 1701, d. 23. April 1774 i Aarhus (gift 1° med Sognepræst i Gerrild og Hemmet Gregers Otto Bruun, 1672—1742 (gift 1° 1701 med Karen Hansdatter Cappel, d. 1723 (gift 1° 1685 med Sognepræst i Gerrild Andreas Haasum, d. 1700)), 2° med Krigsraad, Vejer og Maaler i Aarhus Niels Langballe, 1687—1752), D. af Sognepræst i Holbæk og Udby Michael (Mikkel) Pedersen M. (d. 1709, gift 1° 1682 med Birgitte Rud, d. 1693) og Anna Maria Suhr (d. 1740, gift 2° 1710 med Sognepræst i Holbæk og Udby Hans Cappel Haasum, 1686—1740).

J. W. blev privat dimitteret til Universitetet 1733 og havde Borchs Kollegium 1735—40. Han tog Attestats 1736 og blev Dekan paa Kommunitetet. I de syv Aar, han studerede ved Universitetet, paavirkedes han især af sin Præceptor Hans Gram, der lod ham benytte sin store Bogsamling, hvor J. W. formodentlig har faaet Smag paa de litterærhistoriske Undersøgelser, han senere skulde dyrke med saa heldigt Resultat. Det var sikkert ogsaa Gram, som fik ham med i Arbejdet paa den i disse Aar paabegyndte Bibelrevision. 1740 udnævntes J. W. til Konrektor i Aarhus, og s. A. tog han Magistergraden. Allerede 1745 blev han Vicerektor og 1752 virkelig Rektor. Under Formandens langvarige Sygdom havde han dog længe forinden været Skolens egentlige Leder, og indtil 1775, da han tog sin Afsked, var han derefter en overordentlig virksom Skolemand, »en af den Tids meget ansete Rectores« (Nyerup), som afgav »udmærket grundige og saare instructive« Betænkninger om Skoleforhold. Det skyldtes ogsaa fortrinsvis J. W.s Ihærdighed, at Aarhus Katedralskole under hans Rektorat fik en ny og for sin Tid anselig Skolebygning (indviet 1766). Han lagde i det hele taget megen praktisk Dygtighed for Dagen, førte med Held Sager helt op til Højesteret for at sikre Skolens Indtægter, udnævntes »som Landmand ved forefaldende Tvistigheder om Fælledskabets Ophævelse i Haureballegaards Amt«, ligesom han var »Medcommitteret ved Extraskattens Ansættelse for de Fattige«. — Det Arbejde, som har bevaret J. W.s Navn for Eftertiden, er dog hans »Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd« (I—III, 1771—84), et fuldstændigt Forfatterleksikon, det første i Danmark, udarbejdet med stor Grundighed og Nøjagtighed og indeholdende en saadan Fylde af biografiske og litterære Oplysninger, at det lige til vore Dage har dannet Udgangspunktet for alle senere Arbejder af samme Art. J. W.s Indsats er saa meget mere beundringsværdig, som han gennemførte Arbejdet uden direkte Adgang til de store Biblioteker i Kbh. Han havde dog

modtaget Hjælp fra mange Sider, og Udgivelsen af Værkets sidste Bind blev for en stor Del besørget af hans Søstersøn og Plejesøn, den senere Rektor Oluf W. (s. d.). Af J. W.s øvrige, ret faatallige Skrifter maa nævnes hans »Forsøg til en Skole-Historie, forestillende de Latinske Skolers og Skole-Væsenets Tilstand i Dannemark for Reformationen«, som optoges i Videnskabernes Selskabs Skrifter (1777). — 1754 udnævntes J. W. til Professor philosophiae. 1777 fik han Titel af Justitsraad. — Efterladte Papirer i Horsens Statsskoles Bibliotek. — Maleri af A. Brünniche 1758 i Horsens Statsskole.

J. Worm: Lexicon over lærde Mænd, II, 1773, S. 627 ff.; III, 1784, S. 880. Chr. Vest Hertel: Aarhuus Dom- og Cathedral-Kirke, II, 1810, S. 110—21, 478—83. E. G. Tauber: Hist. scholae cathedr. Arhusiensis, 1817, S. 104—14. H. H. Blache: Hist. Efterr. om Aarhuus Cathedralskoles Bygninger og Inventarier. Indbydelsesskrift, 1850, S. 16—22. Norsk hist. Tidsskr., 2. Rk., IV, 1884, S. 324 f. Kirkehist. Saml., 3. Rk., VI, 1887—89, S. 766—85; 4. Rk., I, 1889—91, S. 125—42; 4. Rk., II, 1891—93, S. 343—49, 583 f. Joh. Henr. Tauber: Dagbøger (J. Clausen og P. F. Rist: Memoirer og Breve, XXXVIII), 1922, passim. Johs. Caroc: Slægten Begtrup, 1932, passim. Emanuel Sejr: Jens Worm, den lærde Rektor i Aarhus, 1942.

Emanuel Sejr.

Worm, Matthias, 1636—1707, Præsident, Digter. F. 19. el. 29. April 1636 i Kbh., d. 14. Febr. 1707 i Ribe, begr. sst. Forældre: Professor Ole W. (s. d.) og 2. Hustru. Gift 1668 (Bevilling 21. Okt.) med Margrethe Ingeborg de Hemmer (gift 1° 1660 med Borgmester i Ribe Carsten Tønnesen, 1616—67, gift 1° med N. N., d. 1659), f. 22. Sept. 1643 i Aalborg, d. 10. Dec. 1723 i Ribe, D. af Borgmester i Aalborg Christopher de H. (d. 1658, gift 1° med Johanne Jørgensdatter) og Karen Larsdatter Suur (d. 1671).

M. W. blev Student 1654 fra Frue Skole i Kbh. og tog teologisk Eksamen 1657, hvorefter han 1657—67 var paa Studierejse til Nederlandene, England, Frankrig, Italien og Tyskland. 1667 udnævntes han til Præsident (kongevalgt Førsteborgmester) i Ribe; til Embedet hørte ingen egentlig Løn, men 1669 fik M. W. paa Livstid tillagt et Kanonikat i Ribe Kapitel, og 1690 bevilgede Kongen ham 200 Rdl. aarlig. Hans Styre var præget af Myndighed og Klogskab, men de sidste Embedsaar forbitredes af Magistratsintriger, og 1700 nedlagde han Præsidentværdigheden til Fordel for sin Søn Carsten W. (s. d.).

M. W. skrev baade latinske og danske Vers. Blandt hans Digte til Kongehuset kan nævnes »De fire Elementer«, et (utrykt) Festspil til Frederik III.s Fødselsdag 1670; det er Ilden, Luften, Vandet og Jorden, der som allegoriske Personifikationer gør deres Entré

og aflægger deres Hyldest til Monarken. Det lille Stykke, der ender med Chorus, kan opfattes som et Forsøg i Hofballet-Genren; det naaede ikke at blive opført, da Kongens Død indtraf forinden. Ogsaa andre Begivenheder inden for den kongelige Familie har M. W. besunget, og at denne Side af hans digteriske Virksomhed ikke var uden praktisk Betydning ses af den egenhændige Paategning, som Christian V. 1673 gav en Ansøgning fra ham om Lettelse i Eksportafgiften paa Stude: »For Wormii gode wers skyl maa dett nock were saaledis denne gang«.

Foruden Lejlighedsdigtene er et Par større versificerede Satirer tillagt M. W. »Ris til hver Mands Rumpe« er en moraliserende Allegori; efter en kort Indledning, væsentlig bygget over gamle Ordsprog, skildres i en Drøm »den landflygtige Gudfrygtighed«, hvis slette Kaar skyldes Ugudeligheden i alle Stænder, ikke mindst Præstestanden. En Slags Fortsættelse heraf er »Hofmands Spejl«, hvor det demoraliserende ved Hoflivet fremhæves med Konklusionen: Mundus vult decipi. Begyndelsen af »Hofmands Spejl« er ligesom M. W.s Lejlighedspoesi i Barokstil, men ellers peger de to Digte, trods deres Aleksandriner-Metrum, tilbage til den gammeldags allegoriske Satire fra det 16. Aarhundrede. Da kritisk Behandling af Emner som Gejstlighed og Hof kunde være meget farlig for en Forfatter, forstaar man, at intet af disse Digte blev trykt; i de fleste af de Haandskrifter, hvor de optræder, anføres de ikke under M. W.s Navn, men kun under Pseudonymet Alethophilus, og er, formodentlig i Kraft af deres skrappe Satire, indrangerede blandt Jacob W.s (s. d.) Produkter. Til Gengæld har man, vistnok med Urette, tillagt M. W. et Bindebrev »Barselstuen«, som i et Par Haandskrifter er optaget blandt hans Vers uden Forfatterangivelse.

M. W. indtager en Mellemstilling mellem gammelt og nyt. Paa den ene Side er han, ligesom H. H. Skonning (s. d.), forankret i ældre Tids Kunstform, paa den anden Side har han tilegnet sig den moderne Stil, som den anden schlesiske Skole havde skabt. — Assessor i Højesteret 1681. Kancelliraad 1687. Justitsraad 1694. — Epitafium (1679) i Ribe Domkirke, med Malerier af M. W. og Hustru. Portrætteret som Barn paa det W.ske Familiebillede (Nationalmuseet). Maleri i Horsens Statsskole.

Caspar P. Rothe: Brave Danske Mænds og Qvinders Eftermæle, I, 1753, S. 447—67. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Bidrag til den danske Digtekunsts Historie, III, 1805, S. 161—69. J. Paludan: Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur, I—II, 1887—1913 (se Registrene). A. D. Jørgensen: Historiske afhandlinger, III, 1898, S. 25. Historiske Meddelelser om Kbh.,

IV, 1913—15, S. 545—53. Fra Ribe Amt, 1929, S. 354 f. Hugo Matthiessen, Otto Smith, Victor Hermansen: Ribe Bys Historie, 1929 (se Registeret).

R. Paulli.

Worm, Ole, 1588—1654, Læge, Oldforsker. F. 13. Maj 1588 i Aarhus, d. 31. Aug. 1654 i Kbh., begr. sst. (Frue K.). Forældre: Senere Borgmester Willum W. (1563—1629, gift 2° med Bodil Lauridsdatter) og Inger Olufsdatter (1568—1619). Gift 1° 26. Nov. 1615 med Dorthe Fincke, f. 1596, d. 21. Nov. 1628 i Kbh., D. af Professor Thomas F. (s. d.) og Hustru. 2° 1630 med Susanne Madsdatter, f. 1613, begr. 26. Aug. 1637 i Roskilde, D. af Sognepræst i Vejle, senere Biskop i Lund Mads Jensen Medelfar (s. d.) og 1. Hustru. 3° 21. April 1639 i Kbh. med Magdalene Motzfeldt, f. 25. Jan. 1617 i Kbh., d. 24. Febr. 1691 sst. (gift 2° 1661 med Dr. med. Christian Fabricius, 1601—66), D. af Vinhandler Peder M. (d. 1650) og Marie v. Heimbach.

Slægten stammede fra Geldern i Holland. Medlemmer af den udvandrede under Hertugen af Albas Religionsforfølgelser til Danmark og bosatte sig som Købmænd i Aarhus; Bedstefaderen blev Raadmand, Faderen var Borgmester, da han 1624 overtog Stillingen som Tolder paa Skagen, et Embede, han indehavde til sin Død. O. W. gik seks Aar i Fødebyens Latinskole, sendtes derefter tretten Aar gammel til videre Uddannelse i Gymnasiet i Lüneburg og var fra da af paa nær kortere Besøg i Hjemmet udenlands til sit 25. Aar. Efter Faderens Raad lod han sig i Juni 1605 indskrive ved Universitetet i Marburg; her og i Giessen lagde han sig efter Filologi, Filosofi og Teologi, medens han i Strassburg helligede sig de medicinske Fag og derhen hørende Grene af Naturvidenskaberne, hvilke Studier han fortsatte og udvidede i Basel, hvor han immatrikuleredes i Juli 1607 og fulgte Undervisningen i Terapi, Anatomi og Botanik hos Felix Plater, Caspar Bauhin og Jacob Zwinger. Gennem Schweiz drog han over Alperne til Italien og immatrikuleredes i Okt. 1608 i Padova, hvor han under Girolamo Fabricio d'Acquapendente og Giulio Casserio ivrigt dyrkede klinisk Medicin og Kirurgi; som Skandinav indskreves han i »den germanske Nation« inden for det medicinske Fakultet og valgtes enstemmigt til Forstander (procurator et consiliarius anatomicus). Efter at have aflagt Besøg i Venezia tog han i Foraaret 1609 over Bologna, Firenze, Siena og Rom til Napoli; paa Tilbagevejen indskreves han i April ved Universitetet i Siena og rejste efter at have opholdt sig her i tre Maaneder over Genova til Frankrig. I Montpellier var han i fire Maaneder, men Opholdet

i Paris, hvor han praktiserede som Læge og venskabeligt omgikkes Mænd som Anatomen Jean Riolan og Filologen Isaac Casaubon, blev betydeligt afkortet paa Grund af Urolighederne efter Henrik IV.s Mord. Han søgte da til Holland, kom over Rotterdam, Delft og Haag til Leiden, ved hvis unge, men allerede berømte Universitet han i nogen Tid opholdt sig, og begav sig derpaa hjem for ogsaa at lade sig immatrikulere ved Kbh.s Universitet, hvilket skete endnu i 1610. Sin Uddannelse ansaa han dog ikke for afsluttet og rejste næste Foraar ud igen. I Marburg fordybede han sig i kemiske Eksperimenter, vejledet deri af Johannes Hartmann; i Basel blev han under Bauhins Rektorat i Dec. 1611 promoveret til Dr. med. af Plater og tog derefter over Holland til England. Her var han i halvandet Aar, dels i London, hvor han i en engelsk Magnats Hus vandt et agtet Navn som Læge, dels i Oxford for at nyde godt af det Bibliotek, Thomas Bodley havde stiftet. Beriget med nye Indtryk og Erfaringer vendte han i Sommeren 1613 hjem til Fædrelandet.

Den vidtberejste og mangesidigt uddannede unge Mand knyttedes straks efter Hjemkomsten til Universitetet. Efter Skik og Brug begyndte han i de elementære Fag som Professor pædagogicus; i Aug. 1615 overtog han Professoratet i Græsk, blev i April 1621 Professor i Fysik og i Febr. 1624, da Svogeren Caspar Bartholin efter sin store sjælelige Krise ombyttede Lægens Kald med Teologens, Professor i Medicin. Men desuden var han 1614—16 Universitetets Notar, fungerede 1619 og 1621 som Dekan i det filosofiske Fakultet og blev 1640 som Vikar for den alderstegne Thomas Fincke Decanus medicus perpetuus, i hvilken Egenskab han paa det medicinske Fakultets Vegne forfattede og afgav mange responsa. I tredive Aar, til sin Død, beklædte O. W. med Hæder Stillingen som Professor i Medicin og øvede samtidigt en Læges Gerning. Der var i hans Væsen noget solidt og vederhæftigt, som indgød Tillid, og den Omhu, han viste enhver Patient, som henvendte sig til ham, skaffede ham en udstrakt Praksis, der voksede med Aarene; stærkt maa det have virket, at han under de pestagtige Epidemier, der Gang paa Gang hærgede Hovedstaden, ikke som de andre Læger og Professorerne forlod Byen, men blev paa sin Post og modigt satte sin Person ind paa Smittens Bekæmpelse. Mellem hans Klienter var saavel Kongen som den udvalgte Tronfølger, Prins Christian, og i Erkendtlighed for den Hjælp, han havde ydet, tildeltes der ham 1636 et Kanonikat i Lund; da Christian IV. laa paa sin Sotteseng, blev han tilkaldt. I akademiske Spørgsmaal havde hans Ord Vægt, og et Vidnesbyrd om den

Anseelse, han, der i mangt og meget var Universitetets gode Søn, nød blandt Kollegerne, er det, at han fem Gange — 1627, 1636, 1642, 1648 og 1654 — valgtes til Højskolens Rektor. Gennem sine Ægteskaber havde han en fast Position i Standsfællers og Bourgeoisiets selskabelige Samvær; ved Hove, hos de fremmede Gesandter og i adelige Kredse var han en hyppig og velset Gæst. Med alt dette fandt han Tid til at udfolde en omfattende Forfattervirksomhed, thi han var alle Dage besjælet af en ukuelig Arbejdslyst og havde en egen Evne til at tage praktisk paa Tingene, overvinde Vanskeligheder og uden smaalig Afvejen af, hvad det kostede ham selv i rede Penge, faa Sagerne fra Haanden, aabenbarende et heftigt Sind, naar noget kom paa tværs.

Af mindst Betydning for Videnskabens Udvikling blev, hvad O. W. af selvstændigt Arbejde ydede inden for Medicin og Naturvidenskab. Der er ikke i disse Fag til hans Navn som til Thomas Bartholins eller Niels Stensens knyttet nogen Opdagelse af virkelig Rækkevidde, og det hænger sammen med en Begrænsning hos ham som Videnskabsmand og Menneske. I den Forstand var han ingen overlegen Aand, at han Ansigt til Ansigt med Meninger, der fremtraadte med Alderens eller Autoritetens Vægt, skulde driste sig til absolut at skyde dem til Side for ubetinget at give sig den eksakte Iagttagelse i Vold. Saaledes vovede han i sin Afhandling 1653 om den norske Studsmus Lemmingen (»Historia animalis, quod in Norvagia quandoque e nubibus decidit«) ikke helt at afvise den gængse Anskuelse om Dyrets Opstaaen af forraadnede Skyer, skønt han ved den anatomiske Undersøgelse — den første, der foreligger — konstaterede Tilstedeværelsen af veludviklede Genitalia, og Naturen »intet foretager sig uden Hensigt«. Det er da ikke forunderligt, at han, der ansaa Galenos' System for Lægevidenskabens Grundpille, over for Harveys revolutionerende Lære om Blodets Kredsløb havde alvorlige Betænkeligheder. Men selv om O. W. ikke ganske formaaede at sige sig løs fra tidligere Tiders Tankegang, hørte han dog til blandt Empiriens Mænd; han slog sig aldrig til Taals med Bøgernes Udsagn alene, men vilde ved Siden af nok have Tingene for sig. Med ham holder Ordene »paa Grundlag af Selvsyn« Indtog i det medicinske Fakultets Forelæsningsannoncer, og som Lærer har han indlagt sig ikke ringe Fortjeneste. Da han tiltraadte, savnedes saa godt som alt Undervisningsmateriel, men ved Hjælp af et 1628 til Universitetet skænket mandligt Skelet var han i Stand til at foredrage Osteologien i Overensstemmelse med de moderne Krav; ved den første Gennemgang fandt han de smaa Ben i Kraniet, som Thomas Bartholin

til Ære for sin Onkel har givet Navnet »Ossa Wormiana«. Ogsaa Farmaceuternes Undervisning forbedredes, da han — efter 1630 — overtog Tilsynet med Universitetets botaniske Have, som henlaa i meget forsømt Tilstand; gennem sine udenlandske Forbindelser skaffede han Frø og Løg af mange Arter, bragte Haven paa Fode og benyttede den til Demonstration af de forskellige Lægeplanter. Naar han i de første Aar af 1640'erne tilsyneladende stillede sig vrangvilligt over for Oprettelsen af et særligt anatomisk Teater, var det af personlige, ikke af saglige Grunde; han ønskede Pladsen besat med sin Nevø i Stedet for med den tyskfødte Simon Paulli, og da Personskiftet 1648 havde fundet Sted, var han en stadig og ivrig Tilskuer ved Thomas Bartholins berømmelige Dissektioner. Imidlertid er det hverken Anatomi eller Botanik, der sætter Præg paa O. W.s medicinske Forfatterskab, men Patologien, som han behandlede i to sideløbende Rækker af Disputatser, af hvilke den ene 1640 samledes i et særligt Skrift under Titlen »Institutiones medicæ«, hans i Datiden mest ansete lægevidenskabelige Arbejde: en Rettesnor for praktiske Læger og en Lærebog for de studerende.

Hvad O. W. har skrevet om naturvidenskabelige Emner, staar i Forbindelse med det Museum, han skabte sig. 1623 fortæller han i et Brev til Johan Rhode, at han er begyndt at samle Naturgenstande, især sjældnere forekommende; samtidigt meddeler han, hvad han helst vil have: Jordens, Luftens og Havets Dyr, Ædelstene, Mineraler, Konkylier og andet deslige. Der blev fra mange forskellige Sider rakt ham en hjælpende Haand. Danske Søkaptajner, der sejlede i arktiske eller indiske Farvande, bragte mærkelige Sager med hjem, ofte efter en af O. W. i Forvejen udarbejdet Liste; Frederik III., der jævnlig besøgte ham, skænkede værdifulde eller kuriøse Stykker; Kardinal Mazarin sendte Gaver, for hvilke han modtog Gengæld, og lærde Standsfæller alle Vegne fra saavel som danske Adelsmænd var blandt Giverne. Samlingen, for hvis Konservering O. W. som ægte Museumsmand havde aabent Blik, vandt Navnkundighed Europa over og var en af Kbh.s største Seværdigheder. Besøgende af Stand blev viste om af Ejeren personlig, der bad dem indskrive deres Navne i en dertil bestemt Protokol; til yderligere Vejledning, ogsaa for sine Studenter, med hvem han oftere her holdt Øvelser, lod han trykke oversigtsmæssige Kataloger, af hvilke Udgaver kendes med Aarstallene 1642, 1645 og 1653. Men den udførlige, ræsonnerende Beskrivelse, som han Aar igennem arbejdede paa, saa først Lyset 1655, Aaret efter hans Død, som en pragtfuld, med Tekstillustrationer udstyret Foliant paa henved 400 Sider, trykt hos Elzevirerne i Leiden, under

Titlen »Musæum Wormianum siue Historia rerum rariorum tam naturalium quam artificialium, tam domesticarum quam exoticarum«. Som det ses, falder Værket i to Hovedafdelinger: en naturvidenskabelig og en artistisk; i hin havde Museet sin Styrke, denne var mindre fuldkommen. Den første deles atter i tre Underafdelinger: Mineraler, Planter og Dyr; de artistiske Genstande, som hører ind bl. a. under Arkæologi, Etnografi og Numismatik, klassificeres efter det Materiale, de er lavede af. Med den Begrænsning, der var Forfatteren i Kødet baaren, er Kataloget et grundigt videnskabeligt Arbejde, det ældste Forsøg i speciel Zoologi inden for vor Litteratur og det Sted, hvor Verden tidligst fik ordentlig Besked om nordiske Dyreformer; hvad Plantebeskrivelserne angaar, er de efter en moderne Faghistorikers Dom ofte udførlige, klare og koncise og med en i de Tider ganske ualmindelig Nøjagtighed i Gengivelsen af Navne. Museet var O. W.s Øjesten; i sit Testamente bestemte han, at det skulde holdes samlet og helst bevares i Slægten, men var det ikke muligt, skulde det først tilbydes Kongen af Danmark. Det var dette sidste, der skete. Den velhavende Enke overdrog s. A., som Kataloget udkom, Samlingen til Frederik III., der indlemmede den i det kgl. Kunstkammer; i vore nuværende Museer er det dog blot enkelte Stykker, som med Sikkerhed kan paavises at stamme fra O. W.s.

De arkæologiske Genstande i O. W.s Museum bestod væsentligst af Sten- og Bronzesager samt Urner. De var ikke mange i Tal og, naar undtages et Par Bronzearmbaand af enestaaende Bredde, uden større Værd, hvilket kan synes underligt, da han efter eget Sigende fra den tidligste Ungdom har næret levende Interesse for Fædrelandets Fortid og Efterladenskaberne derfra. Der er dog ingen Grund til at drage hans Udsagn i Tvivl; de jordfundne Oldsagers Tid som Objekter for videnskabelig Forskning var endnu ikke kommet. Nord som Syd for Alperne var det Litteraturmindesmærker, Monumenter og Indskrifter, som Antikvarerne i Senrenæssancens Dage fortrinsvis beskæftigede sig med, og paa sine Rejser i Italien samt under Opholdet i England har O. W. sikkert faaet mangen en Tilskyndelse. Ganske særligt følte han sig tiltrukket af epigrafiske Studier, forstaaeligt nok, da Danmark paa sine Runestene var i Besiddelse af et herhen hørende Materiale, som intet Land i Europa uden for Norden og England havde Mage til. Hvornaar efter Hjemkomsten 1613 han tog fat, kendes ikke nøjere, men længe har det næppe varet; det vides i hvert Fald, at han under et Sygebesøg paa Herregaarden Stenalt ved Randers Fjord hos Fru Anne Krabbe, der døde i Febr. 1618,

har afskrevet Teksten paa den i Haven opstillede Runesten; 1619 lagde han i Brev til Bertel Knudsen Aquilonius, der omgikkes med Tanken om en Samling af Gravskrifter, denne paa Sinde ikke at forglemme de runiske, 1621 gav han ham Meddelelse om sin Undersøgelse af Tryggevældestenen, og n. A. stod han som Leder af en landsomspændende Virksomhed. En Støtte for sine Planer havde han i Kansleren Christen Friis til Kragerup, paa hvis Foranledning der i Aug. 1622 udgik Kongebrev til Danmarks og Norges Biskopper, hvem det paalagdes hver i sit Stift at lade foranstalte Eftersøgninger angaaende Antikviteter og tilstille Kancelliet Underretning herom; med Kongebrevet fulgte en af O. W. udarbejdet, i Enkeltheder gaaende Fortegnelse over, hvad det var, der skulde svares paa. Efter at have udspurgt Almuen affattede Sognepræsterne Indberetningerne, det tidligste Tilløb med Menigmands Bistand til en antikvarisk-topografisk Beskrivelse af Riget. Men O. W. blev ikke staaende herved; i Dec. 1625 udgik Kongebrev til ham om »efter Lejlighed« at foretage runologiske Rejser, og det paabødes Rentekammeret at afholde de dermed forbundne Udgifter. Det blev dog, uvist af hvad Aarsag, kun et Mindretal af Mindesmærkerne Landet over, han personlig kom til at undersøge, men i Jonas Skonvig (s. d.) og sin Elev Laurids Bording fandt han Medarbejdere, som efter Tidens Forhold paa udmærket Maade varetog denne Del af Opgaven. Saaledes skabtes ad forskellige Veje et bredt Grundlag for de Studier, der ved Siden af den praktiske Lægegerning saa ganske øjensynligt har staaet hans Hjerte nærmest, og gennem hvilke han ydede sin betydeligste videnskabelige Indsats. Uanset tidligere Foreteelser og uden Underkendelse i øvrigt af hans svenske Rival Johannes Bure er O. W. den nordiske Oldforsknings Grundlægger, som han er den første danske Runolog.

Sit antikvariske Forfatterskab aabnede O. W. 1626 med »Fasti Danici«, der 1643 udkom i 2. Udgave. Støttet til et rigt Billedstof afhandles her Kalendervæsenet i Almindelighed og det danske i Særdeleshed, hvorefter følger et Aftryk med latinsk Oversættelse og udførlig Kommentar af en i Aaret 1328 paa Pergament skreven Runekalender, fundet paa en Herregaard i Jylland og 1622 overladt ham af Christen Friis til Tydning; Sproget anser han, sagtens ikke upaavirket af Findestedet, for Jysk, men paa et Mellemstadium mellem det gamle Lovsprog og nymodens Dansk, medens det i Virkeligheden som vist af den moderne Sprogvidenskab er Gullandsk. Da Kalenderen senere er gaaet tabt, har O. W.s Udgave og ikke mindst hans bevarede, egenhændige Afskrift af Origi-

nalen (udgivet 1939 af Nils Lithberg og Elias Wessén) blivende Værd; ogsaa ellers regnes Skriftet for et Hovedværk inden for sin Genre. Som Prøve paa, hvorledes selve Monumenterne agtedes behandlede, udkom 1628 »Tulshøi seu Monumentum Ströense«, efterfulgt 1636 af »De monumento Trygveldensi« og — i anden Retning — »Runer seu Danica litteratura antiquissima« (2. Udgave 1651), en Undersøgelse af Runeskriftens Oprindelse og Udvikling, men med dansk Materiale som eneste Grundlag, idet Sverige holdes udenfor, eftersom Bure 1599 paa sin Runetavle havde gengivet de svenske Runeformer, og han ikke vil smykke os med laante Fjer. Hvad Værket, der er det første i sin Slags, i øvrigt angaar, er det især mærkeligt derved, at der næppe er noget Spørgsmaal, som dengang kunde komme inden for Emnet, uden at O. W. har søgt at besvare det; at Størsteparten af hans almene Resultater for længst har tabt deres Gyldighed, er en anden Sag og kan ikke forklejne ham. Sprogbetragtningen, hvorfra han gaar ud, er Tidsalderens gængse: at det hebraiske Sprog er Grundlaget for alle andre. Som Følge heraf er det af de hebraiske Skrifttegn, Runerne afledes; at de har Lighed med græske og latinske Bogstaver, nægter han ikke, men forklarer det ud fra den fælles Afstamning. Under Henvisning til oldhistoriske Data hos Saxo bestemmes Runeskriftens Alder i Danmark; Betydningen af Ordet »Rune« oplyser han ad etymologisk Vej og drager en Række særlige Forhold ind i Drøftelsen: han gør Rede for Runernes gamle Navne, de enkelte Runeformer, Valdemar Sejrs Runereform og føler sig overbevist om, at Runerne engang har været Middelalderens almindelige Bogskrift, en Anskuelse, som han yderligere bestyrkedes i, da han 1638 blev den lykkelige Ejer af det berømte Runehaandskrift af Skaanske Lov.

O. W.s næste antikvariske Arbejde, »De aureo cornu«, der udkom 1641, er et Lejlighedsskrift, blevet til efter højere Ordre og omhandlende det i Juli 1639 ved Gallehus fundne Guldhorn. Det indledes med en i sin jævne Naturlighed ualmindelig tiltalende Fundberetning og giver, saavidt skønnes, en særdeles paalidelig Beskrivelse af Hornets tekniske Indretning; om det ledsagende Kobberstik oplyste han senere, at det uden hans Skyld ikke helt er at lide paa. Hornet tidsfæster han til Frode Fredegods Dage, søger at vise, at det har været anvendt som Blæseinstrument, ikke som Drikkehorn, og tolker med megen Skarpsindighed dets Figurer som en allegorisk Fremstilling af Menneskelivet med dets Dyder og Laster. Allerede Aaret efter sin Fremkomst var Guldhornsskriftet, der paa Grund af Omstændighederne for bestandig er en

Kilde af primær Rang, udsolgt, men en ny selvstændig Udgave kom ikke; han foretrak at indlemme det i det store Monumentværk, som efter lange Tiders Forberedelse endelig saa Lyset 1643 under Titlen »Danicorum Monumentorum libri sex«, det første og indtil Fremkomsten 1895—1908 af Ludvig F. A. Wimmers Runeværk det eneste Forsøg paa at give en fuldstændig Samling af alle til en bestemt Tid kendte danske Runeindskrifter. Som Indledning meddeles i første Bog en Oversigt over de forskellige Arter af Monumenter, særlig Høje og Stensætninger, med Oplysninger om Oldtidsfolkets Skikke ved Begravelse, Rettergang og Kongevalg og med Beskrivelser af navnkundige Steder fra Hedenold som Lejre og Dannevirke. Mod denne arkæologiske Baggrund behandler de følgende fem Bøger gruppevis efter Landsdele Rigets Runemindesmærker i et Antal af 144 og bringer Afbildninger af dem; ved hvert enkelt Mindesmærke gøres Rede for dets Plads, Størrelse og Udseende; Indskriften meddeles i Runer, gammel Sprogform og latinsk Oversættelse, hvorefter alle Ord og Udtryk, som i sproglig eller historisk Henseende frembød et og andet mærkeligt, underkastes en nærmere Forklaring. Det ses, at O. W. med sikker Haand har lagt det Skema, som har været gældende for runologiske Arbejder lige til vore Dage, og man vil ikke kunne nægte ham sin Beundring herfor. At Værket i Enkeltheder fra Nutids Standpunkt er behæftet med mangehaande Skrøbeligheder og Fejl, er lige saa utvivlsomt, som det er selvfølgeligt. Lysten til at tolke Monumenterne saaledes, at de traadte i Forbindelse med historiske Personer eller Begivenheder, havde han fælles med de italienske Antikvarer; mere beskæmmende er det, at der er Mindesmærker — en halv Snes Stykker i alt —, hvor han begynder sin Læsning med en urigtig Linie (Bure saa her klarere) og derved faar en aldeles bagvendt Indskrift frem. Alligevel er »Monumenta Danica« et Storværk i det 17. Aarhundredes Litteratur og vil altid være uundværligt, ikke blot paa Grund af Oplysninger, der ikke haves andetsteds, men som eneste Kilde for Runeindskrifter, der senere er forsvundne. Med et Supplementsbind, »Additamenta ad Monumenta Danica«, sluttede O. W. 1651 af, men Mindesmærkerne selv tabte han ikke derfor af Syne. Det havde harmet ham at se den Ligegyldighed, som vistes dem mangt et Sted rundt i Landet, og i Febr. 1652 udvirkede han et Kongebrev, ifølge hvilket henved Halvdelen af de af ham beskrevne Runestene skulde indsendes til Rigets Hovedstad for her at danne en Slags Nationalpark. Til Held for Efterverdenen sad Størsteparten af Lensmændene Kongebudet overhørigt: af de indkomne Mindesmærker gik de fleste til

Grunde 1728 under Kbh.s Brand; hvad der reddedes, har nu Plads i Nationalmuseets Runehal.

Det var O. W.s Overbevisning, at det Sprog, han havde for sig paa Runestenene, »intet Steds i Norden var bevaret mere rent end paa Danmarks navnkundige Ø Island«. Han var derfor ivrig efter at knytte litterære Forbindelser med islandske lærde, ikke blot for sine egne Studiers Skyld, men ogsaa af Hensyn til Stephanius, der havde en Kommentar til Saxos Oldhistorie under Hænder, og han blev Hovedmanden i den islandske Renæssancebevægelse paa dennes tidligste Trin, en utrættelig Spørger og en myndig Tilskynder. Selv tog han i den Udstrækning, det var ham muligt, Del i Arbejdet med Fremlæggelse af Tekster. 1633 udgav han den norske Præst Peder Claussøn Friis' Oversættelse af »Heimskringla«, en Publikation af Betydning, da den drog Snorres Navn som Historiker frem af lange Tiders Glemsel og det 17. Aarhundrede igennem blev det egentlige Kildeskrift til Norges Historie. Som Tillæg til Udgaven føjede han en dansk Gengivelse af »Skáldatal«, dog med en lille Omredaktion af Teksten: Skjaldene ved Svend Tveskægs, Knud den Stores og Valdemarernes Hoffer stilles i Spidsen umiddelbart efter de to Heroer Starkad og Regner Lodbrog, medens de danske Kongers Skjalde i Originalen staar til sidst, efter de svenskes og norskes. Paa Latin medtog han Skáldatal i sin 1636 udkomne Bog om Runeskriftens Oprindelse og meddelte yderligere i dette Værk ved islandske Medarbejderes Bistand de første Prøver paa oldnordisk Skjaldepoesi i Originalsproget, ledsagede af latinske Oversættelser og Kommentarer: Egil Skallagrimssons »Höfuðlausn« og Regner Lodbrogs »Krákumál«; som en berømt dansk Konges Dødssang vakte dette sidste Digt berettiget Opmærksomhed i Danmark og udkom 1652 paa O. W.s Foranledning i dansk metrisk Oversættelse. De to Kvads islandske Tekst lod han trykke med Runer, og samme Fremgangsmaade anvendte han, da han 1650 under Titlen »Specimen lexici Runici« udgav den Ordsamling, som Magnús Ólafsson efter hans Opfordring havde udarbejdet; her er ikke blot de islandske Opslagsord, men ogsaa alle Citater fra Prosa og Vers sat med Runetyper. Det gjorde han for over for al Verden at slaa fast, at Runeskriften var det gamle Nordens nationale Bogskrift. Han bekræftede dette for Danmarks Vedkommende ved 1642 under Titlen »Regum Daniæ series duplex et limites inter Daniam et Sveciam« at udgive Partier af Runehaandskriftet af Skaanske Lov.

Et levende Billede af O. W.s Personlighed og Stilling i Datidens Aandsliv giver hans Brevveksling, saaledes som den ved Lange-

beks Forsorg blev trykt 1751 i Bogen »Olai Wormii et ad eum doctorum virorum epistolæ« (I—II), efter at den 1. Udg. (1728) var gaaet til Grunde ved Kbh.s Brand. Den indeholder kun hans latinske Korrespondance, endda blot i Udvalg, og omfatter 43 udenlandske og 99 indenlandske Brevskrivere. Mellem de udenlandske Korrespondenter træffes hans gamle Lærer i Basel Caspar Bauhin, den nederlandske Geograf Jan de Laet og den engelske Antikvar Henry Spelman; blandt Islænderne findes hans trofaste Medhjælpere Arngrímur Jónsson, Thorlákur Skúlason, Magnús Ólafsson og Brynjólfur Sveinsson; af Danske staar Stephanus Johannis Stephanius og Thomas Bartholin i første Række. Brevene beskæftiger sig med Emner af medicinsk, anatomisk, botanisk, fysisk og historisk Indhold; mest er det dog nordisk Sprog, Litteratur og Antikviteter, der bringes paa Bane og er Genstand for Drøftelse. Det er en af de værdifuldeste Brevsamlinger, dansk Litteratur ejer, og paa Højde med tilsvarende i Udlandet.

Sommeren 1654 hjemsøgtes Kbh. af en voldsom Pestepidemi. Skønt O. W. var til Aars og i længere Tid havde været svagelig, blev han som sædvanligt paa sin Post; sættende sig i Vove for at frelse andre bukkede han under i Kamp mod Sygdommen. Der saas, hed det sig, i hans Dødsstund en klart skinnende Stjerne over hans Hus; i det Øjeblik, da han drog sit sidste Suk, skød den sig ned mod Øst og sluktes pludseligt.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Den arnamagnæanske Samling. — Maleri af Karel van Mander 1654 (Aarhus Katedralskole; Kopi af Otto Haslund paa Fr.borg). Familiebillede (Nationalmuseet). Relief af Johs. Wiedewelt 1776 (Sorø Akademi). Mindestøtte 1778 paa Jægerspris af samme; Tegning derefter af Clemens (Sorø) og Stik af samme. Stik af Simon de Pas 1626, af Haelwegh bl. a. 1648 og af G. Wingendorp 1655 efter van Mander.

J. Horb [ɔ: J. Rørbye] i Østs Archiv f. Psychol., Hist., Lit. og Kunst, IX, 1828, S. 361—91. E. C. Werlauff i Nord. Tidsskr. f. Oldkynd., I, 1832, S. 283—368. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Litteratur, II, 1, 1873, S. 24—38. Ludv. F. A. Wimmer: Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker, 1895, S. 16—30. Jul. Petersen: Bartholinerne og Kredsen om dem, 1898, S. 16—28. C. Neergaard i Ugeskrift for Læger, LXXVIII, 1916, S. 1836 ff. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, I, 1924—26, S. 18—28. Carl S. Petersen: Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg, 1929, S. 567—609 og den S. 1038 anførte Litteratur. Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800, 1931, S. 122—27. Henrik Schück: Kgl. vitterhets, historie och antikvitets akademien, I, 1932, S. 67—78. Mogens B. Mackeprang i

Aarbøger f. nord. Oldkynd., 1936, S. 71—96. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter, Text, 1942. — C. Klitgaard i Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., I, 1922, S. 170—87.

Carl S. Petersen.

Worm, Oluf, 1757—1830, Skolemand. F. 22. Okt. 1757 i Tved, Mols, d. 12. Sept. 1830 i Horsens, begr. sst. Forældre: Sognepræst, senere Provst Christen Sørensen Bagge (1700—72, gift 1° med N. N., 2° 1738 med Anna Marie Stæhr, d. 1754) og Margarethe Benedicte Worm (1726—90). Antog Morbroderens Jens W.s (s. d.) Navn. Gift 11. Nov. 1788 i Horsens med Elsebeth Saur, døbt 3. Marts 1755 i Kbh. (Helligg.), d. 18. Okt. 1834 i Horsens, D. af Stadskirurg i Kbh., senere Regimentsfeltskær i Vordingborg Johan Wilhelm S. (1723—59) og Anna Maria Eegholm (ca. 1731—1813, gift 2° 1762 med Brygger, senere Assistent i Hof- og Stadsretten Christian Bagge, ca. 1729—92).

W. kom 1768 i Huset hos sin ovenfor nævnte Morbroder, der paa den Tid var Rektor i Aarhus. Han dimitteredes 1775 fra Aarhus Katedralskole og studerede derefter Teologi og Filologi ved Kbh.s Universitet. Efter 1779 at have taget teologisk Eksamen blev han beskikket til Dekan ved Kommunitetets andet teologiske Bord, hvor han manuducerede de teologiske studerende og herved udviste fremragende Dygtighed. Samtidig studerede han selv videre, støttet af formaaende Velyndere og nøje knyttet til Ungdomsvennerne Rasmus Nyerup og Rasmus Møller. Han tog 1780 filologisk Eksamen og 1784 Magistergraden med en Afhandling om de Udtryk, hvormed de forskellige Dyder og Laster betegnes i det nye Testamente. Ved samme Tid bistod han Morbroderen med Udarbejdelsen af 3. Bind af hans »Lexicon over lærde Mænd«, som udkom 1784. 1787 blev han udnævnt til Rektor i Horsens og virkede i denne Stilling til 1829, idet han dog paa Grund af Svagelighed 1827 fik N. V. Dorph til Konrektor. Han gik med stor Iver op i sin Gerning og afslog endog 1790 en Opfordring fra det teologiske Fakultet til at skrive en Afhandling for den teologiske Doktorgrad. Ved Skolen underviste han i Latin, Græsk og Religion, de Fag, som han tillagde den største Betydning, og udøvede gennem sin Undervisning en stærk aandelig Paavirkning paa sine Disciple. Han skildres som alvorlig og streng, men human, og han yndede ikke legemlig Revselse. Ved Optagelse i Skolen stillede han strenge Fordringer, saa at Elevernes Tal ikke var stort; men de fleste af dem blev ved hans Vejledning dygtige Studenter. Han var en Modstander af Indførelsen af nye Fag i Skolen og holdt stærkt paa den klassiske Undervisning, hvorfor han i en Betænk-

ning (trykt i Nyerups »Udkast til en Historie om de latinske Skoler«, 1804, S. 314—18) udtalte sig mod Hertugen af Augustenborgs Reformforslag (1795). Han lagde mere Vægt paa, hvorledes der blev læst, end hvor meget, og mente ikke, at man kunde komme bort fra Overhøringen. W.s videnskabelige Produktion var ikke stor. Størst Værdi har en Afhandling fra 1803 om Ciceros Tale for Marcellus (ledsaget af et Aftryk af Talen og en dansk Oversættelse), hvori han tilbageviser F. A. Wolfs vilkaarlige Paastand om Talens Uægthed. Endvidere offentliggjorde han Oversættelser af Skrifter af den romerske Litteratur, deriblandt Tacitus, Persius og Juvenal. I hans »Samlede Skrifter« (I—II, 1834—35) findes Oversættelser af Plautus' »Captivi« og Horatius' »Ars poëtica«, og i et Skoleprogram fra Horsens (1829) en Oversættelse af Odysseens 9. Sang. Han medvirkede tillige ved R. Møllers Oversættelse af Livius (I—VII, 1800—18). 1823 blev han optaget i Videnskabernes Selskab. — Tit. Professor 1800. — R. 1809. — Maleri af S. M. Jørgensen (Horsens Statsskole; Kopi i Aarhus Katedralskole). Tegning af N. Simonsen (Fr.borg). Litografi af D. Monies 1833.

P. O. Brøndsted: Nogle Ord til Oluf Worms Amindelse, 1835. J. Møller i Dansk Litteratur-Tidende, 1830, S. 659—69 og i Nyt theologisk Bibliothek, XIX, 1831, S. 44—132, med Tillæg af Breve fra W. Horsens Skoleprogr. 1848, S. 69—79. Cl. Clausen: Horsens Statsskole 1532—1932, 1932.

Hans Ræder (M. Cl. Gertz).

Worm, Pauline Frederikke, 1825—83, Forfatterinde. F. 29. Nov. 1825 i Hyllested, d. 13. Dec. 1883 i Kbh. (Matth.), begr. paa Frbg. (Solbjerg). Forældre: Sognepræst, sidst i Kristrup Peter W. (1788—1865) og Louise Theodora Petrine Hjort (1800—81). Ugift.

P. W. modtog sin første Undervisning af sin Fader. 1838 blev han Sognepræst i Kristrup ved Randers, og P. W. blev derefter sat i en Pigeskole inde i Byen. Kort efter sin Konfirmation i 1841 blev hun Lærerinde ved Skolen, indtil hun 1847 kom som Privatlærerinde til Præstø. Her skrev hun et Hyldestdigt til Frederik VII. ved hans Tronbestigelse; det kom først i »Fædrelandet«, siden som Særtryk og er det første Bevis for hendes afgjort digteriske Begavelse, ligesom det vidner om hendes kraftige Nationalfølelse. Langt stærkere end de fleste var hun grebet af Aanden fra 1848 — Frihedsaanden, Danskhedsfølelsen og den nordiske Enhedstanke. Fra Tiden i Præstø stammer ogsaa hendes første Digtsamling »En Krands af ni Blade« (1850) og Romanen »De Fornuftige«, I—II, der dog først udkom 1857. Paa Mathilde Fibigers »Tolv Breve af Clara Raphael« svarede P. W. 1851 med »Fire Breve om Clara

Raphael til en ung Pige fra hendes Søster«. Hun sluttede sig til hende i Tanken om Kvindernes Frigørelse, men tog mere realistisk paa Sagen, og især hævdede hun Ægteskabets Værdi og den jordiske Kærligheds Ret: »Thi Amor er ej lav, er han end lille«. I Kritikken af Pigebørns Skoleopdragelse var de enige. I nogle Kronikker i »Fædrelandet« (for 23.—25. April s. A.) »om Kvindens Kald og Kvindens Opdragelse« udviklede P. W. sit Syn herpaa nærmere. 1852 tog P. W. Institutbestyrerinde-Eksamen, og n. A. aabnede hun en Pigeskole i Randers. 1857—63 drev hun en lignende Skole i Aarhus, men intet af Stederne havde hun særligt Held med sig. De mere forstaaende af hendes Elever anerkendte hendes fine og retskafne Sind, men hun var heftig og upraktisk og havde ikke Kræfter til alt det Arbejde, hun paalagde sig selv, bl. a. med sin faglige Dygtiggørelse. 1863 solgte hun Skolen og flyttede hjem, men hun vedblev at undervise baade privat og i forskellige Skoler i Randers.

S. A. skrev hun et Mindedigt ved Frederik VII.s Død. Det blev sammen med flere Digte af hende optaget i Chr. Winthers »Nye Digte af Danske Digtere«. 1864 udgav hun en større Digtsamling »Vaar og Høst«, der 1874 kom i andet forøgede Oplag. I den nationale Genrejsningstid efter 1864 blev P. W. en Del benyttet som Foredragsholder i folkelige Foreninger. Hun var tilbageholdende og beskeden, men overvandt sig til at træde offentligt frem, fordi hun havde saa meget paa Hjerte. Hvad det var, siger Titlerne paa hendes Foredrag noget om, f. Eks. »Om Holger-Danske-Sagnet«, »Om Kæmpeviserne«, »Om Tydsken i vore Skoler«, »Om Folkeaanden«, »Om Tidsaanden«, »Om Jylland og Jyderne«, »Kjøbenhavneriet« — og »Om Kvindesagen«, »Arbejderspørgsmaalet og Kvindesagen«, »Kvindesagen som Folkesag«, »Kvinden som Personlighed«, »Kvindesagens Fortid og Fremtid«. I alle disse sidste Foredrag hævdede P. W. Kvindens Jævnbyrdighed med Manden og Kvindefrigørelsens Betydning.

De første er Udtryk for hendes nationale Følelse og Grebethed af de grundtvigske Tanker. 1865—68 indviklede hun sig i en voldsom Strid med Vilhelm Beck og Indre Mission. Anledningen var, at denne havde udsendt en preussisk født og daarligt dansktalende Missionær til de danske Soldater under Krigen 1864. Den resulterede i Bogen »Den indre Mission under Vilhelm Beck. Et Nutids- og Fremtidsbillede« (1868). I en Brevveksling med Præsten Otto Funcke i Bremen bebrejdede P. W. ham, at han paa Dybbøl Banke havde lovprist Kejser Vilhelm i Stedet for at gaa den tunge Gang som Profeten Jonas til Ninive og paaminde Kejseren om Prag-

freden. Og da Bjørnson lige efter Grundtvigs Død talte om, at Danmark skulde række Haanden ud til en Forsoning med Tyskland, skrev P. W. i »Fædrelandet« (23. Okt. 1872) sit kraftige og harmfulde Digt »Forandrer Signalerne!«, der fremkaldte Andreas Munchs »Gjensvar« paa Norges Vegne, Ibsens Digt »Nordens Signaler« og endelig Birkedals Skrift »Norden, Tydskland og Bjørnstjerne Bjørnson«. Ved adskillige Lejligheder viste P. W. sin store Iver for Forsvarssagen. 1875 samlede hun jyske Kvinders Underskrifter paa et Opraab til Fordel for Søværnet, og 1876 bragte et Nederlag for Forsvarssagen ved et Valg i Aarhus hende ind i en ny heftig Polemik.

»Jeg er lidt af en Digter, lidt mere maaske af en Tænker, endnu lidt mere af en Valkyrje«, har P. W. sagt om sig selv med en Karakteristik, som i det væsentlige passer. Hendes sidste Skrift var »En Brevvexling« (1878), der drejede sig om, hvor vanskeligt det var for Ikke-Akademikere og især for Kvinder at gøre sig gældende i Litteraturen. I sit Dødsaar havde hun dog den Glæde at se sit eget Navn paa Finansloven sammen med ni andre kvindelige Forfatteres. En Kreds af Venner bidrog til et Legat til Pauline Worms Minde, som især anvendes som Boghjælp til videre Uddannelse af unge Lærerinder. — Mindesten paa Graven. Mindetavle paa det Hus i Randers, hvor hun boede. — Træsnit 1872.

Andreas Dolleris: Pauline Worm, 1921. Højskolebladet, 1884, Nr. 75—76. Kvinden og Samfundet, XII, 1896. Joh. Steenstrup: Den danske Kvindes Historie, II, 1917. Venskab og Samvirke. Brevveksling mellem Vilh. Beck og Johannes Clausen, 1936. Carl C. Lassen: Otte nordiske Kvinder, 1943.

Aagot Lading.

Worm, Willum, 1633—1704, Højesteretsjustitiarius, Bibliotekar. F. 11. Sept. 1633 i Kbh., d. 17. Marts 1704 sst., begr. sst. (Frue K.). Broder til Matthias W. (s. d.). Gift 5. Nov. 1666 i Kbh. (Frue) med Else Christensdatter Luxdorph, f. 11. Dec. 1647 i Draaby, d. 5. Febr. 1722 i Kbh. (Frue), D. af senere Forstander paa Herlufsholm Christen Bollesen L. (d. 1669) og Maren Olufsdatter Stafrofski (d. 1689).

W. W. blev 1650 Student fra Vor Frue Skole, tog 1653 Magistergraden og rejste s. A. udenlands paa en Rejse, der strakte sig over ti Aar og førte ham til Holland, Tyskland, Italien og Frankrig; han blev 1657 Dr. med. i Padova og modtog 1662 i Montpellier, som han stod i Begreb med at tage til Spanien, Underretning om sin Udnævnelse til Professor i Fysik ved Fædrelandets Universitet; n. A. vendte han hjem. Med Professoratet i Fysik forbandt han

fra 1665 Professoratet i Medicin og blev desuden 1671 sin Slægtning og Ungdomsven Peder Schumachers Efterfølger som Bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, n. A. forestaaende Bogsamlingens Overflyttelse fra Slottet til den nye, under Forgængeren paabegyndte Biblioteksbygning. Hermed endte W. W. dog ikke sin Embedsbane; til Stillingen som Professor og Bibliotekar føjede han, der ikke for intet var af den altid omsigværende, indflydelsesrige W.-Bartholinske Slægt, i Aarenes Løb en Række andre. 1673 blev han Overinspektør ved Kunstkamret, 1679 Medlem af Vanddirektionen, Assessor i Højesteret og (muligvis senere) kgl. Historiograf, 1684 Kancelliraad i Danske Kancelli og 1690 Justitiarius i Højesteret; ved Universitetet var han 1677, 1679 og 1689 Rector magnificus, 1678—87 Efor for Valkendorfs Kollegium. Endvidere var han Medlem af Kommissionerne for Revision af Vitus Berings Historieværk (1676), Norske Lov (1683) og Peder Resens Atlas (1685) og havde endnu flere Hverv.

Saa mange Stillinger og Hverv samlede paa Enkeltmands Haand maatte for rettelig at kunne bestrides kræve Arbejdsevne af usædvanlige Dimensioner; W. W. var i hvert Fald ikke i Besiddelse af en saadan Evne, saa meget mindre som han med Aarene led under stadigt hyppigere og besværligere Anfald af Podagra. Allerede tidligt lod han Forelæsningerne besørge af sin Søn eller andre af Familien i sit Navn, og ved Biblioteket var det ikke stort anderledes. Ved sin Tiltrædelse af Embedet var han, som forskellige, til Dels egenhændigt skrevne Specialkataloger giver til Kende, betænkt paa i Modsætning til tidligere at ordne Bogbestanden efter Fag; men Foretagendet blev ikke ført igennem, og Katalogerne udviser en betegnende Mangel paa Tilstedeværelse af Bøger trykt senere end 1674; da der 1694 beskikkedes ham en Vicebibliotekar (J. C. Wolfen), lagdes Arbejde og Administration over paa denne. Sit Hverv i Højesteret derimod omfattede han med vedvarende, alvorlig Interesse, saa Árni Magnússon 1690 kunde skrive til Torfæus, hvis Skrifter W. W. ogsaa skulde censurere, at han aldrig var at træffe, fra Morgen til Aften var han i Højesteretsforretninger. »Hans Ledelse af Retten — siger S. Vedel — synes at have været præget af al ønskelig Dygtighed og Energi, der navnlig med Styrke kom til Orde i hans Bestræbelser for at opretholde en værdig Tone fra Prokuratorernes Side under Retsforhandlingerne«. Ogsaa Historiografbestillingen maa han have givet sig noget af med; han efterlod sig i hvert Tilfælde annalistiske Udarbejdelser, kortfattede ganske vist, til Christian IV.s, Frederik III.s og Christian V.s Historie, for den sidstes Vedkommende dog udførligere; Eftertiden vil her

være ham Tak skyldig for Uddrag fra nu forsvundne Skrivekalendere af Christian IV. Hans trykte Forfatterskab er, bortset fra en lang Række Universitetsprogrammer, lidet omfangsrigt.

Virkelig Kancelliraad 1684. Justitsraad 1687. Virkelig Etatsraad 1690. Konferensraad 1693. — Maleri (Fr.borg). Portrætteret paa Familiebilledet (Nationalmuseet) og paa Maleri af Højesteret 1697 (Rosenborg). Maleri hos Familien Irgens-Bergh. Stik af G. Valk 1704 efter Portræt fra 1666.

E. C. Werlauff: Hist. Efterretninger om det store kgl. Bibliothek, 2. Udg., 1844, S. 63—66, 111 f. V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen, I, 1873, S. 490 ff. Chr. Bruun: Det kgl. Bibliotheks Stiftelse under Frederik III. og Christian V., 1873, S. 64—70. P. L. Panum: Bidrag til Kundskab om vort medicinske Fakultets Historie fra Frederik III.s Tronbestigelse indtil Frederik V.s Død, 1880, S. 26 f. Sophus Vedel: Den Dansk-Norske Høiesterets Historie under Enevælden, 1888, S. 164 f. Jul. Petersen: Den danske Lægevidenskab 1700—1750, 1893, S. 4 f. C. O. Bøggild Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936, S. 179. — Arne Magnusson: Brevveksling med Torfæus, 1916, S. 64.

Carl S. Petersen.

Worm, Willum, 1698—1737, Digter. F. 29. Aug. 1698 i Kbh., d. 11. April 1737 sst., begr. i Frue K. Forældre: Professor Ole Willumsen W. (1667—1708) og Drude Cathrine Foss (ca. 1673 —1727). Ugift.

W. W. blev Student 1715 fra Herlufsholm, tog 1716 Baccalaureus-Graden og var 1716—17 Alumnus paa Borchs Kollegium. Efter en Optegnelse af Langebek, der menes at gaa tilbage til en mundtlig Meddelelse fra Rostgaard, skal W. W. have været Model for Holbergs Jean de France (1722), og med denne Tradition stemmer, at alle Indførsler i W. W.s Stambog fra en Rejse til Tyskland og Holland 1721—22 er paa Fransk uanset de skrivendes Nationalitet; den eneste Indførsel fra Paris er dateret 1724, og i Mellemtiden havde W. W. været hjemme, hvor han 1723 blev udnævnt til Assessor i Hofretten i Kbh. 1725 købte han Hagestedgaard ved Holbæk, som han dog efter faa Aars Forløb maatte afhænde; han sad daarligt i det og søgte 1733 forgæves Toldkæmmererer-Embedet i Helsingør. Efter hans tidlige Død bruger Fætteren Luxdorph mange latinske Adjektiver til at skildre hans ulykkelige Forhold, baade hvad Økonomi og Helbred angaar, og tilføjer, at hans Trøst i Livets Modgang var Digtekunsten.

W. W.s poetiske Produktion bestaar af Lejlighedsvers, Satirer, Hyrdedigtning og anden baade verdslig og gudelig Lyrik; han er paavirket af Bording, af den anden schlesiske Skole, af fransk Poesi, og repræsenterer Overgangen mellem Barok og Rokoko.

Han oversætter baade fra Græsk, Fransk og Tysk, ligesom han lejlighedsvis digter paa sidstnævnte Sprog, og han regnes for den af vore Poeter i Aarhundredets Begyndelse, der viser mest Opmærksomhed for samtidig tysk Digtning. Af hans talrige Digte vides intet at være offentliggjort i hans Levetid; en Del har Luxdorph trykt i sin »Samling af smukke Danske Vers« (I—II, 1742), adskilligt haves kun i Haandskrift (f. Eks. Ny kgl. Samling, 830, 4to; Additamenta, 107, 4to; Rostgaard, 156, Fol.; alle i Det kgl. Bibliotek). Hans Bryllupsvers Kreyer ~ Judichær (1734) blev det ligefrem forment ham at trykke, fordi han, ganske vist med Betænkelighed, deri persiflerede Pietismen (»Den Mand maa blive gal, der har en hellig Kone«). Men andre Ting af ham taalte heller ikke Dagens Lys. Et Digt »A Monsieur, Monsr. Møinichen, forige Ober-Secreterer, Ridder af det Hvide Baand, saa lenge det varer, à Emdrop« er saaledes et regulært Smædeskrift, fuldt af grove Injurier mod den faldne Storhed (s. d.), og endelig har et frivolt Element umuliggjort Trykningen af forskellige Digte. I »Hyrde-Klage over Hyrdindens Ubestandighed« har Luxdorph maattet udelade de dristigste Passager, hvori den elskedes geheimeste Yndigheder udmales, og »Celadon og Cloris. En Fortælling«, oversat efter den galante tyske Hofdigter Johann v. Besser, kan siges at nærme sig stærkt det pornografiske. Digtet lod sig først offentliggøre i Trykkefrihedstiden (1771, ved B. C. Sandvig), men virkede anstødeligt selv paa denne Tidsalders Kritikere. Af W. W.s meget uensartede Poesier vil Nutiden vel finde mest Behag i et Vers som »Over den grønne Gang paa Mørup«, der jævnt og fordringsløst giver Udtryk for en Afskedsstemning af sød Melankoli, eller »Sidste Samtale paa Bredden af Graven«, skrevet til Thomas Bartholin (II, S. 216), medens de begge laa paa Dødslejet; det giver Giessing, som aftrykker dette Digt, Lejlighed til at betegne W. W. som »en af de netteste og beste danske Poeter Danmark har eyed«. — Stambog i Det kgl. Bibliotek (Thott, 8°, 577).

Christopher Giessing: Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere, II, 1, 1781, S. 75 ff. Minerva, 1789, III, S. 411 f. Lüxdorphiana, 1791, S. 257 f. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Den danske Digtekunsts Historie, IV, 1808, S. 316—21. Samme: Den danske Digtekunst under Frederik V., 1819, S. LI–LV. Hesperus, III, 1820, S. 16—30. Chr. Bruun: Frederik Rostgaard, II, 1871, S. 324—30. (Norsk) Hist. Tidsskr., II, 1872, S. 292. (Dansk) Hist. Tidsskr., 4. Rk., V, 1875—77, S. 510—14. J. Paludan: Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur, I—II, 1887—1913 (se Registrene). Danske Studier, XXI, 1924, S. 65 f. Vilhelm Andersen: Den danske Litteratur i det 18. Aarhundrede, 1934 (se Registeret). Ejnar Thomsen: Barokken i dansk Digtning, 1935, S. 167 f., 207, 221 f.

R. Paulli.

Vormordsen (Wormordsen), **Frands,** 1491—1551, reformatorisk Foregangsmand, Biskop. F. 1491 i Holland, d. 19. Nov. 1551 i Lund, begr. i Domkirken. Gift ca. 1530 med Elisabeth Pedersdatter (formentlig gift 2° med F. V.s Eftermand Niels Palladius, s. d.).

F. V. var født i Holland, efter dansk Tradition i Amsterdam. Han blev Medlem af Karmeliterordenen, men naar og i hvilket Kloster, er ukendt. Ligesaa, om han allerede havde Lektorgraden, da han sendtes til videre Studier i Danmark, sikkert til Klostret i Helsingør, som blomstrede under Dr. theol. Anders Christensens Ledelse; her har ogsaa andre hollandske Karmelitere studeret. Da Ordenens Provinsmøde April 1519 udnævnte de Brødre, som skulde studere i det nye Kollegium i Kbh., var Lektor F. V. blandt disse. Her sluttede han sig især til Kollegiets »Regent«, Teologen Paulus Helie, hvis bibelhumanistiske og reformkatolske Indstilling han delte, og hvis Forelæsninger ved Universitetet han fulgte. Muligvis blev han Kollegiets Leder, da Paulus Helie 1522 maatte flygte til Jylland for Christian II.s Vrede. I alt Fald hørte han til Universitetets Lærerstab 1527, da Biskop Lave Urne mente at kunne stoppe lutherske Tendenser ved at forbyde andre end Baccalaurer og Præster at høre teologiske Forelæsninger. Da var hans »gamle Mester« P. Helie atter Universitetslærer og hjalp ham med den danske Oversættelse af Davids Salmer, som F. V. udgav 1528. Hans Forargelse over, at Lektor Poul udraabes for »det hellige Evangeliums Fjende«, viser, at han endnu delte dennes afvisende Holdning over for Lutherdommen. Salmeoversættelsen er nu vort vigtigste Vidnesbyrd om dansk Reformkatolicismes Bibelinteresse. Oversættelsen er ikke foretaget efter Grundteksten, da F. V. næppe kunde Hebraisk; men han har bl. a. benyttet to latinske Oversættelser efter Grundteksten; ogsaa til Luther staar han i Gæld; hans mangelfulde danske Sprog havde P. Helie rettet »som med en grov Fil«, og ham skyldes Oversættelsen af Athanasius' Skrift om Salmernes Kraft, der ledsagede Bogen (muligvis ogsaa dennes Fortale). Skriftet var tilegnet Hr. Anders Bille til Søholm og hans Hustru, paa hvis Opfordring og med hvis Understøttelse det blev trykt, et Vidnesbyrd om den danske Adels Interesse for Bibelhumanismen. Hvor stærk derimod Modstanden mod »den erasmiske Reformkatolicisme« var i Kbh.s Kapitel, viste Kannikerne i Jan. 1529, da de hyssede F. V. ned af Prædikestolen i Frue Kirke. Dengang eller kort efter modtog han imidlertid en Kaldelse som »Prædikant« fra Magistraten i Malmø.

3. Febr. 1529 ankom han til Malmø, men opsøgte straks den

udvalgte Ærkebiskop Aage Sparre i Lund og udbad sig hans Tilladelse til at prædike. I Overensstemmelse med det kgl. Mandat fra Odense 1527 afkrævede Sparre ham Løfte om at prædike »Guds Ord« purt og rent og gav ham derefter en ret betydelig Gave til Bestridelse af de Udgifter, han havde haft. Malmø Magistrat laante ham en Samling Bøger til Bibelstudium. Antagelig mente F. V. endnu stadig som P. Helie, at Kirkens Enhed kunde bevares, naar Reformkatolicismens »Mellemstandpunkt« godkendtes, og han siges at have dadlet den Reformiver, Malmøs to ivrige lutherske Prædikanter, Claus Tøndebinder og Hans Spandemager, havde lagt for Dagen efter deres Tilbagekomst fra den nye lutherske Præsteskole i Haderslev, hvorved en pinlig Splittelse i Borgerskabet var opstaaet. Men snart stillede han sig Side om Side med dem. Fra katolsk Side paastaas, at han i Virkeligheden var »værre« end de og kun i Begyndelsen havde skjult sine Meninger af opportune Grunde. — Da Magistraten i Juni 1529 opnaaede Kongens Tilladelse til at inddrage Alter- og Gildegodset i Malmø (mod at pensionere de hidtidige Nydere), oprettede den et »Gymnasium« til Uddannelse af Præster ved Studiet af Skriften, og F. V. blev dets Leder. Til Medhjælpere fik han sin tidligere »Stalbroder« fra Kollegiet i Kbh., Karmeliterlektoren Peder Laurentsen, og sin tidligere Kollega fra Kbh.s Universitet Mag. Oluf Chrysostomus, der tillige blev Rektor for den oprettede Latinskole til Undervisning af Børn. Sidstnævnte havde 3. Pinsedag 1529 ved Universitetsfesten holdt en latinsk, versificeret Tale om »Kirkens Klagemaal«, der ud fra et udpræget humanistisk og reformkatolsk Stade angreb Gejstlighedens Brøst, ikke mindst hvad Uddannelsen angik; men ogsaa de stærke lutherske Angreb paa Helgenlæren dadlede han. Han sendte F. V. Talen, og denne besørgede den omgaaende trykt i det Trykkeri, Malmø havde faaet 1528, idet han forsynede den med Forklaringer, som bl. a. fortolkede Misbilligelsen af de lutherske Angreb som gældende Anabaptisterne(!), og han tilføjede en Efterskrift, dateret 13. Aug., som skarpt angreb Munkevæsenet og især Tiggerordener. Særlig Efterskriften viser, at F. V. nu klart havde brudt med sin hidtidige Stand, og antagelig havde han da kastet sin Munkedragt. — Snart efter maa Mag. Chrysostomus være kommet til Malmø, og Latinskolen fik under hans dygtige Ledelse stor Tilgang; adskillige katolske Adelsmænd sendte deres Børn dertil, og F. V. fik bl. a. en Søn af Rigsraaden Anders Bille i sit Hus. Før Foraaret 1530 havde F. V. giftet sig til største Forargelse for hans gamle Ven P. Helie, som tilmed paastod, at Pigens Slægt havde nægtet ham Samtykke til Ægteskabet. Bl. a. under gen-

tagne »Disputatser« med Malmøs Klosterfolk blev F. V. saa heftig angrebet for sit Løftebrud, at han ved een Lejlighed næppe kunde tale for Forbitrelse. Tilslutningen til Lutherdommen var imidlertid nu almindelig i Malmø. 29. Nov. 1529 foregik en Alter- og Billedstorm, og i Jan. 1530 udgav P. Laurentsen »Malmøbogen«, der gjorde Rede for Reformbevægelsens Sejr og de kirkelige Fornyelser.

1530 hørte F. V. til de til Herredagen i Kbh. indkaldte lutherske Prædikanter, og han deltog sikkert med Iver i de mod Katolicismen voldsomme Prædikener over de 43 Artikler, hvori man samlet havde gjort Rede for den evangelske Lære, ligesom i de forgæves Forsøg paa at komme Katolikkerne »til Orde« og faa Herredagens Afgørelse af, hvem der var »Kættere«. — Juni 1531 udgav han en »Forklaring og Forskel paa evangelisk og papistisk Prædiken og Lærdom« (nytrykt 1888), foranlediget bl. a. ved P. Helies Betegnelse af de evangeliske Prædikanter som Bedragere, Bandskroppe og Kættere. I et særligt Tillæg forsvarede han Præsteægteskabet mod et Skrift, som var udgivet i Aarhus i Oversættelse af P. Helie, og i Nov. udkom hans »Disputats mellem Kantor Atzer Pedersen og F. V.« om Præsteægteskabet, hvori han bl. a. gav sin tidligere »Mester«, »den fedbugede Skalk«, raat for usødet.

Siden Herredagen 1533 (efter Frederik I.s Død) begyndte den nye udvalgte Ærkebiskop Torbern Bille og Kapitlet i Lund Forfølgelser mod de lutherske Prædikanter; F. V. forsvarede dem i sin »Apologia adversus Lundenses canonicos«, rettet til Rigsraadet (Okt. 1533), og da Rigsraaden Tyge Krabbe ved Nytaar 1534 forlangte, at Malmø skulde afskedige Prædikanterne og atter antage katolske Præster, protesterede F. V. 6. Jan. under Henvisning til Byens Privilegium til at kalde sine gejstlige; det var ogsaa ubilligt at afsætte skriftkyndige og vende tilbage til en Lære, som stred mod Evangeliet. Siden erklærede Ærkebispen paa Lunds Landsting Malmøs og andre Byers Prædikanter og deres Tilhængere for fredløse. Ophidselsen derefter i Byen førte i Maj 1534 til Nedrivningen af Malmøhus og Fængsling af Lensmanden Mogens Gyldenstierne, og under Ledelse af Borgmester Jørgen Kock sluttede man sig til Grev Christoffer, da denne rejste Christian II.s Sag i Danmark. — Under hele Grevefejden fortsatte F. V. uforstyrret sin Virksomhed i Malmø. I Okt. 1534 afviste han en Opfordring fra Eske Bille til at mægle mellem Folkepartiet og Adelen. Han udgav s. A. »21 Artikler, uddraget af den hl. Skrift«, som gav en Oversigt over Kristi Lære efter luthersk Opfattelse (optrykt 1535), og antagelig har han (sammen med Claus Tøndebinder) besørget Udgaven fra 1535 af en »Kirkehaandbog«. Først 2. April 1536 maatte Malmø

overgive sig til Christian III., men fik bl. a. Stadfæstelse paa efter Prøve at beholde sine Prædikanter.

Da Kongen efter Rigsdagen i Kbh., der bragte Reformationen Sejr, i Nov. indkaldte en Kirkekommission til Udarbejdelse af en »Kirkeordinans« for Riget, var F. V. blandt Medlemmerne. Juli 1537 udgav han en Oversættelse af den Protest, de lutherske Fyrster og Stæder i Tyskland havde udstedt i Schmalkalden mod at deltage i det paatænkte Koncil i Mantova. 2. Sept. 1537 indviedes han i Kbh. af Bugenhagen sammen med de andre af Kongen ansatte Superintendenter som evangelisk Biskop i Lunds Stift. Som saadan arbejdede han med al Kraft paa at faa Kirkeordinansen gennemført, men mødte megen Modstand. Konfessionelt var den stærkest i Domkapitlet og i Herreklostrene; først 1544—45 maatte Kannikerne, efter teologiske Forhandlinger i Kbh., give op. I Sognene modsatte man sig ikke mindst de økonomiske Krav, som Præsternes og Degnenes Lønning stillede. Baade fra Adelen og Almuen mødte han Trods. Juli 1538 udstedte derfor Christian III., efter at F. V. med Anbefaling fra Bugenhagen havde opsøgt ham paa Gottorp, et særligt Værnebrev for ham og hans Præster; Klager over dem skulde rettes til Kongen eller særlig dertil beskikkede; lykkedes det ikke Bispen at mægle mellem Præst og Menighed, skulde han indberette herom til Kongen selv. Denne forbedrede ogsaa 1539 F. V.s knappe Løn, efter at et partielt Bispemøde i Nyborg i April, hvor han deltog, havde klaget over Superintendenternes trange Kaar. Og i Efteraaret drog Kongen selv om i Lunds Stift, sammenkaldte Provster, Præster, Degne, Kirkeværger og Sognemænd og fastslog de kirkelige Ydelser. Alligevel vedblev Modstanden. — For at fremme evangelisk Forstaaelse havde F. V. 1537 udgivet den lille Katekismus med Forklaringer, som det paalagdes alle Præster stadig at »fortælle« Menigheden efter Prædikenen (optrykt 1893 af A. C. Bang), og 1539 tryktes den vigtige »Haandbog« til Præsternes Hjælp, der redegjorde for »Messen« (med Kollekter og Præfationer), Daab, Brudevielse, Besøg af syge og fangne og Begravelse. Her blev det paabudt at bruge hele Apostolikums Ordlyd ved Daaben, og Uniformiteten i Gudstjeneste og de kirkelige Handlinger indskærpedes. 1540, 1542 og 1546 deltog F. V. i de almindelige Bispemøder (i Kbh., Ribe, Antvorskov), som vedtog yderligere Forholdsregler for at gennemføre Kirkeordinansen og bekæmpe Overtro og katolsk Lære. Paa sine Visitatser stræbte han ogsaa ivrigt for disse Formaal. Hvor Præsten brugte gamle liturgiske Bønner ved Gudstjenesten, skar han Blade ud med Tekst, som stred mod evangelisk Forstaaelse. Hans bevarede Synodal-

statuter godtgør ogsaa hans Nidkærhed for at forny Kirkelivet. Som gammel Humanist ivrede han ogsaa for Skolevæsenets Forbedring. 1550 lykkedes det ham endelig at faa oprettet en haardt tiltrængt Latinskole i Rønne (Bornholm hørte stadig til Lunds Stift). I sit Dødsaar udgav han »En skjøn liden Bønnebog«, hvis mange Oplag viser dens store Paaskønnelse som Opbyggelsesskrift. I Tilegnelsen til Christian III. omtaler han Luthers »Profeti om Norden«, som Grundtvig atter fremdrog.

Ligsten med Portræt.

H. F. Rørdam i Kirkehist. Saml., 5. Rk., II, 1903—05, S. 417—84. Sst., I, 1849—52, S. 340—50; 2. Rk., II, 1860—62, S. 128—235. Chr. Bruun: Den danske Literatur til 1550, I—II, 1870—75. Lauritz Nielsen: Dansk Bibliografi 1482—1550, 1919. A. C. Bang: Den luth. Katekismes Historie, I, 1893, S. 135—64. H. F. Rørdam: Monumenta hist. Dan., 2. Rk., II, 1887. P. F. Suhm: Nye Samlinger, III, 1794, S. 81. Joh. Corylander: Berättelse om Lunds domkyrka, utg. af M. Weibull, 1884.

J. Oskar Andersen.

Worms, Peter Alfred Vilhelm, f. 1866, Stenograf. F. 11. Marts 1866 i Kbh. (Trin.). Forældre: Skrædder Theodor Frederik Herman W. (1831—1900) og Margrethe Elisabeth Stibolt (1833—99). Gift 19. Juli 1892 i Kbh. (Trin.) med Betty Dorothea Müller, f. 28. Nov. 1863 i Bonn am Rhein, D. af Oberwachtmeister Ernst Karl August M. (1833—72) og Anna Gertrud Schmitz (1837—86).

W. tog Lærereksamen 1885 og underviste til 1899 i St. Petri Pigeskole. Som Dreng lærte han sig Stolzes tyske System, men blev ved Dessau (s. d.) ført ind paa Gabelsbergers, hvorefter han 1887 blev Stenografassistent i Rigsdagen og 1891 Rigsdagsstenograf. 1883 grundlagde han det første Privatkursus i Stenografi her hjemme. W., der besad et dengang her enestaaende Systemkendskab, arbejdede for en Simplificering af det Gabelsbergerske System, og da disse Forsøg vakte Modstand, offentliggjorde han 1893 en Bearbejdelse af Systemet Schrey (»Letfattelig dansk Stenografi«, nu »W.s System«). Til det nye Systems Udbredelse stiftedes s. A. Dansk stenografisk Forening, af hvis Overbestyrelse W. stadig har været Medlem, og grundlagdes n. A. »Stenografisk Tidsskrift«, hvis Redaktør han var 1894—1931. I denne Egenskab udfoldede han en dygtig Agitation for Systemet, der hurtigt vandt stor Udbredelse, særlig i Provinsen, og næppe nogen har som han bidraget til at vække Interessen for Stenografien i vide Kredse. Hans danske Lærebog er udkommet i sytten Oplag (46 000 Ekspl.); tillige har han udgivet Vejledninger i tysk og engelsk Stenografi. W. er Medarbejder ved forskellige udenlandske Tidsskrifter og Æres-

medlem af Stenographenverband Stolze-Schrey (1922) og Melinska Stenografförbundet (1937). — R. 1937. — Maleri af Inge Westring.

Die Wacht, VII, 1894. Dansk stenogr. Forenings Festskrift 1918. R. Bonnet: Unsere Führer, 1924. O. W. Melin: Stenografiens historia, II, 1929, S. 479 ff.

P. K. Stibolt.

Wormskiold, Morten, 1783—1845, naturhistorisk Rejsende. F. 16. Jan. 1783 i Kbh. (Nic.), d. 29. Nov. 1845 paa Gaunø, begr. i Vejlø. Forældre: Sekretær, senere Konferensraad Peder W. (s. d.) og Hustru. Ugift.

W. blev Student 1801, privat dimitteret, og cand. jur. 1805. Han studerede derefter Botanik hos Hornemann og deltog i dennes Rejse til Norge 1807. N. A. blev han Løjtnant i det sjællandske Skyttekorps, og 1812—14 drog han paa en videnskabelig Rejse til Grønland med Ophold i Godthaab og Frederikshaab. Hans Udbytte var stort, og han fandt flere nye Plantearter, der er beskrevet og afbildet i »Flora Danica«. Hans botaniske Journal fra Rejsen blev udgivet af Eug. Warming 1889 (Vid. Medd. Naturh. For.). Da en russisk Ekspedition til Stillehavet og Beringsstrædet under Kommando af Otto v. Kotzebue 1815 paa Udrejsen kom til Kbh., blev W. ansat som Medhjælper for Ekspeditionens Naturforsker Adalbert v. Chamisso, og han fik af Kongens Kasse bevilget 400 Rdl. til Indsamling af Naturalier til vore Museer. Det viste sig imidlertid, at alt, hvad der samledes, skulde tilhøre Ekspeditionen, og det kom derover til Stridigheder mellem W. og v. Kotzebue, der endte med, at W. blev sat af i Petropavlovsk i Kamtschatka. I begejstrede Breve til Hornemann havde han skildret alt det nye, han saa (udtogsvis meddelte i Dansk Litt.-Tid. 1816—18), men Modgangen gjorde ham tavs, og man ved kun lidt om hans Ophold i Kamtschatka fra 1816 til 1818, da det lykkedes ham at komme hjem paa et russisk Skib rundt om Asien og Afrika. Han kom til Kbh. med en ret betydelig Plantesamling og blev der hyldet som den første danske Jordomsejler, men han var blevet »underlig«, og end ikke Hornemann fik Adgang til hans Herbarium, der senere ødelagdes ved en Ildebrand. Efter sin Hjemkomst beskæftigede han sig ikke mere med naturhistoriske Studier. — En Slægt af Blomsterplanter og en Algeslægt er kaldt Wormskioldia.

Danmarks Adels Aarbog, XLV, 1928, II, S. 167. Vid. Medd. Naturh. Forening, 1889, S. 253—81. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, 1924—26, I, S. 242 f.; II, S. 163.

Carl Christensen.

Wormskiold, Peder Worm, 1750—1824, Rentekammerdeputeret. F. 26. Aug. 1750 paa Bramminge, d. 15. Marts 1824 paa Frbg., begr. sst. Forældre: Kancellisekretær Henrik Christian W. til Bramminge (opr. Worm; adlet 1757 med Navnet W.) (1726—60) og Ingeborg Christiane Teilmann (1720—85). Gift 23. Nov. 1781 paa Ristrup med Margrethe Mette de Teilman, f. 9. Juni 1757 paa Ristrup, d. 22. Nov. 1837 i Aarhus, D. af Justitsraad Morten de T. til Ristrup (1725—81) og Mette Benzon v. Gersdorff (1735—57).

W. studerede først ved Sorø Akademi og tog derefter 1771 juridisk Embedseksamen. 1776 udnævntes han til Sekretær ved det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer, men han overflyttedes allerede n. A. til Rentekammeret, hvor han gjorde Tjeneste i henved 50 Aar. Allerede 1781 blev han udnævnt til Kommitteret, 1796 avancerede han til Deputeret, og 1810—24 virkede han som 1. Deputeret. Med Rette kaldte L. Engelstoft ham for »Rentekammerets Veteran«. Foruden sine egentlige Forretninger i Rentekammeret, som han altid besørgede med stor Omhu og Utrættelighed, fik han fra Tid til anden overdraget andre betydningsfulde Hverv. W. fik saaledes 1786 Sæde i den store Landbokommission og indtog paa afgørende Punkter en mindre vidtgaaende Holdning end Chr. Colbiørnsen. Saaledes hævdede han Unødvendigheden af at gennemføre Beskyttelsesforanstaltninger over for Bondestanden. Naar Stavnsbaandet var ophævet, vilde Bønderne selv kunne forsvare deres Interesser over for Godsejeren og ogsaa være i Stand til at modsætte sig ubillige Hoverikrav. Han var desuden 1786—92 Direktør for Det kgl. Teater, fra 1793 Medlem af Direktionen for Frederiks Hospital, fra 1798 af Kreditkassens Direktion, fra 1802 af den ekstraordinære Finanskommission, fra 1807 af Provideringskommissionen for Sjælland og fra 1816 af Finansdeputationen. Under sit Arbejde i Rentekammeret var han Chr. Ditlev Reventlow en værdifuld Støtte, og denne saavel som det øvrige Personale satte megen Pris paa ham paa Grund af hans fine Karakter og lyse og milde Sind. — Kammerraad 1779. Justitsraad 1781. Virkelig Etatsraad 1797. Konferensraad 1805. — R. 1809. K. 1811. DM. 1815. S.K. 1817. — Maleri af C. A. Lorentzen (Vemmetofte) og af samme 1799 (Orebygaard). Maleri i Privateje.

J. K. Rosenørn-Teilmann: Om Slægten Wormskiold, 1902, S. 13—16. Hans Jensen: Dansk Jordpolitik 1757—1919, I, 1936. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807, 1923, S. 246, 252. Aktstykker til Oplys-

ning om Stavnsbaandets Historie, udg. af J. A. Fridericia, 1888, S. 277, 279 f. og 304. L. Bobé: Efterladte Breve fra den Reventlowske Familiekreds, I, 1895, S. XXXIX, 246, 255, 290 f. Luxdorphs Dagbøger, udg. af E. Nystrøm, II, 1925—30. Hist. Tidsskr., 5. Rk., II, 1880—81, S. 392 f. Th. Overskou: Den danske Skueplads, III, 1860, S. 298 f. Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., IV, 1932, S. 97—101.

Harald Jørgensen.

Worsaae, Jens Jacob Asmussen, 1821—85, Arkæolog. F. 14. Marts 1821 i Vejle, d. 15. Aug. 1885 paa Hagestedgaard, begr. i Kbh. (Holmens). Forældre: Amtsforvalter, Justitsraad Jens W. (1780—1840) og Margaretha Elisabeth Berthelsen (1796—1848). Gift 17. Okt. 1857 i Hagested med Jacobine Severine Grevenkop-Castenschiold, f. 2. April 1838 paa Lille Frederikslund, d. 2. Okt. 1910 i Kbh., D. af senere Godsejer, Kammerherre Casper Holten G.-C. (1809—80) og Cathrine Marie Louise Jensen (1818—1901).

I sine efterladte Erindringer har W. givet en livfuld Skildring af sin Barndom og Drengetid i Hjemmet, den store Amtsforvaltergaard i Vejle. Han omtaler ved den Lejlighed med umiskendelig Velvillie Familietraditionen om, at hans Farfader var Spanier, og man tror, stillet over for Billedet af Amtsforvalterens pudsig-djærve Fremtoning, gerne paa en Blanding af spaniolsk og jysk. W. selv var en smuk Mand med tæt mørklokket Haar og ildfulde Øjne, dertil et »sydlandsk livligt« Sind, saa man kan jo formode, at det var Spanskblodet, der gav ham, foruden Livligheden og Apparitionen, den utvungne Elegance, der udmærkede ham, Smagen og Evnen for udsøgt Optræden, den aristokratiske Sans.

Allerede i Elleve-Tolvaarsalderen vaktes hos W. Interessen for Fædrelandets Oldsager og Oldtidsmindesmærker. Han begyndte at samle og foretog med en Ven Søndagsudgravninger i en Højgruppe ved Jelling. Okt. 1834 sattes han i Horsens Latinskole; ogsaa herfra fik han, under Ferier og naar ellers Lejlighed gaves, Anledning til at deltage i Udgravninger, saaledes af en stor Jættestue ved Bygholm. 1836 sendtes W. til Borgerdydskolen i Kbh. (Rektor Michael Nielsen). Sammen med sin ældre Broder og en anden Vejlestudent boede han hos en Morbroder paa Vandkunsten, hvorfra der kun var kort Vej til Oldnordisk Museum paa Christiansborg. Her modtoges den unge W. venligt af Museets Bestyrer C. J. Thomsen (s. d.) og Medhjælperne Sorterup og Strunk. En Menneskealders Samvirke og Venskab med Thomsen indlededes hermed. Ogsaa i Kunstkammeret (Dronningens Tværgade) og i Samlingerne paa Rosenborg (under Oberstløjtnant Sommer) aflagde den ivrige, lærelystne W. hyppige Besøg.

I Vinteren 1837 foretog W. Udgravninger i Nordsjælland (Vejby og Tibirke) og naaede herunder til Erkendelse af, at Stendysserne ikke, som det hidtil almindeligt antoges, var Altre, men derimod Grave. I det hele var W.s tidligt modne Blik aabent for, at man nu, efter Thomsens Fremsættelse af det i Arkæologien epokegørende Tredelingssystem (Stenalder—Bronzealder—Jernalder) burde søge at opnaa en rettere Forstaaelse af Oldtidsmindesmærkerne ude i Landet. Fra Oldsagerne vilde han vende Opmærksomheden mod de jordfaste Minder. Han fortsatte sine nordsjællandske Undersøgelser og skrev herom (i »Annaler« 1838—39) sin første arkæologiske Afhandling, hvis Resultat, at Dysserne maatte anses for Grave, for øvrigt blev modtaget med Tvivl og Kølighed af baade Thomsen og Sommer. Vinteren 1839—40 tilbragte W. i Vejle som Medhjælper for sin syge Fader og fik her Tid til virksomt Arbejde i Arkæologiens Tjeneste. Han udgravede Høje i Randbøl og ved Jelling, undersøgte en stor Langdysse ved Lindknud, besaa Hærvejen, Margretediget, Hjarnø m. m. Under dette Ophold forberedte han sine kommende Afhandlinger om Vejle By og Amt under Svenskekrigene, om Gorms og Tyres Høje i Jelling og om den formentlige Dronning Gunhild fra Haraldskær Mose.

Under alt dette passede W. Skolegangen og de første Universitetsstudier. Han tog Studentereksamen 1838 og n. A. Anden Eksamen, slog sig saa paa Teologi, derefter paa Jura. 1840 døde Faderen, og W. maatte klare sig videre ved egen Hjælp (Informationer), indtil han fik Kommunitet og Regens (senere Elers' Kollegium). Hos Thomsen var han indtil videre ulønnet Assistent.

W. var en usædvanlig Student. Højt begavet, allerede en klar Skribent, stringent i sine Argumenter, med Fantasi, men med skarp Kritik af Fantasteri, var han vel udrustet til den Opgave, som dog nok først efterhaanden blev ham klart bevidst: at udvikle, forsvare og bane Vej for en Videnskab i Svøbet, for den forhistoriske Arkæologi. Han følte sig som, og var virkelig paa det videnskabelige Felt, en ung Himmelstormer, idérig, selvstændig, ubundet af Dogmer og Fordomme, vel heller ikke, for at citere ham selv fra Biografien, »fri for Selvtillid og Indbildskhed«. Hvor vidt forskellig en Type var ikke hans Chef og Forgænger i Oldforskningen C. J. Thomsen! En Mand af ubestrideligt Format, et stort og elskeligt Menneske, bred og lunerig, en Organisator af høj Rang, men lige saa gammeldags, som W. var moderne, lige saa forsigtig og henholdende, som W. var frembrusende. Thomsen var langsom i sin Anerkendelse, undvigende i Problemdrøftelsen, uvillig over

for Pludseligheder. Han knyttede nok W. til sig i Arbejdet ved Museet og anvendte ham, men betænkte sig ikke paa, naar han fandt det nødvendigt, at vise ham en kold Skulder. »Er han overhovedet noget, da er det alene, fordi de samtidige yngre Oldforskere ere endnu ringere« ytrer han til W. i Anledning af dennes nye Ideer om Dyssernes oprindelige Bestemmelse.

Paa en Maade har denne Thomsens Holdning utvivlsomt været til Gavn for W. uanset den øjeblikkelige Irritation. Den ældres Kølighed har tvunget til Selvkritik og til en sikkert heldig Dæmpelse af Formen i de første arkæologiske Stridsskrifter (se nedenfor), hvor den unge Student dristigt traadte op mod graanede, højt ansete Professorer. En anden Side af Sagen var imidlertid det økonomiske. Thomsen var aldeles uvillig til at udvirke fast Aflønning af sine Medhjælpere. Hertil kom over for W. uden Tvivl hans Overbevisning om, at dette lidt for blændende Lysfænomen ikke for hurtigt burde gøres større. Situationen tilspidsedes efterhaanden til det, W. selv i Erindringerne kalder »et Brud«. I Foraaret 1843 forlanger W. Besked af Thomsen, om han vil gøre noget virkeligt for ham, ɔ: søge oprettet en fast Stilling ved Museet, og hertil svarer Thomsen, haardt trængt, omsider et klart Nej. W. forlod da i forstaaelig Bitterhed sin Tjeneste ved Museet. Noget virkeligt, langvarigt Brud blev det dog ikke. Samarbejdet genoptoges snart, og faa Aar senere, ved Hjemkomsten fra sin store Rejse til de britiske Øer, fik W. fast Ansættelse som Inspektør over de antikvariske Mindesmærker i Danmark og blev samtidig Medlem af »Oldsagskommissionen«.

1841 udgravede W. en Del Høje ved Skodborgaa i Sydjylland og beviste ved den Lejlighed, at de ikke, som antaget, var opkastet over de faldne fra Magnus den Godes Sejr paa Lyrskovhede. Han skrev herom i »Annaler« 1840—41 og optoges s. A., sin unge Alder til Trods, som Medlem af Oldskriftselskabet. Til Lyrskovemnet vendte W. senere tilbage (»Annaler« 1852).

1835 blev der i Haraldskær Mose Vest for Vejle fundet et Kvindelig, som N. M. Petersen n. A. under et Møde i Oldskriftselskabet erklærede for at være de jordiske Levninger af Dronning Gunhild, Erik Blodøkses Enke. Denne Identifikation, der vakte ikke ringe Opsigt, kunde i Virkeligheden kun støttes af vage og svage Argumenter, og imod dem rettede W. en fældende Kritik (Hist. Tidsskr., III, 1842), mest, som han ytrede i et senere Indlæg (sst., IV, 1843), for at advare mod det angribelige Princip at henføre enkelte Oldtidslevninger til enkelte Fortællinger i usikre historiske Efterretninger. Det lod sig ikke nægte, at W. havde Ret,

og denne Kontrovers, i sig selv ikke meget betydelig, gjorde ham med eet Slag til en kendt Figur i den unge akademiske Verden.

I disse Aar »svævede W. mellem Jura og Arkæologi«. Først efter et Foredrag om Nordens Oldtid, holdt i Febr. 1844 i det af H. N. Clausen ledede Skandinaviske Selskab, stod det ham klart, at Juraen maatte definitivt opgives. W. kom jævnlig i Studenterforeningen, af hvis Seniorat han var Medlem 1842. Han sluttede sig med visse Forbehold til det »national-skandinaviske« Parti. Reservationen bestod navnlig deri, at W. nok vilde være med til at fremme en aandelig, men ikke en politisk, Enhed mellem de nordiske Folk. Som han selv skriver, var han i Politikken lige saa konservativ, som han i Videnskaben var liberal, ja næsten radikal. Denne politiske Konservatisme holdt sig ned gennem Aarene. Han saa bestandig med Uvillie, næsten med Fjendtlighed, paa det unge Demokrati.

I Efteraaret 1841 foreslog den klassiske Arkæolog Ludvig Müller W. at skrive til Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug en samlet Fremstilling af sine nye Iagttagelser vedrørende Oldsagernes og Mindesmærkernes indbyrdes Forhold. W. indvilgede glad, men mente dog først at maatte foretage en antikvarisk Rejse til Sverige, hvor han kun een Gang tidligere havde været (hos Sven Nilsson i Lund). Med offentlig Understøttelse berejste nu W. i Sommeren 1842 hele det sydlige Sverige samt Sydøstnorge og stiftede indgaaende Bekendtskab ikke alene med Personer og Museer, men navnlig med Mindesmærker ude i Landet. Efter Hjemkomsten fuldendte han sit første sammenfattende arkæologiske Skrift »Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøie« (1843, tysk Udgave n. A., engelsk 1849), et for sin Forfatters unge Aar overordentlig modent og selvstændigt Arbejde. Det epokegørende ved denne Bog er, at der her for første Gang bevidst er bragt til Anvendelse den forhistoriske Arkæologis videnskabelige Metode, nemlig den indbyrdes Sammenligning mellem de ved sikre Iagttagelser tilvejebragte Stofgrupper i og uden for Norden. W. blev i sin Videnskab den første store Ordner og Sammenligner, han besad en udpræget Evne til at skaffe sig sikkert Overblik over vidtspredte Stofmængder, og han viser denne Evne allerede her. Bogen var i Virkeligheden, som det er sagt om den, den første i sin Art, der nogen Sinde var skrevet. Hertil kom, at den uforsagt tog Stilling til store etniske Problemer. Med »Danmarks Oldtid« gjorde W. sit Navn kendt i Oldforskerkredse overalt i Norden og Tyskland.

1841 udsendte Videnskabernes Selskab det store kostbare Værk »Runamo og Runerne«, hvori Finn Magnusen, paa Basis af G.

Forchhammers geologiske Undersøgelser, tydede en formentlig Runeindskrift paa Runamo-Klippen i Blekinge som en stavrimet Besværgelse indeholdende en Bøn til Guderne fra Harald Hildetands Mænd om Undergang for Fjenden og Sejr for dem selv. De fleste Forskere godtog denne Læsning, men Skepsis blev dog ytret fra forskellige Sider med Hensyn til Indskriftens Autenticitet og dermed Tolkningens Rigtighed, saaledes af C. Molbech her hjemme og af J. G. Liljegren, J. F. Berzelius og Sven Nilsson i Sverige. W. besøgte Runamo under sin førnævnte Sverigerejse, og her vaktes hans Tvivl. Paa Jonas Collins Raad gik han nu direkte til Kong Christian VIII. med Bøn om Rejseunderstøttelse. Den bevilgedes, og W. var da i Bleking Sommeren 1844. Endnu s. A. udsendte han »Runamo og Braavallaslaget«, hvori han rettede et afgørende Angreb paa Forchhammers Bestemmelse af Stregerne i Klippen som Runer. Den hele »Indskrift« var et Naturspil, og Runamoværket, saa vidt det omhandlede dette, en eneste Misforstaaelse og Fatalitet.

Viste saaledes W. sine Evner som negativ Kritiker i Skrifterne om Lyrskovslaget, Dronning Gunhild og Runamo, havde han dog allerede nu, 1844, haft Lejlighed til inden for sin Videnskab, først og fremmest i Bogen om Danmarks Oldtid, at dokumentere sine positive, opbyggende Egenskaber. Disse sidste kommer frem ogsaa i hans næste Arbejde, Bogen fra 1846 om Bleking, »Blekingske Mindesmærker fra Hedenold, betragtede i deres Forhold til de øvrige skandinaviske Lande og europæiske Oldtidsminder«, der giver en vidtspændende komparativ Oversigt over europæisk Arkæologis Problemer og hele daværende Stade. Teorien om, at Bronzesagerne skyldes Kelterne, tilbagevises her, og det hævdes, at de repræsenterer et fælles Kulturtrin, ikke en Import fra et enkelt Folk. En Hjælp for W. til at skrive Blekingbogen har utvivlsomt den Indsigt været, han kort forud erhvervede sig i europæiske arkæologiske Forhold ved en længere Rejse i Tyskland, Østrig og Schweiz (1845).

W. var paa denne Tid stærkt optaget af at skaffe sig Viden om Østeuropas Oldtidsforhold. Han ønskede en Rejse til Nordnorge og Rusland for at undersøge »de arkæologiske Overgangsforhold mellem Asien og Europa«. W.s Tanker dengang om Kulturindflydelse fra Østen ad den nordnorske Vej er i vore Dage paa mærkelig Maade bleven genoplivet ved Stenalderfundene i Finmarken.

W. kom nu denne Gang ikke mod Øst, men tværtimod vestover. Paa Opfordring af Christian VIII. og paa hans Bekostning

sendtes W. 1846 til de britiske Øer som Imødekommen af en til Oldskriftselskabet rettet Henvendelse fra Hertugen af Sutherland om at faa en nordisk Oldforsker til Skotland for at studere Nordbominder der. Saaledes kom W.s store engelsk-skotsk-irske Rejse i Stand, hvorfra han først vendte hjem et Aar efter (via Paris) for at overtage den ovennævnte for ham oprettede Post som Inspektør for de antikvariske Mindesmærker (1847).

Af Opholdet i Storbritannien har W. selv givet en malende, livlig Beskrivelse i sine Breve og Erindringer. Han bevægede sig med Lyst og Smidighed i højaristokratiske Kredse, var Gæst paa hertugelige Herresæder og Jagtslotte, deltog i Ridning og Sejlsport m. m., uden dog derfor at slappe sine videnskabelige Selvkrav. Med bevidst Nerve fastholder han midt i Glansen og Herligheden — der netop var noget for ham — sine Opgaver og sin faste arkæologiske Linie.

I den følgende Snes Aar falder W.s egentlige Manddomsgerning. Hans store Energi og alsidige Begavelse fik ham til med Iver og Dygtighed at indlede Løsningen af en Række sideløbende Opgaver af stor Betydning for Oldtidsmindesmærkerne ude i Landet, for Museumsvæsenet og for den unge arkæologiske Videnskab. Ufortøvet tog han sig i sin nye Stilling af Landets Minder fra Oldtid og Middelalder; han skrev sin egen Embedsinstruks, hvorefter han paalagde sig systematiske Undersøgelsesrejser med det Formaal at kortlægge og beskrive samtlige vigtigere Mindesmærker, en mægtig Opgave, der nødvendigvis maatte overskride Enkeltmands Evne. Samtidig optog han Arbejdet for gennem frivillig Fredning at sikre saa mange jordfaste Mindesmærker fra Oldtiden som muligt. Ogsaa med Landets historiske Monumenter havde han at gøre, bl. a. i Egenskab af Formand for det særlige Kirkesyn; i talrige Kirkerestaureringer og Undersøgelser af middelalderlige Grave har han haft sin virksomme Andel, ligesaa i den vaagnende Interesse for Landsbykirkernes Kalkmalerier.

Efter Oldsagskommissionens Ophævelse 1849 passede Thomsen og W. i Forening Tilsynet med Oldtidsminderne i og uden for Museet. Thomsen var dog som hidtil den egentlige Styrer af Oldnordisk Museum, og W. maatte foreløbig modificere eller helt henlægge sine Ideer og Planer om Museets Indretning og Opstilling. Endda fik han nok at gøre. Allerede gennem sit Forhold til Christian VIII. havde W. haft Forbindelse med Hofkredse, og denne Forbindelse øgedes under den oldtidsinteresserede Frederik VII., med hvem W. fik meget at gøre. 1858 udnævntes W. til Inspektør for den kongelige kronologiske Samling paa Rosenborg.

Han fik Bolig ved Slottet og gik straks med Beslutsomhed og Omsigt i Gang med et nyskabende Arbejde af indgribende Art, hvorved han forvandlede de hidtil temmelig forsømte og oversete Samlinger til en i sin Art enestaaende kulturhistorisk Helhed. Uden Vanskeligheder gik dette ikke; bl. a. affødte et mindre godt Forhold til Grevinde Danner en Del Besværligheder. Som Tiden gik, voksede imidlertid Rosenborg-Samlingerne betydeligt, saaledes gennem Fr.borg Slots Brand og ved Kongens Død. W. har beskrevet sit Arbejde ved Rosenborg i et til Udgivelse efter hans Død bestemt Skrift: »Optegnelser om Rosenborg-Samlingen i 25 Aar (1858—1883)«, der udkom 1886.

Under Treaarskrigen var W. i sit videnskabelige Forfatterskab delvis optaget af nationale Emner. Han forfattede Brochurer om Danebrog og Danevirke og indlod sig med Held i en vidtløftig Polemik med den norske Historiker P. A. Munch om Folkevandrings- og Stammeproblemer. 1851 udkom Resultaterne af hans Englandsrejse, det kendte Skrift med Titlen »Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland«. W. behandlede her et Grænseomraade mellem Arkæologi og Historie, og han viste sig dette vanskelige Stof fuldt ud voksen. Bogen bragte meget nyt. I sin Fremstilling er den livfuldt anskuelig, i sine Teser forsigtig og dog klar, upartisk i Fordelingen af de nordiske arkæologiske Minder og Levn mellem danske og norske. Den fandt da ogsaa udelt Anerkendelse fra norsk Side (Munch). N. A. udkom den paa Engelsk og Tysk og forblev i lang Tid et Hovedskrift om Emnet.

Ved denne Tid blev W. Medlem af Videnskabernes Selskab, og han udsendte i »Oversigterne« (1852) et Par vigtige vesteuropæiske Studier, »Nye Oplysninger om Danelagen i England« og »Antiqvariske Iagttagelser fra en Reise i Normandiet og Bretagne«. Sammenfattende skrev han om disse Emner Bogen fra 1863, »Den danske Erobring af England og Normandiet«, hvori dog Benyttelsen af historiske Kilder ikke naar ud over det sædvanemæssige. I Videnskabernes Selskabs Oversigter 1855 gav han Meddelelser om Minder fra Valdemarernes Tid, i Værket »Kongegravene i Ringsted Kirke« (1858) behandlede han Ringsted Kirke som den danske Kongeslægts Gravsted, og i »Danske Mindesmærker« skrev han om Kalundborg, Fjenneslevlille og Sørup Kirker (I, 1860; II, 1862; VIII, 1866). Hans Arbejde ved Rosenborg gav ham Anledning til at udsende et Par rent historiske Smaaskrifter, »Kong Christian V.s Testamenter som Tillæg til Kongeloven« (1860) og »Et Par smaae Bidrag til Dronningerne Sophie Magdalene's og Caroline Mathilde's Historie« (Hist. Tidsskr., 3. Rk., V, 1866—67).

I Universitetsprogrammet fra April 1865 udsendte han sit smukke Skrift »Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder«. Til Universitetet var W. nemlig knyttet siden 1855 som Docent i Oldtidsvidenskab.

W.s vigtigste Forfatterskab i disse frugtbare 20 Aar efter Englandsrejsen falder imidlertid inden for den rent forhistoriske Arkæologi. Han nøjedes ikke med at overtage det Thomsen'ske Treperiodesystem som Grundlag for Samlingernes Opstilling, men nye utrættelige Studier og Iagttagelser førte ham til Leddeling af disse store Hovedgrupper. Først gennemførte han en Deling af Jernalderen i to, derefter i tre Perioder (Annaler 1847, 1849, 1850, Aarbøger 1867), saa Tvedelinger af Sten- og Bronzealderen (Vidsk. Selsk. Oversigter 1848, 1851, 1853—55, 1859, 1861, Antikv. Tidsskr. 1850). For Stenalderens Vedkommende gav Delingen Anledning til den bekendte heftige og langvarige Strid med Japetus Steenstrup, der fejlagtig opfattede Køkkenmøddingernes og Stengravenes Redskabsindhold som repræsenterende to Sider af samme Kultur, medens W. i dem saa Vidnesbyrd om to forskellige Kulturer, dækkende et ældre og et yngre Tidsafsnit. W. havde Ret her, et Forhold, der ingenlunde rokkes af senere Tiders Paavisning af, at Køkkenmøddingkulturen har bestaaet et godt Stykke ned i Yngre Stenalder. Hele denne Strid om Stenalderens Tvedeling havde sit Udspring i Opdagelsen af »Køkkenmøddingerne« (Steenstrups Benævnelse), en Opdagelse, der skyldes W. og ikke Steenstrup, hvilket fremgaar af en Dagbogsoptegnelse fra W.s Undersøgelse 1850 af Affaldsdyngen ved Mejlgaard i Djursland. W. dannede sammen med Steenstrup og Forchhammer den af Videnskabernes Selskab 1848 nedsatte Komité til Undersøgelse af Skaldyngerne ved de danske Kyster. 1851 holdt W. Foredrag i Oldskriftselskabet, Steenstrup i Videnskabernes Selskab om den i Arkæologien epokegørende Erkendelse, at disse hidtil som Naturprodukter betragtede Dynger i Virkeligheden var Bopladslag aflejret af Mennesker. — 1854 udgav W. »Afbildninger fra det kongelige Museum for nordiske Oldsager«, et Billedværk, der vandt betydelig Udbredelse.

Allerede i et af sine tidligste Ungdomsskrifter havde W. slaaet til Lyd for, at man burde udgrave den søndre Kongehøj i Jelling. Frederik VII. virkeliggjorde dette Ønske 1861. Højen blev da under W.s Ledelse og Kongens Tilsyn undersøgt, uden at dog det ventede Gravkammer fremkom. For at bøde paa Skuffelsen blev det gamle Gravkammer i den nordre Høj genudgravet og restaureret. W. har skildret Jellinggravningen muntert i sine Breve.

1865 døde Thomsen, og n. A. udnævntes W. — imod en af Thomsen efterladt Indstilling — til Direktør for de hidtil under Thomsen sorterende Samlinger, samtidig med, at hans Titel som Inspektør for Rosenborg ændredes til Direktør. Omtrent ved samme Tid efterfulgte han Rafn som Vicepræsident i Oldskriftselskabet. W. stod hermed som Oldtidsforskningens og vort Museumsvæsens ubestridelige Førstemand, og han havde nu frie Hænder til sine Omordningsplaner. Etnografisk Samling, som af Thomsen var blevet opstillet efter Klimazoner, ordnedes nu efter Racer og Folk; Oldnordisk Museum undergik i sin Opstilling betydelige Ændringer i Overensstemmelse med Forskningens sidst indvundne Resultater; en komparativ Samling for europæisk Arkæologi indrettedes; Møntsamlingen overflyttedes fra Rosenborg til Prinsens Palæ; Folkemuseet, der efter W.s Tanke burde indgaa som Led i de ældre danske Samlinger, understøttedes med Raad og i Gerning. Ogsaa Udviklingen af det nystiftede nationalhistoriske Museum paa Fr.borg, for hvis Bestyrelse W. var Formand, fulgtes med virksom Interesse. W.s Kongstanke var, at Museerne tilsammen skulde afspejle den nationale Kultur i dennes Udviklingsgang og i Forholdet til den almindelige Kulturudvikling Verden over. I »Nordisk Tidskrift«, VII, 1884 skrev han herom en af sit Livs sidste Afhandlinger. Store almene Synspunkter og vide Udsyn var her som altid W.s Særkende. Han indtraadte 1879 i en Kommission, der skulde give Forslag om Nybygninger til de offentlige Samlinger, og han udarbejdede til denne Kommissions Betænkning Plan til et nyt stort Nationalmuseum paa Pladsen foran Rosenborg.

Samtidig passede W. Arbejdet for Mindesmærkerne ude i Landet. Han organiserede en systematisk antikvarisk Berejsning af det hele Land og opnaaede hertil 1873 fra Rigsdagen en senere stadig fornyet Bevilling (se herom Aarbøger 1877). Han fremmede ivrigt den frivillige Fredning af Oldtidsminder og vandt her ved sin smidige Forhandlingsevne og hele vindende Personlighed betydelige Resultater. 1860 var han blevet Medlem af Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, men det var Oldskriftselskabet, han fortrinsvis viede sine Kræfter; han foranledigede dets Love ændrede og ledede dets Møder. Sin Universitetsvirksomhed derimod maatte han fra 1866 opgive.

Med Kraft fortsatte W. sine videnskabelige Studier og sin Produktion. 1865 fremsatte han sin Tydning af de store fynske og sønderjyske Mosefund fra Jernalderen: de var Krigsbytte udlagt til Guderne som Offer (Vidsk. Selsk. Oversigt 1867); en lignende Tolkning (som Offergaver) gav han Aaret efter af en stor hidtil

uforstaaet Fundgruppe fra Bronzealderen (Aarbøger 1866). Det mærkelige Vikingetidsfund fra Mammen offentliggjorde han 1869 (Aarbøger). Ruslands Arkæologi behandledes i et Arbejde fra 1872, »Ruslands og det skandinaviske Nordens Bebyggelse og ældste Kulturforhold« (Aarbøger), og i Afhandlingen fra 1879 (Aarbøger) »Fra Steen- og Bronzealderen i den gamle og den nye Verden« foretog han endnu mere vidtgaaende Sammenligninger. W. var i sine senere Aar stærkt optaget af mytologiske og religionshistoriske Studier, der satte Frugt i hans Tydningsforsøg af Fremstillingerne paa de nordiske Guldbrakteater (Aarbøger 1870) og paa Guldhornene (uudgivet). En sidste sammenfattende Fremstilling af den nordiske Arkæologis Resultater gav han 1881: »Nordens Forhistorie, efter samtidige Mindesmærker«. Endnu kan nævnes hans »De Danskes Kultur i Vikingetiden« (1873) og »The Industrial Arts of Denmark« (1882).

W. stod højt i tre Monarkers Gunst. Han var Verdensmand og Hofmand. Tilskyndet af Kongen og af Hall indtraadte han 1874 i Ministeriet Fonnesbech som Kultusminister, dog med det Forbehold senere at kunne træde tilbage i sine hidtidige Stillinger, hvilket han gjorde allerede n. A. 1877 stilledes han sammen med Hall efter Folketingets Beslutning for Rigsret i Anledning af Overskridelser ved Bygningen af Det kgl. Teater; begge frikendtes. W. foretog jævnligt Rejser, saaledes til Rusland 1869. Ved internationale Arkæologkongresser præsiderede han med Glans og Værdighed, 1869 i Kbh., 1871 i Bologna (til hvis Æresborger han udnævntes), 1874 i Stockholm. Han var Medlem af talrige lærde Selskaber i Udlandet.

W. døde pludselig af et Hjerteslag, uden forudgaaende Sygdom, under et Ophold Sommeren 1885 paa sin Hustrus Fædrenegaard, Hagestedgaard ved Holbæk.

W.s Eftermæle er uden Skygger. Han var en lykkelig Mand, en lys Natur, i Begavelse rigt, ja glimrende udrustet. Som Embedsmand var han fremragende: hurtig, beslutsom, præcis, dertil i Besiddelse af overordentlige administrative Evner Han var ikke dyb af Aand, men ren af Karakter. Forfængelig var han unægtelig, for saa vidt som han følte uskrømtet Glæde ved Udmærkelser og Ærestegn; han lagde ikke Skjul herpaa, hans Breve vidner derom, dog paa en afvæbnende, næsten barnlig Maade. En ringe Fejl paa Baggrund af store Fortrin.

Først og fremmest skal dog W. mindes som det, han var fremfor noget andet: sin Videnskabs Grundlægger. Som saadan vil han blive husket, saa længe Oldforskning dyrkes.

Dr. phil. h. c. i Uppsala 1877. — Tit. Professor 1854. Etatsraad 1864. Kammerherre 1875. — R. 1851. DM. 1855. K.[2] 1869. K.[1] 1869. S.K. 1882. — Maleri af H. C. Jensen 1875 (Rosenborg; Gentagelse 1886 paa Fr.borg). Silhouet af V. Irminger (Fr.borg). Tegning af A. Jerndorff 1886 (Nationalmuseet). Portrætteret paa J. Kornerups Tegninger fra Jellinghøjenes Udgravning 1861 (Fr.borg). Profilrelief af A. V. Saabye 1890. Buste af Th. Stein 1871 og 1872 (Aalborg Museum). Portrætmedaillon i Bronze af samme 1885 (med Relief af Sinding 1889) paa Nationalmuseet. Buste af F. E. Ring (Odense Museum). Litografi fra Tegner & Kittendorff 1874. Træsnit af W. Obermann 1868 efter Tegning af H. Olrik, 1869, 1874, 1885, bl. a. af H. P. Hansen, og 1886. Portrætteret paa Træsnit af Audiensværelset paa Rosenborg efter Tegning af F. C. Lund. — Mindesmærke i Vejle med Buste af Rasmus Andersen 1921.

P. Brock: Hist. Efterretn. om Rosenborg, 1881—83, S. 184, 217 ff. Sophus Müller i Aarbøger for nord. Oldk., 1886, S. 1—48. Johs. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh., 1889. Ellen Jørgensen: Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede, 1943. J. J. A. Worsaae: Breve 1840—1885, udg. af Ad. Clément, 1930. Samme: En Oldgrandskers Erindringer 1821—1847, udg. ved Victor Hermansen, 1934. Bengt Hildebrand i Fornvännen, 1936, S. 184—89. J. J. A. Worsaae: Af en Oldgrandskers Breve 1848—1885, udg. ved Victor Hermansen, 1938. Carl S. Petersen: Stenalder, Broncealder, Jernalder. Bidrag til nordisk Arkæologis Litteraerhistorie 1776—1865, 1938. Bjørn Kornerup i Personalhist. Tidsskr., 10. Rk., II, 1935, S. 160—63; V, 1938, S. 243 f. S. P. Skov sst., 10. Rk., VI, 1939, S. 87—92, 280 f.

Johannes Brøndsted.

Voss, Christian Eberhard, 1706—91, Gehejmearkivar. F. 20. Marts 1706 i Kbh., d. 11. Jan. 1791 sst. (Petri), begr. sst. (Petri Kgd.). Forældre: Buntmager Peter V. (formentlig d. 1737) og Anne Margrethe Justsdatter (d. 1712). Ugift.

V. gik oprindelig i Skole i Kbh., men 1724 fulgte han med Legationspræst E. M. Hammerich til Wien og fortsatte sine Studier i Pressburg og Jena. Han ansattes derefter som Lærer for den danske Gesandt i Wien C. A. v. Berckentins Sønner, og da disse døde, fortsatte han som Gesandtens Privatsekretær. Efter v. Berckentins Død vendte V. tilbage til Kbh., hvor han 1760 blev udnævnt til Sekretær i Tyske Kancelli og navnlig fik med Arkivet at gøre. Da det udenrigske Departement 1771 blev udskilt, udnævntes V. til Arkivar i Tyske Kancelli og Chef for det nyoprettede selvstændige Arkivkontor. I en Alder af 75 Aar overtog V. 1780 Embedet som Gehejmearkivar, og med sin fulde Arbejdskraft i Behold gik han

med stor Iver ind til sin nye Gerning. Han fik indrettet et særligt Arbejdsværelse i Arkivbygningen, og i Modsætning til sine Forgængere mødte han her daglig og til alle Aarstider. Med stor Energi genoptog han de i flere Aar afbrudte Ordningsarbejder. Han begyndte med Hertugdømmernes Sager, som han i Forvejen havde et intimt Kendskab til, og fortsatte derefter med de danske, ligesom han satte sine Medarbejdere i Gang med at ordne andre Arkivfonds. Som Resultat af dette fremkom bl. a. den store og velordnede topografiske Samling paa Pergament (den V.ske Samling). Samtidig med sine Ordningsarbejder arbejdede han videre paa sin omfattende Samling af Ekscerpter og Aktstykker, og han skabte herved et Hjælpemiddel, som efterfølgende Forskere af Hertugdømmernes Historie og navnlig Personalhistorie har kunnet drage Nytte af. Disse V.ske Ekscerpter er ført med en enestaaende Nøjagtighed og velordnede, og da de indeholder mange Oplysninger fra nu forsvundne Aktstykker, vil de stedse bevare deres Værdi. V. beklædte Stillingen som Gehejmearkivar i henved ti Aar, men i hans sidste Leveaar fængslede Svagelighed ham til Hjemmet, og den tidligere saa virksomme Mand kunde kun med Vanskelighed fortsætte sit Arbejde. — Kancelliraad 1769. Justitsraad 1780.

A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884 (se Registeret). Fortid og Nutid, III, 1921, S. 59 f. Luxdorphs Dagbøger, udg. af E. Nystrøm, II, 1925—30, S. 210 ff., 357 og 363. Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—72, udg. af Holger Hansen, I, 1916, S. 298, 300 f.

Harald Jørgensen.

Voss Schrader, Albert Julius, 1849—1927, Mejerikonsulent. F. 25. Nov. 1849 paa Vilhelmshøj, Søllested Sogn, Lolland, d. 7. Juni 1927 i Helsingfors, begr. sst. Forældre: Forpagter af Vilhelmshøj, senere af Aalholm Hovedgaard og Ejer af Beringgaard i Valby Carl Peter S. (1816—88) og Emilie Charlotte Julie Sophie Voss (1821—1900). Gift 9. Nov. 1877 i Kbh. (Johs.) med Martha Caroline Philippa Maria Brodersen, f. 28. Nov. 1857 i Kbh. (Trin.), D. af Købmand, senere i Helsingør Carl Eilert Wilhelm B. (1822—92) og Elise Rasmine Andrea Schrader (1827—73).

V. S. søgte allerede som ganske ung sin faglige Uddannelse ved Mejerivæsenet, gik paa Lyngby Landbrugs- og Mejeriskole 1871—72, fortsatte sine Studier ved Constantinborgs Mejeriskole, hvor han havde Professor Segelcke til Lærer, og lærte praktisk Mejeribrug ved flere Mejerier og Herregaarde, saaledes paa Aalholm, Hald Mejeri og ved Horsens Landboforening. 1877 rejste

han til Finland, hvor han straks fik Ledelsen af fire Mejerier, oprettet af den danske Mejerimand Julius Moldenhawer, med Bopæl i Konttila i Janakkala. Finland stod paa det Tidspunkt foran Udvikling af sit Mejerivæsen, og efter faa Maaneders Forløb ansattes V. S. som Finlands første Statsmejerist. For at kunne gøre tilstrækkelig Fyldest i denne Stilling kompletterede han sine Kundskaber ved Landbohøjskolen i Kbh. 1878—79 og studerede senere Forholdene paa Smørmarkederne i England, Tyskland, Frankrig og Danmark. Da Finland 1882 deltes i to Mejerikonsulent-Distrikter, fik V. S. den sydlige Del af Landet som sit Omraade. Senere forøgedes Antallet af Statsmejerikonsulenter til fire, og V. S. udnævntes 1895 til Konsulent for det første Distrikt, en Stilling, han beklædte til 1919, da Konsulent-Stillingerne ophævedes. Paa det Tidspunkt, da V. S. begyndte sin Virksomhed i Finland, stod Mejerivæsenet her paa et meget primitivt Stade, baade med Hensyn til Mejeribygninger og Metoder. V. S. satte sit Præg paa hele den følgende Udvikling ved Udarbejdelsen af Planer for Bygninger og Produktion, gennem Udstillinger, Møder og særlige Udvalg. Han var Medlem af en Række Komiteer for Udvikling af forskellige Sider af Mejeribruget og publicerede en Mængde Artikler i Fag- og Dagspressen. Hans Navn er uløseligt knyttet til det finske Mejerivæsens Udvikling i Slutningen af det 19. Aarhundrede. 1901 fik han ved en Mejeriudstilling i Hangö tildelt en Pokal »skænket til den Mand, som har indlagt sig de største Fortjenester paa vort praktiske Mejerivæsens Omraade«. — En Søn, cand. jur., Oberst *Carl Emil Fredrik V. S.* (f. 1880), har haft flere fremtrædende Stillinger i finsk offentligt Liv, var saaledes Indenrigsminister 1919, militært Medlem af Højesteret 1924—28 og Chef for den civile Administration i Nord-Finland under den finsk—russiske Krig 1939—40.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægten Schrader, 1937, S. 26, 34 f. *A. Kamp.*

Vos(s)bein, Christian, 1685—1744, Søofficer. F. 1685, d. 18. Jan. 1744 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Materialforvalter ved Holmen, Admiralitetsassessor Gunde V. (1653—1702, gift 1° 1680 med Sophie Bruns, d. 1682, 3° 1686 med Eva Margrethe Winterberg, gift 1° med Claus Roweder) og Sophie Amalie Holst (d. 1686). Gift 1° 11. Jan. 1715 i Kbh. (Holmens) med Susanne Christine de Güntelberg, begr. 7. Marts 1733, D. af Schoutbynacht Claus Eskesen G. (1639—1711) og Elisabeth Sophie Nielsdatter Swane (d. 1697). 2° 1739 med Agnethe Philippine

Wilcken, f. 11. Febr. 1699 i Fredericia, d. 24. Jan. 1758 i Kbh. (Holmens), D. af Oberst Christian W.

C. V. blev Lærling 1699, Kadet 1701, Sekondløjtnant 1709, Premierløjtnant 1710, Kaptajnløjtnant 1712, Kaptajn 1713, Kommandørkaptajn 1717, Kommandør 1719 og Schoutbynacht 1728. 1705 tillodes det ham at gaa i udenlandsk Søkrigstjeneste for at uddanne sig, n. A. fornyedes Tilladelsen, og 1709 siges der om ham, at han i fem Aar har været i engelsk og hollandsk Tjeneste. 1710 og 11 var han med Orlogsskibet »Oldenborg«, og 1713—17 havde han sin første Chefkommando i Fregatten »Søridderen«, med hvilken han straks tog den svenske Kaper »Gjøtta Lejon« og senere flere andre Priser, der gav ham ca. 3000 Rdlr. i Prisepenge; for øvrigt var hans Opgave sædvanligt at konvojere i Nordsøen. 1717 blev et begivenhedsrigt Aar for C. V.; i Marts beordredes han til at slæbe Stykprammen fra Fladstrand til Angreb paa Göteborg, men han adlød ikke. 21. April klagede han over Tordenskiold, 22. Maj skrev Admiralitetet, at C. V. førte en »uanstændig Conduite«, og han beordres til fremtidigt at indsende alle tjenstlige Skrivelser ad Tjenestevejen, 10. Juni afløstes han som Chef for »Søridderen«, 23. Juni resolverede Kongen, paa Tordenskiolds Indskriden, at C. V., for sin begaaede Forseelse, maatte slippe med at irettesættes af Tordenskiold, 25. Juni sendtes han til Norge med Ordre til at melde sig hos Schoutbynacht Rosenpalm, og 1. Nov. ansattes han som Chef for Galejer og Pramme i Norge. C. V.s Ulydighed mod Tordenskiold maa betragtes som en væsentlig Aarsag til Göteborgekspeditionens uheldige Udfald. 1719 var C. V. som Galejchef med ved Marstrand; det synes, som om hans Forhold til Tordenskiold var betydeligt forbedret. 1720 blev han Chef for 6. Division, og 1725—26 var han Chef for Søbatteriet »Prøvestenen«. 1725 kunde han ikke være i Fred for sine Kreditorer, og han søgte derfor Moratorium i tre Aar, han havde 10 147 Rdl. til gode i Prisepenge; han fik Moratoriet, men n. A. søgte han om at faa Prisepengene, da han stedse blev presset af Kreditorerne, og han fik da en Del af dem. 1727 dømtes han til at bøde seks Maaneders Gage for utilstrækkeligt Tilsyn med Orlogsskibet »Ebenetzer«, som hørte til hans Division, og som Aaret før havde udvist visse Skavanker paa et Togt til Reval. 1728 resolverede Kongen, at saafremt der kunde findes Udvej derfor, skulde hans resterende Prisepenge, 3982 Rdl., udbetales ham. 1730 undersøgte han sammen med Kommandanten paa Christiansø Mulighederne for Forbedring af Havnen der. 1737 blev han Kommandant paa Toldboden i Kbh. — Maleri i Familieeje.

Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold, 1925. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde, 1925, S. 458.

Paul Ipsen.

Vothmann (Voetmann), **Hans Peter,** 1712—97, Gartner. Døbt 11. Nov. 1712 i Sønderborg, d. 30. Nov. 1797 sst., begr. sst. Forældre: Gartner Peter V. (ca. 1666—1731) og Maria Thun (ca. 1687—1765). Gift 15. Sept. 1752 i Sønderborg med Maria Dorothea Oest, f. Maj 1729 i Ullerup, d. 27. April 1805 i Sønderborg, D. af Diakon i Ullerup, senere Sognepræst i Sottrup, Johan Georg O. (1686—1747) og Christiane Kühl (ca. 1700—88).

Oldefaderen var den fra Westphalen indvandrede Gartner *Evert Vootmann*, der menes at stamme fra Schweiz; denne blev ca. 1630 Kunstgartner paa Rumohrshof i Angel, kom derfra til Als og blev Stamfader til en meget udbredt, dygtig Gartnerslægt, der kendes i seks Generationer og i over 100 Aar var Pionerer for Frugttrædyrkning og Planteskoledrift i Danmark. Den ene af hans Sønner var *Hans Evertsen Vodtmann* (el. Vothmann), der var Gartner og gennem sin Hustru (Datter af Skovrider hos Hertug Frederik paa Østerholm Peter Padholm) arvede Padholm i Notmark Sogn; af dette Ægtepars syv Børn var den yngste *Peter V.* (d. 1731). Denne ansattes som Svend i Sønderborg Slotshave, blev 1689 Slotsgartner sst. og forpagtede 1695 Slottets Økonomihave, i hvilken han som noget ganske nyt baade for Egnen og for hele Landet anlagde en Planteskole og drev Handelsgartneri. Han skaffede sig Modertræer fra Tyskland, og 1726 købte han Arealerne. Efter hans Død fortsatte Enken Virksomheden, til hun døde. — Hans Peter V., som derefter overtog Virksomheden efter Faderen, var uddannet i Graasten og Blaagaard Slotshaver; han udvidede Bedriften, gjorde Forretningen berømt og skabte en god Afsætning. Virksomheden var en Seværdighed for Byen, og i Særdeleshed tilskrives den megen Frugtavl paa Als denne Planteskole. I sin Læretid paa Graasten havde han lært at skatte en Æblesort »ville blanc«, som han formerede og gjorde meget for at udbrede; denne Sort er den meget fine siden under Navn af Graastener eller Gravenstener verdensberømte Æblesort. — Hans Søn, Gartner *Nicolaj V.* (1759—1831) har skildret de tidligere Generationers Arbejde og selv ført Planteskolen videre.

Schlesw.-Holst. Vaterlandskunde, I, 1802, S. 1—28. H. Peters i Neue Schl.-Holst.-Lauenb. Prov.-Berichte, 1834, S. 45—55. Sønderj. Aarbøger, 1929, S. 100—04. A. Pedersen: Danmarks Frugtsorter, I, 1937, S. 345.

Johannes Tholle.

v. Wower (Wowern), **Johan,** 1574 el. 75—1612, gottorpsk Raad. F. 10. Marts 1574 el. 75 i Hamburg, d. 30. Marts 1612 i Slesvig, begr. i Domkirken. Forældre: Nicolaus v. W. og Sophia v. Winten (af hamburgsk Familie).

J. v. W. tilhørte en anset adelig nederlandsk Slægt. Hans Fader forlod Antwerpen efter et Brud med sin Familie, fordi han havde antaget den lutherske Religion, og bosatte sig i Hamburg. Herfra sendtes J. v. W., seksten Aar gammel, til Universitetet i Marburg og 1592 til Leiden, hvor han i fem Aar drev filologiske og juridiske Studier, som fortsattes paa fleraarige Rejser i Frankrig og Italien. Af hans Brevveksling med lærde Venner — Mænd som Scaliger, Gruter m. fl. — fremgaar en stærk videnskabelig Optagethed, og efter Hjemkomsten til sin Fødeby 1602 udgav han en Række filologiske Arbejder. Hans egentlige Maal var imidlertid en politisk Karriere, som han allerede paa sine Rejser havde søgt at forberede (og efter eget Sigende med Held) ved at knytte Forbindelser med Fyrster og Statsmænd i Italien og ved Kejserhoffet. Efter flere Aars forgæves Anstrengelser for at opnaa Ansættelse først og fremmest i Hamburg, men ogsaa bl. a. i Christian IV.s Tjeneste, opnaaede han i Maj 1607 at blive kaldet til Raad hos Grev Enno af Østfrisland, en Stilling, som han dog snart efter byttede med den mere indbringende som gottorpsk Embedsmand. Hertug Johan Adolf, hvis Gunst J. v. W. havde vundet, da han s. A. kom til Gottorp i Grevens Ærende, gav ham Bestalling (af 4. Okt. 1607) som Raad, og efter at have repræsenteret Østfrisland ved Fredskonferencen i Haag vendte han i Sommeren 1608 tilbage til Gottorp, hvor han hurtigt naaede en Magt og Indflydelse, der var i stadig Stigen til hans Død. »Nihil contigit«, skriver han — der aldrig undervurderede sin egen Indsats — i Dec. 1611 til en Ven, »cujus aut auctor non sim aut saltem, cui intercedere noluerim«, og i et følgende Brev hedder det: »Sustineo onera totius hujus imperii, quæ plane solus et sine adminiculo fero«. Som »Kammerraad« (eller »Gehejme Kammerraad«) — et for ham oprettet Embede — ledede han Kammersagerne, der omfattede baade de gehejme Sager og Finansvæsenet. At raade Bod paa Hertugens Finansnød var en vanskelig Opgave, som han i sin korte Embedstid ikke mestrede. Han hørte endvidere til Johan Adolfs fornemste Raadgivere i dennes kalviniserende Kirkepolitik og var, vistnok allerede fra 1610, Præsident i det nyoprettede Kirkeraad. Personlig var han liberalt indstillet og følgelig en Modstander af den lutherske Ortodoksi, men i øvrigt ret indifferent i religiøs Henseende. Hans Virksomhed belønnedes med, at Amtmandsstillingen eller i det mindste Ledelsen af Amts-

forvaltningen i Aabenraa og Gottorp Amter (henholdsvis 1610 og 1611) overdroges ham. Han ejede Jordegods i Ejdersted (Sieversfleth og Koldenbüttel). Sin Bolig havde han dels paa Gottorp, dels (allerede fra 1604) paa Slottet Wandsbeck.

Som Embedsmand var J. v. W. yderst ilde lidt, og man gav ham i Samtiden Skylden for de mindst populære Udslag af gottorpsk Regeringspolitik — han var (ifølge en ejderstedsk Krønikeskriver) »ein Beschützer der Sekten . . ., ein Anfänger des holländischen Diekwesens . . ., ein Fortsetter und Vorrichter der grossen Schattung (ɔ: Skat)«. Sikkert er det, at han kunde handle voldsomt og vilkaarligt, saaledes over for Niels Heldvad (s. d.), og at Hovmod i Forbindelse med en grænseløs Forfængelighed lyser ud af hans Testamente saavel som af hans Breve, der i øvrigt bærer Præg af et kolerisk Temperaments Varme og Livfuldhed. Selv over for de lærde Venner voldte hans Selvhævdelse Vanskeligheder, og som Forfatter paadrog han sig adskillige Beskyldninger for Plagiat. Sin Hertugs Gunst og Venskab bevarede han uden Forstyrrelse. Hans nære Forhold til Johan Adolf har faaet en Betydning af blivende Værdi gennem hans Omsorg for det af denne stiftede gottorpske Bibliotek (nu i Det kgl. Bibliotek), hvormed Overopsynet var betroet ham. Med megen Iver og Sagkundskab og støttet til sine hamburgske Forbindelser ledede han Bibliotekets Nyerhvervelser, ligesom han berigede det ved at testamentere sin egen Bogsamling hertil.

Ioannis Woweri Epistolarum centuriae II. Eiusdem syntagma de bibliorum interpretatione, 1619 (med en Biografi af J. v. W. ved G. Elmenhorst). Jac. Fried. Reimann: Versuch einer Critique über das Dictionaire des Mr. Bayle, 1711. A. H. Lackmann: Einleitung zur Schlesw.-Holst. Historie, IV, 1742, Anhang S. 65—69. J. F. Noodt: Beyträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie Der Herzogth., 1744, S. 503—40. J. Moller: Cimbria literata, I, 1744, S. 747 f.; III, s. A., S. 652—72. Ludw. Andresen und W. Stephan: Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung, I, 1928, passim; II, s. A., S. 297. E. Feddersen: Kirchengesch. Schleswig-Holsteins, II, 1938, S. 162. Om Biblioteket: W. Norvin i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen, III, 1916, S. 23 ff. og Ellen Jørgensen i Festskrift til Kr. Erslev, 1927, S. 216 f.

Johanne Skovgaard.

Wrisberg, Gerhard Frederik Wilhelm, 1816—96, Søofficer. F. 20. Febr. 1816 i Kbh. (Garn.), d. 22. Maj 1896 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Guvernør i Guinea, Major Philip Wilhelm W. (1785—1855) og Birgitte Johanne Grove (1796—1864). Gift 28. Okt. 1845 i Kbh. (Holmens) med Ida Rosenberg, f. 24. Sept. 1815 i Altona, d. 17. Juni 1882 i Kbh. (Holmens),

D. af Landskabsmaler Friderich R. (1758—1833) og Dorothea Frederikke Bong (d. 1820).

W. blev Kadet 1827, Sekondløjtnant 1835, Premierløjtnant 1842, Kaptajnløjtnant 1852, Orlogskaptajn 1864, Kommandør 1868, Admiral 1878 og Viceadmiral 1880. 1835 fik han Orlov for at fare til Brasilien med Grosserer Sass' Brig »Haabet«, 1836 var han med Linieskibet »Skiold« og 1838—39 i Vestindien med Orlogsbriggen »St. Croix«. 1843 var han Indrulleringsofficer i Stubbekøbing. 1844 begyndte hans Dampskibsfart, som han med Aarene fik megen Erfaring i, skønt han al sin Tid mest interesserede sig for Sejlskibene; han fik Orlov for at sejle som Styrmand med Dampskibet »Frederik VI.« i Postfart mellem Kbh. og Stettin, og 1845—48 førte han Dampskibet »Hertha« som Bugser- og Bjergningsskib ved Helsingør, underlagt Generaltoldkammeret. I Krigsaarene var han 1848 Chef for Dampskibet »Hertha« og de to næste Aar for Dampskibet »Slesvig«. 1851—52 gik han til Vestindien som Næstkommanderende i Briggen »Ørnen«. 1852 var han Fører af Dampskibet »Eideren« i Postfart, 1854 af Dampskibet »Merkur« og 1856 af Dampskibene »Ægir« og »Jylland« i samme Fart. 1857 og 58 ledede han Opmaalingerne i Kattegat. 1858 var han Næstkommanderende i Korvetten »Thor« til Middelhavet og 1860 i Fregatten »Thetis«. 1860—64 gjorde han Tjeneste som Inspektionsofficer ved Søetatens Drengeskole og var Medlem af Skolekommissionen. 1861 var han Chef for Korvetten »Heimdal« under Krigsberedskab og 1864 for Korvetten »Dagmar« under Krigsudrustning, hvilket Skib en Tid hørte til Nordsøeskadren, men afgik fra denne kort førend Kampen ved Helgoland. 1866 udnævntes han til Medlem af Kommissionen for Land- og Søforsvaret. 1867 var han Chef for Panserbatteriet »Rolf Krake« og s. A. indtil 1870 Ekvipagemester. Ved sin Fratræden som saadan blev han Chef for Panserfregatten »Dannebrog« i Eskadre. 1873—74 var han Chef for Fregatten »Sjælland« til Middelhavet. 1874—78 sad han som Medlem af Bestyrelsen for de militære Underklassers Pensionering og for Invalideforsørgelsen. 1878 blev han Chef for Søofficerskorpset og Flaadeinspektør, 1879 og 81 var han Eskadrechef, og 1886 tog han sin Afsked. — W. var en streng, myndig og haard Skibschef, men han var retfærdig. — R. 1848. DM. 1869. K.² 1875. K.¹ 1878. S.K. 1880.

Tidsskrift for Søvæsen, Ny Rk., XXXII, 1897, S. 3 ff. A. G. Drachmann: Min Rejse gennem Livet, I (Carl Dumreicher, H. G. Olrik og H. Topsøe-Jensen: Svundne Tider, I), 1942, S. 134 f.

Paul Ipsen.

Wroblewski, Otto Bernhard, 1827—1907, Boghandler. F. 13. Juli 1827 i Kbh. (Ty. Ref.), d. 11. April 1907 paa Frbg., begr. sst. Forældre: Kontorchef i Rentekammeret, senere Stempelpapirforvalter, Etatsraad Johan Daniel Wroblewsky (1786—1864) og Henriette Caroline Cæcilie Schorn (1794—1850). Navneforandring fra Wroblewsky til W. 13. Sept. 1887. Gift 1° 25. Okt. 1854 i Kbh. (Garn.) med Theodora Marie Eriksen, f. 1. April 1833 i Store Magleby, d. 22. Marts 1855 i Roskilde, D. af kgl. Skovfoged, Plantør og Gaardejer Hans E. (1792—1849), og Maria Magdalene Schebel (1796—1874). 2° 6. Maj 1859 i Kbh. (Holmens) med Berta Elisabeth Hald, f. 28. Okt. 1833 i Kbh. (Frue), d. 28. Dec. 1888 paa Frbg., D. af Sekretær i Det kgl. Landhusholdningsselskab, senere Justitsraad J. C. H. (s. d.) og Hustru.

W.s fædrene Hjem var meget litterært interesseret, og det faldt naturligt, at han 1843 blev sat i Lære i den Reitzel'ske Boglade, der da stod i fuldt Flor som Danmarks betydeligste og som Centrum for et kraftigt litterært Liv, hvor de store Digtere daglig færdedes, altsaa et ideelt Lærested for en ung Mand med »en aldeles umættelig Higen efter Bøger og Bogvæsen«. Efter ti Aars Arbejde hos Reitzel, blot afbrudt af et Aars Deltagelse i Felttoget 1850, ønskede han at blive selvstændig og etablerede sig 1. Maj 1853 i Roskilde for ikke at skabe nogen Konkurrence i Kbh. for sin gamle Principal og dennes Sønner, som han stod personligt nær. Men Arbejdet som Boghandler i en mindre By, hvor han var nødt til at handle med adskilligt andet end netop Bøger, tilfredsstillede ham ikke, og allerede efter fem Aars Forløb solgte han sin Forretning for at vende tilbage til Kbh. Han fik her knyttet Forhandling af Stempelpapir til sin Boglade, men interesserede sig i øvrigt mest for sin Forlagsvirksomhed, der vel aldrig blev betydelig, men altid havde et smukt litterært Præg. Han udgav saaledes Kr. Arentzen: »Baggesen og Oehlenschläger« i otte Bind (1870—78), Rasmus Nielsens, Bj. Bjørnsons og Rudolph Schmidts Tidsskrift »For Ide og Virkelighed« (1871—73), C. Riis-Knudsens »Literatur og Kritik« (I—IV, 1889—90), »Personalhistorisk Tidsskrift« og — sammen med C. A. Reitzel — P. Hansens »Nær og Fjern« (I—IX, 1872—80); 1870—86 var han Hovedkommissionær for Selskabet til den danske Litteraturs Fremme.

Inden for sin Stand var W. baade afholdt og agtet; han deltog med levende Interesse og hyppige Indlæg i dens Anliggender; 1870—88 var han Næstformand i Boghandlerforeningen. Han tog Initiativet til »Adressebog for den danske, norske og svenske Boghandel«, hvis fire første Aargange 1859—69 han selv redigerede og udgav.

Pennen faldt altid W. let i Haanden; allerede 1850 udgav han »Smaafortællinger for Børn i Riim« med Tegninger af Klæstrup; sine Barndomserindringer har han beskrevet i »Nørrebro i Trediverne« (Museum, 1895, I) og »Minder fra min Skoletid 1834—43« (Vor Ungdom, 1897), sine Ungdomsminder i »Livjæger i 1848—49« (Museum, 1895, II) og »Ti Aar i Reitzels Boglade« (1889), sin Virksomhed i Roskilde i »Fem Aar i Roskilde« (udg. 1917 af hans Søn Otto W.); i »Nordisk Boghandlertidende« (Nov.—Dec. 1900) skrev han »Om Boghandelen i Danmark i det 19. Aarhundrede, et Tidsbillede« (udkommet som Særtryk 1901); ved Boghandlermøder og festlige Lejligheder manglede der sjældent en Sang med hans Mærke -o-y.

W. var, selv om han spøgende kunde betegne sig som »en halvstuderet Røver«, en meget alsidig dannet Mand med mange Interesser, ikke mindst Samler-Interesser. Hans store Samling af Lejlighedssange og Viser er nu i Det kgl. Bibliotek, hvor ogsaa en stor Del af hans Autografsamling befinder sig; hans Bogsamling med mange sjældne Særtryk og Smaaskrifter solgtes efter hans Død (Katalog ved Bibliotekarerne Holger Larsen og Lauritz Nielsen). 1886 optog han sin Søn *Otto W.* (1860—1921) som Kompagnon, og Forretningen fortsættes nu af Sønnesønnen *Paul W.* (f. 1892). — R. 1884. DM. 1900. — Tegning af Frants Henningsen (Familieeje) og af A. Jerndorff 1890. Stik af Th. & A. Weger 1893.

O. H. Delbanco: Boghandlerforeningens Festskrift, 1887, S. 168 f. Arthur G. Hassøe: Den danske Boghandlerforenings Historie, 1937, S. 327 f. C. Nyrop: Bidrag til den danske Boghandels Historie, II, 1870, S. 241, 245. A. Dolleris: Danmarks Boghandlere, II, 1893, S. 216—19; III, 1906, S. 362—65; IV, 1919, S. 392 f. Adressebog for den danske, norske og svenske Boghandel, XIII, 1893. Forlagskatalog 1893. Nordisk Boghandlertidende 31. Maj 1878, 24. April 1903, 18. April 1907. Dansk Boghandlertidende 2. Sept. 1927.

Ove Tryde.

Wroblewsky, Daniel, 1744—1818, Musikinstrumentmager. F. 24. Maj 1744 i Lischoewen (Lyck) i det daværende Polen, d. 10. April 1818 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). Fader: Albrecht W. Gift 1° 18. Sept. 1778 med Johanne Charlotte Salicath, f. 5. Sept. 1754 i Kbh., d. 13. Febr. 1797 sst. (Nic.), D. af Bogtrykker ved Vajsenhuset Gerhardt Giese S. (ca. 1713—82) og Dorothea Catharine Kisel (ca. 1717—78). 2° 26. Marts 1800 i Kbh. (Petri) med Johanna Sophia Juliana Rudolph, f. 14. Sept. 1775 i Kbh. (Petri), d. 9. April 1817, D. af Knappestøber Johann Christoph R. (d. senest 1800) og Margaretha Elisabeth Heissen (d. 1778).

W. havde staaet i Lære i sin Fødeby, i Königsberg og i Danzig, da han ca. 1770 slog sig ned i Kbh., hvor han snart blev selvstændig.

1774 søgte han om Bevilling til i Kbh. at forfærdige alle Slags spillende Instrumenter, men først 1780 fik han denne Tilladelse. Han havde imidlertid allerede da skabt sig en blomstrende Virksomhed som Orgelbygger, og, hvad der er af mere Interesse, hans Navn nævnes i Forbindelse med de første Pianoforter, der leveredes her i Landet. Allerede ved sit første Ægteskabs Indgaaelse var han saa velhavende, at han kunde købe egen Gaard i Kbh., men han led, som Aarene gik, store Tab. Baade Branden 1795 og Bombardementet 1807 ramte ham haardt, og i sine seneste Aar forfærdigede han kun mindre Instrumenter.

C. Nyrop: Bidrag til den danske Industries Historie, 1873, S. 313. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886, S. 90 f. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musikhistorie i Det kgl. Bibliotek.

Nils Schiørring (C. Nyrop).

Wuchters, Abraham, ca. 1610—82, Maler. Formentlig f. i Antwerpen ca. 1610 af hollandske Forældre, d. 23. Maj 1682 i Kbh., begr. i Sorø. Gift 1° 1635 i Zwolle med en dansk Enke, formentlig en Søster til Karel van Mander. 2° ca. 1647 med Marie Hansdatter, d. omkring Nytaar 1665, Søster til Kobberstikkeren Alb. Haelweghs (s. d.) Hustru. 3° 1673 (Vielsesbrev 8. Febr.) med Elisabeth Rømers, d. tidligst 1690, Enke efter en Søn af Karel van Mander.

A. W.s Uddannelse er ukendt. Et tidligt Billede skal findes et Sted (Neustadt) i Tyskland; ellers vides intet om ham, ud over at han 1637 i Amsterdam havde en Proces med sin Værtinde. 1638 dukker han op i Kbh. antagelig paa Grund af Familieskabet med van Mander. Kongens Portræt fra 1638 paa Fr.borg er det første sikre Arbejde, der kendes af ham her i Landet. Hurtigt derefter fulgte hans Ansættelse som Tegnelærer i Sorø efter Reinhold Timm (1639); han skulde der have en Svend til Hjælp; 1640 gav Kongen ham Eneret paa Gengivelse af Portrættet samt Tilladelse til at rejse udenlands; han synes derigennem at opnaa en Slags Konfirmation paa en Ordning, der tillod ham at holde Vikar, naar han selv var borte paa Kunstens Vegne. Kongen gjorde Brug heraf; thi A. W. fik Besked om at male adskillige af Kongens Børn og 1645 Ordre til at rejse til Bremen for at portrættere Fyrstbiskoppen, Frederik (III.), og hans Gemalinde Sophie Amalie. N. A. fik han Privilegium paa Kobberstik efter disse Portrætter; de blev udført af Alb. Haelwegh, antagelig den første Frugt af det Samarbejde, som snart skulde give saa storartede Resultater. I Sorø købte han ca. 1647 den Lærerresidens, hvori han boede, og 1655

en Del af den gamle Ladegaards Jord. Han var yndet, beskæftiget og begunstiget af Kongehuset; 1655 betaltes der ham 300 Tdr. Sæd for Malerier. Fra 1653 opholdt han sig ofte og længe med Hustru, Barn, Tjener, Skolemester, Pige og Stadsmø i Kbh., i Reglen hos Svogeren Haelwegh, optaget af at betjene sine Kunder. 1657 synes han at have været i Amsterdam, thi i det Aar beskyldtes hans Faster der for at have staaet i Forhold til ham. Han har ogsaa, uvist naar, foretaget en Rejse til Hamburg. Man ved ellers ikke, at han i 50'erne har været uden for Landet.

Den første svenske Krig gik ikke ud over Akademiet, og paa Bortrejsen fra Danmark opholdt Karl X. Gustaf sig en Dag paa Sorø. Men da Krigen genoptoges, blev Tiderne onde. 8. Aug. 1658 rykkede Svenskerne ind. Lærerne har vel bragt sig i Sikkerhed; de flestes Løn ophører i Aug., og A. W. opføres først igen paa Listen 1. Maj 1662. Han har formentlig vidst at bjærge sig. Forlægget for Stikket af Stormen paa Kbh. er gjort fra den svenske Lejr; ogsaa andet synes at tyde paa, at han tidligt har arbejdet som Kunstner for Svenskerne, bl. a. malet den svenske Konges og Feltmarskal Karl Gustaf Wrangels, muligvis ogsaa Dronningens og flere af Generalernes Portrætter.

26. Maj 1660 blev Freden i Kbh. undertegnet, og fra 19. Juni til 11. Sept. opholdt A. W. sig atter i Hovedstaden hos Svogeren.

Da Dronning Christina efter Fætterens Død ilede fra Rom til Sverige for at værne sine Rettigheder, kom hun i Midten af Sept. til Kbh. og tre Dage derefter til Skaane; hun medførte da antagelig A. W. som Kunstner, aabenbart med Danskekongens Samtykke, en Orlov, som paa hendes udtrykkelige Begæring forlængedes af Frederik III. 1661. A. W. arbejdede nu for den kunstelskende Fyrstinde, men ogsaa for Enkedronningen og for en Del svenske Stormænd og Generaler; ja, der synes endog at have været Planer oppe om at gøre ham til svensk Hofmaler. Hans Billeder beundredes vel for deres Lighed; men David Klöcker(-Ehrenstrahl) fik, som L. Rostrup Bøyesen har vist, hans Tilknytning til det svenske Hof forpurret og erobrede selv Hofmalerstillingen. Rigt belønnet af Dronning Christina vendte A. W. tilbage til Danmark i April 1662. Hans Forhold til Kongehuset synes noget forrykket ved hans Arbejde for Svenskerne; 1661 blev saaledes Johan Timm, og ikke han, udnævnt til Hofmaler, og der var Vanskeligheder med Embedet i Sorø. Akademiet var nærmest suspenderet, Skolen kun ringe; A. W. indtegnedes dog nu atter paa Lønningslisten. Men fra 1. Febr. 1664 udnævntes en anden, Michael v. Haven, til Ridsemester; A. W. protesterede mod denne Udnævnelse, som maaske maa

ses dels paa Baggrund af hele Anstaltens daarlige økonomiske Tilstand og Akademiets Likvidation, dels af hans lange Fraværelse. Ogsaa i de følgende Aar var han ofte i Kbh., 1664 f. Eks. fra 12. Jan. til 22. Dec.; Juleaftensdag fik han udlagt af Sorø Jordegods for sin Fordring (689 Rdl.) tretten Tdr. Hartkorn paa Fyn og noget Landgilde i Thy. Han havde dog stadig til 1676 Bopæl i Sorø; thi i det Aar fik han Benaadning paa Bøndervogne til at flytte sit Mobiliar til Kbh. Gaarden var endnu ved hans Død i hans Eje. Antagelig har han fra Hoffet faaet andet Vederlag for sin mistede Stilling. Efterhaanden havde A. W. erhvervet en betydelig Kundekreds; endnu er meget talrige Værker fra hans Haand eller Værksted bevaret, Portrætter af adelige, Embedsmænd eller borgerlige. Endelig begyndte hans Embedsforhold at blive ordnet; 1669 fik han Tilladelse til at bosætte sig, hvor han vilde i Riget. Tronskiftet og Karel van Manders Død bragte ham frem til Toppunktet af hans Karriere. Allerede mens Christian V. var Kronprins, har A. W. arbejdet for ham og Kronprinsessen. Nu blev han 1671 Hofmaler (200 Rdl. aarlig), og da han ved en ikke netop veloverlagt Proces mod Haelwegh var kommet paa Kant med denne, opnaaede han s. A. Eneret til at reproducere sine Arbejder; 1673 efter Haelweghs Død fik han overdraget dennes Embede mod at holde en dygtig Kobberstikkersvend. Allerede 1670 havde Kongen givet A. W. Skøde paa en Grund i »Stormstræde«, og 1673 fik han i Sorø udvist tre Egetræer til et Bygningsforetagende; hans Arvinger ejede en Gaard i Ny Kongensgade. Imidlertid var hans Indtægter steget saa meget, at han 1675 købte Morten Skinkels Gaard paa Slotsholmen, og han fik 1676 6000 Rdl. til Laan af Dronningen. Et stort Antal Repræsentationsportrætter blev det overdraget ham at udføre, ikke blot af Kongeparret, men ogsaa af de unge Prinser; Dronningen beskæftigede ham meget og tog Undervisning i Tegning hos ham; ogsaa Enkedronningen benyttede ham som Portrætmaler. Desuden maatte han afbilde Kuriosa for Kongen — en sjælden Fisk, fanget i Øresund (1677) — og restaurere Billeder fra Samlingerne. Han opnaaede endog at faa anerkendt sit Lønkrav for den Tid 1658—62, da han ikke havde været paa Sorø Akademi (over 1000 Rdl.). A. W. synes at have erhvervet sig en anselig Plads i det nye Samfund. Til Griffenfeld stod han i et tydeligt Klientforhold, og han tilegnede ham den Bog: »Den christelige Hustrue«, som han 1675 udgav, en Oversættelse ved Søren Terkelsen af Jacob Cats Digt, en Taknemmelighedshandling, han udførte »af Affection til det danske Sprog« og »Estime for Nationens rige Tungemaal«. Han synes at have efterladt sig en smuk Formue. Blandt

Skyldnerne var Ebbe Ulfeldt for Gæld fra 1664 og 1673, hvilken dog vist gaar tilbage til van Mander (4224 Rdl.). Enken flyttede til Holland.

Ogsaa kunstnerisk er hans Løbebane betegnet af store Vekslinger. Hans Billeder fra 40'erne viser, at han har haft Paavirkning fra Haarlem-Skolen, idet Buyteweck og paa en vis Maade Frans Hals har været bestemmende for Tendenser i hans Arbejder, ligesom Kendskab kan spores til Flamlændernes Kunst, specielt til Rubens og van Dyck. Men hans Palet i de første Aar er givet ogsaa præget af andre Strømninger, især af Trangen til at potensere Kampen mellem Lys og Skygge, Sansen for den rige Farvefylde, Lysten til at lægge et malerisk, dramatisk Moment ind i Fremstillingen, Egenskaber, der tyder paa Indflydelse fra Utrecht-Skolen. Saadan er den første Fase af hans Malervirksomhed her i Danmark, kendetegnet især gennem de legemsstore Portrætter af Kongen (1638; Fr.borg), Frederik (III.) (1645; Amalienborg), Ulrik Christian Gyldenløve (1645?, Kunstmuseet) og Hans Ulrik Gyldenløve (1645; brændt 1859; Gentagelse paa Rosenborg) samt af tidligere Elever som Kai Sehested (1640?, Ravnholt) og Chr. Barnekow (1646; Sørby Torp). Et mærkeligt Maleri af Frederik III. som ung Konge (Grenzland-Museet, Flensborg), Jørgen Rosenkrantz' Portræt (Fr.-borg), et Dameportræt paa Holckenhavn, der kaldes Regitze Vind, men vist forestiller Lisbet Høg som ung, hører til denne Gruppe. En statelig, ret rolig Opstilling i en stundom lidt tung Elegance, en tydelig Tendens til at give Lighed, men med værdig, noget tilbageholdt Karakteristik og en udpræget Sans for Farvevirkningen i Billedets Opbygning (sort og skinnende hvidt, kraftigt rødt) mod en mørkere Baggrund, ofte en truende Himmel og flagrende Draperier og et lavtliggende vidt udbredt Landskab med Solstrejf, en gennemført Detaillering er Kendetegnet for denne Periode.

Men henimod Midten af 50'erne kommer der nye Toner ind i hans Arbejdsmaade. Penslen bliver friere og fejende, Strøgene kraftigere og mere malende, Karakteristikken djærvere, Henvendelsen til Beskueren mere direkte; A. W. er maaske Mester for Maleriet af Fr. Günther (Fr.borg) og Grisailler som Hans Lindenov (Gaunø); i denne Manér synes Forlæggene til den store Række af Rigsraadsstikkene at være udførte. Men samtidig viser en anden Tendens sig i A. W.s Arbejder; Farveholdningen bliver lysere, Paasætningen lettere, Detaillerne undertrykkes. Portrætter som de af Kjeld Lange (1656; Gl. Køgegaard), Chr. Thomesen Sehested (Fr.borg), Hans Svane, Erik Pontoppidan og Gregers Krabbe (sst.) er tydelige Eksempler herpaa. I en kortere følgende Periode

viser A. W. en udpræget Tendens til at nærme sig det van Dyck-Peter Lely'ske engelske Skema for Opstillingen, især som det udviklede sig i Rob. Walkers og W. Dobsons Billeder. At A. W har været i England, vides ikke og synes tvivlsomt. Gennem Stik kan han være inspireret af engelsk Kunst; men man har maaske en nærmere Forbindelse. 1656 besøgte den fortrinlige engelske Miniaturemaler og Juvelerer Alexander Cooper, der var ansat i Stockholm, Danmark (Miniaturerne paa Rosenborg), og Billedtypen af Dronningen i dennes Arbejder synes baserede paa A. W.s Portrætter. Gennem ham har A. W. kunnet faa Oplysninger om engelsk Kunst og netop den lettere, sartere Karnation og tyndere Farvepaalægning findes hos Cooper.

Denne mere fejende Malemaade viser sig ogsaa især typisk i nogle af de Portrætter, som A. W. malede under Svenskekrigen og Sverigeopholdet, især da i Billederne af Frederik af Hessen-Homburg (Gripsholm) og Nils Brahe (Skokloster). Sverigeopholdet blev ogsaa af Betydning. Han traf der Miniaturemaleren Signac og muligvis ogsaa Alexander Coopers berømte Broder, Stormesteren i engelsk Miniaturemaleri Samuel Cooper, der antages at være rejst til Stockholm for at afvikle sin afdøde Broders Affærer. Det kan yderligere have forøget hans Hældning mod engelsk Stil. Karl X. Gustafs Portræt blev malet allerede 1658—59 (Miniature paa Skokloster) ligesom det djærve Portræt af K. G. Wrangel (sst.); men om ogsaa Dronning Hedevig Eleonora er malet under sit Danmarkophold (Skitserne paa Gripsholm), hvad der maa anses for sandsynligt, eller først 1661, faar staa hen. Hovedværkerne fra Sverigeopholdet er dog de majestætiske og fast karakteriserende Portrætter af Eks-Dronningen paa Skokloster og i Uppsala; meget er vel overført fra A. W.s oprindelige Stil: Draperiet, Landskabet, Himlen, men der er her, som i Riksänkedrottningens Billede, kommet noget nyt til, et Bevægelsesmoment, en yderligere momentan Karakteriseringsvirkning, Tendenser, som absolut tyder paa en kraftig ny Paavirkning. Forholdene i Sverige udviklede sig ikke efter A. W.s Planer. Efter Hjemkomsten anvendte han stundom sin »lette« Malemaade som i Portrætterne af Christence Lykke (Overgaard), »Parsberg-Damen« (Ledreborg), Christiane Sehested (Fr.borg) og E. Rosenkrantz' Epitafium (Hornslet Kirke). Men ogsaa talrige Eksempler findes paa hans djærvere, mere bastante og kraftigt karakteriserende Gengivelse, hvor lidet gøres for at forsøde eller forskønne Modellen, men Hovedvægten lægges paa en rolig holdningsfuld Værdighed; Penslen kan være kraftig og markerende eller afdæmpet og gennemført; Paletten er nu mindre farverig,

brunlige, sorte og mørkeblaa Toner fremhersker; Eksempler er Ove Bielke (Fr.borg), Niels Juel (Valdemars Slot), Iver Krabbe (Fr.borg, og 1665 Ryegaard) og i nogen Grad vel ogsaa det legemsstore Portræt af Eiler Holck (Holckenhavn), dertil kommer en Serie af Repræsentationsbilleder af Frederik III. og Dronningen.

Udslag af en ny Paavirkning, denne Gang især fra fransk Kunst, gør sig gældende i Aarene op imod 1670. Fru Else Kai Sass har ved Behandling af nogle Portrætter paa Ovesholm vist, i hvor stærk Grad A. W. har benyttet franske Stik som Grundlag for Opstilling og Iklædning af sine Portrætter, og hvorledes han søger at tilpasse sig inden for en Udstyrelse i antikiserende Smag vel nærmest i Mignard-Retningen. Foruden paa Ulfeldt-Billederne peger hun paa Brystbilledet af Lisbet Høg (Holckenhavn), paa Otto Didrik Schack (Giesegaard) og paa Barnebilledet af en Reedtz (Kunstmuseet).

A. W. fortsætter dog ved Siden af disse mere enkeltstaaende Portrætter sine djærve og realistiske Gengivelser, Hans Schack paa Giesegaard og Fr.borg, Henrik Müller og Hustru (Ledreborg) og Ove Juuls Portrætter (1669, Ravnholt; Fr.borg) faar staa som Eksempler herpaa. Men ogsaa andetstedsfra end Frankrig hentede han sine Forbilleder; Fr.borgmuseets Rytterportræt af Christian V. som ung er bygget op efter van Dycks Maleri af Francisco de Moncada. I Tid staar vist Fr.borgmuseets Maleri paa Rosenholm af »den brune Dreng« dette nær.

Med Opnaaelsen af Hofmaler-Stillingen naaede A. W. det Punkt, hvor han mere end før kunde komme til kunstnerisk at hvile i sig selv. Portrætterne fra hans sidste Tiaar viser ham i det hele som den Mester, der fastere har opnaaet sin Stil. Hans Hovedforce, Evnen til at træffe Ligheden og give den et karakteristisk Udtryk, finder antagelig sit Højdepunkt i Griffenfeld-Portrættet fra 1672 (Fr.borg). Beundringsværdig er Karakteriseringen af den store Statsmand med den kleine Krop, det spillende vakte Udtryk, det lidt spottende desillusionerede Smil. Portrætter af Enkedronning Sophie Amalie (Rosenborg) kan ogsaa vise hans kunstneriske Suverænitet over for Modellen; usødet lignende, skarp og ikke altid behageligt karakteriserende. Ogsaa Vind-Portrætterne paa Ledreborg vidner om baade kunstnerisk Beherskelse og Karaktergengivelse. I det hele spiller denne veristiske »Djævlesplint« en væsentlig Rolle ved Bedømmelsen af A. W. som Kunstner og maaske ogsaa som Menneske. Han har malet Miniaturer i Olie, hvor voldsom Karakteristik er overholdt i det lille Format (Christian V. paa Rosenborg). Et Par Pendant-Skitser af Kongen og Dron-

ningen paa Kunstmuseet maa dog næppe opfattes som andet end Udslag af en bitter og karikerende Stemning hos Maleren, da de synes udførte efter Hukommelsen, Dronningen med Kronen fra 1670-Billederne, Kongen i Dragt fra nær 1680; Verismen er blevet en lunefuld, men meget bemærkelsesværdig Karikatur.

Man ved, at A. W. har malet historiske Billeder (en Scipio skal findes i Danzigmuseet), og Landskaber (et fandtes for godt 100 Aar siden paa Sanderumgaard). Altertavlen i Sorø 1655—56 med Fremstillingen af Nadveren efter Rubens' Maleri nu i Milano, da i Mecheln, og af Christus i Vinpersen, er et enestaaende, men mærkeligt Eksempel paa hans Arbejde uden for Portrættet. Endelig tillægges det store Holck'ske Familiebillede paa Holckenhavn ham.

En særlig Side af W.s Virksomhed er hans Forhold til Grafikken. Allerede 1640 fik han Eneret paa at gengive sit Christian IV.-Portræt og 1646 sit Billede af Frederik (III.). Ved sit andet Giftermaal og antagelig før kom A. W. i Forbindelse med Kobberstikkeren Albert Haelwegh, der var gift med hans Svigerinde; af Samarbejdet mellem disse fremgik henimod 60 Blade, hvoraf mange hører til de bedste Kobberstik i dansk Kunst, kraftigt karakteriserende Portrætter, som Rigsraadernes fra Tiden omkring 1656. A. W.s Rolle i dette Samarbejde har ikke været ubetydelig, idet han synes at have udarbejdet særlige Grisailler tilrettelagt netop for Formaalet; endnu er saadanne Forlæg bevarede paa Kunstmuseet, Fr.borg, Gaunø og i Sverige (Vibyholm, Wik), udarbejdede i en Manér, som baade viser A. W.s Sans for det karakterfulde ogsaa med Henblik paa Reproduktion og hans udprægede Evne for Karakterisering og Lighed. Efter hans anden Hustrus Død kom det til et Opgør mellem Svogrene, da A. W. gennem Konsistorium vilde tvinge Haelwegh til at udlevere visse Kobberplader, mens denne krævede refunderet, hvad A. W. ved sin ofte aarelange Gæsterering hos ham havde foraarsaget ham af Udgift. Dommen gik A. W. imod, og der indtraadte et Brud, som Haelwegh søgte modvirket ved med Iver at publicere Portrætter, som Heinrich Dittmers havde malet, mens A. W. opnaaede kgl. Privilegium paa Mangfoldiggørelse af sine Portrætter. Efter Haelweghs Død fik A. W. hans Stilling overdraget mod at holde sig en duelig Kobberstikker, Folk som W. van der Laegh, Waumann, L. Salm og til Slut Hubert Schaten virkede i A. W.s Tjeneste; men de var personlig uden større kunstnerisk Værdi. Betegnende for A. W.s Deltagelse i Arbejdet er det, at medens Hubert Schaten udførte fortræffelige Stik i A. W.s Levetid, blev hans senere Arbejder af ringere Værdi. Det er uklart, om A. W. ogsaa paa andre Felter har øvet

kunstnerisk Virksomhed. Brændtlersbusten paa Fr.borg af Mogens Friis slutter sig nær til A. W.s Portræt af samme og synes, da Ordensdekorationen er tilføjet senere, udført før 1671. Paa Bagsiden er indridset bl. a. W. 1667. Har A. W. ogsaa modelleret?

I Bedømmelsen af A. W.s Arbejder maa det ikke glemmes, at han skulde holde en duelig Svend, der kunde vikariere for ham, og som vel ogsaa maatte hjælpe ham i hans private Arbejde, med Grunding og Undermaling, med Udførelse af mindre betydningsfulde Dele af Malerierne, med Gentagelser og Kopier. Ingen Navne kendes; maaske har dog Anders Schütte, som fik Betaling for Staffering af Sorø-Altertavlen 1655, været en af dem, maaske ogsaa Michael v. Haven og i den senere Tid Peder Andersen.

Kun et Faatal af de Arbejder, der er tillagt A. W., er signerede. Arbejder paa Kobber og Træ er i Farveholdning i væsentlig Grad forskellige fra Malerierne paa Lærred; det synes, som en Række røde Farver i Karnationen paa de sidste er forflygtigede i Tidens Løb og som hele den koloristiske Virkning paa Lærredbillederne er ændret af Tiden. Hertil kommer altsaa Liniedragningen mellem hans egenhændige Arbejder og Medhjælpernes.

A. W. gengav sine Modeller med udpræget Sans for det personligt ejendommelige, ofte med Lune, stundom med en vis Bitterhed. Han er ikke fremragende som Tegner, endnu mindre som Kompositør, men har paa en udmærket haandværksmæssig Basis og overordentlig perfektibel over for, hvad han erfarede om Kunstens Bevægelse i Europa, formaaet at skabe en Række Arbejder, hvoraf enkelte inden for de specielle Perioder vil hævde sig som Værker af fremragende Kvalitet. Endnu er Skillelinien mellem ham og samtidige danske Kunstnere ikke draget skarpt. I hans Skygge har Malere som Johan Timm, Conrad Frandsen, Michael v. Haven, Bernt Hilwartz o. a. virket, og adskillige af deres Arbejder er vel med eller uden A. W.s personlige Medarbejderskab gledet ind i den Række Værker, som tillægges ham. Men fraset dette har hans sikre Arbejder været tilstrækkelige til at fæstne ham en lysende Plads i dansk Kunsthistorie.

Et Selvportræt nævnes 1646 i Amsterdam, et andet blev solgt paa Chr. Danneskiolds Auktion og er maaske identisk med en Grisaille paa Kunstmuseet. Et Maleri (sst.) kaldes fra ældre Tid A. W. (Kopi i Miniature paa Ledreborg). — Endnu Aar efter hans Død nævnes hans Portræt, anbragt over Kaminen, i den Gaard, han havde ejet i Slotsholmsgade.

Dsk. Mag., 4. Rk., II, 1873. Dsk. Saml., 1. Rk., I, 1865—66. F. R. Friis: Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 1872—78. Kunstmuseets

Aarsskr., II, 1915 (af K. Madsen og O. Andrup); III, 1916 (af O. Andrup); V, 1918 (af Fr. Beckett); XXVIII, 1941 (af L. Rostrup Bøyesen); XXIX, 1942 (af Else Kai Sass). Tilskueren, LIII, 1936, I, S. 391—96 (af Thorlacius-Ussing). Tidskrift för konstvetenskap, III, 1918 (af Else Kai Sass). Joh. E. Brodahl: Bygd og Bonde, 1924, S. 68—84. Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, I, s. A. O. Andrup i Danmarks Malerkunst (udg. af E. Zahle), 2. Udg., 1943. J. Sthyr: Dansk Grafik, s. A.

O. Andrup.

Wulf, Claus (Nicolaus), ca. 1395—1481, Biskop. F. før 1396, d. 27. Jan. 1481, begr. i Slesvig Domkirke. Forældre: Borger i Rendsborg Hennike W. og Margrete.

C. W., der i sine yngre Aar betegnedes som Klerk fra Bremen Stift, var ellers gennem det meste af sit lange Liv knyttet til Slesvig Stift. Allerede 1417 fik han Ventebrev paa Ærkedekanatet ved Slesvig Domkirke. Det varede dog mange Aar, før han kom til at residere ved den; og i hvert Fald Slutningen af denne Ventetid, som det synes Aarene 1424—29, tilbragte han i Rom. 1424 kaldtes han Kannik i Slesvig og blev Nov. s. A. ved pavelig Provision Ærkedegn sst. Fra Tid til anden fik han Brev paa forskellige nordtyske Præbender, som han alle opgav, da han i Begyndelsen af 1429 af Paven udnævntes til Biskop i Slesvig, hvor han nu tog Ophold. Ligesom sin Forgænger i Embedet stod han paa Schauenburgernes Side i deres Kamp mod Erik (VII.) af Pommern; da han 1430 havde indløst det pantsatte Bispeslot Svavsted, stillede han det straks til Raadighed for Hertugerne Adolf og Gerhard, og som førstnævntes Raad forekommer han baade i Horsensstilstanden 1432 og i Vordingborgfreden 1435; 1434 klagede Kongen over ham til Baselkonciliet. Senere udjævnedes efterhaanden de politiske Modsætninger, og da Christian I. Marts 1460 valgtes til Landsherre i Slesvig og Holsten, var det C. W., der fra Raadhuset i Ribe bekendtgjorde Valget; utvivlsomt som Løn for sin Medvirken ved de vigtige Beslutninger fik han endnu s. M. sammen med Ærkedegnen i Slesvig Før Vesterherred i Pant. Som Biskop var han Medlem af Slesvigs og Holstens Raad og deltog derfor jævnligt i den følgende Tids politiske Forhandlinger uden dog at kunne tælles blandt deres Ledere. Mest interesserede han sig uden Tvivl for sine kirkelige Opgaver, og som Stiftschef viste han stor Dygtighed. Navnlig styrkede han ved talrige Godshandler Bispesædets svækkede Økonomi og lod en Jordebog over dets Ejendomme udarbejde. Paa den anden Side var han ikke bange for at bruge Penge, hvor det syntes ham at være i Kirkens Interesse; saaledes oprettede han flere nye Præbender i Haderslev Kapitel og viste 1461 megen personlig Iver for Oprettelsen af et Embede som

teologisk Læsemester ved Kapitlet i Slesvig, til hvis Medlemmer han stod i et udmærket Forhold. — Højt op i Aarene afstod C. W. 1474 sit Embede til Fordel for sin Domprovst Henrik v. d. Wisch. Han sikrede sig Pension, men Efterfølgeren opfyldte ikke sine Forpligtelser, og C. W. skal være død »i Fattigdom og Bedrøvelse«.

Gl. kgl. Saml., Fol. 1047, Bl. 165—74. J. A. Cypræus: Annales episcoporum Slesvicensium, 1634, S. 368—74, 385. Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432, utg. af Alg. Lindblom, 1903, S. 118 ff. Acta pontificum Danica, II—IV, VI og Supplementum, 1907—43.

Henry Bruun.

Wulf, Johann (Johannes Lupus, Hans Ulf), ca. 1470—ca. 1541, Prælat. F. ca. 1470, d. 30. Juni ca. 1541.

J. W. maa være født ca. 1470, da han Febr. 1523 angiver sig som ca. 53 Aar gammel. Da Pavebreve baade kalder ham »clericus« fra Bremen (oftest) og Lübeck, har han vel faaet sin almindelige kirkelige Uddannelse ved begge Domkirker; men antagelig var han fra Vestholsten, som kirkeligt hørte under Bremen Stift. Fra ca. 1493 var han i Biskoppen af Slesvigs Tjeneste (1523 siger han, at han med Afbrydelser har tjent ham i 30 Aar). Allerede 1494 fik han pavelig Stadfæstelse paa et Vikariat ved Slesvig Domkirke, 1495 paa et Kanonikat sst., 1497 og 1500 paa de slesvigske Sogne Langenhorn og Halk. Det første af disse fik han paa Betingelse af, at han inden et Aar skulde lade sig vie til Subdiakon; med Hensyn til Diakon- og Præstevielse fik han yderligere Frist. Men endnu 1514 havde han end ikke Subdiakonvielse, og om han nogen Sinde fik de højere Vielser, er yderst tvivlsomt. Lige til 1517, da han opnaaede en Prælatur i Haderslev, betegner de mange Pavebreve ham som »clericus«; heller ikke tillægges der ham nogen akademisk Grad. De mange kirkelige Stillinger, han efterhaanden udnævntes til, har han, for saa vidt han virkelig kom i Besiddelse af dem, maattet betjene ved Vikar; men naar det betalte sig, afstod han dem mod »Pension« eller bortbyttede dem med andre. Allerede 1498 ordnede han sig med en Kannik i Haderslev saaledes, at denne overdrog ham sin Præbende mod en aarlig Pension af Langenhorn Sogn. Efterhaanden blev J. W.s Forhold derfor et typisk Eksempel paa den Mangel paa Sans for de kirkelige Embeders tilbørlige Betjening, som fremtræder saa stærkt under Senmiddelalderens Pavestyre.

Naar J. W.s udprægede Forretningsevner aabnede ham Vej til Statstjeneste hos Fælleshertugerne i Slesvig-Holsten, ses ikke; men sikkert var det som deres Sendebud, at han 1505—06 var i Rom og her erhvervede sig sit indgaaende Kendskab til Kuriens Admi-

nistration. Han skaffede sig selv 1505 et Vikariat ved Aarhus Domkirke med Fritagelse for at »residere«, og 1506 opnaaede han, at 53 af Hertug Frederiks Tjenestemænd, der betegnes som dennes »dilecti« (deriblandt ham selv), fik udstrakte Begunstigelser med Hensyn til at faa kirkelige Embeder, selv om de manglede kanonisk Alder, var uægtefødte m. m. Snart efter provideredes J. W. med et Kanonikat i Haderslev (med Tilladelse til ikke at »residere«), og Officialen i Lübeck fik Ordre til at overdrage ham et Kanonikat i Slesvig (Pavebrevet herom betegner ham urigtigt som Presbyter); endelig blev han udnævnt til pavelig Notar. — Jan. 1507 fungerede han hjemme som saadan, idet han bevidnede Dokumentet om Godske Ahlefeldts Valg til Slesvigs Biskop. 1508 var han rimeligvis atter i Rom, da han i April fik bevilget at ligestilles med de pavelige »familiares« med Hensyn til at opnaa Embeder. Alligevel har vi først 1511 Vidnesbyrd om ny Høst for hans Vedkommende; da fik han først et Vikariat ved Ribe Domkirke og senere et Kanonikat der og Sognet Farup, som var forbundet dermed.

1512 var J. W. atter i Rom. Nu betegnes han som Kong Hans' Sekretær og »Nuntius«. Han skulde meddele Paven Kongens Anerkendelse af dennes Eneret til at sammenkalde Koncilier, men tillige henstille, at det paatænkte pavelige Koncil forlagdes til Tyskland. Videre skulde han virke for Fred mellem Paven og Frankrig. For Kong Hans opnaaede han bl. a. Pavens Indgriben over for Biskop Jens Andersen i Anledning af dennes egenmægtige Disponeren over Provstierne i Assens og Odense samt hans Udnævnelse af Lave Urne til Biskop i Roskilde; Hertug Frederik skaffede han Jubelaflad til Kirken paa Gottorp Slot. Selv fik han Ventebreve paa en Række Embeder i Slesvig-Holsten og Nordtyskland, desuden blev han Kantor i Roskilde, Provst paa Mors, Kannik i Ribe, Aarhus og Roskilde. Som særlig Naadesbevisning udstedtes Bevillingerne ham gratis, og inden sin Afrejse opnaaede han de Privilegier, som Kongers og Fyrsters Sendemænd og »Kurialer« havde til pavelige Begunstigelser. Under sit Ophold lod han sig optage i det fornemme Broderskab ved Kirken »St. Maria dell'Anima«. — En Klage fra Haderslev Kapitel til Paven om, at J. W. havde bemægtiget sig visse Afladspenge, som Kapitlet stod til Ansvar for, synes ikke at have faaet Følger for ham.

Efter Kong Hans' Død fortsatte J. W. som Sekretær hos Christian II. Paa Hertug Frederiks Vegne sendtes han til Kbh. for at udbede sig Stadfæstelse af Forleningen af Slesvig, hvad Kongen dog afslog. Juni 1514 træffer vi ham atter i Rom, hvor han (i øvrigt ligesom i 1512 og 1513) opnaaede ny Frist med Hensyn til at lade

sig meddele de savnede Vielser. Nov. 1514 befalede Paven Officialen i Lübeck at overdrage ham Provstiet i Barwith Syssel, og i Dec., da han opnaaede ny Frist med Hensyn til de gejstlige Vielser, kunde han begrunde sin Ansøgning med de mange Forretninger, han havde efter Kardinalen af S. Prassedes Død, i hvis Tjeneste han havde staaet! Muligvis strakte dette Ophold, under hvilket han antagelig har modtaget sin Udnævnelse til apostolsk Protonotar, sig til 1515 (maaske endda til 1516; thi Sept. 1516 omtales han i alt Fald atter som nærværende i Rom).

Da Arcimbold begyndte sin Afladshandel heroppe, var J. W. hans Kommissær i Slesvig, og vel som Løn herfor ophøjede Nuntien i Marts 1517 Provstiet i Barwith Syssel til anden Prælatur i Haderslev Kollegiatkapitel, idet Provstiet annekteredes til det Kanonikat sst., som J. W. havde. Fra da af synes J. W. at have betragtet Haderslev som sin særlige Arbejdssfære; hans Virksomhed som Provst i Barwith roses siden som fortrinlig. Sine mange andre Embeder betragtede han nærmest som Indtægtskilder eller Handelsvarer; om nogle førte han Processer, andre resignerede han, naar det var ham fordelagtigt. Hvor længe han virkelig har besiddet adskillige af dem, lader sig ikke altid konstatere. Til Tider laa han i Stridigheder, hvor han trak det korteste Straa, saaledes maatte han 1520 betale Kantoren i Ribe, Poul Andersen, og hans Broder Lambert forskellige Pengesummer og afstaa sit Kanonikat i Ribe. Men nye Bevillinger udjævnede vel eventuelle Tab. 1519 fik han saaledes Sognekaldet i Eltang og Stenderup og Provstiet i Hundslund Nonnekloster, og 1520 fritoges han for at betale Annater af Pensioner af Kirker i Roskilde og Odense Stifter. Men allerede 1519 kom alvorligere Tider for ham. Da Christian II. erfarede, at Arcimbold havde skadet ham i Sverige, søgte han at bemægtige sig hans Person, men da Nuntien undslap til Lübeck, befalede Kongen J. W. at søge ham fængslet. J. W. forhastede sig dog ikke dermed, og Arcimbold var undsluppet til Köln, da J. W. søgte ham i Bremen. Forbitret vilde Kongen nu rejse Sag mod ham, og han befalede Lensmanden i Aabenraa at beslaglægge J. W.s Gods. Hertug Frederik krævede imidlertid en Sag imod J. W. paadømt af ham, og Biskop Ahlefeldt søgte at berolige Kongen. Vi hører ikke nærmere om, hvad Kongen bestemte sig for; men at J. W. følte sig alvorligt i Fare, fremgaar af, at han søgte Ly i Lübeck, hvor han sad inde med et Dekanat ved Domkirken (eller ved Kollegiatkapitlet i Eutin). Han synes at have forholdt sig rolig her, indtil Brudet indtraadte mellem Kongen og Hertug Frederik. Da Hertugen begyndte sit Tog mod

Danmark, stod J. W. afgjort paa hans Side og indsamlede bl. a. Penge til Lønning af hans Lejetropper. Nu var han atter i Haderslev, men her mødte ham snart en hidtil ukendt Form for Uvillie, da den unge Hertug Christian viste sig luthersksindet. Ca. 1525 fratog denne ham uden videre Tilsynet med Barwiths Kirker, og straks »gik alt uordentligt til i Provstiet«. J. W. fik dog Lov til at beholde Provstegaarden til 1534 og Indtægterne af sit Kanonikat; og maaske forblev han der, til de af Hertugen 1526 indkaldte tyske Lutheranere E. Widensee og Johann Wenth begyndte at reformere i Haderslev og Tørning Len. Endnu i Dec. 1525 var han i Haderslev, da vi hører fra Lübeck, at J. W. har meddelt en Korrespondent her Rygter om Bonderøret i Nørrejylland: Biskoppen i Børglum og Mogens Gjøe skulde være myrdet, og Indbyggerne i Viborg have fordrevet deres Biskop, da de var blevet lutherske. Noget senere er J. W. selv kommet til Lübeck. Ogsaa her maatte han opleve, at Lutherdommen sejrede, og snart blev Opretholdelsen af det holstenske Stifts Besiddelser vanskelig. 1530 paalagde Paven J. W. som apostolsk Protonotar at forkynde Band over Viborg Biskop i dette Stifts Kirker, en Befaling, som næppe var ham ukær, da Biskop Jørgen Friis skyldte ham en større Sum Penge. I øvrigt synes den nu ældre Mand at være henvist til Uvirksomhed bortset fra Lejligheder, hvor hans Erfaringer kunde være Katolicismens betrængte Godsbesiddelser til Hjælp. Nov. 1530 gik Rygter om, at han var død. Da Christian III. som dansk Konge gennemførte Reformationen 1536, mistede J. W. sikkert, hvad han endnu besad af danske Embeder, og hvor meget han i øvrigt har kunnet raade over, er usikkert. Christian III. lod ham dog beholde en Præbende i Haderslev og et Vikariat i Pløn. 1540 gav han imidlertid en Sekretær Brev paa disse Embeder, naar »Mester« J. W. døde. Her tillægges der første Gang (og vel urigtigt) J. W. en akademisk Titel. S. A. betænkte J. W. de fire bestaaende holstenske Herreklostre (Reinfeld, Segeberg, Arnsböck og Bordesholm) med Gaver paa Betingelse af Messelæsning efter hans Død. Det sidste Vidnesbyrd om, at han levede (og med vedblivende politisk Interesse), er et Brev fra Marts 1541 fra Christian III. til Johan Rantzau, hvoraf det fremgaar, at J. W. har meddelt sidstnævnte forskelligt om »Bispen af Lund«s Virksomhed i Lübeck (der menes Joh. Weze, som dengang var Karl V.s Gesandt i Wien og ophidsede Kejseren til Indgreb over for Danmark ved Meddelelser om danske Forhold fra Spejdere i Hansebyen). Muligvis levede J. W. endnu et Par Aar, thi først 1544 forlenede Christian III. en anden med den Bispetiende fra Segeberg og tre

Landsbyer, som »Mester« J. W. havde oppebaaret. Hans Dødsdag 30. Juni er optegnet i Nekrologiet fra Cismar.

Acta pontif. Danica, V—VII, 1913—43. Zeitschr. der Ges. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte, IX, 1879, S. 99 ff. Jensen-Michelsen: Schlesw.-Holst. Kirchengeschichte, II, 1874, S. 352—60. Johs. Lindbæk: Pavernes Forhold til Danmark under Kristiern I. og Hans, 1907. Aarsberetninger fra det kgl. Geheime-Archiv, II, 1856—60. C. F. Allen: De tre nordiske Riger; Historie, I, 1864, S. 616; II, 1865, S. 361, 390 f., 412; III, 1, 1867, S. 78s III, 2, 1867, S. 208, 312. Kirkehist. Saml., 5. Rk., VI, 1911—13, S. 141—51; 3. Rk., IV, 1882—84, S. 518; 4. Rk., VI, 1899—1901, S. 722. Dsk. Mag., 4. Rk., III, 1871, S. 246.

J. Oskar Andersen.

Wulff. Flere danske borgerlige Slægter fører Navnet W. og synes alle at være indvandrede sydfra. En særlig til Handelen knyttet Slægt føres tilbage til Løjtnant Andreas W. (1691—1744), der var født i Mecklenburg og 1735 traadte i dansk Tjeneste; han var Fader til Brygger og Overformynder i Kbh. David Christian Emanuel W. (1728—1808) og til Grosserer, exam. jur. Christian Frederik Andreas W. (1736—1809), hvis Sønner var Grosserer Jens Andreas W. (1772—1851), Grosserer, Krigsraad Christian Frederik W. (1774—1832) og Overlods, Kommandør Hans Emanuel W. (1776—1857), hvis Søn var nedenn. Kontreadmiral Martin Andreas Christian Charles W. (1828—94). Grosserer Jens Andreas W. (1772—1851) var Fader til Hilda W. (1820—52), der ægtede Fødselslægen Professor Carl Edvard Marius Levy (1808—65, s. d.), og til islandsk Købmand i Kbh. Jens Andreas W. (1817—73), hvis Datter Jenny Caroline W. (1856—1941) i Ægteskab med Grosserer Paul François Jürgensen Leyssac (1838—1915) var Moder til Oversætteren Paul André Jürgensen Leyssac (f. 1881) og til Kontorchef Marcel Lauritz Jürgensen Leyssac (f. 1888). Ovenn. Krigsraad Christian Frederik W. (1774—1832) var Fader til Caroline Jacobine W. (1803—56), gift med Sognepræst i Hørsholm Johan Frederik Topsøe (1803—65), til Grosserer Jacob August W. (1806—84) — hvis Datter Malvina Rosa Augusta W. (1847—1909) var gift med Oberstløjtnant Frederik Wilhelm Cajus Dreyer (1843—1915) — og til Kommandør Emil Andreas W. (1811—90), hvis Sønner var Krydstoldinspektør, Kommandør, Kammerherre Frederik Ludvig Christian Magnus Voss W. (1842—1914) og Departementschef Louis Emil August W. (1850—1921), Fader til Amtmand, Kammerherre Magnus Voss Krummenau W. (f. 1886). — Endvidere skal nævnes en oprindelig i Bullenkuhla bosiddende Landmandsslægt W., hvis Stamfader Ditmar W. (1600—76) var Tipoldefader til Ditmar W. (1755—1813) i Barmstedt, hvis Søn

Skræddermester sst. Johann W. (1798—1848) var Fader til Cigarfabrikant i Kbh. Peter W. (1841—98); af dennes Børn skal nævnes nedenn. Folkebørnehavelærerinde Anna W. (1874—1935), Cigarfabrikant Oscar W. (f. 1875), Ingeniør Heinrich (Enrique) W. (f. 1880), nedenn. Docent, Dr. phil. Kurt W. (1881—1939), Overkirurg Hans Peter Jürgen W. (f. 1887) og Cigarfabrikant Paul W. (1877—1941), der var Fader til Direktørerne Hans Oscar W. (f. 1904) og Carl Evanstone W. (f. 1906). — Søofficerslægten W. føres tilbage til Kasserer ved Guld- og Børnehusmanufakturet, Krigsraad W., hvis Søn Kaptajnløjtnant i Søetaten Nicolaj Ernst W. (1705—52) var Fader til Kommandør Frederik Christian W. (1749—1812); dennes Sønner var Sekondløjtnanterne Anton Johannes Rasmus W. (1778—1801), Nicolay W. (1783—1807) og Frederik W. (1790—1817), samt de nedenn. Kontreadmiraler, Kammerherre Christian W. (1777—1843) og Kammerherre Peter Frederik W. (1774—1842); sidstnævnte var Fader til de nedenn. Kaptajn Christian Nicolaj W. (1810—56) og Kontreadmiral Jørgen Peter Frederik W. (1808—81).

L. E. Wulff: Stamtavle over Familien Wulff og dens Sidelinier, 1893. — Artur Hartmann: Slægten Wulff, 1937 (Stentryk).

Albert Fabritius.

Wulff, jødiske Slægter. Omkring 1800 indvandrede to Brødre fra Strelitz i Mecklenburg til Stubbekøbing. Den ene, Hertz Moses W. (1772—1855), som drev Købmandshandel og Gæstgiveri, havde i sit Ægteskab med Fru Johanne Luise Heibergs Moster, Rebekka Hartwig (Hirschborn?) (1776—1838) ingen Børn, hvorimod den anden, Købmand Wulff Moses W. (1781—1829) fik tretten Børn. Den ene af Sønnerne var Politikeren, Købmand i Stubbekøbing Peter Wilhelm W. (1804—66), gift med Elise Kirstine Jacobine Fonnesbech (1812—54), hvis Datter, Ida Marie (1838—1915) blev gift med sin Fætter, nedenn. Handelsmand Peter Wilhelm Rudolph W. (s. d.). En anden Datter, Agnes Elfride (1841—1932), blev gift med Manufakturhandler Anders Fonnesbech (1821—87). En tredie Datter, Harriet Alice (1843—1902), blev gift med sin Fætter, Isenkræmmer, senere Klokker i Kbh. Fritz Valdemar W. (1841—1903), hvis Søn var Biskop over Roskilde Stift Henry Emil Fonnesbech-W. (1871—1934). En yngre Søn af Wulff Moses W. var Forpagter, cand. theol. Edvard Georg W. (1811—60), hvis Søn Direktør i Det danske Petroleums Aktieselskab, Grosserer Valdemar Emil W. (1846—1900) var Fader til nedenn. Billedhugger Paul Vilhelm (Willie) W. (f. 1881). — En anden Slægt W. finder sin Stamfader i Assens, hvor Wulff Jonas, senere Wulffsen (1755—1848),

der ca. 1790 var indvandret fra Rendsborg, havde nedsat sig som Købmand. Den ene af hans Sønner var Henrik W. (1795—1888), Provst for Lysgaard m. fl. Herreder, Sognepræst i Gunderup, Aalborg Amt, der i sit Ægteskab med Susanne Jacobine Høffding (1800—84) fik Sønnen nedenn. Skolemand og historisk Forfatter Daniel Høffding W. (1829—1900, s. d.). Den anden af Sønnerne var Salomon W. (1809—84), Sognepræst i Rorup og Glim, Kbh.s Amt, hvis Søn var Borgmester og Byfoged i Slagelse Peter Kofod Anker W. (1842—92). Den tredie af Brødrene var kgl. Domæneforvalter, Justitsraad Joseph W. (1799—1876), som var Fader til Sognepræst i Stege Christian Frederik W. (1832—88) og til nedenn. Politiker og Forfatter Henrik Jacob W. (1841—1922, s. d.). — Nedenn. Skuespiller Carl W. (1840—88) hører til en Slægt, der har levet her i Landet siden Midten af det 18. Aarhundrede. Han var Søn af Aron W. (1795—1855), der var Købmand, skiftevis i Næstved, i Ringsted, i Slagelse og til sidst i Vordingborg. Dennes Fader var Wulff Jacob (1770—1829), Købmand i Ringsted, senere i Næstved, Søn af Jacob Abraham (1744—1803), hvis oprindelige Slægtnavn var Franck. Han var født i Berlin og kom som Barn til Slægtninge her i Landet, hvorefter han 1778 fik kgl. Tilladelse til at etablere sig som Købmand i Ringsted. — En anden Slægt W. nedstammer fra Bendix W. (1766—1838), der var født i Polen og med kgl. Bevilling af 1802 havde bosat sig i Svendborg, hvor han drev Købmandshandel. Hans Sønnesøn var nedenn. Redaktør Bernhard W. (1844—1922). — Ved Afstamning hørte nedenn. Legatstifter Sophus Conradin Raphael W. (s. d.) ikke til nogen Slægt, der førte Navnet W., men til Slægten Raphael. Efter at hans Fader havde knyttet sin Faders, Wulff Raphaels (1773—1851) Fornavn til sit Slægtnavn med Bindestreg, slettede han denne og beholdt Navnet W. som Slægtnavn. At dette muligvis er sket af Taknemmelighed mod Familiens trofaste Ven, Vekselerer Joseph Markus W. (1778—1846), efter hvem Fader og Søn havde arvet et større Beløb, er kun en Formodning. Slægten Raphael indvandrede 1737 fra Koblenz med Købmand i Kbh. Jacob Raphael (d. 1786).

Johanne Luise Heiberg: Et Liv genoplevet i Erindringen, 1904, II, S. 383. P. R. Siersted: Stamtavle over Familien Wulff af Stubbekjøbing, 2. Udg., 1904. Magnus Jantzen: Selskabet Philadelphia, 1936, S. 19—22.

Josef Fischer.

Wulff, Anna, 1874—1935, Grundlægger af Fröbelhøjskolen og Folkebørnehaven paa Christianshavn. F. 13. Aug. 1874 paa Frbg., d. 7. Jan. 1935 i Kbh., begr. sst. (Ass.). Forældre: Cigarfabrikant

Peter W. (1841—98) og Emma Catharina Mathilde Heydorn (1846—1926). Ugift.

A. W. var af tysk Slægt. Hun blev sat i Schou og Trolles Skole i Hellerup, tog Præliminæreksamen fra N. Zahles Skole og modtog derefter huslig Uddannelse i en jysk Præstegaard et Aar, hvorefter hun drog til Tyskland for at uddanne sig til Børnehavegerningen. 1896—97 studerede hun ved Fröbelstiftelsen i Dresden, hvor hun blev stærkt optaget af Fröbels Tanker. Efter sin Hjemkomst fik hun 1897, kun 22 Aar gammel, Ansættelse ved den nyoprettede private Børnehave ved Schou og Trolles Skole, som hun var Sjælen i og ledede i sytten Aar. Samtidig begyndte hun at uddanne unge Kvinder i Børnehavegerning paa etaarige praktiske og teoretiske Kursus og virkede som Lærerinde ved Hellerup Menigheds Søndagsskole. Sin egen Uddannelse fortsatte hun ved Selvstudium. Hun forstod, at der til Gerningen hørte ikke blot en praktisk Dygtiggørelse, men ogsaa en teoretisk Indsigt i Smaabørnspsykologi. Børnehaven skulde ikke være et Asyl, men et Voksested, hvor Børnene fik gode Betingelser for legemlig og aandelig Vækst. Børnehavelærerinden maatte derfor ikke alene have Kærlighed til Børnene, men ogsaa et indgaaende Kendskab til Barnenaturen og dens Krav. Efter tre Maaneders Studierejse 1906 til Tyskland og England, hvor hun besøgte Børnehaveseminarier, udvidede hun i Maj s. A. sit Kursus til et Seminarium, Fröbelhøjskolen, med en etaarig Uddannelse, der 1918 blev gjort toaarig og opnaaede Statsunderstøttelse. 1914 opgav hun sin Virksomhed i Hellerup, drog paa Studierejse til Sverige og begyndte under store ydre Vanskeligheder 1915 sit Arbejde blandt Smaabørn fra de daarligst stillede Hjem og oprettede ved Hjælp af en Komité sin Folkebørnehave paa Christianshavn, hvortil Fröbelhøjskolen samtidig overflyttedes, et Arbejde, som hun fortsatte til sin Død. 1933 blev saavel Børnehaven som Højskolen omdannet til selvejende Institutioner. Da Dansk Børnehaveraad blev stiftet 1932, indvalgtes A. W. i dets Bestyrelse og virkede derigennem for den Fröbel'ske Børnehavesag i Danmark, var desuden med i det internationale Fröbelarbejde ved Rejser og Korrespondance, navnlig mellem de nordiske Lande og Tyskland, og var den førende Kraft i dette Arbejde i Norden. I Haandbogen »Vore Børn« (1931) har hun skrevet Afsnittet om den Fröbel'ske Børnehave, og om sin egen Virksomhed har hun berettet i Festskriftet »Fröbel-Højskolen gennem 25 Aar« (1931). Gennem mangfoldige Artikler i Fagblade og Tidsskrifter samt Foredrag ved Kongresser o. l. virkede hun som en utrættelig Forkæmper for Sagen. Et Bidrag til Arbejdet i Børnehaven gav hun

i »Sange og Sanglege for Smaabørn«, I—II (1911—12), dels originale, dels Oversættelser, der stadig er meget benyttet.

Om A. W.s Virksomhed foreligger der de smukkeste Vidnesbyrd. Med sin Søster, *Bertha W.*, som en trofast Medarbejder kom hun i nært Samarbejde med Hjemmene. Hun vandt Forældrenes Hengivenhed og var kendt som »Moster Anna« i hele Kredsen. Forældremøderne og Udflugterne var Fester, som spredte Glæde i mange fattige Hjem. Hun skulde dog helst ses i Børnehaven, som hun forstod at gøre til et Hjem, hvor Børnene lukkede sig op og følte sig trygge. Ved den Kærlighed, der straalede ud fra hele hendes Væsen, vandt hun baade Børns og voksnes Hengivenhed og Tillid. Hun var et dybt religiøst Menneske og fik herigennem Kraft til at overvinde baade de Vanskeligheder, der rejste sig ved dette Pionerarbejde, og sin legemlige Svaghed. Det skyldes i væsentlig Grad hendes Indsats, at Børnehavegerningen nu regnes som et vigtigt Led i Børneforsorgen.

Maleri af G. Börjeson (Fröbelhøjskolen).

F. C. Kaalund-Jørgensen.

Wulff, Bernhard, 1844—1922, Journalist. F. 11. Juni 1844 i Svendborg, d. 19. Aug. 1922 paa Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). Forældre: Købmand Wulff Bendix W. (ca. 1807—tidligst 55) og Mine Meyer (ca. 1806—tidligst 55). Ugift.

W. blev Student 1863 fra v. Westens Institut og cand. phil. 1864, studerede nyere Sprog, især Fransk, men tog ingen afsluttende Eksamen. 1864 blev han knyttet til den af Ferslew grundede »Dags-Telegrafen« og tilhørte siden hele sit Liv det Ferslew'ske Bladhus, fra 1873 som Redaktør af »Aftenposten«. Han havde gode Forudsætninger for at udgive dette for de jævne Lag bestemte Blad, vidtstrakt Læsning og Selvsyn paa mange Rejser i Europa og Amerika, og han forstod at vælge sine Medhjælpere. 1889—1901 var han Medlem af Journalistforeningens Bestyrelse. — R. 1889.

Journalisten 15. Febr. 1914 og 1. Sept. 1922. Nationaltidende 11. Juni 1914, 20. Aug. 1922, 14. Marts 1923 og 26. Sept. 1943.

Povl Engelstoft.

Wulff, Carl, 1840—88, Skuespiller, Revyforfatter. F. 7. Maj 1840 i Slagelse, d. 18. Sept. 1888 i Kbh. (Mos.), begr. sst. (Mos. Vestre). Forældre: Købmand Aron W. (1795—1855) og Hanne Meyer (1808—91). Gift 1° 1861 med Balletdanserinde Bianca Sophie Pauline Bils, f. ca. 1834, d. 30. Nov. 1863 i Aarhus. 2° 8. Dec.

1867 med Skuespillerinde Babet Johanne Petrine Löchen, f. 23. Okt. 1836 i Aarhus, d. 29. April 1906 i Kbh., D. af Skræddermester Erik L. (1796—1863) og Marie Holm.

W. var Søn af jødiske Forældre og skulde fortsætte Faderens Gerning som Købmand, men brød af og optraadte første Gang i Sommeren 1858 paa Alhambra-Teatret i Frbg. Allé. Urolige Aar fulgte, i hvilke han pløjede danske og norske Provinsscener, men fra 1863 forsøgte han sin Lykke paa Casino, bl. a. som Kean, og da han havde en vis ydre Lighed med den haardt savnede Michael Wiehe, støttede Fru Heiberg hans Ansættelse ved Det kgl. Teater, hvor han 2. Sept. 1867 havde sin første Optræden som William Taylor i Bjørnsons »Maria Stuart i Skotland«. Fejltagelsen fortsattes med endnu nogle Wiehe'ske Roller, deriblandt Tadeo og Eibæk, men Lyriker var W. ikke, og hverken hans Blik eller Replik illuderede. 1869 forlod han Nationalscenen, men først 1874 fandt han paa Casino i Københavnerfarcen »Peter Sørensen« sin egen Tone, der intet havde med romantisk Lidenskab at gøre, men var slagfærdig og drilsk, baade flabet og godmodig, i høj Grad bundet til Øjeblikket. W. kan betragtes som Forløberen for senere Tiders danske Revyskuespillere. Som den velklædte, skeptiske og magelige Københavner, der sagde Vittigheder og lavede Ordspil om alt og alle, blev W. meget populær til sin tidlige Død. Under Robert Watts Direktorat (1876—84) var han Folketeatrets selvtilfredse Bonvivant og Ræsonnør, der besad en lignende Tiltrækningskraft som Frederik Madsen forud. Men W. var uhyre ensartet, mere Repliksiger end egentlig Skuespiller; han omformede altid Rollen efter sin egen Taleform og sit eget Væsen og skabte baade paa og uden for Scenen en Type, som Københavnerne fandt morsom, en elskværdig Drivert med let blaseret Gang og lidt grødet Stemme, en Billardspiller og Kafégæst med et blegt Ansigt, der oplystes af et pludseligt Smil. Men Replikken fødtes i Øjeblikket, den lød som et Indfald, og den serveredes i Reglen nede ved Rampen direkte til Publikum. Hans Façon var forbløffende rolig og sikker, og hans Lune svigtede ikke, naar han ekstemporerede sine »Brandere«, som undertiden forvandlede et Lystspil til en Farce. Fra 1884 tilhørte W. Dagmarteatret, hvor han i sine sidste Aar kreerede Célestin-Floridor i »Frk. Nitouche« og Intendant Søller i »Landsoldaten«, to af hans morsomste Skikkelser, som i høj Grad bidrog til disse Stykkers Succes. 1. Juni 1887 optraadte han sidste Gang ved en Beneficeforestilling som Møller i »Hr. og Fru Møller«. Aftenen sluttede med »Under Kniven«, W. paa Barberstuen, en typisk Situation, hvor han til daglig under Avislæsningen »rev« de

Vittigheder af, der ofte endte i »Punch«. Men bag den muntre Overflade lurede Tragedien. Indtægten maatte han bruge til i den følgende Vinter at søge Helbredelse i Mentona for en Tuberkulose, som havde gjort ham konstant hæs. Men han kom mere syg tilbage og døde under en Blodstyrtning.

W.s Minde tilhører Hovedstadens Historie omkring 1880: den soignerede Vittighedsmager, der tilbageslængt i en Droske kørte gennem Strøget, sugende paa sin Stokkeknap, kendt af alle, bærende sin høje Hat ned i Panden, krøllet og velbarberet. Hans Vid, der hverken var aandfuldt eller bidende, gjorde ham 1873 til den københavnske Sommerrevys Stamfader i Forening med Direktør Vilh. Petersen. Gennem den følgende halve Snes Aar var W. primus motor paa dette Omraade, idet han bl. a. sammen med Forfatteren Paul Marcussen gjorde Aarets Bo op i Vittigheder og Sange, som dog ikke kunde staa Maal med dem, Efterfølgerne Anton Melbye og Axel Henriques senere skrev. Mest kendt blev Revyerne »Rejsen til Maanen« (1876) og »Det Kjøbenhavn, der kommer« (1884).

Farvelagt Tegning af P. S. Krøyer 1885 i Teatermuseet. Tegning af Knud Søeborg sst. — Træsnit 1875 (efter Fotografi af Neuhaus), 1876, 1883 (efter Fotografi) og 1888 af G. Pauli (efter Fotografi af Hohlenberg).

Vilh. Møller: Danske Kunstner-Portræter, 1883, S. 95 ff. Da Capo!, 1888, S. 63—75. Carl Møller i Dannebrog 3.—4. Juni 1895. Robert Neiiendam: Folketeatrets Historie 1857—1908, 1919. Viggo Lindstrøm: Teatererindringer og Oplevelser, 1925, S. 99 f.; 141 ff. A. Kjærulff og O. Ramsøe: Den danske Revy, I, 1934 (se Registeret).

Robert Neiiendam.

Wulff, Martin Andreas Christian **Charles,** 1828—94, Søofficer. F. 3. Jan. 1828 paa Christiansø, d. 16. Juli 1894 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Kommandørkaptajn, senere Kommandør, Overlods Hans Emanuel W. (1776—1857) og Charlotte Abigael Koefoed (1793—1865). Gift 26. Juni 1855 i Kbh. (Holmens) med Emma Arvine Murdock, f. 1. Nov. 1832 i Kbh. (Garn.), d. 18. Maj 1913 sst., D. af Maskinmester ved det kgl. Dampskib, senere Hotelejer William M. (ca. 1792—1850) og Johanne Marie Sophie Claasen (1798—1868).

W. blev Kadet 1839, Sekondløjtnant 1847, Premierløjtnant 1855, Løjtnant 1858, Kaptajn 1868, Kommandør 1879 og Kontreadmiral 1892. I de to første Krigsaar 1848 og 49 var han Kanonbaadschef i Delingen ved Jyllands Østkyst og derefter fra 1849 til 1851 med Dampskibet »Eideren«. 1853—54 var han med Barkskibet

»Saga« til Vestindien og 1856—58 førte han Barken »Emma Arvigne« paa Ostindien. 1859 var han næstkommanderende i Skonnerten »Pilen« som Vagtskib i Store Bælt, 1861 med Linieskibet »Skiold«, 1863 og 64 næstkommanderende i Panserskonnerten »Absalon« og 1865—68 Fører af Postdampskibet »Jylland«. 1869—70 var W. næstkommanderende i Fregatten »Sjælland« paa Togt i Middelhavet, hvor dette Skib repræsenterede Danmark ved Suez-Kanalens Aabningsfest i Port Said 17. Nov. 1869. 1871 var han Chef for Dampskibet »Geiser« i Troppetransport, 1872 og 78 for Panserbatteriet »Rolf Krake« i Eskadre, 1873 og 74 for Kongeskibet »Slesvig«, 1875—92 for Søværnets Underofficersskole, 1876 for Kadetskibet, Korvetten »Heimdal«, 1881 for Panserbatteriet »Lindormen«, 1882 og 85 for Panserbatteriet »Gorm« i Eskadre, 1883 for Fregatten »Sjælland« og 1886—87 for Fregatten »Jylland« til Vestindien; paa denne Rejse var Prins Carl af Danmark, senere Kong Haakon VII. af Norge med som frivillig Lærling. W. afgik fra Tjenesten 1893. I Privatlivet var han Medlem af Bestyrelsen for Fjerde Søforsikringsselskab og for Dampskibsselskabet Kjøbenhavn—Newcastle, og han sad i Nordisk Sølovskommission. 1882—84 var han Formand for Søofficersforeningen. — W. var en ualmindelig sympatisk Personlighed, djærv og myndig, arbejdsdygtig, klar og koncis i Tankegang og havde store administrative Evner. Hans største Indsats i Marinens Historie er utvivlsomt hans Organisation af Underofficersskolen; han begyndte her paa bar Bund, indsaa hurtigt dens Betydning, og han bragte gennem Aarene denne Institution op til noget ganske særlig udmærket som sømilitær Opdragelses- og Undervisningsanstalt. Han var en streng, men yderst retfærdig Chef, som Eleverne saa op til med Agtelse, Respekt og Kærlighed. De baade teoretiske og praktiske samt faglige Kundskaber, hans Skole bibragte mange Aargange af Marinens Underofficerer, gjorde disse til et virkeligt Fundament for det danske Søværn. — R. 1864. DM. 1876. K.[2] 1886. K.[1] 1892.

Tidsskrift for Søvæsen, Ny Rk., XXX, 1895, S. 4 ff. *Paul Ipsen.*

Wulff, Christian, 1777—1843, Søofficer. F. 21. Febr. 1777 i Kbh. (Holmens), d. 17. Marts 1843 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Premierløjtnant, senere Kommandør, Indrulleringschef Frederik Christian W. (1749—1812) og Kirstine Johansen (1755—1829). Gift 20. Nov. 1803 i Aarhus med Henriette Bodille Birgitte Munthe af Morgenstierne, f. 6. Dec. 1782 paa Lundbygaard, d. 16. Marts 1863 i Kbh. (Holmens), D. af Godsejer, senere Stiftamtmand over Aarhus Stift, Kammerherre Caspar

Wilhelm v. M. af M. (1744—1811) og Anna Petra Cathrine Flindt (1750—1814).

W. blev indskrevet som volontær Kadet 1781, blev Kadet 1792, Sekondløjtnant 1796, Premierløjtnant 1802, Kaptajnløjtnant 1810, Kaptajn 1815, Kommandørkaptajn 1828, Kommandør 1836 og Kontreadmiral 1842. 1797—99 var han med Fregatten »Triton« til Middelhavet, 1800 med Fregatten »Friderichsværn«, 1800—01 med Orlogsskibet »Seieren« til Middelhavet, 1802 igen med »Seieren« samt senere næstkommanderende i Briggen »Nidelven«. 1804—13 sad han som Indrulleringsofficer i Nakskov, men havde dog stadig Søfart, 1806 med Orlogsskibet »Prinds Christian Frederik«, der ligesom »Seieren« var Kadetskib. Under det engelske Overfald Sept.—Okt. 1807 var han Chef for Skærbaaden »Nakskov«, tillige Divisionschef, og ledede Angrebet paa Gl. Pesthus. 1808—10 var han Chef for Kanonbaadsflotillen ved Lolland, her erobrede han 1808 den engelske Orlogsbrig »The Tickler« ved Entring, dens Chef Kaptajn John Watson Skinner faldt i Bataillen, Briggen blev taget ind til Nakskov. 1809 var han med sine Kanonbaade i Kamp med den engelske Fregat »Melpomene« ved Omø og modtog kongelig Anerkendelse herfor. 1810 angreb han en stor engelsk Konvoj ved Langeland. 1811 fik han Rejseordre til Frankrig for at gøre Tjeneste i Auxiliærstyrken paa Schelden, han var 1811—12 næstkommanderende i Linieskibet »Albanais«. 1811 søgte han at faa Forskud paa sine Prisepenge for at kunne udbetale Restkøbesummen, 55 000 Rdl., for Petersgaard; han fik 1400 Rdl. slesv.-holst. Courant og 16 000 Rdl. dansk Courant i Forskud. Derefter tilbød han 4000 Rdl., der var 2 pCt. af de ham tilkommende Prisepenge, dels til Marinens Brug, dels til de danske Krigsfanger i England og til disses Familier her i Landet; Tilbudet blev modtaget, og Halvdelen af Gaven bestemtes til Anvendelse til Forbedring af Søetatens Skolevæsen. 1812 fritoges han for Tjenesten i Frankrig og tog Ophold i Aachen for at genvinde sit Helbred. S. A. udbetaltes der ham 122 000 Rdl. dansk Courant i Forskud paa Prisepenge, disse var opgjort til 4100 Rdl. slesv.-holst. Courant og 126 900 Rdl. dansk Courant. 1813 ser vi ham atter som Chef for Kanonbaadsdelingen ved Taars, 1825—26 var han Chef for Korvetten »Diana« til Vestindien, og 1840—41 nød han den Ære at være valgt til Chef for Fregatten »Bellona« paa Togt til Sydamerikas Øst- og Vestkyst. I den engelske Kanal havde han en Kollision med en fransk Chasse marée »La sainte Fleur«, der sank og mistede fire Mand; det fremgik af Forhøret, at Franskmanden alene havde Skylden for Ulykken. W. førte paa den danske Rege-

rings Vegne forskellige Forhandlinger med Regeringen i Buenos Aires, med Præsidenten for Republikken Chile og med Regeringen i Peru. Ved Togtets Slutning udtalte Kongen sin Velvillie og sin Tak for W.s veludførte Mission. 1841 blev han Kammerherre og Chef for 1ste Division, 1842 Generaladjudant og Jagtkaptajn. Han var Suppleant til Roskilde Stænderforsamling 1835—36, valgt af Sædegaardsejerne. — R. 1809. DM. 1814. K. 1840. — Træsnit af H. P. Hansen 1873.

Nyt Archiv for Søvæsenet, II, 1843, officielle Del, S. 29 f. J. P. With: Danske og Norske Sø-Heltes Bedrivter fra Aar 1797 til 1813, 1819, S. 56 ff. Dines Pontoppidan: Rejse til Sydamerika, 1841, passim. J. H. Lorck: Fem og halvfjerdsindstyve Aar, 1885, S. 129 ff.

Paul Ipsen.

Wulff, Christian Nicolaj, 1810—56, Komponist og Søofficer. F. 31. Juli 1810 i Kbh. (Holmens), d. 7. Juni 1856 i Beaufort i Syd Carolina, U. S. A., begr. sst. Forældre: Kaptajnløjtnant, senere Kontreadmiral Peter W. (1774—1842, s. d.) og Hustru. Ugift.

W. var fra sin Barndom bestemt til at følge i sin Faders Fodspor. 1821 blev han Søkadet, 1825 Sekondløjtnant, 1834 Premierløjtnant, 1841 Kaptajnløjtnant og 1851 Kaptajn. I sin Egenskab af Søofficer kom han paa mange og lange Rejser, bl. a. 1835 til Middelhavet, 1837—38 til Vestindien og 1840—41 til Sydamerika. Hans Helbred var imidlertid ikke stærkt, 1855 fik han Permission for at kunne rejse til Vestindien, 1856 blev Permissionen forlænget, hvorpaa han rejste videre til Amerika. Her blev han i Beaufort i Syd Carolina ramt af gul Feber, der gjorde Ende paa hans Liv. — W. havde et naturligt musikalsk Talent, der fandt rig Lejlighed til Udfoldelse i hans kultiverede Barndomshjem, som var Mødested for adskillige af Datidens førende Personligheder, bl. a. C. E. F. Weyse og H. C. Andersen. Direkte Elev af Weyse synes W. ikke at have været, men Weyse har hjulpet ham til Rette i musikalske Spørgsmaal. 1832 indsendte W. sammen med H. C. Andersen til Det kgl. Teater et Syngespil »Den 2. April«, som imidlertid refuseredes, saavel paa Grund af Musikken som af Teksten. Musikken menes at være gaaet tabt. W. synes at have været meget flittig som Komponist. Et Manuskript i Det kgl. Bibliotek, stammende fra hans Haand, indeholder Ouverture, Op. 5, Sinfonia Nr. 3, Op. 35, Ouverture til »The Tempest«, Op. 36 og en Sørgemarch, Op. 22. Disse Værker viser ham som den begavede Amatør, for hvem de store Problemer ikke eksisterede. En mere personlig, romantisk præget Holdning er der over »Ni Sange af Oehlenschlägers Helge« (1846), det eneste af hans Arbejder, der foreligger trykt.

C. St. A. Bille og N. Bøgh: Breve fra H. C. Andersen, I, 1878. H. Topsøe-Jensen og C. Behrend: H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin, I—V, 1933—37 (se Registeret). A. G. Drachmann: Min Rejse gennem Livet, I (Carl Dumreicher, H. G. Olrik og H. Topsøe-Jensen: Svundne Tider, I), 1942, S. 94, 108, 113.

Sven Lunn.

Wulff, Daniel **H**øffding, 1829—1900, Skolemand, historisk Forfatter. F. 12. Maj 1829 i Fredericia, d. 18. Sept. 1900 i Aalborg, begr. sst. Forældre: Lærer i Fredericia, senere Præst i Gunderup og Nøvling Henrik W. (1795—1888) og Susanne Jacobine Høffding (1800—84). Gift 1° 24. Nov. 1858 i Randers med Cecilie Berg, f. 6. Aug. 1831 i Randers, d. 29. Okt. 1859 i Aalborg, D. af Købmand Moritz B. og Amalie Lehmann. 2° 21. Maj 1861 i Aalborg med Josephine Elise Marie Eleonora Wulff, f. 23. Okt. 1838 i Aalborg, d. 14. Aug. 1873 sst., D. af Kæmner Frederik Elkan W. (1797—1871) og Ane Marie Herskind (1801—61).

W. blev 1848 Student fra Randers, tog 1856 filologisk-historisk Skoleembedseksamen, hvorefter han 1858 konstitueredes som Lærer ved Aalborg Katedralskole, blev Adjunkt der 1860, Overlærer 1887. Han tog sin Afsked paa Grund af Svagelighed 1889. I sine sidste Leveaar var han syg. 1878—94 var W. Medlem af Aalborg Byraad og var 1862—69 Bibliotekar ved Aalborg Stifts og Amts Bibliotek. Han nærede stor Interesse for Lokalhistorie og publicerede en Mængde Artikler i »Dansk Maanedsskrift«, »Kirkehistoriske Samlinger«, »Danske Samlinger«, »Museum« m. fl., men navnlig i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, hvis Tilblivelse skyldes hans Initiativ, idet han 1865 berejste Jylland for at faa oprettet Det jydske historisk-topografiske Selskab, som 1866 begyndte Udgivelsen af nævnte Tidsskrift, hvis første fjorten Bind (1866—95) W. redigerede. Det var særlig Aalborgs Historie, W. arbejdede med, men foruden Artikler herom udgav han »Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie« (1872—74), »Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie« (1887—88), »Nøgle til Almanakken« (1881), »Jens Bang« (1885—86) m. fl. samt nogle meget brugte Skolebøger. — W. var overordentlig flittig, men han var ingen dygtig Skriftlæser, og han savnede i nogen Grad Evne eller Villie til at bearbejde sit Stof, hvorom hans »Jens Bang« i særlig Grad vidner.

Vilhelm Bang i Saml. t. jydsk Hist. og Top., 3. Rk., III, 1901—03, S. 1—7.

C. Klitgaard.

Wulff, Emil Sønderbye, 1866—1921, Skuespiller, Teaterdirektør. F. 4. Okt. 1866 i Kbh. (Frue), d. 5. Okt. 1921 sst., begr. paa Frbg. Forældre: Exam. jur., Prokurist, senere Grosserer Gomme Jacob Brandt W. (1831—99, gift 2° med Julie Annina Schmaltz,

1852—1943) og Nicoline Petrea Sønderbye (1835—1911). Gift 1° 14. Okt. 1894 paa Frbg. (Classenske Boliger) med Skuespillerinde Hertha Antonia Elnen, f. 7. Juni 1878 i Kbh. (Frue) (gift 2° 1920 med Direktør Frede Skaarup, s. d.). Ægteskabet opløst. 2° 15. Aug. 1919 i Rorup med Asta Oehlenschläger, f. 14. Febr. 1894 i Kbh. (gift 2° 1927 med Forfatteren Mogens Dam, f. 1897), D. af Grosserer Wiggo Charles Christian O. (1861—1930) og Marie Bloch (1869—1942).

W. var exam. pharm., da han 1891 kom til Dagmarteatret, hvor han debuterede 26. Nov. 1893 som Student Engelsøe i »Et Sølvbryllup«, og hvorfra han over Nørrebros Teater søgte videre Udvikling paa Provinsscenerne. En Særforestilling derudefra, givet paa Folketeatret 31. Maj 1899, ved hvilken han spillede Spag i »Erotik«, henledte Opmærksomheden paa ham, og fra Aug. 1900 blev han knyttet til Nørregades Scene, hvor han 22. Febr. 1901 brød igennem som Gustav Wieds halvgamle Særling Thummelumsen, en snurrig, forvreden Figur, der, spillet paa en Tone mellem Følsomhed og Ironi, blev W.s bedste kunstneriske Ydelse, men hvis ejendommelige Træk gik igen i hans senere Roller. Ogsaa den forsumpede Skolemand i »Flachsmanns Skole« viste W.s særprægede Evner for Karakterfremstilling, men da Teaterdrift laa ham mest paa Sinde, gjorde han 1904—11 Sommeretablissementet Morskabsteatret i Frbg. Allé til en Vinterscene under Navn af Frbg. Teater (senere Betty Nansen-Teatret). Personalet bestod af dygtige Provinsskuespillere, deriblandt Carl Alstrup, og den første Forestilling var Holger Drachmanns »Det grønne Haab«; W. opførte Operetter, f. Eks. »Madame Sherry«, og Folkekomedier, f. Eks. »Oliver Twist«, hvor han selv udmærkede sig som Fagin, og samtidig ledede han (i Sæsonen 1908—09) Odense Teater og om Sommeren, i Aarene 1906—11, Glassalen i Tivoli med Vaudeviller, Operetter og den aarlige Revy »Sommerrejsen« paa Programmet. Efter 1911 i Kamp med Rummets uheldige Akustik at have forsøgt at forandre Cirkus til et Komediehus (Centralteatret) avancerede han 1913 til Ledelsen af Scala, det tidligere National, som han i Forening med Frede Skaarup gjorde til en Scene for internationale Operetter og Udstyrsrevyer, der passede til den pengerigelige Periode under den første Verdenskrig. 1918 fratraadte han Direktionen mod en betydelig Sum, og 1. Okt. 1919 startede han i Sommerlysts tidligere Lokale Fønix-Teatret (nu Frbg. Teater), som han styrede til sin Død. Han var en intelligent Skuespiller med et begrænset Omraade og som Direktør en energisk Iværksætter. — Maleri af Sally Philipsen 1917. Farvelagt Tegning af Sven Brasch i Teatermuseet. *Robert Neiiendam.*

Wulff, Henrik Jacob, 1841—1922, Journalist. F. 10. April 1841 paa Østergaard, Malle Sogn, d. 3. Juni 1922 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Forældre: Domæneforvalter, senere Ejer af Østergaard, Justitsraad Joseph W. (1799—1876) og Elisa Marie Eleonore Brandt (1804—82). Gift 18. Sept. 1864 i Viborg med Caroline Emilie Wiberg, f. 28. April 1841 i Viborg, d. 13. Sept. 1915 i Kbh., D. af Kantor Carl Ludvig Ægidius W. (1799—1867) og Hansine Teilgaard (1808—60).

W. tog 1861 dansk-juridisk Eksamen, havde 1862—68 Ansættelse som 1. Fuldmægtig paa Viborg Byfogedkontor og nedsatte sig 1869 som Sagfører i Aarhus. Han kom her ind i Journalistik som Medstifter af »Jyllandsposten«. 1873 blev han Medarbejder ved »Dagbladet«, og fire Aar senere afløste han Erik Bøgh som Redaktør af »Folkets Avis«. Bladet var paa dette Tidspunkt i Tilbagegang, og det lykkedes ham ikke trods al Flid at genoprette dets tidligere saa betydelige Position. Da det 1884 gik ind, knyttedes han til de Ferslew'ske Blade, hvor han til at begynde med fortsatte sin politiske Journalistik for siden at overtage Redaktionen af »Nationaltidende«s Landbrugsstof. Hans faglige Specialitet var Landbrugserhvervet, hvis Problemer han behandlede med megen Kyndighed. 1887—1921 var han Fuldmægtig ved Landhusholdningsselskabet. — Sin politiske Interesse fik han ud over Bladvirksomheden Afløb for i Højres Organisationsarbejde. Han tog ledende Del i Arbejdet med Provisorieaarenes Selvbeskatning i Forsvarsøjemed. 1894—1919 var han Redaktør af »Højrebladet«. Ved Valget 1880 stillede han sig paa Langeland, endnu før Edv. Brandes' Kandidatur var proklameret, og ved Valgene 1887 og 1890 var han paa ny Brandes' Modkandidat. 1881 var han Højres Kandidat i Fredericiakredsen, som det ikke lykkedes ham at bevare for Partiet. Han udsendte i Kampaarene et Par Stridsskrifter, men hans betydeligste litterære Arbejde er Bogen »Den danske Rigsdag« (1882) med Levnedsskildringer og Karakteristikker af samtlige den Tids Medlemmer af Folketing og Landsting. Om end hans udprægede Højresympatier jævnligt skinner igennem, rummer disse Skildringer, der oprindelig offentliggjordes i »Folkets Avis«, adskillige veltrufne Profiler, ligesom de røber et fortroligt Kendskab til Tidens politiske Forhold. De har derfor en ikke ringe historisk Interesse. — Justitsraad 1899. — R. 1892.

H. Wulff: Da Fjenden var i Landet, 1906. Nationaltidende 21. April 1918 og 3. Juni 1922. Tidsskrift for Landøkonomi, 1922, S. 325 f. Berl. Tid. 3. Juni 1922.

P. Stavnstrup.

Wulff, Ida Elmine Rosaline, 1808—76, Operasangerinde. F. 15. Jan. 1808 i Helsingør (Nic.), d. 8. Jan. 1876 paa Frbg., begr. sst. Forældre: Handelsbetjent Peter Jørgensen W. (d. 1822) og Sophie Rosaline Rose (d. 1866, gift 2° 1822 med Grosserer Niels Høeg Husted, ca. 1793—1835). Gift 16. Nov. 1831 med Premierløjtnant ved Husarerne, senere Ritmester, Hofchef, Kammerherre, Overpostmester i Lübeck Ernst Frederik v. Holstein, f. 10. Nov. 1801 i Kbh. (Fødsst.), d. 21. Febr. 1883 sst. (Frbg.), Søn af Kaptajn, senere Generalløjtnant Frederik Conrad v. H. (1771—1853) og Anna Kathinka Risting (1782—1843).

I. W. havde som Barn været paa Danseskolen. Ganske tilfældigt blev hendes musikalske Evner opdagede af Siboni, der tog sig af hendes Uddannelse og fik Dronningen til at interessere sig for hende. At man ventede sig noget ganske særligt af I. W., kan ses af den Kontrakt, som hun ved Sibonis Hjælp indgik med Teatret, den første af denne Art, der var sluttet med en Dansk. Hun tog ikke kgl. Ansættelse, men lod sig engagere for otte Aar og paa nærmere fastsatte Vilkaar, der stillede hende lige med kgl. Skuespillerinder. Ved sin Debut 12. Aug. 1823 som Vela i Kuhlaus »Lulu« gjorde hun stor Lykke, og det gunstige Indtryk forstærkedes yderligere ved hendes anden Debut som Sophia i Paërs »Sargino«, hvor hun i endnu højere Grad kunde brillere med sin Sangkunst. I. W. havde en sart og fin Skikkelse, livfulde Øjne og en levende Mimik, hendes Stemme var hverken stærk eller fyldig, men blød og bøjelig og godt skolet af Siboni, saaledes at hun med »stor Virtuositet let, sikkert og smagfuldt udførte de vanskeligste Passager«. Da der over hele hendes Væsen var »udbredt en egen fiin Ziirlighed«, som navnlig gjorde sig gældende i naive og muntre Partier, blev hun ikke mindst yndet inden for Syngespillet, hvor hun bl. a. gjorde Lykke i Roller som Alfen Ariel i Herolds »Alfen som Page«, Henriette i Aubers »Murmesteren«, Anine i Isouards »Cendrillon« og Lorezza i Boieldieus »Johan fra Paris«. At hun i øvrigt var en højst charmerende Mozartsangerinde, viste hun i Partier som Cherubino og Susanna i »Figaros Bryllup« og Zerlina i »Don Juan«. Ogsaa i Vaudevillerne anvendtes hun; saaledes blev hun den første Fremstillerinde af Mad. Voltisubito i »Recensenten og Dyret«, hvor Publikum var begejstret over hendes Variationer, og Søkadetten i »De Uadskillelige«. Til stor Sorg for alle Operaelskere forlod hun Teatret efter fem Aars Forløb; 25. Maj 1829 optraadte hun sidste Gang i »Johan fra Paris«. Hendes straalende Kunstnerbane blev saaledes pludseligt afbrudt ved hendes Ægteskab. — To Malerier

og en Miniature (Familieeje). Stik af C. V. Bruun 1827 (som Mad. Voltisubito).

Th. Overskou: Den danske Skueplads, IV, 1862. *Torben Krogh.*

Wulff, Johannes Charles, f. 1902, Forfatter. F. 11. Jan. 1902 i Kbh. Forældre: Kustode ved Universitetsbiblioteket Søren Adolf W. (f. 1866) og Johanne Louise Marcussen (1872—1943). Gift 27. Juni 1931 i Kbh. (b. v.) med Thyra Marie Larsen, f. 1. Marts 1907 i Kbh., d. 30. Juni 1942 i Gentofte, D. af Entreprenør Søren L. (1869—1934) og Thekla Thomsen (f. 1876).

W. gik i Nansensgades Skole, kom derefter i Belønningsskolen og blev 1921 Student fra Vestre Borgerdydskole; n. A. tog han Filosofikum og paabegyndte Studiet af Tysk og Fransk, en Overgang ogsaa Dansk, samtidig med at han havde en beskeden Stilling ved Universitetsbiblioteket som Garderobeassistent og Natvagt; særlig den sidstnævnte Beskæftigelse, som medførte, at han hver Nat maatte færdes alene i de store Bogmagasiner, stimulerede den tidligt vaagne Hang til Drømme og Grublerier. W. kunde dog ikke vedblivende finde sig til rette i en saa bunden Tilværelse, og efter en Tid lang at have været Huslærer hos Grev Danneskiold-Samsøe paa Nordfeld paa Møen opgav han definitivt enhver Tanke om Skoleembedseksamen og fik Ansættelse ved »Morgenbladet« som Altmuligmand og Telefonvagt. Allerede som purung havde han faaet et Digt optaget i »Katholsk Ungdom«, men først 1928 fik han sin egentlige Debut med »Kosmiske Sange«, hvori han havde givet det daglig talte Sprog et fint Stænk af Patos som i Hymnen til det danske Rugbrød; 1929 fulgte den lille Roman »O, Ungdom!«, som blev skrevet i sene Nattetimer ved Omstillingsbordet og med eet Slag gjorde den unge Digter kendt. Herefter har W. udelukkende levet for sin Digtning og udsendt en lang Række Bøger, Digtsamlingerne »Nyt Harpespil« (1929), »Sange fra Jorden« (1932) og »Fra Midnat til Dæmring« (1933), Romanerne »Det gode Land« (1931), »Elskovs Under« (1931), »Lykken kommer flyvende« (1934), »Et Menneske saar og høster« (1935) og »Fast ansat« (1940), Artikelsamlingerne »Man gaar og mumler« (1930) og »Nye Mumlerier« (1933) samt den i novellistisk Form affattede børnepsykologiske Skildring »Trollerolle« (1939). Forfatterskabets uomtvistelige Originalitet skyldes den intime Forening af barok Humor og kosmisk Livsfølelse, som gennemtrænger Opfattelsen af Menneskelivet og Universet; W. staar i et saa fortroligt Forhold til Kloderne, at Udsigten til det vældige Rum langtfra at fylde hans Sind med en frysende Fornemmelse af Afgrund

og Øde tværtimod synes at indgive ham Anelsen om en mystisk Opretholdelse af det enkelte Individ gennem Tiderne paa Trods af Døden, som kun betyder en fysisk Fornyelse. W. fik 1931 tildelt Carl Møllers Humoristlegat, 1936 Georg Brandes Legatet, 1937 Emma Bærentzens Forfatterlegat, 1940 Astrid Goldschmidts Legat. — Digte i Udvalg ved Kjeld Elfelt, 1942. — Ufuldendt Maleri af Victor Brockdorff ca. 1933 forestillende W. og Broderen Georg. Maleri af Johannes Nielsen 1936. Tegning af Otto Christensen 1940. Karikatur af Mogens Zieler.

Kjeld Elfelt: Klovn og Menneske, 1932, S. 158—64. Peder Hesselaa i Den nye Litteratur, VIII, 1930—31, S. 117—21. Henning Kehler: Paa Jagt efter Geniet, 1938, S. 18—21, 126—31. Cai M. Woel: Tyverne og Tredvernes Digtere, II, 1941, S. 267—85. Berl. Tid. 17. Okt. 1934 og 8. Okt. 1940. Profiler 1944.

Peder Hesselaa.

Wulff, Johan Frederik **Julius,** 1852—1924, Politiker. F. 22. Febr. 1852 i Køge, d. 29. April 1924 i Charlottenlund, begr. i Ordrup. Forældre: Bagermester i Køge, senere Portner i Kbh. Jens Vilhelm W. (ca. 1816—71) og Vilhelmine Frederikke Louise Schlichting (ca. 1821—tidligst 71). Gift 25. Febr. 1875 i Kbh. (Holmens) med Oscarline Henriette Frantzen, f. 31. Marts 1854 i Kbh. (Frue), d. 17. Jan. 1914 sst., D. af Skomagersvend Jens Peter F. (d. 1853) og Laurine Marie Sangstrup.

W. blev Student 1869, privat dimitteret. Han studerede Zoologi og var en Tid Assistent ved Zoologisk Museum og 1879—87 Lærer ved Hjørring Realskole. 1881 udgav han Bogen »Danmarks Pattedyr«. Under 80'ernes kraftige politiske Røre, som det ikke mindst ytrede sig i Vendsyssel, vaktes hans politiske Interesse. Han sluttede sig til Højre og var dengang, som altid senere, at finde paa den særligt udprægede konservative Fløj. Det var dog især de erhvervspolitiske Spørgsmaal, specielt Toldspørgsmaalet, der beskæftigede ham. 1885 blev han Redaktør af »Hjørring Amtstidende«, som han ledede, til han 1893 flyttede til Kbh. for at overtage Stillingen som Sekretær i Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk. Fra 1913 til sin Død gjorde han Tjeneste som denne Organisations Konsulent og Redaktør af dens Blad. — Samtidig søgte han ind i aktiv Politik. 1895 blev han valgt til Folketinget i Horsens. I Tinget kastede han sig med Iver ind i Debatten om de Skatte- og Toldlove, der i sidste Halvdel af 90'erne udgjorde det store Stridsspørgsmaal. Hans Hovedmodstander var her Frihandelsbevægelsens Bannerfører A. Peschcke Køedt, og paa sin Side blev W. i Aarenes Løb noget af et Sam-

lingsmærke for Beskyttelsespolitikkens Tilhængere. Han erhvervede sig efterhaanden en udstrakt Sagkundskab paa det toldpolitiske Omraade, og i Pjecer saavel som i Foredrag i og uden for Tinget forfægtede han med stor Varme sin Sag. 1898 besejredes han i Horsens med faa Stemmers Majoritet af Lyngsie, og han kom derefter først ind i Tinget igen 1909, da han valgtes i Kbh.s 1. Kreds. Han tog atter ved sin Genindtrædelse Stade paa højre Fløj, stemte mod de J. C. Christensen'ske Forsvarslove og var med til at stille det Mistillidsvotum, der fældede Holstein-Ledreborg. Over for Grundlovsrevisionen af 1915 fastholdt han sin Modstand til det sidste, idet han ved dens endelige Vedtagelse 5. Juni d. A. ene Mand i Folketinget stemte mod den. Neutralitetspolitisk billigede han Ministeriet Zahles Holdning. Da der fra Oppositionens Side blev rejst Tvivl om, hvorvidt Forsvarsberedskabet i givet Fald vilde blive sat ind, stillede han efter forudgaaende Aftale med Ministeriet i Marts 1915 en Forespørgsel herom til Forsvarsministeren, der svarede paa en saadan Maade, at W. kunde erklære sig tilfreds dermed. Det var sikkert ogsaa dette hans neutralitetspolitiske Standpunkt, der senere under Kampen om det vestindiske Øsalg, mod hvilket han i øvrigt vendte sig med Voldsomhed, bevirkede, at han ikke ønskede Scavenius' Afgang. »Brandes har doceret Løgnen; det har Scavenius dog ikke«, sagde han. — Det var dog fremdeles de erhvervspolitiske Spørgsmaal, der optog ham. Han havde i en Aarrække arbejdet for at faa Fællesrepræsentationens Tidsskrift gjort til Dagblad. Fra April 1918 udkom »Dagblad for Industri og Haandværk« med ham som Redaktør, og samtidig opgav han sit Sæde i Tinget. S. A. sluttede han sig til det nydannede Erhvervsparti, som han siden tilhørte. — W. var ingen Forhandlingens Mand. Hans Overbevisningstroskab nærmede sig »Principrytteriet«. Men hans Flid, hans uegennyttige Arbejde i Erhvervslivets Tjeneste og hans Indsigt paa de Omraader, der havde hans Interesse, var ordsproglig. — R. 1900. DM. 1919. — Portrætteret paa Oscar Matthiesens Maleri af den grundlovgivende Rigsdag (1923; Rigsdagen). Tegninger af Alfr. Schmidt og H. Jensenius (Fr.borg).

Alfred Bindslev: Konservatismens Historie i Danmark fra 1848 til 1936, II, 1938, S. 211 f., 215, 292, 303, 316. Dagblad for Industri og Haandværk 2. April 1918. R. Berg i Nationaltidende 29. April 1924. Gunnar Gregersen i Tidsskrift for Industri, s. A. Dansk Arbejde s. A.

P. Stavnstrup.

Wulff, Kurt, 1881—1939, Sprogforsker. F. 4. Sept. 1881 i Hellerup, d. 4. Maj 1939 i Kbh., Urne paa Bispebjerg. Broder til

Anna W. (s. d.). Gift 11. April 1908 i Gentofte med Karen Johanne Nicoline Wassmann, f. 31. Dec. 1884 i Kbh. (Cit.), D. af Stabssergent Charles Louis Frederik W. (1840—1903) og Valborg Olivia Victoria Nielsen (1850—1908).

Baade paa fædrene og mødrene Side tilhørte W. en tysksproget, men dansksindet Slægt fra Holsten. Han blev Student 1900 fra Østersøgades Skole; i Skoletiden var hans Hovedinteresse Entomologi, en Interesse, han vedblev at dyrke Livet igennem; han var en ivrig og dygtig Sommerfuglesamler og efterlod sig en betydelig Samling, der ved hans Død overgik til Zoologisk Museum. Ved Universitetet tog W. fat paa Studiet af Sprogvidenskab. Den Universitetslærer, der kom til at betyde mest for ham, var Vilh. Thomsen; dennes Paavirkning blev afgørende for hele hans Udvikling, og Forbindelsen med ham udviklede sig gennem de senere Aar til et stedse nærmere Venskab og Samarbejde. 1903 studerede W. tre Maaneder i Oxford og 1905—06 to Semestre i Leipzig, hvor han fulgte Forelæsninger hos Karl Brugmann og Ernst Windisch. 1906 tog han ved Kbh.s Universitet Skoleembedseksamen i klassisk Filologi med sprogvidenskabeligt Speciale og med Engelsk som Bifag. I en længere Aarrække (1906—18) var han derefter ansat i München som Medarbejder (særlig med Hensyn til Personnavnene) ved »Thesaurus linguae Latinae«. Bl. a. under Paavirkning af Ernst Kuhn optoges han samtidig af forskellige Problemer vedrørende Slægtskabsforhold mellem østasiatiske Sprog og Stillehavssprog, i Tilknytning til den af W. Schmidt 1906 løseligt fremsatte Hypotese om en »austrisk« Sprogæt omfattende Malajo-Polynesisk og forskellige Sprog i Indien og Indokina (Mon-Khmer, Annamitisk og Munda), og han koncentrerede sig i nogle Aar særlig om Studiet af Malajisk og dets Forhold til de øvrige indonesiske Sprog, til hvis sammenlignende Behandling han i nogle indholdsmættede Afhandlinger og en Kongresmeddelelse gav væsentlige Bidrag. 1916 erhvervede han den filosofiske Doktorgrad ved Kbh.s Universitet for Afhandlingen »Den oldjavanske Wirâṭaparwa og dens sanskritoriginal«, der behandler en javansk Oversættelse af det indiske Epos Mahābhārata; denne Afhandling prisbelønnedes desuden med det preussiske Akademis Bopp-Stipendium og af det bayerske Akademis Hardy-Stiftung, og den er senere med megen Anerkendelse blevet benyttet af indiske lærde ved den tekstkritiske Behandling af Mahābhārata.

Efter sin Hjemkomst til Kbh. 1918 knyttedes W. som ekstraordinær videnskabelig Medhjælper til Det kgl. Bibliotek, hvor han ledede Anskaffelsen, Forvaltningen og Katalogiseringen af forskel-

lige betydelige østasiatiske Bog- og Haandskriftsamlinger. Samtidig knyttedes han til Universitetet som Lærer i Græsk og bistod desuden Vilh. Thomsen ved det fortsatte Arbejde med de af ham dechiffrerede oldtyrkiske Indskrifter; Vilh. Thomsen overdrog ham at fuldende den planlagte samlede Udgave af disse, et Arbejde, som W. imidlertid ikke naaede at tilendebringe.

1922—24 opholdt W. sig med Stipendier sytten Maaneder i Peking og tretten Uger i Malakka. Under Opholdet i Peking valgtes han (1923) til korresponderende Medlem af The School of Sinological Research at the University of Peking. En direkte Frugt af Opholdet i Malakka er en større Afhandling fra 1924 om Udtalen af den malajiske Dialekt i Sultanatet Perak.

Fra 1920 virkede W. (foruden som Lærer i Græsk) som Privatdocent ved Universitetet, hvor han læste over Malajisk, Oldtyrkisk og Kinesisk. 1926 blev han Lektor i Kinesisk og 1928 Docent i østasiatiske Sprog med særligt Henblik paa Kinesisk. 1933 blev han optaget i Société finno-ougrienne og 1934 i det danske Videnskabernes Selskab.

Siden Hjemkomsten 1918 var det Kinesisk og de dermed nærmest beslægtede Sprog, som var Hovedgenstanden for W.s usædvanlig omfattende og alsidige sprogvidenskabelige Studier. Hans Maal blev stedse mere bevidst en systematisk Bevisførelse for den af A. Conrady fremsatte Hypotese om Slægtskab mellem Sinotibetansk (Kinesisk, Siamesisk, Tibetisk m. m.) og »Austrisk«. To større Arbejder, der endnu i W.s Levetid fremkom fra hans Haand i Videnskabernes Selskabs hist.-filol. Meddelelser, er Forarbejder hertil (»Chinesisch und Tai«, 1934; »'Musik' und 'freude' im chinesischen«, 1935); de giver udførlige systematiske Sammenligninger mellem Kinesisk og Tai-Sprogklassen (hvis mest bekendte Medlem er Siamesisk). Et tredie Arbejde sst. (»Sang Hyang Kamahāyānan Mantrānaya«, 1935) bringer en sprogligt kommenteret Oversættelse af en oldjavansk Tekst af buddhistisk Indhold.

Først efter W.s Død kunde det Arbejde af ham blive udgivet, som leverer Beviset for Slægtskab mellem Sinotibetansk og de austriske Sprog (»Über das verhältnis des malayo-polynesischen zum indochinesischen«, 1942, i Videnskabernes Selskabs Meddelelser). Dette er W.s Hovedbedrift og en af de betydeligste Opdagelser, der er gjort i den nyere Tids Sprogvidenskab. De omhandlede Sprogs ejendommelige Bygning nødvendiggjorde en særlig sindrig Anvendelse af den klassiske, af Rasmus Rask skabte Metode for Paavisning af Sprogslægtskab, og det spredte, vanskeligt tilgængelige og ofte tvivlsomme Materiale for nogle af Sprogenes Vedkom-

mende krævede en usædvanlig Udholdenhed og Skarpsindighed. En særlig interessant Enkelthed ved W.s Opdagelse er, at Tibetisk og Kinesisk-Tai, hvis indbyrdes Slægtskab man i Forvejen kendte, staar hinanden fjernere end Kinesisk-Tai og Malajo-Polynesisk, som man ikke tidligere havde kunnet bringe i Forbindelse med hinanden. Den store Slægtskabssammenhæng, som W.s Opdagelse afdækker, omfatter Sprog, der tilsammen tales af henved en Trediedel af Jordens Befolkning, fra Madagaskar over Indien og Østasien ud til Stillehavets fjerneste Øgrupper.

I et andet efterladt Arbejde (»Acht kapitel des Tao-Tê-King«, 1942, ligeledes i Videnskabernes Selskabs Meddelelser) giver W. en ny, af de kinesiske Kommentatorer uafhængig Fortolkning af Taoismens Hovedskrift, Lao-tze's Værk om Vejen og Dyden.

W. forenede paa sjælden Vis filologisk Nøjagtighed og Omhu med Kombinationsevne og videnskabelig Dristighed. Hans Resultater præges i lige Grad af overraskende Nyhed og af sikker Underbygning.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek. — R. 1938. — To Malerier af Gunnar Börjeson (Familieeje).

Studenterne fra Aar 1900, 1925, S. 203 f. Univ. Progr. Nov. 1917, S. 225 f.; Nov. 1939, S. 115—21. Oversigt over Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed, 1939, S. 89—101. Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague, V, 1940, S. 23 ff.

Louis Hjelmslev.

Wulff, Peter Frederik (Friderich), 1774—1842, Søofficer. F. 26. Nov. 1774 i Kbh. (Holmens), d. 2. Febr. 1842 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Broder til Christian W. (1777—1843, s. d.). Gift 1803 med Hanne Henriette Weinholdt, f. 12. Okt. 1784 paa Liselund, Kindertofte Sogn, d. 5. Sept. 1836 i Kbh. (Holmens), D. af Proprietær, senere Forpagter Jørgen Magnussen W. (1747—1806) og Margrethe Rasmussen (d. tidligst 1806).

W. blev volontær Kadet 1780, Kadet 1788, fik Gerners Medaille 1793, blev Sekondløjtnant 1794, Premierløjtnant 1799, Kaptajnløjtnant 1808, Kaptajn 1813, Kommandørkaptajn 1825, Kommandør 1834 og Kontreadmiral 1840. 1797—98 var han med Fregatten »Iris« til Vestindien, 1799—1801 med Fregatten »Havfruen« i Eskadre i Middelhavet, 1802 paa Opmaaling i Lille Bælt og Løjtnant ved Søkadetkorpset, 1803 med Kadetskibet, Orlogsskibet »Seieren«, 1804 Chef for Briggen »Fama« som Tender for Kadetskibet, 1806 næstkommanderende ved Søkadetkorpset og 1807 Chef for Briggen »Lougen«, ligeledes Tender for Kadetskibet, men s. A. med Station under Norge. 1808 fordrev han den engelske

Orlogsbrig »Childers« og erobrede Briggen »The Seagull«. 1809 vendte han tilbage til sin Stilling ved Søkadetakademiet. 1810 var han Chef for Kadetbriggerne »Tigress« og »Lolland«, 1811 for Kanonbaadsdelingerne ved Fyn og Langeland, senere ved Ærø, og atter i Store Bælt. 1812 beordredes han til med sine Kanonbaade at assistere en ved Gedser grundstødt russisk Fregat. 1813—19 og 1820—23 var han hvert Aar Chef for Kadetskibene, henholdsvis Briggerne »Falster« og »Møen«. 1824 var han ligeledes Chef for Kadetskibet, der dette Aar var Fregatten »Freia«, med hvilken Prins Christian Frederik (Christian VIII.) gjorde Rejsen til Bornholm. Denne Rejse gav Anledning til en Kompetencestridighed mellem W. og Kadetchefen, Kontreadmiral Sneedorff, som ønskede at tage Kommandoen i Skibet, medens Prinsen gik om Bord, et Ønske, W. modsatte sig, og som indbragte Sneedorff en Irettesættelse af Kongen. S. A. afløste W. Sneedorff som Kadetchef, og i denne Egenskab gjorde han et Togt som Chef for Kadetskibet, Korvetten »Najaden« 1826. 1839 blev han Generaladjudant og Jagtkaptajn, og 1841 afgik han fra Søkadetkorpset. W. afsluttede P. Foersoms Oversættelse af Shakespeares Dramaer, og han har oversat Thomas Moore og Byron, bl. a. denne sidstes Drama »Manfred« (1820). W.s egen Produktion er uden Betydning, han skrev »Rimede Smaating og Efterligninger« (1813), og nogle mindre Digte samledes efter hans Død i »Poetiske Arbeider af P. F. Wulff« (1844). Hans fint dannede Hustru havde en betydelig Indflydelse paa ham; hun indvirkede ogsaa heldigt paa hans opbrusende, men varme Sind. — Kammerherre 1841. — R. 1808. DM. 1813. K. 1828. — Portrætteret paa J. V. Gertners Maleri fra Kroningen 1840 i Fr.borg Slotsk. Litografi fra Bærentzen & Co. Træsnit af H. P. Hansen 1873.

Nyt Archiv for Søvæsenet, II, 1842, officielle Del, S. 25 ff. H. C. Andersen: Mit Livs Eventyr, 1855. H. Topsøe-Jensen og C. Behrend: H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin, I—V, 1933—37 (se Registeret). Anderseniana, IV, 1936 (se Registeret). Breve fra H. C. Andersen, I, 1878, S. 522. H. C. A. Lund: Søkadet-Korpsets Historie, 1901. H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder, 1815—48, 1909. Johanne Luise Heiberg: Et Liv, 3. Udg., I, 1913, S. 49 ff.

Paul Ipsen.

Wulff, Jørgen **Peter** Frederik, 1808—81, Søofficer. F. 6. April 1808 i Slagelse, d. 8. Marts 1881 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Broder til Christian W. (1810—56, s. d.). Gift 28. Dec. 1843 i Assens med Antoinette Christiane Birch, f. 18. Juli 1823 i Kbh. (Helligg.), d. 30. Juli 1892 i Kbh., D. af Overauditør Carl Christian B. (1795—1865) og Marie Sophie Kyhl (1799—1833).

W. blev Kadet 1819, Sekondløjtnant med Gerners Medaille 1824, Premierløjtnant 1833, Kaptajnløjtnant 1841, Kaptajn 1850, Kommandørkaptajn 1857, Orlogskaptajn 1858, Kommandør 1868 og kar. Admiral 1873. 1825—26 var W. med Fregatten »Diana« til Vestindien, og hjemkommen fra dette Togt søgte han straks Orlov for at gaa i fransk Tjeneste, hvilket blev ham tilladt. Endnu 1826 kom han til Toulon og udkommanderedes med Korvetten »la Bayadère« til Levanten, i Smyrna overflyttedes han til Skonnerten »l'Estafette«, hvis Opgave det var at udrydde de græske Sørøvere, derefter kom han i Korvetten »l'Echo«, der ligeledes var stationeret i Levanten, og med hvilken Dardanellerne forceredes, hvorpaa den afgik til Toulon; med Korvetten »l'Hébe« var han nu til New Foundland, tilbage til Brest, til Vestindien og atter til Brest, som naaedes 1830, s. A. deltog han i Togtet til Algier i Korvetten »le Tarn«; hele Ekspeditionsstyrken bestod af 75 Krigsskibe og 400 Transportskibe under Admiral Duperré med 37 500 Mand Tropper under General Bourmont; Dejen maatte afstaa sit Land, men samtidig indlededes den lange Række af franske Krigsoperationer i Nordafrika. 1831 afsluttede W. sin franske Tjeneste i Fregatten »Hermione«, med hvilken han igen var i Vestindien. Fra Paris søgte han om at maatte tilbringe Vinteren i Danmark og derpaa vende tilbage til Frankrig, men Admiralitetet betydede ham, at naar han kom hjem, maatte han blive her. 1831 blev han da Lærer paa Søkadetakademiet. 1832—33 var han med Briggen »St. Croix« til Vestindien, 1834 blev han Indrulleringsofficer paa Femern, men s. A. søgte han og fik halvandet Aars Orlov for at rejse til Syden af Helbredshensyn. 1836 var han i Linieskibet »Skiold« og 1837 næstkommanderende i Skonnerten »Elben« ved Altona som Vagtskib; her udmærkede han sig under en Brand i Landsbyen Wedel. I Nov. s. A. fik han Permission fire à fem Aar for at føre Etatsraad C. H. Donners Brig »Elisabeth« til Buenos Aires; Skibet blev oversejlet i Kanalen, men W. naaede at sætte det paa Land, saa Besætningen reddedes. 1841 var han Chef for Dampskibet »Kiel« til Disposition for Kongen ved Vesterhavsøerne, og i denne Tjeneste afhentede han Prinsesse Mariane (der s. A. blev gift med Kronprins Frederik (Frederik VII.)) i Rostock. 1842—45 var W. konstitueret Krydstoldinspektør paa Østkysten. 1846 var han næstkommanderende i Fregatten »Gefion« til Atlanterhavet og Østersøen, Kronprinsen deltog i Togtets første Del, medens hans Skilsmisse blev ordnet, Cadiz og Madeira besøgtes; n. A. fik W. Rejsepas til Malchin i Mecklenburg. I Krigsaarene havde han 1848 Udkommando som næstkommanderende ved Flaadestyrken ved

Sønderjyllands Vestkyst, og 1848, senere paa Aaret, til 1850 som Chef for Dampskibet »Geiser«, med hvilket han deltog i den sørgelige Eckernførdeaffære 5. April 1849, hvor vi mistede Linieskibet »Christian VIII.« og Fregatten »Gefion«; 1850 havde han en Træfning ud for Smaldyb med slesvig-holstenske Kanonbaade. Da Krigen sluttede, blev han Medlem af Konstruktions- og Regleringskommissionen og sad i denne, til den ophævedes 1870. 1851 foretog han en Rejse til Paris og London, 1853 var han Chef for Fregatten »Havfruen«, 1854 for Fregatten »Bellona« under Krigsberedskab, 1857 for Korvetten »Heimdal« paa Prøvetogt og 1859 for Korvetten »Thor« til Middelhavet. 1860 blev han Medlem af Kommissionen angaaende Lodsvæsenet. Under den store Udrustning 1861 var han Chef for Linieskibet »Skiold« som krigsberedt og ligeledes 1864; han deltog da i Affæren ved Rügen 17. Marts. 1865 blev han Medlem af Signal- og Taktikkommissionen, 1866 af Kommissionen angaaende Land- og Søforsvar, 1869 udnævntes han til Flaadeinspektør, 1870 var han Chef for Pansereskadren, og 1873 faldt han for Aldersgrænsen. — W. var meget anset i Søofficerskredse, praktisk Sømand og dygtig Navigatør. Han var beskeden og tilbageholdende, men kunde være ilter, hvad dog hans Varmhjertethed bødede paa. — R. 1841. DM. 1849. K.[1] 1864. — Maleri af A. Schiøtt 1849.

Tidsskrift for Søvæsen, Ny Rk., XVII, 1882, S. 24 ff. *Paul Ipsen.*

Wulff, Peter Wilhelm **Rudolph,** 1838—96, Handelsmand. F. 5. Juli 1838 i Rønne, d. 31. Marts 1896 i Aarhus, begr. sst. Forældre: Købmand i Rønne, Garver Theodor Emil W. (1810—55) og Cathrine Marie Henriette Berg (1817—76). Gift 10. Sept. 1865 i Stubbekøbing med Ida Marie Wulff, f. 14. Febr. 1838 i Stubbekøbing, d. 30. Okt. 1915 i Aarhus, D. af Købmand Peter Wilhelm W. (1804—66) og Elise Kirstine Jacobine Fonnesbech (1812—54).

Efter at have gaaet i Latinskolen i Rønne kom W. i Handelslære, først i Rønne, senere i Stubbekøbing. Derefter søgte han videre Uddannelse i Udlandet og var i flere Aar ansat hos Pontoppidan i Hamburg, hvorfra han tog til West Hartlepool i England. 1865 etablerede han sig i Aarhus som Medindehaver af Firmaet Bech & W., men fra 1867 arbejdede han alene, indtil han 1870 sammen med D. B. Adler & Co. i Kbh. og H. Meyer oprettede Firmaet Adler, W. & Meyer, der bl. a. var med i Stiftelsen af Aarhus Oliefabrik. 1874 omdannedes Firmaet til en Bank, Jydsk Handels- og Landbrugsbank, i hvis Direktion W. havde Sæde til 1876. Fra dette Aar indtil sin Død førte W. egen Køb-

mandsforretning under Firmanavnet Rudolph W., og ved den Energi og Dygtighed, han lagde for Dagen, blev hans Forretning en af de betydeligste i Aarhus. Han handlede med Kul, Raajern og Skifer og oparbejdede navnlig en betydelig Forretning i Petroleum, hvoraf han som Importør var den største i Provinsen. Efter nogle Aars skarp Konkurrence med Københavnerfirmaerne Jørgen Jensen og Thøger From stiftedes 1889 Det danske Petroleums-Aktieselskab, hvori W.s Forretning gik op, men han vedblev at være Selskabets Repræsentant og Oplagshaver i Aarhus. — W. havde tidligt en vis Tilknytning til Hans Broge, og 1889 valgtes han samtidig med Otto Mønsted til Bestyrelsesmedlem i Aarhus Handelsforening. 1893 efterfulgte W. Mønsted som Formand i nævnte Bestyrelse, men allerede 1894 trak han sig tilbage paa Grund af svigtende Helbred. Han vedblev dog til sin Død at være Medlem af Byraadet, hvori han var indvalgt 1893.

P. Koch Jensen, Emanuel Sejr og Helge Søgaard: Aarhus Handelsforening 1862—1937, 1937.

Jens Vestberg.

Wulff, Sophus Conradin Raphael, 1843—87, Legatstifter. F. 21. Juni 1843 i Kbh. (Helligg.), d. 16. Juni 1887 i Gentofte, begr. sst. Forældre: Cand. jur, Sekretær, senere Kasserer i Kongerigets Ministerier, Justitsraad Peter Vilhelm Raphael (1807—78; antog Navnet W.) og Caroline Vilhelmine Unna (ca. 1813—76). Ugift.

W. blev Student 1861, privat dimitteret, og n. A. cand. phil., studerede Jura, men tog ingen Embedseksamen. Han tilbragte Livet som Rentier og testamenterede sin store arvede Formue til et Legat, hvis Renter tilfalder forskellige velgørende Foreninger og Stiftelser, væsentlig i Kbh. og Gentofte.

H. R. Hiort-Lorenzen og Ellen Rosendahl: Repertorium over Legater og Stiftelser i Danmark, I, 1903, S. 386 f.

Sofus Elvius (Povl Engelstoft).*

Wulff, Paul Vilhelm (**Willie**), f. 1881, Billedhugger. F. 15. Marts 1881 i Kbh. (Frue). Forældre: Grosserer, senere Direktør for Det danske Petroleums Aktieselskab Valdemar Emil W. (1846—1900) og Catharina Dorthea Mathilde Berg (1845—1934). Gift 1° med Sophia Linnemann, f. 4. Juli 1884 i Raklev (gift 2° med Proprietær Henrik Baggesen Schmidt, f. 1876), D. af Direktør Hans Bech L. til Fuglagergaard (1855—1936) og Eliza Charlotte Bramsen (1853—1937). Ægteskabet opløst. 2° 6. Marts 1926 i Kbh. (Krist) med Edith Dvinger, f. 29. Okt. 1897 i Gødvad, D. af Førstelærer Niels Jensen Julius Sørensen (Navnefor-

andring 1913) (f. 1863) og Ane Kirstine Andersen (1867—1923). Navneforandring 17. April 1913. Ægteskabet opløst.

Efter Studentereksamen 1899 fra Østersøgades Skole gik W. paa Teknisk Skole og forberedtes til Akademiet hos G. og S. Vermehren. April 1900 blev han optaget i Almindelig Forberedelsesklasse, besøgte 1901 Arkitekturskolen og 1901—02 i to Semestre Modelskolens Forberedelsesklasse for Billedhuggere. Efter 1902 at have debuteret paa Charlottenborg (»Den rige Yngling«), hvor han atter udstillede n. A., rejste han til Paris og gik her paa J. F. Willumsens Skole 1902—03. 1906 udstillede han paa Den frie Udstilling og rejste derpaa n. A. paa ny til Paris (mindre Akademistipendier 1907—08), hvor han udstillede paa Salon des artistes français, første Gang, 1911, en legemsstor Mandsfigur, for hvilken han fik tilkendt mention honorable, og som Okt. s. A. udstilledes paa Den frie Udstilling. Ved sin Hjemkomst 1915 fik han Akademiets mindre Guldmedaille for »Venus sørger over den døende Adonis«, som var udstillet paa Den frie Udstilling, hvor han var repræsenteret indtil 1922 og derpaa efter nogle Aars Afbrydelse, mens han virkede som Direktør for det af ham selv startede Danske Luftfartselskab, atter mellem 1929 og 1933 og efter 1939. 1912 deltog han i Udstillingen i Brighton, 1929 i Kunststævnet i Forum, i hvis Organisation han deltog (Generalkommissær), og hvis Plan og Indretning han havde givet Tegning til.

W. har i sin Produktion fra første Færd, sikkert under Paavirkning fra Willumsen, arbejdet i Retning af en dekorativ Opfattelse af Skulpturen, undertiden i Tilknytning til gammel ægyptisk Kunst (f. Eks. »Lotusfiskere«, Reliefferne) og med udpræget Interesse for forskellige Materialer som Bronze, Sten, Marmor og Træ. Ved Aarhundredets Begyndelse var han blandt de unge, der førte en ny, delvis symbolistisk Stilretning frem, svarende til den i Udlandet herskende art nouveau Kunst. I de senere Aar har han dog arbejdet mere i en hjemlig naturalistisk Tradition, i enkelte Arbejder som f. Eks. »Kamp for Liv« og »Krigsmoderen«, i nogen Grad paavirket af Kai Nielsens plastiske Stil.

W. har udført en Del Portrætbuster (bl. a. »Russisk Digter«, indkøbt af Ny Carlsbergfondet 1930) og Relieffer, og af hans større monumentale Arbejder kan nævnes »Venus og Adonis« (Granit) og »Lotusfiskere« (Bronze), begge i Egebækgaard Park, samt Springvandet »St. Michael og Dragen« i Slagelse (1930). — Tegning af L. Find (Fr.borg).

N. Lützhøft i Skønvirke, VI, 1920, S. 51 f. Studenterne fra 1899, 1924, S. 206 ff. Nationaltidende 9. Marts 1929. Knud Lybye: Dansk Trafikflyv-

ning gennem 25 Aar, 1943. Erindringer fra Paris i Magasinet 21. Nov. s. A.

Merete Bodelsen.

Wunsch, Peter August Bombeck, f. 1866, Direktør, Bogtrykker. F. 19. Aug. 1866 i Kbh. (Holmens). Forældre: Snedkersvend, senere -mester Frederik (Fritz) Wilhelm Joseph W. (1836—99) og Hermandine Hansine Frederikke Bombeck (1838—1913). Gift 1° 19. Nov. 1892 med Anna Laurine Elisabeth Fraas, f. 24. Sept. 1869 i Holbæk, d. 17. Nov. 1912 i Kbh., D. af Drejermester Jens Christian F. (1827—76, gift 1° med Emma Elisabeth Rasmussen, 1828—67) og Frederikke Albertine Andresen (1839—1917). 2° 24. Juni 1925 med Ida Theresia Andersen, f. 23. Aug. 1875 i Kbh. (Pauls), D. af Værtshusholder, senere Øltapper Hans A. (1839—88) og Ida Vilhelmine Frederikke Sørensen (ca. 1846—1910).

W. uddannedes i Varemæglerbranchen hos Firmaet Ottesen & Meyer og hos Ludvig Herforth. Derefter var han Bogholder og Prokurist i forskellige Forretninger, indtil han 1898 etablerede sig i Kbh. som Repræsentant for engelske og tyske Firmaer. Fra 1899 drev han tillige Herreekviperingsfirmaet Hansen & W. Samtidig virkede han som Revisor og Regnskabsfører og kom herved i Forbindelse med forskellige Restaurationsvirksomheder, hvilket førte til, at han 1903 afviklede sine Forretninger og overtog Tivolis Varieté. Den tidligere Sangerindepavillon gled under hans Ledelse ind i smult Vande og omdannedes efterhaanden til et Boulevard-Teater, hvilket markeredes gennem Navneskifte 1918 til Apollo-teatret. Teatret opgav han 1923, men nogle Aar i Forvejen havde han startet Bogtrykkerfirmaet Kandrup & W., hvoraf han siden har været Medindehaver. Naar hertil føjes, at W. 1913—16 var Direktør for Bryggeriet Alliance i Frederikssund, vil man forstaa, at Betegnelsen Altmuligmand let hæftes paa ham; men i hans offentlige Fysiognomi er der et Træk, som overskygger alle andre, idet han gennem Aarene først og fremmest var kendt som Hotellernes og Restauratørernes Tillidsmand. Han var Formand for Centralforeningen af Hotelværtforeninger og Restauratørforeninger i Danmark 1918—38 (Præsident fra 1934) og havde altsaa en samlet Lederperiode paa 20 Aar, hvor han udrettede et meget betydeligt Arbejde for sine Standsfæller og herunder i en Periode som Deltager i Erhvervspartiet ogsaa beskæftigede sig med Politik. Han var en god Debattør, der udmærkede sig ved en saglig og urban Form, og som stadig betonede, at Samfundsinteresserne maatte gaa forud for Fagets Interesser. Ved sin Tilbagetræden udnævntes han til Æres-

præsident, ligesom han er Æresmedlem af Hotelvært- og Restauratørforeningen i Kbh. — R. 1924. DM. 1934. K.[2] 1942.

P. Koch Jensen.

van Wyck, se van Wijck.

Würtz, Johan Carl Christian, 1832—tidligst 73, Socialistfører. F. 21. Maj 1832 i Kbh. (Frue), d. tidligst 1873 i Amerika. Forældre: Smedesvend Daniel W. (ca. 1800—33) og Lorentze Christiane Face. Gift 9. April 1860 i Kbh. (Frue) med Anne Helvig Larsdatter, f. 24. April 1828 i Elling, D. af Gaardejer Lars Hansen (1791—1862, gift 1814 med Inger Thomasdatter, ca. 1793—1862) og Johanne Kirstine Christensdatter.

W. var som Barn paa Opfostringshuset og havde flere Lærepladser, før han blev Cigarmager. Han arbejdede som ung i Provinsen, men da han blev Soldat, betoges han stærkt af det militære, var en Tid Underofficer i Artilleriet og laa 1856—60 ved Hestgarden. Der vedblev at være noget martialsk over hans Ydre og Fremtræden, ogsaa efter at han i 60'erne havde genoptaget sit Haandværk i Kbh. 1871 blev han Medlem af Internationale og Formand i Cigarmagernes Sektion og bidrog stærkt til, at Tobaksarbejderne rykkede frem i Spidsen for Bevægelsen. Han var en tro Discipel af Pio; under de Stridigheder, som førte til dennes midlertidige Bortrejse, forsvarede han loyalt den autoritære Bestyrelse mod Oppositionens Angreb. Efter Førernes Fængsling Maj 1872 valgtes han, da A. Mundberg ikke turde paatage sig Hvervet, til Formand for Internationale og gik op i Arbejdet med stor Nidkærhed. Han talte ved mange Møder, støttede Oprettelsen af Produktionsforeninger og indgav Adresser til Rigsdagen og til Kongen med Klager over Politidirektør Crones Behandling af de fængslede Førere. Samtidig redigerede han »Socialisten« og tillige i Begyndelsen af 1873 et Ugeblad »Demokraten«. Han var mere Agitator end Organisator, mere Fagforeningsmand end Politiker, men sine personlige Skrøbeligheder til Trods en kraftig og fremsynet Banebryder for den socialistiske Arbejderbevægelse. Som Geleff havde han et klart Blik for Provinsens Betydning; under Rejser Vinteren 1872—73 oprettede eller genrejste han adskillige Provinsafdelinger og lagde Grunden til den første Fællesorganisation (i Fredericia Dec. 1872). Hans Forstaaelse af den faglige Centralisations Betydning fremgaar bl. a. af en Programartikel i »Socialisten« 23. Jan. 1873, og hans Agitation var ikke uden Indflydelse paa den store Fagforeningsdannelse s. A. Mens han var fraværende, blev han Marts 1873 fældet som Formand, fik Oprejs-

ning ved en Ansættelse som officiel Agitator i Provinsen, men blev alligevel i April ekskluderet af Internationale for »Myndighedsmisbrug« og »despotisk Optræden«. Da han kort efter dømtes til femten Dages Fængsel for en Bladartikel og yderligere til 60 Dages Fængsel for Klagen over Politidirektøren, slog dette hans ellers saa kække Mod ned, og han unddrog sig Lovens Arm ved at udvandre til Amerika, hvor hans Spor taber sig.

F. J. Borgbjerg og C. E. Jensen: Socialdemokratiets Aarhundrede, II, 1904, S. 251, 254, 275 f. Henry Bruun: Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark, I, 1938 (se Registeret). Oluf Bertolt: Pionerer, 1938 (se Registeret).

Oluf Bertolt.

Würtz (Wirtz), **Paul,** Friherre til Ornholm (Ørnholm) i Finland, 1612—76, Generalfeltmarskal. F. 30. Okt. 1612 i Husum som holsten-gottorpsk Undersaat, d. 23. Marts 1676 i Hamburg, begr. i Amsterdam (Oude Kerk). Forældre: Borger i Husum Claus W. og Margrethe Busch. Formentlig ugift.

Under den Wallenstein'ske Besættelse af den jyske Halvø gik P. W. 1628 i kejserlig, men snart efter i svensk Tjeneste i Trediveaarskrigen, og ved Kløgt, Mod og Snarraadighed udmærkede han sig saaledes, at han allerede 1648 var steget til Oberst og havde erhvervet Karl Gustafs særlige Bevaagenhed. Ved Krigens Afslutning tog han sin Afsked fra svensk Tjeneste og berejste som Privatmand Tyskland og Frankrig, men vedligeholdt Forbindelse med Karl Gustaf og skal have spillet en Rolle ved dennes Forlovelse med den gottorpske Prinsesse Eleonore. 1654 traadte han atter i svensk Tjeneste, blev Rigskommissarius og Guvernør i Stade, deltog Sept. 1655 som Generalmajor i Slaget ved Czarnowa og blev Okt. s. A. Kommandant og Guvernør i det erobrede Krakow. Efter en langvarig Belejring af en kejserlig Hærafdeling maatte han efter et tappert, vel ledet Forsvar 1657 overgive Staden mod fri Afmarch for Besætningen, som han i Ilmarcher førte til Pommern og videre til den svenske Lejr foran det belejrede Frederiksodde (Fredericia), hvor han indtraf omkring 20. Okt. med fire Infanteriregimenter. Generalfeltmarskal Wrangel beordrede ham her til ved et voldsomt Overfald at sætte sig i Besiddelse af Fæstningen, og Natten til 24. Okt. gennemførte han fuldstændig overraskende Angrebet, saa at hvad der af Besætningen ikke blev nedhugget under Kampen maatte overgive sig. For sit dygtige Forsvar af Krakow blev han benaadet med Baroniet Ornholm, forfremmet til Generalløjtnant, Vice-Generalguvernør i Pommern og Guvernør i Stettin, som han dernæst forsvarede tappert mod de

kejserlige 1659. Efter Karl Gustafs Død blev han forbigaaet til Feltmarskal og forlod svensk Tjeneste, hvorefter han tog Ophold i Hamburg. Da der 1665 var Udsigt til, at den dansk-norske Stat kunde blive medinddraget i Krigen mellem Generalstaterne og England, traadte han omtrent et Aar i dansk Tjeneste som Generalfeltmarskal og førte under Feltherre Schack Overtilsyn med Rigernes Befæstningsvæsen, men 1668 fik han Overledelsen af Hærvæsenet i Nederlandene, hvor han forblev, til han 1674 atter tog Ophold i Hamburg. Han havde samlet en meget stor Formue, som han, skønt han havde en Datter uden for Ægteskab, testamenterede til sin Husbestyrerinde. Testamentets Ægthed blev imidlertid bestridt; Magistraten i Hamburg lagde Beslag paa Formuen, og Boet var endnu ikke sluttet omtrent et Aarhundrede efter P. W.s Død. — Over hans Grav er rejst et Mindesmærke, hvori hans Krigsbedrifter forherliges. — Stik bl. a. af M. Merian, Cor. Meyssens, C. L. v. Kesteren, J. Hoffman og Hagens. Radering af Roman. de Hooghe.

Philander v. d. Weistritz: Leben und Thaten des Herrn Paulus v. Wirtzen, 1756. B. Poten i Allg. deutsche Biographie, XLIV, 1898, S. 355. Kriegsberichte des General-Feldmarschalls Ernst Albrecht v. Eberstein, 2. Ausg., 1891. J. Levin Carlbom: Om Karl X. Gustafs polska krig 1654—58, 1905, S. 12, 89. Samme: Tre dagars slaget vid Warschau, 1906, S. 13, 109.

Rockstroh.

Würtzen, Carl Hendrik Johannes Alexander, f. 1869, Læge. F. 2. Juli 1869 i Kbh. (Trin.). Forældre: Landskabsmaler Carl Gotfred W. (1825—80) og Anna Caspare Vilhelmine Benzon (1833—1919). Gift 1° 3. April 1901 i Faaborg med Else Kirstine Jensen, f. 17. Dec. 1866 i Rantzausminde, Egense Sogn, d. 9. Dec. 1930 i Kbh., D. af Tjenestekarl Lars Christian Hansen og Marie Jørgensen (1841—96, gift 1870 med Smedemester i Faaborg Jens Christian Pedersen Jensen, 1842—1909). 2° 2. Juli 1932 i Gentofte med Ragnvig Hansen, f. 1. Okt. 1892 i Omaha, D. af Farmer Niels H. (1849—95) og Marie Pank (1859—1941).

W. blev Student 1887 fra Efterslægtsselskabets Skole og medicinsk Kandidat 1893. Efter forskellige Ansættelser, særlig paa neurologiske og psykiatriske Afdelinger, var han Turnuskandidat paa Kommunehospitalet 1897—99, Reservelæge i Hæren 1900—01 og Reservelæge ved Øresundshospitalet 1901—06. 1901 blev han Dr. med. paa Afhandlingen »Studier over den personlige Tilregnelighed i psykologisk og strafferetlig Henseende«. Han foretog flere Studierejser, studerede Tropesygdomme i Marseille 1903 og udsendtes

1908 af Kbh.s Magistrat til St. Petersborg for at studere Kolera. Han praktiserede i Kbh. fra 1900 og virkede fra 1902 som Privatdocent. 1906—15 var han Afdelingslæge ved Øresundshospitalet og blev 1916 Overlæge ved samme Hospitals Tuberkulose- og Epidemiafdeling, 1936 ved den medicinske Afdeling, hvilken Stilling han beklædte til 1940. Han var korresponderende Medlem af Association internationale contre la tuberculose fra 1906, Medlem af Kommissionen til Udgivelse af en Kolerabog 1909, Delegeret fra Dansk røde Kors til russiske Krigsfangelejre 1916, Medarbejder ved Revue neurologique 1907—16. Han var Formand i Foreningen af Danske Brystsygelæger 1928, Medlem af Vaccinationskommissionen 1928, af det kommunale Udvalg til Omsorg for Tuberkulosebekæmpelsen i Kbh. 1929, af Bestyrelsen i Dansk Selskab for intern Medicin 1930 og af Kbh.s Hospitalskommission 1932. Han holdt to Gange efter Indbydelse Gæsteforelæsninger i Wien og een Gang i Dublin.

W. har publiceret en stor Mængde videnskabelige Arbejder, omfattende tre forskellige Specialer, Neurologien, Epidemiologien og Ftisiologien. Til den første Gruppe hører foruden hans Disputats en større Afhandling: »Bidrag til Kendskabet om Sindssygdom hos danske Værnepligtige« (Nordisk medicinsk Archiv, 1898) og »Alkoholisme og Tilregnelighed« (Bibliotek for Læger, LXXXXIII, 1901), til den anden Gruppe »Forsøg med Vaccinebehandling ved Tyfus« (Hospitalstid., 1916) og »Traitement de la variole par la méthode Finsen« (1917), der skaffede ham hans første Indbydelse til Gæsteforelæsning i Wien. Hans fleste Arbejder falder dog inden for Tuberkulosespørgsmaalet, hvor han har leveret mange vigtige Bidrag, dels hygiejniske, dels terapeutiske, i sidste Henseende talrige grundige Arbejder om Sanocrysinbehandlingen, der bl. a. skaffede ham Indbydelse fra British Royal Society til Gæsteforelæsning i Dublin 1928, hvor Emnet blev ham opgivet. — R. 1926. DM. 1932. — Malerier af A. Chr. Andersen, Carla Colsmann 1919 og Axel Bredsdorff 1929 (Øresundshospitalet). Rødkridttegning af Otto Christensen 1940 (Fr.borg). Tegninger af Eigil Petersen o. fl. Buste af V. Gustafson 1930.

Slægt hos Lengnick. Univ. Progr. Nov. 1901, S. 149 f.

Axel Borgbjærg.

Würtzen, Wilhelm Ferdinand, 1796—1858, Officer. F. 12. April 1796 i Kbh. (Garn.), d. 28. Okt. 1858 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). Forældre: Kaptajn i Artilleriet, senere Oberst, Kommandant i Kastellet Carl Gottfried W. (1754 el. 52—1817, gift 2° 1809 med

Anna Marie Schmidt, d. 1849, gift 1° 1794 med Apoteker i Kbh. Jens Samuel Grønlund, 1739—1804, gift 1° med Ursula Christiane Sothmann, ca. 1745—94) og Walborg Lindam (1773—1804). Gift 16. Sept. 1842 i Randers med Laura Christiane Lund, f. 21. Jan. 1804 i Randers, d. 28. Sept. 1886 i Kbh. (Garn.), D. af Magister, Konrektor, senere Professor og Rektor i Randers Lauritz Severin L. (ca. 1755—1832) og Ulrikke Christiane Wedege (ca. 1765—1845).

Efter en Tid at have været Kostgænger ved Landkadetkompagniet blev W. F. W. virkelig Kadet Nytaar 1810, efter Officerseksamen Sekondløjtnant i Rytteriet 1814, 1824 kar., 1830 virkelig Premierløjtnant, 1840 kar. Ritmester, 1842 Ritmester I. I Slaget ved Slesvig 23. April 1848 foretog han i Spidsen for sin Eskadron et dristigt Angreb for at hjælpe et Par nødstedte Kanoner tilbage. Angrebet kom fuldstændig overraskende for det fjendtlige Fodfolk i Nærheden og lykkedes for saa vidt, som Kanonererne fik Lejlighed til at undslippe. Eskadronen skulde imidlertid samme Vej tilbage, som den var kommet, og led betydelige Tab. W., der var meget korpulent, styrtede selv med Hesten under Tilbagefarten, men kom paa Benene og til Hest og naaede uskadt tilbage. Juni s. A. førte han tre Eskadroner paa Rekognoscering i Nordslesvig, men var mindre heldig, bl. a. styrtede han selv med Hesten og faldt i Fangenskab. 1849 blev han Major, 1851 kar. Oberstløjtnant, blev afskediget n. A. og fik Stillingen som Kommandant paa Rosenborg, hvor han døde. — W. var den personificerede Livsglæde, fuld af lystige Historier, som han fortalte fortræffeligt, og altid sprudlende vittig. Ved sit brede, folkelige Lune og sin uforstyrrelige Jovialitet kom han i høj Yndest hos Frederik VII., og overalt i Landet verserede en Masse krydrede Anekdoter, der knyttede sig til W.s og Kongens Navn. — R. 1848. DM. 1856. — Pennetegninger af Ad. Kittendorff (Fr.borg). Litografi fra Em. Bærentzen & Co. 1852 efter Maleri af J. Friedlænder. Træsnit 1862 af A. T. Kittendorff efter Ad. Kittendorffs Tegning. Portrætteret paa talrige Billeder fra Slaget 23. April 1848 i Tegning (Fr.borg), farvelagt Træsnit og Farvelitografi.

Den dansk-tydske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben, I, 1867. 3. Dragonregiment 1670—1920, 1920, S. 25—33. Danebrog, II, 1881—82, S. 259—64. Søndagsposten 6. Nov. 1870. N. P. Jensen: Livserindringer, I, 1915, S. 100, 102 f. R. T. Bartels: Gamle Minder, 1900, S. 82. Vort Forsvar 13. Jan. og 10. Febr. 1884. P. Brock: Hist. Efterretn. om Rosenborg, 1881—83, S. 169.

Rockstroh (P. N. Nieuwenhuis).

Wüstenberg, Otto Julius, f. 1872, Skolemand. F. 6. Dec. 1872 i Kbh. (Cit.). Forældre: Telegrafmester Joseph Carl Christian Marius W. (1834—1907) og Betty Josephine Marie Vaupel (1837—1900). Gift 4. Nov. 1898 i Kbh. (Jak.) med Dorthea Marie Ingerslev, f. 25. Marts 1871 i Kbh. (Johs.), d. 9. Aug. 1936 sst., D. af Købmand Hans Peter I. (1836—1915) og Ida Augusta Abell (1838—1901).

W. dimitteredes 1892 fra Blaagaards Seminarium og var 1893—1907 Lærer ved Frbg. Skolevæsen, 1895—1904 tillige ved Slomanns Skole. 1904 blev han Inspektør ved den nyoprettede Plockross' Skole i Hellerup (nu Øregaard Gymnasium) og tog 1907 sin Afsked fra Frbg. Skolevæsen for at kunne give Skolearbejdet i Hellerup hele sin Arbejdskraft. W. havde været Formand for Frbg. Kommunelærerforening og med til at starte den første Feriekoloni i Danmark — ved Kongsøre Strand — og i Hellerup var han Medstifter af Ingeborg Helms' Skole for Piger (nu Aurehøj Gymnasium). Da Plockross' Skole 1912 var gaaet ind under De forenede Skoler, modtog W. Stillingen som Kontorchef paa Skolernes Kontor under Direktør Niels Hjort (s. d.), hvorefter han 1914 blev Bestyrer af Kjær og Lyngbyes Skole. Denne var Øvelseskole for Blaagaards Seminarium, og W. blev Leder af Praktikundervisningen. W. har været Medlem af Bestyrelsen for Gymnasieskolernes Lærerforening og Formand for Bestyrelsesraadet for Realskolerne. Som Lærer og Leder var W. bestemt, men i høj Grad frisindet over for Kolleger og Elever, altid respekterende den enkeltes Personlighed og parat til at støtte ethvert godt og friskt Initiativ. Evne til Samarbejde, gennemført Ordenssans og et praktisk Greb paa Tingene har præget al W.s Virksomhed, og da han 1922 modtog Opfordringen til at blive Forstander for Det kgl. Blindeinstitut i Kbh., førte han med disse Egenskaber og sine Erfaringer fra Normalskolen et friskt og sundt Initiativ ind saavel i Blindeskolen som i hele Blindesagen. Han satte sig straks som Maal at skaffe de blinde en saadan Uddannelse, at det Arbejde, de yder, ved sin Kvalitet — og ikke ved Medlidenhed — kan appellere til seende Medborgeres Interesse. 1926 vedtoges Loven om Undervisningspligt for blinde Børn, og W. har utrætteligt arbejdet for Oprettelsen af en ny Haandværksskole, hvor nye Erhverv for blinde kunde blive forsøgt. 1926 stiftedes paa W.s Initiativ og under hans Ledelse Blindes Erhvervsdepot, der 1929 ved Statens Medvirken forenedes med de andre Virksomheder, som arbejdede for Salget af blindes Produktion, til Blindes Arbejde Akts., der i høj Grad har forbedret blinde Haandværkeres Erhvervsmuligheder. W. er Medlem af Selskabets Besty-

relse og Formand i Bestyrelsen for Hjem for arbejdsføre blinde Kvinder, der under hans Ledelse er blevet udvidet og moderniseret. Forbindelsen med Normalskolen har W. hele Tiden opretholdt, idet han siden 1919 har været Sekretær for Prøveudvalget for Optagelsesprøven til 1. Mellemskoleklasse. 1944 tog han sin Afsked som Forstander. — R. 1927. DM. 1933. — Buste af Vitalis Gustafson. Maleri af Aug. Tørsleff 1943 (Blindeinstituttet).

Aftenposten 21. Sept. 1923. Berl. Tid. 5. Dec. 1932. Aftenbladet 10. Jan. 1936. Politiken 6. Dec. 1942. Øregaard Samfundet Dec. s. A. Nationaltidende 1. Febr. 1944.

Jørgen Plenge.

Væbo, se Chytræus.

Wærn, Martha, 1741—1812, Legatstifterske. F. 22. April 1741, d. 27. Jan. 1812 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). Forældre: Købmand i Kristiania Paul Haslef (1706—81, gift 2° med Anna Cathrine Wiel, 1721—70) og Anne Brun (1713—41). Gift 17. Nov. 1771 med By- og Raadstueskriver i Kristiania, Generalkrigskommissær Morten W., f. 19. Marts 1728 paa Frederikshald, d. 21. Febr. 1796 i Kbh. (Nic.) (gift 1° 1767 med Anna Maria Haslef, 1739—71), S. af Købmand Peder Mortensen W. og Kirstine Colbjørnsdatter (d. 1764).

M. W.s Fader var født i Danmark og arbejdede sig op til Rigdom i Kristiania. Da M. W. døde, efterlod hun sig en Formue paa 200 000 Rdl., som hun ved Testamente af 12. Dec. 1800 havde bestemt til Oprettelse af Det W.ske Opdragelses- og Undervisnings-Institut for fattige Pigebørn af Borgerstanden, til hvilket baade Danske og Norske skulde have Adgang. M. W. skænkede endvidere Penge til Herlufsholm og flere filantropiske Stiftelser; sin Gehejmekonferensraadinde-Titel havde hun købt 1810 for en Gave paa 30 000 Rdl. til det norske Landkadetkorps. Det W.ske Institut begyndte sin Virksomhed 1814 som Børnehjem og Skole, først med Lokaler i Allégade 6, fra 1888 paa Kastanievej 2. Virksomheden standsede midlertidig 1921, men genoptoges 1924 som Husgerningsskole for unge Piger. — Gehejmekonferensraadinde 1810. — Maleri af C. A. Lorentzen 1804. Buste i Institutet.

Bernt Moe: Tidsskr. for den norske Personalhist., I, 1840—46, S. 434. Saml. til det norske Folks Sprog og Historie, IV, 1836, S. 80. N. Nicolaysen: Norske Stiftelser, II, 1858, S. 218—24; III, s. A., S. 120 ff. Hj. Berner: Stamtavle over Familien Berner i Norge, 1910, S. 19. Vilhelm Balslev: Det Wærnske Institut gennem hundrede Aar, 1913.

Povl Engelstoft.

Væver, se Laursen, Jens.

Wøldike. Præsteslægten W. stammer fra Husum, hvor Stamfaderen Hermann W. var født, men sad i de første Generationer som Klædefabrikanter i Neu Brandenburg. Hermanns Søn Joachim W. var Oldermand i Lavet og Fader til Raadmand Andreas W., hvis Søn Andreas (1620—1707) var Sognepræst til Ahrensburg i Mecklenburg-Strelitz; han var Fader til Sognepræst i Sommersted Peder W. (1654—1725), af hvis Sønner skal nævnes nedenn. Biskop Andreas W. (1687—1770), Sognepræst ved Odense St. Hans K. Hans W. (1689—1754), Sognepræst i Haderslev, Provst Peder W. (1692—1759), Rektor i Fr.borg Jørgen W. (1699—1730) og nedenn. Professor Marcus W. (1699—1750), der var Fader til nedenn. Rektor i Slagelse, Professor Peder W. (1741—1811) og til Matematikeren, Professor Jeremias W. (1736—1813); af dennes Børn skal nævnes Maria Benedicta W. (1775—1853), der var gift med Generalauditør Peder Rosenstand-Goiske (1773—1850, s. d.), og Sognepræst til Taarnby paa Amager Peder Rosenstand W. (1781—1850), hvis Sønner var nedenn. Pomolog, Sognepræst i Kværndrup Jeremias W. (1819—87) og Sognepræst til Brahetrolleborg og Krarup, Provst Marcus Thomas W. (1826—1900), der var Fader til Civilingeniør Peder Rosenstand W. (1855—1935) og til Overlærer og Byraadsmedlem i Korsør Erhard Andreas W. (1869—1928). Ovenn. Biskop Andreas W. (1687—1770) var Fader til Sognepræst i Taarnby, Provst, Magister Christopher W. (1719—61), til Amtsforvalter, Justitsraad Peter W. (1723—89), til Sognepræst i Gunderup og Nøvling Jacob Andreas W. (1728—86) og til Elisabeth W. (1721—91), der ægtede Orientalisten, Konferensraad Johan Christian Kall (1714—75, s. d.). — Ovenn. Provst Peder W. (1692—1759) var Fader til nedenn. Sognepræst i Store Hedinge Andreas W. (1752—1836), af hvis Sønner skal nævnes Major Andreas W. (1787—1865) — Fader til Anna Catharina Hansine W. (1830—92) — og Toldforvalter i Brunsbüttel, Justitsraad Peder W. (1784—1851), der var Fader til Herredsfoged i Hellum-Hindsted Herreder Heinrich Christian Piehl Wöldike (1818—87), gift med ovenn. Anna Cathrina Hansine W.; deres nedenn. Søn Skoleinspektør Uffe Hroar Wöldike (1856—1926) var Fader til nedenn. Sanginspektør, Organisten Mogens Wöldike (f. 1897).

J. C. L. Lengnick: Stamtavle over Familien Wøldike, 1863. Th. Hauch-Fausbøll i Politiken 28. Maj 1926. Slægtstavlesamlingen 1931, S. 186 f. [Th. Hauch-Fausbøll:] Slægten Wøldike, 1943.

Albert Fabritius.

Wøldike, Andreas, 1687—1770, Biskop. F. 29. Aug. 1687 i Sommersted, d. 13. Okt. 1770 i Viborg, begr. sst. Forældre: Sognepræst Peder W. (1654—1725) og Cathrine Magdalene Buch (ca. 1664—1749). Gift 28. Juni 1712 i Kbh. (Frue) med Anna Marie Christophersdatter Kruse, f. 1688, d. 6. Juni 1748 i Viborg.

Efter Forberedelse af sin Fader blev A. W. dimitteret til Universitetet i Kbh. 1702, men allerede 1705 drog han til Wittenberg, hvor han studerede flere Aar. Særlig synes han at have interesseret sig for orientalske Sprog, men nogle smaa Disputatser fra hans Ophold her og i Kbh. gør ikke noget betydeligt Indtryk. 1708 var han igen i Kbh. og tog s. A. teologisk Attestats. 1709 blev han residerende Kapellan ved Marie (tyske) Kirke i Helsingør og ved Kronborg Slotskirke og 1711 Sognepræst ved St. Olai Kirke sst. I denne Stilling indlagde han sig i Pesttiden s. A. betydelige Fortjenester ved sin nidkære, uforfærdede Optræden blandt syge og døende. 1732 blev A. W. Viceprovst i Lynge-Kronborg Herred, og n. A. forflyttedes han til Kbh. som Sognepræst ved Holmens Kirke og Provst for Land- og Søetaten. Noget stort Ry som Prædikant vandt han ikke her, saa lidt som andetsteds, i Almindelighed fandt man hans langtrukne Prædikener i daarligt Dansk, fremført med læspende Stemme, kedsommelige, og de urolige kirkelige Forhold i denne Kamptid førte ham stadig ind i Situationer, han ikke kunde magte. Navnlig skadede det ham, at han indtog en uklar Holdning over for Pietismen, snart syntes han afgjort ortodoks, snart pietistvenlig. Meget mod sit eget Ønske blev han 1735 udnævnt til Biskop i Viborg, idet Christian VI. med stor Bestemthed krævede hans Forflyttelse. I over en Menneskealder kom han til at beklæde Bispeembedet, men ogsaa i denne Stilling mødte der den grundhæderlige, men næppe synderlig karakterfaste eller betydelige Mand adskillige Genvordigheder. Han kom i Modsætningsforhold til den ærgerrige Stiftsprovst Tychonius, der behandlede ham ligesom hans Forgænger J. Trellund med udsøgt Haan; han havde Vanskeligheder med Separatisterne i Stiftet (Brødrene Støttrup) og med opsætsige, halvt sindssyge Præster (Bertel Taulow i Rørbæk), og han stod ikke godt anskrevet hos Generalkirkeinspektionskollegiet. Som Biskop faar han dog et sjældent smukt Vidnesbyrd paa Grund af sin Nidkærhed, især som Visitator, og for sin uhyre Arbejdsomhed. Hertil kom, at hans Sagtmodighed og store Gavmildhed over for alle nødstedte talte højt om hans værdifulde menneskelige Egenskaber. — Malerier paa Fr.borg og i Familieeje.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager, 1770, S. 833 f. Christopher Giessing: Nye Samling af ... Jubel-Lærere, I, 1779, S. 529—41. Saml. til jydsk Hist. og Topografi, IV, 1872—73, S. 279, 290, 303—15, 333 f., 402, 419—27; 3. Rk., VI, 1908—10, S. 245—74. Program for Helsingør Realskole, 1866, S. 56—60. Vor Ungdom, 1898, S. 356 f., 360—69. Jeppe Aakjær: En Skarns Præst, 1917, S. 13, 18, 48—56. Kirkehist. Saml., 5. Rk., V, 1909—11, S. 661 f., 668, 697—708; 6. Rk., III, 1939—41, S. 19—28. H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier, II, 1896, S. 214 f. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., IV, 1925, S. 235, 242. — Visitatsindberetninger i Skivebogen, X, 1918, S. 17—42.

Bjørn Kornerup.

Wøldike, Andreas, 1752—1836, Præst. F. 27. (30.) Jan. 1752 i Haderslev, d. 29. Dec. 1836 i Store Hedinge, begr. sst. Forældre: Kirkeprovst, Sognepræst Peder W. (1692—1759) og Anna Catharine Arnkiel (1707—67). Gift 1° 14. Aug. 1777 med Anna Hedevig Jacobsen, f. 8. Jan. 1751, d. 16. Okt. 1788 i Helsingør, D. af Fiskemester i Rungsted Ole J. (ca. 1717—81) og Catharine Marie Køster (ca. 1723—75). 2° 10. Juli 1789 med Anna Christiana Dorothea Bræstrup, døbt 25. Okt. 1754 i Kbh. (Helligg.), d. 18. Juli 1809 i Store Hedinge, D. af Hofmaler Jens Christian B. (1713—78) og Anna Christine Jessen (1716—93). 3° 27. Jan. 1812 i Kalundborg med Dorthea Wiimb Langemach, f. 26. Dec. 1767 i Kalundborg, d. 20. Sept. 1846 i Kbh. (Helligg.), D. af Købmand Hans Christian L. (1731—78) og Elisabeth Salten (ca. 1740—1819, gift 2° 1779 med Student, senere Toldkasserer, Kammerraad Søren Herschend (ca. 1749—1834, gift 2° med Anna Helene Elisabeth Margrethe Richardt, ca. 1798—1872)).

W. gik i Skole i Haderslev, hvorfra han blev Student 1769. Efter sin Faders Død blev han støttet af Grev J. H. E. Bernstorff, og i Kbh. kom han i Huset hos Professor J. C. Kall, indtil han 1770 fik Regensen. Ved Professor Peder Holms Velvillie opnaaede han n. A. at faa Plads paa Collegium Mediceum. Som Student var han Medlem af J. A. Cramers Prædikeselskab, og nogle latinske Disputatser, han udgav 1771—75, er med deres elegante latinske Stil i mindre Grad Lærdomsprøver end Vidnesbyrd om Forfatterens retoriske Anlæg. Disse havde han i denne Periode yderligere Lejlighed til at uddanne ved sin Virksomhed som Kabinetsprædikant, først hos Gehejmeraad H. v. Levetzow paa Kokkedal, siden hos Stiftamtmand, Grev E. C. Knuth. W. havde i det hele en egen Evne til at knytte Forbindelser i den fornemme Verden, og det blev stillet ham i Udsigt at blive Gesandtskabspræst i Rusland, hvorfor han 1776 skyndte sig med at tage teologisk Attestats, men Planen blev til intet, og han maatte i Stedet drage til Jylland som

Huslærer. 1777 fik han dog Oprejsning, idet han ved sin Velynder, Overhofmester, Grev A. H. Moltkes Indflydelse blev Stiftspræst ved Vallø. S. A. ægtede han sin første Hustru, hvem han havde truffet ved sine Besøg hos Johannes Ewald, der har besunget hendes »ædle Hierte« (Samlede Skrifter, V, 1920, S. 204). 1787 forflyttedes W. til Helsingør som Sognepræst ved St. Marie Kirke og 1789 til Store Hedinge. Ved sin Død havde han været Præst i alt i 59 Aar. W. hører til det 18. Aarhundredes mere fremtrædende Prædikanter. Litterære Prøver paa hans Forkyndelse foreligger i »Prækener« (1775), »Prædikener« (I—II, 1779—87) og »Prædikener« (I—II, 1794—1802). Formelt viser disse Arbejder ved deres klare Fremstilling og gode, naturlige Dansk, at W. har taget Bastholm til Mønster, medens de indholdsmæssigt kendetegner ham som en afgjort Supranaturalist. Det var da intet Under, at han efter Aar 1800 følte sig som hørende en forbigangen Tid til. Som Præst i Store Hedinge var W. meget interesseret i Landvæsen, idet han især gjorde sig bekendt ved Forsøg med Sædekorn og Græsfrø, som han anskaffede sig fra fremmede, ja endog ikke-europæiske Lande.

Selvbiografi i Jens Worm: Forsøg til et Lexicon over . . . lærde Mænd, III, 1784, S. 872—75. V. Hostrup Schultz: Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd, 1904—06, S. 89 f. Johannes Ewald: Levnet og Meninger, udg. af Louis Bobé, 1911, S. 284 f., 340 f. Christian Molbech: Ungdomsvandringer i mit Fødeland, 1811, S. 83 f. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., IV, 1925, S. 266.

Bjørn Kornerup.

Wøldike, Jeremias, 1819—87, Pomolog. F. 5. Juni 1819 i Faaborg, d. 2. April 1887 i Kværndrup, begr. sst. Forældre: Sognepræst, sidst i Taarnby, Peder Rosenstand W. (1781—1850) og Dorothea Elisabeth Holst (1783—1856). Gift 1° 14. Sept. 1854 i Elmelunde med Georgine Cathrine Holst, f. 18. Maj 1824 i Hjerteberg, d. 29. Marts 1859 i Skelby, Falster, D. af Sognepræst Peter Nicolai Møller H. (1784—1872) og Anna Helene Nicoline Tønder Lund (1800—75). 2° 5. April 1876 i Slemminge med Elise Marie Møller Holst, f. 23. Sept. 1833 i Errindlev, d. 14. Marts 1908 i Brahetrolleborg, D. af Sognepræst, sidst i Magleby og Holtug, Konsistorialraad Christen M. H. (1798—1862) og Elisa Maria Borch (1800—66).

W.s Fader var (som almindeligt blandt Datidens Præster) stærkt interesseret i Havedyrkning, navnlig i Frugtavl. Skæbnen vilde, at da han 1827 havde indrettet sig i Hammer Præstegaard i Sydsjælland, fejede en Aprilstorm syv af Præstegaardshavens største

og ældste Frugttræer omkuld. Det var Faderen en stor Sorg, og W. besluttede at vie sig til Opelskning af nye Frugttræer; han holdt dette hemmeligt for Faderen, men Degnen lærte ham at pode, og kun tolv Aar gammel kunde han avle Æbler af Træer, han selv havde podet. Han foretog som Dreng og under sine Studier lange Ture i Sydsjællands Skove og fik af en Skovfoged forevist et vildt Træ, der bar særlig smukke og røde Frugter; dette formeredes og udbredtes siden af W. under Navn af Skovfogedæblet fra Lou — et kendt, meget udbredt og skattet Æble. W. skulde imidlertid ikke være Frugtavler af Erhverv, men Præst. Han blev Student 1838 fra Vordingborg, Kandidat 1843, derefter Huslærer paa Møen og Kapellan et Par Steder, Sognepræst i Skelby-Gedesby 1849, i Øster Hornum 1860 og Sognepræst (senere Provst) i Kværndrup 1879. Overalt, hvor han kom hen, helligede han sig Frugtavlen. Paa Møen saaede han Æblekærner, i Øster Hornum anlagde han en anselig Frugtplantage, der 1879 rummede ikke mindre end 278 Æble-, 243 Pære-, 38 Blomme- og 40 Kirsebærsorter m. m. Frugtavleren blev Frugtkender, og hans Ry som Pomolog gik viden om; langvejs fra skrev man efter Podekviste fra ham; han deltog i Udstillinger og var Medstifter af den første Gartnerforening; den sammensluttede Almindelig dansk Gartnerforening gjorde oven i Købet W. (skønt ikke Gartner) til sit første Æresmedlem. — Som Forfatter virkede W. kun i det smaa ved trykte Bidrag i »Dansk Havetidende« og Bredsteds Pomologi (I—III, 1890—96); men i Manuskriptform overlod han Pomologen C. Matthiesen sit »pomologiske Levnedsløb«, og andet Manuskriptmateriale findes i Almindelig dansk Gartnerforenings Arkiv.

Gartner-Tidende, 1887, S. 65. Aarbog for Hist. Samf. for Præstø Amt, XV, 1926, S. 88—91. Fra Himmerland og Kjær Herred, VI, 1929, S. 430—37. H. C. Frydendahl: Kværndrup Sogn, 1943, S. 226 ff.

Johannes Tholle.

Wøldike, Marcus, 1699—1750, Professor. F. 25. Nov. 1699 i Sommersted, d. 26. Sept. 1750 i Kbh., begr. sst. (Frue K.). Broder til Andreas W. (d. 1770, s. d.). Gift 1730 med Ingeborg Wulff, f. 8. Aug. 1708 i Vejle, d. 28. Marts 1770 i Kbh. (Frue), D. af Sognepræst i Vejle, Provst, Mag. Jeremias W. (d. 1713, gift 1° med Gundel Sophie Pedersdatter) og Kirstine Sørensdatter Seerup (1682—1725).

M. W. blev sammen med sin Tvillingbroder Jørgen W. (d. 1730 som Rektor ved Fr.borg Skole) undervist i Hjemmet af deres lærde Fader, indtil de 1716 blev dimitteret til Universitetet. Her blev det især af stor Betydning for M. W., at han vandt en Velynder i

Hans Gram. Snart efter 1717 drog han til Wittenberg og 1719 til Jena, hvor han især lagde sig efter Hebraisk. Efter sin Hjemkomst tog han 1720 teologisk Attestats og blev 1722 Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, medens han samtidig virkede som Famulus ved Det kgl. Bibliotek, hvor han tilegnede sig betydelig Bogkundskab. I det hele lagde han i disse Aar Grunden til sin omfattende polyhistoriske Lærdom. Teologi, Filosofi, Historie, ja selv Medicin var han vel hjemme i, men navnlig udmærkede han sig ved sine filologiske Kundskaber. Han skal have kunnet 26 Sprog, og af disse stod de orientalske hans Hjerte nærmest. 1728 blev han Præst ved St. Jacobi Kirke i det fjerne Varde, men allerede 1731 kaldtes han tilbage til Kbh. som Professor i Teologi, og 1736 blev han Dr. theol. M. W. var en meget flittig og nidkær Universitetslærer. 1732—38 virkede han tillige som (vikarierende) Professor i Hebraisk, snart blev han desuden Notar i det teologiske Fakultet, og to Gange var han Rector magnificus. Hertil kom, at Regeringen paa anden Maade lagde stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, 1733 blev han Medlem af Kommissionen til at paadømme de ortodokse Præsters Klager over Pietisterne og udarbejdede som Protokolfører med stor Flid og Nøjagtighed Kommissionens afsluttende »Relation«, 1734 blev han Medlem af Missionskollegiet og af Direktionen for Vajsenhuset og endelig 1737 af Kommissionen til Indretning af Skoler paa Landet. Han gjorde desuden en betydelig Indsats ved Revisionen af Bibeloversættelsen af 1737, og af Videnskabernes Selskab var han et virksomt Medlem fra dets Stiftelse 1742. — Som Teolog hørte M. W. afgjort til den ortodokse Skole, og i flere af sine Skrifter (f. Eks. i »De unctione fidelium« (1732) og »De necessitate qvotidianæ stantium poenitentiæ« (1734)) retter han skarpe Sidehug mod sekterériske Retninger. Han var desuden en udpræget Statskirkemand, der bl. a. holdt bestemt paa Tvangsdaab af separatistiske Børn. Han kunde derfor ikke betragte Pietismen med særlig velvillige Øjne, og ved sin strenge Censur af pietistiske Bøger vakte han Christian VI.s levende Mishag. Fremtrædende Pietister maatte dog indrømme, at hans sjældne Sagtmodighed gjorde det let at forhandle med ham. — Mest af alt glimrede M. W. som akademisk Lærer og som lærd. Han har efterladt en Række Skrifter, der alle udmærker sig ved fortrinlig Disposition, klar Fremstilling og solid Lærdom paa meget forskellige Omraader. Blandt hans dogmatiske Arbejder maa især fremhæves »Positiones fidei christianæ« (I—II, 1740), oprindelig en Samling ganske korte Definitioner paa de teologiske Grundbegreber, ledsaget af et snævert Udvalg af Bevissteder fra Skriften, senere

udvidet til en mere fyldig dogmatisk Lærebog »Compendium theologiæ theticæ«, der kom i mange Udgaver (1742—89) og benyttedes stærkt ved Universitetet og i de latinske Skoler, ogsaa i Sverige. Ved sin lysende Klarhed taler den højt om M. W.s pædagogiske Talent og maa have gjort ypperlig Fyldest. Om hans Interesse for rabbinsk Teologi vidner den af ham udgivne Fortsættelse af Broderen Jørgens kommenterede Oversættelse af den talmudiske Traktat Chagiga (1734—37) og hans egen indgaaende Behandling af Moses Maimonides' Skrift om de forbudte Spiser, I—VI, (1722—33). En særlig Kærlighed nærede M. W. dog til Kirkehistorien, over hvilket Fag han som den første i Danmark holdt regelmæssige Forelæsninger. Litterært satte hans kirkehistoriske Studier Frugt i Afhandlinger om den ældste danske Bibeloversættelse (1744) og om Hans Tausens Oversættelse af de fem Mosebøger (s. A.); desuden i de grundige, endnu værdifulde Undersøgelser om de københavnske Artikler fra Herredagen 1530 (1736) og om de evangeliske Prædikanters Forsvar for deres Lære sst. (I—XII, 1739—50). Han samlede ogsaa Materiale til en Udgave af alle Hans Tausens Skrifter (nu i Thott, 4°, 326), men Udførelsen af denne og flere andre Planer hindredes ved hans forholdsvis tidlige Død, der vakte saa meget desto stærkere Beklagelse, som han med sin rige Begavelse og store Lærdom forenede et ædelt Hjerte. — Maleri (Fr.borg).

Kbh.s Universitets Programma funebre af 2. Okt. 1750 over Marcus Wøldike. Supremus honor . . . Domino M. Woeldike in Universitate Regia Hafniensi habitus, 1752. Dänische Bibliothec, II, 1738, S. 420—23. P. F. Suhm: Samlede Skrifter, X, 1793, S. 23 f., 148. Jens Møller: Mnemosyne, II, 1831, S. 11. Genealogisk og biographisk Archiv, 1840—49, S. 341—47. Kirkehist. Saml., 2. Rk., III, 1864—66, S. 10 f.; 3. Rk., VI, 1887—89, S. 207 f.; 4. Rk., II, 1891—93, S. 458 f., 606 f.; III, 1893—95, S. 553—60; 5. Rk., I, 1901—03, S. 470 f.; III, 1905—07, S. 203 f.; IV, 1907—09, S. 415, 451 f., 458; V, 1909—11, S. 659 f., 715 f., 766; VI, 1911—13, S. 253, 293 f., 355 f., 546, 558—61; 6. Rk., II, 1936—38, S. 130, 131. Dsk. Saml., V, 1869—70, S. 267 ff. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., V, 1926, S. 270; 9. Rk., V, 1933, S. 289 f. H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier, II, 1896, S. 279 f.; III, 1898, S. 82 f.; IV, 1902, S. 236—40, 244.

Bjørn Kornerup.

Wöldike, Mogens, f. 1897, Sanginspektør, Organist. F. 5. Juli 1897 paa Frbg. Forældre: Lærer, senere Lektor Uffe W. (s. d.) og Hustru. Gift 17. Sept. 1920 i Kbh. (Holmens) med Edith Josepha Esther Moritz, f. 23. Marts 1893 i Kbh., D. af Vekselerer Nicolai Joseph M. (1856—1914) og Maria Margrethe Meyer (f. 1866).

W.s musikalske Evner fik rig Næring i Hjemmet, og tidligt stod det klart, at det vilde være naturligt for ham helt at følge sin Lyst

til Musikken. Allerede Aaret efter, at han 1915 havde taget Studentereksamen fra Schneekloths Skole, aflagde han som Privatist Organisteksamen ved Det kgl. Musikkonservatorium, og 1920 tog han Magistergraden i Musikhistorie. W.s Lærere var i Musikteori Poul Hellmuth, i Orgelspil P. S. Rung-Keller og senere Karl Straube, men især blev han præget af Thomas Laubs Undervisning i Musikhistorie og Musikteori. Til Laub knyttedes W. meget stærkt, baade arbejdsmæssigt og personligt. Efter 1919—21 at have været Organist ved Reformert Kirke blev han 1921 Kantor ved Holmens Kirke, hvor Laub var Organist, og ved dennes Afgang 1925 fik han Organistembedet ved Kirken. Efter Laubs Død overtog W. som en Selvfølge Formandsskabet i Foreningen Dansk Kirkesang, der viderefører Laubs banebrydende Arbejde for Kirkesangen, ikke mindst gennem de stærkt besøgte Sommermøder. — I Koncertlivet traadte W. i Aarene omkring 1920 frem som dygtig Orgelspiller, men det blev som Kordirigent, han afgørende slog sit Navn fast. En Opførelse af Palestrinas Marcellusmesse i Italiensk Selskab førte til Dannelsen af Palestrinakoret, som W. ledede med fremragende Dygtighed 1922—35. Med dette Kor bragte han den hjemlige Korsang op til et Niveau, den ikke havde kendt, siden Frederik Rungs Madrigalkor eksisterede. Talrige Koncerter i Hjemland og Udland (Sverige, England, Tyskland, Italien) bragte Kor og Dirigent den største Anerkendelse. Da Korets Medlemmer for en stor Del indtraadte i Statsradiofoniens nystiftede Kor, opløstes Palestrinakoret 1935, men som Leder af Radioens udvalgte Kor (Madrigalkoret) har W. siden 1937 ført dets Traditioner videre. — Et nyt Felt for sine rige Evner som Kordirigent fandt W. i Arbejdet paa at skabe et Drenge- og Mandskor i Lighed med udenlandske Kor (Thomanerkoret, engelske Skolekor o. a.). 1924 blev der gjort et Forsøg, som faldt heldigt ud, og det lykkedes snart at skabe den distriktløse Sankt Annæ Vestre Skole om til en »Sangskole« (nu: De forenede Kirkeskoler). Det fra denne Skole udgaaede Københavns Drenge- og Mandskor knyttedes kort efter til Christiansborg Slotskirke, hvor W. 1931 blev ansat som Organist og Kantor. Ved talrige Koncerter har dette Kor fastslaaet sit høje kunstneriske Stade; dets regelmæssige Koncerter i Slotskirken er blevet en højt værdsat Institution af central Betydning i dansk Kirkemusikudøvelse. — Ogsaa W.s Indsats for at højne den almindelige, folkelige Musikkultur har været af gennemgribende Art. Allerede 1926 blev W. Sanginspektør, og i denne Stilling, som han bevarede til 1939, søgte han gennem en Højnelse af Seminariernes Musikuddannelse at skabe Frem-

tidens Skolesangundervisning bedre Kaar. Som Censor i Musik ved Skoleembedseksamen, Lærer- og Faglærereksamen og ved Det kgl. Musikkonservatoriums Organist- og Kantoreksamen har W. i en Aarrække øvet væsentlig Indflydelse paa disse Sider af den hjemlige Musikuddannelse. Som Udgiver af en Række større og mindre Samlinger af Kirkemusik og Skolesange har W. gjort endnu en stor og paaskønnet Indsats. Af de mere fremtrædende maa nævnes: »Melodibog til Salmebog for Skole og Hjem« (1931), »Ny dansk Skolesangbog« (1932, med Hakon Andersen og Rud. Grytter), »130 Melodier til Salmebog for Kirke og Hjem« (1936, med Jens Peter Larsen og Finn Viderø), »Orgelmusik til Gudstjenestebrug« (1931, med Povl Hamburger) og »Orgelkoraler til Kirkeaaret« (1943). Den meget benyttede Serie af praktiske Udgaver »Folke- og Skolemusik« (1934 ff.) blev stiftet og i de første Aar ledet af W. Endelig har W. sammen med Oluf Ring varetaget Redaktionen af 4. Oplag (1940) af den folkelige Sangs Hovedværk »Folkehøjskolens Melodibog«. Det betydningsfulde kunstneriske Arbejde, W. paa sine forskellige Omraader har ydet, havde næppe oplevet den Blomstring, det har faaet, hvis det ikke var baseret paa et musikalsk Organisationsarbejde, som W. med tilsyneladende let Haand først bringer i Orden. Med praktisk Sans har W. overset Muligheder og Vanskeligheder og altid forstaaet at bygge sit Arbejde paa solid Jordbund. Ved Siden af de her nævnte, vigtigste musikalske Indsatser, har W. i Aarenes Løb yderligere faaet Tid til med spontan Energiudfoldelse at lede Studentermusikforeningen, Cæciliaforeningen (1931—34) og Det kgl. Musikkonservatoriums Korskole (1931—39), ligesom han i Forbindelse med Drengekoret og Det unge Tonekunstnerselskabs Orkesters større, fælles Koncerter er optraadt ogsaa som Symfonidirigent. — R. 1936.

Musik, IV, 1920, S. 86; 1925, IX, S. 34 f. Dansk Kirkemusiker Tidende, 1925, S. 28 ff., 131 f.; 1926, S. 6 ff., 17 f., 33 f. Dansk Musiktidsskrift, II, 1926—27, S. 156—61; VII, 1932, S. 197 ff.

Nils Schiørring.

Wøldike, Peder, 1741—1811, Rektor. F. 15. Maj 1741 i Kbh. (Frue), d. 23. Nov. 1811 i Slagelse, begr. sst. Forældre: Professor Marcus W. (s. d.) og Hustru. Ugift.

Som privat dimitteret blev W. Student 1756. Ved Universitetet studerede han først Teologi, siden klassisk Filologi og tog 1765 Magistergraden. Allerede 1763 var han blevet Hører ved Vor Frue Skole i Kbh., og 1777 blev han uden at have ansøgt derom beskikket til Rektor ved den latinske Skole i Slagelse. Da denne Skole

befandt sig i dybt Forfald, var det nødvendigt at betro dens Ledelse til en virkelig dygtig Skolemand, og som saadan viste W. sig da ogsaa i høj Grad i sin over 30 Aar lange Embedstid. I Løbet af faa Aar lykkedes det ham at hæve Skolen, saa den kom til at høre til de mest ansete i Landet. I Begyndelsen maatte Rektoren gaa til Værks med stor Strenghed, og det er om denne Periode, at Jens Baggesen siger, at W. »med en Strænghed uden Lige / Holdt i bestandig Zittren Skolens Rige«. Senere mildnedes hans Skoletugt væsentligt, og han faar et smukt Lov for sit uegennyttige, faderlige Forhold til Disciplene. Hans Undervisning, især i de gamle Sprog, udmærkede sig ved stor Grundighed, om han end i vel høj Grad holdt fast ved en ældre Tids Krav om mekanisk Udenadslæren. Græsk og Oldtidens Historie var hans Yndlingsfag, og han skrev et godt, om end lidt tungt Latin. En særlig Interesse nærede han for Versekunsten, i hvis Regler han gerne indøvede sine Disciple, deriblandt Mænd som Jens Baggesen, Chr. Hviid Bredahl, B. S. Ingemann og Jens Møller. Ogsaa af Slagelse Skoles økonomiske Bestyrelse indlagde W. sig betydelige Fortjenester, og om hans almindelige Anseelse vidner det, at det 1785 blev ham paalagt at indsende en Betænkning om en Række pædagogiske Spørgsmaal til Kommissionen for de lærde Skolers Forbedring. Personlig var P. W. en grundlærd Mand, men aabenbart en uproduktiv Natur. Fra hans Haand foreligger blot et Par Disputatser af antikvarisk-filologisk Indhold (1759—61) og Begyndelsen af et Leksikon til Epiktet (1778). Han var Ejer af en udsøgt Bogsamling, som efter hans Død overgik til Skolens Bibliotek. I sine sidste Aar (fra 1802) var P. W. meget svagelig. Skønt næsten altid sengeliggende opgav han dog ikke Kampen for at holde Skolen paa sin tidligere Højde. — Tit. Professor 1788. — Mindetavle i St. Mikkels Kirke i Slagelse.

L. Engelstoft: Universitets- og Skole-Annaler, 1811, II, S. 267—83. F. W. Wiehe: Slagelse lærde Skoles Historie, 1852, S. 21—24. F. E. Hundrup: Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole, 1861, S. 17—20. Professor L. Smiths Selvbiografi, udg. af J. H. Bang, I, 1874, S. 7 f. B. S. Ingemanns Levnetsbog, udg. af J. Galskjøt, II, 1862, S. 80—84. Gemt og Glemt, udg. af Louis Bobé og Carl Dumreicher, I, 1915, 2. Del, S. 47, 50, 53. Kirkehist. Saml., 4. Rk., IV, 1895—97, S. 249—52, 261. Personalhist. Tidsskr., 10. Rk., I, 1934, S. 238 f., 257—61. Jens Baggesens Poetiske Skrifter, udg. af A. Arlaud, I, 1889, S. 251, 390 f.

Bjørn Kornerup.

Wöldike, Uffe Hroar, 1856—1926, Skolemand. F. 8. Juni 1856 i Flensborg, d. 22. Maj 1926 i Kbh., begr. sst. (Holmens). Forældre: Appellationsretsraad, senere Herredsfoged, Kammerjunker

Heinrich Christian Piehl W. (1818—87) og Anna Catharina Hansine Wøldike (1830—92). Gift 9. April 1895 paa Frbg. med Christine Augusta Amalie Boisen, f. 10. Maj 1870 i Kalundborg, d. 31. Okt. 1933 i Gentofte, D. af Grosserer Niels Gotfred B. (1841—1926) og Arnoldine Juliane Pauline Kastrup (1843—79).

W. blev Elev først i Metropolitanskolen, senere i Roskilde Katedralskole, hvorfra han blev Student 1876, studerede Teologi, senere Naturhistorie, begyndte samtidig en Lærergerning ved Pigeskoler og Kursus 1877—80 og blev 1880 ansat ved Schneekloths Skole, hvor han virkede til sin Død; han var 1883—1924 Skolens Inspektør og udnævntes ved Statens Overtagelse af Skolen 1918 til Lektor. Han underviste tillige ved Døckers Kursus (1897—1916) og maatte paa Grund af den omfattende Virksomhed opgive at afslutte sine Studier med Embedseksamen.

W. var den fødte Lærer. Hans Elever vidste, at deres Vel laa ham stærkt paa Sinde. De opdagede hurtigt hans Karakters Redelighed og hans udprægede Retfærdighedssans, og han kunde derfor give sit gode Humør frie Tøjler, uden at det gik ud over Disciplinen. Hans Timer var fornøjelige, vel tilrettelagte, hans Inspektion paa Legepladsen myndig og hans Ledelse af Morgensangen værdig. Paa Skoleudflugterne førte han Elevflokken som en »General«, der forstod at give Dagen Form dels ved en til Situationen passende Løssluppenhed, dels ved en haandfast Ledelse.

Som en Grundtone under hele W.s Skolearbejde laa hans varme Kærlighed til Ungdommen og hans dybe Forstaaelse af dens Vanskeligheder. Et Udtryk herfor er hans Interesse for det seksuelle Spørgsmaal og Skolens Stilling dertil. 1906 udgav han Pjecen »Kønssygdommene og deres Farer«, en redelig og nænsom Fremstilling, der er udkommet i 3. Oplag (1922) og af Undervisningsministeriet anbefalet som egnet til at uddeles blandt Eleverne (1918). S. A. holdt han ved de højere Skolers Lærermøde et (senere trykt) Foredrag om »Skolen og det seksuelle Spørgsmaal«, der ved sin psykologisk fine og taktfulde Redegørelse og høje etiske Standard kan tjene som Mønster for dette vanskelige Spørgsmaals Behandling, et Arbejde, som han videreførte som Formand for Dansk Forening til Kønssygdommenes Bekæmpelse 1908—11 og som dens Næstformand 1911—26.

W. var musikalsk og havde selv en god Sangstemme. 1886 stiftede han Schneekloths Skoles Sangforening (S. S. S.), som han ledede i 40 Aar, en Forening, der samlede Elever og Lærere til ugentlige Prøver Vinteren igennem og var et fremtrædende Element ved Skolens Fester, hvor W. var den uundværlige og højt

skattede Leder og Arrangør. Han kom tidligt ind i Studentersangforeningen, hvis Formand han var 1899—1909, og i Musikforeningen, for hvis Repræsentantskab han var Formand 1915—26.

W.s Virksomhed har sat sig dybe Spor i Schneekloths Skoles Traditioner. Han var lykkelig i sin Gerning, og Skolen var Midtpunktet i hans Tilværelse. Men ved sin ideelle Trang til at hjælpe Ungdommen over Vanskeligheder fik han Held til at gøre en Indsats, der rækker ud over den enkelte Skoles Grænser.

R. 1922. — Gravmæle med Relief. *F. C. Kaalund-Jørgensen.*

Wøller, Johan Christian, f. 1878, Forfatter. F. 30. Aug. 1878 i Nykøbing M. Forældre: Købmand Frederik Martin W. (1832—90) og Hedevig Mathiassen (1852—1936). Gift 1° 19. Jan. 1904 i Kbh. (b. v.) med Helga Julie Severine Erichsen, f. 7. Okt. 1879 paa Skerningegaard, Vester Skerninge Sogn, d. 30. Juni 1909 i Svendborg, D. af Gaardejer, senere Restauratør i Svendborg Nikolai Johan E. (1844—1903) og Julie Jacobine Dorothea Rasmussen (1841—1900). 2° 18. Marts 1914 i Semerang, Java med Anna Nielsine Due-Petersen, f. 15. Jan. 1873 i Fredericia, D. af Lokomotivfører, senere Fabrikant Niels Christian Petersen (d. 1911) og Ane Jensine Due (1837—1923). Navneforandring 23. Juni 1905.

W. blev Student 1896 fra Herlufsholm og medicinsk Kandidat 1903; n. A. fik han Ansættelse som Militærlæge i den hollandsk-indiske Hær og var 1904—09 udkommanderet til Sumatra og Java; han deltog i halvfjerde Aar i Krigen i Atjeh, udtraadte derefter af Hæren og kom tilbage til Europa; efter et Aars Studieophold i Danmark og Tyskland rejste han 1911 paa ny til Østen og praktiserede som Kirurg og Gynækolog paa Java, indtil han 1933 vendte hjem fra Udlændigheden og tog fast Ophold i Danmark. Først nu debuterede han med »Fra Limfjorden til Borobudur« (1935), som i Lighed med de to efterfølgende »Rejsen til Insulinde« (1938) og »Rejsemosaik« (1942) indtager en Særstilling i vor Rejsebogslitteratur, fordi de rent ydre Tildragelser stadig akkompagneres af ofte skarpt accentuerede personlige Ræsonnementer; de tre Bøger, særlig »Rejsen til Insulinde«, hvor W.s andet Jeg Dr. Esrom fortæller om sin Deltagelse i Kampen mod de krigerske Atjeher paa Nordspidsen af Sumatra og om sine Erfaringer fra Felttoget mod Tropesygdommene, meddeler i øvrigt et Væld af faktiske Oplysninger fra Hollandsk Indien, selv om Hovedinteressen stadig samler sig om den Forfatterpersonlighed, som hæver sig over Stoffet. W. er ikke i Besiddelse af nogen Fremtids- og Fremskridtsoptimisme og reagerer ofte voldsomt mod den moderne Civilisations ensidige

Fremhævelse af Teknikken, ligesom han gør hyppige Udfald mod Kvindeemancipationen og synes opfyldt af Mistillid til Demokratiet; selv Folk, der dømmer Samtiden mindre haardt, maa dog erkende, at W. i Kraft af sin blændende artistiske Form og fornemme intellektuelle Holdning i flere Tilfælde har kastet et overraskende Lys over Øjeblikkets Problemer. Ved Siden af sin Indsats som Skribent har han udfoldet en betydelig Foredragsvirksomhed Landet over, idet han skiftevis har talt om Forholdene i Østen og om den nordiske Enhedstanke. — Tegninger af Ivan Opffer og P. Bonnet. Sortkridtstegning af Otto Christensen 1939 (Fr.borg).

Kjeld Elfelt: Ti Aar, 1942, S. 137 f. Peder Hesselaa i De nye Bøger, VIII, 1938—39, S. 165 f.

Peder Hesselaa.

Wörishöffer, Johann Andreas **Philipp** Ferdinand, 1804—92, Officer. F. 3. Jan. 1804 i Lübeck, d. 12. Dec. 1892 i Kbh., begr. sst. (Garn.). Forældre: Frikorporal, senere kar. Kaptajn Johann Philipp W. (1776—1812) og Anna Jochimine Fischer (1780—1853). Gift 3. Sept. 1831 i Rendsborg med Margaretha Charlotte Christiane Kobrock, f. 13. Marts 1807 i Rendsborg, d. 13. Marts 1884 i Kbh. (Garn.), D. af Købmand Klaus K. (1761—1831) og Anna Dorothea Sarnau (1772—1846).

W.s Fader, der var født i Hessen-Kassel, søgte 1811 sin Afsked fra dansk Tjeneste og deltog i et westfalsk Regiment i Napoleons Felttog i Rusland, hvor han faldt i Slaget ved Borodino. Da det ikke lykkedes W. i den sædvanlige Alder at blive Landkadet, tog han 1819 Tjeneste som Underofficer i et Regiment i Rendsborg, indtil han ved personlig Henvendelse til Kongen fra Nytaar 1824 blev Kadet uden Gage. N. A. tog han Officerseksamen som Nr. 1, fik Aarets Æreskaarde og Sekondløjtnants Anciennitet fra 1825, blev 1826 Pagekadet og fra Nytaar 1827 Sekondløjtnant ved Infanteriregiment i Rendsborg. 1830 deltog han uden Held i Konkurrencen til Højskolens første Hold, men blev s. A. midlertidig, fra 1833 fast Lærer i Tysk for Landkadetterne, fra 1841 tillige Lærer i Tysk ved Højskolen, blev 1834 kar. Premierløjtnant og fik 1846 kgl. Udnævnelse som Lærer ved Højskolen. 1847 blev han Kaptajn II, afgik fra sine Lærerposter med Pension fra disse og indtraadte atter i sit Vaaben. Som Kompagnichef deltog han 1848 ved Bov og Mysunde, blev i Maj, som Kaptajn I, Stabschef hos Rye og deltog med stor Dygtighed i Kampene 28. Maj og 5. Juni. Han forblev hos Rye, indtil Krigsminister Hansen ved Nytaar 1849 ansatte ham som midlertidig Stabschef hos de Meza. W. og Rye var i flere Henseender Kontraster, men de kom fortræffeligt ud af

det sammen; W. kunde ikke noksom fremhæve Ryes Dygtighed som Fører, hans andre udmærkede Soldateregenskaber og hans store Gavmildhed, og Rye tog sig yderst nær, at W. blev taget fra ham trods alle hans Anstrengelser for at beholde ham. Over for de Meza, W.s Lærerkollega fra Højskolen, var Forholdet anderledes, om end tjenstlig særdeles godt, efter at W. havde lært de Meza at kende som Fører og betydelig Personlighed. Den livlige, selskabelige og hjertelige W. kunde dog ikke ret vænne sig til de Mezas mange Særheder, hans Selvkoncentration og Mangel paa Interesse for andre Mennesker, og uden for det rent tjenstlige stod de to Mænd køligt over for hinanden. Krigsminister Hansen, der kendte W. meget godt som Lærer ved Kadetakademiet, nærede en stærk Aversion imod ham, skønt de Meza bestræbte sig for at fjerne denne, bl. a. ved gentagne Indstillinger til Ordensdekoration og W.s Udnævnelse til Major i Generalstaben. — I det afsluttende Krigsraad før Udfaldet fra Fredericia var W., antagelig efter forudgaaet Konference med de Meza, Talsmand for, at en særlig Demonstration blev opgivet, og at Tidspunktet for Udfaldet forskødes fra Klokken 5 Eftm. den 5. til Klokken 1 næste Morgen. Før Fredericiadagen havde W. faaet Majors Karakter, fik straks efter denne Ancienniteten og blev virkelig Major. Ved Vaabenstilstandens Indtræden s. A. fik W. Kommandoen over en Bataillon, som han førte 1850 ved Isted, hvorpaa han blev Stabschef ved de Mezas Division. 1851 havde han Kommandoen i Landskabet Eiderstedt og forstod under de vanskeligste Forhold at vinde Befolkningen og genindføre Ro, Orden og Fordragelighed. S. A. blev han kar. Oberstløjtnant og fik Kommandoen over en af de i Holsten udskrevne Bataillоner, der forlagdes til Kbh., blev 1853 virkelig Oberstløjtnant, 1860 kar. Oberst og fik ved Mobiliseringen 1863 tildelt en Brigade. Ligesom flere andre høje, dygtige Officerer, der mellem de to Krige uddannede Mandskab fra Hertugdømmerne, havde W. ikke ret Forstaaelse af, at Folkene følte sig som Slesvigholstenere, og at deres Garnisonering i Kbh. nærmest styrkede denne Nationalfølelse. De yngre Officerer stod Mandskabet nærmere, havde en klarere Forstaaelse af Forholdene, og paavirket af deres Betænkeligheder valgte Regeringen efter Mobiliseringen, før Krigsudbrudet, at hjemsende det holstenske Mandskab. Herved kom Befalingsmænd og Mandskab bl. a. i W.s Brigade til at staa over for hinanden som fuldkommen fremmede. Under Krigen førte W. sin Brigade med megen Dygtighed, og ved Hærens Omdannelse i Juni fik han Kommandoen over en Division, blev i Juli Generalmajor og fik Kommandoen over alt Infanteriet paa

Fyn. Han havde ikke deltaget i Meningsudvekslingerne mellem de militære Chefer og Regeringen om, hvorvidt Dybbølstillingen skulde opgives frivillig eller holdes til det sidste. Ved Reduktionen efter Krigen fungerede han en Tid som Kommandant i Kbh. og Chef for Kbh.s Væbning, blev 1867 General og Chef for Fynske Brigade og førte gentagne Gange betydelige Styrker under de aarlige Lejrsamlinger. 1874 afskedigedes han med Generalløjtnants Rang (Karakter 1891) og tog Ophold i Kbh., kendt her og æret af mangfoldige, livlig og aandsfrisk næsten til det sidste. — Han var en meget dygtig, tapper Officer; hurtig og klar i Beslutning, besindig i de afgørende Øjeblikke; en ridderlig Karakter, munter, elskværdig, hjælpsom og gavmild; som Divisionskommandør 1864 hed det om ham, at han »levede og repræsenterede som en Grandseigneur« — i Modsætning til adskillige andre Generaler. — Hans ret udførlige »Memoirer« samt en Række Breve til og fra ham findes i Slægtens Eje; Afskrift af Memoirerne m. m. i Hærens Arkiv. — R. 1848. DM. 1851. K.[1] 1864. S.K. 1874. — Malerier af F. Henningsen 1893 (Fr.borg og Familieeje) og Ottesen (Familieeje). Buste af Elna Borch. Portrætteret paa F. C. Lunds Maleri 1885: De danske Tropper i Flensborg efter Slaget ved Bov samt paa Litografi efter Gamborgs Tegning af Krigsraadet i Vejlby 4. Juli 1849 og paa Ottesens Akvarel af samme. Litografi fra Em. Bærentzen & Co. 1853 og fra Tegner & Kittendorff 1856. Portrætteret paa Gruppebillede fra Hoffensberg af flere Generaler til Hest. Træsnit 1867, 1874, 1893 af H. P. Hansen og 1894 af samme.

Slægtstavlesamlingen, 1931, S. 187 f. Den dansk-tydske Krig 1848—50, udg. af Generalstaben, I—III, 1867—87. Den dansk-tydske Krig 1864, udg. af Generalstaben, I—III, 1890—92. Milit. Tidsskr., XLIII, 1914, Tillægshæfte, II, Sp. 34 f.; III, Sp. 6, 12, 17; V, Sp. 8; VI, Sp. 1, 24—26; VIII, Sp. 27. Milit. Tidende, 1893, Sp. 30 ff. 7. Bataillons Historie, u. A. G. Brammer: Den danske Hærs Intendanturtjeneste 1848—1918, 1919. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880, II—V, 1921—23. Hæren ved Dannevirke 1864, udg. af Generalstaben ved J. Johansen, 1938, S. 183, 189. I. Simesen: N. F. S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Treaarskrigen, 1933. Aarbog for Hist. Samfund for Odense og Assens Amter, IX, 1921, S. 669—86. Vort Forsvar 21. Maj og 5. Nov. 1882, 3. og 17. Juni 1883, 1. Jan. 1893. Ill. Tid. 1. Jan. 1893. Nationaltidende 13. Dec. 1892. H. Holbøll: En Brigadeadjutants Erindringer, 1911, S. 246 f.

Rockstroh.

Xylander, Wilhelm Ferdinand, 1840—1913, Marinemaler. F. 1. April 1840 i Kbh. (Petri), d. 15. Okt. 1913 paa Frbg., Urne paa Bispebjerg. Forældre: Skræddermester Friederich Wilhelm X. (1801—75) og Johanne Katharine Morgenstern (1812—70). Gift 5. April 1865 i Kbh. (Helligg.) med Emma Sophie Andersen, f. 21. Jan. 1836 i Kbh. (Trin.), d. 31. Maj 1914 paa Frbg., D. af Skræddermester Hans A. (1796—1878) og Helene Margrethe Høyer (1796—1880).

Efter at være blevet Malersvend 1856 besøgte X. et Par Aar som Haandværker Kunstakademiets Begynderklasser, men rejste 1859 til Hamburg og München, hvor han arbejdede som Dekorationsmaler. I sidstnævnte By uddannede han sig til Kunstner under en der levende Morbroder, Landskabsmaleren Christian Morgenstern. 1862 vendte han tilbage til Kbh. og debuterede s. A. paa Charlottenborgs Foraarsudstilling med »Parti af Hamborgs Havn«. Ogsaa de to følgende Aar udstillede han hjemme, hvorefter han fra 1865 paa ny opholdt sig i Udlandet, først i London, siden i München og fra 1885 i Hamburg. 1891 bosatte han sig i Kbh. — X. maatte i sin Ungdom kæmpe med vanskelige økonomiske Forhold, men vandt efterhaanden i Tyskland Anerkendelse for sine Søstykker og Maaneskinsbilleder, ligesom han opnaaede Medailler paa Udstillinger i Wien (1873) og Philadelphia (1876). Paa Kunstmuseet er han repræsenteret med fire Arbejder; heraf er dog to deponeret i Sundhedsstyrelsen, medens »Skagens Strand med Baade« er deponeret i Skagens Museum; dette ejer tre andre af hans Landskaber fra Skagen. I Malerisalen paa Brøndums Hotel paa Skagen findes »Fiskerbaad paa Søen i Fuldmaaneskær« (1884). Desuden er han repræsenteret i Museet i St. Louis samt i Hamburgs Kunsthalle. — Pennetegning af P. S. Krøyer 1884 (Krøyers Hus, Skagen).

Kunstmuseets Aarsskrift, I, 1914, S. 152 f. Karl Madsen: Skagens Malere og Skagens Museum, 1929, S. 13 f. N. Lassen: Erindringer, II, 1919, S. 27 ff.

M. Stein.

Yde, Marinus Larsen, f. 1879, Diplomat. F. 23. Marts 1879 i Skyum. Forældre: Mølleejer Lars Wilhelm Y. (1855—89) og Ane Østergaard (1850—1929). Gift 29. Marts 1919 i Valby med Karen Jensen, f. 8. Okt. 1896 i Helsingør, D. af Snedkermester Albert Julius J. (1867—1918) og Sophie Juliane Dorothea Kanstrup (f. 1871, gift 2° med Dyrlæge, Borgmester C. C. Anderson, Minnesota, U. S. A.).

Efter at være udlært som Typograf slog Y. ind paa den journalistiske Løbebane, hvilket i Aarene 1897—1915 først gav ham Beskæftigelse i forskellige Provinsbyer, senere i Kbh. og til sidst i Udlandet. Han var Medarbejder ved »Randers Dagblad« og »Aalborg Stiftstidende«, derefter 1903—04 Redaktør af »Kalundborg Dagblad« og »Samsø Folkeblad« og fungerede som Redaktør af Venstrereformpartiets Generalkorrespondance 1904. 1905 fulgte han de Radikale og blev først Medredaktør ved »Jydsk Morgenblad«; kort Tid efter indtraadte han som politisk Medarbejder ved »Politiken«, hvor han virkede i fire Aar. 1909—12 var han Korrespondent i London for en Række nordiske Dagblade. En kortere Tid (1913) repræsenterede han i San Francisco de danske Interesser i Poulsens Wireless Telegraph Company og blev (efter Krigsudbrudet) 1914 Medarbejder ved Exchange Telegraph Company i London. 1916 traadte han i Statens Tjeneste som Pressekonsulent i London og kom 1917 til at lede Udenrigsministeriets Pressebureau, der var tilrettelagt 1910, men under Verdenskrigen fik større Omfang og videre Rammer. Han paabegyndte som Leder af Pressebureauet Udgivelsen af Udenrigsministeriets Tidsskrifter og organiserede og ledede under Verdenskrigen den danske Telegramcensur og det fællesnordiske Censurarrangement; i denne Anledning deltog han som Delegeret i forskellige Konferencer i Kbh. og andetsteds, ligesom han var Delegeret ved en nordisk-hollandsk Radiokonference i Haag 1921. S. A. udnævntes han til Generalkonsul i Hamburg, en Stilling, han senere til Stadighed har beklædt. 1940 fik han Titel af Gesandt.

Y.s personlige Hjælpsomhed og Hjertelag, hans Initiativ og Virketrang, der er forbundet med en betydelig Impulsivitet, har bl. a. givet sig Udtryk dels paa Velgørenhedens, dels paa Erhvervslivets Omraade. I Kbh. stiftede han 1907 Foreningen til Hjælp for enligtstillede nødlidende Kvinder med Børn og senere Det filantropiske Pleje- og Adoptionsbureau for Danmark og var i en Aarrække Formand for disse Institutioner; i Hamburg tog han Initiativet til Oprettelsen af et Alderdoms- og Rekonvalescenthjem, Stift Rosenborg, og skaffede Midler til dets Drift, som han stadig har fulgt med levende Interesse. Inden for Erhvervslivet har navnlig Havfiskeriet interesseret ham; han skrev 1925 »Et stort Havfiskeri — et større Danmark« og var Medlem af flere officielle og private Udvalg vedrørende Fiskerispørgsmaal. 1929—30 var han Formand for Statsministeriets Udvalg for nye Markeder og udarbejdede en Rapport om Danmarks Indkøbs-Markeder; 1932 var han Medlem af Socialministeriets Udvandrings-Udvalg. — Maleri af E. Saltoft, brændt 1943.

Slægt ved Th. Hauch-Fausbøll i Berl. Tid. 30. Dec. 1933. Politiken 22. Marts 1939.

Finn T. B. Friis.

Yoldi, Alfonso Maria de Aguirre y Gadea, Greve, 1764—1852, Hofmand og Samler. F. 24. Jan. 1764 i Granada, d. 19. Jan. 1852 i Kbh. (Kat.), begr. sst. (Kat. Ass.). Forældre: N. N. og Maria Josefa Yoldi y Mendicoa fra San Roque (d. 1811). Gift 21. Juli 1799 med Helena de Bouligny, f. 5. Juni 1774 i Alicante, d. 17. Marts 1805 i Kbh. (Nic.), D. af N. N. og Helena Marconié de B.

Y., der havde sin grevelige Titel fra Moderen, traadte tidligt i den spanske Regerings Tjeneste som Embedsmand under Udenrigsministeriet og var i en Aarrække Legationssekretær i Haag, St. Petersborg, Paris og Wien. 1800 modtog han Udnævnelse som Spaniens Gesandt i Kbh., hvilken By fra den Tid blev hans bestandige Opholdssted. Sin diplomatiske Virksomhed udøvede han under vanskelige Forhold. Tilstandene i hans Fædreland gav ikke sjælden Anledning til, at hans Gage udeblev, og da han — vistnok raadet dertil af Frederik VI. — af Fornuftgrunde havde sluttet sig til Kong Josefs Regimente, fik han efter dettes Fald Følgerne heraf at mærke. 1814 tilkendegav man ham fra dansk Side, at hans Ambassade betragtedes som endt, og Ferdinand VII. vilde ikke modtage hans Tjeneste, men erklærede ham i Maj s. A. for landsforvist. Imidlertid havde Y. vundet den danske Konges Velvillie i saa høj Grad, at denne 28. April 1818 udnævnte ham til Overceremonimester ved sit Hof, og otte Aar efter forfremmedes han til

Overkammerjunker. Lige til sin Død tjente Y. med stor Troskab Danmarks Kongehus, hvis Medlemmer gav ham talrige Beviser paa deres Yndest, og den distingverede lille Mand med det sydlandske Ydre mindedes længe som en af Hoffets ejendommeligste Skikkelser. Han var ikke uden aandelige Interesser; særlig interesserede han sig for Musik og for Konkyliologi og tilvejebragte efterhaanden en værdifuld Samling Konkylier, der solgtes ved Auktion efter hans Død (Katalog af O. Mørch 1852—53). En Konkylieslægt bærer Navnet *Yoldia* til Minde om ham. Hans efterladte Papirer (Dagbøger, diplomatisk Korrespondance m. m.) i Det kgl. Bibliotek. — Overhofmarskals Rang 1828. — K. 1824. S.K. 1826. DM. 1829. — Maleri af D. Monies 1834; Litografi derefter, bl. a. fra A. Krossing. Portrætteret paa J. V. Gertners Tegning af Salvingen i Fr.borg Slotskirke 1840 (Rosenborg).

E. Gigas: Litteratur og Historie, II—III, 1899—1902. L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, IV—X, 1900—32 (se Registeret).

E. Gigas (H. A. Paludan).*

Ysenburg, se Isenburg.

Zachariae. Slægten Z. stammer fra Schönstadt ved Langensalza og føres tilbage til Sognepræst og Superintendent i Gräfentonna i Sachsen-Coburg-Gotha Christoph Z. (1598—1669), hvis Sønnesøn Superintendent og Sognepræst i Wangenheim Friedrich Wilhelm Z. (1674—1760) var Fader til Registrator i Gotha Georg Benjamin Z. (1723—89), der er Stamfader til den nulevende tyske Linie — og til holsten-gottorpsk Krigskancellisekretær Georg Friedrich Z. (1730—97); han var Fader til Organist i Nysted, Krigsassessor Carl Peter Otto Z. (1788—1822) og til Toldkontrollør, Grosserer i Kbh. Georg Peter Ludvig Z. (1792—1870), hvis Sønner var Karantænelæge George James Z. (1818—88) og nedenn. General Georg(es) Karl Christian Z. (1835—1907), af hvis Børn skal nævnes Kontorchef i D. S. B., cand. jur. Rasmus Nielsen Z. (1869—1934) og Ella Z. (f. 1874), der var gift med Overakkuchør Christian Victor Heinrich Albeck (1869—1933, s. d.). Karantænelæge Georg(es) James Z. var Fader til de nedenn. Fabrikant Francis James Z. (1852—1936) og Viceadmiral Georg Hugh Robert Z. (1850—1937), hvis Sønner er Direktør, Civilingeniør Hugo Alfred Krupp Z. (f. 1881) og Overlæge Paul Z. (f. 1883).

Th. Hauch-Fausbøll og S. Nygård: Patriciske Slægter, V, 1930, S. 149—79.

Albert Fabritius.

Zachariae, Francis James, 1852—1936, Fabrikant, Handelsmand, Udgiver. F. 29. Marts 1852 i Kbh. (Garn.), d. 9. Sept. 1936 i Fredensborg, begr. i Asminderød. Forældre: Læge, senere Karantænelæge Georges James Z. (1818—88) og Margaret Fanny Lang (1825—1909). Gift 1° 21. Febr. 1878 i Kbh. (Pauls) med Adriane (Addy) Louise Beckett, f. 28. Febr. 1851 paa St. Croix, d. 7. Juni 1910 i Kbh., D. af Købmand Francis B. og Ann Eliza Lang (1822—89). 2° 4. Juni 1915 i Kbh. (Holmens) med Nelly Mathilde Christophersen, f. 1. Jan. 1879 i Ringsted, d. 6. Marts 1931 i Kbh., D. af Handelsgartner Peter Julius C. (1845—1905) og Marie Kirstine Christoffersen (1853—1900).

Z. tog den udvidede Præliminæreksamen 1868 og var derefter i Handelslære hos S. Seidelin, Benny Goldschmidt og Robinow & Majoribank i Glasgow. 1872—74 var han ansat i Landmandsbanken, og 1874 etablerede han en Fabrik af færdige Herreklæder i Kbh., hvortil senere kom et Detailudsalg paa Kultorvet. Z. drev denne Forretning stærkt i Vejret og tjente en betydelig Formue. 1892 stiftede han Foreningen af københavnske Fabrikanter af Herreklæder, hvis Formand han var 1911—20. Ved Siden af udpræget Forretningsdygtighed og Sans for Reklame havde Z. litterære og filantropiske Interesser og lagde det for Dagen paa flere Maader. 1894 købte han Skandsebakken ved Hillerød for at redde den storslaaede Udsigt og lod den indvie som en Art Folkepark 1935 efter at have erhvervet Arealet omkring den. 1919 købte han Asminderød Kirke og forærede Menigheden den restaureret og med Kapital. 1931 stiftede han Nelly Z.s Mindelegat paa ca. 1 300 000 Kr. til Hjælp for Mennesker, det er gaaet tilbage for. 1925 var han Hovedstifter af Institutionen Olaf Poulsens Minde i Fredensborg. For denne By, hvor han var bosat fra 1899, fik han Betydning ogsaa som Formand for Grundejerforeningen 1905—21. Han vil især blive husket som Udgiver af »Før og Nu«. Z. havde udsendt forskellige Reklameblade fra sin Forretning med Gengivelser af gamle københavnske Prospekter og fik herigennem den Tanke at udgive et samlet topografisk-historisk Værk om Kbh. Den realiseredes ved Bladet »Før og Nu« (I—IX, 1915—23; Supplement, I—II, 1924—27). Med store Bekostninger og stort personligt Arbejde har Z. her tilvejebragt et omfattende og i høj Grad værdifuldt Billedmateriale til Hovedstadens Historie, medens den ledsagende Tekst, der skyldes forskellige Forfattere, er af ulige Værdi. — R. 1922.

Nationaltidende 11. Jan. 1924. Før og Nu, Supplement, 1924—27, Tillæg, S. 1—38. Berl. Tid. og Politiken 7. Sept. 1936.

Povl Engelstoft.

Zachariae, Georg Hugh Robert, 1850—1937, Søofficer. F. 16. Sept. 1850 i Kbh. (Frels.), d. 21. Nov. 1937 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Holmens). Broder til F. Z. (s. d.). Gift 4. Nov. 1877 i Kbh. (Holmens) med Sophie Agnete Albeck, f. 25. Aug. 1852 i Kbh. (Holmens), d. 26. Febr. 1939 sst., D. af Premierløjtnant, senere Kontreadmiral Jacob Sophus Christian A. (1822—1913) og Jensine Dorothea Augusta Hyllested (1823—94).

Z. blev Kadet 1864, Sekondløjtnant 1870, Premierløjtnant 1872, Kaptajn 1885, Kommandør 1897, Kontreadmiral 1901, kar. Viceadmiral 1918. — 1869—70 var han med Fregatten »Sjælland« til Middelhavet i Anledning af Suez-Kanalens Indvielse, 1871—72 med Fregatten »Jylland« til Vestindien. 1872—74 gennemgik han

Hærens Officerskoles ældste Klasse, Artilleriafdelingen. 1874 var han med Fregatten »Jylland« til Island (Kongerejsen til Tusindaarsfesten), fra 1876 til Tjeneste ved Søartilleriet, hvorfra han 1878 sendtes paa en Tjenesterejse i ti Maaneder til Sverige, England, Frankrig, Italien, Østrig og Tyskland for at studere Marineartilleri i disse Lande. Derefter fungerede han som Undertøjmester — næstkommanderende ved den tekniske Ledelse af Søartilleriet —, var 1881—86 Lærer i Artilleri ved Søofficersskolen, 1882 næstkommanderende i Skonnerten »Fylla«, paa Fiskeriinspektion og Opmaaling i Nordsøen, 1884 næstkommanderende i »Fylla« til Grønland, 1885—91 Lærer i Søartilleri ved Hærens Officerskoles ældste Klasse, 1886—91 Chef for Marineministeriets Sekretariat og Kommandokontor, 1887 med Panserskibet »Iver Hvitfeldt« i Eskadre og paa Prøvetogt, 1891—97 fungerende Departementsdirektør i Marineministeriet, 1893 næstkommanderende i »Iver Hvitfeldt« i Eskadre, 1894 og 95 Chef for Krydseren »Hekla« i Eskadre (Skibet deltog 1895 i Indvielsen af Kejser Wilhelm Kanalen), 1897—1901 Departementsdirektør i Marineministeriet, 1898 Chef for Panserbatteriet »Skjold« i Eskadre, 1901 Chef for Orlogsværftet. Han var Formand i forskellige Kommissioner angaaende Ændringer i Orlogsværftets Organisation og til Udarbejdelsen af Søværnsloven af 1909. Ved denne Lov skabtes faste og klare Rammer for Søværnets Organisation og saaledes ogsaa for Orlogsværftets Ledelse, og Z.s energiske og dygtige Ledelse bevirkede bl. a., at Flaadens Udrustning ved Sikringsstyrkens Formering 1914 foregik planmæssigt og hurtigt. 1915 afgik Z. fra Tjenesten, men var 1917—18 i midlertidig Tjeneste ved Søværnet og stilledes til Raadighed for Udenrigsministeriet som Formand i den danske Regerings Komité til Forplejning af syge Krigsfanger. 1915—31 var han Formand i Bestyrelsen for Admiral J. B. Winterfeldts Stiftelse »Trøstens Bolig«.

Z. gjorde sig tidligt bemærket ved sin Begavelse, store Flid og Grundighed og avancerede med Rette hurtigt til de højeste Poster. Han var en meget myndig, repræsentativ Mand med store Forhandlingsevner, og han vandt i sjælden Grad saavel sine overs som underordnedes Tillid.

I et Supplementbind til det af Broderen F. Z. (s. d.) udgivne »Før og Nu« (1924—27) skrev Z. sammen med Kontreadmiral Th. A. Topsøe-Jensen en Artikel om Orlogsværftets Historie, den eneste samlede historiske Beskrivelse af Værftet fra dets Tilblivelse til vore Dage.

R. 1886. DM. 1892. K.[2] 1898. K.[1] 1903. F.M.G. 1911. S.K. 1915. — Maleri af J. Wilhjelm 1926 (Familieeje).

Berl. Tid. 22. Nov. 1937. *Paul Ipsen.*

Zachariae, Georg(es) Karl Christian, 1835—1907, Officer, Geodæt. F. 5. Nov. 1835 i Kbh. (Petri), d. 15. Maj 1907 i Klampenborg, Urne paa Garn. Kgd. Forældre: Toldkontrollør paa St. Croix, senere Ejer af Sophienberg ved Hørsholm, og Nygaard ved Lyngby, Grosserer Georg Peter Ludvig Z. (1792—1870) og Anna Marie Louise Brown (1792—1864). Gift 29. Dec. 1863 i Kbh. (Trin.) med Christine Cathrine Mathilde Nielsen, f. 25. Okt. 1838 i Kbh. (Trin.), d. 30. Juli 1900 i Julebækshuse, Hellebæk, D. af cand. theol., senere Professor i Filosofi Rasmus N. (s. d.) og Hustru.

Z. blev Landkadet 1849, Sekondløjtnant i Infanteriet 1853, blev sat à la suite 1857 og tog Adgangseksamen til den militære Højskole, blev 1861 Generalstabsaspirant og ansattes 1863 ved Generalstabens topografiske Sektion. Under Krigen 1864 fungerede han som Adjudant ved Infanterireserven, senere ved 4. Infanteribrigade og deltog i Forsvaret af Danevirke, Dybbøl og Als. Efter Krigen blev han Adjudant hos Generalinspektøren for Infanteriet og udnævntes 1864 til Premierløjtnant. Ved sin Ansættelse s. A. som Suppleantlærer ved Højskolen i Topografi og Geodæsi fik han rig Anvendelse for sine omfattende Kundskaber i disse Videnskaber. 1868—79 var han fast Lærer i Geodæsi i Officerskolens Stabsafdeling og har derved haft en betydningsfuld Indflydelse paa vore Generalstabsofficerers videnskabelige Uddannelse. 1879 blev han Souschef ved 1. Generalkommando, og efter at være avanceret til Oberstløjtnant i Fodfolket 1882 udnævntes han n. A. — ved Andræs Tilbagetræden — til Direktør for Gradmaalingen i Danmark og fratraadte 1884 Lærerstillingen ved Officerskolen. Fra 1888 til 1893 var han Stabschef ved 2. Generalkommando — fra 1889 som Oberst — og gjorde derefter Tjeneste som Regimentschef, indtil han 1895 udnævntes til Generalmajor og Chef for 2. Jyske Brigade, 1897 for 2. Sjællandske do. og 1901 for Generalstaben. 1903 blev han Generalløjtnant og Chef for 1. Generalkommando. Han afgik paa Grund af Alder 1905. — Z. udførte et stort og betydningsfuldt Arbejde som Formand i adskillige militære Kommissioner, saaledes Hærlovkommissionen af 1893, Kommissionen angaaende Havnestæders Befæstning 1898—1901, Kommissionen angaaende ny militær Rettergangslov 1900 og Haandvaabenkommissionen s. A. Gentagne Gange var han udsendt paa Tjenesterejser til Udlandet, saaledes 1882 til Tyskland, Østrig, Frankrig og Italien for at studere det militære Jernbanevæsen. — Z. viste sig i alle Forhold som en fast og helstøbt Karakter. Han skabte Respekt om sig ved sin Kundskabsfylde, sin høje Begavelse og sin rene Tænkemaade; han var en Officer, der med stor Selvstændighed forstod at hævde sin Mening, selv om den — som f. Eks. over for Kbh.s Befæstning —

skulde gaa paa tværs af den i Øjeblikket almindeligt i Hæren knæsatte Opfattelse. Som Videnskabsmand skabte han sig et fremragende Navn langt ud over vort Lands Grænser. 1893 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab, 1897 af Kgl. svenska Krigsvetenskapernes Akademien og 1903 Vicepræsident i den internationale permanente Gradmaalingskommission. — R. 1864. DM. 1881. K.[2] 1892. K.[1] 1897. S.K. 1905. — Portrætteret paa P. S. Krøyers Maleri fra Videnskabernes Selskab 1897 (Videnskabernes Selskab). Studie hertil i Familieeje. Pastel af Elfi Krüger 1900 (ligesaa).

Generalstaben 1808—1908, 1908. Nationaltidende 31. Okt. 1902. Berl. Tid. 3. Nov. 1905 og 16. Maj 1907. Tidsskr. f. Opmaalings- og Matrikulsvæsen, 1907. Aktstykker vedrørende Kaptajn L. C. F. Lütkens Ophold i Berlin 1902—03, 1919, Sp. 39. Ill. Tid. 26. Maj 1907.

Carl v. Kohl.

— Da Z. 1883 udnævntes til Direktør for Den danske *Gradmaaling*, havde han allerede i en Aarrække været knyttet til denne Institution, idet han 1873 var blevet fast Medarbejder hos C. G. Andræ (s. d.) og havde udført en meget betydelig Del af de i Den danske Gradmaaling III og IV offentliggjorte Beregninger. Med Udgivelsen af 4. Bind var den af Schumacher (s. d.) udkastede Plan for Gradmaalingens Arbejder blevet afsluttet, og Z. stod nu ved sin Tiltræden over for den Opgave at planlægge og lede Den danske Gradmaalings fremtidige Arbejder til Bestemmelse af den matematiske Jordoverflade, den saakaldte Geoide, og dennes Afvigelser fra Sfæroiden. Af de herhen hørende Arbejder paabegyndtes straks et Præcisionsnivellement, der udformedes dels som et Net over Jylland (1885—94), dels som et Net over Sjælland (1896—1904), og disse to Net blev forbundet ved en Forbindelseslinie over Fyn, og endvidere førtes en Linie fra Vordingborg til Gedser. Nettet blev tilknyttet saavel det prøjsiske Nivellement ved Jyllands Sydgrænse som det svenske over Øresund. Nivellementets samlede Længde var ca. 2300 km. Den største Vanskelighed ved Arbejdet var Overgangene over Bælterne og de andre Vandarealer, der maatte udføres som trigonometrisk Nivellement, hvor der er anvendt Fremgangsmaader, som i flere Henseender er originale. Overgangene over Limfjorden og Lille Bælt udførtes 1893—94, og Resultatet heraf forelagde Z. i Videnskabernes Selskab 16. Nov. 1894; 11. Marts 1898 forelagde han Resultatet af Overgangen over Store Bælt, der udførtes 1896 og var den vanskeligste af alle Overgangene. En samlet Redegørelse for alle Overgangene er offentliggjort i »Den danske Gradmaaling«, Ny Rk., Hæfte 4, »Nivellement over bredere Vandarealer« (1909), og Resultaterne af Præcisionsnivelle-

mentet er offentliggjort i Hæfte 3, »Præcisionsnivellement Jylland« (1909) og Hæfte 8, »Præcisionsnivellement Fyn, Sjælland og Falster« (1911). Af andre Opgaver paabegyndtes 1890 en Række Breddebestemmelser, som efter Z.s Plan skulde omfatte samtlige Triangulationsstationer af 1. Orden, men fik et noget større Omfang. De afsluttedes foreløbigt 1905 og er offentliggjort i ovennævnte Series Hæfte 5: »6 Breddebestemmelser« (1909), i Hæfte 6: »17 Breddebestemmelser« (1911) og Hæfte 7: »18 Breddebestemmelser« (1911). Endvidere planlagde Z. en Række relative Tyngdebestemmelser, af hvilke de første udførtes 1894. Resultaterne af Maalingerne findes i Hæfte 2: »Relative Tyngdebestemmelser« (1908). Endelig skal nævnes, at Z. udførte en ny triangulatorisk Forbindelse mellem Sjælland og Skaane, og heri inddroges Hven med Ruinerne af Tyge Brahes Observatorium. Disse Observationer er offentliggjort i Hæfte 1: »Tilknytning af de tychoniske Ruiner« (1908). Foruden de ovenfor nævnte Publikationer, hvoraf flere først er udgivet efter Z.s Død, har han meddelt en Række Afhandlinger i »Astronomische Nachrichten« og i Videnskabernes Selskabs Oversigter. 1886 valgtes Z. til Medlem af den permanente Kommission i Association géodésique internationale. Z. har i de 23 Aar, i hvilke han beklædte Stillingen som Gradmaalingens Direktør, udført et stort og overmaade fortjenstfuldt Arbejde til Trods for, at han samtidig maatte røgte sin militære Gerning, der krævede en betydelig Arbejdsindsats. — Ogsaa paa et andet Omraade har Z. øvet stor Indflydelse paa Geodæsiens Udvikling i Danmark, nemlig som Lærer i Geodæsi paa Hærens Officerskole. Til Brug ved Undervisningen her har han udarbejdet »De geodætiske Hovedpunkter og deres Koordinater« (1876), der ogsaa er oversat til Tysk (1878), og »De mindste Kvadraters Methode« (1871, 2. Udg. 1887).

Den danske Gradmaaling, Ny Række, Hæfte 16, Le service géodésique du Danemark 1816—1916, 1916, S. 14—24, 42—46.

C. F. Pechüle (A. Schneider).*

Zacho, Peter Mørch **Christian,** 1843—1913, Maler. F. 31. Marts 1843 paa Pederstrup ved Grenaa, d. 19. Marts 1913 i Hellerup, begr. sst. Forældre: Gaardejer Rasmus Z. (1794—1885) og Anne Marie Mørch Mønsted (1801—91). Gift 15. Maj 1884 paa Frbg. med Katrine Mathilde (Ketty) Marstrand, f. 11. April 1858 paa Frbg., d. 7. Okt. 1940 sst., D. af Dampmøller Troels M. (s. d.) og 1. Hustru.

Z. kom i Malerlære i Aarhus og blev Svend efter fem Aars Forløb. Samtidig havde han besøgt Teknisk Skole og tegnet hos Dyr-

maleren E. L. Høegh-Guldberg, som medgav ham en Anbefaling til Hetsch, da han 1861 rejste til Kbh. Hos Hetsch tegnede Z. en Tid, var derefter 1862—67 Elev af Akademiet og uddannede sig tillige som Landskabsmaler under Janus la Cour og senere hos P. C. Skovgaard, i hvis Hus han boede i fire Aar. 1871—72 deltog han ogsaa i Undervisningen i Kyhns saakaldte Hule-Akademi, hvor hans Kammerater bl. a. var Godfred Christensen, Groth og Haslund. 1865 debuterede han paa Charlottenborg og var fra da af aarligt repræsenteret paa denne Udstilling. Han vandt 1871 den Sødringske Opmuntringspræmie og rejste n. A. til Italien, hvor han bl. a. var sammen med Anton Thiele, Haslund og Chr. Blache. Hjemrejsen gik over Wien, hvor han saa Udstillingen og blev stærkt optaget af den nye franske Malerkunst. »Zacho er blevet aldeles tosset over de franske Malere ...« skrev Haslund til Leemeyer Vinteren 1873. Allerede næste Foraar tog Z. til Paris, og han skal allerede da (ifølge C. A. Been) have malet nogle af sine smukkeste Studier ude i Fontainebleau Skoven under den franske Maler Camille Berniers Vejledning. Da han 1875 traf Godfred Christensen i Kbh., efter at denne var kommet hjem fra sin store Rejse, besluttede de sammen med Groth atter at rejse til Paris Vinteren 1875—76. Det var efter Hjemkomsten fra denne Rejse, Groth i Samarbejde med Christensen og Z. skrev sin polemiske Pjece mod Vilh. Kyhn (»Dansk Kunst i Forhold til Udlandets« 1876). Under senere Studieophold i Frankrig (1878—79, 1880—81, 1891 (med Anckers Legat)) rejste Z. i Pyrenæerne (1878 sammen med Godfred Christensen) og malede sammen med Krøyer dels hos Bonnat, dels i smaa franske Malerbyer som Cernay-la-ville ved Fontainebleau eller i Bretagne og Concarneau, og omgikkes her i det daglige unge franske Landskabsmalere som L. S. Pelouse og J. F. Joublet. Alt dette fremkaldte et udpræget Omslag i hans Malemaade. Hans tidlige Produktion havde været fine stilfærdige Landskabsbilleder, navnlig fra Aarhusegnen, som viste Tilknytning til den hjemlige Landskabsstil med dens traditionelle Teknik. I Frankrig fik han et helt nyt malerisk Syn, og 1881 kom det afgørende Gennembrud med det store »Vinterbillede fra Bretagne. Den første Sne« (Kunstmuseet), som var malet færdigt i fri Luft. Det vakte betydelig Opmærksomhed, da det udstilledes paa Charlottenborg, paa Grund af dets Lysstyrke og friske maleriske Kraft, og fra et historisk Synspunkt staar det endnu »med en vis Vægt i vor Kunsthistorie« (Sigurd Schultz). Fra s. A. er det ligeledes bemærkelsesværdige Billede »Jysk Skovparti. Motiv fra Silkeborgegnen«. 1884 fik Z.

Udstillingsmedaillen for »Et stille Vand i Dyrehaven«, og af hans øvrige Hovedværker kan nævnes »Aaen i Sorgenfri Skov« (1888) og »Klar Vinterdag i Dyrehaven« (1889). Han havde siden da en meget omfattende Produktion, der dog mere og mere gik i Retning af en Popularisering af de indvundne maleriske Erfaringer, og han vandt sig hermed et Ry som »de danske Skovbækkes og de danske Skovsøers Forherliger«. Foruden i Kunstmuseet og den Hirschsprungske Samling findes Arbejder i Museerne i Aalborg, Aarhus, Maribo, Odense, Randers og Vejen. 1887 blev Z. Medlem af Akademiraadet, 1897 tit. Professor. — Selvportræt paa Gruppebillede 1898. Pennetegning af Otto Haslund 1872 (Familieeje). Maleri af P. S. Krøyer 1879 (ligesaa) og af samme med Bindesbøll 1886 (ligesaa). Maleri af Viggo Johansen 1910 (hos Udstillingskomiteen paa Charlottenborg; Skitsen i Familieeje). Portrætteret af P. S. Krøyer paa Malerierne: Kunstnerfrokost 1879 og Musik i Atelieret 1886 (Gentagelse 1887 i Hirschsprungs Saml.) og af Viggo Johansen paa Et Akademiraadsmøde (Kunstmuseet). Træsnit 1882 efter Fotografi og 1884 fra P. Poulsen.

Sigurd Müller: Nyere dansk Malerkunst, 1884, S. 373—77. Samme: Nordens Billedkunst, 1905, S. 167 f. Ill. Tid. 18. Sept. 1892. Kunstens Hist. i Danmark, red. af Karl Madsen, 1901—07, S. 383. Charles A. Been og E. Hannover: Danmarks Malerkunst, 1902—03, II, S. 90, 114. Erindringer af L. Tuxen i Kunstbladet 1909—10, S. 298, 301. Charles A. Been i Berl. Tid. 22 Marts 1913. P. S. Krøyer (Breve) i Tilskueren, 1925, I, S. 105 ff. F. Hendriksen: En dansk Kunstnerkreds, 1928. Samme: Mennesker og Oplevelser, ny Udg., 1932. Sigurd Schultz i Danske i Paris, II, 1938, S. 439. Rikard Magnussen: Landskabsmaleren Godfred Christensen, I—II, 1939—41.

Merete Bodelsen.

Zahle. Den navnlig i de ældre Generationer særlig til Gejstligheden knyttede Slægt Z. føres tilbage til Skrædder i Kbh. Martin Samuel Z., hvis Søn Sognepræst i Tumby og Strukstrup Johannes Christian Z. (1719—95) var Fader til Sognepræst i Slaglille og Bjernede Christian Gottlieb Z. (1752—1817), af hvis Sønner skal nævnes Sognepræst i Kirke Stillinge, Provst Johan Christian Julius Z. (1795—1872), nedenn. Hof- og Slotspræst Ernst Sophus Wilhelm Z. (1797—1837) og Forpagter Carl Emil Herman Z. (1799—1850), hvis Søn Skomagermester i Roskilde Christian Laurits Gottlieb Z. (1823—1908) var Fader til nedenn. Statsminister Carl Theodor Z. (f. 1866); dennes Søn er nedenn. Kunsthistoriker Erik Z. (f. 1898). Pastor Ernst Sophus Vilhelm Z. (1797—1837) var Fader til de nedenn. Politikeren, Sognepræst i Vallensved Peter Christian Z. (1825—98) og Skolebestyrerinden Ida Charlotte Natalie Z. (1827—1913). Ovenn. Provst Johan Christian Julius Z. (1795—

1872) var Fader til Christine Petræa Emilie Z. (1829—1902), der var gift med Sognepræst i Egebjerg og Sværdborg Alexander Frederik Lassen (1828—1908) — Fader til Axel Frederik Julius Christian Lassen (1858—1925) til Høvdingsgaard og til Hovedadministrator Peter Frederik Rasmus Alexander Lassen Landorph (1860—1923) — og til nedenn. Højesteretssagfører Frederik Caspar Conrad Friboe Z. (1842—1930), af hvis Børn skal nævnes Rektor Otto Z. (f. 1875), Agnete Z. (f. 1877), gift med Generalkonsul, Grosserer Kai Bruun Muus (1877—1940), Overretssagfører Holger Z. (f. 1884) og nedenn. Gesandt Herluf Z. (1873—1941).

H. V. Christensen: Stamtavle over Slægten Ryge, 1915, S. 7—13.

Albert Fabritius.

Zahle, Carl Theodor, f. 1866, Politiker. F. 19. Jan. 1866 i Roskilde. Forældre: Skomagermester Christian Laurits Gottlieb Z. (1823—1908) og Karen Emilie Dreyer (1830—1915). Gift 31. Okt. 1897 i Kbh. (b. v.) med Stenograf i Rigsdagen Mathilde Henriette Trier, f. 9. April 1869 i Lyngby, D. af Apoteker Jacob Frederik T. (1829—1903, gift 1° 1857 med Mathilde Goldschmidt, 1838—61) og Mariane Koppel (1840—1922).

Z.s Barndomshjem var et velstillet Haandværkerhjem, hvor der bestod et patriarkalsk Forhold mellem Mester og Svende. Han har som en første Erindring fortalt om et Møde hos Faderen, der var Oldermand, i Anledning af, at Byens Svende havde forlangt højere Løn; Faderen var den eneste af Mestrene, der vilde gaa ind paa det. Allerede i Barneaarene havde Z. et stærkt Indtryk af Forskellen mellem store og smaa og tog lidenskabelig Parti for de smaa. Tolv Aar gammel kom han i Byens Katedralskole, hvorfra han 1884 blev Student. Han var en stærkt oppositionel Elev, aabenbart paavirket af sin Faders Fætter Pastor P. Chr. Z. (s. d.), der indtil 1881 var Rigsdagsmand, en meget følelsesbetonet Talsmand for Venstres Forfatningssyn og Smaafolks Ret, men yderst kritisk over for den toneangivende grundtvigske Retning. Z. gav sine Stemninger kraftigt Udtryk i sine danske Stile. Hans Lærer i Dansk klagede i sine Vidnesbyrd over hans »stærkt revolutionære Ejendommelighed« og uværdige Lidenskabelighed. I det sidste Vidnesbyrd før Studentereksamen betegnede Læreren ham som »stadig udpræget revolutionær over for alt overleveret i Meninger og Forhold«. Han føjede til: »Han ledes vistnok nærmest af en levende Retfærdighedssans, men da han dermed tillige forekommer mig at forbinde et overordentlig blødt og let vakt Sind og en stor Mangel paa Modenhed, bliver hans stadige tagen Parti let ligesaa liden-

skabelig som overfladisk begrundet«. Sikkert er det, at Z. følte sig i stærk Modsætning til Skolen og dens Undervisningssystem. Han bevarede altid en uvillig Stemning over for Bogens Lærdom. Men han tog sin Studentereksamen og blev 1890 juridisk Kandidat. I Studenteraarene tog Z. livligt Del i Tidens bevægede Studenterliv. Det Aar, han blev Student, erobrede Venstre og Socialdemokrater det halve Kbh., »Politiken« begyndte at udkomme, og før hans Rusaar var til Ende, kom det Finanslovsprovisorium, der dannede Indledningen til ni Aars provisorisk Styre. To Aar før var Studentersamfundet stiftet. Z. var ivrig Deltager i dets Arbejde og dets Diskussioner. Han blev Tilhænger af den hørupske Politik og skrev allerede nu af og til i »Politiken«. Umiddelbart efter, at Eksamen var overstaaet i Jan. 1890, blev han Redaktør af »Aarhus Amtstidende«. Det var Bjørnbakkernes Blad; Vilh. Lassen havde redigeret det nogle Aar, og da han tog til Aalborg for at lede det nye Blad der, blev Z. paa Hørups Anbefaling Leder af »Aarhus Amtstidende«. Han kom derover lige til Valgkampen 1890 og maatte da straks drage fra Møde til Møde. Arbejdet derovre bragte Z. i Forbindelse med de bjørnbakske Venstrebønder. Man skulde synes, det vilde passet ham godt. P. Chr. Z. havde meget foretrukket dem for Grundtvigianerne, og de havde været skarpe og stejle, ret efter Z.s Sind. Men just ved den Tid, da han kom der, begyndte de at glide i moderat Retning. Det passede ikke Z. I Foraaret 1891 maatte han tage til Kbh. for at være Soldat, og da det var forbi, var Modsætningen mellem Bjørnbakkerne og Hørups Venner blevet saa aabenbar, at der ikke kunde være Tale om at vende tilbage til Aarhus. I de følgende Aar var Z. Medarbejder ved »Politiken«. Han tog Fuldmagt paa et Sagførerkontor, og 1894 grundlagde han i Kbh. en selvstændig Sagførerforretning.

N. A. (1895) blev Z. valgt til Folketinget i Ringsted. Det var en god og sikker Kreds. 1872—81 havde P. Chr. Z. været valgt der, siden først en af det sjællandske Bondedemokratis bedste Mænd P. Andersen-Jydstrup, derpaa J. K. Lauridsen. Der plejede at være en Højrekandidat uden Udsigt til Valg; 1895 kom der tillige en moderat, men han fik kun et Par Hundrede Stemmer. Z. fik stort Flertal og bevarede det siden. Han genvalgtes til 1928, da han gik over i Landstinget. I de 33 Aar kom han til at staa Kredsens Vælgere meget nær. Jævn og ligetil forstod han ret at omgaas Vælgere af alle Samfundslag; hans djærve Udtryksmaade tiltalte dem, og han tog sig af dem med Raad og Daad. Kredsen laa jo bekvemt for Kbh., og han kom der meget.

Det var i en god Situation, han kom ind i Tinget. 1895 var det Aar, der blev Flertal mod Forligspartierne, og da Rigsdagen mødtes, dannedes Venstrereformpartiet. Z. var ivrig for Partiets Dannelse og for dets Sammenhold. Han var, da han valgtes, kun 29 Aar, men han havde gode Forudsætninger for politisk Arbejde. Han havde personligt Kendskab til forskellige Dele af Landet: en sjællandsk Provinsby fra Barndommen, Hovedstaden fra Studentertiden og senere, det østjyske Bondedemokrati fra Redaktørtiden i Aarhus, det midtsjællandske Bondedemokrati som Folketingsmand for Ringsted. Fra sin Sagførerforretning havde han desuden Kendskab til mange praktiske Forhold.

I Rigsdagsgerningen samlede Z. sig foreløbig om saglige Spørgsmaal: Landhaandværkernes Fritagelse for Bygningsafgift, Erstatningsansvar for Skade ved Jernbanedrift, Beværterlovgivningen; 1903 blev han Formand for Ædruelighedskommissionen, der virkede til 1907. Med særlig Iver tog han fat paa det længe omstridte Spørgsmaal om Fæste- og Lejehusmændenes Rettigheder. I Samlingen 1900—01 lykkedes det, for en stor Del ved hans Anstrengelse, at samle Partierne i Folketinget om et Forslag til Gavn for disse Husmænd, og 1902 blev dette i lidt afdæmpet Skikkelse Lov. Under Arbejdet dermed satte Z. sig grundigt ind i Husmandsstandens Udviklingshistorie, og Resultatet heraf offentliggjorde han 1901 i sin lille varmtfølte og vel underbyggede Bog »Den danske Husmand«. Han vendte sig her uforbløffet mod A. S. Ørsted, i hvem han saa den store Forsvarer for Herremændenes Forrettigheder. Bogen udkom just ved den Tid, da det Gennembrud, der førte til Husmandsforeningernes Oprettelse, var begyndt, og den blev et velkomment Rustkammer for den unge Bevægelses Talsmænd.

I øvrigt tog Z. i disse Aar med Iver til Orde for en Forbedring af Tonen i Hæren, en bedre Behandling af Søkadetterne og de vestindiske Soldater; ogsaa en forurettet Varetægtsarrestant tog han i Forsvar.

Ved Systemskiftet 1901 virkede Z. ivrigt for Hørups Optagelse i det nye Ministerium, og han var i den følgende Tid en virksom Talsmand for Bevarelse af Samarbejdet mellem Partiets forskellige Fløje. Men der var jo ingen Tvivl om, i hvilken Fløj han selv hørte til. Han havde en meget god Stilling i Partiet og tog stærkt Del i dets Arbejde. 1901 blev han Medlem af Finansudvalget og Ordfører for en Række af de vigtigste Budgetter, hvoriblandt de militære. Som Ordfører for sit Parti kom han ret ofte til at tage til Orde mod Socialdemokraterne, der straks fra 1901 havde indtaget

en stærkt kritisk Holdning. Han holdt som Ordfører bestemt paa, at Forudsætningen for Forsvarskommissionens Nedsættelse: *status quo* paa de militære Budgetter skulde overholdes, og fra 1903 kom han derved i skarp Modsætning til Krigsministeren, General Madsens Bestræbelser for at faa gennemført Forbedringer ved Kbh.s Befæstning. Da »Uroen i Venstre« begyndte at brede sig uden for Rigsdagen i Venstrekredse, der frygtede, at Ministerium og Parti skulde foretage en almindelig Bevægelse i moderat Retning, traadte Z. i nær Forbindelse med dens Mænd, men han ønskede vedblivende at holde Partiet sammen saa længe som muligt.

1905, da Ministeriet Deuntzer opløstes, var han mellem de 21 Medlemmer af Partiet, der krævede dets forskellige Fløje repræsenterede i det nye Ministerium. Da dette Krav ikke opfyldtes, og Ministeriet J. C. Christensens Program ikke tilfredsstillede ham, var han mellem de otte, der nægtede at stemme for det nye Ministerium, og som derfor udelukkedes af Partiet. I Jan. 1905 stiftedes Folketingets Venstre af udelukkede og udtraadte Medlemmer, i alt tretten Partimedlemmer og to i Valggruppe med dem. Z. valgtes til Formand for dem. I Maj dannedes derpaa Det radikale Venstre ved Landsmødet i Odense. Z. gav her Møde og erklærede, at Folketingets Venstre sluttede sig til det nye Vælgerparti.

I den følgende Tid var Z. Rigsdagsgruppens politiske Ordfører og Medlem af Finansudvalget. Han vendte sig stærkt mod den Politik, der gik ud paa at holde det gaaende ved Forlig med de Frikonservative. Han krævede i Stedet en Politik, der satte som Maal at hævde Folketingets Ret til at sætte sin Villie igennem i de store politiske Spørgsmaal, om fornødent ved Opløsning af Landstinget.

I Venstrereformpartiet blev Z. Genstand for stærk Uvillie. Navnlig efter Valget 1906, der ikke kom til at svare til hans Forventninger, mødtes han med Haan og Spot. Men han gik ubekymret op mod Stemningen, hævdede sit Standpunkt klart og skarpt. Og han bevarede en lys Tro paa, at det vilde blive muligt at trænge igennem i Arbejdet for de Synspunkter, som han betragtede som en Arv fra det gamle Venstreparti. I Samlingen 1907—08 var han blandt dem, der med Styrke vendte sig mod Albertis Misbrug af Ministerstillingen og stærkt understregede deres Ansvar, som opretholdt ham. 1907 var han en af de Rigsdagsmænd, der sammen med Frederik VIII. besøgte Island, og han bevarede siden en varm Interesse for en for Islænderne tilfredsstillende Ordning af Forholdet mellem Danmark og Island.

Z. bidrog meget til at skabe og fæstne Tillidsforholdet mellem Rigsdagsgruppen og Vælgerpartiet. Hans stærke Interesse for

Smaakaarsfolk lettede Samarbejdet med Socialdemokraterne, skønt han altid klart fastholdt Skillelinien mellem socialdemokratisk Politik og radikal Venstrepolitik.

Efter Albertis Sammenbrud i Sept. 1908 lagde Z. afgørende Vægt paa, at der skulde komme en Udrensning, som kunde genskabe Tilliden til det offentlige Livs Mænd; han saa med Fortrøstning hen til Valgene 1909. Da Ministeriet Neergaard i Febr. 1909 havde fremsat de nye Militærforslag, blev Z. sammen med Slengerik Medlem af Udvalget derom, og i Forening fremsatte de Ændringsforslag i Overensstemmelse med Det radikale Venstres Synspunkter. Forslagene betød en stærk Indskrænkning, men ikke den af Socialdemokraterne foreslaaede Afvæbning.

Valgene 1909 bragte megen Fremgang for Partiet; Modstanderne enedes om en ny Militærordning, men da Ministeriet Holstein kort efter faldt i Okt. 1909 for en Dagsorden, for hvilken Z. var Ordfører, opfordrede Kongen ham til at danne Ministerium. Han dannede 28. Okt. et rent radikalt Ministerium, hvori han selv blev Konsejlspræsident og Justitsminister. Han lagde Vægt paa, at Ministeriet væsentligst skulde bestaa af ældre Venstremænd, men ogsaa rumme Repræsentation for den nye Vælgerbevægelse. I sin Programtale sagde han: »Vor første Opgave som Regering er at optræde saaledes, at Vælgerne genvinder Troen paa, at der er Politikere i Danmark, der staar som Mænd bag deres Ord«. »Naar vi blot den Dag — den være nær eller fjern —, da vi forlade disse Pladser, ere ligesaa gode Venstremænd som i Dag, da gaar vi herfra i glad Overbevisning om, at det første Formaal med vor Overtagelse af Regeringsmagten er naaet, thi da er Troen paa, at der gives overbevisningstro Politikere i Danmark genrejst«. Ministeriet Z. støttedes af sit eget Parti og af Socialdemokraterne. Men det var kun 44 af Tingets 114 Medlemmer, saa det var et udpræget Mindretalsministerium, der kun var muligt, fordi der i Øjeblikket ikke kunde dannes et regeringsdygtigt Flertal.

Det blev en bevæget Samling med megen Strid om Grundlov, Valglov, Militærudgifter, Rigsretssag og meget andet. Z. viste stor Evne baade til at arbejde med sine Kolleger og til at komme ud over Vanskelighederne med de oppositionelle Partier. Men hen paa Foraaret 1910 tog Flertallet en saadan Stilling til det af Ministeriet anbefalede Grundlovsforslag, at Ministeriet fandt en Folketingsopløsning nødvendig. Valget gav baade Radikale og Socialdemokrater uforandret Mandattal. Da Ministeriet saaledes vedblivende havde Flertallet mod sig, gik det af. Den endelige Afgang fandt dog først Sted 5. Juli 1910, da de forskellige Venstregrupper,

der skulde danne det nye Ministerium, vilde vente, til Rigsretssagen var til Ende.

Z. blev nu atter Formand for Rigsdagsgruppen. Hans store Omhu for Medlemmerne og ikke mindre hans Fordragelighed gjorde ham til en fortrinlig Formand. Han deltog i de følgende Aar atter stærkt i Rigsdagsarbejde og Agitation. 1911 blev han Herredsfoged og Borgmester i Stege. Han befandt sig udmærket i den lille By, gik op i sin Embedsgerning og kom særdeles godt ud af det med alle Kredse af Befolkningen.

Fra 1912 støttede Z. og hans Meningsfæller Ministeriet Berntsens Grundlovsforslag. Valget 1913 gav Radikale og Socialdemokrater Flertal i Folketinget, og det udviklede sig derefter saaledes, at Z. 21. Juni 1913 kom til at danne sit andet Ministerium. Han blev atter Konsejlspræsident og Justitsminister, og Ministeriet blev atter rent radikalt, men det blev i højere Grad end Ministeriet 1909 præget af den nye Vælgerbevægelse fra 1905. Det blev et Ministerium med et i sjælden Grad gennemført personligt Samarbejde. Alle Spørgsmaal af nogen Betydning drøftedes indgaaende mellem Ministrene. Disse var forskellige nok af Temperament, men Sammenholdet mellem dem blev meget stærkt. Dertil bidrog Z. i høj Grad. Han havde en næsten patriarkalsk Følelse over for Ministrene og sørgede med største Agtpaagivenhed for, at alle Spørgsmaal, der kunde volde Vanskeligheder, taltes igennem mellem Ministrene.

Der blev unægtelig Brug for Sammenhold og omhyggelige Overvejelser. Ministeriet var dannet med det Program at søge Grundlovssagen løst, men før dette naaedes, brød Verdenskrigen ud og stillede Ministeriet over for Opgaver af helt anden Art. Fra første Færd traadte Ministeriet i Forbindelse med Lederne af de forskellige Partier. 5. Aug. rejstes fra Ministeriets Side Spørgsmaalet om et Ministerium af alle Partier, men Tanken fandt ikke Tilslutning. Ministeriet Z. maatte uændret tage Krigens Opgaver op.

Da Krigen kom, syntes Grundlovsforslaget at være ført frem til Vedtagelse. Z. havde under Drøftelsen deraf vist stor Forhandlingsevne, rede til Indrømmelser i mindre Spørgsmaal, naar blot de afgørende Grundsætninger fastholdtes. Det lykkedes da ogsaa at holde Venstre, Socialdemokratiet og Det radikale Venstre sammen derom, men i Foraaret 1914 hindrede Frikonservative og Højre Vedtagelsen i Landstinget. Ministeriet besluttede sig til, i Overensstemmelse med den Politik, Det radikale Venstre stedse havde krævet, at svare med en Opløsning af Landstinget. Det var den første Opløsning efter 1866, og den stillede Ministeriet og i første

Række dets Chef over for det vanskelige Spørgsmaal, om Opløsningen ogsaa gjaldt de kongevalgte. Z. havde meget bestemt udtalt sig derfor, Venstres Ledere var enige deri, Højre haardt imod. Kongen var imidlertid stærkt overbevist om, at de kongevalgtes Opløsning stred mod Grundloven, og Z. fik da meget vanskelige Forhandlinger med ham derom. Til sidst opnaaedes der Enighed om at skyde Spørgsmaalet ud til efter Valgene. Disse gav et saadant Resultat, at der blev Flertal for den nye Grundlov, selv om de konservative kongevalgte ikke ombyttedes. De sidste Vanskeligheder overvandtes da derved, at man beholdt alle de kongevalgte under en saadan Form, at det var uafgjort, om de havde været opløste eller ikke; dette Spørgsmaal havde jo tabt sin Interesse, da hele Institutionen skulde afskaffes. Da Krigen kom, viste der sig imidlertid nye Vanskeligheder, da Forhandlingerne varede til efter Krigens Udbrud, og man derefter inden for Venstre ansaa det for urigtigt at gennemføre Grundloven uden Enighed mellem Partierne, et Synspunkt, Z. ikke fandt unaturligt. Sagen hvilede derfor, indtil der i Foraaret 1915 kom Forhandlinger med nogle Højremænd; de førtes af Z., Edv. Brandes og Ove Rode. Resultat naaedes, Venstre gik med, og paa Grundlovsdagen 5. Juni kunde den nye Grundlov underskrives. Z.s Navn knyttedes saaledes til Indførelsen af Valgret for Kvinderne, Tyende og 25-aarige, Forholdstalsvalgmaaden og den privilegerede Landstingsvalgrets Afskaffelse.

Men endnu større Krav end disse Forhandlinger stillede Krigsforholdene. Den for hele Situationen betydningsfulde Kontrol med Indførsel og Udførsel hørte under Justitsministeriet. Og mange vanskelige Situationer i Forholdet til de andre Partier opstod, Situationer, der stillede store Krav til Konsejlspræsidentens Smidighed. Mange Forhandlinger fandt saaledes Sted om, hvorvidt de nye Valg skulde udsættes; det skete 1916. En skarp Konflikt indtraadte 1916, da Ministeriet mente at maatte gaa ind paa U. S. A.s Ønske om at købe de vestindiske Øer. Baade Konservative og Venstre stillede sig imod. I Efteraaret 1916 syntes det nødvendigt at skride til Nyvalg trods den Risiko, det kunde indebære at holde Valgkamp under Krigen. Efter mange resultatløse Forhandlinger enedes imidlertid i sidste Øjeblik Z. og Edv. Brandes med Grev Frijs og Konsul Hey om at foreslaa, at der i Ministeriet skulde optages en fra hvert af de tre andre Partier, medens Salgsspørgsmaalet skulde afgøres ved Folkeafstemning. Det fandt Tilslutning, de nye Ministre blev Rottbøll, J. C. Christensen og Stauning, og Salget vedtoges.

Ministeriets nye Form gav dets Chef mange Bryderier. Gang efter Gang var der Brydninger, som det var svært at komme over. Nogen Tid før det Valg, der skulde afholdes i Foraaret 1918 ved Valgperiodens Udløb, trak J. C. Christensen og Rottbøll sig tilbage, medens Stauning blev. Valgene gav Ministeriet Z. det nødvendige Flertal til at fortsætte, men Venstre og Konservative blev Flertal i Landstinget.

De stærke Indgreb i den frie Omsætning og i Prisforholdene, som Forsyningsvanskelighederne nødvendiggjorde, havde allerede før Valget skabt en voksende Spænding, og den øgedes, da Vaabenstilstanden i Nov. 1918 fjernede det Indtryk, at det var nødvendigt at holde indre Ro af ydre Hensyn. Da Dyrtidsudgifter og Udgifter til Sikringsstyrken i Foraaret 1919 nødvendiggjorde et stort Statslaan, kom Striden til Udbrud. Landstinget stillede Betingelser for Statslaanet, som Ministeriet fandt uantagelige, og 1. Marts 1919 indgav Z. Ministeriets Demissionsbegæring. Der var Planer om et Venstreministerium eller et Samlingsministerium, men alle Forsøg glippede, og Modsætningen spidsedes mere og mere til. Efter næsten tre Ugers Strid endte det med, at Ministeriet paa Kongens Opfordring tog Demissionsbegæringen tilbage, og der opnaaedes en Overenskomst om Betingelserne for Statslaanets Vedtagelse.

Med Hensyn til Grænsespørgsmaalets Løsning havde Ministeriet Z. straks søgt Forhandling med alle Partier, og i Efteraaret 1918 saa det ud til, at man havde opnaaet Enighed mellem Partierne. Den syntes endnu at holde, da et Udvalg fra Rigsdagspartierne sammen med sønderjyske Repræsentanter i Marts 1919 forelagde de danske Synspunkter for Fredskonferencen. Men derefter traadte Uoverensstemmelserne stærkere og stærkere frem. Z. søgte at dæmpe Modsætningerne ved i Juni 1919 at optage H. P. Hanssen i Ministeriet, men dette virkede modsat. Venstre og Konservative trak i den Anledning deres Repræsentanter ud af Rigsdagens politiske Forhandlingsudvalg. Z. selv stod meget stærkt paa det Standpunkt, at Grænsen maatte drages i nøje Overensstemmelse med Folkeafstemningen, og baade ved et Møde i Ringsted og i Rigsdagen gav han dette Standpunkt saa skarpt Udtryk, at det vakte en Vredesstorm mod ham i adskillige Kredse. Den gik saa vidt, at Venstre og Konservative i Dec. 1919 benyttede deres Flertal i Landstinget til der at vedtage en Dagsorden, der misbilligede Statsministerens »offentlige Udtalelser« om det sønderjyske Spørgsmaal. Z. tog Angrebene med Ro og Fasthed. Da Afstemningen i Mellemslesvig forelaa i Marts 1920, fik Striden ny Heftighed. Der blev stigende Iver for at faa Ministeriet bort. 27. Marts enedes Rigsdagens

26*

Oppositionspartier om at kræve øjeblikkelige Valg; en Højremand vilde ikke med, men derimod sluttede een Radikal og een Socialdemokrat sig til Kravet. 29. Marts stillede Kongen det samme Krav over for Z. Denne svarede, at den nye Valglov, der snart kunde ventes, først maatte være færdig, hvorefter Kongen anmodede Ministeriet om at træde tilbage.

Z.s Virksomhed som Ministeriets Leder sluttede da dermed. I de syv Aar, 1913—20, han havde haft Ledelsen, var ikke blot store politiske Spørgsmaal løst, men Z. havde tillige som Justitsminister gennemført en omfattende og betydningsfuld Lovgivning. Foruden de Love, der tog Sigte paa Krigsforholdene, var de vigtigste af ham gennemførte Love: 1914: Embedslægevæsenets Ordning, Kontrol med Lensgodserne, Jordemodervæsenet, 1915: Foranstaltninger mod smitsomme Sygdomme, 1916: Rettens Pleje og dertil knyttede Love, Tandlægevirksomhed, Sindssygehospitalernes Ordning, 1917: Køb paa Afbetaling, Formueretlige Aftaler, Lov om Kommission, Handelsagentur og Handelsrejsende, Naturfredning, 1918: Tuberkuloselov, Lov om Motorkøretøjer, 1919: Politiets Ordning, Overgangen af Len, Stamhuse og Fideikommisser til fri Ejendom. Desuden fik han 1919 i Folketinget vedtaget Forslag om Retsforholdet mellem Husbond og Hjælpere, 1920 om Ægteskab og om Fuldmyndighedsalderen, og 1920 fremsatte han Forslag om indenrigs Kødkontrol.

Færøernes særlige Styre hørte under Justitsministeriet. Z. havde besøgt Øerne 1907 paa Vej til Island, han interesserede sig stærkt for Øernes Forhold og gennemførte i sin Ministertid en Række Love derom. Han ønskede et godt Forhold til begge de to Partier paa Færøerne, ogsaa Selvstyrepartiet, der stærkt betonede Øernes Særstilling. I Anledning af Folketingsvalget 1918 kom han i skarp Modsætning til Øernes Amtmand Rytter; det medførte i Marts 1918 kort før Valgene et Mistillidsvotum til Z. i Landstinget, vedtaget med Venstres og de Konservatives Stemmer, dernæst i Sommeren 1918 en af Landstinget nedsat parlamentarisk Kommission om Færøernes Forhold og endelig efter Kommissionens Afslutning i Foraaret 1920 et nyt Mistillidsvotum i Landstinget.

Med Hensyn til Forholdet til Island fandt afgørende Begivenheder Sted i Z.s Tid. Han havde været i Island 1907, da der besluttedes Nedsættelse af en dansk-islandsk Kommission, som 1908 fremlagde et Forslag, der imidlertid afvistes i Island. Under Z.s første Ministerium udtalte han efter Forespørgsel i Tinget fra Neergaard, at der ikke var Tilbøjelighed til at gaa videre, saa Spørgsmaalet maatte hvile. Umiddelbart før det andet Ministe-

rium Z. kom det 1913 til en Flagaffære, der bevirkede, at Spørgsmaalet om eget Flag for Island rejstes. Dertil kom s. A. Vanskeligheder i Forbindelse med et islandsk Forfatningsforslag, der skulde aabne Mulighed for, at islandske Sager forelagdes Kongen uden for Statsraad. Z. var ivrig for at stille Islænderne tilfreds, men ogsaa for at holde de danske Partier sammen i dette Spørgsmaal. Det var svært, da Oppositionspartierne var meget uvillige til Indrømmelser over for Islænderne, og ogsaa Kongen frygtede Følgerne af saadanne Indrømmelser. Efter meget svære Forhandlinger naaedes i Efteraaret 1913 en Forstaaelse med den islandske Minister om Forfatningen, og Kongen lovede et særligt Flag til Brug i Island og paa Søterritoriet, men ogsaa denne Forfatningsaftale afvistes af Altinget, og først efter mange nye brydsomme Forhandlinger naaede man saa vidt, at Islands nye Forfatning kunde underskrives i Juni 1915, en halv Snes Dage efter den danske Grundlov; samtidig godkendtes Flaget. Siden rejstes imidlertid Krav om et Handelsflag til Anvendelse uden for Søterritoriet. For at faa hele Forholdet i Orden foreslog Z. i Forsommeren 1918 at sende en Delegation repræsenterende Rigsdagspartierne til Island. De Konservative gik ikke med, men de andre Partier deltog, og i Sommeren 1918 naaedes Forstaaelse om en Forbundslov, der ordnede Islands Stilling som selvstændig Stat i Forbund med Danmark.

Efter Ministertiden blev Z. 1920 atter Formand for den radikale Rigsdagsgruppe. I Regeringstiden havde Partimedlemmernes personlige Hengivenhed for ham tit lettet Tilslutningen til de partimæssig vanskelige Beslutninger, der da maatte tages, nu lettede den meget Arbejde i de vanskelige Aar, der fulgte 1920.

Under den store Arbejdskonflikt i Vinteren 1922 var Z. Ordfører for Partiets Forslag om Stridens Afgørelse ved Voldgift. Under de mange Drøftelser, der fulgte efter Landmandsbankens Sammenbrud 1923, repræsenterede han Partiet; han virkede ivrig for at begrænse Statens Forpligtelser. Z. deltog med Iver i Forhandlingerne om Grønlands Styrelse 1923 og 1924—25. 1923 var han med paa Rigsdagsdelegationens Rejse til Grønland; Rejsen styrkede meget hans paa Forhaand store Interesse for den grønlandske Befolkning. Han gik imod Overenskomsten med Norge om Grønland 1924, dels fordi han ansaa den for ugunstig for Grønlænderne, dels fordi han frygtede, at dens Uklarhed skulde blive en Kilde til Strid. I Samlingen 1925—26 var han Formand for Udvalget om Banklovforslaget. 1923—29 var Z. Formand for Bestyrelsen og juridisk Direktør i Husmandskreditforeningen for Øerne.

Ved Landstingsvalget 1928 blev Z. tingvalgt Medlem af Lands-

tinget. Han havde da været Folketingsmand i 33 Aar. Han traadte nu tilbage som Formand i Rigsdagsgruppen. Da Stauning 30. April 1929 dannede et Ministerium, hvori baade Socialdemokratiet og Det radikale Venstre var repræsenteret, indtraadte Z. i dette som Justitsminister. I de følgende Aar viste han atter sin store Evne til imødekommende Forhandling. 1930 gennemførte han den nye Straffelov, der havde været til Forhandling i flere Aar, 1932 en ny Færdselslov, 1933 Lov om Biografteatre, s. A. om Forbud mod Uniformer, 1934 om Forbud mod visse Sammenslutninger og om Handel med, Tilvirkning af og Besiddelse af Vaaben, 1935 om Retslægeraadet. Desuden en Række Love om Henstand med Betalinger.

Den skarpe Stemning, der tidligere i nogle Lejre havde raadet over for Z., var nu borte. Hans Forhandlingsevne anerkendtes fra alle Sider. Ved Ministeriets Omdannelse efter Valget i Efteraaret 1935 traadte Z., der nu var nær de 70 Aar, tilbage som Justitsminister. Ved Landstingsvalget 1936 genvalgtes han, og s. A. blev han Landstingets Formand. Han havde altid sat Tingenes Formandsstillinger højt. Mest vilde Folketingets Formandsplads have fristet ham, men ogsaa Stillingen som Landstingets Formand satte han Pris paa. Han genvalgtes efter Landstingsvalget 1939, men nedlagde 3. Okt. 1939 sit Landstingsmandat.

I en Aarrække var Z. Medlem af Fredsforeningens Hovedbestyrelse.

Noget nær et halvt Aarhundrede igennem har Z. taget virksomt Del i dansk Politik. Han har utrættet virket for de Retfærdssynspunkter, hvortil han som ung sluttede sig, besjælet af den varme Samfølelse med de brede Lag, han allerede fra Barndommen havde næret. Han har været en flittig Arbejder med et i sjælden Grad praktisk Haandelag. Han har som andre Politikere været omstridt, men fra alle Sider anerkendes hans redelige Villie. Hans Meningsfæller og Medarbejdere har højlig værdsat hans usædvanlige Evne til tillidsfuldt Samarbejde. Hans Virke har sat dybe Spor i dansk Historie.

Maleri af Joh. Rohde 1927 (Rigsdagen) og Sig. Swane 1937. Buste af Theresa Luckeschitz Jensen 1935. Portrætteret paa Jul. Paulsens Maleri af Ministeriet Zahle 1916—17 (Rigsdagen; Skitse paa Fr.borg), paa Herman Vedels Grundlovsbillede 1918 (sst.) og Oscar Matthiesens Maleri af den grundlovgivende Rigsdag 1915 (1923, sst.). Litografi af Johan Rohde 1926. Tegninger af H. Jensenius og A. Schmidt.

C. Th. Zahle: Den danske Husmand, 1901. Samme: Venstres Sprængning, 1905. Samme: Folketingets Venstre, i Det radikale Venstre 1905—1930, 1930,

S. 55—65. N. Bransager og Palle Rosenkrantz: Den danske Regering og Rigsdag, 1901—03, S. 456—62. Gunnar Fog-Petersen i Det radikale Venstres Historie, I, 1938, S. 218—21 og fl. St. Samme: Vor Regering og Rigsdag, 1938, S. 349—53. Fred. Nørgaard og Hans Jensen: Venstres Historie i Danmark, II, 1938, S. 52 ff. Erindringer i Politiken 1. Okt. 1909, i Sv. Martin: Hvorledes jeg blev Politiker, 1912 og Ill. Tid. 3. Okt. 1915. N. P. Madsen-Mygdal: Politiske Oplevelser, 1912. Ch. Kjerulf: Gift og hjemfaren, 1917. Hans Lund: Sofus Høgsbro. Brevveksling og Dagbøger, II, 1925. Klaus Berntsen: Erindringer, III, 1925, S. 125. Venstres Folkeblad 25., 26. og 30. Marts 1895, 17. Nov. 1904, 18. Jan. 1916. Roskilde Avis 16. Maj 1895. Ringsted Folketidende 19. Jan. 1916, 19. Jan. 1926. Politiken 28. Okt. 1909, 22. Juni 1913, 19. Jan. 1916 (af Ivar Berendsen), 29. Dec. 1924, 10. April 1925 (af Edv. Brandes), 17., 19. og 20. Jan. 1926, 19. Jan. 1936, 1. Okt. 1939, 19. Jan. 1941. Berl. Tid. 28. April 1910, 4. Dec. 1922, 18. Jan. 1926. Fyens Venstreblad 19. Jan. 1916, 19. Jan. 1926.

P. Munch.

Zahle, Erik, f. 1898, Kunsthistoriker. F. 16. Okt. 1898 i Kbh. Forældre: Overretssagfører, senere Statsminister C. Th. Z. (s. d.) og Hustru. Gift 25. April 1928 i Kbh. (b. v.) med Tegnersken Grete Buhl, f. 19. Sept. 1907 i Lemvig, D. af Sagfører, senere Kreditforeningsdirektør Orla B. (f. 1871) og Ingrid Jessen (f. 1879).

Z. blev Student 1917 fra H. Adlers Fællesskole og studerede derefter Kunsthistorie ved Universitetet under Francis Beckett. 1920—22 foretog han en Studierejse til London, Paris og Italien, hvorefter han 1926 afsluttede sit Universitetsstudium med Magisterkonferens. Under Mario Krohn har Z. arbejdet paa Thorvaldsens Museum og paa Fotografisamlingen; ved Kunstindustrimuseet var han Bibliotekar 1926—31, og endelig er han ansat paa Statens Museum for Kunst fra 1931 som Inspektør I, først med Tjeneste i Kobberstiksamlingen, derefter i Maleri- og Skulptursamlingen. Ogsaa til Afstøbningssamlingen er han knyttet. Uden for sit Museumsarbejde har Z. 1933—43 virket som Formand for Forening for Boghaandværk, hvor han sammen med Bogbinder August Sandgren foreslog Ændringer, der bragte nyt Liv til den stivnede Forening. Z.s Interesser falder i øvrigt inden for to Omraader, som det ses af hans Forfatterskab: gammel italiensk Kunst, som han har studeret paa adskillige Rejser, og moderne dansk og fransk Kunst. Blandt hans Afhandlinger maa nævnes »Museets nye Tintoretto« (Kunstmuseets Aarsskrift 1932), »Italiensk Kunst og Kunstindustri« (1934) (Kunst i Danmark, Ny Rk., X), »Fransk Maleri efter 1900« (1938) (Kunst i Danmark, Billedkunst), »Karl Schou« (1938), »Victor Haagen-Müller« (1939). Som Redaktør og Medarbejder har han Hovedæren for Samleværket »Danmarks Malerkunst« (1937, 2. Udg., 1943), og yderligere har han skrevet en Del kunstkritiske Artikler i Tidsskrifter og Aviser. Her, ligesom

ved Foredrag og Diskussioner, har han ofte beskæftiget sig med Nutidskunstens Stilling til andre Sider af Samfundets Liv. — To Malerier af Jens Søndergaard 1937. *Jørn Rubow.*

Zahle, Frederik Caspar Conrad Friboe, 1842—1930, Højesteretssagfører. F. 9. Marts 1842 i Hvejsel, d. 3. Marts 1930 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Forældre: Sognepræst, sidst i Kirke Stillinge, Provst Johan Christian Julius Z. (1795—1872) og Anna Sophie Vilhelmine Petræa Funch (1797—1862). Gift 28. April 1871 i Kbh. (Holmens) med Anna Marie Charlott(e) Knudsen, f. 12. Nov. 1842 paa St. Croix, d. 29. Nov. 1937 i Kbh., D. af Plantageejer, Kaptajn, Guvernementsadjudant Hans Christian K. (1788—1857) og Mathilde Christiane Reimer (1799—1889).

Z. blev Student 1859 fra Herlufsholm, studerede derefter en kortere Tid Teologi, blev 1864 juridisk Kandidat, 1869 Overretssagfører i Kbh. og 1875 Højesteretssagfører. Han vandt sig hurtigt et stort Klientel, men søgte ikke sin Gerning i Højesterets Skranke, hvor han allerede fra første Færd kun var en meget sjælden Gæst, men derimod som Administrator af offentlige og private Kapitaler, som Bestyrelsesmedlem i større industrielle Selskaber og som Raadgiver og Leder for et stort Antal Institutioner, Foreninger og Legater. Z. var 1885—1908 Medlem af Administrationskommissionen for Stamhuset Rønningesøgaard og det Mylius'ske Fideikommis, derefter Bestyrer af det for Stamhuset substituerede Fideikommis, Formand for Kronprins Frederiks og Kronprinsesse Louises Stiftelse — hvis Oprettelse skyldes Z.s Initiativ —, Medstifter af og indtil 1907 Medlem af Bestyrelsen for Tegne- og Industriskolen for Kvinder, 1882—1921 Medlem af Komiteen i Selskabet for uformuende Embedsmænds Døtres frie Undervisning, Kasserer i Komiteen for Opførelsen af Mariakirken, 1880—1917 Kasserer for Kronprinsesse Louises praktiske Tjenestepigeskole, 1880—1917 Formand for de Puggaard'ske Legater, Formand for de Grøn'ske Fideikommisser og for en Række Legater, Medlem af Bestyrelsen for Skodsborg Kommunalforening, Medlem af Bestyrelsesraadet for Ritzaus Bureau, Medlem af Bestyrelsen for Akts. De forenede Papirfabrikker (Formand 1896—1914), Medlem af Skoleraadet for N. Zahles Skole. Z. behandlede som Eksekutor Dødsboet efter Frederik VIII., til hvem han var stærkt personligt knyttet. Z. var højtstaaende Frimurer (Storseglbevarer) og har ydet et stort Arbejde for sine Logebrødre. — R. 1900. DM. 1907. K.² 1910. K.¹ 1914. — Malerier af Knud Larsen 1916 (De forenede Papirfabrikker og Familieeje) og G. Achen (Frimurer-

logen). Tegning af Gerda Ploug Sarp 1922. Buste af L. Brandstrup 1917 (Kronprins Frederiks og Kronprinsesse Louises Stiftelse). Radering af Jul. Rosenbaum.

H. Hjorth-Nielsen: Danske Sagførere under Loven af 26. Maj 1868, 1941, S. 416 f. Politiken 8. Marts 1912 og 9. Marts 1922. Vort Land 9. Marts 1912. Berl. Tid. 8. og 9. Marts 1922.

Erik Reitzel-Nielsen.

Zahle, Herluf, 1873—1941, Diplomat. F. 14. Marts 1873 i Kbh. (Frue), d. 4. Maj 1941 i Berlin, begr. i Kbh. (Vestre). Forældre: Overrets-, senere Højesteretssagfører Frederik Z. (s. d.) og Hustru. Gift 24. Aug. 1901 i Ordrup med Hedvig Maren Sophie (Lillan) Hauge, f. 13. Sept. 1882 i Arvika, Sverige, D. af Ejer af Gaarden Vang ved Moss Alfred H. (d. 1887) og Hedvig Karlström (d. 1888) og Adoptivd. af Generalkonsul Andreas Julius Lauritz Holmblad (1852—96) og Anna Dorothea Suhr (1857—1928).

Z., der blev Student 1890 fra Metropolitanskolen og cand. jur. 1897, traadte 1900 efter et Par Aars Virksomhed som Sagførerfuldmægtig i Udenrigsministeriets Tjeneste. Han var Legationssekretær i Paris (1904), i Stockholm (1905—08) og i London (1908—09), Kontorchef 1909 og blev allerede 1910 Departementschef i Ministeriets 2. Departement. Fra 1913 og under hele Verdenskrigen beklædte han den vigtige Stilling som Chef for det politiske (1.) Departement. Det var saaledes ham, der 5. Aug. 1914 modtog Besøg af den tyske Gesandt, som stillede en Forespørgsel om den danske Regerings Holdning efter den britiske Krigserklæring til Tyskland. Paa denne Post saavel som ved andre Lejligheder viste han megen Takt, Ro og Besindighed og Kendskab til diplomatisk Kutyme. Z. deltog aktivt i Arbejdet med Udenrigstjenestens Omorganisation efter Verdenskrigens Slutning, men ombyttede derefter sin meget krævende Stilling i Ministeriet med Posten som Gesandt i Stockholm (1919—24); fra 1924 til sin Død 1941 — en for det dansk-tyske Forhold betydningsfuld Periode, ikke mindst i den Situation, der opstod ved Besættelsen af Danmark 9. April 1940 — var han Danmarks Gesandt i Berlin.

I Stockholm vandt Z. sig en udmærket Position. Et nært Venskab knyttede ham til Kong Gustaf, og Gesandtskabet blev her, som senere i Berlin, et selskabeligt Centrum ud over hvad der var sædvanligt for et lille Lands Repræsentation.

Allerede paa et tidligt Stadium havde Z. haft Lejlighed til at virke paa et større internationalt Plan. Han var 1907 Sekretær ved den danske Delegation paa den anden Haagkonference og 1913 Formand i den Kommission, der skulde forberede Danmarks

Deltagelse i den 3. Konference, som var fastsat til 1914, men aldrig blev afholdt. Under Verdenskrigen deltog han i en Række nordiske Konferencer i Kbh. (Nordsøkonference 1915, Konferencer om Telegraf- og Presseforhold 1916, 1917 og 1918); i Okt. 1917 var han Præsident for den internationale Krigsfangekonference sst. Han var Medlem af den danske Komité til Forberedelse af Varetagelsen af neutrale Staters Interesser ved Fredslutningen. Det var da naturligt, at han som Formand traadte ind i den Delegation, i øvrigt bestaaende af Politikere, der repræsenterede Danmark ved Folkeforbundets første Forsamling 1920. I alle de følgende Aar lige op til 1927 kom han i samme Egenskab tilbage til Genève; hans Sprogfærdighed og Forhandlingsevne gjorde ham til en benyttet Kraft i Forsamlingen. Som en af Ordførerne for de nordiske Forslag til Ændringer i Folkeforbundspagten, der fremsattes allerede 1920, blev han indvalgt i det Udvalg, som skulde overveje samtlige Ændringsforslag, og gjorde her en betydelig Indsats. Hans Evner som Forhandlingsleder blev jævnlig anvendt, bl. a. blev han af Folkeforbundsraadet udpeget til Præsident for den anden internationale Opiumskonference (Nov. 1925—Febr. 1926); 1928 valgtes han til Præsident for Folkeforbundsforsamlingen.

Da Grønlandsstriden 1932 blev indbragt for den faste mellemfolkelige Domstol i Haag, og den danske Regering i Henhold til Domstolens Statutter havde Lov til at udnævne en »national Dommer« (ad hoc Dommer), faldt dens Valg paa Z.

Z. havde megen Interesse for Kunst (ganske særlig gammel italiensk Kunst, paa hvilket Omraade han regnedes for en virkelig Kender), for Teater og Ballet, baade i Kbh., hvor han gentagne Gange nævnedes som Direktøremne for Det kgl. Teater, og i Udlandet, hvor han ved flere Lejligheder virkede for Besøg af danske Kunstnere.

Bag Z.s repræsentative og statelige Ydre og hans Formfuldendthed, som for en yngre Slægt kunde synes noget overdreven, boede der megen personlig Elskværdighed.

Kammerjunker 1905. Kammerherre 1910. — R. 1906. DM. 1912. K.² 1917. K.¹ 1924. F.M.G. 1928. S.K. 1933. — Buste af Grevinde Roedern ca. 1930. Tegning af Gerda Ploug Sarp 1918.

Berl. Tid. og Politiken 5. Maj 1941. *Finn T. B. Friis.*

Zahle, Ida Charlotte **Natalie,** 1827—1913, Skolebestyrerinde. F. 11. Juni 1827 i Assens ved Horsens, d. 11. Aug. 1913 i Vedbæk, begr. i Kbh. (Vestre). Forældre: Sognepræst Sophus Z. (s. d.) og Hustru. Ugift.

Forældrenes harmoniske Samliv og den Aand, der raadede i Præstegaarden, grundlagde i N. Z. den dybe Respekt for og Tro paa det gode Hjems Betydning, som blev et Hovedtræk i hendes Syn paa Opdragelsen. Næppe ti Aar gammel mistede hun begge sine Forældre og kom i Huset hos Professor D. F. Eschricht i Kbh., hvor Plejemoderens strenge Krav om Pligtopfyldelse bidrog til at udvikle hendes Karakter. Hun viste tidligt baade Lyst og Evne til at undervise og var kun femten Aar, da hun kom ud som Lærerinde, først hos en Møller i Jylland og siden hos en Læge i Nyborg.

I sit Arbejde følte hun, hvor utilstrækkeligt det var, som hun havde lært i Døtreskolen til Frederik VI.s Minde, og som 22-aarig tog hun derfor igen til Kbh. for at uddanne sig som Privatlærerinde paa den af Annestine Beyer og Emil Bojsen 1846 oprettede »højere Dannelsesanstalt for Damer«. Hun forlod dog senere denne og blev privat forberedt til Institutbestyrerindeeksamen, som hun bestod Febr. 1851. Det var hende paa dette Tidspunkt klart, at hun vilde vie sit Liv til Skolens Tjeneste, og at hun — med egne bitre Erfaringer som Baggrund — vilde skabe »en Forhindringsanstalt for daarlige Lærerinder«.

1851 averterede hun, at hun fra 1. Maj modtog vordende Lærerinder til Uddannelse; i Løbet af det første Aar kom der dog kun een Elev, som deltog i alle Fag, og een, som deltog i nogle. Men de følgende Aar steg Tallet, til sidst til over 100, og til Kursus knyttede hun en Pension, som ogsaa blev stærkt besøgt, ikke mindst af unge Piger fra Norge. Fra denne Skole for voksne udgik en Skare vel uddannede og begejstrede Privatlærerinder og Skolebestyrerinder; under noget skiftende Former fortsattes dette Kursus gennem 60 Aar; det lukkedes først 1911. Da Lærerindeeksamen blev indført 1860, optog N. Z. straks ogsaa Elever, som forberedte sig til denne Prøve; fra 1862 blev de udskilt som en særlig Afdeling, der blev til N. Z.s Kvindeseminarium, nu det største i Landet. Til Lærerindeskolen var der endvidere 1869—77 knyttet en Musikskole.

Jævnsides med Undervisningen af voksne havde N. Z. ogsaa haft en Barneskole. 1852 overtog hun med Støtte fra sin Faders gode Ven, Etatsraad L. N. Hvidt, Frk. Foersoms Pigeskole og n. A. den ejendommelige, grundtvigske »Dannekvindeskole«, da dens Bestyrerinde, Susette Dalgas, ægtede Professor C. R. F. Mariboe. Den friske og frie Aand, som prægede sidstnævnte Skole, fik Betydning for N. Z.s egen Skole og kendetegnede den stadig i Forbindelse med Respekten for Arbejde, Orden og Disciplin.

Omkring den unge, energiske Bestyrerinde samlede der sig en enestaaende Lærerstab, baade Mænd og Kvinder. N. Z. havde et

genialt Blik for Valget af Lærere, og hendes stærke, ejendommelige Personlighed drog Mennesker fra alle Lejre, ikke mindst den grundtvigske Kreds, til hendes Skole. Mange udmærkede Lærerinder, til Dels hendes tidligere Elever, bidrog til at bære den store Institution, Skolen efterhaanden udviklede sig til (Anna Hjort, Henriette Skram, Hansine Gerdtzen, Bertha Hahn, Katrine Lønborg, Christiane Lund, Martha Steinthal, Georgine Knuth, Marie Ringberg o. fl.). Blandt de Lærere, som var kendt langt ud over Skolens Kreds, kan nævnes Jens Nørregaard, Chr. Richardt, M. Cl. Gertz, A. B. Drachmann, Vilh. Andersen, L. Moltesen, Ida Falbe-Hansen, Kirstine Meyer, Ingeborg Simesen o. fl. Hvor forskellige end alle disse Mennesker var af Oprindelse og Anskuelse, bøjede de sig loyalt for Skolens Aand og tjente dens Leder.

Maalet for sit Arbejde havde N. Z. altid set deri at hjælpe Kvinder til Udvikling og Selvstændighed, saa at ikke mindst den ugifte Kvinde kunde sørge for sig selv og indtage en Stilling som Borger i Samfundet. Hun fraveg dog aldrig den Mening, at Kvindens betydningsfuldeste Plads var i Hjemmet som Hustru og Moder. I to Afhandlinger »Om den kvindelige Uddannelse her i Landet« (1873 og 1883) udvikler hun dette nærmere og peger ogsaa paa, at den indre Frigørelse er lige betydningsfuld for Husmoderen og for den selverhvervende Kvinde. Hun indførte Fag som Fysiologi, Sundhedslære, Husgerning og fra 1864 — før nogen anden Pigeskole — ogsaa Gymnastik. Men Religion, Modersmaalet og Historie stod altid for hende som de for det indre Liv og den aandelige Udvikling mest betydningsfulde Fag. Selv underviste hun i Kristendomskundskab og Dansk og skal have været en baade grundig og aandfuld Lærerinde, om end hun, der paa mange Omraader var Autodidakt, ofte kunde trætte sine Elever ved sin Forkærlighed for Detailler. Lyst til pædagogiske Fremskridt forenede hun med megen Besindighed og Respekt for Eleven, saa hun ikke hastigt eksperimenterede, men kun forsigtigt prøvende optog det nye. Hun har herved bidraget til, at Kvindens Frigørelse i Danmark fik et roligere og sundere Forløb end i mange andre Lande.

Som et Led i sine Bestræbelser for at modne og dygtiggøre den unge Pige til selv at tage et Arbejde op, ønskede N. Z. at forlænge hendes Skolegang til Atten—Nittenaarsalderen, helst efter en Periode med mindre intellektuel og mere praktisk Beskæftigelse; hun oprettede derfor 1861 en Fortsættelsesskole for Elever fra den højere Pigeskole, og fra 1866 udvidede og omdannede hun Fortsættelsesklassen til en Art Højskole, hvor Georg Brandes og Jul. Lange kan nævnes blandt de betydelige Mænd, som med Foredrag ydede

N. Z. deres Hjælp. Højskolen bestod dog kun til 1877, mens Fortsættelsesklassen, dens Kerne, vedblev til 1911.

Da Kvinder 1875 havde faaet Tilladelse til at tage Examen artium, oprettede N. Z. et Artiumskursus og 1882 den første Eksamensklasse til almindelig Forberedelseseksamen. En Husholdningsskole var 1882—92 knyttet til N. Z.s Skole, men den nedlagdes, fordi der blev indrettet Skolekøkkenundervisning for Barneskolen.

Efter Seminarieloven af 1894 omordnede N. Z. Seminariet, og som Øvelsesskole oprettede hun en selvstændig Pigeskole, hvis Elever kunde gaa ud med Borgerskoleeksamen, senere med Realeksamen.

Fra Kronprinsensgade var N. Z. 1856 flyttet til Gl. Strand 48, men da Lokalerne ogsaa her blev for smaa, byggede hun en trefløjet Skolebygning ved det gamle Voldterræn, Nørrevold 7 og Linnésgade 8 og 10. Den toges i Brug 1877, og her naaede Elevtallet efterhaanden op til 1200. Ved Fundats af 7. Juli 1885 overdrog N. Z. sine Bygninger med Inventar til den selvejende Institution N. Z.s Skole under Bestyrelse af seks af hendes Medarbejdere, en juridisk Konsulent og hende selv som Overbestyrerinde. I denne Stilling efterfulgtes hun 1900 af Henriette Skram, og kun i Seminariets Ledelse deltog hun endnu til 1903.

Indtil Aarhundredskiftet var N. Z., trods Skolens stærke Vækst, Sjælen i hele den omfattende Virksomhed. Skolelivet stemtes overalt i det store Hus efter den Tone, hun ønskede, og Traditioner skabtes. Sine oprindelige Ideer om, hvordan en Skole skal ledes, med pligtopfyldende Arbejde, med Orden og Munterhed og under samme Tryghed som i et godt Hjem, var hun forblevet tro. N. Z. understregede stærkt for sine Medarbejdere deres Pligt som Opdragere ved Siden af deres Opgave som Faglærere; bl. a. ved Hjælp af Klasselærerinderne skabte hun et friskt og glad Tillidsforhold mellem Ledere, Lærere og Elever og afvandt Hjemmene Respekt for Skolens Arbejde.

Hendes Syn paa Skolevirksomheden var oprindelig præget af Filantropinismen, men senere mærkedes stærk Indflydelse fra grundtvigske Venner og Højskolekredse. Ogsaa i religiøs Henseende mærkede man Indflydelse fra Kirkegangen i Vartov paa hendes gammellutherske Fromhed.

Nationalt stod hun de nationalliberale Kredse nær, Carl Ploug og hans Hustru hørte til Omgangsfællerne, og ogsaa gennem dem styrkedes N. Z.s Interesse for de skandinaviske Lande, hvor hun havde mange Venner.

Hendes magtfulde Personlighed kunde baade drage og frastøde Mennesker, fordi hun kunde være lige saa hensynsløs som kærlig og betænksom. Hendes Skikkelse var lille og tæt, Ansigtet havde stærke, bydende Træk, Stemmen var dyb og smuk, Øjnene store, lyse og faste. Det stærkeste i hendes Væsen var Villien til at tjene dansk kvindelig Ungdom for Lands og Folks Skyld, og denne Gerning gik hun ind til med stor Kærlighed og gammeldags Fromhed, støttet af sin brede Menneskelighed.

Ved sin enestaaende pædagogiske Virksomhed har hun ikke alene højnet Lærerindestanden og i det almindelige Omdømme den danske Pigeskole, men hun har øvet Indflydelse paa hele den kvindelige Uddannelse i Danmark og det øvrige Norden.

F.M.G. 1891. — Mindesmærke af L. Brandstrup med Portrætbuste i Ørstedsparken i Kbh. 1916. — Maleri af Aug. Jerndorff 1890 i N. Z.s Skole. Buste af V. Bissen (Fr.borg). Monumentudkast 1915 af V. Clausen og C. Martin-Hansen. Litografi 1886 af I. W. Tegner efter Fotografi. Træsnit af H. P. Hansen 1884.

Ill. Tid. 13. Juni 1897. Nordstjernen 1891—92, S. 121 f. Danmarks Kultur Aar 1900, 1900, S. 211 ff. Aarsberetninger fra N. Z.s Skole. Mit Hjem, 1912, S. 50 ff. Th. Moltke og Henriette Skram: Natalie Zahle, 1914. Henriette Skram: N. Zahles Skole, 1916. Ingeborg Simesen: Natalie Zahle, 1919. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., III, 1924; V, 1926. Bavnen, 1927, S. 489—502. Hjem og Skole, XX, s. A., S. 145—49. Natalie Zahle til Minde, udgivet af Skolens Bestyrelse, 1927.

Karen Bagge (Joakim Larsen).

Zahle, Peter Christian, 1825—98, Politiker og Præst. F. 15. Nov. 1825 i Assens ved Horsens, d. 30. April 1898 paa Langevraagaard, Testrup ved Haslev, begr. i Herlufsholm. Broder til Natalie Z. (s. d.). Gift 1° 26. Okt. 1853 i Kbh. (Garn.) med Adelaida Stellavina Agerholm, f. 20. Marts 1829 i Kbh. (Fødsst.), d. 12. Maj 1861 sst. (Garn.), D. af Kaptajn, Inspektør ved Stokhuset, senere Oberstløjtnant Abraham A. (1790—1865) og Christiane Holst (1804—89). 2° 11. Aug. 1865 i Kbh. (Johs.) med Clara Ernestine Emilie Melbye, f. 29. Dec. 1841 i Kbh. (Frue), d. 18. Dec. 1868 sst. (Frue), D. af Urtekræmmer og Chokoladefabrikant, senere Sekretær og Bogholder Christian Frederik M. (1809—90) og Dorothea Kirstine Carstensen (1814—93). 3° 12. Jan. 1870 i Kbh. (Vartov) med Wilhelmine Amalie Lovise Jacobsen, f. 14. Juli 1840 i Kbh. (Frels.), d. 8. Jan. 1927 sst., D. af Urtekræmmer Peter Wilhelm J. (1795—1863) og Louisa Augusta Bencke (1794—1874).

Z. blev Student 1844 fra Herlufsholm og kom derefter i Huset hos Etatsraad L. N. Hvidt, tog 1850 teologisk Embedseksamen, men følte sig ikke tilfreds med den Virksomhed, som derved aab-

nedes for ham (paavirkedes ogsaa af S. Kierkegaard), og hengav sig i nogle Aar til Studiet af Retsvidenskaben, ligesom han i 60'erne paa mindre Udenlandsrejser undersøgte socialøkonomiske Forhold. Han optraadte første Gang offentligt i Casino 1848, indførtes i Politik af Balth. Christensen og valgtes allerede i Febr. 1853 i Holbækkredsen til Folketinget, sluttede sig straks til Bondevennerne, særlig til Tscherning, og var i Marts 1854 en af de tre Folketingsmænd, der stemte imod Monrads Mistillidsadresse; ligeledes hørte han i Okt. 1854 til det Mindretal, der stemte imod P. A. Tuteins Forslag om Rigsretsanklage mod Ministeriet Ørsted, men turde derefter ikke stille sig til Genvalg og søgte forgæves at blive valgt i en anden Kreds. Derimod valgtes han i Juni 1855 i Nørre Sundby og sad nu i Folketinget, indtil han 1861 fortrængtes af F. N. Dresing; han valgtes her paa ny i Juni 1866 indtil 1872 og derefter i Ringsted indtil 1881, da han trak sig tilbage fra det politiske Liv. Han var indtil 1864 en ivrig Tilhænger af Helstaten og forfattede 1853—64 en Række velskrevne — alle unavngivne — Flyveskrifter, deriblandt »Heelstatsregjeringen og Trefemtedeelsrigsdagen« (1853), »Prinds Christian« (1857), »Ministeriet Bang-Andræ-Hall« (1860), »Danmarks Arvefølgeorden« (1864); han udgav tillige 1859—60 Tidsskriftet »Ret og Pligt« og 1860—62 dets Fortsættelse Ugebladet »Staten« samt var en flittig Medarbejder ved »Nørrejysk Tidende« og »Flyve-Posten«. 1866—70 fulgte han nærmest G. Winther, hørte derefter til Det forenede Venstre og sluttede sig efter dets Deling 1878 til Bergs Gruppe.

Skønt Z. saaledes i næsten 23 Aar — Afbrydelserne fraregnede — sad i Folketinget, kom han dog aldrig til at spille nogen politisk Rolle. Han var velbegavet og havde mange Kundskaber, var i sin Opfattelse idealistisk og udpræget radikal, en Modstander af al Standsulighed og Standsfordom, men der var i hans Foredrag noget forvirret og jappet, saa at hans gode Tanker faldt over hinanden, og hans Tale blev derfor snarere et Fyrværkeri af brogede Indfald, aandfulde og forstandige blandede med sære og snurrige, end et Middel til virkelig Opklaring af det foreliggende Spørgsmaal. Ligesom Tscherning kunde han springe fra et Emne til et andet, fra en Tankegang over i en anden, og han havde samme Hang til at fremsætte vovede, ja ligefrem paradoksale Paastande, men han savnede sin store Mesters praktiske Sans og aandelige Overlegenhed og blev derfor stundom en ufrivillig Karikatur af ham og kom langtfra til at øve den Indflydelse, som en mere sindig Fremtræden vistnok kunde have skaffet ham. Særlig var han en Fjende af de Nationalliberale og Embedsmændene, og han saa i

den nationale Modsætning mellem Danskere og Slesvigholstenere nærmest et Udslag af en Kappestrid mellem Kbh.s og Kiels Universiteter; ligeledes bebrejdede han Embedsmændene, at de for at kunne fortsætte deres Herredømme i Staten søgte at hindre den naturlige Sammenslutning mellem de store og de smaa Landejendomsbesiddere. 1864 sluttede han sig for en Tid til Augustforeningen.

Ligesom Z. 1855 havde stemt imod Fællesforfatningen paa Grund af Rigsraadets Sammensætning, stemte han 1866 imod den gennemsete Grundlov. Derimod lovpriste han n. A. Forholdstalsvalgmaaden som fremtidigt Grundlag for Rigsdagens Sammensætning for at give alle Synsmaader en retfærdig Indflydelse; ja, han fremsatte endog Tanken om Vælgernes »Selvinddeling«, ɔ: om at lade alle Landets Vælgere frit dele sig i 102 Grupper, som hver valgte sin Folketingsmand til et »virkeligt Folketing« (25. Marts). Ligeledes krævede han udstrakt kirkelig Frihed og betegnede Spandets Forslag fra 1851 som »det fornuftigste og klareste, det redeligste og ædleste Forslag«, medens han fandt Gejstligheden »hildet i snæverhjærtede Begreber og Forestillinger og paaholdende med Hensyn til sin Magt over Samvittighederne«. Religionsundervisningen burde fjernes fra Skolerne og overdrages Præsterne. I enkelte Spørgsmaal lykkedes det ham dog at fremme en praktisk Afgørelse. Han var saaledes Hovedophavsmanden til Loven om Nørre Sundbys Næringsforhold, dens Udvikling til Handelsplads (1856) og til Afskaffelsen af Næringsskat (1861), og det skyldes nærmest ham, der oprindelig ønskede at overdrage Nationalteatret til privat Drift med et fast Statstilskud, at Loven om Det kgl. Teaters nye Bygning vedtoges 1870; han havde i denne Sag hele sit Parti imod sig.

1871 grundlagde Z. »Folketidende for Midtsjælland« i Ringsted og var dens Redaktør indtil 1877. Herved og ved en flittig Virksomhed som Foredragsholder samt ved sin personlige Elskværdighed og store Hjælpsomhed til at give Raad vandt han megen Indflydelse paa Egnens Befolkning og har haft væsentlig Del i den politiske Radikalismes Udbredelse i Midtsjælland. 1877 overtog han ogsaa efter J. A. Hansen Formandspladsen i Femte-Juni-Folkeforening. Det var dog ikke alene som politisk Forfatter, Z. optraadte i Litteraturen, men ogsaa her viser hans ejendommelige irregulære Væsen sig. 1850—59 udgav han to Samlinger »Mindeblade for Herlovianere« og 1860 en litterærhistorisk Skildring af »Knud Lyne Rahbek og hans Samtid«. 1851 skrev han »Firmaet Søren Jensen & Søn«, halvt Fortælling, halvt Samtaler, og 1853

Fortsættelsen »Etatsraadinde Bruun«; de sammenknyttedes 1865 til »Lys og Skygge fra Livet inden fire Vægge«. 1858 udsendte han »Aposteltiden og det nye Testamentes Historie«, halvt Kirkehistorie, halvt Bibeloversættelse, og 1866—68 1. Del af »Folkesaga især om Nordboens Liv, Daad og Idræt ude og hjemme«, omfattende de første tolv Aarhundreder af vor Tidsregning. Som Feuilletoner i sit Blad skrev han nogle Fortællinger og Folkelivsbilleder. 1857 besørgede han den Samling af S. Kierkegaards Bladartikler, som R. Nielsen udgav.

Træt af sin politiske Gerning, der ikke i nogen Maade fyldestgjorde hans Forhaabninger, søgte han 1879 Præstekald. Han blev først Sognepræst i Rubjerg i Vendsyssel, men forflyttedes allerede 1881 til Vallensved ved Næstved. Som Præst vandt han ogsaa Menighedens Tilslutning og Hengivenhed. 1896 tog han sin Afsked.

H. Wulff: Den danske Rigsdag, 1882, S. 327—32. Thomas Larsen: En Gennembrudstid, II, 1922 (se Registeret). Ringsted Folketidende 11. Jan. 1895, 1. Okt. 1921, 16. Nov. 1925. Hans Lund: Sofus Høgsbro. Brevveksling og Dagbøger, I—II, 1923—25. Tilskueren, XXXVIII, 1921, II, S. 253—67.

Emil Elberling (Povl Engelstoft).*

Zahle, Ernst **Sophus** Wilhelm, 1797—1837, Præst, Digter. F. 19. Marts 1797 paa Vemmetofte, d. 30. Marts 1837 i Kbh. (Trin.), begr. i Hvedstrup. Forældre: Sognepræst, sidst i Slaglille og Bjernede, Christian Gottlieb Z. (1752—1817) og Christine Esmarch (1762—1827). Gift 17. Sept. 1824 i Gentofte med Vilhelmine Catharina Louise Böttger, f. 14. Juli 1802 i Kbh. (Petri), d. 5. Febr. 1837 i Hvedstrup, D. af Silke- og Klædekræmmer, senere Rodemester Melchior B. (1771—1844) og Frederikke Marie Hansen (1776—1839).

Allerede under Skoletiden paa Herlufsholm skrev Z. letflydende Viser og Vers, men interesserede sig i øvrigt særligt for Naturvidenskaberne, opmuntret hertil af Zoologen, Overlærer H. B. Melchior (s. d.), hvis efterladte og prisbelønnede Værk »Den danske Stats og Norges Pattedyr« han 1834 udgav med en Forerindring. 1817 blev Z. Student, tog n. A. 2. Eksamen og var 1818—19 Vikar ved Skolen for en ældre Broder. I Kbh. var han 1819—24 Alumne paa Valkendorfs Kollegium samt Lærer (fra 1822 Adjunkt) ved Metropolitanskolen i Naturhistorie. Men efter sin teologiske Embedseksamen 1822 søgte han Præstekald: 1824—29 i As og Klakring i Jylland, 1829—36 i Hvedstrup og Fløng paa Sjælland, var derefter i et halvt Aar Hof- og Slotspræst i Kbh. Navnlig i Jyl-

land fortsatte han sine naturhistoriske Studier og vandt 1828 en af Videnskabernes Selskab udsat Pris for en Afhandling om Maarens Udryddelse, medens Præstetiden paa Sjælland formørkedes af Hustruens Sygdom: hun var uhelbredelig Krøbling efter Fejlbehandling ved en Datters Fødsel. Denne — den senere Skolebestyrerinde Natalie Z. (s. d.) — har i sine Erindringer givet et gribende Billede af Forældrenes trods Sorgen saare harmoniske og dybt lykkelige Samliv. Hustruens Død i Hvedstrup, medens Z. i Naadsensaaret boede alene i Kbh. og ikke forinden naaede hjem, bevægede ham saa stærkt, at han døde syv Uger senere. Ved Begravelsen holdt Biskop Mynster Mindetalen, medens Oehlenschläger havde skrevet Sørgekvadet. Endnu to Beviser paa Z.s Anseelse som Præst var den Kreds af Bønder fra hans sidste Landsogn, som mødte for at bære ham fra Boligen »bag Børsen« til Kirken og derfra kørte ham til Graven, og den Omstændighed, at Frederik VI. paa hans Dødsleje lovede at støtte hans to forældreløse Børn.

Trods sin ret unge Alder havde Z. — spredt i Datidens periodiske Presse — skrevet en Mængde lyriske, nationale og religiøse Digte samt Lejlighedssange, som hos Samtiden gav ham et — af Eftertiden ikke anerkendt — Digternavn. Som Alumne vandt han 1821 en af en Traadfabrikant Quists Enke udsat Pris for den bedste Mindesang om Morten Luther (»I Bethlehem var Lyset tændt . . .«), og mellem hans Studenter- og Studenterforeningssange huskes endnu Sangen ved Regensens Tohundredaars Fest 1823 (»Kong Christian lægger ned sit Sværd . . .«) og paa Kongens Fødselsdag 1823 og 1824 i Studenterforeningen (»Jeg kjender et Land, som har Bølgen til Vold . . .« og »I Danmark jeg fødtes og dér vil jeg dø . . .«). Endelig skrev han bl. a. Kantaten ved Reformationsfesten i Jubelaaret 1836. En Række æstetiske Anmeldelser fremkom i »Maanedsskrift for Litteratur« og »Dansk Litteraturtidende«. I sin Digtning var han Kirkens, Kristendommens og Kongedømmets tro Tjener, men gav næsten overalt kun Efterklang. Efter hans Død tryktes først »Efterladte digteriske Arbeider udg. af E. Clausen« (1837), en ufuldstændig og fejlfuld Pirat-Udgave, som da ogsaa fik en enstemmig og fordømmende Kritik, medens en Broder til Fordel for Børnene nogle Aar efter udgav en firdoblet Udgave af Z.s »Digte, samlede og udgivne efter hans Død« (1843), som fik en lige saa skarp Omtale: »den romantiske Poesis slappeste Affødninger«, hvorved »den afdøde for stedse er udslettet af de danske Poeters Række«. Mest ægte og mest personlige synes nu de religiøse Digte at være.

Ny Freia, 1827, S. 227. Fortale til »Digte«, 1843. Alb. Leth og G. L. Wad: Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm, 1875, S. 184 f. Natalie Zahle, I, 1914, S. 11—46. H. J. Helms: Valkendorfs Kollegiums Historie, 1917, S. 240. Metropolitanskolen gennem 700 Aar, 1916, Tillæg, S. 11. Carla Thelin: Natalie Zahle, 1918, S. 1—27. Dansk Litteratur-Tidende, 1821, S. 319 f.; 1828, S. 561. Knud Fabricius: Regensen, 1923—25, S. 42 f. J. P. Mynster: Kirkelige Leiligheds-Taler, II, 1854, S. 356—60. Journal for Literatur og Kunst, II, 1843, S. 1—14.

Carl Dumreicher.

Zahlmann, Carl Christian, 1830—1920, Officer. F. 25. Maj 1830 i Kbh. (Petri), d. 23. Juni 1920 paa Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). Forældre: Læderfabrikant Heinrich Christian Z. (1797—1878) og Pauline Johanne Christiansen (1797—1841). Gift 5. Maj 1863 i Kbh. (Frue) med Johanne Marie Bornemann, f. 12. Febr. 1841 i Kbh. (Frue), d. 6. Nov. 1926 paa Frbg., D. af Professor F. C. B. (s. d.) og 1. Hustru.

Z. optoges i Landkadetakademiet 1843 og afgik 1848 som Sekondløjtnant (med Anciennitet 1847) ved 2. Reservebataillon, med hvilken han deltog i Felttogene 1848—49. Sidstnævnte Aar fik han Premierløjtnants Karakter og forsattes i Marts 1850 til 6. Linieinfanteribataillon, med hvilken han med Hæder tog Del i Slaget ved Isted og Fægtningerne ved Stenten Mühle og Breckendorf. Under Feltlivet lærte hans foresatte at skatte hans Samvittighedsfuldhed, hensynsfulde Fremtræden og Evne til selvstændig Kommandoføring. Allerede i Maj s. A. fik den purunge Løjtnant betroet Kommandoen over et i Egnen mellem Tønningen og Frederiksstad detacheret Kompagni, hvor han fik Lejlighed til ret at »staa paa egne Ben«. — Efter Krigen blev han Ordonnansofficer ved 2. Generalkommando og 1859 Adjudant ved samme, fra 1862 som Kaptajn. 1863 forsattes han til Geleddet som Kompagnichef og deltog i Danevirkes Forsvar. Hvorledes Z. bedømtes i militære Kredse, vises ved, at Overkommandoen i Danevirkestillingen indstillede til Krigsministeriet at faa Kaptajn Z. tilkommanderet til Aflastning af Souschefen, Kaptajn v. Rosen, da Overkommandoens Adjudanter forekom den for unge og uerfarne, en Indstilling, som dog »Krigsministeriet var dristigt nok til at afvise«. I Marts 1864 fik Z. Kommandoen over Arbejdsbataillonen i Fredericia, indtil han i Slutningen af April kom til Tjeneste ved Overkommandoen og s. A. ansattes som Adjudant ved 4. Division og efter Nørrejyske Korps' Ophævelse i Juli som Souschef ved 3. Division. Efter Krigen gjorde Z. Tjeneste som Kompagnikommandør i Fredericia, til han 1867 forsattes til Generalstabens taktiske Afdeling. Under Troppekoncentrationen ved Kolding 1870 i Anledning af Krigsfaren var

han Stabschef ved Øvelsesbrigaden, ligesom han var Souschef ved Lejrdivisionen 1869, 1872 og 1876. 1872 var han blevet Souschef ved 2. Generalkommando, blev 1879 Oberst og Bataillonschef, men forsattes 1882 atter til Generalstaben, ansattes som Stabschef ved 2. Generalkommando og fungerede 1884 som Stabschef ved Øvelsesdivisionen under de store Øvelser, hvis Tilrettelæggelse og Ledelse betegnedes som mønsterværdig. N. A. blev han Regimentschef, 1888 Generalmajor og Chef for 1. Jyske Brigade, 1897 for 1. Sjællandske Brigade. Han afgik paa Grund af Alder 1900. — Z. var en fin og sympatisk Personlighed, en overordentlig dygtig og i al sin Færd hensynsfuld Officer, der i højere Grad, end maaske vanligt var paa hans Tid, ikke blot forstod Betydningen for Tjenestens Tarv af at indvirke paa de undergivnes Æresfølelse og at udvikle deres Selvstændighed og Ansvarsfølelse, men ogsaa altid handlede derefter. — R. 1862. DM. 1877. K.² 1886. K.¹ 1892. S.K. 1900. — Maleri i Frimurerlogen i Aarhus.

J. Johansen: Hæren ved Danevirke 1864, 1938, S. 99. N. P. Jensen: Livserindringer, II, 1916. Ill. Tid. 27. Maj 1900. Berl. Tid. 24. Juni 1920.

Carl v. Kohl.

Zahrtmann. Slægten Z., der i sine ældre Led navnlig var knyttet til Præstestanden, føres tilbage til Kornet Hendrich Z. (d. 1738), der var født i Magdeburg, og som traadte i dansk Militærtjeneste 1715; hans Søn Sognepræst i Kongens Tisted, Binderup og Durup Johan Henrik Z. (1725—82) var Fader til Sognepræst til Søndre Sogn i Viborg Henrich Christian Z. (1762—1826), af hvis Børn skal nævnes Sognepræst i Hatting og Torsted Johan Henrik Z. (1800—67), Gehejmelegationsraad Peder Tetens Z. (1808—78), Distriktslæge, Etatsraad Carl Vilhelm Z. (1810—99) og nedenn. Viceadmiral Christian Christopher Z. (1793—1853), der havde Døtrene Bodild Joachimine (Mimi) Z. (1830—76), gift med Lensgreve Ludvig Henrik Carl Herman Holstein (1815—92, s. d.) til Grevskabet Holsteinborg, og Wanda Sophie Elisabeth Candia Z. (1842—1916), der ægtede Teaterchefen Greve Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe (1836—1908, s. d.). Distriktslæge Carl Vilhelm Z. (1810—99) var Fader til Civilingeniør Conrad Heinrich Donner Z. (1847—1923), til Havneingeniør Hans Z. (1849—1930) og til de nedenn. Maleren Peder Henrik Christian (Kristian) Z. (1843—1917) og Lægen Mads (Marius) Kofoed Z. (1861—1940).

C. Jespersen: Stamtavle over den bornholmske Familie Jespersen, 4. Udg., 1941, S. 134, 150—53.

Albert Fabritius.

Zahrtmann, Christian Christopher, 1793—1853, Søofficer. F. 21. Dec. 1793 i Viborg, d. 15. April 1853 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Sognepræst til Søndre Sogn i Viborg Henrich Christian Z. (1762—1826) og Bodild Jochumine Tetens (1771—1846). Gift 2. Sept. 1827 i Altona med Sophie Elisabeth Donner, f. 15. Nov. 1805 i Ottensen, Altona, d. 25. Nov. 1858 i Paris, D. af Købmand, Konferensraad Conrad Hinrich D. (1774—1854) og Elisabeth Willinck (1784—1826).

Z. blev Kadet 1805, Maanedsløjtnant (ældste Kadetklasse) 1808, Sekondløjtnant 1810, Premierløjtnant 1818, Kaptajnløjtnant 1826, Kaptajn 1836, Kommandørkaptajn 1843, Kommandør 1849, Kontreadmiral 1851 og Viceadmiral 1852.

1807 var Z. Adjudant hos Ekvipagemesteren, Kommandør S. U. Rosenvinge. 1809 tilkommanderedes han Auksiliærstyrken paa Schelden og gjorde Tjeneste i Linieskibet »Pultusk«, men s. A. forflyttedes han til Rokanonbaadsflotillen ved Kbh. 1812 var han med Briggen »Kiel« ved Norge, hvor Skibet sammen med andre Brigger tog en rig Konvoj; Z. sendtes med Prisebesætning om Bord i Konvojens trediestørste Skib, Amerikaneren »Annavan«, hvis Mandskab ydede Modstand, men som dog lykkeligt bragtes ind til Ny Hellesund. 1812 deltog han desuden med Fregatten »Najaden« i den mindeværdige Kamp ved Lyngør 6. Juli som Chef for to Kanonjoller; efter Kampen kom han atter i »Kiel«, og Natten efter Bataillen sendtes han til Chefen for Modstanderen, det engelske Linieskib »Dictator«, Kaptajn Steward; de Danske og de Engelske var ikke enige om, hvorvidt »Kiel« var engelsk Prise eller ikke, men den forblev i dansk Eje. 1. Aug. s. A. sendtes Z. til Kbh. og blev Adjudant hos Kontreadmiral J. C. Krieger. 1813 var han Leder af Troppetransporten Korsør—Kiel og 1814 Adjudant hos Holmens Overekvipagemester, Kontreadmiral Kierulff. 1817—18 var han til Søs med Fregatten »Minerva« til Middelhavet og Vestindien, men den i øvrigt ringe Lejlighed til Aktivitet, der gaves Søofficererne efter Fredslutningen, og de sparsomme Udkommandoer, nærmere betegnet Lediggangen, førte Z. ind paa det videnskabelige Arbejde, der prægede Resten af hans Liv. Han kom ind paa Søkortarkivet. Han havde Villien til at gaa frem ad Videnskabens Vej, og han havde Troen paa sig selv. 1819 var han ved Gradmaalingen, sendtes til England for at hente en Zenitsektor og transporterede den fra Woolwich til Altona med Briggen »Falster«, og ligeledes hentede han Instrumenter til Gradmaalingen i Paris. 1824 var han med Kadetskibet, Fregatten »Freia«; med dette gjorde Prins Christian Frederik (Christian VIII.) Rejsen med til

Bornholm, og her grundedes den Interesse for Z., som denne kongelige Person Resten af sit Liv nærede for ham. 1825—26 var Z. næstkommanderende i Briggen »St. Jan« til Vestindien, Chefen, Kaptajn J. C. F. Hedemann døde 1826, og Z. blev da Interimschef. 13. Juli udbrød en voldsom Ildebrand paa St. Thomas, men Chefen for Korvetten »Diana«, Kaptajn C. Wulff, og Z. med deres Skibsbesætninger ydede herunder et saa fortrinligt Rednings- og Slukningsarbejde, at det skyldtes dem, at Byen skaanedes for fuldstændig Ruin. Hjemkommen fra Vestindietogtet rapporterede Z., at han var utilfreds med Skibets Kompasser, men Admiralitetet afviste pure hans Anker som bundende i Mangel paa simpelt Kendskab til Kompaslæren; Z. var spydig i sit Svar, som han lod sine unge Kammerater kende, og han blev en Slags Fører i de unges Kamp imod det, efter deres Skøn, forbenede Gammelmandsadmiralitet; »disse Gravitetsmænd« kaldtes Admiralerne i denne Anledning af Z.s Ungdomsven og Kammerat, men senere bitre Modstander og Angriber, den begavede H. B. Dahlerup. 1826 efterfulgte Z. Løvenørn som Direktør for Søkortarkivet og Generalinspektør for Søetatens Kronometre; han fandt Arkivets Opgave at være den at udgive fuldstændige Søkort med alle Sømærker nedlagt i dem, hvilket var et Brud med Tidens Opfattelse — og med Admiralitetets. Dette holdt fast paa, at Søkortene kun skulde være til Brug for Krigsskibene og Lodserne, en Hemmeligholdelse, der havde sin Begrundelse i Frygten for, at fjendtlige Flaader ved Hjælp af danske Kort kunde finde let Adgang til vore Farvande. Z. indførte mange Forbedringer i Søkortarkivets Administration og Teknik, han fortsatte sin Kamp mod det ham ugunstigt stemte Admiralitet, og gennem flere smaa Sejre arbejdede han sig støt fremad i den Linie, der har ført til det System, som gælder den Dag i Dag, at Søkort gøres saa nøjagtige som muligt til Brug for alle, der færdes paa Havet. 1827 kom Z. ind i en Kommission, der skulde planlægge et Togt til Grønlands Østkyst for at optage Kort over denne sydfra, han affattede Instruks for Ekspeditionen, og efter hans Anbefaling blev Premierløjtnant A. W. Graah heldigt valgt som Leder. 1830 blev Z. Medlem af Konstruktions- og Regleringskommissionen. Fra s. A. begyndte hans Arbejde for et forbedret Fyrsystem i de danske Farvande; han foreslog en Omordning af Fyr- og Vagervæsenet, bl. a. vilde han have Fyr paa Fornæs og Refsnæs for at lette Sejladsen fra Kattegat ned gennem Store Bælt, men her løb han Panden mod en Mur, idet man deri saa en Besværlighed ved Opkrævning og Erholdelse af Øresundstolden; Fyret paa Fornæs rejstes dog 1839, og derefter

fulgte Refsnæs, Hesselø, Læsø og Hanstholm. 1832 var Z. Chef for en ny Rokanonchalup paa Besejling, og Resten af Aaret var han paa Orlovsrejse til Holsten. 1833—34 var han Chef for Briggen »Allart« til Vestindien, og hjemkommen fra dette Togt var han paa Baderejse til Udlandet af Helbredshensyn, men han fik dog Tid til at udvirke en Ordre om, at den geografiske Længde i de kongelige Skibe skulde regnes fra Greenwich Meridian. 1836 var han Chef for Skonnerten »Elben« som Vagtskib paa Elben. 1838 havde han den Tilfredsstillelse, at Kongen udtrykte sin Anerkendelse af hans Bestræbelser for Søkortarkivets Fremgang samt tillod, trods Admiralitetets Modstand, at der blev udgivet et Sundkort med indlagte Lodsmærker uden for egentligt Lodsfarvand. S. A. var Z. Chef for Korvetten »Diana« som Vagtskib i Sundet. 1839, medens Dampskibsbygning og Fart med disse nye Fremtoninger var ukendt blandt danske Søofficerer, foretog Z. en privat Studierejse til England for personligt at sætte sig ind i Dampmaskiners Fabrikation og deres Anbringelse og Indbygning i Orlogsskibe. 1839—48 tjente han som Adjudant hos Kongen, hans Breve til Hustruen fra denne Tidsperiode giver et Billede af Livet ved Kongehoffet. 1842 var han Chef for Fregatten »Thetis« til Middelhavet, Prins Frederik af Hessen medfulgte som Passager til Napoli, og fra Livorno hjembragtes en Del af Thorvaldsens Kunstværker, den store Kunstner selv naaede Z. ikke at faa med sig hjem, men Kunstagenten Bravo fulgte med. Der er af og til i Officerers Memoirer antydet, at Z.s Sømandsskab ikke var saa godt, men naar man hører, at han krydsede »Thetis« ud af La Valettas Havn paa Malta, og der i øvrigt aldrig er paavist nogen Brist i hans Skibsførelse, bør saadan Tale være uden Betydning. Ved Afslutningen af »Thetis«' Togt var Z. Genstand for et skarpt Angreb i den tyske Kielpresse for paastaaet ublu, haanende Behandling af de holstenske Matroser i Skibet, men ved den retslige Undersøgelse, som Z. desaarsag begærede, kunde Klagen ikke fastholdes, og Kongen udtalte sin Tilfredshed med den i »Thetis« holdte Disciplin og Omsorg for Besætningen. Sin Stands Ære værnede Z., hvor der var Anledning dertil. Da Frederik VI.s Generaladjudant, Kaptajn Hans Lindholm, blev angrebet af C. F. Allen for det Forhold, han havde udvist 1801 under og efter Slaget paa Reden, forsvarede Z. ham, og ved at aftrykke Nelsons Breve til Lindholm afvaskede Z. ogsaa Nelsons ærekrænkende Bemærkninger om Olfert Fischer. I Helsingør havde Søofficererne Gottlieb og Wilde oprettet en Navigationsskole, hvor unge Sømænd uddannedes til duelige Navigatører, og 1843 foreslog Admiral Michael Bille denne udvidet, saa

der dannedes en Navigationshal i Helsingør, hvor der skulde oplæres »kendte Mænd« til Lodsning paa Østersøen, de senere saakaldte »St. Petersborglodser«, men desuden skulde der fra Hallen forhandles Navigationsinstrumenter, kontrolleres Søure, gives Tidssignal, tages meteorologiske Observationer, findes en Protokol, hvori Skibsførere kunde nedskrive Beretninger af Betydning for Navigation og Sejlads o.s.v.; hele denne Tanke anbefaledes i »Nyt Archiv for Søvæsenet« af Udgiveren, Kommandørkaptajn H. B. Dahlerup, men Vennen Z. var imod den, da han paastod, at Tidssignalet, der blev afgivet af Vagtskibet, var godt nok, og at det øvrige vilde medføre unødvendige Udgifter — Modsætningen mellem de to Venners Opfattelse af dette Spørgsmaal førte i Tidens Løb til Fjendskab, i hvert Fald fra Dahlerups Side. Navigationshallen saa aldrig Lyset, thi Z. havde modarbejdet Sagen hos Kongen, skønt den utvivlsomt havde sin Berettigelse. »Danske Lods« udkom 1843; denne Beskrivelse af de danske Farvande, der er efterfulgt af flere Udgaver, vil altid staa som et fortjenstfuldt og forstaaende Arbejde af Z. 1844 blev han Medlem af Geografisk Selskab i London, og, hvad der ikke var almindeligt kendt, Kongen tilbød ham i en Haandskrivelse at overtage Posten som Chef for »Galathea«s Jordomsejling, en Ære, han dog frabad sig, og som han anbefalede Steen Bille til. 1846 udnævntes han til Medlem af Defensionskommissionen, 1848 til militær Deputeret i Admiralitetet; s. A. blev han Medhjælper hos Marineministeren og April s. A. Marineminister, hvilken Stilling han fratraadte Aug. 1850. Da Z. blev Minister, fandt han det nødvendigt at give Marineministeriet en anden Opbygning end den, det gamle Admiralitet havde, og da han selv var optaget af at sætte Flaaden paa Krigsfod, søgte han Bistand hertil hos Ungdomsvennen Dahlerup, men denne afslog, i en officiel Skrivelse af 31. Marts, til »det høje Ministerium«, at paatage sig Arbejdet, da han »ikke dertil havde de fornødne Aands- og Legemskræfter«. van Dockum paatog sig da Hvervet, og han kunde, til Trods for, at han havde Kadetskibet at sørge for, aflevere et Forslag 4. April. Dahlerups Opførsel i dette Tilfælde laa ganske synligt fjernt fra det gamle Venskab mellem ham og Z. Da Krigsførelsen standsede, viste Dahlerup sit sande Ansigt over for Z. i en Pjece, der angreb Ministeriet: »Hvorledes er Krigen ført og hvorledes kunde den have været ført?« (1848). Pjecens mange Angrebspunkter faldt til Jorden, og Dahlerup berører da heller ikke denne Sag i sin »Mit Livs Begivenheder« (I—V, 1908—12). Carl Plougs »Fædrelandet« levnede ikke Z. megen Ære, men var hans idelige Angriber. Z. ønskede sidst paa Aaret 1848 af Helbredshensyn at trække sig

sig tilbage, men han paatog sig at fungere videre, indtil en Afløser blev funden, og efter at seks Kommandører, fem Kommandørkaptajner, ti Kaptajner, fjorten Kaptajnløjtnanter, ti Premierløjtnanter og tyve Sekondløjtnanter havde holdt Møde og givet Z. et Tillidsvotum, som samtlige Admiraler sluttede sig til, fortsatte han som Minister ad interim de to følgende Krigsaar. 1850 blev han syg og fratraadte Embedet. Han var nu Genstand for Plougs hadefulde Angreb, der især hæftede sig ved Eckernfördeaffærens Mænd, der skulde være blevet for mildt behandlet; man saa bort fra, at denne Formildelse navnlig var sat i Værk, da Z. ikke mere var i Funktion. 1851 søgte Z. Helbredelse i Frankrig, s. A. blev han Formand i Konstruktions- og Regleringskommissionen, 1852 Flaadeinspektør, s. A. Overekvipagemester og 1853 Medlem af Det kejserlige russiske Geografiske Selskab. — Z. var en betydelig Personlighed, en ualmindelig Arbejdskraft, myndig og uden Vidtløftigheder, men ærgerrig, opfarende og affejende, han taalte kun daarligt Modsigelser, men alt i alt opvejede hans uafviselige gode Sider de mindre tiltalende. — Breve i Staatsbibliothek, Berlin. — Kammerherre 1845. — R. 1813. DM. 1828. K. 1848. S.K. 1850. — Maleri af A. Hunæus og paa Holsteinborg. Maleri af A. Schiøtt 1848 sst.; Litografi derefter fra Tegner & Kittendorff 1853 Portrætteret paa Th. W. Pedersens Tegning 1842 (Officererne paa »Thetis«; Fr.borg), paa J. V. Gertners Maleri af Kroningen i Fr.borg 1840 (Rosenborg), paa W. Marstrands Maleri: Christian VIII. og Z. paa Langelinie og paa Const. Hansens Maleri af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 (1860—61; Fr.borg). Litografi af A. M. Petersen 1850. Træsnit af H. P. Hansen 1873. Portrætteret paa J. Thorsøes og R. Jensens Litografier af Grundlovens Underskrivere.

Nyt Archiv for Søvæsenet, II, 1843, S. 255—82; 2. Rk., IX, 1854, S. 9—16. H. Ravn: Det kgl. danske Søkort-Arkiv, 1934. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927. J. P. With: Danske og Norske Sø-Heltes Bedrivter fra Aar 1797 til 1813, 1819. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., IV, 1925, S. 193—98. A. G. Drachmann: Min Rejse gennem Livet, II (Carl Dumreicher, H. G. Olrik og H. Topsøe-Jensen: Svundne Tider, II), 1943, S. 52 f. H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815—48, 1909 (se Registeret).

Paul Ipsen.

Zahrtmann, Peder Henrik Christian (**Kristian**), 1843—1917, Maler. F. 31. Marts 1843 i Rønne, d. 22. Juni 1917 paa Frbg., Urne paa Vestre Kgd. Forældre: Regimentskirurg, senere Distriktslæge, Etatsraad Carl Vilhelm Z. (1810—99) og Laura (Laurine) Pouline Jespersen (1822—1918). Ugift.

I det 19. Aarhundredes danske Malerkunst indtager Z. en sær-

egen Stilling, dels ved sin personlige Selvstændighed, dels som Bindeled mellem Tradition og nye Veje. Han fortsætter Marstrands historiske Genre, men lægger den fuldstændig om i den positivistiske Epokes Aand, saaledes at den fra romantisk farvet Fortælling bliver til en Art Rekonstruktion af de historiske Optrin, modelleret over Virkelighedsindtryk. Han fastholder i sit Udgangspunkt den ældre danske Skoles Interesse for Figurtegning og plastisk Formgivning, men skyder samtidig Farven i saadan Grad i Forgrunden, at han kommer til at forberede det 20. Aarhundredes Farvedyrkelse, og at han i sine seneste Aar selv næsten naar op paa Højde med Ekspressionismens Kolorit. I Overensstemmelse med Traditionen forkaster han baade i 70'erne og senere Impulserne fra Paris og viser i Stedet Vejen til Italien, hvilket for Behandlingen af Lys og Farve vel i det lange Løb blev af lige saa stor Betydning som Studierne i Paris (baade Joakim Skovgaard og Krøyer fik renset deres Palet under Rejser til Syden, henholdsvis i 80'ernes Begyndelse og 1890).

Z. kom i Sorø Skole 1860, tog Studentereksamen herfra 1862 og Filosofikum n. A., og først nu bestemte han sig for at blive Maler. I Sorø havde Landskabsmaleren Harder været hans Tegnelærer, og i Filosofikum-Aaret fik han Undervisning af Wenzel Tornøe. Efter den afgørende Beslutning gik han ind paa det tekniske Institut, hvor han tegnede under Chr. Hetsch Side om Side med den otte Aar yngre Krøyer, tillige med, at han tog Undervisning hos Arkitekt Ferd. Jensen. Okt. 1864 blev han optaget paa Kunstakademiet. I Forskolen havde han i Kittendorff en Lærer, hvis Præcision og varme Kunstinteresse han senere omtalte med Paaskønnelse. Derefter malede han hos Marstrand, J. Roed og N. Simonsen og tegnede hos F. Vermehren, til han opnaaede Afgang Juli 1868. N. A. debuterede han paa Charlottenborg Foraarsudstilling med »En Konfirmandinde paa Bornholm«. Ikke mindre Betydning for hans Udvikling havde det dog, at han i disse Aar blev inddraget i Otto Haslunds, Aug. Jerndorffs og Pietro Krohns Vennekreds, og at han som deres Gæst delte Atelier med dem i Saxogade Vintrene 1868—71. Det var ogsaa fra dem, han som Fødselsdagsgave 1869 modtog Leonora Christina Ulfeldts nylig udgivne »Jammersminde«, der baade menneskelig og kunstnerisk greb dybt ind i hans Liv.

Z.s Modning, som i de første Aar gik langsomt i kunstnerisk Henseende, brød igennem i hans 28. Aar. Blev den ydre Anledning end, at Akademiet 1870 udskrev Neuhausens Konkurs med et Motiv fra Leonora Christinas Liv, saa maa Gennembrudet dog føres tilbage til dybtliggende psykiske Aarsager, idet han straks fra

første Færd digtede Moderen ind i Leonora Christinas Skikkelse og brugte hende som Model for denne. Resultatet blev »Leonora Christina i Fængslet«. Billedet foreligger i to Udgaver, af hvilke den sidste (1871, Kunstmuseet) opnaaede Præmien. Med det var imidlertid ogsaa selve Historiemaleriets Form givet for Z. Hans Udgangspunkt er Fortolkningen af de optrædende Skikkelser og den psykologiske Stemning. Realismens Indlevelse afløser Romantikkens digtende Fantasi. Da han altid arbejder ud fra en nøje Iagttagelse af en foreliggende Virkelighed og henter sin maleriske Inspiration herfra, bliver Opgaven at finde karakterfulde Modeller og konstruere et stemningsgivende Milieu uden om dem paa samme Maade, som en Sceneinstruktør gør det. Hans Historiemaleri ligger paa Linie med baade J. P. Jacobsens »Marie Grubbe« og Tidens Teaterkunst.

Om end den ældre Skoles Tradition, som Vermehren opretholdt, især kendetegnet ved Maaden at tegne sig til den plastiske Form gennem Enkeltheder, præger Z.s Begyndelse, spores der i hans Studier fra 70'ernes første Del en Tendens til bredere Behandling af Formen, til at modellere den med større Helhedsvirkning og mere plastisk Kraft. Ligeledes arbejder han sig frem mod et dristigere stofligt Maleri, mere pastost malende, mindre forsigtigt kolorerende. Lignende Tilløb til en selvstændig Udvikling kan paa samme Tid iagttages hos Krøyer (Kunstmuseets Studiehoved af en Hornbækfisker, 1875). Denne Udvikling afbrødes for vor Malerkunst som Helhed med Tuxens og Krøyers Paris-Studier i 70'ernes Slutning og den almindelige Valfart til Paris, men Z. viste, hvad den var værd, i det plastisk og stofligt for sin Tid usædvanlig kraftige Figurbillede »Bedstemoder med sit Barnebarn« (1875, Kunstmuseet), og han ledede den for sit eget Vedkommende ind paa nye Veje ved sine Ophold i Italien 1875—78 og Italien og Grækenland 1882—84. Under den stærke Sol kom der Lyskraft i hans Farve, han drev Farven i Vejret og søgte en overdaadig Stofvirkning gennem den svære Oliepasta, samtidig med, at han bevarede Formens Præcision og Tegningens faste Omrids. I Syden fandt han sin karakteristiske Kolorit, der maatte forekomme Samtiden ejendommelig og sært afstikkende, men som i Virkeligheden fremgaar af en logisk Udvikling fra Punkt til Punkt, blot uden for Tidens Strøm. Den Vej, han gik, afmærkes af Billederne »En Sabinerinde, der vugger sit Barn« (1877), »Fra den romerske Forfaldstid« (1879) og »Dronning Sofie Amalies Død« (1882, Kunstmuseet), hvor hans hele maleriske Opfattelse naar et foreløbigt Højdepunkt.

Medens Naturalismens Epoke ellers malerisk set havde Opmærk-

somheden rettet mod Lys og Tone, skød Z. — til Trods for, at han var Plastiker og aldrig slappede paa Rumvirkning og Formens Kraft — Farven frem i første Række og dyrkede Farvestudier som ingen anden dansk Maler før ham. Det fik grundlæggende Betydning for det følgende Slægtled, da Z. Jan. 1885 overtog en Forberedelsesklasse i den 1882 stiftede Kunstnernes Studieskole og snart omdannede den til en særlig Afdeling, som han ledede vederlagsfrit til 1908. I koloristisk Henseende staar 90'ernes Maleri gennem de store Fynboer i Gæld til Z. For hans eget Vedkommende kulminerede hans Pragtglæde og Lysets Styrke i Billeder som »San Lidani Fest 3. August i Cività d'Antino« (1890) og »Det mystiske Bryllup mellem Biskoppen og Abbedissen af Pistoja fejres uden for S. Pietro Aar 1500« (1893—94). Ind i det nye Aarhundrede blev hans Kolorit ofte outreret og skadet af en violet Tone. Det er dog nok muligt, at den Kritik, der har været rettet herimod, i nogen Grad har gjort ham Uret og overset, at han i sin høje Alder tillige malede Billeder, hvor »hans Lys- og Farvedristighed naaede sine højeste Potenser« (Danneskiold-Samsøe).

I første Række var Z. Figurmaler. Egentlige Landskaber forekommer ret sjældent i hans Produktion, et figurligt Motiv er som Regel det samlende Hovedpunkt i de Billeder, hvor en landskabelig Karakter gør sig fremtrædende gældende. Man kan sige, at Drivkraften i hans Liv og Værk har været hans Interesse for Mennesker. Det er den, der faar ham til at søge de Fortidsskikkelser, han skildrer i sit Historiemaleri, gør ham til en af de ypperste Kunstlærere, vi har haft, og i det hele taget placerer ham i Samtiden som et Uroelement, en Mand i livlig Forbindelse med mange Mennesker til alle Sider gennem sin inciterende Personlighed og et Utal af Breve. Men derudover stod han uhemmet i sit Emnevalg, malede alt, hvad der faldt ham ind, følgende sine Indskydelser og de Impulser, hans let begejstrede Sind modtog af rent malerisk Art.

Hovedkredsen i Z.s Historiemaleri er de Billeder, hvortil Emnet er hentet i »Jammersmindet«. Det optog ham hele Livet igennem. De tidligste Udkast til Motiver herfra stammer fra 1869—70, og endnu 1916 malede han Scener af Leonora Christinas Liv. De betydeligste blev til i 70'erne og 80'erne, nogle af dem i flere Udgaver. Efter det indledende Billede fra 1871 fulgte »Leonora Christina forlader Fængslet« (1873—74, Glyptoteket; Motivet kraftigere udformet i en Grisaille 1885) og »Leonora Christina i Fængsel« (1874, Hirschsprungs Samling), Natstykket, hvor Leonora Christina ligger i sin Seng og stirrer tankefuldt ind i Tællelyset. I Stemningsmagt naar Emnets Behandling op til saadanne Yderpunkter som

paa den ene Side de dramatiske Scener »Leonora Christina klædes af og undersøges af Dronning Sofie Amalies Tjenerinder« (det første Billede fra 1885 nu eftermørknet, Kunstmuseet; en lidt ændret Udgave 1888 i Hirschsprungs Samling) med den virkningsfulde Udnyttelse af kunstigt Lys i Fængselsrummets Mørke og »Dronning Sofie Amalies Død« (1882, Kunstmuseet), hvor Dronningens drastisk skildrede Dødskamp foregaar i en Overdaadighed af malerisk Pragtudfoldelse, paa den anden Side det højtideligt monumentale Billede af »Leonora Christina i Maribo-Kloster«, læsende i sin Bibel (1882, Kunstmuseet) og det tilsvarende, stilfærdigt fordybede »Leonora Christina i Blaataarn« (1890—91, sst.). Selv om Nutiden maaske overvejende fæster sig ved Z.s maleriske Behandling og Stilling i Udviklingen, maa det erkendes, at disse Billeder hævder en fremragende Plads i Aarhundredets Historiemaleri. Den samtidige Kritik naaede med sin Interesse for Emnernes og Personernes Opfattelse nok en rigtigere Vurdering af den Indsats, som Z. hermed ydede.

Det første Leonora Christina-Billede udløste i det hele taget en frodig Produktivitet hos Z. 1873 fuldførte han »Scene fra Christian VII.s Hof«, der gengiver en Episode af det daglige Samvær mellem den sindssyge Konge, Struensee og den unge Dronning Caroline Mathilde, og »Sigbrit gennemgaar Toldregnskaberne med Christian II.«, som indbragte ham Neuhausens Præmie for anden Gang. Desuden vandt han s. A. Akademiets mindre Guldmedaille for Kartonen »Job og hans Venner« (Vejle Museum), paa Grundlag af hvilken han 1886—87 malede Kunstmuseets Billede. 1874 kom »Jomfru Charlotte Dorothea Biehl«, og fra s. A. stammer Forstudierne (bl. a. Kunstmuseets) til »Julie og Ammen«, der fuldførtes 1881 (Hirschsprungs Samling), med Motiv fra Shakespeares »Romeo og Julie«. I visse Tilfælde behandler han Emner, der tilsigter en bredere Tids-Karakteristik mere end en Situation, saaledes »Fra den romerske Forfaldstid« (1879) og »Studenterne drage ud til Københavns Forsvar 1658« (1888), et Konkurrenceforslag til Udsmykning af Universitetets Festsal. Det sidste, der vel vandt Præmie, men ikke antoges til Udførelse, er mere end noget andet Arbejde fra hans Haand en Fornyelse af Historiemaleriet i Realismens Aand, baade ved Komposition og Opfattelse. Til det støttede senere Peter Hansen sig i sine Forsøg paa Historiemaleri.

Efter 1890 løsnes Z.s Forhold til Emnets Realitet i Historiemaleriet. Motiverne bliver i højere Grad underkastet fri og ofte meget personlig Fortolkning — herfra dog undtaget Emnerne af Leonora Christina-Kredsen. Noget saadant forsøgte han allerede 1880 med »Aspasia ved sin Søn Perikles' Buste«, der vakte Samtidens Forargelse, fordi den berømte Hetære er fremstillet som en gammel,

fed Kone, og 1886—87 i »Der var en Konge og en Dronning« (Hirschsprungs Samling), hvor et meget jævnt, aldrende Ægtepar figurerer i al den Eventyrpragt, hans Palet kunde fremtrylle. Efterhaanden fik paradoksale Indfald (»Susanne i Badet«, 1906—07, staaende paa Hænder) og forhaandenværende Modeller (»Sokrates og Alkibiades« 1907) stigende Indflydelse paa hans Emnevalg, og barokke Motiver øvede megen Tiltrækning paa ham (»Dronning Christina i Palazzo Corsini«, 1908, rygende Pibe og ugenert varmende sig ved Kaminilden; »Mælkeprøve« 1912—13). For en Del ledes hans Interesse for Historiebilledet ogsaa over mod Samtidsskildringen. Eksempler er Genremaleriet »En Reprimande under Maaltidet« (1898) med en anekdotisk Pointe, Aftenselskabet »Titania. Musikaften i det Hagemann'ske Hjem« (1904—05) og »Kejser og Kejserinde Friederich paa Villa Carnazvore i Oktober 1887« (1900).

Det andet dominerende Omraade i Z.s Værk er de italienske Billeder. Paa den første Rejse Nov. 1875—Dec. 1878, som foretoges med tre Akademi-Stipendier, arbejdede han i Rom, Siena, Saracinesco og Amalfi. Blandt deres Resultater var »Romersk Frugtbutik« (1876), det fast gennemførte Billede »En Sabinerinde, der vugger sit Barn« (1877) og »Frugtbærersker fra Amalfi« (1878—79, Kunstmuseet, dep. i Aalborg Museum). Under den anden Rejse Okt. 1882—Nov. 1884, hvor Z. med Anckers Legat og til Dels i Selskab med Joakim Skovgaard, Th. Philipsen og Viggo Pedersen besøgte Rom og Sora og endvidere sammen med Skovgaard gjorde en Rejse til Athen og Peloponnes, fandt han 1883 Vej til Bjergbyen Civita d'Antino. Her malede han »Piger, som bærer Kalk« (1883, Hirschsprungs Samling), vel hans mest overlegne Skildring af frodig italiensk Livsglæde, og »Drenge ved en italiensk Kirke Palmesøndag« (1884) med Olivengrene i Hænderne. Da Z. paa sin tredie Rejse Okt. 1888—Okt. 1889 kom fra Grækenland, hvor han i Selskab med Niels Skovgaard og Malthe Engelsted havde været i Sparta, paa Korfu og i Athen, søgte han atter til Civita d'Antino, og fra 1890 til 1913 tog han næsten aarlig Sommerophold her. Gennem de mange Elever, han trak med sig, blev Byen i et Par Decennier et Valfartssted for nordiske Kunstnere, og Z. udnævntes 1902 til dens Æresborger. En Mængde Billeder blev til her, Folkelivsscener, snart med en Gruppe paa to, tre Personer, snart figurrige (»Familiens Stolthed« 1905; »Civitanere« 1906 med Selvportræt af Z. ved Staffeliet), og Partier fra Byen og nærmeste Omegn. Hovedværkerne blandt Z.s italienske Billeder er »San Lidani Fest« og »Det mystiske Bryllup«. De giver en sanddru Skildring af Hverdagens Mennesker i Syden. Med dem fornyede han 30'ernes og 40'ernes italienske Genre og bragte nyt Liv i Fore-

stillingen om det straalende Italien. Hvad hans Billeder vragede af romantisk Stemningslyrik, opvejedes egentlig fuldt ud af den Lys- og Farvepragt, der udmærker hans bedste Arbejder derfra.

En Del Portrætter har Z. ogsaa malet. Hovedsagelig begrænsedes dette Omraade til hans nærmeste, Faderen (især 1887, Rønne Byraadssal, og 1890, Faaborg Museum), Moderen (især 1891, Faaborg Museum, og 1901, Rønne Byraadssal) og hans eget Portræt. Hans Interesse for det sidstnævnte øgedes mærkeligt i hans seneste Leveaar, og han naaede betydelige Resultater. Kommende Udstillinger vil maaske vise Selvportrætterne som den interessanteste Del af Værkerne fra hans høje Alderdom. Tillige foreligger der enkelte Skulpturer fra hans Haand, saaledes et Portrætthoved af Moderen (1912) og en Statuettegruppe »Leonora Christina forlader Fængslet« (1910, Kunstmuseet).

Z. udstillede paa Charlottenborg Foraarsudstilling 1869—91, 1894, 1897, 1900. Selv om han ikke hørte til Den frie Udstillings egentlige Stiftere, havde han megen Andel i dens Tilblivelse og var i dens første vanskelige Aar en af dem, der ivrigst holdt sammen paa Flokken. Han deltog i Udstillingen 1891—1915. Videre havde han Udstillinger i Kunstforeningen Dec. 1881 og Febr.—Marts 1907. — Marts 1904 afslog han at modtage Akademiets Udnævnelse til Medlem af dets Plenarforsamling. — Foruden i Kunstmuseet, den Hirschsprungske Samling og paa Glyptoteket findes der Billeder af Z. i Museerne paa Nivaagaard, i Rønne, Odense, Faaborg, Skagen, Aalborg, Aarhus, Randers og Ribe, i Malmø og Göteborg, Nationalmuseum i Stockholm og Nasjonalgalleriet i Oslo.

Z. har malet og tegnet sit Selvportræt op imod halvt hundrede Gange. Hans Selvportræt findes bl. a. i Tegning fra 1865 og ca. 1865—66, i Kul og Sortkridt fra 1887—88 (Hirschsprung), i Akvarel (to Billeder) og endvidere som Miniature paa Elfenben 1902, i Oliemaleri ca. 1863—64 (usikkert, om af Z. selv), 1867, 1880 (forhen Johan Hansen), 1892, 1897, ca. 1900, 1901, 1911—12, 1912, 1913 (tre, det ene hos Charlottenborg Udstillingsfonden), 1914 (otte Eksemplarer), 1915 (fire Billeder), 1916 (ni Billeder) og 1917 (tre). Paa et Interiør »Mit Atelier« fra 1906—07 (Rønne Museum) fuldførte Carl V. Meyer Portrætfiguren.

Malerier af Wenzel Tornøe 1862—63, P. S. Krøyer 1873 (Hirschsprung) og 1892, af Frants Henningsen 1875, af Anders Ohlsson Montan (hel Figur), af Vilh. Hammershøi 1890 (Kunstmuseet), af H. Lørup 1892, af Johan Rohde 1896 (Nationalmuseum i Stockholm; Litografi derefter af samme 1919) og af Sigurd Wandel 1915. Akvarel af Peter Hansen 1912.

Pasteller af P. S. Krøyer 1890 (Hirschsprung), 1892 og 1902. Tegninger af Vilh. Hauch Vinteren 1860—61, af Aug. Jerndorff 1867—68 (Pennetegningen »Kalligrafi« og i Illustrationer til Viser), 1870 (Rønne Museum) og 1903 (Mefistofelesviser), af Pietro Krohn 1869, 1875 og 1876 (»Italiensk ABC«), af Carl Thomsen 1875 i Ribe (Rønne Museum), af Alfr. Schmidt 1907, af Eigil Petersen 1909, af Viggo Johansen (Fr.borg), af Poul S. Christiansen 1900 (Kobberstiksamlingen) og af Sven Brasch 1910.

Portrætteret af Johs. Wilhjelm i et Billede fra Cività d'Antino 1905 og paa Gruppebilleder af Jul. Paulsen 1902 (»Læger og Malere«, fem Portrætter), 1903 (Odense Museum) og 1915 (Kunstmuseet), begge de sidste fra Kunstnerens Hjem, af P. S. Krøyer paa »Musik i Atelieret« 1886 (Nasjonalgalleriet i Oslo), paa Viggo Johansens »Efter Aftensbordet« 1887 (John G. Johnson-Museet i Philadelphia) og »Mine Venner« 1897 (Neue Pinakothek, München), paa Poul S. Christiansens »Fra Zahrtmanns Malerskole« 1899 (Aarhus Museum), paa Peter Hansens »Faaborg Museums Indstiftelse« 1910—11 (Faaborg Museum), af Johan Rohde 1910 »Z. arbejdende i Atelieret Amaliegade 14« (Fr.borg) og paa Erik Henningsens farvelagte Tegning »Fra Bogstaveligheden« (sst.).

Buste af Thorald Mogensen 1909. Statue af Hans Syberg paa Kr. Zahrtmanns Plads i Kbh. (afsløret 1931). Mindesten efter Udkast af Th. Bindesbøll, tegnet af Joakim Skovgaard og hugget af N. Larsen Stevns paa Graven paa Vestre Kirkegaard. Mindetavle paa Casa Cerroni i Cività d'Antino.

Raderinger af Poul S. Christiansen 1899 og af Henrik Lund 1907. Træsnit 1884 af Chr. Poulsen, 1890 efter Fotografi og 1914 af H. P. Hansen.

Erindringer i Tilskueren, XXV, 1908, S. 186—93; XXX, 1913, I, S. 330—42; XXXI, 1914, I, S. 14—23, 152—61, 315—26, 413—21; XXXV, 1918, I, S. 335—40; Ill. Tid., 30. Marts 1913; Juleroser 1915; Kunstmuseets Aarsskrift 1916, S. 83—90. Kr. Zahrtmann: Lovisa, 1912. Breve i Tilskueren, XL, 1923, I, S. 216—35. Leonora Christina Ulfeldts »Jammers-Minde« i Tegninger af Kristian Zahrtmann, 1890. Leonora Christinas Jammersminde. Femten Blade efter Kr. Zahrtmanns Originaler, 1907. Kristian Zahrtmann. 60 Autotypier i Tontryk efter Fotografier af Originalerne, 1911. [V. Jastrau:] Kristian Zahrtmann, 1911 (Smaa Kunstbøger, Nr. 5). H. Chr. Christensen: Fyrretyve Billeder efter Studier og Skitser af Kristian Zahrtmann, 1915. Samme: Kr. Zahrtmann. Fortegnelse over hans Malerier, 1917. Karl Madsen i Tilskueren, II, 1885, S. 524—43. Samme i Kunst, IV, 1902. Emil Hannover i Tilskueren, IV, 1887, S. 386 f. Francis Beckett i Ill. Tid. 23. April 1893. Fritz Syberg og Poul S. Christiansen i Det nye Kunstblad, 1910—11, S. 32—41. Peter Hansen og Harald Giersing i Tilskueren, XXX, 1913, I, S. 345—52. Vald. Neiiendam i Politiken 19. Aug.

1917 og 8. Juli 1921. Samme i Juleroser 1922. Johan Rohde i Ugens Tilskuer, 1. Sept. 1917. Sigurd Müller i Gads dsk. Mag., XII, 1917—18, S. 49—57. Soraner-Bladet, II, 1917—18, S. 29, 61. Viggo Johansen i Vor Tid, II, 1918, S. 253—60. Elise Konstantin-Hansen i Højskolebladet, XLVII, 1922, Sp. 1013—26, 1039—48. Kristofer Sinding-Larsen, Kristen Holbø og Søren Onsager i Kunst og Kultur, XXII, 1936, S. 107—27. F. Hendriksen: Kristian Zahrtmann. En Mindebog, 1919. Samme: En dansk Kunstnerkreds, 1928. Samme: Mennesker og Oplevelser. Ny Udg., 1932. S. Danneskiold-Samsøe: Kunst set og skrevet, 1930, S. 7 ff., 53—58. Samme: Kristian Zahrtmann, 1942.

Sigurd Schultz.

Zahrtmann, Mads (**M**arius) **K**ofoed, 1861—1940, Læge, Lokalhistoriker. F. 26. Jan. 1861 i Rønne, d. 1. Aug. 1940 i Kbh., Urne paa Vestre Kgd. Broder til Kristian Z. (s. d.). Ugift.

Efter glade og indholdsrige Barndomsaar paa Bornholm kom Z. i Femtenaarsalderen til Sorø Akademis Skole, hvorfra han blev Student 1878. Efter medicinsk Embedseksamen 1887 gjorde han Tjeneste som Kandidat ved Frederiks Hospital og Jydske Asyl, til han 1890 blev Læge ved Kbh.s Ladegaard (fra 1908 Sundholms Sygehus og Arbejdsanstalt), hvor han virkede, til han 1931 faldt for Aldersgrænsen. Under den spanske Epidemi virkede han tillige som Overlæge ved Kommunehospitalets Influenzaafdeling. I Aarene 1893—1922 skrev han faglige Artikler i »Hospitalstidende«; 1909—10 skrev han i »Dansk Klinik« en Række medicinsk-sociale Betragtninger, udgivet i Særtryk med Titlen »To Samvittigheder« (1910).

Z. havde udstrakte Slægtsforbindelser over hele Bornholm, og skønt han siden sit 15. Aar var fast bosat uden for Fødeøen, som han kun gensaa i Ferierne, blev hans Forbindelse med Bornholm dog stedse fastere, ligesom han bevarede og udvidede det Lokalkendskab, han havde erhvervet i sin Barndom. Det var sikkert Slægtsinteresse, der først drev ham til Arkivstudier; allerede 1883 offentliggjorde han i lokale Aviser sine første Resultater, bl. a. fra Rasmus Pedersen Ravns og Resens senere trykte Værker. I 90'erne fulgte i »Museum« og »Historisk Tidsskrift« hans skelsættende Undersøgelser over vigtige Perioder af Bornholms Historie, navnlig Lübecktiden og Opstanden 1658. Han reviderede her afgørende tidligere Opfattelser af Personer og Begivenheder, og i den følgende Debat gav han de første Prøver paa sine Evner som en bidsk og oplagt Polemiker.

Fra 1908 offentliggjorde han en Række betydelige Arbejder i »Bornholmske Samlinger«; det blev efterhaanden tydeligt, at disse Enkeltundersøgelser tog Retning mod et samlet Overblik over Bornholms Historie, og man var ikke i Tvivl om, at Z. paa dette

Omraade sad inde med den største Autoritet, og at J. A. Jørgensens »Bornholms Historie« fra 1900—01 trængte til en Afløser. Z. havde i øvrigt altid rundhaandet stillet sin Viden og sine Forskningsresultater til Disposition for Videnskabsmænd, han ansaa for kyndige; allerede Jørgensens Bog bygger i udstrakt Grad paa Z.s Arbejder; det samme gælder P. Haubergs utrykte Værk om Hammershus. Det var naturligt, at man henvendte sig til Z. med Hensyn til Udarbejdelsen af betydelige Dele af Afsnittene om Bornholm baade i 4. Udg. af Trap og i Daniel Bruuns »Danmark«, ligesom at Rønne Byraad opfordrede ham til at udarbejde den livlige Byhistorie »Rønne By og Borgere« (1927).

I sit 75. Aar fuldendte han sit Livs Hovedværk, »Borringholmerens Historiebog« (I—II, 1934—35). Dette Værk giver de samlede Resultater af hans Forskninger; det præges af den kritiske Arkivgransker, der altid er paa Vagt over for historiske Sagndannelser. Men det er tillige anlagt som en folkelig Fremstilling, med Vægt paa den kunstneriske Side af Sagen: Person- og Milieuskildring samt karakteristiske Episoder; det er skrevet i en stærkt personlig Stil, med patinerede og dialektfarvede Gloser, mange Randbemærkninger og indskudte Anekdoter. Den ubønhørlige Alvor i Forskningen er parret med en ofte løssluppen Munterhed i Fremstillingen. For den Del af Bornholms Historie, som Arkivernes Materiale belyser, er Z.s Bornholmshistorie Hovedværket; dets svageste Afsnit er de arkæologiske Tidsrum, hvor nyere Forskninger har distanceret ham, samt det sidste Aarhundredes Historie, hvor baade Interessen og Overblikket kan svigte.

Z.s historiske Arbejder præges af en direkte Interesse, hvori baade Lokalpatriotisme og Slægtsfølelse er mærkbar. Han dvæler i sin Bornholmshistorie gerne ved sin Slægts Indsats. Han har udgivet en Bog om sin Farbroder, Admiral C. C. Z. (1927); her findes tillige Bidrag til Slægten Z.s Historie. Sammen med Xylograf F. Hendriksen udarbejdede han »Kristian Zahrtmann, en Mindebog« (1919).

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Bornholms Centralbibliotek, Rønne. — Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelses Prismedaille 1931. — Malerier af Kr. Zahrtmann 1866 og 1875. Tegninger af samme 1864, 1865, 1866, 1868.

Hilsen fra Bornholm til M. K. Zahrtmann paa hans 70 Aarsdag, 1931 (heri Ove Koefoed: Ave, M. K. Z.! og E. Gøtzsche: Bibliografi over M. K. Z.s Arbejder vedrørende Bornholm). A. Jensen i Bornholmske Samlinger, XXVII, 1940. Christian Stub-Jørgensen: Til M. K. Zahrtmanns Minde, s. A. Soraner-Bladet, XVI, 1931, S. 17; XXV, 1940, S. 60.

Christian Stub-Jørgensen.

Zangenberg, Emil **Christian,** 1853—1914, Skuespiller, Filmcensor. F. 27. Sept. 1853 i Kbh. (Fødsst.), d. 20. April 1914 sst., begr. sst. (Vestre). Forældre: Gerhard Z. og Anna Marie Christensen (1824—1901, gift 2° 1863 med Skomagermester Jørgen Pedersen, 1807—69 (gift 1° med Frederikke Petersen, 1807—35, 2° 1836 med Marie Kirstine Nyborg, 1806—48, 3° 1849 med Karen Marie Jensen, ca. 1807—53, 4° 1854 med Inger Thorsdatter, 1811—62), 3° med Skomagermester Minerth). Gift 11. Maj 1876 i Kbh. (Kat.) med Skuespillerinde Alphonsa Constantia Steinbicker, f. 14. Sept. 1853 i Kbh. (Kat.), d. 10. Jan. 1944 sst., D. af Skræddermester Johannes S. (1808—54) og Johanna Catharina Hansen (gift 2° med Brandt).

Z. var Guldsmedesvend og i sin Fritid Amatørskuespiller, før han opgav Haandværket for Teatret. Den kønne, friske unge Mand med den fyldige Tale- og Sangstemme debuterede i Horsens 19. Jan. 1873 ved N. F. Svendsens Selskab som Frantz v. Rambow i »Landmandsliv« og vandt i et klædeligt Repertoire ved sin unge Frejdighed snart et Ry, der førte ham til Hovedstaden. Her stod han første Gang 9. Okt. 1876 paa Casinos Scene som Halling i »En Spurv i Tranedans«, og ved dette Teater tilbragte han fem lykkelige Ungdomsaar, i hvilke hans indtagende personlige Egenskaber blev belyst fra forskellige Sider gennem Hovedroller i Vaudeviller, Folkeskuespil, Eventyrkomedier og Operetter. I Begyndelsen skyggede L. Stigaard for ham, men han voksede ham snart forbi. Herman i »Et enfoldigt Pigebarn«, Svend Trøst i »Ridderen af Randers Bro«, Christian i »Ole Lukøje«, Aladdin og Griolet, den unge Trommeslager, der kryber over Muren i »Tambourmajorens Datter«, var Opgaver, hvori Z. blev meget populær. Han var den ideale Casino-Skuespiller, mandig og kæk, elskværdig og tillidsfuld, med Ydret og Sangstemmen i Orden. Sympatiens Naadegave besad han i rigt Maal, men hans glade Kunst syntes ikke at rumme Udviklingsmuligheder.

Z.s Bedstefader havde som Danselærer hjulpet Fru Heiberg de første Skridt frem mod store Maal, og det glemte hun ikke. Ogsaa af Hensyn til Vaudevillernes Fremtid i Kampen mod Problemdigtningen protegerede hun Z.s Ansættelse ved Det kgl. Teater 1881. Han slog da ogsaa til baade som Hammer i »Nej«, Herløv i »Eventyr paa Fodrejsen«, Basalt i »Genboerne« og virkede endnu bedre som de lystige Ungersvende, der intet studentikost Præg skulde have, Nikolaj Rejersen i »Sparekassen« og Vandbye i »Gulddaasen« (1891); den sidste blev en af hans bedste Præstationer, fordi han med smittende Humør parodierede sin egen Elskerfaçon.

Men som Lyriker (Thorstein i »Syvsoverdag«, Tristan i »Kong Renés Datter«) manglede han et aandigt Præg; han gled let over i Folkekomedien og besad hverken W. Wiehes romantiske Vingefang eller Hultmanns Finhed. Han var en Efterfølger af W. Holst, den glade, frejdige Svend, Naturens muntre Søn, der ikke fornyer sig med Aarene, men som instinktivt kan finde det rigtige, hvad Z. gjorde i »Aladdin«s første Akter og især som Oluf i »Dronning Margarethe«, hvor han virkede baade rørende og troskyldig i sin erotiske Betagelse. Men Hakon Jarls fjeldmørke Sind laa uden for Z.s lyse Omraade, skønt han udfoldede baade Kraft og Bredde; Palnatoke var Deklamation og Shakespeares Othello et Fejlgreb.

Z. var en Ungdommens Fremstiller. Faa kunde som han danse leende ind paa Scenen og sprede Glæde. Men da Aarene kom, beherskede han ikke Overgangen til de ældre Roller, men nøjedes med rutinemæssigt at spille Christian IV. i »Elverhøj«, Steensgaard i »De Unges Forbund«, Konsul Bernick i »Samfundets Støtter«, Tjelde i »En Fallit« og Svend Dyring. Efterhaanden gled han ud af Repertoiret, hvad der var forsvarligt i kunstnerisk Forstand, men ofte blev paatalt af Pressen. Han var en foretagsom Mand, der flere Gange gæstede norske Scener og virkede som Oplæser samt ledede Turneer i de danske Provinser, ogsaa det Selskab fra Det kgl. Teater, som i Juni 1894 vilde give Forestillinger i de nordslesvigske Byer, men som udvistes af Preussen, et Magtbud, der vakte uhyre Opsigt. Hans Afskedsforestilling fandt Sted 25. Maj 1913 og bestod af Akter af »Gulddaasen« og »Hakon Jarl« samt »Et Rejseeventyr«, hvori Z. spillede Julius Smith. S. A. udnævntes han til teaterkyndigt Medlem af Statens Filmcensur, der samtidig blev oprettet, 1895—98 var han en aktiv Formand for Skuespillerforeningen af 1879. — Kgl. Skuespiller 1890. — R. 1899. DM. 1913. — Maleri af P. S. Krøyer (som Herløv) 1885 og af Th. Niss 1887 (Familieeje). Træsnit 1877 efter Schultz' Fotografi; 1881 af H. P. Hansen og 1885. Portrætteret paa Træsnittene af »Skuespillere ved det danske Nationalteater« og »De fra Slesvig udviste Skuespillere«. Buste, formentlig af Thod Edelmann, i Teatermuseet. — Hans Datter, *Astrid Marie Johanne Z.*, f. 21. Nov. 1881, debuterede 1903 som Jolanthe i »Kong Renés Datter« paa Det kgl. Teater, hvor hun paa sit Dameydre og sin Dannelse spillede ikke faa betydningsfulde Roller, indtil hun i Juli 1917 afbrød sin Bane for i Nov. s. A. at indgaa Ægteskab med Godsejer, Kammerherre Grev Aage Brockenhuus-Schack (1867—1933).

Vilh. Møller i Danske Kunstner-Portraitter, 1883, S. 248f. Otto Borchsenius i Teatret, V, 1905—06, S. 129—33. Robert Neiiendam: Det danske Theaters Vilkaar i Nordslesvig, 1864—1914, 1914. Samme: Det kgl. Teaters Historie, III—V, 1925—30 (se Registeret).

Robert Neiiendam.

Zangenberg, Carl Vilhelm **Halvor** Louis, 1881—1940, Arkitekt, Bygningshistoriker. F. 31. Jan. 1881 i Kbh. (Frels.), d. 4. Maj 1940 i Gentofte, Urne paa Mariebjerg Kgd. Forældre: Kommunelærer, senere Organist i Rønne Martin Z. (1857—99) og Johanne Zangenberg (1853—87). Gift 16. Nov. 1907 i Kbh. (Filipsk.) med Dorothea (Thea) Holm, f. 13. Juli 1880 i Kinnared i Sverige.

Efter at have staaet i Tømrerlære og besøgt Teknisk Skole fortsatte Z. sin Uddannelse paa Kunstakademiets Arkitekturskole 1903—07 og nedsatte sig derpaa som Arkitekt i Sorø. Under sit Ophold her fordybede han sig mere og mere i Studiet af Omegnens gamle Bøndergaarde og udvidede det efterhaanden til hele Sjælland. Hans Fortrolighed med Tømrerhaandværket kom ham her til gode, og den Uselviskhed og Dygtighed, hvormed han helligede al sin Fritid til dette Arbejde, vakte lidt efter lidt Opmærksomhed og medførte 1921, at Nationalmuseet knyttede ham til sig som Inspektør ved Dansk Folkemuseum. Her mødte han straks store Opgaver, da Frilandsmuseet i Lyngby ved sin Overgang til Staten stod foran omfattende Konserverings- og Udvidelsesarbejder, og Z. gjorde i disse vanskelige Aar god Fyldest. Af langt varigere Betydning blev dog det Undersøgelsesarbejde ude i Landet, han nu for Alvor fik Lejlighed til at tage op. Utrættelig var han paa Rejse, velset og vellidt blandt Bønderne, og han hjembragte fra sine aarlige Ture en Skat af Opmaalinger, Fotografier og Beskrivelser af gamle Bøndergaarde, hvis Værdi ikke alene beroede paa den Nøjagtighed og Sans for Problemerne, hvormed det var indsamlet, men yderligere fik Vægt, fordi det systematiske Arbejde paa dette Omraade næsten var gaaet i Staa siden R. Mejborgs Død 1898, samtidig med at Svindet i Fortidens Landbobygninger efterhaanden havde taget rivende Fart. 1925 udsendte han sin lille, udmærkede Oversigt »Danske Bøndergaarde«, der viste, hvor meget friskt Stof der endnu var at finde, og en Række omhyggelige Smaaafhandlinger om ældre Byggeskik paa Landet, offentliggjorte i Turistforeningens Aarsskrift 1925—27, 1929—37, 1939, samt i de forskellige historiske Amtssamfunds Aarbøger, var i deres strengt egnsbegrænsede Tilsnit fra hans Side tænkt som Forløbere for den store samlede Fremstilling af den danske Bondegaards Historie,

han haabede at faa skrevet. Men han opnaaede ikke at virkeliggøre denne sin Drøm, da Sygdom langsomt lammede hans Arbejdsevne og 1938 tvang ham til at søge sin Afsked. Det Materiale, han fik indsamlet, baade det, han selv naaede at behandle, og det ubearbejdede Stof, vil blive uundværligt for al videre Forskning paa dette Omraade. 1936 blev han Medlem af Selskabet for dansk Kulturhistorie og 1937 af Kungl. Gustaf Adolf Akademien i Uppsala.

Sigurd Erixon i Kungl. Gustaf Adolf Akademiens Minnesbok, 1932—42. Hugo Matthiessen i Kulturminder, 1940—41. Fortegnelse over Skrifter ved Victor Hermansen, sst. Slægtstavlesamlingen, 1931, S. 188.

Hugo Matthiessen.

Zeiger, se Zeyer.

Zeiner Lassen, Axel Lauritz Christian Frederik, 1846—1914, Gartner, Planteskolemand. F. 28. Maj 1846 i Helsingør, d. 27. Juni 1914 i Kbh., begr. i Helsingør. Forældre: Fuldmægtig ved Øresunds Toldkammer Niels Lauritz Berthel Lassen (1813—52) og Laura Christiane Zeiner (1815—1907, gift 2° 1854 med Løjtnant, Gartner August Emil Jensen, 1814—73). Gift 3. Jan. 1874 i Helsingør med Julie Cathrine Holm, f. 16. Febr. 1846 i Helsingør, d. 2. Maj 1927 i Ordrup, D. af Fuldmægtig Morten H. (ca. 1804—70) og Karen Marie Kirstine Grave (1812—91).

Z. L. mistede sin Fader allerede som Dreng og blev derefter opdraget i det gamle Gartnerhjem, hvor Moderen blev A. E. Jensens Ægtefælle, kom siden i Gartnerlære sst., tog 1866 Gartnereksamen fra Rosenborg og opholdt sig n. A. navnlig i Belgien og England. Fra 1868 bestyrede han Stiffaderens Gartneri og købte dette efter hans Død. Fem Aar efter paabegyndte han Anlægget af en Planteskole paa Klostermosegaards Jorder uden for Helsingør og drev denne frem til at blive en landskendt Virksomhed under Navnet Z. L.s Planteskoler. 1884—95 drev han denne sammen med Gartner S. Dithmer, som derefter fik overdraget Virksomhedens Blomstergartneri, mens Z. L. fortsatte Driften af Planteskolen, til denne 1909 overlodes hans mangeaarige Medarbejder S. Henrichsen. — Z. L. var en anset Personlighed, der drev Virksomheden med megen Dygtighed og Ordenssans. Desuden deltog han flittigt i det offentlige Liv og i Foreningslivet. Han var Medstifter af Dansk Gartnerforening (1884) og var samme Forenings Formand, til den 1887 gik op i Almindelig dansk Gartnerforening. Han var ligeledes Medstifter af Østifternes Haveselskab (1888), senere Vicepræsident og 1913—14 Præsident for samme, var ogsaa med

til at stifte Teknisk Skole i Helsingør og sad en Tid i Byraadet; han var Medstifter af og Medlem af Forretningsudvalget for Teknisk Provinsskoleforening og fra 1896 Værge for St. Olai Kirke, Æresmedlem af Selskabet Havedyrkningens Venner i Norge. — Som Forfatter er Z. L. navnlig kendt for en lille Bog om Roser (1882; 2. Udg. 1908) og et Skrift om Beskæring af Frugttræer (1889). — R. 1899.

Danske Gartnerivirksomheder, I, 1934, S. 603 f. *Johannes Tholle.*

Zeise, William Christopher, 1789—1847, Kemiker. F. 15. Okt. 1789 i Slagelse, d. 12. Nov. 1847 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). Forældre: Apoteker Friedrich Z. (1754—1836) og Johanna Helena Hammond (1755—1831). Gift 24. Febr. 1842 i Kbh. (Trin.) med Maren Martine Bjerring Brock, f. 12. Marts 1806 i Kbh. (Trin.), d. 13. Marts 1875 sst. (Frue), D. af Guldsmedesvend, senere Skriver ved Stempelkontoret Christian B. (1776—1826) og Ulrikke Marie Nielsen (1776—1845).

I sit 11. Aar blev Z. sat i Skole i det Riegels'ske Læseinstitut i Sorø, men da Riegels døde allerede 1802, blev Z. overført til Slagelse Latinskole, hvor han gik sammen med Ingemann. Han interesserede sig stærkt for Naturvidenskaberne og søgte derfor den Uddannelse, der dengang var den sædvanlige: den farmaceutiske. Skønt Faderen var Apoteker, valgte han at paabegynde sin Uddannelse i Kbh. og blev 1805 Lærling paa Hofapoteket, hvis Ejer, Gottfried Becker, var en dygtig Kemiker, der holdt Forelæsninger paa Universitetet, ved hvilket han var ekstraordinær Professor i Kemi uden Løn og uden Udsigt til Avancement — et for Universitetets Kasse fordelagtigt Arrangement. Z. befandt sig imidlertid ikke godt i Kbh. og fik efter nogle Maaneders Forløb Lov til at tage hjem til Slagelse paa Grund af svigtende Helbred. Kemien havde han dog ikke opgivet. Han studerede i Slagelse alle de Haandbøger og Afhandlinger, han kunde faa fat paa, baade saadanne, der var opbygget paa Flogistonteorien, og saadanne, der byggede paa det nye, af Lavoisier indførte antiflogistiske Princip. Samtidig eksperimenterede han med en hjemmelavet Voltasøjle, og han siger selv i nogle autobiografiske Optegnelser, at han gik rask frem i Kundskaber. Faktisk havde han allerede 1806 omordnet Faderens Apotek efter den nye Farmakopé af 1805, der havde indført den antiflogistiske Nomenklatur. Under Arbejdet i Slagelse var Trangen til »videnskabelig Aandsvirksomhed i Almindelighed, men for Naturvidenskab, fornemmelig Kemi, det dybe og forborgne deri i Særdeleshed« blevet saa heftig, at han 1806

paa ny tog til Kbh., denne Gang ikke for at gaa i Apotekerlære, men for at studere Kemi.

Han havde det Held at komme i Huset hos H. C. Ørsted, hvis Fader var en Ven af Z.s Fader, og Opholdet her, der varede flere Aar, har utvivlsomt haft den største Betydning for Z.s Udvikling. Ørsted benyttede ham straks som Assistent ved sine Forelæsninger og Forberedelserne hertil, og snart følte Z. Lyst til at blive Student, en Lyst, Ørsted stimulerede uden at være for ivrig, da Z. var en kontrær Natur, som hadede al Tvang. 1809 tog han Studentereksamen i det berømte »Professoraar«, da ogsaa Bredsdorff, David, H. N. Clausen, Flor, Heiberg, Kolderup-Rosenvinge, Povel Lemming, C. M. Lunding og Thrige blev Studenter, og Omgangen med disse Mennesker i Forbindelse med den akademiske Atmosfære i Ørsteds Hjem fik dybtgaaende Indflydelse paa Z., selv om hans Natur ikke var særlig tilgængelig for Indtryk fra Omgivelserne.

Efter Studentereksamen begyndte Z. at studere Medicin, men han nøjedes ikke med de medicinske Forelæsninger. Naturvidenskaben, specielt Kemien, havde stadig hans Hovedinteresse, og da der ikke var Udsigt til nogen Lærerstilling ved Universitetet, tog han, for at have en Levevej at falde tilbage paa, 1815 farmaceutisk Eksamen. Kort Tid efter tog han Magisterkonferens i Kemi, og allerede 1817 disputerede han for Doktorgraden med en Afhandling om Alkaliernes Virkning paa organiske Stoffer. Den eksperimentelle Del af dette Arbejde havde han udført i et Laboratorium, han 1816 havde indrettet paa Apoteket i Slagelse. Z. var nu Doktor, men uden Udsigt til at kunne frugtbargøre sin Viden, hverken økonomisk eller videnskabeligt. Universitetet havde hverken nogen Lærestol i Kemi eller noget Øvelseslaboratorium. Z. søgte derfor at skaffe Midler til en Studierejse, og 1818 lykkedes det ham, dels gennem en Bevilling fra Fonden ad usus publicos, dels ved Hjælp fra Slægtninge, og han drog af Sted sammen med Ingemann, der i to Aar havde været hans Kontubernal paa Valkendorfs Kollegium.

For en Kemiker var der i disse Aar meget at se og lære i Udlandet. Det var Kemiens Gennembrudsaar som selvstændig Naturvidenskab, og selv om de nye og mærkelige Opdagelser hurtigt vandt Udbredelse og blev kendt, ikke mindst i Kbh., takket være Ørsteds personlige Forbindelser i alle videnskabelige Centrer, saa var det dog noget ganske andet selv at være med, naar Iagttagelserne blev gjort. Ingemann og Z. tog først til Tyskland, og her skiltes deres Veje. Z. blev i nogen Tid i Göttingen, hvor han i Strohmeyers Laboratorium, et af de faa Øvelseslaboratorier, der

dengang fandtes i Tyskland, uddannede sig i den analytiske Kemi, hvori han senere blev en Mester, der gennem mere end 100 Aar har sat sit Præg paa dansk analytisk Kemi. Fra Göttingen tog han til Paris, hvor han blev henved et Aar. S. M. Jørgensen har udgivet et Uddrag af Z.s Rejsedagbøger, og de giver et levende Indtryk af hans Oplevelser og hans Flid. Han kom i Forbindelse med alle de store franske Kemikere og ogsaa med de Gæster, der kom til Paris, bl. a. Berzelius, der allerede dengang var paa Vej til at indtage den førende Stilling inden for Kemien, som i henved 30 Aar gjorde ham til den Autoritet, hvis Dom var af afgørende Betydning for en ny kemisk Iagttagelses videre Skæbne. Berzelius modtog Z. med stor Velvillie, opmuntrende ham til at fortsætte og bevarede ogsaa senere baade Agtelse og Venskab for ham.

1819 kom Z. hjem, og Udsigterne for hans Fremtid havde ikke forbedret sig. Han fik en Gratifikation een Gang for alle af Fonden ad usus publicos »for at bevare denne udmærket duelige Mand for sin Videnskab«.

Uden Ørsteds Medvirken kunde det dog have været svært at bevare ham for Kemien. Men Ørsted havde formaaet Universitetet til at leje Snedker Pingels Gaard paa Nørregade og indrette den til Fysikundervisning, og i denne Gaard indrettedes nu Køkkenet til et »kongeligt Øvelseslaboratorium« for Kemikere. Z. udnævntes til dets Forstander med et Honorar af Finanskassen, som traadte hjælpende til, naar Universitetet ikke magtede Udgifterne. Allerede det første Aar var der ti Elever i Laboratoriet, og Z., der 1822 var blevet Professor extraordinarius ved Universitetet, fortsatte Undervisningen her til 1824, da Ørsted flyttede baade Fysik- og Kemiundervisningen til en Professorgaard i Studiestræde, han havde faaet overladt. Laboratoriet fik nu Plads i en Staldbygning, og her blev Z. Resten af den Tid, han virkede, selv om han 1829, da Polyteknisk Læreanstalt oprettedes, kunde have faaet bedre Lokaler overladt.

Allerede i Køkkenet paa Nørregade havde Z. begyndt det Arbejde med organiske Svovlforbindelser, der skulde føre saa mange nye og interessante Opdagelser med sig. Det første Resultat var Opdagelsen af en ny Klasse Forbindelser, som Z. efter deres Farve kaldte Xantogenforbindelser. Dette Arbejde skaffede ham Videnskabernes Selskabs Sølvmedaille. Z. kunde dengang ikke ane, at denne Klasse af Forbindelser senere skulde faa den allerstørste tekniske Betydning, idet Bomuld under sin Omdannelse til Kunstsilke efter en af de mest anvendte Metoder passerer et Stadium, hvor den er omdannet til Xantogenforbindelse.

I Staldbygningen i Studiestræde fortsattes Arbejdet med Svovlforbindelserne. I Begyndelsen af 30'erne opdagede Z. igen en ny Klasse af Forbindelser, Merkaptanerne, som han kaldte saaledes paa Grund af deres Evne til at fælde Kvægsølvsalte (mercurium captans), og Sulfiderne. Ogsaa disse Forbindelser har faaet teknisk Betydning, idet Merkaptaner er Gennemgangsled ved Fremstillingen af Sovemidler af Sulfonaltypen. Disse nye Opdagelser førte Z. ind i en Strid, som dengang rasede mellem den tyske Kemiker Liebig paa den ene Side og de franske Kemikere Dumas og Boullay paa den anden Side om Opbygningen af Stoffer som Alkohol og Æter. Allerede gennem et tidligere Arbejde, Fremstillingen af en Platinforbindelse ud fra Platinklorid og Alkohol (1830), var Z. blevet indblandet i Striden. Den af Z. fremstillede Platinforbindelse passede egentlig bedst til Dumas' og Boullays Teori, og Liebig greb da til den Udvej at benægte Rigtigheden af Z.s Analyser. Dette lod denne ikke sidde paa sig. Han viste gennem nye Arbejder, at Forbindelsen havde den af ham angivne Sammensætning. Liebig besvarede dette, ikke med Forsøg, men med Grovheder, og selv om han i et Brev til Berzelius erkendte, at det var med Urette, og at Grovhederne var rettet ikke mod Z., men mod Dumas og Boullay, generede Angrebet Z. meget. Men gennem Merkaptanerne og Sulfiderne fik Liebig et Materiale, der blev hans bedste Bevis i Striden mod Franskmændene, hvis Teori ikke kunde forklare de særlige Forhold ved disse Forbindelser.

Ogsaa paa anden Maade fik Z.s Platinforbindelse Betydning. Saa sent som 1891 opdagedes en ny Klasse Platinammoniakforbindelser, og S. M. Jørgensen kunde 1900 vise en Analogi mellem disse Forbindelser og Z.s.

Z. fortsatte ufortrødent sit Arbejde med Svovlforbindelser. De fleste af dem var meget ildelugtende, nogle i den Grad, at de blev til Gene for Omgivelserne. Det fortælles, at man engang gjorde Jagt paa alle Kvarterets Katte og dræbte dem, indtil man fandt ud af, at det var Z., der arbejdede med en Forbindelse, der lugtede som Katteurin!

Det var dog ikke udelukkende Svovlforbindelser, Z. arbejdede med. Ogsaa tekniske Problemer gav han sig af med, og der foreligger fra hans Haand en Række Arbejder over Produkterne fra Tobakkens Tørdestillation. Det bør ogsaa nævnes, at en af de ældste Undersøgelser over Karotin er udført og beskrevet af Z.

Z. var til sin Død ekstraordinær Professor i Kemi ved Universitetet. Da Polyteknisk Læreanstalt 1829 blev oprettet, blev han den ene af dens Lærere i Kemi (Forchhammer var den anden) og Med-

lem af dens Direktion. Han var en samvittighedsfuld og grundig Lærer, der stillede store Krav til sine Elever, som han stillede dem til sig selv. Han var en glimrende Eksperimentator, baade naar det gjaldt egne Undersøgelser og Forelæsningsforsøg. Derimod virker baade hans videnskabelige Afhandlinger og hans Lærebøger meget tunge, overlæssede som de er med Enkeltheder af Frygt for ikke at faa alle Iagttagelser med (Berzelius skrev til Wöhler om en Afhandling »welche man mit demselben Gefühl liest, als wenn man auf Schlitten durch Sand fährt«). Men man maa ikke glemme, at den organiske Kemi først blev skabt i de Aartier, da Z. udførte sine Arbejder, saa at det ikke var let at vide, hvilke Iagttagelser der var væsentlige og hvilke uvæsentlige, og det maa regnes Z. til gode, at der i hans Bøger findes Glimt, der peger langt ud over den Tid, hvor de er skrevet, og at hans Stil, naar det ikke er kemiske Emner, det drejer sig om, er klar og træffende, og hans Sprog godt.

Z. var hele Livet plaget med et skrøbeligt Helbred, hvortil kom en udpræget Hypokondri, muligvis en Arv fra Moderen og Morfaderen. Fra 1835 maatte han med Mellemrum afgive sit Arbejde til andre paa Grund af Sygdom. — Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek. — R. 1836. — Maleri af F. F. Helsted (Fr.borg). Tegning af Th. Lübbers (sst.).

H. C. Ørsted i Vid. Selsk. Overs., 1848, S. 19—30. S. M. Jørgensen sst., 1903, II, S. 47—64. Einar Biilmann i Fysisk Tidsskr., XIV, 1916, S. 149—59. Samme i Ingeniøren, XXV, s. A., S. 83—86. Stig Veibel: Kemien i Danmark, I, 1939, S. 155—60, 180—88.

Stig Veibel (S. M. Jørgensen).

Zelle, Mikkel, d. 1565, Borgmester. D. 25. Juli 1565 i Kbh. Gift med Marine, d. tidligst 1581.

M. Z., hyppigst kaldet Mikkel Skriver, var antagelig fra Byen Celle; i hvert Fald tyder Sproget i hans danske Breve paa nedertysk Oprindelse. M. Z. forekommer 1544 som Borger i Kbh., hvor han senest 1549 blev Byfoged og ca. 1558 Borgmester. Han var en driftig Købmand, der allerede i 1540'erne sad i en stor Forretningsvirksomhed. 1547 udførte han saaledes Malt, Mel og Øl til Norge og Korn til Holland; 1560 fragtede han Jern fra Stockholm til Kbh., og 1561 var han Medejer af et Skib — »Svanen« —, der for paa Spanien. 1556—59 var han forlenet med Færøerne og havde Monopol paa Handelen der mod at aflevere tre Fjerdedele af sin Gevinst til Kronen. 1561 blev han stævnet for det kgl. Retterting af Adelsmanden Hartvig Bille, fordi han mod dennes Villie havde solgt en ham — Bille — tilhørende Part af Skibet

»Svanen«. Vi staar maaske her ved Aarsagen til M. Z.s Afskedigelse; umiddelbart efter Herredagen var han ikke mere Borgmester. Han rejste sig dog hurtigt igen. 1563 udnævntes han til en Slags Overtolder i Bahuslen, hvor han ogsaa fik Tilsyn med det opblomstrende Sildefiskeri ved Kysten. N. A. førte han en lille Eskadre i Kattegat, og Marts 1565 skulde han med Skibet »Dragen« undsætte Elfsborg, der blev belejret af Svenskerne. 4. Juni s. A. fortæller han fra Lübeck i et Brev til den landflygtige Peder Oxe, at han var »haardt forfulgt af nogle Adelsmænd«, som han havde sagt nogle ubehagelige Sandheder, og som han frygtede vilde bringe ham i Unaade hos Kongen; i øvrigt skildrer han i Brevet Landets elendige Tilstand og den almindelige Misfornøjelse og opfordrer Peder Oxe til at komme tilbage. Brevet blev vistnok opsnappet af Lübecks Magistrat, og M. Z., der ogsaa synes at have staaet i forrædersk Forbindelse med Sverige, blev sendt til Kbh., hvor Regeringen lod ham henrette. Hans Ejendomme konfiskeredes; men 1567 fik hans Enke dog en Gaard tilbage, som han havde ejet i Marstrand. M. Z. karakteriseres i to samtidige Kilder henholdsvis som en »verdslig og forfaren« og som en »klog, lærd og veltalende Mand«.

H. F. Rørdam i Vidensk. Selsk. Skrifter, 5. Rk., hist. og philos. Afd., IV, 1874, S. 404 ff., 410. O. Nielsen: Kbh.s Hist. og Beskr., III, 1881, S. 178 f. H. F. Rørdam: Hist. Kildeskr., 2. Rk., I, 1884, S. 721 f. H. D. Lind: Fra Kong Frederik II.s Tid, 1902, S. 271 f. E. Marquard: Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, II, 1936, S. 77, 565 f., 586.

Poul Colding.

v. Zeppelin (ved Daaben **Zepelin**), **Ditleff** Arnold Constantin Sehested Berregaard, 1887—1916, Forfatter. F. 7. Maj 1887 i Genève, d. 4. April 1916 i Kbh., begr. i Ordrup. Forældre: Majoratsbesidder, Kammerjunker Ditleff Anders Sehested Berregaard v. Z. (1840—1927, gift 1° 1867 med Frederikke Christiane Skeel, 1845—83) og Julie Constance Schacke (f. 1859). Gift 12. Juni 1912 i Kbh. (Fr. Ref.) med Kaja Myhre, f. 5. Juli 1893 i Viborg (gift 2° 1921 med Skuespiller Christen Møller, f. 1895), D. af Bankkasserer Albrecht Christian M. (1861—1932) og Eleonore Beate Gundersen (1868—1925).

v. Z. er, som han selv siger, født paa en Bryllupsrejse, der varede omtrent tyve Aar; han fulgte Forældrene rundt i Europa og tilbragte fem af sine lykkeligste Barndomsaar paa et gammelt, forfaldent Slot i de franske Søalper i Nærheden af Nizza; han gik i franske Skoler, indtil Forældrene 1900 bosatte sig i Charlottenlund, og blev derefter Extern i St. Andreas Jesuiterkollegium i Ordrup; han har flere Gange beklaget sig over, at Undervisningen i Kloster-

skolen var uden Kontakt med det virkelige Liv og ikke bibragte Eleverne nogen reel Viden — »selv så skønne fag som zoologi, botanik, geografi blev kun remser og døde ord«; først efter at han 1907 havde afsluttet sin Skoleuddannelse med Studentereksamen og n. A. med Filosofikum, oplevede han de to Tildragelser, som aabnede hans Øjne for Livets Rigdom: han forelskede sig i en ung Pige og læste første Gang Johannes V. Jensen. v. Z. debuterede 1912 med »Franskmanden«, en Pamflet med elegant tournerede Udfald mod fransk Aand og Folkekarakter, som s. A. efterfulgtes af »Elskov«, en i Dagbogsform affattet Kærlighedshistorie, som fortæller om en ung Danskers Betagelse af Kvinden og Naturen; kort efter at han knap 29 Aar gammel var død af en haabløs Sygdom, fremkom »Fugletræk« (1916), et Udvalg efterladte Artikler og Optegnelser med Indledning af Johannes V. Jensen og Otto Gelsted, som rummer nogle af de smukkeste Ting, han har skrevet: en ung, dødsmærket Mands smerteligt bevægede Afsked med Livet. v. Z.s Ideal er Naturlighed; han afskyr enhver Form for »Skaberi og litterær Mani« og holder sig uden for de rent lyriske Partier nærmest muligt til Talesproget; hans Digtning udspringer af en glødende Forelskelse i Livet og forherliger det gryende Foraar og den unge, vaagnende Eros i mandigt følsomme Ord. — Tegning af Gitz Johansen.

Slægt i Personalhist. Tidsskr., 4. Rk., I, 1898, S. 275—87. Selvbiografi i Bogvennen, IV, 1914, S. 278. Kjeld Elfelt: Literaturen idag, 1926, S. 16—24. Otto Gelsted i Tilskueren, 1916, I, S. 402—11. Johannes V. Jensen: Aarbog 1916, 1916, S. 214—19. Aage Marcus i Ill. Tid. 16. April 1916. Chr. Rimestad i Spectator, 1915—16, S. 424—27. Helge Rode i Berl. Tid. 6. April s. A. Cai M. Woel: Troubadourer, I, 1930, S. 187—96.

Peder Hesselaa.

Zerlang, Johan **R**eimers, 1864—1924, Præst. F. 16. Aug. 1864 paa Skovsbjerg i Toftlund Sogn, d. 23. Okt. 1924 i Gram, begr. sst. Forældre: Gaardejer Tiderik Z. (1817—99) og Maren Smidt (1821—83). Gift 21. Marts 1893 i Aabenraa med Caroline Laure Bothilde Ferslev, f. 6. Maj 1870 i Ørderup, Toftlund Sogn, D. af Gaardejer Laurids Nielsen F. (1818—91) og Bothilde Dorthea Ravn (1829—94).

Faderens Fortællinger fra sin Deltagelse i Treaarskrigen og Moderens Undervisning i nordiske Sagaer og Viser nærede tidligt Drengens danske Bevidsthed. Denne modnedes siden gennem den unges oldnordiske Sprogstudier og gjorde ham som Mand til Danskhedens uforfærdede Ridder i Sønderjyllands Udlændighedstid. Z. blev 1877 Elev paa den — senere forbudte — danske Real-

skole i Haderslev og 1879 paa det tyske Gymnasium i Flensborg, hvorfra han dimitteredes 1886. Efter Studieaar ved Universiteterne i Leipzig og Kiel og Soldatertid i Greifswald blev han Præst i det dansktalende Nordslesvig, først Medhjælper, 1891 i Kettinge paa Als og 1892 i Tyrstrup, derefter Sognepræst, 1893 i Holbøl ved Flensborg Fjord og fra 1899 til sin Død i Gram. — Som Præst var Z. af den milde Observans, som Dansker af den ubøjelige. Paa Tørninglens Provstisynode og paa Provinssynoden i Rendsborg fremførte han med en egen Stejlhed — om end forgæves — det danske Sprogkrav for Folkeskolen i Nordslesvigs dansktalende Sogne. Sin Kyndighed i det islandske Sprog benyttede han til Oversættelse af en Række islandske Salmer og Sagaer, sin poetiske Evne til Affattelse af religiøst betonede lyriske Digte, af hvilke et Udvalg er samlet og udgivet efter hans Død (»Tanker og Toner«, 1926). Det smertelige Tab af hans ældste Søn, der faldt paa tysk Side i den første Verdenskrig, prægede hans følsomme Sind i de sidste Leveaar. — R. 1920.

Dansk-islandsk Kirkesag, 1924, S. 1—14. *Jens Holdt.*

Zeuthen. Præsteslægten Z., som har Navn efter Søften, føres tilbage til Sognepræst i Søften og Folby, Provst Laurids Sørensen (d. 1578), hvis Søn Sognepræst ved Odense St. Knuds K., Provst, Magister Jens Lauridsen Z. (1573—1628) var Fader til Sognepræsterne Christen Z. (ca. 1612—ca. 59) i Brændekilde og Bellinge og Peder Z. (1617—80) i Ollerup og Kirkeby; af disse var den førstnævnte Fader til Sognepræst i Egede Axel Z. (d. 1721) og til Sognepræst i Gangsted og Søvind Ole Z. (1644—1720), af hvis Børn skal nævnes Marie Margrethe Z. (1692—1773) — der i Ægteskab med Bogbinder, senere Lakerer Caspar Johan Petersen Als (1686—1762) var Moder til Skuespilleren Iver Als (ca. 1722—70, s. d.) og til Maleren Peder Als (1726—76, s. d.) — Sognepræst i Gangsted og Søvind Jens Foss Z. (1693—1737) og Bogholder ved den civile Enkekasse Peter Laurentius Z. (1711—76), hvis nedenn. Søn Etatsraad Peter Christian Z. (1755—1823) til Tølløse, Søgaard og Sonnerup var Fader til Højesteretsassessor Vilhelm Peter Z. (1785—1827) — af hvis Døtre Charlotte Z. (1815—92) var gift med Kammerherre, Lensgreve Johan Sigismund Schulin (1808—80) til Frederiksdal og Christiane Johanne Z. (1816—50) med Gehejmekonferensraad Peter Christian Joachim Bruun (de) Neergaard (1806—93, s. d.) — til nedenn. Baron Christian Frederik Z. (1794—1850), der 1843 oprettede Baroniet Zeuthen af de fædrene Godser, og til Vilhelmine Frederikke Z. (1798—1859),

der var gift med Etatsraad Christian Flor (1792—1875, s. d.). Ovenn. Pastor Jens Foss Z. (1693—1737) var Fader til Degn i Skamstrup og Frydendal Ole Foss Z. (1729—96), hvis Sønner var Sognepræst paa Fæmø Jens Rasmus Z. (1760—1814) og kgl. Skovfoged i Esrom Peter Laurentius Z. (1783—1839), der var Fader til nedenn. Maler Christian Olavius Z. (1812—90), til Kapelmusikus Knud Ladorf Z. (1815—72) og til Knudine Roldine Z. (1825—95), som i Ægteskab med Forpagter Andreas Jacob Peter Münster (1822—79) var Moder til Forfatteren Gutzon Oluf Münster (1859 –1932). — Ovenn. Sognepræst Peder Z. (1617—80) var Fader til Sognepræst i Svindinge Anders Z. (d. 1707), til resid. Kapellan i Grenaa Christen Z. (d. 1705), til resid. Kapellan ved Odense Vor Frue K. Jens Pedersen Z. (d. 1692) og til Sognepræst i Allested og Vejle Henrik Z. (d. 1744), hvis Sønner var Sognepræst i Allested og Vejle Jens Z. (1714—63) og Sognepræst i Skamby, Konsistorialraad Niels Z. (1718—91); sidstnævntes Søn Sognepræst i Skamby Frederik Bagger Z. (1767—1851) var Fader til nedenn. Præst, Dr. phil. Frederik Ludvig Bang Z. (1805—74), af hvis Sønner skal nævnes de nedenn. Sognepræst ved Fredericia Michaelis K. og i Erritsø, Provst Frederik Z. (1837—1915) og Matematikeren, Professor Hieronymus Georg Z. (1839—1920) — hvis Søn er nedenn. Nationaløkonom, Professor Frederik Ludvig Bang Z. (f. 1888) — samt Proprietær Henrik Steffens Z. (1841—1929), der var Fader til nedenn. Maler og Grafiker Ernst Johan Z. (1880—1938). — Nedenn. Overretssagfører Sophus Rasmus Lauritz(en) Z. tilhører ikke denne Slægt.

J. C. L. Lengnick: Genealogie over Magister Jens L. Zeuthen's Descendenter, 1840. J. Vahl: Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, 2. Del (8. Hft.), 1887, S. 42—56. Danmarks Adels Aarbog, XLVI, 1929, II, S. 299 f. S. Otto Brenner: Slægten Laub, 1929, S. 29—35. Slægtstavlesamlingen, 1932, S. 114 f. Eigil Knuth: Ernst Zeuthen, 1943, S. 16.

Albert Fabritius.

Zeuthen, Christian Frederik, Baron, 1794—1850, Godsejer. F. 14. Dec. 1794 i Kbh. (Nic.), d. 12. Nov. 1850 paa Tølløse, begr. i Tølløse. Forældre: Godsejer og Assessor Peter Christian Z. (s. d.) og Hustru. Gift 28. Okt. 1829 i Kallehave med Komtesse Sophie Hedevig Schulin, f. 26. Juni 1810 paa Frederiksdal, d. 16. Okt. 1866 paa Tølløse, D. af Grev Sigismund Ludvig S. (1777—1836) og Louise Elisabeth Brown (1785—1851).

Z. blev Student 1811, privat dimitteret, og tog juridisk Eksamen 1815. Han indtraadte derefter i Diplomatiet, idet han først gjorde Tjeneste som Attaché i Wien og 1823 udnævntes til Legations-

sekretær i Stockholm. 1827—28 virkede han som Chargé d'affaires sst. 1828 købte han sine Fædrenegaarde Tølløse, Søgaard og Sonnerupgaard, og fra da af helligede han sig Driften af disse Ejendomme. 1843 oprettedes et Baroni af disse Godser, og Z. blev s. A. optaget i den friherrelige Stand. Da der skulde vælges nye Stænderdeputerede 1841, udpegede sjællandske Sædegaardsejere ham til Deputeret, og han mødte i Roskilde Stænderforsamling 1842, 1844 og 1846. Han tilhørte det konservative Parti, men gjorde sig meget lidt gældende saavel i Salen som i Komiteerne. Kun sjældent tog han Ordet og altid i almenpolitiske Sager og i Forhandlinger vedrørende Landboforhold. Han mødte ligeledes i Stænderforsamlingen 1848 og tog som kongevalgt Medlem Sæde i den grundlovgivende Rigsforsamling. Ogsaa i denne Forsamling hørte han til det yderste Højre. Han forsvarede Forslaget om et arveligt Landsting og talte imod, at Len og Stamhuse skulde overgaa til fri Ejendom. Ved den endelige Afstemning stemte han imod Grundlovens Vedtagelse. Z. tog ligeledes Del i det kommunale Liv, idet han 1845—48 var Medlem af Holbæk Amtsraad. 1837—41 og 1844—49 havde han Sæde i Nationalbankens Repræsentantskab, og han var 1850 Medstifter af Kreditkassen til Selvejendoms Fremme. Efter hans Død overgik Baroniet til Enken og derefter til hendes Broder Grev Christian Frederik Schulin, der antog Navnet Schulin-Z. Af Formuen oprettedes Sophie Zeuthens Frederiksdalske Fideicommis, der kommer Besidderne af Frederiksdal til gode. — Dagbog fra Rigsforsamlingen i Gammel Køgegaards Arkiv. — Hofjægermester 1830. Kammerherre 1845. — R. 1826. — Malerier af A. Schiøtt, Alb. Küchler, M. Rørbye og D. Monies 1847.

Danmarks Adels Aarbog, XLVI, 1929, II, S. 300. Frederik Barfod: Dansk Rigsdagskalender, I, 1856. Danske Herregaarde ved 1920, I, 1922, S. 182 f.

Harald Jørgensen (Emil Elberling).

Zeuthen, Christian Olavius, 1812—90, Arkitektur- og Landskabsmaler. F. 10. Sept. 1812 i Kastrup, Amager, d. 23. Juni 1890 paa Frbg., begr. sst. (Solbjerg). Forældre: Skytte paa Amager, senere Skovfoged i Esrom Peter Laurentius Z. (1783—1839) og Caroline Marie Roed (1792—1862). Ugift.

Z. kom efter sin Konfirmation i Tømrerlære og begyndte samtidig at tegne paa Akademiet under Hetsch for at uddanne sig som Arkitekt. Som Arkitektelev udstillede han et arkitektonisk Projekt 1834. Senere bestemte han sig for Malerkunsten, udstillede første Gang 1837 siden og ret regelmæssigt til sin Død. Hans Produk-

tion omfatter hovedsageligt Arkitekturbilleder, og deres Værdi knytter sig fortrinsvis til deres Emner, der omfatter ældre kirkelig Bygningskunst og Gadebilleder. 1850 udstillede han to Billeder fra Fredericia under og efter Bombardementet, der naturligvis vakte en Del Opmærksomhed. Ogsaa fra Norge og Sverige har han hentet Motiver til sine Billeder. Hans Forbindelse med ældre dansk kirkelig Kunst medførte Overdragelsen af Restaureringen af Kalkmalerier i Roskilde og Aarhus Domkirker og Skibby Kirke. Tegninger efter Billeder i denne Kirke udstillede han 1857. Statens Museum for Kunst besidder et Par Malerier, der er erhvervet i hans Levetid, men ikke udstillet; Fr.borgmuseet har bl. a. et af hans Bombardementsbilleder fra Fredericia. — Selvportræt ca. 1845 (forhen hos Johan Hansen). Akvarel af Edv. Lehmann (Fr.borg).

Sigurd Müller (Henrik Bramsen).*

Zeuthen, Ernst Johan, 1880—1938, Maler, Grafiker. F. 30. Dec. 1880 paa Limme, Täfvelsås, Kronobergs län i Sverige, d. 15. Sept. 1938 i Gentofte, begr. sst. Dansk Indfødsret 21. Dec. 1914. Forældre: Landejendomsbesidder Henrik Steffens Z. (1841—1929) og Emilie Margrethe Nobel (1845—1925). Gift 3. Maj 1911 i Rom med Lina Normann Meyer, f. 5. Okt. 1878 i Mo i Rana, Nordland i Norge, D. af Købmand Lars Aagaard M. (1831—1909) og Johanne (Hanne) Smith (1844—1924).

Z. voksede op i Sverige og gik bl. a. i Latinskolen i Lund. Herfra kom han i Lære paa Kockums Skeppsvarv i Malmø og Efteraaret 1897 til det Chalmers'ske Institut i Göteborg, som han forlod 1903 med Afgangseksamen som Skibsingeniør. Et Par Aar arbejdede han ved Skibsværfter i Glasgow og Flensborg, men Sommeren 1906 rejste han til Nordamerika, og her begyndte han at male i sit 27. Aar. Foraaret 1908 vendte han hjem og fik nu sin kunstneriske Uddannelse. Den blev kortvarig, bestod kun i, at han tegnede hos Agnes Jensen Vinteren 1908—09 og det følgende Foraar gik nogle Maaneder paa Kunstnernes Studieskole under Johan Rohde. Større Betydning for ham fik en Studierejse 1910—11 til Frankrig, hvor han boede en Vinter og saa Billeder af Cézanne, og til Italien, bl. a. Assisi, hvor Giotto gjorde et stærkt Indtryk paa ham. Andre vigtige Rejser var det første Besøg i Nordland 1913 og et nyt Ophold i Italien 1920 fra Sept. til Nytaar. Senere foretog han adskillige Ture til Norge, var i Italien og Sydfrankrig 1927 og kortvarigt i Schweiz 1936.

Z.s maleriske Evne og Selvstændighed viste sig straks i Billeder som Søsterens Portræt (1908), der trods sine Tegnefejl har en over-

legen harmonisk Skønhed i Kompositionen, og »Fra Lersøen. Den gamle Sluse« (1909). Det sidste staar saa fint og helt i Tonen og er iagttaget med en følsom Sans for de enkelte Farvenoter. Det hører, ligesom »Hoved af en ammende Moder« (1914, Portræt af Fru Lina Z.), til de faa Billeder af Z., hvor man for Alvor mærker den direkte Kontakt med Naturen, Ansigt til Ansigt med Motivet. I de følgende Aar løsnes hans Forhold til Naturbilledet. Han glider mere og mere over i en Erindringskunst, der nok udspringer af Naturinspirationer og støtter sig til Naturiagttagelser, men aldrig hviler paa direkte Studier i Marken — en Udvikling, der er fuldbyrdet 1917. Den første Rejse og Cézanne bragte en Omvæltning i Z.s Maleri. Cézanne satte ham i Virkeligheden i Gang. Indflydelsen fra ham er især synlig i »Det store Bjerg i Nordland« (eller »Tomtinden«, 1913) og visse Billeder fra Arild (1914), men Z. ledes snart til selvstændige Farvestudier. Her har ogsaa Indtryk fra Italien spillet en Rolle (»Terracina« 1911). Det bryder frem i de »Badende Drenge« (1914) med Gulokker i Drengenes Hudfarve til grønne Skygger mod murstensrøde Klipper og mørkeblaat Hav. Men Z.s særegne altruistiske, religiøst bestemte Følelse, hans Hang til at hvile i sin Fantasi og sine Spekulationer presser paa. 1917 maler han »Gudhjem«, hvor den gule Sol sender sit rige Lys ned over den lille Bys røde Tage og grønne Træer, et af de mest markante Eksempler paa ekspressionistisk Naturfølelse, der findes i dansk Kunst, og 1919 kommer den Evighedslængsel, som var Drivkraften i hans Personlighed og Kunst, til bevidst Udbrud med »Østersøen«, en grøn Strandbred, hvor en Mand og en Kvinde gaar og river Hø foran et mørkblaat Hav med graa Taager.

Fra dette Tidspunkt ordner Z.s Produktion sig med en gennemført logisk Konsekvens, for hvilken hans Ingeniøruddannelse sikkert har haft megen Betydning. Han arbejder med Billedrummets Stabilitet ud fra halvt matematiske Forudsætninger, og han skiller hver Farve ud for sig under sin Stræben efter at naa til Indbegrebet af Farverne enkeltvis tagne. Det sker i en Række faste Motiver, som han forfølger Resten af sit Liv i talrige Varianter med en ganske enestaaende Haardnakkethed, idet det foresvævede ham, at han maatte kunne naa til et afsluttende Resultat af udtømmende Fuldkommenhed. Saadanne Motivserier er »Havedrengen« fra 1914, der endte som »Havemanden« 1936, egentlig et Selvportræt, hvori han opnaaede en pragtfuld okkergul Farve af usædvanlig Dybde og Prægnans — det eneste Motiv, som han selv mente at have faaet udtømt; videre »Sol over Stene« fra 1915, »Signalstationen« (et smalt Sund, hvor han maaske har haft Lille Bælt i Tankerne) fra

1918, »Klinten«, der blev Udgangspunktet for alle hans blaa og grønne Mariner, og som forgrenede sig til »Klokkegrunden«, hvis første Eksemplar blev et af hans Hovedværker, og »Branden« (et brændende Skib), særlig karakteristisk, fordi han her dyrkede den stærke røde Farve, som han blev bekendt for, alle tre fra 1919. En Variant af »Klinten« med indføjet Figur er »Christus vandrer paa Søen« (1930, Gentofte Kirke). Fra 1920 stammer de italienske Bjergbyer »Papigno« og »Piediluco«, der begyndte som et Par af hans bedste Sepia-Tegninger, udført under hans anden Rejse. »Piediluco«, en grøn Bjergknude i en Bjergsø, blev meget kendt under Titlen »den grønne Ø«, fordi han her eksperimenterede med en dyb mørkgrøn Farve. Den blaa Farve, en svær mørkblaa, tog han senere op i »Kysten ved Bodø« (1935), »Kullen« (1936) og »Kronborg« (1937). Nye og ejendommelige Motiver fandt han med »Vraget i Solstriben« (1926 og 1926—38) og »Hønsinge Landsby« (1937), et karakterfuldt Billede af spredt Bebyggelse i et fladt nordsjællandsk Landskab og tillige en Studie i rødt og græsgrønt.

Ved Siden af disse og andre Motiver og sine mange Mariner med sejlende Skibe malede Z. Blomsterbilleder og Portrætter. Blomsterbillederne er ofte Markbuketter, men de to af en enkelt og to røde Valmuer i en Vase (1933) har en helt mystisk Dybde i Følelsen, et Par andre af saakaldte »Løgblomster« (1920) er frit opdigtede Skabninger. I Portrætterne søgte han en monumental Fortolkning af Personens Væsen, gerne ud fra en kraftig koloristisk Dominant. Saaledes malede han Dommer V. Thorup (1921, lys gul Baggrund), Departementschef A. P. Weis og Museumsdirektør Francis Beckett (1927 og 1930, begge hos Ny Carlsbergfondet), Overbibliotekar H. O. Lange (1926), Joakim Skovgaard (rød Baggrund; tre Varianter, 1929 i Museet i Odense, to 1931, den ene paa Fr.borg) og Niels Skovgaard (1934, blaa Kittel) og til sidst en stor Komposition »Ti Malere« af Medlemmer af Den frie Udstilling (1935—38). Med samme systematiske Konsekvens som alt andet og stedse ud fra hvert Omraades særlige Forudsætninger dyrkede han tillige Pennetegning, Radering og Træsnit. Pennetegningen blev under hans Haand en naturalistisk utvungen, uhemmet Gengivelse af Motivet, Træsnittene efter Giotto hører i sin Art til det fornemste og mest selvstændige, der er gjort her i Landet.

Z. var dybt religiøs og hele sit Liv en inderligt troende Kristen. Ud over »Christus vandrer paa Søen« gør det kristelige Moment sig ikke direkte gældende i hans Kunst. Det var en personlig Baggrund for hans Liv og Virke, men i hans Billeder udvidedes det og omformedes til en Mystik af almen Art. Mod Slutningen af hans

Liv slog denne Mystik stærkt igennem, fandt Udtryk i store, straalende Sole i Billederne eller en forklaret Lysning, en Straaleglorie paa Himlen over Havet i hans Mariner. Under den smukkeste og mest konkrete Form tegner den sig i »Adirondacksbjergene« og »Optrækkende Uvejr« over en Klippekyst (begge 1936), hvor han i Forgrunden anbragte to smaa Figurer, en sortklædt Mand og en rødklædt Kvinde i hans egen og hans Hustrus Lignelse. Ved deres Gestikulation anskueliggør de Naturstemningen og identificerer symbolsk hans eget Jeg med den Evighedsfølelse, der kaldte paa ham fra den store Natur.

Z. udstillede paa Kunstnernes Efteraarsudstilling 1912—14, 1917, Charlottenborg Foraarsudstilling 1914—16, Den frie Udstilling 1917—38 (Medlem 1920) og havde egne Udstillinger i Kunstforeningen Dec. 1915, Jan. 1923 (sammen med Søsteren Laura Wanscher) og Marts—April 1937, Den frie Udstilling Sept.—Okt. 1921 og hos »Samleren« April 1934; Mindeudstillinger paa Charlottenborg Efteraarsudstilling 1939 (under Grafisk Kunstnersamfund) og i Den frie Udstilling Marts—April 1940. 1926 tildelte Akademiet ham Eckersbergs Medaille for »Papigno«. — Malerier af Z. findes i Kunstmuseet, Museerne i Aarhus, Randers, Vejen, Odense og Maribo, Kolding og Esbjerg (»Hønsepigen« 1922) Kunstforeninger, Nationalgallerie i Berlin samt i Z.s eget Hus i Gentofte, hvor der 1943 aabnedes en offentlig tilgængelig Samling; grafiske Arbejder i Kobberstiksamlingen og Museer i Stockholm, Göteborg og Chicago, British Museum i London. — Selvportrætter 1919, 1927—28 (»Billede af en Maler«, Kunstmuseet) og »Havemanden« 1936.

Otto Gelsted i Hver 8. Dag 13. Okt. 1922. Herman Madsen i Atlantis Okt. 1924. Erik Spur i Højskolebladet 10. April 1925. Eigil Knuth i Samleren, XI, 1934, S. 49—52. Samme: Ernst Zeuthen, 1943. Ernst Harms i Ostsee Rundschau, IX, April 1932. Sigurd Schultz: Ernst Zeuthen, 1935 (Vor Tids Kunst, 18). Samme i Nationaltidende 16. Sept. 1938, 10. April 1940 og 20. Okt. 1943. Samme i Den frie Udstillings Katalog 1939. Kai Flor i Berl. Tid. 16. Sept. 1938 og 11. April 1940. Knud Pontoppidan i Politiken 16. Sept. 1938. Johs. Kragh i Berl. Tid. 20. Sept. 1938. Preben Wilmann i Social-Demokraten 16. Sept. 1938. Hagmund Hansen i Højskolebladet, LXV, 1940, S. 266 ff., 274 f.

Sigurd Schultz.

Zeuthen, Frederik, 1837—1915, Præst. F. 2. Jan. 1837 i Grimstrup ved Varde, d. 27. Febr. 1915 i Fredericia, begr. sst. Forældre: Sognepræst, sidst i Fredericia, Ludvig Z. (s. d.) og Hustru. Gift 13. Okt. 1868 i Brahetrolleborg med Rasmine Frederikke Bagger, f. 29. Marts 1840 i Tanderup, d. 30. Maj 1933 i Kbh.,

D. af Sognepræst, sidst i Brahetrolleborg og Krarup, Frederik Vilhelm B. (1805—84, gift 2° 1846 med Mariane Elisabeth Louise Toft, 1808—48, 3° 1856 med Eleonora Elisabeth Johanne Sophie Nyegaard, 1818—1900) og Sophie Charlotte Birch (1807—43).

Z. blev Student 1857 fra Sorø, cand. theol. 1862. Efter en kort Tid at have været Huslærer blev han indkaldt som Soldat, deltog bl. a. i Kampene ved Dybbøl og paa Als. Hjemvendt fra Krigen blev han 1865 personel Kapellan i Udby-Ørslev. 1872 udnævntes han til Sognepræst for Everdrup, 1885 til Stiftsprovst og Sognepræst ved Viborg Domkirke; 1890 blev han Sognepræst ved Michaelis Kirke i Fredericia med Landsognet Erritsø, var 1900—07 Provst for Elbo m. fl. Herreder.

Z. havde med Liv og Lyst taget Del i Studenterlivet, passede samtidig sine Studier, havde bl. a. fra Faderen taget i Arv Interessen for Filosofi, der næredes af Rasmus Nielsens Forelæsninger. Fra Grundtvig paavirkedes han paa forskellig Vis, og med de Mynster'ske Kredse stod han i nær Forbindelse. Naar han — trods megen Forskellighed — som Præst blev Indre Missions Mand og stillede sig ved Vilhelm Becks Side, da var det fordi Kristi Kærlighed drev ham til at elske den menige Mand. Han saa, at det var kun en lille aristokratisk Kreds, paa Landet Gaardmændene, der havde alle de tit omtalte Kulturfornødenheder, men der er to og kun to Fornødenheder, som vi alle har: dagligt Brød og Sjælens Frelse. Alt andet kommer i anden Række. Derfor er det først og fremmest Evangeliet forkyndt til Omvendelse og Tro, Menneskenes Børn har behov. Just fordi Z. selv hørte hjemme i de kulturelle og æstetiserende Kredse, blev hans Venden sig til Indre Mission af stor Betydning. Hans Sjæls Renhed, hans Karakters Styrke og hans kristelige Afgjorthed gav ham stor aandelig Myndighed. 1879 var han blevet Medlem af Styrelsen for Kirkelig Forening for indre Mission; ved Vilhelm Becks Død 1901 valgtes han enstemmig til Formand, skønt man godt vidste, at han ikke blot savnede Becks organisatoriske Evner, men at han ofte kunde gaa imod, hvad man i Indre Missions Kredse mente. Z. fik en rig Præstegerning overalt, hvor han kom. Agtet af alle, skattet som Præst døde han i sin Gerning. En Del Prædikener er trykte i »Indre Missions Tidende« (hvis Redaktør han var fra 1910). Endvidere har han i forskellige Tidsskrifter skrevet en Række mindre Afhandlinger, filosofiske og teologiske, og udgivet et Par mindre Skrifter og Foredrag. — R. 1888. DM. 1906. — Maleri af C. Wentorf 1912 (Skitsen dertil Fr.borg; Forarbejde i Familieeje), af E. Zeuthen i Hans Tausens Hus i Viborg 1922 og af samme i Familieeje.

Kristeligt Dagblad 12. Jan. 1912, 28. Febr., 2. og 3. Marts 1915. L. Blauenfeldt: Den indre Missions Historie, 1912, S. 163. A. Fibiger: Ebenezer, 1921. Johs. Gøtzsche: Frederik Zeuthen, 1927. Otto Møller og Skat Rørdam. En Brevveksling, II, 1916, S. 330.

Hans Koch.

Zeuthen, Frederik Ludvig Bang, f. 1888, Nationaløkonom. F. 9. Sept. 1888 i Kbh. (Jac.). Forældre: Professor H. G. Z. (s. d.) og 3. Hustru. Gift 20. Okt. 1924 paa Frbg. (St. Thomas) med mag. art. Else Marie Bengtsson, f. 10. Okt. 1897 paa Frbg., D. af Kommunelærer Svend Otto B. (f. 1871) og Elise Marie Lassen (f. 1873).

Z. blev Student 1907 fra Borgerdydskolen i Kbh. og statsvidenskabelig Kandidat 1912. 1913—21 var han ansat i Arbejderforsikringsraadet, fra 1916 som Fuldmægtig. Da der 1921 — i Erkendelse af den økonomiske Faguddannelses Betydning for Sociallovgivningens Forberedelse — oprettedes en Stilling som statsvidenskabelig Konsulent for Indenrigsministeriet (nu Socialministeriet) og Socialraadet, udnævntes Z. hertil og beklædte Stillingen, indtil han 1930 — efter Konkurrence — blev Professor i Nationaløkonomi ved Kbh.s Universitet. Han holdt Forelæsninger paa Universitetet 1922—23. Han har ved forskellige Lejligheder været paa Studierejser i Udlandet, bl. a. 1914 i England og 1923 i England og paa Kontinentet. Han erhvervede Doktorgraden 1928 paa Bogen »Den økonomiske Fordeling«.

Z. har en stor og værdifuld litterær Virksomhed bag sig, spændende over forskellige af Nationaløkonomiens Felter, dog med tydelig Tendens til Samling om Socialpolitikken og Pris- og Fordelingslæren. Det førstnævnte Fagomraades Spørgsmaal har Z. behandlet i en Del Specialundersøgelser, i Artikler i Fagtidsskrifter (særlig »Nationaløkonomisk Tidsskrift« og »Socialt Tidsskrift«, hvis Redaktør han var 1925—30) og i officielle Betænkninger, hvor han har medvirket som Sekretær eller som Medlem af den paagældende Kommission. Blandt de sidste kan nævnes Arbejdskommissionen 1925—29, forskellige Udvalg til Forberedelse af Socialreformen og Arbejdsløshedsraadet af 1932. Ogsaa i Dagbladenes Kronikker har Z. behandlet de aktuelle sociale Problemer, forfægtet Værdien af Statsmagtens Indgreb til Opnaaelse af en retfærdigere Fordeling og af Koordination mellem Statsmagtens forskellige Organer til Formaalets Opnaaelse. En Del af disse Emner behandledes i Doktordisputatsen som Led i en almindelig Fordelingslære og er i uddybet og afklaret Form indgaaet i Bogen »Arbejdsløn og Arbejdsløshed« (1939), som er 1. Del af en Socialpolitik, hvis

2. Del (om den sociale Forsikring og Forsorg) er under Forberedelse. Bogen, som har vundet Anerkendelse ogsaa i de andre nordiske Lande, behandler først og fremmest de egentlige løn- og beskæftigelsesmæssige Problemer (nævnes bør bl. a. hans Behandling af tvungen Voldgift i et halvreguleret Samfund og hans Teori om Lønkonflikters Ligevægtspunkt). Bogen præges af Forfatterens Evne til teoretisk Analyse og hans Evne til at se en Sag fra mange Sider, til at vurdere modsatte Synspunkter. Z. har skabt sig en central Plads i den offentlige Debat om de sociale Spørgsmaal i Danmark.

Inden for Pristeorien har Z. særlig interesseret sig for Prisdannelsen i Mellemtilstandene mellem Monopol og fri Konkurrence og har ved sine Arbejder været en af Pionererne for dette Forskningsomraade, som stærkt har præget Nationaløkonomien Verden over i de sidste Decennier. Emnet var fremme i Doktordisputatsen og er senere behandlet bl. a. i »Mellem Konkurrence og Monopol« (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1929), i »Problems of Monopoly and Economic Warfare« (1930) og i »Monopolistic Competition and the Homogenity of the Market« (Econometrica 1936). Han har behandlet en Række andre Emner inden for Grænseomraadet mellem Nationaløkonomi og Driftsøkonomi (f. Eks. i Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi). Økonomiens centrale Metodeproblemer har han behandlet i sin sidste Bog »Økonomisk Teori og Metode« (1942). Sine matematiske Evner, som præger hans pristeoretiske Arbejder, har Z. ogsaa anvendt paa forskellige Undersøgelser vedrørende Valgmetoder, dels i Artikler (f. Eks. »Forholdstalsvalg og Enkeltmandskredse« i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1918), dels som Indenrigsministeriets Medhjælper ved Forarbejderne til Valglovene af 1915 og 1920 og som Tilforordnet i Valglovskommissionen af 1921.

Z. har udført et stort litterært Arbejde af oplysende Karakter og har ogsaa paa anden Maade deltaget i Arbejdet for at udgive Litteratur om socialpolitiske Spørgsmaal, var Formand for Socialøkonomisk Samfund 1915—17 og Medlem af Bestyrelsen for Nationaløkonomisk Forening 1922—28 og 1937—43.

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1928, S. 166 f. *Jens Toftegaard.*

Zeuthen, Hieronymus **G**eorg, 1839—1920, Matematiker. F. 15. Febr. 1839 i Grimstrup ved Varde, d. 6. Jan. 1920 paa Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). Broder til Frederik Z. (d. 1915, s. d.). Gift 1° 18. Dec. 1867 i Kbh. (Johs.) med Julie Henriette Jespersen, f. 4. Aug. 1846 i Aarhus, d. 16. Juni 1876 i Kbh. (Johs.), D. af Stiftsfysicus,

Dr. med., senere Justitsraad Jacob Vilhelm J. (1805—60) og Anne Marie Kirstine Bloch (1811—74). 2° 20. Aug. 1879 i Ørum ved Grenaa med Louise Marie Christine Jespersen, f. 15. April 1842 i Aarhus, d. 8. Febr. 1886 i Kbh. (Jac.), Søster til 1. Hustru. 3° 8. Nov. 1887 i Refsnæs med Sophie Christine Frederikke Lawaetz, f. 13. Dec. 1860 paa Møltrup, d. 12. Nov. 1936 paa Frbg., D. af Forpagter Fridrich (Fritz) August L. (1834—72) og Christiane Amalie Petersen (1836—78).

Sin første Undervisning fik Z. i Hjemmet ved Varde, hvis Religiøsitet gav ham sit Præg for hele Livet. Senere, da Faderen blev Præst i Sorø, kom han 1849 ind i den lærde Skole der. Allerede i Skoletiden havde Matematikken tiltrukket sig hans Interesse; herved har det ikke været uden Betydning, at han kunde dele denne Interesse med en Skolekammerat, den senere Professor i Matematik Julius Petersen. De gav hinanden Konstruktionsopgaver og grundede i Fællesskab over Vinkelens Tredeling. 1857 blev Z. dimitteret fra Sorø, og n. A. underkastede han sig den filosofiske Prøve. Straks efter Studentereksamen havde han valgt Matematikken til Studiefag. Hos Kolling fulgte han Ramus' Lærebog i den højere Matematik og fulgte desuden Forelæsninger hos Jürgensen (s. d.) og Steen (s. d.). Men ved Siden heraf indvandt han nyt Land for dansk Matematik ved et indgaaende Studium af Chasles' og Salmons Arbejder. 1862 tog Z. Magistergraden, og n. A. satte et Rejsestipendium ham i Stand til at rejse til Paris og fortsætte sine Studier hos Chasles selv. Da Krigen med Tyskland udbrød, vendte Z. i April 1864 hjem for at aftjene sin Værnepligt som Officersaspirant i Artilleriet. Krigen endte dog, før Uddannelsen var færdig. Rejsen til Paris og Krigen havde afbrudt Z.s Undervisningsvirksomhed, og da der hengik nogen Tid, inden der atter bød sig Lejlighed til at genoptage denne, fik han Ro til med Kraft at fremme de Undersøgelser vedrørende Systemer af Keglesnit, som han under Paavirkning af Chasles allerede havde paabegyndt i Paris. Resultaterne samlede han i en Doktordisputats, som han forsvarede i Slutningen af 1865. Studiet af Matematikken havde siden Oprettelsen af Polyteknisk Læreanstalt 1829 og den militære Højskole 1830 taget et saadant Opsving her hjemme, og den matematiske Videnskab var i Omfang vokset saa stærkt, at Oprettelsen af en ny Lærerpost i Matematik ved Universitetet var blevet meget ønskelig. Paa Professor Steens varme Anbefaling blev Z. 1870 udnævnt til Docent; 1883 blev han ekstraordinær Professor og 1886 efter Steens Død ordinær Professor. Siden 1885 foredrog han desuden paa Polyteknisk Læreanstalt det al-

mindelige Kursus i den højere Matematik. I disse Stillinger virkede han, til han tog sin Afsked 1910. Selv efter den Tid fortsatte han med en værdifuld videnskabelig Produktion. Paa forskellig Maade var Z. virksom i Universitetets Administration, f. Eks. som Medlem af Konsistorium og som Inspector quæsturæ; han var Universitetets Rektor for Universitetsaaret 1895—96. Ogsaa paa mange andre Omraader har han sat Spor. Saaledes kan det nævnes, at han 1871—89 var Redaktør af »Tidsskrift for Mathematik«. I det kirkelige Liv tog Z. paa forskellig Maade virksom Del; han havde saaledes i en Aarrække Sæde i Bestyrelsen for Dansk Missionsselskab og for St. Jakobs Menighedssamfund. Han var Formand i Studenterhjemmets Tilsynsraad og Medlem af det københavnske Kirkefonds Bestyrelse.

Allerede i Studietiden havde Z. offentliggjort forskellige mindre Undersøgelser i »Mathematisk Tidsskrift«, der var begyndt at udkomme 1859. Nu fulgte i Aarenes Løb en rig videnskabelig Produktion, dels i Form af Afhandlinger spredt i inden- og udenlandske Tidsskrifter, dels i Form af større Værker. Hele denne Produktion gaar vel i højst forskellige Retninger inden for Matematikken, men man kan dog skelne mellem to Hovedretninger, karakteriserede ved Ordene: Antalgeometri og Matematikhistorie. For begges Vedkommende kan man spore Paavirkningen fra Chasles, en af Grundlæggerne af den antalgeometriske Metode og Forfatteren til »Aperçu historique«. Disputatsen om Keglesnitsystemer var det første af de antalgeometriske Arbejder, en lang Række udviklede senere selve Metoderne, andre bragte Anvendelser. Han gav først et koncentreret Referat af de antalgeometriske Metoder i en Artikel »Abzählende Methoden« i »Encyklopädie der mathematischen Wissenschaften«, og senere gav han en fyldigere Fremstilling af denne Artikels Indhold i Bogen »Lehrbuch der abzählenden Methoden der Geometrie« (1914). Blandt Z.s andre geometriske Afhandlinger bør især nævnes hans smukke Afhandling i »Mathematische Annalen«, VII (1874) om Fjerdegradskurvernes Udseende. Naar saa mange af Anvendelserne af de antalgeometriske Metoder udmærker sig ved en ejendommelig geometrisk Skønhed, ligger dette i, at Z. med Forkærlighed benyttede Metoderne paa saadanne Tilfælde, hvor de fremkomne Antal bliver smaa.

Maalet for Z.s matematikhistoriske Undersøgelser har været at faa et Overblik over de matematiske Tankers Udviklingshistorie. Han adskiller sig herved fra den samtidige Matematikhistoriker Moritz Cantor, som tilstræber den størst mulige bio- og biblio-

grafiske Fuldstændighed. For med Rette at kunne vurdere de Metoder, som hver Tid har anvendt, maa man da taalmodig arbejde sig ind i Datidens Viden, Tænke- og Udtryksmaade. Medens Z., hvad det filologiske, biografiske og bibliografiske angaar, støtter sig til andre Forskere, viser han en ubetinget Originalitet med Hensyn til Vurderingen af de forskellige Tiders Frembringelser. Det første større historiske Arbejde var »Keglesnitslæren i Oldtiden« (1885). 1893 udkom første Del af »Forelæsninger over Mathematikens Historie«, omhandlende Oldtiden og Middelalderen. Anden Del, der udkom 1903, behandler det 16. og 17. Aarhundrede. I sine Undersøgelser af den græske Keglesnitslære i Oldtiden hævdede Z., at Metoden i Virkeligheden var identisk med den moderne analytiske Geometri, og at Forskellen i Formen kun hidrørte fra, at Oldtiden manglede den nyere Tids Algebra med dens matematiske Tegnsprog. Herved kastedes nyt Lys over Vurderingen af Descartes' Indsats. Frugten af hans sidste Aars Studier paa Oldtidsmatematikkens Omraade var Afhandlingen: »Hvorledes Mathematiken i Tiden fra Platon til Euklid blev rationel Videnskab« (1917). I »Kultur der Gegenwart« (III, 1, 1912) har han skrevet en Fremstilling: »Die Mathematik im Altertum und im Mittelalter«.

I Z.s omfattende Produktion findes ogsaa en Lærebog i den analytiske Plangeometris Begyndelsesgrunde, en elementær Fremstilling af Keglesnitslæren samt Forelæsninger over Hydrostatik og Bevægelseslære og over Trekantskoordinater.

I alle Kredse, som kom i Berøring med Z., vandt han Højagtelse ved sin varmtfølende og rettænkende Personlighed. Hans videnskabelige Virksomhed fandt stor Anerkendelse baade hjemme og udenlands. 1872 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab, 1878—1917 var han dettes virksomme og højt skattede Sekretær, og fra 1901 var han det ene Medlem af dets Udvalg for den internationale Association af Akademier. Mere talende end nogen anden Udmærkelse var det, da det franske Akademi 1900 efter Sophus Lies Død valgte ham til korresponderende Medlem. Han var i øvrigt Medlem af en Række udenlandske Selskaber, f. Eks. (1875) af London Mathematical Society og (1902) af Accademia de nuovi Lincei, og 1902 blev Z. ved Abel-Mindefesten Æresdoktor ved Kristiania Universitet. — R. 1880. DM. 1892. K.² 1898. K.¹ 1910. — Maleri af H. Vedel 1909 (Fr.borg). Buste af V. Bissen (Polyteknisk Læreanstalt). Portrætteret paa P. S. Krøyers Maleri fra Videnskabernes Selskab 1897 (Videnskabernes Selskab). Medaille af Gunnar Jensen 1920.

Univ. Progr. Nov. 1866, S. 91—94. Niels Nielsen: Matematikken i Danmark 1801—1908, 1910. Berl. Tid. 15. Febr. 1919. Matematisk Tidsskr., A, 1920, S. 2—9. Soraner-Bladet, III, s. A., S. 89 ff. Univ. Progr. Nov. 1920, S. 95—100. Overs. over Vidsk. Selsk. Forhandl., s. A., S. 67—77. Studenterne fra Aar 1900, 1925, S. 47, 50. Det kongelige danske Videnskabernes Selskab 1742—1942, I, 1942, passim.

Poul Heegaard.

Zeuthen, Sophus Rasmus Lauritz(en), 1854—1923, Sagfører. F. 3. Aug. 1854 i Kbh. (Frue), d. 3. Nov. 1923 i Hellerup, begr. i Kbh. (Ass.). Forældre: Møbelhandler Jørgen Lauritzen Z. (1814—76) og Margrethe Hansen (Bierregaard) (1816—70). Ugift.

Z. blev Student 1873 fra v. Westens Institut og cand. jur. 1878, var derefter Manuduktør og 1880—83 Volontør i Justitsministeriet. 1886 blev han Overretssagfører i Kbh. og fik efterhaanden en meget stor Forretning, sad i en Række Bestyrelser og var Konsulent for adskillige af vore største industrielle Foretagender. Politisk tilhørte han oprindelig det liberale Venstre og kom bl. a. til at staa N. Neergaard nær; han var en af Fædrene til Studentersamfundets Retshjælp og overordentlig virksom ved dens første Organisation og Udvikling, var dens Formand 1885—89. 1884—87 var han Bestyrelsesmedlem i Dansk Kvindesamfund, for hvis Fremgang han havde virket ivrigt. 1897 købte han Heslegaard i Hellerup og sad 1904—06 i Gentofte Sogneraad, valgt af de højstbeskattede. Han var en i mange Henseender interesseret og offervillig Mand, var saaledes i mange Aar Bestyrelsesmedlem i Selskabet Hedebruget, men især nærede han en levende Kærlighed til Kunst, var Medlem af Gallerikommissionen og af Ny Carlsbergfondets Direktion og finansierede Planeringen af Pladsen foran Kunstmuseet 1919. Efter hans Død skænkede hans to Søstre hans betydelige Formue til L. Z.s Mindelegat paa 1 200 000 Kr. (Fundats stadfæstet 14. Maj 1927) med det Formaal at støtte saadanne Bestræbelser paa det videnskabelige, kunstneriske eller praktiske Omraade, som efter Legatbestyrelsens Skøn vil være af Betydning for det danske Samfund. — R. 1909. DM. 1912. — Mindesmærke ved Frederiks Præstegaard 1932. Mindetavle i Gentofte Kommunebibliotek 1933. — Tegning af P. S. Krøyer. Buste af Felix Nylund 1922 (De forenede Bryggerier).

Politiken 10. Marts 1897, 5. og 8. Nov. 1923. Gyrithe Lemche: Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar, 1912 (se Registeret). Berl. Tid. 4. Nov. 1923. Ministerialtidende, 1927, B, S. 66.

Povl Engelstoft.

Zeuthen, Frederik **Ludvig** Bang, 1805—74, Præst. F. 4. Aug. 1805 i Skamby, d. 30. Sept. 1874 i Fredericia, begr. sst. Forældre: Sognepræst, senere Konsistorialraad Frederik Bagger Z. (1767—1851) og Maria Magdalene Steffens (1778—1850). Gift 30. Sept. 1835 i Frørup ved Nyborg med Magdalene Hedevig Johanne Laub, f. 28. Jan. 1814 i Frørup, d. 19. Aug. 1881 paa Frbg., D. af Sognepræst Hieronimus L. (1771—1848) og Lovise Frederikke Zinck (1779—1859).

Paa fædrene Side tilhørte Z. en af Landets ældste Præsteslægter; hans Moder var Filosoffen Henrich Steffens' yngste Søster. Han blev Student 1822 fra Odense og 1826 teologisk Kandidat, derpaa Huslærer i Vonsild hos den af Herrnhutismen paavirkede Præst S. Chr. Salling. Efter et Aars Forløb forlod han Vonsild og aflagde et Besøg hos sin Morbroder, H. Steffens, der dengang var Professor i Breslau. Undervejs hørte han i Berlin Schleiermacher og Neander, Hegel og Marheineke, og under sit to Maaneders Ophold i Breslau fortsatte han de filosofiske og teologiske Studier. Efter Hjemkomsten til Hovedstaden havde han Bolig først paa Elers', siden paa Borchs Kollegium, og han delte sin Tid mellem Studier og Undervisning. Mynster havde stor Indflydelse paa ham, mere dog ved det, han var, end ved det, han sagde, og ogsaa Grundtvig lærte den unge Kandidat at kende. Men de to var saa forskellige, at det, der stødte bort, var langt stærkere end det, der drog til.

I Litteraturen debuterede Z. med en filosofisk Disputats for Borchs Kollegium (1830) og med et lille Skrift om Filosofien og dens Dyrkelse (1831), i hvilket han bekæmpede den herskende Tvivl om Filosofiens Gyldighed. Poul Møller betegnede i en Anmeldelse dette Skrift som »en Røst i rette Tid«, men gjorde tillige forskellige Indvendinger, som Z. tog ham meget unaadigt op. 1833 vandt Z. Magistergraden for en Disputats »De notione modestiæ, inprimis philosophicæ«.

Efter Disputatsen foretog Z. 1833—34 med offentlig Understøttelse en videnskabelig Rejse til Tyskland og Italien. Rejsens Midtpunkt og Glanspunkt var München, hvor Schelling dengang havde rejst sin Lærestol. Hverken Sibbern, Steffens eller Schleiermacher havde helt kunnet tilfredsstille Z.s filosofiske Trang; men hos Schelling fandt han, hvad han søgte. Allerede paa Afstand var han blevet begejstret for den tyske Tænkers videnskabelige Monoteisme; da han hørte Schellings Forelæsninger og paa Spadsereture blev indviet i den »Aabenbaringsfilosofi«, der da var i Frembrud, voksede Begejstringen, og han blev knyttet til den Schellingske Filosofi med et Baand, der aldrig brast. Da Schellings posthume

Skrifter udkom, kastede han sig over disse »med sin Ungdoms hele Kjærlighed«. 1860 udgav han »Philosophiske Afhandlinger til Orientering i den schellingske Verdensbetragtning«, og de »Udvalgte theologiske og philosophiske Afhandlinger«, som hans Sønner (1877) udgav efter hans Død, røber ogsaa paa flere Punkter Paavirkning fra Schelling.

Efter at være vendt tilbage til Fædrelandet boede Z. en Tid paa Borchs Kollegium, men 1835 blev han kaldet til Sognepræst for Grimstrup og Aarre i Ribe Stift. 1842 blev han forflyttet til Sjælland som Sognepræst for Tømmerup, 1849 blev han Præst i Sorø, 1860 Sognepræst for Fredericia Michaelis Menighed og Landsognet Erritsø.

Z. var en stridbar Polemiker. Fra sin jyske Præstegaard udsendte han, som skriftlig Fortsættelse af en mundtlig Forhandling, et »Sendebrev (især angaaende »det apostoliske Symbolum«) til Dr. P. C. Kierkegaard« (1840), og dermed indledede han en lang Kamp imod den grundtvigske Kristendomsopfattelse. Kierkegaard svarede med »Oplysninger og Bemærkninger til Forsvar for Læren om Kirke-Ordet og dens Venner« (oprindelig i »Nord. Tidsskr. for chr. Theol.«, II, 1840; nu ogsaa i Kierkegaards »Samlede Skrifter«, I, 1902, S. 356—405, hvor tillige andre Indlæg mod Z. er optrykte), og da Z. var blevet Præst paa Sjælland og Kierkegaard var kommet til Pedersborg ved Sorø, blev Roskilde Konvent en Kampplads, paa hvilken de to Modstandere ofte brød en Lanse. Navnlig Aaret 1847 var i saa Henseende betydningsfuldt (jfr. Z.s »Om Roeskilde Convent i Aaret 1847«, 1848), og Z. var lige saa trofast i Kampen mod Grundtvigianismen som i Kærligheden til den Schelling'ske Filosofi. 1858 samlede han i det udførlige Skrift »Om den saakaldte »kirkelige Anskuelse«« en Række ældre Indlæg i Striden, der ved Siden af Polemikken indeholdt en »partiel Anerkendelse«, men dog saaledes, at det polemiske afgjort havde Overvægten over det anerkendende. Kort før sin Død kom han endnu en Gang ind paa Mellemværendet med Grundtvigianismen i et Sendebrev til Fr. Barfod: »Nogle Ord om Troesbekjendelsen og Daaben« (1873).

Ogsaa Søren Kierkegaards Optræden æggede ham til Modsigelse, men i sine »Polemiske Blade imod Dr. S. K.« (I—III, 1855) naaede han ikke videre end til det polemiske, skønt han senere fremhævede, at han ogsaa her — naar der havde været Tale om andet end »Øjeblikket« — vilde have kunnet gøre Brug af den partielle Anerkendelse. 1858 udgav han en lille »Lærebog i Christendommen« (2. Udg. 1859), og 1860 gav han ved nogle Udta-

lelser om Konfirmationen Stødet til en Drøftelse af denne kirkelige Handling. Han vilde have Overhøringen henlagt til en anden Dag end selve Konfirmationsdagen og Bekræftelsen af Daabspagten knyttet til det første Skriftemaal. Disse Krav kaldte hans Svoger, Biskop Laub, frem til Modsigelse, og Laubs Kritik gav Z. Lejlighed til at skrive »Endnu et Ord om Confirmationen i Anledning af Biskop Laubs Skrift« (1860). Som Præst i Fredericia, den gamle religiøse Fristad, følte Z. sig opfordret til at belyse den romersk-katolske Propaganda i Skriftet »Om Romerkirken. Nogle Oplysninger og Betragtninger« (1863), paa hvilket den romersk-katolske Præst Coppenrath (1865) svarede. Fejden blev afbrudt ved Kiigen, under hvilken Z., i Belejringens Dage, holdt en Paaskeprædiken, som han udgav med en Indledning og en kort politisk Betragtning (1864). Men ogsaa senere fandt Z. sig foranlediget til i den stedlige Presse at belyse Faren fra Romerkirken. I sin sidste Levetid blev han indviklet i den filosofiske Fejde med Professor Rasmus Nielsen om Forholdet mellem Tro og Viden (»Om Tro og Viden. Sendebrev til Rasmus Nielsen«; »Om Tro og Viden. Andet Sendebrev til Rasmus Nielsen« 1866; »Tolv Sætninger. Mit tredie Indlæg i Forhandlingen om Tro og Viden« 1867), og han nedskrev da sine Livserindringer (»Mine første 25 Aar. 1805—1830« 1866; »Et Par Aar af mit Liv« 1869; »Min Udenlandsreise i Aarene 1833—1834« 1875). — R. 1860.

Ovenn. Erindringer. Fr. Hammerich: Et Levnetsløb, 1882, S. 153 f. L. Koch: Den danske Kirkes Hist. 1817—1854, 1883, S. 185 f. F. L. Mynster og G. Schepelern: Biskop Otto Laubs Levnet, II, 2, 1887, S. 18 f. C. St. A. Bille og Nikolaj Bøgh: Breve fra H. C. Andersen, I, 1878, S. 96. C. Behrend og H. Topsøe-Jensen: H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin, I—II, 1933—34; V, 1936 (se Registeret). Bjørn Kornerup: J. P. Mynsters Visitatsbøger 1835—1853, II, 1937, S. 26, 309.

Fr. Nielsen (A. J. Rud).*

Zeuthen, Peter Christian, 1755—1823, Godsejer. Døbt 3. Maj 1755 i Kbh. (Trin.), d. 23. Dec. 1823 sst., begr. i Tølløse. Forældre: Bogholder ved den civile og adskillige Stænders Enkekasse Peter Laurentius Z. (1711—76) og Marie Margrethe Giertsen (1715—78). Gift 30. Maj 1783 i Kbh. (Trin.) med Christine Vilhelmine Marie Bornemann, f. 22. Juli 1764 i Kbh. (Trin.), d. 11. Nov. 1802 paa Tølløse, D. af Generalauditør Vilhelm B. (s. d.) og Hustru.

Z. blev Student 1771 fra Fr.borg, tog 1774 latinsk juridisk Embedseksamen og fik derefter Ansættelse som Sekretær hos Amtmanden i Flensborg. Kort efter Faderens Død 1776 overtog han

dennes Embede og var 1782—89 Assessor i Hof- og Stadsretten. I Stavnsbaandsløsningsaaret 1788 udnævntes han til Medlem af den store Landbokommission og virkede som dennes Sekretær til 1797; de Indstillinger, han i denne Egenskab udarbejdede, prægedes af hans skarpe Intelligens og klare Udtryksmaade. Da Nationalbanken oprettedes, blev han Formand for Repræsentantskabet, 1806—12 sad han som Præsident i Det kgl. Landhusholdningsselskab og var 1805—20 Medlem af dettes 2. Agerdyrkningskommission. Sine Interesser for Landbruget omsatte han i praktisk Form, da han 1793 erhvervede Tølløse Gods med Herregaardene Tølløse, Søgaard og Sonnerup; betydelige Summer ofrede han paa disse Ejendomme for at gøre Driften tidssvarende. — Etatsraad 1815.

Danmarks Adels Aarbog, XLVI, 1929, II, S. 299. A. F. Bergsøe: Geheime-Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed, I, 1837 (se Registeret). Fr. Thaarup: Fædrenelandsk Nekrolog, 1821—1826, 1835—44, S. 250 f. Danske Herregaarde ved 1920, I, 1922, S. 181 f. Hans Jensen: Dansk Jordpolitik, I, 1936 (se Registeret).

Albert Thomsen (C. E. A. Schøller).

Zeyer (Zeiger), **Franz Peter,** 1742—1828, Violinist. F. 1742 i Steinbach i Baden, d. 9. Aug. 1828 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Gift 1° ca. 1767 med Maria Theresia Tampier, f. ca. 1742, d. 2. Juni 1799 i Kbh. (Holmens). 2° 18. Juli 1799 i Kbh. (Holmens) med Ingeborg Cathrine Frantzen (Franzen), døbt 12. Nov. 1769 i Kbh. (Trin.), d. 30. Nov. 1811 sst. (Frue), D. af Høker Marcus F. og Maria Germans.

Z. var en fuldt uddannet og dygtig Musiker, da Grev Enevold Brandt som Leder af Det kgl. Kapels Anliggender 1771 kaldte ham fra Hamburg til Kbh. Z. blev ansat i Kapellet som Anfører for Andenviolinerne og gjorde sig i de følgende Aar udmærket gældende i vort Musikliv. I 1770'erne og 80'erne fungerede han i Johann Hartmanns Forfald ofte som Koncertmester baade paa Teatret og ved Koncerterne for Hoffet paa Christiansborg og Fredensborg. I de opblomstrende musikalske Klubber i Kbh. tog Z. virksomt Del som Dirigent og Solospiller; baade det musikalske Akademi og Drejers Klub nød godt af hans Talent. Han var yndet for sin Musikalitet og sin personlige Elskværdighed, men det faldt ham vanskeligt at glide ind i dansk Omgangsform, fordi han ikke beherskede det danske Sprog med synderlig Lethed. Rahbek morede sig derfor i en Klub, hvor man gav Embeder bort, med at udnævne Z. til dansk Hofprædikant. Allerede i Begyndelsen af 1790'erne gled Z. i Baggrunden i Kapellet, men ikke desto mindre

fortsatte han nominelt som Medlem af det til sin Død, selv om han de sidste 30 Aar gjorde liden eller ingen Tjeneste.

V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886. C. Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908. Niels Friis: Hofviolon Lars Friis og hans Slægt, 1940.

Nils Schiørring (C. Thrane).

Ziegenbalg, Bartholomaeus, 1683—1719, Missionær. F. 24. Juni 1683 i Pulsnitz i Ober Lausitz, d. 23. Febr. 1719 i Trankebar, begr. sst. Forældre: Handelsmand Bartholomaeus Z. (d. 1689) og Catharina. Gift 1715 i Halle med Maria Dorothea Saltzmann (gift 2° med Vicekommandant i Trankebar, senere Forvalter over det stemplede Papir i Kbh Oluf Lygaard, d. 1741), D. af Regeringssekretær i Merseburg Johann Jacob S.

B. Z. mistede tidligt sine fromme Forældre. Han gik paa Gymnasium i Görlitz og Berlin og studerede Teologi i Halle. I Sekstenaarsalderen oplevede han en Vækkelse i pietistisk Aand og kom selv i personlig Forbindelse med Pietismens ledende Mænd: Spener, Canstein og Joachim Lange i Berlin, Francke, Breithaupt og Paul Anton i Halle. 1705 gav Frederik IV. af Danmark sin tyske Hofpræst F. J. Lütkens (s. d.) Befaling til at skaffe Missionærer til Trankebar paa Forindiens Østkyst, som Danmark havde erhvervet 1620. Lütkens henvendte sig til sine Venner i Berlin, og paa Langes Forslag blev B. Z. sammen med en lidt ældre Ven, Mecklenburgeren Heinrich Plütschau, sendt til Kbh. Paa Kongens Befaling blev de ordineret af Biskop Henrik Bornemann (s. d.) og udsendt til Trankebar (29. Nov. 1705), hvor de landede 9. Juli 1706.

Her mødte de straks store Vanskeligheder. Først maatte de vente flere Dage om Bord, fordi man ikke vilde sætte dem i Land, og da det omsider lykkedes dem at komme ind i Byen og faa et Logis, blev de mødt med Mistillid og Fjendskab, ikke blot af Kolonisterne, hvis forargelige Levned var en stor Hindring for Missionen, men ogsaa af Kommandanten, den selvfølende og opfarende J. S. Hassius. Han havde faaet hemmelig Ordre fra Direktionen for det Dansk-Ostindiske Kompagni om at lægge Missionærerne alle mulige Hindringer i Vejen, og det forbitrede ham kun yderligere, at B. Z. truede med at indberette Sagen til »vor kære Konge«. Engang lod han B. Z. gribe og holde fire Maaneder i et strengt Fængsel.

Det sædvanlige Omgangssprog i Kolonien var Portugisisk, der særlig blev talt af den talrige Blandingsbefolkning. Derfor begyndte Missionærerne med at lægge sig efter dette Sprog; men snart indsaa de, at de ogsaa maatte lære den indfødte Befolknings Modersmaal, Tamulsk (»Malabarisk«), som hverken de danske Kolonipræster

eller den katolske Pater havde brudt sig om at lære. Ved sin store Energi og sine fortrinlige Evner lykkedes det Z. i Løbet af otte Maaneder at lære saa meget af det vanskelige Sprog, at han ikke blot kunde forstaa det og læse det, men ogsaa tale det. Han oprettede baade en portugisisk og en tamulsk Skole, skrev Lærebøger og Traktater, udarbejdede en tamulsk Grammatik og Ordbog og oversatte Luthers lille Katekismus og det Nye Testamente. Missionsvenner i England og Tyskland sendte ham et Trykkeri med latinske og tamulske Bogstaver. Med stor Iver søgte han at trænge stadig dybere ind i Tamulernes Sprog og Folkeliv, Litteratur og Religion. Han studerede deres Skrifter og diskuterede baade mundtligt og skriftligt med Brahmanerne i Trankebar og Omegnen. Trykte Beretninger om disse Forhandlinger fremkom i de i Halle udgivne »Missions-Berichte« samt i engelsk Oversættelse. Til Hjælp for senere Missionærer udarbejdede han de nedenfor nævnte Skrifter om Tamulernes Religion, som dog først blev trykt 150—200 Aar efter hans Død. Han siger selv, at hans Hensigt var at vise »den store Forblindelse fra Djævelen og de gruelige Vildfarelser, som saadanne Hedninger har hengivet sig til, men paa den anden Side ogsaa, hvor vidt de ved deres Fornufts Lys har bragt det i Erkendelse af Gud og de naturlige Ting, og hvorledes de ved deres naturlige Kræfter ofte ved et dydigt Liv beskæmmer mange Kristne og fremfor disse ofte viser en langt større Iver for det kommende Liv«.

Foruden paa Portugisisk og Tamulsk prædikede Missionærerne ogsaa paa Tysk for de mange Tyskere i Kolonien. 1707 fik de opført en lille Missionskirke, hvortil de gav Halvdelen af deres beskedne Løn. Gudstjenesten her blev indrettet efter den danske Kirkes Ritual. S. A. blev de første Hedninger døbt, fem Portugisisk talende Slaver. Da den Portugisisk talende Del af Befolkningen hidtil havde hørt ind under den katolske Præsts kirkelige Omsorg, klagede denne over, at Missionærerne greb ind i hans Rettigheder. Ogsaa de danske lutherske Kolonipræster var uvenlig stemt over for de pietistiske Missionærer, og af de 1709 udsendte nye Missionærer sluttede den ene, den strengt ortodokse Bövingh, sig til B. Z.s Fjender, og da han snart efter vendte hjem til Europa, angreb han Trankebarmissionærerne med stor Bitterhed. Ogsaa flere anonyme Skrifter søgte at mistænkeliggøre Missionærernes Rettroenhed og betegnede B. Z. som »en Pietist og hellig Idiot, som i Trankebar snarere opfører sig som Gæstgiver og Handelsmand end som Missionær og bryder sig kun lidt om Omvendelse, men desto mere om skiden Vinding«. 1718 udstedte Frederik IV. en

Forordning om, at alle »nærgaaende Bøger« imod Missionsarbejdet skulde konfiskeres.

1711 vendte Plütschau tilbage til Europa. Kong Frederik IV. modtog ham naadigt og gav ham et Præsteembede i Holsten. Da Kommandanten i Trankebar stadig lagde Missionen Hindringer i Vejen, besluttede B. Z. selv at rejse til Danmark for der at overvinde Kompagniets Modstand. 1714 forlod han Trankebar, efter at begge Parter havde underskrevet en gensidig »Amnesti«. Inden han kom hjem til Europa, havde Kongen udnævnt ham til Provst for Missionen med Ret til at ordinere samt oprettet (1714) et Missionskollegium i Kbh. (Collegium de cursu Evangelii promovendo), der skulde virke for Missionen og føre Tilsyn med den. Kollegiets første Formand blev Gehejmeraad Johan Georg v. Holstein (s. d.) og dets Sekretær Page-Hofmester Christian Wendt. Begge disse Mænd var udprægede Pietister.

Ved sin Hjemkomst til Danmark 1715 fik B. Z. en god Modtagelse af Kongen og Hoffet. Kompagniet maatte nu opgive sin Modstand, og Hassius blev afløst af en anden Kommandant, som var en Ven af Missionen. Derpaa rejste B. Z. til Tyskland og England. Begge Steder havde Trankebarmissionen allerede ved de trykte Beretninger vundet mange Venner. Nu prædikede B. Z. under stærk Tilstrømning og modtog betydelige Gaver til Missionen. Inden han forlod Tyskland, giftede han sig med en tidligere Elev fra sin Huslærertid i Merseburg.

1716 vendte han tilbage til Trankebar og genoptog sit Missionsarbejde. Der blev nu opført en ny og større Kirke og oprettet en Kateketskole, som skulde uddanne indfødte Lærere og Præster. Desuden arbejdede han paa en Oversættelse af det Gamle Testamente, som det dog ikke lykkedes ham at faa afsluttet. Hans sidste Aar blev forbitrede ved den Mistillid og uretfærdige Kritik, som han mødte hos Missionskollegiets Sekretær, Wendt, der hyldede et uhistorisk Ideal af en »apostolisk Mission« og mente, at Missionærerne burde være ugifte og drage fra Sted til Sted for at prædike; derimod skulde man ikke sætte Penge i Kirke- og Skolebygninger eller Missionærboliger. — B. Z.s skrøbelige Helbred kunde i Længden ikke holde til det omfattende Arbejde i det anstrengende Klima. Allerede 1719 døde han, kun 35 Aar gammel. Ved sin Død efterlod han en Menighed paa ca. 250 Sjæle, hvoraf over Halvdelen var Sudraer. Daaben havde han kun meddelt efter længere Tids Undervisning, naar han mente, at Daabskandidaterne var naaet til »en sand Omvendelse og Tro«. I sin Forkyndelse og sine Forhandlinger med Brahmanerne byggede han altid paa den lutherske

Dogmatik. Over for Kastevæsenet indtog han en konservativ Holdning. De nyvundne Sudrakristne overholdt deres Kasteregler med Hensyn til Spisning og Indgaaelse af Ægteskab. I Kirken havde de særlige Pladser, forskellige fra Pariaernes; men ved Uddelingen af Nadveren anvendte man kun een Nadverkalk.

B. Z.s historiske Betydning bestaar i dette dobbelte: han har bidraget væsentligt til at vække Missionsinteressen baade i Danmark, Tyskland og England, og ved sit trofaste og dygtige Missionsarbejde under de vanskeligste Forhold har han lagt en varig Grund for den evangeliske Mission i Sydindien. — Stik af Joh. Kenckel 1716, af J. Simon 1717 efter Maleri af Peter Corner 1716.

B. Ziegenbalg: Genealogie der Malabarischen Götter, durch W. Germann, 1867. Samme: Malabarisches Heidenthum og Kleinere Schriften, begge ved W. Caland, 1926 og 1930 (i Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeeling Letterkunde. Nieuwe Reeks, XXV, 3 og XXIX, 2). Der Königl. Dänischen Missionarien aus Ost-Indien eingesandte Ausführliche Berichte, I—II, 1718—29. Thirty four Conferences between the Danish Missionaries and the Malabarian Bramans (or Heathen Priests) in the East Indies. Translated, 1719. — M. V. La Croze: Histoire du Christianisme des Indes, 1724, S. 534—68. J. L. Niekamp: Kort forfattet Missions-Historie. Overs. ved P. Pletz 1755, S. 17—174. J. Ferd. Fenger: Den Trankebarske Missions Historie, 1843, S. 1—139, 329—58. W. Germann: Ziegenbalg und Plütschau, I—II, 1868. Samme i Allgemeine Missions-Zeitschrift, X, 1883, S. 481—97, 529—39. P. Richter sst., XXVII, 1900, Beiblatt, S. 49—66. J. Oskar Andersen: Fra Trankebarmissionens Begyndelsestid, 1906. Kay Larsen: De Dansk-Ostindiske Koloniers Historie, I, 1907, S. 13—66. Fr. Schrøder: Tranquebarmissionens engelske Venner, i Nordisk Missions-Tidsskrift, XXXII, 1921, S. 49—66, 116—33. Julius Richter: Indische Missionsgeschichte, 2. Aufl., 1924, S. 109—19.

Lorenz Bergmann.

Zielche, Hans Hinrich, 1741—1802, Fløjtevirtuos og Komponist. Døbt 22. Febr. 1741 i Pløn, d. 13. Juni 1802 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Lakaj og Fløjtenist ved Hoffet i Pløn, senere Gæstgiver og Købmand Hans Hinrich Z. (d. 1783) og Anna Elisabeth Sahr (d. 1787). Gift ca. 1780 med Sangerinden Clara Elisabeth Maria Franzisca Almerigi, f. ca. 1753 i Italien, d. 22. Jan. 1836 i Kbh. (Kat.).

Z. har utvivlsomt lært Fløjtespillet af sin Fader. Det var Meningen, at han skulde have traadt i dennes Fodspor; men da han ikke ønskede at gøre Lakajtjeneste, forlod han Pløn. En Tid opholdt han sig i Lübeck, og herfra drog han til Hamburg, hvor han sammen med den kendte Musiker F. H. Graf arrangerede forskellige Koncerter. 1770 blev det paalagt Sarti at udvide og omdanne det danske Kapel, gøre det til et »Chapelle honnête«, og ved denne

Lejlighed blev Z., der i Tyskland havde vundet sig et smukt Kunstnernavn, kaldt her til Landet. Højst sandsynligt blev Z.s og samtidig ogsaa Violinisten Darbes' Engagementer bragt i Stand af Holck, der som Direktør for Kongens franske Hofteater var interesseret i et godt Orkester. At man virkelig skattede Z. højt, kan ses deraf, at han fik samme Løn som Kapelmesteren, 600 Rdl., Penge, som Kongen oven i Købet betalte af sin private Kasse. Da han s. A. blev ansat som første Fløjtenist i Kapellet, beholdt han samme Gage, hvad der hævede ham over hans øvrige Kolleger, blandt hvilke var flere Musikere fra Pløn, der efter Hertugens Død havde faaet fast Ansættelse i Kbh. Et Aars Tid efter sin Ansættelse blev han yderligere Breitendichs Efterfølger som Hof- og Slotsorganist. Z. var i øvrigt en højst kærkommen Gæst i Byens mange musikdyrkende Klubber, hvor han gjorde en betydelig Indsats. Det københavnske Publikum beundrede hans virtuose Fløjtespil og mente, at hans Triller kun blev overgaaet af den italienske Sangerinde Teresa Torres. 1785 tilkaldtes den berømte tyske Komponist J. G. Naumann for at reformere det kgl. Kapel. Violinisten Lem, Oboisten Barth, Fagottisten Braune og Z. fik Titel og Løn som Solospillere, og de blev kun forpligtede til at spille ved Syngespil og Operaer, ikke ved Komedier og Balletter. Der stod Glans om disse fortræffelige Musikere, der sammen med Koncertmester J. Hartmann dannede Kapellets Rygrad.

Ogsaa som Komponist havde Z. et godt Navn. Hans eneste Forsøg paa Syngespillets Omraade er »Belsor i Hytten« til en meget mat Tekst af Ove Malling. Stykket opførtes første Gang 30. Jan. 1776 i Anledning af Kongens Fødselsdag og oplevede kun tre Opførelser. Endvidere komponerede han Rahbeks Ungdomsdigt »Musikkens Pris«. Z.s egentlige Felt var dog Instrumentalmusikken. Enkelte af hans Kompositioner er udgivet, saaledes seks Sonater for Fløjte og Bas, der er tilegnet Kronprins Frederik, men langt de fleste af dem findes kun i Manuskript, deriblandt seks Sonater, tolv Duos for to Fløjter, en Trio, sytten Kvartetter for Fløjte og andre Instrumenter og flere Symfonier. Disse charmerende Værker vidner med deres melodiske Ynde og sikre Behandling af Instrumenterne om en naturlig og tiltalende kompositorisk Begavelse.

I 1790'erne gik det tilbage for Z., men han forstod det ikke selv og vilde stadig hævde sin Ret som Solospiller. Efter en mislykket Prøve paa Kunzens Syngespil »Hemmeligheden« 1796 bestemte Teaterchef Hauch, at han skulde fritages for at spille i Kapellet. Han fik Valget mellem at gaa af med to Trediedele af sin Gage i Pension eller miste sin Gage som Solospiller. Z., der kun var

54 Aar, men var meget langt nede i økonomisk Henseende og led af Podagra, valgte at tage sin Afsked.

V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886. C. Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908.

Torben Krogh.

Zieler, Mogens Holger, f. 1905, Maler og Tegner. F. 6. Marts 1905 i Kbh. Forældre: Premierløjtnant, senere Kaptajn i Flaaden Carl Christian Z. (Navneforandring fra Sørensen 1911) (f. 1870) og Anna Marie Augusta Glud (f. 1872). Navneforandring 7. Juni 1911. Gift 6. Juni 1930 i Aarhus med Birgit (Bennie) Winge Reimers, f. 12. Juni 1908 i Skaade Bakker, D. af Apoteker Martin Niels R. (s. d.) og Hustru.

Z. blev Student 1923 fra Metropolitanskolen og cand. phil. n. A. 1925 besøgte han Malerskolen Studio, var 1926 Elev af Harald Giersing, 1928 af Karl Larsen. Han gik paa Akademiets grafiske Skole 1927, paa dets Frescoskole 1932. 1931 og 1937 var han paa Rejser til Paris, 1931 tillige til Italien med kortere Ophold i München og Berlin; 1929 og 1935 korte Ophold i Oslo. 1939 foretog han en længere Sørejse med Java, Bali og Celebes som Maal. — Z. begyndte at udstille paa Kunstnernes Efteraarsudstilling 1926 og var repræsenteret her til 1932. 1929, 1930 og 1933 udstillede han Bogkunst paa Charlottenborg og 1932 og 1933 Tegninger paa Grønningen. 1933 deltog han i Den nye Udstilling, 1934 og 1935 i Høstudstillingen og derpaa i en Aarrække i den sammenslaaede Corner- og Høstudstillingen. Siden dens Sprængning 1942 har han tilhørt Høstudstillingen. Af større Udstillinger i Danmark, ved hvilke han har været repræsenteret, kan nævnes: Forum Udstillingen 1929, Rundskue Udstillingen 1936 samt Kunstmuseets Tegneudstilling 1940 og Sommerudstilling 1941; i Udlandet bl. a. Oslo 1935, Bukarest 1936, Belgrad 1937 og Göteborg 1943. Han har desuden deltaget i en Række af Grafisk Kunstnersamfunds Udstillinger her hjemme og i Udlandet.

Z. har beskæftiget sig med Oliefarve, Tegning i Blyant og Farvekridt, Bogkunst og dekorative Arbejder og har stadig bestræbt sig paa at lade Erfaringen fra det ene Stof virke befrugtende paa det andet. Det var som Maler, han fik sin Debut paa Kunstnernes Efteraarsudstilling 1926, og af hans Malerier, hvor han arbejder med en begrænset Skala af fortrinsvis Jord- og Okkerfarver, kan nævnes »Fiskerbaade paa Celebes' Kyst« (1940, Aarhus Museum) samt »Skov« (1943, Kunstmuseet). Desuden har han i Aarenes Løb udført en Række Vægdekorationer, 1932—33 til Læsestuen paa Aarhus Oliefabrikker, 1933 til Wiwex Bar, 1937 til De forenede

Margarinefabrikker i Sønderborg, 1938 til Cirkusbygningen i Kbh. (Trappegangen) og 1943 til »Aarhuus Stiftstidende«s Frokoststue, desuden 1935 Glasmosaikker til Kbh.s Grundejerforening. Tidligt kom han ind paa at arbejde med Bogkunst. Allerede 1926 begyndte han at tegne for Woel til »Klinte« (det nuværende »Vild Hvede«) og har i Aarenes Løb udført talrige Bogomslag, Katalogforsider (til Kunstnernes Efteraarsudstilling; Corner- og Høstudstillingen) og arbejdet med Avisreproduktion (Tegninger til »Social-Demokraten«s Søndagsblad »Hjemmets Søndag«). Af Bøger har han illustreret Walt Whitman: »Sangen om mig selv« (1929), Isak Dinesen: »Syv fantastiske Fortællinger« (1935), »Gilgamesh«, ved F. L. Østrup (1940) og Kalidasa: »Sakuntala« (1942).

Karakteristisk for Z.s Kunst er det stærkt personlige Stilpræg, hvor det barokt-pudsige indgaar som et Hovedelement. Han ynder i sine Motiver at arbejde med visse faste Billedelementer (som f. Eks. Stjerner og Kloder, store klumpede Fødder, Fingre, der spiller paa Fløjte, o.s.v.), der stadig gaar igen og har udviklet sig til en ligesom stempelagtig Billedskrift, ikke ulig Helleristninger. Staar han over for et bestemt givet Motiv, søger han herover at skabe et letfatteligt Ornament, at naa frem til Tingenes Hieroglyf, som han selv har udtrykt det. Selv i sine mindste Tegninger lægger han stærkt Vægt paa en fast Billedkomposition og har i det hele interesseret sig for teoretiske Problemer i Forbindelse med Billedplan, Perspektiv og Rum (Artikel i »Aarstiderne«, 1941, Nr. 4). Løse Skitser fra hans Haand kendes ikke. Det er derfor ikke mærkeligt, at Arbejdet med Typografi og Bogkunst fængsler ham saa stærkt og i Bøger som »Gilgamesh« og »Sakuntala« har han i et nært Samarbejde med Klichéanstalt og Bogtrykker forstaaet at virkeliggøre sine Intentioner. — Z. har faaet en Række Legater, saaledes 1938 og 1944 Købkes Legat, 1941 Emma Bærentzens Legat, 1942 Alfred Schmidt og Hustrus Legat, 1943 Villiam H. Michaelsens Legat for unge Tegnere og Oluf Hartmanns Legat for Malere og endelig 1944 Knud V. Engelhardts Legat. — Maleri af S. Hjorth-Nielsen 1929 (Privateje). Radering af Sv. Lindström 1937. Litografi af S. Hjorth-Nielsen 1927.

Niels Th. Mortensen: Dansk Billedkunst, 1939, S. 495. Lauritz Nielsen: Den danske Bog, 1941, S. 341. Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, XIII, 1940, S. 90 f. (af B. Welén), XIV, 1941, S. 28 (af Merete Bodelsen), XVII, 1924, S. 40 ff. (af Henrik Bramsen), XV, 1944, S. 14 (af B. Welén). Politiken 15. Dec. 1940. Ekstrabladet 2. Dec. 1931 og 10. Okt. 1940. Aarhuus Stiftstidende 29. Marts 1934, 26. Maj 1939 og 30. Maj 1943. Berl. Tid. 13. Nov. 1940. Billedbladet 1941, Nr. 18. Mandens Blad Juni 1943, S. 32 f.

Merete Bodelsen.

Ziesenis, Johan Georg, 1716—76, Portrætmaler. F. 1716 i Kbh., d. 4. Marts 1776 i Hannover, begr. sst. (Neustädter St. Johannes Friedhof). Forældre: Maler Johan Jürgen Z. (1681—1748) og Margrethe (d. 1740). Gift Nov. 1742 i Frankfurt a. M. med Marie Salome Umpfenbach, f. 1. Marts 1721 i Frankfurt a. M., d. 11. el. 12. Aug. 1771 i Hannover.

Z.s Fader var indvandret til Kbh. fra Hannover, hvor den vidtforgrenede Kunstnerslægt havde hjemme. 1709 fik han Borgerskab i Kbh. som Skildrer, og i Dokumenter nævnes forskellige Arbejder af ham, Portrætter af baade Frederik IV. og Frederik V. og et Billede af Kristi Daab; ingen af disse kendes mere. Han døde uformuende i Kbh. og har sikkert haft en beskeden Position. Z. har faaet sin første Uddannelse hos Faderen, men har derefter i en ung Alder begivet sig til Tyskland, hvor han først i Begyndelsen af 1740'erne træffes i Frankfurt a. M. og siden er virksom i en Række mindre Residensstæder som Mannheim, Zweibrücken, Hannover; det sidste Sted fik han 1760 Ansættelse som Hofmaler, men foretog dog endnu længere Kunstrejser, baade til Dresden, til Haag og til Kbh. Rejsen hertil foretog han 1766, fra omkring Juli til Okt.; Frugten af den er Helfigurportrættet af Arveprins Frederik paa Fredensborg (dateret 1767), et mindre Eksemplar af samme paa Rosenborg, Fr.borgmuseets Portræt af Juliane Marie med Arveprinsens Billede o. a. De tre Kunstmuseet tilhørende Billeder er derimod erhvervet i Tyskland, det ene fremstiller Kunstnerens Datter og Medhjælper Elisabeth Margarethe, gift Lampe. Det fremgaar af ovenstaaende, at Z. i Virkeligheden tilhører den tyske Kunsthistorie, i hvilken der — efter den store Rokoko-Udstilling i Darmstadt 1914 — er indrømmet ham en meget fremtrædende Plads som den, der i særlig Grad gennemførte Udviklingen fra det barokke Paradeportræt til Billedet med intimere menneskelig Skildring. — Selvportræt i Schloss Herrenhausen, Hannover.

Kunstmuseets Aarsskrift, XXVIII, 1941, S. 141 f. (af L. Bobé). G. Biermann: Deutsches Barock und Rokoko, 1914, I, S. XXXIII ff., 247; II, S. LXII f., 448—60. F. F. Kuntze: J. G. Z., 1932. Katalog over Z-Udstilling i Hannover 1937. Danmarks Malerkunst, red. af E. Zahle, 1937 (af C. Elling).

Leo Swane.

Zillen, Johannes **Wilhelm,** 1824—70, Dyrmaler. F. 4. Jan 1824 i Slesvig, d. 14. Marts 1870 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Guldsmed Jakob Z. og Anne Cathrine Witzel. Gift 1852 med Lisette Lovise Lau, f. 1. Juni 1825 i Kbh. (Garn.), d.

23. Febr. 1884 sst. (Johs.), D. af Kommandersergent ved Artilleriet, senere Toldkontrollør Carl August L. (1792—1838) og Charlotte Frederikke Nielsen (1796—1870).

Efter i nogen Tid at have arbejdet paa et Kontor kom Z. 1845 til Kbh., hvor han tegnede paa Kunstakademiet og søgte Uddannelse som Billedhugger hos H. V. Bissen; sit Udkomme tjente han mest ved at modellere Thorvaldsens Statuer til Reproduktion i mindre Format. Efter nogle Aar forlod han imidlertid Billedhuggerkunsten og øvede sig i at male. 1854 rejste han til Düsseldorf, hvor han i Løbet af et Par Aar ganske tilegnede sig den derværende Skoles Manér. Allerede da han 1857 kort efter sin Hjemkomst udstillede første Gang, sad han inde med ret betydelig manuel Færdighed og Kompositionstalent; disse Fortrin voksede med Aarene. Kunstforeningen i Kbh. købte i Aarenes Løb et helt Dusin af de 50 Billeder, han i alt udstillede; andre gik til Kunstforeningerne i Kristiania og Drammen. Men ogsaa blandt Privatfolk fandt hans let tilgængelige Kunst Købere. Z. var blandt de ældre danske Raderere en af de mest produktive. Hvad han paa dette Omraade frembragte, var mest smaa, pyntelig udførte Blade; overhovedet brugte han sin Naal baade med Smag og med Færdighed, og de fandt stor Udbredelse. — Buste af R. S. Malthe 1870.

Sigurd Müller (Henrik Bramsen).*

Zinck. Musikerslægten Z. hører hjemme i Hertugdømmerne, hvor en »Musikantergesell« Paulus Zinke døde 1619 i Svavsted. Stamrækken kan følges tilbage til Organist i Svavsted Ægidius Bendix Z. (1680—1719), hvis nedenn. Søn Domorganist i Slesvig Bendix Friederich Z. (1715—99) var Fader til de nedenn. Musikeren Bendix Friederich Z. (1743—1801) og Syngemesteren, Professor Hardenack Otto Conrad Z. (1746—1832), hvis Sønner var de nedenn. Operasangeren Johan Georg Christopher Z. (1788—1828) — gift med nedenn. Sangerinde og Skuespillerinde Marie Elisabeth Z., f. Thomsen (1789—1823) — og Syngemesteren Johan Wilhelm Ludvig Z. (1776—1851). Denne var Fader til Operasangeren, Sufflør August Georg Ludvig Z. (1831—85), som var gift med nedenn. Koncert- og Operasangerinde Josephine Amalie Z., f. Lund (1829—1919), og til de nedenn. Skuespilleren Otto Christian Z. (1824—1908) og Arkæologen Ludvig Henrik Olaus Z. (1833—1902).

Otto Zinck: Fra mit Studenter- og Teater-Liv, 1906, S. 1—19. Th. Hauch-Fausbøll i Politiken 22. Febr. 1908.

Albert Fabritius.

Zinck, Bendix Friederich, 1715—99, Komponist. F. 21. Juni 1715 i Svavsted ved Frederiksstad, d. 28. Marts 1799 i Slesvig, begr. sst. Fader: Organist Ægidius Bendix Z. (1680—1719). Gift ca. 1742 med Margaretha.

Z. tilhørte en gammel Musikerfamilie, der nedstammede fra Musikantergesell Paulus Zinke (d. 1619). Hans Fader var Musikant, Organist og Kirkeskriver i Svavsted, hans Farbror Heinrich var Garnisonsorganist i Tønning og døde som Organist i Wilster, og hans Broder Joachim Heinrich var Købmand og Musicus i Pløn. 1742 blev Z. Stadsmusikant i Husum, hvor han blev Sjælen i et rigt musikalsk Liv, og fra 1771 virkede han som Domorganist i Slesvig. Han udsendte »Kleine Duetten für verschiedene Instrumente, besonders für zwo Flöten«, og en Tradition vil hævde, at han skrev en Koralbog for Slesvig og Holsten. Muligvis drejer det sig om den anonymt udgivne »Vollständige Sammlung der Melodien zu den Gesängen des neuen allgemeinen Schleswig-Holsteinschen Gesangbuchs« (1785), der er dateret Slesvig 1785. I hvert Fald er der en afgjort Forbindelse mellem denne og en haandskreven Koralbog, som har tilhørt Z., og som bærer Aarstallet 1775. — Z. var en fremragende Orgelspiller. Han efterlod sig en ret stor Samling Nodebøger, hvor han har opnoteret Oder, Klaverværker og mindre Orgelstykker af sig selv og andre. Adskillige af disse findes i Det kgl. Bibliotek. De genspejler en grænseløs Beundring for C. Ph. Em. Bach. Det stærkeste Indtryk faar man af ham som Orgelkomponist, hvor han ligger ganske paa Linie med J. H. Rolle, J. C. Kittel, C. G. Neefe, J. G. Vierling og andre af Samtidens mindre tyske Kirkemusikere. — Hans Søn var Komponisten *Bendix Friederich Z.* (f. 5. Marts 1743 i Husum, d. 23. Juni 1801 i Ludwigslust; gift med Sangerinden Charlotte Nussbaum, d. 31. Jan. 1817). Denne Z., der var døv indtil sit 12. Aar, men derefter blev helbredet, uddannedes af Faderen til Violinist og Klaverspiller. Efter en Rejse til England ansattes han 21 Aar gammel i Norge hos Grev Wedel Jarlsberg, hvorpaa han drog til det mecklenburg-schwerinske Hof i Ludwigslust, hvor han 29. Nov. 1767 blev ansat som Hofmusicus og fungerede som Koncertmester i det hertugelige Kapel. Som Komponist havde han et betydeligt Talent. I Schwerin opbevares fjorten Symfonier og en Kantate, som stammer fra hans Haand. Han indlagde sig stor Fortjeneste som Opfinder af en Klaver- eller Orgelharmonika, kaldet Coelestina, der havde tre Klaviaturer.

H. O. C. Zinck: Die nördliche Harfe, 1801, S. 9. O. Kade: Die Musikalien-Sammlung des Mecklenburg-Schweriner Fürstenhauses, II, 1893, S. 322 ff.

C. Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908, S. 419. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musikhistorie i Det kgl. Bibliotek.

Sven Lunn.

Zinck, Hardenack Otto Conrad, 1746—1832, Komponist. F. 2. Juli 1746 i Husum, d. 15. Febr. 1832 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Komponisten Bendix Friederich Z. (s. d.) og Hustru. Gift 27. Sept. 1774 med Sangerinden Susanne Elisabeth Pontét, f. ca. 1745, d. 19. April 1832.

Z. fik sin første musikalske Uddannelse af sin Fader. Fem Aar gammel sang han for Kong Frederik V., og inden sit 12. Aar havde han lært at spille Violin, Fløjte og Klaver. Til sit 19. Aar gik han i Husum latinske Skole, hvorefter han et Par Aar var Faderens Medhjælper i dennes initiativrige Virksomhed som Stadsmusikant i Husum. 1769 drog han til Hamburg, hvor han begyndte som Kirkesanger hos C. Ph. Em. Bach, hans Faders og hans eget store Forbillede. Her virkede han ogsaa som Fløjtevirtuos og som Klaverspiller, 1774—76 foranstaltede han Subskriptionskoncerter, hvor større Oratorier opførtes. Han gav endvidere Undervisning i Sang, bl. a. til sin senere Hustru Susanne Elisabeth Pontét. 1777 ansattes de begge ved det mecklenburg-schwerinske Kapel i Ludwigslust, han som Fløjtenist, hun som Sopransangerinde. I Juli 1786 foretog de en Rejse til Kbh., hvor de gav Koncert ved Hoffet og paa Teatret. Dette medførte, at Z. 15. Sept. 1787 ansattes ved Det kgl. Teater som 1. Akkompagnatør, i hvilken Stilling han ogsaa fungerede som Syngemester. Han forblev i Stillingen til 1817. — Paa J. A. P. Schulz' Anbefaling blev Z. Musiklærer ved Skolelærerseminariet paa Blaagaard, da dette oprettedes 1791. Han havde Bolig paa Blaagaard og virkede ved Seminariet indtil 1811. — 1789—1801 var han desuden Organist ved Vor Frelsers Kirke i Kbh.

Et generelt Udtryk for Samtidens Karakteristik af Z. finder man hos Overskou, der betegner ham som »gnaven, stivsindet, lunefuld og tilbøjelig til med stor Vidtløftighed at ville gøre sin Kunst almeenforstaaelig ved overdreven populær Udvikling«. Men han fremhæver samtidig den Begejstringens Ild, Z. nærede for Musikken. — Z. var et ægte Barn af Oplysningstiden, og hans Gerning som Pædagog blev ham efterhaanden en Mission, som han ofrede alt andet for. Fløjtespillet lagde han straks paa Hylden, da han kom til Kbh. Ved sin Tiltræden til Det kgl. Teater i Okt. 1787 fik han den Opgave at danne et Kor i Anledning af Opførelsen af Naumanns Opera »Cora«. Af 100 Aspiranter udvalgte han i alt 40, hvis »hæse Stemmer og haardhudede Ører« gav ham nok at bestille.

Var Opgaven vanskelig med Koristerne, var den tifold værre med Seminarieeleverne. Men hans Begejstring overvandt alle Van-

skeligheder, og faa Aar efter vandrede Folk i Sommeraftenerne ud til Blaagaard for at høre Seminarieeleverne synge trestemmigt i Haven. 1798 satte han »selskabelige Syngeøvelser« i Gang, og n. A. lagde han Grunden til et »Syngeinstitut for Kjøbenhavns Ungdom«. Det blev dog i Aarene indtil ca. 1805 kun til en Række Tilløb, som ikke førte til nogen endelig Realisation, og efterhaanden sygnede det stille hen. Ikke alene i Gerning, men ogsaa i Skrift kæmpede han for sine Ideer. Navnlig fra Aarene omkring 1800—10 foreligger en lang Række Artikler og Skrifter, der er præget af hans brændende Tro paa Sagen, men samtidig er skæmmede af en umaadelig Vidtløftighed, en springende Tankegang og en uklar Fremstillingsform. Selv efter at Seminariet 1809 var flyttet til Jonstrup, drog han de to næste Aar gudhengivent hver Lørdag den tre Mil lange Vej derud for at virke for sit Livs store Mission: Tonekunstens Fremme, for saa atter at tage tilbage til Hovedstaden om Mandagen.

Trods sin Ubehjælpsomhed, sin Upraktiskhed og sin rene Naivetet fik han dog takket være sin ukuelige Idealisme pløjet den Ager, der aldrig havde været kultiveret før. Hans Indsats baade med Syngeinstituttet og navnlig med Seminarieundervisningen bar baade direkte og indirekte Frugter. Han fik banet Vejen for andre og lagt Grunden til en rig Opblomstring af Interesse for Musik i Kredse, der aldrig før havde staaet denne Kunst nær.

Den samme Upraktiskhed, der prægede hans musikalske Gerning, kom ogsaa frem i hans Husførelse, og hans Tilværelse var i lange Tider meget kummerlig. — 27. Maj 1796 stiftede han Det musikudøvende Selskab, hvortil bl. a. Weyse komponerede Symfonier, men Selskabet fik ligesom hans øvrige Foretagender kun en kort Levetid. Da J. A. P. Schulz 1795 gik af som Kapelmester, var der Tale om at vælge Z. som hans Efterfølger, men man mente ikke, at han besad tilstrækkelig Myndighed. Valget faldt da paa F. L. Ae. Kunzen, og Z. forblev i sit Embede som 1. Akkompagnatør og Syngemester, i hvilken Stilling han foruden at lede Korindstuderingen ogsaa skulde indstudere Solopartierne med Operisterne. Sammen med Potenza havde han en Overgang det Hverv at uddanne vordende Sangere, men det laa ikke for ham. Blandt hans Elever nævnes J. P. Frydendahl og H. C. Knudsen. — Ud over sin øvrige Gerning var Z. ogsaa virksom i de musikalske Klubber, særlig i Det musikalske Akademi og Drejers Klub.

At give et udtømmende Billede af Z. som Komponist er ikke muligt, da en stor Del af hans Kompositioner i Tidens Løb er gaaet tabt. Kun en mindre Del er trykt. Hans Virke ved Det kgl. Teater affødte kun eet Værk, Syngespillet »Selim og Mirza« (1790)

med Tekst af P. A. Heiberg. Det er fuldt af lyriske Skønheder, men er ganske blottet for dramatisk Nerve. Saavel fra Tiden før Ankomsten til Kbh. som efter foreligger Kantater, af hvilke »Venskabet« til Tekst af Thaarup er den vægtigste. Et Par Orgelmotetter samt et Par utrykte Koralforspil vidner om hans rige Evner som Kirkemusiker. Af hans mange strofiske Sange kendes navnlig »Vi alle Dig elske, livsalige Fred«, der senere er underlagt Grundtvigs Tekst »Langt højere Bjerge«. Stærkest virker hans Klaversonater (»Sechs Clavier-Sonaten«, 1783), der, skønt de har deres utvivlsomme Udspring i C. Ph. Em. Bachs Stil, er saavel friske som selvstændige, rigt facetterede, skrevet med en overlegen Lethed og en aandfuld Formbeherskelse. En 1791 paabegyndt Udgave af »Compositioner for Sangen og Claveret« — indeholdende Sonater, Sange, Motetter m. v. — maatte 1794 indstilles.

1801 kom hans »Koral-Melodier til den Evangelisk-Christelige Psalmebog«, en Samling det i sin Tid havde været overdraget J. A. P. Schultz at udarbejde. Med sine afrytmiserede Melodier og sin enkle, men fornemme Harmonisering imødekom den ganske Tidens Krav om streng Renhed og benyttedes, indtil den 1839 afløstes af Weyses Koralbog. Af Z.s egne Melodier indeholder den bl. a. »Nu rinder Solen op«. — I sine senere Aar beskæftigede Z. sig med de trestemmige Sange, han skrev for sit Syngeinstitut og for Seminariet. Nogle af dem udkom i R. Andersens Samling af »Melodier til O. D. Lütken's Huus- og Skole-Sangbog. Gjennemseete og rettede af O. Zink« (1819). De peger direkte frem mod Weyses Sange for lige Stemmer. — Tit. Professor 1809. — Maleri af J. F. Camradt (Teatermuseet). Tegning af W. Marstrand (sst.). Maleri af F. J. de Lizincka i Mecklenburg, gengivet i Træsnit af C. Paulsen. Buste af R. S. Malthe 1870.

En Søn af Z. var *Johan Georg Christopher Z.* (f. 15. Juni 1788, d. 14. April 1828), der en Tid var Kantor ved Citadelskirken og fra 1812 Operasanger ved Det kgl. Teater. Gift 1813 med nedenn. Operasangerinde, Skuespillerinde *Marie Elisabeth Thomsen* (se Zinck, Marie).

Minerva 1801 og 1804. H. O. C. Zinck: Die nördliche Harfe, 1801, S. 9. Oehlenschlägers Erindringer, 1850, I, S. 110. Th. Overskou: Den danske Skueplads, III, 1860, S. 380 f. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886. J. Sittard: Geschichte des Musik- und Concertwesens in Hamburg, 1890. O. Kade: Die Musikalien-Sammlung des Mecklenburg-Schweriner Fürstenhauses, II, 1893, S. 325—28. O. Zinck: Den Laubske Slægt, 1902. Carl Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908. Personalhist. Tidsskr., 5. Rk., VI, 1909, S. 66 ff. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musikhistorie i Det kgl. Bibliotek.

Sven Lunn.

Zinck, Josephine Amalie, 1829—1919, Koncert- og Operasangerinde. F. 19. Jan. 1829 i Kbh. (Frue), d. 25. Nov. 1919 sst., Urne paa Ass. Kgd. Forældre: Vejermester Jørgen Andersen Lund (1774—1862) og Ane Christine Rasmussen (ca. 1802—68). Gift 28. Maj 1861 i Kbh. (Slotsk.) med Operasanger, senere Syngesufflør August Georg Ludvig Z., f. 8. Marts 1831 i Kbh. (Slotsk.), d. 31. Okt. 1885 sst. (Slotsk.), Søn af Syngemester Ludvig Z. (s. d.) og 2. Hustru.

J. Z.s usædvanlige musikalske Evner blev allerede opdaget i Skolen af hendes Sanglærer, som lod hende udføre Soloer i det musikalske Selskab Rekreationen. Senere uddannedes hun hos P. Schram og E. Helsted, hos hvem hun fik sin fyldige og omfangsrige Altstemme fortræffeligt skolet. Sin kunstneriske Karriere begyndte hun i Musikforeningen, hvor hun 18. Febr. 1851 udførte et Soloparti i Méhuls »Uthal«; derefter medvirkede hun i et Uddrag af »Cosi fan tutte« for endelig 1854 at udføre Moderens Parti ved Førsteopførelsen af »Elverskud«. 13. Okt. 1858 debuterede hun paa Det kgl. Teater som Benjamin i Méhuls »Joseph og hans Brødre«. Endnu mere Held havde hun med sine to følgende Roller, Mor Ingeborg i »Liden Kirsten« og ikke mindst Orsini i »Lucrezia Borgia«, hvor hun rigtig fik Lejlighed til at udfolde sin Sangkunst; navnlig udførte hun Drikkevisen med stor Bravur. I Modsætning til hendes vokale Ydelser, som straks vakte Publikums udelte Beundring, stod hendes dramatiske Præstationer i Begyndelsen ikke videre højt. Ganske vist hjalp Øvelse en Del i Aarenes Løb, men Spillet var dog til Stadighed hendes svage Side. J. Z., der 1861 udnævntes til kgl. Skuespillerinde, blev hurtigt en af Operaens bærende Kræfter, skønt man langtfra udnyttede hende i den Udstrækning, som hendes begejstrede Publikum ønskede. Med Hensyn til Virtuositet var hun de fleste af Teatrets Sangerinder overlegen. Da hun under et Udenlandsophold en kort Tid tog Undervisning hos den berømte Garcia, ytrede han karakteristisk nok, at han ikke kunde forstaa, hvad en saa vel uddannet Sangerinde vilde lære hos ham. Det var ikke mindst i det klassiske Repertoire, hendes Evner kom til fuld Udfoldelse; hendes ypperste Rolle var saaledes Klytemnestra i »Iphigenia i Aulis«, ligesom hun ogsaa som Sextus i »Titus« gjorde stor Virkning. Blandt hendes øvrige Partier kan nævnes Nancy i »Martha«, Romeo i »Familierne Montechi og Capuleti«, Therese i »Søvngængersken«, Martha i »Faust«, Azucena i »Troubadouren« og Ortrud i »Lohengrin«.

Ogsaa som Koncertsangerinde skabte J. Z. sig et betydeligt Navn. I Musikforeningen, hvor hun jo havde vundet sine første Laurbær,

var hun og Fru Sahlgreen, en ypperlig Sopran, de hyppigst benyttede Sangerinder. Hendes fremragende Romanceforedrag, der udmærkede sig ved et sikkert musikalsk Instinkt og en ofte fantasifuld Dristighed i Udtrykket, blev højt beundret. Sammen med Julius Steenberg har hun Æren at at have indført Schubert og Schumanns Sange i Koncertsalen. J. Z. fik gentagne Gange Indbydelser fra flere Operascener i Udlandet, men tilfældige Omstændigheder hindrede hende i at modtage Tilbudene. Derimod optraadte hun som Koncertsangerinde i Tyskland, bl. a. 1869 ved Gewandhauskoncerterne i Leipzig, hvor hun gjorde stor Lykke. Alt for tidligt afbrød en Nervesygdom hendes Kunstnerkarriere. Hun optraadte sidste Gang paa Det kgl. Teater 28. Okt. 1871 som en Hofdame i »Hugenotterne«, og 10. Jan. 1874 blev hun endelig afskediget. Hendes sidste Optræden i Musikforeningen fandt Sted 6. Maj 1871 ved en Koncert, hvor hun sang Heise og Schubert.

Th. Overskou: Den danske Skueplads, VI—VII, 1876. Angul Hammerich: Musikforeningens Historie, 1886. Robert Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder, 1911.

Torben Krogh (C. Thrane).

Zinck, Johan Wilhelm **Ludvig,** 1776—1851, Komponist. F. 21. Nov. 1776 i Hamburg, d. 11. Maj 1851 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Komponisten H. O. C. Z. (s. d.) og Hustru. Gift 1° 9. Sept. 1808 i Kbh. (Slotsk.) med Caroline Giese, døbt 12. Sept. 1784 i Kbh. (Holmens), d. 25. Sept. 1870 paa Frbg., D. af Matros Christian G. og Maren Sørensdatter. Ægteskabet opløst. 2° 21. Juli 1826 i Kbh. (Garn.) med Laurine Augusta Meyer, f. 16. Sept. 1798 i Skelskør, d. 4. Febr. 1884 i Kbh. (Slotsk.) (gift 1° med Frederiksen), D. af Købmand Carsten Friderich M. og Anna Kirstine Terkelsen.

Z. blev 1790 Elev ved Det kgl. Teater, som han derefter i mere end 50 Aar var knyttet til. Han kom under Rosings Vejledning og debuterede 16. Sept. 1790 som Bondedrengen ved Førsteopførelsen af »Høstgildet«. I nogle Aar blev han lønnet som Korist, hvorefter han tog sin Afsked, men blev 1798 atter antaget som Medhjælper ved Teatrets Syngeskole. Her skulde han gaa sin Fader til Haande, assistere ved Akkompagnementet i Orkestret og endelig ogsaa en Gang imellem optræde i et mindre Sangparti. 1802 blev dette ændret derhen, at han blev Sufflør ved Syngeskolen med Bibeholdelse af Forpligtelsen til at være Faderen behjælpelig ved Sangundervisningen. 1806 blev han ansat paa Prøve som Syngemester, og efter et Aars Forløb erklærede Direktionen, at Udførel-

sen af Korene aldrig havde været bedre, hvorpaa han 1807 ansattes i denne Stilling. For Sufflørtjenesten blev han efterhaanden befriet. Indtil 1817 var han stadig »Elev ved Akkompagnementet«, men efter Faderens Afgang udnævntes han 1818 til Akkompagnatør og blev omtrent samtidig første Syngemester, hvilket medførte, at han skulde indstudere Solopartierne med Operisterne og uddanne vordende Sangere. Blandt hans Elever var Anna Brenøe, senere kendt som Skuespillerinden Anna Nielsen, samt C. N. Rosenkilde og J. L. Phister. Hans Forpligtelser omfattede ogsaa Indstuderingen af Solo- og Korpartierne til de Kantater, som opførtes i Hoffets Kirke ved de store Højtider. — 1802 udnævntes han til Hoforganist og fungerede i denne Stilling til sin Død. 1810—15 dirigerede han Kongens Regiments Harmonikoncerter paa Gjethuset, og i flere Aar ledede han Koncerterne i flere af de musikalske Klubber, Det venskabelige Selskab, Harmonien, Thalia etc. I den dramatiske Skoles Periode fungerede han som Dirigent ved Syngestykkerne paa Hofteatret. 1842 blev han afskediget som Syngemester, men vedligeholdt dog Forbindelsen med Teatret nogen Tid.

Det centrale i Z.s Produktion er hans Teatermusik, der er præget af Smidighed og stor musikalsk Dygtighed. Han enten komponerede eller arrangerede Musik til henved 70 Forestillinger, Operaer og Balletter, Syngestykker, Skuespil og Vaudeviller. Navnlig fik han Betydning med sin Musik til de Heiberg'ske Vaudeviller, af hvilke han har sat syv i Musik — herimellem »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«, »Aprilsnarrene« og »Recensenten og Dyret« — foruden to af Vaudevillesituationerne. De fremkom efter et intimt Samarbejde med Forfatteren. Med et ikke ringe Lune og en stærkt udviklet Finsans for musikalske Pointer arrangerede han de Melodier, Heiberg havde valgt, eller komponerede nye i samme Aand. Det blev »en tæt Forening af Ord og Toner«, afgørende for Vaudevillens Succes. — Som Komponist beundrede Samtiden ham særlig for hans Musik til de Heiberg'ske Skuespil »Prindsesse Isabella«, »Alferne« og »Fata Morgana«. — Blandt hans øvrige Værker findes et Par saa solide Succes'er som Syngespillet »Farinelli«, der, selv om det efterhaanden er bearbejdet indtil Ukendelighed, dog har bevaret nogle af Z.s Melodier, og den folkelige Nyboderkomedie »Capriciosa«. — Z.s Teatermusik har aldrig kunnet hævde sig selvstændigt uden for Teatret; den lever kun med de Forestillinger, hvortil den er skrevet, men til Gengæld har den ogsaa været med til at skabe disse Forestillingers Liv.

Ud over sin Teatermusik har Z. ikke skrevet noget af Betydning. For Orkester foreligger en Fantasi (1838) og et Tonemaleri »Dagen«,

for Klaver nogle »Opuscules pour le Clavecin«, endvidere haves nogle Militærmarcher, nogle Kantater og Sange, der væsentligst hidrører fra hans Virksomhed i de musikalske Klubber, altsammen utrykt. Gennem mange Aar udgav han »Musikalsk Theater Journal« (I—XIV), der er en fortrinlig Samling af Sange m. v. fra Teatrets Repertoireforestillinger. — Tit. Professor 1838. — Portrætteret paa W. Marstrands Maleri: Musikaften hos Waagepetersens 1834 (Fr.borg). Detailradering derefter af C. C. Andersen 1878. Blyantstegning i Profil, udført af Sønnen Otto Z. (Fr.borg).

Th. Overskou: Den danske Skueplads, IV—V, 1862—64. Personalhist. Tidsskr., IV, 1883, S. 371 f. V. C. Ravn: Koncerter og musikalske Selskaber i ældre Tid, 1886. L. H. Fischer: Ludwig Zinck und Adam Oehlenschläger (Vossische Zeitung. Sonntagsbeilage 1886). Carl Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908. Th. Overskou: Af mit Liv, ved R. Neiiendam, I—II, 1915—16. Torben Krogh i Nationaltidende 16. April 1941. Samme i Dansk Musiktidsskrift, XVII, 1942, S. 72 ff. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musikhistorie i Det kgl. Bibliotek.

Sven Lunn.

Zinck, Ludvig Henrik Olaus, 1833—1902, Arkæolog. F. 12. April 1833 i Kbh. (Slotsk.), d. 26. Aug. 1902 sst., begr. sst. (Ass.). Forældre: Syngemester Ludvig Z. (s. d.) og 2. Hustru. Ugift.

Z. blev Student 1852 fra det v. Westenske Institut og tog 1859 teologisk Embedseksamen. Han søgte dog aldrig Præsteembede, men virkede som Lærer (bl. a. i Engelsk) fra 1859 til sin Død ved Efterslægtens Skole og dyrkede ved Siden heraf sine forskellige Interesser. 1869 udgav han »Congreve, Vanbrugh og Sheridan«, en kulturhistorisk Skildring fra det 18. Aarhundredes England, 1870—83 redigerede han »Fra alle Lande«, hvori han skrev en Række Artikler bl. a. om Afrikas Udforskning, men hans Hovedinteresse var dog den forhistoriske Arkæologi. Z. foretog selv en Mængde Udgravninger og erhvervede gennem Aarene en ganske betydelig Oldsagsamling, der efter hans Død blev købt af Nationalmuseet. Ogsaa som arkæologisk Forfatter optraadte han og behandlede i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1867 og 1869 Emner vedrørende den palæolitiske Tid. Betydeligere er hans Afhandling »Broncefolkets Gravhøje og deres Forbindelse med Stenalderens Grave« (Aarbøger 1871). — Da han efter en lang Pause udsendte »Nordisk Archæologi, Stenalderstudier«, I—III (1890—1901) som selvstændige Bøger, var Tiden løbet fra ham, og disse Arbejder er uden Værdi. Bd. I—II var væsentlig rettede mod Sophus Müllers Værk: »Ordning af Danmarks Oldsager. Stenalderen« (1888) og betød kun en Genoptagelse af den gamle Strid om

Tvedelingen af Stenalderen; den gav Anledning til en heftig Polemik, der fra begge Sider førtes med stor Skarphed. I Bd. III behandler Z. Dysserne og hævder deres Udbredelse fra Nord til Syd, en sikkert fuldkommen forfejlet Idé, der dog har vundet Tilslutning hos visse tyske Arkæologer. — I Henhold til Z.s Testamente oprettedes der for den Sum, Købet af hans Oldsagsamling indbragte, et Legat til Fremme af Kundskab om Danmarks Kulturhistorie i Oldtiden og den ældre Middelalder.

Berl. Tid. 26. Aug. 1902. Troels-Lund: Et Liv, 1924 (se Registeret).

H. C. Broholm.

Zinck, Marie Elisabeth, f. Thomsen, 1789—1823, Operasangerinde og Skuespillerinde. F. 1. Juni 1789 i Kbh. (Garn.), d. 6. April 1823 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Portner, Teaterkontrollør Jørgen T. (ca. 1753—1825, gift 1° med N. N., 3° med Wendelia Elisabeth Frantzen) og Lovise Elisabeth Eskildsen (ca. 1770—1806). Gift 7. Febr. 1813 i Kbh. (Slotsk.) med Operasanger Johan Georg Christophersen Z., f. 15. Juni 1788 i Kbh. (?), d. 14. April 1828 sst. (Helligg.), Søn af Syngemester H. O. C. Z. (s. d.) og Hustru.

Fra 1803 var M. Z. Danseelev ved Det kgl. Teater, men da den dramatiske Skole under M. Rosings og Rahbeks Ledelse oprettedes, tilhørte hun dens tidligste Elevhold og debuterede ved Skolens første Forestilling 11. Mai 1806 paa Hofteatret (Teatermuseet) som Kammerpigerne i »Den gode Fader« og »Fruentimmerhævn«. Da hun gjorde Lykke, gled hun over til Det kgl. Teater, hvor hun optraadte første Gang 21. Jan. 1808 som Kammerpigen i »Det farlige Naboskab«, og 1810 fik hun kgl. Ansættelse. De blidtskælmske Opgaver var hendes kunstneriske Omraade, og med den beundrede Carl Bruun som Medspiller blev hun i Løbet af faa Sæsoner Teatrets mest yndede Skuespillerinde blandt de unge, især i Syngespillene, som dengang indtog en stor Plads i Repertoiret. Hun spillede paa sin lykkelige Natur, en uskyldig og yndefuld Kvindelighed parret med Charme; Stemmen, som Kapelmester Kunzen havde uddannet, var hverken stærk eller omfangsrig, men indsmigrende som hendes Personlighed, og Foredraget var gratiøst og musikalsk. Hjertelig og rørende, skælmsk og naiv virkede hun, ikke gennem Refleksion, men ved et umiddelbart Trylleri, som var højst klædeligt. Hendes Navn er i Teatrets Historie især knyttet til Opførelsen af Isouards Syngespil »Cendrillon eller den lille grønne Sko« (1812), hvis Titelrolle var en Omsætning i Toner af hendes eget vindende Væsen. Blandt de

mange, som sværmede for hende, valgte hun til Ægtemage Sangeren Georg Z., der i Stykket udførte hendes lykkelige Elsker, den ædle Kong Ramio. Ogsaa Titelrollen i Himmels Syngestykke »Fanchon, Lirespillerinden« (1814) skabte en Kultus om hendes Navn. Skuespillet høstede ogsaa Gavn af hendes Evne og Popularitet, f. Eks. udførte hun Pagen Cherubino baade hos Beaumarchais og Mozart. Dette fristede Oehlenschläger til at lade hende forsøge sig i Tragedien i den Periode, der laa mellem Madame Eline Heger og Anna Brenøe (Nielsen). Hun var den første Signe i »Hagbarth og Signe«, spillede Valborg i »Axel og Valborg« og Ragnhild i »Fostbrødrene«. Det var et Eksperiment, som kun delvis lykkedes, men som hjalp Digteren og Teatret over en Forlegenhed. M. Z. var ikke Skuespillerinde i karakteriserende Forstand, men sit eget musikalske Væsens beundrede Fremstillerinde.

Alderen, som altid rammer Scenekunstnere af den Art haardt, oplevede hun ikke. Allerede 18. Marts 1823 optraadte hun sidste Gang som Rose i »Sovedrikken«, og kort efter paadrog hun sig en Lungebetændelse ved at synge i en kold Kirke. Hun blev kun 33 Aar. Oehlenschläger skrev til Teatrets Mindefest en Digtning, som begyndte med »Cendrillon«s første Scene mellem de tre Søstre, hvor M. Z.s Plads stod tom, og derefter lod han hendes Medspillende, klædt i Kostumer fra de forskellige Skuespil, paa poetisk Vis beklage hendes Bortgang. Den betød ikke blot et stort Tab, men føltes som en personlig Sorg. — Gouachemaleri som Fanchon (Fr.borg). Maleri af C. V. Wiehe (Teatermuseet). Pastel paa Pergament som Cendrillon af samme; Træsnit derefter af O. Andersen.

Hendes Mand, *Georg Z.*, blev 1808 Student fra det Schouboe'ske Institut og vilde være Læge, men varetog i Studieaarene Kantor-Pladsen ved Kastelskirken. Han var meget musikalsk og i Besiddelse af en brillant Tenorstemme, omfangsrig og velklingende, som Faderen havde uddannet, men han havde ikke Lyst til at udnytte den, og det skyldtes et Tilfælde, nemlig at han under sin Broders, Ludvig Z.s Sygdom vikarierede i hans Musikfunktioner paa Teatret, at Chefen, Kammerherre v. Holstein, fik ham overtalt til at hjælpe Operaen ud af den Sangernød, hvori Teatret efter E. du Puys Afgang befandt sig. Z. debuterede 4. April 1812 i hans Glansrolle, Ritmester Rose i »Ungdom og Galskab«, sang derefter Ottavio i »Don Juan« og Kongen i »Cendrillon«, og da Stemmens Bøjelighed ogsaa tillod ham at udføre Barytonpartier, blev han til stor Nytte. Blandt hans Opgaver var Belmonte i »Bortførelsen fra Seraillet«, Aimar i »Røverborgen«, som Kuhlau skrev for ham, og Titelrollen

i »Joseph og hans Brødre«. Med al sin Sangteknik var Z. ikke Kunstner, men stillestaaende i dramatisk Henseende og uden Varme og Fantasi i sit Foredrag — et mandligt Sidestykke til Christine Zrza. Manglen af disse Evner forklarer, at han ikke selv følte Trang til at vie sit Liv til Scenen. Han optraadte sidste Gang 16. Okt. 1827 som Grev Almaviva i »Figaros Bryllup« og døde et halvt Aar senere. Han dækkede sig, skriver Abrahams om ham, »i alt for høj Grad med det gamle Ordsprog »cantores amant humores« i Kompagni med gode Venner af samme Tilbøjelighed«. Frederik VI. understøttede paa Fru Dannemands Initiativ to smaa Pigebørn, som Ægteparret Z. efterlod i trange Kaar.

Adam Oehlenschläger: Poetiske Skrifter, XVIII, 1860, S. 216—22. N. C. L. Abrahams: Meddelelser af mit Liv, 1876, S. 108 f. Johanne Luise Heiberg: Et Liv, I, 1891, S. 21. Otto Zinck: Fra mit Studenter- og Teaterliv, 1906, S. 8 ff.

Robert Neiiendam.

Zinck, Otto Christian, 1824—1908, Skuespiller, Teaterhistoriker. F. 25. Dec. 1824 i Kbh. (Slotsk.), d. 17. Febr. 1908 sst., begr. sst. (Ass.). Broder til Ludvig Z. (d. 1902, s. d.). Gift 28. Maj 1869 i Fr.borg Slotsk. med Koristinde Hansine Petrine Sørensen, f. 4. Maj 1844 i Kbh. (Frue), d. 9. Aug. 1926 sst., D. af Bud ved Det kgl. Teaters Syngeskole Ole S. (1806—80) og Karen Marie Hansen.

Z. gik i Skole paa Herlufsholm og blev 1845 privat dimitteret af Filologen Ludvig Thornam. Han vilde være Teolog og tog den filologiske og filosofiske Eksamen, men ivrig Deltagelse i Studenterlivet harmonerede ikke med Studiet, der blev lagt til Side for en omfattende Virksomhed som Fornøjelsesraad i Studenterforeningen. Han skrev Viser (sammen med Voltelen bl. a. »Conferentsraad Wegener, den brave«), deltog i Opførelsen af Komedier, arrangerede Karnevaller, var Medlem af Komiteer, en munter, studentikos Udfoldelse, der ikke afsatte praktiske Resultater, men prægede ham for hele Livet. Samtidig virkede han som Lærer, men da han var blevet 30 Aar, maatte han have fastere Grund under Fødderne og søgte denne i Heibergs næstsidste Sæson ved Det kgl. Teater, hvor Z., forberedt af Phister, debuterede 11. Febr. 1855 som Arv i »Henrik og Pernille«. Saadan som han var ved Starten, vedblev han at være sit 53-aarige Teaterliv til Ende: en pudsig Skuespiller med et eget, knastørt Lune i sin naturlige Replik, altid gammelagtig i sin Fremtræden og meget ensartet, men med kaade Indfald, som Alderen ikke afdæmpede. Skønt han tilhørte Nationalscenen i tolv Aar og bl. a. udførte Kakadue i »Capriciosa«, Arv i »Kilde-

rejsen«, Mikkel i »Ungdom og Galskab« og Titelrollen i »Michel Perrin«, vedblev hans Stilling at være problematisk, fordi Teatret i Adolph Rosenkilde besad en virkelig Kunstner inden for hans Omraade, og trods Løfte om fast Ansættelse afskedigedes Z. ved Udgangen af Aaret 1867, hvorefter hans egentlige Bane begyndte paa Folketeatret. Her blev Notaren i »Baron Ødeland« (24. Sept. 1868) Indledningen til et stort Repertoire, der efterhaanden gjorde ham til en af Hovedstadens populære Skuespillere. Sammen med den ham som Kunstner overlegne Harald Kolling blev Z. Folketeatrets Hovedkraft og fæstnede dets Stilling i Offentlighedens Bevidsthed. Han oversatte eller bearbejdede 31 Stykker fra tyske, franske og svenske Teatre, hvori han — foruden i hjemlige Lystspil af Frits Holst, Carl Møller o. m. a. — selv udførte en vigtig Rolle og virkede som Sceneinstruktør; typisk for denne Side af hans Indsats var hans Spil som Justitsraaden i »Hverdagsfolk«, Bankdirektøren i »Vedbæk—Skodsborg—Kjøbenhavn« og Titelrollen i Sangfarcen »Jokum«, hvori P. S. Krøyer forevigede ham. Men han bidrog ogsaa til at højne Repertoiret med en Del klassiske Skuespil, f. Eks. »Den indbildt Syge« og »Jeppe paa Bjerget«; han spillede selv Hovedrollerne akademisk korrekt, men uden det komiske Vingefang, som disse Skikkelser siden fik af Sophus Neumann og Olaf Poulsen. I alt udførte Z. ca. 370 Roller, hovedsagelig københavnske Borgere fra Samtiden, gnavne eller hyggelige, arrige eller gemytlige, Hustyranner eller Tøffelhelte. Han var vims og snurrig med maliciøse Øjne og et bidsk Smil. Uden for sine klassiske Roller tog han ikke sin Kunst synderlig alvorligt, men nøjedes med at more Publikum med sit Lune og sine Improvisationer; trods Alderen vedblev den gamle Akademiker at være noget af en kaad Dreng. Han optraadte sidste Gang 14. Okt. 1907 som Jokum i »Brogede Minder« ved Folketeatrets 50 Aars Jubilæumsforestillinger.

Z. var teaterhistorisk interesseret og udgav et for sin Tid dygtigt Arbejde, »Oehlenschläger og Det kgl. Theater« (i Liebenbergs »Bidrag til den oehlenschlägerske Literaturs Historie«, II, 1868). Svagere var hans »Holbergsk Theaterstatistik« (i Jubeludgaven, III, 1888). Paa Grundlag af Phisters mundtlige Meddelelser og Breve skrev han »Joachim Ludvig Phister«, der udkom i Kunstnerens Dødsaar 1896. Z.s Erindringer »Fra mit Studenter- og Teaterliv« blev udgivet 1906. Han havde det til fælles med andre Skuespillere, at han fortalte morsommere, end han skrev.

R. 1904. — Farvelagt Tegning af P. S. Krøyer 1904 (Fr.-borg). Buste (sst.). Maleri af H. Brasen 1887 (Familieeje).

Buste af Vilh. Herold (Kunstmuseet og Teatermuseet). Akvarel af P. S. Krøyer som Jokum (Teatermuseet). Litografi af Jul. Rosenbaum 1904. Træsnit 1876 efter Fotografi og 1905 af H. C. Olsen efter Fotografi fra Henning Jensens Døtre.

H. C. A. Lund: Studenterforeningens Historie, II, 1898. O. Zinck: Fra mit Studenter- og Teaterliv, 1906. Robert Neiiendam: Folketeatrets Historie 1857—1908, 1919.

Robert Neiiendam.

Zinn, Johann Ludvig, 1734—1802, Grosserer. F. 14. Sept. 1734 i Maynbernheim i Bayern, d. 3. Febr. 1802 i Kbh. (Fred. Ty.), begr. sst. (Fred. Ty. K.). Forældre: Johann Friederich Z. og Dorothea Barbara Kreis. Gift 30. Mai 1771 med Johanna Charlotta Sophia Preisler, f. 15. Juni 1754 i Kbh. (Slotsk.), d. 3. Sept. 1833 sst. (Fred. Ty.), D. af Professor ved Kunstakademiet J. M. P. (s. d.) og Hustru.

Z. kom til Danmark 1757 paa J. F. Wewers Initiativ og blev ansat i Firmaet Fabritius & Wewer. 1765 etablerede han sig som Grosserer i Kbh. og vandt hurtigt Anseelse som en særdeles dygtig og initiativrig Købmand. 1770 blev han handelskyndigt Medlem af Kbh.s Søret, og 1772—1802 var han Medlem af Stadens 32 Mænd, desuden var han Revisor i Asiatisk Kompagni. 1789 blev han Medlem af den da nedsatte Provianteringskommission, som skulde regulere og betrygge Kbh.s Kornforsyning. Febr. 1790 blev han Formand i Grosserer-Societetet og beklædte denne Post til sin Død. Som Følge af den stigende Handelsomsætning og Overgangen i Handelsform fra Kompagnihandel til privat Virksomhed vandt Societetet som Købmandsorganisation i hans Formandstid en helt anden aktiv Placering end tidligere, og han fik desuden som Følge af de samtidige store Reformer inden for det økonomiske Liv Æren af at lede Societetet i en for dets Historie meget vigtig Periode. 31. Maj 1793 kom saaledes Forordningen om Kreditoplagsretten og Febr. 1797 den store Toldforordning. Under Handelskrisen 1799 ledede Z. sammen med W. Duntzfelt og David Amsel Meyer den af Societetet stiftede Kreditanstalt, som fik stor Betydning for Afbødningen af Krisens Virkninger. — Kgl. Agent 1779. — Maleri; Kopi (Privateje).

Ved Siden af sine offentlige Hverv drev Z. med stort Udbytte sin egen Virksomhed, og han efterlod sig ved sin Død en meget betydelig Formue. Hans to Sønner *Carl Ludvig Z.* (1777—1808) og *Johann Friederich Z.* (1779—1838) fortsatte Firmaet, og ved Skatteligningen 1809 stod det Z.ske Hus med Kbh.s næststørste Skatteindtægt. Endnu i tredie Generation fortsattes Handelshuset af Jo-

hann Friederichs Søn *Ludvig Maximilian Z.* (1808—68), hvis Søster Sophie Amalia var gift med Komponisten J. P. E. Hartmann (s. d.).

Grosserer-Societetet 1742—1942, udg. af Grosserer-Societetets Komite ved Vilh. Lorenzen, 1942, S. 145 f. Johs. Werner: Christian Wilhelm Duntzfelt, 1927, bl. a. S. 169. »Grandmamas Bekiendelser« (J. Clausen og P. F. Rist: Memoirer og Breve, IV), 1906 (se Registeret).

Jens Vestberg.

Zoëga. Den navnlig til Sønderjyllands Gejstlighed knyttede Slægt Z. føres tilbage til Gehejmekammertjener paa Gottorp Matthias Z., som efter Traditionen skal være en fordreven Adelsmand fra Verona. Han var Fader til gottorpsk »Pfennigmeister« Johann Adolph Z. — af hvis Børn skal nævnes Hedevig Johanne Z. (1606—57), der var gift med Kancellisekretær Philip Julius Bornemann (1599—1652, s. d.), og nedenn. Professor Hans Z. (1608—73) — og til Matthias Z., der var Kantor i Slesvig 1626—37; af hans Sønner skal nævnes Diakon i Haderslev og 1677—83 i Beienfleth Christian Z. og Sognepræst i Vilstrup Paul Z. (1635—88), der var Fader til Sognepræst sst., Konsistorialassessor Matthias Z. (1667—1749) og til Sognepræst i Aller og Taps Hans Z. (1672—1729), hvis Sønner var Sognepræst i Vonsbæk Conrad Z. (1702—75) og Sognepræst i Ravsted Paul Christian Z. (1703—76), Fader til nedenn. Etatsraad Johan Z. (1742—88). Konsistorialassessor Matthias Z. var Fader til Regimentsfeltskær Lorenz Christian Z. (1713—59) og til Sognepræst i Vilstrup Jørgen Artern Z. (1693—1755), af hvis Børn skal nævnes Cathrine Z. (1719—55) — der var gift med ovenn. Pastor Paul Christian Z. (1703—76) — og Sognepræst i Møgeltønder, Provst Vilhad Christian Z. (1721—90), hvis Sønner var Sognepræst sst. Hans Z. (1761—97) og nedenn. Arkæolog Georg (Jørgen) Z. (1755—1809).

C. Giessing: Danske, norske og islandske Jubel-Lærere, III, 1, 1786, ad S. 408.

Albert Fabritius.

Zoëga, Georg (Jørgen), 1755—1809, Arkæolog og Numismatiker. F. 20. Dec. 1755 i Daler, Ribe Amt, d. 10. Febr. 1809 i Rom, begr. sst. Forældre: Sognepræst, senere i Møgeltønder, Provst Vilhad Christian Z. (1721—90, gift 2° 1765 med Ingeborg Rosenkilde, 1725—1800, gift 1° 1756 med Sognepræst i Halk Hans Lange, 1722—59) og Henriette Emilie Clausen (ca. 1735—63). Gift 7. Aug. 1783 i Rom med Maria Elisabetta Geltrude Petruccioli, f. 30. Jan. 1765 i Rom, d. 5. Jan. 1807 sst., D. af Maleren Giacomo P. og Francesca Capelletti.

Z. henlevede sin Barndom i den skønne sønderjyske Landsby

Møgeltønder. Faderen var dansk af Sindelag, men i Hjemmet taltes Tysk, og kun under Legene med Landsbyens Børn lærte Drengen Dansk eller rettere den slesvigske Bondedialekt. Efter at være undervist i Hjemmet kom Z. 1772 paa Gymnasiet i Altona og dimitteredes derfra n. A. Fra 1773 studerede han i Göttingen, hvis Universitet gjaldt for at være Tysklands bedste. Paa Grund af Storfyrstendømmet Hannovers Personalunion med England mødtes her tysk og engelsk Aandsliv i frugtbart Samvirke. I Göttingen virkede den store klassiske Filolog Chr. Gottlob Heyne, ved Siden af Winckelmann den mest betydende Skikkelse under Genrejsningen af de klassiske Studier i det 18. Aarh.s Tyskland. I de første Studieaar traadte Z. dog ikke Heyne særligt nær, men tumlede sig over vide Studiefelter: Filosofi, Matematik og Naturvidenskab og deltog samtidig livligt i Studenterkredsens litterære Sværmerier. 1772 var Göttinger Dichterbund blevet stiftet, og samtidig udbredtes Lessings Skrifter, der aabenbarede for tysk Ungdom, at man paa Modersmaalet kunde udtrykke sig lige saa klart og skønt som Frankrigs store Skribenter paa deres Sprog. Med Begejstring modtoges ogsaa Goethes unge Digtning og drøftedes paa Studenternes Fodture i Omegnens Bjerge. Dejlige Naturstemninger i Brevene til Hjemmet røber det Digtersind, der boede i Z., men som han senere kuede ved sit Arbejdes strenge Tugt.

Allerede i Foraaret 1776 fik den unge Mand Raad til en kort Italienrejse med et to Maaneders Ophold i Rom, men derefter fulgte et Par ret ufrugtbare Aar i Danmark, hvor dog en Huslærerplads i Kerteminde bragte ham i nær Berøring med dansk Natur. Den 22-aarige Mands Udtalelser om Litteratur, som han stadig tilegnede sig i stort Omfang, røber en forbavsende Modenhed, og ofte rører Visheden om et stort Kald sig i ham, saa han skriver hjem: »Min Aand er oppe, jeg vilde paatage mig at standse et Fjeld, der vilde falde over mig. Tit og ofte er mit Øje saa lyst, at det trænger gennem alle de tætte Skyer og ser, hvorledes det dages bagved dem til en ny Tilværelse«.

Befrielsen kom i Form af en Udenlandsrejse, som han 1779 tiltraadte som Ledsager af en ung fynsk Adelsmand. Den førte paa ny til Göttingen, hvor den store Heyne nu begyndte at interessere sig for den unge Dansker og medgav ham en Mængde topografiske og arkæologiske Spørgsmaal til Løsning i Rom. Her opholdt Z. sig denne Gang et halvt Aar, men 1781 var han igen i Kbh., hvor han henvendte sig til Ove Høegh-Guldberg, der overdrog ham Ordningen og Beskrivelsen af den kgl. Samling af antikke Mønter, som dengang fandtes paa Rosenborg. Brevene til Hjemmet

skildrer Høegh-Guldbergs elskelige Omhu for den unge lærde, som han ofte lod kalde til sig og underholdt sig med i Eftermiddagens sidste Timer, naar Regeringsforretningerne var til Ende, et smukt Billede af vort Lands oplyste Enevælde.

For at kunne løse den stillede Opgave blev Z. i Maj 1782 sendt sydpaa med Rejsestipendium og Anbefalinger og opholdt sig først i ni Maaneder i Wien, hvor Numismatikkens »Linné«, Prælaten Joseph Eckhel dengang virkede. Skønt Eckhel ikke endnu havde fuldendt sine store Værker, blandt hvilke det om Antiochias Mønter er det berømteste, stillede han dog beredvilligt hele sit Materiale til den unge Danskers Raadighed. Z. fandt her, som han skrev, den første, der havde givet den antikke Numismatik Værdighed og Fasthed. Z. arbejdede videre og var med til at reformere denne hidtil planløst drevne Videnskab gennem bedre Organisation, en fast Terminologi og Krav om paalidelige Afbildninger. Hans Forslag om, at i hvert Fald de store Møntsamlinger i Hovedstæderne skulde udgives i Generalkataloger, er først i vore Dage blevet realiseret, og det endda kun for Londons og Berlins Vedkommende. 1942 har dog ogsaa Møntsamlingen i vort Nationalmuseum paabegyndt Udgivelsen af alle Samlingens græske Mønter (Sylloge Nummorum Graecorum).

I Jan. 1783 naaede Z. for tredie Gang til Rom og mødte her sin Skæbne: en skøn Romerinde, med hvem han et godt halvt Aar senere indgik Ægteskab efter at være gaaet over til Katolicismen. Ægteskabet var børnerigt, men nærmest ulykkeligt, og den lærde Fader maatte anvende megen Tid med at pleje sine forsømte og sygelige Børn, af hvilke kun tre af elleve overlevede Forældrene.

Meddelelsen om Z.s Omvendelse vakte naturligvis en pinlig Opsigt i Kbh., men de gode Adelslægter, der dengang repræsenterede dansk Kultur, slog ikke Haanden af den unge Konvertit. Der blev stillet ham en smuk Stilling i Udsigt, hvis han vendte hjem, men Z. havde allerede gennem sin Velynder Kardinal Stefano Borgia henvendt sig til Paven og af ham faaet tilsikret en lille aarlig Understøttelse, vel oprindelig med Henblik paa den pavelige Propaganda, i hvilken den fremmede lærdes store Sprogkundskaber kunde udnyttes. Fra dansk Side vedblev man at understøtte Z. og forsøgte 1802 igen at faa ham hjem ved at udnævne ham til Professor i Kiel, men da Z. afslog paa Hustruens Bøn, lod man ham beholde Professorgagen, mod at han paatog sig at vejlede danske Videnskabsmænd og Kunstnere, der besøgte den evige Stad. Denne Overbærenhed fik sin Belønning gennem den Indflydelse, Z. øvede paa Thorvaldsens Kunst i dennes første

Romeraar, da Z. næsten daglig kom i den unge Billedhuggers Atelier og gjorde sine kloge Bemærkninger om paabegyndte Værker.

Med Aaret 1783 begyndte Z.s frugtbare Arbejdsaar i Rom, der skaffede ham saa stor Anseelse, at han 1798 som eneste Udlænding fik Sæde i Roms nyligt oprettede Istituto Nazionale ved Siden af Italiens største Arkæolog Ennio Visconti.

Det første større Værk blev foranlediget af Stefano Borgia, der fik samme Betydning for Z., som Kardinal Alessandro Albani havde haft for Winckelmann; det var en Katalog over de romerske Mønter fra Ægypten i Borgias Eje. Bogen udkom 1787 og var ingen almindelig Møntkatalog, men indeholdt righoldige Ekskurser om ægyptisk Religion og Historie, om Kejser Hadrians Karakter og Rejser m. m. Z. drømte om at underbygge disse Studier ved en Rejse til Ægypten og skrev 1786 hjem: »10 Aar i Rom, 10 i Orienten, saa var det Tid at komponere«. Men som altid hindrede Hensynet til Hustru og Hjem ham i at forlade Rom.

Ogsaa næste Værk handlede om Ægypten: »Om Obeliskernes Oprindelse og Brug« (De origine et usu obeliscorum) og var foranlediget af et Ønske af Paven. Forarbejderne tog ni Aar, og Paven stillede Medhjælpere til Raadighed, der kalkerede Indskrifter og Figurer paa Roms talrige Obelisker. Bogen er paa 655 Sider og bærer Aarstallet 1797, men blev i Virkeligheden først helt færdig 1800. Indholdet var mangeartet, og Værket var i Virkeligheden en fuldstændig Encyklopædi over alt, hvad man dengang kunde vide om det gamle Ægypten, naar man havde Overblik over de antikke Forfatteres Vidnesbyrd, Datidens Rejsebeskrivelser og ægyptiske Monumenter i Rom. Ofte fører Z.s Lærdom ham for langt ud, som naar han inddrager nordiske Oldsager, kinesisk Skrift og mexikanske Hieroglyfer under sine Betragtninger. Flere Fremskridt blev dog gjort: Z. var den første, der rigtigt gengav Hieroglyferne og adskilte dem i Grupper, der aabenbarede Faserne i ægyptisk Skrifts Udvikling. Ligeledes skelnede han Lydtegn fra Billedtegn og paaviste, at de saakaldte Kartuscher omsluttede Kongenavne, hvilket blev Udgangspunktet for Champollions Tydning af Hieroglyferne ved Hjælp af den tresprogede Rosettesten, der 1802 var kommet til London.

Ogsaa Udviklingsgangen i ægyptisk Plastik kunde Z. skimte, men hans Værk blev i øvrigt forældet straks ved Fremkomsten ved de Opdagelser, der er knyttede til Bonapartes Tog til Ægypten 1798, der ligesom Alexanders Felttog i Asien var ledsaget af videnskabelige Specialister.

I disse Aar glemte Z. dog hverken sine Grækere eller Romere,

men foretog fra 1786 til 1792 en systematisk Gennemgang af græsk og romersk Litteratur fra Homer til Kirkefædrene og de byzantinske Historikere, idet han under Læsningen noterede alt, hvad han mente at kunne bruge under Studierne af antik Kunst og Arkæologi, og da adskillige Oldtidsforfattere paa den Tid kun forelaa i gamle, daarlige Udgaver, gik Z. i mange Tilfælde til Haandskrifterne og gennemarbejdede dem, ligesom han gennempløjede alle de paa hans Tid offentliggjorte græske og latinske Indskrifter. Af de mange Tusinde Foliosider og de 1300 citatfyldte Sedler, der nu opbevares paa vort kgl. Bibliotek, blev kun en Brøkdel udnyttet, thi den ivrige Forsker maatte i Virkeligheden have faaet tre Menneskeliv skænket for at kunne naa til Ende med sine stort anlagte Studier af Antikkens Monumenter i Rom, forklarede gennem Litteratur og Indskrifter. En saadan Spredning af Kræfterne ved en Rundvandring i alle Fagets Problemer og langt ind i Grænsefelterne har bragt mange lærde, danske og udenlandske, i Forlegenhed, saa deres litterære Efterladenskaber fik et langt ringere Omfang, end deres Forudsætninger berettigede til at vente.

Trods sine Studiers Selvstændighed lod Z. derimod næsten altid andre bestemme, hvilke videnskabelige Opgaver han skulde tage fat paa, og paa Kardinal Borgias Opfordring udarbejdede han derfor som næste Værk et Katalog over de koptiske Haandskrifter i Kardinalens Eje, som Missionærer i Ægypten havde hjemsendt til den pavelige Propaganda. Dette Værk regnes blandt Z.s mindre Arbejder, men er med sine 663 store Kvartsider og syv kobberstukne Tavler vel nok det mest imponerende af hans Værker. Det udarbejdedes i Aarene 1802—05, men udkom først efter hans Død (1810) og betød en fuldkommen Fornyelse af Studiet af dette vanskelige Sprog, der er en Ætling af det gammelægyptiske. Man var naaet til at kunne forstaa den koptiske Bibel, men de oldkristelige Tekster, Z. tumlede med, var skrevet i en hidtil ukendt Dialekt fra Øvreægypten, det saakaldte Sahidisk, og der fandtes hverken Leksikon eller Grammatik i det Sprog. Endnu er Z.s Værk med dets latinske Oversættelse og mange forklarende Noter uundværligt for Specialister og blev derfor i dette Aarhundredes Begyndelse genoptrykt.

Z.s andet Storværk ved Siden af Obeliskværket er hans to Bind om de antikke Relieffer i Rom (»Li bassirilievi antichi di Roma«), der udkom paa Italiensk. De første Leveringer begyndte 1807, de sidste udkom først efter hans Død. Forarbejderne omfattede alle antikke Relieffer i Italien, og planlagt var en Fortsættelse om de antikke Statuer i Rom. De fire Bind indeholdt derfor kun en Tolvtedel af det undersøgte Materiale og omhandlede især Reliefferne i

Palazzo og Villa Albani, hvorved Værket blev en Slags Revision af Winckelmanns »Monumenti inediti« fra samme Museer. Det er mere Indholdet end Stil og Kunstværdi, der interesserer Z., og Fremstillingen af det mytologiske Stof antager ofte en utrolig Bredde, ja, man kan ikke helt frikende Z. for taagede mytologiske Spekulationer i Datidens Manér, men Stilbestemmelserne i deres Nøgternhed er oftest af en forbløffende Sikkerhed. Han tager kun sjældent fejl, som hvor han betegner et græsk Votivrelief fra 4. Aarh. f. Kr. som romersk Gravrelief (I, Tavle XI), men i Almindelighed træffer han det rigtige: et Relief med en Offerscene erklærer han for en græsk Original, »skønt det ingenlunde er et Mesterværk«, og et andet Sted stemples et Relief som forfalsket, en Dom, Nutiden først efter megen Vaklen har godkendt. Berømt er Z.s Tydning af det saakaldte Leukothearelief (I, Tavle XLI), som Winckelmann havde forklaret som en etruskisk, mytologisk Fremstilling, mens Z. med Udfoldelse af en næsten for omfangsrig Lærdom sætter det paa Plads som arkaisk-græsk Gravrelief.

Baade i Beskrivelser, Bestemmelser og Kravet om stiltro og nøjagtige Afbildninger røber Z.s metodiske Sikkerhed og Mesterskab sig, og med dette Storværk er han blevet den virkelige Grundlægger af den klassiske Arkæologi som Videnskab, idet han behandlede Oldtidens Monumenter med samme Flid og Respekt, som de klassiske Filologer anvendte paa Læsning, Kritik og Kommentar af Oldtidens Litteratur. Uden nogen Sinde at tabe Helheden af Syne udfoldede Z. i Detaillen en grænseløs Taalmodighed og Energi, intet var ham for smaat, og hans Beskrivelse af et Relief er gennemført med en Nøjagtighed, som kun lang Tids Beskæftigelse med hver Enkelthed gør mulig. Winckelmann, hans store Forgænger, havde ladet sig inspirere af Antikkerne til lyriske Beskrivelser, ofte af stor Glans, men undertiden uden Skelnen mellem antikke Partier og moderne Flikninger, men Z. skærer i en myndig og sober Stil gennem al Skønsnak, og ikke uden Grund har man som lærd sammenlignet ham med en anden stor dansk Antikforsker, Madvig. Selv har han formuleret sit Maal i Ordene: »uden Omskrivning at finde det præcise Udtryk for det enkelte antike Monument og saavidt muligt i Overensstemmelse med antik Sprogbrug«. Navnlig mod dette sidste har Arkæologerne ofte syndet, ikke mindst i de senere Aar. Følgen er, at mens Nutidens Antikforskere sjældent har Anledning til at søge direkte Belæring i Winckelmanns eller Viscontis Skrifter, indeholder Z.s Obeliskværk og Bassirilievi stadig skjulte Rigdomme, der kan hæves og udnyttes.

Z. ligger begravet i Kirken San Andrea delle Fratte i Rom, hvor Carl Jacobsen 1907 lod opsætte en Mindetavle for Danmarks store Søn, modelleret af Ludvig Brandstrup, der ogsaa er Skaberen af Z.s Statue, som rejstes 1911 paa Dantes Plads foran Ny Carlsberg Glyptotek.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek. — Kgl. Agent og Konsul i Rom 1789. Medlem af Kunstakademiet 1790. — R. 1809. — Maleri 1787. Tegning af Thorvaldsen (Thorvaldsens Museum; Fr.borg). Tegning af Riepenhausen (Kobberstiksamlingen). Relief af Rik. Magnussen 1927 efter Thorvaldsens Tegning. Statuette af L. Brandstrup. Statue af samme, Vestre Boulevard, Kbh. Stik af S. Silvestrini efter Tegning af Thorvaldsen og af L. Rados efter Tegning af Sargent-Marceau.

F. G. Welcker: Zoegas Leben, I—II, 1819; ny Udg. i Klassiker der Archäologie, II, 1912—13. C. Molbech: Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede 1742—1842, 1843, S. 323 ff. A. D. Jørgensen: Georg Zoega, 1881. L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, V, VII—IX, 1902, 06—22 (se Registeret, X, 1931). A. Michaëlis i Zeitschr. für bild. Kunst, 1903, S. 193—96. Samme i Allgemeine deutsche Biographie, XLV, 1900, S. 386—402. F. R. Friis: Portræter af G. Z., 1904. Kekulé von Stradonitz i Archäol. Anzeig. des deutsch. Inst., 1905, S. 175—79. A. Michaëlis: Die archäol. Entdeckungen des 19. Jahrh., 1906, S. 13 f., 252. A. B. Drachmann og H. O. Lange i Tilskueren, XXVI, 1909, I, S. 323—42. Fr. Poulsen i Ord och Bild, XVIII, 1909, S. 537—42. A. B. Drachmann: Udvalgte Afhandlinger, 1911, S. 215—31. K. Friis Johansen i Rom og Danmark gennem Tiderne, I, 1935, S. 223—67. H. E. Pappenheim i Die Antike, XVI, 1940, S. 233 ff. N. Breitenstein i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1940, S. 8. Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Italy, I, 1942, S. 6 f. Personalhist. Tidsskr., 11. Rk., IV, 1943. Axel Boëthius i Ord och Bild, LII, 1943, S. 11—14.

Frederik Poulsen (C. Jørgensen og *H. O. Lange).*

Zoëga, Hans, 1608—73, Professor. F. 1608 i Kbh., d. 15. Juni 1673 sst. Forældre: Fhv. Pfennigmeister i Kiel Johann Adolph Z. og Thyre Ellenberger. Gift Sept. 1645 med Barbara Eriksdatter, f. 24. Dec. 1625, d. 4. Dec. 1668, D. af Kannik i Lund, Dr. jur. Erik Clemensen (d. 1626) og Anna Resen (1598—1650).

H. Z. blev undervist hjemme, indtil han 1625 sendtes til Universitetet i Wittenberg, hvorfra han 1627 vendte tilbage til Kbh. og nu studerede et Par Aar her. 1629—31 var han Rektor i Viborg uden dog at efterlade sig noget dybere Spor. 1631 drog han ud paa en syvaarig Udenlandsrejse, der førte ham til Holland, England, Skotland og Frankrig. Efter sin Hjemkomst gav han sig til privat at holde filosofiske Forelæsninger i Kbh., tog 1639 Magistergraden og fik 1640 Ventebrev paa et Professorat, men drog s. A.

atter udenlands, denne Gang som Hovmester for Oluf Rosenkrantz, en Søn af Holger Rosenkrantz den Rige. Især opholdt han sig i Oxford og Cambridge, men kom allerede 1642 hjem igen og gav sig paa ny til at holde — stærkt besøgte — filosofiske Forelæsninger. 1643 fik han et Kanonikat i Lund, og 1644 blev han Professor i Logik og Metafysik. Ejendommeligt nok maatte han samtidig forpligte sig til at opgive den skolastiske Læreform, han hidtil havde brugt, og til i Overensstemmelse med Universitetsfundatsen alene at beskæftige sig med Fortolkningen af Aristoteles' Organon. En lang Række filosofiske, især logiske, Disputatser, som H. Z. har udgivet 1638—56, viser, at han var et skarpt Hoved, klar i sin Fremstilling og vel øvet i Tidens hele System af subtile Distinktioner. Om hans Anseelse som Disputator vidner det, at han 1654 efter Frederik III.s Ønske blev udvalgt til at disputere offentligt mod Jesuiten Gotfred Franken, Skriftefader hos den spanske Gesandt, Grev Rebolledo. Der blev bl. a. forhandlet om Skærsildslæren, og trods sin dialektiske Færdighed var H. Z. lige ved at blive sat til Vægs, da han paa staaende Fod opfandt en hidtil ukendt Distinktion mellem Begreberne archipodialiter og reflexive, der bragte Jesuiterpræsten til at forstumme. Skønt H. Z. saaledes tilsyneladende vandt Sejr, blev han dog i den følgende Tid baade i Skrifter og Breve haanet af Grev Rebolledo som en arg Ignorant. For at skaffe sig Oprejsning rejste han da 1656 til Rostock og erhvervede der under Professor J. G. Dorscheus' Præsidium den teologiske Doktorgrad ved en omfangsrig Afhandling, der dels behandlede den katolske Skærsildslære, dels det kalvinske Prædestinationsdogme. Disputatsen er i øvrigt mærkelig ved sin idelige Paaberaabelse af en lang Række danske Teologer, deriblandt Holger Rosenkrantz. Heller ikke af sin Doktorværdighed skulde H. Z. faa megen Glæde, thi man ansaa det i Kbh. for upassende for en Filosof at disputere for den teologiske Grad, tilmed ved et fremmed Universitet. Der blev rejst Sag mod ham, og han var paa Nippet til at miste sit Embede. 1659 fik han dog Kongens Tilgivelse, men hans Doktortitel brugtes aldrig i Danmark. 1660 udgav Grev Rebolledo desuden en »Gendrivelse« af H. Z.s Teser og beskyldte ham spottende for at have taget Doktorgraden i Rostockerøl! Faa Aar senere — 1662 — opnaaede H. Z. Tilladelse til at trække sig tilbage fra sit Professorat mod at holde en Vikar. H. Z., der allerede tidligt havde interesseret sig for Pengespekulationer, slog sig nu paa Ejendomshandel og erhvervede bl. a. Herregaardene Diernæs og Lindenborg i Jylland og Lindholm i Sjælland. Ogsaa i Kbh. havde han forskellige Ejendomme, deriblandt Kildebakken med den berømte »Vartovs Kilde ved Strandvejen«.

Erasmus Vinding: Regia Academia Hauniensis, 1665, S. 361 ff. Danske Magazin, 4. Rk., V, 1884, S. 12—33. Personalhist. Tidsskr., 10. Rk., II, 1935, S. 150. Kirkehist. Saml., 2. Rk., IV, 1867—68, S. 446 f.; 3. Rk., III, 1881—82, S. 647—51; IV, 1882—84, S. 555 f.; V, 1884—86, S. 287, 289. Hist. Meddelelser om Kbh., VI, 1917—18, S. 81 f.

Bjørn Kornerup.

Zoëga, Johan, 1742—88, Botaniker og Nationaløkonom. F. 7. Okt. 1742 i Ravsted, Slesvig, d. 29. Dec. 1788 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). Forældre: Sognepræst Paul Christian Z. (1703—76, gift 1° med Else Marie Zimmermann, d. 1737, 3° med Cathrine Gregersen) og Cathrine Zoëga (1719—55). Ugift.

Z. fik Undervisning paa Latinskolen i Pløn og kom derpaa i Huset hos Lægen J. C. Fabricius i Tønder, hos hvem hans Sans for Naturvidenskab blev udviklet. Efter et Ophold paa Gymnasiet i Altona 1760—62 drog han til Kbh. og senere med Zoologen J. C. Fabricius, Lægens Søn, til Uppsala, hvor han studerede Botanik under Vejledning af Linné. I nogle Aar hjalp han derefter Oeder som dennes Assistent ved den botaniske Have i Kbh., men da Stillingen blev inddraget 1770, og hans Forhaabninger om en Universitetspost glippede, søgte han ind i Centraladministrationen. Han blev 1771 Sekretær i Finanskollegiets 2. Departement og foretog her Bearbejdelsen af den første danske Folketælling af 1769. 1773 blev han Renteskriver i fynske Kontor, 1779 Kommitteret i Rentekammeret og 1784 Deputeret i Finanskollegiet. S. A. blev han Medlem af det nye Finanskollegium og af Finanskassedirektionen. Fra 1782 var han tillige Medlem af Direktionen for den almindelige Enkekasse og af Generalvejkommissionen. Z.s nationaløkonomiske Produktion er ikke omfattende. 1787 udgav han Skriftet »Forsøg til at udvikle faste Begreb om Arbeide og Handel«, hvor han optraadte som ivrig Talsmand for Næringsfrihed og Frihandel, og 1788 udsendte han et lille Skrift om Møntvæsenet. Skønt Z. fra Barndommen af var svagelig og led af en Rygradskrumning, varetog han dog sine mange Hverv med megen Energi. — Etatsraad 1784. — Stik af G. L. Lahde, gengivende et Relief paa Graven. Denne er nu sløjfet; Relieffet maaske paa Fr.borg mellem de ukendte Relieffer.

Schlesw.-Holst. Provinzialberichte, III, 1789, II, S. 150—76. Friederike Brun: Wahrheit aus Morgenträumen, 1824, S. 84—87. L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, II, 1896, S. 243. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, I, 1924—26, S. 73, 80 ff.; II, s. A., S. 70.

H. Westergaard (P. Grønvold).*

Zonnix, Peiter, ca. 1711—senest 62, Student, Opfinder af forbedrede Nodetyper. F. ca. 1711, d. senest 1762.

Z. findes Juli 1730 indtegnet i Kbh.s Universitets Matrikel med Ludvig Holberg som Privatpræceptor; han angives at være Aarhusianer og nitten Aar gammel. Om hans Ungdom, Studier o.s.v. vides intet; endnu 1737 nævnes han som Student og synes da at have staaet i Bekendtskabsforhold til en Bogtrykkersvend Hancke, hvilket maaske har givet Z. Anledning til at sysle med Typografien. 1754 — samtidig med, at Joh. G. Imm. Breitkopf i Leipzig fremstillede sine bevægelige Nodetyper — forelagde han Hoforganist F. C. Breitendich (s. d.) en Prøve paa sin Opfindelse, der gik ud paa at trykke Noder med Metaltyper som Erstatning for det baade dyrere og besværligere Kobberstik. Varmt anbefalet af Breitendich søgte og fik han Hjælp af Kongen, ligesom ogsaa Breitendich fremdeles ydede Støtte ved (1756) at forære ham Manuskriptet til sin Koralbog til Aftrykning »forhaabendes at han dog derved skulde fortjene sig noget til Levebrød« og skaffe ham kongeligt Privilegium derpaa (1758); men det meste af den kongelige Pengeunderstøttelse medgik til Livets Ophold, og Z. oplevede ikke engang at faa Koralbogen paabegyndt. 1762 omtales han som død i Fattigdom, og hans Opfindelse gik vistnok i Graven med ham, medens den velstaaende og driftige Breitkopf, der i øvrigt ikke kan antages at have staaet i nogen som helst Forbindelse med Z., gennemførte sit Værk med Glans og blev berømt derved. Det første fra Breitkopfs Forlag udgaaede Musikværk, som er trykt med bevægelige Nodetyper, er Pastoraldramaet »Il trionfo della fedeltà«, der ifølge Paaskriften er begyndt Juli 1755 og fuldendt April 1756. Opfindelsen laa imidlertid allerede færdig 1754.

Fr. Chr. Breitendich: Fuldstændig Choral-Bog, 1764, Fortalen. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musiks Historie i Det kgl. Bibliotek.

S. A. E. Hagen (Nils Schiørring).*

Zrza, Eleonore **Christine,** 1797—1862, Operasangerinde. F. 22. Maj 1797 i Bagsværd, d. 1. Nov. 1862 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). Forældre: Oboist (Valdhornist) i Fodgarden, Hofviolon i Det kgl. Kapel Franz Anton Xaverius Z. (1761—1843) og Balletdanserinde ved Det kgl. Teater Eleonora Rosalia Stuart (d. 1810). Ugift.

1814 blev C. Z. Koristinde ved Det kgl. Teater, og 25. April 1816 debuterede hun som Charlotte i »Sovedrikken«; senere paa Aaret sang hun Vilhelmine i »Ungdom og Galskab«. Hendes Figur egnede sig til Scenen, men smuk var hun ikke, og dramatisk

Talent havde Naturen nægtet hende, men Stemmen, en klangskøn, overordentlig høj Sopran, var meget værdifuld for Teatret, og paa den byggede hun sin Fremtid, da Siboni efter Kunzen var blevet hendes Lærer. 1820 ansattes hun, og ved »Figaros Bryllup«s Førsteopførelse hos os n. A. elektriserede hendes italienske Skole Publikum; det bragende Bifald tvang hende endog efter udenlandsk Mønster til at synge Grevindens store Arie da capo. Hun blev en typisk Bravursangerinde i Smag med den hamburgske Primadonna Minna Becker, der gav Koncerter i Kbh.; C. Z.s Koloraturer, f. Eks. som Nattens Dronning i »Tryllefløjten«, var Virtuospræstationer, som vor Opera ikke tidligere havde kendt hos en indfødt Sangerinde. Blandt hendes Partier var Titelrollerne i »Sargino« og »Fidelio« samt »Norma«, Sidi i »Lulu«, Isabella i »Robert af Normandiet«, Rosina i »Barberen i Sevilla« og Bjergaandernes Dronning i »Hans Heiling«. Hun brillerede i Roulader og Kadencer, men hendes Spil var ensartet og stillestaaende; hun gjorde end ikke Forsøg paa at agere, hvad hun kaldte for »at skabe sig«, men sang sine Solonumre med en fuldtonende Stemme, der syntes at udvikle sig med Aarene, og for hvilken ingen Rossini'sk Forsiring faldt vanskelig. »Jeg faar min Betaling for at synge og ikke for at spille«, lød et af hendes Argumenter, men undgaas kunde det ikke, at hun undertiden virkede parodisk, ja, endog fremkaldte Latter i dramatisk bevægede Situationer. Fru Sødring giver et Begreb om hendes Flegma, naar hun fortæller, at C. Z. i Skuespillerindelogen ganske apatisk slog til de der grasserende Rotter, hvis de blev for nærgaaende. Ved sin Afskedsforestilling, der fandt Sted paa Hofteatret 8. Febr. 1845, sang hun bl. a. Vilhelmine i »Ungdom og Galskab« og ændrede Ariens Tekst til »Jeg er ej meer i Livets Vaar«. Fru Sødring nedskrev den Erindring, at da Kongeparret traadte ind i Logen, nejede hun syngende saa dybt, at hun kun med største Besvær kom op igen paa Grund af sin Korpulence. Københavnermyten om, at hun havde syv uægte Børn, kan sikkert henføres til, at hun 1817 fødte Syngesufflør cand. jur. Eisen en Datter, som blev adopteret i hans barnløse Ægteskab (se XXIII, S. 56).

Malerier af C. A. Jensen bl. a. 1826 (Fr.borg) og af J. F. Müller og F. Tolle (Teatermuseet). Maleri paa Det kgl. Teater. Farvelagt Stik af G. L. Lahde 1826 efter Tegning af C. V. Bruun i Rollen som Constance i »Bortførelsen fra Seraillet« og af den sidstnævnte 1828 som Sidi i »Lulu«. Litografi af W. Heuer.

Th. Overskou: Den danske Skueplads, IV—V, 1862—64. Julie Weber Sødring: Erindringer, I, 1894, S. 151 f.

Robert Neiiendam.

Zuber, Christian Joseph, 1736—1802, Arkitekt. F. 1736, d. 16. Sept. 1802 i Fredericia, begr. sst.. Fader: Hoftømrermester og Maskinmester ved Hofteatret Joseph Z. Gift ca. 1773 med Maria Catharina Grandzy, f. ca. 1745 i Eupen ved Aachen, d. 24. Maj 1800 i Fredericia.

Som tiaars Dreng kom Z. til Wien, hvor han fik sin første Uddannelse i Bygningskunst. Han vendte 1759 tilbage til Kbh., hvor han for en hjemsendt Tegning straks fik den lille Sølvmedaille ved Akademiet, senere s. A. ogsaa den store. Lille og store Guldmedaille opnaaede han henholdsvis 1761 og 1762. 1760 blev han Tegner hos Jardin og beholdt denne Plads i de følgende sytten Aar. Som Jardins Konduktør ledede han Opførelsen af Marienlyst ca. 1760—62 og havde ligeledes Tilsyn med sin Mesters Arbejder paa Fredensborg og Frydenlund (specielt Haveanlæggene). Maaske har ogsaa Ombygningen 1763 ff. af Glorup fundet Sted under hans Ledelse.

Fra Juli 1766 til henimod Juli 1773 opholdt Z. sig med Akademistipendier i Udlandet (Frankrig, Italien, Wien). Efter Hjemkomsten restaurerede han Aarhus Domkirke (1775—77), hvilket Arbejde øjensynlig ogsaa har indbragt ham et Par Byggeopgaver for østjyske Herremænd; han fuldendte Ombygningen af Rathlausdal i Løbet af 1770'erne og paabegyndte ca. 1780 en ny Hovedbygning paa Moesgaard. Begge Steder viser han sig som en Elev af Jardin, Moesgaard er en Bearbejdelse af Bernstorff. Et betydeligt og selvstændigt Værk er Sædegaarden ved Rosenfeld, en storartet aaben Bygningsgruppe over oktogonal Plan (1776—77); Hovedbygningen blev ikke rejst, derimod har Z. formentlig anlagt den fine Parterrehave, der er aksialt forbundet med Sædegaarden. 1781 blev Z. Hofbygmester efter Anthons Død, men hans Embedsgerning bragte ham kun Skuffelser, Harsdorff tog helt Lyset fra ham, og 1789 blev han afskediget paa Grund af »Efterladenskab«. 1781—86 opførte han en Tilbygning til Det kgl. Bibliotek med to elegante Bogsale.

Som Arkitekt savnede Z. ikke Selvstændighed, men rigtignok større Talent. Han indtager dog en hæderlig og næppe hidtil tilstrækkelig paaagtet Plads i sin Tids danske Arkitektur. Blandt Jardins Disciple var han vel den, der havde det djærveste Haandelag; som en naturlig Følge af hans mangeaarige Uddannelse i Wien havde Barokken stærkere Tag i ham end i Hans Næss og G. E. Rosenberg, hvilket gjorde ham suspekt i den Harsdorff'ske Kreds og, jævnsides med personlige Brist, hidførte hans Skibbrud.

Selvbiografiske Optegnelser, ved L. Bobé, i Architekten, XIX, 1916—17, S. 281 ff. Fr. Weilbach: Dansk Bygningskunst i det 18. Aarhundrede, 1930. Christian Elling: Danske Herregaarde, 1942.

Christian Elling.

Zuschlag, Emil Troels Nicolai, 1859—1941, Ingeniør. F. 1. Juli 1859 i Kbh. (Petri), d. 25. Dec. 1941 sst., begr. paa Frbg. (Solbjerg). Forældre: Boghandler Andreas Jacob Arnold Z. (1814—87) og Alexandrine Wilhelmine Magdalene Lunnøe (1820—92). Gift 4. Juli 1884 i Kbh. (Matth.) med Christine Cathrine Brünn, f. 30. Juni 1855 i Kbh. (Garn.), d. 21. Juli 1938 i Holte, D. af Bud ved Invalideforsørgelsen Johan Benjamin B. (ca. 1817—70) og Ellen Margrethe Espersen (kaldet Jespersen) (1815—tidligst 70).

Z. blev udlært som Mekaniker og arbejdede 1881—87 hos Burmeister & Wain, var 1884—88 Tegner ved Søminekorpset og samtidig teknisk Konsulent for et Patentbureau. 1890 etablerede han sig som Repræsentant for et Par tyske Maskinfabrikker. Hans egentlige Indsats blev gjort paa et Omraade, der laa fjernt fra hans Uddannelse, og han var en moden Mand, før han traadte offentligt frem. 1898 indtraf i Wien en Begivenhed, der vakte betydelig Opsigt i den civiliserede Verden. Paa en Klinik blev en Assistent bidt af en pestsyg Rotte, hvorved han blev smittet og døde; en Læge og to Sygeplejersker, der plejede Patienten, led samme Skæbne. Z., der som Grundejer vidste, i hvilken Grad Kbh. var befængt med Rotter, mente, med Rette eller Urette, at Tilstedeværelsen af disse talløse Rotter rummede en Mulighed for Opstaaen af en Pestepidemi i Byen, og han forstod snart, at de i hvert Fald forvoldte meget store økonomiske Tab. Spørgsmaalet om en effektiv Rottebekæmpelse optog ham mere og mere, og ved et paa hans Foranledning af Kbh.s Grundejerforening sammenkaldt Møde forelagde han 29. Nov. 1898 Sagen for Offentligheden. Allerede paa dette Møde redegjorde han for de Principper, der maa være de ledende for at gennemføre en effektiv Rottebekæmpelse, nemlig at man maa gaa frem efter en samlet Plan, helst under det offentliges Ledelse, og at alle Midler maa bringes i Anvendelse. Paa Z.s Foranledning blev der paa Mødet stiftet en Forening til lovordnet Udryddelse af Rotter, og Z. blev dens Formand. Foreningens første Opgave var at søge gennemført en Lov om en effektiv Rottebekæmpelse overalt i Landet. Medens der i alle Kredse var Enighed om det ønskelige i en generel Rotteudryddelse, var det ulige vanskeligere at faa Myndighederne til at indse, at det var deres Opgave at faa Sagen gennemført, og først 1907 lykkedes det ved Z.s utrættelige Arbejde at faa Loven vedtaget.

Men ogsaa paa anden Maade arbejdede Foreningen, hvilket i Praksis vil sige Z. Ved Avisartikler, Foredrag og personlige Samtaler med ledende Personligheder fik han Offentligheden interesseret, og allerede 1900 kunde der ved Tilskud fra private og fra Kommunen foretages et første Forsøg paa en effektiv Rotteudryddelse i Kbh. Z. anbefalede stærkt det af ham udtænkte Præmieringssystem, der gaar ud paa, at der udbetales en vis Præmie for hver død Rotte, der afleveres til Myndighederne, og det var det, der anvendtes i de første Aar her hjemme og i Udlandet, ligesom det er en Forudsætning for Gennemførelsen af de første Rottelove. Systemet har aabenlyse Fordele. Det muliggør en nøje Kontrol med de til Bekæmpelsen anvendte Beløb, kun et ringe Apparatur er nødvendigt, og det skaber en betydelig Interesse for Sagen blandt det brede Publikum, hvilket er en Nødvendighed for Gennemførelse af en effektiv Rottebekæmpelse. Naar Systemet alligevel er blevet forladt, skyldes det dels, at det aldrig er blevet gennemført i sine yderste Konsekvenser, hvorfor de opnaaede Resultater ikke helt har svaret til Forventningerne, dels, at det vanskeligt lader sig forene med den moderne Rottebekæmpelses vigtigste Vaaben: Rottesikringen. Nogen Rolle har det sikkert ogsaa spillet, at privatøkonomiske Interesser vanskeligt lader sig forene med dets Gennemførelse.

Ogsaa Betydningen af et internationalt Samarbejde forstod Z. Han fik 1902 startet Association international pour la destruction des rats med sig selv som Præsident, og han førte en omfattende Korrespondance med udenlandske Myndigheder, bl. a. om Udformningen af de Rottelove, der i Aarene 1900—14 blev vedtaget i en lang Række Stater. Verdenskrigen vanskeliggjorde eller afbrød dette Samarbejde, og i Efterkrigstiden søgte man ad andre Veje at gennemføre Rottebekæmpelsen, bl. a. opgav man de fleste Steder Præmieringssystemet og anvendte i Stedet Bekæmpelse med Gift. Der afholdtes dog endnu 1928 og 1932 internationale Kongresser for Rottebekæmpelse. Ved den sidste af disse blev Z., der deltog som den danske Stats Repræsentant, udnævnt til Ærespræsident. Z. var i mange Aar Indenrigsministeriets Konsulent i Rottesager og til sin Død Konsulent for Kbh.s Grundejerforening.

Foruden Artikler i Aviser og Tidsskrifter har Z. udgivet »Rotterne samt deres Forhold til det moderne Samfundsliv« (1900), »Le rat migratoire« (1903—08) og »Kampen mod Rotterne!« (1923). Han har endvidere skrevet »Kjøbenhavns Grundejerforenings Historie« (1932).

Z. var ikke nogen stor Taler, ej heller en fremragende Skribent.

Naar han alligevel fik udrettet saa meget, skyldes det foruden Sagens aabenbare Rigtighed først og fremmest hans Ildhu. I 40 Aar viede han Arbejdet for Sagen næsten al sin Energi, han gav aldrig op; mødte han Modstand et Sted, søgte han andre Veje. Ogsaa hans Forhandlingsevner og charmerende Fremtræden var medvirkende til hans Succes.

Selv om Z. ikke havde virket for Sagen, vilde den vel være blevet taget op alligevel, men der kan ikke være Tvivl om, at uden hans utrættelige Arbejde havde man i Dag ikke staaet saa langt fremme i Kampen mod disse Skadedyr, og det var med fuld Ret, at Z. paa den sidste internationale Rottebekæmpelseskongres blev hyldet som Rottebekæmpelsens »grand old man«.

Justitsraad 1901. — R. 1924.

Slægtstavlesamlingen, 1931, S. 189. W. R. Boelter: The Rat Problem, 1908.

K. E. Stubbe-Teglbjærg.

Zuschlag, Friderich Ludvig, 1759—1808, Billedhugger. F. 7. Febr. 1759 i Jydstrup, d. 18. Jan. 1808 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). Forældre: Sognepræst, senere i Haraldsted, Johannes Mortensen Z. (1724—92) og Dorothea Joachimine Agnete Martens. Gift 1° 14. April 1789 i Kbh. (Frue) med Louise Augusta Oppenheim, f. 4. Maj 1767, d. 12. Juli 1798 i Kbh. (Holmens). 2° 19. Dec. 1798 i Kbh. (Holmens) med Marie-Frederikke Stundre, f. 10. Febr. 1765 i Kbh. (Fr. Ref.), d. 6. Maj 1829 sst. (Fr. Ref.), D. af Guldsmed Jacques (Jakob) S. (ca. 1742—73) og Anne-Marie Fistaine (ca. 1739—65).

1789 blev Z. Kancellist i Søetatens Revisionskontor og 1798 Kontrollør ved Assistenshuset i Kbh. Ved Siden af sin Embedsvirksomhed fik han Tid til at dyrke og frugtbargøre et lille kunstnerisk Talent, idet han modellerede Portrætmedailloner i Voks, hvoraf der toges Gipsafstøbninger, som solgtes til en overkommelig Pris (1 Rdl.d.K. Stykket). Af saadanne Portrætmedailloner nævnes: Prins Carl af Hessens, Skuespiller Roses, Skuespillerinderne Md. Walters, Md. Preislers og Johanne Rosings, Suhms og Komponisten Naumanns. Han skar ogsaa Medailloner i Elfenben.

Udstilling af Skulptur fra 18. Aarhundrede. Kunstforeningen Marts—April 1919 (Katalog af V. P. Christensen), S. 22, Nr. 107—11.

F. Beckett (V. Thorlacius-Ussing).*

Zwergius, Detlev Gotthard, 1699—1757, Præst, Personalhistoriker. F. 7. April 1699 i Sørup i Angel, d. 17. Juli 1757 i Slangerup, begr. sst. (Kirken). Forældre: Diakon, senere Slotspræst ved Kron-

borg og Sognepræst ved Marie Kirke i Helsingør Caj Burchard Z. (1673—1739) og Margrethe Dorothea Krock (1674—1740). Gift 1° med Lovise Cathrine Licht, f. ca. 1706, d. 14. Maj 1737 i Slangerup, D. af Kammertjener, Regimentsfeltskær, senere Auktionsdirektør i Kbh. Heinrich L. (d. 1719) og Margrethe Evers. 2° 17. Juni 1738 i Hjørlunde med Lene Quist, f. 11. Dec. 1717, begr. 13. Marts 1797 i Slangerup, D. af Sognepræst i Hjørlunde, Mag. Peder Q. (1667—1740, gift 1° med Lene Andersdatter, 1678—1703) og Gedske Marie Knopper (1683—1749).

Z. blev Student 1716 fra Helsingør og tog teologisk Attestats 1725. I Mellemtiden havde han studeret i Wittenberg, hvor han 1720 udgav en grundig Afhandling om Newtons Farvelære. 1728 blev han Hører i Helsingør og s. A. Præst paa Amrum, men forflyttedes allerede 1732 til Slangerup og Uvelse, hvor han blev til sin Død. 1750 blev han tillige Viceprovst i Lynge-Fr.borg Herred. I Slangerup havde han til at begynde med en Del Besvær med at prædike, da han ikke var det danske Sprog helt mægtig, men snart blev han hjemmevant deri. Som Præst synes han at have sympatiseret med Pietismen uden dog at være yderliggaaende. En enkelt Prædiken, han har ladet trykke (Sermones ad clerum, VII, 1755, S. 81—120), bærer delvis et Vækkelsespræg, og i samme Retning peger hans Arbejde i Slangerup for at hæve den moralske Tilstand i Menigheden, hans Kamp mod Drikkeri, Julestuer o. l. samt hans Iver for at oprette en dansk Skole, hvad der vandt Christian VI.s Bifald. — Det er dog paa et andet Omraade, at Z. har vundet varig Berømmelse. Gennem hele sit Liv var han en flittig historisk Samler, der med sin egen tydelige og faste Haand afskrev en stor Mængde Kildeskrifter af kirke- og personalhistorisk Art. En ikke ringe Del af disse er havnet i Det kgl. Bibliotek og har betydelig Værdi, da de til Grund liggende Originaler ofte er gaaet tabt. Det var Z.s Maal at levere en fuldstændig sjællandsk Præstehistorie i tre Bind, men det lykkedes ham først mod Slutningen af sit Liv at udsende første Tome — en svær Kvart paa 861 Sider — under Titel »Det Siellandske Clerisie« (1753) omhandlende Biskopperne samt Hof- og Slotspræsterne. Z. var i sit Forehavende blevet varmt støttet af Biskopperne P. Hersleb og L. Harboe, og den sidstnævnte havde forsynet Værket med en lang Fortale. Z.s Arbejde udmærker sig i høj Grad ved Grundighed, Nøjagtighed og Fuldstændighed, ved historisk Opfattelse og sundt Judicium. Endnu den Dag i Dag maa det betegnes som et Kildeskrift af høj Rang baade til den specielle gejstlige Personalhistorie og til Kirkehistorien, og med Rette bliver det atter og atter citeret. Manuskriptet

til to følgende Dele har næppe — som man undertiden har ment — ligget færdigt ved Z.s Død, men endnu findes Forfatterens Renskrift af Afsnittet om Præsterne ved Vor Frue Kirke i Kbh. bevaret i Gl. kgl. Saml., Fol., 1094.

Josias Lorck: Beyträge zu der neuesten Kirchengeschichte, I, 1758, S. 684. V. Hostrup Schultz: Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd, 1906, S. 238 f. Fra Frederiksborg Amt, 1911, S. 30—38. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., VI, 1927, S. 118. H. F. Rørdam: Hist. Saml. og Studier, II, 1896, S. 229, 230. Kirkehist. Saml., 2. Rk., II, 1860—62, S. 449; V, 1869—71, S. 140; 3. Rk., II, 1877—80, S. 571, 621; 4. Rk., II, 1891—93, S. 592 f.; 6. Rk., II, 1936—38, S. 131 f. Bjørn Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen, I, 1928, S. 5 f.

Bjørn Kornerup.

Zwingmann, Johan **Christian** Ferdinand, 1827—91, Arkitekt. F. 27. Maj 1827 i Riga, d. 4. Maj 1891 i Kbh., begr. sst. (Vestre). Fader Tømrermester. Ugift.

Z. indvandrede som Murersvend til Danmark. Han gennemgik Kunstakademiets Bygningsskole og vandt 1855 den til Afgangseksamen svarende store Sølvmedaille. Han hørte til den lille Kreds af unge Arkitekter omkring Gottlieb Bindesbøll, der gjorde Oprør mod G. F. Hetschs Schinkel'ske Klassicisme. Han tegnede ogsaa hos Bindesbøll og fuldførte efter dennes Død (1856) Restaureringen af Hovedbygningen paa Marsvinsholm i Skaane. 1858 og 1869—71 rejste han udenlands, bl. a. til Italien. Fra 1860 var han en Tid Konduktør for Meldahl ved Genopbygningen af Fr.borg Slot. Z. var en med en vis Skønhedsfølelse begavet, noget akademisk Eklektiker. At han som mange andre i sine Bygninger sammensatte Motiver fra forskellige Tider og Lande, betød ikke noget Frisind i Forhold til den akademiske Behandling. Undertiden benyttede han sig ogsaa af Senklassicismens Formsprog. Som det ofte var Tilfældet i denne Periode, navnlig blandt de mere akademiske Tilhængere af de historiske Stilarter som Meldahl o. a. og til en vis Grad modsat Herholdts og de ham nærstaaende Arkitekters Indstilling, savnede han noget Sans for det stoflige, hvad der f. Eks. gav sig Udslag i Renæssanceornamenters Overførelse i Cement uden Hensyn til det oprindelige Materiales Karakter. Heller ikke i praktisk Henseende var Z. uden Dygtighed. Som ikke faa danske Arkitekter paa den Tid havde han en Del Forbindelse med Skaane. Foruden Fuldendelsen af Marsvinsholm restaurerede han Slottet Karsholm (1862) og byggede den italiensk paavirkede Kirke ved Marsvinsholm, delvis af Beton (indviet 1867), et interessant Arbejde og maaske hans bedste, samt den for sin Tid meget beundrede nye Hovedbygning paa Kulla-Gunnarstorp (1865—68).

Af hjemlige Arbejder kan nævnes Apoteket i Hørsholm (1866, med Tilbygninger i nyere Tid), hvori findes et smukt Officin, og Hovedbygningen paa Tietgens Ejendom Strødam ved Hillerød (1875, ombygget i nyere Tid), i en fri Villastil. Omtrent ved hans 33. Leveaar brød en mental Svækkelse frem, sandsynligvis af schizophren Art paa Grund af Anlæg og hans enlige Liv, og efter flere Aars Kamp tvang den ham til at ophøre med al Praksis; bl. a. mistede han Tietgens Bestilling paa Marmorkirken, som Z. havde tænkt sig opført af Beton.

F. Meldahl og P. Johansen: Det kgl. Akademi for de skjønne Kunster 1700—1904, 1904, S. 528. Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början, Skåne, 1909, S. 58—73, 328—36. E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie, II, 1925, S. 772, 774, 777. Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner, II, 1927, S. 274; III, 1929, S. 108, 113, 117, 129; IV, 1930, S. 161—64.

Knud Millech.

v. Zytphen (Zütphen), **Zytphen-Adeler.** Den danske adelige Slægt v. Z.s Oprindelse er ikke fastslaaet med absolut Sikkerhed; Slægten optræder tidligst her i Landet med tre Brødre Kaptajn Ernst Friedrich v. Z. (ca. 1682—1756) til Volstrup, Kaptajn Joachim Friedrich v. Z. (ca. 1690—1741) og Premierløjtnant ved Drabantgarden Johann Friedrich v. Z. (ca. 1704—78), der alle var født i Mecklenburg. Efter al Sandsynlighed var de Sønner af den 1664 fødte svenske Vagtmester, senere polsk-sachsiske Kaptajn Johann Friedrich v. Sütphen og tilhørte saaledes en bekendt nordtysk Lægeslægt (oprindelig nederlandsk Uradel?), der har Navn efter Grevskabet Z. i Nederlandene, og hvis tidligst kendte Mand var Kirurgen Stephan v. Sütphen (f. ca. 1550) i Danzig; hans Sønnesøns Søn Stephan v. Sütphen (1632—64) (hvis Portræt hang paa Dragsholm) var Læge i Berlin og Fader til den nævnte Kaptajn Johann Friedrich v. Sütphen. — Ovenn. Kaptajn Ernst Friedrich v. Z. (ca. 1682—1756) var Fader til Christian Frederik v. Z. (1729—1804), der 1757 blev optaget i den danske Adel, men som døde uden Livsarvinger. Premierløjtnant Johann Friedrich v. Z. (ca. 1704—78) var Fader til Kaptajn Friedrich Gregorius v. Z. (1729—74), hvis Søn var nedenn. Generalmajor Ernst Frederik v. Z. (1765—1835); denne var Fader til Anna Amalie Louise Øllegaard v. Z. (1818—1903), der var gift med Gehejmekonferensraad, Lensgreve Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe (1800—86, s. d.), og til nedenn. Politiker Lensbaron Georg Frederik Otto Z.-Adeler (1810—78), der 1838 blev anerkendt som hørende til dansk Adel og 1841 optoges i Friherrestanden med det sammen-

satte Navn, efter at han med sin Hustru havde faaet Baroniet Adelersborg. Af hans Sønner skal nævnes Kammerherre Lensbaron Frederik Herman Christian de Falsen Z.-A. (1840—1908) til Baroniet Adelersborg, Baron Ferdinand Vilhelm Georg Z.-A. (1847—1920) og Baron Gebhard Christopher Z.-A. (1851—1915), der var Formand for Dansk Adelsforbund og førende ved Stiftelsen saavel heraf som af Adelsaarbogsforeningen og kendt for sit filantropiske Arbejde.

F. C. Sommer: Personalhistoriske Oplysninger om den danske Linie af Slægten von Zütphen. Samlede i Aarene 1897—1900 (Ms., Kgl. Bibl.). Personalhist. Tidsskr., 5. Rk., III, 1906, S. 54—75.

Albert Fabritius.

v. Zütphen, Ernst Frederik, 1765—1835, Officer. F. 29. Nov. 1765 i Viborg, d. 3. Nov. 1835 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). Forældre: Kaptajn Friedrich Gregorius v. Z. (1729—74) og Anna Clementine Fischer (1731—1816). Gift 4. Nov. 1808 paa Frbg. med Baronesse Louise Augusta Pechlin, f. 12. Febr. 1787 i Nordborg, Als, d. 13. Nov. 1869 paa Frbg., D. af Regeringsraad, Amtmand Baron Nicolaus Otto P. (1752—1807) og Christiana Sophie Polyxena v. Löwenstern (1756—95).

Efter at Faderen 1770 var forsat til Kristiania, tilbragte v. Z. sine Drengeaar her. Fra 1774 til 1780, da han blev Landkadet i Kbh., var han Elev i den kgl. norske militære og matematiske Skole i Kristiania, blev 1783 Kadetkorporal, 1784 Page hos Kongen og afgik 1786 som Sekondløjtnant i Viborgske Infanteriregiment (Anciennitet 1783), hvor hans Paapasselighed, store Ordenssans og Akkuratesse i alle skriftlige Udfærdigelser — han skrev saaledes ualmindeligt smukt og pynteligt — snart vandt ham Chefens, Oberst v. Blüchers Velvillie og Paaskønnelse, saa at han, da Regimentet ophævedes 1789 og Feltjægerkorpset oprettedes, forsattes med Premierløjtnants Karakter til denne privilegerede Eliteafdeling, der var oprettet udelukkende til Anvendelse i Generalstabstjeneste. 1792 fungerede han som Generaladjutant-Løjtnant under den store Lejrsamling ved Modbøl, Nordvest for Haderslev, hvor Ledelsen og Udførelsen af de omfattende Kortarbejder var ham betroet. 1794 blev han virkelig Premierløjtnant og fik allerede n. A. Ritmesters Karakter. 1798 blev han Sekond-Ritmester, og 1802—03 foretog han en længere Udenlandsrejse, 1803 med den Opgave i Tyskland at indhente Oplysninger om Troppebevægelserne under Krigen. 1806 forlod han Jægerkorpset for at blive Kaptajn og Kompagnichef ved 1. Jyske Infanteriregiment, hvor han s. A. blev Major og 1809 Kommandør for Regimentets 1. Ba-

taillon. 1811 blev han Oberstløjtnant og førte 1815 Bataillonen i det Hjælpekorps, som Danmark maatte stille i Marken i Kampen mod Napoleon efter hans Tilbagekomst fra Elba. 1816 fik han Obersts Karakter og udnævntes 1828 til Oberst og Chef for 3. Jyske Infanteriregiment. 1831 blev han Generalmajor og overtog 1834 Kommandoen over 1. Jyske Infanteriregiment i Kbh.

Z. var Typen paa en samvittighedsfuld og pligttro Soldat, der med stor Dygtighed i sit Fag forbandt Egenskaber som Beskedenhed, Nøjsomhed, Hjertensgodhed og en mild Bedømmelse af andre. Det var ikke blot sine undergivnes Hjerter, han vandt — i Aalborg, hvor han garnisonerede adskillige Aar, vandt han hele Befolkningens Hengivenhed ved sin humane Tænkemaade, Venlighed og Velvillie, hvad der gav sig Udslag ved en overvældende Deltagelse i hans 50 Aars Officers Jubilæum 1833. — R. 1829. — Silhouet.

Z.s ved stor Skønhed og smukke menneskelige Egenskaber udmærkede Hustru var en højtbegavet og kundskabsrig Kvinde, der ved sine kunstneriske Talenter og levende Interesse for alle Tidens Problemer hørte til i den Kreds af Skønaander, der samledes om Adam Oehlenschlägers Søster, Fru Sophie Ørsted. Fru v. Z. var ikke blot meget belæst, men havde selv digteriske Evner — hun oversatte saaledes Ingemanns »Holger Danske« til Tysk; »hun har Hjerte, Aand og Smag«, sagde Sophie Ørsted om sin smukke Veninde. I hendes lange Enkestand saas de fleste af Samtidens berømte Navne her hjemme som Gæster i hendes Hjem paa Frbg. Hun stod Dronning Caroline Amalie meget nær, og det var hende, der henledte Dronningens Opmærksomhed paa Grundtvigs kommende Betydning for den danske Kirke.

P. H. W. Lange: Den danske Generalstabs Historie, 1886—89. Museum, 1892, I, S. 324. Hist. Archiv, 1874, II, S. 1—64.

Carl v. Kohl.

Zytphen-Adeler, Georg **F**rederik **O**tto, Friherre, 1810—78, Godsejer, Politiker. F. 10. Maj 1810 i Kbh. (Fødsst.), d. 18. April 1878 sst. (Frue), begr. i Faarevejle K. Forældre: Major, senere Generalmajor Ernst Frederik v. Zütphen (s. d.) og Hustru. Adlet 1838 med Navnet Z.-A. Gift 6. Jan. 1836 i Faarevejle med Birthe Friderica (Fritze) Løvenskiold, f. 20. Juli 1814 i Kbh. (Garn.), d. 9. Juni 1875 paa Dragsholm, D. af Amtmand i Holbæk, senere i Svendborg, sidst Kancellideputeret Herman L. (1788—1825) og Baronesse Sophie Hedevig Adeler (1795—1859).

Z.-A. kom 1823 paa Landkadetakademiet, blev 1829 Løjtnant og gjorde Tjeneste i Livgarden 1833—36. 1848—50 var han Adjudant hos Frederik VII. og blev 1849 Kaptajn. 1838 blev han

anerkendt som hørende til dansk Adel og blev 1841 Friherre med Navnet Z.-A. Adelersborg, som han fik med sin Hustru, blev 1843 genoprettet som Baroni. Allerede 1839 havde han overtaget Godsets Styrelse og Hovedgaarden Dragsholms Drift og viste straks stor Dygtighed. Godset var i en slet Tilstand, og Fæsterne sad i store Restancer, men Z.-A. fik i Løbet af faa Aar baade Driften og Økonomien forbedrede og viste sig som Foregangsmand i Landbruget ved at indføre nye Metoder og Redskaber. Hoveriet fik han straks afløst, og for Fæstegodset sørgede han bl. a. ved at fjerne uduelige Fæstere. Fra 1850 søgte han at ombytte Fæste med Bortforpagtning paa 50 Aar og vedblev dermed, til Loven af 1861 opfordrede til Salg, hvorefter over Halvdelen af Bøndergodset solgtes til Selveje. Han fremmede Driften af Huslodder og oprettede 1868 en Forbrugsforening for Arbejderne og gav 1873 disse Andel i Overskudet af Hovedgaardens Drift.

Inden for sin Egn og ud i videre Kredse fik Z.-A. ledende Hverv. Han var Medlem af Holbæk Amtsraad 1845—51 og 1859—71, 1853—67 Formand for Amtets landøkonomiske Forening og 1867—78 for den demokratiske Landboforening. Han var ledende Kraft ved Udtørringen af Svinninge Vejle og af Lammefjorden. I flere store almennyttige Selskaber var han Formand, fra 1876 i Foreningen for ædel Hesteavl, 1862—75 i Haveselskabet og 1873—76 i Dansk Husflidselskab; han var fra 1869 Tilsynsmand for Landbohøjskolen, fra 1873 Medlem af Landhusholdningsselskabets Bestyrelsesraad og 1875—78 af Arbejderkommissionen.

Z.-A. var en Mand af vidtstrakte Interesser og nøgtern Virkelighedssans. Han havde fra sine Forældre arvet baade Forstaaelse for det almenmenneskelige og Trang til højere Kultur. Men hans Forretningsdygtighed var ikke parret med Menneskekundskab, hans aandelige Interesser ikke med skabende Evne og hans Færdighed i at omgaas alle Folkelag ikke med Styrke til at beherske dem. Disse Svagheder gjorde sig gældende i hans politiske Virksomhed. Han var hele sit Liv Godsejeren, men han viste altid Erkendelse af, at denne Stilling medførte Konsekvenser nedadtil, og i sit almene politiske Syn spændte han videre end sine samtidige Estrup og Haffner. Da Bondevennernes Selskab var stiftet, gik han 1846 ind i det, fordi han med Rette mente, at Godsejerne ogsaa der burde gøre deres Indsats; da han ingen Efterlignere fik mellem sine Standsfæller, meldte han sig dog ud igen. I Bevægelsen 1848—49 tog han ingen ledende Del, og først 1861 stillede han sig til Folketinget mod den nationalliberale Chr. Rimestad, men blev ikke valgt. 1865—66 var han Medlem af Rigsraadets Folketing for

Holbæk. Han kom ind i Fællesudvalget i Grundlovssagen og bidrog ikke lidet til det endelige Resultat. Hans personlige Ønske var et Landsting, valgt efter Junigrundlovens Valglov, men med et bestemt Maal af Hartkorn eller en bestemt Indtægt som Betingelse for Valgbarhed, men han affandt sig uden Vanskelighed med det Estrup'ske Forslag. Sammen med Jacob Scavenius var han Indbyder til den Middag Sept. 1865, der blev Indledning til Oktoberforeningens Dannelse, og han blev selv Formand for Foreningen. Han var alvorlig overbevist om det levedygtige i Tanken om en Samvirken mellem alle Jorddyrkere, men han manglede den store Politikers Evne til at føre den igennem de utallige Vanskeligheder, der truede den. Foreningen sprængtes 1870 paa Fæstespørgsmaalet, og Z.-A., der 1866 var blevet valgt til Landstinget i 2. Kreds, sluttede sig derefter naturligt til Det forenede Venstre. Han var dog imod Finanslovnægtelse og bidrog 1877 til Forliget mellem de to Ting, idet han derefter ventede Estrups Fald. Han nævnedes i 70'erne ofte som Medlem af et eventuelt Venstreministerium.

Efterladte Papirer i Rigsarkivet. — R. 1849. DM. 1869. — Kammerjunker 1834. Kammerherre 1846. — Mindesmærke paa Brydebjerg ved Vejrhøj 1873. — Maleri af A. Schiøtt 1855 (forhen Dragsholm).

Erindringer i [J. J. Nielsen:] G. F. O. Zytphen-Adeler 1810—1910, 1910. V. Birkedal: Personlige Oplevelser, III, 1891, S. 106. N. Neergaard: Under Junigrundloven, I—II, 1892—1916. Jos. Michaelsen: Fra min Samtid, II, 1893, S. 170, 206, 251 ff. H. Lund: Sofus Høgsbro. Brevveksling og Dagbøger, I—II, 1923—25. Rasmus P. Nielsen: En Lønreform, 1919, S. 28—35. Danske Herregaarde ved 1920, I, 1922, S. 103 f. A. F. Kriegers Dagbøger, I—II, 1920—21; IV—VII, 1921—25. Hans Jensen i Hist. Tidsskr., 9. Rk., II, 1921—23, S. 189 ff., 197. Samme i Fra Holbæk Amt, XVIII, 1924, S. 17, 20 ff. Povl Hansen og Rasmus P. Nielsen: Dragsholm, 1927.

Povl Engelstoft.

Ægidius, se Giødesen.

Ælgifu, Ælgyfu (Alfifa), —1030—, Knud den Stores Slegfred. Forældre: Ealdorman Ælfhelm af Deira (d. 1006) og Wulfrun af Northampton.

Endnu mens Svend (I.) Tveskæg levede, var hans Søn Knud traadt i Forhold til Æ., og efter at Knud var blevet Konge og 1017 havde ægtet Kong Ethelreds Enke Emma, vedligeholdt han Forbindelsen med Æ., med hvem han havde to Sønner, Harald og Svend. Ca. 1030, da Kong Knud efter de norske Bønders Oprør mod Olav den Hellige vandt Kongemagten i Norge, sendte han Svend som sin Stedfortræder til Norge, ledsaget af sin Moder. Svend har antagelig endnu kun været en Dreng, thi det var uden Tvivl Æ., der styrede Landet. Nordmændene kaldte hende »den rige« (mægtige) og betegnede senere Perioden som »Alfifatiden«, kendetegnet ved Fattigdom, Nød og Undertrykkelse. Af andre Kilder ses det, at der virkelig var Misvækst i Europa 1031 og 1032. Desuden klagede Nordmændene over, at Æ. indførte strenge danske Love, bl. a. Skat af hver Arne og at hver syv Mand skulde udruste en ottende i Leding. En almindelig Uvillie mod Æ. greb Norge. Og da Knud den Store døde 1035, maatte Æ. og Svend forlade Landet, hvorefter Nordmændene hyldede Olav den Helliges Søn Magnus som Konge. Æ. drog først til Danmark, hvor Svend døde, hvorefter hun vendte tilbage til England og energisk arbejdede paa at faa sin anden Søn Harald valgt til Knuds Efterfølger i England, hvilket ogsaa lykkedes. Men Harald døde allerede 1040, og dermed var Æ.s Rolle udspillet. Hendes senere Skæbne kendes ikke. — I et samtidigt Haandskrift i British Museum findes en Afbildning af Knud den Store og en Kvinde, benævnet Algyfu; Kopi paa Fr.borg.

P. A. Munch: Det norske Folks Historie, I, 2, 1853, S. 813 ff. Edv. A. Freeman: Norman Conquest, I, 1867, S. 293, 356, 453. A. D. Jørgensen: Den nord. Kirkes Grundlæggelse, 1874—78, S. 441, 609—12. Joh. Steenstrup: Normannerne, III, 1882, S. 300—03, 373—92, 422. J. Schreiner: Olav den Hellige og Norges samling, 1929, S. 101, 109 ff.

C. A. Christensen.

Ælnoth, ca. 1100, Historieskriver. F. i Canterbury.

Æ. var, som Navnet siger, af angelsachsisk Herkomst. Han blev født i Slutningen af det 11. Aarh., da Vilhelm Erobreren og Vilhelm den Røde tiltvang sig Herredømmet over England. Endnu mange Aar efter at Æ. havde forladt sit Fædreland, flammede hans Harme ved Tanken om Normannernes Tyranni. Sandsynligvis er han vokset op i Canterbury og har faaet sin første Uddannelse ved Domkirken eller hos Benediktinerne i St. Augustins Abbedi. Canterbury var paa den Tid et Hjemsted for teologisk Lærdom og litterær Kultur. Hvad der har ført ham til Danmark, vides ikke; man kan bemærke, at der er adskillige Vidnesbyrd om, at engelske Kirkemænd tog over Vesterhavet; saaledes flygtede Abbed Egelsinus fra St. Augustins Abbedi til Danmark af Frygt for Kong Vilhelms Vrede. Tidspunktet for Æ.s Komme er usikkert. 19. April 1101 overværede han Kong Knuds Skrinlæggelse, men kan have været her i kortere eller længere Tid forud. Han betegner sig i middelalderlig Ydmyghedsform som »den ringeste blandt Præster«; maaske var han Præst ved St. Albani Kirke i Odense. Munk har han næppe været; hans Kendskab til Landet og danske Samfundsforhold, hans Interesse for Retsforhold siger, at han ikke var en klostergiven Mand.

Æ.s Skrift »Gesta Swenomagni regis et filiorum eius et passio gloriosissimi Canuti regis et martyris« blev til inden for Tidsrummet 1104—25. Efter hans egne Ord havde han, da han udarbejdede eller afsluttede det, været 24 Aar i Danmark. Det er tilegnet Kong Niels og indeholder en kort Skildring af Svend (II.) Estridsens og Harald Hens Tid, som følges af en bred, ordrig Beretning om Kong Knuds Styre, Oprøret imod ham og Drabet i St. Albani Kirke. Denne Beretning maa vurderes som en traditionsbunden Helgenlegende om Kongen, der kæmper for Guds Rige, mens Folket raser imod ham under Djævelens Tilskyndelse. Stoffet er lagt til Rette efter Skriftets Formaal, men der findes dog positive Efterretninger især om Opstanden i Vendsyssel og enkelte Iagttagelser og Bemærkninger, som falder uden for Stil og Ramme og derfor er værdifulde. Æ.s Prosa er Tidens latinske Rimprosa, der i Almindelighed ikke var særlig yndet i England, men dyrkedes i Canterbury bl. a. af Munken Goscelin i Slutningen af det 11. Aarh. Hos denne Forfatter som hos Æ. er Stilen navnlig i Fortalerne overmaade skruet.

M. Cl. Gertz: Vitæ sanctorum Danorum, 1908—12, S. 42—53, 77—136. H. Olrik: Danske Helgeners Levned i Oversættelse, 1893—94, S. 3—110. Hist. Tidsskr., 6. Rk., IV, 1892—94, S. 205—91 (af H. Olrik); 7. Rk., IV,

1902—04, S. 124 ff. (af Johs. Steenstrup). Karl Polheim: Die lateinische Reimprosa, 1925, S. 422. Curt Weibull: Saxo, 1915, S. 49—108. Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800, 1931, S. 21 f. Hal Koch: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder, I, 1936, S. 59—64.

Ellen Jørgensen.

Æmeltorp, Henrik af, —1253—, en tysk Ridder, der i et Aars Tid spillede en vigtig Rolle i Danmark. Da Abel var faldet paa sit Frisertog (29. Juni 1252), bemægtigede hans Broder Christoffer sig Riget, skønt han havde lovet at støtte Abels Søn Valdemar til at faa Tronen; dennes Morbrødre i Holsten tog sig da af hans Sag, og ogsaa de brandenburgske Fyrster skal have hjulpet ham. Paa den Tid optræder H. af Æ., der tillige med sin Broder Bertold tidligere havde staaet i Tjeneste hos mecklenburgske Fyrster, som Modstander af Christoffer; om han allerede af Abel er blevet indkaldt til Danmark eller er blevet udsendt af den unge Valdemars tyske Venner, maa staa hen. 1252 satte han sig i Besiddelse af Møen og Falster, hvor han gjorde et stort Bytte; n. A. bemægtigede han sig Skelskør, og Christoffer, som gik imod ham, blev første Gang slaaet saa grundigt, at han maatte flygte helt over til Kbh., hvis Porte Biskop Jakob Erlandsen endda lukkede for ham. Inden Aarets Udgang lykkedes det dog Kongen at fordrive H. af Æ. fra Skelskør, og formodentlig er han vendt tilbage til Tyskland. — Ved senere Historikeres Gætning er H. af Æ. kommet til i meget længere Tid at spille en Rolle i Danmark. Den lybske Krønikeskriver Herman Korner i 15. Aarh. forveksler Christoffer med Abel, mod hvem han da lader H. af Æ. kæmpe, og Svaning og Huitfeld, der saaledes maatte tro, at H. af Æ. havde staaet baade Abel og Christoffer imod, gør ham derfor til en trofast Tilhænger af Erik (IV.) Plovpenning og lader ham af denne blive indsat som Høvedsmand paa det vigtige Rendsborg. Fra Korner stammer ogsaa den Tanke, at H. af. Æ. var en Ditmarsker, idet han i hans Navn mener at se Byen Meldorf, noget, der ligeledes har givet Anledning til mange Udpyntninger; i Virkeligheden er H. af Æ.s Slægthjem Emmelndorf i Hannover, Syd for Hamburg.

Hist. Tidsskr., 7. Rk., I, 1897—99, S. 489—513, 516.

Kr. Erslev (Povl Bagge).*

Æreboe, Andreas, 1723—1813, Konsul. F. 20. Aug. 1723 i Kbh. (Holmens), d. 28. Aug. 1813 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). Forældre: Notarius publicus Rasmus Æ. (s. d.) og 1. Hustru. Gift 2. Maj 1787 med Marianna Bruun, f. 13. Jan. 1738 paa Ger-

drup, d. 8. Juni 1801 i Holbæk, D. af Kancelliassessor, senere Justitsraad, Birkedommer, Byfoged i Kbh., Godsejer Oluf B. til Gerdrup (1711—67, gift 2° med Margrethe Frederica Storm) og Conradine Sophie Rostgaard (1704—58, gift 1° 1720 med Ritmester Frederik v. der Maase til Tybjerggaard og Førslev, 1696—1728).

Æ. blev uddannet som Købmand og drog 1753 med A. F. Lützows Eskadre til Middelhavet for at overtage Konsulatsforretningerne i Barbareskerne, hvis det lykkedes at faa en Traktat afsluttet med Sultanen af Marokko. Dette skete 18. Juni 1753, og Æ. begyndte sin Virksomhed, der blev af den største Betydning for den danske Middelhavshandel. N. A. lykkedes det ham at opnaa yderligere Sikkerhed for den danske Handel. 1756 vendte han hjem, og 1763—71 virkede han som dansk Konsul i Algier. Efter sin Hjemkomst tog han Ophold i Kbh., hvor han var beskæftiget med forskellig Handelsvirksomhed, og selv om han ikke naaede op blandt den københavnske Handelsstands Matadorer, erhvervede han sig dog en betydelig Formue. En Del af denne anbragte han i københavnske Ejendomme, og han led et betydeligt Tab ved den store Brand 1795. 1786—98 ejede han desuden Holbækgaard, som han anvendte som Sommerbolig, og da han havde skilt sig af med denne, erhvervede han en mindre Gaard i Holbæk. Af sin efterladte Formue oprettede han et Legat for Enker i Familien. Æ. har efterladt sig en skriftlig Redegørelse for sin første Virksomhed som Konsul i Barbareskerne, og han udgav desuden 1793 nogle Breve til en Ven, indeholdende Oplysninger og Rettelser til J. K. Høsts Skrift om den marokkanske Kejser Mahomed Ben Abdalla.

Kgl. Agent 1757. Rang som Etatsraad 1773. Virkelig Etatsraad 1777.

J. L. Rasmussen: Det Danske-Afrikanske Kompagnies Historie, 1818. G. L. Grove: Rasmus Æreboes Autobiografi, 1889, S. 230 f., 240. Albert Thomsen: Andreas Æreboe, Særtryk af Holbæk Amtstidende, 1924. Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—72, udg. af Holger Hansen, I, 1916, S. 354; III, 1923, S. 315, 539—44, 546, 554. Luxdorphs Dagbøger, udg. af E. Nystrøm, II, 1925—30, S. 249, 255, 272, 293.

Harald Jørgensen.

Æreboe, Rasmus, 1685—1744, Forfatter. F. 26. April 1685 i Svendborg, d. 24. Okt. 1744 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Kgd. ved Holmens K.). Forældre: Skipper og Skibsbygger Hans Hansen Æ. (ca. 1655—93) og Mette Jensdatter (ca. 1657—97, gift 1° med Rasmus, 2° med Jens, d. før ca. 1679). Gift 1° 22. Jan. 1717 i Kbh. (Holmens) med Karen Wartberg, døbt 20. Juli 1696

i Kbh. (Holmens), d. 22. Marts 1724 sst. (Holmens), D. af kgl. Vejermester ved Søetaten Peter W. (d. 1732) og Maria Bentsen (ca. 1673—1721). 2° 26. Sept. 1726 i Kbh. med Catharina Maria Alsberg, f. 11. Juli 1706 i Kbh., d. 19. Juni 1754 sst. (Holmens), D. af Underbogholder, senere Hovedbogholder i Rentekammeret Lars Jensen A. (d. 1711) og Maria Hansdatter Carstensen (d. 1739, gift 2° 1713 med Hovedbogholder i Rentekammeret Hans Jørgen Kircksteen, 1686—1751).

Efter Forældrenes tidlige Død maatte R. Æ. klare sig selv og led stor Nød i sin Skoletid, og hans Kaar forbedredes ikke, da han 1704 var blevet Student fra Næstved og n. A. havde taget Baccalaureus-Graden. 1709 fik han sin Attestats og blev s. A. Privatsekretær hos Just Juel (s. d.), der skulde som Envoyé extraordinaire til Rusland; hermed indtræder den afgørende Vending i R. Æ.s Liv, der i de følgende Aar ikke mere præges af Fattigdom, men af usædvanlige Oplevelser og Eventyr. Gesandtskabet træffer Peter den Store i Narva, følger ham i Aarevis til hans stadig skiftende Opholdssteder, bl. a. i Felttoget mod Tyrkiet 1711, og gennem Polen vender Juel og R. Æ. n. A. hjem til Kbh. Fra Efteraaret 1712 til Foraaret 1713 er R. Æ. atter paa Rejse, denne Gang til Riga for at hente Gesandtens Folk og Bagage. Kort efter Hjemkomsten sendes han, meget mod sin Villie, for tredie Gang til Rusland som Kurér fra Frederik IV. til Tsaren. Paa Grund af Krigsforholdene maa Rejsen foregaa i en aaben Jolle tværs over Østersøen. Han finder Tsaren i Helsingfors, og denne er blevet saa imponeret af R. Æ.s Bedrift, at han har noteret den i sin Dagbog. Hjemrejsen foregaar gennem Tyskland, og efter tre Maaneders Fravær er R. Æ. atter i Kbh. Okt. 1713. Hermed er hans Vandreaar til Ende. Hans Fortjenester belønnes 1715 af Kongen med Udnævnelse til Notarius publicus i Kbh., en Stilling, hvortil han var særlig kvalificeret paa Grund af de udmærkede, alsidige Sprogkundskaber (naturligvis ogsaa i Russisk), han ved energisk Arbejde havde erhvervet sig i Udlændigheden. 1722 var han Medstifter af Nordens første Fajancefabrik, Store Kongensgade-Fabrikken, ca. 1725—26 dens Direktør; et Æ paa en Tallerken af noget senere Dato har man endda, sikkert med Urette, tydet som hans Mærke. Virksomheden ved Fabrikken voldte ham baade Ærgrelse og Tab, og før 1742 er han udtraadt af Interessentskabet.

R. Æ. har efterladt sig et omfangsrigt Manuskript (to Eksemplarer med forskellig Dedikation i Det kgl. Bibliotek), »Den Ryssiske Lov oversat paa Dansk« med særligt Henblik paa det kommercielle og vistnok fremkaldt af den almindelige Forventning om

en livligere dansk-russisk Handelsforbindelse efter den store nordiske Krigs Afslutning. Til Oversættelsen af Loven har han føjet nogle udførlige »Anmerkninger over endeel af de fornemste ubekiente eller uforstaaelige Poster i den Ryssiske Lov«; disse Anmærkninger forefindes ogsaa som selvstændigt Manuskript i flere Eksemplarer; det hele Opus er fuldført 1721. Fra Ambassaderejsen stammer en Dagbog ført i Juels Navn, men nedskrevet af R. Æ., som ogsaa har haft Andel i Affattelsen bl. a. af de indgaaende Skildringer af forskellige russiske Forhold; Manuskriptet, der findes i Rigsarkivet, er udgivet af G. L. Grove 1893, og en russisk Oversættelse af J. N. Ščerbačev er udkommet i Moskva 1899. Desuden har R. Æ. efterladt en Selvbiografi, der er ført op til 1736. Ruslandsrejsernes bevægede Hændelser udgør en væsentlig Del deraf, men af stor Interesse er f. Eks. ogsaa Skildringen af Studenterlivet i Kbh., og gribende virker Beretningen om den forfærdelige Nød, han har udstaaet som Dreng og ungt Menneske. Gennem Selvbiografien faar man Indtryk af en perfektibel Natur, der har kunnet gerere sig under højst forskelligartede Forhold. Han har solide Kundskaber, er flittig, pligtopfyldende og møder uforsagt og resolut de mange Haande Farer, han udsættes for. Selv noterer han 25 »yderlige Livsfarer« foruden adskillige mindre. Men han praler ikke; man har Følelsen af en reel Mand helt igennem. — Manuskript til Selvbiografi (ikke egenhændigt) i Det kgl. Bibliotek. — Maleri i Familieeje.

Ovenn. Selvbiografi, udg. af J. G. Burman Becker, 1862, og med Kommentar af G. L. Grove, 1889. Georg Brandes: Ludvig Holberg, 1884, S. 57—63. Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I—II, 1916—34 (se Registrene). C. Nyrop: Danske Fajence- og Porcellainsmærker, 1881, S. 5 f. A. Øigaard: Fajancefabrikken i Store Kongensgade, 1936, S. 16—32, 38 f., 46.

R. Paulli.

Oeder, Georg Christian, 1728—91, Botaniker, Statsøkonom. F. 3. Febr. 1728 i Ansbach i Bayern, d. 28. Jan. 1791 i Oldenburg, begr. sst. Forældre: Konrektor i Ansbach, senere Præst i Feuchtwangen, Dr. theol. Georg Ludwig O. (1694—1760) og Margrete Sibylle Hänlein. Gift 1° 1755 med Charlotte Hedevig Ericius, f. 30. Sept. 1728 i Tønder, d. 19. April 1776, D. af Overretsraad, Justitsraad Moritz Christian E. (d. 1753) og Anna Magdalena Jonas. 2° 14. Nov. 1776 med Catharina Gertrud Matthiesen, f. 13. Juni 1755, d. 24. Marts 1807, D. af Justitsraad, Raadmand i Altona Conrad M. (1723—89) og Agneta Gertrud Fleischer (1728—95).

O. studerede 1746—49 Medicin og Botanik ved Universitetet i Göttingen, det sidstnævnte Fag under den berømte Albrecht v. Haller. Han blev Dr. med. 1749 og nedsatte sig derefter som Læge i Byen Slesvig. Her traf J. H. E. Bernstorff ham under en Gennemrejse, og paa Anbefaling af General Schmettau og v. Haller blev han udset til at beklæde det planlagte Embede som Professor i de økonomiske Videnskaber ved Kbh.s Universitet. Han kom til Kbh. 1751 og skulde nu habilitere sig til Professoratet ved en offentlig Disputats. Under den vaagnende Nationalfølelse var Harmen over den stadige Indkaldelse af tyske Doktorer vokset, især hos Studenterne, og deres første Angreb blev rettet mod O. Ved hans Disputats Febr. 1752 om hans Skrift »De irritabilitate« angreb Carl Jensenius og C. F. Rottbøll ham ex auditorio med stor Voldsomhed, dog mest angaaende latterlige Petitesser, og da O. ikke kunde klare sig over for dem, blev Resultatet, at Disputatsen ikke blev antaget. Dette var en slem Streg i Regningen for Regeringen, men den var ikke til Sinds at lade sig sætte til Vægs af Universitetet, og det besluttedes at anlægge en ny botanisk Have ved Amaliegade med O. som Direktør; 1754 fik han Titel af kgl. Professor botanices. Han indsendte en Plan over de Opgaver, Haven skulde tage op. Det var ikke videnskabelig Botanik, men praktisk Økonomi, den

skulde varetage, idet O. tænkte sig den som et Centralsted for Land-, Have- og Skovbrug, hvor alle af praktiske Plantedyrkere vundne Erfaringer skulde samles og bearbejdes. For at give Praktikerne større Kendskab til nyttige og skadelige Planter skulde der udgives en »Flora Danica« med Kobbertavler af alle danske og norske Planter samt en Række Tekstværker af botanisk og økonomisk Indhold. Hans Plan blev i Princippet antaget, og da han 1754—55 blev sendt til Udlandet for at studere botaniske Haver og gøre Indkøb af botaniske og økonomiske Bøger til Havens Bibliotek (Grundstammen til det nuværende Botanisk Centralbibliotek), fik han Fuldmagt til at engagere en Kobberstikker til »Flora Danica«. Ved hans Hjemkomst var Haven langtfra færdig, og O. blev sendt til Norge for at samle Planter og paa Opdrag af Bernstorff at indsende Beretninger om de norske Næringsvejes Tilstand. Under sit Ophold i Norge 1756—61 udarbejdede han nogle af de Tekstværker, der skulde knyttes til »Flora Danica«. Hans Udkast blev overgivet en Kommission til Betænkning og de specielt botaniske til Linnéeleven J. Tyge Holm (s. d.), der skarpt kritiserede flere af O.s Forslag, navnlig det mærkelige om, at Planterne ikke skulde have Navne. Saa godt som alle Holms Forslag blev tiltraadt og gaar igen i den Instruks, der 1759 blev givet O. 1760 var en mindre Del af Haven anlagt, og O. begyndte sit Arbejde der med at holde Forelæsninger, men 1765 overdrog han disse og Bestyrelsen af Haven til sin Amanuensis Johan Zoëga (s. d.), da Udgivelsen af »Flora Danica« optog al hans Tid. Af dette Nationalværk fik han 1761—70 udgivet ni Hæfter med 600 haandkolorerede Tavler, hvoraf især de ældre hører til de smukkeste i hele Værket. De økonomiske Haandbøger, der skulde ledsage Billedværket, og som Regeringen ventede sig mest af, fik han aldrig udgivet, men derimod tre botaniske: »Einleitung zu der Kräuterkenntnisz« med Udgaver paa Latin og Dansk (I—II, 1764—66), »Nomenclator botanicus inserviens Floræ Danicæ« med dansk Udgave (1769) og »Enumeratio plantarum Floræ Danicæ« med tysk Udgave (1770). Den første af disse er langt den interessanteste. Det er en omfangsrig Lærebog i Botanik, der viser, at O. fuldt ud beherskede Faget. I den almindelige Del følger han stort set Linnés »Philosophia botanica«, men i de systematiske Afsnit gaar han sine egne Veje. Han kan ikke acceptere Linnés binære Nomenklatur, fordi han modsat Linné anser Slægten for et kunstigt Begreb, hvis Omfang varierer efter Botanikernes subjektive Opfattelse, hvad der vil resultere i stadige Navneforandringer. O. vil derfor ikke give Arterne Navne, men Numre efter anerkendte Værker,

hvilket han praktiserer i den sidste af de nævnte Bøger, som derved er blevet ganske ubrugelig; den er kun første Del af Værket og indeholder en Opremsning af de Sporeplanter, der formentlig findes i Danmark-Norge. Heller ikke Linnés kunstige Seksualsystem vilde O. anerkende. Planterne maa ordnes efter et naturligt System, og han opstillede selv et saadant, som paa flere Hovedpunkter falder mærkeligt sammen med De Jussieu's fra 1789, men medens dette blev almindelig accepteret, blev O.s ganske overset, og dog har ingen i hans Tid saa klart gennemtænkt de Problemer, der knytter sig til Planternes Inddeling.

O. var imidlertid ikke tilfreds med sin Stilling uden Forbindelse med Universitetet, og 1762 indsendte han og Ascanius en Plan om Oprettelsen af et naturhistorisk-fysisk Fakultet med fire Professorater. Den blev ganske negligeret, og da de 1764 indsendte den igen, fik den en ublid Medfart i Kancelliet. 1770 blev Haven ved Amaliegade overdraget til Universitetet, og O. fik sin Afsked, men beholdt dog Udgivelsen af »Flora Danica«. Da Struensee kort efter kom til Magten, sluttede O. sig til ham til sine tidligere Velynderes store Misfornøjelse. Struensee udnævnte ham til Finansdeputeret og benyttede ham i flere Kommissioner om sociale Spørgsmaal; hans Interesse for og Indsigt i disse var gammel og fik nu en fortjent Anvendelse, og efter Struensees Fald havde den nye Regering ogsaa Brug for ham, men ønskede ham fjernet fra Kbh. Han afslog Tilbudet om Embedet som Stiftamtmand i Bergen, men modtog det tilsvarende Embede i Trondhjem. Han kom imidlertid ikke til Norge, da Embedet under hans Rejse i Tyskland blev besat med en anden. Hans Protest nyttede intet, og 1773 fik hans Fjender »det ubekvemme Hoved« fjernet saa langt bort som til Oldenburg, hvor han blev ansat som Landfoged. Da dette Land kort efter blev overdraget til den russiske Kejser, gik O. definitivt ud af dansk Statstjeneste. Han beskæftigede sig ikke mere med videnskabelig Botanik, og kun een Gang lod han høre fra sig, da han 1781 tog til Genmæle mod det stadig levende Rygte, at han, Tyskeren, havde fortrængt den danske Botaniker J. Tyge Holm fra de Poster, der rettelig tilkom ham. Heri var O. sikkert ganske uskyldig. — Linné har til Ære for O. kaldt en Planteslægt *Oedera*. — Stik 1793.

Carl Christensen.

— Efter paa sin botaniske Rejse i Norge at have gjort *politisk-økonomiske* Studier, hvorom han gav udførlig Beretning ved sin Hjemkomst, blev O. af A. G. Moltke opfordret til at afgive en Betænkning om Spørgsmaalet vedrørende de danske Bønders Vil-

kaar. Resultatet blev O.s 1769 paa Tysk (s. A. paa Dansk) udgivne Skrift om »hvorledes Frihed og Eiendom kunde forskaffes Bondestanden«. O. fremhæver det skadelige ved ubegrænset Hoveri, men samtidig, at Hovedgaarde ikke kan drives uden Hoveri, og da — som han stærkt betoner — Godsejerne sidder inde med en ubetinget Ejendomsret, og Regeringen ikke ved Lov kan befale Hovedgaardenes Udstykning, maa den nøjes med at sætte en vis retslig Grænse for Hoveriet. Skriftet var i Virkeligheden alt andet end radikalt, og dets Betydning har været overvurderet. Det fremkom s. A. som den Serie Landbolove, hvis Udarbejdelse især skyldes Henrik Stampe, og som pegede videre frem til Beskyttelse af Bondestanden end O.s Tanker. I nogle Tilføjelser, som O. offentliggjorde 1770, rejste han mere direkte Spørgsmaalet om »Frihed og Ejendom« og henviste til »den blomstrende Tilstand i England« som Eksempel paa, hvad disse Goder kunde føre til, men kun »Friheden«, ikke »Ejendommen« krævede han indført ved Lov (»die Freiheit fordere ich . . . das Eigenthum fordere ich nicht«). Han vilde altsaa en Stavnsbaandsløsning, hvad han maaske i første Omgang havde villet skjule for A. G. Moltke, der 1770 blev fjernet fra sine Embeder ved Struensees Magterobring. O. blev s. A. af Struensee udnævnt til Medlem af Generallandvæsenskommissionen. Han virkede med Iver i denne, nærmest som en Arvtager paa dette Omraade efter Stampe, og for sine Kolleger fremlagde han en Forestilling, dateret 1. Dec. 1770. Som det først fornødne Skridt nævnte han her Fællesskabets Ophævelse, som det næste Stavnsbaandets Ophævelse, for at Bondestanden kunde faa sin »efter Naturens Ret tilkommende Frihed«. Naar dette først var sket, og Fæstebonden altsaa fik Mulighed for at sige Nej til de Vilkaar, Godsejeren ved en Gaards Bortfæstning forelagde ham, behøvedes efter O.s Mening ikke nogen Hoveriregulering. O. var i Virkeligheden fysiokratisk indstillet med de engelske »frie« Forhold som Idealet, og for saa vidt er han ingen egentlig Forløber for alt det, der mest kom til at karakterisere de danske Landboreformer. Han gik allerede 1771 fra Landvæsenskommissionen over til Finanskollegiet, hvor han gav Stødet til flere Reformer.

Oederiana, 1792. v. Halem: Andenken an Oeder, 1793. C. C. A. Gosch: Den danske zoologiske Litteratur, II, 1, 1873, S. 315 f. E. Holm: Kampen om Landboreformerne, 1888. Samme: Danmark-Norges Historie 1720—1814, IV, 1902. J. A. Fridericia: Aktstykker til Stavnsbaandets Historie, 1888. L. Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, V, 1902, S. 248 f.; VII, 1906, S. 479; VIII, 1917, Tilf., S. 24 ff. Aage Friis: Bernstorffske Papirer, I—II, 1904—07 (se Registeret). Holger Hansen i Hist. Medd. om Kbh., III, 1912, S. 525—36. Luxdorphs Dagbøger, udg. ved E. Nystrøm, I, 1915—30

(se Registeret). Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—72, udg. ved Holger Hansen, I—III, 1916—23 (se Registrene). Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, I, 1924—26, S. 69, 83; II, s. A., S. 45—48. Th. Stettner: Mittelfränkische Naturforscher von 1720—1820, 1924. Samme: Georg Christian Oeder, 1930. Inkvisitionskommissionen af 20. Januar 1772, udg. ved Holger Hansen, I—V, 1927—41 (se Registrene).

Hans Jensen.

Ødum, Hilmar Agerlin, f. 1900, Geolog. F. 26. Jan. 1900 i Næstved. Forældre: Lærer Niels Ø. (1866—1926) og Dagmar Vilhelmine Marie Agerlin (f. 1875). Gift 18. Maj 1934 i Dybbøl med Else Glenstrup, f. 20. Juni 1909 i Hem, Hindborg Herred, D. af Sognepræst, sidst i Kirke Stillinge, Michael Christian G. (f. 1871; Navneforandring fra Mikkelsen 1909, gift 1° 1900 med Juliane Elise Neergaard, 1871—1907, 3° 1918 med Ebba Thingsig, f. 1895) og Dagny Helweg (1880—1916).

Ø. blev Student 1917 fra Herlufsholm, Magister i Geologi 1923 og Dr. phil. 1927. Efter at have været Sommerassistent 1918 ved Danmarks Geologiske Undersøgelse blev han 1920 honorarlønnet Assistent sst. og 1923 Afdelingsgeolog. 1937 udnævntes han til Direktør for Danmarks Geologiske Undersøgelse. Hans vigtigste Arbejdsfelt blev Indsamlingen af Oplysninger fra Boringer efter Vand, og ikke mindst efter at det ved Lov af 31. Marts 1926 var blevet bestemt, at Boringer skal indberettes til Danmarks Geologiske Undersøgelse, udfoldede Ø. her et stort og nyttigt Arbejde i Forbindelse med en Konsultationsvirksomhed i Vandforsyningsspørgsmaal (H. Ø. og Werner Christensen: Danske Grundvandstyper, D. G. U., 3. Rk. Nr. 26, 1936 m. m.). Ved Siden heraf beskæftigede han sig med andre geologiske Spørgsmaal, men fortrinsvis med en Undersøgelse af Daniet i Jylland, der blev belønnet med Universitetets Guldmedaille 1925 og senere med Doktorgraden (»Studier over Daniet i Jylland og paa Fyn«, D. G. U., 2. Rk. Nr. 45, 1926). Som Medlem af Naturfredningsraadets naturvidenskabelige Udvalg 1923—33 og derefter som Medlem af Naturfredningsraadet har Ø. udført et stort Arbejde for Fredningen af geologiske Objekter, ligesom han har taget aktivt Del i Ungdomsopdragelsen gennem Spejderbevægelsen, inden for K. F. U. M. og Dansk Ungdomssamvirke, og han har udgivet flere religiøse Bøger, saaledes »Moderne Naturvidenskab og kristelig Livsanskuelse« (1931) og »Videnskabelig eller religiøs Livsanskuelse?« (1934).

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1927, S. 155 f. Naturhistorisk Tidende Nov. 1937, S. 143.

S. A. Andersen.

Oehlenschläger, Adam Gottlob (skrev sig i sine første Digte 1803 Adam Øhlenslæger, siden A. Oehlenschläger, i nyere Tid jævnlig skrevet Oehlenschlæger), 1779—1850, Digter. F. 14. Nov. 1779 paa Vesterbro ved Kbh. (Frbg.), d. 20. Jan. 1850 i Kbh. (Frbg.), begr. paa Frbg. Forældre: Organist ved Frbg. K., senere Slotsforvalter Joachim Conrad O. (1748—1827) og Martha Marie Hansen (1745—1800). Gift 17. Maj 1810 i Gentofte med Christiane Elisabeth Georgine Heger, f. 28. Juli 1782 i Kbh. (Frue), d. 7. Juli 1841 paa Frbg., Søster til Carl og Stephan H. (s. d.) samt Kamma Rahbek (s. d.).

O. er opkaldt efter Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved, i hvis Hus begge Forældrene havde haft Tjeneste. Faderen var fra det sydlige Slesvig; Farfaderen, der var gift med en Pige fra Jylland, var Organist i Krusendorf ved Eckernførde Fjord; den samme Stilling havde ogsaa hans Fader haft og Farfaderen i Rensefeld ved Lübeck. Det morede O. at tænke paa, at han »paa fædrene Side stammede i flere Led fra angelsaxiske Spillemænd og Fiskere«; han mente vistnok, at han kunde takke denne Blanding af from Kunst og folkelig Kærne for sin poetiske Begavelse. Han ansaa det endvidere for muligt (hvad det ogsaa er), at han var i Slægt med den berømte Olearius (Oehlschläger, d. 1671; s. d.), hvis »østerlandske Rejsebeskrivelse« han brugte til »Aladdin«, men holdt det (med Rette) for usandsynligt, at hans Slægt, som Faderen mente, havde nogen Forbindelse med Patricierfamilien Ohlenschläger i Frankfurt. Navnet er paa Tysk ret almindeligt (»Oliebanker«). Paa mødrene Side troede O. sig med Urette af tysk Slægt. I alt Fald stammer den ældre Tids danske Nationaldigter, »Dannerdigteren«, som han gerne lod sig kalde, fra et Grænsefolk. Han er »ligesom et Træ, der vokser paa Skellet mellem to Lande«, som hans tyske Kollega Jean Paul sagde om ham. Ikke blot har han i sit Forfatterskab skrevet paa begge Sprog, men hans Digtning er til Trods for de nordiske Emner ikke mere udpræget dansk, end at man i Tyskland kunde modtage ham som en af sine egne. Et stærkere Spil af dybere Modsætninger i hans Sind voldte den dobbelte Arv fra Forældrenes vidt forskellige Naturer; Faderen var en hurtig og heftig bevæget Sangviniker, Moderen stille og varm og tung i Sindet. Den samme geniale Blandingsnatur var der ogsaa i hans Søster Sophie (se Ørsted, Sophie), gift med Anders Sandøe Ørsted, med den Forskel, at Sophie Ørsted lignede Moderen mest, O. Faderen.

Aaret efter O.s Fødsel blev Faderen Fuldmægtig hos Slotsforvalteren paa Frbg., til sidst selv Slotsforvalter, med Bolig paa

Slottet, og en Række Indtryk fra storladne Omgivelser gav Drengens Fantasi dens stadige Retning: Slottets høje Sted med vidt Udsyn paa Grænsen mellem Byen og Landet, Afvekslingen i Livet derude: Færdselen om Sommeren, naar der holdtes Hof og Søndagspublikummet fra Hovedstaden opfyldte den »franske« Slotshave, medens der i den »engelske« Søndermark var en uforstyrret Tumleplads for Friluftslege, og Ensomheden om Vinteren, hvor han kunde fortabe sig i de store øde Sale og ret føle sig hjemme igen med en god Bog i sine Forældres Stue. Det var Modsætningen mellem »Syden« og »Norden«, som blev Rytmen i hans Poesi. Ved Bryllupper og Begravelser fulgte han Faderen paa Orgelværket og saa Mennesker i Sorg og Glæde med den Højtid, som han gav dem i sin Digtning.

Til disse Indtryk fra Slot og Kirke kom saa med hans trettende Aar Paavirkningen fra den borgerlige Skole, Efterslægtsselskabets nylig stiftede Borgerskole, den første af den Slags her i Landet, hvori han blev optaget ved Edv. Storms (s. d.) Mellemkomst. Her kom hans viltre og friske Barnesind under en kærlig og forstandig Tugt, og ikke blot sin usædvanlig smukke Haandskrift, men sin Sans for Orden og borgerlige Dyder bevarede han for hele Livet som en Arv fra det 18. Aarhundredes Aand, hvori han først blev opdraget. Senere følte han i alt Fald godt, som han har udtrykt det i en Festtale i Efterslægtsskolen (fra 1822), at »den venlige Omgivning, den muntre Have, den højtidelige Sal, de udmærkede Mænds Besøg, hædrende Smil, opmuntrende Tiltale meget bidrog til at give vor Aand et højere Sving, til med den vaagnende Æresfølelse og Anelsen om Borgersamfundets Adel at sætte vore Evner i en kraftigere Bevægelse«. — En Indflydelse af en anden, uborgerlig, Art udgik fra Historielæreren, den spirituelle (og spirituøse) C. F. Dichman (s. d.), der gav Drengen den Sans for det store og usædvanlige, som altid siden forekom ham at være det egentlig poetiske i Historien.

Til en borgerlig Virksomhed følte han da ogsaa ved Udgangen af Skolen (1796), at han ikke egnede sig. Et Forsøg paa ved privat Undervisning at naa frem til Studentereksamen, som en Ven af ham, med hvem han altid havde kappedes, just havde taget, mislykkedes, fordi Indøvelsen af de gamle Sprogs Grammatik forekom ham utaalelig efter den friske og levende Oplysning i Skolen. Paa Teatret, hvor han derefter ved en letforstaaelig Misforstaaelse af sin kunstneriske Drift søgte hen (1797), kunde han paa Grund af sin Kejtethed og en vis sjælelig Blu ikke slaa igennem, og da han paa denne Tid ved sit Bekendtskab med de to Brødre Hans Chri-

stian og Anders Sandøe Ørsted havde faaet et stærkt Indtryk af, hvor smukt det var at leve for et rent aandeligt Formaal, forlod han Teatret 1799 i den Tro, at ogsaa han paa sin Vis kunde blive »en ægte Musasøn«. N. A. blev han, ved de to Venners Medvirkning, indskrevet som Student og tog latinsk-juridisk Forberedelseseksamen. S. A. døde hans Moder, og kort efter forlovede han sig med Christiane Heger, Datter af Konferensraad, Assessor Hans H., som han havde lært at kende paa Bakkehuset hos Rahbek, hvis Hustru Kamma var hendes Søster.

Fra denne Tid er O.s første Digte, bl. a. over Emner fra den nordiske Oldtid, som han havde faaet Kærlighed til igennem Ewalds Poesi, og en lille akademisk Prisafhandling om Muligheden af en digterisk Udnyttelse af den nordiske Mytologi — altsammen mere eller mindre præget af den Gæring, som fulgte af hans personlige Oplevelser og Følelsen af en Dobbelthed i hans Natur mere end af den af Schiller fremkaldte Diskussion om naiv og sentimental Digtning: Digteren skal være »vild og blid«, hedder det i et Ungdomsdigt. Det fyldigste og tydeligste Udtryk herfor giver den ufuldendte nordiske Fortælling »Erik og Roller« med dens friske Billeder af det bløde og syge (Roller) og det sunde og trodsige (Erik) i Tidens Tænkemaade og den unge Digters Sind.

Under Trykningen af denne Fortælling, der fremstiller det oldnordiske Emne i den fra det 18. Aarhundrede (Ewald, Suhm) overleverede retoriske Stil, lærte O. den lige fra Tyskland hjemkomne, af Goethe og den unge tyske Romantik opfyldte Henrich Steffens (s. d.) at kende og skrev paa hans Raad i Stedet for Fortællingen et Bind »Digte«, der udkom til Julen 1802, og som i flere Henseender betegner Udgangspunktet for den danske poetiske Litteratur i det 19. Aarhundrede. Det Arbejdsmod og den Selvtillid, som ingen af hans Venner her hjemme, hverken Ørsted'erne, Brødrene Mynster eller A. B. Bentzon (s. d.), der hver paa sin Vis dæmpede ham ved deres Sagtmodighed eller lammede ham ved deres Ironi, formaaede at meddele ham, og som selv Slaget 2. April kun havde givet ham en forbigaaende Følelse af, det gav den seks Aar ældre Filosof ham med sin ildfulde og personlige Veltalenhed, hvormed han befriede ham fra Tidens »Overtro paa det nyttige« og lærte ham at tro paa »Poesiens Værd«. Jeg gav ham ham selv, har Steffens sagt. Ud fra en saadan, man kunde sige Barnetro paa Kunstens Betydning for Livet, en personlig Renæssance-Følelse af den inderligste Art, frembringer han i Aarene 1802—05 sin *Ungdomsdigtning*, en Romantik, hvori det er lykkedes den unge

Digter at give de fra Steffens og Tyskland stammende filosofiske Ideer fuldt poetisk og nationalt Liv.

Her er foruden en Række stemningsfulde og farverige Romancer over nordiske Emner Digtet »Guldhornene«, skrevet umiddelbart efter den første døgnlange Samtale med Henrich Steffens, hvis ophøjede Billedsprog udtaler det for det hele følgende Aarhundrede afgørende Brud med den rationalistiske Kunstopfattelse, og det lille lyriske Drama »St. Hansaften-Spil« (begge i »Digte 1803«), der i en fordringsløs Form indeholder en betydningsfuld Poesi, som ved sin Forening af en inderlig Følelse og et spottende Lune ikke blot har givet Tonen til en Del af den senere danske Romantik, men det første litterære Udtryk for dette stadige Spil i Nationalkarakteren. Og her er — i »Poetiske Skrifter« (I—II, 1805) — Ungdomskaadheden i Skuespillet »Freyas Alter«, den fromme Naturfølelse i Romancerne i »Langelands-Reise« og »Jesu Christi gientagne Liv i den aarlige Natur« og, ikke mindst, Forherligelsen af den stærke skabende Kunstnergenius i Modsætning til den matte Flid og de selvsyge Drømme i Hovedværket »Aladdin« og, i en mandigere Form med stærkere Fremhævelse af det kunstneriske Arbejde, i den romantisk omstemte nordiske Fortælling »Vaulundurs Saga« — tilsammen en fuldstændig Kreds af Poesier, som ved sin dristige Forening af Modsætninger betegner en fri og fuld Udfoldelse af en ligesom nyskabt Menneskenatur, en Universalpoesi, der ikke lader sig binde af nogen national Begrænsning.

Efter Udgivelsen af »Poetiske Skrifter« begyndte O. i Eftersommeren 1805 med offentlig Understøttelse en mere end fireaarig Udenlandsreise over Halle, hvor Steffens boede som Professor ved Universitetet, Berlin og Weimar, hvor han omgikkes Goethe, til Dresden og derfra (Efteraaret 1806) til Paris. Her blev han i over halvandet Aar til Sommeren 1808, tilbragte den følgende Vinter hos Mme. Staël-Holstein paa hendes Ejendom ved Genfersøen, rejste i Foraaret 1809 til Italien, hvorfra han samme Efteraar vendte tilbage til Danmark. Af større Værker skrev han paa Rejsen »Hakon Jarl« i Halle, »Thors Reise« og »Baldur hin Gode« i Weimar og Dresden, alle tre udgivne under Titelen »Nordiske Digte« 1807, »Palnatoke« (tr. 1809) og »Axel og Valborg« (tr. 1810) i Paris og »Correggio« (tr. 1811) (paa Tysk) i Italien.

Til Forskel fra Ungdomsdigtningen er denne *Digtning fra den store Udenlandsrejse*, i hvilken O. selv mente at have naaet sin Modenhed, i Behandlingen af Stoffet mere objektiv og, i alt Fald i Valget af Emner, mere udpræget nordisk. Værkerne fremtræder ikke mere

som Afspejlinger af eller Fantasier over Digterens personlige Situation, men idet O. nu vælger Tragedieformen for sin Poesi og tager Schiller mere end Shakespeare til Mønster, nævner han (i Forordet til »Nordiske Digte«) den historiske Bedrift som den højeste Genstand, en Digter kan bringe paa Teatret. Overgangen i Produktionen belyses klart derved, at »Hakon Jarl«, som er det Værk, hvori O. renest har opfattet og fremstillet et Emne af Nordens Historie, efter den første Plan skulde have heddet »Olaf Trygvason« og paa en mere subjektiv Maade afspejlet en ny Aands Strid med en gammel ligesom i »Aladdin«: som den lykkelige Helts Sejr over den af Lykken forladte Modstander. Fuldkomne Fremstillinger af en saadan objektiv Poesi er de to under Goethes Indflydelse og Paavirkning fra græsk Kunst fremkomne Værker, som i ren kunstnerisk Henseende er O.s ypperste, Tragedien »Baldur hin Gode«, (i græsk Stil) og Eposet »Thors Rejse til Jotunheim« (i gotisk Stil), hvori »Tilværelsens Grundakkorder«, Modsætningen mellem Liv og Død (»Baldur«) og Kraft og Stof (»Thor«) har faaet plastisk Skikkelse. Nøjere knyttede til Forhold i Tiden og til Digterens Personlighed er Tragedierne »Palnatoke« med Tilslutning til det 18. Aarhundredes Humanitetsideal og Protest imod den halvkatolske tyske Romantik og »Axel og Valborg« om »Kærligheds Troskab«, der ikke som »Hakon Jarl« vil ryste, men røre det af Ulykken 1807 ramte Folk, som han først havde tænkt at styrke og trøste ved at digte en »Axel« (om Absalon, sammenlign Romancen »De tvende Kirketaarne« fra 1808). Endnu mere personlig er Kunstnertragedien »Correggio«, som i Tyskland havde den uheldige Følge at fremkalde en hel Skare lignende Kunstnerpoesier og i Danmark den gavnlige Virkning at bidrage til at vække Publikums Sans for Billedkunsten, og hvori Kunstnerlivets Tragik naivt er fremstillet som Misforholdet mellem Arbejdet og dets Betaling. Denne Tragedie er med Rette (af Baggesen) blevet betegnet som Vendepunktet i O.s Produktion.

Thi da O. var kommet hjem og som Ægtemand (17. Maj 1810) og Embedsmand (tit. Professor 12. Dec. 1809, ekstraord. Professor i Æstetik 15. Aug. 1810) skulde fortsætte sin Digtning under de fattige og fortrykte Kaar i Hjemmet, mærkes det vel paa denne hans *begyndende Manddomsdigtning* 1810—20, de ti onde Aar i Danmarks Historie i det 19. Aarhundrede, at han ikke mere som i Ungdommen og paa Rejsen er løftet af Tidens Storhed, men trykket af dens Trængsel. Et bittert betegnende Træk er det, at i et Arbejde, som han selv satte ved Siden af »Aladdin«, den uheldige Syngespiltekst »Ludlams Hule« (1814),

er Aladdinshulen, Naturens hemmelige Værksted, hvorfra Geniet henter sine Kræfter, blevet til en Laanebod, et Slags underjordisk Assistenshus til Bedste for Smaakaarsfolk, der er i Forlegenhed for Kontanter. O. kendte selv til dette. Hans Husførelse var kostbar; Familien forøgedes hurtig (Datteren Charlotte 1811, Sønnerne Johannes Wolfgang 1813 og William 1814, Datteren Maria Louise 1818), og hans Hustru, den heroiske Christiane, kendte intet til at spare, hverken sig selv eller andet. O. maatte da skrive meget blot for at tjene Penge. Som Regel holder Arbejderne fra disse Aar (ikke blot Lejlighedsdigtene) ikke Maal med dem fra det foregaaende Tiaar. Af den østerlandske Romantik eller Aladdinspoesi, som han endnu behagede sig i at skrive, staar baade det yppige Eventyr »Aly og Gulhyndy« 1811 i »Digtninger«, I (fra Hvedebrødsdagene) og den bløde Faderfølelse i det løse Fantasistykke »Fiskeren« (1816; som »Fiskeren og hans Datter«, 1836) langt under Ynglingekraften i »Aladdin«. Tragedierne »Stærkodder« (1812), »Hugo von Rheinberg« (1813), »Hagbarth og Signe« (1815), »Fostbrødrene« (1817), »Erik og Abel« (1820) er gennemgaaende mere anstrengte og mindre rene i den kunstneriske Virkning end de tidligere, selv om de stundom kan forekomme Nutidslæsere nok saa interessante ved deres mere moderne Følelsesindhold: Skyldbevidstheden og Afmagtsfølelsen i »Stærkodder«, Ægtemandsfortvivlelsen i »Hugo von Rheinberg«, den ungdommelige Lidenskab i »Hagbarth og Signe« og Vemodet i »Erik og Abel«. Umiddelbart tiltalende virker det, naar man føler Virkeligheden, hvorfor O. havde saa varmt et Sind, slaa igennem, som Faderkærligheden i den dramatiske Idyl »Den lille Hyrdedreng« (1818) og Sjette-Frederiks Idyllen, uden Omskrivning i Digtkredsen »Frederiksberg« (1817) og i en let »oldnordisk« Forklædning i »Hroars Saga« (1817). Størst er O. bestandig i det lyrisk-episke Fag, som Heiberg sagde, ɔ: naar han kan bruge et episk Stof til Udtryk for Bevægelser i sit eget Sind og Tidsalderens Liv, saaledes i »Helge« (1814), hvis Romancer er Kærnen af hans Kunst, og i hvis fra Skjoldungsagnene lykkeligt grebne Typer, Søkongen Helge og hans fredelige Broder Hroar, man ikke blot genkender Rytmen i hans eget Sind, det »vilde« og det »blide«, men ser Verdenshistorien skifte: fra hans Ungdoms Heltetid til den borgerlige Fredsperiode, som fulgte efter; Helte-Tragedien er digtet s. A. som Napoleons Fald. Delvis ogsaa i »Nordens Guder« (1819), der indledes med »Thors Rejse« fra 1807, og som i de senere tilkomne Romancer giver Vidnesbyrd saa vel om Slapheden i hans Digteraand (Odin- og Frøj-Partierne)

som om dens Styrke, især i de Stykker, der handler om Thor og Loke.

Naar O. i dette Digt, der blev skrevet i de sidste Aar af den saakaldte Baggesen'ske Fejde, viser i alt Fald nogen Forstaaelse af den Ironi, der efter de litterære Vidnesbyrd at dømme synes at tilhøre den nordiske Aand lige saa oprindeligt som den naive Handlekraft (Thor), kan det vel forstaas som en Virkning af Baggesens i syv Aar fortsatte Kritik af hans digteriske Virksomhed, men var da ogsaa saa godt som det eneste Udbytte, han havde deraf. Baggesens æstetiske Kritik af O., med det Salt og den Munterhed, hvormed den blev fremsat, og som maa have været mange til Forfriskelse i en flov og forknyt Tid, og med dens iøjnefaldende Ret og Rigtighed i mange Enkeltheder, var for O. selv et spildt Arbejde, ikke blot fordi Baggesen, der er saa moderne i den jævne Stil, havde saa forældede Begreber om den høje, men fordi O. delte den almindelige Tvivl om hans Bevæggrundes Renhed og Mistillid til hans Personlighed. Tilmed var det ikke saa meget en skarpsynet, men smaatseende æstetisk-filologisk Dokumentation af Værkernes kunstneriske Fejl og Brøst, han trængte til, som en paa Forstaaelse af Tiden og hans egen Karakter grundet, kærlig og alvorlig Kritik af Forfatterpersonligheden selv. Som en saadan (der altid vil være en Sjældenhed over for en levende og virkende Kunstner) kunde han heller ikke tage Grundtvigs private og offentlige Optræden imod ham fra et kristeligt-overlegent Standpunkt, som var hans eget ganske fremmed. Han trængte til en Ven som Schiller, men man maa da tilføje, at for at have Nytte af ham maatte han selv have været som Goethe. Og en Goethe var den meget selvfølende, men lidet selverkendende Dannerdigter ikke. I Stedet fik han en Heiberg, det vil efter hans egen Mening sige: en ny Baggesen paa en anden Maade.

Efter Baggesens Bortrejse fra Danmark 1820 indtræder en Hvile i O.s Produktion, som udfyldes dels ved Udgivelsen af hans ældre Digte, dels med nye Arbejder af en flygtig Natur: nogle Syngestykker, hvori han forgæves søger at kappes med Heibergs Vaudeviller, og den vidtløftige Roman »Øen i Sydhavet« (I—IV, 1824—25) paa Grundlag af Robinsonaden »Albertus Julius«, som han havde elsket i sin Barndom, hvori en betydelig Mængde oplevet Stof, især fra hans Ungdom, er formummet. Til Tragedien, som mere og mere af ham selv og hans Publikum føltes som Organ for hans nationale Poesi, vendte han tilbage med »Væringerne i Miklagaard« efter en Idé, som hans Ven Arkæologen Brøndsted havde givet ham i Paris. Den udkom

i »Skuespil«, 1827, Aaret efter Baggesens Død, og gav Stødet til J. L. Heibergs Kritik, ikke blot af dette enkelte Værk, men af O.s Produktion i det hele. Denne Kritik maa rigtignok forekomme Nutidens psykologisk skolede Kunstopfattelse yderst doktrinær, paa enkelte Steder, f. Eks. ved at nægte O. fremragende episk Begavelse, usand i sin Systematisering, men den er i det væsentlige rigtig i sin tekniske Vurdering af den O.ske Poesis Kunstformer og i det hele holdt i en værdig, dog undertiden noget pebret Tone. Det er fra dette og lignende kritiske Forsøg over O.s Poesi (af Hertz, C. A. Thortsen, F. C. Olsen), der ligesom Heibergs vil »indsætte den æstetiske Tanke i dens af lutter æstetisk Følelse usurperede Ret«, at det Omslag i det litterært dannede Publikums Stemning skriver sig, der i lange Tider gjorde O. upopulær i Kbh. Der havde hos den Slægt, der var vokset op med de ulykkelige Forhold i det lille og fattige Danmark, dannet sig en Smag for det dæmpet følelsesfulde og ironisk forstandige som noget ejendommeligt og værdifuldt dansk, og for denne Tænkemaade syntes O.s naive Livsfylde barnagtig og hans unuancerede Patos tysk. Tragedierne, som han vedblev at skrive, som om han ikke vidste bedre: »Karl den Store« i »Nye poetiske Skrifter«, II, 1829, »Tordenskjold« (1833) og »Dronning Margareta« 1834, »Sokrates« 1836, »Olaf den Hellige« 1838, »Knud den Store« 1839, gjorde ringe Virkning.

Paa de fleste af disse saakaldte »Tragedier«, der ingenlunde altid svarer til Navnet, mærkes det ogsaa alt for vel, at de er skrevet uden dybere Tilskyndelse. Medens Digteren i sin Ungdom havde haft den Lykke at hjælpe en ny Tids Tænkemaade til Udtryk og fremstille et helt aandeligt Gennembrud i sin Poesi og paa Rejsen i umiddelbar Forbindelse med et verdenshistorisk Røre havde haft Kraft til at oprejse Mindesmærker for sin Race i klassiske Værker, og mens han endnu under den Baggesen'ske Fejde havde følt sin Poesi dybt bevæget af urolige Livsforhold, var han nu faldet i Ro og ejede ikke mere i sit Sind den frugtbare Kampfølelse, det Villiessind, uden hvilket ingen stor tragisk Poesi kan blive til. Som Følge deraf stod de poetiske Arbejder fra denne Tid, hans *senere Manddomsdigtning*, i et løsere og mere overfladisk Forhold til hans Personlighed end nogen tidligere Periodes Værker. Men endnu besad han den samme Evne til naiv Hengivelse i Stoffet, saa at det gerne var en Nydelse, der overgik selve Læsningen af det fuldendte Værk, at høre O. udvikle Ideen til et digterisk Arbejde; ved Frokostbordet fremstillede han engang den døende Helt i en (aldrig skreven) »Epaminondas« saa gribende, at Tilhørerne glemte, at

Dolken var en Brødkniv. Og hvad der glippede i Energien i det kunstneriske Arbejde, som gik raskt fra Haanden i Formiddagstimerne i Løbet af nogle Uger, vidste han ikke, da han efter Erfaringerne fra sin Ungdom, hvor alt lykkedes ham, aldrig kunde faa sig til at tro, at Kunst var en Anstrengelse. Derfor troede han stadig, at hvert nyt Arbejde var, som »Aladdin« og »Hakon Jarl«, en Verden i det smaa, og saa ikke, at det bare var en Boble. I hans nærmeste Kreds var der heller ingen, der kunde sige ham det, og til den offentlige Kritik havde han ingen Tillid. Et blivende kunstnerisk Værd har derfor grumme lidt af denne Poesi, hvis Betydning især er historisk som Vidnesbyrd om Bevægelsen i Digterens personlige Liv og det lille litterære Samfund, han tilhørte. Da O. ikke mere formaaede at omsætte sit aandelige Indhold i almengyldige Ideer, opfyldte han sin Poesi med sine private Forhold og mente saaledes at levendegøre det historiske Stof i Overensstemmelse med sin Regel, at Poesi skal hverken være Fortid eller Nutid, men noget af begge Dele. Skønt Kritikken allerede om »Karl den Store« fremhævede, at »O. nu bestandig lader sine ædle Personer interessere sig for Dyd og Sandhed under Former, der er deres Digter mere egne end dem selv og deres Tidsalder, og i sine slette Personer forener de Fejl og Laster, der i Livet er ham ubehageligst« (C. A. Thortsen), blev O. dog ved med at tillempe de Billeder af verdenshistoriske Kampe, han vilde give i sin Poesi, efter det Indtryk, han selv havde af den historiske Modsætning, der laa ham og hans Publikum nærmest: mellem Heiberg og O. I »Karl den Store«, »Tordenskjold« og »Sokrates« er det den samme varme Humanitet og store sunde Sans, der overalt forherliges i Heltens Skikkelse, og de samme — ikke som i den Baggesen'ske Tid misundelige og lidenskabelige, men koldhjertede og spidsfindige — »Fjender« af Digteren mere end af Helten, der volder hans Undergang. Hvorledes ikke alene Digterens historiske Situation, men hans personlige Forhold spiller ind i hans Digtning, viser især »Sokrates«, hvor ikke blot Sokratesskikkelsen, i hvem Digteren fra først af ikke har søgt sit eget, er blevet tilpasset efter O.s Begreb om sund Fornuft og »sublim Trivialitet«, men hvor man i Xantippe genkender Billedet af hans Hustru og i den i Sokrates' Datter forelskede Aristofanes — et historisk Arrangement, som Filologen F. C. Olsen straks paatalte, og J. L. Heiberg senere vittig spottede — en Begivenhed, som i nogen Tid havde sat det O.ske Hus i Oprør (Skuespiller Phisters Forhold til Datteren Charlotte).

Foruden den stadige Kamp for en fri og sund Menneskeligheds Ret imod al Slags Snæversind og Smaalighed, som ogsaa i disse

Aar er Kærnen i den Humanitet, som O.s Poesi forkynder, og som giver ham vel ikke noget dybt, men et overmaade sundt Blik i moralske og litterære Spørgsmaal (se Maanedsskriftet Prometheus 1832—34 og især hans Erindringer), var der dog i alt Fald en af Tidens mere almindelige Rørelser, som kom til Udtryk i hans Poesi. Medens O. i sit Hjemland var Genstand for Kritik og Ligegyldighed, var han blevet hyldet i Sverige og Norge. Ved en Universitetsfest i Lund 1829 havde Tegnér paa den ædleste Maade hilset ham som Nordens Digter, i hvis Værker Samfølelsen mellem de tre Folk først var kommet til klart Udtryk, og fire Aar senere, ved hans Besøg i Kristiania, havde ogsaa de norske Akademikere sluttet sig til denne Hyldest. Rigtignok viste den ganske private Maade, hvorpaa han modtog og takkede for Æren, at han ikke var eller vilde være sig dens historiske Betydning bevidst. Men i Værkerne fra disse Aar, i Heltedigtet »Hrolf Krake« fra 1828 (i kraftfulde Nibelungevers, noget løst i det episke Mellemværk, men med fortræffelige Ind- og Udgangspartier), der ellers læses som en loyal Forherligelse af Frederik VI.s landsfaderlige Kongemagt, og i Tragedierne »Tordenskjold« og »Dronning Margareta« udtaler han med Finhed og Varme sin Følelse for det naturlige Slægtskab mellem de tre Nationer, hvoraf hans Digtning, uden dansk Særpræg, havde givet et for hele Norden forstaaeligt Billede. Videre gik han ikke. »Dronning Margareta« bliver ikke det Festspil for det forenede Norden, som man af dens Emne og Tidspunktet for dens Tilblivelse umiddelbart efter Norgesrejsen kunde vente, idet han til dens Handling har valgt et Træk af Dronningens Liv, Episoden om den falske Oluf, der gør hendes Moderhjerte og ikke hendes Kongetanke til Midtpunktet i Tragedien. O. kunde saaledes vel med frelst Samvittighed modtage Studenternes Hyldest paa det nordiske Studentermøde i Kbh 1845, men i Ledelsen af den skandinaviske Bevægelse tog han ingen Del.

Mens O. arbejdede paa »Sokrates«, havde han den Sorg at miste sin elskede Datter Charlotte Phister. Spor af den Bevægelse, som dette Tab satte ham i, mærkes i de to efter hans egen Mening kristelige Tragedier »Olaf den Hellige« (1838) og »Knud den Store« (1839).

I dette Aar døde Frederik VI. Det var en almindelig Mening, at hermed var ogsaa O.s Tid ude, og under hans fortsatte Produktion undrede man sig, som Goldschmidt siger, over, at det døde ikke vilde gaa til Hvile, og at alt, hvad der hørte til det gamle Monarki, var saa sejgt og langsomt med at lade sig skrinlægge. O. selv havde en Følelse af, at han ikke mere hørte Tiden til, og

skrev i den Stemning den nordiske Fortælling »Ørvarodds Saga« (1841), som er den mest betegnende Frembringelse af hans *Alderdomsdigtning*. Den fortæller paa Grundlag af de islandske Sagaer om Ørvarodd og Hervør i en renere nordisk Stil end den, han ellers har benyttet i sine »Sagaer«, om »den hedenske Vildmand, der blev kristelig tam«, og som i en fremmed Tid mister Mindet om sin Ungdom. Da O. læste dette for sin Ven Hauch, kom han til at græde og udbrød: »Det er, ligesom det var mig selv«. Den samme Følelse havde han tidligere givet Udtryk i et lille Vers »Hvor blev I røde Roser dog«, som paa en meget inderlig Maade udtaler Vemoden i hans Livs Historie.

Han havde dog ikke i Sinde at gaa til Hvile endnu; ved Frederik VI.s Død var han først lige fyldt de 60 Aar. 1842 indbød han til Subskription paa sine tyve Bind samlede Værker og tilføjede udtrykkelig, at »Prisen ikke vilde gaa meget over, hvad et Dagblad kostede i samme Tid«. Han tænkte sig, at det var den tiltagende politiske Interesse, som svækkede Sansen for hans Poesi. Men ogsaa æstetisk havde Smagen forandret sig, og i endnu højere Grad end tidligere vendt sig fra det simpelt store, som er Nerven i O.s ligesom i Thorvaldsens Kunst, paa den ene Side til den »elegante« eller »gratiøse« Bagatel, paa den anden til den »pikante« eller »interessante« Fremstilling af sjældne og sammensatte Karakterer, som betegner den galliske Romantisme. Med Hertz, der i disse Aar beherskede Teatret i Kbh., søgte O. uden Held at kappes, som han i sin Tid havde kappedes med Heiberg, ved nogle varmt følte, men dilettantmæssig udførte Lystspil, der har paavirket Hostrups. Og med Romantismen søgte han at komme til Forstaaelse ved at give dens Præstinde paa Teatret, Skuespillerinden Fru Heiberg, som han tidligere ikke havde kunnet faa Brug for i sit Repertoire, Opgaver i sine Tragedier. Efter først at have indført hende paa sit Teater i Drengerollerne i Lystspillet »Den lille Skuespiller« fra 1837 og i »Knud den Store« skrev han for hende Tragedien »Dina« (opført 1842), der af Heiberg i en meget rosende Recension hilstes som et vellykket Forsøg i den moderne, »interessante« Digtart, og som til Trods for sin stærkt uhistoriske Karakter virkelig er et af O.s interessanteste Arbejder, et levende Billede af en ikke naiv, men reflekterende, ikke »poetisk« (som Valborg og Christiane O.), men (som Sophie Ørsted) æstetisk Natur og et varmblodigt Forsvar for det store og sjældnes Ret imod Hverdagslivet. Det er et Arbejde, hvori O.s Alderdoms Poesi mødes med hans Ungdoms, og som derfor ogsaa vandt den gamle Digter Ungdommens Hjerter og i det hele gav Stødet til, at O. i de sidste ti

Aar af sit Liv, støttet af en ildfuld mod-heibergsk Kritik (P. L. Møller), atter blev det store Navn i den danske Litteratur.

Da O. var ved at fuldende »Dina« i Sommeren 1841, mistede han sin Hustru, som i mere end 30 Aar havde styret hans Hjem (til sidst endog forlagt hans Bøger) med en storstilet, men upraktisk Virkelyst og vaaget over sin Mand og sine Børn med en fuldkommen selvopofrende og ganske ukritisk Kærlighed. Hvad O. ved hendes Død skrev om hende, hvis Billede saa ofte møder i hans Poesi fra Valborg til Xantippe, staar ikke paa Højde med Hauchs Mindedigt, et patetisk Mindesmærke over en, hvis Væsen helt igennem var Patos. Aaret efter Hustruens Død rejste O.s yngste Datter, Maria, som han, især efter den ældste Datters Død, havde sluttet sig meget fortrolig til, til Norge, hvor hendes Mand, Nordmanden Dr. W. Konow, havde købt en Ejendom ved Bergen, og den gamle Digter var nu meget ene. Om Sommeren havde han ved Christian VIII.s Velvillie Bolig paa Fasangaarden ved Frbg. Slot, men foretog i de første Aar, efter at have holdt sig saa længe hjemme, nogle Rejser til Udlandet. 1843 var han i Norge for at besøge sin Datter og fuldendte her den uheldige Tragedie »Erik Glipping« (1844). 1844 gik han med sin yngste Søn William, der var hans stadige Selskab, paa en lang Udenlandsrejse og opholdt sig længe i Paris, som var den By, han elskede mest. Thi, skrev han til en Ven (Fr. Hebbel), »levende er Paris i højeste Grad, og det føler enhver, som elsker det levende«. Karakteristiske Indblik i hans Sjæleliv paa denne Tid giver Romancen »Tanhuser i Venusbjerget«, nok saa meget som Skuespillet »Landet fundet og forsvundet« (1846) med den om Romantismens stilistiske Kategorier mindende Undertitel »et nordisk Heltespil«, som han foruden et Par mindre betydelige Skuespil forfattede her i Paris, der ogsaa var den By, hvori han bedst kunde arbejde. Det er ellers et Tidens Tegn, at baade i det nordiske Heltespil og i Tragedien »Erik Glipping« staar der over for Sværmeren eller Skjalden »en fornuftig Mand« — en Tidstype, som O. havde haft over for sig i Borgertiden i sin Ungdom og nu følte vende tilbage i Bourgeoisitiden paa hans gamle Alder.

Efter Hjemkomsten skrev han atter et gammelnordisk Digterværk, Tragedien »Amleth« (1847), hvortil han vistnok havde faaet Ideen ved i Paris at se en efter hans Mening yderst skabagtig Fremstilling af Shakespeares »Hamlet«, som han hørte Victor Hugo rose. I Stedet for en saadan fransk-hysterisk Hamlet vilde han paa Grundlag af Saxo give en nordisk-historisk, heroisk Amleth, som dog unægtelig er blevet meget mindre interessant end

Shakespeares Figur. Men Stykket, der blev opført paa O.s 67. Fødselsdag, indbragte ham paa ny Publikums Hyldest. Ogsaa den næste nordiske Tragedie, O.s sidste, »Kiartan og Gudrun« (1849) gjorde Lykke. Den er digtet efter den interessante Laxdølasaga, hvoraf N. M. Petersen havde udgivet en Oversættelse, og har faaet sin Varme af en ny Forelskelse hos den friske gamle Mand; i den varmblodige Kiartan giver den et Billede af den samme Ynglingenatur, som O. først fremstillede, og som altid var det, han bedst fremstillede, saa at hans Poesi sluttede, hvor den begyndte. Af denne Varme er der intet i de to sidste Værker. Saaledes efter Sagens Natur ikke i det Læredigt om »Digtekunsten«, han skrev i Sommeren 1848 (tr. 1849), og hvormed han vilde afslutte sin Virksomhed paa Universitetet, der aldrig havde betydet meget. Men ogsaa »Regnar Lodbrok« (1849) er væsentlig mat, et Heltedigt i »Helge«s Form, men uden »Helge«s Aand. Han skrev det umiddelbart efter det foregaaende Digt »for at forslaa Grillerne, og da det varer saa længe med Vaabenstilstandens Antagelse«, og fordi det »trøstede mig midt i denne Tid, fuld af politisk Smaalighed, Galskab og Kævleri, at ty hen til en kraftig, barbarisk Tid, hvor man dog var Mænd og vidste, hvad man vilde, og ikke med affekteret Sludder vilde gøre sig bedre, end man var«. Men man følte almindelig, at man ikke mere havde Brug for Regnar Lodbrog, siden »Jens« var ved at blive heroisk. Det virker som en Slutsten paa den O.ske Periode i den danske Kunst, at det blev Bissens »Den danske Landsoldat« og ikke Jerichaus »Thor«, der blev Mindesmærket for 1848.

Det var da godt, at O. kort før sin Død fik og brugte Lejligheden til at sige det afgørende Ord, der binder hans Betydning som Digter til Danmarks Historie. Efter at han i Sommeren 1847 paa en Rejse til Sverige (Stockholm og Uppsala) paa ny var blevet hyldet som nordisk Digter, samledes en Kreds af de bedste Mænd i hans Fædreland med ham paa hans 70. Fødselsdag for at hilse ham som dansk Digter. Ved denne Lejlighed var det bl. a., at Heiberg, der havde været hans Modstander, i en Sang hyldede ham som den første ret danske Digter, og at Grundtvig, hans Dommer, med en Tak rakte ham en Laurbærkrans fra de danske Kvinder. Og her oplæste O. som Svar paa Skuespiller Nielsens Festtale et Digt, der endte med at nævne »den danske Munterhed« som den Egenskab, hvorpaa Folkets aandelige Livskraft især beroede. Med dette jævne Ord har O. ganske rigtig betegnet det i sit Væsen og sin Virksomhed, som til Trods for alle Kultur- og Kunstforandringer lever videre i hans Nation. Det var ved denne

Munterhed, hvormed han mener: Livslyst og Levekraft, han først var slaaet igennem. Aladdin er »Naturens muntre Søn« og hverken mere eller mindre; Digtet om Thor er »muntert«; selv i Tragedierne hersker der, som han siger, »en højere Munterhed«, en lys Kraft og en jævn Tone, den samme, som lever i Folket og er kommet til Udtryk i de mest betegnende Frembringelser af dets Kunst og Videnskab.

Men O. er ikke dansk Nationaldigter i den Forstand, at han ved sin Poesi skulde have gaaet ud paa at udvikle og indskrænke Folket i dets nationale Ejendommelighed. Han har altid fremhævet, at Kunst ikke er en national Sag, men en menneskelig Ting. Som den Skole, han oprindelig tilhørte, den Goethe'ske Romantik, har han tværtimod ved sin Poesi villet sprænge den nationale Grænse og udvide den danske Aand til en fri og alsidig Menneskelighed. Med rette kalder Heiberg ham i den nysnævnte Sang »en Adam paa det danske Parnas«. At han hed Adam er et Tilfælde, men det ser ud som en Tanke. Sikrest træffer Kamma Rahbek hans Væsen med det spøgefulde Bakkehusnavn »den uomvendte Adam«. Den Menneskelighed, der var i O., var ikke, som hos Grundtvig, den vældige Natur, som ved Kristendommens Aand løftes ud over sig selv, eller, som hos Goethe, den dybe Natur, der begrunder sig i sig selv som et Kunstværk. Men det var den frodige Natur, der blomstrer af sig selv og uden noget andet Formaal. Det er den psykologiske Sandhed i Heibergs æstetiske Bestemmelse af O. som »umiddelbar«, at hans Kunst og han selv med ingen anden Udvikling kender end Naturens: fra hans Ungdoms blomstrende Foraar til Efteraarslyset i hans sidste Værker.

Som i Kunsten, saa i Livet. Om O.s *Personlighed* er der af hans Samtid fældet de mest forskellige Domme. Nogle har fundet ham stolt og selvfølende, andre kærlig og fuld af Gemyt; nogle har han ogsaa i Samtale forekommet i høj Grad interessant, ja genial, andre kalder ham i mundtligt Samkvem ubetydelig, ja enfoldig. Sandheden er, at han kunde være alt dette, fordi han altid uden at beregne Virkningen af sin Fremtræden fremstillede sig ganske bar for Folks Domme. Hvorledes han som gammel tog sig ud for dem af de unge, der kendte ham bedst, viser en Privatudtalelse af C. L. N. Mynster (s. d.) i et Brev til Hostrup, der forsvarer sin Plads her som en klog og kærlig Dom af en samtidig over O.s Personlighed: »O. er et rent Naturmenneske, et uhyre genialt Barn med al dets Uartighed og Elskværdighed. — Han befinder sig i en uafbrudt Overgang fra Besværethed og Urimelighed ved den ringeste fysiske Møje til en alt jordisk forglemmende Digterbegejstring, i en idelig

vekslende Stigen mod det høje og Falden mod det lave. Ens egen Følelse for ham maa naturlig bestandig ledsage hans egen Vekslen; snart føler man fuldelig hele den nyere Skoles Ret imod ham, tager Parti for dem, der sætter en uendelig Arbejdsskærsild som Geniets Pligt og fordrer, at den fødte Digter skal vorde genfødt Digter — og saa, efter at have følt den blotte Umiddelbarheds Dorskhed og Egenkærlighed, opløftes man ved dens Skønhed, Friskhed og Barnlighed. — Han er vel, hvad Hverdagsmennesker dadlende vilde kalde »et gammelt Barn«; men er det ikke fra en Side stort og beundringsværdigt, at en Mand gennem et langt Liv kan bevare al Barnets Uskyld og herlige friske Følelse? Han har gennem Livets Besmittelser bevaret en fuldkommen Hjertets Renhed; som et Barn oprøres han ved alt slet og urent, han hører eller ser, om det end er noget, hvori han i Handling selv har gjort sig skyldig; som et Barn føler han ved hver lille Ulykke, der møder hans Blik, ved hvert Dødsfald, han læser i Avisen, ved hver Tigger, han ser paa sin Trappe; som et Barn bliver han da i alt, som fordrer praktisk Modenhed, saa elskelig ufornuftig (siger sine Piger op, og naar de græder, beholder han dem igen o.s.v.). Inspirationen er jo naturligvis heller ikke noget rent overnaturligt, det himmelske tager kun Bolig i et med det himmelske væsentlig beslægtet Sind. Nej, O. er aldrig »Digteren i Helvede« (i Heibergs »En Sjæl efter Døden«), han er Digteren i Paradiset, i Edens Have, om end med al den ved Menneskebarnet klæbende Arvesynd, Egoisme og Begærlighed. — Der er nok af tørre, udbrændte, udfølte og udlevede Sjæle i vor Tid, til at ikke ogsaa *Mennesket* Adam Oehlenschläger som deres Modbillede bør opbygge og glæde«.

Den samme sanselige Frodighed, der er Grundtrækket i O.s Personlighed, prægede ogsaa hans *Ydre.* Hans Ansigt og Skikkelse bar, selv da han var ældre, intet Mærke af Arbejde og Villieskampe, men gav Indtrykket af en naturlig Blomstring. Som gammel Mand mindes Steffens »hans højst indtagende Ansigtstræk, Ilden i hans smaa sorte (skal være: hverken smaa eller sorte) Øjne, den utaalmodige Bevægelighed i alle hans Miner, den vidunderlige Blanding af blød Længsel og trodsig Kækhed i alle hans Ytringer«. En Tegning af Riepenhausen fra O.s Ophold i Rom viser endnu samme Træk. Fra hans Alderdom har den svenske Forfatter Wilh. v. Braun gengivet sit Indtryk af ham med de Ord: »Det var en ældre, noget førladen Mand med ædle, skønne Træk; i Særdeleshed havde hans Mund et uendelig venligt og vindende Udtryk. Hans Kinder var blomstrende som en tyveaarig Ynglings, hans Haar glinsende og næsten sort. Alene paa de tætte Rynker ved

Øjnene kunde man se, at han var over Middelalderen«. Gertners Maleri paa Fr.borg er fra denne Tid.

Poetiske Skrifter ved F. L. Liebenberg, I—XXXII, 1857—62. Poetiske Skrifter i Udvalg, ved H. Topsøe-Jensen, I—V, 1926—30.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Bakkehuset. — Dr. phil. h. c. i Lund 1829. Rektor ved Kbh.s Universitet 1831—32 og 1846—47. Æresmedlem af Kunstakademiet 1844. — Etatsraad 1839. Konferensraad 1847. — R. 1815. DM. 1840. K. 1841. S.K. 1849.

Maleri som Barn af P. Faxøe 1785 (Fr.borg), gengivet i Træsnit af F. Hendriksen 1880. Maleri af Jacob Munch 1809 (Fr.borg). Crayonportræt af Riepenhausen 1809 (Familieeje), gengivet i Kobberstik af A. Flint 1812 og Johs. Britze 1924, i Radering af J. Borchert og J. Lübschitz. Maleri af J. L. Lund 1809 (ofte fejlagtig udgivet for at være af Riepenhausen) (Fr.borg), gengivet 1869 i Litografi fra Em. Bærentzen & Co. Maleri af F. C. Gröger 1815 (Fr.borg); Træsnit derefter af H. P. Hansen 1886. Maleri af Th. Lübbers 1818.

Fra 20'erne har man næppe andre Portrætter end C. W. Eckersbergs Maleri fra 1822 (Steen ved Bergen), gengivet i Litografi af J. F. Clemens og i Staalstik af W. H. Lizars s. A. (men med J. L. Lunds Navn i Stedet for Eckersbergs). Fra 30'erne findes C. A. Jensens Malerier (1832) paa Fr.borg og i Privateje og 1834 (Privateje), gengivet i Litografi af Kaufmann s. A. Malet Kopi eller Gentagelse (Fr.borg). J. F. Møller har tegnet O. i Sortkridt 1830 (Fr.borg), og sst. findes Constantin Hansens karikerende Tegning af den paa sine Laurbær indslumrede O. paa Pegasus. Em. Bærentzen malede 1837 O. (Bergens Museum); samme har s. A. litograferet O. En Tegner Simonsen, muligvis Niels, har tegnet ham, og Tegningen er gengivet 1832 i Karlsruhe i Kobberstik af Ed. Schuler. Endelig skriver Edv. Lehmanns Tegning paa Kobberstiksamlingen sig formodentlig fra Tiden omkring 1840.

De fleste Portrætter af O. stammer fra hans sidste Tiaar. Fra Kroningsfestlighederne 1840 findes hans Billede baade paa S. Schacks Maleri (Kunstmuseet) og paa J. V. Gertners Tegning af selve Salvingen (Rosenborg). N. A. blev han malet af Lars Hansen (Fr.borg), gengivet i Litografi s. A. Fra 1842 skriver C. A. Jensens store Maleri (Fr.borg) sig, og samtidig kommer en Række Tegninger af J. V. Gertner 1842—43 (Fr.borg); 1843 udgaves en i Radering af Kunstneren; 1850 reproduceredes en af dem af Weger i Leipzig; hans Portræt fra 1846 (med den tyske pour le mérite om Halsen) (Fr.borg) er n. A. litograferet af

I. W. Tegner. Fra O.s Udenlandsrejse er Malerierne af Wienmaleren Amerling 1844 (et paa Fr.borg); Parismaleren E. Kietz skal have malet ham, reproduceret i Maurins Litografi. 1847 udførte Jørgen Roed Maleriet, som nu hænger i Studenterforeningen. Endelig er han portrætteret af Jørg. Sonne paa Frisen af Thorvaldsens Hjemkomst (reproduceret i Litografi af F. C. Lund) og af Constantin Hansen som Led i Udsmykningen af det gamle kgl. Teater (Fr.borg) Et Maleri af Johs. Jensen er litograferet af I. W. Tegner 1851. Desuden findes et Stylografi af P. Schøler 1850 og et lille Litografi med O., Adler, Thiele og C. Hansen. Efter Tegning af A. Smith blev O. ca. 1845 litograferet af I. W. Tegner; af samme findes et Litografi fra 1891. Træsnit efter Daguerreotypi af H. P. Hansen 1886, som Silhouet 1853, som Portrætmedaillon efter Tegning af H. Olrik, af J. F. Rosenstand, af H. P. Hansen 1879 og af F. Hendriksen 1876 efter Tegning af Aug. Jerndorff 1872. Endelig har Ejnar Nielsen 1936 udført Kartonen med hans Billede til Udsmykning af Porten i Stærekassen.

O. er modelleret af Aug. Quittschreiber 1818 (Fr.borg), af Fr. Krohn 1830, af B. Thorvaldsen paa Nysø 1839 (Thorvaldsens Museum, Nysø, Fr.borg, Odense Museum) og malet af J. V. Gertner paa flere af hans Thorvaldsen Portrætter (bl. a. 1842 Aarhus Museum) og gengivet i Litografi 1851). Marmorbuste af H. V. Bissen (Nivaagaard). Statue af samme (foran Det kgl. Teater 1857), Originalmodellen i Aalborg Museum; Litografi deraf fra G. Hillebrandt; Skitser paa Ny Carlsberg Glyptotek; Bronzestatuette paa Tietgens Skrivebord (Fr.borg). Bronzemedaillon 1852 af H. Conradsen (Aalborg). Medaille af samme 1850. Statue af J. Schultz 1897 (»Den unge O.« opstillet i Allégade, Frbg.), Statuette af samme (Kunstmuseet). Statuette af Th. Stein 1870. Elfenbensrelief af S. S. Winther (Fr.borg).

O. er ofte portrætteret paa historiske Malerier som: Digterkroningen i Lund af Constantin Hansen 1867 (Fr.borg), paa Carl Thomsens Billeder af O. og Edv. Storm (1897 og 1900), af Besøget paa Bakkehuset (1900), Hjemturen derfra (s. A.) og O. og Ørstederne ved Madam Møllers Middagsbord (s. A.), paa Vald. Neiiendams Malerier: O. i Dyrehaven (1913) og O. drilles af Pagerne paa Frbg. (1928), paa Klæstrups Tegning af Frederik VI., som i Søndermarken taler med O., og paa W. Marstrands kostelige Tegning: O. læser op i den Stampeske Kreds. Endelig maa nævnes Larsen Stevns' Billeder (1937) af Thorvaldsen, H. C. Andersen og O. paa Nysø og i Det kgl. Teaters Parket, H. C. Andersen hilser paa O. (Kobberstiksamlingen) og Maleriet (1931

—32) af »Strandengen ved Nysø« med Thorvaldsen, Fru Stampe, H. C. Andersen og O.

Oehlenschlägers Levnet, fortalt af ham selv, I—II, 1830—31. Erindringer, I—IV, 1850—51. Ungdomserindringer ved L. Bobé, 1915. Gemt og glemt ved L. Bobé og C. Dumreicher, II, 1916. Mindeblade om Oehlenschläger og hans Kreds hjemme og ude i Breve fra og til ham ved C. L. N. Mynster, 1879. Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger, I—VIII, 1870—78 (litteraturhistorisk). Samme: Adam Oehlenschläger, 1879 (biografisk). Vilh. Andersen: Adam Oehlenschläger, I—III, 1899—1900 (psykologisk). F. L. Liebenberg: Bidrag til den Oehlenschlägerske Literaturs Historie, I—II, 1868 (bibliografisk). — Kr. Arentzen: Danske Digtere i det 19. Aarh., 1864. P. Hansen: Ill. dansk Litteraturhistorie, 2. Udg., III, 1902. Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: Ill. dansk Litteraturhistorie, III, 1924, og Registeret i IV, 1925, S. 850f. Clemens Petersen: Om Forholdet mellem det gamle og det nye ved Oehlenschlägers Fremtræden, 1867. L. Schrøder: Adam Oehlenschläger og den romantiske Skole, 1888. Vald. Vedel: Studier over Guldalderen i dansk Digtning, 1890. Vilh. Andersen: Guldhornene. Et Bidrag til den danske Romantiks Historie, 1896. G. Brandes: A. O.s Aladdin (i Essays, 1889). Rud. Schmidt: Sex Foredrag, 1878. Samme: Fra Liv og Litteratur, 1887. Vilh. Andersen: Ungdomsdigtning af Adam Oehlenschläger med en Indledning, 1904. Samme: Frederiksberg, i Litteraturbilleder, I, 1903. Ida Falbe-Hansen: Oehlenschlägers nordiske Digtning, 1921. Albert Nilsson: Tre fornnordiska gestalter, 1928. C. Hauch: Afhandlinger og æsthetiske Betragtninger, ny Rk., 1869. Samme: Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner, 1861. C. Molbech: Forelæsninger over den nyere danske Poesie, II, 1832. Samme: Studier over O.s Poesi, 1850. J. L. Heiberg: Prosaiske Skrifter, III, 1861. P. L. Møller: Kritiske Skizzer, I, 1847. Samme: Adam Oehlenschläger, et Erindringsblad, 1876. R. Nielsen: Adam Oehlenschläger, et Mindeskrift, 1879. Gustaf Ljunggren: Tegnér och O., 1868. H. Topsøe-Jensen: Schiller og Oehlenschläger, i Edda, XV—XVI, 1921. — L. Bobé i Berl. Tid. 6. Juli 1901. Samme: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds, V, 1902, S. 197 ff. H. G. Olrik: Oehlenschlägers mødrene Slægt, i Personalhist. Tidsskr., 9. Rk., II, 1929, S. 38—63. Breve fra og til H. C. Ørsted, første Samling, 1870. C. Hauch: Minder fra min Barndom og min Ungdom, 1867. P. Hjort: Kritiske Bidrag. Literærhistorisk Afdeling, I—II, 1862—67. Baggesens Biographie, IV, 1856. C. L. N. Mynster: Fra den ældre Tid, 1882. Marie Konow: Nogle Barndoms- og Ungdomserindringer, 1902. Mathilde Reinhardt: Familie-Erindringer, I—II, 1887—89. N. Bøgh: Fra Oehlenschlägers Kreds, 1881.

Vilh. Andersen.

Oehlerich, Frederik, 1840—1912, Landøkonom. F. 21. Jan. 1840 i Nordborg, d. 28. Aug. 1912 paa Frbg., begr. sst. (Solbjerg). Forældre: Købmand Lorenz Friederich O. (1802—62) og Anna Margretha Enghof (1803—79). Gift 18. Maj 1866 i Nordborg med Christine Sophie Petersen, f. 21. Nov. 1839 i Nordborg, d. 6. Maj 1916 paa Frbg., D. af Købmand Franz P. (1801—62) og Catharina Christina Petersen (1807—82).

O. tog Lærereksamen 1863 fra Skaarup Seminarium og oprettede

1866 en Skole i Lundeborg paa Fyn. 1868—73 ledede han en Kostskole paa Als og oprettede derefter en Realskole paa Broager, som han drev til 1882, og hvorfra mange kendte Sønderjyder er udgaaet. Han virkede tillige for landøkonomisk Oplysning ved Foredrag og ved Udgivelsen af »Nordslesvigsk Landbotidende«. 1883 flyttede han til Kongeriget og bosatte sig først i Ordrup ved Kbh., senere i Nærum. 1895—1907 drev han en lille Landejendom i Thoreby paa Østlolland og flyttede derefter til Kbh. Han udfoldede i disse Aar en omfattende landbrugslitterær Virksomhed, dels som Udgiver af »Husmandsbladet« 1884—1911, dels som Forfatter af en lang Række Smaaskrifter mest beregnet for Husmændene, og samtidig fremkaldte han den første Bevægelse for Dannelse af Husmandsforeninger. I første Nummer af »Husmandsbladet« opfordrede han til at oprette Sogneforeninger, og han virkede for Sagen med ikke ringe agitatorisk Evne. Særlig paa Sjælland og Lolland-Falster fik han Tilslutning, der dannedes mange Foreninger, og med O. som Formand fra 1885 virkede de sammen til Fremme af faglige Opgaver som Rodfrugtdyrkning, Havebrug, Frøavl og Frøindkøb. Men disse Foreninger var næsten helt sygnet hen, da Bevægelsen for Oprettelse af Husmandsforeninger tog ny Fart henimod Aarhundredskiftet paa et nyt Grundlag, der ogsaa kom til at omfatte de socialpolitiske Opgaver. O. havde dog gjort en forberedende Indsats, og da de nye Foreninger 1901 sluttede sig sammen i Dansk Husmandsforening, blev han Formand for Fællesbestyrelsen, men han kunde ikke samarbejde med den nye Bevægelses Mænd og trak sig tilbage allerede n. A., hvorpaa Foreningen snart ophævedes for at give Plads for provinsielle Fællesforeninger. — Af hans Skrifter kan nævnes: »For og imod Fællesmejerier« (1883), »Praktisk Vejledning i Mejeridrift« (1887), »Rodfrugterne« (1888), »Praktisk Vejledning i Svinehold« (1890), »Regnskabsbog for den mindre Jordbruger« (1890), »Praktisk Vejledning i Frøavl« (1893), »Fremtidslandbrug« (1893), »Saasæd og Radsaaning« (1894), »Om Høravl« (1895), »Billig Mælk — billig Gødning« (1896), »Billigt Flæsk« (1897), »Systemskifte i Mejeridriften« (1906), »Fremtidens Planteavl« (1908), »Praktiske Dyrkningsforsøg« (1909), »Kartoffelavl og Kartoffeltørring« (1909). Han var en selvstændig Natur og paa væsentlige Punkter en Modstander af den Udvikling, der prægede Landbruget fra omkring 1880. Han bekæmpede Fællesmejerier og Andelsmejerierne af den sædvanlige Type, foretrak Skummestationer og var Modstander af den store Anvendelse af indført Foder og Kunstgødning. Indtil sine seneste Aar forfægtede han den Opfattelse, at dansk Landbrug burde formind-

ske Husdyrholdet og udvide Dyrkningen af Salgsafgrøder. Særlig for det lille Brug var hans Ideal Selvforsyningsøkonomi, og i Udstykningsspørgsmaalet var han Modstander af Statens Hjælp. Landbrugsfagligt er hans Forfatterskab af meget ulige Værdi, det rummer Fejltagelser, men ogsaa god praktisk Vejledning, som han forstod at give Udbredelse inden for det mindre Landbrug. — Kulkridttegning af Marie Hatting ca. 1896 (Familieeje).

Tidsskrift for Landøkonomi, 1912, S. 693 f. Ugeskrift for Landmænd, s. A., S. 520. Lolland-Falsters Stiftstidende 30. Aug. s. A. Jens Damsgaard: Den moderne Husmandsbevægelse, 1912, særlig S. 70—76. P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens Historie gennem 25 Aar, 1927, særlig S. 18, 25 f. Fridlev Skrubbeltrang: Husmænd i Danmark gennem 300 Aar, 1942, særlig S. 79 f. Frede Jensen: Af den danske Frøavls Historie, u. A., S. 44 ff. Axel Pille: Rasmus Jensen Vandman, 1943, S. 33.

Aksel Milthers.

Oehlschläger, se Olearius.

Øigaard, Carl Christian Albert Alexander, f. 1874, Læge, Kunstsamler. F. 12. Maj 1874 i Kbh. (Trin.). Forældre: Tilskærer, senere Fabrikbestyrer Terman Christian Ludvig Carl Ø. (1842—1912) og Laura Cathinka Enna (1846—1929). Gift 4. Aug. 1900 i Lødderup, Mors, med Kathrine Bendix, f. 27. Maj 1878 i Nykøbing M., D. af Prokurator Peter Christian B. (1829—1914) og Marie Frederikke Struntze (1837—1924).

Ø. blev Student 1893 fra Østre Borgerdydskole og cand. med. 1899. Han praktiserede i Nibe 1900—05, var Reservelæge ved Finseninstituttet for Hjertesygdomme 1906—11, Assistent ved Universitetets retsmedicinske Laboratorium 1908—10 og ved Rigshospitalets medicinske Poliklinik 1911—13. Han praktiserer fra 1911 i Kbh. som Specialist i Hjertesygdomme, har foretaget talrige Studierejser til London, Paris og Bad Nauheim. I Artikler i »Hospitalstidende« og »Ugeskrift for Læger« har han behandlet sit Speciale. Ø. har endvidere haft Betydning som Kunstsamler og Kunstskribent. Som Samler har han specialiseret sig paa tidlig kinesisk Keramik, paa hvilket Omraade hans Samling har international Rang. Ogsaa nordisk Fajance har han dyrket som Speciale, og det videnskabelige Resultat af denne Interesse er den af ham 1936 med Støtte af Ny Carlsbergfondet udgivne Bog »Fajancefabrikken i St. Kongensgade«, hvor denne hidtil temmelig ukendte Fabriks Historie paa Grundlag af Arkivstudier er bragt for Dagen med en Værdsættelse af dens kunstneriske Betydning og en Række udmærkede Illustrationer af dens Frembringelser og Signaturer,

der i Fremtiden vil yde værdifuld Støtte til Samlere paa dette Omraade.

Kai Grunth.

Øllgaard. Af Slægter med Navnet Ø. findes flere, af hvilke først skal nævnes en oprindelig til Vardes Patriciat knyttet Slægt, hvis Stamfader Købmand, By- og Raadstueskriver samt Hospitalsforstander i Varde Rasmus Nielsen Ø. (1709—70) til Bramminge var født i Ølgod. Han var Fader til Justitsraad Terman Ø. (d. 1827) og til Niels Rasmussen Ø. (1735—83) til Sneumgaard, af hvis Sønner skal nævnes Kontorchef i Rentekammeret, Kammerraad Rasmus Ø. (1771—1824) — Fader til Sognepræst i Linaa og Dallerup Vilhelm Ø. (1806—60 el. 61) — og nedenn. Biskop Nicolaj Esmark Ø. (1775—1863), hvis Søn Sognepræst i Stiftsbjergby og Mørke Niels Rasmussen Ø. (1812—1900) var Fader til nedenn. Ingeniør Frands Vilhelm Ferdinand Ahlefeldt Ø. (1856—1911). — En anden Slægt udspringer fra Værtshusholder og eligeret Borger i Ribe Christen Pedersen Ø., hvis Søn Sognepræst i Møborg og Nees Hans Ø. (1773—1856) var Fader til Prokurator Balthasar Krarup Ø. (1811—52); af dennes Sønner skal nævnes Birkedommer Hans Christian Mathias Krarup Ø. (1839—1904) — hvis Søn var Amtmand paa Bornholm Balthasar Krarup Ø. (1876—1933) — Lægen Peter Ludvig Grandjean Ø. (1846—1916) — Fader til Biskop Hans Balthasar Lind Ø. (f. 1888) i Odense — og de nedenn. Højesteretsassessor Hans Ø. (1837—95) — hvis Søn er Direktør for Rigshospitalet Hans Frederik Ø. (f. 1877) — og Ingeniør, Borgmester Christian Krarup Ø. (1841—1915).

Carl Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie, 1942, S. 104 ff. Chr. Krarup: Stamtavle over Efterkommerne af Christian Krarup til Dejbjerglund, 5. Udg., 1933, S. 9, 12, 24, 68, 91 f.

Albert Fabritius.

Øllgaard, Christian Krarup, 1841—1915, Havneingeniør, Borgmester. F. 2. April 1841 paa Tanderup, Snejbjerg Sogn ved Herning, d. 11. April 1915 i Kbh., begr. sst. (Ass.). Forældre: Prokurator, Proprietær og Landvæsenskommissær Balthasar Krarup Ø. (1811—52) og Christine Laurette Begtrup Krarup (1812—91). Gift 23. Nov. 1872 i Kbh. (Johs.) med Laura Christiane Krarup, f. 25. Marts 1848 i Hygom ved Lemvig, d. 27. Jan. 1908 i Kbh., D. af Sognepræst, senere i Søften og Foldby, Provst Enoch Christian K. (1806—65) og Ane Marie Krarup (1805—80).

Ø.s Skolegang paabegyndtes i Kolding lærde Skole. Ved dennes Nedlæggelse 1856 kom han i Metropolitanskolen, hvorfra han 1858 blev Student. 1859 blev han cand. phil. og tog n. A. poly-

teknisk Adgangseksamen. Nov. 1863—Sept. 1864 var Ø. mellem de Polyteknikere, der blev indkaldt til Krigstjeneste og uddannet til Skansekommandører, ɔ: værnepligtige Løjtnanter. 1866 blev han cand. polyt. i Ingeniørfaget. Lige efter Eksamen blev han assisterende Ingeniør hos Ingeniørkaptajn Thulstrup ved Bygningen af Træbroen over Guldborgsund, den saakaldte Christian IX.s Bro. Senere havde han kortere Ansættelser ved Hedeselskabet og Kbh.s Havnevæsen. 1869 blev han Ingeniørassistent ved Anlægget af Roskilde—Køge Banen. 1870 forflyttedes han til Anlægget af de jysk-fynske Baner og fik her I. W. Tegner (s. d.) som foresat. Han omfattede stadig senere Tegner med Beundring og Hengivenhed. Ø. gjorde god Fyldest og blev n. A. forfremmet til Afdelingsingeniør. Han var særlig beskæftiget ved Projektering af Lunderskov—Esbjerg—Varde Banen og som Afdelingsingeniør ved Dampfærgeanlæg i Fredericia og Strib og Anlæg af en Dampskibsmole i Nyborg. 1872 blev han Havnebygmester i Kbh. efter Lüders (s. d.). I denne Stilling kom han til at udføre en Række store Arbejder, f. Eks. Uddybning af den indre Havn, nye Bolværksarbejder fra Toldboden til Larsens Plads, Anlægget af Refshaleøen, Udvidelse af Nordre Toldbod, Udvidelse af Havnen mod Syd til Vestre Gasværk, Ombygning af Langebro, Uddybning af Slotsholmskanalerne og Opførelse af Kajmure langs disse, Ombygning af Holmens Bro, Højbro og Stormbro, Bygningen af Nyhavns Bro og af Havnebanebroerne over Frederiksholms Kanal og Børskanalen. Ved E. D. Ehlers' (s. d.) Afgang som teknisk Borgmester i Kbh. 1885 valgtes Ø. til hans Efterfølger og kom herved ind i et meget omfattende Arbejde, idet Kbh.s tekniske Udvikling i denne Periode foregik med stærke Skridt. Det drejede sig om Indførelse af elektrisk Belysning og Bygning af Kbh.s første Elektricitetsværk og om Oprettelse af et Belysningsvæsen, endvidere om Gennemførelse af den store Kloakplan, som Stadsingeniør Ambt (s. d.) forestod, om en Nyordning af Brandvæsenet og Opførelse af en ny Hovedbrandstation, i hvilket Arbejde S. Meyer (s. d.) var Drivkraften, endelig om Boreundersøgelser i Kbh.s Omegn for at sikre nye Vandforsyningsanlæg, som maatte erhverves ved passende Ejendomskøb, samt om Omordning af Sporvejsforholdene i Kbh., saaledes at de bestaaende Smaaselskaber forenedes og elektrisk Drift indførtes. Som Borgmester var Ø. Medlem af Sundhedskommissionen og Formand for Bygningskommissionen. Fra 1866 var han tillige Medlem af Kbh.s Havneraad. Endvidere var han en Del anvendt ved Kommissionsarbejder, 1882—87 var han saaledes Medlem af Kommissionen vedrørende Anlæg af

Udførsels- og Tilflugtshavne paa Jyllands Vestkyst, i det nordlige Kattegat og paa Bornholm, 1866 af Kommissionen vedrørende Ordning af Jernbaneforholdene i og ved Kbh. 1897 var han Medlem af Kommissionen vedrørende Opførelse af en ny Postgaard i Kbh. og 1898—1900 af Kommissionen vedrørende Ordning af Personbanegaardsforholdene i Kbh. Ved G. A. Hagemanns Afgang 1898 valgtes Ø. til Formand for Dansk Ingeniørforening, et Hverv, han beklædte til 1901. Ø. var en meget retlinet og elskværdig, men ogsaa meget grundig og forsigtig Mand. Til Trods for hans store Energi og Flid kunde derfor det stærkt krævende Embede undertiden blive ham meget byrdefuldt, og han havde ikke Evnen til at aflaste sig ved at anvende betroede Medarbejdere. At tage et bestemt, endsige et kraftigt Standpunkt faldt heller aldrig Ø. let. Trods sin saglige Duelighed kom han derfor nemt til at gøre et vegt Indtryk, og Forretningsgangen i Ø.s Magistratsafdeling blev præget heraf, den blev, som det er sagt, træg og uden Humør. Da Indlemmelsen af Valby og Sundby fra Nytaar 1902 forøgede Ø.s Arbejdsbyrde kendeligt, blev han saa overanstrengt, at han, efter forgæves at have holdt en længere Ferie, nervøst deprimeret besluttede sig til at søge sin Afsked som Borgmester med Udgangen af Aaret 1903. Efter sin Tilbagetræden varetog Ø. dog stadig forskellige Hverv i Udvalg og Kommissioner. 1903 var han blevet Medlem af Kommissionen angaaende Christiansborg Slots Genopførelse, 1904 blev han Formand for Kommissionen angaaende Foranstaltninger til Ophjælpning af Ribe Bys økonomiske Forhold; s. A. blev han endvidere Medlem af det kirkelige Udvalg i Henhold til Loven af 15. Maj 1903 til Udarbejdelse af Forslag til en Ordning af Kirkens Forhold, valgt af Menighedsraadene i Kbh., samt Medlem af Taksationskommissionerne vedrørende Ordningen af Kbh.s Banegaardsforhold og Anlægget af Slangerupbanen og Medlem af Taksationskommissionen vedrørende Grundafstaaelse til Gadeanlæg. 1906 blev Ø. Medlem af Ekspropriationskommissionen vedrørende Grundafstaaelser til lukkede Vandforsyningsledninger og af Vandafledningskommissionen; s. A. blev han Formand i Bestyrelsen for den gensidige Hjælpeforening for kvindelige Haandarbejdere og Medlem af Komiteen for den 1. nordiske Døvstummekongres i Kbh. 1907. 1909—12 var Ø. Repræsentant i Laane- og Spareforeningen for Embeds- og Bestillingsmænd. 1911—12 var han endvidere Medlem af Direktionen for Understøttelsesanstalt for trængende Efterslægt efter Medlemmer af den ophævede civile og adskillige Stænders Enkekasse.

Etatsraad 1888. Konferensraad 1903. — R. 1881. DM. 1892.

K.[2] 1901. — Maleri af Otto Haslund ca. 1901 (Dansk Ingeniørforening) og af samme ca. 1904 (Kbh.s Raadhus). Portrætteret af P. S. Krøyer paa »Industriens Mænd« 1904 (Hagemanns Kollegium).

Chr. Krarup: Stamtavle over Efterkommere af Chr. Krarup, 5. Udg., 1933, S. 68. W. Fridericia, H. C. V. Møller, J. J. Voigt og Ax. G. V. Petersen i Ingeniøren, X, 1901, S. 97—106. A. Hvass i Ill. Tid. 27. Sept. 1903. Berl. Tid. 12. og 13. April 1915. Hovedstaden 13. April s. A. H. C. V. Møller i Ingeniøren, XXIV, s. A., S. 221 f. Jacob Marstrand: Tilbageblik gennem et langt Liv, 1928, passim. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942.

Povl Vinding.

Øllgaard, Frands Vilhelm Ferdinand Ahlefeldt, 1856—1911, Ingeniør. F. 27. Febr. 1856 i Vinkel ved Viborg, d. 1. April 1911 paa Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). Forældre: Sognepræst, senere i Stiftsbjergby og Mørke, Niels Rasmussen Ø. (1812—1900) og Sophie Christine Meyer (1821—98). Gift 9. Maj 1895 paa Frbg. med Louise Frederikke Holm, f. 31. Juli 1868 paa Frbg., D. af Læge Jacob Hendrik Thøger H. (1833—1916) og Florentine Johanne Marie Lannes (1833—1919).

Ø. tog polyteknisk Adgangseksamen 1872 og blev 1878 cand. polyt. i Ingeniørfaget. Efter Eksamen fik han Ansættelse ved Anlægget af Faksebanen og af Kbh.s Søforter. 1880 rejste han til Frankrig, hvor han blev Ingeniørassistent ved La Compagnie des chemins de fer de l'Est. 1882 blev han Souschef de section i fransk Statstjeneste ansat ved Canal de l'Escaut à la Meuse. 1884 rejste han hjem og blev assisterende Ingeniør ved Kbh.s Havnevæsen, hvor han April—Aug. 1885 under Vakancen mellem C. K. Øllgaards Afgang og H. C. V. Møllers Tiltræden var konst. Havnebygmester. Febr. 1886 ansattes han som teknisk Fuldmægtig ved Kbh.s Vandforsyning. Her blev han 1893 ansat i en nyoprettet Stilling som Viceinspektør. Nytaar 1895 blev han efter Schønheyders (s. d.) Død Vandinspektør i Kbh., en Stilling, der fra 1902 fik Benævnelsen Direktør for Kbh.s Vandforsyning. Blandt Ø.s vandværkstekniske Arbejder kan særlig nævnes Værket ved Borups Allé, der samler Vandet fra Harrestrup- og Søndersøkilderne, behandler det og indpumper det i Trykledningerne. Endvidere det store og meget smukke Anlæg ved Thorsbro. Ø.s sidste Arbejde var Højdereservoiret paa Brønshøj Bakke. Foruden sin Embedsgerning, i hvilken Ø. lagde udmærkede administrative Evner for Dagen, varetog han en Række andre Hverv. 1889 modtog han sammen med Svogeren C. J. Brodersen (s. d.) en af de fem næst-

højeste Præmier i Konkurrencen om et Frihavnsanlæg i Kbh. 1892 var han Redaktør af »Ingeniøren«, og 1896—1909 var han Medlem af Statsprøveanstaltens Bestyrelsesraad. 1896—1904 var han konst. Lærer i Materiallære ved Polyteknisk Læreanstalt. Fra 1896 til sin Død var han Medlem af Vorstandsrat for Internationale Verband für die Materialprüfungen der Technik. — R. 1909. — Portrætteret af P. S. Krøyer paa »Industriens Mænd« 1904 (Hagemanns Kollegium).

H. Borum i Ingeniøren, XX, 1911, S. 139. A. E. Friis i Berl. Tid. 28. Nov. 1935.

Povl Vinding.

Øllgaard, Hans, 1837—95, Højesteretsassessor. F. 14. Okt. 1837 paa Tanderup, Snejbjerg Sogn ved Herning, d. 23. Aug. 1895 i Kbh., begr. sst. (Ass.). Broder til C. K. Ø. (s. d.). Gift 27. Maj 1864 i Kbh. (Frue) med Sophie Jacobine Mathilde Petersen, f. 3. Okt. 1837 i Holstebro, d. 3. Juli 1907 i Hellebæk, D. af Sognepræst, sidst i Smidstrup og Skærup, Provst Herman Frederik P. (1797—1853) og Augusta Eleonore Grundtvig (1809—84).

Ø. blev Student 1855 fra Kolding og juridisk Kandidat 1861. S. A. ansattes han i Justitsministeriet, hvor han 1871 blev Fuldmægtig og 1878 Kontorchef. Straks efter gik han dog ud som Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten, hvorfra han 1891 rykkede op i Højesteret. Han drev en Tid lang med Iver juridisk Manuduktion og nød Anseelse for sin gode Undervisning, hvormed han forbandt stor personlig Interesse for sine Elever. I Fortsættelse heraf var han 1880—91 og 1893—95 Censor ved de juridiske Eksaminer. Hans teoretiske Syslen med Retsstoffet i Forening med hans praktiske Virken satte Frugt i hans Optræden paa det nordiske Juristmøde 1878, hvor han over for Professor Aschehoug med Dygtighed drøftede Ordningen af Retsforholdet mellem Naboejere, se ogsaa hans Bilag II til Forhandlingerne. Paa Mødet 1881 deltog han i Forhandling om Ændring i Myndighedsreglerne og 1884 i Forhandling om Vindikationsrettens Begrænsning. Ogsaa i Møderne 1887 og 1890 var han Deltager. Hans personelle og faglige Interesse gjorde ham ivrig for Dannelsen af Juridisk Forening 1881. Han var i Bestyrelsen og holdt to Gange Foredrag i Foreningen. Da det i Tilknytning til A. S. Ørsteds Hundredaar 1878 overvejedes at genoplive Kendskabet til vor største Jurist, hvilket resulterede i Udgivelse af et Værk i tre Dele om Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling, overtog Ø. som 2. Del Fremstillingen om Privatretten (1887). I det Ørsted'ske Prismedaillelegat indtraadte han 1880 i Bestyrelsen og var dens

Formand 1894—95. Som Dommer medbragte Ø. særlige Forudsætninger ved sine retsvidenskabelige Kundskaber, og hans paa dette Felt udviste Skarpsindighed, Omhu og Interesse, Egenskaber, der ogsaa fremgaar af hans litterære Arbejder, vurderedes højt af samtidige. Hans stilfærdige Personlighed var præget af hans kristelige Livssyn, og ved sin ret tidlige Bortgang efterlod han et Savn.

A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880, VII, 1925, S. 38, 179, 196. Jul. Lassen i Tidsskrift for Retsvidenskab, VIII, 1895, S. 533 f. Juridisk Forening 1881—1931, 1931. Juristen, XXIII, 1941, S. 134. *Troels G. Jørgensen.*

Øllgaard, Nicolaj Esmark, 1775—1863, Biskop. F. 5. Okt. 1775 paa Sneumgaard, d. 4. Marts 1863 i Viborg, begr. sst. Forældre: Ejer af Sneumgaard Niels Rasmussen Ø. (1735—83) og Margarethe Hedevig Fabricius (1745—86, gift 2° 1784 med Ejer af Sneumgaard, Kammerraad Hack Kampmann, 1747—1807, gift 2° 1788 med Henriette Emilie Zoëga, 1766—1808). Gift 12. Aug. 1811 med Juliane Maria Bie, f. 19. Febr. 1773 i Kbh. (Frue), d. 16. Febr. 1858 i Viborg (gift 1° 1793 med kgl. Kopist Christopher Hanson, 1761—94), D. af Prokurator J. C. B. (s. d.) og Hustru.

Efter sine Forældres tidlige Død blev Ø. med stor Omsorg opdraget af sin Farbroder, Justitsraad Terman Ø. 1792 blev han privat dimitteret til Universitetet, og 1796 tog han teologisk Attestats. I sin Ungdom sluttede Ø. nært Venskab med den senere bekendte Skuespiller og Shakespeare-Oversætter Peter Foersom (s. d.), og begge deltog de med sværmerisk Begejstring i Tidens Teaterliv. 1799 drog Ø. udenlands og studerede i Kiel og i Göttingen. Efter sin Hjemkomst blev han 1801 Præst ved Frederiks Hospital og Fødselsstiftelsen i Kbh., 1805—07 virkede han som Feltpræst og Feltprovst i Holsten, 1808 blev han Præst ved Kastellet i Kbh. og n. A. Lærer i Psykologi ved Pastoralseminariet. Ø., der i en sjælden Grad havde vundet Frederik VI.s Tillid, blev 1811 forfremmet til Slotspræst ved Fredensborg og Sognepræst i Asminderød og Grønholt samt Amtsprovst for Fr.borg Amt. Tiltagende Svagelighed nødsagede ham 1824 til at søge tilbage til Kbh. som Sognepræst ved Trinitatis Kirke. Ogsaa her bevarede han Kongens Yndest, og 1830 blev han Biskop i Viborg. Dette Embede beklædte han, indtil han 1854 tog sin Afsked, nedbøjet af dyb Melankoli, som ogsaa formørkede hans sidste Aar. Ø. var en stille Natur af konservativ Støbning, og hans Bispestyre har næppe sat sig stærkere Spor. Han var dog en samvittighedsfuld Embedsmand, der alvorligt stræbte efter at faa Orden i Stiftets Administration efter Formanden, Dr. Jens Bloch, og som ikke mindst indlagde sig For-

tjeneste af Bispearkivet. Som Teolog tilhørte Ø. den ortodokse Skole og havde Navn som en god, troværdig Prædikant. Som Personlighed roses han for sit retskafne og kærlige Sindelag. — 1832 blev Ø. Medlem af Forsamlingen af de »oplyste Mænd«, 1836, 1838 og 1840 var han Medlem af Stænderforsamlingerne i Viborg. Han deltog nu og da i Forhandlingerne, dog uden at spille nogen større Rolle. 1838 indbragte han et Forslag om Fastsættelse og Afløsning af Højtidsofret, der kom til at danne Grundlaget for mangeaarige Forhandlinger. Ø.s eneste større litterære Arbejde er en Udgave af Ungdomsvennen P. Foersoms Digte (I—II, 1818), indledet med en interessant og sandhedskærlig Biografi af denne, mærkelig ogsaa ved de Bidrag, den indeholder til Ø.s egen Livshistorie. — Rang i 2. Kl. Nr. 10 1851. — R. 1828. DM. 1835. K. 1836. — Blyantstegning af J. V. Gertner 1840 (Fr.borg). Portrætteret paa nogle Tegninger af samme (Rosenborg) af Christian VIII.s og Caroline Amalies Kroning. Litografi fra Em. Bærentzen 1845 efter Tegning af N. Rademacher.

Selvbiografi i P. E. Müller: Vita Andreæ Sunonis, 1830, S. 31—34. Kirkelige Leilighedstaler, udg. af G. P. Brammer, III, 1864, S. 575—79, 729—36. Historisk månedsskrift for folkelig og kirkelig oplysning, udg. af Ludvig Schrøder m. fl., I, 1883, S. 249—52; III, 1884, S. 181—89; IV, 1885, S. 112—19. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848, I—II, 1931—34. Nogle Blade af J. P. Mynster's Liv og Tid, 1875, S. 263 f. F. L. Mynster og G. Schepelern: Biskop Otto Laubs Levnet, II, 1, 1886, S. 189 f.; II, 2, 1887, S. 9 f. Kirkehist. Saml., 3. Rk., II, 1877—80, S. 423; 4. Rk., IV, 1895—97, S. 469, 473, 484, 714; 6. Rk., III, 1939—41, S. 110, 143. Personalhist. Tidsskr., 8. Rk., III, 1924, S. 2; 10. Rk., V, 1938, S. 206; VI, 1939, S. 211.

Bjørn Kornerup.

Ølmand, Laurids Esbernsen, d. 1536 el. 37, Kancellisekretær. F. i Nakskov, d. mellem 25. Nov. 1536 og 18. Marts 1537.

L. Ø., hvis Morbroder Hr. Jens Lauridsen var Ærkedegn i Roskilde Domkapitel, blev tidligt knyttet til Domkirken. Han nøjedes dog ikke med Uddannelse ved Domskolen, men tog Bakkalaurgraden ved Kbh.s Universitet og studerede i Wittenberg 1516—17, hvor han tog Magistergraden. Han havde allerede da begyndt sin gejstlige Bane som »vicarius perpetuus« ved Roskilde Domkirke. Maaske er han straks efter Hjemkomsten fra Wittenberg blevet ansat i Christian II.s Kancelli. I hvert Fald blev han umiddelbart efter Frederik I.s Trontiltrædelse 1523 en af dennes fire Kancellisekretærer og havde de følgende Aar sammen med de andre og mere fremtrædende — Johan Friis, Jesper Brochmand og Morten Krabbe — fuldt op at gøre med at bestride Kancelliets i

disse Aar mangeartede Arbejde, hvortil blandt andet hørte Oppebørsel og Inddrivning af Skatter etc. paa Rejser rundt i Landet. Han lønnedes med Præstekald og andre kirkelige Beneficier fortrinsvis beliggende paa Lolland og Falster. 1530 fik han tillige kongeligt Brev paa det af Christian I. stiftede rigt doterede Hellig Tre Kongers Kapel i Roskilde, som hans Morbroder indtil da havde haft, dog forudsat at denne frivilligt overlod ham det — og senest fra 1532 var det under hans Bestyrelse. Antagelig var han allerede forinden Kannik ved Roskilde Domkapitel (i hvert Fald 1534). Formodentlig opholdt han sig i Roskilde, da Grevefejden udbrød. Han bøjede sig for Grev Christoffer og traadte i hans Tjeneste som Kancellisekretær. Derved opnaaede han, da Morbroderen omsider døde, selv under de ændrede Forhold at faa sit gamle Ventebrev paa Ærkedegnedømmet indfriet. Men hans Villighed over for de grevelige blev ham til stor Skade efter Christian III.s Landgang paa Sjælland i Sommeren 1535. Ærkedegnedømmet, Hellig Tre Kongers Kapel og selv hans Gaard i Roskilde med alt hans Gods »rørendes og urørendes« blev givet til en anden. Antagelig har han opholdt sig i Kbh. under Belejringen. Først i Efteraaret 1536 paatræffes han paa ny under Herredagen, hvor han optræder som simpel Magister, sagsøgende for gammel Gæld, der skyldtes hans afdøde Morbroder. Han mistede nu tillige et af sine Præstekald, men beholdt dog til sin Død, i Begyndelsen af 1537, Idestrup paa Falster.

Kirkehist. Saml., 4. Rk., III, 1893—95, S. 815. H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre, 1859—63, S. 109. Hans Knudsen: Joachim Rønnow, 1840, S. 174.

Astrid Friis (H. F. Rørdam).

Oelreich, Bernhard (Berenth Ulric), 1626—86, Teolog. F. 5. April 1626 i Itzehoe, d. 30. Marts 1686 i Bremen, begr. sst. Forældre: Købmand i Hamburg, senere Faktor ved det islandske Kompagni i Kbh. Johan O. og Elisabeth v. Essen. Gift 1° 10. Juni 1652 med Elisabeth Lauremberg, D. af Professor i Sorø Hans L. (s. d.) og Hustru. 2° 1660 med Marie Foss, d. 1688, D. af Kannik i Lund, Provincialmedicus, Dr. med. Niels F. (1588—1644) og Cathrine (Karen) Madsdatter.

B. O. blev som privat dimitteret indskrevet ved Kbh.s Universitet 1642 og vandt i sin Studietid Ry som en mægtig Disputator og Taler. En Overgang virkede han som vikarierende Præst ved St. Petri Kirke, og 1647 tog han Magistergraden. Efter et Ophold i Sorø, hvor han 1649 docerede Græsk, drog han som ekstraordinær Professor udenlands, til Tyskland, Holland og

Frankrig, og efter sin Tilbagekomst blev han 1651 Sognepræst i Åsum og Skepparslöf i Lunde Stift. I denne Stilling, som han beholdt ogsaa efter Skaanes Overgang til Sverige, viste han sig meget virksom bl. a. for Folkeundervisning og Fattigforsorg. 1664 valgtes han til Repræsentant til Rigsdagen for den skaanske Gejstlighed, og i Stockholm vandt han i den Grad Enkedronning Hedevig Eleonores Gunst, at hun udnævnte ham til tillige med at være Præst i sit Sognekald at være Hofprædikant og Konfessionarius. B. O. knyttede ogsaa andre Forbindelser med fornemme Folk, deriblandt Grev Magnus Gabriel de la Gardie, og ved dennes Hjælp lykkedes det ham at virkeliggøre Biskop P. P. Winstrups gamle Plan om at oprette et Universitet i Lund. Gennemførelsen af dette kostede ganske vist bitter Strid, da Biskoppen nu af alle Kræfter modarbejdede B. O., men til Gengæld blev denne 1668 beskikket til Universitetets Prokansler og til Professor i Teologi. B. O. havde udmærkede organisatoriske Evner og ydede en betydelig Indsats i sin nye Stilling, der ikke mindst af kollegiale Grunde var alt andet end behagelig, da især Biskop Winstrup ved sin fortsatte Forfølgelse og Bagtalelse af ham forbitrede ham Livet. Efter B. O.s egne Ord plagede Winstrup ham, som om det var »Satan i Helvede«, og til sidst lykkedes det ham da ogsaa at gøre ham saa ked af Lund, at han 1672 lod sig udnævne til Pastor primarius (Superintendent) ved St. Petri Kirke i Bremen. B. O.s Evner laa overvejende paa det praktiske Omraade, hans Forfatterskab er hverken omfattende eller af større Betydning. Nævnes kan dog den Disputats »De testamento Jesu Christi non violando«, hvorved han 1665 erhvervede den teologiske Doktorgrad i Greifswald.

Johs. Moller: Cimbria literata, I, 1744, S. 468. Altes und Neues aus den Herzogthümern Bremen und Verden, V, 1772, S. 67—71. Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män, X, 1844, S. 189—200. S. Cawallin: Lunds Stifts Herdaminne, V, 1858, S. 146—51. P. G. Ahnfelt: Lunds Universitets Historia, I, 1859, S. 15—49. Martin Weibull och Elof Tegnér: Lunds Universitets Historia 1668—1868, I—II, 1868.

Bjørn Kornerup.

Øpe Snilde, —1030—, Knud den Stores Raadgiver.

Ifølge Traditionen ca. 1200 var det Ø. S. og hans Søn Eskil, som i England paa Opfordring af Knud den Store affattede Vederloven til Opretholdelse af den nødvendige Disciplin blandt Kongens Krigere. »De gjorde Vederloven stærk og streng«, hedder det i den ældste Optegnelse af Loven. Ogsaa Saxo omtaler den kloge og ansete Sjællænder som Kong Knuds betroede Raadgiver i denne Sag. I Svend Aggesens Gengivelse og Tolkning af

Loven hedder det, at Ø. S. og hans Søn Eskil var erfarne Mænd, hvis Raad Knud især hørte, og som han benyttede som Sekretærer.

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge: Danske Gaardsretter, 1827, S. 3. M. Cl. Gertz: Script. min., I, 1917—18, S. 70. Saxonis Gesta Danorum ed. Olrik et Ræder, I, 1931, S. 293.

Joh. Steenstrup (C. A. Christensen).*

Ørn, Christen Lauridsen, d. 1636, katolsk Prælat. F. i Arup i Jylland, d. 12. Marts 1636 i Wien.

C. L. Ø. skal have været af Adel og har formodentlig været Student, da han 1605 forlod sit Fædreland, som han aldrig siden gensaa. Det var paa en Tid, da Jesuiterne med stor Iver søgte at drage unge Mænd fra Norden til sig, og blandt disse maa C. L. Ø. have været. Antagelig er han blevet uddannet i et af Jesuiternes Kollegier (formodentlig i Olmütz). Siden blev han viet til Præst og virkede som saadan i Ungarn, hvor der dengang var mange Protestanter, som det gjaldt om at drage tilbage til Romerkirken. 1614 blev C. L. Ø. ansat i en høj Stilling ved Domkirken i Pressburg og fik da eller senere den teologiske Doktorgrad. Men da de haardt plagede ungarske Protestanter i deres Nød 1619 kaldte Fyrst Bethlen Gabor af Siebenbürgen til Hjælp, og han sejrrigt trængte frem til Pressburg, kom C. L. Ø. i en vanskelig Stilling og synes at have været udsat for Ulempe, hvorfra han dog udfriedes, da Kejser Ferdinand II. 1620 kaldte ham til Wien, hvor han først blev Dekan og siden (1630) Domprovst ved Stephanskirken. Da de kejserlige Hære under Trediveaarskrigen 1627 trængte ind i Jylland, troede C. L. Ø., at Tiden var kommet til atter at føre hans Landsmænd tilbage til Katolicismen. Under et Ophold i Rom 1629 indgav han derfor et udførligt Forslag om, hvorledes denne Sag paa snildeste Maade skulde gribes an. Forslaget vidner om Kløgt og nøje Kendskab til de Danskes Karakter. Da Jylland imidlertid efter Freden i Lübeck s. A. atter rømmedes af de kejserlige Tropper, kom hans Plan ikke til Udførelse.

Kirkehist. Saml., 3. Rk., I, 1874—77, S. 625—34.

H. F. Rørdam (Bjørn Kornerup).*

Ørn, Hans Nielsen (Johannes Nicolai Aqvilinus), —1682—, Rektor, Digter.

H. N. Ø. var efter eget Opgivende Skaaning og har formodentlig frekventeret Universitetet i Begyndelsen af 1650'erne, da det 1682 hedder, at han i 28 Aar »paa adskillige Steder baade i Jylland

og Norge, saavel publice som privatim har informeret Godtfolks Børn«; om denne hans Virksomhed ved vi i øvrigt blot, at han 1677 var Huslærer paa Akershus hos Kommandanten Oberst F. E. Speckhan. 1682 blev han Rektor i Næstved, men fungerede kun kort Tid, da en anden allerede 1684 nævnes som Indehaver af Embedet. Efter Jørgen Sorterups Udsagn levede han siden af at skrive »Bettel-Vers af lutter Anagrammatibus«. De latinske og danske Æredigte, vi kender af ham, stammer alle fra Tiden, før han blev Rektor, og de viser, at han har dyrket Anagrammet i den specielle Form, at han omstiller Bogstaverne i den paagældende Persons Navn til en, ofte temmelig meningsløs, Sentens (f. Eks.: Anna Nielsdatter > Straal ned i Aanden) og bygger Verset derover. Resultatet af dette Hokuspokus bliver tvungent og unaturligt, men Genren har øjensynlig gjort Lykke, eftersom H. N. Ø. har kunnet udgive to Samlinger, »Primitiæ anagrammatum« (1677) og »Succedanea cum epigrammatis anagrammata« (1681), delvis med fælles Indhold, men begge eksisterende i flere indbyrdes forskellige Tryk af varierende Omfang. I sin fyldigste Skikkelse omfatter »Primitiæ« 101 og »Succedanea« 49 Digte. H. N. Ø. har desuden udgivet et udateret Hæfte Salmer og andre gudelige Digte »Krybbens Løst og Korsens Trøst«; Dele deraf er næsten ulæselige paa Grund af Frakturversalsats. Digterisk er H. N. Ø. ganske ubetydelig, men hans Produkter har en vis Interesse som rent Tidsfænomen; den danske Kunstdigtning var endnu saa ung, at Modersmaalet ikke turde lades uforsøgt selv til Eksperimenter, der mere havde Kunstighed end Kunst for Øje.

Samling af smukke Danske Vers, X, 1742, S. 738. J. Paludan: Fremmed Indflydelse paa den danske Nationalliteratur, I, 1887, S. 234, 475. Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt, IX, 1920, S. 33.

R. Paulli.

Ørn (Aqvilinus), **Jacob,** d. 1653, Sanger, Komponist. D. 1653. Gift med Kirstine, d. tidligst 1645.

J. Ø. var sikkert ganske ung, da Christian IV. 1611 sendte ham til England sammen med Mogens Pedersen (s. d.) og Hans Brachrogge (s. d.) for at studere Musik. I hvert Fald ses det først, at han har faaet fast Ansættelse ved det danske Kantori efter sin Hjemkomst 1614. I Aarene, der fulgte, udfoldede hans Evner sig paa smukkeste Maade, og han overlevede de kraftige Reduktioner af Hofmusikken, der i 1620'erne ramte adskillige ellers dygtige Kræfter. I længere Perioder under Melchior Borchgrevinks (s. d.) Bortrejse og Sygdom fungerede J. Ø. som Kapelmester og kaldes undertiden ogsaa saaledes i Regnskaberne, men egentlig Leder

blev han aldrig, og først 1637 udnævntes han til Vicekapelmester. Ved Siden af Mogens Pedersen og Hans Nielsen repræsenterer J. Ø. med Dygtighed det danske Element i de kongelige Musikerkorps, som ellers søgte deres Stjerner i Udlandet. Han havde Opsynet med Sangerdrengene og den daglige Ledelse af Hofmusikken og blev allerede 1619 belønnet med et Vikarie i Roskilde. J. Ø. var ogsaa skabende Kunstner, men af hans Kompositioner finder man kun bevaret en Pavane i et fra England stammende Haandskrift, der nu findes i New York, og en firestemmig Udsættelse af Salmen »Af Højheden oprunden er« i Laurids Pedersen Thuras »Canticum canticorum Salomonis« (1640). Den sidste saa smukt løste Opgave tyder paa, at det er et alvorligt Tab for dansk Musik, at den Koralbog med firestemmige Udsættelser, som J. Ø. efter Biskop Jesper Brochmands Tilskyndelse 1641 gik i Gang med at udarbejde til Prosodikeren Søren Poulsen Judichær (Gotlender)s metrisk regulerede Salmetekster, og som synes at have været færdig i Manuskript og i Brug 1647, ikke mere lader sig opspore.

Angul Hammerich: Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700, 1921. Samme: Musiken ved Christian den Fjerdes Hof, 1892. Kirkehist. Saml., 3. Rk., III, 1881—82, S. 24 ff. Hist. Tidsskr., 6. Rk., IV, 1892—94, S. 437. Sammelbände der internat. Musikgesellschaft, IV, 1902—03, S. 743. C. Thrane: Fra Hofviolonernes Tid, 1908. Kancelliets Brevbøger 1616—20, 1919, S. 654; 1635—36, 1940, S. 295. C. F. Bricka og J. A. Fridericia: Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, III, 1878—80, S. 207. Knud Jeppesen: Værker af Mogens Pedersøn (Dania sonans, I), 1933, S. XIII, XXIV. S. A. E. Hagens Samlinger til dansk Musikhistorie i Det kgl. Bibliotek.

Nils Schiørring.

Ørnberg, Elna Eleonora Fobian, f. 1890, Solodanserinde, Balletinstruktrice. F. 20. Marts 1890 i Kbh. (Johs.). Adoptivfader (adopt. 25. Sept. 1900): Bureauchef i Rigsdagen Axel Lauesgaard (1870—1944). Gift 1° 3. Juni 1910 i Kbh. (Slotsk.) med Direktør Erik Jørgen-Jensen, f. 17. Okt. 1885 i Kbh. (Frels.) (gift 2° 1929 med Rigmor Riisager, f. 1902), Søn af Grosserer Johannes Immanuel Jensen (1853—86) og Julie Emma Nicoline Muus (1855—1938, gift 2° 1897 med Arkitekt Fritz Koch, s. d.). Navneforandring 24. Aug. 1910. Ægteskabet opløst. 2° 30. Maj 1932 med Solodanser ved Det kgl. Teater Johannes Leif Ø., f. 28. Dec. 1904 i Kbh., Søn af Vinkyper Edouard Louis Peter Ø. (1871—1927) og Alma Martine Knudsen (f. 1885).

Syv Aar gammel kom E. Ø. ind paa Det kgl. Teaters Balletskole og blev som den flinke Elev, hun var, anvendt i smaa Partier, f. Eks. i Gavotten i »Elverhøj« og Amor i »Amors og Balletmesterens

Luner«. 15. Febr. 1907 debuterede hun som den gode Fe i »Harlekins Millioner«, og s. A. fulgte hendes faste Ansættelse. Hun udviklede sig til en dygtig teknisk Koreograf med udholdende Fysik og fik efterhaanden et stort Repertoire, i hvilket de mørke og lidenskabelige Partier klædte hende bedst, f. Eks. Birthe i »Et Folkesagn« og de italienske Skønheder i »Napoli« og »Festen i Albano«, medens hun i Opgaver, der kræver serafisk Charme, f. Eks. Sylfiden og den lille Havfrue, i poetisk Udfoldelse stod tilbage for Ellen Price og Emilie Smith. 1910 blev hun Solodanserinde. Solveig i »Peer Gynt«, hvori hun (1913) forsøgte sig i Skuespillet, laa ogsaa uden for hendes Omraade, der kendetegnedes af de modsatte Egenskaber, Energi, Villie, Kraft og Lyst til at bryde med traditionelle Former i Bestræbelsen efter at naa nye Udtryk og Resultater. Denne Side af hendes Indsats kendetegnes af Anteia i »Artemis«, Tabor i »En Nat i Ægypten« og Titelpartierne i »Sylvia« og »Gloria Arsena«, medens hun som Ragnhild i »Brudefærden i Hardanger« og Svava i »Valkyrien« bidrog til Bevarelsen af de Bournonville'ske Traditioner. Paa Friluftsteatret spillede hun Prinsessen i »Der var engang —«, og fra 1928 til sin Afsked 1933 var hun Instruktrice og stræbte at forny Balletrepertoiret ved at komponere »Strauss i Paris« og Dansene til »Tycho Brahes Drøm«, »Kysset«, »Hybris« m. fl.; mindre Held havde hun med sine Iscenesættelser af »Benzin« og »Asra«. Hun optraadte som Gæst paa Scener i Berlin, London og Paris og dansede sidste Gang paa Det kgl. Teater 16. Maj 1933 som Pierrette i »Pierrettes Slør« og i »Festens Dans« fra »Coppelia«. — I. et A. 1922. — Portrætteret paa Rudolph Tegners Danserindebrønd (Helsingør). Statuette af Axel Locher fra »En Nat i Ægypten« (Teatermuseet).

E. Ø.s Mand, *Leif Ø.*, uddannedes fra Barn paa Balletskolen, hvor han nu virker som Lærer; 1923 ansattes han, og 1930 blev han Solodanser. Som den lyse Yngling i Balletterne, nye og gamle, f. Eks. Junker Ove i »Et Folkesagn«, har han udført et betydeligt Repertoire med Smag og koreografisk Dygtighed, men uden stærk Personlighedsudfoldelse.

Carl Behrens: Elna Jørgen-Jensen, 1917. *Robert Neiiendam.*

Ørnborg, Frederik Julius, 1842—1936, Præst, Legatstifter. F. 14. Nov. 1842 i Kølstrup, d. 22. Okt. 1936 i Kbh., Urne i Urnegaarden ved Søndermark Krematorium. Forældre: Exam. jur., Forpagter, senere Ejer af Ørnfelt og Tarupgaard Jens Christian Andresen (1800—69) og Frederikke Sørine Thomsen (1804—1902). Navneforandring 18. Nov. 1909. Ugift.

Ø. blev Student 1864, privat dimitteret, deltog s. A. som frivillig i Krigen, blev cand. theol. 1870 og s. A. personel Kapellan i Dover og Venge. 1876 blev han Kaldskapellan i Gentofte og 1879 Sognepræst i Haslund og Ølst, hvor han forblev, til han 1896 tog sin Afsked. Han tog derefter for en Aarrække Bolig i München. Han interesserede sig for Malerkunst og efterlod talrige Billeder, som han selv havde malet. Han var som ung blevet Ejer af en mindre Kapital, som han aldrig rørte, men tværtimod ved den yderste Sparsommelighed øgede, og han efterlod sig ca. 700 000 Kr. Ved Testamente af 1934 stiftede han to Legater, Pastor emer. F. J. Ø.s Legat paa 536 000 Kr. og Det Ø.ske Studielegat paa 100 000 Kr. Renterne af det første gaar dels til Videnskab og Kunst (»dog ikke Impressionister eller lignende«), dels til en Række velgørende Foreninger og til trængende Kvinder, der har kendt bedre Dage; af det andet ydes Studiehjælp til Legatstifterens Familie og til Børn af Præster eller andre Embedsmænd.

Politiken 14. Nov. 1937. Ministerialtidende, s. A., B, S. 63—66. Det kgl. danske Videnskabernes Selskab 1742—1942, I, 1942, S. 626 f.

Povl Engelstoft.

Ørskov, Jeppe, f. 1892, Bakteriolog. F. 2. Marts 1892 paa Ørskovgaard, Snejbjerg Sogn. Forældre: Købmand Peter Michael Christensen (1866—1936) og Margrethe Lundsgaard Nyboe (1869—1936). Navneforandring fra Ørskov Kristensen 20. Juni 1920. Gift 11. Dec. 1917 i Helsingør med Gerda Anny Rusch, f. 23. Marts 1895 i Helsingør, D. af Malermester Fritz Emil R. (1853—1923) og Helene Nielsen (f. 1867).

Ø. blev Student 1910 fra Helsingør, tog lægevidenskabelig Embedseksamen 1917 og uddannede sig 1917—20 paa forskellige Hospitaler. Han blev Assistent ved Statens Seruminstitut 1920, Laborator sst. 1922 og Afdelingsforstander 1931. Endvidere har han været Leder af Karantænelaboratoriet i El Tor i Ægypten 1922 og senere foretaget talrige Studierejser til Amerika, Frankrig, England og Tyskland. 1917 opnaaede han Accessit for Universitetets Prisopgave paa en Afhandling om Bakteriernes Involutionsformer, og 1923 erhvervede han den medicinske Doktorgrad paa en Afhandling om Aktinomykose (Straalesvamp). Siden har han udført adskillige videnskabelige Undersøgelser, som først og fremmest udmærker sig ved deres høje Kvalitet. Han har aldrig været særlig produktiv som Forfatter, men har altid præsteret noget betydeligt inden for de Omraader, han har beskæftiget sig med. Mest kendt er maaske den Metode, han har udarbejdet til Dyrk-

ning af Bakterier ud fra en enkelt Celle. I Tilslutning hertil har han udført interessante Undersøgelser over Bakteriernes Morfologi og har bl. a. beskrevet tidligere ikke kendte Former. Sammen med forskellige Medarbejdere har han udført omfattende Undersøgelser over Infektionens Mekanisme; disse Undersøgelser kan dog endnu ikke betragtes som helt afsluttede. Endelig har han beskæftiget sig med de usynlige Infektionsorganismer (Virus) og med hæmatologiske Arbejder. Herved har han bidraget væsentlig til hele den Udvikling, Seruminstituttet har gennemgaaet, og den høje videnskabelige Standard, det har naaet. Da Vaccinationsanstalten for nogle Aar siden blev ophævet, og dens Virksomhed overflyttedes til Statens Seruminstitut, overtog Ø. Ledelsen af denne Afdeling. Da Thorvald Madsen 1940 forlod Stillingen som Direktør for Statens Seruminstitut, og hans Efterfølger skulde udpeges blandt de mange betydelige Videnskabsmænd, som var knyttet til Instituttet, faldt Valget naturligt paa Ø., baade paa Grund af hans videnskabelige Anseelse, og fordi han havde lagt betydelige administrative Evner for Dagen under sit Arbejde paa Instituttet og i sjælden Grad havde gjort sig afholdt og respekteret af dettes øvrige Medarbejdere. — 1939 valgtes Ø. til Medlem af Videnskabernes Selskab og 1941 til Formand for Dansk Patologforening, ligesom han har modtaget andre Æresbevisninger og Tillidshverv. — R. 1939. — Rødkridtstegning af Otto Christensen 1942 (Fr.-borg). Selvportræt.

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1923, S. 95 f. *Tage Kemp.*

Ørskov, Søren Lundsgaard, f. 1901, Læge. F. 14. Aug. 1901 i Helsingør. Broder til Jeppe Ø. (s. d.). Navneforandring 17. Maj 1920. Gift 16. Maj 1930 paa Frbg. (Mariendal) med Inger Lise Clausen, f. 24. Aug. 1908 paa Frbg., D. af Grosserer Claus Hansen C. (f. 1881) og Mary Sophie Vilhelmine Jensen (f. 1878).

Ø. blev Student 1919 fra Helsingør, vandt Universitetets Guldmedaille 1923 og tog Lægeeksamen 1927. Han er Elev af Vald. Henriques, har endvidere paa Studieophold i Lund (1927—28), Kiel (1932) og Göttingen (1932—33) studeret bl. a. hos Professorerne Widmark og Rein. Hans første større Arbejde var hans Disputats 1931, »Undersøgelser over de ætheropløselige Syrer i Blod og Væv«; de senere drejer sig om Blodlegemernes Permeabilitet, specielt over for Metalionen, en Undersøgelsesrække, som han paabegyndte i Samarbejde med Vald. Henriques, og som han senere fortsatte paa egen Haand. Da der ved Opførelse af et fysiologisk og biokemisk Institut i Aarhus 1937 skabtes Basis for at gen-

nemføre Undervisningen til det lægevidenskabelige Studium ved Aarhus Universitet, blev Ø. udnævnt til Bestyrer af det fysiologiske Institut og Professor i Fysiologi ved det nye lægevidenskabelige Fakultet, som nu er i Færd med at blive bygget op i Aarhus. Han har desuden en væsentlig Andel i Undervisningen af Sundhedsplejersker, der er henlagt til Aarhus. Fra 1943 er han Sanitetschef i Aarhus Luftbeskyttelsesomraade.

Univ. Progr. Nov. 1931, S. 162 f. *Richard Ege.*

Ørsted. Præsteslægten Ø. har Navn efter Ørsted i Rougsø Herred og føres tilbage til Sognepræst i Ørsted og Estruplund Søren Olufsen (1582—1636), der var Fader til Rektor i Randers Magister Ole Sørensen Ø. (d. ca. 1672), til Sognepræst i Holme og Tranberg Niels Sørensen Ø. (d. ca. 1669) og til Sognepræst i Hornslet Jacob Ø. (d. 1674); dennes Søn Sognepræst i Haraldsted og Allindemagle, Provst, Magister Søren Ø. (1666—1736) var Fader til Sognepræst ved Slagelse St. Peders K. og Slotspræst paa Antvorskov Christian Ø. (1695—1761), til Rektor i Kolding Jacob Ø. (1697—1771) og til nedenn. Skuespiller Christopher Hartmann Ø. (1721—87). Slotspræst Christian Ø. (1695—1761) var Fader til Sognepræst i Kirkehelsinge og Drøsselbjerg Jacob Albert Ø. (1748—87) og til Apoteker, Assessor pharmaciæ Søren Christian Ø. (1750—1822), af hvis Sønner skal nævnes de nedenn. Fysikeren Hans Christian Ø. (1777—1851) og Gehejmestatsminister Anders Sandøe Ø. (1778—1860), der var gift med ligeledes nedenn. Sophie Wilhelmine Bertha Ø., født Oehlenschläger (1782—1818), samt Købmand i Rudkøbing Jacob Albert Ø. (1780—1828), der var Fader til Overlæge, Dr. med. Søren Christian Ø. (1812—95) og til nedenn. Botaniker Anders Sandøe Ø. (1816—72). Af H. C. Ø.s Børn skal nævnes Karen Ø. (1815—92), gift med Kemikeren Professor Edvard August Scharling (1807—66, s. d.), Sophie Wilhelmine Bertha Ø. (1821—89), der ægtede Stiftamtmand Frederik (Fritz) Christian Emil Dahlstrøm (1815—94, s. d.), og Inspektør ved Polyteknisk Læreanstalt, cand. polyt. Albert Nicolai Ø. (1829—1900), der var Fader til Direktør Hans Christian Ø. (f. 1876).

F. E. Hundrup: Stamtavle over Familien Ørsted, 2. Udg., 1863. Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie, VIII, 1880, S. 107—12. Slægtstavlesamlingen, 1931, S. 190. *Albert Fabritius.*

Ørsted, Anders Sandøe, 1778—1860, Statsmand, Retslærd. F. 21. Dec. 1778 i Rudkøbing, d. 1. Maj 1860 i Kbh., begr. paa

Frbg. Forældre: Apoteker, senere Assessor pharmaciæ Søren Christian Ø. (1750—1822, gift 2° med Anna Dorothea Borring, ca. 1767—1827) og Karen Hermansen (1745—93). Gift 1° 10. Juli 1802 paa Frbg. med Sophie Wilhelmine Bertha Oehlenschläger (se Ø., Sophie). 2° 27. Marts 1819 i Kbh. (Frue) med Mathilde Elisabeth Rogert, f. 25. April 1782 i Viborg, d. 26. Juni 1824 paa Frbg., D. af Dr. med., Landfysicus Johan Philip Kneyl R. (1745—94) og Henriette Benedicte Rosenstand-Goiske (1756—1832).

Sammen med sin godt et Aar ældre Broder H. C. Ø. fik Ø. som Barn en meget uregelmæssig Oplæring, som dog blev særdeles frugtbar, fordi de to Drenge hjalp hinanden med at udnytte, hvad deres Lærere bibragte dem, og tidligt naaede betydelig Kundskab og Modenhed gennem en ejendommelig indbyrdes Undervisning. Da de skulde lære at læse, blev de sendt til en religiøs tysk Parykmager, der holdt Privatskole. Han lod sin danske Kone besørge Læseundervisningen og indviede saa selv Brødrene i sit Modersmaal ved at læse op for dem af en tysk Bibel. Ø. bevarede fra denne sin Pogeskole, hvor han fattede Kærlighed til baade Bibelen og Pontoppidans Lærebog i Katekismus, ligesom et Grundlag for sin senere religiøse og etiske Livsanskuelse — og for en Agtelse eller Fordomsfrihed i sit Syn paa den tyske Nation. Senere lærte Brødrene Ø. Latin hos forskellige Lærere, Fransk og Engelsk hos Byfogden, det sidste paa den Maade, at hver lærte sit Sprog og saa underviste den anden i det. Elleve og tolv Aar gamle blev de sat til Arbejde paa Apoteket, hvad Ø. dog snart trak sig tilbage fra. Femten og seksten Aar gamle skaffede de sig Skoleanordningen, hvorved det blev dem klart, at de nok kunde naa at blive Studenter paa et Aar. 1793 rejste de til Kbh., og 1794 tog de begge Studentereksamen, privat dimitterede. Medens Broderen derefter kastede sig over Naturvidenskaben, valgte Ø. Retsvidenskaben, som han allerede havde dyrket hjemme paa Langeland ved at læse Nørregaards Naturret.

Ved Siden af Juraen dyrkede Ø. fra første Færd filosofiske Studier og tilegnede sig derved den Livsanskuelse, der blev bærende for ham. Det var Preusseren Immanuel Kants strenge Lære om Samvittighed og Pligt, der kom til at præge den vordende store danske Embedsmand og Jurist, som skulde finde sin Opgave i tro, pligtopfyldende Tjeneste inden for Rammerne af Enevældens Stats- og Samfundsordning. Ø. blev i sin hele Embeds- og Statsmandsgerning altsaa ikke blot præget af at være den inkarnerede Jurist, han var i sine Grundsynspunkter ogsaa altid den alvorlige Etiker. Ø.

krævede af andre ligesom af sig selv, at de skulde forstaa at indordne sig under Helheden paa den Plads, hvor de nu een Gang var sat. Han var som ung Dommer med til at dømme en fra sin Ejer bortløbet Mulat, der som fri Mand havde deltaget i Slaget paa Reden, tilbage til det vestindiske Negerslaveri, og han forsvarede mange Aar senere denne Afgørelse. For Ø. betød en Menneskeskæbne næppe nogen Sinde noget afgørende i Sammenligning med Vigtigheden af at hævde de een Gang af Staten givne Love og den dermed foreliggende Retsorden — og det synes at være den Kant'ske Pligtlære, der her er gaaet ham i Blodet.

Ø. blev 1799 cand. jur. med Udmærkelse, deltog s. A. forgæves i en Konkurrence om Professorat med J. K. Høst, C. Krohg, C. F. Lassen, H. Bilsted og M. H. Bornemann — »et af de sørgeligste Blade i Kbh.s Universitets Historie« (Frantz Dahl). 1801 blev Ø. surnummerær, 1802 virkelig Assessor (Dommer) i Hof- og Stadsretten, men maatte i øvrigt af økonomiske Grunde fortsætte sin allerede som Student paabegyndte Virksomhed som juridisk Manuduktør. 1809 blev han Meddirektør og Lærer i Kirkeret ved Pastoralseminariet, en Stilling, han med sin store religiøse Interesse meget værdsatte. 1810—13 var han Højesteretsdommer, 1813—48 Deputeret i Danske Kancelli, 1825—48 Generalprokurør, 1835—46 kgl. Kommissarius ved begge de kongerigske Stænderforsamlinger, var 1842—48 Statsminister (Medlem af Gehejmestatsraadet) samtidig med at varetage sine øvrige Poster i Styrelsen, blev 1853 Premierminister samt Indenrigs- og Kultusminister, afskedigedes 1854 som Indenrigsminister, konstitueredes s. A. som Justitsminister, men afskedigedes endnu s. A. fra samtlige sine Ministerposter. Ø. var desuden til forskellig Tid Medlem af en Række Regeringskommissioner. 1848—49 var han Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, 1850—53 af Landstinget. 1810 blev han Medlem af, 1848 Præsident for Videnskabernes Selskab.

Ø.s Gerning som teoretisk Tænker og hans rent juridiske Indsats skildres særskilt nedenfor. I hans almene Embeds- og Statsmandsgerning er det mest afgørende hans Virksomhed som Medlem af Kancellikollegiet og som Regeringens retslige Konsulent og vigtigste Lovforfatter (i Egenskab af Generalprokurør) i den lange Aarrække fra 1813 til 1848. Ø. er den, der mere end nogen anden har sat Præg paa den danske Enevældes Styre og Lovgivning i dens sidste Afsnit.

Straks efter sin Indtræden i Kancelliet gjorde han sig ved sine Evner og sin Energi saa stærkt gældende, at det irriterede Præsidenten, Statsminister Fr. Jul. Kaas. »Knægten (!) vil herske over

os alle i Collegio«, skrev Kaas i et Brev til sin Ministerkollega, J. S. v. Møsting. Der bestod et vist umiddelbart personligt Modsætningsforhold mellem den spartanske, altid etisk betonede Borgermand Ø. og den aldrende adelige Leve- og Verdensmand Kaas. Det kom skarpt til Udbrud i den ejendommelige Anledning, at Ø. 1826 offentliggjorde en Afhandling (Juridisk Tidsskrift, XII) om den danske Kirkeforfatning, hvori han med Henblik paa Striden mellem H. N. Clausen og N. F. S. Grundtvig hævdede, at der bestod en faktisk Trosfrihed for Præsterne i den danske Statskirke, fordi Præsteeden i Virkeligheden kun bandt dem til at anerkende visse religiøse Grundbegreber, men derimod ikke til alle Enkeltheder i den gamle lutherske Troslære som særlig Treenighedsbegrebet og f. Eks. Helvedeslæren. Indirekte giver Afhandlingen Udtryk for Ø.s egen religiøse Opfattelse, der var dybt rationalistisk præget og derfor ogsaa kraftigt forankret i den Overbevisning, at der maatte være en guddommelig Verdensstyrelse og en overnaturlig Virkelighed, hvis ikke det menneskelige Liv og den menneskelige Moral skulde miste fornuftig Mening. Hvad han paastod om Kirkeforfatningen, svarede kun til den daværende Praksis, men vakte dog Mishag hos Kongen og i Regeringen, fordi man mente, at det kunde give ny Næring til den religiøse Splid og Trætte. Sagen kom for i Statsraadet. Kaas gjorde efter alt at dømme sit bedste for at gøre Ø.s Stilling saa vanskelig som mulig, samtidig med at han over for ham selv gav Rollen som den deltagende og formanende Ven, der ud fra overlegen Erfaring ved, hvad man kan gøre og ikke gøre. Sandsynligvis var det Kaas' Plan at faa Ø. tvunget ud af Kancelliet, men det mislykkedes, fordi Ø. hellere underkastede sig de Betingelser, man bød ham for at kunne blive. Ved en tidligere Lejlighed (1817) havde Ø. paadraget sig Kongens Mishag og Irettesættelse. Nu fik han Valget mellem at afslutte sin frie Forfattervirksomhed eller at overgaa til anden Embedsstilling, og han foretrak det første. Han undgik herved bevidst at søge en letkøbt Popularitet ved at demonstrere nogen Trods, og paa sin Løbebanes afgørende Skillevej handlede han ud fra Tanken om at have et større Kald som administrativ Praktiker end som juridisk Teoretiker. Eftertiden beklager, at der paa denne Maade blev lagt Baand paa dansk Retsvidenskabs største Begavelse, selv om han fik Lov til at fuldføre de Værker, han havde under Udarbejdelse, og selv om han muligvis derved opnaaede at faa alle sine mest betydningsfulde juridiske Tanker frem paa Tryk. Det var dog nok trods alt vigtigere, at Ø. kom til at skrive flere nye Love end flere nye Afhandlinger.

Efter Kaas' Død i Jan. 1827 udnævntes P. C. Stemann (s. d.) til Kancellipræsident. Han og Ø. havde netop ved deres Naturers Forskellighed Betingelser for Samarbejde, men maatte samtidig komme i en vis Modsætning til hinanden, og omkring dem som Førere dannede der sig saa at sige to Partier inden for Kancellikollegiet, hvortil foruden Præsidenten og Generalprokurøren hørte fire »Deputerede« (Afdelingsledere). Af disse fire stod i Reglen de to sammen med Stemann, de to andre med Ø. Det sidste Parti blev en Slags »venstre« Fløj i Kancelliet, for saa vidt som det meget mere end det Stemann'ske »Højre« ønskede at tage Hensyn til alt det, der efter 1830 mødte frem som den nye Tids Krav.

Ved Forhandlingerne om Indretningen af de raadgivende Stænderforsamlinger 1831—34 havde Ø. en meget fremtrædende Plads. Han affattede Danske Kancellis første Forslag i Sagen og var sammen med Stemann Medlem af den 1832 nedsatte Fire-Mands-Komité fra de to Kancellier til Udformning af de endelige Afgørelser. Modsat Stemann havde Ø. stor Tiltro til den nye Institutions gavnlige Betydning og vilde i flere Henseender have foretrukket en liberalere Ordning end den, der blev gennemført ved Stemanns og det slesvigholstenske Kancellis forenede Indflydelse. Saaledes ønskede Ø. oprindelig een Forsamling for Kongeriget (i Stedet for de to adskilte, der indførtes), Forelæggelse af et Statsbudget for den nye Folkerepræsentation, Valgret med Valgbarhed ikke blot for Grundbesiddere, men ogsaa for Kapitalister, paa et senere Tidspunkt af Forhandlingerne (da han er blevet overbevist om, at det ikke vil stride mod den offentlige Mening) ogsaa Valgbarhed for Jøder (der kun opnaaede Valgret). Med særlig Iver kæmpede han til de sidste Afgørelser for, at »Intelligensen« skulde være selvstændigt repræsenteret i Stænderforsamlingerne, men skønt støttet af Tronfølgeren (Christian VIII.) opnaaede han ikke, at der blev Valgret for Præster og andre »Beneficiarer« (hvorimod der blev kongevalgte Repræsentanter for Universitet og Gejstlighed). Ø.s hele Syn paa Stænderinstitutionen var bestemt ved Ønsket om, at den skulde være et Forum for Drøftelsen af Statens Anliggender mellem oplyste og fornuftige Statsborgere.

Kongens Villie mødte Folkets, men utvivlsomt ogsaa Ø.s eget Ønske, da han i Maj 1835 — samtidig med Indkaldelsen af den første Stænderforsamling for Østifterne til at møde i Roskilde s. A. — udnævnte ham til kgl. Kommissarius ved Forsamlingen. Ved Afslutningen af den første Stænderforsamling bragte Præsidenten, J. Fr. Schouw, ham den varmeste Hyldest, idet han fremhævede, hvor meget hans Udnævnelse til Kommissarius havde imødekom-

met et Folkeønske: »Kongen kaldte denne Mand, og saaledes blev i denne Forsamling ej blot Folkets Mænd, men ogsaa Kongens Mand i Virkeligheden valgt af Folket«. Schouw brugte endvidere et saa stærkt Udtryk, som at Kongen ved at udnævne Ø. for anden Gang skænkede Institutionen. En tragisk Modsætning til dette Højdepunkt i Ø.s politiske Tilværelse, hvor han altsaa stod som baade »Kongens og Folkets Mand«, blev den senere Forskydning af hans Position over for Offentligheden.

Ø. satte al sin Kundskab og hele Arbejdskraft ind paa at gøre Fyldest i Stillingen som Regeringens Repræsentant over for den raadgivende Folkerepræsentation. Stændertidende rummer i Gengivelsen af hans Taler og Indlæg de mest imponerende Vidnesbyrd om Udstrækningen af hans Sagkundskab paa alle de forskellige Felter af Statsstyrelsen, om den Sikkerhed, hvormed han til enhver Tid og i enhver Debat stod rede med alle Oplysninger, der kunde tjene til bedre Forstaaelse af alle Enkeltheder i en Sag eller af dens Forudsætninger og Forhistorie. Ø.vidste alt, hvad det havde nogen Interesse at vide, og kunde forklare alt, som behøvede nogen Forklaring. Skønt han, ogsaa som Taler i Stænderne, elskede at anføre Reskripter og henvise til Forordninger, var hans Argumentation, om end juridisk præget, dog aldrig snævert juridisk, men alment opbygget og tog Sigte paa at udtømme alle Synspunkter, der havde Betydning for Vurderingen af de Forhold, der var til Behandling og Drøftelse.

I den Grad var imidlertid Ø. de rent saglige Overvejelsers Mand, at han ikke undgik Konflikter med Folk, der lod deres Holdning bestemme mere af Lidenskab end af Saglighed. Han udtrykte ved Aabningen af den første Stænderforsamling Haab om, at den aldrig vilde komme til at rumme »Partier«, men maatte dog opleve, at et Lovudkast angaaende Retsforholdet mellem Godsejere og Fæstere i denne Samling, skønt det fik Tilslutning af Flertallet, dog paa en for ham meget uhyggelig Maade satte Lidenskaberne i Bevægelse gennem Modstand fra Bonderepræsentanter og Bondevenner. Han tilraadede senere forgæves at opsætte den utvivlsomt af Hensyn til Hoveriets Afløsning tiltrængte og nyttige Lovs Udstedelse, indtil begge vedkommende Parter var blevet overbevist om dens saglige Rigtighed! Ø. holdt i Landbospørgsmaalene stærkt paa Ejendomsretten og følte sig derfor meget ilde berørt ved visse Tendenser inden for 40'ernes Bondebevægelse og Bondeagitation. Med Henblik paa Agitatorer som Peder Hansen og Rs. Sørensen talte han i Roskilde Stænder 1844 med stor Harme om »fule Folkeforførere«. Meget mere end de sociale Spørgsmaal

var det dog de politiske og nationale, der bragte ham paa Afstand fra en ny Tids Mænd og Bestræbelser.

Over for Stænderforsamlingen 1840 maatte Ø. officielt naturligvis optræde i Overensstemmelse med den afvisende Holdning, Christian VIII. efter sin Tronbestigelse 1839 havde vist over for de da straks rejste Krav om Indførelse af fri Forfatning i Danmark. I sine personlige Breve til Kongen tilraadede han derimod meget energisk denne at gøre Indrømmelser, og det betød et vist Systemskifte, da Ø. 30. Marts 1842 udnævntes til Medlem af Gehejmestatsraadet. Han bragte nu Forfatningssagen i Bevægelse og fik af Kongen godkendt et Forslag om fælles Udvalg (»stænderske Komiteer«) for alle Monarkiets fire Stænderforsamlinger. Udkast til en saadan Ordning blev derefter forelagt Forsamlingerne 1842. Saa skete s. A. det heftige Sammenstød i Sprogspørgsmaalet mellem P. Hiort Lorenzen og det tysktalende Flertal i de slesvigske Stænder. Ø. erkendte straks med Sorg, hvilke Muligheder der herigennem forspildtes, og beklagede dybt, at den nørrejyske Stænderforsamling straks blandede sig i Konflikten ved at kræve Beskyttelse af den danske Nationalitet og af Statens Enhed. Da hans Forsøg paa at hindre dette Kravs Vedtagelse strandede, led han sit første store Nederlag i Kamp mod de nationale Lidenskaber, som han med sin gammeldags Patriotisme og sin hele rationelle Aandsform slet ikke forstod. Med blødende Hjerte og bitter Resignation maatte han over for Kongen 1843 som Danske Kancellis Pennefører henstille, at Forfatningssagen blev henlagt, fordi det nu var Forholdet mellem de forskellige Dele af Monarkiet, der optog den almindelige Interesse. Ud fra sin lærde Naivetet foreslog han samtidig med Tilslutning fra Kancelliets Flertal, men mod Stemanns Protest, en statsretlig Prøvelse af Forholdet mellem Danmark og Hertugdømmerne, en Prøvelse, som kunde vise, at de gensidige Klager i det væsentlige var ugrundede. Den sidste Tanke skulde det senere lykkes ham at faa virkeliggjort gennem den Undersøgelse, der førte til »det aabne Brev« af 1846, hvis Udstedelse han dog til allersidst var blevet betænkelig ved, men som nu krævedes af den mere robust tænkende Stemann.

For Ø. betød Sammenbrudet 1848 af den enevældige Statsbygning, blandt hvis sidste og største Bygmestre han havde været, en meget afgørende Forandring i personlige og politiske Vilkaar. Men skønt allerede 70 Aar gammel gik han med usvækket Iver og Mod over til Stillingen som Oppositionsmand mod det sejrende nye. Af den grundlovgivende Rigsforsamling blev han et yderst energisk Medlem; han kom ganske vist ikke til at øve megen reel Ind-

flydelse, men gjorde utrætteligt sin Mening gældende om næsten hver Paragraf i Grundlovsudkastet, ofte alt for bredt og udførligt, som om han endnu var kgl. Kommissarius med Pligt til udtømmende Redegørelse. Til sidst stemte han mod Grundlovens Vedtagelse. Sine Meninger om den har han samlet i Skriftet: »Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og en Valglov« (1849). Hvad der særlig karakteriserer Ø. i denne Forbindelse, er hans Frygt for, at der under den nye Forfatning skulde blive mindre Sikkerhed for personlig Frihed og Uafhængighed end under Enevælden. Ø. var ogsaa i økonomisk Tankegang udpræget Liberalist og har engang talt om de »lyse statsøkonomiske Grundsætninger« hos Adam Smith.

Som Landstingsmand udgav han 1850 den historisk-statsretlige Undersøgelse: »For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed«. Den er som et Programskrift for den nye Helstatspolitik, der var blevet nødvendig efter Treaarskrigen. Ø. forstod nu saa lidt som før de moderne tyske og danske nationalistiske Bevægelser, der gjorde det gamle dansk-tyske Monarkis Opretholdelse umulig. Han blev ledende i Rigsdagen ved Behandlingen af den nye Arvefølgeordning, som krævedes indført, men først kunde gennemføres efter Ø.s egen Udnævnelse til Minister 1853. Som »Premierminister« var han Genstand for de haardeste Angreb fra nationalliberal Side, fordi det blev hans Opgave at gennemføre den absolutistiske Fællesforfatning af 26. Juli 1854. Lidenskaberne gik højt, og det dæmpede dem ikke, at Ø. lod afskedige en Række oppositionelle høje Embedsmænd som Andræ og Monrad, en Handlemaade, der stærkt understregede, hvor fremmed han var for konstitutionelle Forhold og konstitutionel Tænkemaade. Uoverensstemmelse med Kongen, der ængstedes for sin Folkeyndest, medførte Ministeriets Tilbagetræden 12. Dec. 1854. Ø. lod ogsaa i den følgende Tid ved flere Lejligheder sin Røst høre i offentlige Anliggender, saaledes 1856 ved et stort Indlæg mod Tvangsafløsning af Fæstevæsenet, et Skrift meget karakteristisk for hans høje praktiske Vurdering af den Ejendomsret, hvis Begrænsning ved sociale Hensyn han som teoretisk Jurist forfægtede. Ø.s Hovedværk fra hans gamle Dage er det store, som Kildeskrift meget værdifulde: »Af mit Livs og min Tids Historie« (I—IV, 1851—57). Det er langt mere Tidshistorie end Selvbiografi, men ved en alt for trættende Bredde og Uoverskuelighed, Svagheder, der ogsaa kan fremtræde i Ø.s juridiske og aktuelle Forfatterskab, vidner det i og for sig ikke om Anlæg for Historieskrivning. Hvad Ø. vilde med dette Værk, var først og fremmest at præstere et Forsvar for det nu overvundne og i Almindelighed

haardt bedømte enevældige Regeringssystem, som han blev tro ikke blot til dets Fald, men til sin Død. Med Grund kunde Biskop Martensen ved hans Jordefærd prise ham for den Dyd, der bestaar i »Troskab mod den Overbevisning, der har bekræftet sig for Samvittigheden og den prøvende, granskende Tanke, ogsaa da, naar denne Overbevisning ikke deles af Mængden«.

Ø. blev som den udpræget juridiske Statsmand i Kraft af sit Naturel og ved sine Evners Styrke og Begrænsning den værdifulde og højt fortjente Hjælper for Enevælden i dens afsluttende Fase, da Opgaven mindre var at gennemføre nye store Reformer end at konsolidere og nøjere udforme Retsordningen paa allerede gennemførte Reformers Grund. Ved sin Virksomhed for og i Stænderforsamlingerne ydede han sit store Bidrag til Indledningen af det moderne parlamentariske Liv i Danmark. Til »Aanden fra 48«, det voldsomme Følelsesindhold i den nye demokratiske og nationale Bevægelse, kom han som den ældre Tids rationalistiske Statsmand i naturlig og nødvendig Modsætning. Med megen mild og meddelsom Elskværdighed i personlig Optræden forbandt han gennem hele Livet en fast og klar Maalbevidsthed, hvis Retning han ikke lod sig foreskrive ved andres Indflydelse saa lidt som ved de skiftende Tidsomstændigheder.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Rigsarkivet. — Dr. jur. 1815. — Etatsraad 1813. Konferensraad 1828. Gehejmekonferensraad 1841. — R. 1810. DM. 1813. K. 1829. S.K. 1826. R.E. 1847. — Maleri af Hans Hansen 1806 (Fr.borg), af C. W. Eckersberg 1821 (Kunstmuseet) (stukket af L. Buchhorn, Kopi i Pastel paa Gl. Estrup), af samme 1821 (Fr.borg), af C. A. Jensen 1832—33 (litograferet af D. Monies), af samme 1839 (Vedbygaard) (litograferet af A. M. Petersen 1839), 1842 (Fr.borg). Miniature af Camrath (Fr.borg), Maleri af Johs. Jensen 1852 (Statsministeriet, tilh. Fr.borg), litograferet hos C. M. Tegner. Portrætteret paa J. V. Gertners Tegninger og Malerier fra Kroningen 1840 (Rosenborg), paa Constantin Hansens Maleri 1860—64 af den grundlovgivende Rigsdag 1848 (Fr.borg) og paa Carl Thomsens Maleri 1900: Ørsted'erne og Oehlenschläger ved Madam Møllers Middagsbord. Medaillonudkast af P. Petersen 1851 (Fr.borg, Aalborg). Medaille af P. Petersen 1852. Terrakottabuste af H. V. Bissen (Fr.borg). Herme af samme (Kunstmuseet). Portrætmaske af A. Bundgaard (Rigsdagen). Marmormedaillon af Th. Stein 1897 (Videnskabernes Selskab). Statue af Vilh. Bissen 1902 i Ørstedsparken i Kbh. efter H. V. Bissens Model (i Marmor i Glyptoteket), gengivet i Radering af Erling Eckersberg 1842. Bronzebuste

af H. Quistgaard (Viborg 1922). Statue af Johs. Bjerg 1938 (Rudkøbing; Skitsen 1934 paa Fr.borg). Silhouetter (Fr.borg). — Mindetavle paa Fødehuset og paa Kronprinsessegade 28, Kbh. Mindestøtte af Chr. Hansen i Ørstedsparken, Rudkøbing 1879.

Ovenn. Værker af A. S. Ø. Otto Borchsenius: Literære Feuilletoner, 1880, S. 142—61. A. Thorsøe: Kong Frederik VII.s Regering, I, 1884. N. Neergaard: Under Junigrundloven, I—II, 1892—1916. M. Rubin: Frederik VI.s Tid, 1895. L. Koch: Anders Sandøe Ørsted, 1896. H. Høffding i Gennem 1500 Aar, 1912, S. 285—302. A. F. Kriegers Dagbøger 1848—1880, I—VIII, 1920—43. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie 1831—1848, I—II, 1931—34. Axel Rafael: Register til Anders Sandøe Ørsteds Skrifter, 1917. Henny Glarbo: Person- og Sagregister til Anders Sandøe Ørsteds Skrifter og Taler af historisk, politisk og statsøkonomisk Indhold, 1921.

Hans Jensen.

En nærmere Skildring af Ø. som Aandsarbejder — *Tænker* og *Jurist* — kan ikke gives ganske kort. Dertil betød denne Side af hans Liv og Virksomhed alt for meget baade for ham selv og for Samtid og Eftertid, hvor han stod og staar som vor Retsvidenskabs Mester. Hans rets- og moralfilosofiske Tanker virker som Baggrunden for hans juridiske Anskuelse. Herhen hører ogsaa en Karakteristik af ham som praktisk Jurist.

Hans Forfatterskab begyndte, da han var nitten Aar, og afsluttedes — i alt Fald til Dels af ydre Aarsager — foreløbig ved hans 56. Aar, men genoptoges paa særlige Omraader ved hans 70. Aar. I Tiden til 1801, da han blev Assessor og dermed førtes i en bestemt praktisk Retning, udkom i »Philosophisk Repertorium« (I—II, 1798—99), der var den kritiske Filosofis Organ, nogle inden for dettes Ramme faldende Afhandlinger, og i »De Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« (1800) flere Recensioner af moral- og retsfilosofisk Indhold. I »Minerva« kom s. A. hans Polemik med Horrebow om Religionens moralske Grundvold og to af hans Prøveforelæsninger. 1798 udkom hans prisbelønnede Skrift »Over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip«, I—II, og 1801 »Forsøg til en rigtig Fortolkning og Bedømmelse over Fdg. om Trykkefrihedens Grændser dateret den 27. September 1799«, 1. Del. I Assessorperioden til 1813 kom hans »Supplement til afdøde Generalauditeur Nørregaards Forelæsninger over den danske og norske private Ret« (I—III, 1804—12) med et Tillæg af yderligere Noter. Imellem de to sidste Bind kom »Systematisk Udvikling af Begrebet om Tyverie og denne Forbrydelses juridiske Følger« (1809) og Omarbejdelse af en ældre Formularbog (1811). Desuden skrev han henved 70 større og mindre Tidsskriftartikler. Bortset

fra to af disse, om Forholdet mellem Religion og Stat (1807) og om Teori og Praksis i Sædelæren (1812), er de af juridisk Indhold og hovedsagelig trykt i »Juridisk Maanedstidende« (1802—03), »Juridisk Arkiv« (1804—12) og »Nyt juridisk Arkiv«, hvori tillige meddeltes Domme fra københavnske Retter. Stoffet fra Maanedstidenden og Arkivet optryktes senere i hans »Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse«, I—VI, 1824—31. Perioden til 1835, da Stændertidens Overgang til det konstitutionelle Liv begyndte, bragte Modningen af Forfatterskabets juridiske Del. Tidsskriftbidragene fremkom i »Nyt juridisk Arkiv« til 1820 og derpaa i »Juridisk Tidsskrift«. 1815—22 udsendte han i fire Bind »Eunomia eller Samling af Afhandlinger henhørende til Moralphilosophien, Statsphilosophien og den dansk-norske Lovkyndighed« og 1822—35 i seks Bind »Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog«. Af de ikke faa Skrifter, Ø. udsendte fra 1848, maa for det statsretlige Indhold nævnes »Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov« (1849) og »For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed« (1850). Paa Bekostning af en indsamlet Fond udgaves 1930—36 hans Skrifter i Udvalg i syv Bind.

Denne omfangsrige Produktion skyldtes helt igennem Ø.s eget Initiativ; embedsmæssige Udviklinger fra hans Haand er magasinerede i Kollegialtidenderne, Stændertidenderne m. v. Hans Lyst til at skrive blev gerne fremkaldt af bestemte Anledninger saasom Retstilfælde fra hans Praksis, der skulde forklares Publikum, udkommen dansk, norsk eller tysk Litteratur, der skulde anmeldes og kritiseres, Stridsskrifter, der skulde imødegaas. Optaget som han var i mange Aar af Manuduktion for Studenter og Forelæsninger for Kandidater, kunde han kun afse mindre Tid paa Fremstillingens afrundede Form. Det paahvilede ham jo heller ikke at levere Lærebøger, men han følte stærk Trang til i Noter at supplere og korrigere Schlegels Naturret, Nørregaards og Hurtigkarls Bøger om Privatret. Hertil indskrænkede han sig da med Afkald paa Planen om at levere en samlet Retsfremstilling efter sit eget System. Det impulsive Initiativ var imidlertid forenet med taalmodig Fordybelse, saaledes at han i sine afsluttende Fremstillinger gerne kunde henvise til flere tidligere Behandlinger af samme Emne ikke sjældent fra sine allerførste Forfatteraar, ligesom han kunde illustrere dem med Domme fra sine egne Samlinger, ofte redigerede af ham selv.

En væsentlig Side i hans Personlighed er den klare og aabne

Sans for Samfundslivets og Menneskelivets Foreteelser, men endnu væsentligere er det ideelle i hans Livsopfattelse og Holdning. Religionsundervisningen spillede en stor Rolle for ham i Barndommen, og han var først bestemt til at blive Præst som saa mange af sine Forfædre. I de første Studenteraar fængslede derpaa Kants kritiske Filosofi ham lige højt erkendelsesmæssig og moralsk, og Prisopgavens Besvarelse medførte en betydelig Fordybelse i dette Stof. Retsteoretisk gik han snart fra Kant til Fichte uden dog at kunne forlige sig med dennes skarpe Sondring mellem Ret og Moral. Disses nøje Sammenhæng er tværtimod en Grundtanke hos ham. Derfor betoner han det som en Statsopgave at støtte det religiøs-moralske Aandsliv i Kirke og Skole. Han fremhæver idelig, at Retsvæsenet og Statens Styrelse ikke kan grundes paa Tvang og Frygt for Straf, men kun paa den moralske Pligtfølelse hos alle vedkommende og paa samme Maade i det borgerlige Livs Forhold. Hvor stærkt han end betoner Pligtbevidstheden, er han dog — i Modsætning til Forfattere som Kant og Schleiermacher — overbevist om, at denne maa ytre sig individuelt hos de forskellige Personligheder, og at den maa overlade meget til Skønnet. Dette samme Træk genfindes i Retslivet, hvor der maa overlades Dommeren og Øvrigheden et ikke ringe Spillerum for Skønnet. Retsreglernes Net kunde derfor aldrig for Ø. blive noget i sig selv hvilende. De bærende Kræfter maatte med i Overvejelserne, og dem fandt han i sidste Instans i Pligtfølelsens Bekræftelse af Retsordenen. Sin Moralteori udviklede han senest 1824 i Diskussionen med Professor Howitz: det mentalt sunde Menneske er i Besiddelse af en fri Villie, der gør det modtageligt for et højere moralsk Liv, hvortil det derfor er forpligtet. Villien bliver uafhængig af Naturaarsagerne, ɔ: frigør sig for dem ved at indordne sig under den universelle Fornuftplan. Over for Howitz stillede han det individuelt psykologiske i Forhold ikke blot til Naturaarsagerne, men til den beherskende moralske Syntese, der udgaar fra den højere Livshelhed. Erkendelsen af »det evige Væsen, hvorfra vi har vor Oprindelse«, skaber Motivet til »at forene sig med dette Væsen, at forstaa dets Hensigter med Menneskene og med Lyst og Glæde at arbejde for disse Hensigter«. Herved fremkommer det moralske Liv: »Den Kraft, som vi har i os til at leve et sligt højere Liv, at eftertragte hint højere Gode, at følge den Lov som viser os Vejen til dette Maal (Sædelighedsloven), er det hvori Friheden bestaar«. Den Udvikling om den kirkelige Lærefriheds Kaar, som han 1826 leverede i Afhandlingen om Kirkeforfatningen, og som gik ud paa en symboliserende Opfattelse af Dogmerne, var formentlig stem-

mende med hans personlige Synsmaade i senere Aar. Han var Mynsters og Martensens Tilhører.

Efter sin første Syssel med rent filosofiske Emner blev Ø. hurtigt klar over, at Retslivet lovede hans Evner den fulde Udfoldelse og den fulde Gavn for andre. Stillingen som autoriseret Lærer i Lovkyndigheden stod som Maalet, men Virkeligheden blev Dobbeltstillingen som praktisk Jurist og fritvirkende Forfatter og Lærer. Eftertiden har været enig om ikke at beklage dette, da Ø. viste sig stærk nok til at magte alt og netop derved at kunne tilføre sin noget vildtvoksende Bogavl en sælsom indre Frodighed. Ø. var inden for den bestaaende Enevældes Ramme liberalt sindet med stærk Trang til Reform af Lovgivningen. Dog tænkte han sig ikke en ny Lovbog eller stærke sociale Lagforskydninger. Det, han senere kom til at virke med, var ogsaa i det væsentlige Humanisering og teknisk Udvikling af Strafferet og Retspleje og Foranstaltninger til det økonomiske Livs Betryggelse.

Naar Ø. kunde komme til at betyde saa meget for Retsudviklingen, skyldtes det en Forening af sjældne personlige Evner med dette, at der var særlig Plads og Trang til, hvad han kunde bringe. At hans helt usædvanlige Drift til at bringe Oplysning om Retsforholdene ikke vakte Anstød ved sin Kritik f. Eks. mellem hans Kolleger i Retterne, beroede paa hans blide og beskedne Optræden. I Kancelliet kneb det nogle Gange og 1826 paa afgørende Maade. Havde han kunnet udvise større Forsigtighed med at komme ud i litterære Fejder, vilde det nok have gavnet ham, men han ansaa det for sin Pligt at træde i Skranken for sine Meninger og at gøre det med Grundighed. Den Oplysning, han bragte, maatte nok i Aarenes Løb indoptage mere Erfaring og Paavirkning af fremmed Litteratur, men i Hovedsagen havde den samme Præg, som da den 22-aarige Forfatter skrev Bogen om Trykkefrihedsforordningen. Hans Grundtanker om Lovenes Maal og Betingelser, om Lovfortolkning og Metode forelaa da udviklede og blev siden kun nærmere uddybede. Som han selv har skildret sin Arbejdsmaade i Hof- og Stadsretten, har han sikkert været hurtigt orienteret over for Retsproblemerne og rede til Produktion, og han kom ikke let ud for at maatte tilbagekalde ældre Meninger.

At Ø. ogsaa som Universitetslærer vilde have bragt Studiet en væsentlig Fornyelse, er ikke tvivlsomt efter hans Anmeldelse af Schlegels Naturret 1799 i »Lærde Efterretninger«. Hele Schlegels forældede Opereren med en Ret i »Naturstanden« og med visse Aksiomer — saasom om Frihed og Lighed — hvormed Retssætningerne paa Forhaand skulde bringes til at stemme, ligger

ham øjensynlig fjernt. Ejendomsrettens Begrundelse ud fra denne Tankegang som den ukrænkelige, af første Besidders Bemægtigelse afledede Ret, ombyttede Ø. hurtigt med den sociale Opfattelse og Gengældelsesprincippet i Strafferetten med en Sikkerhedsteori. Efter at han 1807 (sst.) under et skarpt Opgør med Forfatteren havde recenseret 2. Udgave af Naturretten, brugte han ikke oftere denne Betegnelse. Bogen om Trykkefrihed viser en saadan selvstændig og alsidig Fordyben i Problemerne, en saadan Trang til at overbevise, at den nye Teoretiker øjensynlig maatte komme til at tælle med. Men hertil kom nu Dommerembedets Erfaringer, der garanterede, at han ikke vilde overse Livsforholdenes praktiske Krav, og som gjorde ham bekendt med den Viden og Færdighed, Praktikerne sad inde med. Den ikke ringe Indflydelse herfra paa hans Teori erkendte han villig. Domstolpraksis og akademisk Lovkyndighed indtog maaske i Forvejen hver for sig et ganske hæderligt Standpunkt. Men Ø.s egen Dobbeltstilling førte til, at han bragte det snævre Forbund i Stand imellem dem, der siden til Gavn for begge har karakteriseret dansk Retsliv. Efter sin Overgang til Kancelliet bevarede han Føling med Retterne som Udgiver af Dommene. Den ret forældede Landslov med tilsluttende Forordninger tillod i ikke ringe Omfang en Udvikling af Retstilstanden ad Fortolkningsvejen, og her aabnede der sig et Felt for Ø.s friske Kritik, der var rede til at tage den mest hævdvundne Opfattelse frem til ny Prøvelse, og kun som Dommer, ikke som Teoretiker, bøjede han sig for Højesteret. Hans overbevisende legislative Udredninger som f. Eks. i Skriftet om Tyveri maatte ogsaa efterhaanden fremkalde Trang til Fornyelse af Lovgrundlaget.

Om en fuldstændig Liste over Ø.s juridiske Bidrag maa henvises til de i Litteraturfortegnelsen nævnte Værker. Eksempelvis skal nævnes hans Behandling af Læren om Lovfortolkning og den af ham saakaldte uskrevne Ret, om Loves Tilbagevirkning i Tid og fremmed Rets Anvendelse ved dansk Domstol, om umyndiges Selverhverv og Ægteskabsløftets Retskraft. Paa Ejendomsrettens Omraade er allerede nævnt hans Opfattelse af selve denne Ret; hans Undersøgelser over Tilvækst, Servitutter og Pant var omfattende. Fra Obligationsretten kan nævnes Skadeserstatning og Tilbagesøgning af Betaling. Foruden mange processuelle Situationer behandlede han Læren om Proceserklæringer og navnlig hele Bevislæren. I Strafferetten er det umuligt at fremhæve enkelte Afsnit; her bar ogsaa hans Fremstillinger rigeligst Frugt i Lovgivning.

Til sin store litterære Indsats fik Ø. kun ringe Medhjælp fra andre indenlandske Forfattere, men han var ivrig for at udbrede Kendskab til fremmed, særlig tysk Retslitteratur ved at levere Anmeldelser deraf og prøve de deri fremsatte Meninger, hvilket bl. a. indviklede ham i en heftig Polemik med Gönner, der efter hans Mening havde modarbejdet den af ham højt beundrede Feuerbach som Kriminalist. Dette optoges som 2. og 3. Bd. (1822 og 26) af »Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie«, hvis 1. Bd. (1818) var Oversættelse af den klassiske Afhandling om Grundreglerne i Straffelovgivningen. Paa Tysk skrev han ogsaa »Über das Nothrecht als ein einflussreiches Princip in der Strafrechtspflege« (1822).

Trods Samfundsforholdenes og dermed Lovgivningens meget væsentlige Omdannelse siden Ø.s Dage har store Dele af hans mere specielle Udredninger stadig Anvendelighed, og dette er i hvert Fald Tilfældet med hans Grundbetragtning af Retslivet, og hans Metode med deres Forening af høj Idealisme og skarp Virkelighedssans. Nøje Undersøgelse af de af Livsforholdene udspringende Interesser og Hensyn, de saakaldte reale Grunde, gaar hos ham forud for Valget af den foreslaaede Ordning, og denne prøves saa alsidigt, at der kan haves Vished for, at Ordningen kan anses som Lovens fornuftige Mening eller som det med Lovgivningens Aand stemmende. Tillader Lovens Ord ikke Fortolkning, maa Ordlyden være afgørende. Hans Stil er ret omstændelig, men klar og saglig og ikke uden Farve.

Som Dommer havde Ø. gjort sin største Indsats i sine skrevne Domme, og han havde i saa Henseende erhvervet en ledende Stilling inden for Under- og Overretten. Ved sin Indtræden i Kancelliet ydede han et særligt litterært Bidrag i sin Afhandling om Pengevæsenet, der vidnede om hans Evne til Indtrængen i et vanskeligt Emne. Som Kancellideputeret og Generalprokurør kunde Ø. omsider krone sit Forfatterarbejde, der altid havde sigtet paa at gøre Normerne tjenlige for Livet, med et Arbejde for ny Lovgivning gennem det enevældige Organ, til Dels suppleret med Stændernes Medvirken. En lang Række af nye Love paa Privatrettens, Retsplejens og Strafferettens Omraade havde alene eller for en væsentlig Del ham til Forfatter, og heri nedlagde han hele sin Erfaring og Kunst. Særlig maa nævnes de fire systematiske Straffelove, Anordningerne af 4. Okt. 1833, 11. og 15. April 1840 og 26. Marts 1841 om Legems- og Frihedsforbrydelser, Tyveri, Bedrageri, Falsk m. v., falsk Vidnesbyrd og anden Mened samt Brandstiftelse. Herved var en meget omfattende Strafferetsreform

gennemført, der blev Grundstammen i Loven af 1866. Over for den konstitutionelle Periodes statsretlige Lovgivning maatte Ø. faa den kyndige og kritiske Tilskuers Rolle. Til Belysning af hans Karakter vil hans herhenhørende Værker dog altid have Interesse. Ø. efterlader ikke blot Billedet af vor Lovkyndigheds lyseste Hoved og største Arbejdskraft, men af Manden, der ikke kunde ophøre med at kæmpe for Rets og Fornufts Herredømme i sit Folk.

Carl Ussing: Anders Sandøe Ørsted som retslærd, 1884. C. Goos, J. Nellemann og H. Øllgaard: Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling, I—III, 1885—1906. Frantz Dahl: Anders Sandøe Ørsted som retslærd, 1927. Troels G. Jørgensen: Anders Sandøe Ørsted, hans Liv og Arbejde, 1933.

Troels G. Jørgensen.

Ørsted, Anders Sandøe, 1816—72, Botaniker. F. 21. Juni 1816 i Rudkøbing, d. 3. Sept. 1872 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Købmand Jacob Albert Ø. (1780—1828) og Petronelle Catherine Bang (1781—1845). Gift 3. Aug. 1858 med Frederikke (Fride) Christiane Gebhard, f. 19. April 1838 i Rudkøbing, d. 6. Jan. 1914 i Værum, D. af Distriktskirurg Friedrich Christian G. (1788—1838, gift 1° med Claudine Dorothea Mule, 1785—1823, 2° 1825 med Cathrine Gertrud Margrethe Mackeprang, 1799—1832) og Hanne Sophie Krøyer (1801—82).

Ø. blev 1820 optaget i Farbroderen, Juristen A. S. Ø.s Hjem som Plejesøn og blev Student 1835 fra Borgerdydskolen i Kbh., ved hvilken han fra 1837 var Lærer i Naturhistorie (fra 1839 tillige ved Metropolitanskolen). Som ung Student havde han straks begyndt Studiet af Faget, og en stærk Følelse af, at Navnet Ørsted forpligtede, drev ham tidligt til en litterær Produktion, men det viste sig, at hans Kundskaber ikke stod Maal med hans store Flid. 1839 udgav han en omfangsrig Lærebog for Realskoler, »Plantérigets Naturhistorie«, et aldeles umodent Arbejde, der blev kritiseret sønder og sammen af S. Drejer. Bogen er forsynet med talrige Plantetegninger tegnede af ham selv, og han aabenbarede derved et Talent for Tegning, som han senere udviklede, saa han blev en af de dygtigste Plantetegnere og Kolorister, vi har haft. Dette mislykkede Forsøg førte til, at han nu mere helligede sig zoologiske Studier, hvorom se nedenfor. 1842—43 var han Medredaktør af »Have-Tidende« og skrev deri flere Artikler om Væksthusplanter med smukke farvelagte Tegninger samt et Par blomstermorfologiske Afhandlinger, der er en Blanding af gode Iagttagelser og deduktive Spekulationer i den nyere naturfilosofiske Skoles Manér.

Da Ø. ingen Embedseksamen havde taget, maatte han søge Dispensation for at faa en 1844 indsendt Afhandling antaget som Disputats for Magistergraden (fra 1854 svarende til Doktorgraden). Den blev bevilget ham og to andre Aspiranter, hvad der gav Anledning til voldsomme Angreb paa Universitetet i »Fædrelandet« og i en anonym Pjece for dets Given Adgang til de »academiske Værdigheder« til ganske umodne Personer. Det er aabenbart, at den uskyldige Ø. i denne Kampagne blev anvendt som Prügelknabe i et maskeret Angreb paa hans Onkel, Statsministeren, fra den liberale Oppositions Side, thi selve hans Magisterafhandling (se nedenfor), der for sin Tid ikke var noget daarligt Arbejde, blev ikke omtalt.

I Foraaret 1845 rejste Ø. til Vestindien med det Formaal at studere Atlanterhavets lavere Fauna under Overfarten og ved de danske Øer. Han opholdt sig paa disse et Aar væsentlig optaget af marin-zoologiske Studier, derpaa seks Uger paa Jamaica og derefter til 1848 i Nicaragua og Costa Rica, hvor han besteg flere af Vulkanerne. Den overvældende rige Vegetation i disse Lande optog ham saadan, at han, der var rejst ud som Zoolog, vendte hjem som Botaniker, og fra da af beskæftigede han sig kun lidt med Zoologien. I de følgende Aar var han væsentligst optaget af Bearbejdelsen af sine Plantesamlinger, til Dels med Hjælp af udenlandske Specialister, og Resultatet deraf blev en Række systematisk-beskrivende Afhandlinger i Vid. Medd. fra Naturh. Forening 1852—62. Langt mere interessant er dog hans første Meddelelse i Foreningen 1849, »Iagttagelser over en hidtil ukjendt almindelig Udbredning af microscopiske Planter i Verdenshavet«, trykt sst. 1851. Disse Iagttagelser var ikke blot Opdagelsen af Planktonet i de store Have, men Ø. drog den overraskende Slutning deraf, »at ogsaa i Havet al dyrisk Føde til sidst stammer fra Planteriget«. Skønt hans Tolkning blev stærkt betvivlet af Mødets Deltagere, har den vist sig rigtig, og efter at N. Wille 1904 har draget Ø.s oversete Meddelelse frem, tilskrives der ham nu Æren for en af de mest betydende naturvidenskabelige Opdagelser. Af hans øvrige Resultater fra Rejsen bør endnu nævnes de større Arbejder »Centralamericas Gesneraceer« (Vid. Selsk. Skr., 5. Rk., naturv. og math. Afd., V, 1861), det statelige Folioværk »L'Amérique centrale« (1863) og især hans Studier over Egefamilien, der beskæftigede ham til hans Død. I »Bidrag til Egeslægtens Systematik« (Vid. Medd. 1866), som oversattes paa Fransk i hans store Billedværk »Chênes de l'Amérique tropicale« (1868), der indeholder Liebmanns Beskrivelser og Afbildninger af talrige nye Arter med

Ø.s Analyser, har han givet vigtige Bidrag til Slægtens Systematik, og de fleste senere Systematikere har bygget paa hans Inddeling. Som flere af hans Arbejder er dette grundet paa gode morfologiske Iagttagelser, men ogsaa paa en Del uholdbare Spekulationer; mere bemærkelsesværdigt er det, at man deri for første Gang i dansk botanisk Litteratur mærker Darwins Indflydelse. 1871 udkom de to første Afsnit af et stort anlagt Værk som »Bidrag til Kundskab om Egefamilien i Nutid og Fortid« (Vid. Selsk. Skr., 5. Rk., naturv. og math. Afd., IX. B.), hvori der bl. a. gives en Oversigt over alle Familiens Arters Udbredelse paa Jorden samt et Indskud om de danske Plantebælter. Det var Ø.s Plan at give en samlet Liste over sine Fund i en Prodromus til den centralamerikanske Flora, men kun nogle Ark deraf blev udgivet efter hans Død af Warming som »Præcursores Floræ Centroamericanæ« (1873).

Efter Professor Liebmanns Død 1856 blev Professoratet ikke besat, men 1858 blev Ø. udnævnt til Docent i Botanik, medens Johan Lange samtidig blev fortsat konstitueret som Direktør for Botanisk Have. Denne Deling af de to hidtil forenede Embeder var uheldig, men det lykkedes ikke Ø., der 1862 blev Professor ordinarius, trods gentagne Forsøg at faa Direktoratet genforenet med Professoratet. Endnu uheldigere var det dog, at Samarbejdet mellem Ø. og Lange langtfra var godt, og at der mellem Ø. og Bestyreren af Museet F. Didrichsen opstod ligefremt Fjendskab. Det var saaledes under ugunstige Forhold, Ø. kom til at virke som Universitetslærer, hvortil kom, at hans tørre, kedelige Forelæsninger nærmest virkede afskrækkende paa de studerende. Hans vanskelige og isolerede Stilling blev dog først ret aabenbar, da Lægen Rudolph Bergh 1866 under en videnskabelig Polemik med Ø. rettede et i vor Videnskabs Historie enestaaende voldsomt Angreb paa ham, hvem han kaldte en videnskabelig Undermaaler, beskyldte for Plagiat og for en grov videnskabelig Forsyndelse under Behandlingen af sine amerikanske Planter. Denne sidste Beskyldning (Oreomunnea-Affæren) førte til, at ti fremtrædende Medlemmer af Naturhistorisk Forening (»Dekandriet«) forlangte af Ø. en ydmygende Erklæring, som han nægtede at afgive. Da dernæst de ti forelagde hele Sagen for Offentligheden ved en Artikel i »Fædrelandet«, svarede Ø. derpaa med haanende Angreb paa sine Modstandere, hvorfor disse anlagde Sag imod ham. Da Processen trak i Langdrag, enedes man til sidst om at lade Striden afgøre ved en upartisk Erklæring af Gehejmeetatsraad C. E. Fenger, der i sin Voldgiftserklæring (Febr. 1869) fastslog, at der var Ret og Uret

paa begge Sider. Dermed endte denne beklagelige Strid, der fik vidtrækkende Følger. Ø., der allerede 1856 havde taget til Orde for en Flytning af den botaniske Have, blev 1866 Medlem af en Komité, som skulde udarbejde Forslag til Indretningen af den nye Have ved Østervold, udarbejdede et saadant, der delvis blev tiltraadt af Eug. Warming, men skarpt kritiseret fra anden Side, hvorpaa Ø. svarede med et af sine sædvanlige saarende Indlæg.

Under alt dette udfoldede Ø. en omfattende videnskabelig Virksomhed. Hans dendrologiske Arbejder om Egefamilien fortsattes bl. a. med et Par Afhandlinger om Gymnospermerne (Vid. Medd. 1864 og 1869), hvori han forsøger at tyde Koglens Morfologi ved en Teori om tilbageskridende Metamorfose. Den har ikke kunnet holde og blev ogsaa snart skarpt kritiseret af den kyndige Morfolog P. Heiberg (s. d.), der samtidig rettede et nyt ubehersket personligt Angreb paa Ø. Af større almen Interesse er de to udkomne Hæfter af Ø.s danske Dendrologi »Frilands-Trævæxten i Danmark« (1864, 1867) og hans Pjece »Et Indlæg i Hedesagen« (1869), hvori han saa kraftigt udtaler sig for Bjergfyrren som den bedste Fyrreart i Hedeplantningen, at det for en stor Del maa tilskrives ham, at den snart blev eneraadende.

Imellem Ø.s senere Arbejder indtager hans Svampestudier en fremtrædende Plads. Han begyndte derpaa 1862, og n. A. skrev han til »Tidsskrift for Landoekonomie« (3. Rk., XI) »Bidrag til Kundskab om Rustsvampene og Rustsyge«, der med andre Afhandlinger blev optrykt i Bogen »Om Sygdomme hos Planterne« (1863). Han giver deri en nyttig Oversigt over de vigtigste Rustarter, men kun faa egne originale Bidrag til deres Biologi. Saadanne findes derimod i »Bidrag til Svampenes Udviklingshistorie« (Vid. Medd. 1863 og 1865), der vel indeholder nogle gode Iagttagelser, men navnlig aabenbarer hans Svaghed for paa utilstrækkeligt Grundlag at drage vidtrækkende Slutninger.

Ø.s vigtigste Bidrag til Mykologien er dog hans 1865 ved Dyrkningsforsøg bragte Bevis for, at Pæretræets Gitterrust og Sevenbommens Bævrerust er Former af samme Art, og i de følgende Aar kunde han paavise et lignende Værtskifte hos andre Arter. Dette vilde have været epokegørende, om ikke De Bary kort før havde paavist Værtskifte hos pleomorfe Svampe. Ø. drog af sine Forsøg den Slutning, at Kornets Sortrust og Berberissens Skaalrust uden Tvivl er Former af samme Art. At dette er Tilfældet, var imidlertid bevist af De Bary kort Tid forinden, hvad Ø. dog maaske ikke vidste, men det var paa dette Punkt R. Bergh beskyldte ham for Plagiat. — Ø.s sidste Arbejde om Kryptogamer er »Løvspore-

planterne« (to Hæfter 1867 og 1871), den første samlede morfologiske og systematiske Oversigt over de lavere Kryptogamer, en Bog, der vakte stor Interesse i Udlandet og blev oversat til Svensk og Tysk.

I det foregaaende er kun omtalt Ø.s større Arbejder; han har publiceret adskilligt flere om meget forskellige Emner, dog ikke om dansk Floristik. Han var meget flittig, men arbejdede for hurtigt og kom derved ofte til at drage uholdbare Slutninger af sine Studier. Han var kundskabsrig og fulgte godt med i de nye Retninger inden for Botanikken, men selv om han ikke hørte til de største Begavelser, var Beskyldningen imod ham for at være en Undermaaler i høj Grad uretfærdig. Derimod kan han næppe siges fri for til Tider at være illoyal over for sine Angribere og ofte unødigt saarende i sine polemiske Indlæg. — En Orkidéslægt er efter ham kaldt *Oerstedella* og en Algeslægt *Oerstedtia.* — Botaniske Samlinger, Tegninger og Papirer i Botanisk Museum. — Medlem af Videnskabernes Selskab 1865. — Tit. Professor 1860.

Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, 1924—26, I, S. 377—420; II, S. 232—44.

Carl Christensen.

Inden for *Zoologien* har Ø. særlig indlagt sig Fortjeneste gennem forskellige Bidrag til Annelidernes Systematik samt igennem sine Pionerarbejder inden for den marine Økologi. 1843 offentliggjorde han (Vidensk. Selsk. Nat. Math. Afh. X) en større Oversigt over Grønlands Ledorme, efterfulgt (Naturh. Tidsskr., IV, 1842—43) af en Revision af de danske Naider, hvis systematiske Stilling han opfatter rigtigt, samt endelig en systematisk Oversigt over danske marine Ledorme, »Annulatorum danicorum conspectus. I«, ligeledes trykt 1843; dette Arbejde var i adskillige Aartier det eneste Grundlag for Kendskabet til dansk Fauna paa dette Omraade. 1843 fremkom der fra Ø.s Haand endnu et Bidrag til Ormenes Systematik, nemlig hans »Forsøg til en ny Classification af Planarierne (Planariea Dugès), grundet paa mikroskopisk-anatomiske Undersøgelser« (Naturh. Tidsskr., IV), hvori han paa adskillige Punkter indfører helt nye Synspunkter, af hvilke flere har vist sig holdbare. Det følgende Aar disputerede Ø. for Magistergraden med Afhandlingen »De regionibus marinis«, der maa betegnes som den allerførste Begyndelse til den senere her hjemme saa blomstrende marin-økologiske Retning inden for Zoologien. Under Paavirkning af Michael Sars og Edward Forbes søger Ø. i denne Afhandling at beskrive Dyrelivets Fordeling i Øresund, idet han sætter de forskellige Arters Forekomst i Relation

til Plantevæksten, ligesom han betegner de enkelte Regioner efter de fremherskende Dyr. Han har senere skrevet et lokalfaunistisk Arbejde om Faunaen i Kristiania Fjorden (Naturh. Tidsskr., 2. Rk., I, 1844—45) og endelig 1849 (Vid. Medd. Naturh. For.) en Afhandling om Lovene for Farvefordelingen hos Dyrene i Havets forskellige Dybder, som, til Trods for, at den paa mange Punkter indeholdt rigtige Tanker og Iagttagelser, forblev upaaagtet; dette gælder ogsaa Ø.s Paavisning af Planteplanktonets Betydning som Nærings-kilde for Havets Dyreverden, ligeledes fremkommet 1849. 1857 udkom Ø.s sidste zoologiske Arbejde, en Beskrivelse af Sølillien Pentacrinus mülleri (Forh. v. Skand. Naturforsk. 7. Møde 1856). Stor Betydning for dansk Zoologi har Ø. haft gennem de omfattende Samlinger fra Mellemamerika, han har tilvejebragt.

Som Systematiker hører Ø. til de banebrydende inden for Ormegruppernes Systematik, som marin Økolog var han i mange Henseender langt forud for sin Tid, og han fik ikke den Paaskønnelse og Betydning i Samtiden, som hans Arbejder berettigede ham til.

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Literatur, II, 2, 1875, S. 440—44; III, 1878, S. 439—43 (Bibliografi). R. Spärck i V. Meisen: Prominent Danish scientists through the ages, 1932, S. 128 ff.

R. Spärck.

Ørsted, Christopher Hartmann, 1721—87, Skuespiller, Regissør. F. 2. Febr. 1721 i Haraldsted, d. 29. Okt. 1787 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic. Kgd.). Forældre: Sognepræst Søren Ø. (1666—1736, gift 1° med Engelke Kohlendahl, 1674—ca. 1710, 2° med Sophie Dorothea Thrane, d. ca. 1719) og Johanne Marie Trap (1700—70). Gift 5. Maj 1749 i Kbh. (Frels.) med Sophie Møller, f. 11. Sept. 1729 i Kbh. (Frels.), d. 16. April 1811 sst. (Trin.), D. af Øltapper Jørgen M. og Birgitte Christensdatter.

Ø., som var Broder til A. S. og H. C. Ø.s Bedstefader, blev 1741 Student fra Slagelse og tog n. A. anden Eksamen, men videre kom han ikke paa den akademiske Bane; derimod meldte han sig, da det danske Teater skulde genopstaa, til Truppen i Bergs Hus i Læderstræde, og ved Aabningsforestillingen 14. April 1747 spillede han Værten og første Advokat i »Den politiske Kandestøber«. Herfra fulgte han sine Kolleger til Komediehuset paa Kongens Nytorv, som han tilhørte fra dets Begyndelse 18. Dec. 1748; rimeligvis udførte han den Aften Hector i »Dobleren«, og siden spillede han en Mængde mindre Holberg-Roller, blandt hvilke Jeppe Berg i »Erasmus Montanus« blev en af hans troværdigste Figurer. Ø. var en lille, efterhaanden svær Mand med et bredt, fedladent Ansigt, der egnede sig til Fremstillingen af Bønder, Kroværter og Borgermænd,

og disse levendegjorde han med godmodigt Lune, men uden Smag; Rosenstand-Goiske bebrejder ham hans Trang til Overdrivelse: Det var ham mere magtpaaliggende at more Galleriet end at vinde Anerkendelse hos kyndige Tilskuere. Ø. var det Holberg'ske Teaters sekundære Komiker med sikker Rutine og grotesk Udfoldelse, men uden komisk Aand i sit Spil, og som saadan Prototypen for en lang Række Skuespillere, der ogsaa i det ydre lignede hinanden. Som Regissør og Garderobeforvalter efterlod han i Embeds Medfør en Del Regnskaber og en Inventarfortegnelse, der indeholder et udmærket Kildestof til vort Kendskab om Nationalscenens indre Forhold i dens første Periode. Ø. maa ogsaa i disse Bestillinger have haft personligt Kendskab til Holberg, i hvis Alderdomskomedie »Plutus« (1751) han spillede baade Diogenes, Offerpræsten, den drukne Mand og Bonden, men herom er der ikke, skønt han overlevede Holberg i 33 Aar, tilflydt Eftertiden nogen Viden. Ø. optraadte sidste Gang 14. Maj 1787 som Bonden i »Melampe«. — Stik af Madame Clemens 1785 efter Kunstnerindens egen Tegning.

A. Oehlenschläger: Erindringer, I, 1850, S. 135. Edgar Collin: Holbergske Skuespillere, Jubeludg., III, 1888. Robert Neiiendam: Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder, 1911 (se Registeret).

Robert Neiiendam.

Ørsted, Hans Christian, 1777—1851, Fysiker. F. 14. Aug. 1777 i Rudkøbing, d. 9. Marts 1851 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). Broder til Anders Sandøe Ø. (s. d.). Gift 17. Maj 1814 i Roskilde med Inger Birgitte Ballum, f. 28. Marts 1789 i Keldby, d. 3. Nov. 1875 i Kbh. (Frue), D. af Sognepræst Niels Christiansen B. (1748—92, gift 1° 1782 med Ane Ballum, ca. 1751—85, 3° 1792 med Maria Margrethe Discher, 1752—1802, gift 1° 1781 med residerende Kapellan i Taarnby Fode Christian Nielsen With, 1754—85) og Anna Dorothea Discher (1753—91).

Ø. og hans et Aar yngre Broder A. S. Ø., der fulgtes gennem Barndoms- og Ungdomsaarene næsten som Tvillinger og hele Livet var inderligt knyttet til hinanden, fik kun en højst uregelmæssig Skoleundervisning. Faderen, der havde købt Apoteket i Rudkøbing Aaret før Ø.s Fødsel, var en dygtig Mand, som hurtigt fik Skik paa det forfaldne Apotek, men han har aabenbart ikke haft Tid til at tage sig synderligt af Sønnernes Undervisning, og Skolevæsenet i den lille By var elendigt. De blev da overladt til en tysk Parykmager og hans Hustru, hos hvem de erhvervede de elementæreste Skolekundskaber og tillige lærte Tysk. I øvrigt blev de hjulpet af Kammerater og Venner af Familien, saaledes lærte

Borgmesteren den ene Broder Engelsk og den anden Fransk; selv læste de alt, hvad de kunde faa fat i, og de arbejdede altid sammen, saa den enes Kundskaber ogsaa kom den anden til gode. Fra sit 11. Aar hjalp Ø. tillige Faderen i Apoteket og fik derved Kendskab til Kemi og Interesse for Eksperimenter, et godt Grundlag for hans senere Studier. 1793 drog de til Kbh. og allerede n. A. blev de Studenter, privat dimitterede. De fik Bolig paa Elers' Kollegium paa Grund af Slægtskab med Stifterens Hustru, en Faster gav dem Middagsmad, og snart kunde de ved at give Undervisning undgaa at ligge Faderen til Byrde.

Ø.s Interesse for Fysik og Kemi maatte tilfredsstilles ved et farmaceutisk Studium, da der ikke dengang var Betingelser for et videnskabeligt Universitetsstudium i disse Fag, og skønt han ogsaa dyrkede Æstetik og Filosofi og allerede i Studietiden udfoldede betydelig litterær Virksomhed, tog han 1797 farmaceutisk Eksamen med Udmærkelse. 1796 besvarede han Universitetets Prisspørgsmaal i Æstetik, og 1797 besvarede han et medicinsk Prisspørgsmaal »Om Modervandets Oprindelse og Nytte«; begge Besvarelser belønnedes med Prisen. Hans Interesse for Filosofi resulterede i, at han 1799 disputerede paa en Afhandling (paa Latin) om Kants Filosofi, men denne Side af hans Virksomhed omtales nedenfor.

Fra de første Aar efter Eksamensstudiets Afslutning foreligger fra Ø.s Haand en Række »Breve over Chemien«, der i Tilslutning til Referater indeholder adskillige originale Bidrag. Han har næppe haft synderlig Mulighed for selv at anstille Eksperimenter; Universitetet raadede ikke over en fysisk Instrumentsamling, og han havde ikke Adgang til den største private Samling, som tilhørte Overhofmarskal Hauch, men maaske til andre Samlinger, bl. a. en, der tilhørte Professoren i Kemi, Manthey, som interesserede sig meget for Ø. Under Mantheys Udenlandsrejse 1800—01 bestyrede Ø. hans Apotek, Løveapoteket. Det var paa dette Tidspunkt (1800), Volta »satte sin Støtte ved Aarhundredets Indgang« ved Opdagelsen af den galvaniske Søjle, og de Resultater, der naaedes med denne nye Adgang til Frembringelse af elektriske Virkninger, beskæftigede hele den naturvidenskabelige Verden. Ø. interesserede sig særligt for Elektricitetens kemiske Virkninger og konstruerede en ny Type galvanisk Batteri og et Apparat til Maaling af »Galvanismen« af samme Art som Faradays senere Voltameter. Meddelelserne herom, der blev offentliggjort i et tysk Tidsskrift, vakte Opmærksomhed om Ø.s Navn; han foretog ogsaa andre ikke offentliggjorte Forsøg, men hans Tid til Eksperimenter var kun knap, overlæsset som han allerede dengang var med Pligtarbejde. 1800 blev

han Adjunkt ved Universitetet uden Løn, men med Forpligtelse til at holde Forelæsninger for Farmaceuter, og han holdt Forelæsninger langt ud over sin Pligt. Hans vidtspændende Interesser tillod ham aldrig at øve Begrænsningens Kunst.

Sommeren 1801 drog Ø. ud paa sin første store Udenlandsrejse, der varede til Slutningen af 1803; den blev muliggjort ved Cappels Rejsestipendium (500 Rdl. aarlig), hvortil senere kom en Understøttelse paa 400 Rdl. fra Fonden ad usus publicos. Med aabent Sind og fyldt af Begejstring for den nye Videnskab greb han enhver Lejlighed til at se og høre inden for sit Fag. Han besøgte Værksteder, Gruber og Museer, hørte Forelæsninger og eksperimenterede, hvor Lejlighed gaves. Sit nye galvaniske Element bragte han med sig og viste frem, hvor han kom hen. I Oberweimar besøgte han Ritter, en original og højt begavet, men fantastisk og ukritisk Mand, med hvem han sluttede et varmt og varigt Venskab. De mødtes i Begejstring for den endnu mere fantastiske ungarske Kemiker Winterl, der vilde føre saavel kemiske Virkninger som Varme, Lys, Elektricitet og Magnetisme tilbage til Virkningen af to modsatte Kræfter, forbundne med de to forskellige Slags Elektricitet. Tanken om en saadan Enhed i Naturen greb Ø. dybt; den stemte med hans poetisk-religiøse-filosofiske Indstilling og kom til stærkt at præge hans fremtidige Virksomhed. Han udgav en Fremstilling af Winterls Ideer; Fremstillingen blev rost, men bevirkede alligevel, at han en Tid blev mødt med Skepsis fra adskillige udenlandske Kollegers Side. Denne Fremstilling blev udarbejdet under et langt Ophold i Berlin, hvor Ø. hørte filosofiske Forelæsninger og gjorde Bekendtskab med Datidens tyske Filosoffer (Fichte, F. Schlegel), samtidig med at han drev teknisk-kemiske Studier. Derefter drog han over München til Paris. I München traf han Fr. Baader, om hvem Ø. siger: »Han driver aldeles paa, at den moralske og fysiske Natur paa det nøjeste hænge sammen, og at uden en saadan Forbindelse Fysikken egentlig ingen Værd har. Han stemmer i denne Henseende meget med Ritter og jeg med begge«. I disse Betragtninger ligger Spiren til adskillige af Ø.s Værker (»Aanden i Naturen«) saavel som Udgangspunktet for hans Tro paa naturvidenskabelige Kundskabers folkeopdragende Betydning. I Paris forelagde han nogle af Ritters betydningsfuldeste Opdagelser og prøvede at skaffe ham en Pris paa 60 000 Fr. for en epokegørende elektrisk Opdagelse, men den Opdagelse, der efter Ø.s Mening gjorde Ritter fortjent til denne Pris, viste sig at være fejlagtig. Denne Pris søgte Ø. selv at opnaa efter sin store Opdagelse 1820, men det viste sig da, at Prisen kun eksisterede paa Papiret; Pengene

til den fandtes ikke. Opholdet i Paris var en gavnlig Modvægt mod den tyske filosofiske Skoles Indflydelse paa Ø.

Efter sin Hjemkomst haabede Ø. at blive Professor i Fysik, da Stillingen ikke havde været besat efter Aasheims Død, men Universitetets Styrelse syntes ikke om hans naturfilosofiske Indstilling. Kongen overlod ham imidlertid en fysisk-kemisk Instrumentsamling, som Fonden ad usus publicos havde købt, og Ø. fik tillige 300 Rdl. aarlig til Afholdelse af Udgifter til Eksperimenter og til Lokale for Samlingen. Han udsendte da Indbydelse til fysisk-kemiske Forelæsninger, der fik overvældende Tilslutning. Endelig 1806 blev han ekstraordinær Professor i Fysik, men først 1817 ordinær Professor og Medlem af Konsistorium. 1815 skænkede Kongen Samlingen til Universitetet; den var da vokset meget, delvis ved Anskaffelser afholdt af Ø. selv. I disse Aar fjernede Ø. sig gradvis fra Ritters og Winterls Indflydelse. Han skrev adskillige kemiske Afhandlinger (»Betragtninger over Chemiens Historie«, 1807) og udførte sit første større fysiske Eksperimentalarbejde, Forsøg over Klangfigurer, med mange nye og nøjagtige Iagttagelser, men ogsaa tvivlsomme teoretiske Spekulationer. Endvidere udsendte han 1809 1. Del af en Lærebog i Fysik (»Videnskaben om Naturens almindelige Love«); den kom i flere Udgaver i forskellige Skikkelser, sidste Gang udgivet af C. Holten 1859, men 2. Del udkom aldrig. Paa en ny Udenlandsrejse til Berlin og Paris 1812—13 skrev han »Ansicht der chemischen Naturgesetze« (1812). I dette Hovedværk i hans Produktion (ogsaa oversat til Fransk) fremsætter han sine kemiske Teorier, Resultatet af hans videnskabelige Udvikling gennem atten Aar. Først gives en Oversigt over de vigtigste Stoffer og Processer i en ny Klassifikation, dernæst behandles de elektriske Kræfter og anføres de Grunde, som taler for, at de kemiske Processer bestemmes af elektriske Kræfter. Ogsaa Forholdet mellem Elektricitet og Magnetisme behandles. De elektriske Kræfter antages at udbrede sig ved Svingninger, der udvikler Varme og ogsaa kan fremkalde Lys. Her fremsættes for første Gang den Tanke, at Lys er elektriske Svingninger, men Forestillingerne var uklare og vage, og selv om Ø. stadig beskæftigede sig med denne Teori og flere Gange publicerede Arbejder derover, fik den ingen Betydning for Udviklingen. Den indeholdt dog adskilligt, der pegede hen mod Faraday-Maxwells senere Anskuelser om Udbredelse af elektriske Svingninger, og bærer i hvert Fald Vidnesbyrd om Ø.s klare Blik for de Retninger, hvori Løsningen af Naturens Hemmeligheder skulde søges, men samtidig om hans Begrænsning; Teorien

fremstilledes aldrig i eksplicit Form tilgængelig for matematisk Behandling, og en saadan laa Ø. meget fjernt.

1815 blev Ø. Sekretær i Videnskabernes Selskab, hvoraf han havde været Medlem fra 1808. Dette blev Indledningen til en meget betydningsfuld Reformperiode for Selskabet, hvori Ø. lagde et overordentligt Arbejde; tillige følte han sig derved tilskyndet til at følge alle Fremskridt i sit Fag og referere dem for Selskabet, saa at dettes »Oversigter« for hvert Aar paa to nær indtil Ø.s Død indeholder kortere Afhandlinger eller Meddelelser fra ham. 1818—19 var han Medlem af en Kommission til Undersøgelse af Bornholms Mineralforekomster. Sammen med Esmarch konstruerede han et nyt kraftigt galvanisk Batteri, hvormed han gjorde forskellige betydningsfulde, ikke offentliggjorte Iagttagelser. Endelig fremstillede han 1820 et nyt Alkaloid (Piperin) af Peber. Hans videre Forsøg derover blev imidlertid afbrudt af hans store Opdagelse.

Opdagelsen af, at den elektriske Strøm kan dreje en Magnetnaal, anbragt under eller over Strømmen, blev gjort i en Aftenforelæsning i Foraaret 1820, men først i Juli kunde han foretage en nøjere Undersøgelse af Fænomenet. Vi har i en Artikel af Ø. i »Edinburgh Encyclopedia« fra 1830 en interessant Redegørelse for de Tanker, der førte til hans Opdagelse. Han skriver, at han i hele sin videnskabelige Løbebane havde fastholdt den Mening, at de magnetiske Virkninger frembringes dybest set af de samme Kræfter som de elektriske. Hans Anskuelse af den elektriske Strøm som en Konflikt mellem de elektriske Kræfter fik ham til at formode, at hvis den elektriske Strøm skulde kunne frembringe en magnetisk Virkning, maatte det være tværs paa Strømmen, ikke i dens egen Retning. Han havde forberedt et Forsøg til Prøve af denne Formodning lige før den omtalte Forelæsning, men naaede det ikke. Under Forelæsningen voksede hans Overbevisning om Rigtigheden af Formodningen saa stærkt, at han prøvede det foran Auditoriet og fandt, at Magnetnaalen virkelig drejedes. Vi skylder Fru Dr. Kirstine Meyer, f. Bjerrum Fremdragelsen og Offentliggørelsen af Ø.s Optegnelser angaaende Forsøgene i Juli, hvorved vi kan følge Forsøgenes Fremskriden og de Planer for nye Forsøg, han hver Dag lagde. Resultaterne blev meddelt i meget koncentreret Form i et Flyveskrift paa Latin, dateret 21. Juli 1820: »Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magneticam«. Det oversattes hurtigt til Hovedsprogene og tryktes i de ledende fysiske Tidsskrifter; i det samme Nummer af Schweiggers Journal f. Chemie u. Physik, der indeholdt denne Meddelelse, tryktes tillige den lidt senere Afhandling: »Neuere electromagnetische Versuche«,

hvori bl. a. ogsaa Reaktionen til den opdagede Virkning, altsaa en Magnets Virkning paa en Strømkreds, paavistes. Der er talrige samtidige Vidnesbyrd om den overordentlige Opsigt, som Ø.s Opdagelse vakte. Den grundlagde en ny Gren af Fysikken, og sammen med Faradays elleve Aar senere Opdagelse af den elektromagnetiske Induktion danner den Grundlag for Elektroteknikken og derved for den nuværende Teknik paa godt og ondt. Det har i Tidens Løb ikke manglet paa Forsøg paa at frakende Ø. Æren for denne Opdagelse, men de har alle fuldt ud kunnet tilbagevises. Om dette Spørgsmaal hersker der inden for Fysikernes Kreds overhovedet ingen Tvivl mere, og selv om Ø. ikke bidrog væsentligt til den videre Udvikling af Elektromagnetismen, vil hans Navn for alle Tider være knyttet til den. I hans Arbejder findes ogsaa de første Antydninger af en Feltbetragtning som den nu anvendte, den Tanke, at Mediet uden om Lederen er i en særlig Tilstand med et cirkulært Kraftfelt, men Tanken var igen for vag til at danne Udgangspunkt for en matematisk Behandling, og han forlod selv snart denne Tanke.

1822—23 var Ø. igen udenlands i Tyskland, Frankrig og England. Det er karakteristisk, at han nu føler sig mere tiltrukket af fransk Videnskab end af tysk. Han eksperimenterede i Paris over den nylig opdagede Termoelektricitet. Selve dette almindeligt antagne Navn skyldes Ø. I de følgende Aar rører han enkelte Gange ved vigtige elektriske Spørgsmaal, men som ofte før forhindrer hans Optagethed ham i at forfølge dem. Paa andre Omraader udfører han dog vigtige Eksperimentalundersøgelser. Dels fremstiller han Aluminiumklorid og efter al Sandsynlighed Aluminium for første Gang, men Æren for Aluminiums Opdagelse tilfaldt Wöhler, der dog anerkender, at han bygger paa Ø.s Arbejde. Dels gennemfører han en omfattende, allerede 1817 paabegyndt Undersøgelse af Vandets Sammentrykkelighed, hvortil han konstruerer det endnu anvendte Piezometer. 1847—48 gjorde han sin sidste større eksperimentelle Undersøgelse over Diamagnetisme. Naar hans egentlige videnskabelige Virksomhed efter det 1820 naaede Højdepunkt blev stadig mere spredt, skyldes det paradoksalt nok hans ophøjede, næsten religiøse Forestillinger om Naturvidenskabernes Betydning, idet han mere og mere drages over til at bruge sine Kræfter paa en Opdragelse af sine Landsmænd paa naturvidenskabelig Grund. Under Opholdet i England 1823 fattede han Planen til et stort »fædrelandsk« Foretagende, der skulde udbrede Kendskab til Naturlæren, saa at Haandværkere, Agerdyrkere og Industriens Mænd, baade Ledere og Arbejdere, kunde

dygtiggøres til deres Erhverv og alle faa Blikket aabnet for Naturvidenskabernes Nytte og derved for Naturens Skønhed og Hensigtsmæssighed. Denne Plan søgtes realiseret ved Oprettelsen (1824) af Selskabet for Naturlærens Udbredelse, som Ø. ledede til sin Død og ofrede meget af sin Tid. Hverken Kræfter eller Penge strakte til for at naa alt, hvad der foresvævede Ø., men i dette Selskab lagdes Grunden til de Virksomheder, som nu foregaar ved tekniske Skoler, Teknologisk Institut, Industriraadet og Folkeuniversitetet. Selskabet virker stadig, men nu væsentlig kun ved Afholdelse af populærvidenskabelige Foredrag; til Minde om Stifteren uddeler det Ø.-Medaillen for fremragende danske fysiske og kemiske Arbejder. En Del af Selskabets Formaal overtoges snart af Polyteknisk Læreanstalt, hvis Oprettelse ogsaa skyldes Ø. 1827 indgav Ursin Andragende om Oprettelse af en polyteknisk Skole, men ved Behandlingen i et Universitetsudvalg, hvori Ø. var Sjælen, ændredes dette Forslag saaledes, at den paatænkte Skole fik et mere videnskabeligt Præg i nær Tilknytning til Universitetet for Grundvidenskabernes Vedkommende. Dette Forslag fulgtes ved Oprettelsen af Polyteknisk Læreanstalt 1829, og Ø. blev dens første Direktør og virkede som saadan til sin Død, foruden at han var dens Lærer i Fysik. I de første trange Aar holdt han Læreanstalten oppe ved sit lyse Sind og en stor Indsats af personligt Arbejde, og hans Indflydelse skaffede efterhaanden de fornødne Midler. Hans Fremhævelse af Betydningen af, at den tekniske Uddannelse bygger paa almen Naturvidenskab, og hans fremragende Ledelse skabte hurtigt den Aand, der blev Grundlag for dens Anseelse. Han støttede dens Elever, bekæmpede virksomt Lavenes Modstand mod de nye Kandidater og lagde Grunden til en dansk Patentordning. Paa Læreanstalten undervistes i Begyndelsen ogsaa Farmaceuter, Forstmænd og Medicinere, der nu alle har deres selvstændige Undervisningsanstalter, og fra den bestyredes et af Videnskabernes Selskab paa Ø.s Initiativ stiftet magnetisk Observatorium. Ogsaa Meteorologisk Institut skyldes ham, saa vel som Udskillelsen af det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet og Oprettelsen af Universitetets kemiske Laboratorium. Al højere naturvidenskabelig og teknisk Undervisning i Danmark staar i den dybeste Gæld til Ø.

Endnu skal berøres Ø.s Betydning for Udviklingen af det danske naturvidenskabelige Sprog. I Bedømmelsen af hans anden Prisopgave fremhæves ogsaa Besvarelsens Stil. Derved peges paa et karakteristisk Træk hos Ø. Allerede i Barneaarene vaktes hans Interesse for Poesi, saa han skrev Digte, og hans æstetiske Interesse

holdt sig Livet igennem, prægede alle hans Publikationer og Forelæsninger med en særegen formal Elegance og lod ham tillige, som han selv siger, finde Fornøjelse i Meddelelse af sin Videnskabs Resultater til andre. Men derudover formede han Sproget ved at skabe en Række Ord, der har faaet Borgerret: Ilt, Brint, Vægtfylde, Rumfang o.s.v. I flere Afhandlinger beskæftiger han sig med herhenhørende Spørgsmaal.

Da Ø. 7. Nov. 1850 fejrede sit 50 Aars Jubilæum som Universitetslærer, hædredes han paa mange Maader. En Deputation indbød ham til at følge med ud til Fasangaarden, som blev overladt ham paa Livstid. Der hyldedes han i Sang og Tale af J. L. Heiberg og Forchhammer; Universitetets Rektor, Professor Stein overrakte ham en Doktorring besat med Diamanter, Kongen havde udnævnt ham til Gehejmekonferensraad, ældre og yngre Elever bragte ham deres Hyldest og Tak, medens Studenterforeningen optog ham som Æresmedlem og der om Aftenen bragtes ham et Fakkeltog. Kun faa Maaneder senere døde han efter faa Dages Sygdom.

Efterladte Papirer i Det kgl. Bibliotek og Videnskabernes Selskabs Arkiv. — Rektor ved Universitetet 1825—26, 1840—41 og 1850—51. Dr. med. h. c. i Erlangen 1843, Dr. phil. h. c. i Prag 1848. Æresmedlem eller Medlem af en lang Række udenlandske Selskaber. — Etatsraad 1828. Gehejmekonferensraad 1850. — R. 1815. DM. 1824. K. 1836. S.K. 1847. — Maleri af C. W. Eckersberg 1822 (Kopi i Pastel paa Gl. Estrup), stukket af Erling Eckersberg 1827. Maleri af C. A. Jensen 1832—33 (Privateje), (litograferet af Kaufmann) og 1842 (Fr.borg). Maleri af samme før 1836 (Farmaceutisk Læreanstalt). Tegning af J. V. Gertner (Fr.-borg). Portrætteret paa sammes Tegninger og Maleri paa Rosenborg af Kroningen 1840, paa S. Schacks Billede af samme Begivenhed (Kunstmuseet), paa Carl Thomsens Maleri 1900: Ørsted'erne og Oehlenschläger ved Madam Møllers Middagsbord og paa N. Larsen Stevns' Maleri i H. C. Andersens Hus i Odense 1931—32: H. C. Andersen til Eksamen hos Ørsted. Maleri 1851 af W. Marstrand (Fr.borg), Blyantstegning dertil (Hirschsprung). Silhouet (Fr.borg). Miniature (sst.). Portrætteret paa Erik Henningsens Maleri fra 1840: Naturvidenskabsmændenes Møde i Roskilde 1847 (Universitetet, Fr.borg). Buste af H. V. Bissen (1850), i Marmor paa Polyteknisk Læreanstalt; Biskuitbuste fra Kgl. Porcelainsfabrik derefter af H. Olrik (Fr.borg). Statue af H. V. Bissen 1861; i Gips i Aarhus og Aalborg Museum, i Bronze ved Polyteknisk Læreanstalt og paa Gaasetorvet, Rudkøbing; Træsnit derefter af P. Th. Petersen 1881; Skitse i Glyptoteket. Statue af J. A. Jerichau

1866—70, i Gips i Odense Museum, i Bronze i Ørstedsparken, afsløret 1876. Træsnit 1876. Medaille af P. Petersen 1851, Stengravering derefter fra A. Hansen 1853. Portrætmaske af A. Bundgaard (Rigsdagen). Relief i Bronze af samme. Stik af Chrétien. Litografi af Llanta efter Maleri af Giraud. Litografi efter Tegning af Em. Bærentzen 1845, af Em. Bærentzen 1872. Stengravering fra Søborg 1876. Træsnit af H. R. 1877, fra Rosenstand 1894 efter J. V. Gertner 1853. — Mindetavle paa Fødehuset og paa Studiestræde 6, Kbh. Mosaikbillede af Ejnar Nielsen i Stærekassen. Mindestøtte af Chr. Hansen i Ørstedsparken, Rudkøbing, 1879.

Afhandlinger af Kirstine Meyer i H. C. Ørsteds Naturvidenskabelige Skrifter, I—III, 1920. Det kgl. danske Videnskabernes Selskab 1742—1942, I, 1942. I øvrigt se Litteraturliste ved M. C. Harding i Dansk biografisk Haandleksikon, III, 1926, S. 789 f.

H. M. Hansen.

Lige fra sin Ungdom var Ø. stærkt *filosofisk* interesseret. Det var i en Aarrække særlig Kant, der optog ham, og i »Naturphilosophiens første Grunde« (Philosophisk Repertorium, II, 1799) og »Dissertatio de forma metaphysices elementaris naturæ externæ« (s. A.), der skaffede ham den filosofiske Doktorgrad, søgte han at videreføre Kants Tanker fra »Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft«. Schellings Forsøg paa at udvikle en Enhedslære havde for saa vidt hans Interesse, som han selv søgte en sammenhængende Naturopfattelse; men han følte sig i høj Grad frastødt af Schellings mangelfulde og upaalidelige Erfaringsgrundlag. Vel gaar der efter Ø.s Opfattelse en stor Grundenhed gennem hele Naturen; »men netop naar man har overbeviist sig om dette, bliver det dobbelt nødvendigt at fæste sit Øje paa det Mangfoldiges Verden, hvori denne Sandhed først kan finde sin Bekræftelse. Gjør man ikke dette, da bliver Eenheden selv en ufrugtbar og tom Tanke, der ikke leder til nogen sund Indsigt«. Over for sin Samtids spekulative Filosoffer blev Ø. i Aarenes Løb mere og mere kritisk. Han fordrede en »retskaffen« Dyrkelse af Videnskaben, og til en saadan hørte en mærkbar Indflydelse fra Naturvidenskaberne. »Mathematik forstaae desværre ingen af de Herrer Philosopher, og det er en slem Fejl, især rigtignok for Naturphilosopherne«. Han bekender i et Brev til den unge J. L. Heiberg, at han i sin Fremgang med den filosofiske Litteratur er standset ved Hegel, »fordi den megen Tomhed trættede mig«, og han lægger ikke Skjul paa, at han savner Tydelighed og Kortfattethed i det filosofiske Foredrag.

Sine filosofiske Tanker har Ø. nedlagt i en lang Række Afhandlinger, Taler og Dialoger, af hvilke han samlede og udgav en

Del i Skriftet »Aanden i Naturen« (I—II, 1850), der foreligger oversat til Svensk, Tysk, Engelsk og Fransk. Efter hans Død udkom Værket sammen med andre, til Dels efterladte Arbejder i »Samlede og efterladte Skrifter« (I—IX, 1851—52). Af de forskellige tyske Udgaver af Ø.s filosofiske Arbejder er den mest omfattende »Gesammelte Schriften« (I—VI, 1851—53) ved K. L. Kannegiesser.

Ø.s Bidrag til Naturfilosofien er først og fremmest karakteriseret ved, at han tager sit Udgangspunkt i Erfaringen. Han afviser bestemt Tanken om, at han skulde tilsigte at tjene Metafysikken, da han holder sig inden for Naturvidenskabens Grænse og »ikke vil forsøge at finde al Kundskabs første Grund«. Skal der være nogen Mulighed for at opnaa en tilforladelig Helhedsopfattelse af Tilværelsen, maa man gaa den empiriske Forsknings Vej, og han erklærer, at »Naturgrandskernes Bestræbelser for at fremme deres egen Videnskab forberede med det samme Erfaringsstoffet til Philosophens Brug«. Af dette Erfaringsstof fremgaar, at Tilværelsen overalt har Karakter af fornuftsbestemt Virksomhed, rationel Aktivitet. »Kraft og Fornuft, Fornuft og Kraft . . . ere tilstede i Alt; ved dem er og vorder Alt«. De udgør en Enhed og kan kun ved en Abstraktion skilles fra hinanden. Det frembringende og det ordnende har, saa vidt Forskningen kan paavise, stedse virket sammen, og under denne Samvirken er Tilværelsen undergaaet en fortsat Ændring i Retning af et stadig rigere og mere nuanceret Indhold, hvori det rationelle tydeligere og tydeligere gør sig gældende og af Menneskeaanden erkendes som Naturens Lovmæssighed. Ø. anerkender (ligesom Sibbern) Udviklingstanken og betragter Menneskene som »de senest fremkomne Dyr paa Jorden«. Menneskehedens Historie bliver følgelig at betragte som et højere Naturfænomen. »Selv Menneskets Aands-Produkter ere at ansee som Naturprodukter«. Menneskets aandelige og legemlige Udvikling sker i Fællesskab med hinanden, hvad de, der især betragter Menneskets aandelige Tilstand, »saa gjerne (ville) henstille i et Slags Glemmekrog«. Naar Ø. skal vælge en Betegnelse for Enheden af den alt gennemtrængende Aktivitet og Rationalitet, vælger han Ordet Gud. Men han advarer imod »at lade sig forføre af den saa sædvanlige Begjærlighed efter at danne sig et ret fuldstændigt og bestemt Billede af Gud; vi bør nemlig heri ikke tage vore Ønsker, men vore Evner til Maalestok, og vel vogte os for at lægge Egenskaber, som tilhøre vor egen Indskrænkning, ind i Forestillingen om Gud. Vi danne os altfor let, af lutter Begjærlighed efter at vide, en Afgud istedetfor den ubegribelige, evige, sande

Gud«. Vil vi søge at erkende Gud, maa vi holde os til det, som »vor erfarende og tænkende Undersøgelse« lærer os. Vi ser »Guds Tanker« i hans Værker, og ved Hjælp af vor Viden om hans »Tanker« skal vi danne vor Forestilling om hans Væsen, ikke omvendt: først søge at danne os en Forestilling om hans Væsen og saa deraf udlede Meninger om hans »Tanker«. I Ord, der kan minde om Spinoza, siger Ø.: »Enhver Stræben efter at fatte Tingenes Sammenhæng, Tilværelsens Love, bidrager Sit til at føre Menneskeslægten til Gudskundskaben«. Samme Tanke kommer frem, naar det hedder, at »Videnskabsmanden, naar han tilfulde forstaaer sin egen Bestræbelse, maa ansee Videnskabens Dyrkelse som en Religionssag«. Med Front mod dem, der »ville virke for Sandheden uden at følge Sandhedens Veje«, tilstaar han aabent, at det er hans Hensigt »at frembringe en Forandring i Samtidens sædvanlige Verdensopfattelse«, da man i den Verdensanskuelse, de fleste har, finder »en forunderlig Blanding af nyere Tiders Indsigter med en Naturopfatning, som for største Delen skyldes Menneskeslægtens Barndom«. Han vender sig mod Mirakeltroen og anser den for overtroisk, der mener, at noget kan virke i Naturen anderledes end efter dens Love. Imod Teologiens Lære om, at Døden skyldes »Syndefaldet«, indvender han, at det er naturvidenskabeligt godtgjort, at der var Undergang og Død paa Jorden før Menneskets Fremkomst, og hvad Begrebet Synd angaar, er han af den Opfattelse, at »alt det, som er Synd i Religionens Betragtning, er Ufornuft i den sande Verdensanskuelses«. — Ø.s Religionskritik kommer til Orde bl. a. i Skriftet mod Grundtvig (»Imod den store Anklager«, 1814), i to anonyme Artikler i »Dansk Ugeskrift« (I—II, 1832—33), i »Aanden i Naturen« og paa sine Steder i de »Efterladte Skrifter«. I sit Svar (i »Aanden i Naturen«, II) paa Mynsters »Bemærkninger« til nævnte Skrift, I (Nyt Theol. Tidsskr., I, 1850; optr. i »Blandede Skrivter«, II, 1853) vender han sig bl. a. mod Tanken om et guddommeligt Forsyn, idet han anser det for »en Misforstaaelse«, at det skulde være mere trøsteligt at tænke os »under Varetægt af en Herre, som havde, hvad man menneskeligviis kunde kalde det, et stedse vaagent Øje over os«, end at »sætte vor Fortrøstning i Guds Villies evige Love«. Sammenholdes dette med en Udtalelse af Ø., der tillægger Gud Selvbevidsthed, Personlighed, synes hans Gudsbegreb nærmest at være deistisk. Selv siger han, at han »hverken hører til Rationalisterne eller Supernaturalisterne«. Naar han mente at kunne forene sin religiøse Opfattelse med Kristendommen, er Grunden maaske den, at Kristendommen for ham væsentlig var identisk med den af Jesus

forkyndte Lære om Kærlighed til Livets Ophav og til ens Medmennesker.

Tilværelsen er for Ø. ikke en Samling, men et System (en »Samfoldighed«) af Fornuftlove, og under Betragtningen af disse Loves harmoniske Sammenspil fyldes Forskeren af et æstetisk Velbehag, der forhøjer hans Forskerglæde. Videnskaben virker saaledes ikke blot i det sandes, men ogsaa i det skønnes Tjeneste. Der aabnede sig herved en Mulighed for at give Æstetikken en naturvidenskabelig Basis, og i forskellige Afhandlinger gjorde Ø. det skønne til Genstand for en objektiv Analyse. Hvad der gælder Videnskabsmanden og Kunstneren: at de virker i Overensstemmelse med Tilværelsens inderste Væsen, finder ogsaa Anvendelse paa den etiske Personlighed, der i sin Stræben efter et harmonisk Menneskeliv bidrager sit til Fornuftslovens Herredømme og derved viser sig at være i Pagt med det, der udgør Tilværelsens Sandhed. — Ved saaledes at lade væsentlige Sider af Kulturlivet indgaa i en Helhedsopfattelse lykkedes det Ø. at give sin Verdens- og Livsanskuelse Karakter af en storstilet Harmoni. Inden for dansk Filosofi peger han frem mod en senere Tid ved sit Forsøg paa at give Filosofien et naturvidenskabeligt Grundlag. Efter hans Opfattelse burde en filosofisk Professor altid være Medlem baade af det matematisk-naturvidenskabelige og det historisk-filologiske Fakultet.

Fr. Dreiers Papirer i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. S. 592 f., 4°). Samme: Aandetroen og den frie Tænkning, 1852, S. V, XII, 35, 52. [Rudolf Varberg:] Striden mellem Ørsted og Mynster, 1851. O. Waage: J. P. Mynster og de philosophiske Bevægelser paa hans Tid, 1867, S. 161—90. J. Martineau: Essays, Reviews and Addresses, III, 1891, S. 82—116. C. Christiansen i Vidensk. Selsk. Forhandlinger, 1903—04, S. 473—93. H. Høffding: Danske Filosofer, 1909, S. 49—65 og passim. Samme: Udv. Stykker af dansk filosof. Litteratur, n. A., S. 60—80. Samme i Berl. Tid. 1. Sept. 1920. Vilh. Andersen: Tider og Typer. Goethe, II, 1916, S. 109—40 og passim. A. Aall: Filosofien i Norden, 1919 (se Registeret). H. C. Andersen: Mit Livs Eventyr, 1930, S. 298, 387 ff.

S. V. Rasmussen.

Ørsted, Sophie Wilhelmine Bertha, 1782—1818. F. 16. Juli 1782 paa Frbg. Slot (Frbg.), d. 9. Febr. 1818 i Kbh. (Frbg.), begr. paa Frbg. Søster til Adam Oehlenschläger (s. d.). Gift 10. Juli 1802 paa Frbg. med Anders Sandøe Ørsted (s. d.).

S. Ø. voksede op nært forbunden med den halvtredie Aar ældre Broder, hans Legekammerat i Slottets Haver og Indehaver af den kvindelige Rolle i deres Komediespil. Skolegang kendte hun ikke, men hvad Adam lærte, meddelte han gavmildt sin Søster, som tidligt viste en levende aandelig Trang og et forbavsende Nemme.

Hun lærte ogsaa at tegne og spille lidt, ligesom hendes Følelsesliv paavirkedes religiøst af Moderen, efter hvis Død hun styrede Huset. Som Student introducerede Adam hjemme sine Mentorer, Brødrene Ø., og efter H. C. Ø.s Afrejse til Udlandet 1801 forlovede A. S. Ø. sig med S. Ø. Om nogen erotisk Tilbøjelighed fra hendes Side var der næppe Tale, men hun havde Ømhed for den kejtede Mand, hvis overordentlige Anlæg allerede havde lagt sig for Dagen. I det lille Hjem i Vestergade levede hun sine bedste Aar. Her læste Adam sin Ungdomsdigtning først for Søsteren, for hvis Smag og Indsigt han havde ømtaalig Respekt, og her udviklede hun sig ved Læsning af fornemmelig tysk Poesi og ved Samtale med Medlemmer af en udvalgt Kreds, hvoraf hun særlig satte Pris paa sin Svoger og O. H. Mynster. Men lidt glædeløst følte hun det indimellem. Helbredet var ikke det bedste, hun savnede Børn og trængte til en Oplevelse.

Mange sværmede for den smukke og aandfulde S. Ø., og til fleres Forargelse lod hun sig gerne opvarte. Baade A. C. Gierlew og Martin Lehmann nævntes som hendes Tilbedere, og Sladderen tog rigtigt fat, da Baggesen under et Ophold i Kbh. boede hos Ø. fra Nov. 1806 til Maj 1807. Om Forholdets Forløb fortæller Baggesens Dagbøger i dithyrambiske Vendinger. De var vildt forelskede i hinanden. Hun omvendte ham til Goethe (hendes vademecum i Dagliglivet) og den nyere Poesi, og han besang sin »Lilia« i en Række Digte, offentliggjort i Samlingerne »Heideblumen« (1808), der er hende tilegnet, og »Nyeste blandede Digte« (s. A.). Siden vekslede de kun nogle Breve, og da Baggesen 1811 atter gæstede Kbh., vendte hun ham Ryggen — som Svar paa hans Aabenmundethed, har man ment. Samtidig med Baggesens Afrejse fra Danmark begyndte F. C. Sibbern at komme i Vestergade. Han fattede en haabløs og indtil Fortvivlelse voldsom Lidenskab for S. Ø., hvorom han fortæller i »Gabrielis Breve«, som han skrev 1813—14 og forelæste S. Ø. i hendes sidste Leveaar, men først udgav 1826. Hun værdsatte ham højt, delte sin Goethe-Begejstring med ham og skrev ham, naar hun overkom det, kære og fortrolige Breve til, men lod ham nok af og til mærke sine Luner. Hun følte sig ogsaa stadig svagere. Sammen med Ø. foretog hun Foraaret 1814 en Baderejse til Driburg uden at spore ringeste Bedring. Hendes livfulde Munterhed veg mere og mere Pladsen for en Baggrund af Melankoli og Smerte, der til Tider traadte næsten livsklagende frem, og som Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger ikke gjorde mindre. Men hun var Sjælen i sin Kreds til sin Død.

S. Ø.s Korrespondance giver ikke fuldt Besked om hendes Væsens

Omfang og Egenart. Ligesom Broderen havde hun ingen synderlig Tilbøjelighed for Brevskrivning, bl. a. af Særhed, Selvkritik og en vis Portion Indolence. Hun var en forunderlig Blanding af noget borgerlig jævnt og aandelig fornemt og frigjort. Søstrene Heger fandt hende storagtig, delvis af Jalousi. Kamma var ikke saa fuldt ud Kvinde og Christiane ikke Jævning med hendes Broder. Hun var genialt modtagelig, havde fine kritiske Organer baaret af et kraftigt Gemyt og har sagt ypperlige Ting bl. a. om Goethe og Oehlenschläger. I en dejlig Skabning en inspireret og inspirerende Natur, der ved sit Præg af Poesi og henført Erotik virkede forunderlig dragende paa en Samtid, der har foreviget hendes Navn.

Maleri af J. L. Lund ca. 1810 (Bakkehuset).

Mindeblade om Oehlenschläger og hans Kreds ved C. L. N. Mynster, 1879, S. 115, 184, 219—27. Nic. Bøgh: Fra Oehlenschlægers Kreds, 1881, S. 41—182. Oehlenschlägers Ungdomserindringer, udg. af L. Bobé, 1915. Elith Reumert: Sophie Ørsted, 1920. Berl. Tid. 28. Marts, 3., 5. og 6. April 1934. S. A. Kryn i Edda, XXXVII, 1937, S. 259—74.

Daniel Preisz.

Ørum. Stednavnet Ø. føres af forskellige Slægter, af hvilke her skal nævnes en Slægt, der føres tilbage til Degn i Heilskov Jens Ø., hvis Sønner var Sognepræst i Rørbæk, Grynderup og Stenild Seier (eller Victor) Ø. (1748—1821) og Sognepræst i Ørum, Viskum og Vejrum, Provst Jacob Ø. (1749—1817), der var Fader til Branddirektør i Ribe, Justitsraad Christen Juul Ø. (1789—1865) — hvis Datter var Anna Catharina Elisa Ø. (1824—1905) — og til Klokker ved Kbh. Vor Frue K. Kammerassessor Jens Marcus Høeg Ø. (1785—1867), hvis nedenn. Søn Skolemanden Jacob Christian Martin Ø. (1823—1905) var gift med sin ovenn. Kusine. — Til en anden Slægt hører formentlig Te- og Kaffeskænker i Kbh. Hans David Mogensen Ø. (1803—75), hvis nedenn. Søn Lægen, Professor Hans Peter Ø. (1847—1904) var Fader til Lægen Dr. med. Hans Peter Tulinius Ø. (f. 1877).

Lengnicks Stamtavler, Høeg.

Albert Fabritius.

Ørum, Hans Peter, 1847—1904, Læge. F. 1. Jan. 1847 i Kbh. (Holmens), d. 20. Okt. 1904 sst., begr. sst. (Ass.). Forældre: Te- og Kaffeskænker Hans David Mogensen Ø. (1803—75) og Kirstine Marie Petersen (ca. 1823—92). Gift 3. Nov. 1876 i Kbh. (Garn.) med Alvilda Theodora Florentine Tulinius, f. 23. Juni 1848 i Kbh. (Garn.), d. 27. Febr. 1927 sst., D. af Drejermester Daniel Adolph T. (1817—1902) og Emilie Catharina Mørch (ca. 1817—89).

Ø. blev Student 1865 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog Lægeeksamen 1872, hvorefter han fungerede som Assistent ved Panums fysiologiske Laboratorium og i længere Tid var Kandidat ved Almindelig Hospital under Professor Brandes, til hvem han derved nøje knyttedes. Senere kastede han sig over Gynækologi under Professor Howitz, og de Arbejder, han har publiceret, tilhører dette Specialfag, baade hans Doktordisputats (»Kemiske Studier over Ovariecystevædsker«, 1884) og flere særlige Afhandlinger. Disse Specialstudier opgav han dog snart og blev praktiserende Læge i Kbh. Han blev ved sin overordentlige Arbejdsevne og praktiske Sans efterhaanden en i meget vidt Omfang benyttet Kraft, ikke blot inden for det medicinske Samfund, men ogsaa i det store københavnske Samfund. Som Vidnesbyrd herom skal fremhæves hans Virksomhed for den animale Vaccinations Indførelse (sammen med Professorerne Carl Jul. Salomonsen og Bernh. Bang), for Oprettelsen af den vigtige humane Institution Lægevagtstationer og af den danske Lægeforenings Bureau ligesom hans Tillidshverv i Lægernes Understøttelsesforeninger og virksomme Deltagelse i de danske Lægemøder. Ligeledes hans Virksomhed som Læge i Invalideforsørgelsen og lægekyndigt Medlem af Centralkomiteen. Han indvalgtes i Kbh.s Borgerrepræsentation, hvor han havde Sæde 1894—1900 og derefter atter fra 1903. Her kastede han sig med Iver over reformatoriske Arbejder paa de medicinske og hygiejniske Omraader, blev ogsaa 1896 Medlem af Sundhedskommissionen og virkede i den følgende Tid energisk i forskellige andre Specialkommissioner og Udvalg, saaledes i Kødkontrolkommissionen og Kommissionen til Ordning af Prostitutionen, i Udvalgene til Ombygning af Byens usunde Kvarterer og til Stadens Forsyning med Drikkevand. Særlig Fortjeneste indlagde han sig ved Oprettelsen af Boserup Sanatorium. I Borgerrepræsentationen spillede han en betydningsfuld Rolle i hele Budgetforhandlingen og overhovedet i alle vigtige kommunale Sager. Samtidig knyttedes han i bestandig større Omfang til Ledelsen af forskellige filantropiske Foretagender og Institutioner, virkede i Bestyrelsen for Samfundet til Ædruelighedens Fremme, for Børneplejeforeningen, for det københavnske Asylselskab. — Tit. Professor 1899. — R. 1890. — Træsnit af Th. A. 1903.

Univ. Progr. Nov. 1884, S. 30 f. Hospitalstid., 4. Rk., XII, 1904, S. 1087 f. Ugeskrift for Læger, s. A., S. 1039 ff. Ill. Tid. 30. Okt. 1904.

L. S. Fridericia (Jul. Petersen).

Ørum, Jacob Christian Martin, 1823—1905, Skolemand. F. 15. April 1823 i Kbh. (Frue), d. 6. Okt. 1905 sst., begr. sst. (Ass.). Forældre: Pedel, senere Kammerassessor, Klokker ved Vor Frue Kirke Jens Marcus Høeg Ø. (1785—1867) og Ane Lovise Caroline Rautter (1794—1850). Gift 21. Maj 1861 i Kbh. (Frue) med Anna Catharina Elisa Ørum, f. 9. Juli 1824 i Ribe, d. 12. Marts 1905 i Kbh. (gift 1° 1847 med Adjunkt i Randers Frederik Gundorph, 1818—58), D. af Justitsraad, Branddirektør Christen Juul Ø. (1789—1865, gift 1° 1816 med Anna Sophie Margrethe Christensen, 1794—1818) og Else Catharina Christensen (1799—1883).

Ø. blev 1841 Student fra Metropolitanskolen og tog 1847 teologisk Attestats. Som Kandidat blev han Alumnus paa Elers' Kollegium og var i nogle Aar Lærer i Kbh., navnlig ved Nørregades Asylskole. 1861 blev han Bestyrer af Realskolen i Vordingborg, og som saadan virkede han indtil 1897. I Kandidataarene blev Ø. grebet af den Bevægelse, som S. Kierkegaard fremkaldte. Først udgav han uden Navn et Par Smaaskrifter om Folkekirken og dens nærmeste Opgaver samt nogle »Theologiske Flyveblade« (Nr. 1—4, 1856). Derpaa søgte han i »Sandhedsvidnestriden, fremstillet af J. C. Ø.« (1856) at godtgøre Berettigelsen af S. Kierkegaards Angreb paa den bestaaende Kirke og senere i »Om Forholdet imellem Søren Kierkegaard og Luther, Iagttagelser af en Lægmand« (1858) at vise Overensstemmelsen imellem S. Kierkegaard og Luther med Hensyn til Gerningernes Forhold til Troen og Naaden, Kristendommen som Lidelse og Trossikkerheden. I et Tillæg »om den polemiske Form« mindede han om, at hverken Luther eller Kirkefædrene havde forsmaaet af og til at svinge Latterens Svøbe over forfængelig Tomhed. Foruden disse Smaaskrifter og nogle Bladartikler har han skrevet en lille dansk Grammatik for Begyndere (1866). — R. 1886.

Fr. Nielsen (A. J. Rud).*

Oest, Johann Friedrich, 1755—1815, Skolemand. F. 10. Dec. 1755 i Neukirchen i Angel, d. 14. Jan. 1815 paa Bernstorffsminde, begr. i Brahetrolleborg. Forældre: Sognepræst, senere Provst Nikolaus O. (1719—98) og Christina Sophia Petersen (1714—78). Gift 1793 med Dorothea Maria Petersen, f. 1761, d. 26. Nov. 1843 paa Bernstorffsminde, D. af Hofraad, Stadssekretær i Rendsborg Johann P. (d. 1772) og Maria Johanne Stolle (1728—1810).

O. blev Student 1773, privat dimitteret af sin Fader. I Kbh. synes han at have spredt sine Kræfter ved Studier i en Række for-

skellige Fag. Hans Hovedstudium var dog officielt Teologi, men han naaede aldrig at tage Attestats. 1779 blev han Huslærer hos Kammerherre Ahlefeldt paa Damp i Holsten. I syv Aar beklædte han denne Stilling og kom nu dybt ind i teoretisk og praktisk pædagogisk Arbejde, idet han bl. a. traadte i Forbindelse med Basedow og Campe. 1788 blev han Huslærer paa Brahetrolleborg hos Grev Ludvig Reventlow, men efter sit Giftermaal 1793 drog han til Glücksborg som Lærer ved et af hans Hustru oprettet Undervisningsinstitut for Piger. Grev Ludvig Reventlow havde imidlertid fattet en saa varm Interesse for O., at han skaffede ham offentlig Understøttelse til at foretage en Studierejse til Tyskland, og efter hans Tilbagekomst fra denne udnævnte Greven ham 1795 til Førstelærer ved det nystiftede Seminarium Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg. I tyve Aar virkede O. paa denne Post og bidrog i høj Grad til at give Stiftelsen dens ejendommelige Præg. Samtiden priste O. højt som en sjælden Lærer, der baade sad inde med stor Viden og forstod at meddele den til sine Elever i en klar, tiltrækkende Form. Hans Kundskaber synes vel at have været noget spredte, men samlede sig mest om Naturfagene, navnlig Botanik og Havevæsen. For øvrigt lagde han megen Vægt paa sine Elevers formelle Dannelse, mindre paa grundig Kundskabstilegnelse, som han var tilbøjelig til at undervurdere som »Examensprunk«. Religiøst var han som Rationalist af den følelsesbetonede, dogmefrie Retning en typisk Repræsentant for den Reventlow'ske Kreds, og i national Henseende tilhørte han overvejende den tyske Kultur. Ved sin varmhjertede, umiddelbare, poetisk anlagte Personlighed forstod han at gøre et dybt Indtryk baade paa ældre og yngre. Efter Grev Ludvig Reventlows Død 1801 var O. i Forbindelse med Villaume (s. d.) Enkegrevinde Sybilla en værdifuld Støtte i Bestyrelsen af Skolevæsenet paa Brahetrolleborg, og for de Reventlow'ske Børn var han næsten som en Fader. Litterært har han ikke været meget virksom. Nævnes kan dog »Nachricht von einer Erziehungs-Anstalt in Bernstorfsminde« (1802) og især Afhandlingen »Ueber Eintheilung der Schulen in Classen« (i C. J. R. Christiani: »Beiträge zur Veredlung der Menschheit«, I, 1796).

Tit. Professor 1803. — R. 1813. — Mindesten paa Brahetrolleborg Kgd.

Selvbiografi i J. D. T. Manthey: Korte Biographier [, 1818], S. 120 f. Dansk Litteratur-Tidende, 1815, S. 172—76. B. H. Knap: Tale ved Professor og Ridder Johan Frederik Oests Jordefærd, d. 20. Januar 1815, 1815. Kirkehist. Saml., 4. Rk., VI, 1899—1901, S. 45, 608—14. Louis Bobé og Carl Dumreicher: Gemt og Glemt, I, 1915, 2. Afsnit, S. 57, 59, 130. Louis Bobé: Efterladte Papirer

fra den Reventlowske Familiekreds, II, 1896, S. 89 f.; IX, 1922, især S. XXXIX ff., LII ff., 48, 51 f., 71, 131, 135 f., 138, 215 f., 255 ff., 269, 318 ff. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784—1818, 1893, S. 89 f., 96 ff. N. Rasmussen Søkilde: De Reventlowske Skoler, 1883, S. 67 f., 73 ff.

Bjørn Kornerup.

Øst, Niels Christian, 1779—1842, Litterat. F. 10. Febr. 1779 i Kbh. (Petri), d. 22. April 1842 sst. (Holmens), begr. sst. (Ass.). Forældre: Agent, Grosserer Christian Nielsen Øster (d. tidligst 1787) og Maria Hedevig Jürgensen (ca. 1745—1800). Ugift.

Ø. tog dansk-juridisk Eksamen 1795, men udnyttede den ikke i Praksis. Under Krigen 1808—13 var han en kort Tid Kystmilitsbestyrer, men var i øvrigt fra sin tidlige Ungdom optaget af litterær Beskæftigelse og begyndte allerede som attenaarig at udgive Tidsskrifter. I sine »Intelligenzblade for Litteratur-, Kunst- og Theatervæsenet i Danmark og Norge« (I—II, 1797—98) og »Litteratur-, Kunst- og Theater-Blade« (I—II, 1798—99) eller »Litteratur-, Kunst- og Theater-Archiv« (1799) optraadte han som Kunstkritiker og Teateranmelder, men maatte en Tid høre op, da han blev sagsøgt for sine Udtalelser om Politiet, Teaterdirektionen og Officererne. I et nyt Blad brugte han et ærerørigt Udtryk om en afdød Konge, og da Politimesteren fandt det strafbart, blev han arresteret, men n. D. faldt der en kgl. Resolution om, at de brugte Ytringer kun kunde mødes med Foragt, og at der ingen Anledning var til at sætte Forfatteren under Tiltale for den Sags Skyld. Ø. hoverede i en reklamerende Pjece »Det første danske Skrivt i det nittende Aarhundrede« (1801) og tog fat paa Udgivelsen af nye Journaler. En stor Del af disse hans Produkter har kun haft Betydning i Udgivelsesøjeblikket og næppe nok det. Han søgte i øvrigt at ernære sig ved Antikvarboghandel og ved Afholdelse af periodiske Bogauktioner, hvormed han fortsatte en Række Aar. Men ved at tumle med de store Bogmasser samlede han Tid efter anden fra Litteraturens forskelligste Omraader adskilligt spredt Materiale, som han dog hverken havde Skønsomhed eller tilstrækkelig Kundskab til at bearbejde. I hans »Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst« (I—XIII, 1824—30) vil der i det store betydningsløse Kaos findes opbevaret enkelte Meddelelser af virkelig Interesse. Det samme gælder hans »Materialier til et dansk biographisk-literarisk Lexicon, indeholdende: Fortsættelser af, Tillæg til, Rettelser i de indtil 1835 udkomne Lexica, om Danske, Norske og Islændere« (Nr. 1—150, 1835—38), et leksikalsk Ugeblad, der først i de allersidste Aar har faaet en levedygtig Efterligner. Fortsættelsen deraf, »Supplementblade til

alle danskprentede Tidsskrifter« (1839—40, 39 Numre) var af endnu tyndere Beskaffenhed. En paatænkt Revision og Fortsættelse af Nyerup og Krafts Litteraturleksikon (1820) gav kun nogle Brokker fra »A. til Callisen« (1826—27). — Virkelig Fortjeneste har Ø. som Stifter af Samfundet til den danske Litteraturs Fremme 28. Jan. 1827. Da Ø. vidste, at hans Navn ikke havde videre god Klang blandt Publikum, traadte han selv »af flere Aarsager« ganske i Baggrunden og virkede kun i Stilhed for Samfundet; dette maa regnes ham til Ros. — Overkrigskommissær 1813. — Stengravering i hel Figur.

A. Jantzen (Povl Engelstoft).*

Østerberg, Johannes **V**aldemar, f. 1865, Filolog. F. 11. April 1865 i Horsens. Forældre: Marskandiser Villads Jensen Ø. (1796—1880) og Ane Kirstine Vogelius (1834—75). Gift 6. Marts 1891 i Kbh. (Trin.) med Cathinka (Karen) Nicoline Qvist, f. 26. Nov. 1866 i Svendborg, D. af Skræddermester Hans Christian Q. (1827—1920) og Anna Augusta Randrup (1838—1909).

Ø. blev Student 1883 fra Horsens og tog 1897 Magisterkonferens i Engelsk; Otto Jespersens Virksomhed fik tidligt en stor Indflydelse paa hans aandelige Liv. 1890 blev han Timelærer ved Horsens lærde Skole (Statsskole), 1892 Adjunkt, 1911 Overlærer (fra 1920 Lektor), afgik 1930. Hans Lærergerning, der begyndte allerede i den første Studentertid, har for ham været et Kald; han hører til den første Generation af moderne filologisk orienterede Engelsklærere, men har for øvrigt i Skolen undervist i alle mulige Fag, endog Matematik. Frugter af denne Virksomhed er de fyldigt kommenterede Skoleudgaver i Serien »Engelske Forfattere for Gymnasiet«, heri bl. a. en udmærket Udgave af »The Merchant of Venice«, 1915 (sammen med Rektor J. Alsted). Som Oversætter begyndte Ø. i Serien Dansk Folkebibliothek 1887 med Heines »Harzrejse« og George Eliots »Amos Barton«. Her kom ogsaa hans første Gendigtninger af Shakespeare: »Kong Lear«, »Romeo og Julie«, »Hamlet«. Siden da har han levet sit egentlige Kærneliv i Studium og Tolkning af Shakespeare og hans samtidige. Hans videnskabelige Resultater er nedlagt i Noterne til hans Oversættelser (fremfor alt i den meget udførlige og overlegent sikre Udgave af »Hamlet« 1921) og i Særskrifter: »Studier over Hamlet-Teksterne« (I, 1920), »Prince Hamlet's Age« (1924), »The Countess Scenes« (Shakespeare Jahrbuch 1929) m. m. Den Shakespeare, han fremstiller, er befriet for den romantiske Litteraturforsknings Sentimentalitet og Vilkaarlighed. 1900—01 kom en første Udgave af hans

Oversættelsesværk (I—II), omfattende otte Stykker, senere udkom »Macbeth« (1908) og »Købmanden i Venezia« (1913); en samlet Nyudgave med talrige Omarbejdelser blev udgivet 1927—28; hertil sluttede sig »Richard III.« 1939. Desuden kom 1926 et lille Bind med to Fragmenter, »Grevinden af Salisbury« og »Marina«. Af Shakespeares samtidige har han oversat Thomas Kyds »Den spanske Tragedie« (1938). Hans Oversættelser har ikke fundet Vej til Nationalscenen, men er blevet spillede i Oslo, paa københavnske Privatteatre og Provinsscener; det er navnlig som Læsetekster, de har haft Betydning. Hans Arbejdes Fortrin ligger paa den ene Side i den overordentlige Fortrolighed med Originalens Tekst, ikke blot dens Ordlyd, paa den anden Side i, at han er frigjort fra den ældre Oversættertraditions akademiske Præg. Han følger overalt Shakespeare paa hans farligste Stier; han vil ligne Originalen baade i det fine og det grove. Der er derfor mange ejendommelige Ord og Vendinger hos ham, men (for at bruge hans eget Udtryk): »de skulde ikke stikke frem som Vorter paa en glat Hud, snarere sidde som naturlige Figureringer i et Ved, der iøvrigt er drejet og slebet i ulastelige Former«. — R. 1921.

Martin B. Ruud: An Essay toward a History of Shakespeare in Denmark, 1920. L. Magon i Shakespeare-Jahrbuch, 1929. Paul V. Rubow: Shakespeare paa Dansk, 1932. Samme i Acta philologica scandinavica, VIII, 1933—34, S. 97—135.

Paul V. Rubow.

Østergaard, Christen Christensen, 1804—83, Grønlandsmissionær. F. 14. Juli 1804 paa Østergaard i He, d. 21. Marts 1883 i Husby, Ringkøbing Amt, begr. sst. Forældre: Gaardejer Christen Iversen (d. 1833) og Ane Cathrine Christensdatter. Gift 1° 20. Marts 1833 i Kbh. (Fred. Ty.) med Lovise Nicoline Hedevig Garnæs, f. 30. Marts 1802 i Ourdal, Norge, d. 20. Okt. 1837 i Upernavik, D. af residerende Kapellan i Ourdal, senere Sognepræst i Kolding Jens Johan G. (1772—1817) og Vita Elisabeth Boserup (1782—1874). 2° 13. Marts 1844 i Sønder Felding med Juliane Eleonora Garnæs, f. 28. Juni 1811 i Kolding, d. 20. Dec. 1883 i Husby, Søster til 1. Hustru.

Efter at være undervist i en Omgangsskole blev Ø. 1820 Biskolelærer i Velling, hvilket han var gennem fire Vintre. Allerede tidligt var han blevet missionsinteresseret, og tyve Aar gammel henvendte han sig til Det danske Missionsselskabs Formand, Pastor Jørgen F. Rønne, for at blive uddannet til Missionær. Først tænktes der paa Missionsskolen i Basel, men da al Plads der var optaget, besluttedes det at lade ham studere ved Universitetet, for at han

kunde blive Missionær i Upernavik, hvor der ingen saadan havde været siden 1790. Han blev da Student 1828 og tog 1832 teologisk Embedseksamen. N. A. udsendtes han da til Upernavik. Forholdene her var ikke videre gunstige for Missionen, og han mente selv, som han skrev til en Ven, at han »ikke duede til Missionær«. Han arbejdede dog energisk og nidkært og fik efterhaanden undervist og døbt et stort Antal Hedninger, ligesom han ogsaa fik opført og indviet en Kirke ved Kolonien. 1841 rejste han hjem efter at have mistet sin Hustru og to Børn, blev n. A. Sognepræst i Sønder Felding-Assing og 1850 i Husby-Sønder Nissum, tog sin Afsked 1877. Han oprettede et Legat for Hedningemissionen, særlig i Grønland og Santalistan.

H. Ostermann: Fra Missionens Barndomstid ved Upernavik. Af Missionær Østergaards Papirer. Grønl. Selskabs Aarsskrift 1934—35, S. 48—89; 1936, S. 36—39; 1937, S. 95—137.

H. Ostermann.

Østergaard, Peder **Kristian** (ved Daaben Christian) Pedersen, 1855—1931, Præst i Amerika, Forfatter. F. 5. Febr. 1855 i Volstrup, Hjerm Sogn, d. 9. Okt. 1931 i Tyler, Minn., begr. sst. Forældre: Gaardejer Peder Ø. Davidsen (1817—76) og Maren Pedersdatter (1825—tidligst 76). Gift 1° 3. Juli 1881 i Elkhorn, Iowa, med Maren Stine Svendsen, f. 25. Febr. 1860 i Fanefjord, Møen, d. 13. Marts 1892 i Aalborg, D. af Murer Hans Jørgen S. (1837—1910) og Karen Stine Jørgensdatter (1841—1924). 2° 2. Okt. 1892 i West Denmark, Wisc., med Marie Kristine Hansen, f. 26. Marts 1870 i Ajstrup Sogn ved Nørre Sundby, D. af Gaardejer Søren Andreas H. (1837—1919) og Laurine Andersen (1851—85).

Ø. kom efter sin Skolegang ud at tjene; men med sin store Lærelyst læste han paa egen Haand alt, hvad han fik fat i, thi han vilde være Lærer. Uden nogen afsluttet Uddannelse blev han som ganske ung Friskolelærer paa Fyn, derefter paa Langeland, og var gentagne Gange Elev paa Askov, hvor han ved Siden af Højskoleundervisningen ogsaa lærte fremmede Sprog. Efteraaret 1878 rejste han paa Ludvig Schrøders Opfordring til Amerika for at blive Lærer ved den første danske Højskole, der s. A. blev oprettet i Elkhorn, Iowa, af Nordmanden Pastor Kirkeberg. Da denne blev afløst af Pastor H. J. Pedersen (s. d.), var Ø. Lærer ogsaa hos ham og fulgte med ham til en ny Højskole i Ashland, Mich., efter at være blevet gift med en af sine tidligere Elever. 1885 rejste han derfra tilbage til Danmark med Kone og to Børn og begyndte paa egen Haand en Højskole i Støvring. Her levede han syv Aar i meget trange Kaar og kunde i Provisorietiden ikke straks faa Statsstøtte

til Skolen, da dennes Garant var en kendt Venstremand. I Foraaret 1892 brød han op, og lige efter sin Hustrus Død drog han igen til Amerika, hvor han søgte til Præsteskolen i West Denmark, Wisc., og blev n. A. ordineret i Chicago af Pastor A. S. Nielsen (s. d.). Han begyndte som Præst i en stor dansk Koloni, Marquette i Nebraska, og havde derefter Embede i flere andre Landkolonier, til han paa Grund af Svaghed trak sig tilbage til Kolonien i Tyler, Minn., hvor han døde.

Han havde ret tidligt forsøgt sig som Forfatter og udgav 1883 »Fra Skov og Prærie«. Men under Kampen for Tilværelsen paa Støvring Højskole maatte han tjene Penge ved at skrive og kom derved ind paa en langvarig Forfattervirksomhed, som han fortsatte i Amerika. Han begyndte med Fortællingerne »Vesterlide« (1889) og »Nybyggere« (1891); senere kom »Blokhuset« (1893) og »Anton Arden« (1897), alle handlende om Nybyggerlivet og dets Kaar. Endnu senere kom »Et Købmandshus« (1909) og »Dalboerne« (1913); i alle sine Bøger anvendte han en jævn og klar Fortællemaade. Sidst kom et Arbejde af en anden Art: »Højere Menneskeliv« (1924), som dog ikke blev afsluttet. Da han tog levende Del i Livet blandt Danske og i Forhandling om religiøse Spørgsmaal, foreligger der mange Artikler fra ham i dansk-amerikanske Blade og i »Højskolebladet«. Desuden har han skrevet mange Digte og Sange; 1912 udkom en Samling: »Sange fra Prærien«. Andre er digtede til Indvielsen af danske Skoler i Amerika, hvor hans Sange stadig synges, især »Bag bølgende Have«, »Vi er Fæstere her for en Tid«, »Den Sag er aldrig i Verden tabt — som deler Kaar med, hvad Gud har skabt«, og mange flere. Saa længe der læses og synges Dansk i Amerika, vil Ø.s Sange og Digte leve og blive brugt, thi de er særlig henvendte til Danske derovre. Et enkelt af hans Digte: »Herre, jeg vil gerne tjene — tjene dig, og dig alene« er optaget i Tillæg til Salmebogen. Hans digteriske Arbejder er det mest særprægede af hans Forfatterskab, skrevne som de er ud af et bevægeligt og følsomt Sind.

Højskolebladet, LVI, 1931, S. 693, 723 f. F. Nørgaard: Danmarks Folkehøjskoler, 1940, S. 192 f., 199.

M. F. Blichfeld.

Østergaard, Marie **Sophie** Arnoldine, 1810—66, Sangerinde. F. 8. Marts 1810 i Kbh. (Fødsst.), d. 28. Marts 1866 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). Forældre: Kopist, senere Fuldmægtig under Rentekammeret Andreas Ø. (1784—1842, gift 2° 1837 med Henriette Secunda Gundelach, 1789—1863) og Georgine Dorothea Bryhn (1785—1873). Ugift.

Skønt S. Ø. kun havde sunget et Par Maaneder hos Siboni, der først og fremmest lærte hende den italienske Modemusik, gjorde hun dog med sin høje, klare Sopran stor Lykke ved en Hofkoncert hos Prins Christian 1833. I Nov. s. A. drog Siboni sammen med hende og en anden af sine Elever, Ida da Fonseca, paa en Koncertrejse til Tyskland og Holland, hvor de to Damer havde betydelig Succes. Paa Grund af økonomiske Uoverensstemmelser skiltes S. Ø. fra Siboni i London, hvor hun havde det Held, at den forgudede Sanger Rubini fik Interesse for hende. Han tog sig ikke alene af hendes videre Uddannelse, men sørgede ogsaa for, at hun for høje Honorarer kom til at optræde i de fornemme Kredse. Han optraadte for øvrigt selv sammen med hende ved Koncerter, ved hvilke hun bl. a. sang Kvartet sammen med Verdensnavne som Mme Viadot Garcia og Lablanche. 1842—43 foretog hun en større Koncertrejse med Rubini og Franz Liszt. Fra Berlin drog hun og Rubini til Rusland, hvor den efterhaanden europæisk kendte Sangerinde opnaaede at blive Primadonna ved den kejserlige italienske Opera i Moskva, for hvilken hun endogsaa blev en Slags Direktrice. Da hun ikke i Længden kunde taale det russiske Klima, tog hun 1855 sin Afsked med Pension. Hun rejste til Kbh. og levede her til sin Død et tilbagetrukket Liv. S. Ø. satte sig et smukt Minde i et Legat, som hun stiftede for trængende Lærerinder.

Dagen 1841, Nr. 200. *Torben Krogh (S. A. E. Hagen).*

Østergaard, Vilhelm (ved Daaben Wilhelm), 1852—1928, Forfatter. F. 16. Jan. 1852 i Kbh. (Trin.), d. 10. Nov. 1928 sst., begr. i Asminderød. Forældre: Kammerherre, Greve Adam Gottlob Moltke til Lyngsbækgaard, Karlebo Sogn (1792—1868, gift 1820 med Christiane Frederikke Lund, 1796—1846) og Vilhelmine Andrea Østergaard (1825—82). Gift 16. April 1878 paa Frbg. med Elise Frederikke Theodore Locher, f. 16. April 1855 i Flensborg, d. 30. Marts 1937 i Kbh., D. af Malermester Jens Thilson L. (1823—69) og Caroline Meyer (1819—1906).

Ø. opdroges hos sin Moder, der var af gammel Embedsmandsslægt, i hendes Hjem paa Nørrevold; men ved hans Faders Død skiftedes Forholdene saa brat om, at han maatte opgive at tage Studentereksamen. Fra sit 16. til sit 24. Aar var han ansat som Protokolfører paa Assistenshuset, men slugte i sin Fritid al den Litteratur, han kunde overkomme. 1870 blev han Ekstrakorrektør ved »Dagstelegrafen«, og da C. Ferslew 1876 sendte ham som Korrespondent til Verdensudstillingen i Philadelphia, opgav han Embedsbanen og blev Journalist ved »Nationaltidende« (indtil

1878), »Dagens Nyheder« (1882—91) og »Berlingske Tidende« (1896—1901), fortrinsvis som Litteratur- og Teateranmelder; 1882—83 var han Redaktør af N. C. Roms »Familievennen« (efter Fr. Winkel Horn), 1896—97 af »Nordstjernen«, 1891—92 Direktør for Casino (sammen med F. A. Cetti). 1894 fik han det Ancker'ske Legat og foretog den obligate Italiafærd.

Det folkelige Oplysningsarbejde havde altid i særlig Grad Ø.s Interesse. Han redigerede det store Oplysningsværk »Vort Folk i det nittende Aarhundrede« (I—II, 1897—1901) og udgav Bogen om Olaf Poulsen (1917), der indledes med Poulsens egne Erindringer, som Ø. havde ført i Pennen, og som først havde været offentliggjort som en Række Kronikker i »Politiken«. Sin betydeligste Indsats gjorde Ø. dog ved Gyldendalske Forlag, hvor han gennem mange Aar var en omhyggelig og paaskønnet Konsulent, og for hvilket han 1899—1916 redigerede »Gyldendals Bibliotek«, den bedste, kyndigst valgte og mest omfattende Udgave, vi ejer af danske Klassikere, i alt 175 Bind fra Holberg til Johs. V. Jensen. I Tilknytning hertil skrev han »Illustreret dansk Literaturhistorie« (1907) med Undertitlen »Danske Digtere i det nittende Aarhundrede«, en levende og anskuelig Bog, den eneste, vi til Dato har at give Ungdommen og Folket i Hænde. Hovedvægten lægges paa det biografiske og anekdotiske, uden dyberegaaende Analyser af Forfatterskaberne, men med fin Sans for den nationale og poetiske Tradition. Bogen er nu naturligvis forældet; navnlig er Tiden indtil Aar 1800 (ved Sønnen Carl V. Ø.) meget summarisk og Bedømmelsen af Forfatterens samtidige præget af en svunden Periodes Smag. Det er dog et virkeligt Savn, at vi stadig ikke har faaet en lige saa pietetsfuld og letlæst Afløser.

Som skønlitterær Forfatter debuterede Ø. 1879 med »Fra ulige Steder«, otte Smaahistorier, der i Tone og Idé viser stærke Paavirkninger navnlig fra H. C. Andersen (den fattige Dreng, som vinder Fremgang og Anerkendelse), men ogsaa fra Schandorph, Drachmann o. a. Den fulgtes af andre Novellesamlinger: »Paa Vandring« (1881), »Folkelivsbilleder« (1884), »Tosse-Ane« (1887), »Julebogen« (1898), »Den gamle Kirkeklokke« (1900); et Udvalg af 25 Aars Novellistik udkom 1904 under Titlen »Høsttid«. For Teatret skrev Ø. »Karup Kro« (1885, sammen med Carl Møller) og »Landsoldaten« (1886) efter G. Betzonichs Krigsskuespil (trykt 1887), med Neddæmpning af »Chauvinismen« og Fremhævelse af »Tidsbilledet«; det blev en stor Succes paa Dagmarteatret og er siden opført paa Casino og Det ny Teater. Desuden skrev han Folkeskuespillet »Den anden April« (1887) og har til Folke-

teatret udført flere Dramatiseringer, bl. a. af Sophus Bauditz' Romaner.

Sit bedste yder Ø., hvor han kan genskabe en national og folkelig Tradition. »Niels Ribes Æventyr« (1893) er en fortrinlig Drengebog fra Grevefejdens Tid og udkom i ny Udgave 1942. Den fulgtes af »Danmarks Vovehals« (1894) om Peder Skram, »Tyge Brahe« (1895) og »Kinafareren eller Briggen »Det gode Haab«« (1918); den historiske Stil i disse Romaner er mindre sikker end den historiske Følelse, og Handlingen slynges med professionel Snedighed. Ublandet fremtræder Sansen for den nationale Tradition i »Danske Sagn og Historier« (I—II, 1892—93) med Emner fra Folkeviserne og Thieles Folkesagn, og »Ungdommens Bog om vort Land« (1911), et værdifuldt Bidrag til den folkelige Litteratur, der gennem Tiderne har vidst at holde Kærligheden til Land og Folk levende og varm.

Ø.s første Problemroman »Et Ægteskabs Historie« (1883) fremstiller — før Strindbergs »Giftas« — Manden som den forurettede Part. Denne Linie fortsatte Ø. først med den Række Romaner, der udkom under Pseudonymet *Homo Sum:* »Det gamle Land« (1903), »Den Førstefødte« (1904), »C. M. Arndt« (1908), »Magister Stefanus« (1914), »Via Dolorosa« (1920) og den delvis selvbiografiske »Hjob og hans Venner« (1928). De vakte betydelig Opsigt, ikke mindst ved det heldigt bevarede Navneskjul, og der gisnedes paa adskillige af Litteraturens bedste Navne som deres Ophav; nu forekommer de ret ukunstneriske, uden stilistisk Præcision eller psykologisk Skarpsind; men de er en fin og erfaren, ofte noget reaktionær Mands kloge Tale; Bøgerne vidner om personlig Kultur og vaagen Sans for politiske og religiøse Brydninger fra Provisorieaarene til Mellemkrigstiden. En inderlig Familiefølelse og en blid Resignation er deres Mærke, og de danner et Mellemled mellem Topsøe og Poul Levin som Udtryk for Embedsaristokratiets liberale og akademiske Livssyn. I Tanke og Tendens er de fornemmere end ved deres kunstneriske Holdning, som ofte svigter. Denne Spaltning hindrer ikke, at Ø. i det hele kan betegnes som en underholdende og populær, i sine bedste Ting djærvt folkelig Skribent af ægte dansk Tankesæt.

Personlig skal Ø. have været en poetisk og jovial Skikkelse, rund og venlig, men med faste Standpunkter og Meninger. Hans ubekymrede Livslyst kom særlig til Udfoldelse i den uformelle Klub »Evoë«, hvis øvrige Medlemmer var Sophus Bauditz, Olaf Poulsen og Elith Reumert. Ogsaa som Menneske repræsenterede han den udgaaende Borgerskabskulturs lyse og liberale Humanisme.

Tit. Professor 1899. — R. 1905. DM. 1922. — Maleri af Mich. Ancher 1923. Træsnit af H. C. Olsen 1905.

Selvbiografi i Nationaltidende 27.—28. Maj 1915 og 13.—14. Marts 1923. Ill. Tid. 22. Jan. 1922. E. Reumert: Olaf Poulsen, 1923, S. 37, 60, 87 f. Hans Brix og C. H. Clemmensen i Nationaltidende 11. Nov. 1928. Poul Levin i Berl. Tid. s. D.

K. F. Plesner.

Østrup, Frederik **L**ouis Jensen, f. 1862, Præst, Forfatter. F. 2. Okt. 1862 i Fredensborg. Forældre: Tidligere Forstfunktionær Peter Louis Jensen (1792—1872, gift 1° med Marie Liebe) og Ane Sophie Peterline Nielsen (1825—87). Navneforandring 12. April 1884. Gift 5. Febr. 1919 i Herning med Ebba Siersted, f. 23. Sept. 1889 i Kellerup, D. af Fuldmægtig ved Lysgaard m. fl. Herreder, senere Herredsfoged i Hammerum Herred og Byfoged i Herning Christian S. (1847—1940) og Dorothea Henriette Louise Lillienskjold (f. 1868).

Ø. blev Student 1881 fra Fr.borg, vaklede mellem Naturvidenskab og Teologi, men valgte det sidste og tog teologisk Embedseksamen 1887. S. A. blev han Kateket ved Helligaandskirken i Kbh., men tog sin Afsked 1889, endnu usikker om sit Kald til at være Præst. Han syslede nu særlig med pædagogiske Studier, der affødte Besvarelsen af en filosofisk Prisopgave om Opdragelsen, for hvilken han 1891 fik Universitetets Guldmedaille. 1892—95 var han paa ny i præstelig Virksomhed som Vikarpræst paa Læsø, men brød atter af. 1892—97 (og igen 1924—32) fungerede han som Censor ved Skolelærereksamen, og 1897 erhvervede han den filosofiske Doktorgrad for en af Ludvig Feilberg inspireret Afhandling »Et psykologisk Bidrag til en Lære om Selvopdragelse«. Med Stipendium studerede han 1898—99 i Jena, London, Paris og Italien. Fra Morten Pontoppidan fik Ø. imidlertid den afgørende Tilskyndelse til definitivt at gaa ind i Præstegerningen, blev Sognepræst i Sædder 1900, ved Vor Frue Kirke i Aarhus 1907 og 1923 i Horne paa Fyn. 1932 tog han sin Afsked.

Ø. blev en betydelig og skattet Prædikant, og for videre Kredse blev han kendt gennem et meget lødigt og særpræget religiøst Forfatterskab, først og fremmest en Række Opbyggelsesskrifter: »Gennem Jorderig gaar Himmelrøsten« (1901), »I trange Tider« (1903), »Korset« (1904), »Om Bønnen« (1906), »Alle vore Skatte er i ham« (1909), »Hvor er vi? Hvad svarer Evangeliet?« (1915), »Kirken og Tiden, hvorledes kan de finde hinanden?« (1925), »Gennem Sprinkelværkets Rifter« (1940), men ved Siden deraf ogsaa Skrifter i dramatisk eller fortællende Form med et lignende

Formaal som de førstnævnte: »Hvis en Guds Søn kom, hvordan maatte han saa være?« (1921), »Petrus« (radiofoneret 1928, tr. 1932), »Den hellige Gral« (1936). Det inderste Sigte med Ø.s Forfatterskab kan siges at være Tilegnelsen af Evangeliet i den fuldeste Frihed uden nogen Dogmetvang, i Tilknytning til Franskmændene Ménégoz og Auguste Sabatier med en Understregning af, at Frelse af Tro ikke er ensbetydende med Frelse gennem bestemte Trosmeninger, men dette samtidig i inderlig Tillid til, at det vil lykkes ad denne Vej at opdage, at Dogmet netop er et Udtryk for alt, hvad Kirken tør tiltro Guds Kærlighed, er »en fortættet Form for Lovsang«. I en »Lærebog i Religion« (1907), der blev autoriseret, har Ø. forsøgt at give en Fornyelse af Katekismusstoffet. Ud over det her nævnte har han skrevet Børnebogen »Vor Medskabning Katten« (1905), »Til Belysning af Jødespørgsmaalet fra et kristent Standpunkt« (1939) og en Genfremstilling af det gamle babyloniske Gilgamesh-Epos (1940). Som Tiden er gaaet, har mange grundtvigske Tanker faaet voksende Betydning for Ø., ligesom han har været lydhør over for adskilligt hos Karl Barth. — R. 1932.

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1897, S. 84 f. Kristeligt Dagblad 2. Okt. 1942. Nationaltidende s. D.

J. Nørregaard.

Østrup, Johannes Elith, 1867—1938, Orientalist. F. 27. Juli 1867 i Kbh. (Trin.), d. 5. Maj 1938 sst., begr. i Nøddebo. Forældre: Landmand Hans Frederik Ø. (1822—88) og Anna Thea Schebel (1832—1922). Gift 27. Okt. 1894 i Nøddebo med Ellen Johanne Elisabeth Thorenfeld, f. 17. Sept. 1873 i Kbh. (Garn.), D. af Landskabsmaler A. T. (s. d.) og 1. Hustru.

Ø. blev Student 1884 fra Metropolitanskolen og cand. mag. med Græsk som Hovedfag, Latin og Dansk som Bifag 1890. Foruden Fagstudiet dyrkede han sammenlignende Sprogvidenskab hos Vilh. Thomsen, Sanskrit hos V. Fausbøll og især semitiske Sprog hos A. F. van Mehren. Allerede som Student udgav han en Samling Oversættelser, »Arabiske Sange og Æventyr« (1889), n. A. en Fortsættelse, »Fra Orientens Nutid« (1890). Kun 24 Aar gammel disputerede han for Doktorgraden og blev Danmarks indtil da yngste Dr. phil. Doktorafhandlingen, »Studier over Tusind og en Nat« (oversat til Russisk 1905, til Tysk 1925), klarlægger Eventyrsamlingens Tilblivelseshistorie: Den ældste, indisk-persiske Kærne er paa arabisk Grund blevet bearbejdet og udvidet med et Lag novelleagtige Eventyr fra Bagdad, hvortil der i 13.—15. Aarh. i

Kairo er føjet det yngste Lag. Ø.s Resultater anerkendes stadig som Problemets rette Løsning paa alle væsentlige Punkter.

1891—93 studerede Ø. i Ægypten og Syrien — paa et Tidspunkt, da den rene Middelalder endnu beherskede Nær-Orienten —, besøgte den da ret ukendte Aneza-Beduinstamme og red gennem Lilleasien og Europa hjem til Kbh. Denne Rejse (fortrinligt skildret i »Skiftende Horizonter« 1894, svensk Udgave s. A.) fik afgørende Betydning for Ø.s Udvikling. Ikke blot fik han grundig Øvelse i moderne Osmannisk-Tyrkisk og vulgær-arabiske Dialekter (Ægyptisk- og især Syrisk-Arabisk), men han forstod i sjælden Grad at leve sig ind i Nær-Orientens Tankegang, og det blev den moderne Orient, Folkets Liv og Traditioner mere end Filologien, der kom til at interessere ham. Han indrømmede da ogsaa aabent, at han langt foretrak Studier i Marken for Arbejdet paa Biblioteker. Studier hos Nöldeke i Strassburg (1896) kan kun have bestyrket ham i at fjerne sig fra den hidtil raadende strengt filologiske Fleischer'ske Skole. Direkte Frugter af Rejsen var »Topografiske bemærkninger til Xenofons Anabasis, Første Bog, Kap. II og IV. (Festskrift til Vilhelm Thomsen 1894), hvori Ø. paa Grundlag af Selvsyn kontrollerer Kyros' Marchrute, »Historisk-topografiske Bidrag til Kendskabet til den syriske Ørken« (Vidensk. Selsk. Skr., 6. Rk., hist. og filos. Afd., IV, 2, 1895; en Undersøgelse af Ruinbyerne Øst og Nord for Palmyra), »Umar ibn Muhammed al-Kindi's Beskrivelse af Ægypten« (Vidensk. Selsk. Oversigt 1896; Tekstudgave med Oversættelse) og »Contes de Damas« (1897; en Samling Eventyr i Transskription og fransk Oversættelse med folkloristisk Indledning og grammatisk Karakteristik af Damaskus-Dialekten). Rejseindtrykkene har ogsaa beriget hans Oversættelse af »Højsangen« (1900) — som alle Ø.s Oversættelser af orientalsk Poesi gengivet i danske Vers — hvor han i Tilslutning til Wetzsteins nu almindeligt anerkendte Resultater forklarer de gamle hebraiske Digte ud fra endnu eksisterende syriske Bryllupsskikke. Egne Iagttagelser har ligeledes befrugtet »Orientalske Høflighedsformler og Høflighedsformer« (Univ. Progr. Sept. 1927, tysk Udgave 1929), hvori moderne Skikke forfølges tilbage til Oldtiden og det paavises, at hvad der nu er ren Etikette, oprindelig havde et praktisk Formaal. — Ø. havde bevaret sin Studentertids Interesse for den klassiske Verden, og det var derfor naturligt, at han som Semitolog og orientalsk Kulturhistoriker følte sig fristet til at behandle den semitiske Indflydelse hos Homer. Det større Arbejde, der foresvævede ham, blev imidlertid aldrig skrevet; kun en mindre Studie, »Smintheus. Zur homerischen

Mythologie«, fremkom i Festskriftet til Th. Nöldeke (1906). I det hele blev Ø. nu i en Aarrække saa optaget af andre Arbejder, at der oven paa Ungdomsaarenes rige videnskabelige Produktion kom en længere Pause i hans strengt videnskabelige Forskning.

Ikke Ø., men den ældre Fr. Buhl blev 1898 van Mehrens Efterfølger som Professor i semitisk-østerlandsk Filologi, men for Ø. oprettedes samtidig et midlertidigt Docentur i semitisk Sprog og Litteratur. »Midlertidigheden« varede til 1918, da han udnævntes til ekstraordinær Professor i islamisk Kultur. Ø. var en fortrinlig Universitetslærer, der forstod at levendegøre Teksterne ud fra sit indgaaende Kendskab til Orientens Skikke og Mentalitet og sin grundige Viden om klassisk Kultur. Han gjorde meget ud af sin Undervisning, indførte Studiet af arabiske Dialekter og Osmannisk-Tyrkisk ved Kbh.s Universitet og optog for sine Elevers Skyld nye Studiegrene som arabisk Medicin og Musik. Eleverne i Ø.s Fag var naturligvis faa; men han søgte at interessere større Kredse for Nær-Orienten ved en Række Oversættelser og populære Bøger om arabiske og tyrkiske Emner: »En tyrkisk Skyggekomedie indledet og oversat« (1901), »Tyrkisk Folkepoesi« (1903), »Arabiske Krøniker til Korstogenes Periode, 1098—1193, oversatte efter Ibn-el-Athir og Abu-Schamah« (1906), »Æresordet, Albanesisk Drama« (1912), »Islam, den muhammedanske Religions Historie« (1914). I »Maurerne og Marokko« (1928, tysk Udgave s. A.) skildrer Ø. hele det vestlige Islams Historie, men ellers interesserer han sig i sine senere historiske Arbejder mest for den moderne Nær-Orient og dens Stilling i Stormagtspolitikken, hvad der faldt i Traad med hans udenrigspolitiske Interesser: »Islam i det nittende Aarhundrede« (1923 i den af Aage Friis redigerede Serie »Det nittende Aarhundrede«), »Det nye Ægypten« (1929), »Det nye Tyrki« (1931) og »Arabiens Historie« (1933). I sine senere Aar vendte Ø. ogsaa tilbage til sin Ungdoms store Interesse: de arabiske Eventyr. Til den af Poul Tuxen redigerede Serie »Æventyr fra mange Lande« oversatte han »Arabiske Æventyr« (1925). Allerede 1895—96 havde han revideret Vald. Thisteds gamle Oversættelse (I—VI) af »Tusind og en Nat« (I—IV), og 1927—28 udsendte han sin egen Oversættelse, den første — og meget træfsikre — danske direkte fra den arabiske Original. Emner herfra behandlede han bl. a. i Festskriftet til Fr. Buhl (»Det arabiske »Der var engang —««, 1925) og i »Enzyklopaedie des Islām«, I (1913). — Dertil kom Bidrag til flere større populære Værker: »Illustreret Verdens-Litteraturhistorie« udg. af J. Clausen, »Folkenes Historie« og »Verdenskulturen« samt talrige Tidsskriftartikler (»Tilskueren«, »Nordisk

tidskrift« og især »Gads danske Magasin«). Som Historiker interesserede han sig især for de store Personligheder og for Folkepsyken.

Det store Fund af bl. a. arabiske Mønter i Terslev førte Ø. ind paa et nyt videnskabeligt Felt, den arabiske Numismatik, der beskæftigede ham i mange Aar. I »Terslev-Fundets Mønter« (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1913—14) behandlede han (s. m. P. Hauberg) de kufiske Mønter, og i over en Snes Aar arbejdede han derpaa paa Katalogiseringen af Nationalmuseets store Samling af arabiske og tyrkiske Mønter. Det store, grundige Værk »Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet Royal des Médailles du Musée National de Copenhague« udkom efter hans Død (1938).

Ø.s Interesser gik langt ud over Fagstudierne. 1912 udsendte han en Biografi over Carlsbergfondets Stifter, »Brygger, Kaptajn J. C. Jacobsen«, og hans Tidsskriftartikler behandlede vidt spredte Emner. Stærkt nationalt sindet beskæftigede han sig tidligt med Politik og opstilledes 1898 og 1903 forgæves som Højres Folketingskandidat i Kbh.s 7. Kreds. Især interesserede han sig for udenrigspolitiske Spørgsmaal, og han var i Aarenes Løb som udenrigspolitisk Medarbejder knyttet til forskellige Dagblade: »Danebrog«, »Vort Land« (1896—1915), »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende« (1918—27). Han saa det især som sin Opgave ved sine Artikler — samt talrige Foredrag, bl. a. i Radioen — at vække Folks Interesse for Udenrigspolitik, men han søgte ogsaa uden større Held at bidrage til Løsningen af praktiske Opgaver — bl. a. paa sine talrige Rejser: 1902 sonderede han i Berlin Tysklands Holdning til det paatænkte Salg af de vestindiske Øer, 1906 i London, Berlin og St. Petersborg Stemningen over for Danmark efter Christian IX.s Død og 1921 i Praha og Warszawa Mulighederne for en nærmere økonomisk Forbindelse mellem Danmark og de nye Stater. Stort Arbejde ofrede Ø. sin Plan om en dansk Landbrugskolonisation i Mesopotamien. Med Støtte bl. a. fra Ø. K., Københavns Handelsbank og C. K. Hansen berejste han 1907—08 og 1910—11 Landet, foretog med sagkyndig Bistand de nødvendige tekniske Undersøgelser og forhandlede med de skiftende tyrkiske Regeringer og økonomiske Stormagtsrepræsentanter. Verdenskrigen tilintetgjorde de ret lovende Udsigter for Planens Virkeliggørelse. 1923 og 1930 berejste Ø. atter Nær-Orienten; skønt det var Studierejser, gav hans Samtaler i Kairo Stødet til Forhandlinger mellem Kong Husain af Hedjaz og Rekylriffelsyndikatet, der maaske kunde have frelst Kongens Trone, hvis dennes

Nærighed ikke havde faaet dem til at strande. De mange Interesser — i Forbindelse med et ofte svigtende Helbred — tog megen Tid fra de videnskabelige Undersøgelser, men bidrog samtidig til at bevare hans brede Humanisme mod enhver Fare for faglig Ensporethed.

1934—35 var Ø. Kbh.s Universitets Rektor, og baade som Rektor og Prorektor gav han flere Gange — bl. a. i Helsingfors, Paris og Heidelberg — i værdige og formfuldendte Taler Udtryk for, hvad det danske Folk følte. Efter sin Afsked 1937 skrev Ø. sine fornøjelige »Erindringer« (1937).

R. 1910. DM. 1923. K.[2] 1935. — Buste af Rasmus Bøgebjerg. Maleri af Axel Østrup. Tegning af Otto Christensen (Familieeje).

Selvbiografi i Univ. Progr. Nov. 1891, S. 147 f. J. Østrup: Skiftende Horizonter, 1894. Samme: Erindringer, 1937. Søndags-Posten 10. Sept. 1893. Jul. Schovelin i Nationaltidende 26. Juli 1917; sst. 2. Dec. 1918, 13. Sept. 1919. Arthur Christensen i Berl. Tid. 18. April 1918. Samme i Ill. Tid. 5. Maj s. A. Verden og Vi 10. Maj s. A. P. de Hemmer Gudme i Nationaltidende 6. Maj 1938. Arthur Christensen i Univ. Progr. Nov. 1938, S. 168—73. P. Rosenkrantz: Junkerdrømme, 1918, S. 66.

Peter de Hemmer Gudme.

Rettelser og Tilføjelser.

(Samlet Fortegnelse over Rettelser og Tilføjelser vil findes i Værkets sidste Bind).

I. Bind:

S. 15: L. 6 f. n.: i Kbh., læs: paa Frbg.
- 106: - 5 f. n.: Rudolf, læs: Rudolph.
- 327: - 9 f. n.: 1765, læs: 1775.
- 327: - 8 f. n.: Gundersen, d. 1822, læs: Gundersø, 1787—1822.
- 522: - 6 f. o.: 1638, læs: 1639.
- 522: - 7 f. o.: 1638, læs: 1639.
- 522: - 9 f. o.: 4. Nov., læs: 27. Aug.
- 522: - 10 f. o.: (i Aabenraa?), læs: i Aabenraa.
- 522: - 12 f. o.: efter: —66 tilføjes: , gift 2° med Anna Christine Clüver, gift 2° med Nicolai Martini).
- 522: - 13 f. o.: Grube, læs: Flor.

III. Bind:

S. 92: L. 3 f. o.: efter» Landmænd«« tilføjes: Han blev Landbrugskandidat 1871.
- 123: - 4 f. n.: Anina, læs: Martine Annine Sørine.
- 195: - 8 f. o.: Viingaard, læs: Wingaard.
- 200: - 13 f. o.: og, læs: , .
- 212: - 9 f. o.: og, læs: , .
- 212: - 10 f. o.: efter: 1913 tilføjes: og af Otto Bache paa Maleriet Christian IV.s Kroningstog 1887.
- 287: - 11 f. n.: 1899, læs: 1889.
- 610: - 18 f. o.: K.^{2} 1900, læs: R. 1889. DM. 1898. K.^{2} 1900. K.^{1} 1914.

IV. Bind:

S. 102: L. 13 f. n.: 1803, læs: 1804.
- 227: - 16 f. o.: 1839—1870, læs: 1793—1808.
- 587: - 11 f. n.: efter: Familieeje. tilføjes: Portrætteret paa Otto Baches Maleri: Løjtnant Castenskiolds Angreb paa Skansen ved Kolding den 23. April 1849 (Raadhuset i Kolding).
- 587: - 10 f. n.: ligesaa, læs: i Familieeje.

V. Bind:

S. 35:	L. 16 f. n.:	1834, læs: 1832.
- 147:	- 9 f. o.:	Povl, læs: Paul.
- 202:	- 15 f. n.:	efter: Mægler tilføjes: , Forretningsfører.
- 205:	- 3 f. n.:	efter: 1929. tilføjes: Tegning af Marie Christiansen, f. Bache.
- 266:	- 11 f. n.:	efter: Bymuseet. tilføjes: Mindestøtte med Relief i Classens Have.
- 307:	- 4 f. n.:	tilføjes: — Tegning af Gerda Ploug Sarp ca. 1920.
- 405:	- 18 f. n.:	8., læs: 6.
- 406:	- 4 f. o.:	tilføjes: — R. 1860. DM. 1874. K.^{2} 1889.

VI. Bind:

S. 6:	L. 17-14 f. n.:	Hustruens Data er: Maria Ottilia Schneider, døbt 23. Okt. 1768 i Kbh. (Garn.), d. 24. Marts 1834 sst. (Holmens), D. af Valentin S. ved Kongens Regiment og Charlotta Amalie Ogersensdatter.
- 224:	- 20 f. o.:	ca. 1749, læs: 1740.

VII. Bind:

S. 181:	L. 1 f. n.:	tilføjes: Herlufsholms Historie 1872—92, 1931.
- 510:	- 9 f. n.:	1934, læs: 1933.
- 510:	- 2 f. n.:	1882, læs: 1883.
- 561:	- 7 f. n.:	efter: Teater. tilføjes: Portrætteret paa Otto Baches Skitse »Valkyrien«.
- 601:	- 19 f. n.:	efter: Raadhuset. tilføjes: Bronzeplaket af Gunnar Jensen 1918.

VIII. Bind:

S. 284:	L. 15 f. o.:	efter: 1888). tilføjes: G. komponerede ogsaa Sange og Klavermusik.
- 299:	- 19 f. o.:	tilføjes: Einar Christiansen: Nogle Træk af mit Liv og af dansk Teaters Historie, 1930, S. 20 f., 39 f.
- 510:	- 6 f. n.:	yngste af fire, læs: ældste af fem.

IX. Bind:

S. 141:	L. 9 f. n.:	tilføjes: Kultegning som Don Juan (Det kgl. Teater). Portrætteret paa Otto Baches Skitse Don Juan 1872.
- 492:	- 6 f. n.:	1896, læs: 1898.
- 576:	- 5 f. o.:	efter: 1870 tilføjes: og paa Otto Baches Skitse Ninon 1872.

X. Bind:

S. 413:	L. 11 f. o.:	efter: 1928. tilføjes: Portrætteret som Barn paa Otto Baches Maleri af Grosserer Chr. Holms Børn 1879.

XI. Bind:

S. 38: L. 5 f. n.: Godsejer, læs: Forpagter, senere Godsejer.
- 40: - 19 f. o.: efter: Konsul. tilføjes: 1870—71 lod han Vedbæk Kapel opføre.
- 40: - 19 f. n.: efter: Familieeje. tilføjes: Portrætteret paa V. Rosenstands Maleri: En Osteriscene (s. m. H. Tolderlund) 1876.
- 207: - 3 f. o.: 1865—80, læs: 1865—74 og 1877—83.
- 290: - 22 f. o.: Have, læs: Hare.
- 307: - 10-12 f. o.: Portrætteret... (1860—64, Fr.borg) udgaar.

XII. Bind:

S. 83: L. 8 f. n.: tilføjes: — Miniature, formentlig af G. Saloman, paa Fr.borg og i Privateje.
- 263: - 9 f. n.: Generalmajor, læs: Oberst, senere Generalmajor.
- 519: - 3 f. o.: Forsikringsselskab, læs: Søforsikringsselskab.
- 560: - 15 f. n.: Enkedronning Dorotheas Livlæge, læs: Lægen.
- 560: - 14 f. n.: efter: P. tilføjes: og Barbara van der Rhone.

XIII. Bind:

S. 5: L. 11 f. o.: tilføjes: Portrætteret paa Kr. Zahrtmanns Maleri: Morgenstemning. Don Juan siddende i Tanker 1885 (Familieeje).
- 372: - 12 f. o.: stadig udkommer, læs: først udkom.
- 372: - 12 f. o.: efter: K. tilføjes: , senere illustreret af Erik Henningsen (1914) og senest af H. Jensenius (1940).
- 372: - 16 f. n.: tilføjes: H. G. Olrik i Nationaltidende 4. Dec. 1929.
- 595: - 7 f. o.: 10. Marts s. A., læs: 10. Marts 1915.

XIV. Bind:

S. 106: L. 5 f. o.: i Kbh., læs: paa Frbg.
- 610: - 18 f. n.: efter: Bollesen tilføjes: (L.).

XV. Bind:

S. 53: L. 14 f. o.: efter: Oplag tilføjes: , senest 1889.
- 414: - 1 f. n.: efter: Petersen tilføjes: (1779—1835).
- 599: - 18 f. o.: efter: Mikkel tilføjes: Madsen.
- 599: - 18 f. o.: efter: Pedersdatter tilføjes: (d. 1613, gift 1° med Guldsmed i Malmø Villum Thomsen, d. 1564).

XVI. Bind:

S. 294: L. 6 f. n.: efter: (Fr.borg). tilføjes: Maleri af Otto Bache 1909 (Familieeje).
- 563: - 12 f. n.: 25. Marts 1794 i Roskilde (?), læs: 25. Aug. 1794 i Kbh. (Fr. Ref.).
- 589: - 8 f. o.: 23., læs: 3.
- 597: - 4 f. o.: efter: Charlottenborg. tilføjes: Portrætteret paa Otto Baches Maleri: Christian IV.s Kroningstog 1887.

XVII. Bind:

S. 123: L. 16 f. o.: Sogneraadsformand, læs: Sognefoged.
- 574: - 18 f. n.: efter: 1904. tilføjes: Maleri af Otto Bache.

XVIII. Bind:

S. 30: L. 15 f. n.: efter: 17 tilføjes: , 138—62.
- 58: - 4 f. n.: efter: Boie tilføjes: (1642—98).
- 336: - 2 f. o.: efter: Teatermuseet). tilføjes: Portrætteret paa Otto Baches Skitse: Jeppe paa Bjerget 1872.
- 371: - 17 f. o.: efter: Henriette tilføjes: Georgine.

XIX. Bind:

S. 129: L. 7 f. o.: Frankrig udgaar.
- 429: - 8-9 f. o.: Brahetrolleborg, læs: Pederstrup.

XX. Bind:

S. 450: L. 10 f. o.: efter: Billede tilføjes: Maleri af Johanne Krebs (Helligg. K.).
- 614: - 17 f. n.: polyt., læs: polit.

XXI. Bind:

S. 627: L. 7 f. n.: gift med Lindner, genannt Klinger, læs: kaldet Klinger; gift 1° med Lindner.

XXII. Bind:

S. 194: L. 8 f. n.: Auditoriet, læs: Auditoriatet.
- 229: - 15 f. n.: efter: Ellen tilføjes: (Eline).
- 229: - 14 f. n.: efter: Idestrup tilføjes: , Provst.
- 258: - 9 f. n.: Danmark, læs: Dannemark.
- 258: - 8 f. n.: Christian, læs: Kristian.
- 258: - 7 f. n.: tidende.«, læs: blad.«.
- 542: - 12 f. n.: foran: Etats- indskydes: Kammerherre, .

XXIII. Bind:

S. 11: L. 7 f. o.: (Brahetrolleborg), læs: (Pederstrup).
- 17: - 4 f. n.: efter: Fr.borg tilføjes: ; Studie i Hirschsprungs Saml.
- 156: - 3 f. o.: efter: Gift indskydes: 1°.
- 156: - 6 f. o.: efter: —80). tilføjes: 2° 22. Febr. 1941 i Kbh. (Slotsk.) med Skoleinspektør Ingeborg Johanna Cathrine Gunnersen, f. 27. Juli 1891 paa Frbg., D. af Fabrikant Jens Peter G. (1861—1928) og Karen Emilie Petersen (1861—1912).
- 581: - 7 f. n.: Karstens, læs: Karsten.

XXIV. Bind:

S. 5: L. 5 f. n.: Cecilie, læs: Cæcilie.
- 5: - 5 f. n.: 1880, læs: 1879.

S. 5:	L. 4 f. n.:	Planteskoleejer, læs: Gartner, senere Planteskoleejer.
- 5:	- 3 f. n.:	Cecilie, læs: Anna Alberta Cæcilie.
- 10:	- 4 f. o.:	ca. 1922, læs: 1921.
- 153:	- 14 f. o.:	tilføjes: Ægteskabet opløst.
- 167:	- 20 f. o.:	tilføjes: — Portrætteret paa V. Rosenstands Maleri: En Osteriscene 1876 (s. m. Ed. J. Hvidt).
- 196:	- 10 f. o.:	P. Mønsted, læs: C. Mølsted.
- 261:	- 13 f. n.:	er, læs: en.
- 261:	- 13 f. n.:	Videnskabens, læs: Videnskaben.
- 272:	- 10 f. n.:	1902, læs: 1920.
- 289:	- 11 f. n.:	tilføjes: — Maleri af Otto Bache 1909.
- 552:	- 9 f. o.:	— Stik . . . Odense udgaar.
- 578:	- 19 f. o.:	1937, læs: 1939.

XXV. BIND:

S. 153:	L. 4 f. o.:	tilføjes: Fr. Schyberg: Den store Teaterrejse, 1943.
- 157:	- 11-12 f. o.:	Wasserschlebes Samling af Kobberstik findes i Den kgl. Kobberstiksamling.
- 157:	- 20 f. n.:	tilføjes: Mario Krohn: Frankrigs og Danmarks kunstneriske Forbindelse i det 18. Aarh., I—II, 1922.
- 224:	- 5 f. n.:	Politiken, læs: Berl. Tid.
- 241:	- 9 f. o.:	efter: 1850 tilføjes: , gift 2° 1815 med Sognepræst i Kongsberg, senere i Øiestad Andreas Bonnevie, 1782—1833.
- 270:	- 21 f. n.:	1938, læs: 1928.
- 312:	- 13 f. o.:	Rode, læs: Rohde.
- 403:	- 20 f. o.:	efter: Landbohøjskolen. tilføjes: 1943 blev han Æresmedlem af Akademiet for de tekniske Videnskaber.
- 403:	- 17 f. n.:	tilføjes: Medd. fra Akademiet for de tekniske Videnskaber, 1943, Nr. 1, S. 35—65.
- 403:	- 7 f. n.:	Kbh., læs: Gentofte.
- 475:	- 16-19 f. o.:	Linierne læses: Da Frederik IV. snart efter sin Tronbestigelse 1699 omdannede Regeringen, udnævnte han Ungdomsvennen D. W. til Oversekretær i Danske Kancelli, medens han et Aars Tid senere, efter den ulykkelige Krig 1700, overdrog o.s.v.
- 557:	- 6 f. o.:	Meyer, læs: Meyn.
- 558:	- 5 f. n.:	efter: Gift tilføjes: 1° med Rigmor Lovisa Ring, f. 23. Juli 1869 i Skive, d. 15. Dec. 1943 i Hellerup, D. af Læge Caspar Peter Svindt R. (1833—1909, gift 2° 1883 med Jacobe Elise Christine Wittrup, 1842—1935) og Anna Emma Emilie Ring (1839—72). Ægteskabet opløst 1911. 2°.
- 558:	- 3 f. n.:	tilføjes: , D. af kgl. Werkführer Emil D. og Wilhelmina Frost. Ægteskabet opløst. 3° 1933 med Kirstine Fisker, f. 23. April 1898 i Jels, D. af Gaardejer Laue F. (1851—1939) og Bodil Marie Bach.
- 574:	- 15-16 f. o.:	1611 faar hans Enke, læs: Endnu 1611 faar han.
- 576:	- 7 f. o.:	efter: Larsen). tilføjes: — R. 1923. DM. 1933. K.^{2} 1937.

